سەمەت دۇگايلى

ھايات شامالىرى

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN7—228—04252—2

I.1555(民文) 定价:25.00元

ISBN 7-228-04252-2

9 787228 042524 >

سەمەت دۆگايلى

هايات شامالليرى

(رومان)

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى : مەمتىمىن شىپە
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۇچى : جالالىدىن بەھرام
مەسئۇل كوررېكتورى : ئايگۈل سابىت

ھايات شامالىرى (2)
(رومان)
سەمەت دۇگايلى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى
تىيەنيىڭ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 1168 × 850 مىللىمېتر 1/32
باسما تاۋىقى : 19.5 قىستۇرما ۋاراقى : 3
1998 - يىل 4 - ئاي 1 - نەشرى
1998 - يىل 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى : 5,000 ـــــ 1
ISBN7 - 228 - 04252 - 2/I • 1555
باھاسى : 25.00 يۈەن

ئىككىنچى كىتاب

ئاققۇنلۇقتا

ۆىژىلداپ تۇرغان شۇنىڭ بىر ھەپتىدىن بۇيان ھېچ بىسىقماي چىقىۋاتىدۇ . بۇ شۇنىڭ ئويمان - چوڭقۇرلارنى قار بىلەن توشقۇزۇۋەتكەن ، تالاغا چىققىلى بولمايدۇ . ھاجەت ئۇچۇن تالاغا چىقىدىغان بولساق ، ئىنىس - جىن ياشمايدىغان باشقا بىر ئالەمگە بېرىپ قالغاندەك تەسىراتقا چۆمىمىز . كۆز يەتكۈدەك دائىرىدە نە ئادەم ، نە باشقا جانلىقتىن ئەسەر يوق . . .

بىزگە گۇمبەزدىن چىقالماي ياتقىلى بىر ھەپتە بولدى . گۇمبەزنىڭ چەتلىرى بۇزۇلغان كىچىككىنە كۆزنەكلىرىدىن ، ئىشىكنىڭ پاخالدىن قىلىنغان قېلىن ، قوپال پەردىسىنىڭ ئارىلىقلىرىدىن كىرگەن سوغۇق شامال يەڭ ئارىلىقىدىن كىرىپ ، بىلەك ۋە جەينەكلەرنى چاقىدۇ ، ياقىدىن كىرگىنى بويۇندىن يەلكىگىچە يالاپ ئۆتىدۇ . گۇمبەزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يانتاقتىن يېقىلغان گۇلخان بارغانسېرى لاۋلداپ كۆيۈشتىن قېلىپ تۈتەپلا تۇرىدۇ . گۇمبەز ئىچىگە توشۇپ كەتكەن ئىسلارنى بىزنىڭ چىرىۋەتكىمزمۇ كەلمەيدۇ . قۇرۇق يانتاقلار ئاللىقاچان تۇگىگەن ، ئەمدى قالغانلىرى قار تېگىدە قېلىپ ھۆللەشكەن يانتاق بولۇپ ، ئۇ كۆيگۈدەك قۇرۇۋالغۇچە ئۆزىمۇ پىشىلداپ قىينىلىدۇ . بىزنىڭمۇ كۆزىمىزنى ئېچىشتۇرۇپ ، ياش تۆكۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ . . .

بىر دۆۋە ھۆل يانتاق ئاخىر لاپىيدە ئوت ئالدى . مەن كەينىمگىرەك قاتايدىم .

— يەر يۈزىدىكى ئوت - چۆپلەرنىڭ ئەسكىسى ، سەن جەنىكىدا بىزنى بوزەك قىلسەنا ؟ — شا جۇمە شۇنداق دېگىنىچە ئوتتىن بېشىنى كۆتۈردى . خىلىدىن بېرى كۆيمەيۋاتقان يانتاقلارنى تولا پۈۋلەپ ئۇنىڭ يۈزلىرى ئېسىلىپ كەتكەندى . چاراسلاپ يېنىۋاتقان ئوتقا تىكىلگەن كۆزلىرىدىن تېخىچە ياش ئاقماقتا ئىدى ، — يانتاقنى

ئاللاھ ئىگەم ئوت يېقىشقا ياراتقان ، ئۇنداق بولمىسىزە ، يانتاققىمۇ ئېرىشەلمەي ئۆتۈپ كېتەركەنمىز . . .

ئۇ سۆزلىگەچ كىردىن قارىيىپ كەتكەن يۇگلۇق مەيدىسىنى ئالدىغا چىقىرىپ ئوتقا قاقلىدى . توگۈپ كەتكەنلىكىدىن بولسا كېرەك ، مەيدىسىدىكى يۇگلارنىڭ پۈرلداپ سۇس ئىس ۋە قاگسىق پۇراق چىقىرىپ كۆيۈۋاتقىنىنمۇ سەزمەيتتى .

ـــ قازانىنى ئېسىپ قويسام بولارمىكىن ، ـــ شۇنداق دېگىنىمچە ئورنۇمدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقتىم .

تالادا شۇرغان توختىغان ، ھاۋا ئېچىلغاندى . لېكىن ، سوغۇق سۆگەك ـ سۆگەكلەردىن ئۆتۈپ ، جاننى قاقشىتاتتى . مەن ئالدىراپ ـ سالدىراپ گۈمبەز تېمىغا دۆۋىلىشىپ قالغان قارغا كۆمۈپ قويغان يۇلغۇن تاياقلىرىنى ئالدىم . بۇ ئۇچ تاياقنى چېتىپ ياسىغان ئوچاق بولۇپ ، ھۆل تۇرۇشى ، كۆيۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئىشلىتىپ بولۇپلا قارغا كۆمۈپ قويىاتقۇق . شۇ تاپتا بۇ تاياقلارمۇ مۇزدىن قاتۇرۇپ ياسىغاندەك سوغۇق ئىدى . گۈمبەز ئىشكىنىڭ پاخال پەردىسىنى كۆچ بىلەن سىگايان قايرىپ ئېچىپ ، گۈمبەز ئىچىگە كىرىۋالدىم . گۈمبەزدىن سىرتقا چىقماي ئولتۇرۇۋەرسە گۈمبەزنىڭ ئىچى ناھايىتى سوغۇق بىلىنگىنى بىلەن ، سىرتتىكى سوغۇقىنى كۆرۈپ گۈمبەزگە كىرسە ، بۇنىڭ ئىچى ناھايىتى ھۇزۇر ، ئىسسىق بىلىنەتتى .

ـــ شۇرغان بېسىقىغا چۈشۈپتۇ ، ـــ دېدىم لەيلەپ يۈرگەن ئىستىن قېچىپ ئېگىشىپ ، يۇلغۇن تاياقچىسىنى ئوچاق قىلىپ ، گۈلخانىنىڭ ئۇچ تەرىپىگە سانجىپ تۇرۇپ .

ـــ شۇرغان پەسەيسە تېخىمۇ سوغۇق بولىدۇ ـ دە ! ـــ دەپ قويدى شاجۇمە ئوتتىن كۆزىنى ئۈزمەي .

تالاغا يەنە بىر چىقىشىمدا ئۇچ پۇتىدىن ئىككىسى سۇنغانلىقتىن يەرگە دەسسىيەلمەيدىغان ، تۆمۈر سىم بىلەن ئىككى يېرىدىن ئىلىپ ، ئوستى تەرىپىگە تۇتقۇچ قىلىنغان داگقانغا قولۇمنىڭ كۆچى يەتكۈدەك قار بېسىپ قايتىپ كىردىم . مەن بىلەن بىرمۇنچە سوغۇق ، ئۆتمىتۇشۇك پىيـ

مام بىلەن يېرىم زەمبىلچە قار بىللە كىردى . ئىسسىپ خېلى جان كىرىپ قالغان شاجۇمە قايتىدىن شۇمشەيدى . مەن ئوت ئۈستىگە كېرىپ توختىتىلغان تاياق ئوچاققا قازانىنىڭ تۇتقۇچىدىن ئېسىپ قويدۇم . شاجۇمە ھۆل يانتاقتىن ئاز ـ ئازدىن ئېلىپ گۈلخانغا تاشلاپ تۇردى . قازاندىكى قار ئېرىپ سۇ بولسا ۋە قاينىسا ، ئىككىمىز ئۇچۇن ئىچىدىغان قاينىق سۇغا ئايلىناتتى .

ـــ باي ئۇچۇنمۇ ، گاداي ئۇچۇنمۇ ئوخشاش يەنە بىر تاڭ ئاتتى ، ـــ دېدى شاجۇمە گۈمبەز كۆزىنىكىدىن تالاغا قارىۋېتىپ ، ـــ ئازاب ـ ئوقۇبەت ، دەرد ـ ئەلەم ، گۇناھ ، جىنايەتلەر بىلەن بېزىلىدىغان بىر كۈن باشلاندى .

ـــ قار سۈيى قاينىسا سىلە شۇنىڭ بىلەن ناشتا قىلغاچ تۇرسىلا ، مەن شەھەرگە بىر كىرىپ چىقاي ، ـــ دېدىم .

ـــ بۇگۈن مەن كىرىپ چىقاي ، ـــ شاجۇمە ئورنىدىن تۇرۇپ ، يالىڭاچ بەدىنىگىلا كىيىۋالغان جۇل ـ جۇل جۇۋىسىنىڭ پەشلىرىنى تارتىپ ئوتۇشتۇرۇپ ، بىلىدىكى كۇلا ئارغامچىسىنى چىڭ تارتىپ باغلىدى ، ـــ سىلە ئولتۇرۇۋەرسىلە ئۇكام ، ھېلىمۇ ئۇچ كۈننىڭياقى ئۇدا سىلە كىردىلە . . .

ـــ تۆتىنچى كۈنمۇ بولۇپ كەتمىسۇنمۇ ؟ سىلە ئىسسىنالمايلا ـ دە !

ـــ مەن ئوت ئىچىدە ياتسامۇ ئىسسىمايدىغان ئوخشايمەن . مېڭىپ يۈرۈپ ئىسسىپ قالسام ئەجەب ئەمەس ، بامداتتىن يېنىشىغا ئۇلگۈرۈپ كېرەي . . .

ئۇ گۈمبەز تېمىدىكى قوزۇقىغا ئىلىقلىق خالتىسىنى بىلىگە قىستۇرۇپ ، ئۈستىگە قېلىن بىر قەۋەت پاخال يۆگەلگەن يىرتىق مەسىنى تارتىپ قويۇپ گۈمبەزدىن چىقىپ كەتتى . مەن كەينىدىن چىقىپ ، خۇداغا ئامانەت دەپ ئۇنى يولغا سېلىپ قويدۇم ـ دە ، ئىشىككە يۆلەكلىك تاياق بىلەن گۈمبەز ئىچىگە بىر ـ ئىككى يۇدۇم يانتاق ئىتتىرىپ ، پاخال پەردىنى ھەم ياپتىم .

گۈمبەز ئىچى تېخى قاراڭغۇ بولسىمۇ ، ئوت يورۇقى چۈشۈپ ، ئىسسىپ كەتكەنىدى . مەن سوغۇقتا تۇرۇۋك ئۇخلىيالمىغانلىقتىن ، ئەمدى ئىسسىقتا بەدەنلىرىم بوشىشىپ ، داق يەرگە سىڭايان يېتىپ ئوتقا تىكىلدىم . مۇنداق يالغۇز قالغاندا ئادەمنى خيال باسىدۇ . مەنمۇ نەچچە ئون ، بەلكى نەچچە يۈزىنچى رەت سۇرگەن خيالىلىرىمنى يەنە خاتىرەمگە ئېلىپ ، گاھ ئۆرلەپ ، گاھ پەسىيۈاتقان ئوت بىلەن مۇڭدىشىمەن . ھۆل يانتاق دەم قاپقىنى تۇرۇۋالغاندەك قاراڭغۇلىشىپ ئىس چىقىرىدۇ ، دەم كۆلگەندەك پاللىدە يانىدۇ .

. . . نىھايەت ، قەشقەر شەھىرىدىكى قىزىل دەريا سىغا چېرىكنى بىللە سۆرەپ چۈشۈپ ، ئۇنىڭدىن ئاجرىلالماي ئېقىن بىلەن خېلى ئايىغلارغا كەتكەندىم . ئۇ مەندىن ئايرىلدىمۇ ، ياكى مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلدىمۇ ، بىلمەيمەن . ئىشقىلىپ غەرق بولماي قىرغاقتا چىقتىم . سۇنىڭ ئىچى نېمىلىكى بولسا قىرغاقتىكىدەك سوغۇق بىلىنمىگەنىدى . قىرغاقتا چىقىپلا بېشىمدىن ئايىغىمغىچە مۇزدىن كىيىم كىيگەندەك بولۇپ قالدىم . بېشىمدىكى تۇماق دەريا ئىچىدە چۈشۈپ قالغان بولۇپ ، ئۆسۈپ كەتكەن چاچلىرىمدىكى سۇ مۇزلاپ چېكىلىرىمنى قىساتتى . ئۈستۈمدىكى كۆرەك جۇۋا مىڭ جىڭ ئېغىرلىقتىكى يۈكتەك دولامدىن پەسكە باساتتى ، ئۇنىڭ سىرتى مۇزلاپ قېتىپ كەتكەن بولۇپ ، يۈگلىرىدىن بولسا توختىماي سۇ ئاقاتتى . نەچچە ئايلاپ سالمىغان ئۆتۈك ئەمدى توساتتىن بوشاپ قالغانىدى . ماگا پاقالچىقمىغچە سۇ ئىچىدە تۇرغاندەك بىلىنەتتى .

تۇرسام ياكى ئولتۇرسام مۇزلاپ قالىدىغانلىقمنى چۈشەندىم . ماگاي دېسەم قورساق ئاچ ، يۈگۈرۈش ، سۇ ئىچىدە جان تالىشىپ ئۇزۇش تۇپەيلىدىن تېرىقچىلىكمۇ ماغدۇرۇم قالمىغانىدى . لېكىن ، ياشاشقا ئىنتىلىش مېنى ئۆزۈمنىمۇ ئۇنتۇپ قېلىش دەرىجىسىگە ئەكەلگەنىدى . ئۆلمەسلىك ئۈچۈن مېڭىش لازىملىقنى ، زادى ماگالماي قالغاندىمۇ ئۆممىلەپمۇ بولسا ئىلگىرىلەش كېرەكلىكنى ھېس قىلاتتىم . ھەربىر قەدەملىپ تۇرۇشلا مېنى مۇزلاپ قېلىشتىن ساقلىيالايتتى .

نەگە بارىمەن ، قايسى تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەيمەن ؟ بۇلار

ھەقىقەتەن باش قاتۇرمىدىم . ئارقامدا دەريا ، دەريانىڭ نېرىقى يېقىدا مېنى ئۆلتۈرۈش بىلەن ئارام تاپماقچى بولغاندەك بىلىنىدىغان قەشقەر شەھىرى بار ئىدى ، پەقەت ئالدىمغا مېڭىشىم لازىم ئىدى . شۇنداق ، ئالدى تەرىپىمنى ئۇدۇللاپ كېتىۋەردىم . شېغىللار ، توڭلاپ كەتكەن كاللەك ـ كاللەك چالمىلار ، ئاندىن پەملىشمچە ئاغدۇرۇپ سۇ قۇيۇۋېتىلگەن شالىقلار (ئېتىزلارنىڭ يۇزى قېلىن مۇز تۇتۇپ كەتكەنىدى) ئارقىدا قېلىۋەردى . كانجىلانغان بۇغداي ئېتىزلىرى ، كۆتۈشەكلىرى كولاپ ئېلىنمىغان قوناقلىقلارمۇ بىر ـ بىرلەپ كەينىمدە قېلىۋەردى .

ماغدۇرۇم تۈگەپ ، يەرگە گۈپپىدە يىقىلىپ چۈشكۈدەك ھالغا كەلگىنىمدە تارغىنا بىر يېرا يولغا چىقىپ قالدىم . يول ماگا يېڭىدىن ئۇمىد ، كۈچ بەرگەندەك ۋە يەنە شۇنىڭ بىلەن تەڭ ۋەھىمە ، ئەنسىزلىك ئېلىپ كەلگەندەك تۇيۇلاتتى . ئادەملەر ئارىسىغا يېقىنلاشقانلىقىمدىن خۇشال ئىدىم ، شۇنداقلا بۇ ئادەملەرنىڭ قايسىبىرىنىڭ مېنى تۇتۇپ بېرىشىدىن ياكى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا خەۋەر قىلىپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلاتتىم .

يولدىن چىقماي مېڭىۋەردىم . ئەمدى چېچىمدىن تارتىپ تاپىنىمغىچە چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەنىدى . بۇ سۇ بەدىنىمنىڭ ئىسسىقىدىن ئېرىپ كەتكەن مۇز سۈيى ئەمەس ، تەر ئىدى . تەلىيىمگە ماگا ئادەم ئۇچرىمىدى . قانداقتۇر بىر مەھەللىدىن ئۆتكىنىمدە ئىتلار ئۇچرىغان بولسىمۇ ، نېرىدىن قاۋاپ قويۇپ يېقىن كەلمىدى ياكى تالاشقا ئۇرۇنمىدى . شۇ ھالىمدا مېنى ئىتلار ئەمەس ، توخۇلار بولسىمۇ چوقۇلاپ بوزەك قىلسا تامامەن كۇچى يېتەتتى .

سارىڭدەك ، مەست بولۇپ قالغاندەك دەلدەڭشىپ يۇرۇپ تاڭ ئاتقۇچە ماڭدىم . كۈن چىقىش تەرەپ بېلىق قورسقىدەك ئاقىرىشقا باشلىغاندا ، ئۇ چەت ـ بۇ چېتى غىلاڭ سايلىق بىر تۈزلەڭلىككە ئۇلاشتىم . بۇ يەرنىڭ نامى نېمە ، سايلىقنىڭ ئوڭ تەرىپى قايسى جاي ، سول تەرىپىدە قانداق يۇرت بار ، مېڭىۋېرسەم نەگە بارىمەن ؟ . . . بىلمەيتتىم . بىراق ، توختاپ قېلىشقا بولمايدىغانلىقنى ، مېڭىش كېرەكلىكىنلا چۈشىنەتتىم .

ئايـغـمنىڭ تېگى ئېگىز ـ پەس ئىدى . قاچان يولدىن چىقىپ كەتكىنىمـنـمۇ ئاڭقىرالمىدىم . « ماڭ ، بىر قەدەم بولسىمۇ شەھەردىن يىراقراق كەت ! . . . » دەپ ئۆز ـ ئۆزۈمگە ھەيدەكچىلىك قىلاتتىم .

ئەتراپتىكى ئۇنى ـ بۇنى پەرق ئەتكىلى بولمىغان دەرىجىدە يورۇق چۈشكەنىدە ، بىر ئادەم بويى ئېگىزلىكتە توپا قاڭداپ سوقۇلغان قۇرۇق تامغا دوقۇرۇشۇپ قالدىم . شۇ يەرگە يەتكەندە ماغدۇرۇم قۇرۇغان ، تىنىقمىمۇ بىر ـ بىرىگە ئۇلاشماي قالغانىدى . ئەگەر ئالدىمنى تام توسمـغان بولسا يەنە ماڭاتتىممكىن . ئەمما ، ئەمدى كەينىمگە ياكى ئىككى يېنىمغا بۇرۇلغۇدەك كۈچ قالمىغانىدى . ھەرقانچە تىرىشىپ باقساممۇ ، تامغا يۆلىنىۋالاي دېسەمـمۇ دەسسەپ تۇرالمـاي « گـۇپىدە » يـقـىلىپ چۈشتۈم . . .

« ھەي ، ئۇلۇپ قالارمەنمۇ ؟ ـــ دەيتتىم ئىچىمدە ، ـــ ئېتىلىشتىن قېچىپ دەريانىڭا سەكرىدىم . مۇزلاپ ئۆلۈشتىن قورقۇپ بىر كېچە يـول مـاڭـدىـم . ئەمدى ئـىـنـس ـ جـىـن يـوق مـۇشـۇ تـام تـۇڭـدە ئـۆلـۈپ كېتەرمەنمۇ ؟ . . . »

ئاشۇ دەھشەتـلـىـك سېزىم ھوشۇمنى يوقىتىپ قويۇشتىن ساقلاپ تـۇراتـتى . مـىـدىـرلـىـيالمسامۇ ، كۆزۈمنى ئاچالمسامۇ ، ئىت قاۋغان ئاۋازنى ، ئارقامدا كـىـملەرنىڭدۇر سۆزلەشكىنىنى ئاڭلاپ تۇردۇم . مەن مـەھەلـلـە ئىچىدە ئەمـەس ئىدىم . ئۇنداق بولسا بۇ ئىت ، ئادەملەر نەدىن كېلىپ قالدى ؟

ئادەمـلـەر بـىـر ـ بىرى بىلەن خېلى ئۇزۇن سۆزلەشتى ، بىر نېمـمـلـەرنـى دەپ تـالاشـتـى . ئۇلارنـىـڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرسامۇ ، گېپىنىڭ مەنىسىنى پەرق ئېتەلمەيتتىم . ئاخىر ئۇلار مېنى ئاغدۇرۇپ ئوڭدا قىلىشتى . ئەمدى گېپىمۇ ئوچۇق ئاڭلاندى :

ـــ تـىـرىـك ئىـكـەن ، ـــ دېدى بىرى . ئۇنىڭ نەپەس ئېلىشىنى ، تـىـنـقـىـغـا چـىـلـە پۇرىقى ئارىلىشىپ كەتكەنلىكىنى تۇيدۇم ، ـــ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغاندەك تۇرىدۇ . . .

ـــ ئەپـتـىـدىن ئوغرىدەك قىلمايدۇ ، قەلەندەر بولسا كېرەك ، نېمە ،

جـىـمى يېرى سۇدىن ھازىر چىققاندەك ھۆلغۇ ؟ ـــ دېدى يەنە بىرەيلەن .

ـــ قانداق قىلىمىز ، يەنە بىردەم ئۆتسە شېھىتتەك قېتىپ قالىدىغۇ ؟

ـــ ئەكـىـرىـپ كـېـتـەيـلـى ، بىر ئادەم ئۆلۈۋاتسا كارى بولماسلىق مـۇسـۇلـمـانـچـىـلىقتا دۇرۇس ئەمەس . نېمە ئادەملىكىنى ھوشىغا كەلگەندە سوراپ باقمايمىزمۇ ؟

ئۇلار مـېـنـى ئۇنداق قـىـلـىـپـمۇ ، مۇنداق قىلىپمۇ كۆتۈرەلمىدى . ئۇرنـۇمـدىن تۇرالمىغاندىمۇ يەڭگىللىشىپ ، ئۇلارغا ماسلىشىپ بەرگۈم بار- ئىدى ، ئەمـمـا ، بـۇنـداق قىلىش قولۇمدىن كەلمىدى . ئاخىر ئۇلار ئىككى قـولـتـۇقـۇمدىن تۇتۇپ سۆرەپ مېڭىشتى . مەن قولىقىم بىلەن ئۇلارنىڭ ھا- سـىـرىـغـىنىنى ئاڭلاپ ، كۆزۈم بىلەن ئاقىرىپ بېرىۋاتقان ئاسمانىنى ، خىرە نـۇرىـنـىـمـۇ يـوقىتىپ ئۆچۈۋاتقان يۇلتۇزلارنى كۆرەتتىم ، ئايىغىم ئاستىدا توڭلاپ قېتىپ كەتكەن داڭگاللارنى سېزەتتىم . . .

مـېـنـى سـۆرەپ پـەس بـىـر يەرگە ئەكىردى . قۇلىقىمغا يانتاقنىڭ پـاراسلاپ يېنىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى . ئۇستۈمدە قاپداپ ، ئىستىن پەيدا بول- غان تـورلار ساڭگلاپ تۇرغان چەللەدەك تورۇس كۆرۈنەتتى . بۇرنۇمغا قىغ ـ چەل پۇرىقى ئۇرۇلاتتى . ئەزايى بەدىنىم سۇ ئىچىدە تۇرغاندەك ھۆل بولسىمۇ ئوتنىڭ ھارارىتىنى سېزىپ تۇراتتىم .

ئىـككـى كـىـشى ھۆل كىيىملىرىمنى سالدۇرۇش ـ سالدۇرماسلىق ئۈسـتـىـدەك ئازراق تـالـىـشـىپ ، بىرىنىڭ ، سالدۇرۇۋەتسەك ئۆپكىسىدىن قـورۇق قـالـىـدۇ ، دېگەن گېپى بىلەن سالدۇرمايدىغان بولۇشتى . ئاندىن بىرى چۆچەكتە قاينىقسۇ ئىچۈردى ، يەنە بىرى بېشىمنى ئۆرە قىلىپ يۆلەپ تـۇردى . ئاچ قـورساقتا ئىچكەن قايناق سۇ كۆڭلۈمنى ئاينىتىپ تۇرسىمۇ ، ئـىـچـىـمـگـە ئىسسىق ئۆتۈپ ، بەدىنىمدە خېلى راھەت سەزگىنىمچە ئۇيقۇغا كەتتىم . . .

ئويـغـانـغـىـنـىـمـدا يـەنـىلا شۇ پېتىم ياتاتتىم ، يەنىلا ئوت كۆيۈپ تـۇراتـتى ، ئۈسـتـۈمدە چەللەدەك تورۇس قارىيىپ كۆرۈنەتتى . بۇرنۇمغا قـىـغـنىڭ پۇرىقى كېلەتتى . جۇۋامنىڭ ئوت كۆيگەن تەرەپتە تۇرغان ئوڭ تـەرىـپـى يـېـڭـىم بىلەن قوشۇلۇپ قۇرۇپ كەتكىنىنى ، ئۆتۈكۈمنىڭمۇ ئوت

تەرەپتىكى ئوك يېنى قۇرۇپ ، ئوتنىك ئىسسىق پاقالچىقمغىمۇ تەسىر قىلىۋاتقىنىنى تۇيدۇم . بۇلار ھەرگىز ئاز ـ ماز ئۇخلىمىغانلىقىمنى بىلدۇ-رەتتى . بېشىمنى كۆتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلدىم .

ـــ ئويغاندى ! ـــ دېدى بىرەيلەن .

ـــ ھە ، ئەمدى ئۆرە بولۇپ ئولتۇرۇڭلا بۇرادەر . . . ، ـــ دېدى يەنە بىرەيلەن .

جەينىكىمگە تايىنىپ تۇرۇپ ئۆرە بولدۇم ۋە تۆت تەرىپىمگە ھەيران بولۇپ قارىدىم . بۇ كىگىز ئورنى كەڭلىكدىكى گەمە ئىدى . بۇنى يەرنى ئويۇپ ياسىغانلىقى ، يەرنىڭ ئۈستىگە بادرا سالغانلىقىدىن بىلىشكە بولاتتى . تورۇسنىڭ ئوتتۇرىسىدا ، شۇ تاپتا كۆيۈۋاتقان گۈلخانىنىڭ دەل ئۈستىدە تۆڭلۈك بار ئىدى . بۇ تۆڭلۈك گەمگە يورۇقلۇق ، ھاۋا يەتكۈزۈپ بېرىش ھەم ئىس چىقىرىۋېتىش رولىنى ئويناياتتى .

ئوك تەرىپىمدە چاچ ـ ساقاللىرى ئاقىرىپ كەتكەن ، يۈزىگە تاتۇقا ئوخشاش چوڭقۇر قورۇقلار ئىز سالغان ، مۈكچىيىپ قالغان بىر بوۋاي يانپاشلاپ ياتاتتى . ئۇنىڭ ئاستىغا يۇڭلۇق ئۆچكە تېرىسى سېلىنغان بولسىمۇ ، بوۋاي ئاشۇ يانپاشلىشىدا تېرىدىن داق يەرگە چىقىپ قالغانىدى . سول تەرىپىمدە تېخى بۇرۇتى خەت تارتمىغان بىر يىگىت ئوت چۇخچىلاپ ئولتۇراتتى . ئۇ ماڭا قارايمەن دەپ قولىدىكى كۆسەي كۆيۈپ كېتىۋاتسىمۇ سەزمەيتتى . بوۋاي بىلەن ياش يىگىتنىڭ ئۇچسىدا تاشلانمىغان جۇۋا ، بېشىدا ئاق تۇماق ۋە پۇتىدا چورۇق بار ئىدى . ئۇلارنىڭ كىيىملىرىلا ئوخشاش بولۇپ قالماي ، كىرلىشىپ ، قارىداپ كېتىش دەرىجىسىمۇ ئوخ-شاش ئىدى .

ـــ بىرەر يىل ئۈيقۇسىز قالغان ئوخشىمامسىلە ، بۇرادەر ؟ ـــ ياش يىگىت كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى . ئەمما ، گەپ ئاھاڭىدا مېنى مەسخىرە قى-لىۋاتقانلىقى بىلىنەتتى ، ـــ پۇتۇن بىر كۈن ، يەنە بىر كېچە ئۇخلىدىڭلا ، ھازىر تۇنۇگۈن سىلە كەلگەن ۋاقىت بولدى . . .

مەن ھاڭ ـ تاڭ بولۇشقا ئۇلگۈرمەي ، بوۋاي ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى :

ـــ كۆمىچىكنى ئال بالام ، ئۆزۈڭدىن چوڭ ئادەم بار يەردە گەپنى ئاز قىل . . .

يىگىت ئارپا ئۇنىنى خېمىر قىلىپ پىشۇرۇلغان كۆمەچنى ئالدى . كۆمەچ سەل كۆيۈپ كەتكەن بولسىمۇ ناھايىتى مەززىلىك تېتىدى . مېنى تەئەججۇپلەندۇرگىنى كۆمەچ ئارىسىغا ئېلىنغان يۇمشاق گۆش ئىدى .

بوۋاي ئۆزلىرىنىڭ پادىچى ئىكەنلىكىنى ، قىش ـ ياز مۇشۇ جاڭگالدا پادا باقىدىغانلىقىنى ، ئىككى يۈزدىن ئارتۇق قوي ۋە مۇشۇ جاڭ-گالنىڭ سەمەر ھاجى ئىسىملىك بىر بايغا قارايدىغانلىقىنى ، بۇ جاڭگالنىڭ « قاقۇللانىڭ سېيى » دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى . يىگىت بوۋاينىڭ نەۋرىسى ئىكەن ، بوۋاي ئاشۇ يىگىتتىن كىچىكرەك چېغىدا سە-مەر ھاجىنىڭ دادىسىغا يىلىغا بىردىن قوي بېرىش توختامى بىلەن پادىچىلىققا يالالانغانىكەن . ئاتمىش يىلىنگىياقى قوي بېقىپتۇ . ياشىنىپ قال-غانلىقتىن يىراق ـ يېقىنغا بارالماي ، ئۇچ يىلدىن بېرى نەۋرىسىنىمۇ يانداشتۇرۇۋاپتۇ . كۆمەچ ئارىسىغا ئېلىنغىنى ئۇچ كۈن ئىلگىرى ئۆلۈپ قالاي دېگەندە ھالال قىلىۋالغان قوزىنىڭ گۆشى ئىكەن .

ـــ ئۆزلىرى كىم بولىلا ، نېمە بولۇپ بۇنداق چۆپ ـ چۆپ سۇ بولۇپ كەتتىلە ؟ ـــ دەپ سورىدى بوۋاي سۆزىنىڭ ئاخىرىدا مەندىن ، ـــ كىيىم ـ كېچەك ، چاچ ـ ساقاللىرىغا قارىسا تىلەمچىدەك ، ياش قۇرامىلىرىغا قارىسا ئۇنداقمۇ ئەمەس كۆرۈنىلا . . . يا ھەپسىدىن قاچلىمۇ ؟

مەن نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي بىردەم ئولتۇرۇپ ، بوۋايغا ماسلىشىش ئۈچۈن ئۆزۈمنى بىر باي سودىگەرنىڭ يىللىقچى چاكىرى ، دېدىم . سودىگەرنىڭ دوكىنىغا ئوغرى كىرگەنلىكتىن ، مېنى ياخشى قارا-مىدىڭ ، دەپ ئۇچ ئاي سولاپ قويغانلىقىنى ، كېيىن يىتكەن نەرسىلەرنى تۆلەيسەن دەپ خەتكە قول باستۇرۇشقا ئۇرۇنغاندا قاچقانلىقىمنى ، كەي-نىمدىن قوغلاپ كەلگەنلەردىن قۇتۇلمەن ، دەپ يولدىن ئېزىپ كېتىپ ، قاراڭغۇدا بىر كۆلگە چۈشۈپ كەتكەنلىكىمنى ، يەنە شۇ قېچىش ۋەسۋە-سىسىگە بېرىلىپ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىمنى

بـلـمـەيدىغانلىقىمنى . . . سۆزلەپ ، ھەر كىم ئاڭلىسا ئىشەنگۈدەك چۆچەك توقۇدۇم .

بوۋاي بىلەن نەۋرىسى چۆچىكىمگە ئىشىنىپ ماڭا ئىچ ئاغرىتىشتى .

— يـىـتـكـەن ـ قـاچـقان نەرسىلىرىگە « سەن ئىگە بول ، تىلخەت ئالاي » دېگـەن بـولـسا بالا ـ قازانى باشلىرىغا تاڭاي دەپتۇ ئۇ ، — دېدى بوۋاي ئاشۇ « بـاي سـودىگەر » گە غەزەپلىنىپ ، — ئۆمۈرۈڭايەت ، ھەتتا يـەتـتە ئەۋلادلىرىغىچە قۇل قىلاي دەپتۇ . . . بىراق ، — ئۇ سەل ئويلىنىۋېـلـىـپ تـەشـۈىـشـىنى يوشۇرمىدى ، — باي دېگەننىڭ قولى ئۇزۇن ، پۇتى چەبدەس بولىدۇ . قېچىپ نەگە بارالايلا ؟ ئۇ يامۇلغا ئەرز قىلىپ ھەر يەردە بولسىلىرىمۇ تۇتتۇرۇپ ئاپىرىدۇ ـ دە !

مـەنمۇ ئۇنىڭ سۆزلىگىنىدەك ئويلىغىنىمنى ، شۇنداقتىمۇ باشقا يول تاپالماي تەۋەككۇل دەپ قاچقانلىقىمنى ئېيتىپ بەردىم . ئۇ ئاتا ـ ئانام يوق يېتىملىكىمنى ئاڭلاپ ئىغىر تىندى ـ دە :

— ھەر نـېـمـە بـولـسـا بـالا ـ قازانى دۆگىگەيدىغان يېقىنلىرى يوق ئـىـكـەن ، — دەپ خـاتىرجەم بولغاندەك بولدى ، — سىلە توغرا ئويلاپلا ، ھازىرچە قـەشـقـەر دوتىيى تەۋەلىكىدىن چىقىپ كەتسىلە ، ئاقسۇ ، كۇچا تـەرەپـكە بولامدۇ ، يەكەن ، خوتەن تەرەپلەرگە بولامدۇ ، نېرى كەتسىلە . مـەنـغـۇ ئەل ئۆمـرۈمـدە قـەشـقـەرنىڭ شەھەر ئىچىگىمۇ ئۇن يېتىم ئارىلىق يـېـقـىنلىشىپ تۇرۇپ كىرىپ باقمىغان . ئاڭلىغىنىم بار ، ئاڭلىشىمچە ، بىر دوتـەيـلـىـك تەۋەسىدىن يەنە بىر دوتەيلىك تەۋەسىگە قېچىپ كەتسە ، ئۇ يەرگە بىر دوتەينىڭ يازغان گۇڭسىسىنىڭ كۇچى ئۆتەيمىش . . .

بـوۋاي شـۇنـداق مەسلىھەت بەرمىسىمۇ ئۆزۈمنىڭمۇ شۇنداق قىلغۇم بارئىدى . ھازىر ئەدەپ ساقلاپ ، « خوش ، شۇنداق » دەپ ئولتۇردۇم .

پـادىـچـى بـوۋايـنـىـڭ گەمىسىدە يەنە ئىككى كۈن تۇردۇم . مۇشۇ ئارىـلـىقتا كىيىملىرىمنى قۇرۇتتۇم . بوۋاينىڭ مەسلىھىتى بويىچە مىغلىداپ كـەتـكـەن پىتلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەممە ئېگىن ـ ئاياغلىرىمنى گەمە تـېـشـىـدا توڭغا سالدىم . گەمنى تونۇردەك قىزىتىپ نەچچە ئايدىن بېرى سۇ تەگمىگەن بەدەنلىرىمنى راھەتلەندۇرۇپ غۇسلى قىلدىم . بوۋاي بىلەن

نـەۋرىـسـى ئەتـىـگـەنـدە قويلىرىنى ھەيدەپ چىقىپ كەتسە كۆز باغلانغاندا قـايـتـىپ كېلەتتى . يالغۇز قالغان ئىككى كۈنۈم ئەنە شۇنداق ئۆتتى . مېنى بـىئارام قـىـلـغـىنى پايتمام بولدى . بىقسىپ ، پىتلاپ كەتكەن بۇ پايتەمنى بـاشقا نەرسە بولمىغانلىقتىنلا ئوتقا تاشلىيالمىدىم ۋە ئۇنىمۇ توڭغا سالدىم . كـۈمـۈش تـەڭگىلەرلا بۇزۇلماي ، سېسىماي ، پىتلىماي ئۆز پېتى تۇراتتى . مـەن ئـىـككى سەر تەڭگە ئايرىۋېلىپ پادىچى بوۋايغا بېرەي دېدىمۇ ، كېتىـدىـغـان چـاغـدا بـېـرىـش ئۈچـۈن قـالـدۇردۇم . ئـالـدىـن بـەرسـەم بـوۋاي « يـىـللىقچى چاكار » ئىكەنلىكىمدىن گۇمانلىنىشى مۇمكىن ئىدى .

يـولـغـا چـىـقـماقچى بولغانلىقىمنى ئېيتقىنىمدا بوۋاي مېنى تۇرۇشقا زورلـىـمـىـدى . ئۇ دۇئا بـېـرىشتىن ئىلگىرى گەمە تورۇسىنىڭ بىر يېرىگە تـىـقـقىلىق ئۇستىرا بىلەن كاپلىغۇچىنى ئېلىپ ، نەۋرىسىگە چېچىمنى يۇمـشـتىشنى بۇيرۇدى . كېيىن ئۇ بىر كېچە دەريادىكى سۇغا چۈشۈپ مۇزلاپ كـەتـكـەن تـۈكلەر ئىچىدىمۇ يەنە ياشاپ قالالىغان ئاق قوناقتەك پىتلار قـەـمىلداپ كەتكەن چېچىمنى پاكىز چۈشۈرۈپ ساقلىمنى قالدۇردى .

— چـىـرايـلـىـرىنى خەقلەرنىڭ تونۇمىغىنى ياخشى ، — دېدى ئۇ ساقال قويۇپ قويۇشنىڭ سەۋەبىنى ئىزاھلاپ .

مـاڭـا بەرىبىر ئىدى . شۇڭا « رەھمەت » دېدىم . بوۋاي شۇنىڭدىن كـېـيـىـنـلا مـاڭـا رۇخـسـەت بـەردى . ئۆزىنىڭ كىيىپ ياتىدىغان يەنە بىر تـۈمـىـقـىـنى كىيگۈزدى . بۇ تۇماق قىرسا بىر ئىلىكچە كىر ۋە ياغ ئالغىلى بولغۇدەك دەرىجىدە قاسماقلىشىپ كەتكەن ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەممە تەرىپى ئۆتـمـتۆشۈك ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ يالاڭ بېشىم ئۈچۈن زۆرۈر ئىدى ۋە دەريادا ئېقـىـپ كـەتـكـەن تۈمىقىمغا قارىغاندا ھازىرقى جۇۋامغا تولىمۇ ماس كـېـلـەـتـتـى . بوۋاي يەنە داڭقانغا تۇۋاق بولغۇدەك چوگلۇقتا ئىككى كـۆـمـەچ پـىشۇرۇپ يوللۇق تۇتتى . شۇنىڭدىن كېيىن نەۋرىسىگە مېنى يېـڭسار يولىغا ئاچىقىپ قويۇشنى بۇيرۇدى :

— كـۈنـدۈزلىرى بىرەر مازار ـ گۆرىستانلىقلاردا كۈن ئۆتكۈزۈپ ، كـېـچىسى ماڭسىلا ، — دەپ جېكىدى ئۇ ماڭا ، — چوڭ يول ، دەڭ ـ ئۆـتەڭلەرگە يېقىن يولىماي چەتلەپ يۈرسىلە . . . تاڭ سەھەرلەردە تارتىنماي

ئىشىك تېشىدا تۇرۇپ ، ئاڭلاپ باقمىغان ، خېلى يېقىملىق ناخشىغا قۇلاق سالدىم . قايسىبىر ئايال يالغۇز باشلاپ ئېيتىۋاتاتتى :

يورۇقلىقاشنىڭ بويلىرىدا گۈل ئېچىلدى ،
ئۆز يارىمنىڭ زىننىقىدىن نۇر چېچىلدى .
باشقا ئاياللار ئەگىشىپ ئېيتىۋاتاتتى :
گۈللىرىڭنىڭ غۇنچىسىنى قىسۋالسام ،
زىناقلارغا لەۋلىرىمنى يېقىۋالسام .
يالغۇز ئېيتقان ئايالنىڭ ئاۋازى ئايرىم ئاڭلاندى :
چەكمەن تونلۇق قەشقەرلىك ئەر ئېپ كەتمىدى ،
يول يىراقى ئۆز يۇرتلۇقنى كۆرسەتمىدى .
باشقىلار قوشۇلدى :
ئەر كىشىنىڭ گېپى يالغان ، باغرى تاشكەن ،
ۋاپاسى بار بىزگە ئوخشاش قەلەمقاشكەن .

ناخشىدىن كېيىن شۆبرلىشىلار باشلاندى . ئاياللار نېمىنىدۇر بىر نەرسىنى تالىشىۋاتاتتى . شۇ ئارىدا چولپانخاننىڭ ئۇنى ئاڭلاندى :

— شۇ نەرسىنى قىلمىساڭلارچۇ جېنىم چوكانلار ، ناخشا ئېيتىشىپ ئولتۇرساقمۇ كۆڭۈل ئېچىلمىدىكەنغۇ ؟

— سەن ھېلىقى بۇگۈن كەلدى دېگەن دىۋانە بىلەن كۆڭلۈڭنى ئېچىۋالغانسەن ھەقىچان ؟ — ئۇنى بومراق چىقىدىغان بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ، — بايا تىن بېرى نېمىشقا بۇ چولپاقنىڭ پۇت — قولى تېتىك دەيمەن . . .

— تىۋا دە ئاچا ، قاراپ تۇرۇپ قارا چاپلىساڭ يامان بولىدۇ . . . ، — بۇ يەنە چولپانخاننىڭ ئاۋازى ئىدى .

— ئۆزۈڭ ئاغزىڭ بىلەن دېدىڭ ! — باشقا بىر ئاۋاز لوقما تاشلىدى ، — كەلگەن چېغىدا ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلەتتى ، هاممامدىن چىقىپ ، يېڭى ئۈستۈاش كىيىپ ، ئايدەك ئېچىلىپ كەتتى ، دېدىڭ . . .

— دېگىنىم بىلەن ئۇ دەرۋىش ئىكەن ، يەردىن ئۈستۈن قارىمايدىكەن . . . ئۇنداق يىگىتكە هارام كۆز بىلەن قارىغىلى بولامدۇ ؟

— چولپانخان ، راستىڭنى دېگىنە ، — باشتىكى بوم ئاۋاز يەنە ئاڭلاندى ، — ئۇنى كۆرۈپ كۆڭلۈڭ بىر قىسما بولدىمۇ ، قانداق ؟

— ئەتە ئۇنى ھەممىڭلار كۆرىسىلەر ، — چولپانخان قىينالغاندەك بوغۇلۇپ سۆزلەيتتى ، — شۇ چاغدا سىلەر قانداق بولساڭلار مېنىمۇ شۇنداق بوپتىكەن دەرسىلەر . ئۇ ناھايىتى تەقۋادار ، يۈزى تۆۋەن ، ئادەمنىڭ كۆڭلىدە ھۆرمەت قوزغايدىغان يىگىت ئىكەن . ئۇدۇل قاراشقىمۇ تەپ تارتىدۇ كىشى . . .

— مەن ئۇنى چوقۇم بۇگۈن كۆرىمەن . . .

— ھەممىمىز بىللە كۆرەيلى . . .

— ناخشا ئېيتىڭلار بالىلار ، — دېدى باشقىچىرەك بىر ئاۋاز . ئاۋاز تاۋۇشىدىن قارىغاندا ، بۇ يېشى چوڭراق ئايال ئىدى .

— شۇنداق قىلايلى ، ناخشا ئېيتايلى ، — دېدى يەنە بىر ئايال ، — قايسىسىنى ئېيتىمىز ؟

— سەن باشلاۋەرمەمسەن ؟

قايسىدۇر بىر ئايال :

— ھەمەيلەن بىرلىكتە « ئەزىز جانىم » نى ئېيتايلى ، — دېدى .

— ئېيتتۇق ئەمسە ، — قوشۇلدى كۆپ ئاۋاز .

ئەزىز جانىم غورۇلايچىلىك ئەمەسمۇ ؟
ئەيىب دەيسەن ، بەندىچىلىك ئەمەسمۇ ؟
ئۇ سۆيگەندە ئېرىدىم راست ، ناۋاتتەك ،
سېنىڭ ئىشقىڭ يوق قىلچىلىك ئەمەسمۇ ؟
ئىشقى يوقتىن ساقلا ئاللاھ ، ئاياغىي ،
پاناھىڭدا ئاسرا ئاللاھ ، ئاياغىي .

غۇنچە ئىدىم ئېچىلمىغان شېخىمدا ،
بۇلبۇل ئىدىم ، سايرار ئىدىم بېغىمدا .
ئەمدى قۇرۇپ قاقشال بولدۇم ئوتۇندەك ،

رەڭلىك لاتا ـ پىتىلەردىن سۈنئىي ياماق سالغان ، بەزىلىرىنىڭ بەلبېغىغا ساپايىلەر قىستۇرۇلغانىدى . ئۇلارنىڭ تۇرقۇمغا قاراپ ، مېنىمۇ ئەل كېزمر قەلەندەر تائىپىسىدىن ، دەپ قاراۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى . دەرۋىشنىڭ مېنى « دىۋانىخان » دەپ مۇراجىئەت قىلىشى شۇنى ئىسپاتلايتتى .

دەرۋىشلەر توپىغا ئۇچرىشىپ قالغىنىمغا شۇكۇر قىلىپ ، مەندىن سوئال سورىغان دەرۋىشنىڭ ھۆرمىتى ئۇچۇن ئورنۇمدىن تۇردۇم . شۇ كۈنلەردە ماڭا دەرۋىشلەر توپى ئەڭ بەختەر بولۇپ ، باشقا ھەر قانداق ئادەملەردىن كەم تەشۋىشلەندۈرەتتى .

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ـــ دېدىم ئىككى قولۇمنى كۆكسۈمگە ئېلىپ . ئەمما ، ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمىدىم .

دەرۋىش « دىۋانە » لىكىمگە ئىشەنگەن بولسىمۇ ، سىناپ باقماقچى بولغاندەك يەنە سورىدى :

ـــ نەگە بارىسەن ، ھەمراھلىرىڭ قېنى ؟

ـــ نەگە بېرىشىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ، ـــ دېدىم دادىللىق بىلەن ، ـــ ئاخشام بىر توغراقلىقتا تۇنىگەنىدۇق ، ئەمدى شۇ يەرگىچە كەلدىم . ھەمراھلىرىمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ . . .

ـــ ئىمامىڭ كىم ئىدى ؟

مەن بۇ سوئالنى « باشلىقىڭ كىم ئىدى » دېگەنلىك دەپ چۈشىنىپ قارىسىغىلا ، ئاغزىمغا چۈشۈپ بەرگىنى بويىچە جاۋاب بەردىم :

ـــ ھاجى مەخسۇم شەمشىدىن تۆرەم . . .

دەرۋىش بېغىشىدا قامچىسى بار قولىنىڭ ئۈزۈك سېلىنغان بارمىقىنى كۆتۈرۈپ ، گۆشلۈك مەڭزىنى تاتلاپ ئويلاندى . بىرىنى ئەسلىگەندەك كۆزىنى قىسىپ يىراقتا قارىدى . ھېچكىمنى ئەسكە ئالالمىدى بولغاي ، ماڭا قاراپ سورىدى :

ـــ نەچچە ئادەم ئىدىڭلار ، ئۇيۇشقىلى قانچىلىك بولدى ؟

ـــ تۆت ئادەم ئىدۇق ، ـــ قارىسىغىلا سۆزلەۋەردىم ، ـــ ئۈچ يىلدىن ئاشتى . . .

دەرۋىش كۈلۈپ كەتتى :

ـــ ئۈچ يىلدىن ئاشقىچە تۆتتىن ئاشالمىغان بولساڭلار ، ئىمامىڭ ھالى چاغلىق ئىكەن ، شۇڭا سېنى تاشلاپ تىكىۋەتكەن گەپ . قەسەم ئىچمەنكى ، ئىككى ئايغا قالماي ئۇ ئىمامىڭ كەسپىنى ئۆزگەرتىدۇ . . . نەلىكسەن ؟

ھېلىغىچە داۋام قىلغان سوئال ـ جاۋاب چانمىغانىدى . . . « قەشقەرلىك » دېسەم بۇ دەرۋىش قەشقەردىكى ئاللىقانداق شېرىكلىرىنى ياكى تونۇشلىرىنى سورىسا « دىۋانىخان » لىقىم پاش بولۇپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ ، پادىچى بوۋاي ئېيتقان يۇرتنىڭ ئىسمىنى دېدىم :

ـــ قاقۇللادىن تەقسىر . . .

دەرۋىش كۈلۈۋەتتى . بۇ قېتىم ئۇنىڭ كۈلكىسىگە باشقا ھەمراھلىرىمۇ جور بولدى .

ـــ دېمىدىمۇ . . . ـــ دېدى ئۇ ، ـــ قاقۇللا دېگەن دوپپامچىلىك يېزا تۇرسا ، ئۇ يەردىن قانچىلىك ھالقا تۇزگىلى بولىدۇ ؟ . . . ـــ ئۇ ماڭا شۇبھىلىك قاراپ ، ـــ تەرىقەت يولىغا كىرگىلى راست ئۇچ يىلدىن ئاشتىمۇ ساڭا ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ ئاري . . .

ـــ تەكشۈرۈپ باق !

ئۇ پىيادىلەر ئىچىدىكى بويى ئېگىز ، سالۋار تۇماقلىق ، تونىنىڭ ئىچىدىكى بەلبېغىغا تاغ تېكسىنىڭ مۇڭگۈزىدىن ساپ قىلىنغان ساپايە قىستۇرۇۋالغان بىرىگە بۇيرۇدى .

ئۇ نېمەمنى تەكشۈرۈپ باقىدۇ ؟ بىلمىگەنلىكىمدىن تۇرۇپ قالدىم . ئۇ ئىككى چامداپلا يېنىمغا كېلىپ ، ئاۋۋال ئەسكى تۇمىقىمنى يۇلۇپ ئالدى . پادىچى بوۋاي چۈشۈرۈۋەتكەن ، ھېلى تېخى تازا ئۆسمىگەن چېچىمغا نەپرەت بىلەن قاراپ ، تۇمىقىمنى بېشىمغا قوندۇرۇپ قويۇپ ، كۈرەك جۈۋامنىڭ يېقىسىنى قايرىدى . ئىچىمدىكى يىرتىق چاپانىنىڭ يېقىسىدا لۆمۈلدەپ يۇرگەن پتىلاردىن ئىزا تارتىپ يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم . پادىچى بوۋاينىڭ گەمسىدە توڭغا سالسامۇ ئۆلمىگەن بۇ ئەبلەخ پتىلار جۈۋىنىڭ تۈكلىرىدىمۇ سىكىلەپ ، مىغلداپ كەتكەنىدى .

سالۋار تۇماقلىق ئوك قولىنىڭ بارماقلىرى بىلەن پىتلارنى چىمدىپ ـ چىمدىپ ئېلىپ سول ئالقىنىنى توشقۇزدى ـ دە ، كەينىگە يېنىپ بېرىپ دەرۋىشكە كۆرسەتتى . دەرۋىش بېشىنى رازىمەنلىك بىلەن لىڭشىتقاندىن كېيىن ، ئۇ پىتلارنى يولغا تاشلۇۋېتىپ ، ئالقىنىنى تونىنىڭ پېشىگە سۈرتۈپ قويدى . ئۇنىڭ پىت تەكشۈرگەنلىكىنى شۇ چاغدا بىلدىم .

ـــ خۇدانىڭ جانۋارلىرى بەدىنىگىدىن رىزقى ئېلىپ ياشىغىنىدىن قارىغاندا گېپىڭگە ئىشىنىشكە بولىدىغاندەك تۇرىدۇ ، ـــ دېدى دەرۋىش ماڭا ، ـــ بىراق ، چېچىڭنىڭ يوقلۇقى نېمە گەپ ئۆزى ؟ چاچ ئۆسۈك بولۇشى ، ساقال ـ بۇرۇت ۋە چاچلار ئارىلىقىدىنمۇ خۇدانىڭ جانۋارلىرىغا جايى تېپىلىشى كېرەك ئەمەسمۇ ؟ سېنىڭ ئۇ بىر نېمە ھاجى ، بىر نېمە تۆرە دېگەن ئىمامىڭ بۇلار توغرىسىدا بىلمەمدىكىنە ياكى سەن . . .

ئۇنىڭ گۇمانلىنىۋېرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ :

ـــ ئىمام ھاجى مەخسۇم شەمشىدىن تۆرەم چاچتا بولمىسمۇ بولىدۇ ، ساقالدا كۆپرەك بولغىنى ياخشى دېگەندى ، ـــ دەپلا ساقلىمغا قول سوزۇپ بىر نەچچە پىت تاپتىم . دەرۋىشنىڭ ئالدىغا بارغۇچە يەنە بىر قولۇمغىمۇ بىرنەچچىنى ئالدىم .

ئۇ پىتلارغا قاراپ « بولدى » دېگەندەك باش لىڭشىتتى .

ـــ سېنىڭ ئىمامىڭ ئىسمىغا لايىق مەخسۇم ئىكەن . شۇڭا ، روناق تاپالماپتۇ . چاچىتمۇ بولۇشى لازىم . قولۇڭدىكىنى جايىغا قوي ، ـــ بۇيرۇدى ئۇ .

مەن ئىككى قولۇمدىكى پىتلارنى ساقلىمنىڭ ئارىسىغا سېلىپ قويغاندىن كېيىن ، ئۇ مېنى ماختاپ قويدى :

ـــ بەدەنلىرىڭنى قىمىرلاتمايدىكەنسەن ، جانۋارلارنى يامان كۆرمەيدىكەنسەن ، بۇ ساڭا ئىشىنىشكە بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ ، ـــ ئۇ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ سورىدى ، ـــ مېنىڭ ھالقامغا قوشۇلامسەن ؟ مانا مەن ئەسھابۇل كەئبىدىن چىقىپ كېلىۋاتقىلى ئالتە ئاي بولدى ، توققۇز كىشىلىك ھالقا بولدۇق ، مۇشۇ سەپىرىمىزنىڭ ئاخىرى ئىمامى جەئفىرى سادىق بولىدۇ . ھەزرىتى غەۋسىل ئەزەم ئابدۇقادىر جىلانىنىڭ يولى بو-

يىچە ماڭىمىز . مەن ھالقامنى بىرىۋز ئون بىرگە ، بىرمىڭ بىر يۈز ئون بىرگە يەتكۈزمەكچىمەن . ئۇنىڭغىچە ئاز بولساقمۇ ساز بولغاچ تۇرايلى . نى ـ نى مۆجىزىلەرنى يارىتىمىز . . .

مەندە ئۇ سۆزلەۋاتقاندەك غايە ، ئىستەك بولمىسمۇ ، شۇ كۈنلەردە كەينىمدىن قوغلاۋاتقان خەتەردىن قۇتۇلسام دەيدىغان ئارزۇ بار ئىدى . بۇ ئارزۇغا يەككە ـ يېگانە پېتى يېتەلىشىمگە كۆزۈم يەتمەيتتى . شۇڭا ، نېرى ـ بېرىسىنى قويۇپ ، مۇشۇ دەرۋىشلەر توپىغا قوشۇلۇۋالاي ، بۇلار تاپىدىغىنى تاپسىلا ئادەمسىز جايلاردا يۇرىدۇ . مەن چېرىك ۋە يايلارنىڭ كۆزىدىن نېرى بولمەن ، دەپ ئويلىدىم . شۇڭا :

ـــ قوبۇل قىلسىلا خۇداغا شۈكۈر قىلاتتىم ، ـــ دېدىم .

ـــ رەسمىي قوبۇل قىلىش كېيىن بولىدۇ ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ بىز تېخى سېنى ئىشقا سالىمىز ، سىناپ كۆرىمىز . . . ھازىرچە كەينىمىزدىن ماڭ !

مېنى قانداق ئىشقا سالىدۇ ، قانداق سىناپ باقىدۇ ؟ بۇلار خىيالىمغا كەلمەيتتى . مېنى « يوقال » دېمىسلا بولاتتى . مەندە ئۇلارغا يېتىشىپ ماڭغۇدەك ماغدۇر يوق ئىدى . شۇنداقتىمۇ ئىلاجىم قانچە ؟ ئالدىمىزدا ئۇچ ئېشەكلىك ئۇچ بۇرجەك بولۇپ يولغا چۈشتى . قالغان يەتتەيلەن قاتارلىشىپ ئېشەك تۇيىقى ئاستىدىن پۇرقىراپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاچچىق شور توپىنى يۇتۇپ يۇرۇپ كەتتۇق .

ھەممىنىڭ كەينىدە كېتىپ باراتتىم . تەلىيىمگە يېشى مەندىن چوڭراق ، كېيىنىشى باشقا دەرۋىشلەردىن ناچارراق ، ئوتتۇرا بوي بىرەيلەنمۇ ئارقىدا قالغانىدى . ئۇ پۇتىغا يۇمشاق چورۇق كىيىۋالغان بولسىمۇ نېمىشقىدۇر ئاقسايتتى .

ـــ بۇ قەيەر ، بىز نەگە كېتىۋاتىمىز ؟ ـــ ئاۋازىمنى پەس چىقىرىپ سورىدىم ئۇنىڭدىن .

ئۇ سوئالىمدىن ئەجەبلەنگەندەك بولۇپ ماڭا بىر قاراپ قويدىيۇ ، يەنە جاۋاب بەردى :

ـــ بۇ ياقلارنى بىلمەيلا ؟ بۇ نېمە بولغىنى . . .

— بېشىم گەرەخ بولۇپ قالدى ، — چېنىپ قالماسلىق ئۈچۈن توغرا جاۋابىتىن ئۆزۈمنى قاچۇردۇم ، — بۇرۇنغۇ بۇ تەرەپلەرگە نەچچە كەلگەن . . .

ئۇ سۆزۈمدىن گۇمانلانغان بولسىمۇ ، شۇنداق بولۇشى كېرەكتەك ئاسماقچىلاپ سۇرۇشتۇرمەي :

— بۇ جايلار پىسەنگە تەۋە . بىز ئوردىخان پادىشاھىمغا كېتىۋاتىمىزغۇ ؟ — دېدى .

ھەيران قېلىشىم ئاشۇ گەپ ئۈچۈن ئىدى . « ئوردىخان پادىشاھىم » دېگىنى يېڭىسارغا يېقىن بىر قۇمۇلۇقتىكى مازارنىڭ ئىسمى ئىدى . بۇ يەرگە كېلىپ باقمىغان بولساممۇ ، خەلقنىڭ ھەر يىلى ھوشۇر ئېيىنىڭ ئونىنچى كۈنى مۇشۇ ئوردىخان پادىشاھىمغا كېلىپ تاۋاپ زىيارىتىدە بولىدىغانلىقىنى ئاڭلايتتىم . مېنى ھازىر ئەجەبلەندۈرگىنى مۇشۇ كۈنلەر ھوشۇر ئېيىمۇ ، ئەمەسمۇ ؟ دېگەن مەسىلە ئەمەس ، ئالتە كېچە يول مېڭىپ تېخىچە يېڭسار تەۋەسىگە كېلەلمىگەنلىكىم ئىدى .

— نانداق بىر نېمە يوقمىدۇ ؟ — ئىزا ـ نومۇسىمۇ قايرىپ قويۇپ ، ئونجى قېتىم تىلەمچىلىك قىلدىم . قورسىقىم ئېچىپ زادى بولالماي قېلىۋاتاتتىم .

— بىرەر ئەپلىك جاي بولسا ناشتىغا توختايمىزغۇ دەيمەن ، — دېدى ھەمراھىم سوئالىمدىن ئەجەبلەنمەي ، — شۇ تاپتا ھەممەيلەننىڭ قورسىقى ناغرا چېلىۋاتىدۇ تايىنلىق . . .

ئۇنىڭ سۆزى راست چىقتى . ئېشەكلىكلەر بىر نەچچە تۇپ يۇلغۇن بار بىر قوم دۆۋىسىنىڭ يېنىدا ئېشەكتىن چۈشتى . پىيادىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئۇلارغا يېقىنراق ماڭغان ئىككى ـ ئۈچەيلەن تېز بېرىپ ئېشەكلەرنىڭ نوختىسىنى ئېلىپ ، يېتىلەپ بېرىپ يۇلغۇن شېخىغا باغلىدى . قايسىبىر خۇرجۇنلاردىن تورۇا ئېلىپ ئېشەكلەرنىڭ بېشىغا كېيدۈردى . باشقىلار شۇ يەرگە يېقىن يەرگە چۆكۈپ تېرىلەردىن ئۇلاپ تەكىلگەن داستىخان سېلىپ ، خۇرجۇنلاردىن يېمەكلىكلەرنى ، تۇلۇمدىن ئېچىدىغان سۇنى ئېلىشقا باشلىدى .

بىز ئىككىمىز كېچىكىپ بارغان بولساقمۇ ئىككىنچى داستىخاندىن ئورۇن تەگدى . يەنە بىر داستىخان ئەتراپىدا ئېشەك مىنگەن ئۈچەيلەنلا ئولتۇرۇشتى . مەن ئۈچەيلەن بۇ « ھالقا » ئىچىدە ئالاھىدە ھۆرمىتى بار كىشىلەر بولۇپ ، پەرقلىق ياشايدىغانلىقىنى پەملىدىم .

داستىخان مول ، بايلىقلار ئىدى ، يېمەكلىكلەرمۇ مۇنداق چۆل قۇملۇققا ماس كەلمىگۈدەك ئالىي ئىدى . ئىچىگە گۆش ئېلىنىپ ، سىرتىغا قوي يېغى سۈرتۈلگەن قاتلىما ، سوغۇق گۆش ، سامسا ، گۆش گىردە ، ئۆرۈك ۋە ياڭاق مېغىزى ، ھەتتا مۇرابباالارمۇ بار ئىدى . « بەگدەك ياشايدىكەنغۇ بۇ دەرۋىشلەر ، — ئويلىدىم ئىچىمدە ، — بۇنچە ئېسىل يېمەكلىكلەرنى تىلەپ تاپامدىغاندۇ ، پۇلغا ئالامدىغاندۇ ؟ . . . »

تېز ـ تېز ، چوڭ ـ چوڭ ئالسام باشقىلار نېمە دەر ، دەپ ئويلاشماسلىقى ئۈرۈنسىز ئىكەنلىكىنى ئاشۇلارنىڭ ئۆزى ئىسپات ئەتتى . ئۇلارنىڭ ھېچبىرى بىرى ـ بىرىگە ياكى ئەتراپىغا قاراپ يۈرمەي ، بىر قولىدىكىنى ئاغزىغا سېلىپلا يۇتماي تۇرۇپ ، ئىككىنچى قولى بىلەن يا گۆشتىن ، يا قاتلىمىدىن سقىمغا پاتقۇچە ئېلىپ تەييارلىنىپ تۇراتتى . يېگىنىم قانچە كۆپ بولغانسىرى ئۇلارنىڭ قورسىقىغا كىرگىنىنىڭ ئۆچتىن بىرىگىمۇ بويلىمايدىغانلىقىنى ھېسابلاپ ئۇلگۈردۇم .

نېمىلىكى بولسا قازىخانا ھويلىسىدىكى سولاقتا ياتقان چېغىمدا مۇھەممەت ئاقچى باققانغا ئوخشايدىغان بىر ۋاخلىق غىزاغا ئېرىشىپ ، پۈت ـ قولۇمغا جان كىردى ، روھىمىمۇ كۆتۈرۈلۈپ قالدى . چۆچەك ئىككى بولغانلىقتىن ، سۇ ئىچىشكە كەلگەندە نۆۋەتلىشىشكە توغرا كەلدى . ماڭا نۆۋەت ئازراق ، كېيىنرەك تەگكىنى بەلەن ھەرھالدا سۇنىمۇ تويغۇدەك ئىچتىم . يېمەكلىكلەر ، سۇ توغرىسىدا سوئال سورىغۇم بار ئىدى ، بۇنى « تېگىم » ئېچىلىپ قېلىشتىن قورقۇپ سورىمىدىم . يەنە بىر قىزىق ئىش ، بۇلار ئۆز ئارا چاقچاقلىشىش تۇگۈل ، زۆرۈرىيىتىدىن ئوشۇق بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايتتى .

دەرۋىشلەرچە دۇئا قىلدۇق ، يەنى ھېچكىم دۇئا باشلىمىدى ، ھەركىم ئۆز ئالدىغا ئالقانلىرىنى ئېچىپ ، ھېچقانداق ئايەت ئوقۇمايلا

ئالىقانلىرىنى يۇزىگە سۈردى . بۇ ساقال ـ بۇرۇتلارغا چاپلاشقان ، ئېغىز چۆرىلىرىدە قالغان يېمەكلىكلەرنىڭ يۇقىنى سۈرتۈۋېتىش رولىنى ئويناندى . شۇنىڭدىن كېيىن خۇرجۇندىن يېمەكلىك چۈشۈرگەنلەر ئاشقان نەرسىلەرنى داستىخانلارغا يۆگەپ ، يەنە خۇرجۇنلارغا قاچىلىدى . مەن بۇ ئىشنىمۇ ئۈتتۈر كەلگەن بىرى قىلمايدىغان ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلىدىم .

بىز مېڭىپ كەتتۇق . ئەمدى قەدەملىرىم تېتىكلىشىپ قالغاندى . شۇنداق بولسىمۇ تاماقتىن ئىلگىرى بىللە ماڭغان ئاقساق ھەمراھىمنى ئارقىدا قويغۇم كەلمەي ، ئۇنىڭغا ياندىشىپ ماڭدىم . ئۇ بۇ ئىشمىدىن رازى بولغاندەك بىر ئېپادىنى كۆز قارىشى بىلەن ئىپادىلىدى . ئەمما ، ھېچنېمە دېمىدى . . .

چۈشكە يېقىن بىز بىر كەنتكە يېقىنلاشتۇق ، نېرىدىن قارىغاندا بۇ كەنت ئانچە چوڭ ئەمەس ، ئۆيلىرى تارقاق ، كۆرۈمسىز ئىدى . شۇ يەردە ئارام ئالساق كېرەك ، دەپ ئويلىۋىدىم ، ئۇنداق بولمىدى . كەنتكە كىرىشكە بىر ـ ئىككى يۇز قەدەمچە ئارىلىق قالغاندا ئېشەكلىكلەر پەسكە چۈشتى ، پىيادىلەر ئۇلارغا يېتىشىپ باردى . دەرۋىش بىز ئىككىيلەن يېتىپ بارغۇچە ساقلاپ تۇرۇپ :

ـــ ئىككىڭ نېمىشقا ھە دېسە كەينىدە سۆرىلىپ قېلىشسەن ؟ ـــ دەپ ۋارقىرىدى .

ـــ پۇتۇمنىڭ يارىسى زادى ماڭغىلى قويمايۋاتىدۇ ، تەقسىر . . . ـــ دېدى ھەمراھىم چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ .

ئۇ مەندىنمۇ سورامدىكىن دېسەم ، كۆزىنى ماڭا بىر قېتىم تىكتىيۇ ، باشقىلارغا قارىدى .

ـــ كەنتكە كىرىمىز دېۋانىخانىلار ، ـــ دېدى ئۇ جاراڭلىق ئاۋازدا ، ـــ كەنت كەمبەغەل ، نەپ چىقمايدۇ ، ئەمما ، ئالالىغىنىمىزچە ئالىمىز . قوشقاچمۇ گۆش ، پاختەكمۇ گۆش . . . ئۇنىڭغا قوشۇپ داڭقىمىزنى تاراتساقمۇ ھېساب ، ـــ ئۇ شۇ يەردە ئاقساق ھەمراھىمغا ئايرىم بۈيرۇدى ، ـــ سەن خالتاڭنى يېڭى كەلداخۇنغا بېرىپ ،

ئۆزۈڭ مۇشۇ يەردە ئېشەكلەرنى باققاچ ساقلاپ تۇر .

ئاقساق ھەمراھىمنىڭ ماڭا بەرگىنى تىلەمچىلەرنىڭ تىلەپ تاپقان نەرسىلىرىنى سالىدىغان ، بوزدىن تىكىلگەن خالتا ئىدى . مەنمۇ باشقىلارنى دوراپ خالتىنى بوينۇمغا ئېسىۋالدىم ، بۇ ماڭا شۇنچىلىك ئېغىر كەلدىكى ، خورلىنىش ، ئەلەم ھېس قىلىشتىن يۇزۈم لاۋۇلداپ يانىاتتى . « خۇدايا خۇداۋەندە ، ئۆتكەن ھاياتىمدا تىلەمچى ، دۇئانىلەر تويغىسىدا ئۇلۇغ سۆزلىگەن بولغىيمىدىم ؟ ـــ دەپ ئۆكۈنەتتىم ئىچىمدە ، ـــ تىرىكلىكىمدە تارتقان جاپالىرىم ئاز كېلىپ ، ئەمدى بۇ كۈنلەرگىمۇ قالدىمۇ ؟ . . . » مەن شۇ يەردە يەنە پادىچى بوۋاينىڭ مېنى ئۇزىتىۋاتقۇچە ئېيتقان : « تاڭ سەھەرلەردە تارتىنماي ئىشىك قېقىپ نان تىلەۋەرسىلە . . . ئوغۇل بالىغا ئوغرىلىق قىلىشتىن باشقا ئىش نومۇس ئەمەس ، گۇناھ بولمايدۇ . . . » دېگەن سۆزىنى يادىمغا ئالدىم . « ئاغزىدىن سائەت چىقىپتىكەن بوۋاينىك . . . » دەپ ئويلىدىم . بىراق ، نومۇس قىلغىنىم بىلەنمۇ ئاللىقاچان تىلەمچىگە ئايلىنىپ قالغىنىمنمۇ ئەسلەپ قالدىم . ئۆز رازىلىقىم بىلەن دەرۋىشنىڭ « ھالقىسى » غا قوشۇلغان ، ئۇنىڭ داستىخىنىدىن سقىمىم تولغۇچە ئېلىپ ، قورسىقىم تويغۇچە ئوزۇقلانغانىدىم .

كەنت ئاغزىغا كېلىپلا دەرۋىش :

ـ ئەنتەلەھادى ئەنتەلەھەق ، لائىلاھە ئىللەللاھ . . . ـــ دەپ ۋارقىرىدى .

توقۇزىلەن رىتىملىق ، بىر خىل ئاۋازدا ئاشۇ سۆزلەرنى تەكرارلىدۇق . ساپايىلەر ، بىلەيدەك ئۇزۇن ، نېپىز تاشلار بىز توۋلىغاندا رىتمىنى تەڭشەپ ، تاۋۇش پەسلىگەندە جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى .

مەن ھەقىقىي تىلەمچىگە ئايلانغانىدىم . كەنت ھەقىقەتەن كەمبەغەل ، ئادەملىرى ئاز ، ئۆيلىرى شالاڭ ئىدى . بىزنىڭ ئاۋازىمىزنى ئاڭلاپ بوۋايلاردىن تارتىپ شۇنداق سوغۇقتىمۇ ئىشتانسىز يۈرگەن بالىلارغىچە كۆرگىلى چىقىشتى . مەن بۇ يەردە ھېچكىمنى تونۇمايتتىم ، مېنىمۇ ھېچكىم تونۇمايتتى . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، توپتىن قېچىپ

كەتكۈم كېلىپ ، يەردىن ئۈستۈن قارىيالماي بىر مۇنچە يول ماڭدىم . . .

كەنتتىن ئېشەك بار جايغا كەلگەندىلا هوشۇمغا كەلدىم . هەممەيلەن خالتىمىزدىكىنى داستىخانغا ئالدۇق . مېنىڭ خالتامغا كىم قانداق قىلىپ سالغان ، ئىشقىلىپ ، بىر پۇتۇن ، ئىككى پۇچۇق زاغرا ، بىر سەمىچە ئاق قوناق ۋە بىر تاۋاق كەلگۈدەك تېرىق بار ئىدى . باشقىلارنىڭ خالتىسىدىنمۇ ئاشۇنداق نەرسىلەر چىقتى . « ئولجا » ئومۇمنىڭ مۈلكى بولىدىغانلىقىنمۇ تۇنجى قېتىم هېس قىلدىم . سەپىرىمىزدىكى ئەڭ چوڭ ئۇتۇق بىر ئوغلاق بولغانىدى . دەرۋىش نارازلىق بىلدۈرۈپ شۇنداق دېدى :

— ئىنساپسىز ئوۋالار ئىكەن بۇ . خەير ، قوناق ، تېرىق ، پارچە ـ پۈرات زاغرىلارنى ئېشەكلەرگە بېرىڭلار . پۇتۇن ناننى ئېھتىيات ئۈچۈن ئايرىم ساقلاڭلار . مۇنۇ چىچقاق ئوغلاقنى ئاخشاملىققا كاۋاپ قىلارمىز ...

بىز ئاشۇنداق تىلەمچىلىك بىلەن يەنە بىرمۇنچە كەنتلەرنى ئارىلاپ چىقتۇق . « هوسۇل » دەرۋىشنى هامان خۇشال قىلالمايتتى .

ئاخىر بىز « ئوردىخان پادىشاهىم » غىمۇ يېتىپ باردۇق . بۇ ئاددىيلا بىر مازار ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ هېچېيىردە گۈمبەز ، مازار ، مەسچىت يوق . ئۇ يەر ـ بۇ يەرلەردە قۇم دۆۋىلىرىلا بار ئىدى . بىراق ، ئاشۇ قۇم دۆۋىلىرى هەر قانداق هەشەمەتلىك گۈمبەزلەردىنمۇ سۈرلۈك ۋە ئۆزىدە هەقىقىي مازارلىق خۇسۇسىيەتنى نامايان قىلىپ تۇراتتى . قۇم دۆۋىلىرىگە بايراق خادىلىرى قادالغان ، نۇرغۇن بادرىلارغا هەيۋەتلىك قوشقار مۈڭگۈزلىرى ئېسىپ قويۇلغانىدى .

بىز « ئوردىخان پادىشاهىم » غا بارغان كۈنلەر تاۋاپ ئايىمى بولمىسا كېرەك ، شۇنداقتىمۇ تاۋاپچىلار ئاز ئەمەس ئىدى . قۇم دۆۋىلىرىنىڭ ئەتراپلىرىدا هەر خىل ياشتىكى ئەرلەر ۋە يۈزىنى ياپقان ئاياللار ، قىزلار ئۆز ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ، تىلەك ـ ئەرزلىرىنى بايان قىلىشىپ يىغلىشاتتى .

بىز بېرىپ ئۇچىنچى كۈنى بولغاندا كەچلىك تاماقتىن كېيىن دەرۋىش مېنى چاقىرىپ ، بىر قۇملۇقنىڭ كەينىگە ئەگەشتۈرۈپ ئاپاردى .

يىراقتا كۆيۈۋاتقان گۈلخانلاردىن بەلگە بېرىپ يورۇق كۆرۈنەتتى . بۇ چاغدا ئاسماندا ئاي چىققان بولۇپ ، ئۇنىڭ يورۇقى جىمجىت قۇملۇقتىكى سۇر ـ هەيۋىنى كۈچەيتىپ تۇراتتى . نېرىراقتىكى قۇم دۆۋىسىگە سانچىلىغان خادىلار ، بادرىلارغا قاداپ قويۇلغان قوشقار مۈڭگۈزلىرى ئوردىخان پادىشاهىمنىڭ ئەينى چاغدىكى لەشكەرلىرىنى ئەسكە سالاتتى . ئايمۇ سوغۇق ، قۇم دۆۋىلىرىمۇ سوغۇق ، ئاشۇ تىكلەكلىك خادىلارمۇ سوغۇق كۆرۈنىدىغان بۇ كېچىدە دەرۋىش مېنى قانداق ئىشقا سالىدىغانلىقىنى ئېيتمايلا ئەگەشتۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىدىن يۈرىكىم ئەنسىز سوقاتتى .

بىز بىر كىچىكرەك قۇم دۆۋىسىنىڭ يانباغرىغا كەلگەندە توختىدۇق . بۇ يەرگە كىم ئوت ياققان ، بىلگىلى بولمىسىمۇ ئوت كۆيگەنلىكى قوقاس ۋە كۈل ئىزناسىدىن بىلىنىپ تۇراتتى . دەرۋىش بۇ يەرگە ئوت يېقىلغىنىنى بىلدىغاندەك مېنى دەل مۇشۇ يەرگە ئەكەلگەنىدى .

ئۇ گەپ ـ سۆز قىلمايلا ئولتۇرۇشۇم كېرەكلىكىنى ئۇقتۇردى . قول كۆيگۈدەك قىزىپ كەتكەن قۇمغا ئولتۇرغىنىمدىن كېيىن ئۇ ئەتراپقا تازا زەن قويۇپ قارىۋېلىپ ، ئاندىن زوڭزىيىپ ئولتۇردى ۋە :

— مەن ساڭا باشتا سېنى ئۇچراتقاندا نېمە دېگەن ؟ — دەپ سورىدى .

— مېنى ئىشقا سالىدىغانلىقلىرىنى ، مېنى سىناپ باقىدىغانلىقلىرىنى ئېيتقانىدىلە . . .

— تۇغرا ، يادىڭدا بار ئىكەن ، — دېدى ئۇ ، — بۇگۈن سېنى ئىشقا بۇيرۇيمەن ، بۇ ساڭا يەنە سىناق بولىدۇ ، ئۇقتۇڭمۇ ؟

— ئۇقتۇم تەقسىر . . . — تېخى ئاڭلاپ باقمىغان « ئىش » ۋە « سىناق » تىن تېنىم ئەيمەنمەكتە ئىدى .

دەرۋىش شۇنى تۇيغاندەك :

— بىر هەپتىدىن بۇيان گۆش بەردىم ، يېدىڭ ؛ پولو ، مانتا بەردىم ، يېدىڭ ؛ پادىشاهتەك بولمىسىمۇ بايدەك يېدىڭ ، ئىچتىڭ ، كېكىردىڭ ، ياق دېمىدىڭ . ئەمدى ئىشقا بۇيرۇسام « ياق » دېـ

مەيدىغانسەن ؟ ــ دېدى .

ــ ياق دېمەيمەن تەقسىر . . . ــ مەن شۇنداق جاۋابنىلا بېرەلەيتتىم .

ــ ئىشنى ئورۇنلىساڭ ئۇچىنچى يارىمچىم بولسەن ، ئورۇنلىيالمىساڭ ياكى چاندۇرساڭ جېنىڭنى ئالمەن ! ــ ئۇ قوپاللىق بىلەن تەھدىت سالدى ، ــ بۇ ئۇلۇغ مازارنىڭ تەقسىراتىغا كەتكەنلەر قاتارىدا تېخى كۆمۈلگىلى جايمۇ تاپالمايسەن . بۇلارنى يادىڭدا تۇت !

ــ خوپ تەقسىر ، يادىمدا تۇتىمەن . . . ــ دېدىمۇ ، ئەمما پۈتۈن بەدىنىم تىترەپ كەتتى .

ــ بىزنىڭ تاپاۋىتىمىز يورۇشمەيۋاتىدۇ ، ــ دەپ باشلىدى ئۇ گېپىنى ، ــ بىز تاۋاپچىلار ئىچىدە ئوردىخان پادىشاھىمنىڭ ئۇلۇغلۇق كارامىتىنى بىر كۆرسەتمىسەك بولمىدى . شۇڭا ، سەن بىر ئايالنى ئۆلتۈرسەن ، ئۆلىدىغىنى بەك كىچىك بولسىمۇ ، بەك قېرى ، ياشانغان مومايى بولسىمۇ بولمايدۇ . ئەگەر ياخشىسى ، يىگىرمە بىلەن يىگىرمە بەش ياشلار ئوتتۇرىسىدىكى چوكان بولسۇن . ئېيىدە كەلمىسە ئوتتۇز ياشلار ئەتراپىدىكى جۈۋان بولسىمۇ بولىدۇ . ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرەلمىسەك تېخى ياخشى ، بولمىسا پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈپ ، مۇشۇ يەرگە ئەكىلىپ ياتقۇزىسەن . ئىشتىنىنى سالدۇرۇپ ، ئۆزى خالاپ زىنا قىلغان قىياپەتكە كەلتۈرىسەن . مۇشۇ ئىشلارنى بەك بالدۇر قىلساڭمۇ ، بەك كېيىن قىلساڭمۇ بولمايدۇ . ئىككىنچى توخۇ بىلەن ئۇچىنچى توخۇ چىللىغىچە ئارىلىقتا بېجىرىپ ، يېنىمغا بېرىپ خەۋەر قىلسەن . مەن سېنى كۆرۈپ ئاندىن ھېلىقى كارغا كەلمەس ئاقساقنى جايلايمەن . سەن تېخ ئىشلەتكەن بولساڭ ، ئۇمۇ تېخ يەيدۇ . سەن بوغۇپ جايلىغان بولساڭ ، ئۇمۇ تىنالماي تۇگەيدۇ . ئاندىن ئۇنى بۇ يەرگە ئەكىلىپ سەن ئۆلتۈرگەن ئايال بىلەن چۈپلەپ قويىمىز . . . تاڭ ئاتقاندا كىشىلەر مۇشۇنداق ئۇلۇغ مازار ئەتراپىدا گۈلخان يېقىپ قۇمنى قىزىتىپ ، زىنا قىلىشقان بۇ گۇناھكار ئەبلەخلەرنى ئوردىخان پادىشاھىمنىڭ روھىناتى قانداق ئەدەپلىگەنلىكىنى كۆرۈشىدۇ . ئاللاھ يولىدا ، ئوردىخان پادىشاھىم ھۆرمىتى ئالدىدا مۆمىنلەرنىڭ قانداق

سەدىقە بېرىدىغانلىقىنى نەچچە كۈنلەپ تاماشا قىلسەن . . . مە ، تۇت پەچاقنى ! قايسى دۆۋىنىڭ ئەتراپىغا بارساڭ ئايال دېگەن تولۇپ يېتىپتۇ . . .

ئۇ پىچاقنى ئالدىمغا تاشلاپ قويۇپ ، ئورنىدىن شاققىدە تۇردى ــ دە ، چوڭ ــ چوڭ قەدەملەر بىلەن كېتىپ قالدى . تاشلاپ قويۇپ كەتكەن پىچىقى ئىنچىكە ، ئۇزۇن تىغلىق بولۇپ ، ئاي نۇرى بىسىدا يالت ــ يۇلت قىلاتتى . قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمەي قېتىپ ئولتۇراتتىم . كېيىنكى بىر نەچچە ئايدىن بۇيان نۇرغۇن قان كۆرگەنىدىم . مېنىڭ تۇپەيلىمدىن يۈسۈپ قادىرخان مازىرى ئالدىدا بىر بىگۇناھ momay ئۆلگەنىدى ، گۈمبەز ئىچىدىن چىقىقانلار ئىچىدىمۇ چالا ئۆلۈكلەرنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم . سازايى قىلىشتىن كېيىن قاچقىنىمدىمۇ ھېلىقى چېرىكنىڭ دەريادا غەرق بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس . لېكىن ، ئۆزۈم خالاپ ئادەم ئۆلتۈرمىگەنىدىم . باشقىلارغا كالتەك ئىشلەتكەن بولسام بۇمۇ ئۆزۈمنى ۋە بۇۋىسارەمنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن بولغان ، چېرىككە كەلسەك ، ئۇنى سۇغا تارتىپ چۈشۈشۈم ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس ، ئېتىلىپ كەتمەسلىكىم ئۈچۈن قېچىش جەريانىدا يۈز بەرگەن تاسادىپىيلىق ئىدى .

ئەمدى مۇنۇ دەرۋىش مېنى بىگۇناھ ، تەلەپ ــ ئەرز ئۈچۈن كەلگەن بىر ياش ئايالنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇۋاتاتتى . ئۇ سەدىقە دەپ يىغقان شۇنچىۋالا نەرسىلەر كۆزىگە ئاز كۆرۈنۈپ ، تېخىمۇ كۆپ يىغىش ئۈچۈن قان تۆكۈشتىن ، جىنايەت ئۆتكۈزۈشتىن يانمايۋاتاتتى . بۇ جىنايەتنى مېنىڭ قولۇم بىلەن قىلسا ، ئۇنىڭغىغۇ مال ــ دۇنيا كېرەك ئىكەن ، ماڭا نېمە كېرەك ؟ ناتونۇش ، گۇناھسىز بىر بىچارە ئايالغا قانداقمۇ تېغ ئۇرىمەن ؟ قانداقمۇ ئۇنىڭ ئىشتىنىنى سالدۇرۇپ « ئۆزى خالاپ » زىنا قىلغان ھالغا كەلتۈرەلەيمەن ۋە تۆپىلەپ بېرىپ ، بىر ھەپتىدىن بۇيان ماڭا ئۇن ــ تۇشۇمسىز ھەمراھ بولۇپ كېلىۋاتقان يەنە بىر گۇناھسىزنىڭ جەسىتىنى بۇ يەرگە كەلتۈرەلەيمەن ؟ ئەگەر رەت قىلسام ئەتە « تەقسىراتقا كېتەمدىمەن ؟»

« خۇدا ، ئېي ئۇلۇغ خۇدا ، ــ دەپ ئۇنلۇك توۋلىۋەتتىم ، ــ بۇ جىنايەتنى قىلمىسام ماڭا بىر نىجادلىق بارمىدۇ ؟ . . . »

— بار ، بار . . . ! — شۇنداق بىر ئاۋاز كەلدى يېقىنلا يەردىن .

قورقۇنمىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم . ئەتراپىتا ھېچكىم يوق ئىدى . ئاۋاز نەدىن كەلدى ؟ ئوردىخان پادىشاھىمنىڭ كارامەتلىرى كۆزۈمگە كۆرۈنمەي ، قۇلقىمغا ئايان بولۇۋاتامدۇ يا ؟

بۇ يەردىن كېتەي دەپ بۇرۇلۇشۇمغا يەنە ئاۋاز ئىشتىلدى :

— توختاپ تۇرسىلا ، مەن قويۇۋالاي . . .

ئاۋاز چىققان تەرەپكە قورقۇپ قارىدىم . قۇمنىڭ ئىچىدىن بىر ئادەمنىڭ قولى ، بېشى ، ئاندىن بېلىنىڭ ئۈستى كۆتۈرۈلدى . مېنى قورقىتىپ ئۇ ئادەم تىك بولدى — دە ، يېنىمغا كەلدى .

— ئۆزلىرى شەھىت . . .

— ياق ، مەنمۇ سىلىدەكلا تىرىك ئادەم ، — دېدى ئۇ سۆزۈمنى بۆلۈپ ، — قۇمغا ئوت قالاپ قىزىتىپ يېتىۋالغاندىن كېيىن ، ئىككى تەرىپىمدىكى قۇملار بىلەن كۆمۈلۈۋالدىم . يېپىنچىسى يوق كىشى ئۇچۇن بۇ سوغۇقتا بۇنىڭدىن ئۆبدان چارە يوق . بەدەنىڭ ئالدىمۇ ، كەينىمۇ ، پۈتمۇ ، باشمۇ ئىسسىق تۇرىدۇ . . .

تېخىچە كۆزۈمگە ئىشەنگۈم كەلمەيتتى . ئۇ كەيپىياتىمنى سەزگەندەك :

— سىلىنىڭ قىزىق قۇملىرىغا ئولتۇرايلى . مەن بىر تىلەمچى ، ئىسمىم شاجۇمە ، — دېدى ۋە ئۆزى باشلاپ ئولتۇرۇۋېتىپ قوشۇپ قويدى ، — بايىاتىن بولۇنغان گەپلەرنىڭ ھەممىسىدىن خەۋىرىم بار . سىلىنى جىنايەتلىك « كارامەت » كۆرسىتىشتىن توسماي دەپ ئويلاپتىم تېخى . . .

ئۇنىڭ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇشى ۋە سۆزلىرى مېنى ئۇنىڭ شەھىت ئەمەس ، تىرىك ئادەملىكىگە ئىشەندۈردى . ئۇ مېنى ئولتۇرغۇزۇپ بولۇپ ئۆزى قوپتى — دە ، دۆۋىدىن پەسكە چۈشۈپ كېتىپ بىردەمدىلا بىر قۇچاق يۇلغۇن شېخىنى كۆتۈرۈپ چىقتى . بۇرۇنقى قوقاس ئۈستىگە شاخلارنى تاشلاپ ، بىر يەرلىرىدىن چاقماق تاش چقاردى . ئۇنىڭدىن ئۇچقۇن چىقىرىپ ، پاختىلىق تونىنىڭ يىرتىق يېڭىدىن چىقىپ قالغان

مازغا تۇتاشتۇردى . مازنى پۈدەپ ئوت قىلىپ ئوتۇنىنى ياقتى .

— بىردەم ئىسسىق ئولتۇرايلى . ھېلىقى نائەھلى سىلىگە بەلگىلەپ بەرگەن ئۇچىنچى توخۇ چىللىغىچە ئۇزاق ۋاقىت بار . ئاڭغىچە بىز نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى دېيىشۋالالايمىز ، — دېدى ئۇ تەمكىن ، خاتىرجەملىك بىلەن ، — ئۇنىڭ گېپىچە ، ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقانلىرىغا بىر ھەپتە بولغان ئوخشايدۇ — ھە ؟

ئۇنىڭغا ئەمدى ئوت يورۇقىدا يېقىندىن نەزەر تاشلىدىم . ئۇ بېشىغا تېشى يىرتىلىپ كەتكەن ، جىيىكىگە تۇتۇلغان تېرىنىڭ تۈكلىرى چۈشكەن كونا تۇماق كىيىۋالغانىدى . كۆڭلەكسىز بەدىنىگىلا كىيىۋالغان پاختىلىق چەكمەن تونىنىڭ ساق يېرى يوق ياكى ھەر خىل رەڭلىك لاتا — پىتىلەردە نېرى — بېرىلا يامالغان ياكى مازلىرى چىقىپ قالغانىدى . پۈتىغا لاتا ، تېرە پارچىلىرىنى يۆگەپ ، ئۈستىدىن شوينا ۋە چىگىلەر بىلەن باغلىۋالغانىدى . ئۇنىڭ يېشىنى بىر قاراپلا مۆلچەرلىگىلى بولمايتتى . ئۆسكىلەڭ قاشلىرى تېگىدىكى چوڭ — چوڭ كۆزلىرى مۇغەمبەرلەرچە چاقنايتتى . شالاڭ ساقال — بۇرۇتلىرى ئۈزۈندىن بۇيان ئۈستىرا كۆرمىگەن ، تارالمىغانلىقتىن ھەر تەرەپكە ئۆسكەنىدى ۋە دىڭگىيىپ تۇراتتى . مەن ئۇنى ئەللىك بىلەن ئاتمىش ياشلار ئارىسىدا دەپ پەرەز قىلدىم .

ئۆز ئىسمىنى شاجۇمە ، كەسپىنى تىلەمچى دەپ تونۇشتۇرغان ، تۇرقىدىنمۇ شۇنداقلىقى چىقىپ تۇرغان بۇ كىشى بايىاتىن دەرۋىش بىلەن ئوتتۇرامدا بولۇپ ئۆتكەن پاراڭنى ئاڭلىغىنى بىلەنلا مېنى ئېسەنكىرىتىپ قويۇۋاتاتتى . گەرچە ئۇ قانداق قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلمىسمۇ ، دەرۋىشتىن قۇتۇلۇش توغرىسىدىكى تەكلىپى مېنى سەگەكلەشتۇرۇپ قويدى . بۇمۇ ئاشۇ دەرۋىشتەك يەنە بىر « ھالقا » نىڭ ئىمامى بولۇپ يۈرمىگىدى ، دەپ ئەنسىرەيتتىم . ئۇنىڭ مەندىن سورىغىنىغا بولسا راستىنى ئېيتىپ جاۋاب بەردىم :

— شۇنداق ، بىر ھەپتىچە بولدى . . .

— ئادىمى كۆپمۇ ئۇنىڭ ؟ — سورىدى ئۇ ۋە بىردەم ئولتۇرۇپ

جاۋابىمنى كۈتمەيلا سۆزلەپ كەتتى ، ــ قارىغاندا ، ئادىمى كۆپ ئەمەس ئوخشايدۇ ، كەينىگە سېلىپ يۈرگىنىگە ئەمدى بىر ھەپتە بولغان تەجرىبىسىز ئادەمنى قاتتىلىق قىلىپ ، كارامەت كۆرسىتىشكە قاتناشتۇرمەن دېگىنىگە قارىغاندا ، ئۇ ياكى قارا تەلۈە ياكى پىشىپ خوردا بولۇپ كەتكەن قاراقچى ئوخشايدۇ . . .

ــ مەندىن باشقا توققۇز ئادىمى بار . . . ــ دېدىم ، ــ « زىنا قىلدى » قىلىپ جايلايمىز دېگىنىمۇ ئۆز ھالقىسىدىكى ئادەم . . .

ــ بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق بولۇپ كەلگەن ، ــ ئۇ ئەزىلىك ، بىپەرۋالىق بىلەن سۆزلەيتتى ، ــ ئوغرى ئوغرىلاشقا مال تاپالمىسا ئۆزىنىڭ تۇمىقىنى ئوغرىلىغاندەك ئىش . . . خانىقالاردا « ھالقا » تەشكىللەپ ، سوپى توپلاپ ، مۇرىت ئاۋۇتۇپ « كارامەت » كۆرسىتىدىغان ئىشانلاردىن تارتىپ بۈگۈن سىلىنى ئادەم ئۆلتۈرۈپ « كارامەت » چىقىرىشقا ئۇرۇنۇۋاتقان دەرۋىشلەرگىچە ھەننۇاسى نەپسانىيىتىنى ئىماندىن يۇقىرى كۆرىدىغان دىن دۇشمەنلىرى ، بۇ مۇناپىقلار ئىسلامىيەتنىڭ ئېچىدىن چىرىتىدىغان ۋابا قۇرتلىرى . كارامەت كۆرسىتىش ، مۆجىزە يارىتىش ئاللاھقىلا خاس . ھەر بىر مۇسۇلمان ئىمان ئېيتقاندا شۇنداقلىقىغا قەسەم قىلىدۇ . ئەمما ، قارىسىلا ، پۇل تاپمەن ، مال ــ دۇنيا ئاۋۇتمەن ، دەپ بۇ نەپسى ئاۋارىلىرى ئۆزلىرىچە « كارامەت » كۆرسەتكۈسى كېلىپ ، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانمايدۇ . . . ھەقىقىي دەرۋىشلىكنىڭ يولى باشقا . ئاللاھنىڭ يولىغا بېرىلگەن دەرۋىش ئۇچۇن شۇ كۈنلۈك روزانىسىدىن ئوشۇق مال ــ دۇنيا ــ ھەتتا ئۇ بىر چىشلەم نان بولغاندىمۇ ــ ساقلاش دۇرۇس ئەمەس . . .

دەرۋىشلەرنىڭ يەنە بىر تېپىنى كۆرۈپ ئولتۇرغىنىمغا شەك كەلتۈرمىدىم . بىلىشىمچە ، ئۇ كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىسىدىكى دەرۋىشلىك يولىنى ، « ئاللاھنىڭ ئاشقى » لىق ئۆلچىمىنى تەرغىب قىلماقتا ئىدى . بۇنداق بولغاندا ، شاجۇمە ئاتلىق بۇ كىشىنىڭ « ھالقا » ، « توپ » دەيدىغان گۇرۇھى يوق ئىدى .

ــ سىلە بۇ توپقا ئارىلىشىپ قېلىشتىن ئىلگىرى نېمە ئىش قىلاتتىلە ؟ ــ ئۇ دەرۋىشلىك يولىنى چۈشەندۈرۈشنى ئۆزۈپ قويۇپ ، توساتتىن سورىدى .

بىردەم شۇك ئولتۇرۇپ قالدىم . شاجۇمەنىڭ تېگى ــ پېيىنى تېخى تولۇق بىلمىسەممۇ ، ئۇنىڭ ئىشان ــ سوپىلارغا ، مازايى ــ ماشايىقنى مەبۇد تىكلەپ ، گۇرۇھ بولۇۋېلىپ ، مال ــ دۇنيا تېپىشقا جان ــ جەھلى بىلەن ئۆچ يېگانە دەرۋىش ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ قالغانىدىم . شۇڭا « ھاجى مەخسۇم شەمشىدىن تۆرەم » توغرىسىدا توقۇغان ئەپسانىنى ئېيتقۇم كەلمىدى . ئۆز ئەھۋالىمنى راستلىقى بىلەن سۆزلەپ بېرىشتىنمۇ ئەيمەندىم . ئاخىرى قاقۇللا سېيىدىكى پادىچىغا ئېيتقان چۆچىكىمنى سۆزلەپ بەردىم .

ــ قورقۇنچلۇقتا قەشقەردىن چىققانچە مېڭىپ ــ مېڭىپ ، پىسەن دېگەن يۇرتقا كېلىپ قاپتىمەن ، شۇ يەردە ھېلىقى توپقا ئۇچرىشىپ قالدىم . قورساق ئاچ ، مېڭىشقا ماغدۇر يوق ، يولنى تېخىمۇ بىلمەيمەن . شۇڭا ، ئۇلارنىڭ تامىقىغا داخىل بولۇپ قالمامدىمەن . . .

شاجۇمە ماڭا بىر قارىۋېلىپ ئوت ئۇستىگە شاخ تاشلىدى . قارىشىدىن تېنىم ئەيمەندى . ئۇ سۆزلىرىنىڭ قانداقتۇر بىر يېرلىرىگە ئىشەنمىگەندەك ئىپادىنى كۆرسەتكەنىدى .

ــ دۇكانلارغا ئوغرى چۈشۈش ، بايلار « ئىشەككە كۈچۈك يەتمىسە ئۇر توقۇمىغا » دېگەندەك چاكارلىرىغا ئېسىلۋېلىش ئىشى بولۇپ تۇرىدۇ ، ــ دېدى ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن ، ــ تېگىدىن ئېيتقاندا ، باي ئۇچۇنمۇ پۇل ــ بايلىق دېگەننىڭ ئۆزى ئاشۇنداق دىشۋارچىلىق ئېلىپ كېلىدىغان ئاپەت ! غەمسىز ، ئەندىشىسىز ھېچكىم يوق . ئەگەر بار دېيىلدىكەن ، ئۇ ھەقىقىي دەرۋىش . يالغان ، ساختىپەز دەرۋىش ئەمەس ، چىن ، راست دەرۋىش . ئۇ بارلىقىنى خۇداغا ئاتىۋەتكەنلىكتىن جېنىدىنمۇ ۋايىم يېمەيدۇ . غەم قىلمايدۇ . . . مەن قەشقەردە بىر ئاي تۇردۇم ، ئوردۇخىنىمغا كەلگىلى بۇگۈن تاك ئاتسا ئىككى كۈن بولىدۇ . . .

قولۇمنى دىكۇم تۇتتۇم . ئۇ قەشقەردىن چىقىۋالغىنى بىكاردىن بىكار دېمىگەندەك ، گېپى ئاستىدا گېپى بارەدەك قىلاتتى . ئۇنداق بولمىسا ، مۇقەددەس بىلىدىغان دەرۋىشلىك توغرىسىدىكى سۆزىنى توختىتىپ ، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ قويۇشۇمغا ھېچ سەۋەب يوق ئىدى .

جاۋابىمنى كۈتمەيلا سۆزلەپ كەتتى ، ــ قارىغاندا ، ئادىمى كۆپ ئەمەس ئوخشايدۇ ، كەينىگە سېلىپ يۈرگىنىگە ئەمدى بىر ھەپتە بولغان تەجرىبىسىز ئادەمنى قاتتىللىق قىلىپ ، كارامەت كۆرسىتىشكە قاتناشتۇرىمەن دېگىنىگە قارىغاندا ، ئۇ ياكى قارا تەلۈە ياكى پىشىپ خوردا بولۇپ كەتكەن قاراقچى ئوخشايدۇ . . .

ــ مەندىن باشقا توققۇز ئادىمى بار . . . ــ دېدىم ، ــ « زىنا قىلدى » قىلىپ جايلايمىز دېگىنىمۇ ئۆز ھالقىسىدىكى ئادەم . . .

ــ بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق بولۇپ كەلگەن ، ــ ئۇ ئەزىلىك ، بىپەرۋالىق بىلەن سۆزلەيتتى ، ــ ئوغرى ئوغرىلاشقا مال تاپالمىسا ئۆزىنىڭ تۇمىقىنى ئوغرىلىغاندەك ئىش . . . خانىقالاردا « ھالقا » تەشكىللەپ ، سوپى توپلاپ ، مۇرىت ئاۋۇتۇپ « كارامەت » كۆرسىتىدىغان ئىشانلاردىن تارتىپ بۇگۈن سىلىنى ئادەم ئۆلتۈرۈپ « كارامەت » چىقىرىشقا ئۇرۇنۇۋاتقان دەرۋىشلەرگىچە ھەننۇاسى نەپسانىيىتىنى ئىمانىدىن يۇقىرى كۆرىدىغان دىن دۇشمەنلىرى ، بۇ مۇناپىقلار ئىسلامىيەتنىڭ ئىچىدىن چىرىتىدىغان ۋابا قۇرتلىرى . كارامەت كۆرسىتىش ، مۆجىزە يارىتىش ئاللاھقىلا خاس . ھەر بىر مۇسۇلمان ئىمان ئېيتقاندا شۇنداقلىققا قەسەم قىلىدۇ . ئەمما ، قارىسىلا ، پۇل تاپمەن ، مال ــ دۇنيا ئاۋۇتمەن ، دەپ بۇ نەپسى ئاۋارىلىرى ئۆزلىرىچە « كارامەت » كۆرسەتكۈسى كېلىپ ، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانمايدۇ . . . ھەقىقىي دەرۋىشلىكنىڭ يولى باشقا . ئاللاھنىڭ يولىغا بېرىلگەن دەرۋىش ئۇچۇن شۇ كۇنلۇك روزانىسىدىن ئوشۇق مال ــ دۇنيا ــ ھەتتا ئۇ بىر چىشلەم نان بولغاندىمۇ ــ ساقلاش دۇرۇس ئەمەس . . .

دەرۋىشلەرنىڭ يەنە بىر تېپىنى كۆرۈپ ئولتۇرغىنىمغا شەك كەلتۈرمىدىم . بىلىشىمچە ، ئۇ كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىسىدىكى دەرۋىشلىك يولىنى ، « ئاللاھنىڭ ئاشقى » لىق ئۆلچىمىنى تەرغىب قىلماقتا ئىدى . بۇنداق بولغاندا ، شاجۇمە ئاتلىق بۇ كىشىنىڭ « ھالقا » ، « توپ » دەيدىغان گۇرۇھى يوق ئىدى .

ــ سىلە بۇ توپقا ئارىلىشىپ قېلىشتىن ئىلگىرى نېمە ئىش قىلاتتىلە ؟ ــ ئۇ دەرۋىشلىك يولىنى چۈشەندۈرۈشنى ئۆزۈپ قويۇپ ، توساتتىن سورىدى .

بىردەم شۇك ئولتۇرۇپ قالدىم . شاجۇمەنىڭ تېگى ــ پېيىنى تېخى تولۇق بىلمىسەممۇ ، ئۇنىڭ ئىشان ــ سوپىلارغا ، مازايى ــ ماشايىقنى مەبۇد تىكلەپ ، گۇرۇھ بولۇۋېلىپ ، مال ــ دۇنيا تېپىشقا جان ــ جەھلى بىلەن ئۆچ يېگانە دەرۋىش ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ قالغانىدىم . شۇڭا « ھاجى مەخسۇم شەمشىدىن تۆرەم » توغرىسىدا توقۇغان ئەپسانىنى ئېيتقۇم كەلمىدى . ئۆز ئەھۋالىمنى راستلىقى بىلەن سۆزلەپ بېرىشتىنمۇ ئەيمەنىدىم . ئاخىرى قاقۇللا سېيىدىكى پادىچىغا ئېيتقان چۆچىكىمنى سۆزلەپ بەردىم .

ــ قورقۇنچلۇقتا قەشقەردىن چىققانچە مېڭىپ ــ مېڭىپ ، پىسەن دېگەن يۇرتقا كېلىپ قاپتىمەن ، شۇ يەردە ھېلىقى توپقا ئۇچرىشىپ قالدىم . قورساق ئاچ ، مېڭىشقا ماغدۇر يوق ، يولنى تېخمۇ بىلمەيمەن . شۇڭا ، ئۇلارنىڭ تامىقىغا داخىل بولۇپ قالمامدىمەن . . .

شاجۇمە ماڭا بىر قارىۋېلىپ ئوت ئۆستىگە شاخ تاشلىدى . قارىشىدىن تېنىم ئەيمەندى . ئۇ سۆزلىرىنىڭ قانداقتۇر بىر يېرلىرىگە ئىشەنمىگەندەك ئىپادىنى كۆرسەتكەنىدى .

ــ دۇكانلارغا ئوغرى چۈشۈش ، بايلار « ئېشەككە كۇچۇك يەتمىسە ئۇر توقۇمىغا » دېگەندەك چاكارلىرىغا ئېسىلۇېلىش ئىشى بولۇپ تۇرىدۇ ، ــ دېدى ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن ، ــ تېگىدىن ئېيتقاندا ، باي ئۇچۇنمۇ پۇل ــ بايلىق دېگەننىڭ ئۆزى ئاشۇنداق دىشۋارچىلىق ئېلىپ كېلىدىغان ئاپەت ! غەمسىز ، ئەندىشىسىز ھېچكىم يوق . ئەگەر بار دېيىلىدىكەن ، ئۇ ھەقىقىي دەرۋىش . يالغان ، ساختىپەز دەرۋىش ئەمەس ، چىن ، راست دەرۋىش . ئۇ بارلىقىنى خۇداغا ئاتىۋەتكەنلىكتىن جېنىدىنمۇ ۋايىم يېمەيدۇ . غەم قىلمايدۇ . . . مەن قەشقەردە بىر ئاي تۇردۇم ، ئوردىخىنىمغا كەلگىلى بۇگۈن تاڭ ئاتسا ئىككى كۈن بولىدۇ . . .

قۇلقىمنى دېڭ تۇتتۇم . ئۇ قەشقەردىن چىقىۋالغىنى بىكاردىن بىكار دېمىگەندەك ، گېپى ئاستىدا گېپى بارەك قىلاتتى . ئۇنداق بولمىسا ، مۇقەددەس بىلىدىغان دەرۋىشلىك توغرىسىدىكى سۆزىنى توخ-

تىتىپ قويۇپ ، قەشقەردە بولغانلىقى ۋە بۇ يەرگە كەلگەنلىكى توغرىسىدا سۆزلەپ يۇرمەيدىغاندەك تۇيۇلاتتى . ئۇنىڭ قەشقەر توغرىسىدا بىر نېمە دېيىشنى تەمە قىلساممۇ ، مەن توغرۇلۇق بىرەرتە خەۋەر چىقىپ تارقىلىپ يۇرگەنمىدۇ ، دەپ ئەنسىزلىشىپ شۇڭ ئولتۇرۇشۇمدىم . شاجۇمە بەربىر ئېغىز ئاچتى :

ـــ قەشقەر باغرى كەڭ ، ئادەمى جىق شەھەر ، شۇ كۈنلەردە ياموللىنىڭ ، قازىخانىنىڭ ، ئەتراپتىكى يۇرت بەگلىرىنىڭ ئادەملىرى پىتتەك مىغىلداپ يۇرۇشۇپتۇ . قايسدۇر بىر كاتتا كىشىنىڭ قىزىنى ئېلىپ قېچىش يولىدا خۇن دەۋاسىغا قالغان بىر يىگىت ياموللىنىڭ شەھەر تېشىدىكى تۇرمىسىگە كېتىۋاتقىنىدا بىر چېرىكنى ئۆلتۈرۈپ ، مىلتىقىنى ئېلىپ جەسەتنى دەريا‌غا تاشلۇۋېتىپ قېچىپ كېتىپتۇدەك . چېرىكنىڭ جەسىتى تېپىلىپتۇ . يىگىتنىڭ مىلتىق بىلەن قايسى تەرەپكە كەتكەنلىكى مەلۇم ئەمەس ئىكەن . ھازىر باغرى كەڭ قەشقەر تارلىشىپ قاپتۇ . دەڭ ـ سارايلارنى ئاختۇرۇپ يۈرۈشسىغۇ مەيلى ، مازار ، گۈمبەز ، گۆرستانلىقلاردا ياتقان تىلەمچى ـ دىۋانىلەرنىمۇ ھەر كۈنى تەكشۈرۈپ تۇرىدىكەن . كوچا ـ كوچىلاردا ھېلىقى يىگىتنى تۇتۇش توغرىسىدا جاكارچىلار سۆزلەپ ھارمايدىكەن . . . ـــ ئۇ شۇ گەپلەرنى ئوتقا قاراپ ئولتۇرۇپ سۆزلەيتتى . پۇتۇن بەدەنلىرىم مۇزلاپ ، تىترەڭ ئولىشپ كەتتى . ئالدىمدا كۆيۈۋاتقىنى ئوت ئەمەس ، سوغۇق تارقىتىۋاتقان مۇز بولۇپ تۇيۇلدى . شاجۇمەنىڭ گېپىدىن قارىغاندا ، دەريادىن ئۆتۈپ تارتقان بىر كېچىلىك جاپا ـ مۇشەققىتىم بىكار كەتمىگەنىدى . لېكىن ، چېرىكنىڭ ئۆلۈشى تۇپەيلىدىن قەشقەر ماڭا مەڭگۈلۈك ئېتىك شەھەرگە ئايلانغانىدەك ، بۇۋىسارىدىن جۇدا بولغىنىم تاشقا بېسىلغان مۆھۈردەك بىكىپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى . بىر پەس جىمىپ قالغان شاجۇمە يەنە شۇنداق دېدى ، ـــ ھازىر بولۇۋاتقان ئالتوپىلاڭنىڭ ئالدىدا سىلىنىڭ ماجىرالىرى ئەرزىمەس بىر ئىش ... مېنىڭچە ، دەرۋىشلەرنىڭ « ھالقا » سىدىن قۇتۇلاي دېسىلىرى ، قەشقەرگە قايتىپ كەتكىنلىرى تۇزۇك . سودىگەر تىلخەت بەر دېسە ، بېرىۋەرمەملا ؟ تىلخەتسىزمۇ كۆرگەن كۈنـ

لىرى چاغلىق ئىكەن . تىلخەت بەرگەندىن كېيىنمۇ شۇ كۈننى كۆرىلا ، سىلىدىن ئالىدىغان نەرسە بولمىغاندىكىن ئۇمۇ قۇرۇق قەغەزنى سقىمداپ ئولتۇرىۋېرىدۇ . . . « ھالقا » دا تۇرىمەن دېگەنلىرى بىلەن بۇلارنىڭ « كارامىتى » تۇگىمەيدۇ . ئۇلارنىڭ ئاشۇ نەپسى تېگى يوق قۇدۇققا ئوخشايدۇ . نەپسى بولىدىكەن ، « كارامەت » مۇ توختاپ قالمايدۇ . « ياق » دېسىلە ، « كارامەت » سىلىنىڭ ئۇستىلىرىدە سادىر بولۇشقا باشلايدۇ . بۇ ئىشلارغا ۋىجدانى بار ، ئەقلى بار ئادەمنىڭ چىداپ تۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس . . . ئەمدى « ھالقا » دىن چىقىشنىڭ بىردىنبىر يولى يۇرتلىرىغا كېتىپ ، باي سودىگەرگە داۋاملىق چاكار بولۇش . بۇ ھېلىقى نابۇكار دەرۋىشكە چاكار بولغىنىدىن تۇزۇك . . .

گەپ قىلمىدىم ، قەشقەرگە قايتىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى كۆرۈنۈپلا تۇرغان گەپ . كۆز ئالدىمدىكى خەۋپ ـ خەتەردىن ، بايا‌تىن مېنى ئىشقا بۇيرۇدۇم ، دەپ قاتىللىق قىلىشقا زورلىغان ئەبلەخ دەرۋىشتىن قۇتۇلۇش كېرەك ئىدى . تۆت ئەترابى قۇم ، شور بىلەن قاپلانغان بۇ چۆللىنىڭ قايسى تەرىپىنى كۆزلەپ ماڭسام ھەم قەشقەردىن ، ھەم ھېلىقى دەرۋىشتىن قۇتۇلغىلى بولار ؟ بۇنى بىلمەيتتىم .

ـــ قەشقەرگە كېتەلمەيمەن ئاتا ، ـــ دېدىم بىردەم شۇكلەپ كەتكەندىن كېيىن گەپ قىلىشىم كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ ، ـــ قاچماستىن ئىلگىرى تىلخەت بەرسەممۇ بېرىپ ، چاكار چىلىقىمنى قىلمۇەرمەپتىمەن . ئەمدى قايتىپ بېرىپ تىلخەت بېرەي دېسەممۇ تەس ھەقىچان . . . ئوغرى بىلەن شېرىك ئىكەنسەن ، ئوغرىلىغان مالالارنى سۇ قىلىپ بولۇپ قايتىپ كەپسەن ، دەپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتمىگەندىمۇ پاچىقىمنى چاقىدۇ . . .

ـــ تۇغرا ، بۇ يېرىمۇ بار ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۇنداقتا ھېلىقى نابۇكار ئالدامچىدىن قانداق قۇتۇلدىلا ؟

ـــ بېشىم قاتتى ئاتا . . . ھېچ يەرنى بىلمەيمەن . . . مەن ئەسلى يۇرت كېزىپ ، ئىشلەمچىلىك ـ مەدىكار چىلىق قىلىپ كۈنۈمنى ئالارمەن دەپ ئويلاپتىكەنمەن . . .

ـــ ئۇمۇ تەس ، ـــ شاجۇمە ئېغىر تىنىپ قويدى ، ـــ تونۇمىغان ،

بىلمىگەن ئادەمگە خەق ئىش بەرمەيدۇ . ياقا يۇرتتىن كېلىپ قالغانلارغا بىرەر ئادەم كېپىللىك قىلمىسا مەدىكار چىلىققىمۇ ئالمايدۇ . . .

ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن كەلگۈسۈم تېخىمۇ قاراڭغۇلاشتى . شاجۇمە بىئىلاج ھالىتىمنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىدىمۇ نېمە :

ــ تىلەمچىلىك قىلسىلا ، ــ دېدى مەسلىھەت بېرىپ ، ــ كالتە سايىاق ئالدامچىلارنىڭ توپىغا قوشۇلماي ، يېگانە تىلەمچىلىك قىلسىلا ، دەرۋىشلىكنىڭ ھەقىقي ، چىن يولىغا ئاتلانسىلا ، ئاللاھ ھەمىشە سىلىگە يار بولىدۇ . رىزقىلىرى ئۆكسىمەيدۇ ، بايلىق ، ھەسەت ، ئىچى قارىلىق ۋەسۋەسىلىرىدىن خالىي ھالدا پۈتۈن ئالەمنىڭ ھۆكۈمرانى بولۇپ ياشايلا . ھېچكىمدىن ئېلىشلىرى ياكى بېرىشلىرى بولمىغاندىكىن ، خۇشامەتتىن نېرى يۈرىلا . بايلىق توپلاش ۋەسۋەسىسى بولمىغاندىكىن ، سىلىگە خەقنى ئالداشنىڭ ، ھىيلىگەرلىك قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمايدۇ . دۇنيا پەقەت سىلە بىر ئادەمنىڭكىدەك كۆرۈنىدۇ ، خۇدادىن ئۆزگە خويىن سەزمەيلا . . . سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا بۇ ئالەم بىلەن ئۇ ئالەمنىڭ ئۆلۈمىدىن باشقا چېگرىسى قالمايدۇ . . .

ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى چوڭ ، بىر يۈرۈش ئاساسقا ئىگە پەلسەپە ئىدى . مەن ئۇ دېگەندەك كامالەتكە يەتكەن دەرۋىش بولالمايتتىم ۋە بولغۇمۇ كەلمەيتتى . لېكىن ، ھازىر ماڭا نان تېگىدىغان ، باياتىنقى دەرۋىشنىڭ تەھدىتىدىن قۇتۇلدىغان بىر يول كۆرسىتىش كېرەك ئىدى . شاجۇمە بولسا بۇلارنى ئۇنتۇپ قالغاندەك مەۋجۇتلۇق ۋە روھىيەت توغرىسىدا قىزىشىپ سۆزلىمەكتە ئىدى .

ــ نەگە بېرىپ ، كىملەردىن تىلەيمەن ؟ بۇ ئىشنى پەقەت قىلىپ باقمىغاندىم ، ــ ئەدەپسىزلىك بولسىمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدۈم . شاجۇمەگە دەل مەن سورىغان سوئال كېرەكتەك تېخىمۇ روھلىنىپ كەتتى :

ــ نەگە بېرىپ ، كىملەردىن تىلەيمەن ، دېگەنمۇ گەپ بولدىمۇ ؟ نەگىلا بارسىلا بولىۋېرىدۇ ، تىلەشكە كەلگەندە ئاللاھتىن تىلەيلا . دەرۋىشلىك يولىغا كىرگەن كىشىنىڭ رىزقىنى ئاللاھ ئىگەم پەرىشتىلەر ئارقىلىق يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . . . لېكىن ، قانائەت بابىدا يۇقىرى مۇقامغا

يەتمەككە تىرىشىش لازىم . قانائەت يەتتە مۇقامغا بۆلۈنگەن ، يەتتىنچى مۇقامغا يېتەلىگەن ئىنسان تېخى يوق . چۈنكى ، شۇ مۇقامغا يەتكەندە ئادەم بارلىق بىلەن روھىيەت ئارىسىدا ياشايدۇ ، ئۇنىڭغا يېمەك ــ ئىچمەكمۇ ، كىيىم ــ كېچەكمۇ كېرەك بولمايدۇ . ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆي بىلەن تالا ، يىراق بىلەن يېقىنلىقنىڭ پەرقى تۈگەيدۇ . . .

ئۇ يەتتىنچى مۇقام ئۈستىدە يەنە بىر مۇنچە سۆزلەپ بولۇپ ئالەتتىنچى مۇقامغا ئۆتتى . بۇ مۇقامغا يەتكۈچىنىڭ خۇسۇسىيىتى ۋە يېتىش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلىش كېرەكلىكىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى .

ماڭا مۇقام بالداقلىرىنىڭ ھازىرچە زۆرۈرىيىتى يوقلۇقىنى ، ھېلىقى دەرۋىشتىن قېچىپ ، قەشقەرنىڭ قارشىسىدىكى بىر يۇرتلارغا بېرىۋېلىشىم ئۈچۈن قايسى تەرەپكە مېڭىش كېرەكلىكىنى سورىيالماي يەنە بىر ھازا ئولتۇردۇم . ئاخىر بولالماي ئۇنىڭ سۆزىنى يەنە بۆلدۈم :

ــ خاپا بولمىسىلا ئاتا ، ھېلى سىلە : « ئۈچىنچى توخۇ چىللىغۇچە ئەبلەخ دەرۋىشتىن قۇتۇلۇشلىرى ئۈستىدە بىر نېمە دېيىشۋالارمىز . . . » دېگەن ئىدىلە ، شۇ تاپتا . . .

ــ قەشقەرگە بارغىلىرى يوق ئىكەن ، دەرۋىشلىك قىلىشنىڭ يولىنى تېخى بىلمەيدىكەنلا ئەمەسمۇ ؟

ــ دەرۋىشلىك قىلاي ، ــ ئالدىراپلا ماقۇللۇقۇمنى بىلدۈردۇم ، ــ گەپلىرىچە بولغاندا ، ئۇنى ئۆگىنىش ئۈچۈنمۇ ۋاقىت كېرەك بولغۇدەك . ئاڭغىچە ھېلىقى قانخوردىن يىراقراق كېتىشىم ئۈچۈن ماڭىدىغان يولنى كۆرسىتىپ قويسىلا ئىكەن . . .

ــ تېخى بىرىنچى توخۇمۇ چىللىمىدى ئەمەسمۇ ؟

ــ يول بىلمەيمەن ، ئالدىرىمايلا مېڭىشىم مۇمكىن ، شۇڭا توخۇلارغا قاراپ تۇرمايلا ماڭغاچ تۇرسام دەپتىم . . . ئۇلارنىڭ ئىشەكلىرى بار ، قوغلاپ قالسا . . .

ــ قوغلىمايدۇ ، ــ پەرۋاسىزلىقىنى ، ئەزىلىكىنى يەنە كۆرسەتتى شاجۇمە ، ــ قوغلىسىمۇ ئۇلار يېتەلمەيدىغان يول بىلەن ئېلىپ كېتىمەن سىلىنى . . .

ئەسلىدە ئۇ مېنى بىللە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ئالدىرىمىغان ئىكەن ـ دە ! بۇ سۆز مېنى خېلى خاتىرجەم قىلدى . ئۇنى ئەمدى قانائەت مۇقاملىرى ئۈستىدىكى سۆزىنى داۋاملاشتۇرىدىغان بولدى ، دەپ ئويلىغانىدىم ، ئۇنداق بولمىدى . ئۇ بۆلۈنگەن گېپىنىڭ باش ـ ئۈچىنى تاپالمىدىمۇ ياكى كۆڭلىگە باشقا خيال كەچتىمۇ ، بىر چاي قاينىغۇدەك ۋاقىت ئۆتكۈچە جىمىپ كېتىپ ، كېيىن ئورنىدىن تۇردى ـ دە :

ـــ يۈرسىلە ، ئاللاھ بىزگە يار بولغاي ! ـــ دېدى .

ئورنۇمدىن ئىرغىپ تۇردۇم . شاجۇمە دەرھال ماڭماي نېمىلەرنىدۇر ئويلاپ ، سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن :

ـــ پىچاقنى ئېلىۋالسىلا ، ئۇ بۇنداق پىچاقنى يەنە تاپالايدىغۇ ، شۇنداقتىمۇ ئاز ـ پاز ئاۋارە بولسۇن ، كۆرسىتىدىغان كارامىتى بىردەملىككە بولسىمۇ كېچىكسۇن . . . ـــ دېدى .

پىچاقنى ئېلىپ ئۆتۈكۈمنىڭ قونچىغا تىقىپ قويدۇم ـ دە ، شاجۇمەگە ئەگىشىپ يولغا چۈشتۇم . بۇمۇ ئۆز ئىختىيارىمچە بولمىغان بىر سەپەر بولۇپ ، يەنە بىر قېتىملىق قېچىش ئىدى . مۇشۇنى ئويلاش بىلەنلا كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ كەتتى . دەسلەپ بۇ ۋەسىرانىڭ ھويلىسىدىن ئۇنى ئېلىپ مولا بەشرىنىڭ ئۆيىگە ، ئاندىن نىغمەتۇللا قارىنىڭ ئۆيىگە ، ئۇ يەردىن قازانچىلار مەھەللىسىدىكى بوۋاينىڭ ھويلىسىغا قاچقانىدىم . بۇ قېچىش پىشانەمگە پۈتۈلۈپ كەتكەندەك ، يايلارنىڭ تۆتۈۋېلىشىدىن قېچىپ ، يۈسۈپ قادىرخان مازىرىغىچە داۋام قىلغان ، ئاخىرىدا چېرىكلەر دىن قېچىپ قەشقەرنىمۇ تەرك قىلغانىدىم . مانا ئەمدى مۇشۇنداق چۆل ـ جەزىرە ئىچىدىكى ئوردىخان پادىشاھىمدىنمۇ بىر مۇناپىق دەرۋىشنىڭ تۆپىلىدىن كېچىلەپ قېچىپ كېتىۋاتىمەن . شاجۇمەنىڭ گېپىچە ، قېچىپ قۇتۇلالىشىم مۇمكىن . ئەمما ، يەنە نەگە ، قانداق قاچارمەن ، ئەمدىكى ھاياتىم قېچىپلا ئۆتەرمۇ ياكى ئارامچىلىق بولىدىغان ۋاقىتلارمۇ كېلەرمۇ ؟

شاجۇمە بىر دۇمبەلدىن ئۆتكەندىن كېيىن كەينىگە بۇرۇلۇپ دۇئاغا قول ئاچتى . مەنمۇ ئاڭسىز تەرىزدە ئۇنىڭغا ئەگەشتىم .

ـــ ئوردىخان پادىشاھىمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن دۇئا قىلدۇق ، ـــ دېدى ئۇ يولغا چۈشكەندىن كېيىن ، ـــ بۇ زات خۇراپىي مولالار ئەسىرلەردىن بۇيان تەرغىب قىلىپ كەلگەندەك تىرىك ، ھايات مازار ئەمەس ، ئۇ مىڭ يىللارچە ئىلگىرى تېخى ئىسلام دىنىنىڭ شاراپىتىگە مۇيەسسەر بولمىغان بۇددىست ئۇيغۇرلار بىلەن بولغان جەڭدە ، مۇشۇ قۇملۇق ئىچىگە قاپسىلىپ قېلىپ شېھىت بولغان . بۇنىسى راست بولسىمۇ مولالار ئۇنى ئىلاھ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈۋەتتى . ئادەملەرنى ئىلاھلاشتۇرۇش ئىنسانىنىڭ تۇراقلىق ، كۆچمە توپىنى چېچىۋېتىدۇ ، ئىنىم . بۇ ناھايىتى قەبىھ ، خەتەرلىك ئىش . كىشىلەر نېمە قىلىشنى بىلمەيلا قالدۇ . نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالغان خەلق ئىلاھلاشتۇرۇلغان ئادەمنىڭ كۆچىدىن باشقا ھەممە نەرسىگە گۇمان بىلەن قارايدۇ . ئۆز كۆچىگە ئىشىنىشتىن مەھرۇم قالدۇ . زۆرۈرىيىتى بولسۇن ـ بولمىسۇن ، ئىككى پۇكلىنىپ تەزىم قىلىشتىن باشقىغا يارىمايدۇ . . . مۇشۇ ئۇيغۇرلار بۇگۈنكىدەك ھالغا چۈشۈپ قالىدىغان خەلقلەرمىدى ؟ ئەنە ، ئەتراپىقا بىر قاراپ باقسىلا ، مۇشۇنداق چۆل ـ باياۋانىدا ، يەنە كېلىپ جاڭگىرلاپ تۇرىدىغان سوغۇقتا مۇزدەك قۇمنى كۆرپە ، سوغۇق ئاسمانىنى يوتقان قىلىپ يېتىشىپتۇ ، نېمە ئۈچۈن ؟ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي : ئۇلار ھۆرمىتىنى قىلسا ئەرزىيدىغان ئوردىخان پادىشاھىمنىڭ مازىرىغا دۇئا قىلغىلى ئەمەس ، ھەل بولمىغان تەلەپ ـ ئارزۇلىرىنى ئېيتىپ ، ھاجىتىنى راۋا قىلغىلى كەلگەن . ئۇلار تىلەكلىرىنى تىلەيدىغان ئاللاھنى ئۇنتۇپ بىر زىيان تارتسا ، ئۆي ئىچىنى ، روزىغارىنى تاشلاپ ، ئىككى زىيان تارتىدۇ . بۇ يەردە يەنە ئىشان ، سوپى ، دەرۋىشلەرنىڭ دەھشەتلىك ئالدامچىلىق بىلەن يولۇپ ئالىدىغىنىمۇ بار . سىلە ئۆزلىرى يۇز بېرىشى مۇمكىن بولغان بىر جىنايەتتىن قېچىپ كېتىۋاتىدىلا . . . لېكىن ئۇ جىنايەت بۇگۈن كېچە يۇز بەرمىگىنى بىلەن ئەتە ، ئۆگۈن ياكى ئىندىن يۇز بېرىدۇ . بۇ ئاي يۇز بەرمىسە يەنە بىر ئايدا يۇز بېرىدۇ . مەن بۇ قۇملۇقتا ئاشۇنداق قاتىللىقنىڭ ھەر يىلى نەچچە قېتىملاپ يۇز بېرىدىغانلىقىنى بىلىمەن . . . جاپاكەش خەلقىمىز شۇنچىلىك ساددىكى ، ئەينى چاغدا ئۆزىنىڭ بېشىنى مۇرىسىدە

تۇتۇپ تۇرۇشقا قۇربى يەتمىگەن بىر كىشىنىڭ مىڭ يىللىق مازىرىدىن چىقىپ ، ئۆزىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلارنى بوغۇپ ياكى تىغ بىلەن ئۆلتۈرەلمىگەن گۇمان قىلماي ئىشىنىدۇ . بۇنىڭ تېگىدە ساختىلىق ، كاززاپلىق ، مەككارلىق بارمۇ ـ يوقمۇ ، دەپ شەك كەلتۈرۈشكىمۇ قورقىدۇ . . . سىلە ئۇلارغا مۇشۇ ھەقتە چۈشەنچە بېرىپ باقسىلا قېنى ؟ ئۇلار ھېلىقىدەك ئەبىلەخ دەرۋىشكە ئەمەس ، ئالدى بىلەن سىلىگە ئېسىلىپ ، ھەش ـ پەش دېگۈچە يەرلىكلىرىگە قويۇپ بولىدۇ . . . مانا ، ئىشان ، سوپى ، يالغان دەرۋىشلەرنىڭ خەلقتە بەرگىنى ئەنە شۇ ! كاپىرلارنىڭمۇ قولىدىن كەلمەيدىغان دۇشمەنلىكنى ئۇلار ئاشۇنداق ۋاپا قۇرتىدەك سىڭدۈرۈپ ، ئىسلامىيىتىمىزنى ئەسىرلەر جەريانىدا ئاجىزلىتىپلا كەلدى . . . ئادەملەرنى ئىلاھلاشتۇرۇش ، ئۇلارنىڭ ئەڭ قەبىھ ، ئەڭ ۋەھشىي ئۇسۇللىرى ئىچىدىكى ئۇچىغا چىققان مۇناپىقلىقى . . .

ئۇنىڭ سۆزلىرىدە ناھايىتى نۇرغۇن ھەقىقەت بارلىقىنى چۈشىنىپ تۇراتتىم . ئۇ ئۆزى كۆرسەتكەن مىسالارنىڭ نەچچە ـ نەچچە ئەسىرلەردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ، بەزىلىرىنىڭ خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا ئۆزلىشىپ ، ئۆرپ ـ ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلاتتى . شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئۇ يەنە خەلقنىڭ بىر كېچىدىلا ھەقىقىي ئىسلام يولىنى قوبۇل قىلىشىنى ئارزۇ قىلاتتى .

ئەتراپلارغا قاراپ كۆزىتىشىمچە ، ئوردىخان پادىشاھىمنى ئارقىمىزدا قالدۇرۇپ ، كۇن چىقىش تەرەپكە كېتىۋاتاتتۇق . ئالدىمىزدا ، ئىككى تەرىپىمىزدە قۇم دۆۋىلىرى ، قۇرۇپ كەتكەن يۇلغۇنلاردىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى . ئايىغىمىز ئاستىدا يول دېگەن نەرسە بىلىنمەيتتى . ئەمما ، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا قىزىشىپ سۆزلەۋاتقان شاجۇمە ئۇيغۇ ـ چوڭقۇر ، يۇقىرى ـ تۆۋەننى پەرق ئەتمەي جېدەللەپ ماڭماقتا ئىدى . قارىغاندا ، ئۇ ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى مەندەك قۇلىقى « يۇمشاق » ئادەمنى تاپالماي يۇرگەن بولسا كېرەك ، ئۆزىنىڭ ئەقىدىسى ۋە غايىسىنى تەرغىب قىلىدىغان ئوبدان بىر پۇرسەتكە ئېرىشكىنىگە خۇش ئىدى . ئۇنىڭ گەپلىرى مەن ئۇچۇن يېڭى تۇيۇلسىمۇ ، تولىراق يولنىڭ ئاۋۇۋاتقىنىغا كۆڭۇل بۆلە-

لەتتىم . خىيالىمدا تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئوردىخان پادىشاھىم ئەتراپىدىكى ئوچۇقچىلىقتا ياتقان تەلەپكار ھاجەتمەن بوۋاي ـ مومايلار ، ئەرلەر ۋە ئايالار ، يېلىنىڭ ـ يوپۇڭ بالىلار ئەكسىلىنەتتى . ئۇلار توغرىسىدا شاجۇمەنىڭ ئېيتقانلىرى خاتا ئەمەس . بۇ يەرگە كەلگەن كىشىلەرنىڭ ئوندىن توققۇزى دېھقان ۋە ھەممىسى دېگۈدەك كەمبەغەللەر ئىدى . ئۇلار ھوسۇلسىزلىقتىن ، ئىلگىرى كەلمىگەنلىكتىن ، زۇلۇم كۆرگەنلىكتىن ، بالا يۇزى كۆرمىگەنلىكتىن ، كېسەل چىرمىۋالغانلىقتىن . . . نۇرغۇن ـ نۇرغۇن سەۋەبلەردىن بۇ يەرگە كېلىپ ھوسۇل ، راۋاج ، رەھمىدىللىك ، پەرزەنت ۋە ساغلاملىقنى تىلەيتتى . ئۇلار ئۆز ئۆيلىرىدە تىلەپ ئاللاھقا يەتكۈزەلمىگەنلىكتىن ، بۇ يەرگە كېلىپ تىلەيتتى . ئۇلارنىڭ چۈشەنچىسىدە ئوردىخان پادىشاھىم ئاللاھقا يېقىن ، ئۇ ئاللاھنىڭ ئالدىدا تىلىگۈچىلەرنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ قويۇشى كېرەك ئىدى . شاجۇمەنىڭ تازا ئادالەتلىك بولمىغان تەپسىراتى بويىچە ئېيتقاندا ، ئوردىخان پادىشاھىم تىلىگۈچى بىلەن ئاللاھ ئالدىدا « سالاچى »لىق قىلىشى لازىم ئىدى . . .

شاجۇمەگە ھەمراھ بولۇپ ئون بىر كۈن يول ماڭدىم . مۇشۇ جەريانىدا ئۇ يېمەك ـ ئىچمىكىمدىن خەۋەر ئالدى ، كېچىلىرى توڭدۇرۇپ قويمىدى ، ھەممىدىن مۇھىمى ، ئۆزىنىڭ تۇڭمەس ـ پۇتمەس نەزىرىيىسىنى ھارماي سۆزلەپ ، ۋاقىتنىڭ نېمىلىكىنى ئۇنتۇلدۇرۇۋەتتى . بىز شاجۇمە قاتتىق ئېتىقاد قىلىدىغان دەرۋىشلىك يولىدىن چەتلىمەي ياشىدۇق . ئىككىمىزنىڭ بىر كۈنلۈك ئوزۇقىمىزنى تەلەپ تېپىۋالساقلا چەت ـ ياقىلارغا ، بىرەرتە گۆرىستانلىقلارغا كېتىپ ، قورساقلارنى تويغۇزاتتۇق ـ دە ، شاجۇمە سۆزلەشكە چۈشەتتى ، مەن ئاڭلاشقا تەييارلىنىپ يۈكۈنەتتىم . بىز ئالدىرىمايتتۇق . باردىغان يېرىمىز ، كۆزلىگەن نىشانىمىز بولمىغاندىكىن ، ئالدىراشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى . يېزا ـ كەنتلەر ، بازار ـ مەھەللىلەر بىز ئىككى دەرۋىش دېۋانىنىڭ تۇڭمەس ـ پۇتمەس ئوزۇقلۇق مەنبەيىمىز ئىدى .

مۇشۇ شەھەرگە كەلگىنىمىزدىن كېيىن شاجۇمە داۋاملىق ئىلگىرى-

لەشنى رەت قىلدى .

ئۇ ناھايىتى جىق بىلەتتى، ئوقۇغان كىتابلىرى شۇنچە كۆپ ئىدىكى، ئۇلارنىڭ ئىسمىنمۇ ئاڭلاپ باقمىغانىدىم. ئۇنىڭ ئاندا ـ مۇندا سۆزلىگەنلىرىدىن خوتەندىكى ناھايىتى باي بىر ئائىلىنىڭ ھاللىق پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغانىدىم. ئۇ باشلانغۇچ ساۋاتىنى ئىلىچى ۋە قارىقاشتا چىقارغان، كېيىن قەشقەرگە بېرىپ خانلىق مەدرىستە ئوقۇغان، ئون سەككىز يېشىدا بۇخارا‌غا بېرىپ داۋاملىق بىلىم ئالغان. خوتەنگە قايتىقاندىن كېيىن، دادىسى ئۇنىڭ ئىلىمپەرەسلىكىدىن خوش بولۇپ، ھىندىستانغا ئەۋەتكەن. شاجۇمە بومبايدا ئەنۋەر پاشا تەرىپىدىن ئېچىلغان ئىسلام دارىلفۇنۇنىدا بەش يىل تىل، مەنتىق ۋە پەلسەپە ئوقۇغانىكەن. شۇنچىۋالا بىلىم ئۇنىڭغا ئازلىق قىلىپ، مىسىر‌غا كەتكەن. قاھىرەدىكى ئەزھەر دارىلفۇنۇنىدا ئۈچ يىل سىرتتىن دەرس ئاڭلاپ، قۇرئان تەپسىرى بىلەن ئىلمىي فىقھ تەھسىل قىلغان.

شاجۇمە خوتەنگە قايتىشدا باغدات، شىرازلاردا بىر يىلدىن تۇرۇپ، ئالىملارنىڭ بەھس ـ سۆھبەتلىرىدە بولغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇمۇ ئۆز تەشەببۇسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا باشلىغان ۋە جۇشقۇن، كۆتۈرەڭگۇ روھ بىلەن قالاق ـ نادانلاشتۇرۇلغان، قاششاقلىق دەستىدىن ئىزىلگەن يۇرتلۇقلىرىغا ئۇلار ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغان ۋە ھەتتا يەرلىك موللىلارمۇ چۈشەنمىگىنىنى ئىقرار قىلىش ئورنىغا «ئىلىم پۇچەكلىشىدۇ» دېگەن باھانە بىلەن خەلقتىن سىر تۇتۇپ كېلىۋاتقان ھەقىقەتنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن يۇرتىغا كېلىپ يەتكەن، ئۇ ئۆز نۇقتىنىڭ ئاۋۋال موللىلارغا، ئاندىن خەلقە كۆچلۈك تەسىر قالدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئويغىنىشىغا گۇمان قىلمىغان.

ئەمما، ئەمەلىيەتتە خوتەنده ئۇ ئۇچرىغان قىسمەت ئۇنى قاتتىق ئۈمىدسىزلەندۈرۈۋەتكەن. دادىسى ئاللىقاچان ئالەمدىن ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭغا قالدۇرۇلغان ۋەسىيتىدە ئەل بىلەن باراۋەر مېڭىش، تاپتىن بەك چىقىپ كەتمەسلىك تەكتىلەنگىنى ئۇنىڭ ئوغسىنى قاينىتقان. ئۇ ئەسلىدە يەرلىرىنى يەرسىزلەرگە بۆلۈپ بېرىپ، جىمى زېمىنداراردىن ئۇلاق بولۇپ، ھەممە مۆمىنلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى باشلايمەن،

دەپ خوش بولۇپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۆزىدىن بۇرۇن تەشەببۇسى ۋە داغدىمىنىڭ كېلىپ بولغانلىقىنى، دادىسىنىڭ ۋەسىيتىدە ئېيتقانلىرى دەل ئاشۇ تەشەببۇسلارغا قارىتىلغانلىقىنى دەرھال ھېس قىلالمىغان. ھەجگە، سودىگەرچىلىككە ياكى باشقا ئىشلار بىلەن چەت ئەلگە چىققان يۇرتلۇقلىرى ئاللىقاچان خوتەنده ئۇنى «ھىندىلاردا ئوقۇپ، ھىندىلارنىڭ دىنىغا كىرىپ كېتىپتۇ...» دەپ گەپ تارىتىۋەتكىنى ئۇنىڭ ئېسىگىمۇ كەلمىگەن.

ئۇنىڭ: ئەرلەر چاچ قويسا، قىز ـ ئاياللار يۇزىنى ئېچىپ يۈرسە بولىۋېرىدۇ. چۈنكى، نىيەت ئەلا. ئادەم ئۆلسە جىنازىنىڭ ئالدىدا بېلىگە ئاق باغلاپ ۋارقىراپ يىغلاپ ماتەم تۇتۇش بۇتپەرەسلەرنىڭ ئادىتى، بۇتپەرەسلەر ئادەم ئۆلسە باشقا مەخلۇقلارغا ئايلىنىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىغاچقا، يېقىنلىرىنىڭ قايتا تىرىلگەنده ئەسكى مەخلۇقلارغا، سەت ياكى جاپاكەش ھايۋانلارغا ياكى كەمبەغەل ئادەملەرگە ئايلىنىپ قېلىشىدىن قورقۇپ ۋارقىراپ يىغلايدۇ. مۇسۇلمانلار ئۇنداق قىلسا گۇناھ بولىدۇ، ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە نارازىلىق بىلدۈرگەنلىك بولىدۇ. قۇربانلىق قىلىشنىڭ، يەنى پىچاق سۈرۈشنىڭ ئۆزىلا ساۋاب، قۇربانلىق قىلىنغان ھايۋاننىڭ گۆش ۋە تېرە، ئىچ باغرىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ـــ قۇربانلىق قىلغۇچنىڭ ھال ـ كۈنىگە باغلىق. تېرىسىنى ئىمامغا، كاللا ـ پاقالچىقىنى مەزىنگە بېرىش شەرت ئەمەس... قاتارلىق كۆپلىگەن ـ كۆپلىگەن تۇرمۇش توغرىسىدىكى تەشەببۇسلىرى كىشىلەر تەرىپىدىن رەت قىلىنغان. موللىلار، ئىمامىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن «ھىندى قاراجى» دېگەن يېڭى ئىسمىنى تارقاتىپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى دەھرى، مۇرتەدلىكتىنمۇ ئېشىپ، كاپىرلىققا يەتكەن تەرغىبات، دەپ قارىلاشقان. ھەممە مۆمىنلەرنىڭ باراۋەر ياشىشى كېرەكلىكى ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن يەر ـ زېمىن ئىگىلىرى يەرلىرىنى يەرسىزلەرگە بۆلۈپ بېرىش توغرىسىدىكى چاقىرىقىنى ئاڭلايدىغان ئادەم چىقمىغان.

بارا ـ بارا بېرىپ، شاجۇمەنىڭ چەت ئەلدىن كىيىپ كەلگەن زاۋۇت رەختىدىن تىكىلگەن كىيىملىرى بىلەن ماڭسا «غىس ـ غىس»

ئاۋاز چىقىرىدىغان خۇرۇم بەتىنكىسىمۇ موللىلارنىڭ « شەيتان رەختى » ، « غىرىسلىغىنى شەيتانىنىڭ كۈلكىسى » دېگەندەك غەيۋەتلىرىگە ئاساس بولۇپ قالغان . مەسچىتتە نامازغا تۇرغاندا ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپ بولىدىغان ئادەم چىقمىغان ، ئۇنىڭ كەينىدىن تا مەسچىت ئىشىكىگىچە بىر ئادەملىك ئورۇن بوش قالغان . چۈنكى ، ئىمامىلار ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپتە تۇرۇش ياكى ئۇنىڭ كەينىدە تۇرۇش ئىسلام بىلەن ھىندى دىنىنىڭ ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل بولغان ئەجەش دىنىنىڭ تەسىرىگە يولۇققۇش بولىدۇ ، دەپ ئۆسەك تارقاتقان .

بايلار ، موللىلار ، ئىمامىلار ، سودىگەرلەر ئۇنى ئالدى ـ ئارقىسىدىن تىللاپ ، سۆكۈپ ئابرويسىزلاندۇرغان . ئىشان ـ سوپىلار مۇرتىلىرىنى ھەربىر كەلگەندۇرۇپ ئۇنىڭ شەنىنى بۇلغاپ ئىغۋا تېرىشتىن توختىمىغان . ئۇ ھەممىدىن ئاۋۋال غېمىنى يەپ ، كۆيۈنگەن كەمبەغەللەرمۇ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرغان . ئاخىر بېرىپ « ھىندى قاراجى » لەقىمىنى ئالغان شاجۇمە بىلەنمۇ « كارامەت » لەر سۇركىلىپ يۈرۈشكە باشلىغان ، دەسلەپ ئۇنىڭ شەھەر ئىچىدىكى ئىككى دۇكىنغا قارغىش تېگىپ ئوت كەتكەن ، ئاندىن ئۇچ ئېتى « تەقسىراتقا كېتىپ » ئۆلۈپ قالغان ، ئاخىر ئۇنىڭ ئۆزىمۇ « ئەلنىڭ نەزىرىدىن يېقىلىپ » ، ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە كۆۋرۈك ياغىچى « سۇنۇپ كېتىپ » ئۆلگىلى تاس قالغان . . .

ھەممە ئۇرۇنۇشلىرىدا مەغلۇپ بولغان شاجۇمە ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن يەرلىرىنى يەرسىزلەرگە ، ئۆيلىرىنى ئۆيسىزلەرگە ئۇلەشتۇرۇپ بېرىپ ، يۈرتىنى تەرك ئېتىپ ، دەرۋىشلىك يولىغا مېڭىشقا قەسەم قىلغان . ئەمما ، ئۇنىڭ يېرىنى ئالىدىغان دېھقان ، ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇشنى خالايدىغان ماكانسىز چىقمىغان . شاجۇمە موللا ـ ئىشانلارنىڭ : « كىم ھىندى قاراجىنىڭ يېرىنى ئالسا ، ئۆيلىرىدە ئولتۇرسا ئىمانى سۇسلىشىپ ، قارغىشقا قالىدۇ . . . » دېگەندەك تەھدىتىنى ئاڭلاپ غەزەپكە كەلگەن ـ دە ، ئۇستىدىكى كىيىمىدىن باشقا بىر تال يىگنە چاغلىق نەرسە ئالماستىن ، بىر كېچىدىلا خوتەندىن چىقىپ كەتكەن . . .

ئۇ مەن بىلەن ئۇچراشقۇچە دەرۋىشلىك يولىنىڭ يىگىرمە بەش

يىللىق مۇساپىسىنى بېسىپ ئۆتكۈزگەن . ئۇ قۇمۇل ، تۇرپان ، ئىلى ، كۇچا . . . ھەممە جايلارغا بارغان . ئەمما ، خوتەنگە قايتا ئاياغ باسمىغان .

ئۇنىڭغا ھەم ئىچىم ئاغرىدى ھەم ئىخلاسىم ئاشتى . ئۇنىڭ يېگانە ئۇشلۇكىنى ماختاپ : « مەن ئەركىنمەن ، ئالەمنىڭ خوجىسىمەن ، خۇدادىن باشقا ھېچكىمدىن قورقمايمەن ، تارتىنمايمەن ، يېلىنمايمەن . چۈنكى ، مەندىن تارتىۋالىدىغان نەرسە يوق ، ئېرىشەي دەپ كۆزلەيدىغىنىمۇ يوق . تەمەگەر بولماسلىق خوجىلىق تۇيغۇسىنىڭ ئانىسى . . . ئېرىشىشنى كۆزلەش خۇشامەتچىلىكنى كەلتۈرىدۇ . كىم ئەڭ شەخسىيەتچى بولسا شۇ ئەڭ پەس يالاقچى بولىدۇ . . . مەن بۇلاردىن پۈتۈنلەي خالىي . ئۇ ئالەم بىلەن بۇ ئالەمدە كۆچۈپ يۈرىمەن . . . » دېگەنلىرى توغرىدەك ، ئەمەلىيەتتىگە ناھايىتى ماس كەلگەندەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئۆزى ياشىلىقىدا تەشەببۇس قىلغان « ھەقىقەت » نىڭ ئەمەلگە ئاشمىغىنىغا ئىچى ئېچىشماي قالمايدۇ ، خوتەندىن رەنجىپ قايتا ئاياغ باسمىغىنى بۇنىڭ ئىسپاتى ، دەپ ئويلايتتىم . شۇڭا ، « ھەقىقەت » توغرىسىدىكى پىكرىنى بىلگۈم كېلىپ سوئال سورىغىنىمدا ، ئۇ خيالىلىرىنىڭ تېگىگە شۇڭغۇپ يەتتى :

ـــ ئۆز تەشەببۇسلىرىمنى خاتا دېمەيمەن ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۆز قابىلىيىتىم ، شارائىتىم يار بەرگەن دائىرىدە تىرىشتىم ، كۈرەش قىلدىم . بۇ كۈرەشتە جاھالەت ، قاششاقلىق ئۇستۇن كېلىپ ، ھەقىقەت بېسىلدى ، مەغلۇپ بولدۇم . لېكىن ، ئۆزۈمنى يېڭىلگۈچى دەپ قارىمايمەن . مەن پەقەت مەغلۇپلا بولدۇم . مەغلۇپ بولۇش قىمارىدىكى « ئۇتتۇرۇش » دېگەن ئاتالغۇغا تەڭ كېلىدۇ . ئۇتتۇرغانلارمۇ ھامان بىر قېتىم ئۇتقاندەك ، مەغلۇپ بولغۇچىلارمۇ ھامان بىر غەلىبە قىلىدۇ . بۇنداق دېگىنىم ھامان غەلىبە قىلىش ئۈچۈن يەنە ئېلىشسام بولاتتى ، دېگەنلىكىم ئەمەس . چۈنكى ، مەن باشقىچە يولنى تاللاپ بولغان ئادەممەن ، بۇ يولنى قېيىداشتىن تالىممىدىم . بۇنداق قىلغۇچە شۇ ۋاقىتتا بىر ـ ئىككى ئاي گەپ ـ سۆز قىلماي جىم يۈرسەملا جاھالەتنىڭمۇ ھۇجۇمى پەسلەيتى . مېنىڭ خوتەنگە بارمىغانلىقىم قېيىداش ، بۇتاشتىن ئەمەس ، يەنە بىر

هەقىقەت ئۇچۇن كۆرەش قىلغۇچىنىڭ چىقىدىغانلىقىنى كۆتىكەنلىكىمدىن . بۇنداق كۆرەشچى مەن بارغاندىن كېيىن چىقسا ، جاھىل ئىشانلار ھېلىقى تەشەببۇسنى بىرلا مەن چىقىرىدىغاندەك تونۇپ قالمىسۇن ، دېگىنىم . بۇ كۆرەشچى ھامان چىقىدۇ . قاچان چىقىدىغانلىقىنى خۇدا بىلىدىغۇ ، لېكىن چىقىدىغىنى راست . ئۇنىڭ مەغلۇپ بولماسلىقىمۇ مۇمكىن ئەمەس . شۇنداقتىمۇ ، ئۇچىنچى كۆرەشچى چىقىدۇ . . . مېنىڭ مەغلۇپ قىلغۇچىلار قايىل قىلدىغان كۈچ بىلەن مەغلۇپ قىلىشقا قادىر بولالمىغانلىكەن ، ئاخىرقى ھېسابتا مەغلۇپ بولغۇچىنىڭ دەل ئاشۇ جاھالەتچىلەر ئىكەنلىكىدە شەك يوق . مەن تەشەببۇس قىلغان ھەقىقەت ئاللاھنىڭ ھەقىقىتى ، رۇسۇللاللانىڭ تەشەببۇسى . پۈتۈن مۆمىنلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى تەشەببۇس قىلىشتەك ھەقىقەتنىڭ نەرى يامان ، ئۇنىڭ قانداق يېرىدىن مەغلۇبىيەت پۇرىقى كېلىدىكەن ؟ شۇڭا ئۇنى ھېسۇەتكەن بىلەن يوق قىلغىلى بولمايدۇ . ئۇنى ھامان باشقىلار تېپىۋالىدۇ . كېيىن جىمى كىشىلەر بۇ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىپ توغرا يولدا ھېڭىشقانلىرىدا بولسا ، ئاندىن بۇرۇنقىلارنىڭ ، بىزنىڭ ئېيتقانلىرىمىزنىڭ توقۇلما گەپلەر ئەمەس ، بەلكى ھەقىقەتلىكىگە ئىشىنىدۇ . بۇ ئۇلۇغ ھەقىقەت قەدىرلىنىپ تېخىمۇ زور قىممەتكە ئىگە بولىدۇ . . .

نەزىرىدە ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك سانايدىغان بۇ ئادەم ماڭا ھەم ئۇلۇغ ، ھەم بەختسىز كۆرۈنەتتى . ئۇ جىمى ئادەملەرنىڭ باي بولسا تەڭ باي بولۇپ ، كەمبەغەل بولسىمۇ تەڭ كەمبەغەل بولۇپ ياشىشى كېرەكلىكىنى تەشەببۇس قىلىپلا قالماي ، ئەمەلىيەتتە ، ئۆزى ئېيتقاندەك كۆرەشمۇ قىلغانلىقى بىلەن ئۇلۇغ ئىدى . لېكىن ، ئۇ ئاخىر بېرىپ ئۆزىنى جىمى ئادەملەرنىڭ تېشىدا قويۇپ ، ئۇلۇكلۇك بىلەن تىرىكلىك ئارىلىقىدا — ئۆز تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، بۇ ئالەم بىلەن ئۇ ئالەم ئارىسىدا ياشايدىغانلىقى بىلەن بەختسىزدەك بىلىنەتتى . مېنىڭچە ، ھەممىنى ياراتقان ، ھەممىگە قادىر ئاللاھ بۇ ھەقىقەتنى ئۆزى جارى قىلدۇرۇشى ، شاجۇمەدەك ئاق كۆڭۈل كىشىلەرگە ئادەملەرنى ، ھاياتنى سۆيۈش ،

قەدىرلەش ، ئۇلاردىن كەچمەسلىك تۇيغۇسىنى ئاتا قىلىشى كېرەك ئىدى . مەن ئۆزۈمنىڭ ھاياتىغىمۇ كېپىللىك قىلالماي يۈرۈۋاتقىنىمدا ، شاجۇمەدەك دۇنيانىڭ يېرىمىنى ئايلىنىپ ، نۇرغۇن ئىلىم تەھسىل قىلغان كىشى بىلەن بەسلىشىپ يۈرۈشنى خالمايتتىم ، ئۇنى قايىل قىلالمايدىغانلىقىمنى بىلەتتىم .

— خوتەنگە سىلە بېرىپ كەلسىلە ، — تەكلىپ قىلدى ئۇ بىر كۈنى ، — خوتەن ئوبدان يۇرت ، مولچىلىق ، مەمۇرچىلىق ، ئادەملىرى ياۋاش ، مېھماندوست ، باغرى كەڭرى . . .

ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ ، بۇ ئادەمگە ئىچەكىشىپ قالغانلىقىمدىن ، ئاندىن بۇ يېڭى « كەسىپ » كە مۇستەقىل كىرىشىشكە كۆزۈم يەتمىگەنلىكتىن ، ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلغۇم كەلمىدى :

— سىلىگە ئۆگىنىپ قاپتىمەن ئاتا ، يالغۇز ـ يېگانە نەلەردە يۈرەمەن ؟ قوغلىمىسلا يانلىرىدا يۈرسەم . . .

— قوغلاش دېگەن قانداق گەپ ؟ سىلە ئۆيۈمدە تۇرمايلا ـ دە ؟ دۇنيادىكى تامنىڭ تېشى خۇدانىڭ يېرى . لېكىن ، مەن كەچۈرىدىغان تۇرمۇشقا چىدىمايلا قالارلىمكىن . . . تۇتقان دەرۋىشلىك يولۇم ئۇچۇن مەجبۇرىيەت تۇيغۇسىنى سېزىش كۈپايە قىلمايدۇ ، ئىشتىياق ۋە چىن دىلىدىن بېرىلىش ، ئۆزىنى ، ھەتتا بۇ دۇنيانى ئۇنتۇش غەيرىتى بولۇشى كېرەك . . .

ئۇنىڭ ماقۇل دېگۈسى كەلمەيۋاتاتتى . ئاخىر يىگىرمە بەش يىلدىن بۇيان يېگانە ياشاپ ، يېگانە ئويلاپ كۆنۈپ قالغان بۇ كىشىگە راستىمنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولدۇم :

— مەن سىلىنىڭ يوللىرىدا ئۆمۈرۋايەت مېڭىشقا ھۆددە قىلالمايمەن ئاتا . شۇڭا ھازىر سىلىگە ۋەدە بېرەلمەيمەن . سەۋەبى ، مەن يالغۇز ئەمەس . مېنىڭ نىكاھىمدا خوتۇنۇم بار ئادەم . ئىككىمىزنى دەل سىلىنىڭ « ھەقىقەت » لىرىنى مەغلۇپ قىلغان جاھالەت ، قاشىقالىق ۋە مەنسەپپەرەسلىك ، شۆھرەتپەرەسلىك كۆچلىرى ئايرىۋەتكەن . ئىلاجىمىنىڭ يوقىدىن ئىككى ھەپتىدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بېرى مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ

قالغان بولساموُ ، بوُ ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمەيمەن . چۈنكى ، دىلمىنىڭ تۆ-
رىدە ئاللاھ بولغىنى بىلەن يەنە مەشۇقۇمغىموُ تەئەللۇق جاي قالدۇرمىسام
بولمايدوُ ، بوُ ھالدا سىلە تەلەپ قىلغان دەرىجىگە ئۇلىشالمايمەن ، يەنە بىر
جەھەتتىن ، مەن مەلۇم ۋاقىت ھۆكۈمەت كۆزىدىن يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ ،
قۇلاق سەل تىنچىغاندا خوتۇنۇمنى قەشقەردىن ئاچىقۇبلىش كويىنى قىل-
مىسام بولمايدوُ . . .

شا جۈمە بۇرۇن مېنى كۆرمەكچى بولغان ـ ئايغىمغا
ئەستايىدىل سەپسېلىپ قاراپ چىقىپ :

ـــ ئۇنداق بولسا بىز تېخىموُ بىر قازاندا قاينىيالمايمىز ، ـــ دېدى .

ـــ يارەم قىلسىلا ماڭا ئاتا . . . ، ـــ دېدىم ئۇنىڭدىن ئۇمىدىمنى
ئۈزمەي ، ـــ مەن ئۆزۈم يالغۇز كۇنۇمنى ئالالمايمەن . قەشقەر شەھىرىدىن
باشقا ھېچ يەرگە چىقىپ باقمىغان ، ئۇنىڭ ئۈستىگە زاتىمدىن باي سودا-
گەرنىڭ بالىسى بولۇپ ئۆسكەنلىكىمدىن ھېچ ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمەيمەن .
ھېچ بولمىسا ، مەن جاھاننىڭ ئەلمى ـ تەلمىنى ئېلىۋالغۇچە يول كۆر-
سەتسىلە . ئوردىخىنىمدىكى دەرۋىشنىڭ قولىدىن قۇتۇلىشىمغىموُ يارەم
قىلىلغوُ ؟

شا جۈمەنىڭ خۇنسىز كۆزلىرىدە بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئۇچقۇن
پەيدا بولدى . سەل ئۆتكەندىن كېيىن بوُ كۆزلەرگە ياش پەردىسى
يېيىلدى . ئۇنى كۆزىتىشىم ۋە خۇلاسەم توغرا بولۇپ چىققانىدى :
شا جۈمە ئۆزىنى ئۆز نەزەرىيىسىگە يىگەرمە بەش يىلدىن بېرى
لايىقلاشتۇرالمىغانىدى ، ئۇنىڭ ئۆزى ئۈستىدە ئېيتقانلىرى ھېسسىياتىدىكى
دولقۇنىنىڭ ئارتۇقچە مەۋج ئۇرۇپ كېتىشىنى ئاز ـ تولا باسقان بولسىموُ
ئۇنى يوق قىلالمىغانىدى . شۇنداق ، ئۇ يەنىلا ئادەملەر ئىچىدە ، ئادەملەر
بىلەن بىللە ياشايتتى . زالىملارغا ، كاززاپ ھېيلىگەرلەرگە ئۆچلۇك قىلىپ ،
ئاجىز ، نامرات ، بوزەكلەرگە ھېسداشلىق قىلاتتى .

ـــ مەن گەپلىرىنى تازا ئاڭقىرىپ كېتەلمىگەندەك قىلىمەن ، ـــ ئۇ
شۇنداق دېدى . ئەسلىدە گەپلىرىنىڭ ھەممىسىگە چۈشەنگەن ، پەقەت
ئىچكى ھېسسىياتىنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈنلا ۋاقىتنى سوزۇپ مېنى گەپكە

سالماقچى بولۇۋاتاتتى . بۇموُ مەنۇيىتىدىكى ئۆز نەزەرىيىسىگە خىلاپ ئا-
جىزلىق ئىدى ، ـــ سىلە قانداقتۇر ئايال ، مەشۇقە ئۈستىدە سۆز ئېچىپ
قالىدىغوُ ؟ سىلە بىر سودىگەرنىڭ چاكىرىمەن ، دەۋاتاتتىلە ، ئەمدى سو-
دىگەرنىڭ بالىسى بولۇپ چىقىۋاتىدىلىغوُ ؟ . . .

ـــ سىلە قەشقەردە ئاڭلىغان ، چىرىكنى سۇغا غەرق قىلىپ قېچىپ
كېتىپتوُ ، دېيىلگەن يىگىت شوُ مەن بولىمەن . . . ـــ دېدىم تېخىموُ
راستچىللىق بىلەن . كۇتكىنىمگە قارشى ئۇ چۆچۈپ كەتمىدى . كۆزلىرىدە
مۇغەمبىرانە ئوت يېنىپ ئۆچتى ، « سۆزلەۋەر » دېگەندەك قىلىپ ماڭا قا-
دىلىپ قارىدى .

بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى يېپىدىن ـ يىڭنىسىگىچە
سۆزلەپ بەردىم . ئەمدى ئۇ مېنىڭ ئورنۇمنى ئېلىپ ، ئىخلاس بىلەن تىڭ-
شىغوُچىغا ئايلاندى . سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا :

ـــ مېنى يانلىرىدا ئېلىپ يۈرسىلە دېگىنىم ، ھەرگىز مېنى يۈك
قىلىۋېلىپ باقسىلا ، دېگىنىم ئەمەس ، ـــ دېدىم ئاستاغىنا ، ـــ تىلەمچىلىك
قىلسامموُ قىلاي ، سەل كۆنۈۋالغوُچە يانلىرىدا يۈرۈپ تۇرسام . . .

شاجۈمە ئۇزۇنغىچە ئۇندىمىدى . سەبرىم پۈتۈپ ، بوُ ئادەم يەنە
ئۇنىمايدىغان بولدى ، بوپتۇ ، ئۆز ئالدىمغا ھېڭىپ باقاي ، باشقا كەلگەننى
كۆرەرمەن ، دەپ ئويلىغانىدىم ، ئۇ ئېغىز ئاچتى :

ـــ سىلە توغرا مۆلچەرلىگەن ، ـــ ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋالغا-
دىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى ، ـــ يىگىرمە بەش يىللىق
دەرۋىشلىكىمدە يۈرىكىمنى ، ھېسسىياتىمنىڭ ئەڭ نازۇك جەۋھىرىنى ئۇ-
سانىيەتكە بېپەرۋالىق قىلغۇدەك تاشقا ئايلاندۇرالمىدىم . مەن ئىنسانىيەتنى
يامان كۆرگەندىلا بۇنىڭغا ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى خۇلاسىلىگەن بول-
سامموُ ، خۇدا ماڭا ئادەملەرنى ھامان ياخشى كۆرىدىغان ھېسسىياتنى
ھەمراھ قىلىپ كەلدى . ھايات ئىلمى چوڭ ، تېگىگە شۇڭغۇپ يەتكىلى
بولمايدىغان ئىلىم ئىكەن . مەن بوُ ئىلىمنىڭ قانچىلىك
بابىنى ئۆگىنەلىگىنىمنىموُ بىلمەيمەن . . . بۇنداق بولغاندا مەن تەشەب-
بۇس قىلىدىغان دەرۋىشلىك يولۇم بىلەن مەن ماددىي جەھەتتىن

ماسلاشقىنىم بىلەنمۇ مەنىۋىيىتىمدە زور پەرق ساقلىنىپ تۇرغان بولىدۇ . . .

ــ سىلىنىڭ « ھەققەت » لىرىدىمۇ مۇكەممەللىك ۋايىغا يەتمىگەن تەرەپلىرى بارمىكىن دەيمەن . . . ــ ئۇ سەل توختىغاندا لوقما سالدىم .

ــ قانداق ؟ ــ ئۇ ماڭا نارازى بولغاندەك قارىدى .

ــ سىلە ھەممىنى تەڭ قىلمەن ، دەپ يەر ، مۇلۇكلىرىنى باراۋەر بۆلۈپ بەرگەنلىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ تىرىشچانلىقلىرى ، ئىشچانلىقى ۋە ئەپچىللىكىدىكى پەرق ئۇلارنى مەلۇم مۇددەتتىن كېيىن يەنە ھەرخىل ياشايدىغان قىلىپ قويمىدۇ . . .

شاجۇمە بۇنىڭغا ئۇنمىدى :

ــ شۇ چاغدا يەنە بۆلۈش كېرەك . بۇ « ھەققەت » نىڭ نۇقسانى بارلىقىغا ئىسپات بولالمايدۇ . . .

ــ قېنى ، مېنىڭ ئىشىمنى نېمە دەيمىز ؟ ــ مەن پايدىسىز مۇنازىرىدىن كۆرە ئەمەلىي مەسىلىنى ئويلىنايلى ، دېگەن يەرگە كەلدىم .

ــ سىلە دېگەندەك بولسۇن دېدىمغۇ ؟ ــ ئۇ ماڭا كۆتۈرۈلۈپ قاراپ داۋام قىلدى ، ــ بايىقى مەنۇيەت ھەققىدىكى سۆزۈمنىڭ مەنىسى شۇ . بۇيتۇ ، مەشۇقلىرىنىڭ ۋىسالىغا يېتىشلىرى ئۇچۇن مەنمۇ تەڭ تىرىشىپ باقاي . دەرۋىشلىكىمنىڭ يىگىرمە ئالتىنچى يىلىنى ئادەملەرگە ياخشىلىق تىلەش بىلەنلا ئۆتۈشتىن ئەمەلىي ئىش قىلىپ ، ساۋاب تېپىشقا ئاتلىنىش بىلەن باشلاي .

خۇش بولۇپ كەتتىم . ئۇ ئاز بولغاندا بىرەر يىلنى ئۆتكۈزۈپ قەشقەرگە بېرىپ ياكى موللا بەشرى ، ياكى نەغمەتۇللا قارىنى تاپىدىغان ، ئۇلارنىڭ يارىدىمى بىلەن بۇۋىسارىدىن ئۇچۇر ئېلىپ ماڭا يەتكۈزىدىغان پىلانىنى ئويلاشتۇق .

ــ بىراق ، ئۇ نازاكەتلىك خېنىملىرىنى دېۋانىگە ئايلاندۇرۇشقا بولمايدۇ ئەمەسمۇ ؟ ــ ئىككىمىز ئۇچراشقاندىن بۇيان تۇنجى قېتىم ھىجايىدى شاجۇمە ، ــ ئۆزى ئۇنىغاندىمۇ ئۇنىدى ، دەپلا ئۇنى بۇ يولغا ئەكىرمەيلى ، ئۇنداق قەيسەر ، جان كۆيەر ئايالنى ، بولسا تەختىراۋان

بىلەن كۆتۈرۈپ يۇرۇش كېرەك ئىكەن . . . ــ ئۇ بىر نېمىنى ئويلىنىۋاتقان ئوخشايدۇ ، ــ سىلەر بىرەر جايدا ئۆي تۇتۇشۇڭلار كېرەك . سىلىگە بۇنىڭ ئۇچۇن پۇل توپلاش زۆرۈرىيتى چىقىپ قالدى . . . شۇنداق ، سىلە ئۆزلىرى دېگەندەك دەرۋىشلىك يولىغا ماڭمايلا ، ئىشقىمۇ خۇدا سالغان كوي ، دەرۋىشلىكمۇ خۇدا سالغان كوي . ھەر ئىككىلىسى ئۇلۇغ . . . ــ ئۇ يەنە ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك غودۇڭشىپ قويدى ، ــ باشتا سودىگەرنىڭ مالىيمەن ، دېگەنلىرىدە كۆڭلۇم بىر نېمىنى تۇيغاندەك قىلغانىدى . شەكلەنگەنىدىمۇ ، لېكىن . . . ھەي . . . ئىشقىلىپ ، بىر نېمىسى بىر قانداق ، كەمتۇك بىلىنگەنىدى . . .

شۇنىڭدىن كېيىن مەن رەسمىي تىلەمچى بولۇپ كەتتىم ، شا جۇمەنىڭ دەرۋىشلىك تۇرمۇشىمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ تۇپ نەزەرىيىسىدىن كەچمەيتتى ۋە بۇنى پات ـ پات تەكىتلەيتتى . ئەمما كۇن ئۆتكۈزۈش ئۇسۇلىدا بۇرۇنقىدەك « شۇ كۇنلۇك روزانىسىدىن ئارتۇق تىلەمسىلىك » مىزانى بۇزۇلغانىدى . بىز قەشقەر ھاكىمىيىتىدە ئۆزگىرىش بولۇشنى كۇتەتتۇق ھەم كەلگۇسى ئۇچۇن پۇل يىغماقچى بولاتتۇق .

بىزنىڭ ئۇرۇنۇشلىرىمىز پىلان پېتىچە قېلىۋەردى . قەشقەردە ھېلىمۇ شۇ تىتەي ، دوتەي ۋە شەتەيلەر ھۆكۈمران ئىدى . بۇلارنى قەشقەر تەرەپتىن كەلگەن كۆچمەن قەلەندەرلەر بىلەن جاھانكەزدى دەرۋىشلەردىن شا جۇمە ئاڭلاپ ئۇقۇشۇپ تۇراتتى . يوشۇرۇنۇپ يۇرگەنلىكىمنى پاش قىلىپ قويماسلىق ئۇچۇن بۇنداق قەلەندەر ، دەرۋىشلەر بىلەن ئۇچرىشىشنىمۇ قاچاتتىم .

بىزنىڭ پۇل جۇغلاپ بۇۋىسارىنى قەشقەردىن ئېلىپ چىقىپ كېتىپ ، باشقا بىر يەرلەردە ئۆي تۇتۇش توغرىسىدىكى خىيالىمىزمۇ خام پېتى تۇراتتى . بۇنىڭ ئۇچۇن مەن قانۇن ئىچىدىكى ئادەم بولۇشۇم ، قەشقەر يامۇلى مېنى تۇتۇش توغرىسىدىكى جاكارىنى بىكار قىلىشى كېرەك ئىدى . ئۇنداق بولمىسا مېنى شەھەرلەردە ساقچى ـ يايلار ، يېزىلاردا بەگلەر سۇرۇشتۇرۇپ ، تېگى ـ پېيىمنى بىلمەي تۇرۇپ ئۆي تۇتقىلى قويمايتتى . بۇنىڭغۇ جىق پارا بېرىپ ھەل قىلىش مۇمكىن . لېكىن ،

پارا ئۇچۇن بۇل ، ئۆي تۇتۇش ئۇچۇنمۇ پۇل ، بۇۋساره بىلەن ئىككىمىز-
نىڭ تىرىكچىلىكى ئۇچۇنمۇ پۇل زۆرۈر ئىدى . بىراتىمدا بۇ سەككىز
تەڭگە ھېچنېمنى ھەل قىلالمايتتى . ئاخىر ببرىپ بۇ سەككىز تەڭگىمۇ شا
جۇمە بىلەن ئىككىمىزنىڭ خەجلىمسەك زادى بولمايدىغان زۆرۈرىيىتىمىز
ئۇچۇن ــ شا جۇمە قاتتىق ئاغرىپ يېتىپ قېلىپ دورا ئېلىش ۋە تىلىگىلى
بولمايدىغان ئۆتۈك ، ئىچ كىيىم سېتىۋېلىش . . . دېگەندەك ئىشلارغا
خەجلىنىپ تۇگىگەنىدى .

تىلەمچىلىك بىلەن كۇن ئۆتكۇزۇشكىلا بولاتتى ، ئېشىنغىلى بول-
مايتتى . شەھەر ، بازارلاردا تىلەمچىلەر كوچا ـ رەستىلەرنى ، دوقمۇش ـ
گۇزەرلەرنى بۆلۈشۇۋالغانىدى . ئۇلارنىڭ ئاددىي باشلىقلىرى ۋە چوڭ
يېتەكچىلىرى بولاتتى . يېڭى قوشۇلغان تىلەمچىلەرگە ئاشۇ
باشلىقلار كوچا ـ رەستە ، دوقمۇشلارنى ئايرىپ بېرەتتى . بۇلار تىلەپ
تاپقان نەرسىلىرىنىڭ ئاساسىي ۋە مۇھىم بۆلىكىنى ئاشۇ باشلىقلىرىغا
بەرمەسە ئۇچ كۇندىن كېيىن « كارامەت » نى كۆرەتتى . شا جۇمەدەك
دەرۋىش ۋە ماڭا ئوخشاش « ئادەملەردىن ، كۇندۇزدىن قورقىدىغان »
تىلەمچى ئۇچۇن شەھەر ، بازارلاردا كۇن ئۆتكۇزۇش مۇمكىن ئەمەس
ئىدى . بىز شەھەر تېشىدىكى مەھەللىلەردە ۋە يېزا ـ كەنتلەردىلا ئاز ـ
تولا « ئوقەت » قىلالايتتۇق .

ــ مەن نەچچە ئون يىللاپ جاھان كېزىپ ، ئىنسانلارنى تەتقىق
قىلىپ ، سودىگەرلەرنىڭ ، ھۆكۇمدارلارنىڭ ، بايلارنىڭ ، ئىشان ـ
سوپىلارنىڭ ، موللا ـ ئىمامىلارنىڭ ، دەرۋىشلەرنىڭ گۇرۇھى ، تەرەپدار-
لىرى ، گۇپپاگچىلىرى ، ھالقىلىرى ۋە خاس قوۋمى بولىدىغانلىقىنى
بىلگەن بولسامۇ ، جەمئىيەتتىن تاشقىرىدا قالغان تىلەمچىلەرنىڭمۇ ئۆز
تەۋەسى ، ئۆز ئۇيۇلمىسى بارلىقىنى بىلمەپتىكەنمەن ، ــ دەيتتى شاجۇمە
مۇلاھىزە قىلىپ ، ــ مەن ئۇلاردىن يەككە ياشاشنى ، ئوشۇق مالغا ھېرىس-
لىق قىلماسلىقنى تەلەپ قىلىپ خاتالاشقان ئوخشايمەن . ئەسلىدە بۇ
مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىكەن ـ دە ؟ توغرا ، قاراقچى ، ئوغرىلارنىڭمۇ
شايكىسى بولىدۇ ، بىزچۇ ؟ بىزمۇ بىر قوۋم پەيدا قىلايلىمۇ ؟ ــ ئۇ

شۇنداق دېگىنى بىلەن يەنە ئۇنمايتتى ، ــ قوۋم پەيدا قىلساق ، بىزمۇ
باشقىلارنىڭ ھەققىنى شىلۈالساق ، كىم ماڭا نېمە ئېلىپ كېلىدىكەن ، دەپ
تەمە قىلساق بولىدۇ . . . جىق بەرگەنگە يۆلىنۇۋېلىپ ، ئاز بەرگەننى بوزەك
قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . . . خۇدا ساقلىسۇن بۇ كۇندىن !

كۇنىمىز تەستە ئۆتەتتى . تىلەمچىلەر تەبىقسىگە يېقىن
يولىمىغىنىمىز ئۇچۇن ، بىزگە خۇددى بىزدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان
كەمبەغەللەرلا ئاز ـ تولا بىر نەرسىلەرنى سەدىقە قىلىپ دۇئا ئالاتتى .

ماڭا ھاكىمىيەت ئۆزگىرىپ گۇناھسىزلىقىمنى ئېتىراپ قىلىشنى
كۇتۇشتىن باشقا چارە يوق ئىدى .

ئايلار يىللارنى قوغلاپ ئۆتتۇەردى . مېنىڭ تىلەمچىلىكىم ئونىنچى
يىلىغا قەدەم قويدى . شا جۇمە بىلەن بىز قەشقەرنى چۆرىدەپ ، يېڭسار ،
يەكەن ، پوسكام ، قاغىلىق ، گۇما ، قارىقاش ، لوپ ، كېرىيە ، نىيىلەرنى
چۆگىلەپ يۇرۇۋەردۇق . شا جۇمە خوتەنگە كىرگىلى ئۇنمايى چەتلەپ
ماڭاتتى .

ــ كەلگۈسىدە سىلە خېنىملىرى بىلەن ئىلچىدا ئۆي
تۇتۇشسلا . . . ، دەپ قويماتتى ئۇ مېنى خوتەنگە كىرمەسلىكنىڭ سەۋەبىنى
بىلمەيدۇ دەپ ئويلاپ ، ــ سىلىنى ئاڭغىچە ئىلچىنىڭ ھېچقانداق ئادىمى
كۆرمەي تۇرسۇن . ئەكسى ھالدا ، قانداقتۇر بىر ئەقلىدىن ئازغان تەلۆە :
« ۋاھ ، بۇ پالانچى ۋاقىتتا تىلەمچىلىك قىلىپ يۇرگەن بىر جۇلدۇر كېپەن
ئىدى ، ئەمدى ئايدەك بىر خېنىمنى قۇشلاپ كېلىپ ئۆي تۇ-
تۇۋاپتىغۇ . . . » دەپ جۆيلۈگىلى تۇرىدۇ . . .

بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرى شا جۇمە ئىلتىماسىم بويىچە ئۆزى
يالغۇز قەشقەرگە ببرىپ كەلگەنىدى . بۇنداق سەپەرگە ئاقسۇدىن خوتەن-
گىچە بولغان نۇرغۇن كاتتا يۇرتنىڭ ئۇستىدىكى چوڭ ھاكىمى ماتتەينىڭ
ئۇچتۇرپاندىن كەلگەن ما دوتەي تەرىپىدىن ئۆلتۇرۇلگەنلىكى ، قەشقەر
دوتەيلىكىدە ئەمدى مۇشۇ يېڭى دوتەينىڭ ھۆكۇمدار بولغانلىقى توغرى-
سىدىكى خەۋەر سەۋەبچى بولغانىدى . شا جۇمە كېتىپ ، مېنى تازا
تېلىقتۇرۇپ بەش ئايدىن كېيىن قايتىپ كەلدى . ئۇنى يەركەندە كۆت-

مەكچى بولۇپ « چىلتەنلىرىم » مازىرىدىن بىر پوتەي يىراقلىقتىكى نامى مەشھۇر ئەمەس بىر گۆرىستانلىقتا ياتقانىدىم . يەركەندە كاتتا مازارلار كۆپ ئىدى . سەئىدىيىلەرنىڭ خان جەمەت قەبرىستانلىقى ، خوجا مۇھەممەت شېرىپ بۇزرۇكۋار مازىرى ، چىلتەنلىرىم قاتارلىق جايلار مەندەك تىلەمچىلەرنى يېقىن يولاتمايتتى .

شا جۇمە كەلدى . لېكىن ، ئۇ ھېچقانداق خۇش خەۋەر ئېلىپ كېلەلمىگەنىدى . ئۇ تىلەمچىلىكنى باھانە قىلىپ ، مەن ئېيتىپ بەرگەن يول بويىچە نەغمەتۇللا قارىنى ئىزدەپ ئۈچ قېتىم بارغان بولسىمۇ ، نەغمەتۇللا قارى ئولتۇرغان ئۆيدىن باشقىچە بىر ئادەملەر چىققان . كېيىن ئۇ باشقا قوشنىلاردىن نان تىلىگەن بولۇپ ، نەغمەتۇللا قارىنى سۇرۇشتۇرگەن . گۇمانلانغان قاراشلارغا بولسا بەش يىلدىن ئىلگىرى ئاغرىپ يېقىلىپ قالغاندا شۇ نەغمەتۇللا قارى دېگەن كىشىنىڭ خەۋەندىخاھلىق قىلىپ داۋالاتقانلىقى ھەققىدە گەپ توقۇپ ، دۇئا قىلىپ قويماقچى بولغانلىقىنى باھانە قىلغان . قوشنىلار بۇ قېرى دىۋانىنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ ، شۇ بەش يىل ئىلگىرى نەغمەتۇللا قارىنىڭ قوم دەرۋازىسى تېشىدا ، تاش بازىرىنىڭ ئايىغىدا ياموُل چېرىكلىرى بىلەن ئېلىشىپ ئېتىلىپ كەتكەنلىكىنى ، ئانىسى بىلەن خوتۇنىنىڭ شەھەردىن پالاندى قىلىنغانلىقىنى ، ئەمدى بۇ قېرى دىۋانە مەرھۇمنىڭ روھىغا ئاتاپ ، قەيەردىلا دۇئا قىلىشۇرسىمۇ بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان . شا جۇمە ئۆزى بىلەيدىغان بۇ نەغمەتۇللا قارىنىڭ روھىغا ھەقىقەتەن كۆپ دۇئا قىلىپ ، موللا بەشرىنى ئىزدىگەن . سورايدىغان قوشنا تاپالمىغاچ ، ئون نەچچە كۈنلەپ ئاۋارە بولۇپ ، يەرلىك دەرۋىشلەر بىلەن تونۇشۇپ ، شۇلار ئارقىلىق موللا بەشرىنىڭ بەش يىل-دىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان ھەپسىدە ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىغان . خەۋەرنىڭ راست - يالغىنىنى بىلىش ئۈچۈن گۇندىخانىغا موللا بەشرى ئۈچۈن ئاتاپ يېمەكلىك كىرگۈزگەن ۋە ئاخىر كۆرۈشۈشكىمۇ مۇۋەپپەق بولغان . چېرىكلەر دېۋەيلەپ تۇرۇۋېلىپ گەپ قىلدۇرمىغان بولسىمۇ ، موللا بەشرى ئۆزىنىڭ سالاھىيىتىنى ، مىر بىلال ئىسىملىك بىر يىگىتنىڭ قىز ئېلىپ قېچىشىغا ھەمدەملەشكەن ، دېگەن ئەيىب بىلەن سولىنىپ ياتقە-

نىنى ، شۇ يىگىت تۇتۇلمىسا گۇندىخانىدىن چىقالمايدىغانلىقىنى ئېيتقان . ئۇ شا جۇمەنىڭ يوقلاپ كېلىشىدىن ئۆزىچە بىر مەنە چىقىرىپ ، ئۇ يىگىت بىلەن قىيامەت كۈنى كۆرۈشەرمىز ، دېگەن ۋە خۇشال بولۇپ ياش تۆككەن . شا جۇمە بۇنى مەن ئۆلۈپ كەتسەمۇ ئەيىبنى بوينۇمغا ئالماي-مەن ، دېگىنى دەپ چۈشەنگەن .

شا جۇمە قازانچىلار مەھەللىسىگىمۇ بارغان . ئىككى - ئۈچ كۈن ئىزدەپ ، بىزگە ھويلىسىنى بېرىپ تۇرغان بوۋاينىڭ دېرىكىنى ئالغان . بوۋاي ئىككى يىلچە ئىلگىرى ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلۈپ كېتىپ ، ھويلا - ئاراملىرىغا بۇرۇنقى يۇرتىدىكى بىر تۇغقىنى كېلىپ ئىگىدارچىلىق قى-لىۋاتقىنىنى بىلگەن .

ئۇ بىزنىڭ ئۆيگىمۇ بارغان . مەپىكەش ئارقىلىق دادامنىڭ بىر قىزغا ئۆيلەنگىنىنى ، بۇرۇن بۇ قورۇدا ئاينۇر ئىسىملىك بىر ئايالنىڭ ئۆتكەنلىكىنى ۋە كېيىن ئىز - دېرەكسىز يوقىلىپ كەتكەنلىكىنى ، بايۇەچچە مىر بىلالنىڭ خۇن دەۋاسى بىلەن تۇتۇلغاندىن كېيىن ، يەنە چېرىك ئۆلتۈرۈپ قېچىپ كېتىپ ، دېرىكىنى ئالغىلى بولمىغانلىقىنى ئۇق-قان .

بۇۋىسارە ھەققىدە بولسا ئۇ ھېچقانداق خەۋەر ئالالمىغان . ئابلەھەت مىرزىنىڭ ھېلىمۇ باش مىرزا ئىكەنلىكىنى ، ئابلەھەق بەگنىڭ ھېلىمۇ بەگ ئىكەنلىكىنى بىلگەنۇ ، مىرزامنىڭ ھويلىسىغا يېقىنمۇ بارالمىغان . قوش-نىلاردىن ، چاكارلاردىن خەۋەر ئۇقۇشمەن ، دېگەن ئۇرۇنۇشلىرى ئىشقا ئاشمىغان . ئاخىر ئۇ بۇچىغىمۇ چىققان . ئېتىكى كەڭ يېزىدا چاندۇرماي سوراشتۇرۇپ يۈرۈپ ، يىمىش خېنىمنىڭ باغلىق ھويلىسىنى تاپقان . بىراق ، مەزكۇر خېنىمنىڭ تۆت يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەنلىكىدىن باشقا بۇۋىسارىگە ئائىت خەۋەر ئۇقۇشالمىغان .

مەن نەغمەتۇللا قارىنىڭ ئۆلۈمىگە ھازا ئاچتىم ، يىغلاپ قاقشىدىم ، موللا بەشرىنىڭ تەقدىرىگە ئېچىندىم ، بۇۋىسارىنىڭ دېرىكىنىڭ يوقلۇقىدىن تەشۋىش يېدىم . لېكىن ، قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيتتى .

— خېنىملىرى توغرۇلۇق ئوچۇق ئۇچۇر ئالالمىغان بولساموُ ئۇ-

نـــڭ ساق ـ سالامەت تۇرۇۋاتقانلىقى شۇبھىسىز ، ـــ دېدى شاجۇمە ، ـــ مەن كـــمىنىلا سۇرۇشتۇرمەي ، ناھايىتى ئېھتىيات قىلدىم . بىرىنچى بېرىـ شـــمـدىلا سۇرۇشـــتـۇرمـــدىم ، شـــۇڭا چـانـــمـدى . بۇ چى دېگەن يۇرتتا قـېـيـنـانـــلـىرىنـڭ يىللىقچىلىرى ئارقىلىق ئۇنـڭ ۋاپاتىنى ئاڭلىمايمەنمۇ ؟ ئۇلار بـــۇۋىـــسـارە خـېنىم توغرىسىدا ئۆزىنى كۆرمىگەن بولسىمۇ ، تەرىپىنى ئاڭـلـــمـغـانىكەن . ئەگەر خېنىملىرىنـڭ تۇرمۇشىدا ئۆزگىرىش بولسا ئۇلار ئاڭلىغان بولاتتى . خاتىرجەم بولسىلا . . .

شـا جـۇمـەنـڭ « تۇرمۇشىدا ئۆزگىرىش بولسا » دېگىنىدە نېمىنى كـۆزدە تـۇتـىدىغىنى ئېنىق ئىدى . مەن بۇۋىسارەم بىلەن تېخى قېنىپ ئۆـ تـۇشـكـۇدەك ۋاقـىـت بـىـلـلـە بـولـمـغان بولسامۇ ، ئۇنـڭ « تۇرمۇشىدا ئۆزگـىـرىـش بـولۇشى » غا قەتئىي ئىشەنمەيتتىم . شۇنداق ، ئۇ بۇچىدا ئەـ مـەس ، قـەشـقـەردە ، زالـىـم دادىـسـىنـڭ چارسۇدىكى ھويلىسىدا قاماقلىق ئىدى .

ـــ بـۇ گـەپـلـەرچە قەشقەردە دوتەي ئۆزگەرگەن بىلەن سىياسەت ئۆزگـەرمـەپـتـۇ ـ دە ؟ مەن يەنىلا « قاتىل » ، « قاراقچى » ، « بۇلاڭچى » ئىكەنمەن ـ دە ؟

ـــ شـۇنـداقـتـەك تۇرىدۇ . . . ـــ دېدى شا جۇمە ، ـــ شۇنچە جىق ۋەقـەلـەر يـۈز بـەرگـەن قـەشـقـەردە سـىـلـىـنـڭ « قىز ئېلىپ قاچقان » ھېكـايـىـلـىـرىـنـى ، « سازايى » قىلىنغان شان ـ شەرەپلىرىنى ، « چېرىك ئۆلـتـۇرگـەن » بـاتـۇرلـۇقـلـىـرىنى ھېچكىم ئۇنتۇپ قالمىغاندەك تۇرىدۇ . نـىـغمەتۇللا قارى ، موللا بەشىرى ، ئابلەھەق مىرزام ، يېمىش خېنىم ، قابىلـجان بـاي . . . لارنـى كـىـمـدىـنـلا سـورىسا ، « ھە ، ھېلىقى بىر چاغدا قىز ئېلىپ قاچقان ، سازايى قىلىنغان ، كېيىن چېرىك ئۆلتۇرۇپ غايىب بولغان يـىـگـىـت » نىڭ دوستى ، قېينانىسى ، قېينانىسى ، دادىسى دېيىشىدىكەن . سىلىگە يەنە بىر مەزگىل كۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ . . .

كـۆتـتـۈم ، مـانـا ئون يـىـل بولاي دېدى ، زېمىنىنڭ ، ئاسمانىنڭ ، دەريـا ـ ئۆسـتـەگـلـەرنىڭ ، دەل ـ دەرەخ ، ئۇچار قاناتلارنىڭ يېشىدا ئون يـىـل دېـگـەن يوقلا بىر گەپ . ھەر كۈنى ئەتىگەندە قۇياش چىقىپ كەچتە

پـاتـىـدۇ ؛ ئايـىـنـىـڭ ئون بـەشىدە ئاي چىقىپ ، ئون بەشىدە ئارام ئالىدۇ ؛ سـۇلار بـىـر خـىـل ئاقـىـدۇ ؛ دەل ـ دەرەخ ، ئوت ـ گـىـيـاھلار ئەتـىـيازدا كـۆكـىـرىـپ ، كـۆزدە سـولـىـشىدۇ . . . ئادەملەرنىڭ بېيىمۇ ، گادىيىمۇ ئالـدىراشلا يۇرىدۇ . بىز تۇنەپ ياشاپ ئۆتكەن گۆرىستانلىقلاردىن ئايرىلىپ ، يـەنـە بـىـر يۇرتلارنى كېزىپ قايتىپ كەلسەك ، يېڭى قەبرىلەر كۆتۈرۈلۈپ قالىدۇ . . .

بـىـز ئادەمـلـەرنـىـڭ بېيىنى كۆرمەي ، غۇربەتچىلىكتە قالغانلىرىنلا كۆرۈپ ياشاۋاتقىلى ئون يىل بولدى ، تۇغۇلغىنىنى كۆرمەي ئۆلۈۋاتقىنىنى كۆرۈپلا ياشاۋاتقىلىمۇ ئون يىل بولدى ، كۆلگەننى كۆرمەي يىغلاۋاتقىنىنى كۆرۈپلا ئۆتكىنىمىزگىمۇ ئون يىل بولدى . . .

قـەشـقـەردىن ئايرىلغان چېغىمدا قاقۇللانىڭ سېيىدا پادىچى بوۋاي چېچىمنى چۈشۈرۈپ قويغىنىغىمۇ ئون يىل بولدى . ھازىر ساقىلىم ئۆسۈپ گـىـلـىـمـنى كۆرسەتمەيدىغان ، چېچىم ئۆسۈپ دولامنى ياپقۇدەك بولدى . چـاچ ـ ساقـالـلـىـرىـمـنىڭ يەنىمۇ ئۆسۈپ ، ئۈزىراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئـىـچىم پۇشسا ئۇلارنى ئۇستىگە ياتقۇزۇپ چىگىشلەشتۇرۇشكە ئۇرۇنمەن . بـىـرىـپ ـ بـىـرىـپ بـۇ ئادەتـتـىمگە ئايلىنىپ قالدى . مېنى بۇ ئەپتىم بىلەن كـۆرسە يات ئادەملەرغۇ ياتلىقى ئۈچۈن تونۇماس ، ھەتتا تونۇش ـ بىلىشـلـىـرىـمـمـۇ ، دادامۇ تونۇماي قالار ، بۇۋىسارەمچۇ ؟ ئۇ قورقۇپ ھوشىدىن كـىـتـىـپ قـالار . . . ئۇ قـانـداقراق تۇردىكىن ؟ ئۇ بەلكىم زېرىكىش ، ئىچى سـىـقـىـلـىـش ، سـىـغـىـنىش تۇپەيلىدىن سولۇپ قالغاندۇر ، بىراق ئۇ يەنە ئاۋۇالقىدەكلا چىرايلىق ، نازۇك ۋە لاتاپەتلىك . . .

. . . . . .

قـار ئېرىـپ سۇ بـولـۇپ قـاياپ تۇگىگەندى . ئوتمۇ ئاللىقاچان ئۆچـتـى ، كۈل ئارىسىدا بىرەر ـ بىر ئۇچقۇنلار سۇس پارقىرايتتى . قوپقۇم كـەلمەي بۇۋىسارە توغرىسىدىكى خىياللارنى داۋاملاشتۇرغۇم كېلەتتى . لېـكىن ، قوپۇشۇم كېرەك ، ھېچ بولمىسا ئوتنى ئۆچۈرمەسلىكىم لازىم ئىدى . ئورنـۇمـدىن تەستە تۇرۇپ ، يىرتىق پىيمانىمنى سۆرەپ گۈمبەزدىن چىقتىم . خېلى ئېگىز ئۆرلەپ قالغان كۈننىڭ قارىدىكى ئەكسى كۆزنى ئاچۇرمايتتى .

پاخال پەردىنى قايرىپ ، گۈمبەز تېمىغا يۆلەپ قويۇلغان يانتاقلارنى ھۆل ـ قۇرۇق دېمەي گۈمبەز ئىچىگە خېلى جىق كىرگۈزۈۋالدىم . كەچكۈزده يانتاق دۆۋىلەپ ، قىشنىڭ غېمىنى قىلىش بىزنىڭ ئادىتىمىز بولۇپ ، ئادەتتە ھاۋا ئوچۇق بولۇپ بەرسە كۈندۈزى ئانچە ئوت ياقمايتتۇق .

گۈلخانغا دۆۋىنىڭ تېگىده قالغان قۇرۇق يانتاق تاشلاپ ، ئۇ تۇـ تاشقۇچە داڭقانغا يەنە بىر قېتىم چىگداپ قار قاچىلاپ قايتىپ كىردىم . پاخال پەردىنى ئوگشاپ ، ھىمراق ياپاي دەۋاتقىنىمدا يان تەرەپتىن :

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ، ـــ دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى .

مەن ئاۋاز ئىگىسىگە قارىدىم . ئۇ بىزنىڭ گۈمبەزنىڭ نېرىسىدا ئىككى يۈز غۇلاچچە يىراقلىقتىكى بىر گۈمبەزده قىشلايدىغان دېۋانە ھۈسەين ئىدى . ئۇنىڭ لەقمى پوكانچى بولۇپ ، ئۆزى بۇ لەقەمنى دادامدىن قالغان ، بوۋام پوكانچى ئىكەن ، دەيتتى . بۇ ئادەم ئېگىز ، گەۋرىلىك ، سېمىز ئىدى . ئۈستۈبشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا دېۋانىدەكمۇ كۆرۈنمەيتتى . لېكىن ، ئۇ ئۆزىنى تۇغما دېۋانە ، ئانام مېنى ئۆزىدەك باشقا بىر دېۋانىدىن تىلەپ ئالغانىكەن ، دەپ سۆزلەيتتى . ئۇ گەپدان ، بىغەم بولۇپ ، ئەللىك ياشقا كىردىم دېسەمۇ ، قارىماققا ئوتتۇز بەش بىلەن قىرىق ياش ئارىلىقىدىكى كىشىدەك كۆرۈنەتتى .

ـــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام ، ـــ مەن سالىمغا جاۋاب بېرىپ ، ئۇ ـ نىڭدىن گەپ كۈتتۈم .

ئۇ يانتاق دۆۋىسىگە ، گۈمبەز ئىشكى ئالدىدىكى چېچىلغان يانتاقلارغا بىر قارىۋېتىپ :

ـــ ئوت قالغان ئوخشىمامسەن ؟ ـــ دەپ سورىدى ۋە جاۋابىمنى كۈتمەيلا ، ـــ شەھەردىن چىقىشىم ، توگۈپ كەتتىم . ئوتۇگدىن ئازراق سەدىقە قىل ، ـــ دېگىنىچە گۈمبەزگە كىردى .

ئۇنىڭ كىرىشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك تۇتەپ تۇرغان يانتاق گۈپـ پىده ئوت ئالدى . ھۈسەين پوكانچى خېلىلا ئېغىرلاشقان قاسماق خالتىسىنى بىر چەتكە قويۇپ ، داڭقاندىكى قارغا بىر قارىۋالغاندىن كېيىن ئوتقا مەيدىسىنى قاقلاپ ئولتۇردى ۋە :

ـــ شا جۈمەكام قېنى ؟ تېخى ناشتىمۇ قىلماپسىلەر ـ دە ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ بامداتتىن ئىلگىرى چىقىپ كەتكەنىدى ، تېخى كەلمەيدىغۇ . . .

ـــ تىلەمچى دېگەن قېلىن بولۇشى كېرەك ئىنى ، ـــ ئۇ سۆزلەۋېـ تىپ قارىمايلا خالتىسىدىن بىر گىردىنى ئېلىپ ماڭا تەڭلىدى ، ـــ بەرگىنىنى ئالمەن ، دەپ ئولتۇرماي ئىدا قىلىپ ، سازا قىلىپ ، ئاچمىغان ئىشكىنى ئاچقۇچە قېقىپ تۇرۇپ تىلەش لازىم . يولدا كېتىۋاتقانلارمۇ ئۆزىنى سوراپ بەرمىسە ، ئالدىنى توسۇۋېلىپ ، يېڭىگە ، پېشىگە ئېسىلىۋېـ لىپ تۇرۇپ تىلە . شاجۈمە بىلەن سەن نازۇك ، خېنىمسىمان دېۋانىلەر . سىلەردەك دېۋانىلەرگە ئۇ قەلەندەرلەر سەدىقە بېرەمتى ؟

ھۈسەين پوكانچى هەممە ئادەمنى « قەلەندەرلەر » دەيتتى . مەن ئۇنىڭ گېپىگە كۈلۈپ قويۇپ ، گىردىنىڭ يېرىمىنى ئوشتۇپ قۇرۇق قېنىمنى كۆرۈپ :

ـــ يەۋمر ، هەممىنى يە ، شا جۈمەكامغىمۇ بار ، ـــ دەپ خالتىسىنى ئۇرۇپ قويدى ، ـــ بۈگۈن قاق سەھەردە بىر قەلەندەرنى بابلىدىم دېگىنە ، ـــ ئۇ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ خۇشال سۆزلەيتتى ، ـــ ئەپـ تىدىن كەچكىچە ئىچكەن ياكى بىرەر سەتەڭنىڭ دامىغا چۈشكەن بايۋەچچىگە ئوخشايدۇ ، چىرايى سولغۇن ، كۆزىدىن پەرىشانلىق چېقىپ تۇرىدۇ . « ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ، ئاللاھنىڭ ئاشىقىمەن » دېسەم ، خىيالىدىن بوشىنالمىغاچقا چۆچۈپ توختاپ قالدى . سۆزۈمنى تەكرارلـ ۋېتىپلا ئارقىدىن : « ئۇلۇغلاردىن ماڭا بېشارەت بولۇشچە ، ئۆزلىرىگە سەل ـ پەل پېشكەللىك چاپلاشقاندەك تۇرىدۇ . . . » دېدىم . ئۇ قەلەندەر مېنى بېشارەتچى ، تاپقۇر كۆردىمۇ نېمە ، « شۇنداق ، تاپلا تەقسىر . كېچىدىن بۇيان تەلىيىمىز كەينىنى قىلـ ـــ ۋالدى . . . » دېدى . « تەلەي دېگەن ئاللاھنىڭ بۇيرۇغىنى ئەمەس ، ـــ دېدىم ، ـــ تەلەي دېگەن تۇراقسىز ، يۈزسىز بولىدۇ . سىلىگە كەينىنى قىلغان ئۇ تەلەينى سىلىگە يېنىنى ،

هەتتا ئالدىنى قىلدۇرغىلى بولىدۇ . پىرلىرىمىزنىڭ دۇئاسىنىڭ كۈچىنى كۆرگىلىرى كېلەمدۇ ؟ » ئۇ قەلەندەر ئېسەنكىرەپ تۇرۇپ قېلىپ : « دۇئا قىلسىلا تەقسىر » دېدى ۋە يېرىم سەرلىك بىر تەگگە بېرىپ ، ئۇستىگە ئەمدىلەتىن نان قومۇرۇۋاتقان ناۋايخانىنىڭ تونۇرىدىن ئون گىردە ئېلىپ خالتامنى توشقۇزدى . دۇئا نەدە تۇرۇپتۇ ؟ تەلىيىڭ كەينىنى قىلىشتىن ئېشىپ يۈزۈگگە دەسسىۇن ، دېدىم ئىچىمدە . كېيىن زاسۇيىپەزخانىغا بېرىپ ئىككى گىردىنى دۆمبەدەك چىلاپ ، ئۇستىگە بىر نوگاي زاسۇي سۇيى تىلەپ قۇيغۇزۇپ ، قورساقنى پولمىدىم ـ دە ، ئەمدى سەدىقە بېرىدىغانلار ئۈچ كۈن ساقلاڭلار ، دېگىنىمچە بۇ ياقتا ياندىم . . . يولدا كېلىۋېتىپلا ئىككىگلارغا ئىككى گىردە ئاتاپ قويغانىدىم . شۇنداق بولغاندا يەنە ئالتە گىردە قالىدۇ . ئۇلار بىلەن يەنە ئۈچ كۈنگىچە شەھەرگە ئايلىنىپ باسمايمەن . . .

ـــ ئالتە نان ساڭا ئۈچ كۈن يەتمەيدۇ ، رەھمەت ، ياخشى گېپىڭگە ، ـــ دېدىم ئۇنىڭغا ، ـــ مەن يېرىم گىردە بىلەن نەپسىمگە ئارام بېرىدىم . شا جۇمەكامنىڭ نېسۋىسى دەپ يېرىمىنى ئېلىپ قويدۇم . ئۇمۇ قورۇق يانمايدۇ . . .

ـــ ئاتىغانىنى بېرىۋەتمىسە يامان بولىدۇ ، ـــ ئۇ يەنە بىر گىردىنى تەڭلەپ تۇرۇۋالدى . مەن ئالغاندىن كېيىن يەنە بىر يېڭىلىقى باردەك ئوتقا ئېڭىشىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، ـــ ھېلىقى يېرىم تەگگىنى بىر چەرچىنچى تونۇشۇمغا ساقلىغىلى بەردىم ، شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ بايلىقىم ئۈچ تەگگە بولدى . ئۇ بەشكە يەتكەندە سەھرادىكى ئىنىمغا بېرىمەن . ئىنىم مېنىڭ ھېسابىمغا دەپ مال ئېلىپ قويىدۇ . تېرىك بولسا ئىشلىتىدۇ ، ئىشلىيەلمەيدىغىنىڭ يۈگىنى ، قىغنى كېرىم قىلىدۇ ، باللىرى ئۇنىڭغا تەۋە ، ئۆلۈپ قالسا يەيدۇ . . . ھازىر مېنىڭ ھېسابىمدا ئون ئىككى قوي ، ئىككى توپاق ، بىر ئىنەك بار . ھارام مالنى ياقتۇرمايدىغان بىر مىجەزىم بار . . .

ئۇنىڭ ھازىرقى ئۈچ تەگگىدىن باشقا مال ـ مۈلكى ماڭا مەلۇم ئىدى . ئۇ نەچچە قوي ، توپاق ، ئىنىكى بارلىقىنى ھەمىشە سۆزلەپ

بېرەتتى ، بىر ئات ئالماقچى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى ئارزۇسىمۇ ماڭا سىر ئەمەس ئىدى .

ئۇ چىقىپ كەتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ تېرىك تۇرۇپ گۆرگە كىرىۋالالىغىنىدىن خۇشال ۋە ئالدىراش ئىدى .

شا جۇمە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن سۇرگەن خيالىار ۋە ھۇسەيىن پوكانچى بىلەن بولغان بىرەملىك سۆھبەت دىلىمنى ئېزىپ ، كەيپىمنى قاچۇردى . ماڭا بۇ تىلەمچىلىك ، دەرۋىشلىك ھايات ئەسلىدىنلا يات ئىدى . شا جۇمەنىڭ نەزەرىيسى ئون يىلدىن بۇيان مېنى قايىل قىلالىغىنى يوق . ھۇسەين پوكانچىنىڭ مەن تونۇشقاندىن كېيىنكى ئەمەلىيەتتىن ئېلىپ سۆزلىگەنلىرىمۇ مېنى بۇ « كەسىپ » كە قىزىقتۇرالمىغانىدى . لېكىن ، مەن شۇغۇللانمىسا بولمايدىغان بۇ ئىشقا ئالدىرىشىپ قېلىپ ، بۇ كەسىپتىكىلەرگە ھېسداشلىق قىلىش ئۈرنىغا بىزارلىق سېزىپ كېلىۋاتاتتىم . شاجۇمە ، ھۇسەين پوكانچىمۇ بۇ ئىشنى ئالەمدە ھەممىدىن ئەۋزەل ، دېگەنلىرى بىلەن ، تۇرمۇشنىڭ بويۇنتۇرۇقىنى تارتىپ ماڭالماي قالغىنىدا ئۆزلىرىمۇ كۆچسىز ، بىچارە ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىپ قويۇشاتتى . ھايات تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلغان ، تۇرمۇشنىڭ ئۇمىدسىزلىك كىشەنلىرىگە پۈتىنى ئۈزۈن سۇنۇپ تۇتۇپ بەرگەن ، ئۆلمەي تۇرۇپ ئۆلۈكتەك ياشايدىغان بۇ تىلەمچىلەر ۋە دەرۋىشلەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ ئۆزۈمۇ چۈشكۈنلىشىپ بىر يەرگە بارغانىدىم . مۇشۇنداق كېتىۋەرسەم ، يەنە بەش يىل ئۆتەر ، ئون يىل ئۆتەر ، ئاندىن مەنمۇ گۆمۈرۈلۈپ چۈشكەن بىرەرتە شام گۆرنى ئۈچراتقىنىمغا خۇشال بولۇپ ، ئىتتىكرەك ئىچىگە كىرىۋېلىشقا ئالدىرايدىغان بولامدىمەن ؟ شا جۇمە ، ھۇسەين پوكانچىدەك كىشىلەرنى ئۆز غايىسى ، ئەقىدىسى بولغانلىقى ئۈچۈن كەچۈرۈشكە بولار ، مېنچۇ ؟

ئەقىدەم بۇنداق ئەمەس ئىدى . ماڭا ھازىرقى تۇرمۇشۇمنى بويسۇندۇرۇش ، مېنى چەتكە چىقىرىپ قويۇۋاتقان ھاياتقا قارشى جەڭ ئېلان قىلىش ۋە يەنە ھايات مەندىن تارتىۋالغان ھەقلىق ئادەمنىڭ تۇرمۇشىنى ، شۇ تۇرمۇشنىڭ ئىچىدىكى خۇشاللىقلارنى ، قايغۇلارنى ، لەززەتلەرنى ۋە

مۇشەققەتلەرنى قايتۇرۇۋېلىش كېرەك ئىدى . ھازىرقىدەك ھەممىگە رازى بولۇپ ، خۇشاللىقنى قايرىپ قويۇپ قايغۇنىلا ، لەززەتلەرنى شاللاپ تاشلۇۋېتىپ مۇشەققەتنىلا ئېلىپ قېلىپ ئۆتىۋەرگىلى بولمايتتى . گۈلنى ئۈزسە تىكىنى بىلله چىقىدۇ . مېغىزنى بولسا شاكال ئوراپ تۇرغان بولىدۇ . نېمىشقا مەن تىكەنگىلا ، شاكالغىلا قانائەت قىلمەن ؟ كىشىلەر توسقۇنلۇق قىلدى ، دەپمۇ ؟ ئۇ كىشىلەر بۇرۇنقى خۇشلۇقلىرىمنىڭ قايسىبىرىنى پەتنۇسقا ئېلىپ ئالدىمغا قويۇپتىكەن ؟ مەن شۇ چاغدىمۇ تىرىشقان ، كۇرەش قىلغان ئەمەسمىدىم ؟

ھېلىمۇ شۇ يولدا مېڭىشىم كېرەك . غەلبىنىڭ بېرىدىغان لەززىتى شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىگە يېقىملىق تەسىر ۋە ھاياجانلاندۇرغۇچى يارقىن تۇيغۇلارنى تەقدىم قىلىدۇكى ، غەلبىگىچە بولغان ئازابلىقتا ئۇ كىشى تىرىشقان ، جاپا چەككەن بولىدۇ . چېكىلگەن جاپا تىرىشىش يولىدىكى جاپا بولۇپ ، ئۇ قانچە كۆپ بولسا ، غەلبىنىڭ لەززىتى شۇنچە شېرىن بولىدۇ . تۇيغۇلارمۇ شۇنچە ساپ ۋە ئالىي بولىدۇ ، غەلبىنىڭ ھېسسىي قىممىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ . ئۇ كىشى مەن بۇ غەلبە ئۈچۈن تىرىشقانمەن ، دەپ پەخىرلىك خىتاب قىلغىنىدا ، تاۋۇشلارنى ئۇنىڭ يۈرەك تارىلىرىدىن چىققان سادا ئەكس ئەتتۈرىدۇ .

ھازىرقى چېكىۋاتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرىم كۆتۈش جەريانىدىكى جاپا ئىدى . دۇرۇس ، مەن ئۆزۈمنى يوشۇرۇپ يۈرۈۋاتقانلىقىم بىلەن ئاقلىنالمىسامۇ ، ئاخىرى كۆرۈنمەيدىغان ، چېتى بىلىنمەيدىغان كۈتۈشنىڭ بېرىۋاتقان ھوسۇلى يەنىلا ئۈمىدسىزلىك ئىدى : ماتىتەي ئۆلۈتۈرۈلۈپ ، ماشاۋۇ دوتەي بولغاندىن كېيىن ھېچنېمە ئۆزگەرمىگەنىدى . ئاللىقاندا دوتەيلەر ئالماشقىنى بىلەن تەقدىرنىمە قانچىلىك ئۆزگىرىش بولۇشىغا كۆز يەتمەيتتى . خۇددى شاجۇمە كۆتۈرۈپ كەلگەن خەۋەردىكىدەك ، قازى يەنە شۇ قازى ، مىرزا يەنە شۇ مىرزا ، بەگ يەنە شۇ بەگ ئىدى . بۇۋىسارە ئىككىمىز بولساق ئۆزگەرگەندۇق ، بىز جۇدالىقتىن بارغانسېرى يىراقلاپ ، دىدارلىشىشىمىز قېيامەتكە باقى قالىدىغان مەنزىلگە كېتىۋاتاتتى . مېنى ساقلاۋاتقان ، ماڭا زارىقىپ تەلمۈرۈۋاتقان ، مەندىن

ئۈمىد كۈتۈۋاتقان بۇۋىسارەم ئۈچۈن قانداق جاۋاب بېرىشىم كېرەك ؟ يوشۇرۇنۇپ يۈرىمەن ، خەقلەر مېنى تونۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۆزۈمنى قاچۇرىمەن دەپ ، مازار ـ گۆرىستانلىقلاردا تىرىك تۇرۇپ گۆرگە كىرىپ ، ئون نەچچە ۋە بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ يىللارنى ئۆتكۈزدۇم ، جېنىم . . . ، دەيمۇ ؟ ياق ، يېتەر بۇ تىرىك مۇردىلىق ! . . .

ـــ نېمە بوللا ئۆزى ؟

يېنىمدىنلا چىققان ئاۋازدىن چۆچۈپ بېشىمنى كۆتۈردۈم . يېنىمدا شا جۇمە ماڭا ھەيران بولۇپ قاراپ ئۆرە تۇراتتى . ئۇنىڭ قولتۇقىدا خالتا ، قولىدا چۆچەك تۇرغىنىغا قارىغاندا ئۇ كىرگىنىنى سەزمىگىنىمنى كۆرۈپ تۇرۇپ قالغانىدى .

ـــ قايتىپ كەپلا ؟ ـــ دېدىم مەن .

ـــ نېمە بوللا ، يىغلاپلىغۇ ؟ ـــ سورىدى ئۇ ، ـــ قورساقلىرىنى ئاچۇرۇپ قويغان ئوخشايمەن . . .

ـــ ياقەي ، قورسقىم توق ، ھۇسىين پوكانچى ئىككى گىردە ئەكىرىپتىكەن ، سلىنىڭ نېسۋىلىرى بار تېخى . . .

مەن يانتاق ئۇستىگە قويۇپ قويغان گىردىنى كۆرسەتتىم . يىغلىغانلىقىمنى ئۆزۈمۇ بىلمەيتتىم . يۈزۈمنى سىلىغىنىمدا ، ساقىلمىدىكى ياشلاردىن ئالقىنىم ھۆللەنىدى .

شا جۇمە خالتىنى قويۇپ ، چۆچەكنى ماڭا تەڭلىدى . چۆچەكتە پولومۇ ، مانتىمۇ ، چۆچۈرىمۇ ، موندەكمۇ بار ئىدى ، ئۇلارغا تېخى يىرىك قوناق ئۇنىدا چىلىنغان زاڭمۇ ئارىلاشقانىدى . ھەقىقىي تىلەمچىنىڭ بۇ تىپىك تامىقىنى شاجۇمەنىڭ : « قورساقلىرىنى ئاچۇرۇپ قويدۇمۇ ؟ » دېگىنى ئۇچۇنلا يېيىشكە باشلىدىم .

شاجۇمە ئۆچەي دەپ قالغان گۈلخانغا يانتاق تاشلاپ ئوتنى ئۈلغايتتى . داڭقانىنىڭ تېگىدە قالغان سۇغا بىر قاراپ ، داڭقانىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپ ، يەنە قار بېسىپ كىردى . شۇنىڭغىچە مەنمۇ چۆچەكنى بىكار قىلىپ بولدۇم . ئۇ ھۇسىين پوكانچى بەرگەن گىردىنى خالتىغا سېلىپ ، قوزۇقتا ئىلىپ قويدى ۋە جايىغا ئولتۇرغاندىن كېيىن كۆزۈمىنىڭ

ئىچىگە تىكىلىپ :

— ئۆتكەن ئىشلارنى ھەدەپ ئەسلەۋېرىش ئادەمنىڭ ئۆمرىنى چېرىتىدۇ ، — دېدى .

ئۇ بايىاتىن ئۆزۈمۈ سەزمەي ياش تۆككىنىمگە قارىتىپ ئاشۇنداق دېگەنلىكىنى چۈشەندىم . بۇلار توغرىسىدا بىز بۇرۇنمۇ سۆزلەشكەن ، مەن بۇ سۆزلەرگە قارشى ئەمەس ئىدىم . بىراق ، ھازىر « ئۇمىدسىزلىك ئادەمنىڭ ئۆمرىنى چېرىتىدۇ » دېگۈم كەلدىيۇ ، دېمىدىم . ھەمىشە ئالدىغا ، ئەبەدىي ئالغا قاراش كېرەك ، كەلگۈسىگە ئۈمىد خەنجىرىنى ئېتىش لازىم . كەلگۈسى يا شۇ خەنجەر بىلەن ئۆز سىرلىرىنى ئاشكارا قىلسۇن ياكى تەسلىم بولسۇن ! ناۋادا بۇ خەنجەر كەلگۈسىنىڭ كۆكرىكىدە سۇنۇپ قالسىمۇ مەيلى ، شۇ ھالدىمۇ ئۈمىد خەنجىرىنىڭ ئۇرۇلغاندا چىققان جاراڭلىق ساداسى بىر دەملىك بولسىمۇ ئۈمىدسىزلىكتىن بىخسىغان ھاۋانى تولدۇرۇپ ياڭرايدۇ . بۇ نېمىلا بولمىسۇن ، كەلگۈسىنىڭ نامەلۇم سىرلارنى يوشۇرۇپ تۇرغۇچى دەرۋازىسى ئالدىدا يىغلاپ ، قاقشاپ ، ئۇمىدسىزلىك يۈكى ئاستىدا ئېزىلىپ مۈكچەيگەندىن كۆپ ياخشى ۋە ئالىيجانابلىق ئىدى .

جىمىپ قېلىپ خىيال سۈرۈۋاتقىنىمنى كۆرگەن شاجۇمە ئوتنى ئۇلغايتىپ قويۇپ :

— ئۆتكەنلەرنى ئويلاشتىن قېچىش ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ . بۇ دۇنيا كىشىگە ھەر قانچە سۆيۈملۈك بولغىنى ۋە ئادەملەر بۇ دۇنياغا ھەر قانچە باغلىنىپ قالغىنى بىلەن ، ئادەمنىڭ قايغۇلىرى نامەلۇم كەلگۈسىدىن تونۇش بولغان ئۆتمۈشكە بەكرەك يېقىن بولىدۇ . . . — دېدى .

مەن ئۇنىڭ گەپنى ئاپىرىپ ئۆز پەلسەپىسىگە ياتقۇزماقچى بولۇۋاتقىنىنى تۇيدۇم — دە ، ئەتىگەندىن بېرىقى خىياللىرىمنى قويماي تۆكۈۋەتتىم . مېنىڭ دېگەنلىرىم بۇرۇن دېگەنلىرىمدەك بىر پەسلىك چۈشەنچە ۋە دائىملىق چۈشەنچىلىرىمنىڭ ئارىلاشمىسى ئىدى . بۇلارنىڭ بەزىلىرى شاجۇمەگە ياقاتتى ، ئۇنىڭ پەلسەپىسىگە ئۇيغۇن كېلەتتى ؛

بەزىلىرى ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە ئويلىنىشىغا ياقمايتتى . باشقا چاغلاردا ئۇ ئادەمنىڭ چۈشەنچىسى ۋە پىكرى شارائىتقا ، ھېسسىياتنىڭ ئۆزگىرىشىگە بېقىپ ئۆزگىرىدىغانلىقىغا ، قايتىلىنىدىغانلىقىغا ، ھەتتا يېڭىلىنىدىغانلىقىغا ئىقرار بولاتتى . « تۇپ چۈشەنچە ، نېگىزلىك پىكىر ، ئەقىدىگە بېرىپ تاقىلىدىغان ھېسسىياتلا ئۆزگەرمەيدۇ . . . » دەيتتى ئۇ . شۇ تاپتا ئۇ مېنىڭ دۈشمىنىمگە ، دەرۋىشلىكتىن بىزار بولغاندىن ئېشىپ ، سەسكىنىشكىچە بېرىپ يەتكىنىمنى ئاڭلىغىنىدا چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى ۋە پۈشۈلداپ تىنغىلى تۇردى . مەن گەپ قىلغاندا سەل چەكتىن ئاشۇرۇۋەتكىنىمنى ھېس قىلدىم . ئەسلىدە بۇنداق يېتىۋەرمەي ، تېرىشىش نىيىتىگە كەلگەنلىكىمنى ، قەشقەرگە ئاتلىنىپ ، بۇۋىسىرىنى قولغا كەلتۈرۈشكە يەنە بىر قېتىم ھەرىكەت قىلىپ باقماقچى ئىكەنلىكىمنىلا ئېيتسام بولغانىكەن . ئەمدى ئىككىيلەن ئۇزاققىچە جىم ئولتۇرۇپ كەتتۇق .

— خۇش ، نېمىشقا ئۆز يوللىرىغا مېڭىۋەرمەي يەنە بۇ گۈمبەزدە ئولتۇرىلا ، نېمىشقا ئۆزلىرى نىيەت باغلىغان ئىشقا ئاتلىنىۋەرمەي ماڭا ئېيتىپ يۈرىلا ؟ — دېدى ئۇ . شۇ سۆزلەرنى دېگۈچە ئۇ ماڭا قارىماي ئوتقىلا قارايتتى .

« تۇغرا ، — دېدىم ئىچىمدە ، — نېمىشقا ئۆز ئەركىم ئۆز قولۇمدا بولغاندىكىن ، ئۆز يولۇمغا مېڭىۋەرمەي ئۇنىڭغا سۆزلەپ يۈردۈم . بۇ ماھىيەتتە ئۇنىڭ ھېسداشلىقىنى ، قوللىشىنى ۋە يار-دەمنى كۈتكىنىم ئەمەسمۇ ؟ »

— سىلىگە ئۆگىنىپ كېتىپتىمەن ئاتا . . . — بوغۇزۇمغا يانتاق كەپلىشىپ قالغاندەك ، گېلىم ئاغرىپ ، تامىقىمنى بىر نېمە تاتلىغاندەك بولدى ، — گەپ - سۆزسىز ، جىمجىتلا كېتىپ قالالمايمەن . . . ئاندىن شۇ تاپتىلا ھەرىكەت قىلاي دەۋاتقىنىمۇ يوق . . .

— ھەبەللى ، لىللا گەپ قىللا ، — ئۇ تېز ئىنكاس قايتۇردى ، — ئەگەر سىلە راستىنلا جىمجىت كېتىپ قالغان بولسىلىرى ، جاھانىنى بىر تېنىغا ئالمايمەن ، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلمايمەن ، دەپ يۈرگىنىم بىلەن مېنىڭمۇ كۆڭلۈمگە كەلگەن بولاتتى . سىلە ماڭا ئۆگىنىپ قالغانلىرىدەك ،

مەنمۇ سىلىگە ئۆگىنىپ قالدىم . مېنىڭ مۇقەددەس نەزەرىيەمنىڭ نېگىزىدە ئۆزگىرىش بولمىغاندەك تۇرغىنى بىلەن ئۇ سىلىنى ئۇچراتقاندىن تارتىپلا ئۆزگىرىشكە باشلىغانىدى . مەسىلەن ، سىلە ئوردىخان پادىشاھىمدا قاتىللىق قىلىپ ، ھېلىقى مۇناپىق دەرۋىشنىڭ « كارامىتى » نى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولۇۋاتقانلىرىدا مەن ئۆز نەزەرىيەم بويىچە كارىم بولماسلىقى ، پەرۋا قىلماسلىقىم كېرەك ئىدى . . . مەن سىلىنى ئاددىي ھالدا بىر جىنايەتچىنى توسۇپلا قالغىنىم يوق ، بەلكى سىلىنىڭ بايانىنى دېگەن « تىرىشىش » ، « كۆرەش قىلىش » ، « كەلگۈسىگە خەنجەر ئۇرۇش » لىرىغا ئاللىقاچان قاتناشتىم . باشقىسىنى قويايلى ، قەشقەرگە سىلىنىڭ ئىشلىرىنى دەپ بېرىپ كەلمىدىمۇ ؟ . . . مەن بۇلارنى مىننەت ئۈچۈن ئەمەس ، مىسال سۈپىتىدىلا ئوتتۇرىغا قويۇۋاتىمەن ، — ئۇ ماڭا ئەستايىدىل بىر قارىۋېلىپ داۋام قىلدى ، — نەزەرىيە ، پەلسەپە . . . دېگەنلەرنى سۆزلىشۈرمەيلى . قېنى ، قانداق تىرىشچى ، قانداق كۆرەش قىلماقچى ، ئېيتىپ باقسىلا ؟

مەندە ئېيتىپ باققۇدەك تەييار پىلان نەدە ؟

— مەن تېخى ئىشنى شۇنداق قىلسام بولامدىكىن ، دەپ ئويلاپ . . .

— ھە ، سىلىمۇ ئاۋۋال ئىشنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىن پۈت دەسسەپ تۇرىدىغان ئاساسىنى تېپىپ چىقىپلا ـ دە ؟ . . . بۇمۇ مۇھىم ، — دېدى ئۇ بىر دەم ئويلىنىپ ، — ھاسىل كالام ، ھەرقانداق ئىشتا بىر ئاساسقا يۆلىنىشكە ، ھېسسىي جەھەتتىن مەلۇم بىر پىكىرگە تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ . بۇ بىز جىق دېيىشكەندەك « نەزەرىيە » دەپ ئاتىلىدۇ . ئەمەلىي تەدبىرگە كېلەيلى ، دەرۋىشلىك ، دۇئانىلىكتىن بەزگەن ، سەسكەنگەن بولسىلىرى نېمە ئىش قىلسىلا بولار ؟ قەشقەرگە بۇگۈن ـ ئەتىنىڭ ئىچىدىلا ماڭمايدىغانلا ؟ مۇشۇ پېتى ماڭسىلا بەربىر تىلەمچىلىك قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . . .

ئۇنىڭ دېگەنلىرى توغرا ئىدى . ئويلاشنىمۇ ئويلىدىم ، ئويلىغىنىمغا لايىق تەدبىر كېرەك ئىدى ، تەدبىرنى نەدىن تېپىش كېرەك ؟

— ئۆزى سەسكەنگەن ئىشنى قىلىش ئۆزىگە زۇلۇم سېلىش بولىدۇ ، — دېدى شاجۇمە جاۋاب بېرەلمەي ئولتۇرغىنىمنى كۆرۈپ ، — مېنىڭچە ، قەشقەرگە بارسىلا مەنمۇ بىللە باراي . سىلە مۇرادىلىرىغا يەتسىلىمۇ ، يېتەلمىسىلىمۇ (خۇدايىم ساقلىغاي بۇنداق بولۇشتىن) مەن سىلىنى ئەگىپرەك يۈرەي .

خۇشلۇقۇمدا چاچراپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا ئېسىلىپ بىر يىغلۇۋالغۇم ۋە رەھمەت ئېيتقۇم كەلدى . لېكىن ، مەن ھاڭۋېقىپ ئولتۇرىۋەردىم . چۈنكى ، ھاياجان ئىسكەنجىسىگە ئېلىۋېلىپ ، دېمىمنى بوغماقتا ئىدى .

— ئەمما ، — ئۇ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — سىلە بېرىپمۇ خېنىملىرىنى تاپالمىسىلىچۇ ؟

— تاپىمەن ، — ئىشەنچ بىلەن دېدىم ، — ئۇ سىلىنى زادى يېقىن يولاتمىغان چارسۇدىكى ھويلىنىڭ ئىچىدە ، ئۇ ھويلا ئۈچ ، بۇۋىسارە ئەڭ ئىچىدىكىسىدە بولماي مۇمكىن ئەمەس . مەن موللا بەشىرىنىڭ ئۆگزىسىگە كوچا تەرەپتىن چىقىش ئىمكانىيىتىنى قىلىمەن . شۇ ئۆگزىگە چىقىپلۇۋالسام ئۇ ھويلىغا كىرىش ـ چىقىش قولۇمدىن كېلىدۇ . بۇرۇنمۇ بىز شۇنداق يول بىلەن قېچىپ چىققان . . .

— خېنىم سىلىنىڭ مۇشۇ ئەپتىلىرىنى كېچىدە كۆرسە نېمە بولۇپ كېتەر ؟ ماقۇل ، ئۇ تونۇمىدى دەيلى ، ئاندىن سىلەر قانداق قىلسىلەر ؟ قەشقەردىن قانداق چىقىسىلەر ؟ چىققاندىن كېيىن نەگە بارىسىلەر ؟ نېمە كىيىپ ، نېمە يەيسىلەر ؟

يەنىلا شۇ گەپ ، لېكىن ئويلاشمىسا بولمايدىغان گەپ !

— مەن سىلىنىڭ رايىلىرىنى يانمۇراي دېگىنىم يوق ، — شا جۇمە كۆسەي بىلەن قوقاسنى مالتىلاپ ئولتۇرۇپ ئالدىرىمای سۆزگە كىرىشتى ، — بۇرۇن ئىككىلىرى قاچالىغاندا سىلە يارەمچى ئاينۇر خېنىمغا ، موللا بەشىرىگە ، نەغمەتۇللا قارىغا ، ئۇنىڭ ئانىسىغا تايانغان ، قېچىپ چىقىۋېلىپ قورقماي يوشۇرۇنۇپ ياشىيالىغانلىرىدىكى سەۋەب ، سىلىنىڭ ئەتراپىلىرىدا كۆچلۈك رەقىبلەر بولسىمۇ ، ئىشەنچلىك دوستلارمۇ بار ئىدى . سىلە كېيىن قانداق قىلارمىز ، دەپ غەم قىلمايتىتىلە ، چۈنكى خېنىم

بىلەن ئىككىلىرىدە ئالتۇن ـ كۈمۈش جىق ئىدى . . . ھازىر سىلىدە دوستلارمۇ يوق ، ئالتۇن ـ كۈمۈشمۇ يوق ، ھەتتا ئۆزلىرىنى ساقلىيالمىغۇدەك ئىمكانىيەتمۇ يوق . ئۇ چاغدا خەۋپ ـ خەتەر بىر بولسا ھازىر ئىككى ـ ئۈچ ئەمەس ، بەلكى نەچچە ھەسسە ئارتۇق . . .

ـــ مېنى ھېچكىم تونۇيالمايدۇ . . .

ـــ بىراق ، خېنىمنى تونۇيالايدۇ ، ـــ قارشى چىقتى شاجۇمە ، ـــ سىلەر يەنىلا قەشقەردىن چىقالمايسىلەر .

ـــ مەن ھېچ بولمىسا ئۇنىڭ بىلەن بىر كۆرۈشسەم بولاتتى . . .

ـــ شۇ ۋەجدىن قەشقەرگە بارسىلا ، مەنمۇ بىللە باراي دېدىم ـ دە ؟ بىز ئازراق پۇلىنىڭ يولىنى قىلايلى . . . ، ـــ شاجۇمە بۇرنىنىڭ ئۇچىنى تاتىلاپ بىردەم ئويلاندى ، ـــ سىلە دۇانچىلىق قىلمىسىلا ، بىرەر ئىش تېپىشنىڭ يولىنى قىلايلى . يازغىچە ئىشلەپ ، تۆت ـ بەش داچەن جۇغلىسىلا ، چاچ ـ ساقالغا تەگمىسەكمۇ ، ئۇستۇاشلىرىنى ئوڭشايلى . قۇرت ـ قوڭغۇزلار ئىنىدىن چىقسا ، بىزمۇ « رەببىم » دەپ يولغا چىقايلى . مەن تىلەمچى سىياقىدا ئاۋۇالقىدەك ئۇچۇر تاپاي . . . قالغان مەسلىھەتنى شۇ چاغدا قىلىشارمىز . . . قارىغاندا ، قەشقەرگە بىر بارمىسلىمۇ بولمايدۇ . . .

ماقۇل بولدۇم . شاجۇمەنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلى بويىچە بۇۋىسارىگە قايتا ئېرىشىش تولۇق ئاساسقا ئىگە بولمىسىمۇ ، ئۇ دېگەندەك قىلمايمۇ باشقا چارە يوق ئىدى . مەندىن قۇرۇق قىزغىنلىقتىن باشقا ھېچنېمە چىقمايتتى .

كۇن ئولتۇرغاندىن كېيىن شاجۇمە شەھەر ئەتراپىدىكى مەھەللىلەرنىڭ بىرىگە بېرىپ ، شۇ يەردىكى تىلەمچىلەر « باشلىقى » بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ گۇمبەزدىن چىقتى .

ـــ سىلىنى بىرەرتە ئىنساپلىقراق ھۇنەرۋەنگە كېپىل بولۇپ ئاپىرىپ بەرسۇن ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئاشپۇزۇل ، ناۋايخانا بارمۇ ، دەڭ ـ سارايلاردا ئوتۇن يارىدىغان ، سۇ توشۇيدىغان ئىش بارمۇ ، ئىشقىلىپ تونۇشتۇرۇپ قويسۇن . . . كەچرەك قالسام ئەنسىرىمىسىلە . . .

يالغۇز قالغىنىمدىن كېيىن ئۆزىمچە غېرىبلىق بېسىپ ئولتۇرغۇم كەلمىدى . دۇانچىلىقنى تاشلاشنى قارار قىلمىغىم ئاساندەك تۇرغىنى بىلەن ، شۇ قارارغا كېلىش ئۈچۈنمۇ ھېسابسىز ھېسسىي ئازابلارنى تارتقانىدىم . قارارغىغۇ كەلدىم . ئەمدى نېمە ئىش قىلىمەن ؟ شاجۇمە تونۇيدىغان ئۇ دۇانە قايسى سارايۇەن ، قايسى ھۇنەرۋەنلەرنى تونۇيدۇ ؟ ئۇنىڭ گېپى تور يەمدۇ ، خەق ئىشىنەمدۇ ؟ ئۇنىڭغا ئىشەنگىنى بىلەن ماڭمىچۇ ؟ ماڭا كىم ئەپكىشىنى بېرىپ ، كۆلدىن سۇ ئەكەل ، پالتىسىنى بېرىپ ، كۆتەكنى يار ، دەر ؟ . . . بۇلارنى ئويلاشمۇ ئازاب ئىدى . دېمەك ، قەلەندەرلىك قىلماقمۇ ئاسان ئەمەس ، ئۇنى تاشلۇەتمەكمۇ ئاسان ئەمەس ئىدى .

مەن ھۇسىيىن پوكانچىنى ئەسلەپ قالدىم . ئۇ پۇللىرىنى ساقلىغىلى بېرىدىغان بىر چەرچىنچى تونۇشى بارلىقىنى دېگەن ئەمەسمۇ ؟ پۇلىنى ساقلاپ ، ئاۋۇتۇپ بېرەلىگەندىكىن ، ئۇ تونۇشى ئىشەنچلىك ، بۇمۇ چەرچىنچىگە ئىشەنچلىك ئىدى . مەن نېمىشقا ھۇسىيىن پوكانچىنى تاپمايمەن ؟ ئۇ چۇشتىن بۇرۇن مېنى ئۆز « گۆرىگە » تەكلىپ قىلغان تۇرسا . . .

قاراڭغۇلۇق قاپلىغان ، لېكىن قارىنىڭ يورۇقى بىلەن كۆز ئالدىدىكى نەرسىلەرنى پەرق قىلغىلى بولىدىغان گۇگۇم پەيتىدە ھۇسىيىن پوكانچى ياتقان گۇمبەزگە قاراپ ماڭدىم . ھېچكىم ماڭمىغانلىقتىن ، ھۇسىيىن پوكانچىنىڭ پىيمىسىنىڭ ئىزى شۇ پېتى تۇراتتى . بۇ ئىز مېنى ئۇنىڭ گۇمبىزىگە ، ئاندىن گۇمبەزگە يېقىن جايدىكى شام گۆرگە ئېلىپ باردى . گۆرنىڭ سىرتىدىن قارىغاندا تاش گۆردە ئادەم يوق . ئىچ گۆردىن سۇس يورۇقلۇق ۋە ئىس چىقىپ تۇراتتى . تاش گۆرگە چۈشۈم بىلەنلا ئۇستىدىكى بىر كېسەكنىڭ ئۆرۈلگەن ، قارىنىڭ غارسىلدىغان ئاۋازى بىلەن ئىچ گۆردىكى ھۇسىيىن پوكانچى :

ـــ قايسىڭ سەن ؟ ـــ دەپ توۋلىدى .

ـــ مەن ، تەكلىپكە ئاساسەن كەلدىم ، ـــ دەپ تونۇشلۇق بەردىم .

ـــ توختاپ تۇر ، كېسەكلەرنى ئېلىۋالاي ، ـــ دېدى ئۇ ئىچ

تەرەپتىن ۋە گۆر ئاغزىدىكى كېسەكلەرنى ئېلىۋېتىپ تۇ-
رۇپ ئىزاھلىدى ، ــ ئىچ تەرەپكە ئالسام كېسەكلەرگىمۇ ئىسسىق ئۆتكەچ
تۇرىدىكەن ھەم تالاغا قول سوزۇپ سوغۇق يېمەيدىكەنمەن . . . قېنى ، تېز
كىر . بىر ـ ئىككى ھارۋا مۇزنى باشلاپ كىردىڭ ـ دە .

مەن ئېگىشىپ ئىچكىرى كىردىم . گۆر ئىچىدىكى يورۇق ئوتتىن
چىقىۋاتاتتى . ئۇ نەدىن تاپقانكىن ، قۇرۇق ئوتۇن قالاۋاتاتتى .

ــ ئەمدى « ئىشىك » نى بېكىتىۋەت ئىنى ، مەن ئۇياقتا
ئۆتەلمەيمەن ، تارچىلىق ، گۆركار قەلەندەرلەر كەلگ ، ئېگىز كولىماپتۇ .
ئۆزىنىڭ گۆرىدە پۇكلىنىپ ياتار ئىلاھىم . . . ئەزبىرايى خۇدا ، يېگىنە
تۆشۈكچىلىك يوچۇق قالدۇرماي ئېتىۋەت . ھاۋا ، شامال دېگەن نەرسە
سىرتتىن كىرمىسمۇ يەرنىڭ تېگىدىن چىقىۋېرىدىكەن . ھازىر ئوتنىڭ
ئىسسىقىدىمۇ بەرىكەت يوق . . . ھە ، سەن جۇۋۇلىق بولغاندىكىن ، « ئە-
شىك » نى توسۇپ ئولتۇر . . .

گۆر كەلگ ، ئېگىز كولانغاندى . مەن ئولتۇرغاندا ېشىم ئۇستىگە
تاقاشمىدى . ھۇسېين پوكانچى بولسا ئاندىن تۇغما ھالدا سىگايان يېتىپ
تەتۈر ئۆرۈلگەن پاختىلىق ئىشتىنىنىڭ مازلىرى ئارىسىدىكى پىتلار بىلەن
جەڭ قىلىۋاتاتتى . گۆر ئىچى شۇنچىلىك ئىسسىق ۋە دىمىق ، ئۇنىڭ
ئۇستىگە ئاللىقانداق بىر پۇراقتا تولغان بولۇپ ، ئادەمنىڭ دېمى
سىقىلاتتى . ئىسلاردىن كۆز ئاچقىلى بولمايتتى .

ــ پادىشاھتەك ياشاۋاتىمەن ، ــ ئۇ « غىرىس » قىلىپ بىر پىتنى
ئۆلتۇرۇپ ، ئىككىنى ئوتقا تاشلىدى . بەدىنىم قېچىشايدىغان بولۇپ كۆ-
نۈپ كەتكىنىگە قارىماي ، ئېغىز مانلىرىمدا ھەرىكەت سېزىپ قالدىم ، ــ
دادام رەھمىتى بەدۆلەتنى كۆرۈپتىكەن . بىز كىچىك چاغدا ئۇنىڭ گېپىنى
قىلىپ بېرىدىغان . بەدۆلەت ھەرقانچە چوڭ پادىشاھ بولغىنى بىلەن جاڭ-
گىرلاپ تۇرغان سوغۇقتا قىپيالىڭاچ ئولتۇرالمىغان بولغىيدى . . .

ئۇ بىرنەچچە پىتنى تىرىنقىدا سىيرىپلا ئوتقا چۈشۈردى ۋە
چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كەتتى .

مەن شۇ پۇرسەتتە ئۆز گېپىمنى باشلۇالدىم :

ــ مەن بىر مەسلىھەت بىلەن كىرگەنىدىم . . .

ــ نېمە مەسلىھەت ؟

ــ ئەسلى تەكتىم قەشقەردىن . . . ــ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدۈم .

ــ بىلىمەن ، ــ ئۇمۇ سۆزۈمنى بۆلدى .

ــ قەشقەردە ئاتا ـ ئانام ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم بار ئىدى . . .

ــ ھازىرچۇ ، ھازىرمۇ باردۇ ؟ . . . يەنە بىرنى تاپتىم ، نەق قوناق-
تەك بار ، ئەبلەخ ، قېنىمنى ئىچىپ يوغىنىغان بولغىيدىك ؟ ــ ئۇنىڭ
كېيىنكى گېپى پىتقا قارىتىلغانىدى .

ــ سەن گېپىمنى بۆلمەي ئاڭلىمامسەن ؟ ــ ئاۋازىمنى سەل كۆ-
تۈردۈم ، ــ ئۇلار ھازىرمۇ بار بولسا كېرەك . مەن ئۇلاردىن ئايرىلغىلى
ئون يىلدەك بولدى . . . ھېچ بولمىسا ئۇلاردىن بەزىسى ھايات . . .

تىلەمچى ، دۇئانىلەرنىڭ ھەنىۋاسى ئۆزلىرىنىڭ ئاتا ـ بوۋىسىنى
كاتتا ئادەملەر ، باي مۆتىۋەرلەر ، دەپ تەرىپلىشەتتى . شۇڭا ، ئۇلار بىر ـ
بىرىنىڭ ئەجدادى ، نەسەبىگە قىزىقمايتتى . ھۇسېينمۇ مېنىڭ سۆزۈمگە
ئاشۇنداق ئېتىبارسىزلىق بىلەن قاراۋاتاتتى .

ــ شۇنداق ، ــ دېدى ئۇ ئىشتىنىنىڭ يەنە بىر پاچقىنى
ئۆرۈۋېتىپ ، ــ ئاتا ـ ئاناڭ ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى تۇگەپ
كېتەمتى ؟ ھېچ بولمىسا ئۇلاردىن ئىككى ـ ئۈچى ھازىر شەھەر
سېتىۋالغۇدەك كاتتا سودىگەر ، بىرەرى بەگ . . .

ــ ياق ، ئۇلار كەمبەغەل ئادەملەر ئىدى . كەمبەغەل بولغاچقا مېنى
لاداقىغا ماگىدىغان كارۋانىڭ خىزمىتىگە تۇتۇپ بەرگەن .
مەن قاغىلىقتا ــ بۇ ئون يىلدىن بۇرۇنقى ئىش ـ كارۋاندىن ئايرىلىپ
قېلىپ ، يۇرتۇمغا كېتەلمەي ھازىرقى يولغا كىرىپ قالدىم . . .

ــ ياخشى قېپتىكەنسەن ، ــ دېدى ئۇ يەنە سۆزۈمنى بۆلۈپ ، ــ
تېجىمەل كارۋانلارنىڭ كەينىدىن تاغ ېشىپ ، چۆل كېزىپ يۈرگەندىن
كۆرە ھازىرقى كۈنۈڭ مىڭ ھەسسە ياخشى . قېنى داۋام قىل !

ــ مېنىڭ يۇرتۇمغا قايتىپ ئاتا ـ ئانام ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم ئال-
دىدا تۇرغۇم بار ئىدى . . .

— كىرىپلا مۇشۇنداق دېمەمدىغان ؟ — ئۇ پىت بېقىشنى قويۇپ ، ئىشتىنىنى ئاياغ تەرەپكە تاشلىۋەتتى - دە ، بىر تال چۇچۇلنى ئوتتۇرىسىغا ئېچىگىرەك ئىتتەردى ، — قەشقەر دېگەن يۆتەلسە ئاڭلىنىدىغان يەرغۇ ؟ ئۇقەت قىلماقمۇ ئوڭاي . شۇڭا ، ئەزىزانە قەشقەر ، دەيدۇ . . . ئادەملىرى ئىچى پۇختا بولغىنى بىلەن خۇداجۇي كېلىدۇ . . . قەشقەرگە بارغۇچە يەيدىغان - ئىچىدىغانغا يارىدىم قىل ، دەيدىغاندەك تۇرىسەن ، بۇنىڭغا ئىزا تارتىش كەتمەيدۇ . بۇنىڭ يولىنى قىلىشپ بېرەلەيمەن . لېكىن ، ئىنى ، هازىر قىش - زىمىستان ، سوغۇق . يازغا يۆلەپ يولغا چىق . يا شۇ چاغدا مەنمۇ چۆگىلەپ كەلگەچ ئاپىرىپ قويىدىغانلىقىڭ ئامالىنى قىلارمەن . . .

— سەن گېپىمنى تولۇق ئاڭلاپ ئاندىن بىرنېمە دېگىن . سەندىن سورايدىغان مەسلىھىتىم قاچان يولغا چىقىش توغرىسىدا ئەمەس !

— هە ، هە ، ماقۇل . سەن دەيدىغىنىڭنى دەپ بولمىغۇچە مەن قوشۇق سالماي تۇراي .

— تىلەمچىلىكنى ئون يىل قىپتىمەن . يۈز يىل قىلسامۇ بىر نېمە ئېشىنالمايدىغان ئوخشايمەن ، — دېدىم ئالدىرىماي ، — يۇرتۇمغا قۇرۇق قول بارسام ئۇرۇق - تۇغقان ، ئەھلى - مەھەللە ، دوست - دۇشمەنلەر : « ياقا يۇرتتا ئون يىل تۇرۇپ ، ئىككى قولىنى بوۇرنىغا تىقىپ قايتىپ كەپتۇ . چاپىنى تىزىدىن ئاشماپتۇ . . . » دېگىلى تۇرار ھېلى . . . غەيۋەتكە ئورۇن قالدۇرماسلىق ئۈچۈن تۆت - بەش تەڭگە پۇل - پۇچەك زۆرۈردەك تۇرىدۇ ، سەن بۇ يۇرتقا يەرلىك ، تونۇش - بىلىشلىرىڭ بار . يازغىچە ئاز - تولا پۇل تاپقىلى بولغۇدەك بىر ئىش - پىش ئۇقۇشۇپ بېرەمدىكىن ، دېۋىدىم . . .

ئۇ گەپ قىلىشى كېرەك ۋاقتىتا ئون چىقارماي جىمىپ كەتتى . ئۇنىڭ گەپ قىلىشنى تاقەت بىلەن كۈتۈپ ئولتۇرىۋەردىم . بىر هازادىن كېيىن ئۇ سەل كۆتۈرۈلۈپ ، گۆر ئاستىغا جەينىكىنى تىرەپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— تونۇمىغان ، بىلمىگەن ئادەمگە كىمۇ ئىش بېرەر ؟ يەنە

كېلىپ ، سەن بىلەن مېنىڭ ئۇستۇبشىمىز ۋە رەڭگرويىمىزنى كۆرسە ، خەق سەدىقە بەرگىنى بىلەن ئۆي - هويلىلىرىغا كىرگۈزەمدۇ ؟

— ئوغرى - يالغان ئەمەسلىكىمنى چۈشەندۈرسەڭ . . .

— كاۋىسىغا ئەمەس ، بارىڭغا قارايدىغان دۇنيا بۇ ئىنى ، — دېدى ئۇ كىملەرگىدۇر تېرىكىپ ، — شۇڭا بازاردا ئۇستىرىدىن كاپىلىغۇچ قىممەت . ئەۋلىيا ، دەپ تونۇشتۇرساڭ سەللەڭنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە ، قەلەندەر ، دەپ تونۇشتۇرساڭ پىتىڭنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قارايدىغان خەق بۇ . . .

ئۇنىڭ دېگەنلىرى مەن ئۈچۈن سىر ئەمەس ئىدى . ئەمما ، ئۇ ماڭا بېرىدىغان ماقۇل ياكى ياق دېگەن جاۋابنى تېخى بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن كۈتۈپ ئولتۇرۇۋەردىم . ئۇ بىردەم ئوڭدىسىچە يېتىپ ، گۆرنىڭ ئۈستىگە قاراپ لەۋلىرىنى قىمىرلىتاتتى . بىردەم ئوتۇنى كۆيۈپ تۈگەپ قوقاسقا ئايلىنىۋاتقان گۈلخانغا قاراپ يېتىپ ، بىر نەرسىنى خاتىرىسىگە چۈشۈرمەكچى بولغاندەك قىلاتتى . بۇلاردىن ئۇنىڭ ماڭا بىر يەرلەرنى تاپماقچى بولۇۋاتقىنىنى پەرەز قىلىشقا بولاتتى .

— ئىشلىسەم پۇل تاپقىلى بولارمىكىن دەپ قاپسەن ئىنى ، — دېدى ئۇ بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە ، — شۇنىڭدىمۇ تەس . بۇ دۇنياداڭ ئالداشتىن باشقا يول بىلەن پۇل تاپقىلى بولمايدۇ . مەدىكار چىلىق قىلغانلارنىڭ پىشمۇ تىزىغا يەتمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ . هەتتا قورسىقىمۇ بىزنىڭكىچىلىك تويمايدۇ . مالاي - چاكار بولساڭ قۇللۇققا چۈشتۈم ، دەۋەر . . . ئۆلىمالار نېمەت ئەلا ، دەپتىكەن ، نېمەت قىلىپ قاپسەن ، بولمىسا تىلەمچىلىكتىن ياخشى ئوقەت يوق ئىدى . خەير ، ساۋابلىق ئۈچۈن يولۇڭنى ماڭسامۇ مېڭىپ قويماي . . . بايا تىنىڭنى بىر يەرلەرنى ئويلىدىم . مۇڭاپىق كۆرمىدىم . يەنە بىر يەرلەر سېنى ئالمايدۇ . . . — ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇردى . تېگىگە سېلىۋالغان يىرتىق چاپىنىنىڭ پېشىنى قايرىپ چاتىرىقىنى ياپتى ۋە چوڭ ئىشقا هۆددە قىلغاندەك ئىپادە بىلدۈردى ، — ئۇچ كۈن دېگەن بولسامۇ بىر هەپتىدە چىقارمەن ، دېگەنىدىم . خەير ، ئەتە گۆردىن چىقىپ ،

شەھەرگە كىرەي ، يولۇڭنى ماڭاي . . .

رەھمەت ئېيتىپ چىقىپ كەتتىم . ئۇ گۆر ئاغزىنى « يىڭنىنىڭ تۆشۈكىچىلىك يوچۇق قالدۇرماي » ئېتىۋېتىپ كېتىشىمنى تاپىلىدى . تىزىلغان كېسەكلەر ئارىسىدا بەربىر نۇرغۇن يوچۇقلار قالاتتى .

گۈمبەزگە قايتقىنىمدا شاجۇمەمۇ كەلمىگەنىدى . ھۈسەين پوكانىڭ چىنىڭ گۆرى ئالدىدا بۇ گۈمبەز مۇزخانىنى ئەسلىتەتتى . مەن كۆمۈپ قويغان قوقاسنى ئېچىپ ياشلاپ ، خېلىدىن بېرى قىزىق قوقاس ئۈستىدە تۇرۇپ قۇرۇپ قالغان يانتاقلارنى تۈتاشتۇردۇم . ئوت ئۇلغىيىپ ، گۈمبەز ئىچى خېلى ئىسسىپ قالدى . ئىسسىقنى قاچۇرماسلىق ئۈچۈن گۈمبەز كۆزنەكلىرىگە كېسەك قاپلاۋاتقىنىمدا شا جۇمە قايتىپ كەلدى .

ئۇمۇ خۇش خەۋەر ئېلىپ كېلەلمىگەنىدى . ئۇ ئۇچراشقان دۇانىلەرنىڭ « ساھىبى » مېنى ئۆز توپىغا قوشۇلۇشنى تەكلىپ قىپتۇ ، باشقا جايلارغا تونۇشتۇرالمايدىكەن . شاجۇمە ئۇ توپقا قوشۇلۇپ تىلەمچىلىك قىلىپ ، تاپقىنىدىن « كەپسەن » ئايرىپ بەرگۈچە ، ھازىر-قىدەك مۇستەقىل تىلەمچىلىك قىلغىنى ياخشى ، دەپ قايتىپ كەپتۇ .

ھۈسەين پوكانچىنىڭ گۆرى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئېيتىپ بەردىم . شاجۇمە قىزىقىپ ئاڭلىدى ، نېمىلەرنىدۇر دېگۈسى كەلدىيۇ ، يەنە نېمىلەرنى ئويلىدىكىن ، ئېغىز ئاچمىدى .

ئەتىسى ئىككىمىز ھېچ يەرگە بارمىدۇق . شاجۇمە تىلەپ كەلگەن پارچە ـ پۇرات نانلار بىزگە يەنە بىر كۈنمۇ يېتەتتى . چۈشكىكە يېقىن شاجۇمەنىڭ گۆرىستانلىقتا يانتاق يىغاچ ھۈسەين پوكانچىنىڭ گۆرىنى كۆرگۈسى كېلىپ قالدى .

ـــ مۇسۇلمان كىشى تۇرۇپ گۆرنى ماكان قىلسا گۇناھ بولاتتى ، ـــ دېدى ئۇ ۋە گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى .

مەن ئۇنى باشلاپ باردىم . شاجۇمە گۆر ئاغزىدىكى كېسەكلەرنى ئېلىۋېتىپ ، ئىچىگە بېشىنى تىقىپ قاراپ قويدى ، ئىچىگە كىرمىدى . ھۈسەين پوكانچىمۇ يوق ئىدى ، ئۇ سېسىق پۇراقتىن تەرىنى تۇرۇپ :

ـــ ئاۋۋالقىدەك ئېتىپ قويارلا ، ـــ دېدى . مەن كەينىدىن

يېتىشىپ بارغاندىن كېيىن ، ـــ مەشھۇر كىشىلەر ئىچىدە تىرىك تۇرۇپ گۆر ئىچىدە ياشىغانلارمۇ بار ، مەسىلەن ، كاتتا شائىر خوجا ئەخمەت يەسەۋىي ، ـــ دېدى ۋە لەۋلىرىنى قىمىرلىتىپ ئاستا داۋام قىلدى ، ـــ ئۇ رۇسۇللىلانىڭ ئۆمرى ئاتمىش ئۈچ يىل بولغان ، ئاتمىش ئۈچ يىلدىن ئوشۇق ياشاش رۇسۇللىلانىڭ ئۈممەتلىرى ئۇچۇن راۋا ئەمەس ، دەپ گۆرگە كىرىۋېلىپ ئارزۇسىغا يەتكەن . . . لېكىن ، بۇ . . .

شاجۇمە گۈمبەزگە قايتىپ كىرگەندىن كېيىن توساتتىنلا دەرۋىشلىكى تۇتتى ـ دە ، سوپىلار توغرىسىدا سۆزلەپلا كەتتى . ئۇنى « سوپى » دېگەن ئىسىم چىقسىلا ئۆچلۇكى تۇتامدىكىن دېسەم ، ئۇنداقمۇ ئەمەس ئىكەن . ئۇ ئاشۇ خوجا ئەخمەت يەسەۋىينى سوپى ، دېدى ۋە تەپسىلىي توختالمايلا باھا بەردى . ئۇنىڭ سوپى ، سوپىزم ھەققىدىكى پىكىرلىرىنىڭ ئاڭلىغۇچىلىكى بار ئىدى . بىراق ، كۆزۈم گۈمبەز ئىشىكىدە ، قۇلىقىم سىرتتا بولۇپ قېلىپ كۆڭۈل بېرەلمىدىم . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، ھۈسەين پوكانچى مېنى داغدا قويۇپ قايتىپ كەلمىدى .

ئېغىر ئەل يېتەۋ مەھەلدە مەن ئۇنىڭ گۆرىنى يوقلاپ باقتىم ، ئۇ يوق بولۇپ چىقتى . ئەتىسى كەچكىچە قارىساقمۇ كەلمىدى . ئۆگۈنى شاجۇمە يەنە تىرىكچىلىك ئۈچۇن « ئوقمەت » كە ماڭدى . « سىلە پوكانچىنى ساقلاپ ئولتۇرسىلا . . . » دەپ بۇيرۇدى ئۇ .

ھۈسەين پوكانچى ھارامزادە ئوخشايدۇ ، مېنى ئالداپ قويۇپ بۇرۇتۇمغا چاڭگا تىزغۇچە تاپالمىدىم ، دېسىلا بولمىدىمۇ ؟ دەپ ئويلاپ ئولتۇرغىنىمدا ، كەچلىكى ئۇ شاجۇمە بىلەن بىللە كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ قولتۇقىدا ئەپچىل بىر داستىخان بار ئىدى . داستىخاننى يايغاندا ، ئىچىدىكى نەرسىلەرنى كۆرۈپ شاجۇمەنىڭمۇ كۆزى چەكچەيدى . داستىخاندا غالتەك گۆشى ، تەڭنە گۆشى ، يۇمشاق ئاق نان ۋە ئۈچ دانە ئانار بار ئىدى . بىر قاراپلا بۇ نەرسىلەرنىڭ تىلەنگەن ئەمەس ، سوۋغات قىلىنغان نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى .

ـــ ئاۋۋال تاماق ، ئاندىن كالام ، دەپتىكەن ، قېنى ئېغىز تېگىشىلە ، ـــ ھۈسەين پوكانچى شاجۇمەنى « سىلە » دەيتتى . ھازىر مېنىمۇ

شۇ قاتارغا قوشۇۋېتىپ باراتتى ، ــ گەپنى تاماددىن كېيىن دېيىشەيلى .

مەن ئۇنىڭ سەپرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغىنىغا ، ماڭا ئىش ۋە ئورۇن تەپپىلغىنىغا ئىشەندىم . داستىخانىنىمۇ مېنى ئىشلىتىدىغان كىشى ئەۋەتكەن بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلىپ شاجۇمەگە قارىدىم . شاجۇمە قارىشىمنى سېزىپ :

ــ ئىككىمىز زاراتكارلىقنىڭ دوقمۇشىدا ئۇچرىشىپ قالدۇق ، ــ دېدى ۋە ھۇسېين پوكانچىغا قاراپ ــ دەيدىغان گەپنى دېيىشكەچ غىزا-لىنايلى ، نېمە گەپ ئۆزى ؟ ــ دەپ سورىدى .

ــ ماڭا بىر ئورۇن : ئۆزى يەرلىك بولمىسۇن ، مېڭىشقا يول تاپالمايدىغان ، جېنىدىن تويغۇدەك ھالغا كەلگەن يېتىمچى بولسۇن ، تارتىشى-دىغان ئادىمى يوق بولسۇن ، مۇشۇنداق بىر بېشى قاتقان ئەر كىشى تېپىپ بەر ، دەپ بۇيرۇغىلى ئۇچ ـ تۆت ئاي بولغاندى ، ــ دەپ گېپىنى باشلىدى ھۇسېين پوكانچى ، ــ ماقۇل دەپ قويۇپ يۈرىۋەرگەنىدىم . سەن ، ــ ماڭا قاراپ خىتاب قىلدى ئۇ ، ــ ھېلىقى ئاخشىمى « ئورۇن » دېگەندە مۇشۇ جاي يادىمغا كەلدىيۇ ، سايە قىلغۇم كەلمىدى . تۇنۇگۈن ، ئۇلۇشكۈننىڭياقى جىق ئورۇنلار بىلەن ئۇقۇشتۇم ، بىر مۇنچە ئادەملەر بىلەنمۇ كۆرۈشتۇم ، ئوبدانراق ئورۇن سەن ـ مەندەكلەرنى ئالمايدىكەن ، شۇڭا ئۇيان بېرىپ ، بۇيان بېرىپ سايە قىلغۇم كەلمىگەن شۇ جايغا بارماي ئىلاجىم بولمىدى .

ــ بۇ يېمەكلىكلەر شۇ ئورۇننىڭمۇ ؟ ــ شاجۇمە بىر پارچە تەڭنە گۆشنى ئاق نان بىلەن قوشۇپ ئاغزىغا سالغاچ سورىدى .

ــ شۇنداق ، ــ جاۋاب بەردى ھۇسېين پوكانچى ، ــ ئامال يوق شۇ جايغا باردىم . ئەھۋالىڭنى ئېيتتىم . ئۇلار سېنى ئەتىلا كېلىپ ئىشلىسۇن . ھەقىنى يۈز تۇرانە سۆزلىشىمىز ، دەپ بۇ داستىخاننى ئەۋەتتى . . .

ــ قانداق ئورۇن ئۇ ؟ ــ دەپ سورىدىم .

ــ كوچىدا ئاچ ـ زار يۈرگەنلەر ئىش تاپالمايدىغان ، ئۇلارنى ئالماي ، ئىگە ـ چاقسىز ، يېتىم دېۋانىنى ئۇستەك بېرىپ ئالغىنىغا قارـ

غاندا ، تېگىدە بىر گەپ بار ئوخشىمامدۇ ؟ ــ شاجۇمە يەۋاتقان گۆشىنىمۇ چاينىشتىن توختىدى ، ــ « بىر بالاسى بولمىسا سايدا ياتامدۇ قۇيرۇق ياغ » بولۇپ يۈرمىسۇن ، يەنە ؟

ــ شۇڭا مەن دەرھال سايە قىلمىغان ـ دە ؟ ــ ھۇسېين پوكانچى ماڭا خجالەت بولغاندەك قاراپ قويدى . شاجۇمە بىلەن ئىككى-مىزنىڭ توختاپ قالغىنىنى كۆرۈپ ، « شەك » چۇشمىسۇن دېگەندەك قىلىپ ، ئۆزى بىر چاڭگال قېرىننى ئېلىپ ئاغزىغا سالدى ، ــ ئېلىپ يە-ۋېرىڭلار ، بۇ نەرسىلەرنى كۆزۈمچە بازاردىن سېتىۋېلىپ بەردى . . .

ــ قانداق ئورۇن ئۇ ، نېمە ئىش قىلىدىكەنمەن ؟ ــ دەپ سورىدىم تەقەززا بولۇپ .

ــ بىلىشىمچە ، مۇسۇلمانلار ئۇچۇن مۇسەللەس ، غەيرىي دىندە-كىلەر ئۇچۇن ھاراق چىقىرىدىغان يەر ئىدى . . . خوجايىن باشقا دىندا ، خوتۇنى بىزنىڭ مىللەتتىن ، مۇسۇلمانغا ھېساب . . .

شاجۇمەگە قارىدىم ۋە ئۇنىڭ بىر نېمە دېيىشىنى كۈتتۈم . شا-جۇمە بولسا پەسكە قاراپ ئولتۇرغىنىچە ھېچنېمە دېمەيتتى .

ــ مەسلىھەت قىلىپ ، ئەتە ئەتىگەندە جاۋابىنى بەرگىن ، ــ دەپ ئورنىدىن تۇردى ھۇسېين پوكانچى ، ــ مەن ئەتە ئەتىگەندە ئۇ تەرەپكە ئۇچۇرنى بېرىمەن . . .

ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ ئىككىمىز ناھايىتى ئۇزۇنغىچە گەپ ـ سۆز قىلىشماي ئوتسىنىپلا ئولتۇردۇق . مەنمۇ ئۆزۈمچە خىياللار بىلەن بەند ئىدىم . شاجۇمە بىرنېمىلەرنى ئويلايتتى .

ــ قانداق قىلىلا ، ئۆزلىرى بىر نېمە دېسىلە ، ــ دېدى شاجۇمە ئالاھەزەل خۇپتەندىن يانغۇدەك ۋاقىت بولغاندا .

خىلىدىن بېرىقى ئوي ـ خىياللىرىم بويىچە كەلگەن قارارىمنى ئېيتتىم :

ــ بارايمىكىن دەيمەن ، ــ بىردەم تۇرۇپ شۇنداق نىيەتكە كەلگىنىمگە ئاساس قويۇشقا باشلىدىم ، ــ مېنى ھاراق چىقىرىدىغان ئىشقا ئارىلاشتۇرماي ، مۇسەللەس ئېچىنقىلى سالار ، ياكى ئىككىلا ئىشقا سالـ

سىمۇ ، مېنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمدا بىر يارماق تاپقۇدەك قۇربىم بولمىغاندىكىن ئەتىيازغىچە لېۋىمنى چىشلەرمەن . . . مۇسۇلمان تۇرۇپ ھاراق ، مۇسەللەس ئىچىدىغان ، زىناغا بېرىلىپ ، بەچچىۋازلىق قىلىدىغانلار ئازمىدى ؟ . . . مەن بارسام ناھايىتى كەلسە بىر چاكار بولىمەن ، ھاجىتىمنى راۋا قىلىش ئۈچۈن كۆچۈمنى ساتىمەن . . .

ھايا جانلىنىپ كېتىپ جىق سۆزلەپ كەتتىم . . . شاجۇمە ئاخىر ئېغىز ئاچتى :

ــ بارسىلا ، مەن تونۇغۇنۇم بىلەن باشقىچە ئورۇن تېپىپ بېرەلمەيمەن . ئاندىن ، سىلە دېگەن مىسالىلار قۇمدەك ، مېنىڭ كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىم ئەنئەنە ، مېنى ئۆز تەشەببۇسلىرىم ئۈچۈن ھىندى دىنىنىڭ تەرغىباتچىسى ، دېگەن ئەنئەنە ، سىلىنى مۇڭاپىق نىكاھ ئۈچۈن شەرئىي-نىڭ ئاسىيىسىغا چىقارغان ئەنئەنە ــ ئاددىي ، ئادەتتىكى كۈچ ئەمەس . سىلىنىڭ ھاراق ئىچىشكە ئەمەس ، ئاشۇنداق بىر نېمىنى ئىشلەپ ساتىدىغان يەرگە بېرىش ـ بارماسلىقلىرى ئۈستىدە شۇنچىۋالا دېلىغۇلدا تۇرۇۋاتقىنىمزنىڭ ئۆزىمۇ ئاشۇ ئەنئەنىنىڭ بىزدىكى تەسىرى . بېرىپ ئۆزلىرى دېگەندەك مۇسەللەس بىلەنرەك بولىدىغان ئىشلارغا ئۇلىشىپ قالسىلا ئەجەب ئەمەس . . .

ماڭا شاجۇمەچە بولسا مەيلى « ئەنئەنە ــ كۈچ » نىڭ تەسىرىدىن بولسۇن ياكى باشقىچە سەۋەبتىن بولسۇن ، « بارما » دەيدىغاندەك ، ئۇنىڭ « بارساڭ بار » دېيىشى ، مېنىڭ خالىغانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن ، تۇسقۇسى كەلمەي بېرىلگەن رازىلىقتەك تۇيۇلدى . ئۆزۈمگە بولسا بەربىر ئىدى . ئون يىلنىڭ ئالدىدا مەنمۇ مۇسەللەس كۈيگە چۆمۈلۈپ يۈرمىگەنمىدىم ؟ ئەمما ، مەن ئۆزۈمنى بىرمۇنچە مۇناپىق مۇسۇلمانلاردىن ــ باشقىلارنىڭ ئاھ ـ زارى ، كۆز يېشى بەدىلىگە ۋەز ئېيتىدىغان دادامدەك ، ئابىلەھەت مىرزىدەك ، ئوردىخان پادىشاھىمدىكى ھېلىقى دەرۋىشتەك ۋە ئاشۇلارنىڭ خىلىدىكىلەردىن مىڭ ھەسسە پاك مۇسۇلمان ھېسابلايتتىم .

ئەتىسى كۈن بىلەن تەڭ ھۈسەين پوكانچى گۈمبەزگە كىردى . ئۇنىڭ سورىشىنى كۈتمەيلا :

ــ شۇ تاپتا ماڭامدۇق ؟ ــ دەپ سورىدىم .

ئۇ بېرىشقا ماقۇل بولغانلىقىنى ئۇقۇپ خۇش بولغاندەك قىلدى ۋە :

ــ مەسلىھەتچىلار پىشىپ ، قەتئىي ئىرادىگە كەلگەن بولساڭ ماڭايلى ، مەن باشلاپ ئاپىرىپ قويسامىلا بولىدۇ ، قالدى گەپنى بارغاندىن كېيىن ئۆز قۇلقىڭ بىلەن ئاڭلارسەن ، ــ دېدى .

شاجۇمەگە قارىدىم ، ئۇ گەپ ـ سۆز قىلمايلا قاپىقىنى تۇرگىنىچە ئورنىدىن تۇردى . بۇ ئۇنىڭ مېڭىشىمغا ئىجازەت بەرگىنى ئىدى . مەن قانچىلىك ۋاقىت ئايرىلىشىمىزنى بىلمىسەممۇ ، ئون يىل بىللە بولغان بۇ ھامىيىم ، شەپقەتچىم ۋە سۆھبەتدىشىمنىڭ يېنىدىن كېتىشىنىڭ ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىقىنى سەزدىم . ئايرىلىش ئالدىدا كۆز ياشلىرىم يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلدى . شاجۇمە تەتۈر قاراپ ھاياجىنىنى باستى ۋە :

ــ خۇدا سىلىنى ئۆز ئارزۇلىرىغا يەتكۈزەر ، ــ دەپ دۇئا قىلدى .

بىز سىرتقا چىقتۇق ، قار يېغۋاتاتتى . مەن مېڭىش ئالدىدا شاجۇمەنىڭ ئالقانلىرىنى قىسىپ تۇتۇپ :

ــ بوش ۋاقىت تاپالسامىلا كېلىپ يوقلايمەن ، سىلىمۇ ھۈسەينكام بىلەن بىللە يوقلاپ تۇرالا ، تاشلۇەتمەسلا . . . باشقا جايلارغا بارارمەن بولۇپ قالسىلا خەۋەر قىلىپ قويارلا ، ــ دېدىم .

ــ ئەلۋەتتە ، ئەلۋەتتە ، ــ دېدى ئۇ كۆزىنى نەزەرىمدىن قاچۇرۇپ ، ــ خۇدايىم بۇيرۇسا . . .

ھۈسەين پوكانچى ئالدىمدا ، مەن ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىپ كەتتۇق . قەبرىستانلىقتىن چىقىپ بولغۇچە ئىككى قېتىم كەينىمگە ئۆرۈلۈپ قارىدىم . شاجۇمە تېخىچە گۈمبەز ئالدىدا مەن تەرەپكە قاراپ تۇراتتى . بىز قەبرىستانلىقتىن ئايرىلىپ يولغا چۈشكەندىن كېيىن يەنە بىر قېتىم كەينىمگە ئۆرۈلۈپ قارىدىم . ئەدەۋاتقان قار توزانلىرى ئارىسىدا گۈمبەز تۇتۇق كۆرۈنەتتى . گۈمبەز ئالدىدا تۇرغان شاجۇمەنى قار بېسۋالغانىدى ، ئۇ قۇرۇپ قالغان دەرەختەك قىمىرلىماي تۇراتتى . يەنە يىگىرمە ـ ئوتتۇز قە-

دەمچە مېڭىپ بۇرۇلغىنىمدا گۈمبەزمۇ ، شاجۇمەمۇ كۆرۈنمىدى . ھەدەپ چۈشۈۋاتقان قار ئەمدى قەبرىستانلىقىنىمۇ پەرق ئەتكۈزمەيتتى .

ماڭا ، ئۇنى تاشلاپ كېتىشىم ئادىللىق بولمىغاندەك تۇيۇلدى . ئۇ مېنى ئون يىل تاشلىمغانىدى . ئەمدى مەن دۇانچىلىق ، دەرۋىشلىكتىن سەسكەندىم . ئىشلەپ پۇل تېپىپ قەشقەرگە كېتىمەن ، دەپلا ئۇنى يالغۇز قالدۇرۇۋاتاتتىم . پۇل تاپالسامغۇ بىر نۆرى ، ئۇ چاغدا ھەتتا شاجۇمەنىڭ ۋەدىسىنى ئېسىگە سېلىپ ، قەشقەرگە بىللە بېرىشقا تەكلىپ قىلغىلى بولار . تاپالمسامچۇ ؟ . . . بۇلار توغرىسىدا ھازىرچە ئويلىيالمايتتىم . مەن شۇ تاپتا ئۈمىدۋار ئىدىم .

— سەن سەل توختا ، ئىنى . . . ، — ھۈسەين پوكانچى تۇيۇقسىز توختىدى ، — مەن داستىخانىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن ، ئەكىلۈالاي . . .

— بارمىساڭا بولدى ، بىر ئەسكى لاتا . . .

— خوجايىنىڭ ئىدى ، — دېدى ھۈسەين پوكانچى بىر نېمىدىن قىسىلغاندەك بولۇپ ، — سېنىڭ خوجايىنىڭ . . .

— بولدى ، جاۋابىنى مەن بېرەي . . .

ھۈسەين پوكانچى ماڭا قىزىقىپ قارىدى . ئۇ مەردلىكىمنىڭ تېگىنى بىلدىمۇ ، نېمە :

— بۇۋاي كۆڭلىگە ئالمىسۇن ، دەۋاتامەن ؟ — دەپ سورىدى .

— ياق ، داستىخان ئۇنىڭ بولمىغاندىكىن كۆڭلىگە ئېلىپ يۈرمەيدىغۇ ، لېكىن . . . ، — مەن دۇدۇقلاپ كەتتىم ، نېمە دەپ چۈشەندۈرۈشنى بىلمەيتتىم ، — ئۇ شۇ داستىخانىنى كۆرسە ، بەلكىم ، مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كېتىدىغان چاغدا ئۇنتۇلۇپ قالىدىغان داستىخان ئىدى ، دەپ ئويلاپ قالار . . . ئەگەر ئەتىگىنچە ساڭا قايتۇرۇپ بېرىپ قالسىمۇ ئالمىغىن . . . ئۆتۈنۈشۈم . . .

ھۈسەين پوكانچى كۈلۈپ كەتتى .

— بۇۋايغا بەك ئۆگىنىپ كېتىپسەن ـ دە ؟ — دېدى ئۇ ، — بۇۋاي ئۇلۇغ ئادەم بولالايتتى . ئەما ، ئەقلى جايىدا ئەمەس . . .

داستىخان . . . بوپتۇ . . .

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسەن ؟ — ئەجەبلىنىپ سورىدىم رەنجىپ ، — ئۇ دانىشمەن كىشى !

— ئەقلى جايىدا ئەمەس ، دېيىشىمۇ ئاشۇ دانىشمەنلىككە قارىتىلغان . بۇ دۇنيادا دانىشمەنلىكنىڭ پايدىسى يوق ، ئىنى . تەدبىرلىك بولۇش لازىم . يۈز دانىشمەننى يىغساڭمۇ بىر توغرام نان تېپىشنىڭ يولىنى دەپ بېرەلمەيدۇ . . .

ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىشنى خالىمىدىم . ھۈسەين پوكانچىنىڭمۇ ئۆزىگە لايىق ، ئۆزىگىلا خاس نەزەرىيىسى بار ئىدى . ئۇمۇ بۇ « نەزەرىيە » سىنى ئوتتۇز يىللىق تىلەمچىلىك قىلىپ ياشىغان ھاياتىدىن خۇلاسىلىگەنىدى . ئۇ مېنى ، مەن ئۇنى قايىل قىلالمايدىغان بەس ـ مۇنازىرىنىڭ نېمىگە پايدىسى بار ؟

كەينىمىزدىن بىرەر يۈزچە ئادەم چىقىپ كەلدى . ئۇلارنىڭ يېرىمى ئاتلىق ، ئېشەكلىك ، قالغانلىرى ھارۋىغا ئولتۇرۇشقانىدى . سەپنىڭ ئالدىدا بىر جىنازا ۋە ئۇنى كۆتۈرگەن تۆت كىشى ، ئالمىشىش ئۈچۈن شاپاشلاپ تەڭ مېڭىۋاتقان ئون نەچچە كىشى بولۇپ ، بىز بىلەنمۇ ، قار بىلەنمۇ ، يولنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرى بىلەنمۇ كارى يوق كەلمەكتە ئىدى . ھېچكىم يىغلىمىغان ، جىنازا ئالدىدىمۇ مەرھۇمنىڭ يېقىنلىرى ھازا ئاچمىغانىدى . مېنى بۇلاردىن بەكرەك ئۇلار نېمىشقا مېيىتنى كەينىمىزدە قالغان قەبرىستانلىققا قويمىغاندۇ ؟ دېگەن سوئال قىزىقتۇراتتى .

— ئون يىل گۆرىستانلىقنى ماكان قىلىپ يېتىپمۇ شۇلارنى بىلمىگىنىڭنى قارا ، ـ دېدى ھۈسەين پوكانچى ، — ئۆلۈكلەرمۇ نام ـ نەسەبى كاتتا ، شەيخلىرى بار گۆرىستانلىقنى ياقتۇرىدىغان بولۇپ قېلىشقان . شەھەرنىڭ قەشقەر دەرۋازىسى يېنىدا سەن بىلەن بىزدەكلەر يېقىن يوليالمايدىغان ئۇلۇغ مازار بار ، بۇلار تاينلىق شۇ يەرگە بارىدۇ ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى شۇ يەرگە ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەم قالغاندا ھازا ئاچىدۇ . . . مېنى دېسە توپتوغرا جەھەننەمگە بېرىشسۇن ، — قوشۇپ قويدى ئۇ ، — « بىزنىڭ » قەبرىستانلىقىمزغا ئېسىل مېيىتلار كەلگىلى

تۇرسا ، شاجۇمە بىلەن مەندەكلەرگە قىشلاش ئۇچۇن جاي چىقمايدۇ ، غېرىبانىراق تۇرغىنى تۇزۇك . . .

مۇز تۇتۇپ كەتكەن خەندەكنىڭ قار باسقان ، لېكىن ئۆتكۈنچىلەرنىڭ ئاياغ ئىزىدىن قار چۈشمىگەندەك كۆرۈنىدىغان كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ سېپىلدىن كىردۇق . شەھەر ئالىلقاچان جانلىنىپ كەتكەن ، سودا ـ سېتىق ، ئېلىم ـ بېرىمنى قاتتىق قارمۇ سۇسلاشتۇرالمىغانىدى . كوچىلاردا بىزگە ئوخشاش تىلەمچىلەر تېخىمۇ كۆپەيىپ كەتكەنىدى ۋە ئۇلاردىن بىر ـ ئىككىسى ھۇسەين پوكانچى بىلەن مېنىڭ ئالدىمغىمۇ كېلىشتى . بىزنىڭ ئۇستىمىزنى قار بېسىۋالغان ۋە بىز قول سوزماي ، ئىدا قىلماي كېتىۋاتقانلىقىمىزدىن ئۇلار بىزنى تىلەمگۈچىلەر ئەمەس ، بەرگۈچىلەر ، دەپ بىلگىنى ئېنىق ئىدى .

ـــ يوقال كۆزۈمدىن ! ـــ ۋارقىرىدى ھۇسەين پوكانچى ئۇلارغا . ئەمما ، ئۇ كۈلەتتى ، ـــ بەگ ياكى سودىگەر كۆرۈشۈۋاتامسەن ؟ بىزدە پىت دېسەڭ خۇرجۇنلاپ تېپىلىدۇ . لېكىن چوڭ كوچىدا ئىشتان ـ كۆڭلەكنى سېلىپ يۇرىمىزمۇ ؟

بىر كوچا ، ئىككى ئاۋات رەستىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ھۇسەين پوكانچى ماڭا چۈشەندۈردى :

ـــ ۋاقىت بىر يەرگە بارغىنى بىلەن ئىككىلىمىز ناشتىسىز . خەق بىزنى ئېچىرقاپ كەتكەن ئەرۋاھلار ئىكەن ، دەپ قالماسلىقى ئۈچۈن قورساقنى ئەستەرلەپ ، روھلۇق قىياپەتتە بارايلى . ھازىر مەن بىر چايخانىغا باشلاپ كىرەي ، رىزقىمىز چېچىلغان چايخانىلار چىقىپ قالار .

كوچىنىڭ ئىككى يېقىدا چايخانىلار ئاز بولمىسىمۇ ، ھۇسەين پوكانچى بەزىسىنى كىچىك ، بەزىسىنى نامرات كۆرۈپ كىرمىدى . ئۇنىڭغا ياقىقۇدەك چايخانا مۇزلاپ كەتكەن بىر كۆل بويىدىن تېپىلدى . ئۇ كاچكۇل ئەتراپىدا چۈشۈپ كەتكەن چېلەكنى ئالالمايۋاتقان بىر توپ كىشىلەرگە ئېرەنسىزلىك بىلەن قارىۋېتىپ :

ـــ ئەخمەق قەلەندەرلەر ، تاپالمايدۇ ، ـــ دېدى ۋە پاختىلىق پەردىنى ئېچىپ ، چايخانا بوسۇغىسىدىن پۇتىنى تىقىپلا توۋلاشقا

باشلىدى ، ـــ ياخشى مۇسۇلمانلار ، ئاللاھ يولىدا ئىككى غېرىبنى يوقلاپ قويۇڭلار . تالاغا چىقساڭلار ئاللاھنىڭ رەھمىتى قار ساڭگىلىغان ئۇستۇڭلەرگە ياغقاي ، ئۆيگە كىرسەڭلار ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ ھىممىتى چاينىڭ ھورىدەك ئەتراپىڭلارنى ئوراپ تۇرغاي . . .

ئۇنىڭ ئىشارىتى بويىچە ئالىقانلىرىمنى ئېچىپ كەينىدىن ماڭدىم . تاختاي ۋە كارىۋاتلاردىن بۇگۈلۈك قىلىنغان چايخانىنىڭ ئادىمى ئۆتۈشكۈدەك ئارىلىق يولى بار ئىدى . بۇگۈلۈكلەرگە كىگىز ، پالاس سېلىنغانىدى . بۇلارغا ۋە ئولتۇرۇپ چايخورلۇق قىلىۋاتقانلارغا قارىغاندا ، چايخانىنىڭ ئوتتۇرا ھال ، ئالىيراق چايخانا ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى . ھۇسەين پوكانچى خالتىسىنى ئېچىپ بۇگۈلۈكلەر ئارىلىقىدا توختىماي سۆزلەپ ماڭاتتى :

ـــ شۇنداق بىر كۈنلەر كېلىدۇكى ، سىلەر سەدىقە قىلاي دېگەنلارمۇ ئۇلىگۈرەلمەيسىلەر . بىرمۇ قەلەندەر ـــ دېۋانە بولمايدىغان شۇ كۈندە بېشىڭلار ئۇستىدىكى كۇننىڭ ھارارىتىنى قىلغان خەير ـ سەدىقەڭلار سايىۋەن بولۇپ توسۇيالايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ قالغىنىڭلاردا « ۋاي ئىسسىت ! » دەيسىلەر ، مۇسۇلمانلار . . . ئاللاھ ئىگەم : بىرنى بەرسەڭ ئونىنى ، ئوننى بەرسەڭ يۈزنى ، يۈزنى بەرسەڭ مىڭنى بېرىمەن ، مىڭنى بەرگەنگە قىيامەتتە دىدارىمنى بېرىمەن ، دەپ ۋەدە قىلغان ، ئېيى مۇسۇلمانلار . . . ئۇلۇغ كىتابلاردا : مولالار جەننىتى بولىدۇ ، ئۆلۈمالار جەننىتى بولىدۇ ، ھاجىلار جەننىتى بولىدۇ ، دەپ يېزىلمىغان ، سېخىيلار جەننىتى بولىدۇ ، دەپ يېزىلغان . قېنى سېخىيلار سېپىدىن چۈشۈپ قالماڭلار . . .

بىز ئىككى ئايلىنىشتا تويۇپ ئاشقۇدەك پارچە ـ پۇرات نانلارغا ئېرىشتۇق . ھۇسەين پوكانچى قايسىبىر چايخورنىڭ ئالدىدىكى بوشىغان پەتنۇسقا نانلارنى تۆكۈپ ، ئىشىككە يېقىن بىر بۇلۇڭغا ئولتۇردى ـ دە :

ـــ قېنى چايخانىچى ، شۇ خەيرلىك ئەتىگەننىڭ بېخىلىدىن بولۇپ قالمىغىن . سېخىيلار سېپىگە سەنمۇ ئىككى چىنە ۋە ياخشى دەملەنگەن بىر

چەينەك چاي بىلەن ۋاقتى قەرەلدە قوشۇلۇپ قال ! ـــ دەپ توۋلىدى .

چايخانىچى ئۇنىڭ « بۇيرۇق » نى كېچىكىپ بولسىمۇ ئورۇنلىدى ، ئىككى تاۋاق ۋە بىر نوگاي قايناقسۇ ئەۋەتىپ بەردى . بىز بەك روھلىنىپ كەتمىگەن بولساقمۇ قورساق غېمىدىن خالاس بولۇپ كوچىغا چىقتۇق .

ـــ بىز باردىغان ئۆي ئىگىسى دۇكاندار ، يالغۇز ھاراق چىقىرىپ ، مۇسەللەس ئېچىتىپلا ئولتۇرمايدۇ ، ـــ دەپ چۈشەندۈردى ھۇسەين پوكانچى كېتىۋېتىپ ، ـــ ئۇنى تونۇمىغان خەقلەر « جاڭگۇيدى » دەيدۇ ، تونۇيدىغانلار « گۇ سوزا » دەيدۇ . « جاڭگۇيدى » دېگىنى « خوجايىن » دېگەن گەپ ، « گۇ سوزا » دېگىنى ئىسمى بولسا كېرەك . ئۆزى ئۇيغۇر ، باي ، جەگسى بار خوتۇن . مەن سېنى ياش ، كۆچى بار ، ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ، ئوغرىلىق قىلمايدۇ ، قېچىپ كەتمەيدۇ ، دەپ تونۇشتۇرغان . ئۆزۈك خالاپ ، ئىختىيار قىلىپ بارغاندىكىن ، ئۆزۈگىنىمۇ تۇتۇپ يۈر ، مېنىمۇ كېيىن يەرگە قاراتما ، ئۇ خوتۇنىنىڭ يامۇل ، مەھكىمە ، بەگ ـ بايلار بىلەن باردى ـ كەلدىسى قويۇق . شۇڭا قولى ئۆزۈن . يەرلىك ئادەملەرگە ئىشەنمەيدۇ ، يەرلىك ئادەملەرمۇ ئەل ـ جامائەتنىڭ يامان كۆزدە قارىشىدىن قورقۇپ ، ئۇ يەردە ئىشلىگىلى ئۇنىمايدۇ . . . قالغان تەرەپلىرىنى مەنمۇ تازا بىلىپ كەتمەيمەن ، ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپمۇ قالارسەن . . .

ئۇنىڭ نەسەھەتلىرىگە يا ئاق ، يا كۆك دەپ ئىنكاس بىلدۈرمىدىم . ئاخشاملا ھەممىنى ئويلاپ بولغانلىقىمدىن ، بېشىم پاتقۇدەك جاي ، قورسىقىم تويغۇدەك بىر چىشلەم نان بولسا ، ئاز ـ تولا پۇل ـ پۇچەك قىلىۋېلىپ يازغا ئۇلىشۋالسامىلا بولاتتى .

بىز بىر چوڭ رەستىگە كەلدۇق . تۆت كوچىلارنىڭ دوقمۇشلىرىدىكى دۇكانلار تامامەن ئېچىلىپ كەتكەنىدى . شۇ دۇكانلارنىڭ بەزىسى خەنزۇلارنىڭ ئىدى . مەن گۇ سوزا ئىسمىلىك بۇ ئايالنىڭ دۇكىنى قايسىدۇ ، دەپ سەپسېلىپ ماڭدىم . ئەمما ، دۇكاندا ئولتۇرغانلار ئېچىدە مۆلچىرىمگە باب كېلىدىغان ئايال يوق ئىدى . ھۇسەين پوكانچى بولسا مېنى دۇكانلارنىڭ بىرەرىگە ئەمەس ، خېلى كەڭ ، ئىككى قاناتلىق بىر

ئىشىكنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەلدى . بۇ ئىشىك دۇكانلارغا يېقىنراقمۇ ئەمەس ئىدى تېخى .

ھۇسەين پوكانچى ئىشىكنىڭ ھالقىسىنى ئۇزۇنغىچە قاقتى . ئاچىدىغان ئادەم چىقمايتتى . مەن بۇ كوچىنىڭ بىرلا ئادەم پىلانلاپ ، بىرلا تامچى ۋە ياغاچچىنىڭ قولىدىن چىققاندەكلا ئوخشاش كۆرۈنىدىغان ئۆيلىرىگە سەپسالدىم . ئۆيلەر كېسەكتە سېلىنغان ، تالاغا قارايدىغان دېرىزىسى يوق ئىدى . ئۇستىنىڭ بەزىلىرى قەشقەرنىڭ ئۆيلىرىدەك سىرەج تاملىق ، كۆپى ئۇنداق بولمىسىمۇ ئېگىز ئىدى . ئىشكىلرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئىككى قاناتلىق بولۇپ ، كەڭ ـ تارلىقلا پەرقلىنەتتى . ئىشىكلەرنىڭ ئۈستىدە ئويۇپ گۈل چىقىرىلغان ياغاچ كۆزنەكلىرى بار ئىدى . بىز ئالدىدا تۇرغان بۇ ئىشىك باشقا ھەممە ئىشىكلەردىن كەڭ ، ئېگىز بولۇشى بىلەن پەرقلىنەتتى . يەنە ئۇنىڭ ئىككىلا قانىتىغا تۆمۈردىن ھالقا بېكىتىلگەنىدى .

ئىشىك ئاخىر ئېچىلدى . ئۈستىگە خەنزۇچە پاختىلىق ئىشتان ۋە يانداىن ئىزمىلىنىدىغان پاختىلىق جۇيازا كىيگەن ، ئەمما چىرايىدىن ئۇيغۇر ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرغان بىر ئايال بىزگە خۇش ياقماسلىق بىلەن قاراپ قويۇپ :

ـــ بازارغا بېرىپ تىلەڭلار ! ـــ دېگىنىچە ئىشكىنى ياپماتچى بولدى .

ھۇسەين پوكانچى خالتىسىنى ماڭا تۇتقۇزدى ـ دە ، ئالدىراپ :

ـــ بىز گۇ سوزامنىڭ چاقىرىشى بىلەن كەلگەن ، ھۇسەين پوكانچى ئىزدەپ كەپتۇ ، دېسىلە ، ئۆزى بىلىدۇ ، ـــ دېدى .

ئايال باش ئۈستىگە تۇرمەكلىۋالغان چېچىنى بېسىپ قويۇپ ، بىزگە يەنە بىر قارىدى ـ دە ، ئىشكىنى يېپىپ غايىب بولدى .

ـــ غالىچا دېگەن ئاشۇنداق بولىدۇ ، ـــ دېدى ھۇسەين پوكانچى قولىنى سوزۇپ . مەن ئۇنىڭ سۆنغان قولىغا خالتىسىنى ئۇزاتتىم ، ـــ ھالىنى قارا ئۇ يۇندىپۇرۇش چالا تەتەينىك . . .

ئۇنىڭ گېپى تۇگىمەي تۇراتتى ، « چالا تەتەي »

ئىشكىنى ئېچىپ :

— كىرىڭلار ، — دېدى .

بىز بۇسۇغىدىن ئاتلىدۇق . « چالا تەتەي » ئالدىمزدا باشلاپ ماڭدى . بۇ بىر ئۆزۈن دالان بولۇپ ، ئوڭ تەرەپتە ئىككى ، سول تەرەپتە ئۈچ ئۆينىڭ ئىشكى بارلىقى بىلىنەتتى . سىرتتىكى ئىشكىنىڭ ئۈستىدىكى كۆزنەكتىن چۈشكەن نۇر دالاننى تازا يورۇتالمايتتى . ئەمما ، دالاننىڭ نېرىقى تەرىپىدە يەنە بىر ئىشىك بولۇپ ، ئۇنىڭ تېشى هويلا بولسا كېرەك ، شۇ تەرەپتىن كىرگەن يورۇقلۇق دالاننى خېلى يورۇق قىلىپ تۇراتتى .

« چالا تەتەي » سول تەرەپتىكى ئىشكىلەرنىڭ ئۈچىنچىسىنى ئاخىرقىسىنى ئېچىپ ، بىزنىڭ كىرىشىمىزنى ئىشارەت قىلىپ ، ئۆزى بىر چەتتە تۇردى . هۇسېين پوكانچى ئالدىدا ، مەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ بولغاندىن كېيىن ئىشىك يېپىلىپ قالدى .

بۇ ئۆي يورۇق ئىدى . چوڭ ئېچىلغان تۆڭلۈككە پەنجىرە قويۇلۇپ ، سامان قەغىزى چاپلانغىنىغا قارىماي ، ئۆينىڭ هەممە تەرىپى ئېنىق كۆرۈنەتتى . ئىشكىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئادەم بويى ئېگىزلىكىدىكى قارا سىرلانغان رامكىغا ئېلىنغان تاشئەينەك توختىتىلغان ، ئۇنىڭ نېرىسىدىكى بۇلۇڭدا تامغا هىم كەلتۈرۈپ ئۈچ بۇرجەك ئۇستەل قويۇلغانىدى . ئۇدۇلىمزدا چاسا ئۇستەل ، ئىككى تەرىپىدە بىردىن ئورۇندۇق بار ئىدى . ئۇستەل ئۇستىدە بىر مۇنچە چوڭ ـ كىچىك قۇتىلار تۇراتتى .

سول تەرەپتىكى ئىشىك ئېچىلىپ ، ئېگىز بويلۇق ، خۇش پېچىم ، ئۇستىگە گۈللۈك خاڭدەندىن جۇيازا ، قارا مەخمەلدىن پاختىلىق ئىشتان ، پۇتىغا پاختىلىق لاتا خەي كىيگەن قىرىق بەش ياشلاردىكى بىر ئايال ئارقا تەرىپىگە يۆگەپ تور بىلەن ئورنۇالغان چېچىنىڭ چازىسىنى ئوڭشىغاچ بىز تۇرغان ئۆيگە چىقتى .

— گۇ سوزام ، تىنچ تۇرلىمكىن ؟ . . . — دېدى هۇسېين پوكانچى گەۋدىسىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئېگىشتۇرۇپ .

ئايال ئېغىز ئۇچىدىلا :

— هە ، كەلدىڭلىمۇ ؟ — دەپ سوراپ قويدى . ئۇ ئىشكتىن چىقىپ تارتىپ قولى چازىسىدا ، كۆزى مەندە ئىدى ، — كېچىكىپ قالدىڭلارغۇ ؟

— ماۋۇ نەس باسقان قارنى دېمەملا . . . يوللار تىقما ـ تىقماق . . . ئۆزلىرىنى ساقلىتىپ قويدۇققۇ دەيمەن ؟

گۇ سوزا ئۇنىڭ سۆزىگە ئېتىبار بەرمىدى . ئۇ بىزگە ئارقىسىنى قىلىپ ، ئۇششاق چامداپ ببرىپ ئورۇندۇققا ئولتۇردى . پۇتىنى مىنگەشتۈردى ۋە شۇ چاغدا چازىسىنى ئوڭلاپ بولدى بولغاي ، قولىنى چۈشۈرۈپ هۇسېين پوكانچىدىن :

— مۇشۇ شۇمۇ ؟ — دەپ ماڭا قارىماي تۇرۇپلا سورىدى .

— شۇنداق ، دەل ئۆزى . . . ، — جاۋاب بەردى هۇسېين پوكانچى .

گۇ سوزا ئوڭ قولىنىڭ باشمالتىقى ۋە كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن سول قولىنىڭ تىرنىقىنى تاتىلاپ ، ماڭا قارىمايلا :

— ئېتىڭ نېمە ؟ — دەپ سورىدى .

مەن ئون يىلدىن بۇيان قوللىنىپ كېلىۋاتقان ، شا جۇمە هەقىقىي ئەھۋالىمنى بىلگەندىن كېيىن قويۇپ بەرگەن ئىسمىمنى ئېيتتىم :

— ئاللاهبەردى . . .

گۇ سوزا بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قىزىقىپ قارىدى :

— بىز ئۇيغۇر خەق خۇدايىم بەرسۇن دەپ « خۇدا بەردى » ، « ئاللاهبەردى » دەپ ئات قويىمىز ، قارىغاندا ، ساڭا خۇدايىم بۇنىڭياقى بەرگۈدەك ، — ئۇ يەنە تىرناقلىرىغا ئېگىشتى ، — نەلىكسەن ؟

مەن هۇسېين پوكانچىغا ئېيتىپ بەرگەنلىكىمدىن سەل پۇشايمان قىلغان بولسامۇ ، ئەمدى شۇ بويىچە جاۋاب بەردىم :

— قەشقەرلىك .

— قەشقەردە مەن ئۇزۇن تۇرغان ، قەشقەرنىڭ نەرىدىن ؟

مەن سەل تېكىرقاپ قالدىم . بۇ ئايال قەشقەردە ئۇزۇن تۇرغان بولسا ، بۇ تۇرقى بىلەن شەهەر ئىچىدە تۇرۇشى مۇمكىن ، دەپ ئويلىدىم .

شەھەر ئىچىدىكى بىرمۇ كوچىنىڭ ئىسمىنى ئېيتسام ، بەلكىم ئۇ شۇ يەر-لەرنى بىلىسە ، مېنى تېخىمۇ سۈرۈشتۈرۈپ ، ئاللىكىملەرنى بىلىش - بىلمەسلىكىمدىن تارتىپ ئىگىلىگىلى باشلىسا ، چېنىپ قالمسامۇ تۇتۇلۇپ قالاتتىم . شۇڭا دەرھال ئېسىمغا كەلگىنى بويىچە :

— قاقۇللادىن ، — دېدىم .

گۇ سوزا ېېشىنى كۆتۈردى . ئالمۇالغان پۇتىنى چۈشۈرۈپ ، بادام قاپاقلىرىنى سۈزۈپ قارىدى - دە :

— قاقۇللا . . . ھە ، ئاڭلىغان ، ئۇ يېزىغۇ ؟ — دېدى . مەن يېنىكلەشكەندەك بولۇپ ، بىر ئۇھ تارتىۋالدىم . ئۇ كەيپىياتىم بىلەن كارى بولماي ئەسلەشكە كىرىشتى ، — مەن قەشقەردىن چىقىپ كەتكىلى ئۇزۇن بولدى . ئۇ قىز چاغلىرىم ئىدى . . . ئۇ چاغدا مىنگومۇ قۇرۇلمىغان ، شۇ-ۋەنتۇڭخان ۋاقتى ئىدى . كېيىن مېنى ئوغرىلار ئېلىپ قېچىپ . . . — ئۇ بىردىنلا ئەسلىمىسىنى توختىتىپ ، سورىقىنى داۋام قىلدى ، — نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟

— ئوتتۇزغا كىرىپ قالدىم . . .

— گەپ مۇنداق ، — ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، يەنە چازىسى بىلەن ھەپىلەشكەچ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ماڭا ئوغرىلىق قىلمايدىغان ، قېچىپ كەتمەيدىغان ، قۇلقى يۇمشاق ، سەن قۇراملىق بىر چاكار كېرەك ئىدى . پوكانچى سېنى سايە قىلدى . ھازىرچە قارىسام ، بولىدىغانىدەكمۇ تۇرىسەن . ئەگەر خالساڭ ئىشلەپ قال ، ياتقىلىك ، يېمەكلىك ، ئىگىنىڭ مەندىن بولىدۇ ، ئايلىقىڭغا يېرىم سەر تەڭگە بېرىمەن . بۇ ھازىرقى بازاردا ئاز پۇل ئەمەس . . . خالىمساڭ گېپىڭنى ھازىر قىل ، يولۇڭغا ماڭ . سېنى مەن كۆرمىدىم ، مېنى سەن . . .

ئۇنىڭ بېرىدىغان ھەققى راستىنلا ئاز ئەمەس ئىدى . ھەممىنى بېرىپ ، يەنە يېرىم سەر تەڭگە بېرىدىغان قانداق ئىش ئىكەنلىكىنىلا ئۇقسام بولاتتى .

— ئوشۇقۇڭ سىيا چۈشتى ، — دېدى ھۇسېين پوكانچى ، — نېمىدېگەن ئەپلىك ئىش بۇ ، گەپ قىلە . . .

— نېمە ئىشقا سالىدىغانلىقلىرىنى بىلسەم بولارمۇ ؟ — ئەدەپ بىلەن سورىدىم ۋە ئاۋازىمنى پەسەيتىپ ، ئېھتىيات بىلەن قوشۇپ قويدۇم ، — ئاتا - ئانامز مۇسۇلمان . . .

— ئەپلىكلىكىڭنى قارا ، — قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى گۇ سوزا . ئۇ كۈلگەندە سۈۋارى ئالتۇن قاپلانغان چىشلىرى ۋالىلداپ كەتتى ، — نېمە دەيدىغىنىڭنى بىلىپ بولدۇم . . . ھاراق چىقىرىدىغان يەرگە سالامدىكىن دەپ قاپسەن - دە ؟ ئۇ يەرگە سېنى بۇيرۇغلى بولامدۇ ؟ قىلاي دېسەڭمۇ ئەپلەشتۇرەلمەيسەن . . . ئىشىنىڭ نېمىلىكىنى دەپ بەرسەم ، ئوتۇن يېرىش ، سۇ توشۇشتىن تارتىپ مال چۈشۈرۈش ، مال يۆتكەش ، ھويلا - ئارام‌لار ، تالا - تۈزىنىڭ ئىشلىرى . . .

— ئىشلەپ قالاي ، — دېدىم كۆڭلۈم ئىزىغا چۈشۈپ .

— ماقۇل ئەمىسە ، ھازىر چىقىپ ، ئەتىجانىڭنى يۇيۇپ تازىلا ، چاچ - ساقاللىرىڭنى ياسات ، ياقاڭدىن تارتىپ تاپىنىڭغىچە كىيىگەن جالدىرۇاقلىرىڭنى ئوچاققا تاشلا . مۇشۇ تۇرقۇڭ ، ئاشۇ كېپەنلىرىڭ بىلەن يەنە بىر قېتىم كۆزۈمگە كۆرۈنسەڭ ، مېنى ئادەمگەرچىلىكى يوق خوتۇن ئىكەن دېمە ! — ئۇ ماڭا قارىتىلغان گېپىنى توختىتىپ ، ئىشىك تەرەپكە قاراپ ۋارقىرىدى ، — قايسىڭلار بار ، ھاي تالادا قايسىڭلار بار ؟

« چالا تەتەي » شۇ يېقىن ئاردا بولسا كېرەك ، ھايالسىز كىرىپ كەلدى . گۇ سوزا مېنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا بۇيرۇدى :

— ماۋۇ ئاللاھبەردىنى ھاممامغا باشلاپ قوي ، ئامباردىكى كىيىم-كېچەكلەرگە قاراپ باق . باب كېلىدىغانراق تۇماقتىن ئۆتۈككىچە تېپىپ بەر . . . ئاندىن ئۆمەراخۇنغا ئېيتىپ قوي ، بۇنىڭ چاچ - ساقاللىرىنى چۈشۈرۈپ ، ئادەم سىياقىغا كىرگۈزسۇن . . .

« چالا تەتەي » لەۋلىرىنى بوش مىدىرلىتىپ :

— ماقۇل ، — دېدى ۋە ماڭا قارىدى .

— ھامامنىڭ ئوچىقىغا ئاۋۇال ئۇستۇڭدىكى جالدۇرۇاقلىرىڭنى تاشلايسەن ، — گۇ سوزا ماڭا قاراپ يەنە تەكرارلىدى ، — ئاخشاملىققا ساڭا ياتاق ئورۇنلاشتۇرىمەن . . .

مەن « چالا تەتەي » نىڭ كۆزلىرى ئارقىلىق باشلىشى بىلەن دالاغا چىقتىم . شۇ ئارىلىقتا گۇ سوزىنىڭ ھۇسىين پوكانچىغا :

— سېنىڭ قورسىقىڭ قانداق ئىدى ؟ ئاچ بولسا ئېيت ، ساڭا تاماق ئەكەلدۇرۇپ بېرىمەن ، — دېگىنىنى ئاڭلىدىم .

ھۇسىين پوكانچى تاماق يېمەيدىغانلىقىنى بىلدۇردى بولغاي ، كەينىمدىنلا دالاغا چىقتى .

— خۇدايىمغا ئامانەت ئۇكام ، نېرى ـ بېرى ، قاتتىق ـ يېرىك گەپ ـ سۆزلەر بىلەن دىلىڭنى چىگكەن يەرلىرىم بولسا كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋېتەرسەن ، — دەپ قوللىرىمنىڭ بېغىشىنى تۇتۇپ قىستى ، — سېغىنسام يوقلاپ تۇرىمەن ، سەنمۇ بىكار چاغلىرىڭدا بېرىپ تۇرغىن . . .

ئۇنىڭ ياشلانغان كۆزىگە قاراپ ، مېنىڭمۇ كۆڭلۈم بۇزۇلدى . ئاغزى تورۇك ـ تورۇك بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى تۇزلۇكىنى بىلەتتىم ، جىق ياخشىلىقلىرىنمۇ كۆرگەن . شۇ تاپتا مەن ئۇنىڭ بىلەن تېخى بىر شەھەردە تۇرىدىغانلىقىم ئېنىق تۇرسىمۇ ، ئەمدى مەڭگۈ كۆرۈشەلمەيدىغانىدەك بىر خىل جۇدالىق تۇيغۇسى نەپسىمنى قىسماقتا ئىدى . مەنمۇ گېپىگە يارىشا لايىقدا خوشلىشىش سۆزلىرىنى ئېيتىپ ، شا جۇمەگە سالام دەپ قويۇشنى تاپىلىدىم .

« چالا تەتەي » نىڭ كەينىدىن ھويلىغا چىقتىم . بۇ ھويلا تۆت چاسا بولۇپ ، تام چۆرىدەپ قاتار ئۆي چۇشكەن ، ئوتتۇرىدىكى سەيناسىمۇ خېلى كەڭرى ، يوغان ھويلا ئىدى . ھويلىنىڭ نېرىقى چېتىدە بايات بىز قېقىپ كىرگەندەك چوڭلۇقتىكى يەنە بىر ئىشىك بارلىقى كۆرۈنەتتى . ئۇ ھىم يېپىلغانلىقتىن ، نېرىسى كوچىغا تۇتىشامدۇ ، ياكى يەنە بىر ھويلىغا ئۆتۈشەمدۇ ، بىلگىلى بولمايتتى . بۇ ھويلىنىڭ كىشىگە غەلىتە بىلىنىدىغان يېرى ئاجايىپ غەلىتە پۇراق ئىدى . بۇ پۇراق دەماللىقتا ئاچچىقسۇچىلارنىڭ ئېچىتقان كېپىكى چىقارغان پۇراقتەكمۇ تەسىر قىلاتتى ، لېكىن ئۇنىڭدىن قاڭسىق ۋە ئاچچىق ئىدى . « قايسىبىر ئۆيلەردە ھاراق ئېچىتسا كېرەك . . . » دەپ ئويلىدىم ئادەمسىز كەڭرى ھويلىغا كۆز يۈگۈرتۈپ .

— مۇشۇ هاممام ، — « چالا تەتەي » ھويلىنىڭ نېرىقى بېشىدىكى بىر ئۆينىڭ ئىشىكىنى كۆرسەتتى ، — تاشقىرىدا قازان بار ، ئوتۇنمۇ بار ، ئۆزىڭلار ئېچىدىكى ئۆيدە . . .

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپلا كەينىگە بۇرۇلۇپ يۇرۇپ كەتتى . قار يېڭىلا توختىغان بولسىمۇ ، ھويلىدىكى قار ئۈستىدە ئۇنىڭ پاختىلىق لاتا خېيىنىڭ تاپىنىدىن غىرىسلىغان يېرىك تاۋۇش چىقىپ تۇراتتى .

هاممامغا كىردىم . « چالا تەتەي » دېگەندەك ، كىرىشكىلا ئۆرە ئوچاق ۋە ئۈستىگە بېكىتىلگەن يىگىرمە سوغا سۇ سىغىدىغان يوغان قازان كۆزگە چېلىقاتتى . شۇ تاپتا ئوچاقتا ئوت يوق ، پەقەت ئۆچەي دەپ قالغان بىر نەچچە تال چوغ كۈل ئارىسىدا پاركىراپ تۇراتتى . سول قول تام ـ تورۇسقىچە زەيلەپ كەتكەن ، تامنىڭ سىرتتىن كىرىشتىكى بۇرجىكىدە پەس ، قېلىن تاختايدىن قوپال ياسالغان بىر ئىشىك تۇراتتى . مەن ئۇنى ئېچىپ ئىچىگە كىرىپ باقتىم . بۇ خېلى چوڭ ، تار ئۆي ئىدى . پەس يېپىلغان تورۇسنىڭ جەگىلىرىگە چىگىلگەن قىل تانىلارغا ئۇچ ـ تۆتچە ئۇرۇق ئېسىلغانىدى . ھەر ئۇرۇق تېگىدىكى ئەۋرەزلەرنىڭ ئارىلىقىدا بوردىدىن تىكلەپ تورغۇزۇلغان توساق بار ئىدى . يورۇقلۇق ئىشىككە يېقىن تۆڭلۈكتىن چۈشۈپ تۇراتتى . تۆڭلۈك ئوچۇق بولسىمۇ ، كىچىك بولغانلىقتىن ، ئۆي ئىچى گۇگۈم ۋاقىتدىكىدەك يېرىم قاراڭغۇ ئىدى .

مەن ھەيران بولغان ھالدا قازان بېشىغا قايتىپ چىقتىم . قازاننىڭ چوڭلۇقى ، ئۇرۇقلارنىڭ كۆپلۈكى ، ئەۋرەزلەرنىڭ ئارىلىقىدىكى توساق بوربلار بۇ هاممامنىڭ ئائىلە ئىچىدىلا پايدىلىنىدىغان هاممام ئەمەس ، بازاردىكى جامائەت سەرراپلىرىغا ئوخشايدىغانلىقىنى كۆرسەتتى . « بىرلا ۋاقىتتا تۆت ـ بەش ئادەم غۇسلى قىلىدىغان ئوخشامدۇ ؟ — ئويلىدىم ئىچىمدە ، — گۇ سوزىنىڭ چاكارلىرى شۇنچە كۆپمىكىنە !؟ »

تام تۆۋىدىكى يېرىپ دەستىلۇپتىلگەن ئوتۇنلارنىڭ قۇرۇغان شېخىقلىرىنى چىقىرىپ ، چوغ بىلەن تۇتاشتۇردۇم . ئوتۇننى بولۇشىغا تېقىپ ئوتنى ئۇلغايتقاندىن كېيىن ئاۋۇال بويۇمنى سۇغا سالماقچى ، ئاندىن كېيىمنى كۆرۈپ بېقىپ ، كونىلىرىنى ئوتقا تاشلىماقچى بولدۇم . ئون

يىلنىڭياقى يازدا ئېرىق - ئۆستەڭلەردە سۇغا چۆمۈلگەننى ھېسابقا ئالمىغاندا قىشتا سېسىپ ، كىرلىشىپ يۇرىۋەرگەنىدىم . ئەمدى ھاممامنىڭ ئۆزىگە خاس پۇرىقى ، سوپۇن پۇرىقى ۋە ئەۋرەزدىن ئۆرلەۋاتقان غەلىتە زەي پۇرىقى قوشۇلۇپ ماڭا غەلىتە تەسىر قىلىۋاتاتتى . ئۇ ئۆتمۈشنى ئېسىمگە سالاتتى ۋە كەلگۈسىنى يېقىنلاشتۇراتتى . مەن كىيىم - كېچەك كىيىپ ، تاماق يەپ ، يەنە ھەر ئايدا يېرىم تەڭگىگە ئىشلەپ ، بۇ خىلۋەت ئىچكىرى ھويلىدا قانچىلىك ۋاقىت تۇرىدىغانلىقىمنى مۆلچەرلىيەلمىسەممۇ ، تىلەمچىلىك ، دەرۋىشلىكتىن خالاس بولغىنىمنى ، « ئەركىنمەن » دەپ تۇرۇپ بىر تۇغرام نان ئۈچۈن ھەررەك - سەررەك ئادەملەرگە يېلىنىپ ، قول ئۇزىتىشتىن قۇتۇلغىنىمنى ئەمەلىيەت ، بۇ چۈشۈم ئەمەس دېيەلەيتتىم . . .

« چالا تەتەي » ئىشكىنىڭ تېشىدا تۇرۇپ :

— ئېگىن ئەكىلىپ قويدۇم ، — دەپ توۋلىغاندا ، مەن تېخى ئۇچاق ئالدىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتىم .

تالاغا چىقىشمىغىلا ئىشىك ئالدىغا قويۇپ قويۇلغان بىر دۆۋە ئېگىنگە كۆزۈم چۈشتى . « چالا تەتەي » يېراقلاپ كېتىۋاتاتتى . مەن بۇ ئېگىنلەرنى قۇچاقلاپ ، ھاممامغا ئەكىردىم ۋە بىر - بىرلەپ ئوتۇن ئۈستىگە قويۇپ تەكشۈرۈپ باقتىم . تۇماق قاپداپ كەتكەن ، يۇڭلىرى كۈيە يېگەن بولسىمۇ يېرتىقى يوق ئاق تۇماق ئىدى . پاختىلىق چاپان چېرىكچە چاپان بولۇپ ، تېشى بىر نەچچە يېرىدىن يامالغانىدى ، ئەستەر تەرىپى قاسماق كىردىن پارقىراپ تۇراتتى . پاختىلىق ئىشتانلا كونا بولسىمۇ ئىچى - تېشى يىرتىلمىغان ، پاختىسى قېلىن ، كىيىملەر ئىچىدىكى تۇزۈكرەكى ئىدى . پۇتۇمغا كىيىدىغىنىم پىيما بولۇپ ، ھازىر كىيىۋاتقان پىيىمامدىن ئاز - تولا تۇزۈك بولمىسا ، قونچى ، تاپىنى يىرتىق ، يەكپاي ، ۋە بىرى كۆيۈپ قورۇلۇپ قالغان پىيما ئىدى . بۇرۇن تېقىپ قويۇلغانمۇ ، ياكى « چالا تەتەي » نىڭ غەمخورلۇقىمۇ ، ئىشقىلىپ ، پىيمىنىڭ قونچىدا ئىككى پۇتقا بىر نەچچە يۆگەپ ئورىغۇدەك پايتىما بار ئىدى . تاپان ئاستىدىكى يىرتىقلارغا ئىچ تەرىپىدىن پاخال

تىقىلغانىدى .

مەن ئىچكىرى ئۆينىڭ تام تەكچىلىرىدىن بىر نەچچە يالاندا تېرەۋېلىپ ، ئۈزاق ، ئەزمىلىك بىلەن يۇيۇندۇم . ئېتىمدىن يېرىمى سويۇلۇپ چۈشۈپ كەتكەندەك يەڭگىللەپ ، چاچ - ساقاللىرىم ۋە بەدىنىمدىكى سۇنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرغىنىمدا ئىشىك زەرب بىلەن ئېچىلدى - دە ، سالۋار تۇماق ، پاختىلىق قىسقا چەكمەن چاپان ، يىرتىق چورۇق كىيگەن ، چاچ - ساقاللىرى چارلاشقان ، ئات يۈز ، قاشلىرى ئۇزۇن ، بۇرنى يۇزىگە ئوشۇق كەلگەندەك پولتىيىپ چىقىپ تۇرىدىغان پاكار بىر كىشى كىرىپ كەلدى . مەن قول ئۇزىتىپلا سېلىپ تاشلىۋەتكەن ، ئوچاقنىڭ ئوتى سەل پەسلىسە قالىۋەتمەكچى بولۇپ تەييار قىلىپ قويغان كونا كىيىملىرىمنى ئېلىشىنىمۇ ، ياكى ئورنۇمدىن يالىڭاچ تۇرسىمۇ تۇرۇپ ، يەڭگۈشلىمەكچى بولغان يېڭى كىيىملىرىمنى ئېلىشىنىمۇ بىلەلمەي تۇگۈلۈۋالدىم . ئۇ مەڭدەپ قالغىنىمنى كۆرۈپ ، قاپقىنىمۇ ئاچماي :

— ئىچكىرى كىرسىلە ، — دېدى .

شۇ چاغدىلا مەن ئۇنىڭ قولىدا ئۇستىرا ، قىسقا چەكمەن چاپىنىنىڭ ئۇستىدىن باغلۇغلىق شويىنا بەلۋىغىدا كاپلىغۇچ كۆرۈپ ، ياتىن گۈ سوزا تىلغا ئالغان ئۆمەراخۇن شۇ بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلدىم . ئۆزۈمدىن چوڭ ئادەمنىڭ ئالدىدا يالىڭاچ ئولتۇرۇش ناھايىتى بەئەپ بولسىمۇ ، ئىلاجسىز ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ ئىچكىرىگە كىرىپ ، بايا مەن يۇيۇنغان ئەۋرەزنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردۇم . كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتقاندا ، چاچ - ساقاللىرىمنى ئالدۇرغۇم يوق ئىدى . بۇ ئون يىللىق ھەمرىھىم بولۇپلا قالماي ، يازغا ئۇلىشىپ قەشقەرگە بارارمەن بولۇپ تۇرۇۋاتقىنىمدا ، قەشقەرلىكنىڭ كۆزىدىن مېنى يوشۇرىدىغان نىقاب ئىدى . لېكىن ، گۈ سوزا ئۇلارنى يوقتىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەرگەن تۇرسا قانداق قىلاي ؟

ئۆمەراخۇن ھۆل چېچىمغا ئۇرىتىقتىن ئىسسىق سۇ قۇيۇپ ، يالاندا سۈرۈۋېتىپ :

— دوللىرىدىن ئېشىپتۇ بۇ چاچلار ، — دېدى ۋە مەن

بىلمەيدىغاندەك بىر تۇتام چېچىمنى كۆز ئالدىمدا پۇلاڭشىتىپ قويدى ، — نېمە قىلىمەن ، دەپ ئۆستۇرگەن تۇك بۇ ؟

— دەرۋىش ئىدىم ئاتا . . . ، — دېدىم ئاستاغىنا .

— دەرۋىش بولغاندىمۇ شۇنچىۋالا ئۆستۇرۈك بارمۇ ؟ — ئۇ ئۈستىنى كاپىلاۋېتىپ يەنە غودۇڭشىدى ، — كىگىز بولۇپ كېتىپتۇ ، تېگىگە سۇمۇ ئۆتمەيدۇ . ئاندىن نېمىدېگەن جىق جانىۋارلار ئۇ ؟ بېقىپ ئاۋۇتۇپ ئۇچۇرما قىلماقچىمىدىلە ؟ — مەن جاۋاب بەرمەي كۆزۈمنى يۇمۇپ ئولتۇرىۋەردىم ، — جاننى ئۆزۈڭ بەرگەن خۇدايىم ، ئۆزۈڭ بىر نېمە قىلارسەن دېگەندەك ئۆزىنى شۇنچىۋالامۇ تاشلىۋەتكەن بارمۇ ؟ قىنچىشتۇرمىدىمۇ ؟ . . . كۆنۈپ قالامدىكەن يا ؟ . . .

مەن يەنىلا گەپ قىلماي ئولتۇرىۋەردىم . ئۇ « بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم » دەپ ئۈستىنى باش ئۇستۈمگە ئېلىپ كەلدى ـ دە ، شۇنداق دېدى :

— بۇ چاچلار ھەم ئۇزۇن ، ھەم يىرتىك . تېگى ئېرىمگەنلىكتىن بىردەم جان قىينايدۇ ، چىداپ ئولتۇرسىلا . ئۆز ئاياغلىرى بىلەن بۇ ھويلىغا كەلگەندىكىن « ۋايجان » دېسىلمۇ ۋاقتى ئۆتتى . ھازىرقىسى تېخى باشلانمىسى ، خۇدايىم بۇيرۇسا نى ـ نى « ۋايجان » قىچقىرىلا . . .

بۇ ۋاينىك سۆزىدىن قانداق مەنە چىقىرىشىمنى بىلەلمەي قالدىم . تۇنۇگۈن كەچتە ۋە بۈگۈن كېلىۋاتقۇچە ھۇسىين پوكانچىمۇ ماڭا شۇنىڭغا يېقىنراق گەپ قىلغانىدى . تۇنجى كۆرۈشۈشىمىزدە ئىسىملىرىمىزنى سوراشماي تۇرۇپ ، بۇ بۇ ۋاينىك مۇنداق گەپلەرنى قىلىشىنىك سەۋەبى نېمە ؟ گۇ سوزا بايا « خالساڭ قال ، خالىمساڭ كەت . . . » دېدى . شۇنداق دېيىشىدە مېنى پۇشايمان قىلدۇرىدىغان بىر ئىشلارمۇ بارمىدۇ ؟

بۇ ۋاينىك ئۇستىرىسى گالمۇ ، ياكى چېچىم ئۇنىك دېگىنىدەك كاجمۇ ، ئەيتاۋۇر ، باش ئۇستۈمگە بېدە تېرىلىپ ، گال ئورغاقتا ئورۇۋاتقاندەك كارتىلدىغان ئاۋاز قۇلقىمنى يېسە ، ئۇستىرا بىسى تەگكەن يەر چىداپ بولمايدىغان دەرىجىدە ئاغرىيتتى ، ھەققەتەن جان قىينىلدىغان چاچ ئالدۇرۇش بولۇۋاتاتتى .

— قولۇم قاپىرىپ كېتىدىغان بولدى ، — دەپ غودۇڭشىيتتى بوۋاي پات ـ پات ئۇستىرا كاپلاپ ، — چاچنىك تېگى سېكىنىپ كېتىدۇ . قوي يېغىدا ياغلاپ ، ياتقاندا تۇماقنى ئالمىسلا .

ئۇ بېشىمنى ئېگىزلاپ بولۇپ ، ساقاللىرىمنى يۇمشىتىش ئۈچۈن ئىككى چېكەمنى ئۇۋۇلاۋاتقاندا :

— ساقلىمنى چۇشۇرتمەيمەن ، — دېدىم قەتئىي قىلىپ .

— گۇ سوزام . . .

— بولدى ، جاۋابىنى ئۆزۈم بېرەرمەن . . . ، — مەن چېچىم بولمىسمۇ مەيلى ، ساقلىم قەشقەردە لازىم بولىدۇ ، دەپ ئويلايتتىم .

— ئەمىسە ياساپ قويايلى ، چىرايلىق كەتمەن ساقال نۇسخىسىدا ئەپلەپ قويىمەن .

بۇنىڭغا ياق دېيەلمىدىم . ئۇ ئېگىكىمنىك ئاستىنى كالپۇكۇمنىك تېگى ـ تۆپىسىنى ۋە مەڭزىمنى قىرىپ قويدى . شۇ پۇرسەتتە :

— مېنى پارچە ـ پۇرات ئىش قىلسەن ، ھاراق ئېچىتىدىغان يەرگە يولمايسەن دېدىڭغۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— شۇنداق ، توغرا دەپتۇ ، — ئۆمەراخۇن تەستىقلىدى ، — ئاشۇ پارچە ـ پۇرات ئىش دېگەن چاتاق ـ دە ، ئۇھ دېگۈچىلىكى قالمايدۇ كىشىنىك . ئۇنىك ئورنىغا ھاراق ئېچىتىشقا سالسىمۇ مەيلى دەپ قالىلا . . .

— ئايدا يېرىم تەڭگە بېرىدىكەن ، ئىشقا ئۆلۈپ قالماسمەن ، — دېدىم قورقۇنچلۇق بىر گەپ يوق ئىكەنغۇ ، دېگەن يەرگە كېلىپ ، — ماڭا يازغا ئۇلىشۇۋېلىش لازىم ئىدى . ئاندىن قولۇمغا تۆت ـ بەش تەڭگە يېغىمسام . . .

— جىقراقمۇ يېغىپ قالارلا ، — دېدى ئۇ گېپىمنى بۆلۈپ .

مەن بۇ سىرلىق سۆزلەردىن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدىم . ئۆمەراخۇن باش ۋە ئېگىكىمنى سلاپ قويۇپ ، ئېغىر ئۇھ تارتتى ـ دە :

— خۇداۋەندە كېرەم بەندىسىنى بۇ دوزاخقا يېقىن يولاتمىغاي . . . ، — دەپ قويۇپ خوش دېمەيلا چىقىپ كەتتى .

مەن توڭغانىنىك ئۇستىگە ئېچىشىپ ئاغرىۋاتقان بېشىمغا ئاۋۇال ئاق

تۇماقنى كىيۋالدىم ، كۆڭلەك بولمىغانلىقتىن چاپانىنى گاڭ ئېتىم ئۇستىگە كىيىپ ، ئىشتان ۋە پىيما كىيگۈچە كونا ئېگىنلىرىمنى كۆيدۈرۈش - كۆيدۈرمەسلىك ئۈستىدە ئويلىنىپ قالدىم . ئەگەر ھۇسىيىننىڭ ئاگاھلاندۇرۇشى مۇسۇلمانلىقىمنى كۆزدە تۇتۇپ ، ھاراق ئېچىتىشقا يېقىن كېلىپ قالامدىكىن ، دېگەن ئەنسىرەشكە ئاساسلانغان بولسا ، ئۆمەراخۇننىڭ « ھاراق ئېچىتىشقا سالسىمۇ مەيلى ، دەپ قالىلا » دېگىنى قانداق گەپ ؟ ئەگەر مېنى ئىنسانىنىڭ ئەخلاقى ئۆلچىمى ۋە ۋىجدانى كۆتۈرمەيدىغان ئاللىقانداق بىر ئىشلارغا سالسا ، ئىسسىقىدا كېتىۋالغىنىم تۈزۈك ئىدى . ئۇ چاغدا پىت بولسىمۇ ، سىركە بولسىمۇ ، كىر - قاسماق بولسىمۇ كونا ئېگىنلىرىم ئەسقاتاتتى . لېكىن ، ھۇسىين پوكانچى بىلەسلىكىنى ئېيتتى . مۇنۇ ئۆمەراخۇن بىلىدىغاندەك تۇرۇپ ئېيتىپ بەرمىدى ۋە تېخى بۇ يەرنى « دوزاخ » دېدى . سىرنى كىمدىن ئېنىقلاي ؟

گۇ سوزىنىڭ ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈپ ، « ئاۋۋال ئون - ئون بەش كۈن ئىشلەپ باقاي ، سىلىمۇ مېنى كۆرسىلە ، مەنمۇ ئىشىنىڭ ئەلمى - تەلمى بىلەن تونۇشاي . دائىم ئىشلەپ قالسام ، ھېساب - كىتاب سىلە دېگەندەك بولسۇن ، كېيىپ قالسام ، ئىشلىگىنىمگە ھەق ئالماي ، ھەققىم يېگىنىم ۋە ياتقىمغا ھېساب بولسۇن . . . » دېمەكچى بولدۇم . كونا ئېگىنلىرىمنى كۆيدۈرۈۋېتىشتىن يالتىيىپ ، تالاغا ئېلىپ چىقتىم - دە ، ئانچە ئېگىز يېپىلمىغان ھامامنىڭ ئۆگزىسىگە تاشلىۋەتتىم . بۇ توڭغا سالغانلىق بولۇپ قالار ، دېدىم ئىچىمدە .

ھويلا سەيناسىدا ئادەم يوق ئىدى . ھاممامغا كىرىشتىن ئىلگىرى چىققان دالانغا كىردىم . گۇ سوزىنىڭ ئىشكىگە قۇلۇپ سېلىقلىق ئىدى . ھۇسىين پوكانچى بىلەن دەسلەپ كىرگەن ئىشككە كەلدىم ، بۇ ئىشكىتىمۇ قۇلۇپ بار ئىدى .

مەن ھويلىغا قايتىپ كىردىم . سەينادا « چالا تەتەي » بىر داسنى يۇيۇپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ قايسى ئۆيدىن چىققانلىقىنى ئاڭقىرغىلى بولمايتتى . ئۇ مېنى كۆردى ، ئۆزگەرگەن تۇرقۇم ، ئۇستۇبشىمغا سەپسېلىپ قارىدى . ئەمما ، ھېچنېمە دېمەي يەنە دېسىغا ئېگىشۋالدى . مەن

ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ :

— گۇ سوزام يوق تۇرىدىغۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— ۋاي تاڭ . . . ، — بېشىنىمۇ كۆتۈرمىدى ئۇ .

— سىلىنىڭ ئاتلىرى نېمە ؟ — ئۇنۇمگە مېھرىبانلىق تۇسىنى بېرىشكە تىرىشىپ سورىدىم .

— چولپانخان ، — قىسقىلا جاۋاب بەردى ئۇ ۋە ئەمدى گەپ سورىما دېگەندەك قىلىپ ، ئالدىنى مەندىن بىلىنەرلىك بۇراپ ، ھاممام تەرەپكە يۈزلەندى . ئىچىمنى تاتلاۋاتقان « سىر » نى بىلەلمەي تىت - تىت بولۇۋاتقىنىمدا ، قىلىدىغان ئىشىم بولمىغانلىقتىن ، خاپا بولساڭمۇ بولارسەن ، دەپ يەنە سورىدىم :

— سىلى ئەسلى مۇشۇ شەھەردىنمۇ ؟

— ياق ، سىرىقبۇيىدىن .

— ئوبدان يۇرتتىن ئىكەنلا ، — بىلمىسەممۇ خۇشامەت قىلىپ قويۇشقا ئۇرۇندۇم ، — بۇ يەرگە كەلگىلى خېلى بولدىمۇ ؟

— ئۈچ يىل . . .

— كۆنۈپ قالغاندەك تۇرىلا . . .

— كۆنمەي نېمە چارە ؟

چولپانخان ئەمدى يەنە مەن تەرەپكە سەل بۇرالدى . ئۇنىڭ داسنى يۇيۇپ بولغانلىقىنى ، سۇنى تۆكۈۋەتمەي ، داسنى سىلاپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ ، گەپ قىلىشقۇسى بارلىقىنى بايقىدىم .

— مەن قەشقەردىن ، — شۇنداق دەپ باشلىدىم گەپنى ، — ياقا يۇرتتا جىق يۈرۈپ قېلىپ ، بايىتىن سىلە كۆرگەندەك ھالغا چۈشۈپ قالغانىدىم . تۆت - بەش تەڭگە پۇل قىلاي دېسەم ، مەن بىلەن كەلگەن ھېلىقى كىشى مۇشۇ يەرنى سايە قىلدى . ساقلىم بېدىدەك بولغىنى بىلەن مازار - زاراتكارلىقلاردىن چىقماي يۈرگەچكە بۇ يەردە ئىشلەشكە تازا كۆڭۈل توختىتالمايۋاتىمەن . سىلىنىڭچە مېنى نېمە ئىشقا سالار ؟

چولپانخان دەرھال جاۋاب بەرمىدى . ئۇنىڭ ھەقىقەتەن چولپانغا ئوخشايدىغان كۆزلىرى داسنىڭ تېشىدىكى نامەلۇم بىر نۇقتىغا

تەكلىگەندى . كېيىن ئۇ ماڭا لەپپىدە بىر قارىۋېتىپ ، ئېغىر تىنىپ قويۇپ :

— سوزامنىڭ هاراق دۇكىنى ، مۇسەللەس ساتىدىغان دۇكىنى ، گۆرۈخانىسى ، چىلىمخانىسى ، ئەسكى ـ تۇسكى كىيىم ـ كېچەك ، لاقا ـ لۇقىلارنى ئېلىپ ساتىدىغان ئىككى يايمىسى بار ، — دېدى ۋە ئويلىنىۋېلىپ داۋام قىلدى ، — هاراق ئىچتىدىغان ، مۇسەللەس چىقىرىدىغان ، كونا ئېگىلەرنى ئۆرۈپ تىكىدىغان ، كاسىنا كىر يۇيىدىغان ئىشخانىلىرىمۇ بار . . . هەقىچان دۇكانلارغا هاراق ، مۇسەللەس تۇشۇغلىق سالار ، ئەسكى ـ تۇسكى ، لاقا ـ لۇقىلارنى يۆتكىتەر . يەنە ئۇتۇن يارىدىغان ، سۇ توشۇيدىغان ، هويلا سۈپۈرىدىغان ، يىقىلغان ـ بۇزۇلغانىنى تۈزىتىدىغان ئىش دېگەن چاچتىن تولا . . . بۇرۇندىن تارتىپ چاكار تۇختىمايدىكەنمىش . مەن كەلگەندىن بېرىمۇ سىلىدىن باشقا تۆتەيلەن ئىشلىدى . ئىككىسى سولاققا چۈشتى ، بىرى ئۈچ ـ تۆت ئاي ئىلگىرى ئۆلۈپ قالدى ، يەنە بىرىنى بىلمەيمىز ، يوق بولۇپ كەتتى . . .

— تالادىكى خەقلەر ، بۇ مۇسۇلمان كىشىگە لايىق جاي ئەمەس ، دەيدىكەنغۇ ؟ — تېخىمۇ ئاسماقچىلاپ سوراپ باقتىم .

— بولمىسچۇ ؟ — چولپانخان مەن ئەيىبلىكتەك هوميىپ قويدى ، — سوزامنىڭ هاراق قاينىتىپ سېتىشى ، گۆرۈكەشلىك قىلىشى مۇسۇلمانچىلىققا توغرا كېلىدىغان ئىشمۇ ؟ ئاندىن ، ئۇنىڭ تونۇمايدىغان ئادىمى يوق ، ئۇ لوزۇڭ ، يايى ، چېرىك بېشى ، بەگ ، چەكەدىدىن تارتىپ قىمارۋاز ، ئوغرىلارغىچە ئالاقە قىلىدۇ . كېچە ـ كېچىلەپ مەستلەر ، نەشىكەشلەر كوچىنى بېشىغا كىيىپ ۋارقىراپ چىقىدۇ . نەرسىلىرىنى گۆرۈگە قويغانلار ۋاقتىدا ئاجرىتىپ ئالالماي ، كېيىن كېلىپ تاپالماي ماجىرا چىقىرىدۇ ، قانداقتۇر ئادەملەر دۇكىنىڭدىكى پالانى نەرسەمنى مانچە ئاي ئىلگىرى ئوغرىلىتىپ قويغانمەن ، دەپ كېلىپ پوپاڭ سالىدۇ . . . يەنە بىر مۇنچە ئەسكى ئىشلىرى بار تېخى ، دېيىشكە ئىزا تارتىدۇ كىشى . . .

مەن چۈشەندىم . كىشىلەرنىڭ نېمىشقا گۇ سوزىنىڭ ئۆيىدە

ئىشلىگىلى ئۇنىمايدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى چولپانخان دېگەن دائىرىدە بولسا ئېنىق بولۇپ قالغانىدى . قانداق قىلىشىم كېرەك ؟ ئەگەر ئۇ دېگەن ، گۇسوزىنىڭ ئۆزى باشتا ئۇقتۇرغان ئوتۇن يېرىش ، سۇ ئەكىلىش ، دۇكانلارغا مال يۆتكەش ، هەتتا هاراق توشۇش بولغاندىمۇ ماڭا قىلسا بولمايدىغان ئىش بىلىنمەيتتى . بۇرۇن ئۇنداق ئىشلارنى قىلىپ باقمىغان بولسامۇ ، قىلىشنى ئۆگىنىۋالالايدىغانلىقىمغا ، ئادەم ئىش قىلغانغا هېچنېمە بولۇپ كەتمەيدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم . ئۇنىڭ ناشايان ، ئەسكى ئىشلىرى بولسا ئۆزىگە هېساب ، شۇنداق ئىشلارنى مۇشۇ شەهەردە ، شەهەر ئىچىدىكى ئاۋات رەستىدە قىلسا ، ئەتراپتىكى شۇنچىۋالا جىق ئادەم ئىرىلاشماپتىغۇ ئەجەب ؟ ئاشۇ ئىشلىرىغا مېنى سالمىسا ، مېنى ئارىلاشتۇرمىسا ، پەرۋايىم نېمە ؟

— نېمە ئىشقا سالىدىغىنىنى ئۆزى ئېيتار بەلكىم ، — دېدى چولپانخان ۋە داستىكى سۇنى ئاغدۇرۇپلا تۆكۈۋېتىپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇ ئورنىدىن تۇرغاندا تېخى ياپياشلا تۇرقىغا ماس كەلمەيدىغان هالەت بىلەن ئېگىشىپ بېلىنى تۇتۇپ قالدى . مەن داسىنىڭمۇ ئەرزان قارا تۇنىكىدە سوقۇلغان ، ئۇنچە ئېغىر ئەمەسلىكىنى پەرەز قىلدىم . قارىغاندا ، ئۇنىڭ بېلى ئاغرىيتتى ، — ساقلاپ تۇرسىلا ، ئۆزى ئىزدەيدۇ ، — دېدى ئۇ ۋە ئۇدۇلدىكى بىر ئىشكنى كۆرسىتىپ تەكلىپ بەردى ، — ئاشۇ ئىشكتىن كىرسىلە ئۆمەرانىكامنىڭ ئىشخانىسى . پاراڭ سېلىشقاچ تۇرسىلمۇ بولىدۇ ، يانىدىكى ئىشكتىن كىرسىلە ئىش تېكىۋاتقان ئاياللاردىن تۆت ـ بەشى بار ، ئۇلارمۇ زېرىكتۇرمەيدۇ . . .

ئۇ يېقىمسىز كۈلۈپ قويۇپ كېتىپ قالدى . ئۇنىڭ ئۆمەراخۇنىڭ كىگىمۇ ، ئايالىلارنىڭكىگىمۇ كىرمەي ، باشقا بىر ئىشكتىن كىرىپ كەتكىنىنى كۆزىتىپ تۇردۇم . يالغۇز تۇرغۇچە دەپ چاچقۇنراق بولسىمۇ ئۆمەراخۇنىڭكىگە كىرىپ ، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى كۆرگەچ ، پاراڭلىشىپ ۋاقىت ئۆتكۈزمەكچى بولدۇم .

ئۆمەراخۇنىڭ ئىشخانىسى دېگىنى مۇسەللەس ئېچىتىدىغان ئۆي ئىدى . ئىشكنى ئېچىشىمغىلا مەن ئون يىل ئىلگىرىكى تونۇش پۇراقنىڭ

ئۇرۇلغانلىقىنى سەزدىم . بۇ ئۆي ئىچكىرى ـ تاشقىرى بولۇپ ، تاشقىرىدا خوتەننىڭ چوڭ ئۇرۇقلۇق يېمىشى چىلانغان ئوتتۇز سوغدىن سۇ بارىدىغان ئىككى ئىدىش تۇراتتى . يېمىشلەر تېخى ئېچىپ پىشمىغان بولسىمۇ ، ئىدىشتىن چۇلدۇڭشىغان ئاۋاز چىقىپ تۇراتتى . ئۆينىڭ يەنە بىر تەرىپىدە يەردىن تورۇسقىچە يېمىش قاچىلانغان تاغارلار بېسىلغانىدى . ئىچكىرى ئۆيدە تام ياقىلىتىپ قويۇلغان ، بىر ئادەم سىغىدىغىدەك يەتتە ـ سەككىز كۈپىتە تەييار بولغان مۇسەللەس بارلىقىنى بىلگىلى بولاتتى . ئۆمەراخۇن ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ، يوغان تەشتەككە قالاپ چۇشۇرۇلگەن چوغقا مەيدىسىنى قاقلاپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ دۈمبىسى تەرەپتىكى يەردىن مەيدە بويى ئېگىزلىكتە ئېچىلغان ، گەۋدىلىك بىر ئادەم بەخۇدۇك ئۆمىلەپ ئۆتەلىگۈدەك كۆزنەك بار ئىدى . مەن كۆزنەكنىڭ نېرىسىنىڭ چولپانخان دەپ بەرگەن مۇسەللەس ساتىدىغان دۇكان ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇردۇم . پوكەي ياكى ساتقۇچى كۆرۈنمەيتتى . لېكىن ، كىشىلەرنىڭ ئىچىپ ئولتۇرۇپ قىلىشۋاتقان گەپلىرى ، بىر ـ ئىككىسىنىڭ جېدەللىشۋاتقان ئاۋازى بەخۇدۇك ئاڭلىنىۋاتاتتى . پەرىزىمچە ، دۇكان كىچىك ئەمەس ئىدى .

ئۆمەراخۇن كەلسىلمۇ دېمىدى ، ئەھۋالمۇ سورىمىدى . قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئالقىنىنى ئۆرۈپ ، نۆۋەتلەشتۇرۇپ قاقلاپ ئولتۇرغىنىچە ئولتۇرىۋەردى .

ـــ ئوتسىنىۋاتاملا ؟ ـــ مەن باشلاپ ئېغىز ئېچىپ ، بىردەم پاراڭلاشقۇم بارلىقىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ، تەشتەكنىڭ بىر يېقىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردۇم .

ـــ تېتىپ باقاملا ؟ ـــ سورىدى ئۇ ۋە ئېڭىكى ئارقىلىق كۈپ تەرەپنى ئىشارە قىلدى .

ـــ رەھمەت ، شۇنى تېتىپ باقماپتىكەنمەن ، ـــ راستىنى دېمەكچى بولسامۇ ھازىر ھەقىقەتەن تېتىغۇم كەلمەيتتى .

ـــ گۇسوزا دېگەن پۇلغا ئىمانىنى تېگىشكەن مىكىجىن خەقنى تېز مەست بولۇشۇن دەپ ئەشە ، كەندىر يېغى ئارىلاشتۇرغۇزىدۇ . ئەسلى

مۇسەللەس دېگەن ھالال نەرسە . . .

ـــ مەنمۇ شۇنداق ئاڭلىغان ، ـــ دېدىم .

ـــ لېكىن ، سىلە ئۇنىڭ قانداق ياسىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىمىغان . . .

مەن ئۇنى گەپكە سېلىش ئۈچۈن :

ـــ راست ، ئۇ تەرىپىنى ئاڭلىمىغان ، ـــ دېدىم .

ئۆز ھۈنىرىنىڭ مۇقەددەس ئەنئەنىسى بۇزۇلغىنىغا ئىچى پۇشقان ئۆمەراخۇن سۆزلەپ كەتتى :

ـــ مۇسەللەس دېگەن « ئۈچتىن بىر » دېگەن بولىدۇ . يەنى ، مەسىلەن ، ئوتتۇز جىڭ مەي باغلىغان ئۈزۈمنى تىكەنگە ئۇرۇپ ، سۈيىنى قازانغا ئون جىڭ قىلىپ چۇشۇرىمىز ، ئوتتۇز جىڭدا ئون جىڭ چۇشمىسە قىرىق جىڭدا ، ھەتتا ئەللىك جىڭدا چۇشسىمۇ مەيلى . لېكىن سۈيى چوقۇم ئون جىڭ بولۇشى كېرەك . ئۇنىڭغا يىگىرمە جىڭ سۇزۇك سۇ ئارىلاشتۇرۇپ ئوتتۇز جىڭ قىلىمىز . بوش ئوتتا ئون جىڭ قالغۇچە ھورلاندۇرۇپ قايىنىتىمىز ، ئۈزۈمنى تىكەنگە ئۇرۇشنىڭ سەۋەبى ، ئۈزۈم-نىڭ تىلىپى سۈيىگە چۇشمىسۇن ئۈچۈن ، بوش ئوتتا ھورلاندۇرۇشىمىز پىتىقلاپ قاياپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن . ئون جىڭ سۈيىنى ئۈچكە بولۇپ ، ھەر بۆلىكىگە ئون جىڭدىن سۇزۇك سۇ ئارىلاشتۇرۇپ بوش ئوتتا ئۈچ جىڭ قالغۇدەك ھورلاندۇرىمىز . « ئۈچتىن بىر » دېگەن شۇ ، يەنى مۇسەللەس . ئاشۇ قالغىنىغا قوينىڭ ئارقا سان لوق گۆشىدىن ئۈچ جىڭنى كاۋاپ قىلىپ سالمىز ، كۆك كەپتەرنىڭ باچكىسىدىن ئۈچنى پاكىز تازىلاپ سالمىز ، ئالتۇندىن يۇمشاق كاسۋالدا ئۈستىگە ئۈچ پۈك ئېكەيىمىز . ئاقموچ ، زەنجىۋىل ، پىلپىل ، كاۋاۋچىن . . .

مەن ئۇ دەۋاتقان مەخپىيەتلىكنى ئاللىقاچان بىلەتتىم . بىراق ، ھازىر ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلمىدىم . مۇبادا ئىمكانىيەت بولسا ئاشۇنداق قىلالىغان ھالەتتىمۇ بازارنى تەمىنلىگىلى بولمايتتى . باھاسىمۇ قىممەت توختايتتى . ئۆمەراخۇن دەۋاتقان ئۆلچەملىك مۇسەللەسنى قول ئىلكىدە بارلار ئۆزى ئايرىم ياساپ ئىچەلەيتتى .

ـــ نە ئېچىتقۇ ، نە خېمىر تورۇچ سېلىنماي ، قېلىن ماتادا ئاغزى

پۇختا يۆگىلىپ ، ئۇستىدىن كاكىلدا سۇۋالغان كوزا خۇدانىڭ ئاپتىپىنى قىرىق كۈن كۆرسە ئۆزلۈكىدىن ۋاراقشىپ قاينايدۇ ، ــ قىزىشىپ داۋام قىلاتتى ئۇ ، ــ ئاندىن بىر ھەپتە تىنچىيدۇ . ئالتۇن ، كاۋاپ ، كەپتەرلەر ئۇچۇپ ، ئۇزۇم سۈيى بىلەن ئارىلىشىپ شىنە بولۇپ كېتىدۇ ، شىنە . شۇنىڭدىن ئوتتۇرا پىيالە ئۇچسە ئۇچ كۈن شىر كەيپ قىلىدۇ ، مەست قىلمايدۇ ، شىركەيپ قىلىدۇ . . . مانا شۇندىقىنى مۇسەللەس دەيدۇ . . .

ــ ئۇندىقىنى تەييارلاش تەس ئىكەن ــ دە ؟

ــ پۇلغا ساتقاندەكىن تەس بولسىمۇ راستىنى قىلىش كېرەك . ئەمان ئوغرىلاپ ، نەشە سۈيى سېتىشمۇ كەسىپمۇ ؟ ــ ئۇ يەنە ئېگىكى بىلەن قايسىدۇر بىر كۈپنى كۆرسەتتى ، ــ ئۇچ خىل ياسايمەن ، ساقراق ۋاقىتتا ئىچىدىغانلارغا نەشىسى بىلەن خېمىرتۇرۇچى ئازراق ، بىر ھەپتىدە ئېچىغانلىرىنى ساتىدۇ . ئۆگىنىپ قالغان خۇمارلار بار ، ئۇلار يەنە بىر خىلىنى ئىچىدۇ ، كاللىسى قوشۇقلۇققا چىقىپ قالغانلار ئۇزۇم چايقىغان سۇغا ئېرىشىدۇ . بۇ سۇغا داكىغا يۆگىگەن بىر كاللەك نەشە تاشلۇۋەتسەك مەست قىلىۋېرىدۇ . . . ، ــ ئۇ ئوك قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن چوغلارنى نېرى ــ بېرى قىلىپ ئولتۇرۇپ زەردە قىلاتتى ، ــ ماڭا نېمە ، نەچچەن ــ نەچچەن گۈيتۇزىلارغا ئىچمەكلار ، بۇنى ئىچكەندىن زەھەر ئىچكەن ياخشى ، دەپ پىچىرلاپ باقتىم . ھە ، دەيدۇيۇ ، يەنە كېلىشىدۇ . . .

ــ گۈسوزىغا « ھە » دەپ قويۇپ ، ياخشىراق ياسىسلىمۇ بولامدۇ يا . . .

ــ ئۇ شەقىقى نەشە بىلەن كەندىر يېغىنى كۈپكە ئۆزى سېلىپ تەڭشەيدۇ . ئاندىن ساتىدىغان شەللەكزىسىمۇ تۆت ــ بەش مىللەت شوپاكەكشكە تېگىپ چىققان ئاق يەر يىلىنى ــ بوۋاي بېشىنى لىڭشىتىپ ئېغىر خورسىندى ، ــ گۇ سوزا دېگەن بۇ شەقىقى يىگىرمە يىل ئىلگىرى مېنى بىر باينىڭ دۇكىنىدىن بوغۇلغان قەرزىم بىلەن قوشۇپ ئۆتكۈزۈۋالغان . يىگىرمە يىلىنگىياقى ئۇ دۇكان كېڭىيىپ ، يوغىناپ باشقىچە بىر

سارايى بولۇپ كەتتى . ئۇ ئاۋۇ كۆلنىڭ سول دوقمۇشىدا ، ــ ئۇ بېشى بەلەن نامەلۇم بىر تەرەپنى ئىملاپ قويدى ، ــ مەن بولسام تېخىچە شۇ قەرزدىن قۇتۇلالمايۋاتىمەن . . . كۆزۈمنى يۇمۇپلا بىر يانغا كېتەي دېسەم بالىلىرىم بار ، بالايىمغا قالىدۇ . شۇڭا ، سىلىگە ھەيرانمەن . . .

ــ مەنمۇ ئۇزۇن تۇرماسمەن . يازغا ئۇلىشىپلا يۇرتۇمغا كېتەي ، دەپ ئويلايمەن .

ــ ئويلاشقا بولىدۇ ، خالىغانچە ئويلىيالايلا . . . لېكىن ، ھەيتاگەي ، بۇ دوزاخ كۈچۈكى قېرى چوتۇسى جىق مىكىجىن . . .

تاشقىرىقى ئۆينىڭ ئىشكى ئېچىلغاندەك قىلدى . كەينىمگە ئۆرۈلۈپ چولپانخاننى كۆردۈم . ئۇ گەپ قىلمايلا مېنى تالاغا چىقىشقا شەرەت قىلدى . ئۆمەراخۇن ئېغىر تىنىپ :

ــ سىلىنى قىچقىردى بولغاي ، چىقسىلا . ھەر ھالدا ئوبدانراق ئويلىنىپ باقارلا ، ــ دېدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ قوشۇمچە قىلدى ، ــ سىلىغۇ مەندىن مەسلىھەت سورىمىلا ، ئۆزۈمچە كەتسۇالىق قىلىپ ۋالاقىشىپ يۈرۈۋاتىمەن . بىزنىڭ كۈنىمىزگە قالمىسۇن ، دېگىنىمغۇ بۇ ، چاكارلىققا سىلىدىن بۇرۇنمۇ جىق يىگىتلەر كەلگەن ، يىغلاپ چىقىپ كېتەلىگەنلىرىمۇ يوق . . .

ئۇنىڭ ياخشى نىيىتىگە رەھمەت ئېيتىپ ھويلىغا چىقتىم . چولپانخان مېنى ساقلاپ تۇرغانىكەن .

ــ سوزام قىچقار ، دېۋىدى ، ــ دېدى ئۇ ۋە بېشى بىلەن گۇ سوزىنىڭ ئۆيى تەرەپنى ئىشارە قىلىپ قويۇپ ئۆزى كەينىمدە قالدى .

گۇسوزا چۈشتىن بۇرۇنقى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ، غاڭزا بىلەن تاماكا چېكىۋاتاتتى . ئۇ كىيىملىرىنى ئالماشتۇرغان ، بېشىغا قارا تاۋار پوسما ، ئۇچىسىغا چېكىم گۈللۈك نىل رەڭ تاۋاردىن يانداپ ئىزمىسى بار ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى . ئۇنىڭ ئايىغىدا ماتادىن تىكىلگەن پايپاق بولۇپ ، پۇتىغا ئۆي ئىچىدە سېپىپ كىيىدىغان يۇمشاق شاۋرۇن پۇپۇچ سېپىۋالغانىدى . ئۇ كىرگىنىنى كۆرۈپمۇ نەزەرىنى غاڭزىسىدىن ئالالمىدى . دۇت بەرمەيۋاتقان موخۇركىسى ئۇستىگە تارىشا گۇگۇتىنى

تەڭلەپ شوربغاندا ئىككى قوۋۇزى بىردىن ئىككى چىلان پاتقۇدەك چوڭقۇرلىشاتتى .

ئۇ غاڭزىسىنى چېكەلمەي ئۇستەلگە تاشلاپ قويدى . سەيخانىدىن تۆكۈلگەن موخۇركا ئىسلىنىپ تۆتەۋاتاتتى . پەسكە چۈشۈپ كەتكەن تارىشا گۇگۇتنىڭ بىر سويامچە ئۇزۇنلۇقتىكى پارچىسى بولسا ئېچىلىپ كۆيمەكتە ئىدى .

ئۇ يېڭى تۇرقۇمنى كۆرۈپ ياراتمىدى ، موخۇركا چېكەلمىگىنىنىڭ دەردىمۇ ياكى ساقلىم جېنىغا تەگدىمۇ ، ئەيتاۋۇر بىرىنچى ھۇجۇمنى ساقلىمغا قاراتتى :

— نېمە ئۇ ؟ — ئۆزىنىڭ ئېڭىكىگە پاقشىتىپ ئۇردى ئۇ ، — نېمىشقا ئۇنى ئايرىپ قويدۇڭ ؟

نېمە دەپ جاۋاب بەرسەم ئەپلىك بولاركىن ، دەپ بىردەم ئويلىنىپ گەپ ياسىدىم :

— بۇرۇن مەن مۇرىت بولۇپ قول بەرگەن پىرىم ئۆز قولى بىلەن قويۇپ بەرگەن ساقال ئىدى ، شۇ زاتنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن . . .

— ئۇ زات شۇنچە ئۇلۇغمىدى ؟ — سۆزۈمنى بۆلدى ئۇ ، — ئېتى نېمە ؟

— ھاجى تۆرەم كاتتا خان مەخسۇم ، — ئاغزىمغا كىرىپ بەرگىنى بويىچە جۆيلۈۋەردىم .

ئۇ ئويلىنىپ ئەسلەپ ئولتۇرۇپ كېتىپ دېدى :

— كاتتا ئۆلىما ، ئىشان ، خوجىلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىمەن ، ئەجەب ئاڭلىمىغانلا بىر ئىسىم ئىكەنغۇ بۇ ؟

— ئۇ كىشى ۋاپات بولۇپ كەتتى ، — ئىزاھات بەردىم ، — بۇ ئون يىلنىڭ ئالدىدىكى گەپ . ئۇ ماڭا ساقال قويۇپ بېرىپلا ئالەمدىن ئۆتكەن . . .

— كاتتا بولسا كېرەك . . . ياق ، كاتتا ئەمەس ئوخشايدۇ ، — قاداقتۇر بىر ئىشان ، خوجىلارنى بىلىش گۇ سوزا ئۇچۇن ئالاھىدە ئەھمىيتى بار ئىشتەك ئۇ شۇنىڭ بىلەنلا قالدى ، — كاتتا زاتلارنىڭ مۇرىتى

بولسا چاكار بولمايتتىمۇ ، ئۇلار ۋاپات بولغاندىمۇ ئىزنى باسىدىغان شاگىرتلىرى قالدۇ ئەمەسمۇ ؟

— مېنىڭ خوجام يېگانە ، مەخپىي دەرۋىش ئىدى . . .

— ھە بوپتۇ ، بۇنى قويايلى ، — گۇ سوزا ئورنىدىن تۇرۇپ ، ماڭا ئىككى - ئۈچ غېرىچچە يېقىن كەلدى ، ئىنچىكىلەپ سەپسېلىپ ساقلىمنى تەكشۈردى . مەن ئۇنىڭ ساقلىمدىن پىت ئىزدەۋاتقىنىنى سەزدىم . ئۇ پىت تاپالمىدى بولغاي ، كەينىگە يېنىپ بېرىپ جايىدا ئولتۇردى ، — بوپتۇ ، ساقلىڭ قالسۇن . ھويلامدا سەن يەيدىغان ، ئىچىدىغان ، كىيىدىغان نەرسىلەرگە ئارىلىشىپ يۈرسەن . شۇڭا سەندە پىت تۇگۇل ، سىركىمۇ بولماسلىقى كېرەك . ساقلىڭنى يۇيۇپ ، تاراپ تۇر . ئاندىن قۇرۇق ئەتكە چاپان كىيۋالغىنىڭ نېمىسى ؟ كۆڭلەك ، كالتە ئىشتان كىيىپ ، ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر ئالماشتۇرۇپ تۇر . ھاممام كېچە - كۈندۈز ئوچۇق ، بولسا ھەر كۈنى ، بولمىغاندىمۇ ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر بويۇڭنى سۇغا سېلىپ يۇر . كاتتا زاتنىڭ مۇرىتى بولغاندىكىن ، نامازنى مەن دېمىسەممۇ ئوقۇيدىغانسەن بەلكىم ، ئۇقۇيدىغانسەن ؟

— ئوقۇيمەن ، — ئالدىمدا تولىمۇ تەقۋادار بىر بۇۋىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقاندەك بولدۇم .

— بۇلارنى ئەزۋەيلەپ كېتىشمىنىڭ سەۋەبى شۇكى ، خېرىدارلىرىم سېپىنىڭ قاسىاقلىقىدا ، پىتلىرىڭنىڭ تەسىرىدىن تېزىپ كېتىدىغان بولسا ، مەندىن يامانلىما . مەن خېرىدارلارنى ھالالىق بىلەن ، پاكىزلىق بىلەن جەلپ قىلىمەن . . .

مەن تېخى بايىاتىن بېرى ئۆمەراخۇندىن ئاڭلىغان « خېرىدار جەلپ قىلىش » ئۇسۇلىنى ئۇنىڭ ئېسىگە سېلىش زۆرۈرىيىتى بار ئوخشايدۇ ، دېگەنلەرنى ئەسلىدىم . گۇ سوزا نەسىھىتىنى داۋام قىلدى :

— مېنىڭ يىگىرمە - ئوتتۇزدەك نىمكارلىرىم بار ، ھالال بولسا ، قۇلىقى يۇمشاق بولسا مەنمۇ ياخشى . ھارامزادە بولسا ، پېتىر قۇلاق بولسا مەنمۇ ئەسكى . ساڭا دەيدىغان جىق گېپىم يوق ، ھالال ئىشلە . نىمكارلار بىلەن چاكارلار ئىككىسى بىر گەپ . ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇستۇن - تۆۋەن

تۇرىدىغىنى يوق . لېكىن ، ھالال ئىشلەيدىغان ـ ئىشلىمەيدىغانلىرىنى دەمال ئايرىۋالغىلى بولمايدىغان ئوخشايدۇ . شۇڭا ، ھالاللىرى بىلەن مۇڭداش ، ھۇرۇنلىرىدىن قاچ . . .

ئۇ شۇ تەرىقىدە ئىككى ئاش پىشىم سۆزلىدى . ئۇنىڭ ھالال دېگىنى بىلەن ھالال ئەمەس دېگىنىنىڭ پەرقىنى ئۇققىلى بولمايتتى . ئۇ- نىڭ تەبىرى ئىچىدە ئۆلچەمۇ يوق ئىدى . ئاخىر ئۇ ماڭا مۇناسىۋىتى بار ، گەپنىڭ نان تېگىدىغان يېرىنى ئېيتتى :

ـــ بامدات نامىزىنى ئەزەندىن بۇرۇن ئوقۇپ تۈگىتىپ ، ھاراق ئىچىتىدىغان ئىشخانىلارنىڭ كۇپ ـ ئىدىشلىرىنى لىقلايسەن . ئاندىن گۆرۈخانىغا قويىدىغان ماللارنى ئەكىرىپ بېرىپ ، ئەسكى ـ تۈسكى سا- تىدىغان يايمىلارنىڭ ماللىرىنى ئاپىرىپ تاپشۇرىسەن . قايتىپ كېلىپ تىكىش ئىشخانىسىنىڭ ئېگىن ـ ئاياغلىرىنى ئاچىقىپ بېرىسەن ، ئاشخانىغا سۇ تۇشۇپ ، ئوتۇن يېرىپ بېرىپ بولۇپ ، ھويلا ـ ئارام‌لارنى سۈپۈرۈپ تازىلايسەن ، شۇنىڭ بىلەن ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتى بولىدۇ . چايدىن كې- يىن ھاراقخانىغا ئاتاپ ئوتۇن يارىسەن ، مۇسەللەسخانىنىڭ ئۈزۈم يېمىشلىرىنى يۇيۇسەن ياكى ئىدىش ـ كۇپلەرگە سۇ قاچىلايسەن . تۈ- گەتسەڭ ئۈزۈم تىلىپلىرى بىلەن قوناق تىلىپلىرىنى يامۇل چېرىكلىرىنىڭ تۇغقۇزخانىسىغا ئاپىرىپ بېرىسەن . ياناشكىدا ئۇلار بەدىلىگە بەرگەن ئوتۇنىنى ئالغاچ كېلىسەن . مۇشۇ ئىشلار ئارىلىقىدا ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارمۇ چىقىپ تۇرىدۇ . بويۇنتاۋلىق قىلمايسەن ، كەچلىك تاماقتىن كېيىن تىكىش ئىشخانىسىدىكى ، گۆرۈخانىدىكى ۋە يايمىلاردىكى ماللارنى قايتۇرۇپ كېلىسەن . ئۇلارنى دۇكاندا قويغىلى بولمايدۇ ، ئوغرى ئالىدۇ . ئاۋارىچىلىكتىن قېچىپ ھەر دۇكانغا بىردىن ئادەم يانقۇزغىلى بولمايدۇ . . . شۇلارنى قىلىپ تۈگەتسەڭ قازا نامازلىرىڭنى ئوقۇپ دەم ئالساڭمۇ بولىدۇ ، ئەتىسىنىڭ غېمىنى قىلساڭمۇ بولىدۇ . . .

قولاقلىرىم غۇڭۇلداپ ، بېشىم ۋاڭشپ كەتتى . ئۇ دېگەن ئىشلارنى بىر تەرتىپ بىلەن ساناپمۇ بېرەلمەيتتىم . قايسىسىنى قانداق قىلىش ، قايسىسىنى بالدۇر قىلىشنىمۇ ئايرىۋالالـ-

ـمايتتىم . ئۇ بۇنى بىلگەندەك :

ـــ ئەتە ـ ئۆگۈن چولپانخان ساڭا دۇكانلارنى ، يايمىلارنى كۆرسىتىپ قويسۇن ، ئۇ بىر ھەپتىلىك ئاشپەز ، بىزدە ئايالاردىن ئالتە ـ يەتتە نېمكار بار ، بىر ھەپتىدىن ئاشپەزلىك قىلىدۇ ، ـــ دېدى ۋە ئەمدى يادىغا كەلگەندەك ئالدىراپ قوشۇپ قويدى ، ـــ ئۇنى چاقىرىۋەت ، مەن ساڭا ئىچىڭگە كىيىدىغان كۆڭلەك ـ ئىشتان ئالدۇرۇپ بېرىشكە ، ئەتە ـ ئۆگۈن باردىغان يەرلىرىڭنى كۆرسىتىپ قويۇشقا بۇيرۇۋېتەي . . .

ـــ سىلىگە دەيدىغان بىر ئەرزىم بار ئىدى . . .

ـــ نېمە گەپ ؟ ـــ قاشلىرىنى كۆتۈردى ئۇ ، ـــ كەچلىك تامـ- قىڭنى يەپ كىر ، سەن بىلەن دېيىشىدىغان يەنە بىر مۇھىم گەپ بار ، ئۇنى شۇ ۋاقىتتا دېيىشكە قالدۇرۇپ قويغان تېخى . . . ياتاق مەسلەڭمۇ بار . . .

مەن مەيۇسلىنىپ چىقىپ كەتتىم . ھويلىغا چىقىشىمغىلا چولپانخان ئۇچرىدى . ئۇ قولى ئۇن يۇقى ھالدا بايا كىرىپ كەتكەن ئىشكىتىن چىقىۋاتاتتى . مەن ئۇنىڭ كۆزىنى ئۇچرىتىپ ، گۇسوزىنىڭ چاقىرىۋاتقـ- ـىنى ئىشارەت بىلەن ئۇقتۇردۇم . ئۇ بېشىنى « ماقۇل » غا لىڭشىتىپ ، كېلىۋاتقىچىلا قولىنى پەشتامىسىغا سۈرتتى . ماڭا يېقىنلاپ كېلىپ ، پەش- تامىنى ماڭا تەڭلەپ :

ـــ ئالغاچ كىرىپ كەتسىلە ، تاماق يېيىشكە كىرىدىغان ۋاقتىمۇ بولدى ، ـــ دېدى ۋە ، ـــ چاقىراي دەپ تۇرغانىدىم ، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى .

مەن ئۇيان ـ بۇيانغا قاراپ تۇرۇپ قالدىم . تۇتۇق ھاۋا كەچ بولغانسېرى تېخىمۇ سەتلىشىپ ، سوغۇق كۈچىيىۋاتاتتى . شامال نەم ئىدى ۋە يەنە قار ياغىدىغاندەك پەيلى بار ئىدى . مېنى پەرىشان قىلىۋاتقىنى يالـ- غۇز ئىشىنىڭ جىقلىقىلا ئەمەس ، چولپانخان بىلەن ئۆمەراخۇننىڭ گۇسوزا ھەققىدە ئېيتقانلىرى ، ئون ـ ئون بەش كۈن ئىشلەپ كۆرۈپ بېقىش تۇغرىسىدىكى پىكرىمنى ئېيتالمىغانلىقىمۇ كۆڭلۈمنى غەش قىلىۋاتاتتى . چولپانخان تېزلا قايتىپ چىقتى . تېخىچە تۇرغىنىمنى كۆرۈپ

قولۇمدىكى پەشتامسىنى ئالدى ـ دە :

ـــ يۇرسىلە ، تاماق يەۋالسلا ، ـــ دەپ باشلاپ ماڭدى ، ـــ سەلىگە كۆڭلەك ـ ئىشتان ئېلىپ بېرىدىغان ، ياتاقلىرىنى راسلاپ بېرىدىغان گەپ ئىكەن . بۇلارنى ئەمدى كەچتە بىراقلا ئەپلەپ بېرەي . ئەسكى ـ تۇسكى ساتىدىغان يايمىچىلارمۇ قايتىدىغانغا ئاز قالدى .

ـــ بۇ يەردە جىق ئادەم تاماق يەمدۇ ؟ ـــ سورىدىم كېتىۋېتىپ .

ـــ يەتتە ئايال ئىدۇق ، سىلە بىلەن سەككىز بولدۇق ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ باشقىلار ئۆيگە كېتىدۇ . سوزامنىڭ گۆرۇ دۇكىنىدا يېرىم كۈن ئىشلەپ ، قالغان يېرىم كۈندە تامىقىنى ئېتىدىغان بىر تۇغقان ئايال ئاشپەزى بار ، ئۇ چۈشلۈك ، كەچلىك تاماق ئېتىدۇ .

ئاشخانا ئۆي كىچىك ئىدى . بۇ ئۆيدە ئوچاق ، تۆشۈك سايمانلىرى قويۇلىدىغان بىر سۇپا ۋە ئولتۇرۇپ تاماق يەيدىغان يەنە بىر سۇپا بولۇپ ، ئوتتۇرىسىدا بىر ئادەم بىمالال ئۆتكۈدەك ئارىلىق بار ئىدى . سۇپىغا كىگىز سېلىنغان ، ئۈستىگە يۇمىلاق پاكار شىرەدىن بىرى ، ئۇزۇنچاق تۆت چاسا شىرەدىن بىرى قويۇلغانىدى . مەن يەتتە ئايالغا ئارىلىشىپ ئاشۇ سۇپىدا ئولتۇرۇپ تاماق يەيدىغانلىقىمنى ئويلاپ غەلىتە بولۇپ قالدىم . ئەمدى « نامەھرەم » لىك چۈشەنچە ۋە مەرىكەتلەرمۇ بۇرۇنقىغا تەئەللۇق نەرسىدەك بىلىنىدى . بۇ يېرىنى سۇرۇشتۇرسە ، مەن مانا بۇ گۈن يېرىم كۈن ئىچىدە « نامەھرەم » لىك سېزىمنىمۇ بىلەيدىغان ئىككى ئايال بىلەن پاراڭلىشىپ يۈرەتتىم .

ـــ سىلى يەۋەرسىلە ، ـــ چولپانخان يوغان بىر تاۋاقتا دۆۋە زاڭ ئەكىلىپ ، يۇمىلاق پاكار شىرەگە قويۇپ قويدى ، ـــ خوتۇنلار ئىشنى يېغىشتۇرۇپ ، بوغچا ـ خالتىلىرىنى كۆتۈرۈپ كەلگۈچە خېلى ۋاقىت ئۆتىدۇ . . .

ـــ مېنى ئاشۇ نەرسىلەرنى ئاپىرىپ ، ئەكىلىپ بېرىسەن دەيدىغۇ ؟ ـــ سورىدىم ، ـــ ئۇلار ئۆزلىرى ئەكىلىدىكەنغۇ ؟

ـــ ماڭمۇ شۇنى دېدى . ئەتە سىلىگە ھەمراھ بولىدىكەنمەن ، ـــ دېدى چولپانخان ئۇھ تارتىپ ، ـــ چاكار بولمىغاندىكىن ، چاكارغا ئادەم تاپالمىغاندىكىن ، ئۇلارنى ئۆزلىرىگە ئەكەلدۈرمەي قانداق قىلىدۇ ؟

ـــ ئۇلار جىق ۋە ئېغىرمۇ ؟

چولپانخان ئۆزىمۇ بىر تاۋاق زاڭ بىلەن ئۇدۇلۇمغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ئېغىر تىندى ـ دە ، ئاستا ، پەس ئاۋازدا :

ـــ ئېغىر ئەمەس ، كۆپلىكىغۇ كۆپ ، ئالتە خوتۇن كۆتۈرەلمىگۈدەك ئەمەس ، ـــ دېدى ئاندىن دەيمۇ ـ دېمەيمۇ ، دېگەندەك ماڭا بىر قاراپ قويۇپ ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك غۇدۇراپ قويدى ، ـــ جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا . سىلىگە بۇنى ھازىرلا چۈشەندۈرۈپ بولالماي-مەن . ئاخشاملىقتا ياتاقلىرىنى راسلىغلى كىرگەندە ئېيتىپ بېرەي . . .

تامىقىمنى يەپ بولۇپ ، ھويلىغا چىقىپ كەتتىم .

ئىشچى ئايالار كۆز باغلانغاندا قايتىپ كېلىشتى . ئۇلار ھامام تەرەپتىكى يەنە بىر ئىشىكتىن قۇرۇق قول كىرىشتى . مەن شۇ تەرەپتە ئاممۇ-بارلار بار يەنە بىر ھويلا بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلدىم . قاراڭغۇدا ئايالارنىڭ چىرايىنى پەرق ئېتىشكە بولمىسىمۇ ، ھەممىسىنىڭ كۆڭلەك-سىز ، پاختىلىق ئىشتان ۋە چاپان كىيىشۋالغانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى . ئۇلارنىڭ سىرتتىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلۇق كۆلكىلىرى بۇ ھويلىغا كىرىش بىلەنلا ئۆچتى . قاتارلىشىپ مېڭىپ ، جىنچىراغنىڭ يورۇقى ئىشىك ئاراشلىرىدىن چىقىپ تۇرغان ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى . كەڭ ھويلىدا يالغۇز قالدىم . ئۆمەراخۇنۇمنىڭ مۇسەللەسخانىسىنىڭ نېرى تەرىپىدىن ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاۋازلار ئاڭلىناتتى . ئۇ ئاۋازلار باشقا تەرەپلەردىمۇ بار ئىدى . بۇلار چولپانخان داس يۇيۇۋېتىپ دېگەن ئەھۋاللارنىڭ راست ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايتتى .

خېلىدىن كېيىن ئاشخانا ئۆيىدىن بىر ئايال چىقىپ مەن تەرەپكە كەلدى . يېقىنلاشقاندا ئۇنىڭ چولپانخان ئىكەنلىكىنى تونۇدۇم :

ـــ ئاشخاندا ئولتۇرۇپ تۇرسلا بولمامدۇ ؟ ـــ دېدى ئۇ ئالدىمغا كېلىپ ، ـــ تالا سوغۇق تۇرسا ، مۇزلاپ كەتمەملا ؟

ـــ ھېچقىسى يوق ، گۇ سوزا كەچتە گېپىم بار دېگەندى ، شۇ

يەردىرەك تۇرۇپ تۇراي ، ــ ئىسسىق ئۆيگە كىرگۈم بار ئىدى . ئەمما ، تونۇش بولمىغان ئالتە ئايالنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرۇشنى بىئەپ ھېس قىلدىم .

ــ ئۇ ئايالالارمۇ بۇ شەھەرگە مۇساپىر ، ھېچ گەپ بولمايتتى ، ــ چولپانخان شۇنداق دېدىيۇ ، كىرگۈم يوقلۇقىنى سېزىپ قايتا زورلىمىدى ، ــ مەن سوزام بىلەن كۆرۈشۈپ چىقاي ، ئۆزىمۇ تاماقتىن كېيىن كىرگىن دېگەن . . .

مەن تولۇق بىر كۈننى ئۆتكۈزمەي تۇرۇپلا بۇ ھويلىدا غەلىتە بىر ھالەت ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغانلىقىنى سەزمەكتە ئىدىم . بۇ قانداق ھالەت ؟ ئۆزۈمۇ ئېنىق ئايرىيالمايمەن ، ئۇنى ۋەھىمە ، ئەنسىزلىك دېيىشكىمۇ بولار ، ئىشەنچسىزلىك ، قورقۇنچ دېسىمۇ بولار . . . مۇبادا ئەمدىلەتىن تونۇشقان ئاشۇ چولپانخان بولمىسا ، مەن بۇ كەڭرى تۇرغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن بۇرۇقتۇرمىلىقتا دەم سقىلىدىغان ھويلىدا يېرىم كۈندىن كۆپرەك ۋاقىتنىڭ كەلتۈرىدىغان ئازابىنى قانداق كۆتۈرەلەيدىغىنىمنى تەسەۋۋۇر قىلالمايۋاتاتتىم . يالغۇزلۇق ، يېگانىلىك قاراڭغۇلۇق قويۇقلاشقانسېرى يۈرىكىمنى ئەزمەكتە ئىدى .

چولپانخان يېنىمغا كېلىپ ئاۋۇال :

ــ ھە راست ، سىلىنى نېمە دەپ چاقىرىمىز ؟ ــ دەپ سورىدى .

ــ ئاللاھبەردى ، ئىسمىم ئاللاھبەردى ، ــ دېدىم مەن سەل ھەيران بولۇپ .

ــ ھەي ، دەپ چاقىرىش ھۆرمەتسىزلىك ، ئاكا دەي دېسەم تېخى بىئەپ تۇيۇلدى . شۇڭا ، سورىغىنىم ، ــ چۈشەندۇردى ئۇ ، ئاندىن ، ــ سوزام كىرسۇن ، دەيدۇ ، ــ دەپ گۇ سوزىنىڭ ئۆيى بار تەرەپكە بېشىنى ئىرغىتىپ قويدى .

گۇ سوزىنىڭ مەن كىرگەن ئۆيى قاراڭغۇ ئىدى ، ئەمما ، ئېتىلمىگەن نېپىز تاۋار پەردە تارتىپ قويۇلغان ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىكىدىن چىقىۋاتقان چىراغ يورۇقىدا گىرىمسەن كۆرۈنەتتى . ئىشكىنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلغانلىقىنى ئاڭلىغان گۇ سوزا ئىچىدە تۇرۇپلا :

ــ ئاللاھبەردى بولساڭ كىرىۋەر ، ئىچكىرى كىر ، ــ دېدى .

مەن ئىچكىرى كىردىم . پەنەر يوپيورۇق قىلىۋەتكەن بۇ ئۆي ئۇ-نىڭ ياتاق ئۆيى ئىدى . بىر تەرەپتىكى گىلەم تارتىلغان تامغا تاقاپ پۈتلىرى نەقىشلىك كارىۋات قويۇلغان ، يەنە بىر تامغا ئۇزۇن ، تار ، قارا سىرلانغان شىرە تاقاپ قويۇلغان بولۇپ ، شىرەنىڭ ئوتتۇرىدا تاشئەينەك ، بىر چېتىدە تارغاق ، سۈزگۈچ ، ھەرخىل قۇتىلار تۇراتتى . شىرە بىلەن كارىۋاتنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئارىلىقىغا يۆلەنچۇكلۇك ، پۇتى بۆشۈكنىڭ ئاستىدەك ئەگىم تاختا كۇرسى قويۇلغان بولۇپ ، بۇ كۇرسىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنى ئالدى ـ كەينىگە مىدىرلىتىشقا بولاتتى . كۇرسىنىڭ بىرىسىگىرەك تۆت چاسا تۇنۇكە مەش توختىتىلغان ، ئۇنىڭدا كۆيۈۋاتقان ئوتۇندىن چىقىۋاتقان ئىسسىقتىن تىن ئالغىلى بولمايتتى . ئۆيدە يەنە قويۇق كۈجە پۇرىقى ئۇزۇپ يۈرەتتى .

گۇ سوزا شۇ تاپتا چاچلىرىنى قويۇۋەتكەنىدى . ئۇنىڭ شالاڭلاپ قالغان چېچى يەلپۇگۈچتەك دوللىرىغا يېيىلغان ، يۈزىگە چۈشۈۋالماسلىقى ئۈچۈن ئىككى چېكسى چازىلار بىلەن ئۇستىگە كۆتۈرۈپ قويۇلغانىدى . ئۇ ئۇستىگە خوتەن ئەتلىسىدىن ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىپ ، يوتقان سېلىقلىق كارىۋىتىدا ئولتۇراتتى ، پۇتىنى كارىۋاتنىڭ قىرىغا قويۇۋالغا-نىدى . كارىۋات ئاستىدىن تەشتەكنىڭ گىرۋىكى كۆرۈنەتتى .

ــ ئىشكىنى يېپىپ قويۇپ كېلىپ ئولتۇر ، ــ دېدى ئۇ ماڭا قارىماستىنلا .

ئوتتۇرا ئىشكىنى يېپىپ قويۇپ تۇرىۋەردىم . ئۆي ئىچىدە مەن ئولتۇرىدىغان كۇرسىدىن باشقا ئورۇندۇق يوق ئىدى . شۇ يەرگە بېرىش ئۈچۈنمۇ مەش يېنىدىن ئۆتۈش كېرەك ئىدى .

ــ ئولتۇر ، نېمىشقا ئۆرە تۇرىسەن ؟ ــ دېدى ئۇ ماڭا بۇرۇلۇپ قاراپ . ئۇنىڭ ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىدىن ، سولاشقان بولسىمۇ قىزىلى كەتمىگەن يۈزلىرىدىن ۋە ئاۋازىدىن مۆلچەرلىمىگەن بىر مۇلايىملىقنى سەزدىم . ئۇ نەدە ئولتۇرۇشۇمنىمۇ كۆرسەتتى ، ــ كەل ، كەل ، ئولتۇر ، ــ دەپ كارىۋىتىنى كۆرسەتتى ، يوتقىنىنى قايرىپ تام تەرەپكىرەك يىغدى . مۇشۇ ھەرىكىتى جەريانىدا ئۇنىڭ ئىشتىنىمنىڭ كەينىگە قاراپ قويغانلـ-

قىنى سېزىپ قالدىم .

ماڭا ئولتۇرۇشقا توغرا كەلدى ۋە شۇ ئارىلىقتا ئۇنىڭ بايانىنىدىن بېرى نېمىشقا بىر تەرەپكىلا قاراپ ئولتۇرغىنىنى بىلىپ قالدىم : كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدە يېشىل نۇر چىقىرىپ كىچىككىنە بىر چىراغ سۇس كۆيۈۋاتاتتى . چىراغ قويۇلغان پاكار ، كىچىككىنە ئۇستەلدە يەنە ئىككى ـ ئۈچ قۇتا ، ئۈزۈم بىر نەيچە تۇراتتى . « يېتىپ تۇرۇپ ئەپيۇن چېكىشكە تەييارلىق قىلۋېتىپتىكەن ـ دە . . . » دېدىم ئىچىمدە .

ـــ ئۇخلاشتىن ئىلگىرى ئازراق چېكىمەن ، ـــ ئۆزىمۇ تارتىنماي شۇنداق دېدى . گۇ سوزا ئەمدى پۇتىنى مىنگەشتۇرۇپ ، ماڭا ئۇدۇل ئولتۇردى . ئۇنىڭ تىنىقىدا ھاراقنىڭمۇ پۇرىقى بارلىقىنى سەزدىم ، ـــ خوش ، سېنى سوغۇق ، قۇرۇق ھويلىدا تەمتىرەپ يۈردىمۇ ، دەيدۇ . ئاۋۇ خوتۇنلارنىڭ يېنىغا كىرىپ ئىسسىق ئولتۇرساڭ بولمامدۇ ؟

ـــ ئۇلارنى تاماق يەۋالسۇن ، دەپ . . .

ـــ يەيدىغىنىنى يەۋەرمەمدۇ ، يېسەڭ ساڭىمۇ بار ئەمەسمۇ ؟ مەندە تاماقنىڭ نورمىسى ، ئۇلۇشمى يوق . ئىككى ۋاخلىق بولغىنى بىلەن تويغۇچە يەيدۇ . ئەتىگەنلىكى موما ، كەچلىكى ئاش .

ـــ چولپانخانمۇ شۇنداق دەيدۇ ، ـــ دەپ قويدۇم بىر نېمە دېيىشىم كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ .

ـــ چولپانخان قانداقراق ئىكەن ؟ ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ بۇ « قانداقراق » دېيىشى چولپانخانىنىڭ مىجەزىگە ، مۇئامىلىسىگە قارىتىلغانلىقىنى ياكى ئىش قىلىشىغا قارىتىلغانلىقىنى بىلمەگەنلىكىمدىن ئولتۇرىۋەردىم . ئەمما ، ئۇ كۆزىنى مەندىن ئالماي جاۋاب تەلەپ قىلىپ تۇرىۋەرگەنلىكتىن :

ـــ خېلى ئوبدان كۆرۈنىدىغۇ ، ـــ دېدىم .

ـــ ئوبدان ، ياۋاش ، يېشىمۇ كىچىك ، ـــ دېدى گۇ سوزا تونۇشتۇرۇپ ۋە توساتتىن ، ـــ ئۆيلەنگەنمۇسەن ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ئۇنىڭغا مەلۇملۇق تەرجىمھالىمنى ماس كېلىش ئۈچۈن :

ـــ ياق ، كىچىكىمدىلا دەرۋىشلىك يولىغا مېڭىپتىكەنمەن ، ـــ

دېدىم .

ـــ ئۇ كونا گەپ ، ـــ گۇ سوزا قاپتىلىغا ئالمىدى ، ـــ ئوتتۇز ياشقا كىرىپمۇ خوتۇن ئالمىسا بولامدىكەن ؟ چولپانخان ياققان بولسا شۇنى ئال . بولمىسا يەتتە خوتۇننىڭ ئىچىدىن بىرىنى تاللا . ھۆددىسىدىن چىقالمىساڭ ئاشۇلارنىڭ قاتارىدا يات . . . ساڭا خوتۇن پايدا ، ماڭا ئوتۇن . . . ئۆمەراخۇنغا دېسەڭ نىكاھلاپ قويىدۇ . مۇسۇلمانچىلىقتا بىر ئەرگە تۆت خوتۇن راۋا . . . قانداق ؟

ئۇنىڭ گەپلىرىدىن تېنىم ئەيمىنىپ ، نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم . گۇ سوزا بۇ « خوتۇن ئېلىش » لارنى « ئولتۇر » ، « ماڭ » دېگەندىنمۇ ئوڭاي دەيتتى . ئۇ تۇرمۇشۇمغا كۆيۈنگىنىدىن كۆرە ، مېنىڭ ئايرىم ئۆيدە قالايدىغان ئوتۇنۇمغا بەكرەك كۆيۈنگەنىدەك ئىپادىنى بىلدۈرۈۋاتاتتى . ئۇ گەپ قىلمايۋاتقىنىمنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئەزۈيلىدى :

ـــ گېپىمگە كىرىپ ، سىزنىمدىن چىقمىسام ئىشلىمىسەڭمۇ بولىدۇ . ئوتۇن يېرىش ، سۇ ئەكىلىش ، مال توشۇشلارنى سەنسىزمۇ قىلىشۋاتىدىغۇ ئەنە ! ناھايىتى كەلسە مەن تۆت ـ بەش يارماق ئوشۇق بېرىمەن شۇ . . . گەپ قىل ، ھويلامدا ساڭا ئاش ـ تاماق ، كىيىم ـ كېچەك ، ئورۇن ـ كۆرپە ھەممىسى كەڭرىچىلىك ، خوتۇن دېگەن تېخىمۇ جىق . ساڭا بۇلارنى دەۋاتقىنىم . . .

ـــ سىلى ئاۋۋال ئەرزىمنى ئاڭلىسلا سوزام ، ـــ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدۈم .

گۇ سوزا چەكچىيىپ قاردى . تەكىسىنىڭ تېگىدىن غاڭزا ئېلىپ يېنىدا تۇرغان گۇللۇك خالتىدىن موخورکا ئېلىپ باستى . ئەپيۇن چىرىغىنىڭ قېشىدا تۇرغان تارىشا گۈگۈتنى چىراغقا تۇتۇپ ياققاندىن كېيىن غاڭزىسىنى تۇتاشتۇردى ، تازا كۈچەپ ئىككى شورۇپلىپ :

ـــ بايانىمنمۇ شۇنداق دەۋاتاتتىڭ ، ئېيتە ، نېمە گەپ ئۆزى ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ مەن تۆت ـ بەش تەڭگە پۇل قىلىپ ، يۇرتۇمغا بىر بېرىپ كېلەي دېگەن ، بۇگۈن كېلىپلا بىر مۇنچە ئىلتىپاتلىرىنى كۆردۈم ، ـــ

شۇنداق باشلىدىم گەپنى ، ـــ قارىسام يەنە بىر مۇنچە شەپقەتلىرى باردەك تۇرىدۇ . . . تاپشۇرغان ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ ، ئىلتىپاتلىرىغا جاۋاب بېرەلمىدىمەن ، يوقمۇ ، بۇنى ھازىر بىلمەيمەن . شۇڭا ، ئون ـ ئون بەش كۈن ئىشلىتىپ كۆرۈپ باقسىلا . سىلىمۇ مېنى ، مەنمۇ قىلىدىغان ئىشىمنى چۈشىنەي ، مەن سىلىنىڭ پىسەنتلىرىگە سىغىپ ، مەنمۇ كۆڭلۈم چۈشۈپ ئىشلەپ قالسام ، ھېساب ـ كىتابىمىز ئەتىگەن دېيىشكەندەك بولسا ، ئۇنداق بولماي قالسا ئىشلىگىنىم ئۈچۈن ھەق تەلەپ قىلمايمەن ، ئۇ ياتقان ، يېگىنىمگە ھېساب بولسا . . .

ـــ نېمانچە جىق ھېساب بۇ ؟ ـــ غاڭزىسىنى يەنە شوردى ئۇ ، ـــ « ھېساب » ، « ھېساب » دەپ قاپسەن ، ئون ـ يىگىرمە سەر تەڭگىگە دۇئا ئالىدىغانمۇ مەجەزىم بار تېخى . سەن ئاۋۋال غىدىك ـ پىدىڭنى قويۇپ ، سىزىقمىدىن چىقماي ئىشىڭنى قىل . كېيىن يۇرتۇڭغا بارار بولساڭ ئايلىقىڭ يېرىم سەر ، دەپ ئولتۇراتتىمۇ ؟

نېمە دېيىشمىنى بىلەلمىدىم . ئىشنى قىلسامۇ قىلاي ، دېدىم . لېكىن ، بۇ خوتۇن توختىماي دەيدىغان « سىزىقمىدىن چىقما » دېگى « سىزىق » نىڭ نېمىلىكىنى دېمەيتتى . شۇڭا ، سوراشقا جۈرئەت قىلدىم :

ـــ سىلى بايا تىن تاپشۇرغان ئىشلاردىن باشقىمۇ بىر ئىشلار بارمۇ ، مەن قىلىدىغان ؟

ـــ ئاۋۋال ھېلىقى سوئالىغا جاۋاب بەرسەڭ ئاندىن ئېيتىمەن ، خوتۇن ئالامسەن ، قانداق ؟

ـــ مەن خوتۇن ئالمايمەن ، تۆت ـ بەش كۈندىن كېيىن يۇرتۇمغا كېتىدىغان تۇرسام ، ـــ رەت قىلدىم .

ـ تالاق قىلىۋېتىپ كېتىۋەرمەمسەن ؟

ـــ تالاق قىلماق ئاسان بولغان بىلەن ھەقىقى مېھرى قىيامەتكە قەرز بولۇپ بارىدۇ ئەمەسمۇ ؟ ـــ شۇ باھانىنى كۆرسەتتىم .

ـــ راست دەرۇش ئىكەنسەن ، ـــ ئۇ قېيىداپ ماڭا يېنىنى قىلدى ، يالىڭاچ پۇتلىرىنى ساڭگىلاتتى ، ـــ گۆرىستانلىقلاردا ئۆلۈكلەر بىلەن بىر گۆردە يېتىپ ـ قوپۇپ ئۆلگەن نېمىكەنسەن ، بوپتۇ ، چىقىپ ئۇخلا ، ئەتە

سەھەر تۇرۇپ ، مەن دېگەن ئىشلارنى قىل ! . . .

ئىلتىماسىمغا جاۋاب ئالالمىغان بولساممۇ ، ئۇنىڭ بىلەن غىجىرلىشىپ يۈرمەي ، چىقىپ كېتىش ئۈچۈن قوزغالدىم . ئىشىك تۈۋىگە بارغاندا ئۇ :

ـــ چولپانخانىنى چاقىرىۋەت ! ـــ دەپ بۇيرۇدى ، ـــ جىنىڭ تۇرۇپ كىرسۇن !

دالاغا ، ئاندىن ھويلىغا چىقتىم . ھاۋا يەنىلا تۇتۇق ، سۇس قار يېغىۋاتاتتى . مۇسەللەسخانا تەرەپتىكى ئۆيلەرنىڭ نېرىسىدىن مەستلەرنىڭ ئاللىچۇقان ۋە ناخشىلىرىنىڭ ئاۋازى كېلەتتى . قازىخانا ، مەھكىمە شەرئىيىنىڭ بۇنداق ئوچۇق ـ ئاشكارا بەد قىلىقلارغا سۈكۈت قىلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىدى . تۇغرا ، قەشقەردىمۇ مۇسەللەسخانىلار بار ، خۇپىيانىرەك ئىدى . قۇمدەرۋازىنىڭ تېشىدا ، يار باغدا ، دۆڭباغلاردا شاڭ تەتەي ، لو تەتەي ، ۋاڭ جىرىڭ ئاق ئوسما ۋە تەنسۇرۇق پاشا دەيدىغان گۇ سوزىدەك ئايالار ئاچقان شوپاڭخانىلار بولسىمۇ ، بىرى ، سېپىل دەرۋازىسىنىڭ تېشىدا بولغاچقا ، يەنە بىرى ، ھاراقكەشلەر شەھەر ئىچىدە ئالتاغىل ۋارقىراپ ـ جارقىراپ يۈرمىگەنلىكتىن شەرئىي مەھكىمە : « باشقا دىندىكىلەرنىڭ ئىشى » دەپ قۇلاق يوپۇرۇپ يۈرىۋېرەتتى . ئەلۋەتتە ، شەھەر ئىچىدە مۇسۇلمانلارنىڭ مەست بولۇپ يېتىپ قالغىنى ، دەلدەڭشىپ يۈرگىنى سېزىلسە تۇتۇپ قازىخانا سولاقخانىسىغا قامايتتى ۋە جازالايتتى . بۇ يەردىكى كارى بولماسلىقنى چېرىكلەر چۇشكۈنىنىڭ قەشقەردىكىدەك شەھەر تېشىدا ئەمەس ، بەلكى يامۇل بىلەن بىللە شەھەر ئىچىگە جايلاشقانلىقتىن بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلدىم .

گۇ سوزىنىڭ چىقماسلىقىم كېرەك بولغان « سىزىقى » نى دېمەسلىكىدىن ئىچىم تىتىلداپ ، ئاشخانا ئۆيى تەرەپكە كەلدىم . مېنى ھەيران قالدۇرۇپ ھەممە ئايالار شۇ ئۆيى ئىچىدە ئىدى ۋە پەس ئاۋازدا ناخشا ئېيتىشاتاتتى . مەن ئۇلارنىڭ ياتاق ئۆيىمۇ شۇ ئاشخانا ئىكەنلىكىنى پەملىدىم . ئىشكىنىڭ ئاراشلىرىدىن چىقىۋاتقان چىراغ يورۇقى ئۇلارنىڭ يېتىپ قالمىغانلىقىنى بىلدۈرەتتى . مەن چولپانخانىنى چاقىرىشتىن ئاۋۋال

ئىشىك تېشىدا تۇرۇپ ، ئاكلاپ باقمىغان ، خېلى يېقىملىق ناخشىغا قۇلاق سالدىم . قايسىبىر ئايال يالغۇز باشلاپ ئېيتىۋاتاتتى :

يورۇقلىقاشنىڭ بويلىرىدا گۈل ئېچىلدى ،
ئۆز يارىمنىڭ زىننىقىدىن نۇر چېچىلدى .
باشقا ئاياللار ئەگىشىپ ئېيتىۋاتاتتى :
گۈللىرىڭنىڭ غۇنچىسىنى قىسۋالسام ،
زىناقلارغا لەۋلىرىمنى يېقىۋالسام .
يالغۇز ئېيتقان ئايالنىڭ ئاۋازى ئايرىم ئاكلاندى :
چەكمەن تونلۇق قەشقەرلىك ئەر ئېپ كەتمىدى ،
يول يىراقى ئۆز يۇرتلۇقنى كۆرسەتمىدى .
باشقىلار قوشۇلدى :
ئەر كىشىنىڭ گېپى يالغان ، باغرى تاشكەن ،
ۋاپاسى بار بىزگە ئوخشاش قەلەمقاشكەن .

ناخشىدىن كېيىن شۆھرىلىشىلار باشلاندى . ئاياللار نېمىنىدۇر بىر نەرسىنى تالىشىۋاتاتتى . شۇ ئارىدا چولپانخاننىڭ ئۇنى ئاكلاندى :

— شۇ نەرسىنى قىلمىسىاكلارچۇ جېنىم چوكانلار ، ناخشا ئېيتىشىپ ئولتۇرساقمۇ كۆڭۈل ئېچىلمىدىكەنغۇ ؟

— سەن ھېلىقى بۇگۈن كەلدى دېگەن دىۋانە بىلەن كۆڭلۈڭنى ئېچىۋالغانسەن ھەقىچان ؟ — ئۇنى بومراق چىقىدىغان بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئاكلاندى ، — بايىاتىن ببرى نېمىشقا بۇ چولپاقنىڭ پۇت ـ قولى تېتىك دەيمەن . . .

— تىۋا دە ئاچا ، قاراپ تۇرۇپ قارا چاپلىساك يامان بولىدۇ . . . ، — بۇ يەنە چولپانخاننىڭ ئاۋازى ئىدى .

— ئۆزۈڭ ئاغزىڭ بىلەن دېدىڭ ! — باشقا بىر ئاۋاز لوقما تاشلىدى ، — كەلگەن چېغىدا ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلەتتى ، هامامدىن چىقىپ ، يېڭى ئۇستۇاش كىيىپ ، ئايدەك ئېچىلىپ كەتتى ، دېدىڭ . . .

— دېگىنىم بىلەن ئۇ دەرۋىش ئىكەن ، يەردىن ئۇستۇن قارىمايدىكەن . . . ئۇنداق يىگىتكە هارام كۆز بىلەن قارىغىلى بولامدۇ ؟

— چولپانخان ، راستىنى دېگىنە ، — باشتىكى بوم ئاۋاز يەنە ئاكلاندى ، — ئۇنى كۆرۈپ كۆڭلۈڭ بىر قىسما بولدىمۇ ، قانداق ؟

— ئەتە ئۇنى هەممىگلار كۆرىسىلەر ، — چولپانخان قىينالغاندەك بوغۇلۇپ سۆزلەيتتى ، — شۇ چاغدا سىلەر قانداق بولسىاكلار مېنىمۇ شۇنداق بوپتىكەن دەرسىلەر . ئۇ ناھايىتى تەقۋادار ، يۈزى تۆۋەن ، ئادەمنىڭ كۆڭلىدە هۆرمەت قوزغايدىغان يىگىت ئىكەن . ئۇدۇل قاراشقىمۇ تەپ تارتىدۇ كىشى . . .

— مەن ئۇنى چوقۇم بۇگۈن كۆرىمەن . . .

— هەممىمىز بىللە كۆرەيلى . . .

— ناخشا ئېيتىگلار باللار ، — دېدى باشقىچىرەك بىر ئاۋاز . ئاۋاز تاۋۇشىدىن قارىغاندا ، بۇ يېشى چوڭراق ئايال ئىدى .

— شۇنداق قىلايلى ، ناخشا ئېيتايلى ، — دېدى يەنە بىر ئايال ، — قايسىسىنى ئېيتىمىز ؟

— سەن باشلاۋەرمەمسەن ؟

قايسىدۇر بىر ئايال :

— هەمەيلەن بىرلىكتە « ئەزىز جانىم » نى ئېيتايلى ، — دېدى .

— ئېيتتۇق ئەمىسە ، — قوشۇلدى كۆپ ئاۋاز .

ئەزىز جانىم غورۇلايچىلىك ئەمەسمۇ ؟
ئەيىب دەيسەن ، بەندىچىلىك ئەمەسمۇ ؟
ئۇ سۆيگەندە ئېرىدىم راست ، ناۋاتتەك ،
سېنىڭ ئىشقىڭ يوق قىلچىلىك ئەمەسمۇ ؟
ئىشقى يوقتىن ساقلا ئاللاھ ، ئايارەي ،
پاناھىڭدا ئاسرا ئاللاھ ، ئايارەي .

غۇنچە ئىدىم ئېچىلمىغان شېخىمدا ،
بۇلبۇل ئىدىم ، سايرار ئىدىم بېغىمدا .
ئەمدى قۇرۇپ قاقشال بولدۇم ئوتۇندەك ،

دەرد ـ پىغانىم يالقۇنلايدۇ ئوتۇڭدا .
غۇنچە تۇرۇپ كۆيگەن ياماڭ ، ئايارەي ،
ۋاقتى كەلمەي ئۆلگەن ياماڭ ، ئايارەي .

مەزلۇم قىلىپ يارىتىپسەن ، خۇدايىم ،
موھتاجلىققا قارىتىپسەن ، خۇدايىم .
كۆڭۈلدىكى يارغا قوشماي بىر كېچە ،
ياش تۇرغۇزۇپ قېرىتىپسەن ، خۇدايىم .
يارىم كەلسە كۆرۈۋالسام ، ئايارەي ،
كۆزلىرىمگە سۈرۈۋالسام ، ئايارەي .

ناخشا ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېزىپ مەيۇسلەندۇرەتتى . قانداق سەۋەبلەردىن كېلىپ قېلىشىدىن قەتئىينەزەر ، بۇ مۇساپىر ئايالالار ئاشۇ ناخشىلار بىلەن ئۆز يۇرتىنى ، بەلكىم ئاللىقەيەرلەردە قالغان ئېرى ياكى كۆڭلىگە پۈككەن كىشىلىرىنى ياد ئېتەتتى ھەم ئۆزىنىڭ بۇ ھويلىدىكى مەنسىز ، قۇرۇق ئۆتۈۋاتقان تۇرمۇشىدىكى ئازابلىق ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيتتى . ئۇلارنىڭ بۇ يەرگە قەيەردىن ، قانداق سەۋەب بىلەن كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمىسەممۇ ، بۇ يەردىن ئايرىلالماسلىقىدا گۇ سوزىغا باغلىنىپ قالغان ئىقتىسادىي سەۋەبتىن باشقىمۇ بىر تۈگۈن بارمىدۇ ؟ دەپ گۇمانىغا چۈشتۈم . شۇ ئارىدا چولپانخانىنىڭ تازا بىر ئۇھ تارتۈۋېلىپ سۆزلىگىنى ئاڭلاندى :

ـــ سەل شوخراق ناخشا ئوقۇساقمۇ بوپتىكەن ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى بەك ئېزىۋەتتى . . .

ـــ ئەجەب باشقا چاغلاردا شوخ ناخشىدىن قاچاتتىڭغۇ ، بۈگۈن ئامراق بولۇپ قاپسەنغۇ ؟ ـــ سورىدى ئۇنى بوم چىقىدىغان ئايال .

ـــ ئۇنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ قالدى ئەمەسمۇ ؟ ـــ باشقا بىر ئايال چاقچاق قىلدى ، ـــ ھەم كۆرۈۋالدى ، ھەم سۈرۈۋالدى . . .

ـــ يامۇلنىڭ سىبستى چېرىكلىرىدىن مىڭ ھەسسە ياخشىدۇ ھېلى . . .

ـــ ئەجەب تەلىيىڭ بار جومباق ئىكەنسەن ، بۇ ھەپتە سېنىڭ ئاشپەزلىك نۆۋىتىڭ كەلگىنىنى دېسە . . .

ـــ بۇ ھەپتە توشۇشقا نەچچە كۈن قالدى ؟ . . .

شۇ چاغ چولپانخانىنىڭ غەزەپلىك ۋارقىرىشى ئىشتىلدى :

ـــ بەردىم ئۇنى ، ھازىرلا ئېلىشە !

ـــ ھازىر سوزامنىڭ يېنىدىدۇ ؟ ـــ بوم ئاۋازلىق ئايال چولپانخانىنىڭ ئاچچىق قىلىشى بىلەن كارى يوق ئۆز گېپىنى قىلاتتى .

ـــ سوزامغۇ چولپانخاندىن ئېشىپ ، يېرىم كۈندىن كېيىن تەگدى . . .

. . .

ماڭا مۇناسىۋەتلىك بۇ تېتىقسىز چاقچاقلاردىن ھەم ئاچچىقىم كەلدى ، ھەم كۈلگۈم كەلدى . لېكىن ، گەپ مېنىڭ كىمدىن ئېشىپ ، كىمگە تېگىشلىك بولۇشقىچە يەتكەندە ، بۇ يەردە دېيىلۇاتقانلارنىڭ چاقچاق ئەمەسلىكىنى ، بۇنداق گەپلەرنىڭ قېياس ئەمەس ، ئاساسمۇ بارلىقىنى پەملەپ قالدىم . ئەسلىدە ، گۇ سوزا ئېيتقان « جىندەك ئۆتۈپ كېرسۇن . . . » نىڭ قەرەلىمۇ ئېشىپ كەتكەن ، مەن سىرتتا تۇرۇپلا چولپانخانىنى چاقىرىپ ، گۇ سوزىنىڭ گېپىنى يەتكۈزۈپ قويايى ، دەپ ئويلىغانىدىم . ئايالالارنىڭ چاقچىقى چىڭغا چىقۇاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ، « پەردىشەپ » ، « نامەھرەم » دېگەنلەرنىمۇ يادىمغا كەلتۈرمىدىم . ئەتىسى بەربىر كۆرۈشىدىغان ئىش بولغاندىكىن ، ھازىر كىرىپ كۆرۈشۈېرەي ۋە ئۇلارنىڭ گۇمانخورلۇق بىلەن بوقۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلىرى شۇ يەردىرەك قالسۇن ، دېدىم ـ دە ، تازا قاتتىق بىرنى يۆتەلدىم . ئۆي ئىچىدىكى پاراڭ ، كۈلكىلەر قاياۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك شىپپىدە بېسىلدى . مەن يەنە بىرنى يۆتىلۇېتىپ ، ئىشكنى ئاچتىم ـ دە :

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ـــ دەپ سالام بەردىم .

ئايالالار ھەرقانداق ئىش بولۇشىنى كۈتكەن بولغىدىيۇ ، كىرىشىمنى كۈتمىگەنلىكىنى ئىپادىلەپ ، سۇپىدىكى كىگىزدە قانداق ئولتۇرغان ، ياتـ

قان بولسا شۇ پېتى قېتىپ قېلىشتى . ھەتتا مەن بىلەن تونۇشۇپ بولغان چولپانخان جېنىدا بايا تۇرغان جايىدا ــ ئۇ ئوچاق ئالدىدا يالاڭ ئاياغ ئۆرە تۇراتتى . پەمىچە ، بايا تىنقى ئاچچىقلىشىدا شۇ پېتى سۇيىدىن چۇشكەنىدى ــ قىمىرلىماي تۇرۇپ قالغان ، « كەلسىلە » مۇ دېمىگەنىدى .

ــ مەن ئىشىك ئالدىغا كەلگىنى بىرەر ئاش پىشىم بولدى ، ــ مەن ئاۋۋال ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى مېنى ھېلىغىچە گۇ سوزىنىڭ ياتقىدا ، دېگەن پەرىزىدىن خالاس قىلماقچى بولدۇم ، ــ ئىككىلا ناخشىنى تولۇق ئاڭلىدىم . ئوبدان ناخشىلار ئىكەن ، ــ دېدىم . ئاندىن چولپانخانغا بۇرۇلۇپ قوشتۇم ، ــ گۇ سوزا سىلىنى كىرسۇن دېگەن ، مەن ناخشىغا مەغمۇل بولۇپ ۋاقتىدا يەتكۇزەلمىدىم . . .

چولپانخان بىرىنچى بولۇپ ئۆزىنى قولغا ئالدى . ئۇ باشقا ئاياللارغا ئەيىبلەش نەزىرى بىلەن بىر قارىۋالدى . بۇ قاراشتا « ناخشىنى تولۇق ئاڭلىغان ئادەم گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلىماي قالامدۇ ؟ » دېگەن مەنە بار ئىدى . ئاندىن ئۇ سۇپىنىڭ پەس تەرىپىدىكى بىر مۇنچە پاختىلىق لاتا خەيلەر ئارىسىدىن ئۆزىنىڭكىنى تېپىپ كىيىپ سىرتقا چىقىۋاتقۇچە :

ــ سىلى تالادا سوغۇقتا تۇرماي ، مۇشۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپ تۇرسلا ، ــ دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى .

مەن بايىقى گەپلەردىن ئىزا تارتىپ ھەم بىر مۇنچە ئاياللارنىڭ ئارىسىدا قوي پادىسى ئىچىگە كىرىپ قالغان ئۆچكەدەك تۇرغۇچە سوغۇق بولسىمۇ تالادا تۇراي ، دەپ تەرەددۇتلىنىۋىدىم ، يېشى چوڭراق بىلىنگەن ئايال گەپ قىلىپ قالدى :

ــ ئولتۇرۇپ تۇرسلا ، ئولتۇرسلا ، بۇگۈن قاچقان بىلەن ئەمدى قېچىشۇبرەلمەيمىز ، ئەتىدىن تارتىپ بىللە تاماق يەيمىز ، بىللە ئىش قىلىمىز ، ئېگىن ـ ئاياغ كۆتۇرۇپ چوڭ كوچىلاردا بىللە ماڭمىز ، ــ دېدى ۋە ئارقىدىنلا ھەسرىتىنى بايان قىلدى ، ــ مۇشۇ چوكانلارنىڭ ھەنىۋاسى ئۇ يۇرت ـ بۇ يۇرتلاردىن كېلىپ قالغان مۇساپىرلار ، بەزىسى كەلگەن چاغدا قورچاق ئويناپىدىغان ، تەشتەمەك ئويناپىدىغان سېكىلەكلەر ئىدى . . . جىمىسمىز ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمانىنىڭ پەرزەنتلىرى ئىدۇق .

ئەمدى بۇ پانىي ئالەمنىڭ دوزىخىدا تىرىك كۆيۈۋاتىمىز ، بىزنىڭ پېشانىمىزگىلا پۈتۈلۈپتىمىكى دېسەك ، مۇشۇ شەھەردىكى ئۆز يۇرتلۇق چوكان ـ جۇۋانلارنىڭمۇ ھالى بىزدىن بەتتەر . ئۇلارنىڭ ئۆيى مۇشۇ يەردە بولغاچ ئاخشىمى كەلمەيدۇ . . . بېشىمىزنى ئېلىپلا بىر ياققا چىقىپ كېتەيلى دېسەك ، شەھەرگە چىقساق « گۇ سوزىنىڭ چالا تەتەيلىرى » دەپ خەق يامان ئالىدۇ ، ئىشقا سالمايدۇ ، خوتۇن قىلمايدۇ . نېرىغا كېتەيلى دېسەك ، چالا قۇيرۇق ئېگىنلەر بىلەن كۆرسە ، يامۇلدىن قاچقان چىرىك تەتەيلەر ئوخشايدۇ ، دەپ تۇتۇۋالىدۇ . . . ھەممىمىزنىڭ كۆتۈرۈپ قويقۇسىز قەرزلىرىمىز بار دېسىلە . . .

ئايالالارنىڭ بەزىلىرى يىغلاشقا باشلىدى ، بەزىسى ئىككى تىزى ئارىلىقىغا يۈزىنى يوشۇرۇپ ، يەرگە قاراپ ئولتۇرۇشاتتى .

ــ جەننەتخان ئاچام راست دەيدۇ ، ــ دېدى بىر ئايال ئېسەدەپ .

بۇ ئايالالارغا ئىچىم سىيرىلىپ كەتتى . بايا تىن گەپ قىلغان جەننەتخان ئىسىملىك ئايال زەن قويۇپ قارىسا ئوتتۇز ياشلاردىن ئاشقان دەك كۆرۈنەتتى . ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ چېكە چاچلىرىغا ئاق سانجىلغان ، كۆز چۆرىلىرى ۋە پېشانىسىگە قورۇق چۈشكەن ، قوۋۇزلىرى ساڭگىلاپ قالغانىدى . مەن ئۆمەرراخۇنىنىڭمۇ « قەرزدار » لىقىنى ئاڭلىغانىدىم . ئۇغۇ ئائىلىسى بار ، قەرزدار بولۇپ قالسۇن ، بۇ يالغۇز ئايالالارنىڭ نېمە قەرزلىرى بولغىيدى ؟ دەپ ئويلىدىم .

ــ بىز ئون ئۇچ ئايال ئىش تىكىمىز ، ــ بىر دەمدىن كېيىن داۋام قىلدى جەننەتخان ، ــ يەتتىمىز مۇشۇ ئۆيدىكى مۇساپىرلار ، ئالتەيلەن شەھەردە ئۆيى بار ئايالالار . ئەسكى ـ تۈسكى نەرسىلەرنى يىغىپ ، يۇيۇپ ئەپلەيدىغان يەنە بەش ئايال بار . ئۇلارمۇ يەرلىك ، ئەسلى نامەھرەم دەپ ئەركەكلەردىن قاچىساق بولاتتى ، ئەمدى ئۆزىمىزمۇ ئەر قانداق ، ئايال قانداق بىلمەس بولۇپ كەتتۇق . ئەتىدىن تارتىپ سىلى ھەممەيلەنگە ئارىلىشىپ كېتىلا ، ئون بەش ـ يىگىرمە كۈن ئۆتسە سىلىمۇ بىلمەس بولۇپ قالىلا . . .

— هەر بىرلىرى ئىش تىكىپ ، باقىدىغان بالا ، سۇغىرىدىغان كالا بولمىسا قەرزدار بولۇپ قېلىشقانلىرى نېمىسى ؟ — دەپ سوراشقا جۈرئەت قىلدىم .

— سوزام : كىيىم مەندىن ، تاماق مەندىن ، دېگىنى بىلەن كىيىملىك بىر قۇرىنى بېرىدۇ — دە ، كېيىنكىسىنى پۇلغا چاقىدۇ ، — جەننەتخان چۈشەندۈردى ، — تاماق بېرىدۇ ، ئەمما ، ئۇنىڭ ھېسابلىمىغىنى بىلەن سەي — كۆكتاتنى پۇلغا چاقىدۇ . . . ئىش تىكىدىغانغا بېرىدىغان ئويماق ، يىگىنىڭ باشتىكىسى ئۆزىگە ھېساب ، كېيىن سۇغان ، يىتكەنلىرىگە پۇل چاقىدۇ . بىرىنچى ئېيىنى شلاپ ئۆتكۈزۈۋالسا ، ئىككىنچى ئېيىدىن باشلاپ قەرز ھېسابلىغىلى تۇرىدۇ . . .

— ئۇنىڭ يىگىنە ، ئويمىقى بازاردىكى ھايانىكەشلەر- دىنمۇ قىممەت ، — گەپكە ئارىلاشتى ئۇنى بوم چىقىدىغان ئايال . مەن ئۇنىڭ بېشىنىڭ ئون يەتتە — ئون سەككىزلەردە بارلىقىغا ، ئاق پۇسمىلاق ، كالا سۆگەك ئېتىگە قاراپ ھەيران قالدىم . ئاۋازى بىلەن يېشى ئوتتۇرىسىدا ئاسمان — زېمىن پەرق بار بۇ كىچىك چوكان يەنە شۇنداق دېدى ، — يا- تىقىنىڭ مەندىن دېگىنى بىلەن كىگىز — كېچەك ، يوتقان — كۆرپىگە ؛ تامىقنىڭ مەندىن دېگىنى بىلەن قازان — قوموچ ، قاچا — قوچىلار غىمۇ پۇل چاقىدۇ . جەننەتخان ئاچام بۇلارنى دېمىدى تېخى . شۇنداقتۇ زۇمرەت ؟

— زەينەپنىڭ دېگىنى توغرا . . . ، — ئۇنى بوم چىقىدىغان زەينەپنىڭ گېپىنى تەستىقلىدى زۇمرەت ئىسمىلىك يەنە بىر چوكان . بۇ- نىسى يىگىرمە ياشلاردا بار ، بۇغداي ئۆڭ ، قاڭشارلىق ئىدى . تىلى سەل سېمىز بولغانلىقتىن ، گەپ ئارىلىقىدا بەزى تاۋۇشلارنى سۆرەيتتى ، — بۇ سوزام ھېساب — كىتاب قىلىشنى جىن — شايتانىلاردىن ئۆگىنىپمىتىكى . . .

— ئۇنىڭ خەقنى قەرزدار قىلىش ئۇسۇلى ھەقىقەتەن ساق ئادەمنىمۇ سارىڭ قىلىدۇ ، — جەننەتخان تامغا يۆلىنىپ ، تۇرۇسقا قاراپ تۇرۇپ دېدى ، — بىزنى قەرزدار قىلىدىغان يەنە تاغاق — سۇزگۈچ ، يېلىم ، ئوسمىلارمۇ بار . چاچنى چۇشۇرۇۋېتىپلا يۇرگىلى بولمىغاندىكىن ، تاغاق — سۇزگۈچ ئىشلىتىپ ، يېلىم چاپمىز ، ئىككى كۈندە

بىر زورلاپ سۇغا چۈشۈرسە ، ئەجەب پاكىزلىقنى خالايدىكەن ، دەپ قال- غان بىلەن ، ھامام بىكارلىق دەپ تۇرۇپ ، ئۇڭرىقنى ، قازاننى پۇلغا چاقىدۇ . . . سىلى ئەركىشى ، بەزى گەپلەرنى دېگىلى بولمايدۇ ، بىز خو- تۇن خەقنىڭ ئانچە — مۇنچە ھاجىتىمىزگە لازىملىق لاتا — پاتىنى ئۇ بىر ئىشتان — چاپاننىڭ پۇلغا سۇندۇرۇپ ھېسابلايدۇ . . .

— « سەللەمنا ، — دېدىم ئىچىمدە — ، بۇ يەردە راستىنلا تۇر- غىلى بولمايدىغان ئوخشىمامدۇ ؟ »

— مەنمۇ قەرزدار بولۇپ بوپتىمەن — دە ؟

— ياق تېخى ، سىلىنىڭ ئايلىقلىرى يېرىم تەڭگە ئەمەسمۇ ؟ — جەننەتخان شۇنداق دېدى . ئۇ يېرىم تەڭگە ئىكەنلىكىنمۇ بىلگىنىگە قا- رىغاندا ، بۇ يەرگە كەلگەن ھەرقانداق ئىشلەمچىگە گۇ سوزا ئاۋۇال يېرىم تەڭگە دەپ نوختا سالىدىغانلىقى مەلۇم بولدى ، — بىر قېتىم ھامامغا چۈشۈپلا ، بىر قېتىم چاچ چۈشۈرۈپلا ، بىر تاۋاق زاڭ يەپلا . . . بۇ يېرىم تەڭگىگە توشمايدۇ . ئاي ئاخىرى بولغاندا ئاندىن سىلىنى قىچقىرىپ ھې- ساب قىلىپ بېرىدۇ . شۇ چاغدا بىللا . . . ئۇ چاغدا سىلى گۇ سوزىغا يېرىم تەڭگە قەرزدار بولۇپ قالىلا . . .

— ۋاقتىدا كېتىۋالسىلا ئاكا ، — دېدى زەينەپ بېشىنى ئىرغىتىپ ، — ئەتە سىلىنى كوچا — رەستىلەردىكى ھەممەيلەن كۆرىدۇ ، ئاندىن كېتىمەن ، دېگەنلىرى بىلەنمۇ كېتەلمەيلا . سوزام سىلىنى خەق- لەرگە بىر كۆرسىتۈېتىپلا ئۇستىلىرىدىن ئەرز قىلىدۇ ، شۇنىڭ گېپى ئۆتىدۇ .

— قازىخانمۇ ، يامۇلمۇ سوزامنىڭ گېپىنى قىلىدىكەن : « ئۆزۈڭ خالاپ ئىشقا كىرگەنمۇ ؟ » ، « ھەئە » ، « ھەقىگىنى بەردىمۇ ، بەرمىدىمۇ ؟ » ، « بەرمىدى » دىن كېيىن سوزامدىن سورايدىكەن . سوزام قەرزلىرىمزنى بىر دېگىلى تۇرسا ئاغزىمىز ئېچىلىپ قالىدىكەن . « ئوسما قويۇپسەن بىر ئايدا تۆت قېتىم ، پالانچى پۇل ، ھامامغا چۈشۈپسەن ، پۇستانى پۇل ، يىتتۈرگەن ئويماق مۇنچە ، سۇنغان يىگىنە مۇنچە . . . » يالغان دېگىلى بولمىغاندىكىن ، « راست » دەپ قول قويۇپ بېرىپ ،

قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تايىقنى يەپ ئىشلەيدىكەنمىز . . . ، ــ زۇمرەت شۇ سۆزلەرنى دەۋاتقىنىدا كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى ، ــ زىمىنەپنىڭ گېپى راست ، ئەتىگە قالماي تامدىن ئارتىلىپلا كېتىۋالسلا .

ــ بىز كۆرمىدۇق ، بىلمىدۇق ، دەپ ئولتۇرىۋېرىمىز ، ــ دېدى تېخى ماڭا گەپ قىلىپ باقمىغان بىر ياش چوكان . ئۇنىڭ ئىسمى نېمىلىكىنىمۇ ئاڭلىمىغاچقا بىلمەيتتىم ، ــ ئىشتىن كېيىنلا چولپانخاندىن ئاڭلاپ ، سىلىگە بەك ئېچىمىز ئاغرىغانىدى . تىلەمچى دەرۋىش ئىكەن ، دېگەنىنى ئاڭلاپ « ئەجەب ياخشى ئەركىن ئىكەندۇق . ئون كۈندە بىر چىشلەم نان يېيىسمۇ ئۆزى خالىغاندا يەپ ، ئۆزى خالىغاندا ياتىدىغان ئىشتىن نېمىشقا بەزگەندۇ ؟ » دېيىشكەنىدۇق . . .

بۇ گەپلەر ئىچمىنى ئېچىشتۇرۇپ ، بېشىمنى قايدۇردى . بايانىن گۇ سوزىنىڭ ئالىجۇقا گەپلىرىدىنلا بۇ هويلىدىن رايىم يانغانىدى . ئالىلارنىڭ تۇشمۇ تۇشتىن ئېيتقان ئەرزىيەتلىرىنى ئاڭلىغىنىمدا بەدىنىم تىكەنلىشپ ، يەر يۈزىدە ھەقىقەتەن مۇشۇنداق بىر زۇلمەتلىك جاي بارلىقىغا ئەقلىم يەتمەي قالدى . مەن دادامنى زالىم ، ئاينۇرغا ، مەپىكەشكە ۋە خىزمەتچىلەرگە زۇلۇم سالىدۇ ، دەيتتىم . ئۇ پۇلنى ، ھاكىمىيەتكە يېقىن بولۇشنى كۆزلەپ ، ئاينۇرنىڭ ئائىلىسىنى ۋەيران قىلغان ، ئاخىر بېرىپ ئۆز ئوغلى بولغان مېنىمۇ ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىشتىن يانمىغانىدى . ئابلەھەت مىرزىنى زالىم ، دەيتتىم . ئۇمۇ بەگ ئىنسانىڭ سايىسىدىراق تۇرۇش ئۈچۈن يامۇلغا يېقىنلىشىۋالغان ، دادام بىلەن ئۇزەكگە سوقۇشتۇرۇپ ، قىزىنىڭ بەختىنى قۇربان قىلغانىدى . مۇھەممەت ئاقچى دېھقان تۇرۇپ ، يۇرتىدىكى بايىنىڭ خورلىشى بىلەن خوتۇنىدىن ، بالىسىدىن ، زېمىنىدىن ئايرىلىپ ، سەرسانە ئوغرى بولۇپ كەتكەنىدى . ئەمدى بۇ يەرگە كەلگەندە گۇ سوزىدەك يەنە بىر يالماۋۇزنى كۆرۈپ تۇراتتىم . قانداق دۇنيا بۇ ئۆزى ؟ يامۇلمۇ زۇلۇم سالسا ، قازىخانىسىمۇ زۇلۇم سالسا ، بەگ ، باي ، سودىگەر ، ئىشانلارمۇ زۇلۇم سالسا ، سودا قىلاي دەپ ئاينۇرنىڭ دادىسى سودىگەر بولالمىسا ، موللا بەشرى ، كالتا مەسچىتكە ئىمام بولالمىسا ، مۇھەممەت ئاقچى دېھقانچىلىق قىلالمىسا ، مۇنۇ ئاياللار قول ھۈنىرى قىلاي

دەپ ، قىلالمىسا . . . بۇ دۇنيا پۇلى بارنىڭ ، مىلتىقى بىلەن قامچىسى بارنىڭلا دۇنياسىمۇ ؟ ئۆمەراخۇن بىلەن مۇنۇ ئاياللار دېگەندەك مېنىڭ ئۈچ ــ تۆت تەڭگە پۇل تېپىپ قەشقەرگە باراي ، دېۋانىچىلىق ، تىلەمچىلىكنى تاشلاي ، دېگىنىم قۇرۇق خىيال بولۇپ قالدىكەن ــ دە ؟ ئىسمىنى مەن تېخى بىلمەيدىغان ئايال بايا دېگەندەك ئون كۈندە بىر چىشلەم نان يەيدىغان ، ھۈسىين پوكانچىدەك تىرىك تۇرۇپ شام گۆرگە كىرىپ ياتىدىغان يولدىن باشقا مەن ماڭغۇدەك يەر قالمىغاندىمۇ ؟

نەزەرىيە گۈمبەز ئىچىدە تويغۇدەك دېيىلگەن بىلەن « كۆرەش قىلىش » ، « تىرىشىش » ، « كەلگۈسىگە پىچاق ئېتىش » دېگەنلىرىم ئەمەلىيەتتە ئاقمايدىغانلىقى ئايدىك بولۇۋاتاتتى . رەھىمسىز ئەمەلىيەتنى ئۆمەراخۇن ، جەننەتخان ، زىينەپ ، زۇمرەت ، چولپانخانلار تۆپە ــ تۆپىلەپ چۈشەندۈرۈۋاتقاندا ، گۇ سوزىنىڭ ئۆزى پەسكەشلىكنى ئەتىگە ئېلىپ قويماي ، شۇ بۇگۈنلا ئاشكارىلاۋاتسا ، مەن ئۈمىد قىلىدىغان نېمە قالدى ؟ ئەگەر شۇ يېرىم تەڭگە راستتىن قولۇمغا تەگكەنىدىمۇ ئالتە ئايدا ئاران ئۈچ تەڭگە يىغىلسا قايسى ئىشىم ھەل بولۇپ كېتەر ؟ . . .

ئەسكى جۇۋا ، ئىشتان ، پىيىلىرىنى ھامامنىڭ ئۆگزىسىگە تاشلاپ قويۇپ ناھايىتى دالىلىقىمنى چۈشەندىم . گۇ سوزىنىڭ بۇ كىيىملىرىنى سېلىپ قويۇپ ، ئۆزۈمنىڭكىنى كىيىسەم ، ئىشىك ــ دەرۋازىلار ئېتىك بولسا ئۆگزىدىن سەكرەپ چۈشۈپ كەتسەم ، گۇ سوزىنغا ناھايىتى كەلسە بىر ھامامىلىق ، بىر ساتىراشلىق ۋە بىر تاۋاق زاڭغىلا قەرزدار بولاتتىم . قايتىپ بېرىپ ھۈسىين پوكانچىغا ئەھۋالنى ئېيتسام ئۇنىڭمۇ مېنى ئۆزىنىڭ يۇزىنى قىلمىغانلىقتا ئەيىبلىشى ناتايىن ئىدى . شا جۈمە بەلكى خۇشال بولار ، دەرۋىشلىكتىن باشقا يولنىڭ ئايىغى ئېتىك ، دەپ نەزەرىيىسىنى داۋاملىق سۆزلىشىمۇ مۇمكىن .

ــ ھەر بىرلىرىگە رەھمەت ، ــ دېدىم قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ ، ــ كەتمىسەم بولمايدىكەن ، دېگەن يەرگە كەلدىم .

ئاياللار چۇرقىرىشىپ كەتتى :

ــ ئەقىللىرىگە كەپلا .

— ئىككىنچى بۇ تەرەپكە يولىمىسلا ، ھەممە ئادەمگە گۇ سوزىنىڭ زىندانى ۋە بىزنىڭ توغرىمىزدا سۆزلەپ بەرسىلە . قارغىش ئالغان باشقا بىرلىرىمۇ ئېزىپ ـ تارتىپ كېلىپ يۈرمىسۇن . . .

— ئاتا ـ ئانىلىرى جىق دۇئا قىلغان ، پېشانىسى ئوچۇق يىگىت ئىكەنلا . . .

— چىقىسلا باربىدىغان بىرەر جايلىرى بولسىمۇ ، بىرەر ـ ئىككى مىزنى ئالغاچ كېتەردىلە ئىگەكىم . . .

— ئۆزىنى سىغدۇرسىمۇ خۇدايىمغا مىڭ قەتلى شۈكرى دەڭلا . . .

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋاتقاندا جەننەتخان توستى ، بايا ئايالار كېتىشىم ھەققىدە تەكلىپ بەرگەندە ، مەن كېتىش قارارىمنى ئېيتىقاندىن كېيىن ، ئايالار ماقۇللاپ چۈرقىراشقىنىدا ئۇ شۈك ئولتۇرغاندى .

— سەل ئولتۇرۇپ تۇرسىلا ، چولپانخان كىرسۇن ، ئەجەب يوقاپ كەتتىغۇ ئۇ ؟

— ئەپيۇنكەش سوزام تىرنىقىنى ئالغىلى ، قولتۇقىنىڭ تۈكىنى تەرگىلى ، ئۇچسىنى تۈتقىلى سېلىۋاتقاندۇ ؟

— ئاشپەزلىك نۆۋىتىدىن شۈڭا قاچىدۇ كىشى . . .

— مۇنداق ۋاقىتتا چىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ ، — دېدى جەننەتخان باشقىلارنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — كوچىلاردا جېسەكچىلەر بار ، كوچىغا چىقىۋالغان بىلەنمۇ سېپىل دەرۋازىسىدىن چىققىلى بولمايدۇ . چولپانخان كىرسە ، ئۇنىڭدا ئالدى ـ كەينى ئىشكىلەرنىڭ ئاچقۇچى بار ، تاڭغا يېقىن چىقىپ ، سوزام ئۈيقۇسىنى ئېچىپ بولغۇچە سېپىل دەرۋازىسىدىن بىرنەچى بولۇپ چىقىپ كەتسىلە .

— چولپانخاندىن گۇمان قىلىپ يۈرەرمۇ ؟ — سوردى زەينەپ .

— چاكارنىڭ سەھەردە مال توشۇيدىغان ۋەزىپىسى بار ئەمەسمۇ ؟ گۆرۈخانىغا ياكى ئەسكى ـ تۈسكى يايمىغا مال ئاپىرىمەن دەپ چىقىپ كەتكەن ، دەپ ئولتۇرىۋەرمەمدۇ ؟ — دېدى زۇمرەت .

جەننەتخان چۆچۈپ :

— بۇ مەسلىھەت بولمايدىكەن چوكانلار ، — دېدى ، — بۇ

بولمايدىكەن ، — دەپ يەنە بېشىنى چايقىدى ، — چاكارنىڭ تاڭ سەھەر ـ دىكى ۋەزىپىسى ھاراقخانا بىلەن مۇسەللەسخانىغا سۇ ، ئوتۇن توشۇش . . . مال يۆتكەش كۇن چىققاندىن كېيىنكى ئىش . . .

— باش قاتۇرۇشمىسلا ، ئۆزۈم ئامال قىلىمەن ، — دېدىم ، — ئەتە ماڭا چولپانخانىنى ھەمراھ قىلىپ ئىش ئورنى ۋە دۇكان كۆرسىتىشكە بۇيرۇغان ، تاڭ سەھەرگە قالسام ئۇ بالايىمغا قالىدۇ . . .

— قانداق قىلغۇلۇق ؟ — زەينەپ ئەتراپتىكى ئايالارغا قاراپ قويىدى ، — بۇ مۇشۇنداق زىندان ئەمەسمۇ ، كىرسە چىقىقىلى بولمايدىغان ؟ . . .

— ئۆگزىنىڭ پەسرەك يېرىدىن سەكرەپ چىقىپ كېتىۋېرىمەن . ئازراق ئىز قالدۇرۇپ قويسام ھېچكىمدىن گۇمان قىلالمايدۇ .

— بۇمۇ بولىدۇ ، شۇنداق چىقىپ كەتسىلمۇ بولىدۇ ، — جەننەتخان ماقۇللىدى ، — تاماق يەۋاتقاندىلا بىللە يېسەك بولغانىكەن ، بۇ چاغقىچە چىقىپ كېتىۋالالايتتىلە ، ھازىر بەك كەچ بولۇپ كەتتى . . .

مەن ئولتۇرغان يەر تۆگلۈكنىڭ تېگى بولۇپ ، شىرقىراپ قار چۈشتى . مەن تۆگلۈككە قاردىم . ھاۋانىڭ تۈتۈقلۇقلىنىمۇ ، جىنچىراغنىڭ يورۇقى تالانىڭكىدىن كۆچلۈكمۇ ، ئەيتاۋۇر بىر نېمىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى . چولپانخاننىڭ كىرمەسلىكى ئېچىمنى سىقىلى تۇردى . مەن كەچكىچە ئىشلەپ ھارغان ئايالارنىڭ دەم ئېلىشى كېرەكلىكىنى ھېس قىلاتتىم . چولپانخان كىرسە ، ياتاق كۆرسىتىپ بەرسە — گەرچە يېتىشىم سۇغا چىلىشىپ ، كېتىشىم مۇقىملاشقان بولسىمۇ ، مەن ئۇ يەردە تاڭغا يېقىنلاشقۇچە ئولتۇرۇپ تۇرسام بولاتتى .

— ھەربىرلىرى يېتىشسىلا ، مەن ئۇخلاشلىرىغا كاشىلا بولماي ، كەچكىچە ئىشلەپ ھارغاندا يەنە مەن گەپكە تۇتقان ئاز كېلىپ . . .

— ئولتۇرۇپ قوپقىنىمنى كۆرۈپ قولى بىلەن ئىشارەت قىلدى جەننەتخان ، — ئولتۇرۇپ قىرسىلە . تالا سوغۇق ، تۆگلۈكتىن پات ـ پات قار چۈشۈۋاتامدۇ ، نېمە . . . تالادا نەدە تۇرىلا ؟ — ئۇ ئوچاققا بىر قارىۋېتىپ ، پەسكە بىر قاراپ زۇمرەتكە بۇيرۇدى ، — قوپ ئوكام ، بۇ ـ

گۈنكى نورما ئوتۇن تۇگەپتۇ ، هاممامدىن بىر قۇچاق يېرىندى ئوتۇن ئاچتۇقنا . . .

مەن ئولتۇرمىغان ، زۇمرەت قوپۇپ خېنىنى كىيىۋاتقان چاغدا چولپانخان كىرىپ كەلدى . ئۇ ماڭا ، زۇمرەتكە ، ئاندىن سۇپىدىكىلەرگە بىر - بىرلەپ قاراپ چىقىپ :

— بىر ئىش بولمىغاندۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ئۆزۈڭگە نېمە ئىش بولدى ، يوقاپ كەتتىڭغۇ ؟ — سورىدى جەننەتخان ئۇنىڭدىن .

— ھەي ، شۇ سوزىنىڭ ئىشلىرى بولمامدۇ ؟ — چولپانخان ماڭا بىر قاراپ قويۇپ ، — جەننەتخان ئاچا ، دىككىدە مەيەرگە چىقسىلا ، — دېدى .

چولپانخانىڭ كىرىشىمۇ تازا تەمكىن ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ كىرگەندىن كېيىنكى چىرايى ۋە گەپ - سۆزلىرىدىنمۇ ئاللىقانداق ئەنسىزلىك چىقىپ تۇراتتى . جەننەتخان ئۇنىڭ ئىلتماسىنى ئاڭلاپ ، قوشۇمسىنى تۇرۇپ بىردەم ئولتۇرديۇ ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ سۇپىنىڭ لېۋىگە كەلدى . پەستىكى خەيلەردىن ئۇدۇل كەلگەن بىر جۇپىنى پۇتىغا سېپىپ ، چولپانخان بىلەن چىقىپ كەتتى .

باشقا ئاياللار بىر - بىرىگە ئەجەبلىنىپ قاراشتى . بۇنىڭغا قارىغاندا ، بۇرۇن بۇنداق ئىش سادىر بولمىغانلىقىنى بىلىشكە بولاتتى . چولپانخاننىڭ ئەنسىزلىكىنى يۇقتۇرۇپ جەننەتخانىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشى مەن بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەك ئاياللار بىر - بىرىگە قارىشىپ بولغاندىن كېيىن تەڭلا ماڭا تىكىلىشتى . مەنمۇ ھېچ نېمە چۈشىنەلمەي تۇرۇپ قالدىم .

ئۇلار ئىككىسى ئىشىكنىڭ تېشىدا تۇرۇشاتتى . نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمىسمۇ ، پىچىرلاشلاردىن جىددىي بىر ئىشنى مەسلىھەت قىلىشۋاتقىنى ئېنىق ئىدى . پىچىرلىشىشلار تۇگىمەي ، ئۆرە تۇرۇپ ھارغان زۇمرەت سۇپىنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى ۋە :

— ئولتۇرۇپ تۇرسىلا ، — دەپ مېنمۇ تەكلىپ قىلدى .

ئولتۇردۇم . ئۆيدىكى ئاياللار ئىشكنىڭ تېشىدىن بىر ئېغىز - بىر پەس ئاڭلىنىپ تۇرغان ئاۋازلارغا قۇلاق سېلىشىپ جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى . ئوچاقتىكى ئوت ئۆچكەنلىكتىن ، ئۆي ئىچى سوۋۇپ كەتكەچكە ، ئۇلار يالىڭاچ پۇتلىرىنى بۇ ئۆيدىكى بىردىنبىر يوتقانىنىڭ ئاستىغا تىقىشاتتى . گۇ سوزىنىڭ « ئورۇن - كۆرپىڭ مېنىڭدىن » دېگەن ئورۇن - كۆرپىسى ئاشۇ ، يەتتە ئايال بىرلا يوتقانىنى توغرىسىغا يېپىنىپ ، داق كىگىزنىڭ ئۈستىدە ياتاتتى .

— بۇنداق تاسادىپىي چاقىرىپ چىقىپ كېتىش ئىشلىرى بۇرۇن بولمامتى ؟ — دەپ سوردىم ئادەمنىڭ ئىچىنى پۇشۇرىدىغان جىمجىتلىق ئورنىغا گەپ - سۆز بولغاچ تۇرسۇن دەپ ، — ئۆيدە دېيىشمەيدىغان گەپلەر بولغىيمىدى ئۇ ؟

— چاقىرىدىغان ئىشلار پات - پات بولۇپ تۇرىدۇ ، — دېدى زەينەپ ئىزا تارتقاندەك قىلىپ بوش ئاۋازدا ، - سوزامنىڭ مېھمانلىرى كەلسە چاقىرتىدۇ ، بەزىدە مەپىگە سېلىپ يامۇلغا ، چېرىك چۇشكۇنىگە ئەۋەتىدۇ . قەرزىگىدىن مۇنچىلىكىنى تۆلەپ كېلىسەن ، دەيدۇ . ئۇنىماي ھەددىمىز ئەمەس ، قارىساق قەرز پېتى تۇرىۋېرىدۇ . نەپنى سوزام ئالامدىكىنىتاڭ . . .

— بۇگۈنكىدەك ئىككىيلەن تالاغا چىقىپ خۇپيانە گەپلىشىدىغان ئىش بولمايدىغان . . . — زۇمرەت ئىشىك تەرەپكە بىر قاراپ قويۇپ ماڭا بۇرۇلدى ، — ئېھتىمال ، سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا دېيىشكە تارتىنغان بولسا كېرەك .

شۇ ئارىدا جەننەتخان ئۆزى يالغۇز كىرىپ كەلدى .

— چولپانخان قېنى ؟ — سورىدى زەينەپ .

— ئۇ چاي قاينىتىدىكەن ، كەتتى ، — جەننەتخان مەيۇس ، تېخىمۇ سولاشقان ھالدا سۇپىغا چىقتى .

— نېمە گەپ ئىكەن ؟ — زۇمرەت زارىقىپ ئېغىز ئاچتى .

جەننەتخان ماڭا بىر قاراپ قويدى . مەن ماڭا مۇناسىۋىتى بار گەپ بولسا كېرەك ، دەپ ئويلاۋاتاتتىم ، ئۇ :

ـــ مۇنداق گەپ ئىكەن چوكانلار ، ـ دېدى يەردىن ئۇستۇن قا-
رىماي ، ـــ سوزام بايا تاننىڭىزى شوپاڭخانىدىكى ئالتۇن چىشنى ئەۋەتىپ ،
چېرىك باشلىقى بىلەن بازار بېگىنى باشلاپ كەپتۇمىش . شۇنداق بولسىمۇ
سوزام : ئۇلار تاسادىپىي كىرىپ قالدى ، دېگۈدەك . يەنە ئىككى چېرىكمۇ
بار ئىمىش . زۇمرەت ، خېنىمخان ، رىسالەت ، سائادەت بىلەن مەن شۇ
يەرگە چىقىدىكەنمىز .

ـــ تۆت ئادەمگە ئالتە ئايال ؟ ـــ دېدى زەينەپ .

ـــ چولپانخان بىلەن مەن چاي قاينىتمىشمىز ، سۇ
ئىسىتمىشمىز ، ـــ جەننەتخان ھالىتىنى بۇزماي سۆزىنى داۋام قىلدى ،
ـــ بۇ ئىشنىڭ سىلىگە مۇناسىۋىتى باردەك قىلىدۇ .

ئۇ ماڭا قاراپ قويدى . باشقا ئايالارمۇ چۈشىنەلمەي ئۇنىڭغا
ئەگىشىپ ماڭا قارىدى .

ـــ ماڭا نېمە مۇناسىۋىتى بار ؟

ـــ بايا چولپانخان بىلەن مۇشۇنداق دېيىشتۇق ، ـــ جەننەتخان
ئۆز ھۆكۈمى بويىچىلا سۆزلەيتتى ، ـــ ئۇچ يىلنىڭ ئالدىدىمۇ مۇشۇنداق
ئىش يۈز بەرگەن . ئۇ ياز ۋاقتى ئىدى تېخى . شۇ چاغدىكى چاكارنى ئىشقا
بۇيرۇپ ، يېرىم كېچىدە كەلگۈزۈپ ، سوزامنىڭ ئۆزى : « تامىقىڭ ئاشخا-
نىدا ئاچىقىپ يە ! » دەپتۇ . ئۇ ئاشخانىغا پۈتىنى تىقىپ بولغۇچە ،
ئۆگزىدىن تۆت يايى چۈشۈپ ئېسىلىۋالدى . سوزام يامۇلدا بە-
رىنچى بولۇپ : « ئايال ئىشچىلىرىمىنىڭ ياتقىغا يامان غەرەز بىلەن
باستۇرۇپ كىردى . . . » دەپ ئەرز قىلىپ سولتۇۋەتتى . ئۇ شور پېشانە
ھازىرمۇ ھەپسىدىغۇ ، دەيمەن . ئۇ شۇنىڭدىن ئىلگىرى : « ياخشىلىقچە
قويۇپ بەرمىسەڭ قېچىپ كېتىمەن » دەپ سۆزلەپ يۈرگەنىدى .

ـــ بۇ ئاكىمزنىڭ قەرزى بولمىسا ، ـــ دېدى زەينەپ مېنى كۆزى
بىلەن كۆرسىتىپ .

جەننەتخان بېشىنى لىڭشىتىپ شۇنداق دېدى :

ـــ بۇ ئۆيدە زەينەپ يالغۇز قالىدىكەن ، ـــ ئۇ ماڭا قاراپ ، ـــ
چولپانخانىڭ دېيىشچە سىلى مۇشۇ ئۆيدە كۆزلىرىنىڭ ئاچچىقىنى

چىقارغاچ تۇرارمىشلا ، ـــ دەپ چىرايىنى پۈرۈشتۈردى ، ـــ بۇ نېمىدېگەن
گەپ ؟ ياكى سىلىنى « باستۇرۇپ كىردى » قىلىدۇ ياكى ئىك-
كىلارنى « تۈتۈۋالدۇق » قىلىدۇ .

ـــ ئەمدى پۈتىنى تىققان ئادەمگە نېمانداق زەھەرلىك قىلىدۇ ؟ ـــ
سوربىدى زۇمرەت ، ـــ بايا تىنىقى گەپلەرنى تېخى ئۇ ئاڭلاپ قالغۇچىلىك
بولمىغاندۇ ؟ . . .

جەننەتخان ماڭا قاراپ :

ـــ سوزامنىڭ غىلجىڭلىشىغا ماسلاشمىغان ئوخشايلا . ئەسلى ئۇ
سىلىنى يېنىدا قوندۇرۇۋالاي ، دەپمىدىكىن ، چولپانخانغا ياتاق راسلىما-
ساڭمۇ بولىدۇ ، دەپ سىلىنى قېچقارتىپتىكەن بولغاي ، ـــ دېدى . سەل
ئۆتكەندىن كېيىن يەنە داۋام قىلدى ، ـــ سىلىنى « باستۇرۇپ كىردى »
قىلسا ئالدىغان نەپ يوق . شۇڭا زەينەپ بىلەن ئىككىلارنى يالغۇز قويۇپ
« ئۇستىگە كىرىپ تۈتۈۋالدۇق » قىلىدىغانىدەك . . . ئۇ چاغدا سىلىگە
« خوش ـ خوش » دەپ تەزىم قىلىپ ئىشلىمەكتىن باشقا چارە يوق .

ـــ ماشائاللا ، ـــ دېدىم تەئەججۈپلىنىپ ۋە زەينەپكە كۆزۈم
چۈشۈپ قالدى . ئۇ ھەر قانچە « قېلىن » گەپلەرنى قىلىپ ، چولپانخاننى
تەقىلغىنى بىلەن ، شۇ تاپتا شەلپەردەك قىزىرىپ ، يەردىن ئۇستۇن
قارىماي ئولتۇراتتى .

ـــ ئىككىلار قانداق مەسلىھەتكە كېلىشتىڭلار ئاندىن ؟ ـــ سو-
رىدى زۇمرەت .

ـــ بېشىمىز قاتتى . زەينەپنى بىللە ئاچىقىپ كەتكىلى تېخى
بولمايدۇ . ھەربىرىڭلار بىر نېمە دەڭلار . مېھمانلار ئىچىپ تەڭشەلگەندە
چولپانخان چاقىرغىلى چىقماقچى . ئاڭغۇچە خېلى ۋاقىت بار .

ـــ بۇنىڭغا نېمە باش قاتۇرماق ؟ ـــ غەزەپلىنىپ شۇنداق
دېدىم ، ـــ مەن ئۇلارنىڭ يالا چاپلاپ بولۇشىنى كۈتۈپ تۇرماي ، ھېلىقى
ئۇسۇل بىلەن چىقىپ كېتىۋېرىمەن . تاڭ ئېتىش شەرتمىدى ؟
ئاشپۇزۇللارنىڭ ئوچىقى ئالدىدا ، تالادىكى تونۇر بېشىدا ، گۆلەخلەردە تاڭ
ئاتقۇزۇپ ، قىشنى چىقىرىدىغانلار كۆرمىگە بولماي . . .

— بازار بېگى بۇ يەرگە كەلسە كوچىلارغا ئادەملىرىنى مۆكتۈرىدۇ ، — قارشى چىقتى جەننەتخان ، — بۇ ئىشتا تۇتۇۋالالمىغان بولسا « ئوغرىلىققا كىرىپ ، تامدىن ئارتىلغاندا تۇتۇۋالدۇق » قىلىۋېرىدۇ .

— بىرەر ئايدىن ئىلگىرى بىر بىچارىنى « ئوغرى ئىكەن » دەپ تۇتۇۋېلىپ ، ئۇر ـ ئۇر قىلىۋەتكەن ، راست — ، زەينەپ جەننەتخانغا قاراپ دېدى ، — ئۇ : « مەن ئوغرى ئەمەس ، تام تۇۋىدە ياتقان . . . » دېسىمۇ ئۇنىماي ئەكەتتىغۇ جەننەتخان ئاچا ؟

جەننەتخان ئۇندىمىدى ، باشقا ئاياللارمۇ شۇك بولۇپ قېلىشتى . مەن جەننەتخاننىڭ بايىقى گەپ ـ سۆزلىرى ۋە تەھلىلىنى رەت قىلالمايتتىم . گۇ سوزا شۇنداق تۇزاق قۇرغان بولۇشمۇ مۇمكىن . مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن ۋاستە تاللىمايدىغان بۇ خوتۇن مېنى « قەرزدار » قىلىش ئۈچۈن ئاشۇنداق پىلان تۇزگەن بولسا ، قانداق ئۇسۇل بىلەن بۇ تۇزاقتىن قۇتۇلالايمەن ؟

— مەن هامامنىڭ ئوچقى ئالدىدا تاڭنى كۈتسەمچۇ ؟

— سەل سوغۇقراق ـ دە ؟ — زۇمرەت شۇنداق دېدى .

— هامامدا ئوتۇن جىق ، — زەينەپ ئەقىل كۆرسەتتى ، — ئوچاقىغىمۇ قالاپ ، پەسكىمۇ هولا سېلىپ ، ئوتتۇرىدا ئولتۇرسا توكۇپمۇ كەتمەس . . .

ئاياللاردىن باشقا ئەقىل چىقمىدى . جەننەتخانمۇ قوشۇلدى :

— بوپتۇ ، شۇنداق قىلسىلىرىمۇ قىلسىلا . . .

ئۇنىڭ گېپى ئاخىرلاشمايلا چولپانخان كىردى . ئۇ بىزگە تۇتاش بىر قارىۋېلىپ :

— نېمە مەسلىھەتكە كەلدىڭلار ؟ — دېدى .

جەننەتخان ئېيتىپ بەردى . چولپانخان جەننەتخانغا :

— بايا تىنقى مۆلچەرىمىز توغرا ئىكەن ، — دېدى ۋە ماڭا قاراپ قويۇپ داۋام قىلدى ، — چېرىك باشلىقى ئىچىپ كاللىسى قوشۇقلۇقتا چىققاندا : « ئۇ دېۋانىلىرىنى مۇنچىلا ئەتىۋارلىمىسلىمۇ بولاتتى . ئۆلۈكمۇ چىقالمايدىغان قىلىپ ئىشلەشكە ماقۇل كەلتۈرۈپ بېرىش دېگەن تەس

گەپمۇ ؟ » دەۋاتىدۇ .

— قايىسىنىڭ يېنىدا بولساڭلار شۇنىڭغا ئۇچ كۈن قوپالمىغۇدەك ئىچۈرۈڭلار ئۇكىلىرىم ، — دېدى جەننەتخان ئاياللارغا قاراپ .

— قېنى ئەمىسە چىقايلى . تېخى ئېگىن يەڭگۈشلەيدىغان ئىش بار ، — دېدى چولپانخان ۋە ئۆزى باشلاپ چىقىپ كېتىۋېتىپ ماڭا ، — هازىرلا هە ـ هۇ دەپمۇ كىرمەيدىغاندەك ، سىلىنى سەل بىخۇد بولسۇن ، دەۋاتىدۇ ، بەك تەمتىرەپ كەتمىسلە ، — دەپ تاپىلىدى .

زەينەپتىن باشقا ئاياللار ئۇھ تارتىپ ، بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇڭشىپ ، ئارقا ـ ئارقىدىن چىقىپ كېتىشتى . جەننەتخان هەممىنىڭ كەينىدىن چىقىۋېتىپ :

— خۇدايىمغا ئامانەت ، — دېدى .

ئىككىمىز يالغۇز قالغاندىن كېيىن زەينەپ :

— هامامغا ئوت قالاپ ئولتۇرسىلا سىرتتىن كۆرۈنۈپ قالامدۇ نېمە ؟ — دېدى .

شۇ چاغقىچە مەنمۇ ئۇ چارىنى ياخشى ئەمەسكەن ، دەپ ئويلاپ قالغانىدىم . هامامنىڭ ئىشكىنى يېپىپ قويغانىدىمۇ ئىشىك ئاراشلىرىدىن ئوت يورۇقىنى كۆرگىلى بولاتتى . مېنى زەينەپ بىلەن « تۇتۇۋالالمىغان » گۇ سوزا « ئوغرىلىققا كىردى » قىلىپ تۇتۇۋېلىۋېرەتتى . شۇڭا ، كاللامدا باشقىچە پىلان ، ماڭا تونۇش ، بىر قېتىم تەجرىبىدىن ئۆتكەن ئۇسۇل قەدىر كۆتۈرمەكتە ئىدى : ئۆگزە ئاتلاش !

— كىرىپ مېنى سوراپ قالغانلارغا « ئاشۇ ئاياللار بىلەن تەڭلا چىقىپ كەتكەن » دەپ قويارلا ، — دېدىم زەينەپكە .

زەينەپ سەكرەپ تۇرۇپ ماڭا ئۆزىنى ئاتقىنىغان قىياپەت بىلەن سۇپىنىڭ لېۋىگىچە كەلدى . كېيىن يەنە چىپچىدە توختاپ سالپايدى ـ دە :

— تۇتۇلۇپ قالسىلىرى بەك ئورۇۋېتىدۇ ، ناكا بولۇپ قالسىلىرى ئۆزلىرىگە بولمىسۇن يەنە . . . ياتمىسلىمۇ ئاشۇنداق ئولتۇرۇپ بەرسىلە ، مەنمۇ بولۇڭدا ئولتۇراي ، — دېدى ئاۋازى تىترەپ ، — ئولتۇرغانىنى « تۇتۇۋالدۇق » دېسە دەر ، « هە » دەپ قويۇپ ، « قەرزدار » دېسە « ما-

قۇل » دەپ نەچچە كۈننى ئۆتكۈزۈپ قېچىپ كەتسىلە بولماسمۇ ؟

ئەمدى مەن ئۆمەراخۇنىڭ سۆزىنى تەكرارلىدىم :

— بۇ دوزاختا بىر سائەتمۇ تۇرغۇم يوق ، خەير . خۇدا سالغان كويىنى تارتارمەن . . .

ئۇ « خۇدايىمغا ئامانەت » دېگىنىچە قالدى . مەن ھويلىغا چىقىپ ئەترايىغا قارىدىم . گۈ سوزىنىڭ ئۆيى تەرەپتىن ئالتاغىل ۋارقىراشقان ئاۋازلار كېلەتتى . بۇ تەرەپنى كۆزىتىپ تۇرغان ئادەم بار ـ يوقلۇقىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن شۇ ياقتا ئاستا مېڭىپ كەتتىم . ھاۋا تۇتۇق ، بۇلۇتلار باش ئۈستىدە تۇرغاندەكلا كۆرۈنەتتى . لېكىن ، قار يوق ئىدى . مەن ياتىن ئاشخانا ئۆينىڭ تۆگلۈكىدىن چۈشكەن قارلارنىڭ ئەمدى توختاپ قالغىنىغا ھەيران بولدۇم . چۈنكى ، ئۇنداق چوڭ ـ چوڭ قار توزۇندىسىنىڭ بىر پەستىلا توختاپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى ، ئاياغ ئاستىدىكى قارمۇ مۇنداق ئاۋاز چىقىرىپ غىچىلدىماسلىقى كېرەك ئىدى .

پىكىرىمنى چېچىپ ، ئاياللارنىڭ قېي ـ چۈسى ۋە قاقاقلىغان كۈلكىسى ئاڭلاندى . ئەگەر بايانىن ئاشۇ ئاياللار بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ مۇڭداشمىغان ، ئۇلارنىڭ ئەرز ـ ھالىنى ئاڭلىمىغان بولسام ، شۇ تاپتىكى كۈلكە ـ نازلىرىغا قاراپ تۇكۇرگەن بولاتتىم . ئۇلار جەننەتخانىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئورۇنداپ ، ئامانلىقىم ئۈچۈن « مېھمان » لارغا ئاشۇنداق نازقىلىۋاتامدۇ ياكى ئادەتلەنگەن مەجبۇرىيەت يۈزىسىدىن ، ئەمدى ئاشخانا ئۆيدىكىگە ئوخشىمايدىغان ئاياللارغا ئايلىنىپ قېلىۋاتامدۇ ، ئىشقىلىپ ، بىرلىرىنى ئېچىشكە زورلاۋاتاتتى .

كۆزىتىۋاتقان ئادەم يوقلۇقىغا ئىشەنگىنىمدىن كېيىن ، كەينىمگە يېنىپ ھامماملىقنى ئالدىغا كەلدىم . ئۆگزە پەس بولسىمۇ ئارتىلىپلا چىقىۋالغىلى بولمايتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىز قالدۇرۇپ قويسامۇ بولمايتتى . ئۆگزىگىلا چىقىۋالسام بىر چاغلاردا بۇۋىسارىنى يېتىلەپ ، ئۆگزىمۇ ئۆگزە سىرەج ئاتلاپ قاچقان ئۈسۇل بىلەن ھويلىدىن چىقىپ كېتەلىشىمگە ئىشىنەتتىم . سىرتتا قويۇپ قويغان ئادەم بولغىنىمۇ ماڭا قاراپ تۇرغان ياقتىن چىقماي ، ئۇلارنىڭ چۈشىگىمۇ كىرمىگەن ، بۆلەك بىر كىشىلەرنىڭ

ھويلا تېمى ئارقىلىق باشقا كوچىغا چىقالىشىمغا توسقۇن بولالايدىغان كۈچ يوق ، دەپ ئويلايتتىم .

ماڭا ئۆزۈمنىڭ بويى ئېگىزلىكىدىكى شوتا كېرەك ئىدى . شوتا بولمىغاندىمۇ ، ئۈستەل ياكى ئورۇندۇق بولسىمۇ بولئۇبرەتتى . بۇ نەس ھويلا شۇنچە كەڭ بولغىنىغا قارىماي ، ئىچىدە غېرىچ ئېگىزلىكتە بىر نەرسە كۆرۈنمەيتتى . ھاممامغا كىردىم ، ئوچاقتا سۇس ئوت كۆيۈۋاتاتتى . تامدا كەسىلەكلىك ئوتۇنلار تىزىقلىق ئىدى . ئىچكىرىسى قاراڭغۇ بولۇپ ، مەن بىر تال چالا كۆيۈۋاتقان چۈچۈلىنىڭ يورۇقىدا ئۇنىمۇ تەكشۈرۈپ چىقتىم . ئەۋرەزلەرنى توسۇپ تۇرغان بورىلار تورۇستىن ساڭگىلىتىپ چۈشۈرۈلگەن شوينىلار بىلەن تىك تۇراتتى . ئۆگزىگە چىقىشقا يارىدىم بېرىدىغان بادرا چاغلىق بىر نېمە يوق ئىدى .

« قۇرۇپ كەتسۇن ، ئوت كەتسۇن بۇ ھويلىغا ، ـــ دېدىم ئىچىمدە قارغاپ ، ـــ ئۆگزىگە چىقمايدىغان شەقمىدۇ بۇ گۇ سوزا دېگەن . . . »

بۇ شەقمىنى يادىمغا ئېلىپ ، ئۇنىڭ دالىنىڭ بىر يېرلىرىدە ياكى تاختا شوتا ، ياكى ۋاخىنىلىق شۇتا بولماي قالماس ، دەپ ئويلىدىم . دالانغا كىرىش خەتەرلىك ، چېرىكلەرگە ياكى ئاياللارغا ئۇچرىشىپ قېلىش مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، باشقا چارە بولمىغاندىكىن ، كىرمەيمۇ بولمايتتى . مەن ھەمىشە خەتەرگە ئۇچرىسام ، تەقدىر ماڭا قېچىشنىلا نېسىپ قىلىۋاتقىنىغا كۈلگۈم كېلىپ ، دالانغا قەدەم تاشلىدىم . « بۇ قېتىمۇ قۇتۇلۇپ كېتەرمەن . . . » دەپ ئويلىدىم . دالان قاراڭغۇ بولسىمۇ ، مەن بىر نەچچە قېتىم كىرىپ ـ چىقىۋاتقا ، بىر تەرەپتىكى ئۇچ ئىشىك ، يەنە بىر تەرەپتىكى ئىككى ئىشىكنى ئاڭقرالايتتىم . گۇ سوزىنىڭ تاشقىرىقى ئىشكى يېپىقلىق بولغىنى بىلەن ئۆي ئىچىدە يورۇق بارلىقىنى بىلگىلى بولاتتى . قىيا ـ چىيا ، ئالتاغىل توۋلاشلار بېسىققان بولۇپ ، مېھمانلار بىلەن ئاياللار ئۆيلەرگە تاراپ كەتكەندەك قىلاتتى . چۈنكى تۆت ئۆينىڭ ئىچىدە ئادەم ئاۋازى بار ئىدى . ئالدىمدا ئەمدى ئاخىرقى ئىككى ئىشىك قالغانىدى . ئۇدۇلدىكىسى مەن مۇسىين پوكانچى بىلەن كىرگەن تالانىڭ ئىشكى ، يان تەرەپتىكىسى ئۆي ئىشكى ئىدى .

مەن شۇ ئىشىككە يېقىنلىشىپ ئىچىنى تىڭشاپ باقاي ، دەپ ئېڭىشىشىمگىلا ئىشىك ئېچىلىپ « ۋايجان » دېگەن قىسقا ، چۈس ، بوش پىغان ئاڭلاندى . بۇ ئايالنىڭ ئاۋازى ئىدى . ئۇمۇ ، مەنمۇ قېتىپلا تۇرۇپ قالدۇق . ئەمما ، ئايال بىرىنچى بولۇپ ئۆزىنى قولغا ئالدى :

— كىرسىلە تېز ، — دېدى ئۇ قولۇمدىن تارتىپ . مەن چولپان-خانىنىڭ ئۇنىنى تونۇدۇم . بوسۇغىدىن ئاتلىغاندىن كېيىن بۇ ئۆينىڭ ئىچىدە ئىشكى ئۈدۈل يەنە بىر ئۆي بارلىقىنى بايقىدىم . ئاشۇ ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ كەڭ ئاراشلىرىدىن چىقىۋاتقان يورۇقلۇق توپتوغرا تاشقىرىقى ، بايا-تىن چولپانخان ئاچقان ئىشككە چۈشۈپ تۇراتتى .

— يۈرەكلىرى قاپتەك بار ئىكەن ، ۋاي يۈرىكىم . . . بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىلا ؟ — سورىدى ئۇ ئاغزىنى قولىقىمغا يېقىپ دېگۈدەك پىچىرلاپ .

— كىم بار ؟ — دېدىم مەنمۇ بوش ئاۋازدا ئىچكىرىنى ئىملاپ .

چولپانخان بۇ تۇرقىدا ئاشخانا ئۆيىدىكى چولپانخانغا زادى ئوخشى-مايتتى . غۇۋا يورۇقتىن ۋە قاراڭغۇغا كۆنگەن كۆزلىرىمنىڭ كۆزىنتىشىدىن قارىغاندا ، ئۇ ئۇستىگە يانداپ ئىزمىلىنىدىغان ، ئىككى تەرىپى چوڭ يوتىسىغىچە ئوچۇق تاۋار كۆڭلەك كىيگەن بولۇپ ، يۈزىدىن گۈل يېغى ۋە ئۇپىنىڭ پۇرىقى كېلەتتى .

— جەننەتخان ئاچام بار ، كىرىۋەرسىلە ، — دېدى ۋە تورۇسنى ئىشارەت قىلىپ ، — پەخەس بولسىلا ، ئۆگزىدە ئادەم بار . مەن ھازىر كىرىمەن ، — دەپ پىچىرلىدى .

يۈرىكىم « شۇرۇدە » ئاققاندەك بولدى . مەن تامغا يېقىن تۇرغان تاختا شوتىنى كۆرۈپ قالغانىدىم . شوتىنىڭ چىقىش ئېغىزىدىكى قاپاق يېپىق قويۇلغان بولسا كېرەك ، ئۇستى تەرەپ قاراڭغۇ ئىدى . ئۆگزە ئاتلاپ قېچىپ كېتىش پىلانىمۇ سۇغا چىلاشقانىدى . چولپانخان دېگەن-دەك بولسا ، ئۆگزىگە چىقالمغان بىلەنمۇ تۇتۇلاتتىم .

ئىچكىرىكى ئۆيدە چۆگۈنگە ئوت قالاپ ئولتۇرغان جەننەتخان ۋارقىرىمىغان بولسىمۇ ، ھەيرانلىقى چولپانخاندىن كەم بولمىدى .

مەن ئوي ـ خىيالىرىمنى سۆزلەپ بېرىپ بولغاندىن كېيىن ، ئۇ ھېشىنى چايقاپ :

— زادى قايسى پىلان بولسىمۇ بولمايدىكەن ، — دېدى ، — ئۇلار كوچىغا ئادەم ئورۇنلاشتۇرماپتۇيۇ ، ئۆگزىگە ئادەم چىقىرىپتىكەن . بۇ سىلىگىلا قارشى قويۇلغان ئادەم ئەمەس ، چېرىك باشلىقى كەلسە بۇرۇنمۇ ئامانلىقنى قوغدايمىز ، دەپ ئاشۇنداق قىلاتتى . بۇگۈن بىر چالمىدا ئىككى پاختەك سوقماقچى ئوخشايدۇ ، ھەي . . .

— قانداق قىلغانىڭ ئېپى بار ؟

— باياتىن بىز چولپانخان بىلەنمۇ سۆزلەشكەنىدۇق ، سىلىگە خەۋەر قىلغۇدەك پۇرسەت بولمىدى . تېخى سەن ـ پەن دېيىشكۈدەك يەرگە بېرىشمىغاندىكىن ، سىلىمۇ چاندۇرماي « ھە » دەپ قويسىلا بولارمىكىن . . .

— قانداق « ھە » دەپ قويىمەن ؟

— سىلى تېخى سوزام بىلەن « ئىشلىمەيمەن ، قانداق قىلاتتىڭ ؟ » دېيىشكۈچە بولمىدىلا . ئۇلار كىرىپ « تۇتۇۋالغان » بولىدۇ شۇ ، سىلى « ئىشلەيمەن ، كېتىمەن دېمەيمەن » دەپ بىر ھۆججەت بېرىلا . زەينەپنى يالغانۇ راستتىن نىكاھ قىلىپ قويغان بولۇپ ئىشنى تۈ-گىتىدۇ . سىلى بىلەن سۆزلەشكەندە ئۆيلەپ قويماي دېمىگەنمۇ ؟

— دېگەن . . .

— ئۇ ھەممە چاكىرىنى شۇنداق قىلىپ قاپقانغا دەسسىتىپ كەلگەن ، نىكاھلاپ قويسا چاكارمۇ خوتۇنلۇق بولدۇم ، دەپ خۇش بو-لىدۇ ، چوكانمۇ ئەرلىك بولدۇم ، دەپ خاتىرجەم بولىدۇ . ئۇ تويۇڭلارنى قىلىپ قويدۇم دەپ بىر پاتمان ھېساب يازىدۇ . بۇگۈنكىدەك مېھمىنى كەلسە ، دەسلەپ تېخى ئاشۇ نىكاھلىق چوكانىنى چاقىرىدۇ . چاكار ئۇچۇن « تالاق » دېمەي نېمە ئامال ؟

— سىلىمۇ ئەمدى زەينەپنى نىكاھىڭغا ئېلىپ ، قەرزدارلىقىڭ بو-يىچە قال ، دەيدىكەنلا ـ دە ؟ — غەزىپىم كەلگەندىن كېيىن ئۇنۇمنى قويۇۋەتكىنىمنى بىلمەيلا قاپتىمەن . ئۇ ئاغزىمنى قولى بىلەن ئېتۇۋېلىپ

تورۇسنى ئىملاپ قويدى .

— چىقىپ كەتكىلى بولمىغاندىكىن دەۋاتقىنىم ، — پىچىرلىدى ئۇ ، — سوزامغا يالغاندىن « تۇتۇلۇپ » ببرىپ ، قول باغلاپ تۇرسلا ، ئەيۇەشكە كەلتۇردۇم ، دەپ ئويلايدۇ . نېرىسى بەش ، بېرىسى ئۇچ كۇن ئىچىدە لەيپىدە تىكتۇپتىلا ، سىلى بىزگە ئوخشمايلا ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يۇرتتا تارتىشدىغان بىر كىملىرى يوق ئەمەسمۇ ؟

— بۇنداق ئىشنى ۋىجدانىم كۆتۇرمەيدۇ . . .

— بىر ئورۇندا ياتسلا دېگەن گەپ ئەمەس ، — جەننەتخان يەنە شۇ چارە تەرەپتە ئىدى ، — كۆڭۇللىرى كۆتۇرمىسە ئارىلىق قويۇپ ياتسلا . بىز سىلىنى بۇ تۇۋى يوق ھاڭغا چۇشۇپ كەتمىسۇن ، دېگىنىمز . بۇرۇنمىزغا تولا يەپ پىشپ قالغانلىقتىن قاتۇرۇۋاتقان باش بۇ ! بولمسا ، قېنى قانداق قىلالايلا ؟

ئۇنىڭ مەسلىھىتىگە كۆنمەي ئامال يوقلۇقىغا كۆزۇم يەتتى .

« ئوغرى » ، « باسقۇنچى » دېيىلىپ « تۇتۇلۇپ » قالغۇچە ، زېينەپ بىلەن « تۇتۇلۇپ » قالغان بولۇپ ، تۆت ـ بەش كۇندىن كېيىن تىكۈۋەتسەمۇ تىكتۇپتەي ، دەپ ئويلىدىم .

— شۇنداق قىلاي ، — دېدىم ئاخىر .

جەننەتخانمۇ ئويلىغىنىمنى تەكتىلىدى :

— مۇشۇ ئۇسۇل ئېپىدە . ھازىر سىلىنى ھامامدىن تۇتسمۇ ، ئۆگزىدىن تۇتسمۇ « ئوغرى » دەيدۇ . تېخى يامۇلغا سولىتۇپتىشمۇ مۇمكىن . ئۇنىڭدىن كۆرە « ئەمدى سوزام . . . » دەپ يەرگە قاراپ تىرناقلىرىنى تاتىلىغان بولۇۋالسلا ، راست ئىكەن ، دەيلا .

— مەيلى ، — بىر قارارغا كېلىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم .

— زېينەپ كىچىك ، شوخ ، كۆڭۇللىرىدىكىنى بىلمەي راستقا ئېلىپ يۇرمىسۇن يەنە ، — جەننەتخانمۇ ئورنىدىن تۇردى ، — مۇنداق ـ مۇنداق ئىش دەپ چۇشەندۇرسلە ئۆزىنى تارتىشى مۇمكىن . بېشىدىن ئىش ئۆتمىگەن ئەمەسمۇ ؟

— ياق ، ئۇمۇ چۇشىنىدىكەن . ئەسلى ئۇ مېنى ئاشۇ ئۆيدە

ئولتۇرىۋەرسلە ، دېسە ئۇنىماپتىكەنمەن .

— ئۇنچىلىك بولسا تېخى ياخشى . سىلى جىنىدەك تەخىر قىلسلا ، مەن دالاغا قاراپ باقاي .

ئۇ تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ كەتتى . ئۆگزىدىن توڭغان ئايلار-نىڭ دۇپۇرلىگەن ئاۋازى كېلەتتى . بۇ ئۆي گۇ سوزىنىڭ ئاشخانىسى بولسا كېرەك ، مورىلىق يەرلىك ئوچاق ۋە ئۆرە شالالىق ئوچاق سېلىنغانىدى . جەننەتخان مورىلىق كۇلۇگى بار ئوچاقتا چاي قايناتقانىدى . ئۆرە ئوچاق-نىڭ ئۇستى كەڭرى بولۇپ ، قازان ، چۆمۈچ ، ساپلىق ، بىر قوشۇقلۇقتا چوكا ۋە قوشۇقلار ، ئاچچىقسۇ قاپقى ، كۆيدۇرۇلگەن مۇچ چۆچكى تۇراتتى . ئوچاقنىڭ بىر تەرىپى بىلەن يان تامنى كەڭ ، ئۇزۇن پەشخۇن تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى . پەشخۇننىڭ ئۇستىدە ئۇن ، گۇرۇچ بولسا كېرەك ، بىرى تىك ، بىرى يېرىمراق ئىككى خالتا ، بىر چەتتە چىنە ، چەينەك دېگەندەك نەرسىلەر تۇراتتى . تۆتلا تامغا قوزۇق قېقىلغان بولۇپ ، ئاشتاختا ، نوغۇچ توغرا قويۇلغان ، ئەگلەك ئېسىپ قويۇلغان ۋە بىر مۇنچە خالتىلار ئىلىقلىق ئىدى .

بىر ئوبدان تۇرغان ساق بېشىمنى ئۆزۈمچە ئاغرىتىۋېلىپ ، ئەمدى داۋا ئىزدەپ تاپالمايۋاتقىنىمغا ئۆكۇنۇپ تۇرسام ، ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە چىقىپ تەپكەندەك ئىش بولۇپ ، گۇ سوزىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇ :

— ھەمە ئىش ئىناپ بىلەن بولغىنى ياخشى ، — دەپ كىرىپ كەلدى تاشقىرىقى ئۆيگە . ئۇنىڭ گەپ قىلىش ئۇرانىدىن قارىغاندا خېلىلا ئىچكەن ، تەڭشەلگەندەك تۇراتتى ، — ئۆگزىدە تۇرۇۋاتقانلار باشلىقى بار « غىڭ » دېمىگىنى بىلەن ، كېيىن بىر ئىشنى باھانە قىلىپ دۇكانلىرىنى قۇرۇقدىغىلى قويمىدۇ . سەن ئەمدى ئاۋۇلارنى قويۇر ، بېرىپ خۇدايىم بەرگەن ساقالنى ئالدىمغا ئېلىپ كىرسۇن . . .

پۇت ـ قولۇمدا جان قالمىدى . گۇ سوزا قىياسىمچە جەننەتخانغا گەپ قىلغاچ توپتوغرا مۇشۇ ئاشخانىغا كىرىپ كېلىۋاتاتتى . مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي تۇرۇپ قېلىپ تۆت ئەتراپىمغا قارىدىم . تۇرۇۋەرسەم ، « ھە ، نېمە تۇرىسەن ؟ » دېسە ، « چاي

قايىنىتىشقا يارداملىشتىم . . . » دېسەم . . . دەپمۇ ئويلىدىم . لېكىن ، بۇ گۇ سوزىنىڭ مېنى « قەرزدار قىلىش » پىلانىغا ماس كەلمىگەنلىكتىن ، قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈپ « يات ئادەمگە » چىقىرىۋېتىشى مۇمكىن ئىدى . چاقماق تېزلىكىدە خىيالىمدىن كەچكەن بۇ پىكىردىن پەيىم سىرقىرىغىنىچە ، كىرىۋالالىغۇدەك بىرلا جاي ــ پەشخۇنىڭ تېگىنى كۆردۈم .

پەشخۇن بەك ئېگىز قويۇلمىغاچقا مۇكچيىپ ئولتۇرۇپ قالدىم . بۇ يەرمۇ كەڭ ـ كۇشادە بولماستىن ، بىر چەتتە يوغان ـ يوغان ياغ قاپاقلىرىدىن ئىككى ـ ئۈچى ، بىر چاناچ ، بىر تەشتەك تۇراتتى . يەنە بىر تەرىپىدە تىكەنلىك غەلۋىر ، ئۈزۈنسىغا قويۇلغان تارتقۇ بار ئىدى . مەن تېز ، لېكىن پەخەسلىك بىلەن تارتقۇنى تام تۆۋىگە تىكلەپ قويدۇم . شۇنىڭ بىلەن بىر غېرىچچە ئېچكىرى كىرىۋالدىم . تەلىيىمگە سۇ يېغى يانداۋرۇلغان قارا چىراغ تام مورىسىنىڭ ئۈستىدە بولۇپ ، خېلى بەك ئېتىمىسە مېنى كۆرگىلى بولمايتتى . مەن بولسام هەممىنى ئوچۇق كۆرەلەيتتىم .

بىچارە جەننەتخان گۇ سوزىنى بوسۇغىدا كەگەنلەپ توسۇۋالدى :

ــ كىرمىسلە سوزام ، مورا ئىس يانداۋرىدىكەن ، چىراغنىڭ ئىسى قوشۇلۇپ بىر نېمە بولدى بۇ ئاشخانا ، چىرايلىق جىلىتكىلىرى . . .

ــ گەپنى ئاز قىلىپ ، ئويغات ئاۋۇ قانجۇقلىرىڭنى ، ــ گۇ سوزا جەننەتخانىنى بىر يانغا ئىتتىرىۋېتىپ ئاشخانىغا كىردى ، ــ ئاناڭنىڭ يېنىدا ئىس بارمۇ ؟ ــ تورۇسلارغا قاراپ تىللىدى ئۇ ، ــ ماڭە ، مەن دېگەننى بېجىر ! ئەمدى ئۆگزىدىكىلەر ئالمىشىدۇ . . . ئاڭغۇچە مەن ساقالىق دۇانىنى بىر كۆرۈپ باقاي . . . ئېرىمگىمۇ ئۇنداق كېيىم بىلەن كۆرۈنمىگەن بولغىيدىم . . . بېشىگنى يەيدىغان دۇانىدىن بۇت ياخشى ، بۇت . . . بۇت گەپ قىلالمايدىغان بولغىنى بىلەن كۇلدۇ . . . ئەمدى زەينەپىڭ بىلەن ئىككىسىنى چېتىپ ، خوتۇنىنى قوينىدىن سۇغۇرۇپ ئالىچقىپ نېمىلەرگە بۇيرۇيمەنكىن ، بار . . . ئويغات قانجۇقلىرىڭنى . . .

چىرايى تامدەك ئاقىرىپ كەتكەن جەننەتخان ئاشخانا ئىچىدە مېنى

كۆرمىگەندىن كېيىن ، چېنىپ قالارمۇ دېمەي يۇرىكىنى قاماللاپ تۇرۇپ قالدى . كۆزىنىڭ قىرىدا تۆت بۇلۇڭغا بىر سەپسېلىۋېتىپ ، نەگە تىقىلىۋالغىنىمنى پەملىدى ـ دە ، ئۆزىنى ئورۇنسىز شۇبھە ئاستىغا قويۇپ ، پەشخۇنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇردى .

ــ چولپانخانىنى بۇيرۇسىلمىغۇ بوپتىكەن ئوبدان سوزام . . . ئاۋۇ چېرىكلەر ئازار بەرسە ، يۇرىكىم ئاجىز مەزلۇم . . .

ــ چولپانىنى ئاۋۇ ئادەم ئەسكىسى زاكۇ مېنى ئىتتىرىۋېتىپ يوتقىنىغا سولىۋالدى . . . بۇ مۇشۇنداق ئالەم جەننەتخان . . . شۇڭا ئەركىشى دېگەننى ھەرگىز ئېرىم دېگۈلۈك ئەمەس ، كەھ ـ كەھ قىلىۋېلىپلا تاشلىۋەتكۈلۈك . . . بارە ، بول . . .

جەننەتخان تېخىمۇ چاندۇرۇپ ، بىر گۇسوزىغا ، بىر پەشخۇنىغا قاراپ قىيپاش دەسسەپ ئىشكىتىن چىقتى . چىقىپ بولۇپمۇ پەشخۇنىغا بىر ، گۇ سوزىغا بىر قارىدى . « ئېگىشپ قارا ، ــ دەيتتىم ئىچىمدە ، ــ بولسا تېخى ماڭا بىرەر ئېغىز گەپ تاپىلاپ قويۇپ ماكۇ . . . »

گۇ سوزىنىڭ پەشخۇنىنىڭ تېگىگە قارىغۇدەك ھالى يوق ئىدى . ئۇ ئۆزى دېگەندەك يوتقاندىن چىققان پېتى بولۇپ ، تۆزۈكرەكمۇ كىيىنمىگەنىدى . ئالدىراپ ئۇشلاپ تەتۇر كىيىۋالغان جىلىتكىسىنىڭ مۇرىسىدىن ، مەيدىسىدىن ئوچۇق بەدىنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . جىلىتكىسىمۇ قىسقا بولۇپ ، تېگىدە پۇرلەشكەن قورسىقى ۋە ئەمچىكىنىڭ تۆگمىسى سىلكىنىپ تۇراتتى . ئۇ كالتا تاۋار ئىشتىنىنىڭ نېمە بولۇشى بىلەن كارى بولماي ، ئۆرە ئوچاقنىڭ سۇپىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇپ ، بىر پۇتىنى سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە قويۇپ ، ساڭگىلاپ تۇرغان يەنە بىر پۇتىنى گىلدىڭلىتىپ باشتا بىر نېمىلەرنى دەپ غىڭشىدى ، كېيىن ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ :

لاڭترلاڭ ، لاڭ ، لاڭترلاڭ ،
مېنى زارلىتىپ ، سىز ئويناڭ . . .

دەپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى .

جەننەتخان تېزلا قايتىپ كىردى . ئۇ ئاشخانىغا بىر نەزەر

سىلىۇپتىپ ، ھېچ ئىش يۇز بەرمىگىنىگە قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ، بىر ئۇھ تارتىۋېلىپ :

— چېرىكلەر تىللىدى مېنى ، — دېدى .

گۇ سوزا ئوچاق بېشىدىن سەكرەپ چۈشمەن دەپ سەنتۈرۈلۈپ كېتىپ ، قىيپاش دەسسىگىنىچە پەشخۇنغا يۆلىنىپ قالدى . جەننەتخان ئاجايىپ چاقچاقلىق بىلەن بىر تاقلاپلا يېتىپ كەلدى ـ دە :

— بىرەر يەرلىرى ئاغرىمىغاندۇ سوزام ؟ — دېگىنىچە مېنى توسۇپ تۇردى .

گۇ سوزا دەردىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ شاپىلاق بىلەن بىرنى قويدى . جەننەتخاننىڭ تېنى ئاجىزمۇ ياكى گۇ سوزا شۇنداق كۈچلۈكمۇ ، شاپىلاقنىڭ زەربى بىلەن جەننەتخان كەينىگە مۈدۈرۈپ تام تۈۋىدە ئولتۇرۇپ قالدى .

— قويۇڭلار ئەمدى ، دەيدىغان گەپنى ئەپلەشتۇرەلمەي ، ئۆپكەڭ چۈشۈپ قالغۇدەك بولۇپ يۈگۈرۈپ كىرىسەن بىكار نان يەيدىغان قانجۇق . . . — گۇ سوزا ئۇنى يەنە تۆپىلەپ تىللاپ چىقىپ كەتتى ، — ئۆزۈڭگە ئەر چاقىر دېسەمتى ھېلى ، يۆتىلىپ بولغۇچە ئوننى چاقىرىپ كېلەتتىڭ . . .

ئۇنىڭ ئۇنى ئۆچۈپ ، تاشقىرىقى ئۆينىڭ ئىشكى يېپىلىپ بولۇشىغىلا جەننەتخان ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى . مەن ئۇنىڭدىن بالدۇرراق پەشخۇن تېگىدىن چىقىپ ، ئۇنىڭ تۇرۇشىغا ياردەملەشتىم .

— نېمانچە ھودۇقۇپ كېتىلا ؟ — سورىدىم مەن .

— بالاكەنلا غوجام ، بالا . . . — ئۇ ئېغىر ھاسىرايتتى ، — قورقۇپ يۈرىكىم يېرىلاي دېدى . ئەمدى غېپىدە زەينەپلىرىنىڭ يېنىغا بېرىۋالسىلا . . . ئاۋۇ مىكىجىنىڭ نېمە دېگىنىنمۇ ئاڭلىلا .

— بولىدۇ ، شۇنداق قىلاي ، — دېدىم ۋە مەندىن ئىلگىرى مېڭىشقا تەمشىلۈاتقان جەننەتخانىنى توستۇم ، — بولدى ، سىلى چىقمىسىلا ، ئادەم كۆپ بولسا شەپە ئاۋۇيدۇ ، ئۆزۈم قانداق چىقىپ كېتىشىنى بىلىمەن .

ئۇنىڭ ھودۇقۇپ ، تەمتىرەپ ، چاندۇرۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتىم . ئەگەر باياتىن گۇ سوزىنىڭ كاللىسى جايىدا بولغىنىدا ، جەننەتخاننىڭ قىلقىلىرىدىن گۇمانلانغان ۋە مېنى تېپىۋالغانمۇ بولاتتى .

جەننەتخان چىقمىغىنى بىلەنمۇ ئىشىم ئەپلەشمىدى ، مەن تاشقىرىقى ئۆينىڭ ئىشكىگە بارا ـ بارماي ، سىرتتىن گۇ سوزا سۆزلىگىنىچە يېتىپ كەلدى :

— ھالىغا باقماي ئىچىپ ، ئەمدى توڭگۇزدەك ياتىدۇ نائەھلىلەر ، — ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ ئۆيگە كىردى ، مەن قايتىدىن ئاشخانىغا كىرىپ ، پەشخۇن ئاستىغا كىرىۋېلىشقا ئۇلگۇرەلمەيتتىم . شۇڭا ، قاراڭغۇ ناھايىتى قويۇق بولغان تاختا شوتىنىڭ تېگىگە ئاران بېرىۋالدىم ، — قېنى سەن جەننەتخان ، ئۆگزىدىكى چېرىكلەرنى « ھايت » دەپ قوي ، ئۆزلىرىنىڭ ئادىمنى ئۆزلىرى ئويغاتسۇن ، موخو موخونى قاراڭغۇدىمۇ تونۇيدۇ ئەمەسمۇ ؟

بۇ قېتىم ئۇ ئاشخانىغا كىرمىدى . جەننەتخان باياتىن بېرى بوسۇغىدا تۇرغانلىقتىن ، تاختا شوتىنىڭ ئاستىغا كىرىۋالغىنىمنى كۆرگەنىدى . ئۇ گۇ سوزىنىڭ بۈيرۇقىغا دەرھال ماقۇل بولۇپ ، ئۇنى چىقىرىۋېتىشكە ئالدىرىدى :

— ماقۇل سوزام ، سىلى چىقىپ كېتىۋەرسىلە ، مەن ھازىرلا چاقىراي .

— ئىتتىكرەك بول ، ئۆزۈم چىقاي دېسەم ئۇستۇم يېلىنىڭ . . .

گۇ سوزا جەننەتخان ئۆگزىگە چىققۇچە قاراپ تۇردى . پەستىكى گەپ ـ سۆز ، تاختا شوتىنىڭ غىچىر ـ غىچىرلىرى ئۆگزىگە ئاڭلىنىپ ، ئۇ يەردە سوغۇق يەپ جېنى ئاز قالغان چېرىكلەرنى چاقىرمىسمۇ چۈشۈپ بېرىدىغان دەرىجىگە ئەكىلىپ قويغانلىقتىن ، جەننەتخان شوتا ئېغزىغا بېرىپ بولغۇچە ئۇستىدىكىلەر قاپاقانى كۆتۈردى .

— ھەممەڭ چۈشۈۋالماي ، ئىككىڭ چۈش ! — دەپ توۋلىدى گۇ سوزا ۋە يېرىم يالىڭاچ بەدىنىدىن ئىزا تارتقاندەك ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ قوشۇپ قويدى ، — ئوڭ تەرەپتىكى ئىككى ئۆيدە

دوستلىرىڭ بار ، شۇلارنى ئويغىتىش ، سول تەرەپتە ياشلىقىڭ بىلەن بەگ بار .

تاختا شوتىنىڭ بىر نەچچە باسقۇچىدىن چۈشكەن چېرىك گۇ سوزىنىڭ سۆزىنى ئۆگزىدىكى ھەمراھلىرىغا يەتكۈزۈپ قويۇپ ئۆزى چۈشۈپ كەتتى . جەنۇبتىكى كەينىگە يېنىپ چۈشۈپ ، ئاشخانىنىڭ بوسۇغىسىغا بېرىپ تۇردى .

تۆپىدىن چۈشكەن ئىككى چېرىك دالاندا ۋاتىلداپ ، ئىشىك قېقىپ يۇرگەنلىكتىن سىرتقا چىقالمىدىم . ئاشخانا ئۆيگە قايتا كىرىشنىڭ پايدىسى يوق ئىدى . بىردىنبىر ئۇمىد ئاۋۇال ئاخشام ئىچكەن مەست چېرىكلەر بىلەن ئۇستىدىن چۈشكەن چېرىكلەر ئالماشقان چاغدا دالاندىن چىقىۋېلىش پۇرستى بار ـ يوقلۇقىدا ئىدى . لېكىن ، سىرتتىكى شاۋقۇن ھېچ بېسىلاي دېمەيتتى .

گەپ ـ سۆز قىلىشقان ئاۋاز ئۆچتى . ئىشكىلەرنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلىۋاتقانلىقى ئاڭلىناتتى . مەن نېمىلا بولمىسۇن ، بۇ يەردە تۇرىۋەرگەنىڭ ئورنىغا دالانغا چىقاي ، ئوپۇر ـ توپۇردىن غېپىدە ھويلىغا چىقىۋېلىشنىڭ كويىنى قىلاي دەپ ئويلىغىنىمچە ، ھاڭۋېقىپ قاراپ قالغان جەنۇبتىكىنىمۇ شۇ پېتى ـــ ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغىنىچە قالدۇرۇپ دالانغا چىقتىم .

ئوڭ تەرەپتىكى ئىككى ئۆينىڭ بىرىنىڭ ئىشكى ئوچۇق ، بىرىنىڭ يېرىم ئوچۇق ئىدى . يېرىم ئوچۇقنىڭ ئىچى يورۇق ، پۇتۇن ئوچۇقنىڭ ئىچىدە ئاۋازلىق پاراڭ بار ئىدى . مەن تام تۈۋى بىلەن مېڭىپ گۇ سوزىنىڭ ئىشكىگە كەلدىم . ئىشىك ھىم يېپىلمىغان ، قارىغاندا ، ئىچىدىن ئېتىلمىگەندەك تۇراتتى . ئاشۇ كىچىككىنە بوشلۇقتىن تاشقىرىقى ئۆينىڭ قاراڭغۇ ئىكەنلىكىنى ، ئىچكىرى ئۆيدە چىراغ يېقىلغىنى بىلگىلى بولاتتى . يەنە ئىككى قەدەم يۇرۇپلا دالاندىن ھويلىغا چىقىدىغان ئوچۇق ئىشىككە يەتكىلى بولاتتى .

ئىشكىنىڭ بوسۇغىسىغا پۇتۇمنى قويۇشۇم بىلەنلا ھويلىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن مەن تۇرغان تەرەپكە تېز ـ تېز كېلىۋاتقان قەدەم ئاۋازىنى

ئاڭلاپ قالدىم . بۇ چاغدا ئۇ تەرەپتىن كىمنىڭ كېلىشىنى مۆلچەرلىگىلى بولمايتتى . مەن ئۇنى ئايالالاردىن بىرەرىدۇر دەپمۇ پەرەز قىلدىم . ئەمما ، كېلىۋاتقان ئادەم ئالتە ـ يەتتە قەدەم قالغاندا ، ئۇنىڭ گۇ سوزا ئىكەنلىكىنى تونۇپ قالدىم . بايا تىن بېرى ئۇستىگە ئۇزۇن جۇۋا كىيىۋالغان گۇ سوزا نېمىشقا بارىدىكىنتاڭ ، ئاشخانا ئۆيگە بېرىپ كەلگەندەك تۇراتتى . ئۇنىڭ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىۋاتقىنىدىن قارىغاندا ، مېنى تېخى بايقىمىغاندەك ئىدى .

كاج تەلىيىم يەنە تەتۇر كېلىپ ، كەينىمدىكى ئوچۇق قالغان ئىشىكتىن بىر چېرىك كەينىچە مېڭىپ چىقىپ ، ئىچىدىكى چېرىك بىلەن تىللاشقىلى تۇردى . ئەمدى ئالدىمغا ماڭسام گۇ سوزىغا دوقۇرۇشۇپ قالاتتىم ، كەينىمگە يانسام ھېلىقى چېرىك قارىمايلا قالمايتتى . شۇ ئەسنادا گۇ سوزا :

ـــ ۋالاقلاۋەرمەي ھەمراھىڭنى چاقىرىپ مەيەرگە كەل ! ـــ دەپ توۋلىدى .

گۇ سوزا بوسۇغىنىڭ نېرىسىدا چېرىكنىڭ چىقىشىنى ساقلاپ تۇرۇپ قالدى . چېرىك بىرلىرىنى تىللاپ ، بىرلىرىنى چاقىرىپ تۇراتتى . مەن چېرىكلەر كېلىپ دوقۇرۇشۇپ قالغۇچە ، دەپ پۇتۇمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كەينىمگە بىر قەدەم يېنىپ ، پاناھ بولالايدىغان ئاخىرقى تۆشۈك ـــ گۇ سوزىنىڭ ئىشكىنى ئاچتىم . ئىشكىنى ئاۋازالقى ئىسكەتكە كەلتۈرۈپ ياپا ـ ياپماي ، ئىككى چېرىك دالان ئىشىك تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى .

ـــ ئاۋۇ ئىشىك ، سولدىن سانىغاندا ئۇچىنچى ئىشىك ، ـــ گۇ سوزىنىڭ ئاۋازى ئوچۇق ئاڭلىناتتى ، ـــ ئۆيدە ھازىر بىر ئەر ، بىر ئايال ئەسكى ئىش قىلىشۋاتىدۇ ، قانداق ھالەتتە ياتقان بولسا شۇ پېتى تۇتۇپ ئەكىلىڭلار . ئېگىن كىيىۋالايلى ، دېسىمۇ ئۇنىماڭلار ، ئاۋۇال ئاخشام باشلىقىڭلار بىلەن دېيىشكەنغۇ ؟ ھازىر ئۇلار قېتىپ ئۇخلاپ كېتىشىپتۇ ، ماراپ باقتىم . . .

چېرىكلەر كېتىپ قالدى . گۇسوزا بولسا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ

تۇرىۋەردى . مېنى تازا نەس باسقاندى . ئەمدى تۇتۇلغىنىم بىلەنمۇ ئوخشاش تۇتۇلۇش ئىدى . چېرىكلەر قايتىپ كېلىپ ئاشخانىدا يوقلۇقۇمنى ئېيتسا ، گۇ سوزا « بوپتۇ ئەمسە » دېمەيدىغانلىقى ئېنىق . ئۇ كىچكىلىتىپ ئېيتقاندا ، ئۇ يەر ـ بۇ يەرنى ئاختۇرغۇزاتتى . چوڭراق بولغاندا ، ھويلىنى بېشىغا كېيىشمۇ مۇمكىن ئىدى . شۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە : « ئاشخانىدا تۇتۇلاي » دەپ ئويلىدىم . ئۇ يەردە جەننەتخان بولغاندىكىن ، بىر گەپ ـ لەرنى ياسىسام ، قورسىقىم ئېچىپ ياكى ئۇسىياپ كىرگەنىدىم ، دېسەم ياكى زەينەپىنىك جەننەتخانىغا بىر گېپى بار ئىكەن ، چاقىرىپ بېرىشكە كەلگەن دېسەم مۇۋاپىق بولمىغاندەكمۇ تۇيۇلۇۋاتاتتى .

ئىشكىنى ئاچاي دەپ تەمشىلىۋاتقاندا گۇسوزا دالان تەرەپكە بۇرۇلدى . چىقىپ كېتىشىمگىمۇ بولمىدى . بۇ يەردە سېزىلىپ قالسام ياسىغۇدەك گەپمۇ يوق ئىدى . كاساپەت گۇسوزا مېنى ئويلاشقىمۇ قويماستىن ، دالاغا كىردى ۋە ئەپتىدىن ئۆيگە كىرىدىغان بىر ئىپادىنى كۆرسەتتى .

كەينىمگە ئۆرۈلدۇم . تاشقىرىقى ئۆيگە بۇرۇنمۇ كىرگەن ، يوشۇرۇنغۇدەك جاي ، مۆكۈنگۈدەك ئەپلىك يەر يوق ئىدى . ئىچكىرىكى ئۆينىڭ قېيا ئوچۇق ئىشكىدىن تورۇسنى ئېچىۋەتكۈدەك خورەك ئاۋازى چىقىپ تۇراتتى . ئۆي ئىچىدىكى چېرىكلەر باشلىقى ئۇخلىغانۇ ، چىراغنى ئۆچۈرمىگەنىدى . گۇسوزىنىڭ كارىۋىتىنى ئېسىمگە ئالدىم ـ دە ، گۇسوزا تاشقىرىقى ئۆينىڭ بوسۇغۇسىغا كەلگەندە ئىچكىرى ئۆيگە كىرىۋالدىم . گۇسوزا ئىشكىنى ئېچىپ كىرىپ قالغانلىقتىن ، مەن ئىچكىرى ئۆينىڭ ئىشىكىنى يېپىۋالالماي قالدىم . شۇنداقتىمۇ ، پەردە بولغانلىقتىن مېنى يوشۇرۇشقا ئاز ـ تولا دال بولالايتتى .

چېرىك باشلىقى يۈزىنى تام تەرەپكە قىلىپ كارىۋاتنىڭ ئىچ تەرىپىدە ئۇخلاۋاتاتتى . چولپانخان بولسا تېشى تەرەپتە ئوگدىسىغا ياتاتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئوچۇق بولۇپ ، مېنى بۇنداق تاسادىپىي كۆرگىنىگە ھەيران بولغىنىدىن قويۇپ كېتىشكە تاس قالدى . كۆرسەتكۈچ بارمىقىم بىلەن لېۋىمنى كۆرسىتىپ ، « گەپ قىلما » دېگەن مەنىنى ئۇقتۇردۇم . ئۇ

ئەمدى ئېسىگە كېلىپ ، يوتقانىنى ئېڭىكىگىچە كۆتۈرۈپ تارتتى . مەن ھايالسىزلا كارىۋاتنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتتىم .

كارىۋاتنىڭ تېگىدە يېرتىق خەي ، تاھارەت كەشى ، كەسلەكلىك ، قىسقا ، مەشكە قالاش ئۇچۇن لايىق يېرىپ تىزىپ قويغان ئوتۇندىن باشقا نەرسە يوق ئىدى . كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدە تامغا يېقىن يەردە خېلى چوڭ ئورۇس ساندۇقى تۇراتتى . گۇسوزا كىرىپ ، ئالمادىس مەشكە ئوتۇن سالىمەن دەپ ئېڭىشىسە كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ ، ئاشۇ ساندۇق تەرەپكىرەك تۇگۈلۈۋالدىم . ئەمدى دېمىمنى ئېلىشىم ، ھويلىدىن چىقىپ كېتىشىنىڭ ئەمەس ، بۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتىشنىڭ ئامالىنى ئويلىشىم كېرەك ئىدى . بۇنىڭغىمۇ ئىمكانىيىتى بولماي گۇسوزا كىرىپ كەلدى . ماڭا ئونىڭ پۇتلىرى تىزىغىچە كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

ـــ ئۇخلىماپسەنغۇ ، مەن ھازىر پەردىنىڭ نېرىقى يېقىدىن بىر كىمنىڭ ماڭغاندەك قىلغانلىقىنى كۆردىما ؟ ـــ گۇسوزا چولپانخاندىن سورىدى .

تىنىقمىنمۇ چىقارماي چولپانخاننىڭ جاۋابىنى كۈتتۈم . ئەگەر ئۇ جەننەتخاندەك ھودۇققان بولسا ، گۇسوزا ھازىر مەستلىكتىن يېشىلگەن ، كاللىسى جايىدا چاغدا كارىۋاتنىڭ تېگىگە قاراپ بېقىشتىن يانمايتتى . بىراق ، چولپانخان تەمتىرىمەي جاۋاب بەردى :

ـــ ئۇيقۇم كەلمەي مەن قويقاندىم ، بىر يۇتۇم چاي ئوتلىدىم . . . سەل جىملىقتىن كېيىن گۇسوزىنىڭ ئاچچىق قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ ئۇيقۇڭ كەلمىگەن بولسا قويۇپ كەتسەڭ بولمامدۇ ؟ قوپە ، ياتقىمنى ئېغىل قىلىشۇەتتىڭ ، سىيرىپ ـ سۈيۈرۈپ ئادالاپ قوي . مەشنىڭ ئوتى ئۆچەي دەپ قاپتۇ ، ئوتۇن سېلىپ قوي . ئاندىن ئىچ كىيىمىڭنى كىيىپ كىر ، تاماشا كۆرسەن ، ماۋۇ توڭگۈزنى ساقلىمساڭمۇ بولىدۇ ئەمدى . . .

گۇسوزا شۇ گەپلەرنى دەپلا تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ كەتتى . ئارقىدىنلا دالان تەرەپتىن :

— سوزام بارمۇ سىلى ؟ — دېگەن ئاۋاز كەلدى .
— كىرىۋېرىڭلار ، چىراغ يېقىپ قويدۇم ، — دېدى گۈسوزا .
— كىرىپ ئاختۇرۇپ مالىماتاڭ قىلىۋەتتۇق ، — دېدى بىر چېرىك ، — ئۇ ئۆيدە بىر ئايال يالغۇز يېتىپتۇ . . .
— نېمە پوق يېيىشسەن ؟ — گۈ سوزىنىڭ ۋارقىرىشى ، بىر نەمىنىڭ تاراقلىشى ئاڭلاندى . قارىغاندا ، ئۇ ئورۇندۇقتىن تۇرۇپ كەتكەندى .
— يېنىڭدىكى ئەر كىشى قېنى ؟ دەپ سوراپ باقتۇق ، — باشقىراق ، بوغۇقراق بىر ئاۋازلىق چېرىك سۆز قىلدى ، — مەن ھېچقانداق ئەركىشى كۆرگىنىم يوق ، دەيدۇ .
— ئاشۇ جومباقنى چاقىرىپ كېلىڭلار ، — بۇيرۇدى گۈ سوزا غەزەپلىك ئاۋازدا ، — بىر يەرگە تىقىپ قويغىنى ئۇنىڭ . . .
ئاياغلارنىڭ دۇپۇرلىگىنى ، ئىشىكنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلغىنى ئاڭلاندى . چېرىكلەر چېقىپ كېتىشتى . گۈ سوزا تېشىدىن :
— چولپانخان ، بۇ يەرگە چىققىنا ، — دەپ چاقىردى .
چولپانخان ئورنىدىن تۇرۇپ بولغاندى ، ئۇ پۇتىغا بەتىنكسىنى كىيىۋاتاتتى . ئۇ چېقىپ كېتىشى بىلەنلا گۈ سوزىنىڭ :
— ھېلىقى ساقاللىق ئالۋاستىغا : « مۇشۇ ئاشخاندا بىردەم كۆزۈڭنى يۇمۇپ تۇر ، مەن بىردەمدىن كېيىن چىقىپلا ياتاق كۆرسىتىپ بېرىمەن » دەپمىدىڭ ياكى باشقىچە گەپلەرنى قىلىپ يۈرگەن بولغىيمىدىڭ ؟ — دېگەن سورىقى ئىشتىلدى .
— سىلى تاپىلىغاندەك دېگەن . . .
— نەگە تىقىلىۋالغاندۇ ؟
— ۋايتاڭ . . .
— بوپتۇ ، ئىشكىنى قىلىۋەر !
چولپانخان قايتىپ كىردى . ئۇ كىرىپ ئەڭ ئاۋۋال كارىۋاتنىڭ تېگىگە ئېگىلىپ ، مەشىنىڭ تېگىدىكى كىچىك ، چاسا سۇپىچاقنى ئوتۇن دۆۋىلىگىلى تۇردى . مەن ئۇنىڭ ئوتۇن ئېلىشقا سوزغان قولىنىڭ لا-

غىلداپ تىترىشىنى كۆرۈپ تۇردۇم . بىچارە ئايال يوشۇرۇنۇۋالغىنىمدىن ئاشۇنداق قورقۇپ تۇرسىمۇ ، گۈ سوزىنىڭ مەشكە ئوتۇن سالىمەن دەپ كارىۋاتنىڭ ئاستىغا ئېگىشىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەۋاتاتتى .
بۇيەردىن قانداق چىقىپ كېتىشىمنى بىلمەيتتىم . بۇ يەردىن تالاغا چىقماق بۇياقتا تۇرسۇن ، ھويلىغا چىقىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر گەپ . تېخى كارىۋاتنىڭ ئۇستىدە چېرىك باشلىقى ئۇخلاۋاتىدۇ ، تاشقىرىقى ئۆيدە گۈ سوزا ئولتۇرۇپ تاماكا چېكىۋاتقاندۇ ، دالاندا بولمىسمۇ ھويلىدا زەنەپنى ئالدىغا سېلىپ ئىككى چېرىك كېلىۋاتقاندۇ . . .
تاشقىرىقى ئۆينىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ خىيالىم بۆلۈندى . چېرىكلەردىن بىرى :
— باشلاپ كەلدۇق ، سوزام ، — دېدى .
— مەيەرگە كىرەۋە راخىنا ، — گۈ سوزىنىڭ توۋلىشى ئاڭلاندى ، — ھېلىقى ساقاللىق قەلەندەرنى نەگە تىقىپ قويدۇڭ ؟
— ئاياللار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇمۇ كەينىدىنلا چىقىپ كەتكەن ، — بۇ زەينەپنىڭ ئاۋازى ئىدى .
— نەگە كەتكەنلىكىنى بىلمەمسەن ؟
— مەن بىلمەيمەن سوزام . . . ئاياللارنىڭ ھەننۋاسى چىقىپ كەتتى . ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئۇمۇ چىقىپ كەتتى . . .
— چولپان نەدىسەن ؟ — توۋلىدى گۈ سوزا ئەمدى .
چولپانخان قولىدىكى سۇپۇرگىنى قويۇپ ، تاشقىرىقى ئۆيگە چىقتى :
— مەن بار سوزام . . .
— سەن زەينەپ بىلەن بىللە ماۋۇ ئەسكەرنى باشلاپ ھويلىنى ئاختۇرۇپ چىقىڭلار ، ئۇ ھېچ يەرگە كېتەلمەيدۇ .
— ماقۇل ، مەن ئېگىنىمنى يەڭگۇشلۇۋالاي .
چولپانخان چىقىپ كەتتى بولغاي ، تاشقىرىقى ئۆينىڭ ئىشكى يېپىلدى . ئەمما ، ئىككى چېرىك گۈ سوزىنىڭ بۇيرۇقىغا قارشى چىقتى :
— يوق بولۇپ ئۇچۇپ كەتمىگەندىكىن ، تاڭ ئاتقاندا ئىزدىۋالسىلا

سوزام ، هېلىمۇ ئىككى قېتىم بېرىپ كېلىپ سوغۇق يېدۇق . . .

ــ نېمە ، مېنىڭ گېپىم ئۆتمەيدىكەن ــ دە ؟ ــ گۈسوزا بوغۇلۇپ ۋارقىرىدى ، ــ ئەجەب ئاۋۋال ئاخشامدا « گۈلدەك سوزام » ، « ئايدەك سوزام » دېيىشۋاتاتتىڭ ، « گەپ تۇگۈل ، قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ قويسىلا دەريايى شورىنىڭ تېگىدىن ئوت سۈزۈپ چىقىشقا تەييار بىز . . . » دەپ مەيدەڭگە مۇشتلىشۋاتاتتىڭ ، ئەمدى . . .

ــ ئىچىپ ئولتۇرغاندا نېمىلەرنى دېيىشمىدۇق ؟ ــ ئۇنى بوغۇق چىقىدىغان چېرىك غودۇڭشىدى ، ــ بىز سىلىنىڭ گەپلىرىنى يۈزلىرىگە سالمىغاندىكىن ، سىلىمۇ ئۇنداق تايىنى يوق گەپلەرنى ئىسسىتىپ ئىچمەيدىغان . . .

ئىككىنچى بىر چېرىكمۇ سۆز قاتتى :

ــ ئۆزلىرىنى سورىغانلىرى تۈزۈك سوزام ، ئىككى قېتىم ئىشقا بۇيرۇپتىلە ، غىك قىلماي ماڭدۇق ، بولدى ، ئەمدى بىز سىلىنىڭ مالايلىرى ئەمەس ، ھۆكۈمەتنىڭ لېڭىنى يەيدىغان ئادەم .

گۈسوزىنىڭ خۇيى تۇتتى بولغاي ، ۋارقىراشقا باشلىدى :

ــ ھۇ تۇزىنى يەپ ، تۇزلۇقىنى چاقىدىغان نائىنساپلار ، چىقىش ئۆيۈمدىن . ماڭە زەينەپ ، سەن بىزنىڭ ئايالالرنى ئويغىتىپ چىق . سەن نېمىلەرسىز ئۆزۈمۇ تاپالايمەن ئۇ ئەبگانى !

سىرتقى ئۆينىڭ ئىشكى ئېچىلدى . زەينەپ چىقىپ كەتتىمۇ ، چېرىكلەر چىقىپ كەتتىمۇ ، بىلمىدىم . ئىچكىرى ئۆيگە گۇ سوزىنىڭ ئۆزى پايپاسلاپ كىرىپ ، ئۇخلاۋاتقان چېرىك باشلىقىنى ئويغىتىشقا باشلىدى :

ــ تۇرە قاپاق باش ، ئۇخلاۋەرمەي قوپ ! قوپسىلا دەيمەن ، ھەي . . .

چېرىك باشلىقى ئۇ يېنىدىن بۇ يېنىغا ئۆرۈلدى ، خورىكى توختىدى . ئەمما ، ئويغانمىغان بولسا كېرەك ، گۇ سوزا ئۇنىنى تېخىمۇ يوغان چىقىرىپ قوللىرىدا تۇرتۇپ ، ئېغىنىپ بىر نېمىلەرنى قىلدى :

ــ قوپسىلا دەيمەن ، چوڭ ئىش چىقتى . سىلى بىر نېمە دېمىسىلە

مېنى تىرىك تۇرغۇزۇپ يەيدىغان گەپ ــ سۆز بولۇۋاتىدۇ مايەردە . . .

چېرىك باشلىقى ئويغاندى بولغاي ، ئۇيقۇلۇق ئاۋازدا :

ــ نېمە بولدى ؟ ــ دەپ سورىدى .

ــ ھېلىقى ئەبگا ماليىم يوق تۇرىدۇ .

ــ ئۇ يوق تۇرسا قانداق قىلىمەن ؟ ــ چېرىك باشلىقىنىڭ ئۇيقۇسى تولۇق ئېچىلىپ ، ئۇنى سۈزۈكلەشتى .

ــ سىلىنى بىر نېمە قىلسىلا دېمىدىم ، ئۇنى ئەسكەرلىرىگە ئىزدەتتىپ بەرسىلە .

ــ شۇ ئىشقىمۇ ئۇيقۇنى ھارام قىلغان بارمۇ ؟ ــ چېرىك باشلىقى خاپا بولۇپ چېچىلدى ، ــ بۇ ئۆيدە بولمىسا نېرىقى ئۆيدىدۇر ، ئۆيدە بولمىسا ھويلىنىڭ بىر يېرىدىدۇر . ئەتە ئىشلىرىغا ئۇلگۈرۈپ ئالدىلىرىغا ھازىر بولمىغاندا گەپلىرىنى قىلمامىلا ؟

گۇ سوزا تېرىكتى :

ــ ئاخشام دېيىشكىنىمىز بويىچە ئۇنى قەرزدارلىققا ماقۇل قىلىپ تىلخەت ئالدىغان بولغان . . .

ــ مەن بولمىساممۇ تىلخەت بېرىۋېرىدۇ . . . بەرمىگەندە ئاندىن خەۋىرىنى بېرەرلا ، دودەنلىك قىلسا ئۆزۈم بار . . .

ــ ھۇ تۇزكورلۇق قىلىدىغان يۇزسىزلەر ، ــ گۇ سوزا ئاغزىنى بۇزغىنىچە چىقىپ كەتتى ، ــ بىز تېخى ھەر ــ ھەر لازىم بولۇشىمىز . . .

گۇ سوزىنىڭ تاشقىرىغا چىقىپ كېتىشى بىلەن ئىچكىرىكى ــ تاشقىرىقى ئۆيلەر جىمىپ قالدى . ئەگەر چېرىك باشلىقى ئويغاق بولمىغىنىدا مېنىڭ چىقىپ كېتەلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى . ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتكەن چېرىك باشلىقى شۇ ئاردا كارىۋاتتىن پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇردى ، ئېغىر پۇشۇلدىدى ۋە ئېغىر بەستى بىلەن كارىۋات ئۇستىدە تولغىنىۋاتقاندەك بىر ھەرىكەت قىلدى .

ــ سىرتتا قايسىلار بار ؟ ــ توۋلىدى ئۇ .

سىرتتىن جاۋاب ئورنىغا خېلى جىق ئادەملەرنىڭ ئاياغ تىۋىشى كەلدى . تاشقىرىقى ئۆيگە بىر مۇنچە ئادەم كىردى . گۇ سوزىنىڭ ئاۋازى

ئالاهىده جاراڭلىق چىقاتتى :

— نېرىقى هويلىدىكى ئامباردا پانۇس چىراغلار بار ، چولپانخان شۇنى ئاچقىسۇن ، هويلىنىڭ هېچ يېرىنى قالدۇرماي ئاختۇرۇڭلار !

ئۇنىڭ ئىشچى ئاياللارنى سەپەرۋەر قىلغانلىقىنى چۈشەندىم . ئاياللار دۇكۇرلىشىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، كارىۋاتتىكى چېرىك باشلىقى :

— سوزام ، هەي گۇ سوزام ، — دەپ توۋلىدى .

— خوش ، خىزمەت !؟ — دېگىنىچە كىرىپ كەلدى گۇ سوزا . ئۇنىڭ سۆز ئاھاڭىدا ئاچچىق ، تەنە بار ئىدى .

— ئۆتۈكۈم نەدىدۇ ؟

— مانا ئۆتۈكلىرى ، — گۇ سوزا ئىشكىنىڭ كەينىدىن بىر جۈپ ئۆتۈكنى ئېلىپ كارىۋاتنىڭ ئالدىغا تاشلىدى ، — مەن بۇ ئۆتۈكلەر مەشىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ قورۇلۇپ قالمىسۇن ، دەپ ئاشۇ يەرگە ئاپىرىپ قويغان . ئۆتۈكلىرىگە شۇنچىۋالا كۆيۈپ كېتىپتىمەن . . .

— نېمانچە چېچىلىدىغانلا سوزام ؟ — چېرىك باشلىقى ئۆتۈكنى چېرىكلەرچە تېزلىك بىلەن هەش ـ پەش دېگۈچە كىيىپ بولدى ، — ئۇ مالاي ئوغرىلىق قىلماپتۇ ، دوداملىق قىلماپتۇ ، ئىشلەي دەپتىغۇ . . . گەپنى ئاستا دېيىشسەكمۇ بولىدىغۇ ؟ . . .

— بەش ـ ئون كۈن ئىشلەپ كۆرۈپ باقمەن ، دەۋاتمامدۇ ؟ — ۋارقىرىدى گۇ سوزا ، — بەش ـ ئون كۈن ئەمەس ، ئۈچ كۈن ئىچىدە قالغان ئىش بۇزدىلار قۇلقىنى تولغاپ بولىدۇ . . . بىر مالايغا ئېرىشتۇرۇپ قويار ، دەپ ئارزۇلىرىنى يېگىنىمگە جاق تويغازلا . تېخى ئاۋۇ قۇيرۇق چۆرىگۈچ ئەسكەرلىرىنىڭ هالىنى كۆرمەمدىغان ؟ « لەك يەيدىغان » هۆكۈمەت ئادەملىرىمىش ، ۋاي قووۇرغام . . .

— هويلىنىڭ بىر يېرىدە باردۇ ، ئادەم باي بولۇپ كەتسە نەرسە ـ كېرەكلىرىنى قويغان يېرىنلا ئەمەس ، ئادەمنىمۇ تاپالماي قالىدۇ . . . بولماي نەگە كېتىدۇ . . . ، — چېرىك باشلىقى لېكشما ئۇرۇندۇق ئۈستىدىكى پاختىلىق چاپىنىنى كىيگەچ گۇ سوزىنى بەزلەپ ،

خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشاتتى ، — بىزنىڭ ئاقنانچىلارغا بۇيرۇپ تاپتۇرۇپ بېرەي . تىلخەت ئېلىپ بەرگەندىن كېيىن كەتسەم رازى بولارلا ؟

— كۆڭۈلدىكى پىلانىمۇ شۇ ، — دېدى گۇ سوزا ۋە يېلىنغاندەك داۋام قىلدى ، — سىلە ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن ، ئۇنىڭدەك ياش ، قاۋۇل ، مۇساپىر مالاينى يەنە نەدىن تاپىمەن ؟ ئۇنىڭ بۇ يەردە ئۆيى يوق ئىكەن ، ئاتا ـ ئانىسى ، ئەل ـ ئاغىنىسى يوق ئىكەن . بوسۇغامغا چېتىۋالسام ، ئەتىگىنى قوناق مومىسىدىن بىرنى ، كەچلىكى بىر تاۋاق زاڭ يەپ ئىشلەۋەرمەمدۇ ؟

— پەملىرى بار جۇمۇ سوزام ئۆزلىرىنىڭ ، — كۈلگىنىچە تاشقىرىغا ماڭدى چېرىك باشلىقى ، ـ مەن تاپتۇرۇپ بېرەي . ئەگەر سىلى دېگەندەك قاۋۇل بولسا ، كۆڭۈل يېقىنلىقىنىڭ هۆرمىتى ئۈچۈن ماڭا ئىلتىپات قىلىۋېتەملا تېخى . . . مۇشۇ كۈنلەردە چېرىك تۇتماق تەس ، تۇتۇلغانلىرىمۇ قېچىپ كېتىپ ئارام بەرمەيدۇ . . .

— هە ، شۇنداق قىلارلا ، — گۇ سوزا چېرىك باشلىقىنىڭ كەينىدىن تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ دېدى ، — بۇرۇنمۇ ئىككى مالىيمىنى « سولاپ قويمەن » دېگەن قىلىپ چېرىك قىلۋاللا ئەنە !

— ئەسقاتمىدى ئۇ دەيۋزلەر ، بىرى قېچىپ كەتتى ، ئىز ـ دېرىكىنى ئالالمايۋاتىمىز . يەنە بىرى كېسەل كۆرپىسى نېمە ئىكەن ، دەم كۆتەمە بولۇپ ئۆلىمەن ، دەپ ياتىدۇ .

— مەن قاچۇرماسلىق ئۈچۈن ئالدىن ئىش كۆرىمەن ئەمەسمۇ ؟

چېرىك باشلىقىنىڭ بۇ گەپلەرنى توختاتقۇسى كەلدى بولغاي :

— خاپا بولمىسلا ، بىزنىڭ نانقېپىلاردىن بىرەرىنى « هايت » دەپ قويمامىلا ؟ — دېدى ۋە ، — بەگ قېنى ، بەگ ؟ — دەپ سوردى .

— مانا مەن ، ماڭمۇ ئويقۇ هارام بولدى ، — دېگىنىچە بەگ ئاتلىق بىرى كىردى . مەن ئۇنىڭ چىرايىنى ، تەقى ـ تۇرقىنى كۆرمىگەن بولسامۇ ، ئاۋازىدىن قاراپ ئەللىك ياشلاردا بار ئادەم ئوخشايدۇ ، دەپ پەرەز قىلدىم . ئۇ گۈسۇزىغا دوقۇرۇشۇپ قالدىمكىن ، — ئۆزلىرى نەگە سوزام ؟ — دەپ سوردى .

گۇ سوزىنىڭ :

ـــ سەيسىگە ! ـــ دېگىنى ۋە ئىشكىنىڭ يېپىلغىنى ئاڭلاندى .

ماڭا ئەمدى چېرىك باشلىقى بىلەن بەگنىڭ سۆھبىتى ئاڭلىنىشقا باشلىدى :

ـــ سوزامنىڭ مجەزى قوداڭشپ قاپتىغۇ ؟

ـــ شۇنى دېمەملا بېگىم ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىپ ئۇخلىغىلى قويمىغىلى نېكەم ؟

ـــ نېمە ، بىر نېمىسى يوقاپ كېتىپتىمۇ ؟ سىلىنىڭ چېرىكلەر چېقىشپ بىر نېمىسىنى « قوينۇم ـ قونجۇم » قىلىپ يۇرمىگەندۇ ؟

ـــ چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدىغان شەللەگزىنىڭ ئۆيلىرىدىن قويۇن بىلەن قونجىغا لايىق بىر نېمە چىقامدۇ ؟ ھېلىقى ، بىز تېخى كۆرمىگەن يېڭى مالىيە ياتقان يېرىدە يوق ئىمىش .

ـــ قېيقىزىل سارالڭ ئىكەن ـ دە ؟ پۇتۇن سۇرۇك ئادەممۇ يوقالغان بارمۇ ؟ بىر بۇلۇڭدا ئۇخلاپ ياتقاندۇ . تالڭ ئاتقاندا چىقامدۇ ئۇۋۇسىدىن ؟

ـــ شەللەگزىنىڭ ئىچى ئېچىشقۇدەك بەستى بار ، قاۋۇل ، ياش دۇانە ئىمىش . . .

ـــ ھەي ، ئۇنداق بولسا مەن ئېلىپ كەتمەيمۇ ؟ كۆكياردىكى چېرىك چۇشكۇننىڭ ئالۋىڭغا ئادەم تاپالماي سەرسان بولۇپ كەتتىم . بايلىرى پولو بىلەن شورپا سېلىپ : « ئەمدى بېگىم . . . بىزدىن ھاشار چىقماسمىكىن . . . » دەپ چىشىنىڭ ئېقىرىپ تۇرغان ، چەندازا قويۇنغا كىرىپ قالغان ، گال ياغلىنىپ بولغاندا « چوقۇم تېپىپ بېرىسەن » دېگىلى يۇز چىدىمايدىكەن . كەمبەغەل ، كالتا سايالار « بارىم مۇشۇ ، مەندىن مۇردا ياخشى » دەپ تىترەپ تۇرىدىكەن . . .

ـــ مەن قاچقان ، ئۆلگەن چېرىكلىرىمنىڭ ئورنىغا سەپلىۋالايمىكىن دەۋاتاتتىم . دەپتەردە ئۇچيۇر چېرىك بار ، دەپ تەمىنات بېرىدۇ ، قولۇمدا بارى ئىككى يۇزگە يەتمەيدۇ . ۋاقتانۇاق كېلىپ نەكشۇرۇلۇپ قالسا بالا-نىڭ چوڭىغا قالمەن ـ دە !

ـــ ئاۋۋال ماڭا ئىلتىپات قىلسىلا تەقسىر . بازارغا بەگ بولۇپ

ئىككى يىلنى ئۆتكۈزۈپتىمەن . بىر باغلىق ھويلا بىلەن ئىككى ئات ئاۋۇتـ قاندىن باشقا بىسات قىلالمىدىم . . .

ـــ ئۇ قەلەندەر بىسات قىلىشپ بېرەمدۇ ؟

ـــ مەمەتجان باينىڭ ئۇچ ئوغلى بار ، بىرىنى ھاشارغا بېرىسەن ياكى ئەللىك سەر تۆلەيسەن ، شۇ پۇلغا ئادەم ئالمەن ، دەيمەن . . . ئۇ-نايدۇ كىسپۇرۇش !

ـــ ئەمىسە گېپىمىز گەپ . يۇز سەر ئاللا ، ئەللىك سەرى مېنىڭ !

ـــ يۇز سەر جىق بولۇپ كېتەرمىكىن . . .

ـــ جىق دېسە بالىسىدىن بىرنى بەرسۇن ، ھازىر ئۆزلىرى دېدىلغۇ ؟

كارىۋاتنىڭ ئاستىدا ئولتۇرغان ، قولىغا چۇشمىگەن نېسى ئادەمنىڭ سودىسىنى قىلىۋاتقان بۇ ئىككى خۇمپەرگە غەزىپىم ئۆرلەپ ، ئۆزۇمنى قو-يالماي قالدىم . « تىرىك قولۇڭغا چۇشمەسمىنا ، ـــ دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، ـــ ئون كۇن ئىزدەشسەڭمۇ چىقماي ياتىمەن . چولپانخانلا دەپ قويمىسا . . . »

چولپانخان بىلەن تونۇشقىلى بىر كۇنمۇ بولمىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ ئېيتىپ قويمايدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل . مەيلى گۇسوزا ، چېرىك باشلىقى ياكى بەگنىڭ مېنىڭ بۇ يەردىلىكىمگە ئەقلى يەتمەيتتى . شۇ تاپتا جەننەتخانامۇ مېنىڭ بۇ يەردىلىكىمنى بىلمەيتتى .

گۇ سوزا بىر چېرىكنى باشلاپ كىردى .

ـــ ھەممىڭ بىر نىيەت ، بىر دىل بولۇپ چاشقان تۆشۈكى چاغلىق كامار قالدۇرماي ئاختۇرۇپ چىقىش ! ـــ بايا تىنچى سودىدىن روھلانغان چېرىك باشلىقى گۇ سوزىغا كۆرسەتكەن سۇسلۇققا ئوخشىمايدىغان ئا-ھاڭدا گۇركىرىدى ، ـــ نەدىن بولمىسۇن ھېلىقى ئوغرىنى تېپىش !

ـــ تۇتۇپلا ئەكىرىڭلار ، ئەدىپىنى ئۆزىمىز بېرىمىز . نېرى تۇر ـ بېرى تۇر دەپ تارتقۇشلاپ بىر يېرىنى بىر قانداق قىلىپ قويماڭلار ، ـــ دەپ تاپىلىدى بەگ « مال » نىڭ ناكا بولۇپ قالماسلىقىغا كۆڭۈل بۆلۈپ .

چېرىك چىقىپ كەتكەندىن كېيىن گۇ سوزا بۇ ئىككىيلەننىڭ

« ئەستايىدىل » لىقىنى ماختاپ ، خۇشامەت قىلىپ يۇيۇنۇش ، يۇيۇنماسلىقنى سوربدى .

ــ ھە ، ئەلۋەتتە غۇسلى تاھارەت زۆرۈر ، ــ دەپ قوشۇلدى بەگ ، ــ بىردەمدىن كېيىن بازار ئەھلى ئالدىدا بامداتتا كۆرۈنۈش بەرمەسەك بولمايدۇ .

چېرىك باشلىقى يۇزىنى يۇسلا بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى . گۇ سوزا بەگنى باشلاپ چىقىپ كەتتى .

مېنىڭ زادى ئامىتىم قاچقاندى . چېرىك باشلىقىمۇ چىقىپ كېتىشى كېرەك ئىدى . شۇ چاغدا ماڭا پايدىلىق ئىش يۈز بېرەرمىدى ؟ بۇ مەلۇم بولمىسمۇ ، پاتپاراقچىلىق ئىچىدە تاختا شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىۋالسام بىر گەپ بولار ئىدى . يا چېرىككە يولۇقار ئىدىم ، « سەن تۇرامسەن ، مەنمۇ . . . » دېيىشەر ئىدىم . يا ئېگىز ــ پەسلىكىگە قارىماي كوچىغا سەكرەر ئىدىم ، قۇتۇلار ئىدىم . . .

قىلىشقان پاراڭلاردىن گۇ سوزا بىلەن ئايالار كىرىشكىنىنى بىلدىم . گۇ سوزا قاياپاپ ، تىللاپ ، ئۇلارنى دالاندا كۆتۈپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى . ئۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن چېرىك باشلىقىغا :

ــ بۇ راخىنلار بىلمەي قالمايدۇ ئۇ ئوغرىنى ، ــ دەپ شىكايەت قىلدى ، ــ ئۆگزىدە سلىنىك ، تالادا بەگنىك ئادەملىرى تۇرسا ، ھويلىنىك ئاچقۇچلىرىنى مەن ئېلىۋالغان تۇرسام ، غايىب بولۇپ كېتەمدۇ ؟

ــ سەۋر قىلىپ باقايلى قېنى . . .

ئۇنىڭ گېپى تۈگىمەيلا چېرىكلەر كىرىپ :

ــ يوق ئىكەن ، ھامامنىڭ ئۆگزىسىدىن ئېگىلىرىنى تاپتۇق ، ــ دېدى .

پالاقىدە تاشلانغان نەرسىلەرنىڭ مەن تاشلاپ قويغان كونا كىيىملىرىم ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى . گۇ سوزا تەكشۈرۈپ كۆردى بولغاي :

ــ بۇ يەرگە كىيىپ كەلگەن دۇئانىلكىدىكى ئېگىنلەر . مەن يېڭى ئېگىن ــ ئاياغ بېرىپ ، بۇلارنى كۆيدۈرۈۋەت ، دېگەنىدىم . بۇ ئەبگا بايىزە كۆيدۈرمەپتىكەن ــ دە ، يەنە شۇ ئېگىنلەر بىلەن قېچىپ كېتەي ،

دەپتىكەن ــ دە ؟ ــ دېدى .

ــ ئۇنداق بولسا ، مۇشۇ ھويلىنىڭ بىر يېرىدە بار ئۇ ، ــ چېرىك باشلىقى شۇنداق دېدى ، ــ ئاختۇرۇلمىغان يەنە قانداق يەر بار سوزام ؟

گۇ سوزا چېرىكتىن نە ــ نەلەرنى ئاختۇرغانلىقىنى سوراپ بولۇپ ، دېدى :

ــ مۇشۇ دالاندىكى ئۆيلەرلا قاپتۇ . . .

ــ ئاختۇرۇڭلار ! ــ بۇيرۇدى چېرىك باشلىقى ، ــ تاڭ ئېتىپ كوچىغا ئادەم چىقىپ « نېمە ۋەقە » دەپ بولغۇچە تۈتۈپ بولمىساق بولمايدۇ . ئېغى بىلەن بېغى يوق ئىش شەھەرگە يېيىلىپ غوۋغا چىقسا يامۇلنىڭ ، ئامبالنىڭ دىققىتى قوزغىلىدۇ ، ــ ئۇ چېرىك چىقىپ كەتكەندىن كېيىن گۇ سوزىغا ئالدىراپ تاپىلىدى ، ــ سىلىمۇ ئاۋۇ رەپ ــ رەپ خوتۇنلارنىڭ بۇغدىيىكىنى سىققاچ تۇرارلا ، سىلى دېگەندەك شۇلار بىلىشى مۇمكىنەك تۇرىدۇ . مەن بارغانسېرى سىلى تەرەپكە ساقىيدىغاندەك تۇرىمەن ، دېمىسمۇ ئۇ ئەبگا جىنمىدى غىپپىدە يوقاپ كېتىدىغان ؟ سۇ نەدە ، يۇزۇمنى بىر سىيپىۋەتكەچ تۇراي . . .

ــ يۇرسىلە ، مەن كۆرستىپ قويای ، ــ گۇ سوزا ئىشكنى ئېچىپ توۋلىدى ، ــ جەننەتخان ، يۇز يۇيىدىغان سۇيۇڭ تەييار بولغان بولسا تەڭشەپ بېرىپ ، بۇ ياقتا كىر . قالغانلىرىڭمۇ كىرىشە ئۆيۈمگە !

ئۇ ئايالارنى تاشقىرىقى ئۆيگە يىغدى . سوئال ــ سوراقلار تەكرار ــ تەكرار ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ ، ئايالار نەگە كەتكەنلىكىنى بىلەمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ چىڭ تۇرۇشتى . دېمىسمۇ ئۇلار مۇشۇ ھويلىنىڭ قايسىدۇر بىر يېرىدە بارلىقىغا گۇمان قىلالىغاندىمۇ ، قايسى بۇلۇڭدا ئىكەنلىكىنى چولپانخاندىن باشقىسى بىلمەيتتى .

شۇ ئارىدا بازار بېگى بىلەن چېرىك باشلىقى كىرىشتى . ئاڭلاپ پەملىشىمچە ، گۇ سوزا تاشقىرىقى ئۆيدىكى ئىككى ئورۇندۇقنى ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشى ئۈچۈن بوشتىپ بېرىپ ، ئۆزى ئۆرە تۇرغىنىچە ئايالارنىڭ جاۋابلىرىنى ئۇ ئىككىيلەنگە مەلۇم قىلدى .

ئەمدى گۇ سوزىدىن تولىراق چېرىك باشلىقى بىلەن بەگ مېنى

— دالاننىڭ ئىشىكىدە ئۆزلىرىمۇ بىزگە قاراپ تۇرۇپتىكەنلىغۇ ؟ — زۇمرەتنىڭ ئاۋازى چىقتى . ئۇ ھەم جەننەتخانىغا ھەممە ئايالار ئۈچۈن گۈزەللىك بەردى ، ھەم گۈ سوزىنىڭ ئۆزىنىمۇ گۈزەللىقتا تارتتى .

— ساڭا گەپنىڭ پارچىسى يوق ، چۈپرەندە گاچا ! — گۈ سوزا شۇنداق دېگىنىچە زۇمرەتكە كاچات سالدى بولغاي ، زۇمرەت « ۋايجان » دەپ توۋلىغىنىچە سۆزدىن توختىدى .

قۇتراپ كەتكەن گۈ سوزا جەننەتخانىنى تىللىغاچ ئۇرۇشقا چۈشتى :

— سەن ھەممىدىن چوڭ قېرى جادۇگەر ، دېسەم ـ دېمىسەم جەمىيىتىڭ كاللىسىنى بۇراپ ، يېڭى كەلگەن دۇانىگمۇ ئەقىل ئۆگەتكەنسەن . . .

— ئۇنىڭ نەدىلكىنى بىلسەن . . . ھېچ بولمىسا نەگە يوشۇرۇنۇۋېلىشنى كۆرسىتىپ قويغانسەن . . .

جەننەتخان ۋايجانلايتتى ، قاقشايتتى ، يىغلايتتى . لېكىن ، ئۇ نەدىلىكىمنى راستىنلا بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ناله قىلاتتى . گۈ سوزا ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي تىللاپ ئۇراتتى . شۇ ئارىدا ئۇنىڭ قولىغا نېمە چىقىپ قالدىكىن ، ئېغىر بىر نەرسە بىلەن جەننەتخانىنى ئۇردى بولغاي ، « گۈپپىدە » قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ، ۋايجانلاپ ، يىغلاپ ناله قىلىۋاتقان جەننەتخانىنىڭ ئۇنى ئۆچتى .

ئايالار قىسقا ئۇھ تارتقاندەك بوغۇلۇپ ، ئۇنىنى ئىچىگە تارتقانلىقى ئاڭلاندى . مېنى دەپ تاياق يېگەن زەينەپنىڭ ، كاچات يەپ ئۆزىنى قويالمايۋاتقان زۇمرەتنىڭ ، ئەمدى يىقىلىپ ياتقان جەننەتخانىنىڭ قاتارىغا يېڭى بىر بىگۇناھ ئاجىزەندەك ، قوشۇلۇپ قېلىشنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەلمەيتتىم . ئۇلارنىڭ ئۆز دەردىنى تارتىپ بولالمايۋاتقىندا ، مېنىڭ تۇپەيلىمدىن تۆپىلەپ ئازاب تارتقۇچىلىكى يوق ئىدى . تىرىكلىكىمدە بەگ بىلەن چىرىكلەرنىڭ قولىغا چۈشمەسمەن دېگەن ئەھدىمنى بۇزۇپ ، ئۆزۈمنى ئاشكارىلاش نىيىتىگە كەلدىم . گۈ سوزا ئۇ ئىككى ئادەم بىدىكىنىڭ غەرىزىنى چۈشەنمەي ، ئۆزىچە شۇلارنىڭ كۆچىگە يۆلىنىپ ، مېنى

تۇتۇشقا ئالدىرايتتى .

— چىرىكلەرمۇ ئاختۇرۇپ بولدى . ھېچ يەردە كۆرۈنمەيدۇ ، دەيدىغۇ ؟ — دېدى چىرىك باشلىقى ، — مۇشۇ رەپ ـ رەپ خوتۇنلاردىن كولاپراق سورىسىلا . . .

بەگمۇ ئۇنى قۇۋۇۋەتلىدى :

— ئاشۇلارنىڭ ئۆيىدە قالغان تۇرسا ، شۇلار بىلمەي كىم بىلىدۇ ؟ بۇلارغا « ۋاي ئاقپاشا خېنىم ، كۆكپاشا خېنىم . . . » دەپ تۇرغۇلۇق ئەمەس . . .

ئىككىيلەنگەن سۆزلىرى ، ئۇلارنىڭمۇ مېنى تۇتۇشقا جان كۆيدۈرۈشلىرى گۈ سوزىغا كۈچ بەردى . ئۇ يېڭىباشتىن قۇتراپ ، زەينەپنى قىستىدى :

— ھەممەيلەن چىقىپ كەتكەندە ئۇ سەن بىلەن قاپتىكەنغۇ ، ئېيت پاسكىنا ، ئۇ نەگە كەتتى ؟

زەينەپ دەسلەپكى گېپىنى تەكرارلىدى .

گۈ سوزا زەينەپنى كاچات بىلەن ئۇردىمۇ ياكى مۇشتى بىلەن ئۇردىمۇ ، زەينەپ « ۋايجان » دەپ ئىڭرىۋەتتى . لېكىن ، سورىغان سوئالالارغا زەينەپ يەنىلا ئاشۇ بۇرۇنقى جاۋابنى تەكرارلىدى .

ئۇنىڭدىن باشقىچە جاۋاب چىقىشقا كۆزى يەتمىگەن گۈ سوزا ئايالارنىڭ قايسىسى بالدۇر ، قايسىسى كېيىن چىققانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ ، ھەممىنىڭ كەيىندىن چىققان جەننەتخانىغا ئېسىلدى :

— سەن بىلسەن قېرى جەددال ، نېمىشقا ھەممىنىڭ كەينىدە قېلىۋىدىڭ ؟ ئۇسىنىڭ كەينىدىنلا چىقىپتىكەن ، سەن كەينىدىن كېلىۋاتقان ئادەمنى كۆرمىگەندىمۇ ئايالغ ئاۋازىنى ئاڭلىماي قالمايسەن . سۆزلە ، ئۇ قايسى تەرەپكە ماڭدى ؟

— مەن ئىشىكتىن كەينىدە چىققىنىم بىلەن ھويلىدا ھەممەيلەن بىلەن بىللە ماڭدىم سوزام ، — جەننەتخان ئاشۇنداق جاۋاب بەردى ، — دالاغا كىرگەندىن كېيىن باشقىلار كىيىم يەڭگۈشلىگىلى كىرىپ كېتىشتى . مەن سىلىنىڭ ئاشخانىلىرىغا كىردىم . . .

قۇل قىلمەن دەپ چۇشەكەپ ، گۇناھسىز ئايالالرغا ئازار بەرمەكتە ئىدى .

مەن كارىۋات تېگىدىن ئەمدى چىقاي دەپ تەمشىلىۋاتقاندا ، گۇ سوزا بۇ ئۆيگە يۇگۇرگەندەك كىرىپ ، مەشىنىڭ ئالدىدىكى ئوت چۇخچىلايدىغان بارماق تومۇقىدىكى بىرگەزدىن ئوشۇقراق تۆمۇرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتتى . ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپلا ۋارقىرىدى :

— قېنى سەن چولپان دېگەن بېشىكنى يەيدىغان ئالۋاستى ؟ مەن ئۇ گادايىنىڭ غايىب بولۇپ كېتىشىدىكى سىرنى ئەمدى بىلدىم . ئۇنى سەن قاچۇرۇۋەتتىڭ . ئەتتىگەننىڭياقى شۇنىڭ كەينىدىن يۈرمەپمىدىڭ ؟ نېمىلەرنى دەپ مۇقۇلداشتىڭ ؟ . . .

— مەن ئۇنى بىلمەيمەن سوزام ، — چولپانخاننىڭ تىترىشىنى مۇشۇ يەردە يېتىپ مەنمۇ سېزىپ تۇردۇم ، هامامغا باشلاپ قويۇش ، كېيىم ئاچقىپ بېرىش ، تاماققا باشلاش ئۆزلىرىنىڭ كۆرسەتمىسى ئىدى . . . كەچكە يېقىن مەن سىلىنىڭ خىزمەتلىرىدىلا بولدۇم . . .

— سەن دەرۋازىغا قۇلۇپ سالغان بولۇپ ، قۇلۇپنى ئىلىپ قويۇپلا ئاچقۇچلارنى ماڭا بەرگەنسەن . . . ، — گۇ سوزا قارىسىغىلا ۋالاقشۇاتاتتى ، — ئۇ ئەبگا دۇئانىنى چىقىرىۋېتىپ بولۇپ ، بىر ئىشنى باھانە قىلىپ سىرتقا چىققاندىن كېيىن قۇلۇپلارنى رەسمىي سېلىۋالغانسەن . . .

— مۇشۇ خوتۇندا بىر گەپ بارەمدۇ تۇرىدۇ ، زادى ، — بازار بېگى ئوتقۇيرۇقلۇق قىلدى ، — ئاشۇنداق قىلمىسا ئۇ دەيۋز قەلەندەر ئۇچۇپ چىقىپ كېتەلەمدۇ ؟

— گەپ قىلە ! گۇ سوزىنىڭ ۋارقىرىغىنى ئاڭلاندى .

— مەن قۇلۇپلارنى كۇن بىلەن تەڭلا ئېتىۋەتكەن سوزام . . .

« ۋاق » قىلغان ئاۋاز ئىشتىلدى . گۇ سوزا تايىنلىق قولىدىكى تۆمۇر بىلەن چولپانخاننى ئۇرغاندى . ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق چىرقىرىشى ئاڭلاندى . مەن چىدىيالماي كارىۋات تېگىدىن چىقتىم . گۇ سوزا شۇ چاغدا يەنە كاپشىشتىن توختىمىغاندى :

— ھەممىڭنىڭ گېپى بىر سېستى جالاپلار ، بۇگۇن ئاشۇ قوتۇر بېسىپ كەتكەن قاساق دۇئانىنىڭ نەدىلكىنى ئېيتىپ بېرىشمىسەڭ . . .

— بولدى قوي گۇ سوزا ، — مەن تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىدىغان ئىشىكنىڭ بوسۇغۇسىدا تۇردۇم . يەردە چولپانخان بىلەن جەننەتخان سۇ-نايلىنىپ ياتاتتى . چولپانخاننىڭ پېشانىسىدىن ئاققان قان قۇلقىنىڭ ئالدىنى يالاپ ، ئېڭىكىنىڭ ئۇستىدىن پەسكە تامچىلاۋاتاتتى . جەننەتخا-نىڭ ئاغزى ، بۇرنى قان ئىدى . زەينەپ بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ قالغان بولۇپ ، ئۇنىڭمۇ يېرىلغان لەۋلىرىدىن قان چىققاندى . باشقا ئايالالر دىر — دىر تىترىشىپ تۇراتتى . زۇمرەت سول ئالقىنى بىلەن مەڭزىنى قاماللۇۋالغا-نىدى ، — سەن ئۆزۇڭ خېلى بالدۇرلا مېنى ياتاق ئۆيۈڭگە يوشۇرۇپ قويۇپ ، ئەمدى ھېچنېمىدىن خەۋىرى يوق ئايالالرنى بوزەك قىلساڭ بولامدۇ ؟ — مەن گۇ سوزىنى بەگ بىلەن چېرىك باشلىقى ئالدىدا ئوسال بولسۇن ئۈچۈن شۇنداق دېدىم .

جەننەتخان بىلەن چولپانخاندىن باشقا ھەممىسى ماڭا قاراپ قە-تىپ قېلىشتى . ئوڭدىسچە ئولتۇرۇپ قالغان زەينەپ كۆتۈرۈلۈپرەك ئولتۇردى . زۇمرەت مەڭزىدىكى قولىنى ساڭگىلاتتى . گۇ سوزىنىڭ قول-دىكى تۆمۇر چۇشۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئۇ بۇنى سەزمىدى . چېرىك باشلىقى بىلەن بازار بېگى كېرىلىپ ئولتۇرۇشلىرىدىن تىكلىنىپ ئولتۇ-رۇشقا ئۆزگەردى ، ئاندىن ئالدىغراق ئېڭىشتى .

— ئۆزۇڭ يوشۇرۇپ قويۇپ ، ئۆزۇڭ ئىزدىگەن بولۇپ ، مېنى تاپساڭ قانداق قىلاتتىڭ ، دېمەمسەن ؟ — سوردىم گۇ سوزىدىن .

— بۇ . . . بۇ . . . سەن . . . سەن ، — دۇدۇقلاپ گېپىمۇ قولاشمىدى گۇ سوزىنىڭ ، — سەن قاچان كىرىۋالدىڭ ؟

— زىياپەتتىن ئىلگىرىلا ئەكىرىپ كارىۋاتنىڭ تېگىگە ئولتۇرغۇ-زۇپ قويمىدىڭمۇ ؟ — ئۇنىڭ ئۆزىنى گۇناھكار قىلىپ ، ئايالالرنى تىل — ھاقارەت ۋە تاياقتىن قوتۇلدۇرۇپ قالاي ، دەپ ئويلايتتىم .

— سەن ، — گۇ سوزا ئېغىر — ئېغىر ھاسراپ تىندى . ئاندىن بەگ بىلەن چېرىك باشلىقىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، مېنى كۆرسىتىپ ، — بۇ قوڭالتاق ئەبگا يالغان سۆزلەۋاتىدۇ . . . ئۇ . . . — دەپ توختاپ قالدى .

باشتىن — ئاخىر كۆزىتىپ ، كۆڭلىدە بىر چەنلەرنى سوقۇپ بول-

غان چېرىك باشلىقى باشقىلاردىن ئاۋۋالراق ئېسىنى يىغدى :

— سىلى سوزام چاڭچىلىكەشلىكنىمۇ بىلىدىكەنلا ، بۇنىڭغىمۇ ماقۇل ، — دېدى ۋە ماڭا قاراپ ، — نېمىشقا ئۇ ئۆيدە يوشۇرۇنۇپ ياتىمىسۇن ، بالدۇرراق ھاكىرىساڭ بولمامدۇ ، ئېشەك ؟ — دەپ ۋارقىرىدى .

— سوزام ئۆزى شۇنداق ئۆگەتكەن تۇرسا ، — كۆزۈمنىمۇ يۇمماي يالغان سۆزلىدىم ، — ئۇ بەگ بىلەن چېرىك باشلىقىنى بىر كولدۇرلىتاي ، مەن « چىق » دېمىگۈچە مىدىرلىماي ئولتۇر دېگەنىدى .

— يالغان ، يالغان گەپ قىلمۇاتىدۇ ، — گۇ سوزا بىر ماڭا ، بىر بەگ بىلەن چېرىك باشلىقىغا قارايتتى .

بەگ بېرىپ جايىغا ئولتۇرۇشىغلا چېرىك باشلىقى قوپتى ، ھېچنېمە دېمەيلا ئالدىمغا كەلدى ۋە كاچتىمغا بىرنى سالدى .

— ئوبدان قىلالا ، ناھايىتى ياخشى بولدى ، — گۇ سوزا ماقۇللىدى خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن ۋە ماڭا بۇرۇلۇپ ، — قانداق ، ئەدىپىڭنى يېدىڭمۇ ! ھويلامدا گەدەنكەشلىك قىلىشقا بولمايدۇ . بۇنىڭياقى ياۋاش ـ يۇمشاق بولۇپ ئىشلەيسەن ، — دېدى .

— بۇنى يامۇلغا ئەكىتىشكە توغرا كېلىدۇ ، — دېدى چېرىك باشلىقى ، — پۇتۇن بىر ھويلىنى ، بىر بازارلىق بەگنى ۋە بەش چېرىك بىلەن ئۇنىڭ باشلىقىنى بىر كېچە ئەخمەق قىلغان بۇ رودىپاينىڭ ئوبدانراق ئادەم بولۇشى ئۈچۈن يامۇل گۇندىسىنىڭ ئۈمىچىنى بىر تېتىم قويساق بولغۇدەك .

— زادى شۇنداق قىلىش كېرەك ، — ھەمدەملەشتى بەگ .

بۇ ئىككىسىنىڭ مېنىڭ ئۇستۈمدە سوققان چوتىنى ئاڭلىۋالغاچقا ، ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەي تۇرىۋەردىم . مەن ئەمدى گۇ سوزىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن چىقىپ بولغان ، بەگ بىلەن چېرىك باشلىقىنىڭ ئالقىنىغا چۈشۈپ ، ئۇلارنىڭ يولدىن تېپىۋالغاندەكلا ئاسان يانچۇق پومپايتىدىغان پۇلى بولۇپ قالغانىدىم .

بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ پېيىنى بىلمەيدىغان گۇ سوزا مېنى قولدىن چىقىرىپ قويۇۋاتقىنىغا ئىشەنگۈسى كەلمىگەندەك چېرىك باشلىقىغا :

— بۇ مۇناپىق قەلەندەرنى گۇندىغا ئاپىرىپ ھاۋا تاپان قىلىپ ، ئون كۈن قۇرۇق سامان بىلەنلا باققۇدەك پېشكەلچىلىك تېپىپ بەرگەنىدى . شۇنداق بولسىمۇ مەن تىلىۋالاي ، — دېدى ۋە ماڭا قاراپ داۋام قىلدى ، — تىزلىنىپ تۇرۇپ كەچۈرۈم سورا قەلەندەر . قېچىپ كەتمەيدىغانلىقىڭ ، ئوبدان ئىشلەيدىغانلىقىڭ ھەققىدە تىلخەت ياز . . .

مەن گەپ قىلماي تۇرىۋەردىم . بەگمۇ ئورنىدىن تۇردى :

— بۇ گەدەنكەش سىلىگە بويۇن بەرمەيدۇ سوزام ، — دېدى ئۇ گۇ سوزىغا ، — ئادەم يەيدىغاندەك ئەلپازىغا قارىمامىلا ئۇنىڭ ؟ بۇنداق ئىت ئەمگەن قۇلاق كەستىلەرگە گۇندىنىڭ ئىشكەللىرىدىن باشقىسى بەۋا كەلمەيدۇ .

— مەن ئۇنى ئىشلىتەلەيمەن ، ئۇنىڭ تېخى كۆچىنى كۆرگىنىم يوق ، — چالۋاقىدى گۇ سوزا ، — ئۇ كىيىممىنى كىيىدى ، ئاش ـ تامقىمنى يېدى . . .

— ئىشلىتىلا ، ئۆلگۈچە ئىشلىتىلا سوزام ، — دېدى چېرىك باشلىقى ، — ياموللىنىڭ گۇندىسىدا ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرىدىغان لەك يوق بۇنداق بىكارچىلارغا . بىز ئەدىپىنى بېرىپ ، نوخۇلىسىنى ئېلىپ ، ياۋاشلىتىپ قايتۇرۇپ بېرىمىز .

— مۇنچە كۈن ياتتى ، ئانچە پۇل ، مۇنچىلىك تاماق يېدى ، مۇنچە پۇل ، مانچە ئەسكەر باقتى ، پالانچى پۇل دەپ كۆكسىنى سىتىشارلا ھەقىچان ؟

— ئۇنداقمۇ بولماس ، ئۇنچىۋالامۇ بولماس . . .

— بىزمۇ ئارىلىشىمىز ، — قوشۇپ قويدى بەگ .

گۇ سوزا مېنى ئېلىپ قالالايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ :

— ئۆزۈگىنىڭ جالدىرۇاقلىرىڭنى كىيىپ ئېگىنلىرىمنى قايتۇرۇپ بەر ، دېۋانە ، — دەپ ماڭا ئېسىلدى .

چېرىك باشلىقى بىلەن بەگ ئىشكىنىڭ كەينىدىكى بۇلۇڭغا تاشلاقلىق ئۆتمىتۈشۈك جۇۋا ، مازلىرى تىتىلىپ كەتكەن ئىشتان ۋە پاخال يۆگەككىلا ئوخشاپ قالغان ، پىيما دېگۈچىلىكى قالمىغان پىيمامغا

نەپرەت ۋە يىرگىنىش بىلەن قارىۋېتىپ يەرگە تۈكۈرۈشتى .

ـــ بولدى ، بولدى ، مۇشۇ كىيىملىرى بىلەن قايتۇرۇپ بېرىمىز . ئەگەر ئۇ تېرە ، پاخالىلىرىنى ياموللىغا ئېلىپ بارسا ، پىتلىرى گۈندىنى قاپلاپ كېتىدۇ ، ـــ دېدى چېرىك باشلىقى .

ـــ مەن ئادەمدىن زىيان تارتقىنىمنىمۇ بولدى دەي ، ئاش ـ تاماق ، ئېگىن ـ ئىياغقىچە زىيان تارتامدىمەن ؟ ۋاي خۇدايىم ، بۇ ماڭا نېمىدېگەن جىق دېشۇار چىلىق ؟ كەلگۈلۈكنىڭ ھەممىسى ماڭا يېيىشامدىغاندۇ ؟ . . . ، ـــ گۇ سوزا دەسلەپ ئۆرە تۇرۇپ ، كېيىن زوڭ ئولتۇرۇپ يوتىسىغا شاپىلاقلاپ يىغلاشقا باشلىدى .

بەگ چېرىك باشلىقىغا كۆز ئىشارىتى قىلدى . ئۇنىڭ سېمىز ، گۆشلۈك لېۋىدە گۇ سوزىغا قارىتىلغان مەسخىرىلىك ھىجىيش بەلگىلىرى كۆرۈنەتتى . چېرىك باشلىقى :

ـــ يىغلىمسىلا سوزام ، بىر تال قىلمۇ زىيان تارتمايلا ، ـــ دېدى ۋە ماڭا قاراپ قوپاللىق بىلەن بۇيرۇدى ، ـــ ئالدىمىزغا چۈشۈپ ماڭە ئەبگا !

مەن تېخىچە بىر جان ، بىر تىنىق ياتقان چولپانخان بىلەن جەنىەتخانغا ، تام تۈۋىدە تۈگۈلۈپ ئولتۇرغان زەينەپكە ، كۆز ئالدىلىرىدا بولۇپ ئۆتكەن بىر پەسلىك پاجىئەگە ھاگۈبقىپ قاراپ قېلىشقان باشقا ئايالالرغا بىر قارىۋېتىپ ، ئىشكنى ئېچىپ دالانغا چىقتىم . دالاندا چېرىكلەر دېۋەيلەپ تۇرۇشاتتى .

كوچىغا چىقىدىغان ئىشىك يېنىغا كەلگەندە چېرىك باشلىقى ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ :

ـــ سوزام ، ئىشكنى ئېچىپ بەرسىلە ، بىزنىڭ بەگۈاش چېرىكلەر قۇلۇپنى چېقىپ قويمىسۇن يەنە ! ـــ دەپ توۋلىدى .

ئۇنىڭ تەھدىتى دەرھال ئۇنۇمىنى كۆرسەتتى . قۇلۇپنىمۇ زىيان تارتىشتىن قورقتىمۇ نېمە ، گۇ سوزا غىڭشىپ ناله قىلغىنىچە پايپاسلاپ يۇگۈرۈپ چىقتى . ئىشكنى ئېچىپ بەرگەندىن كېيىن ئۇ دۆمبەگە بار كۆچى بىلەن بىرنى مۇشتلاپ :

ـــ چىقە ھويلامدىن سېسىق قەلەندەر ، ھۇ ئايىغى ياراشمايدىغان دومىلە ، ـــ دەپ تىللىدى .

ئۇنىڭ ئۇنچۇالا ئەخمەق ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم . ئۇ چېرىك باشلىقى بىلەن بەگنىڭ « قايتۇرۇپ ئەكىلىپ بېرىمىز » دېگىنىگە ئىشەنمىگەنىدى . ئەمدى بۇ غالجىر سوزا پۈتۈن دەرد ـ ئەلەمنى ئايالالاردىن ئالمىدىغان بولدى ، دەپ ئەنسىرەپ قالدىم .

تالا تامامەن يورۇپ كەتمىگەن بولسىمۇ ، كوچىدا ئادەملەرنىڭ مېڭىش ـ تۇرۇشلىرى باشلانغانىدى . چايخانىلارنىڭ موريىسىدىن قويۇق ئىس كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى . بەزى دۇكانلارنىڭ ئالدىدا بىر كۈنلۈك سودىدىن ئاۋۋال بازارنىڭ ئاۋاتلىقى ئۈچۈن ئىسرىق سېلىش باشلانغان بولۇپ ، ئادراسمانىنىڭ قوي يېغى ئارىلاشقان پۇرىقى دىماغنى ئېچىشتۇراتتى . مەن بۇ كېچىنى ئۇيقۇ كۆرمەي ، جىددىيلىشىپ ، كارىۋات تېگىدە دۇم يېتىپ ۋە مەگزىمگە كاچات ، دۇمبەمگە مۇشت يەپ ئۆتكۈزگەنىدىم . شۇنىڭغا لايىق گۇ سوزىنىڭ لەنەت ياغقۇر ھويلىسىدىن قۇتۇلغان بولسامۇ ، بەگ بىلەن چېرىك باشلىقىنىڭ مېنى نەگە ئاپىرىپ « سېتىشى » نى بىلمەيتتىم .

بىز يۆتەل ، تۈكۈرۈش ، تاھارەت ئېلىش ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان ئايەت ئاۋازلىرى ئاۋات قىلىپ تۇرغان ئۇچەيدەك تار ۋە ئەگرى ـ بۈگرى كوچىلار بىلەن خېلى ئۇزاق ماڭدۇق . ماڭا چېرىك باشلىقى بىلەن بەگ ئاتايىتەن ئارقا ، خىلۋەت كوچىلار بىلەن كېتىۋاتقاندەك ، چوڭ يول ، كوچا ـ رەستىلەردىن ئۆتۈشتە بىر نېمىدىن ئەنسىرەۋاتقاندەك بىلىندى . بازار بېگى ئالدىمدا يول باشلاپ كېتىپ باراتتى . چېرىك باشلىقى ئارقامدىن چېرىكلەرنى ئەگەشتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى . ئۇلار گۇ سوزىنىڭ ھويلىسىدىن چىققاندىن تارتىپ بىرەر ئېغىزمۇ گەپلىشىمەي ئۇنسىز ماڭاتتى .

يادىمغا بىر چاغلاردا قەشقەر كوچىلىرىدا سازايى قىلىنىپ چىققاندىن كېيىن ئىككى چېرىكنىڭ نازارىتى ئاستىدا قۇمدەرۋازىنىڭ تېشىدا كېتىۋاتقان كۆرۈنۈش كېلىپ قالدى . شۇ چاغدا مەن نەغمەتۇللا قارى بە-

لەن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ياردىمىدە قېچىپ كەتكەنىدىم . ئەمدى يەنە بىر پۇرسەت بولسا ئىككىنچى قېتىم قېچىپ كەتكۈم كېلەتتى . ئەمما ، ئۇنداق پۇرسەت بۇ يەردە يوق ، بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

تار كوچىلاردا مېڭىش ئىياغلىشىپ بىر چوڭ يولغا چىقتۇق . يولنىڭ بىر تەرىپى شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئۆيى ، يەنە بىر تەرىپى سېپىل ئىدى . شۇ يەردە چېرىك باشلىقى توختاپ ، ئارقىسىدا كېلىۋاتقان بازار بېگىنى توختاتتى :

— بېگىم ، توختىسلا ، — دېدى ئۇ ۋە سەل ئويلىنىپ ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ توختىغان بەگنىڭ ئالدىغا ئۆزى باردى ، — چېرىكلەرنىڭ مەش قىلىدىغان ۋاقتى بولۇپ ئېشىپ كەتتى . مەن ئەمدى قايتاي ، بۇ ئەبگانى سىلى ئۆزلىرىمۇ ھۆددىلەپ كېتەلەيلا . باشقا گەپلەرنى ئاخشاملىققا كۆرۈشكەندە دېيىشەرمىز . . .

— بۇنىڭدا ئەپلەشمەسمىكىن ، — بەگ گېپىنى ئاڭلاپ قېلىشىمىدىنمۇ ئەنسىرىمىدى ، — بۇ قاۋۇل بىر نېمە ئىكەن ، ئاندىن كۆچىدىن كۆرە چۈتۈسى جىقراقتەك تۇرىدۇ . . .

چېرىك باشلىقى بىردەم تۇرۇۋېلىپ غودۇكشىدى :

— مۇشۇ يەرگىچە ئەكىلىپ بەرسەمۇ يەنە غىك ـ غىكمۇ ؟ ماقۇل ، چېرىك قوشاي ، بۇنىڭ ھېسابىنى ئۇنتۇپ قالمىسلا . . .

بازار بېگى گەپ قىلماي كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قاراپ تۇردى . چېرىك باشلىقى ئىككى چېرىكنى مېنى ئاپىرىپ قويۇشقا بۇيرۇپ ، ئۆزى باشقىلارنى باشلاپ كەتتى .

بازار بېگىنىڭ ئەنسىرىشىدىن قېچىپ كەتكىلى بولىدىغان كاۋاك بارمۇ نېمە ، دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدىم . ئىككى چېرىك ئىككى تەرىپىمدە سەگەكلىك بىلەن كېتىۋاتقان بولسىمۇ ، ئۇلار بايا تىنچى گەپ ـ سۆزلەردىن قارىغاندا ماڭا ھەمىشە ھەمراھ بولالمايتتى . نەگە بېرىشىمنى بىلمىسەممۇ ، بارىدىغان يېرىمدە قېچىپ كېتىش پۇرستى يارىتىشنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم .

سېپىلدىن چىقىپ خەندەك كۆۋرۈكىدىن ئۆتتۇق . يولنىڭ ئىككى

تەرىپىدە سەھەرلەپ شەھەر بازىرىغا چىققان دېھقانلار ۋە يېزا ھۇنەرۋەنلىرى ھارۋىلىق ، ئېشەكلىك ۋە پىيادە كېلىشۋاتاتتى . ئۇلار بىر ئالىپتە كىشى بىلەن ئىككى ھۆكۈمەت چېرىكىنىڭ مېنى يالاپ كېتىۋاتقانلىقىغا ئەجەبلىنىپ ، ھەيران بولۇپ قاراپ ئۆتۈپ كېتىشەتتى .

بىز توساتتىن ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلدۇق . ئىككى تەرەپكە تېرەك قويۇلغان ھارۋا يولىنىڭ ئاخىرىدىكى چوڭ دەرۋازىلىق باغ ھويلا ئوچۇق كۆرۈنەتتى . دەرۋازا چوڭ ئىككى قاناتلىق ، قېلىن شالدىن ياسالغان دەرۋازا ئىدى . دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئىككى تەرەپكە قېلىن كۈمۈلاچ لاي تامدىن ياسالغان توقۇز قاتارلىق ئەنجان تېمى سوزۇلغانىدى . بەگ دەرۋازىنى قاقتى . ئۇنى كۆپ ساقلاتمايلا بىر قانىتى يېرىم ئېچىلدى . بەگ مېنى ئىچىگە كىرگۈزۈۋېتىپ ، ئىككى چېرىكنىڭ قايتىپ كېتىشىنى ئۇقتۇردى .

— بىز قايتىپ بېرىپ بولغۇچە ئەتىگەنلىك چاي ئىچىلىپ بولىدۇ ، — دېدى بىر چېرىك ، — بۇنىڭ ئامالىنى سىلى قىلسلا بېگىم .

چېرىكلەرنىڭ « چاي پۇلى » بېرىش تەلىپىنى بەگ رەت قىلدى :

— يېنىمغا بىر نېمە سالماي چىقىپتىمەن ، ئەمەسمۇ ؟ — ئۇ شۇ گەپلەرنى دەۋېتىپ تۇرۇپ دەرۋازا ئىچىگە كىرىۋالدى ، — سىلەر باشلىقىڭلارغا چاي ئىچەلمىدۇق ، دەۋېرىڭلار . . .

چېرىكلەر ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاشقا باشلىدى . بەگ قاپقىنى تۇرۇپ دەرۋازا ئاچقان قوپال ، ئېگىز بوي ، ئوتتۇز بەش ـ قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى گۈپسە بىر كىشىگە :

— كاپشىسا كاپشۇمرسۇن ، يۈزى قېلىن دۇئانلەر ، دەرۋازىنى چىڭ تاقا ! — دەپ بۇيرۇق بەردى ۋە مېنى كۆرستىپ تاپىلىدى ، — ھازىردىن باشلاپ ماۋۇ ئەبگانىمۇ دەرۋازىغا يېقىن يولاتما ، قاچىدىغان پەيلى بارەڭ قىلىدۇ .

— ئۇچۇپمۇ كېتەلمەيدۇ بېگىم ، خاتىرجەم بولسلا ، — دېدى گۈپسە باشتىن ـ ئاياغمغا يەپ كەتكۈدەك سەپسېلىپ قاراپ .

بەگ مېنى مېڭىشقا بۇيرۇدى . ھويلىنىڭ سول تەرىپى باغ ئىدى .

باغ بىلەن سەينانىڭ ئوتتۇرىسىغا سوقۇلغان ئالتە قەۋەتلىك ئەنجان تېمىنىڭ نېرىسىدىن ھەرخىل مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ شۇ تاپتا يالىڭاچلىنىپ قالغان شاخلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سەينانىڭ ئوڭ تەرىپىمۇ شۇنداقلا باغ بولۇپ، تام سوقۇلغاندى. ئۇدۇلدا ئاددىيلا يېپىلغان، كېسەكلىرى سۇۋالمىغان بىر قاتار ئۆيلەر بولۇپ، ئىشكى نېرىقى ياقتىدەك قىلاتتى.

بەگ مېنى باشلاپ، يان تەرەپتىكى تار يول بىلەن ئاشۇ ئۆيلەرنى ئايلاندۇرۇپ، يەنە بىر تېخىمۇ چوڭ سەينىغا باشلاپ چىقتى. دەرۋازا ئاچقان گۈپسە كەينىمدىن تاپانباستى قىلىپ ئەگىشىپ كېلەتتى.

سەينادا ئوتتۇز ـ قىرىقتەك ئادەم بار ئىدى. ئۇلار ھەرخىل ياشتا ۋە خىلمۇ خىل كىيىنگەنىدى. بىر قاراپلا ئۇلارنىڭ بەگ گۇ سوزىنىڭ ئۆيىدە چېرىك باشلىقىغا ئېيتقان « ھاشارچى » لار ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلدىم. شۇ تاپتا ئۇلار ھەرخىل تومۇلۇقتىكى ياغاچلارنى ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۆتكەش بىلەن شۇغۇللىناتتى. بىر چەتتە يېڭىدىن ياسالغان كۆتەك ھارۇلىرى، چالا پۈتكەن يار ـ يار ھارۇلار تۇراتتى.

ـــ زۇنۇن پاناق قېنى سەن؟ ـــ بەگ ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ توۋلىدى، ـــ زۇنۇن پاناق!

ھەممەيلەن قىلۇاتقان ئىشنى قويۇپ بەگ بىلەن ماڭا، تولىراق ماڭا قاراپ قېلىشتى. توپنىڭ ئىچىدىن ئورۇق، ۋېجىك، يېلىك كىيىنگەن بولسىمۇ، پېشانىسىدىن تەر تامچىلىرى ئېقىۋاتقان كىچىككىنە بىر ئادەم بىز تەرەپكە كەلدى، ئۇ كوسا ئىدى. قاڭشىرى ناھايىتى پەس بولغانلىقتىن، بۇرۇنىنىڭ ئۇچى ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى ۋە بۇرۇن تۆشۈكلىرىمۇ يۇقىرى قاراپ تۇراتتى. ئۇ ھەقىقەتەن پاناق ئىدى.

ـــ خوش بېگىم، ـــ دېدى ئۇ ماڭا مۇنداقلا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن بازار بېگىگە سەل ئېگىلىپ، پاناق بولغانلىقتىن تاۋۇشلارنى ئېنىق، سۈزۈك چىقىرالمايتتى.

ـــ ماۋۇنى، ـــ بەگ مېنى ئېگىكى ئارقىلىق كۆرسەتتى، ـــ قۇشلاپ، تۇتۇپ ئوبدانراق ئىشقا سال!

ـــ ئوبدان . . . ، ـــ دېدى پاناق ۋە كەينىگە بۇرۇلۇپ كىمدۇر بىرىگە، ـــ چاپما ھەرىنىڭ تېگى تەرىپىدە تۇرسۇن! ـــ دەپ ۋارقىرىغىنىچە « ساڭا تەۋە گەپ تۇگىدى، ئەمدى ئىشىڭغا بار » دېگەندەك قىلىپ ماڭا بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

مەن ئىشلەۋاتقانلار قاتارىغا مېڭىشقا تەمشىلۋاتقاندا، بەگ يەنە مۇنداق دەپ تاپىلىدى:

ـــ ھارامزادىلىك، گەدەنكەشلىك قىلماي ئوبدان ئىشلە، گەپ ئاڭلىمساڭ قۇلىقىڭغا شىنا قېقىلىپ كېتىدۇ، ماڭە ئەمدى.

ھاشارچىلار قاتارىغا بېرىپ، ماڭا قارىشىپ تۇرغان كىشىلەرگە:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ـــ دەپ سالام بەردىم.

ئۇلار سالىمىمنى « ئىش قىلىڭلار » دېگەن بۇيرۇقتەك چۈشىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىشىغا بېرىلدى. ساقلى چالا ئاقارغان ئېگىز بويلۇق بىر كىشى:

ـــ مەيەرگە كېلىڭلا، كەلداخۇن، ـــ دەپ چاقىردى.

ئۇ ئىككى غۇلاچچە چوڭقۇرلۇق ئۇستىگە ئۆزۈنىسىغا قويۇلغان ۋە ئىككى تەرەپتىكى توغرى ياغاچلار بىلەن ئىسكاپ ئارقىلىق چىڭىتۇېتىلغان ئىككى تال ياغاچ ئۈستىدە پۇتنى كېرىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنىڭ ئارىلىقىدا ئادەم بېلىدەك بىر تال ياغاچ تۇراتتى. ياغاچنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەرە قىسىلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستۇنكى تۇتقۇچى ھېلىقى كىشىنىڭ مەيدىسىگە ئۇدۇل ئېگىزلىكتە تۇراتتى.

ـــ پەسكە چۈشۈپ، ھەرىنىڭ نېرىقى بېشىنى تۇتۇڭلا، قارا سىزىقتىن قاچۇرماي تارتىسىلەر، ـــ دېدى ئۇ.

ئازگالنىڭ نېرىقى چېتىدىن پەسكە چۈشتۇم. تېخى ساقال ـ بۇرۇت چىقمىغان ياپياشلا بىر يىگىت ماڭا قىزىقىپ قاراپ قويۇپ، ھەرىنىڭ تۇتقۇچىدىكى قوللىرىنى كىرلەشكەن قىسقا چەكمەن پاختىلىق چاپىنىنىڭ پېشىگە سۈرتۈۋېتىپ ماڭا تەڭلىدى ۋە ئالقىنىمنى قىزىق، قاتتىق بارماقلىرى بىلەن چىڭ سىقىپ، ئورنىنى ماڭا بېرىپ چىقىپ كەتتى.

قىلىپ باقمىغان بۇ ئىش بىردەمدىلا مېنى ھاسىرىتىپ قويدى. ئۇستى تەرەپتىكى كىشى ھەرىنى ئالدىغا تارتىپلا ماڭا قارايتتى. مەن ئېغىر ھەرىنى پەسكە تارتىپ ئۇستى تەرەپكە ئىتتىرىپ بېرەتتىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە سىزىقنى ئۇدۇللاپ، ھەرىنى ئىككى تەرەپكە قاچۇرماسلىقمۇ كېرەك ئىدى. بىر كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىق، قورساقنىڭ ئاچلىقى ئۇستىگە بۇ ئېغىر ئىش ماغدۇرۇمنى قۇرۇتماقتا ئىدى. خېلىدىن كېيىن زۇنۇن پاناق يېنىمغا چۈشۈپ مېنى بىر دەم كۆزەتتى، ياغاچقا قارىدى ۋە:

— بولمايدىكەنسەن بۇرادەر، بۇ ئىشقا يارىمايدىكەنسەن، — دېدى.

مەن ھەرىنى قويۇپ بېرىپ، ھاسىرىغىنىمچە:

— بۇنداق ئىشنى قىلىپ باقماپتىكەنمەن، — دېدىم.

ئۇستۈمدە تۇرغان كىشىمۇ:

— بۇ مېنىمۇ كېرەكتىن چىقاردى، — دېدى غولىنى قىمىرلىتىپ تۇرۇپ، — ئىككى تاغقىم تېلىپ كەتتى. بۇنداق بولمايدىغان...

— باشقا ئىش قىل، — دېدى زۇنۇن پاناق، — ھازىر بېرىپ چاي ئىچىمىز. چايدىن كېيىن ياغاچ توشۇغىن.

چاي دېگىنى قايناق سۇغا بولدۇرۇپ يېپىلغان ئاق قوناق زاغرا سىنى چىلاپ يېيىش ئىكەن، چاينى ھەممەيلەن بىللە ئىچمەي، بەش ـ ئالتىدىن نۆۋەتلىشىپ ئىچىدىغان ئىش ئىكەن. مەن بەگنىڭ مېنى تاپشۇرۇپ بېرگىنىگە ۋە ئىش تەقسىم قىلغىنىغا قاراپ، زۇنۇن پاناقنى بۇ يەردىكىلەرنىڭ ئىش بېشى ئوخشايدۇ، دەپ قارىغانىدىم. ئەمەلىيەتتە، ئۇمۇ بىز بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ ئوخشاش چاي ئىچتى. ئۇ ئىسمىنى ۋە قانداق بولۇپ بازار بېگىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغىنىنى سوردى. مەن گۇ سوزىغا ئېيتقان «تەرجىمھال» نىمى ۋە شۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى سۆزلەپ بەردىم. زۇنۇن پاناق:

— تەلىيىڭ تەتۇر ئىكەن بۇرادەر، خۇپتەندىن قېچىپ تەرەۋىگە، تەرەۋىدىن ئېشىپ بالاغا ئۆچراپسەن، — دېدى بېشىنى چايقاپ، — يۇرتۇڭغا كېتىدىغان ئادەم بۇرۇنقى كەسپىڭنى قىلىپ،

شەھەردىن شەھەر، يېزىدىن يېزا ئاتلاپ كېتىۋەرسەڭمۇ بولغانىكەن، پۇلىنى قانداق تاپالايتتىڭ؟ — ئۇ بېشىنى سىلىپ ئولتۇرغىنىمغا قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بوپتۇ، بۇ يەردە يەيدىغان رىزقىڭ بار ئوخشايدۇ. بەگ ھاشار دەپ يىغۋالغان بۇ ئادەملەرنى ھاشارغا سالمايدۇ. ئۆزىنىڭ يانچۇقىنى تومپايتىش ئۈچۈن، ھاشار دەپ قويۇپ ھارۋا ياسىغىلى سالىدۇ. ئىش ئېغىر.

بەگ بىلەن چېرىك باشلىقى دېيىشكەن گەپلەرنىمۇ ئېيتىپ بەردىم. زۇنۇن پاناق بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ كەتمىدى.

— مۇشۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ باي، بۇ بايىنىڭ ھېسابىغا دەپ تۇتۇۋۇۋېلىنغان كەمبەغەللەر، — دېدى ئۇ ۋە سەل تۇرۇۋۇپلىپ، — بەگ بايىاتىن سېنى قېچىپ كېتىش خەۋپى بار، دېققەت قىل دەپ تاپىلىدى. قاچاي دەيدىغان ئويۇڭ بارمىدى؟ — دەپ سوردى.

— گۇ سوزىنىڭ ھويلىسىدا يېرىم كۈن تۇرۇپلا شۇنداق ئويغا كەلگەنىدىم. ۋۇجۇدقا چىقىرالمىدىم، — دەپ راستىنى ئېيتتىم.

— ھە، گۇ سوزىدەڭ يالماۋۇزنىڭ ھويلىسىدا بىر سائەتمۇ تۇرۇشقا بولمايدۇ. ۋۇجۇدقا چىقىرالمىسىڭمۇ قۇتۇلغىنىڭ ئوبدان بوپتۇ. گەرچە بۇ يەرمۇ زۇلۇمنىڭ ئوچىقى بولسىمۇ، ئىشلەمچىلەرنىڭ تولىسى ئائىلىسىنىڭ قىيىنچىلىقى، قەرزى ئۈچۈن پۇلغا سېتىلىپ كەلگەچكە، ئاستا ـ ئاستا مۇڭداش تېپىۋالالايسەن. مۇڭداش بولسا جاپا ـ مۇشەققەت، دەرد ـ ئەلەمىمۇ يەڭگىلەڭ بىلىنىدۇ، — ئۇ تۇت تەرەپكە قاراپ قويۇپ، ئۇنىنى پەسلىتىپ ئاگاھلاندۇردى، — قاچىمەن، پاچىمەن دەپ ھەرىكەت قىلىپ تاشلىما. بۇ يەردە ئوتتۇز يەتتە ئادەم بار. ئۇنىڭ ئىچىدە ئون ئىككىسى بەگنىڭ پايلاقچىلىرى. بىز بىلەن ئارىلىشىپ يۈرىدۇ. ئەما، بىزنى نازارەت قىلىدۇ. بۇ يەردىن قاچقانلىقنى ھۆكۈمەتنىڭ ئالۋىگىدىن قاچقانلىق دەپ قاراپ خالىغىنىنى قىلىشىدۇ. سەن باشقا يۇرتلۇق بولساڭمۇ، سېنىڭ ھېسابىڭغا پۇل ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، ساڭا پۇل تۆلىگەن ئادەمنىڭ ئىلكىگە ئۆتكەن سانىلىسەن... باشقىلارنىغۇ بىر نېمە بولسا، ھېچ بولمىغاندا مۇشۇنداق بىر ئادەم بار ئىدى دەيدىغان ئاتا ـ ئانىسى، ئۇرۇق ـ

تۇغقىنى چىقدۇ . سېنىڭ شۇنچىلىك سورىقىڭمۇ بولماي قالدۇ . . .

ئۇنىڭ سۆزلىرىگە نېمە دېيىشىمنى بىلەلمىدىم . گەپ ئۇرانىدىن ، سۆز قىلغاندىكى قىياپىتىدىن قارىغاندا ، ئۇ ماڭا كۆيۈنگەندەك ، راست ئېيتىۋاتقاندەك سەمىمىيلىك چىقىپ تۇراتتى . بەگ مېنى ئەكىلىپلا ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەرگىنىدىن ، مەن يوق يەردە ماڭا نازارەت قىلىشنى جېكىلىگىنىدىن قارىغاندا ، ئۇ ئۆزىنى بەگنىڭ پايلاقچىلىرىنىڭ قاتارىغا قوشمىسمۇ ، ئاشۇلارنىڭ تېپىدىكى ئادەمدەك بولۇپمۇ كۆرۈنەتتى . مەن يېگىياچى تونۇشقان بۇ كىشىگە نېمە دېسە « ھەئە » دەپ يىش بىلەنلا چەكلەندىم . ئۇ ئورنىمىزدىن تۇرغاندا :

— بىر - ئىككى ئاي بېشىڭنى ئېچىڭگە تىقىپ ، مەتۇ بولۇڭلىپ يۈرسەڭ سىرتلارغا ئىشقا بۇيرۇيدىغان پۇرسەتكىمۇ ئېرىشىپ قالىسەن ، — دەپ قويدى .

ئۇنىڭ بۇ سۆزى مېنى تېخىمۇ قايمۇقتۇرۇپ قويدى . چۈنكى ، ماڭا بىر - ئىككى ئاي ئەمەس . بىر - ئىككى كۈننى ئۆتكۈزۈشمۇ مۇمكىن بولمايدىغان ئازاب بولۇپ تۇيۇلاتتى .

ئادەم نېمىگە كۆنىمەيدۇ ؟ مەن زۇنۇن پاناقنى ۋاقتىنى جىق دەۋەتتى دېگىنىم بىلەن نەق تۆت يېرىم ئاينى ئاشۇ توققۇز قاتار ئەنجان تېمى ئىچىدە ئۆتكۈزدۇم . زۇنۇن پاناقنىڭ دېگەنلىرى پۇتۇنلەي راست بولۇپ ، بۇ قورۇدىن قېچىپ چىقىش كېتىش تۇگۈل ئۆز ئىختىيارىچە ئۈيىقى - بۈياقتا بېرىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئاخشىمى خۇپتەن نامىزىدىن كېيىنلا « پايلاقچى » دېگەنلەر ئىشكىنى كەگەنلەپ قاتارمۇ قاتار يېتىشاتتى . بىر - ئىككىسىدىن ئاتلىغلى بولسىمۇ ، ھەممىسىدىن ئاتلاپ ئۆتكىلى بولمايتتى . كۈندۈزىغۇ ھېچكىمنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلغىلى بولمايدۇ ، كېچىسىمۇ ئاشۇلاردىن ئۆتكەن بىلەن ئەركىن قويۇۋېتىلگەن موزايدەك - موزايدەك تۆت ئىت ئەتراپىنا چۆرگىلەپ يۈرەتتى .

مەن كۈتۈشكە ، « مەتۇ » ، « دەلتە » بولۇڭلىپ سىرتقا چىقىش پۇرسىتىنى كۈتۈشكە باشلىدىم . سىرتقا چىقىدىغانلار زۆرۈر لازىمەتلىك نەرسىلەرنى ئەكىرىشكە ۋە پۇتكەن ھارۋىلارنى ئاپىرىشقا چىقاتتى . ئۇلار

بىلەن « پايلاقچى » لارمۇ بىللە چىقىپ كېرەتتى .

كۈنلەر ، ئايلار ئۆتكەنسېرى بۇ يەرنىڭ ئەلمى - تەلمىنى ئاز - تولا ئۇقۇپ قالدىم . بازار بېگى ھۆكۈمەت ئادىمى سۈپىتىدە ھاشار ، ئالۋاڭ سېلىپ ، پۇلى بارلاردىن پۇل ئېلىپ ، ئاجىز ، كەمبەغەللەرنىڭ پۇلى بارلارغا ۋەكالىتەن ھاشارغا بېرىشى ئۇچۇن ئاز - تولا ھەق بېرىدىكەن . پۇل ھېسابىغا يالالانغان ھاشارچىلارنىڭ برقىسمى يول ، ئۆستەڭ ياساپ ، چېرىكلەرگە ئاشلىق ۋە ئوتۇن - سامان توشۇسىمۇ قاۋۇل ، ياش ، قولدىن ئىش كېلىدىغانلار بەگ ئۇچۇن ئىشلەيدىكەن . ھاشارنىڭ ۋاقتى ئۇچ ئاي ، ئالتە ئاي دەپ ئىككى خىل بولىدىكەن . ۋاقتى توشقانلار كېتىپ بولغاندىن كېيىن ، يېڭى ھاشارچىلار بىلەن تولۇقلاش ئاۋارىچىلىكى يوق ئىكەن . چۈنكى ، ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈننىڭ ھەممىسىدە بەگ ھاشار تۇتۇۋېرەلمەيدىكەن . . . بۇ چوڭ ھويلىدا ئىككى قېتىم تاماق بېرىلىدىكەن : خۇدانىڭ كۈنى ئەتىگەنلىك چايدا زاغرا ، كەچتە ئۇماچ . زالۋاڭ ئەڭ ئالىي تاماق ھېسابلىنىپ ، جۈمە كۈنى بىر قېتىم ئېتىلىدىكەن .

مەن تۇرغان تۆت يېرىم ئايدىن بېرى بەگنىڭ « پايلاقچى » ھاشارلىرىدىن باشقا ، زۇنۇن پاناق ۋە مەندىن بۆلەك ھەممەيلەن ئالمىشىپ بولدى . ئۇلاردىن قالغىنى ئاخىرى چىقمايدىغان ئېغىر ئەمگەك بىلەن زالۋاڭ توغرۇلۇق توقۇلغان قوشاق ئىدى . بۇ قوشاقنى كىم توقۇغان ، قاچاندىن تارتىپ ئوقۇلۇۋاتقىنىنى ھېچكىم ، ھەتتا يېشى ھەممىدىن چوڭ ، تۇرغان ۋاقتى ھەممىدىن ئۇزۇن بولغان زۇنۇن پاناقمۇ بىلمەيتتى . ھەر جۈمە كۈنى ئەسىردىن يانغاندىلا تۇتقۇنلۇقتىكى ھاشارچىلار بىرى ئۆگىتىپ قويغاندەك ، ئاشخانا تەرەپكە تەلمۇرۇپ قاراپ شۇ قوشاقنى ئوقۇيتتى :

سەيچى دېھقان بىلەر ئىكەن تېرىشنى تۇرۇپ ،
ئىچى - تېشى پورلىشىپتۇ ئېتىزدا تۇرۇپ .
سېخىي بېگىم تۇرار ئۇنى باغقا ماڭدۇرۇپ ،
ئەتسۇن ئۇچۇن بىزگە ئاشپەز ئالىي تاماق زالۋاڭ .

زالۋاڭ ئەمەسمۇ ، شۇنداق ئېسىل دەيسەن بىر كۆرۈپ ،

يېمەي تۇرۇپ قارىغانغا كېتەر ئىچ سۇرۇپ .
موللا بېگىم قازان بېشىغا دېمىدە ھورۇپ ،
پولۇغىمۇ بەرگىسزدۇر ، دەيدۇ بۇنداق زاڭ .

قۇرۇق ئۇماچ ئىچىۋەردۇق تەندە مادار يوق ،
ھەپتىدە بىر زاڭغا تەشنا بولماي ئامال يوق .
تېز بولمساڭ شۇنىڭدىنمۇ قالىسەن قۇرۇق ،
ئاشقلارنىڭ مەشۇقىدەك تاتلىق شۇنداق زاڭ .

ئاللاھ ئىگەم بەرمەر ۋاخلىق سۈيۈقتاش بەرسىكەن ،
ئىنساپ بېگىم كۆڭلىگىمۇ يېقىن كەلسىكەن .
زاڭ بولسىمۇ تۇرۇپتىن باشقا سېيى بولسىكەن ،
كۆرمىگەندۇر ئون سەككزمىڭ ئالەم مۇنداق زاڭ .

تۇزۇكرەك ئاھاڭغا سېلىنمىغىنى بىلەن ھەممەيلەن ئوقۇمرگەچكە ھەممىگە يېقىن بولۇپ كەتكەن بۇ قوشاق ئوقۇلغاندا ، بەگنىڭ « پايلاقچىلىرى » قوشۇلۇپ ئوقۇمىغىنى بىلەن قارشىلقمۇ قىلمايتتى . زۇنۇن پاناقنىڭ ماڭا ئېيتىپ بېرىشچە ، بەگنىڭمۇ بۇ قوشاقتىن خەۋىرى بار ئىكەن . ئەمما ، چارىسىزلىقىدىن كارى بولمايدىكەن . لېكىن ئۇ زاڭنى ئۆزگەرتىش ، ھېچ بولمىسا ئۇنىڭ سېيىنى ياخشىلاشنىڭ ئامالىنمۇ قىلمايتتى .

بىز ھارۋا ياسايتتۇق . پۇتكەن ھارۋىلارنى بەگ بازاردا ئۆلگۈچە ساتاتتى . مەن بارا ـ بارا ھەرە تارتىش ، چاق ئېگىش ، شوتا رەندىلەشلەرگىمۇ سېلىندىم . بۇ يەردە زۇنۇن پاناق ئۇستام ئىدى . ئۇمۇ « پايلاقچى » لاردەك بەزىدە بېگىم بىلەن بىللە تاماق يېيىش ۋە ھەپتىدە ئاز ـ تولا ئالىقىنى پۇل كۆرۈشتەك ئىمتىيازغا ئىگە ئىدى . ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئىككىمىز خېلى چىقىشىپ قالغانىدۇق . ئۇ ماڭا :

ـــ ئىشقا بەك ئۆزۈڭنى ئۇرما ، بۇ يەردىن ئاسان چىقىپ كېتەلمەيسەن ، شۇڭا تۇگىشىپ كەتمەسلىكىڭ ئۈچۈن ئۆزۈڭنى ئاسرا . چىقىپ

كېتىش نېسىپ بولغاندىمۇ جان بىلەن تەڭنىڭ لازىمى بولىدۇ ، ـــ دەيتتى .

ئۇنىڭ نەسىھەتلىرىنىڭمۇ جان بىلەن تەڭنىڭ ماڭا لازىم بولىدىغانلىقىنى بەك چۈشىنەتتىم . بەرگەن نانلىرىنى تولا چاغلاردا ئىتلارغا بېرىپ ، ئۇلارنى كۆندۈرۈۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلاتتىم .

قىرىق ـ ئەللىك موچە كەلگۈدەك باغقىمۇ ئىشلىدۇق . ئۆرۈك ، شاپتۇل ، نەشپۈت چېچەكلەپ غورىمۇ بولدى . ماڭا بولسا تېخىچە قېچىپ كېتىدىغان پۇرسەت چىقمايتتى . باغقا سۇ باشلايدىغان ، پۇتكەن ھارۋىلارنى بازارغا ئاپىرىدىغان ئىشلار ئانچە ـ مۇنچە بولۇپ تۇرسىمۇ ، مېنى ھامان بۇيرۇمايتتى . بىر قېتىم زۇنۇن پاناق بازارغا ھارۋا ئېلىپ بارغاندا مېنى بىللە ئېلىۋالغاندى ، دەل شۇ چاغدا بەگ كېلىپ قېلىپ مېنى گېپىم بار دەپ ئېلىپ قالدى . بىر قېتىملىق پۇرسەت قولدىن كەتكەن بولسىمۇ بازارغا بېرىش نۆۋىتى كېلىشىگە ھامان ئىشىنەتتىم . مەن بۇ قېتىم بازارغا زۇنۇن پاناق بىلەن بىللە بارغان بولسام قېچىپ كەتمەيتتىم . ئەگەر قېچىپ كەتسەم قۇتۇلۇشۇمغا كۆزۈم يەتمەسلىكى بىر گەپ ، زۇنۇن پاناقنى بالاغا تاقاتتىم . مەن پەقەت بۇ بازارغا بېرىشنىڭ شۇنىڭدىن كېيىنكى سەرتقا چىقىشنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قېلىشىنلا ، بەگ ۋە « پايلاقچى » لىرىنىڭ ماڭا نىسبەتەن « ئىشەنسەك بولىدىغان ئادەم ئوخشايدۇ . . . » دېيىشىنلا قولغا كەلتۈرمەكچىدىم .

بەگنىڭ ماڭا دەيدىغان گېپى مۇنداق باشلاندى :

ـــ قەلەندەرچىلىك بىلەن ئىتنىڭ كۇنىنى كۆرۈپ يۈرگىنىڭدىن ھازىرقى كۇنۇڭ ياخشىدۇ ؟

ـــ شۇنداق تەقسىر ، ـــ دېدىم ئەدەپ بىلەن ، ـــ ھازىرقى كۇنۈم ناھايىتى ياخشى . . .

ـــ گۇ سوزا دېگەن شوپاڭكەش ، گۆرۈكەش ، ئۆلۈكىنى ئىت يېمەيدىغان شەقىقىنىڭ مالايلىقىدىن ئازاد قىلىپ قويغىنىمغا خۇش بولغانسەن ؟

ـــ ناھايىتى خۇش بولدۇم بېگىم . . .

— شۇنداق ، خۇش بولساڭ ئەرزىيدۇ . مەن شۇنداق كۆڭلى تۆز ، باغرى يۇمشاق ئادەم . . . ئەمدى سەن كاللىپەزخانىنىڭ ئوچىقىنىڭ ئالدىدا ، گۈلەخىنىڭ كۈللىرى ئارىسىدا ياتمايسەن ، ياتاي دېسەڭ يۇمشاق پاخال سېلىنغان ئۆي بار ، تامىقىڭدىن غەم قىلمايسەن ، ۋاقتى ـ قارايدا ئىسسىق ئىچەلەيسەن . بۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى ، ھۇنەر ئۆگىنىپ قالدىڭ . ھارۋا قېقىش — ھۇنەرلەر ئىچىدىكى قىيىن ، ئالىي ھۇنەر . بۇنداق ھۇنەرنى بىلدىغان ئادەم ئاسانلىقچە خەقنە ئۆگەتمەيدۇ . . .

ئۇنىڭ تەرىپلىشىچە ، مەن ھەممە جەھەتتىن غەمخورلۇققا ئېرىشىپ ، ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ياشاۋاتاتتىم . ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنداق گەپلەرنى ماڭا دەپ بېرىۋاتقىنىنى بىلمەسەمۇ ، بۇ سۆھبەتنىڭ بىكاردىن بىكار ئەمەسلىكىنىلا ئاڭقىراتتىم .

— ياخشى ئىشلە ، پاناق بىلەن بىزنىڭ ئادەملەردىن ئاڭلىغىنىم بىلەن بۇرۇن خەقتىن ئاڭلىغىنىم ئوخشاش چىقمىدى ، — ئۇنىڭ « خەق » دېگىنىدە گۇ سوزىنى كۆزدە تۇتىدىغانلىقىنى پەرەز قىلدىم ، — مەن سېنى جېنىدىن تويغان ، قۇلاق كەستى ، ھارامزادە ، گەدەنكەش كۆرەتتىم ، ئۇنداق ئەمەسمۇ ئوخشايسەن . . .

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇبدان ئىشلىشىمنى ، ئۇنىڭ كەينىدىن گەپ قىلىدىغان ، قېچىپ كېتىش تەرەددۇتىنى قىلىپ يۈرگەن ھاشارچىلارنى سېزىپ قالسام مەلۇم قىلىشىمنى تاپىلاپ سۆھبەتنى تۈگەتتى .

— سېنى بىر خۇپيانە ئىشلىرىغا سالىدىغان ئوخشايدۇ ، — دېدى كەچقۇرۇن زۇنۇن پاناق سۆزلىرىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ئۇ بەگنىڭ مەسىنى ئېلىپ قېلىپ نېمە دېگەنلىكىنى سۇرىغانىدى ، — ياكى سېنى « ھاشارچى پايلاقچى » قىلىۋالىدىغان ئوخشايدۇ ، « پايلاقچى » لارنىڭ ئىچىدە ئاشۇنداقلىرىدىنمۇ بار .

مەن نېمە ئىشقا سالسا بىر سالسا بولاتتى ، دەپ تەقەززا بولغىنىمغا قارشى ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىدى . ئەكسىچە ، مېنى ئاشكارا نازارەت قىلىپ باشقا ھاشارچىلار بىلەنمۇ كۆپ ئارىلاشقىلى قويمىدى . ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈرسەم ، ئۇلار بىلەن پاراڭلاشسام ، مېنى چاقىرىۋالىدىغان

« پايلاقچى » لار چىقتى .

— بىلمىدىم ، سەۋەبىنى ئۇقمايمەن ، — دېدى زۇنۇن پاناقمۇ يۇقىرىقى ئەھۋال توغرىسىدا ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ، سەۋەبىنى سورىغىنىمدا ، — ھازىر سەن يېڭى كەلگەن ۋاقتىڭدىكىدىنمۇ ئىشەنچسىز بولۇپ قالغاندەك قارىشۋاتىدۇ . . . مەن پەرەزمۇ قىلالمىدىم .

شۇنىڭدىن تازا ئىككى ئاي ئۆتكەندىن كېيىن ، بىر ئاخشىمى خۇپتەن نامىزىغا تۇرۇشنىڭ ئالدىدا ، مەن دەسلەپ بۇ ھويلىغا كىرگەن چاغدا ئىشىك ئاچقان گۈپسە مېنى چاقىردى ۋە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي ئالدىغا سالغىنىچە دەرۋازىدىن ئېلىپ چىقتى . مەن كەينىمگە قارىدىم . توقۇز قاتار ئەنجان تېمى ئەسلىدىكىدەك ئېگىز ، سۇرلۇك كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ سۇرىنى ئاشۇرۇپ ، تامنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىكى دەرەخلەر قاراڭغۇلىشىپ كەتكەندى . تالادا نېمە ئۆزگىرىشلەر بارلىقىنى بىلمەيتتىم . مەن كەلگەن چاغدىكى يالىڭاچ دەرەخلەر ھازىر قېلىن ، قويۇق يوپۇرماقلىرى بىلەن بىر نەچچە قەدەم نېرىدىكى نەرسىلەرنى كۆرسەتمەيتتى .

گۈپسە مېنى بىر ئەگمىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئانچە ياسداق ئەمەس بىر ھويلىغا باشلاپ كىرىپ ، ئوچۇق ئىشىكتىن چىراغ يورۇقى چۈشۈپ تۇرغان ئۇدۇلدىكى ئۆيگە كىرىۋېرىشىمنى بۇيرۇپ ، ئۆزى دەرۋازىدا قالدى . مەن ئۆيگە كىردىم . ئۆيمۇ ھويلىدەكلا ، ياسداق ئەمەس ، تاملىرى تەكچىسىز ۋە موربسىز ئىدى . ئەمما ، ۋاسا دەمىيان قىلىپ ئېگىز يېپىلغانلىقتىن ئۇنچە ئىسسىق ئەمەس ئىدى . تامغا قېقىلغان چىراغپايدا سۇيىغى بىلەن ياندۇرۇلغان قارا چىراغ سېسىق بۇس چىقىرىپ يېنىپ تۇراتتى . مېنى ئۆي ئىچىدە ئەجەبلەندۇرگىنى ، مەن ئىلگىرى گۇسوزىنىڭ ئۆيىدە كۆرگەن ۋە مېنى بەگكە تۇتۇپ بەرگەن چېرىك باشلىقى شېرداق سېلىنغان سۇپىنىڭ گىرۋىكىدە بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇراتتى . سۇپىنىڭ پەگاسىدا بازار بېگىمۇ ئولتۇراتتى . چېرىك باشلىقىنىڭ ئېگىنلىرى يازلىققا ئالماشقىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئۇ پەقەت ئۆزگەرمىگەندى .

كىرىشىم ئۇلارنىڭ ئولتۇرغان ھالىتىنى ، رەڭگىرويىنى ئۆزگەرتەلـ

مـدى . چـبـرىك باشلىقى بېشىمدىن ـ ئايىغىمغىچە مەنستەمسلىك بىلەن بىر نەرسە سېلىۋېتىپ بەگكە سىگايان قاراپ :

ـــ بـولـدىغاندەك تۇرىدۇ ، ـــ دېدى . لېكىن ئۇ مېنى تونۇغان ـ تونۇمىغانلىقىنى بىلەلمىدىم .

بـەگ بـېشـىنى « شۇنداق » ئىشارىتىگە لىڭشىپ قويدى . چېرىك باشلىقى سول قولىنى شىلتىپ مېنى چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇدى . كەينىمگە ئۆرۈلۈپ ئىشكىنىڭ يېنىغا بېرىشىمغا بەگ :

ـــ ئەتە ئىشقا چىقمىساڭمۇ بولىدۇ ، ئۇخلاپ ئوبدان ئارام ئال ! ـــ دەپ قويدى .

ئۇلارنىڭ ماڭا تۇتقان مۇئامىلىسى مال بازىرىدىكى سېتىقچى بىلەن بـىـدىـكـىنىڭ سېتىشقا ئېلىپ بېرىلغان كالا ياكى قوي ـ ئۆچكىنى باھالاپ كـۆرۈۋاتـقـىنىغا ئوخشايتتى . مەن بۇلارنى چۈشىنەتتىم . شۇ تاپتا مېنى ھەيـران قـالـدۇرغىنى ئۇلارنىڭ ماڭا قارىتىلغان پوزىتسىيىسى ئەمەس ، قـا لـمـشـقـان گـەپـلـىرى ئىدى . چېرىك باشلىقىنىڭ مېنى « بولىدىغاندەك تۇرىدۇ » دېيىشى بىلەن بەگنىڭ « ئىشقا چىقماي ئوبدان ئارام ئېلىش » قا بـۇيرۇشى يېقىن مۇناسىۋەتلىك ئىدى . بۇ مېنى زۇنۇن پاناق پەرەز قىلغان دەك بـىـرەر مـۇھـىم ئىشقا بۇيرۇيدىغانلىقىدىن ياكى ئۆزۈمنىڭ قىياسىچە ، يەنە بىر « سودا » غا ئۇچرايدىغانلىقىمدىن بېشارەت بېرەتتى .

ھويلىنىڭ دەرۋازىسىدا گۈپسە مېنى ساقلاپ تۇراتتى . كىرىشىمدىن قـايـتـىپ چىقىشىمنىڭ تېزلىكى ئۇنىمۇ خېلى ئەجەبلەندۈردى . ئەمما ، ئۇ ئۆز ئادىتى بويىچە لام ـ جىم دېمەي ، مېنى يانداپ ماڭغىنىچە ئەسلىدىكى ھويلىغا ئەكىرىۋېتىپ ، ئۆزى يەنە دەرۋازىدا قالدى .

ياز كـىـرگـەنـدىن بـۇيان بىز ئۆي ئىچىدىكى ئىسسىقتىن قېچىپ ئۆگزىدە ياتاتتۇق . مېنىڭ ئورنۇم بىلەن زۇنۇن پاناقنىڭ ئورنى يېقىن بىر يەردە بـولـۇپ ، تـىتلىپ كەتكەن كونا كىگىز ئۈستىگە سوزۇلۇشۇمغىلا ، زۇنۇن پاناقنىڭ خىڭىلدىغان پەس ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ ھە ، قايتىپ كەپسەنغۇ ؟

مـەن بـولـۇنغان گەپنى ئېيتىپ بەردىم ۋە ئۇلارنىڭ دېيىشكەن شۇ

بىر ئېغىز گېپىدىن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىگىنىمنى قوشۇپ قويدۇم .

زۇنۇن پـانـاق قـانـداق قـىـلـىـپ نـەدىـن ئاڭـلـىـغانكىن ، مېنىڭ قـىـچقىرىلىشىمنى ، ئەتە ئارام ئېلىشىمنى چېرىك باشلىقى بىلەن بازار بېگـى نـىـڭ بـىـر بـەگـدىـن قىساس ئېلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ، دەپ قىياس قىلدى .

ئۇنـىـڭ ئېيتىشىچە ، بىرەر ئايلار چە ئىلگىرى بەگ سايلىمى بوپتۇ ، بەگ سايلىمى دېيىلگىنى بىلەن پۇلى جىق بايلار ۋە نۇرغۇن زېمىنى بار يەر ئىگـىـلـىـرى ئامـبـالـغا پارا بېرىپ بەگلىكنى سېتىۋالىدىكەن . بەزى بايلار بـەگـلـىـكنى سېتىۋېلىش يولىدا ناھايىتى كەمبەغەللىشىپ كېتىشتەك خەۋپـى كىمۇ تەۋەككۈل قىلىدىكەن . چۈنكى ، ئۇلار بەگلىك قولغا كەلسە بەرگەن پـارا ، خـەجلىگەن پۇللىرىنى پۈتۈرالاردىن ھەسسىلەپ يېغىۋالالايدىغانلىقىغا ئىشىنىدىكەن . ئۇتۇپ چىقىپ بەگ بولۇۋالغانلار يەنە ئۆزى بىلەن رىقابەتـ لـىـشـىـپ ، « ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرغان » لاردىن ئۆچ ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ قـالـمـايدىكەن . ئۇلارنىڭ قورۇپ قالغان ساندۇقىنى توشقۇزۇشتا ئاشۇنداق رىقابەتچىلەر بىر مۇھىم مەنبە ئىكەن .

ـــ سـېـنـى ئۇلار بـۇلاڭچىلىققا ئەۋەتىدىغاندەك تۇرىدۇ ، ـــ دېدى زۇنـۇن پـانـاق قـولـىـقىمغا ئاغـزىـنـى يېـقـىپ دېـگـۈدەك سۆزلەپ پەس ئاۋازدا ، ـــ بىر بەگنىڭ خېلى كۆپ پۇلىنى يېدى بۇلار . شۇنىڭ بەدىلىگە ئاشـۇ بـەگـنـىڭ نامىدا يەنە بىر بەگدىن قىساس ئېلىپ بۇلاشقا ئەۋەتىدۇ . مەن شۇنچىلىك تەۋىشنى ئۇقۇپ قالدىم . ئەمما ، قىساس ئالىدىغىنى ئۇتۇپ چـىـقـقـان ، بۇلاڭغا ئۇچرايدىغىنى ئۇتتۇرۇۋەتكەن بەگمۇ ياكى تەتۇرىسـى چىمۇ ، بۇنى بىلمەيمەن .

ـــ مەن قانداق بۇلىيالايمەن ؟ ـــ سورىدىم ئەجەبلىنىپ .

ـــ سـەن يـالـغـۇز بـارمـايـسـەن ـ دە ! پـۇلنىڭ جىقراقىنى يېگەن چـېـرىك باشلىقىمۇ ئادەم چىقىرىدۇ . سەن بىزنىڭ بەگنىڭ ئادىمى بولۇپ قاتنىشىسەن . . .

ـــ بـۇنـداق ئـىـشـقـا ئەجەب مـېـنـى ئارىلاشـتـۇرىـدىـكـىـنـا ؟ ـــ چۈشىنەلمىگەنلىكىمدىن ئەجەبلىنىپ سورىدىم .

— ئۆي ـ ۋاقـتـ ، ئۇرۇق ـ تـۇغقىنىڭ بولمىغانلىقتىن ، بەگ ئۇ-
چـۇنلا بـۇلايـسـەن . ئۆزۈڭـگـە ئاشـۇنـالـمـايـسـەن . ئاندىن قالسا ، ئىش
تـەتـۇرىـسـىگـە مېڭىپ ، قولغا چۈشۈپ قالىدىغان پالاكـەت يۇز بـەرسە ،
سـېـنـتى « بىز تونۇمايمىز » دەۋېلىشقىمۇ ئەپلىك . . . ، — ئۇنىڭ كېيىنكى
سۆزى بازار بېگىگە قارىتىلغان تەنە ۋە مەسخىرە ئىدى . ئەمما ، بۇ سۆزدىن
ئەنسىزلىككە چۈشتۇم .

بـۇلاڭـچـيـلـىـقـقا قانداق بېرىش ، نېمىنى بۇلاش ، قانداق بۇلاش ۋە
ئاندىن كـېـيـىـنـكـى ھەرخـىـل نـەتـىـجـىـلەر ھەققىدىكى قىياسلار مېنى
ئۇخلاتـمـىـدى . بـۇلاڭچىلىقتا مېنى قاتناشتۇرۇشتا بەگنىڭ كۆزدە تۇتقان
مـۇددىئاسى مـەيـلى زۇنۇن پاناق پەرەز قىلغاندەك بولسۇن ياكى باشقىچە
بـولـسـۇن ، بـۇنـىڭ ماڭا كەلتۈرىدىغان پايدىسى بىلەن زىيىنى يۇرىكىمنى
مـۇجـۇيـتتى . پايدا دېگەندە ، بۇ پايدا ماڭا تەئەللۇق ئەمەس ئىدى . زىيان
بـولـسـچۇ ، بۇ ئەلۋەتتە ئۆزۈمگە ھېساب بولاتتى . بۇلىنىدىغان تەرەپ مېنى
قـولـغا چـۈشـۈرۈۋالـسـا ئۇرامـدۇ ، ئۆلـتـۈرەمـدۇ يـاكـى يـامۇلغا ئەكىلىپ
سـولىتۇۋېتەمدۇ ، بۇنى ئالدىن بىر نېمە دېيەلمىسەممۇ ، تەقدىرىمدە باشقىچە
ئۆزگـىـرىـش بولۇشىنى پەرەز قىلىش قېيىن ئەمەس ئىدى . بۇ ئىشنى رەت
قـىـلالـمـايـتـتىم . شۇنىڭ ئۈچۈن رەت قىلالمايتتىمكى ، نېمە ئىشقا بۇيرۇشىنى
بىلمەي تۇرۇپ « مەن بۇيرۇغان ئىشقا بارالمايمەن » دېگىلى بولمايتتى .

ئۇيـان ئويلاپ ـ بـۇيـان ئويلاپ ، ئەتـە كـۈندۈزدە بولسىمۇ قېچىپ
بـېـقـىش قارارىغا كەلدىم . « تۇتۇۋالسۇن ئۈچۈنلا قاچاي ، — دەپ ئويلايت-
تـىـم ئـىـچـىـمـدە ، — بـاغـقـا كـىـرىـپ ، قـېـرى يـاڭاقنىڭ ئەنجان تېمىغا
ساڭگىلىغان شېخى ئارقىلىق تام ئۈستىگە چىقىۋالىمەن . ئۇ يەردىن نېرىقى
تـەرەپ ئېگىز بولسىمۇ تامدىن سىيرىلىپ چۈشۈشكە ھەرىكەت قىلىمەن .
مـېـنـى تـۇتـۇۋېلىـشـى چـوقـۇم . شۇ ھالدا ماڭا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ ،
بـۇلاڭـچـيـلـىـقـقا ئەۋەتمەسلىكلىرى مۇمكىن . . . ئەگەر تۇتۇۋالالمىسا تېخى
يـاخـشـى ، ھازىر ياز ، ئېتىزلارنى ئارىلاپ قېچىپ بىرەر مازار ـ گۆرىستانغا
ئۇلىشىۋالسام قالغىنىغا خۇدا پادىشاھ . . . »

ئەتـىـسى قوپقىنىمدا زۇنۇن پاناق ياتقان يېرىدە يوق ئىدى . ئۇنىڭغا

كـېـچـىـچە ئويلىغان پىلانىمنى ئېيتىپ ، مەسلىھەت سوراپ بېقىش نىيىتىگە
كـەلـگـەنـىدىم . تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالغانلىقىمدىن ، ئۇنىڭ قاچان ئورنى-
دىن تـۇرۇپ نـەگـە كـەتـكـەنـلـىـكـىنى بىلمەيتتىم . باشقا ھاشارچىلارمۇ
ئەمـدـىلەتتىن ئورنىدىن تۇرۇۋاتقاچقا ، بىرەرىدىن سوراپ بېقىشقىمۇ ئۇرۇن-
مـىـدىـم . پـىـلانـىمنى ئۆز ئالدىمغا ئورۇنداۋېرىش نىيىتىگە كېلىپ ، بامدات
نامزى ئۈچۈن تاھارەت ئېلىشقا ماڭدىم .

بـامـداتـتـىن كېيىن ئىشقا چۈشەتتۇق . ئەتىگەنلىك چاي — كۈن
نـەيـزە بـويـى ئۆرلـىـگـەنـدە بېرىلەتتى . مەن ئاشۇ چاي ۋاقتىدا ھەرىكەت
قـىـلىشنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ ، گەرچە بەگ ئاخشام بۇگۈن ئىشلىمەي ئارام
ئېلىشىمنى ئۇقتۇرغان بولسىمۇ ، چاندۇرماسلىق ئۈچۈن ئىشلەۋەردىم .
ئـىـشـىـمـنـى توغام ئېگىش ئىدى . توغام دېگىنىمنى ھارۋا چاقى ئۈچۈن ئېگە-
دىغان سېرىق سۆگەتنىڭ بونجىرى ئىدى . بۇنداق بونجا بىرەر ھەپتە
سـۇغا چـىـلـىـنـىپ يۇمشىسى كېرەك . ئاندىن ئۇنى سۇس ئوتتا قىزىتىپ ،
ئاستا ـ ئاستا ئېگىپ ، يۇمىلاق چەمبەر ھالىغا كەلتۈرەتتۇق . مەن بۇ ئىشتا
خېلى تەجرىبىلىك « ئۇستا » بولۇپ قالغانىدىم .

چـاي ۋاقـتـىغا ئاز قالغاندا زۇنۇن پاناق يەردىن ئۇنگەندەكلا پەيدا
بولدى ۋە مېنى چاقىرىۋېلىپ :

— مـېـنـى بەگ ئەتىگەن قاقپودا بىر ئىش بىلەن چاقىرتىپتىكەن ،
بـامـداتـتـىن يېنىشىغا ئۇلگۈرۈپ دەرۋازا تېشىدىكى ھويلىسىغا بېرىپ ، سې-
نـىـڭ گـېـپـىـڭ بـولـۇۋاتقىنىنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپتىمەن ، — دېدى ۋە
ھېچكىم بولمىسىمۇ ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ ئۇنىنى پەسلەتتى ، — سەن بە-
لـەن يـەنە ئىككى چېرىك بىللە بارىدىكەن ، ئاشۇ ھويلىنىڭ ئاتخانىسىدىن
ئـات ئالـىـدىكـەنسـىلەر . بـۇنى بـەگ ئـات باقـارغا تـاپىلاۋاتـقـىـنـىدىن
پـەم ئەتتىم . . .

— مەن قېچىپ كېتەيمىكىن ، دەپ ئويلىۋىدىم . . .

— مـەنمۇ شۇنى دېمەكچى ، — ئۇ گېپىمنى بۆلۈۋەتتى ، — ئاتلىق
يـولـغـا چـىـقـقـىـنـىڭلارغا قارىغاندا ، سەپىرىڭلار قىسقا ئەمەستەك قىلىدۇ .
چـېـرىـكـلەرنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ ، ئاتنى « چۇھ » دېسەڭ بولىدىغان-

مایماق ئىدى .

— نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىڭنى ئۇقتۇرغانمۇ ؟ — بۇرۇتلۇق چېرىك سوردى مەندىن قادىلىپ قاراپ .

— خەۋىرىم يوق ، — جاۋاب بەردىم .

— بىز دېگەننى قىلساڭ ھەممىدىن خەۋەردار بولۇپ قالسەن ، — دېدى ئاغزى مايماق چېرىك ئۇتتۇر چىشى بولمىغانلىقتىن تاۋۇشلارنى تەلەپپۇز قىلغاندا ھۇشقىتقاندەك چىقىرىپ .

ئۇنىدىمىدىم . بىزنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغىنىمىزنى زۇنۇن پاناقنىڭ قىياسى بويىچە پەرەز قىلسامۇ ، ماڭا بىرى ئېنىق ئۇقتۇرمىغانلىقتىن ، چېرىكلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ يۈرۈشنى خالىمايتتىم .

بىردەمدىن كېيىن سودىگەر سىياق ، ئەللىك ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى ئۆچكە ساقال ، پاكار بىر ئادەم خېلى چوڭ بىر بوقچىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ، سۇپا ئۈستىگە قويدى ـ دە ، قولىنى قوۋۇشتۇرۇپ ، ئىشىككە يېقىنراق بېرىپ تۇردى . چېرىكلەر بوقچىنى يەشتى . ئۇنىڭدىن ئىككى تونىنى ئېلىپ ئۆزلىرىگە چاغلاپ باققاندىن كېيىن ، چېرىكچە تاشقى چاپىنىنى سېلىۋېتىپ تونلارنى كىيىپ ، ئۈستىدىن بەلۋاغ باغلاشتى .

— سەنمۇ شۇنداق قىل ! — دەپ بۇيرۇدى ئىشىك يېنىدا تۇرغان كىشى ماڭا .

بوقچىدا يەنە ئىككى تون بار ئىدى . قېلىن چەكمەندىن ئەستەر-سىز تىكىلگەن بۇ تونلار نىمكەشرەك بولسىمۇ يىرتىلمىغانىدى . مەن ئۈستۈمدىكى يەتتە ئاي بۇرۇن گۇ سوزىنىڭ ھويلىسىدا كىيىۋالغان پاخ-تىلىق چاپانىنى سالدىم . ئىشتانىمۇ شۇ چاغدىكى ئىشتان ئىدى . ئەمما ، ئەتىيازدا زۇنۇن پاناقنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئۇنىڭ مازلىرىنى سۆكۈپ ئې-لىۋەتكەن ، ئەمما چاپان يەنە شۇ پاختىلىق پېتى ئىدى . چاپان ئىچىدە مۇددىتى پۈتۈپ چىقىپ كەتكەن ھاشارچىلاردىن بىرى ھەدىيە قىلغان خام كالتە كۆڭلەك بار ئىدى . ئۆزۈمگە بابراق كېلىدىغان توندىن بىرنى خام كۆڭلەكنىڭ ئۈستىگە كىيىپ ، مەنمۇ چېرىكلەردەك بەلۋاغ باغلىۋالدىم .

— بۇگۈن بەدەنلىرىڭ بىر يايرىۋالىدىغان بولدى ـ دە ، بومبۇر

ساقال قەلەندەر ؟ — دېدى بۇرۇتلۇق چېرىك مېنى مەسخىرە قىلىپ .

— كىچىكچە جىق يايرايدۇ تېخى ، — ئاغزى مايماق چېرىك ماڭا قىيا قاراپ مەسخىرە قىلغىنىنى يوشۇرمىدى .

— بولۇڭلار يىگىتلەر ، — بوقچا ئەكىرگەن كىشى ئىشىك يېنىدا تۇرغىنىچە ئالدىراتتى ، — ھاۋانىڭ ئەپتى كاشىلىدەك تۇرىدۇ ، يول ئۇ-زۇن . . .

چېرىكلەر مىلتىقلىرىنى تونىنىڭ ئىچىگە ئېسىپ ، چاپان سىرتىدىن چانىمايدىغان قىلىش بىلەن ئاۋارە ئىدى . ھېلىقى كىشىنىڭ سۆزىگە ئۇلار ھومىيىپ قويۇش بىلەن ئىنكاس قايتۇرغان بولسىمۇ ھەرىكىتىنى تېزلەشتۈردى . مىلتىقلار تومپىيىپ تۇرغان بولسىمۇ ، مەيلى دېيىشىپ ئۈستىدىن باشقىدىن بەلۋاغ باغلاشتى . ئەڭ ئاخىرىدا بىزنىڭ قىلىدىغان ئىشىمىز بوقچىدا قالغان قاغىلىقنىڭ چوڭ بادام گۈللۈك دوپپىسىدىن بىر-دىن كىيىش بولدى .

— چاپىنىڭ بىلەن تۇمىقىڭنى ئۆزۈڭ ئاچقىپ بىر يەرگە جايلا ساقال ، — دېدى قېرى كىشى ماڭا . ئۇنىڭ مەن سېلىپ قويغان چاپان بىلەن تۇماقنى كۆتۈرۈپ چىقۇۋېتىپ ، — بۇلارنى سەن يادىكار سۈپىتىدە بېشىڭغا ئېسىپ ساقلارسەن ، ئىلاھىم . . . »

ئۇلارنى تامنىڭ بىر بۇلۇڭىدىكى كونا تونۇرنىڭ ئىچىگە تىقۇەتتىم ۋە مېنى ساقلاپ ھويلا ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇشقان ئىككى چېرىككە يېتىشۇالدىم . بىز شۇنىڭدىن كېيىن يۇمشاق توپىلىق يولدىن تېز يۈرۈپ كەتتۇق . توپا يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىمنىڭ ئوشۇقىغىچە چىقاتتى . يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى سۇۋادان تېرەكلەر قاراڭغۇلۇقنى يەنمۇ قويۇقلاشتۇ-رۇپ ، بەش ـ ئون قەدەم نېرىنى كۆرسەتمەيتتى . مەن بۇ يولدىن قارا قىشتا ، بەگنىڭ باشلىشى ۋە ئىككى چېرىكنىڭ يالىشى بىلەن بىر نۆۋەت

ماڭغانلىقىمنى ئېسىمگە چۈشۈردۈم . ئەتراپىنى ياخشى بىلمەيدىغانلىقىم ئۈچۈن تازا ئۆكۈندۈم ، بولمىسا ، جېدەللەپ كېتىۋاتقان چېرىكلەر ماڭا ھەرقانچە ھېزى بولغاندىمۇ ، يولنىڭ قايسىلا تەرىپىگە ئۆزۈمنى ئاتسام قېچىپ كېتەلەيدىغانلىقىمغا كۆزۈم يېتەتتى .

بىز قەدەملىرىمىزنى تېزلىتىپ بىر بوشلۇققا چىقتۇق ، بۇ يەرنى مەن تونۇدۇم . سول تەرەپتە تۆت يۈز غۇلاچچە نېرىدا سېپىل خەندىكى بار ئىدى . ئوق تەرەپ چوڭ يول ئىدى . ئۇدۇلدا خەندەك ياقىلاپ قىڭغىر ـ قىيسىق ئۆي ـ ھويلىلار جايلاشقان بولۇپ ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى دەڭ ـ ساراي ۋە دۆكانلار ئىدى . چېرىكلەر بۇ يەرگە كەلگەندە پۈتۈشۈۋالغاندەك قەدەملىرىنى ئاستىلىتىپ مەن بىلەن قاتارلىشىپ ماڭدى . بىزنىڭ تەقى ـ تۇرقىمىزنى نېرىدىن كۆرگەنلەر كەچ قېلىپ شەھەرگە كىرەلمەي ، قونالغۇ ئىزدەپ يۈرگەن مەدىكارلار دېيىشى مۇمكىن ئىدى .

بىز خەندەك بويىدىكى ئۆيلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ ، باشقا بىر يېزا يولىغا بۇرۇلدۇق . ئانچە ئۇزۇن ماڭمايلا بىر ھويلىنىڭ ئارقا دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدۇق . بۇرۇتلۇق چېرىك دەرۋازىنىڭ ھالقىسىنى شاراقشىتىشىغىلا دەرۋازىنىڭ بىر قانىتى ئېچىلدى . بىز كىرىشىمىز بىلەنلا يەنە تاقىلىپ قالدى . « ھەممە ئىش ئالدىن پۇختا ئورۇنلاشتۇرۇلغانىكەن . . . » دەپ ئويلىدىم مەن .

ھويلىنىڭ ئاتخانا ئىكەنلىكىنى ئات قىغى بىلەن بېدە ـ سامانىنىڭ ئارىلاش پۇرىقىدىنلا بىلۇالغىلى بولاتتى . دەرۋازا ئاچقان كىشى بىزنى يورۇق چىقىپ تۇرغان بىر ئىشكىتنى باشلاپ كىردى . بۇ ئاتخانا بولۇپ ، كەڭ ، ئېگىز سېلىنغان ، ئوتتۇرىغا ئۇزۇن ئوقۇر ياسالغان ، ئوقۇرنىڭ ئۈستىدە ئات سويۇتقاندا باغلاشقا لازىملىق توغرا ياغاچ قويۇلغانىدى . ئاتخانىنىڭ تورۇسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان تۆۋرۈكلەرگە قېقىلغان چىراغ پايلاردا قارا چىراغلار يېنىپ تۇراتتى . شۇ تاپتا ئوندىن ئارتۇق ئات كاراسلىتىپ قوناق يېمەكتە ئىدى .

ـ ئەنە ئاتلار ، ـ بىزگە دەرۋازا ئاچقان كىشى ئاتلارغا قارىماي

تۇرۇپلا كۆرسەتتى . ئۇ يېشى بىر يەرگە بارغان ، چار ساقال ، ئورۇق ، پاكار بوۋاي ئىدى ، ـ بېگىم تاللىۋالغىنىنى ئېگەرلەپ بەر ، دېگەنىدى . تاللاشسىلا . . .

چېرىكلەر بۇلاڭچىلارچە ئاتلارغا ئېتىلىشتى . ئۇلار قايسىبىر ئاتنىڭ يايلىنى سىلاپ ، قايسىبىرىنىڭ ساغرىسىغا شاپىلاقلاپ ، مال بازىرىدا ئات ئالىدىغان قىياپەتتە كۆرۈپ ئايلىنىپ يۈرۈشتى . ئۇلارنىڭ قىلىقلىرىغا غەزەپ بىلەن قاراپ تۇرغان بوۋاي جىم تۇرغىنىمنى كۆرۈپ :

ـ ئۆزلىرىگە يارىمايدىغاندەك تۇرامدۇ ؟ ـ دەپ سورىدى .

كېچىكلىكىمدىن تارتىپ دادامنىڭ مەپىسىگە قوشۇلىدىغان ئاتلارنى يېتىلەپمۇ ، مىنىپمۇ ئوينىغانىدىم . لېكىن قانداق ئاتنىڭ ياخشى ، يۈگۈرۈك ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم . بۇرۇن بىزنىڭ مەپكەشلەر ھارۋا ئېتى باشقا ، مەپە ئېتى باشقا ، يۈگۈرۈك ئات باشقا ، ھەتتا ھارۋا ئاتىنىڭمۇ شوتا ئات بىلەن يانداق ئاتنىڭ چېپىش خۇسۇسىيىتى ئوخشمايدۇ دەپ سۆزلىشىدىغان . مەن بۇ بىر مۇنچە ئاتلارنىڭ نامۇخالىسى يوق ، بەلەن ، سېمىز ئىكەنلىكىنى كۆرگەن بولساممۇ ، پىلانىمغا ماس كېلىدىغانراقى قايسى ئىكەنلىكىنى ئايرىيالمايتتىم . شۇڭا ، ئىككى چېرىك تاللاپ ئاشقاندا ، ئاندىن تەۋەككۇلىسىگە بىرنى تۇتاي دەپ ئويلاۋاتاتتىم . بوۋاينىڭ مەسخىرىلىك سوئالىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي :

ـ ئاتلار بىر ـ بىرىدىن ياخشى ئىكەن بوۋا ، ئات مىنىشتە چولتا ئىدىم . قايسىسىنى تۇتۇشنى بىلمەيۋاتىمەن ، ـ دېدىم .

ـ ئات مىنەلمىگەن ئادەم بۇلاڭچىلىق قىلىشقا نېمىدەپ چىقاتتىڭ رەزگى ؟ ـ دېدى ئۇ ئاچچىق بىلەن ، ـ تۇرغان ـ پۇتكىنىڭ قاراقچىنىڭ ئۆزى ، قاراقچىلىقنىڭ نېنىنى يېگەن ئادەمزە ئاتنى بىلمەمدىكەن ؟ . . .

بوۋاينىڭ سۆزى مېنى خاپا قىلالمىدى . ئۇ مېنى خاتا چۈشەنگەنىدى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزى باققان ئاتلىرىغا ئېچ ئاغرىتىۋاتقاندەك قىلاتتى .

ـ مەن نەدە قاراقچى بولاي ؟ ـ ئاتلار بىلەن بولۇپ كەتكەن

چىرىكلەرگە بىر قاراپ قويۇپ ئۇنۇمنى پەسلەتتىم ، ــ بەگ ھاشارغا دەپ تۇتۇۋالغان بىر مۇساپىرمەن . بۇلار بىلەن تەڭ ماڭالمسام ياكى ئاتتىن يىقىلىپ چۈشسەم ، گەجگەمدىن ئىس چىقىرىدىغان پەيلى بار ئاۋۇلارنىڭ . . .

بوۋاي ئەمدى يىرتىق ، جۇلجۇل ئىشتىنىمغا ۋە يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىمغا ، چىرايلىق يېڭى بادام دوپپا كىيىۋالغان بولساموۇ ئۆسۈك چاچلىرىمغا بىر باشتىن قاراپ چىقىپ ، دېگەنلىرىمگە ئىشەندى بولغاي :

ــ مۇنداق دېسىلە ، ــ دېدى بېشىنى چايقاپ .

ئۇ بىزگە يېقىنلا ئوقۇردا قوناق يەۋاتقان يۇڭلۇق ، پاكار ، ماڭلىيىدا ئالىقان چوڭلۇقدا قارىسى بار بوز ئاتنى ئىشارەت قىلدى . بۇ ئات باشقا ئاتلاردەك كۆرۈملۈك بولمىغاچقا ئىككى چىرىك ياراتماي نېرى كەتكەنىدى .

ــ مۇشۇنى مىنسىلە ، ــ دېدى بوۋاي ، ــ يورغىسى سىلىق ، قامچا ــ تاياق كەتمەيدۇ . قايسى تەرەپكە مېڭىشقا توغرا كەلسە شۇ تەرەپتىكى پۇتلىرىنى ئۆزەڭگىگە بەكرەك ئۇرۇپ قويسىلا ئۆزى يول تاللاپ كېتىۋېرىدۇ . ئاندىن ئۆزى تېخى ياش ، مىنكتىمۇ ، مەپىدىمۇ چېقىلمىغان .

مەن ئاتنى يېشىپ چەتكە ئېلىپ چىقتىم . تامدىكى تەكچىلەردە قاتار تۇرغان ئېگەر ، يۈگەنلەرنىڭ قايسىبىرىنى ئېلىشنى بىلەلمەيۋاتقىنىمدا بوۋاي ئۆزىلا ئېگەرلەپ بەردى ۋە :

ــ يەنە تاپىلايمەن ، ئۇرۇپ تاشلىمىسلا ، ــ دېدى ۋە ئارقا مەن ئاڭلىغۇدەك پەس ئاۋازدا قوشۇپ قويدى ، ــ ئىشىكلار ئاقماي قالسىمۇ مېڭىشنى بۇ ئاتنىڭ ئىختىيارىغا بەرسىلە ، مۇشۇ يەرگە ئەكىلەيدۇ . . .

مەن بوۋايدىن نەگرەك بارىدىغانلىقىمىز ، قانداق بۇلاڭچىلىق قىلىدىغانلىقىمىز ، نېمىشقا بۇ چىرىكلەر پۇقراچە ياسىنىدىغانلىقى ، « ئىشمىز » نىڭ ئاقماي قالىدىغان قانداق يېرى بارلىقى . . . ھەققىدە نېمىلا بولسۇن بىر سوراپ باقاي دەپ تەمشىلىۋاتاتتىم ، ئاتلارنى تاللاپ ، ئېگەرلەپ بولغان چىرىكلەر كېلىپ ، مەن تۇتۇپ تۇرغان ئاتنى زاڭلىق

قىلىشقا باشلىدى . مايماق ئېغىز خىرىلداپ كۈلۈپ :

ــ ھەي ، سەن بۇ يۇڭلۇق ئېشىكنىڭ بىلەن بىزنىڭ يولمىزنى ئۇزارتىۋېتىدىغان بولدۇڭ ــ دە ؟ ــ دېدى .

ــ ئەگەر سۆرىلەپ ئاۋارە قىلىدىغان بولسا ، ئېشىكنى قويۇپ ئۆزىنى ساۋايمىز ، ــ دېدى بۇرۇت مايماققا ، ــ شۇ چاغدا ئۆزىلا يەرگە چۈشۈپ تۆت پۇتلۇق بولۇپ يۈگۈرمىگىنىنى مەن كۆرەي . . .

بوۋاي ئۇلارغا نەپرەت بىلەن كۆز سېلىپ ، ئۇلار يېتىلەپ چىقىپ كېتىۋاتقان ئاتلارغا ئېچىنىش بىلەن قاراپ تۇردى . مەن ھەممىنىڭ كەينىدىن ھويلىغا چىقتىم .

دەرۋازىدىن چىقىۋاتقاندا بوۋاي ئېتىمنىڭ ساغرىسىدىن سىلاپ قويدى . چىرىكلەر :

ــ سەن بومبۇر ساقال ، ئاتقا باناقاپ كەينىدە قالمەن دېمە ، يېتىشىپ ماڭمايدىغان بولساڭ ئەدىپىڭنى يەيسەن . ياخشى ئات تاللىمىغان گۇناھىڭ ئۆزۈڭگە ، ــ دەپ يەنە بىر ھازا ۋالاقلاشتى .

ــ ئاۋۋال مېڭىپ باقمايمىزمۇ ؟ ــ دېدىم ھەم پەندى ــ نەسىھەتلەر تۇگىسۇن دەپ ، ھەم ئاتقا ئىشىنىپ .

ــ ماڭىمىز ، تويغۇچە ماڭىمىز ، ــ بۇرۇت شۇنداق دېدى ــ دە ، بىرىنچى بولۇپ ئېتىغا قامچا سالدى .

بىز بىر ــ ئىككى غۇلاچچە ئوڭ قولنى بېسىپ ، ئاندىن سول تەرەپتىكى توپا يولغا چۈشتۇق . ئاستىمدىكى ئات مېنى خىجالەت قىلمايتتى . ئۇنىڭ ئۈستىدە مەن ھەقىقەتەن يورغا ئات قوشۇلغان مەپىدە ئولتۇرغاندەك سىلكىنمەي تىنچ ، سىلىق ئولتۇراتتىم . تىزگىنىنى بەكرەك تارتىپ ماڭمىسام ، ئىككى چىرىكنىڭ ئېتىدىن ئۆزاپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى . « ماڭا بىر قانات بولىدىغاندەك تۇرسەن ، ــ دەپ خۇشال بولۇپ ئويلايتتىم ئىچىمدە ئات توغرۇلۇق ، ــ قېنى ، نەگىچە ، نېمە ئىش قىلىشقىچە بارىدىغانلىقىمىز ئاشكارىلانسۇن ، قالغىنىنى ئاستا ــ ئاستا كۆرەرمىز . . . »

ئىككى چىرىك ئەمدى تېز كېتىۋاتقىنىمدىن ۋايساشقا باشلىدى :

ــ سەن ساقاللىق قەلەندەر ، ئاستىراق ماڭمامسەن ؟ ــ دېدى

بۇرۇت هاسىراپ ، ــ بىزنى كەينىدە تاشلاپ قويۇپ تىكىۋېتىمەن دەيدىغان بولساڭ مۇشەك مانتىسى يەپ قالسەن . . .

ــ ئات تاللاشنى نەدىن ئۆگەنگەن بولغىيدىڭ ؟ ــ مايماق ئېغىزمۇ قوشۇلدى ، ــ قانداق ئاتنىڭ يورغىسى سىلىق ، يۈگۈرۈك ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان ئەبگا تۇرۇپ ، بىزگىمۇ هايت دەپ قويمامدىغان ؟ كىچىكىدىنلا ئات ئوغرىسىمدىڭ يا ؟ . . .

ئۇلار شۇنداق دېيىشكەچ ئۆز ئاتلىرىنى توختىماي قامچىلايتتى . قولۇمدا قامچا تۇگۈل بىر تال شېشقىنىگىمۇ يوقلۇقى ئۇلارنىڭ تېخىمۇ جېنىنى چىقىراتتى .

يەنە بىرەر پوتەيدەك ماڭغاندا نامازشام بىلەن تەڭرىنى تۇرۇۋالغان هاۋا تېخىمۇ نەملىشىپ ، يازغا ماس كەلمەيدىغان سوغۇق شامال ئېسىشكە باشلىدى . ئارقىدىن ئۈزۈن ئۆتمەيلا يامغۇر تامچىلىغىلى تۇردى .

ــ هەي ، يامغۇر چۈشىدىغان بولدى . بۇ هاۋا دېگەن كاساپەت دېگىننى قىلدى ــ دە ؟ ــ بۇرۇت ئېتىنى هەدەپ قامچىلاپ ، تىزلىرى بەلەن دىسلايتتى ، ــ بۇگۈن بىزگە بىر نەسلىك ياماشقاندەكلا تۇيۇلدۇ ، كۆڭلۈم تارتمايلا تۇرىدۇ .

ــ چېرىك باشلىقى دېگەن هۆكۈمەت بەرگەن لەگىنى يەپ ، ئۈچ يۈز چېرىككە دەپ ئالغان مائاشنىڭ ئىككى يۈز چېرىكلىكىنى چەندازىسىغا سېلىپ ياتسىمۇ يەتمەمدۇ ؟ ــ مايماقمۇ غودۇكشىغىلى تۇردى ، ــ قايسى بەگنىڭ قايسى بەگدە غۇمى بارلىقىغا ئارىلىشىپ چېپىپ يۈرگىنى نېمىسى ؟

ــ ئالتۇن ــ كۈمۈشنىڭ ئولتۇرغۇزمايدىغان مىجەزى بار ــ دە ؟ بەرسە ئېلىپ يەۋەرگەن گەپ .

ــ بىزگە نېمە جاپا ؟ ئۇلار بىر ــ ئىككى خوتۇن ، بىر ــ ئىككى مىڭ سەر پۇلغا قانائەت قىلمايدۇ . بىز ئىنتا ئوخشاش قىرچاغۇ ئاتتا سوكۇلداپ يۈرىمىز . يامغۇر بەكرەك ياغمىدىغان بولسا ئىت ئۈۋۈسچىلىك كامارغىمۇ ئۇلىشالمايمىز . . .

ــ شامال سەل ئەدىسە يامغۇر ياغمايتتى . . .

ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاب تەرىقىسىدە گۈلدۈرلەپ چاقماق چاقتى . دەقىقە ئارىلىقتا ئەتراپ كۆز يېتىم يەرگىچە يوپيورۇق بولۇپ كەتتى . ئىككى ــ ئۈچيۈز قەدەم نېرىدا پاكار ــ پاكار ، رەتسىز يېزا ئۆيلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى . يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا مېۋىسىز دەرەخلەر سۇس شامال تەسىرىدە لەرزان ئىرغاڭلايتتى . بىزنىڭ كېتىۋاتقىنىمىز غېرىچ چوڭقۇرلۇقتىكى توپىغا كۆمۈلگەن ، هارۋا تولا مېڭىپ كاتاڭلىشىپ كەتكەن ئېگىز ــ پەس ، ئەگرى ــ بۈگرى يېزا يولى ئىدى . شۇ ئارىلىقتا يىراق بىر جايدا قۇرۇپ كەتكەن دەرەخنىڭ قاقشال هالتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ يەنە بىر قېتىم چاقماق چاقتى . شۇنىڭدىن كېيىن ئەتراپ جىمجىت بولۇپ قالدى . هاۋانى نەم ، لاي پۇرىقى قاپلاپ كەتتى . بىز ھېر ــ ئىككى يۈز قەدەمچە مېڭىۋىدۇق ، تارسىلداپ يامغۇر چۈشۈشكە باشلىدى .

ــ بولمىدى ، بەك يېغىپ كېتىدىغان پەيلى بار ، ــ دېدى مايماق .

ــ قانداق قىلىمىز ، هۇسەننىگىگە بېرىۋالايلىمۇ يا ؟

ــ قانداق بارالايمىز ؟ يامغۇر بەك يېغىپ كەتسە يول پاتقاقلىشىدۇ ، نېرىنى كۆرەلمىسەك ئېزىپ قېلىشىمىز مۇمكىن . . .

ــ ئەمىسە مۇشۇ يېزىدىكى بىرەر بايىنىڭ ئۆيىنى تاپمايلىمۇ ؟ ــ دېدى بۇرۇت مايماقنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشىنىپ ، ــ لېكىن كېچىنى بۇ يەردە ئۆتكۈزسەك بارىدىغان يېرىمىزگە بارغۇچە تاڭ ئېتىپ قالار ؟

ــ نېمە بولسا بولار ياكى يامغۇر ئەتمۇ يېغىپ قالار . . .

ئۇلار كېتىۋاتقان يولنى تاشلاپ ئوڭغا بۇرۇلدى ۋە مېنى كۆزدىن نېرى قىلماسلىققا تىرىشىپ ئىككىسى ئىككى يېنىمغا ئۆتتى . بۇ چاغدا يامغۇر بەكلا ئەدەپ كەتكەنىدى . بىر نەچچە ئون قەدەم ماڭا ــ ماڭماي ئۇچىلىمىزنىڭ ئۈستۈبشى چىلىق ــ چىلىق سۇ بولۇپ كەتتى . مەن بىر چاغدا بۈۋىسارە بىلەن ئۇنىڭ هويلىسىدىن ئۆگزىگە چىقىپ ، سىرەج تاملاردىن ئارتىلىپ موللا بەشرىنىڭ ئۆگزىسى ئارقىلىق ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەن ، نىكاهمىز بولغان ۋە كېيىن نەغمەتۇللا قارىنىڭ ئۆيىگە كۆچكەن كېچىنى ئەسلىدىم . شۇنىڭدىن بۇيان ئون يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتتى . تالاي قېتىم كېچىسى يامغۇردا قالدىم . ئاشۇنداق كېچىلەردە هە-

مىشە چۇشۇۋاتقان ھەربىر تامچە يامغۇر ، جىمجىت كېچە ماڭا تونۇشلۇق بولۇپ تۇيۇلاتتى ۋە ئاشۇ بىرلا خاسىيەتلىك كېچىنى يادىمغا سالاتتى .

ـــ ئۇتتۇر كەلگەن ئىشكنى قاقساق ، جېنىنى باقالمىغان گادايلارغا يولۇقۇپ قالمايمىز ، دېگىلى بولمايدۇ . كىرىپ دالدىلىنايلى ، دېسەك پاتمايمىز ، ئاتلار بار تېخى ، ـــ دېدى مايماق ئۇھ تارتىپ ، ـــ يولغا چىقىشنىڭ ئالدىدا ھاۋانىڭ زۇكىمى بارلىقىنى بىلگەندىكىن « ھەئە » دەپ قويۇپ ماڭمىساقمۇ بوپتىكەن . . .

ـــ ئەمدى تاپا ـ تەنىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ يەنە ئەپلىكرەك بىر ھويلا بولسا دوقۇرۇپ باقمايلىمۇ ؟

بۇرۇت شۇنداق دەپلا ئالدىدا يول باشلاپ ، يېزا كوچىلىرىغا سەپسالغاچ پۈزۈررىاق ئىشىك ـ دەرۋازىلارنى قېقىشقا باشلىدى . بىر مۇنچە ئىشىكلەرنىڭ ئىچىدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى ، بەزى ئىشكلەرنىڭ ئىچىدىن سادا چىقتىيۇ ، يامۇل ، ھۆكۈمەت ئادىمى دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپلا ئورۇن يوق ، دەپ ئىشىك ئاچمىدى . ئۇلار ئامالسىز ئىشىك ئاچمىغانلارنى تىللاپ ، غودۇڭشىپ يولغا چۈشتى . مەنمۇ ئۇلارغا ئەگەشتىم .

بىز يامغۇرغا چىلىشىپ ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن يامغۇر سەل پەس كويغا چۈشۈپ ، كۈنچىقىش تەرەپ بىر ئاز سۈزۈلگىلى تۇردى . شۇنىڭ تەسىرىدىن يولنى ۋە يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى ئېتىزلارنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى .

ـــ يەنە ئون بەش كۈنلەردە بۇغدايغا ئورغاق تېگەتتى ، ـــ دېدى بۇرۇت ئۆزىچە مۇلاھىزە قىلىپ ، ـ لەنىتى يامغۇر ئورما ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈۋېتىدىغان بولدى .

ـــ نېمە ئۆزۈگىچە بۇغدايلار بىلەن قالدىڭ ؟ ـــ مايماق ئاچچىق قىلدى ، ـــ ئورما يۇز كۈن كېچىكسىمۇ نېنىڭ كەملەپ قالمايدۇ . تارتىۋاتقان جاپايىمىز ئۈچۈن ئىچىڭنى ئاغرىتە !

بۇرۇت گەپ قىلمىدى . ئاتلار تۇۋاقلارنى چۆكۈرگۈدەك پاتقاقتا پۈتلىرىنى تەستە يۆتكىسىمۇ خېلى تېزلىك بىلەن ماڭماقتا ئىدى . ئىكىسى يولنى ، پاتقاقنى كۆرۈپ تۇرۇپ ، ھەدەپ ئاتلىرىغا قامچا سالاتتى .

يامغۇر پۈتۈنلەي توختاپ ، خېلى كۈچلۈك شامال چىقىشقا باشلىدى . بۇلۇتلارمۇ بارغانسېرى سۈرۈلۈپ ، ئالدىمىز تەرەپتىكى ئاسمان يۈزىدە ئاخىرقى يۇلتۇزلار سۇس پارقىراشقا باشلىدى ۋە ئۇمۇ بارغانسېرى ئوخچۇپ ئۆرلەۋاتقان شەپەق نۇرى بىلەن كۆمۈلۈپ غايىب بولماقتا ئىدى . بىز بىر يېزىغا كىرگەندە مەسچىت تەرەپتىن بامداتقا ئېيتىلغان ئەزەن ئاۋازى ئاڭلاندى .

ـــ قانداق قىلىمىز ؟ ـــ سوردى مايماق ئەزەن ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتقان تەرەپنى بېشى بىلەن ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ .

ـــ قانداق قىلىمىزنىڭ نېمىسى ؟ كېتىۋېرىمىز ـ دە !

ئۇلارنىڭ ئىككىسىنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ، زىناق تېرىلىرى لىپىلداپ قالغانىدى . روھىمۇ تۆۋەن بولغانلىقتىن ، ئات ئۈستىدىمۇ ئاران ـ ئاران ئولتۇرۇشاتتى . ئۇلاردىكىدەك بوشىشىش مەندىمۇ غالىب كەلمەكتە ئىدى . بىر كېچە ئۇخلىمىغانلىق ھېچقانچە گەپ ئەمەس ، ئېغىر كېلىۋاتقىنى يامغۇردا قېلىش ئىدى . خۇپتەندىن يانغان ۋاقتتىن تاڭ سۈزۈلگۈچە مەنمۇ ئاشۇ ئىككى چېرىكتەك سۇ ئىچىدىلا يول يۈرگەنىدىم . بىزلا ئەمەس ، ئاتلارمۇ ئەمدى تېتىكلىكنى يوقاتقان ، قامچا بەۋا كەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى .

بىز يېزىدىن ئاتلارنى قاتتىق دىسلاپ ، نامازغا ئالدىراپ تام ياقىلاپ كېتىۋاتقان كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرۇپ ۋە ئۇلارنىڭ كىيىملىرىگە لاي چاچرىتىپ مېڭىپ ئايرىلدۇق . پىشاي دەپ قالغان ، يامغۇر ۋە شامالدا يېتىپ كەتكەن بۇغداي ئېتىزلىرى ئارىسىدىكى يولدىن ئاش ۋاقتىغىچە مېڭىپ ، بىز بېسىپ ئۆتكەن يېزىلاردىن ئاۋات بىر يېزىغا كىرىپ كەلدۇق . ئۆيلىرى زىچ ، يولى تۈز ۋە خېلى كەڭ بولغان بۇ يېزا نېمىشقىدۇر جىمجىت ئىدى . دۇكانلىرى خېلى جىق بولسىمۇ ، ھارۋا چاقىغا تۆمۈردىن چەمبەر قېقىۋاتقان ئۇچ كىشى ئولتۇرغان بىرلا تۆمۈر چىلىك دۇكىنى ئوچۇق ئىدى . ئاشۇ ئۇچەيلەننىڭ تۆمۈر چەمبەرگە ئورۇۋاتقان بولقا ئاۋازى يېزىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى .

بىز تۆمۈرچىلىك دۇكىنىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتۇق . تۆمۈر چەمبەر

قېچىۋاتقان ئۇچەيلەن بىزگە مۇنداقلا بىر قاراپ قويدىيۇ ، ئالاھىدە ئېتىبار قىلىپ كەتمىدى . ئۇنىڭدىن كېيىن بىزگە ئالتە ـ يەتتىدەك كۆچۈكنى ئەگەشتۈرۈپ ، بىر دوقمۇشتىكى دۆۋىلەپ قويغان ئەخلەت ۋە قىغلار چۆرىسىدە يۈرگەن يوغان بىر قارا قانجۇق ئۇچرىدى . ئۇ قىغلارنى تالاۋەردى . كۆچۈكلەردىن بىر ـ ئىككىسلا بىزگە ئۆتۈپ كەتكۈچە قاراپ تۇردى .

ئىككى چېرىك ئالدىمدا بەش ـ ئالتە غۇلاچچە ئۇزاپ مېڭىپ ، ئانچە ياسداق بولمىسمۇ قەدىمىي ۋە ئويما نەقىشلىك بىر دەرۋازا ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى . مەنمۇ يېتىشىپ بېرىپ ئاتتىن چۈشتۇم . ھارغان ، ئاچقان ئاتلار ئېغىر پۇشۇلدايتتى ۋە يامغۇردا قالغان چاغدىكىدەك چىپ ـ چىپ سۇ بولۇپ كەتكەندى . لاي ـ پاتقاقلار ئاتلارنىڭ تىزىغىچە چاپلىشىپ كەتكەنىدى .

ـــ ئۆلگۈدەك ھاردىم ، ـــ دەپ ۋايسىغىنىچە بۇرۇت ئاۋۇال ئوچۇق دەرۋازىدىن كىردى .

مايماق ، ئۇنىڭ كەينىدىن مەن ئەگىشىپ كىردۇق . دەرۋازىنىڭ ئۈستىدىكى مەنزىر ئون ـ ئون بەش غۇلاچچە ئۇزۇنلۇقتىكى جايىنى قۇرۇق ساقلىغانىدى . بۇ يەر يەنە پاكىز سۈپۈرۈپ قويۇلغان بولۇپ ، بىزنىڭ ئاتلارنى يېتىلەپ كىرىشىمىز بىلەن لاي ـ پاتقاقلارنىڭ چاچراندىسىغا توـ لۇپ كەتتى .

ـــ بۇ ھويلىدىكىلەر ئۆلگەنمۇ نېمە ؟ ـــ دېدى مايماق ئالدىغا بويۇنداپ قاراپ ، ـــ ئۇچ ئادەم بىلەن ئۈچ ئاتنىڭ دۈكۈرلىشىپ كىرگـ ـىنىنمۇ تۈيمايدىغۇ ؟

بىز يەنە ئىلگىرىلەپ ، ئاستىغا خىش ياتقۇزۇلغان ئوچۇق ھويلىغا چىقتۇق . ئىچى خېلى كەڭ بولغان ھويلا ۋە ئىشكلىرى ھويلىغا قارىتىپ سېلىنغان پەشايۋانلىق ئۆيلەرگە سەپسېلىپ قارىدىم . ئۆيلەرگە ئەينەكلىك دېرىزىلەر قويۇلغان بولۇپ ، ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى قاناتلىق چوڭ ئىشكـ ـىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككىدىن دېرىزە بار ئىدى . پەشايۋان ئاستىدىكى خىشلىق سۇپىدىن ئون قەدەمچە يىراقلىقتا كۆكگۈرىلىق خىش تام سېلىنـ

غان ، خىش تامنىڭ ئۈستىدىن پەشايۋانىنىڭ پېشانىسىگىچە ياسالغان بىدىشكە تال بارىكى ياماشتۇرۇلغانىدى . باراڭدا ھازىر تېخى پىشمىغان بولسىمۇ ، كىشىنىڭ ئاغزىغا سىرىق سۇ كەلتۈرۈپ ، ئۇزۇم شىكىللىرى ساڭگىلىشىپ تۇراتتى . كۆكگۈرىلىق خىش تامنىڭ ئالدىغا تېرىلغان گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن بولۇپ ، بۇنىڭ تەسىرىدىن ھويلا ئىچى خۇشبۇي پۇراققا تولغانىدى . گۈللەرنىڭ ئۈستىدە كېپىنەكلەر بىلەن چېچەك ھەرىلىرى غۇژۇلدىشىپ ئۇچۇپ يۈرۈشەتتى . ھويلىنىڭ چىرايلىق بۇ قىسمى پاكىز سۈپۈرۈلگەن . كېچىچە ياغقان يامغۇر قېلىن سۇ سەپكەنـ دەكلا كۆرۈنەتتى . بىزنىڭ پاچاقلىرىغا لاي يېپىشقان ، ئەمدى ئۇ لايلار قۇرۇپ ، ھويلىغا چاچراپ ، مەينەت قىلۇېتىپ بارغان ئاتلارنى يېتىلەپ كىرىشىمىز تازا مۇڭاپىق بولمىغاندەك بىلىنەتتى . لېكىن ، بىزنىڭ ئالدىمىزغا بىرەر كىشىنىڭ « نېمە ئادەم سىلەر ؟ » دەپ چىقماسلىقىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىدى .

ـــ چاقىرمامسەن بىرەرىنى ، ـــ دەپ بۇرۇتقا ھومايدى مايماق ، ـــ قەلەندەرمەك تۇرۇپ كەتتۇقتۇ ؟

ـــ قايىسىڭلار بار ، ھەي ؟ ـــ تۇۋلىدى بۇرۇت ئۆي تەرەپكە قاراپ ، ـــ ھۇسەن ئاخۇن ، ھەي ھۇسەن ئاخۇن !

بۇلار بىر نەچچە قېتىم گېپىنى قىلغان ھۇسەن دېگەننىڭ ھويلىسى مۇشۇ بولسا كېرەك ، دەپ قىياس قىلدىم ۋە ئۇنىڭ باي ئادەم ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇردۇم . بۇرۇت توۋلىغاندىن كېيىنمۇ بىر نەچچە مىنۇت ئۆتۈپ يەنە ھېچكىم چىقمىدى . مەن شەھەردىكى ئېسىل ئۆيلەر سىياقىدا ياسالغان پەشايۋانغا ، نەقىشلىرى كۆركەم دېرىزە راملىرىغا ، ئىشكىنىڭ كىشەكلىرىگە ۋە پەشايۋاننى كۆتۈرۈپ تۇرغان تۈۋرۈكلەرگە قاراپ ، شۇلارنىڭ ئىچىدىكى قايسىبىر جايلارنىڭ بۇۋىسارىنىڭ ھويلىسىدىكىگە ئوخشايدىغانلىقىنى سەزمەكتە ئىدىم . بۇ ھويلىنىڭ بۇنداق يېرى بۇۋىسارىنىڭ ھويلىسىنىڭ مۇنداق يېرىگە ئوخشايدىكەن دەپ كېسىپ ئېيتالمىساممۇ ، ماڭا ئاشۇنداق تۇيۇلاتتى .

بۇرۇت يەنە بىر ـ ئىككى قېتىم توۋلىغاندىن كېيىن كۆكگۈرىلىق

خىش تام بىلەن هويلا ئارىلىقىدىكى تارچۇقتىن ئەپتىدىن خىزمەتكار ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر كىشى چىقتى. ئۇ پۇتىنى يەرگە تېپىپ خىش يېيىتىلغان، پاكىز سۈپۈرۈلگەن هويلىنى ئېغىلغا ئوخشاش قىلىۋېتىپ بارغان، ئېغىزدۇرۇقلىرىنى قاراسلىتىپ چاپاناۋاتقان ئاتلارغا، ئاندىن ئۇچىمىزگە غەزەپ بىلەن ئالىيىپ قاراپ:

— نېمە ئادەم سىلەر؟ كىمدىن رۇخسەت سوراپ كىردىڭلار؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

— هۇسەن ئاخۇننى ئىزدەپ كەلدۇق، — دېدى بۇرۇت هارغىن ئاۋازدا چۈشەندۈرۈپ، — هۇسەن بايىنى ئىزدەيمىز، قېنى ئۇ؟

— بىز يامۇلدىن چىقتۇق، هۆكۈمەت كىشىلىرى، — تولۇقلاپ قويدى مايماق «يامۇل»، «هۆكۈمەت» دېگەن سۆزلەرنى ئالاهىدە تەلەپپۇز قىلىپ.

— هۇسەنباي يوق، — قىسقىلا دېدى خىزمەتكار، — ئۇنى ئىزدىسەڭلار ئېتىزغا بېرىڭلار، هويلىنى مەينەت قىلماي دەرهال چىقىپ كېتىڭلار!

— ئېتىنىڭ بالىسى مالاي، هاكاۋۇرلىقىنى قارىمامدىغان، باغلاڭلار! — مايماق باشلاپ ئېتىنى پېشايۋاننىڭ تۆۋرۈكىگە باغلىدى.

بۇرۇت خىزمەتكارغا بىر قاراپ قويۇپ، ئۇمۇ ئېتىنى يەنە بىر تۆۋرۈكىگە باغلىدى. ئىككى چېرىك شۇنداق قىلغاندىن كېيىن مەنمۇ بېرىپ ئېتىمنى ئۇچىنچى تۆۋرۈككە باغلىدىم.

خىزمەتكارنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، بىزنىڭ ئات باغلاشلىرىمىزغا قاراپ تۇردى. ئۇچىمىز پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇشىمىزغىلا ئۇ:

— ياخشىلىقچە ئاتلىرىڭنى ئاچىقىپ تالاغا باغلاش، هويلىنى پاكىز سۈپۈرۈۋېتىپ كۆزۈمدىن يوقىلىش! — دېدى.

— خوجايىنىڭنى چاقىر، — دېدى بۇرۇت ئاچچىق بىلەن ۋە توننى سېلىۋېتىپ مىلتىقىنى كۆز ـ كۆز قىلغاندەك يېنىغا قويۇپ قويدى. مايماقمۇ ئۇنىڭ هەرىكىتىنى تەكرارلىدى، — خوجايىن بىزنىڭ كىملىكىمىزنى بىلدۇ.

— بۇ يەردە خوجايىن مەن، — خىزمەتكارنىڭ ئۈنى چىقىپ، پوزىتسىيىسى قاتتىق ئىدى، — كۆسىيىڭ بىلەن مېنى قورقىتىمەن دېمە! — ئۇ مىلتىقلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ قويدى، — دېگىنىمنى قىلىشمىساڭ مەندىن يامانلاشما!

ئۇنىڭ بۇنچىلا قوپاللىق قىلىشىدا ۋە چېرىكلەردىن قورقماسلىقىدا قانداق ئاساس بارلىقى مەلۇم بولمىسىمۇ، پۇقرالارنىڭ باش ئېگىشى بىلەن قورقۇپ تىترىشىنىلا كۆرۈپ ئۆگەنگەن چېرىكلەرنى هەرهالدا خىلى تەمتىرىتىپ قويدى.

— بۇ هۇسەنبايىنىڭ هويلىسىغۇ؟ — دېدى بۇرۇت ئۆيى، پېشايۋانلارغا بىر قارىۋېتىپ. ئۇ خاتالىشىپ باشقا بىرىنىڭ هويلىسىغا كىرىپ قالدىممۇ نېمە؟ دەپ ئەجەبلىنىۋاتقاندەك تۇراتتى، — مەن بۇلتۇر ئىككى قېتىم كەلگەن، بۇ هۇسەنبايىنىڭ هويلىسى...

— هۇسەنبايىنىڭ هويلىسى بولغاچ چىقىپ كېتىش دەۋاتىمەن، — دېدى خىزمەتكار مۇئامىلىسىنى ئۆزگەرتىپ، — قانداق قاشاڭ نېمىلەرسەن؟

«بىر جېدەل چىقىدىغان بولدى» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە. مايماقنىڭ پېشانىسىدىكى تومۇرلار قوشۇقنىڭ سېپىدەك بۆرتۈپ چىققان بولۇپ، ئاغزى سول تەرەپكە تېخىمۇ قىيسىيىۋاتاتتى. ئۇ قاپىقىنى سىلىپ، مىلتىقنىڭ نورى تېگىدىن ئىنچىكە بىر تۆمۈر سىمنى سۇغۇرۇپ ئالدى — دە:

— دەرهال چاي بىلەن نان ئەكەل ئىت ئەمگەن غالچا! — دەپ هۆركىرىدى، — ئاندىن ئاتلارنى ئوبدان بېقىپ سۇغۇرۇپ قوي. بولمايدىغان بولسا بۇيرۇق بېرىشنىڭ قانداقلىقىنى كۆرسىتىپ قويىمەن هېلى...

— هۇ ياخشى گەپنى بىلمەيدىغان يۇندىخورلار، — خىزمەتكارمۇ تىل سالدى، — ئۆزلۈكىدىن چىقىپ كېتىشىمسەڭ، ئۆملەپ قېچىپ چىقىدىغانغا كامارمۇ تاپالماي قېلىشسەن...

بۇرۇتىمۇ مايماققا ئەگىشىپ مىلتىقىنىڭ نورى تېگىدىن تۆمۈر سىم ئالغىنىدى. خىزمەتكار ئىككى چېرىككە مەنسىتمەسلىك بىلەن بىر قاربۇبتىپ، ئۆزى چىققان تارچۇققا بۇرۇلدى. مەن ئۇ ياكى باشقا خىزمەتكارلىرىنى باشلاپ چىقىدۇ ياكى جىقراق ئىتلىرى بولسا قويۇۋېتىدۇ، دەپ پەرەز قىلدىم. ئەمما، خىزمەتكار تارچۇققا بۇرۇلۇشىغلا دەرۋازىدىن كىرگەن بىر كىشىنى كۆرۈپ توختاپ تۇرۇپ قالدى.

كىرگەن كىشى قىرىق ياشلاردا بولۇپ، ئېگىز بويلۇق، قاۋشارلىق بۇرنى بىلەن قېلىن كالپۇكى ئارىسىدىكى نېپىز بۇرۇتى تازا ياراشمىغان، قاتاڭغۇ يۈزىنى دانىخورەك باسقانىدى. ئۇ ناھالىلىق كۆن ئۆتۈك كىيگەنلىكتىن، قەدەم باسقاندا خىش ئۈستىدە تاقىلدىغان ئاۋاز چىقراتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ نېمىشقىدۇر قاپىقى سېلىنغان، تۆۋەنكى لېۋىنى ھەمىرىۋالغان، بۇ قىياپىتىدىن بىر نېمىدىن قاتتىق نارازى ئىكەنلىكى بىلىنەتتى. ئۇ ئوچۇق ھويلىغا كىرگەندىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاۋۇال خىزمەتكارغا، ئاندىن تۆۋرۈكتىكى ئاتلارغا، ئاخىرىدا ئىككى چېرىك بىلەن ماڭا قاراپ چىقتى. چىرايىدىكى نارازىلىق ئاچچىققا ئۆزگەردى. بۇرۇت ئالمان ـ تالمان سۆيدىن چۈشۈپ، ئىككى قولىنى سۇنۇپ ئالدىغا باردى:

ـ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم تەقسىر، بارمۇ سىلى؟

ـــ ۋەئەلەيكۇم، ھارماڭلار، ـــ دېدى ھۇسەنباي ئىككىنچى قېتىم مايماق بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈۋېتىپ.

مەن ئالمادىس كۆرۈشۈپ قالسا سەت بولمىسۇن دەپ ئورنۇمدىن قوپۇپ قول باغلاپ تۇرغانىدىم، ھۇسەنباي ماڭا نەزىرىنىمۇ سالمىدى ۋە چېرىكلەردىن:

ـــ خېلى كېچىكتىڭلارغۇ؟ ـــ دەپ سورىدى. بۇنىڭدىن بىزنىڭ قايسى چاغدا بۇ ھويلىغا يېتىپ كېلىشىمىزدىن خەۋىرى بارلىقىنى بىلگىلى بولاتتى.

ـــ يامغۇردا قالدۇق ئەمەسمۇ؟ چۆپ ـ چۆپ سۇنىڭ ئىچىدە كەلدۇق دېسىلە، ـــ دېدى بۇرۇت.

ـــ ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتى غىجەك تارتىپتۇ دېگەندەك، بىر كېچە

ئۇيقۇسىز، ئاچ، چارچاپ كەلسەك، ئاۋۇ غالچىلىرىنىڭ ھەيدەپ چىقىرىۋەتكەن دېگىنىنى قارىماملا، ـــ مايماق جايىغا كەلتۇرۇپ شىكايەت قىلىۋېلىشنى ئۇنتۇمىدى.

ھۇسەنبايىنىڭ كۆڭلى جايىدا ئەمەسمۇ نېمە، بۇرۇت بىلەن مايماقنىڭ گېپىنمۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن ئاڭلىدى. ئەجەبلىنىپ، ۋاي دەپمۇ كەتمىدى. ئۇ تېخىچە قاراپ تۇرغان خىزمەتكارغا:

ـــ ئاتلارنى بېقىپ قويغىن، ـــ دەپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

خىزمەتكار بېرىپ دەرۋازىدىن كىرىشتە سولدىكى بىرىنچى ئىشىكنى ئېچىپ قويۇپ قايتىپ كەلدى ۋە ئاتلارنى بىر ـ بىردىن يېتىلەپ ئاشۇ ئىشكىتىن ئەكىرىپ كەتتى. بۇرۇت بىلەن مايماق بىر ـ بىرىگە بىر، ھۇسەنبايغا كىرىپ كەتكەن ئۆيگە بىر قاراپ قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. ھۇسەنبايىنىڭ ئادەملەرگە چاي بېرىشنى تاپىلىمايى، ئاتلانى بېقىشنى تاپىلىشى، بىز ئۇچىمىز ئۇنىڭ نەزىرىدە ئادەم ئەمەسلىكىمىزنى ئىسپاتلايتتى. مەنغۇ بۇنداق مۇئامىلىلەردىن غەيرىيلىك سەزمەيتتىم. لېكىن، مايماق بەلەن بۇرۇت بايىنىڭ مۇئامىلىسىنى قاتتىق ھار كېلىشتى.

ـــ بۇ گەپچە، بىز بەگنىڭ قوتۇر ئېتىچىلىك ئېتىبارىمىز يوق ئەسكەرلەردىن ئىكەنمىز ـ دە؟ ـــ دېدى غەزىپىنى باسالمىغان مايماق.

ـــ تىنچ، ـــ بۇرۇت ئۇنىنى پەسلەتتى، ـــ باي، بەگ دېگەنلەرگە بىزنىڭ باشلىقىمىزلا ئادەم، باشقىسى ئۇلارنىڭ چاكىرىدەك مالاي كۆرۈنىدۇ. سەل چىداپ كۆتۈپ باقايلى قېنى...

ھۇسەنبايى ئۆيدىن چىقىشى بىلەن بۇرۇتمۇ پىچىرلاشنى توختاتتى. باي بۇلارنى ئۇنتۇپ قالمىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، شۇ تاپتا ھويلىدا پەيدا بولغان خىزمەتكارغا:

ـــ بۇلارغا چاي بەرگىن، ـــ دەپ بۇيرۇدى ۋە خىزمەتكار تارچۇققا كىرىپ غايىب بولغاندىن كېيىن بىزگە يۈزلىنىپ، ـــ چاي ـ پاي ئىچىپ، ئۇخلاپ ئارام ئېلىڭلار، بۇگۈن ئازراق ئىشىم چىقىپ قالدى. ئۆيدە بولالمايمەن، ـــ دېدى.

ئۇ كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ دەرۋازا تەرەپكە

كەتتى . شۇ يەردە خىزمەتكارى كۆرۈنگۈچە تۇردى . ئاندىن :

— چاينى ئۇلار ئۆزى ئىچىۋېرىدۇ ، سەن كەينىمدىن يېتىشىپ چىققىن ، گېپىم بار ، — دېدى .

خىزمەتكار بىر چۆگۈن ، ئۈچ چۆچەك ، قولتۇقىدا داستىخانغا يۆگەلگەن ئۈچ - تۆت زاغرا بىلەن سۇپا يېنىغا كەلدى . ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى پەستە قويۇپلا خوجايىننىڭ كەينىدىن چىقىپ كەتتى . دەرۋازىنىڭ ئېتىلگىنى ئاڭلىنىپ ، باشقا ئاۋاز ئۆچتى .

بۇرۇت بىلەن مايماق چالا پىشقان كۆممىقوناق زاغرىسىنى يارىتماي ، چۆچەكنى پۈتى بىلەن نېرى ئىتتىرىپ قويدى . مايماق :

— ئىت يېمەيدىغان زاغرىنى بىزگە يېگۈزگىنى نېمىسى ؟ — دەپ چالۋاقىدى ، — بىزنى ئوغرى كۆرگەندەك ئىشكىنى قۇلۇپلاپ چىقىپ كېتىۋاتىدۇيا ؟ مومىگۈل خوتۇنلىرىنى قورۇمدىغانىدۇ بىزدىن ؟

— خوتۇنلىرى باشقا هويلىدا ، — دېدى بۇرۇت چىشىنى غۇچۇرلىتىپ ، — بۇ هويلىدا قورۇغۇدەك بىر نېمىسىمۇ يوق بەچچىغەر پىخسىقنىڭ .

— قايتىپ كەتمەيلىمۇ ؟ بىزنى مالايچىلىك كۆرمەيۋاتىدىغۇ بۇ سەھرالىق تومپاي . . .

— باشلىققا نېمە دەيمىز ؟

— راستىنى دەيمىز - دە ؟ قورساققا نانمۇ تېپىپ يېيەلمىگىنىمىزنى دېمەيمىزمۇ ؟

— بەرسەك يەيمەن دەپ قاراپ ئولتۇرۇشتۇڭمۇ ، دېمەمدۇ ؟ — بۇرۇت مايماقنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدى .

— ئۇنداقتا . . .

— توختا ، گېپىم تۈگىسۇن ، — بۇرۇت ئۇنىنى پەسلىتىپ دېدى ، — ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ قىلمىز ، جاپا تارتقانغا لايىق نەپمۇ ئۇندۇرىمىز . . .

ئۇ قانداق نەپ ئۇندۇرۇش ، قانداق چۆمۈچ قىلىش توغرىسىدىمۇ سۆزلىگۈسى بار ئىدىيۇ ، مېنىڭ بارلىقىمنى ئەمدى كۆرگەندەك ، مېنى

ئىشارەت قىلىپ قويۇپ ، نېرى تېپىۋەتكەن چۆچەكنى ئالدىغا تارتىپ ، زاغرىنى چىلغىلى تۇردى . مايماقمۇ ئۇنىڭدىن ئۇلگە ئېلىپ چاي ئىچكىلى تۇردى .

مەن ئىلمان چاينى ئىككى قېتىم قۇيۇپ زاغرىنى يەپ بولغانىدىم . قورساق تازا تويۇپ كېتەلمىگىنى بىلەن هەر هالدا چالا پوكان بولۇپ ئارام ئالغانىدى . هۇسەنباينىڭ بايانىنقى گېپىدىن بۇگۈن كۈندۈزدە قىلىدىغان باشقا ئىش بولمايدىغانلىقىغا كۆزۈم يېتىپ ، تونۇمنى سېلىپ بېشىمغا قويدۇم ۋە سۇپىنىڭ تام تەرىپىگىرەك سۇرۇلۇپ ، پالاس ئۈستىگە ئۆزۈمنى تاشلىدىم .

ئويغانغىنىمدا ئەسىردىن ئۆتكەنىدى . بېشىم ئېسىلىپ كەتكەن ، بەدەنلىرىم ئۇرۇپ چېقىۋەتكەندەك ئاغرىيتتى . ئۆزۈم ئۇيقۇغا قېنىپ ئويغانغىنىمغا قارىماي ، كۆزلىرىمدە يەنە ئۇيقۇ بارەدەك ئېچىشاتتى . بۇلار ئاتتا بۇنچە ئۇزۇن سەپەر قىلىپ باقمىغانلىقىنىڭ ، يامغۇردا قالغانلىقىنىڭ سەۋەبى ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى . بۇرۇت بىلەن مايماقمۇ ماڭا ئوخشاش تونلىرىنى بېشىغا قاتلاپ قويغان ، مىلتىقلىرىنى بىقىنىغا چاپلىغان هالدا جاقاڭدا يېتىپ ئۇخلاۋاتاتتى . مايماق خورەك تارتاتتى ۋە ئاغزىنىڭ سىڭايان تەرىپىدىن كىشىنىڭ ئىچىنى ئېلىشتۇرغۇدەك شۆلگىيى ئېقىپ قالغانىدى . مەن ئۇ ئىككىسىنىڭ جىسمانىي جەھەتتىن هېچكىمدىن ئارتۇقچە ئالاهىدىلىكى يوقلۇقىنى كۆرەتتىم . ئۇلارنى يوغان گەپ قىلغۇزىدىغان ، باشقىلاردىن ئۆزىنى ئۈستۈن چاغلىتىدىغان نەرسىسى يېنىغا يېقىن چاپلاپ ، تاسمىسىنى بوينىدىن ئارتىلدۇرۇپ قويۇۋالغان ، شۇ تاپتا يامغۇرنىڭ تەسىرى بىلەن قېپقىزىل دات بېسىپ كەتكەن مىلتىقى ئىدى .

هويلا جىمجىت ئىدى . بۇ ئىككى چېرىك مېنى نېمىشقا ئۆزلىرى ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن ، قېچىپ كېتەر دەپ ئويلىمىغاندۇ ، دەپ خىيال قىلدىم ۋە هايال ئۆتمەي بۇنداق غەم قىلمىسىمۇ بولىدىكەن ، دەپ ئويلىدىم : دەرۋازا ئېچىدىن لوكا بىلەن چىڭ تاقالغان ، بۇنى ئاز دەپ زەنجىرلىنىپ قۇلۇپ سېلىنغانىدى . خىزمەتكار ئاتلارنى ئېلىپ كىرىپ كەتكەن ئىشكىمۇ قۇلۇپلاقلىق ئىدى . مەن ئىشىككە قۇلىقىمنى يېقىپ ، ئۇنىڭ ئېچىدە ئاتلار

بارلىقىدەك تەۋىش سەزمىدىم . قارىغاندا ، ئاتخانا بۇ ئىشكىنىڭ ئىچىدىلا ئەمەس ئىدى .

كەينىمگە يېنىپ ، بايا تىن خىزمەتكار كىرىپ كەتكەن تارچۇقنىڭ ئالدىغا كەلدىم . تارچۇق ئىككى ئادەم قاتارلىشىپ ماڭغىلى بولىدىغان خېلى ئۇزۇن ئارىلىق ئىدى . ئىككى تەرىپى تام بولۇپ ، بۇ تاملار ئۆينىڭ ئارقا تەرىپىدەك قىلاتتى . مەن شۇ ئارىلىقتىن مېڭىپ ئۇنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە چىققىنىمدا ، بۇ يەردە يەنە بىر ھويلا بارلىقىنى كۆردۈم .

ھويلا ، پەمىچە ئىككى مودىن كەڭرەك ئىدى . ئۇنىڭ دەرۋازىسى بىز دەسلەپ كىرگەن دەرۋازا بىلەن بىر تامدا بولۇپ دەرۋازىنىڭ ئىككى يېقىدا قاتار كەتكەن ئۆيلەر بار ئىدى ، ئۆيلەرنىڭ ئالدى باستۇرما ، ئۈستى لاپاس ئىدى . ھويلىنىڭ يەنە بىر تەرىپى كېسەك بىلەن ئېتىلگەن كۆڭ-گۈرىلىق تام بولۇپ سىرتى باغ ئىدى . دەرۋازىنىڭ مەن كىرگەن تارچۇق تەرىپىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئاتخانا ئىكەنلىكى ھويلىغا قارىغان تەرەپتىكى كەڭ ئىشىكتىن ، ئىشىك ئالدىدىكى توغراپ قويۇلغان بېدىلەردىنلا چىقىپ تۇراتتى . ئاشۇنداق قۇرۇپ كەتكەن بۇلتۇرقى بېدىلەر لاپاس تۆپىسىدىمۇ ئىككى ئادەم بويى ئېگىزلىكتە بېسىلىپ كەتكەنىدى . مەن ئاتخانىنىڭ كىچىكرەك يەنە بىر ئىشكى ئالدىنقى ھويلىدا ، خىزمەتكار ئاتلىرىمىزنى يېتىلەپ كىرىپ كەتكەن تەرەپتە ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم .

مەن ھويلىغا كىرگەندە خىزمەتكار باغ تەمىغا يېقىن يەردىكى قۇ-دۇقتىن سۇ تارتىۋاتاتتى . ئۇ مېنى كۆرمىدى ۋە بىر سوغا سۇنى يېنىككىنە كۆتۈرۈپ ياسداق بىر مەپە ، ئىخچام ياسالغان بىر ھارۋا تىكلەپ قويۇلغان تەرەپتىكى ئۆيلەرنىڭ بىرىگە كىرىپ كەتتى . بۇ ھويلىدا ئېغىل ، لاپاسلار ، كونا چاقلار ۋە بۇلۇڭلاردا ئەسكى ئېگەر ، ئۇچۇلۇق ، خامۇتتەك نەرسىلەر دۆۋىلەگلىك تۇرغىنى بىلەن سەينا ناھايىتى پاكىز سۈپۈرۈلگەنىدى . كېچىچە ياغقان يامغۇر ئاللىبۇرۇن سىڭىپ كەتكەن ، پەمىچە ، خىزمەتكار بىز ئۇخلاپ قالغاندا مەيدەت بولۇپ كەتكەن ئالدىنقى ھويلىنى تازىلاپ بولۇپ ، بۇ ھويلىنىمۇ تەكشى سۇ سېپىپ چىققانىدى .

مەن نېرىدىن تۇرۇپ ، بۇ ھويلىنىڭ دەرۋازىسىنى كۆزەتتىم .

قېلىن شاللاردىن ياسالغان قوش قاناتلىق دەرۋازا ئېگىز بولۇپ ، بوسۇغا تەرىپىمۇ يەرگە چاپلىشىپ تۇراتتى . تام ياقىلاپ سېلىنغان ئۆيلەر بولسۇن ، ئېغىل بولسۇن ، ئېگىز يېپىلغانىدى . بېدە ئېلىشقا ئىشلىتىدىغان بولسا كېرەك ، بىر ئادەم كۆتۈرەلمىگۈدەك تومۇلۇقتىكى ياغاچتىن ياسالغان ۋاخىنىلىق شوتا يەرگە يانتۇزۇپ قويۇلغانىدى . بۇ ھويلىدىن دەرۋازىسى ئېتىك ھالدا سىرتقا چىقىش ئۇچۇن ئەپلىكرەك ، پاكارراق تام باغنىڭ كۈگۈرىلىق تېمى ئىدى . ئەمما ، باغنىڭ باشقا تېمى قايسى تەرەپكە پا-سىل ئىكەنلىكىنى ، يول تەرەپلەرگە تۇتۇشىدىغان جايى بار – يوقلۇقىنى بىلگىلى بولمايتتى .

مەن ئاتخانىغا كىرىپ ، ماڭا تازا ئەسقاتقان ۋە ھېلىمۇ ئەسقېتىشى مۇمكىن بولغان ئېتىمنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ قەدەم بېسىشىمغىلا خىزمەتكارنىڭ قوپال ئاۋازى ئاڭلاندى :

— نېمە قىلىپ يۈرىسىلە ؟

ئارقامغا ئۆرۈلۈپ ، مەينىڭ تىكلەكلىك شوتىسى يېنىدا ماڭا قادـ-لىپ قاراپ تۇرغان خىزمەتكارغا سالام بەردىم . ئۇ ئىلىك ئالمىدى ۋە يەنە :

— نېمە قىلىپ يۈرىسىلە دەپ سوراۋاتىمەن ؟ — دېدى .

— ئاتلارغا قاراپ باقاي ، دېۋىدىم . . .

— كىرمىسەڭلىمۇ بولىدۇ ، لازىم بولغاندا ئۆزۈم ئاچقىپ بېرىمەن ، — دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن .

قەدىمىم توختىغان پېتى قالدى ، كەينىمگە يېنىپ چىقىپ كېتىشنى ئويلاپ بولىدىغانىدەك سېزىپ ، ئۇ تۇرغان تەرەپكە باردىم .

— ئۆيگە كىرىڭلا ، — دېدى ئۇ خۇشياقمىغانىدەك ۋە ئۆزى باشلاپ ئىشكى ئوچۇق بىر ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

ئۇنىڭ كەينىدىن كىردىم . ئۆي كىچىك بولۇپ ، زەي پۇرىقىغا تېزەك پۇرىقىمۇ قوشۇلغانىدى . ئىشىك ئوچۇق ۋە تۆگلۈككىمۇ بىر نەرسە يېپىلمىغىنىغا قارىماي ، ئۆي ئىچى ئانچە يورۇق بىلىنمەيتتى . بۇ ، ئۆينىڭ ئالدى تەسكەي ، ئىشكىنىڭ پەسلىكىنىڭ سەۋەبىدىن ئىدى . ئۆي ئىچىدە شۇ تاپ چۈشىلەرنىڭ ئادەمنى گەرەخ قىلغۇدەك غۇرۇلدىغان ئاۋازى ئاڭـ

لىنىپ تۇراتتى .

ــ ئولتۇرۇڭلا ، ــ دېدى ئۇ مېنى زەي ئۇستىگىچە ئۆرلەپ چىققان سۇپىغا سېلىنغان بىر يىرتىق كۆرپىگە تەكلىپ قىلىپ .

مەن ئولتۇرۇپ دۇئا قىلدىم . ئۇ قىزغىن بولمىسمۇ قوشۇلدى . تىنچلىق سورىشىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ كولۇڭدىكى چۆگۈننى قولىغا ئېلىپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى . ئۇنىڭ چاي قۇيۇش ئۇچۇن تاۋاق ئىزدەۋاتقانلىقىنى سېزىپ :

ــ ئاۋارە بولمىسلا ، چاي ئىچمەيمەن ، ــ دېدىم ، ــ ئاۋۇ ئىككىسى ئۇخلاۋاتىدۇ ، يالغۇز ئولتۇرۇپ زېرىكتىم . . .

ــ مەن باشتا سىلىنمۇ ئاشۇ بۇلاڭچى چېرىكلەردىنمىكىن دەپ ئويلاپتىكەنمەن . دەسلەپ باي سىلىگە كۆز ــ قۇلاق بولۇشۇمنى تاپىلاپ قويۇپ كەتتى . سىلى ئۇخلاپ كەتكەندىن كېيىن ، شاپبۇرۇت چېرىك يەنە ئالاھىدە تەكىتلەپ ھېزى بولۇشۇمنى بۇيرۇدى . شۇنىڭغا قاراپ سىلىنى ئۇ ناكەسلەر بىلەن بىر يولدىكى ئادەم ئەمەس ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدىم . . .

مەن گۇ سوزىنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ قالغىنىمدىن كېيىنكى كەچمىشلىرىمنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم .

ــ شۇ چاغقىچە مەن ئۆزۇمنى دۇنيادىكى ئەڭ تەلەيسىز ، خۇدا ئۇرغان ئادەم دەپ ئويلايتتىم ، ــ دېدى ئۇ خورسىنىپ ، ــ گېپىڭلىدىن قارىغاندا ، سىلى مەندىنمۇ بىتەلەي ئىكەنسىلە . . . مەن يەتتە ئاتىنى باقمەن ، ئىككى ھويلىغا قارايمەن ، باغدا موزايدەك چوڭلۇقتا تۆت ئىت بار ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمەن . . . ھۇسەنباينىڭ خۇسۇسىي مېھمانلىرى كېلىپ قالسا ــ بۇنداق مېھمانلار ئۇزۇلمەيدۇ ــ ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنىڭ بوغۇزىدىن ئۆزىنىڭ گېلىغچە ماڭا كۆتۇرە . . . ئەمما ، مەن ھەر ھالدا مۇشۇنداق بىرەر ــ يېرىمدەم ئارام ئالدىغان پۇرسەتكىمۇ ئېرىشىپ قالمەن . سىلىزە . . .

ئۇنىڭغا قېچىپ كېتىشىمگە ياردەم قىلىشىنى سورايدىمۇ ، يەنە بۇ توغرىدا ئېغىز ئاچماي ، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ

بېقىش ئۇچۇن :

ــ باشلىرىنى ئېلىپلا تاشلاپ كەتسىلە بولامدۇ ؟ ــ دەپ سورىدىم ، ــ مەنغۇ مۇساپىر ، ھېچ يەرنى بىلمەيمەن . بىئىلاج . . .

ئۇ تازا ئۇزۇن ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنۇۋېتىپ :

ــ نەگە كەتكىلى بولىدۇ ؟ ھەممە يەردە قازاننىڭ قۇلىقى تۆت ئىكەنلىكىنى دېمەيرەك تۇرايلى ، بۇ يېزىدىن چىققىلى بولمايدۇ ، چىققان بىلەنمۇ ھۇسەنباينىڭ قولى ئۇزۇن ، يامۇل بىلەن ، چېرىك باشلىقى بىلەن ياغ ــ گۆشتەك يېقىن ، نېرىسى ھەپتە ــ ئون كۇن ، بېرى ئۇچ كۇندىلا تۇتۇپ ئەكىلىدۇ . . . ــ دېدى .

ئۇ بۇ گەپلەرنى مېنىڭ ئاڭلىشىم ئۇچۇن ، قېچىپ كېتىش نىيىتىدە بولماسلىقىم ئۇچۇن دەۋاتقاندەك بىلىنگەنىدى . سۆزىنىڭ داۋامىنى ئاڭلىغانسېرى ، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ئىسكەنجىدە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم .

ئۇنىڭ ئېيتقىنىچە ، ئۇ دادىسىنىڭ ھېچكىم بىلمەيدىغان قەرزى ئۇچۇن بۇ ھويلىغا يىللىقچى ھېسابىدا باغلىنىپ قالغىنىغا ئون ئۇچ يىل بوپتۇ . ئۇنىڭ يەنە بىر ئانىسى بولۇپ ، ئۇلار ئىككىسى يېزىنىڭ ئىككى بېشىدا ئولتۇرىدىكەن ، ئانىسى ھازىر مەزگىلدىن ئىلگىرى قېرىپ كەتكەن ، شۇنداق تۇرۇقلۇق ھۇسەنباينىڭ يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىقچىلىق قىلىدىكەن . گەپ شۇنداق دېيىلگىنى بىلەن ، يەرنى مۇشۇ ئوغلى ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈش پۇرستىدىن پايدىلىنىپ تېرىپ ، چاغلاپ ، سۇغىرىپ ، يىغىشتۇرۇپ بېرىدىكەن . ئۇ دادىسىنىڭ قەرزى قانچىلىك ، ئۇنىڭ قانچىلىكى تۆگىگەنلىكىنىمۇ بىلمەيدىكەن .

ئۇ خوجايىنى ھۇسەنباينىمۇ تەرىپلەپ بەردى . ھۇسەنباينىڭ دادىسى ياسىن بەگ دېگەن كىشى بولۇپ ، دادا ــ بالا ئىككىسىنىڭ قولىدا مۇشۇنداق يېزىدىن ئۇچى بار ئىكەن . ھۇسەنباينىڭ بۇ ھويلىسى ، ئەمەلدە ئاتخانا ھېسابىدىكى ھويلا بولۇپ ، ئۇچ خوتۇنى بىلەن ئۇ قوشنا يېزىدىكى ئاساسلىق ھويلىسىدا تۇرىدىكەن . ھۇسەنباي بۇ ھويلىسىدا بەزىدە مېھمان كۆتىدىكەن ، بەزىدە ئاشنا ــ ئۇيناشلىرى بىلەن قونىدىكەن . شۇلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئۇ تولىراق خوتۇنلىرى بار ھويلىدا تۇرىدىكەن . بۇ

يېزىدا ئۇنىڭ ئۆزىگە تەۋە تۆت يۈز ئەللىك مو ، دادىسىغا تەۋە ئالتە يۈز مو يېرى بار ئىكەن . . .

مەن بۇرۇت بىلەن مايماقنىڭ ھۈسەنبايدىن رەنجىپ : « ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ قىلمىز » دېگىنىنى يادىمغا ئالدىم . ئۇلار باينىڭ يەنە بىر ھويلىسىنمۇ بىلدىڭاندەك قىلاتتى .

— ئاۋۇ ئىككى چېرىك بۇ يەرگە دائىم كېلىپ تۇرامدۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— چېرىكلەر پات ـ پات كېلىپ تۇرىدۇ ، يامۇلدىنمۇ كاتتا باراڭ قورساقلار چىقىپ تۇرىدۇ ، مەن قايسىبىرىنى تونۇپ بولاي ؟ — دېدى خىزمەتكار ، — ئۇ ئىككىسىمۇ بۇ ھويلىنى بىلگەنگە قارىغاندا بۇرۇن كەلگەن بولسا كېرەك . . . ئەمما باي ئەتىگەن ماڭا ھېچكىمنى كىرگۈزمە ، دېگەنىدى ، — دېدى ئۇ يەنە ، — بىرىنىڭ كېلىدىغانلىقىنمۇ ئەسكەرتمىگەن . قارىسام سىلەر لاي ـ پايلارنى يۇكلەپ كىرىپسىلەر ، ئەگەر باي يەنە بىردەم كەلمىگەن بولسا تۆت ئىتنى قويۇۋېتەتتىم . . .

مەن ئۇلارنىڭ يولدىلا ھۈسەنئاخۇن دەپ بىر نەچچە قېتىم ئاغزىغا ئالغانلىقىنى ، ئالدىرىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردىم .

— ئۇنداق بولسا ، باي بۇ ئىشتىن خەۋىرى بولسمۇ ، ئۆزىنى تارتقۇسى كېلىۋاتقان ئوخشايدۇ ، — دېدى ئۇ .

— نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەملا ؟ — سورىدىم .

— سىلىنى نېمە ئىش قىلىشقا بۈيرۇغان ؟ — قايتۇرۇپ سورىدى ئۇ .

مەن راستىنى ئېيتىپ بەردىم ۋە :

— بىلىسمۇ چېرىكلەر بىلەمدىكىنتاڭ ، مەندىن يوشۇرۇشىدۇ ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم .

— مۇنداق گەپ دەڭلا ، — دېدى ئۇ ، بۇ ئىش توغرىسىدا سۆزلەش ئۇنىڭغا ياقمىسا كېرەك ، قوشۇمسى تۇرۇلۇپ ، ياڭاق مۇسكۇللىرى تارتىشتى ، — بۇلارنىڭ بەزى سۆھبەتلىرىگە چاي توشۇش باھانىسىدە قۇلىقىم چۈشۈپ قالىدۇ . گەپ قىلساق گەپ ئۆزۈن . . .

بۇ ئىشنىڭ بېشى بەگلىك تالىششتىن چىققانىكەن . ئەسلىدە ئايىغدىكى بىر يېزىدا ئابلىمىت دامۇللا ئىسىملىك بىر ئادەم بولۇپ ، بۇرۇندىن مۇشۇ يېزا قوشۇلۇپ بەش يېزىنىڭ بەگلىكىگە بەگ ئىكەنىدۇق . تۆت ـ بەش يىلدىن بۇيان ھۈسەنباي بىلەن دادىسى ياسىن باي بىرلىشىپ ، بىر تەرەپتىن ، يەر ئاۋۇتۇپ تەسىرىنى ئۇچ يېزىغىچە كېڭەيتىپتۇ ، يەنە بىر تەرەپتىن ، يامۇل ، چېرىك چۇشكۈنىگە قاتىراپ يۇرۇپ ھېمات كۆپەيتىپتۇ . بۇ يىلقى بەگ « سايلاش » تا ناھىيىنىڭ ئامبىلى ، قازىخانا مەھكىمى شەرئىي ئابلىمىت دامۇللا تەرەپ بولۇپ ، ئامبال بىر قېتىم ، قازى ئىككى قېتىم شۇنىڭ ھويلىسىدا قونۇپ ، ئەل ئىچىگە سۇر كۆرسەتكەن بولسىمۇ ، خەقنىڭ كۆتكىنىنىڭ تەتۈرىچە ئىش بولۇپ ، ئابلىمىت دامۇللا بەگلىكتىن قېلىپ ، ياسىن باي بەگ بولۇپ « سايلىنىپتۇ » ، بەزى يۇرت چوڭلىرى ، ئامبال ياسىن بايىنىڭ ئۇچ يېزىدىكى تەسىرى ئابلىمىت دامۇللا بەگنىڭ ئىككى يېزىسىنىڭكىدىن ئارتۇق ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىپ ، ئەسلىدىكى پىكرىنى ئۆزگەرتتى ، دەيدىكەن . يەنە بەزى يۇرت چوڭلىرى بولسا ، ئامبالغا كىمنىڭ بەگ بولۇشى بەرىبىر ، ئۇ : « سېنى بەگ قىلمەن » دەپ بىرىنى شىلدۇ ، « سېنى بەگ قىلمەن » دەپ يەنە بىرىنى شۇمىدۇ ، شۇنداق قىلىپ باز ـ بازغا سېلىپ ، قايسىسى جىق پارا بەرسە شۇنى سايلايدۇ ، دېيىشىدىكەن .

نېمە قىلسا قېتۇ ، ياسىن باي بەگ بوپتۇ . ئۇ بەگ بولسىمۇ ئابلىمىت دامۇللىنىڭ تەسىرىنىڭ چوڭلۇقىنى ، ئامبالنىڭ ئاز ـ تولا مايىللىقى بارلىقىنى ، قازىخانا ھېلىمۇ ئۇنى قوللايدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماپتۇ . بۇ ھال كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئابلىمىت دامۇللىنىڭ يېڭىۋاشتىن بەگلىككە دەسسەش ئېھتىمالىنى ياسىن بەگنىڭ ئالدىغا تەھدىت تەرىقىسىدە تەڭلەپ تۇرىدىغانلىقى ھەققىدە گەپ ـ سۆز كېمەيمەپتۇ . يېڭىلگەن ئابلىمىت دامۇللا شۇك ياتماپتۇ ، ئۇمۇ ئۆزىگە تونۇش يوللار بىلەن يامۇلنىڭ ئىشىنى قېقىشتىن توختىماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ، ياسىن بەگنىڭ شەنىگە قارىتىپ ناھايىتى سەت بىر خەۋەرنى تارىتىشقا باشلاپتۇ . بۇ خە-

ۋەر بويىچە ئېيتقاندا ، ياسىن بەگ ياموللىنىڭ كاتتىلىرىغا ، چېرىك باشلىقلىرىغا قىز « سوۋغا » قىلغانمىش . . . بۇ خەۋەر يېزىمۇ يېزا تارقىلىشتىن باشقا شەھەرگىمۇ يامراپ كەتكەن . بەزى بەگلەر ئولتۇرۇشىدا ياسىن بەگنىڭ رەقىبلىرى ئۇنىڭ يۈزىدىن يۈزىگە : « سىلىنىڭ بەگلىكىلىرى تەۋەسىدە مالغا ئوخشاش ئايرىم بېقىلىپ بوردىلىۋاتقان قىزلار بار ، دەپ ئاڭلايمىز ، راستمۇ ؟ » دەپ سوراشقان . شۇنداق گەپ ـ سۆزلەر جېنىغا تەگكەن ياسىن بەگ ئابلىمىت دامولىلىدىن قىساس ئېلىش ، ئۇنىڭ ئابرويىنى تۆكۈش ۋە ئەل ئىچىدە شەرمەندە قىلىپ باش كۆتۈرگۈزمەسلىك ئۈچۈن ، ئۇنىڭ قىزىنى بۇلاپ كېتىش ئويۇنىنى پىلانلاپ چىققان .

ــ ئاڭلىغىنىم بويىچە ئۇنىڭ رەسىدە بولۇپ قالغان بىر قىزى بار ئىمىش ، ــ دېدى خىزمەتكار سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ، ــ سىلەر شۇنى بۇلاپ قېچىپ ، شەھەردىكى بىر شوپاڭخانىغا ئاپىرىپ قويارمىسىلەر . ئۇ شوپاڭخانىدا ھەرىكى ـ سەرىكى قىز ـ چوكانلار بولارئىمىش ، ئابلىمىت دامولىلىنىڭ قىزى ئۇ يەردە بىر كۈن ، يېرىم كۈن ئەمەس ، بىرەر ـ ئىككى سائەت تۇرسىلا داڭقى تارىلىۋېرەرمىش . ياسىن بەگ ئاندىن : « مانا كۆرۈڭلار ، دامولىلىنىڭ قىزى شوپاڭخانىدىن چىقىپتىغۇ ؟ » دەپ يۈرتىمۇ يۇرت گەپ تاراتماقچى ۋە قازىخانىدىكىلەرنىڭمۇ ئاغزىنى تۇۋاقلىماقچى . كۆردىڭلىمۇ ، ئىت بىلەن ئىت تالاشسا ، بىر ـ بىرىنى كاڭشىتىپلا بولىدى قىلمايدۇ . . .

ئۇ ئاڭلىغان شوپاڭخانا چوقۇم گۇ سوزىنىڭ ھويلىسى دەپ پەرەز قىلدىم . ھېنىڭ بىلىشىمچە ، شەھەردە بىر نەچچە شوپاڭخانا بولسىمۇ ، « ھەرىكى ـ سەرىكى قىز ـ چوكانلار بار » شوپاڭخانا شۇ گۇ سوزىنىڭ ئىدى . ئۇ يەردىكى چولپانخان ، جەننەتخانلارنىڭ ئېيتىشچىمۇ ، ئۇ يەرگە كىرىپ قالغان قىز ـ چوكانلار « چالا تەتەي » نامىنى ئېلىپ ، بىردەمدىلا داڭق چىقىراتتى . شۇنداق پەرىزىمنى چېرىك باشلىقى بىلەن بازار بېگىنىڭ گۇ سوزا بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە ئىكەنلىكى تەستىقلايتتى .

ــ سىلىنىڭ خوجايىن نېمىشقا ئۆزىنى قاچۇرۇپراق يۈرىدۇ ؟ ــ

سورىدىم بۇنىڭغىمۇ قىزىقىپ .

ــ ئالىمادىس پىلان ئاقماي قالسا بىلمەس كىشى بولۇۋالماقچى . ئۇلا ئەمەس ، ياسىن بەگمۇ تۇنۇگۈن ئەتىگەندىن بېرى يوق ، ئۇ سىلەرنى بىر كۈن يوشۇرۇپ ساقلاشنى ئوغلى ھۈسەنبايغا تاپشۇرۇپ قويۇپ مەكتىكە كەتتى . ھۈسەنبايمۇ ئۆزىنى دالدىلايدىغان يەر پەملەپ يۈرىدىغۇ دەيمەن .

ــ ئاقماي قالدىغان تەرىپىمۇ بار ئىكەن ـ دە ، تېخى . . .

ــ ئابلىمىت دامولىلىنىڭمۇ مالاي ـ چاكارلىرى جىق ، ئالدى ـ كەينىدە ھىماتى بار ـ دە ؟ شۇڭا چېرىكلەرنىمۇ پۇقراچە ياساندۇرۇپ چىقارغان گەپ ! ئىش تەتۈرىگە ئۆرۈلۈپ قالسا سىلەرنى ئەۋەتكەنلەرمۇ « بىزنىڭ خەۋىرىمىز يوق ئىكەن ، بۇلار ئۆز بېشىمچە قىلغان ئىش ئوخشايدۇ . . . » دەپ تۇرۇۋېلىشقا ئەپلىك ، ــ خىزمەتكار سوغۇق كۈلۈپ قويۇپ سۆزىنى مۇنداق تۇگەتتى ، ــ جاھان شۇنداق جاھان بۇرادەر . باي ، بەگ دېگەنلەر بىر ـ بىرىگىمۇ ئىشەنمەيدۇ ، ھەتتا دادا بالىغا ، بالا دادىغا ھۆل خىش قويۇپ تۇرىدۇ . شۇڭا ، ئۆزۈڭلىغا ئۆزۈلا ھېزى بولۇپراق يۈرۈڭلا . كونىلاردىن قالغان تەمسىل بىكار ئېيتىلمىغان : دۆ غېرىبنى ئۇرار ، ئۆمۈچۈك مۇساپىرنى . . .

مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن پىشەلمىگەن بىرمۇنچە چىگىشلەرنىڭ تۇگۈچىنى بىلىپ قالغانىدىم . بۇ خىزمەتكار بىلەن تونۇشقانلىقىمىزغا تېخى بىر كۈن بولمىغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئاغزىنى قويۇپ بېرىپ ماڭا ئۆز خوجايىنىدىن تارتىپ ئۇنىڭ رەقىبلىرىنىڭ سىرلىرىغىچە سۆزلەپ بەرگەنلىكى ماڭا ئىشەگەنلىكى ئىدى . مەنمۇ ئۇنىڭدىن قورقمايلا كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتتىم :

ــ مەن بۇلارنىڭ تالىشىش ، ئورا كولاشلىرىغا ئارىلاشماي ئۆزۈمنى دالدىغا ئالسامچۇ ؟

ــ بۇ ئىشنى قىلىش ـ قىلماسلىق ھەققىدە بىرىگە مەسلىھەت بەرگۈلۈك ئەمەس ، ــ دېدى ئۇ بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن ، ــ مېنى كۆڭلۈڭلىگە يېقىن تۇتۇپ مەسلىھەت سورىغانكەنسىلە ، مەنمۇ كۆڭلۈمـ

دىكتىنى ئېيتاي : ياخشى ئويلاپسىلە . قايسى ئۇسۇل بىلەن دالدىلىنىشقا كەلسەك ، بۇنىڭغا مەنمۇ بىر نېمە دېيەلمەيمەن . مۇساپىر ئىكەنسىلە ، ئالدى ـ ئارقاڭلىنى ئويلاپ بىر ئىش قىلارسىلە . بىزنىڭ خوجايىن بىلەن بۇرۇتلۇق چېرىكنىڭ كەينى ـ كەينىدىن تاپىلىشىغا قارىغاندا ، بۇلار سىلىنى قاچۇرۇپ قويمايدىغاندەكمۇ تۇرىدۇ . . . ئاندىن قاچقاندىمۇ نەگىچە قاچالايدىغانلىقىڭلىنى ، تۆتۇلۇپ قالساڭلا قانداق بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ قويۇڭلا . . .

ئۇنىڭ مېنى قوللىشى شۈنچىلىك بولدى . ئۇ قېچىپ كېتىشىمگە قارشى تۇرمىغان بولسىمۇ ، قورقىتىشىدىن قارىغاندا ، ياردەم بېرىدىغان ئىپادىمۇ بىلدۈرمىدى . ئۇ ئاشۇنداق ئېھتىيات قىلىۋاتقاچقا مەنمۇ بۇ ھەقتە ئىلگىرىلەپ بىر نەرسە دېيىشنى لايىق كۆرمىدىم .

ئارىلىقتا داۋام قىلغان قىسقا جىملىقتا ئۇ ئۆز ئادىتى بويىچە بىرەر شەپە سەزدىمۇ نېمە ، ئورنىدىن تۇرۇپ :

ـــ جىنىدەك ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلا ، مەن تاشقىرىقى ھويلىغا چىقىپ كىرەي ، ـــ دېگىنىچە چىقىپ كەتتى .

ئۆيدىكى چۈنىلەرنىڭ دەستىدىن ئولتۇرالماي كېتىۋاتاتتىم . ئۇ-نىڭ چىقىپ كېتىشى بىر باھانە بولدى ـ دە ، مەنمۇ سىرتقا چىقتىم . كۈن ئولتۇراي دەپ قالغان ، ھاۋا دىمىق بولۇشقا باشلىغانىدى . ھېنىڭ باغ تە-رەپكە بېرىپ باققۇم بار ئىدى . خىزمەتكار كىرىپ قالسا ، باشقىچە بىر خىيالارنى قىلىپ يۈرمىسۇن دەپ ئۆزۈمنى تىيىدىم . شۇ چاغدا خىزمەت-كارمۇ پەيدا بولدى ـ دە ، مەن تېخى كۆرۈپ باقمىغان خۇشاللىق بىلەن كۈلۈپ :

ـــ ئاۋۇ ئىككى چايان ئويغىنىپتىكەن ، سىلىنىڭ يوقلۇقۇڭلىنى كۆرۈپ ئۆزىنى قويالماي قېلىشىپتۇ ، ـــ دېدى ، ـــ مەن ماڭا ياردەملىشىپ ئات بېقىۋاتىدۇ ، دەپ خاتىرجەم قىلىپ قويدۇم . چىقىپ بېقىڭلا . . .

ئەمەلىيەتتە ئىككىمىز تەڭ چىقتۇق . بۇرۇت بىلەن مايماق بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇراتتى . ئۇلار مېنى كۆرۈپ گەپ قىلمىدىيۇ ، ھومى-يىپ قويۇشتى . ئۇلار ئۇخلاپ قوپقاندىن كېيىن ملتقلىرىنى تازىلاشقان

بولسا كېرەك ، ملتقلاردىكى دات كۆزگە چېلىقمايتتى . مەن بېرىپ سۇ-پىنىڭ بىر تەرىپىدىكى لېۋىگە ئولتۇردۇم . ئىككى چېرىك ئاسمانغا قاراپ قويۇپ شۇك ئولتۇرۇشتى . بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ زېرىككىنىنى ، پاتراق قاراڭغۇ چۈشۈشنى كۈتۈۋاتقىنىنى بىلىش مۇمكىن ئىدى .

خىزمەتكار بىلەن ھۇسەنباي دېيىشۈالغان بولسا كېرەك ، كۈن پۈتۈنلەي ئولتۇرۇپ كەتكەن چاغدا خىزمەتكار دەرۋازىدىكى قۇلۇپنى ئېچىپ لوكىنى چۈشۈردى . سەل ئۆتۈپلا ھۇسەنباي كىرىپ كەلدى .

ـــ ئۆيگە كىرىڭلار ، ـــ دېدى ئۇ خاپىلىقىنى ئېيتىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللەۋاتقان بۇرۇت بىلەن مايماقتىن ئىلگىرىرەك . ئىشكىنى ئاچ-قاچ ئۇ يەنە سۆزلەپ تۇردى ، ـــ باي بولماق ، پۇل تاپماق ، يەر يىغماقمۇ ئاسان ئەمەس . . . ھەممىگە كۆز ـ قۇلاق بولۇپ تۇرمىسا بولمايدۇ ، بۇغدايلار پىششىپ قالدى . ئېتىزلارنى ئارىلاپ تۇرمساق ئوتاقچىلار ، يىللىقچىلار بۇغداينىڭ بېشىنى ئۈزۈۋالدۇ . ھېچ بولمىسا سىيرىۋالدۇ .

بىز كىرگەن ئۆي يەرگە سېلىنغان يوغان پالاستىن باشقا ھېچ-قانداق جاھاز يوق ، قۇرۇق ئۆي ئىدى . ئۆي ۋاسا جۇپ بولۇپ ئېگىز يېپىلغانىدى . دېرىزە ۋە ئىشىك يوق تاملارغا قاتارلاشتۇرۇپ ئېگىز تەك-چىلەر چېقىرىلغان بولسىمۇ تەكچىلەر بوش ئىدى . ھۇسەنباي باشقىلاردىن ئاۋۋال ئۆزى ئولتۇرۇپ ئاندىن ئۇچىمىزنى ئولتۇرۇشقا قول ئىشارىتى قىلدى . بۇرۇت بىلەن مايماق ھۇسەنبايىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ، ئۇنىڭغا يېقىن ئولتۇرۇشتى . مەن پالاسنىڭ قىرىغا ـــ ئىشىككە يېقىنراق ئولتۇردۇم . ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن دۇئا قىلىش ، تىنچلىق سورىشىشلارمۇ بولمىدى . ھۇسەنباي ھېچ بولمىسا ، ئىككى چېرىكنى مېھمان قاتارىدىمۇ كۆرمىدى . ئىككى چېرىكنىڭ خېلىدىن بۇيانقى تۇرۇك قاپىقى تېخىمۇ سېلىندى . شۇ ئارىدا خىزمەتكار داستىخان ئېلىپ كىردى . خىزمەتكار جېنىدا ئىككى چېرىكنى كۆزگە ئىلمىغاندەك قول چايقاشقا سۇ ئەكەلمىدى .

ـــ سىلەرنى ئاخشام كېچىلەپ كۈتكەنىدۇق ، كەلمىدىڭلار ، ـــ ھۇسەنباي داستىخان يېيىلغاندىن كېيىن قېتىپ كەتكەن ھەمەك ۋە ھەر خىل توقاچلارغا بىر قارىۋېتىپ داۋام قىلدى ، ـــ بىر قازان ئاش قىلغان ،

ئارىراق بىر ئوغلاقنىمۇ قان قىلغانىدۇق . سىلەر كەلمىگەندىكىن كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ ، دەپ ئىسسىقتا بۇزۇلۇپ قالمىسۇن ئۈچۈن ئەتىگەن مەسچىت ئەھلىدىن دۇئا ئېلىشقا توغرا كەلدى . ئەتىگەندىن بېرى بىزنىڭ ئوتاقچىلار بىلەن قوشنا يېزىلىقلارنىڭ خامان ئورنى تالىشىپ چىقارغان ماجىراسىنى ئاجرىتالماي ، شۇ ھەلەكچىلىكتە يۈرۈپ قارىيالمىدىم . ئەمدى بىكار بولۇپ بۇ تەرەپكە ماڭغىلىۋاتسام ، بىر تاغىمزىنىڭ ھالى پەسلەپ قالغانلىقىنى خەۋەر قىلىپ چاپار كەپتۇ . . . ، — ئۇ قېيىن ئەھۋالدا قالغاندەك ئېغىر ئۈھ تارتىپ قويدى ، — ھەر بىرىڭلارغا دېمەيلا ئۇ تەرەپكە ئاتلىنىشقا رايىم بارمىدى . . . قېنى چاي بولسىمۇ كەك ـ كەك ئېلىڭلار . . .

ئۇنىڭ يالغان سۆزلەپ ئولتۇرغىنىنى ئىككى چىرىكمۇ سەزدى . مەن خىزمەتكارنىڭ « ھۇسەن بايمۇ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشنىڭ كويىدا . . . » دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلىدىم .

خىزمەتكار ئۈچ چۆچەك بىلەن بىر چۆگۈننى قويۇپ قويۇپ چىقىپ كېتىۋاتقىنىدا ، ھۇسەنباي ئۇنىڭغا :

— ئاتلارغا قوناقتىن كەڭرىرەك بەرگىن ، — دەپ بۇيرۇدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى چىرىككە ، — مەن ئاشۇ چاقىرغان يەرگە بېرىپ باقاي ، — دېگىنىچە ئاستا قەدەم تاشلاپ چىقىپ كەتتى .

داستىخاندا ئىككى ھەمەك بىلەن تۆت توقاچ بار ئىدى . ئىككى چىرىك قاتتىق ناننى چىشلەپ كاراسلىتىپ بېگەچ چۆچەكلىرىگە نان چىلاشقا باشلىدى . مەن كىچىكرەك ، نېپىز توقاچتىن بىرىگە ئارىن ئېرىشەلىدىم . چىلانغان نان ئۇستىگە قۇيۇلغان قايناق سۇمۇ ئىلمان ئىدى .

— بىزنى ئەجەب بوزەك قىلىپ كەتتىڭىز بۇ ھۇسەك ؟ — مايماق قاتتىق ناننى ئەپلەپ يېيىلمەي ئاچچىق قىلاتتى ، — بىزنى « ھەق شەيدۇللاھ » دەپ كەلگەن دۈشمەنچىلىكىمۇ كۆرمەيۋاتىدۇ يا ؟ ئەتىگەننىڭياقى ئاچ تاشلاپ قويغىنى ئاز كېلىپ ، ئەمدى بەرگەن نەمىسىنى قارىمامدىغان . . .

— چىدا بۇرادەر ، چىدا . بىز ئەسكەر ، بىز بۇيرۇق تېشىغا چىقىپ

كېتەلمەيمىز . . .

— بىز ئەسكەر بولساقمۇ ھۇسەكنىڭ ئەسكىرىمىدۇق ؟

— شۇڭا چىدا دەۋاتىمەن . ھۇسەك دېگىنىڭنى ھۇسەك بولغىنىغىمۇ تويغۇزۇپ قويىمىز تېخى . . .

— قانداق قىلىپ ؟

بۇرۇت مېنىڭ بارلىقىم ئۈچۈن گەپ قىلالمايۋاتقانەك :

— نەپسىگىمۇ ئارام ئالدى ، ئاتلارنى قانداق باقتى بىر قاراپ باققىن ، — دەپ بۇيرۇدى مېنى ، — ئاتلار ئوبدان تويسۇن . . .

ئورنۇمدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقتىم . گۈگۈم يېيىلۇاتقان بولسىمۇ تالا ئۆي ئىچىدىن يورۇقراق ھەم دىمىقلىقمۇ تۆۋەنرەك ئىدى . ھۇسەن بايىنى چىقىرىپ قويغان بولسا كېرەك ، دەرۋازىنى ئېتىۋاتقان خىزمەتكار مېنى كۆرۈپ :

— يالغۇز چىقۇاپسىلىغۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ماڭا ئاڭلاتمايدىغان گېپى بار ئوخشايدۇ ، — دېدىم بېشىم بىلەن ئۆينى ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ ۋە ھۇسەكنى ھۇسەك بولغىنىغا تويغۇزمىز دېيىشۇاتقىنىنى سۆزلەپ بەردىم .

ئۇ مېنىڭ تويغان ـ تويمىغانلىقىمنى سورىدى . مەن بىر نېپىز توقاچقا ئاران ئۇلاشقىنىمنى ئېيتىپ بېرىۋىدىم ، ئۇ :

— خوجايىنىڭ بۇيرۇقى شۇ ئىدى ، شۇ پېتى ئەكىردىم . سىلىگە ئىككى توقاچ ئاتىغان ، بەرمىگەن بولسا يۇرۇڭلا ، قاتتىق ـ قۇرۇق بولسىمۇ زاغرا بار ، ئوبدانراق تويۇۋېلىڭلا ، — دېدى .

ئۇ مېنى باشلاپ بايانىن ئىككىمىز ئولتۇرغان ئۆيگە ئەكىردى . قارا چىراغنى ياققاچ :

— بايىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن ئاتلىرىڭلارغا بىر غەلۋىردىن ئارپا بەردىم . ئۇ ئىشىڭلارنىڭ ئەپلىشىپ قېلىش تەرەپداری ، ئۆزى غېپىدە قاچقىنى بىلەن ، — دېدى مەسخىرىلىك كۈلۈپ ۋە ، — بۇ جۇلدۇر چىرىكلەر كۆسەي مىلتىقىغا بەك ئىشىنىپ كېتىدىكەن ، — دېدى خىزمەتكار مەنىستىمەسلىك بىلەن ، ـ ھۇسەنباي ھەممىنى ئويلاپ قويغان ئوخشايدۇ ،

ئۇ مېنىڭ تۆت تايغانغا تايىنىپ ئۇلارغا ھېزى بولۇشۇمنى ، يېزىدىن چىقىپ كەتكۈچە ئۇلارنى پايلاپ يۈرۈشۈمنى ئاتايىن تاپىلىغان . مەيلى بۇ ھويلىدا ياكى باينىڭ يەنە بىر ھويلىسىدا تۇگمە چاغلىق نەرسىنى ئوغرىلىتالمايمەن ، بولمىسا بالاسىغا مەن قالىمەن . . .

— ئەدىپىنى يەيدىكەندە بۇ قاراقچىلار ؟

— بەك ئەدەپلىۋېتىشكىمۇ ئۇنىمايدىكەن باي ، — دېدى خىزمەتكار مىيىقىدا كۈلۈپ ، — ئۇر كۆتۈپ قويۇشقىلا بولىدىكەن ، — ئۇ مەنىلىك قىلىپ قوشۇپ قويدى ، — باينىڭ پىلانى ئۇچۇن بۇ چېرىكلەر لازىم ئەمەسمۇ ؟ قاچقىنى بىلەن ، — دېدى . چىراغنى مورا بېشىغا ئېلىپ قويۇپ ، تامدىكى قوزۇقىغا ئىلىقلىق بىر خالتىنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ داۋاملاشتۇردى ، — خوجايىن سىلەرگە « تاغام پالان . . . » دېگىنى بىلەن دادىسىنىڭ يېزىسىدىكى باراۋەتكە بارىدۇ . ياسىن بەگ بولمىسۇ يۇرت چوڭلىرى بۇگۈن سورۇن تۈزۈشۈپتىكەن ، ھۇسەنباي ئۇ يەردە تاڭ ئاتقۇچە ئولتۇرىدۇ ـ دە ، كېيىن : « مەن كېچىچە باراۋەتتە ئەدىم ، بۇنىڭغا پۇتۇن يېزا گۇۋاھ . . . » دېيىشكە ھازىردىن قازان ئېسىپ قويۇۋاتىدۇ .

ئۇ سۆزلىگەچ ماڭا تاۋاق بەردى . سىرتقا چىقىپ كېتىپ ، قىزىق بىر چۆگۈننىڭ بېغىنى چاپىنىنىڭ پېشىدا تۇتۇپ كۆتۈرۈپ كىردى :

— بايىاتىن بېرى ئويلاپ باش قاتۇرۇپ باقتىم ، — دېدى ئۇ مەن زاغرىنى چىلاپ ، چاي ئىچىپ بولۇپ ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىمنى ئېرتىپ « رەھمەت » دېگىنىمدىن كېيىن ئۇنىنى پەس چىقىرىپ ، — داموللامنىڭ ئۆيىدىن ياناشقىلىدا قېچىپ كەتسەڭلا كېتەلەيدىغاندەك تۇرىسىلە . ئىشكىلار ئاقماي قالسا پاتىپاراقچىلىق بولىدۇ ، شۇنىڭدىن پايدىلىنىپ تەكشۈرىتىڭلا . ئېقىپ قالسا ، ئاۋۇ ناكەسلەر قىز بىلەن قالىدۇ ، سىلىگە يەنىلا پۇرسەت چىقىدۇ . . . ئېتىڭلا كۆرۈمسىز بولغىنى بىلەن يارايدىغان ئۇچقۇر ئاتلاردىن ئىكەن ئەمەسمۇ ؟

— قايسى تەرەپكە ماڭسام ئەپلىكرەك ؟ — سورىدىم مەن ئەمدى ئۇنىڭدىن خېلى سۆيۈنۈپ .

— نەگە بارساڭلا جېنىڭلىنى سىغدۇرالايسىلە ؟ — ئۇ مەندىن قايتۇرۇپ سورىدى .

مەن ئويلانمايلا :

— قەشقەرگە كېتىش ئويۇم بار ئىدى ، — دېدىم ۋە ، — قەشقەر بۇ يەرنىڭ قايسى تەرىپىگە توغرا كېلىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيمەن ، — دەپ تولۇقلاپ قويدۇم .

ئۇ بىر ھازا پىشانىسىنى تاتىلاپ ئويلىنىپ :

— قەشقەرگە مەن بېرىپ باقمىغان ، بۇ يەردىن قەشقەرگە قانداق بارىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيمەن ، — دېدى . ئاندىن يادىغا ئالغاندەك قوشتى ، — بىر يول بار ، موغال تەرەپكە بارىدۇ . . .

— موغالغا كېتىۋالسامۇ بولۇۋېرىدۇ ، — ئۇنىڭ سۆزىنى تارتىۋالدىم . چۈنكى ، شاجۇمە بىلەن تىلەمچىلىك قىلغان يىللاردا موغالغا ئىككى قېتىم بارغانىدىم ، — موغالغا بېرىۋالسام قەشقەر يولىنى ئاسانلا تېپىۋالمەن .

ئۇنداقتا ، داموللامنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ، سول تەرەپتىكى يولدىن چىقماي مېڭىۋېرىڭلا ، — چۈشەندۈردى ئۇ ، ـ يۇرت تۇگەپ ، جاڭگال ئىچى بىلەن يېرىم كۈندەك ماڭغاندا يول ئىككىگە بۆلۈنىدۇ ، ئوڭ تەرەپتىكىسى مەكتىكە ، سول تەرەپتىكىسى موغالغا ئاپىرىدۇ . ئىشقىلىپ ، سول قولىنى بېسىپ ماڭساڭلىلا بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى موغالغا بارىسىلە . مەنغۇ بېرىپ باققان ئەمەس ، ئاڭلىغان . . .

مەن رەھمەت ئېيتتىم . ئىچىمدە بولسا : « موغالغا بولمىسۇ مەيلى ، ئىشقىلىپ چېرىك باشلىقى بىلەن بازار بېگىنىڭ قولى يەتمەيدىغانلا يول بولسا كېتىۋېرىمەن . كېتىۋەرسەم ھامان بىر يەردىن چىقىمەن . . . » دەپ ئويلىدىم .

ئىككىمىز قاراڭغۇلۇق باسقان ھويلىغا چىقتۇق . خىزمەتكار :

— سىلە ئەمدى ھەمراھىڭلارنىڭ يېنىدا بولۇڭلا ، چاندۇرماڭلا . مەن ئىتلارنى قويۇۋېتىپ چىقىمەن ، — دەپ قېپقالدى .

مەن ئالدىنقى ھويلىغا چىققاندا ئىككى چېرىك بىر نېمىلەرنى دەپ

كۇسۇرلىشىۋاتقانىدى ، مېنى كۆرۈپلا ئۇلار جىم بولۇشتى . بۇ-
رۇت مەندىن :

— ئىككى غالچا تېپىشپ ، ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ كېتىشتىگمۇ دەيمەن ، قېنى ئۇ گەدىنى قاتتىق يۇندىپۇرۇش ؟ — دەپ سوردى .

— ئۆزۈم يالغۇز ھويلىغا قاراپ يېتىشەلمەيدىكەنمەن ، ئىتلارنى قويۇپ بېرىمەن ، دەپ باغقا كىرىپ كەتتى .

— ئىتلارنى ؟ — ئەجەبلىنىپ سوردى مايماق ، — بۇ ھويلىدا ئىتلار بارمىكەن ؟

— بارەك قىلاتتى ، — دېدى بۇرۇت .

— يۇندىخورنىك گەدىنىنى قوپۇرۇپ يوغان سۆزلەشلىرى شۇ-
نىڭدىن ئىكەن ـ دە ؟ مەن تېخى . . .

— تۆتى بار ئىكەن ، ھەربىرى كىچىكرەك موزايدىن يوغان ، — دېدىم ئۇلارنىڭ قورقۇنچىسى ئاشسۇن دەپ .

ھەر ئىككىلىسى جىمىپ كەتتى . قاراڭغۇدا ئۇلارنىڭ چىرايى ئو-
چۇق كۆرۈنمىسىمۇ ، دەككە ـ دۈككىگە چۈشكەنلىكى ئېنىق ئىدى .

— قويۇپ قويايلىمۇ يا ، — دېدى بۇرۇت مايماقا ، — ساق باشنى ئاغرىتىپ نېمە قىلىمىز ؟ ھېلى ئاۋۇ غالچا چىقىپ ئۇقۇپ قالسا ، ئۆزىنىڭ كۈچى يەتمەي ئىتلىرىنى قويۇپ بېرىپ ئاۋارە قىلىدۇ .

— بوزەك بولۇپ ، دەرد يۇتۇپ كېتىمزمۇ ؟

— ئۇنچىلىك بىر نېمىگە دەردىمزمۇ يەڭگىللەپ كەتمەيدۇ .
بەربىر يەنە بىر پىلانىمىز بويىچە ئىش تۈتىمىز ئەمەسمۇ ؟

مايماق يان بەردى . ئۇ تازا ئۇلۇغ ـ كىچىك بىر تىنۇۋېتىپ ، قول-
تۇقىدىكى خېلى ئېغىر بىر نەرسىنى كۆتۈرگىنىچە قاراڭغۇ ئۆيگە كىرىپ كېتىپ قۇرۇق قايتىپ چىقتى . مەن ئۇ ئەكىرىپ قويغان نەرسىنى ئاشۇ ئۆيدىكى بىردىنبىر بىسات بولغان پالاس دەپ پەرەز قىلدىم . ئۇلارنىڭ دەردىنى ئېلىش ئۈسۈلى ئوغرىلىق ئىكەنلىكىمۇ مەلۇم بولغانىدى . يەنە بىر پىلانى نەدە ، قانداق ئورۇندىلىدىغانلىقىلا مەن ئۇچۇن ھازىرچە سىر ئىدى .

— چاقىر ئاۋۇ غېرىب كېپەن ئادىشكىنى ! — ۋارقىرىدى بۇرۇت ماڭا ، — قاراڭغۇ ھويلىسىنى بىزگە ساقلىتامدىكەن ئۇ ؟

مەن بۇرۇلۇپ تارچۇققا يېقىنلاشقاندا ، بىر قولىدا قارا چىراغ كۆتۈرگەن خىزمەتكارمۇ نېرىقى ياقتىن چىقىپ كەلدى . ئۇ بۇرۇتنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بولسا كېرەك ، تارچۇقتىن چىقىپ ، چىراغنى دەرۋازىغا يېقىنراق تامدىكى قوزۇققا ئوخشاش قېقىلغان چىراغپايغا قويۇپ قويۇپ ، بۇرۇت ئولتۇرغان تەرەپكە قاراپ :

— ساڭا ھېلى كېپەنمۇ تېپىلماي قالارمىكىن ؟ — دېدى .

بۇرۇتمۇ ، مايماقمۇ گەپ قىلمىدى . گۇمانىمچە ، ئۇلار ياكى باياتىن گېپى بولغان ئىتتىن قورقتى ، ياكى غىجىلىشىپ ئولتۇرغۇسى كەلمىدى . خىزمەتكار ئەتىگەن ئاتلارنى ئېلىپ كىرىپ كەتكەن ئىشكىتىن كىرىپ ، تۇيۇقسىز يېتەرلىك ھاردۇق ئالغان ئاتلارنى بىر ـ بىرلەپ ئاچىقىپ ياكى باغلىمايلا ياكى قولىمزغا بەرمەي دەرۋازا ئىچىدىكى ئارىلىقتا قويۇپ بەردى ـ دە :

— ئۆزۈڭنىڭ ئاتلىرىغا ئۆزۈڭ ئىگە بولۇش ! — دېدى ، — ئات ھويلىنى خاراب قىلسا خىيال ئەيلەشمىگىنكى ، ساق قويۇپ بەرمەيمەن .

ئۇ مېنىڭ ئېتىمنى ھەممىنىڭ كەينىدىن ئېلىپ چىققاندى . ئۇ-
نىڭغا يېقىنراق تۇرغانلىقىمدىن ، ئۇنىڭ كۆز ئىشارىتىنى چۈشەندىم ـ دە ، ئالدىراپ بېرىپ ئېتىمنى قولۇمغا ئالدىم . بۇرۇت بىلەن مايماقنىڭ جېنى چىققۇدەك ئاچچىقى كەلگەنلىكى ئەلپازىدىنلا بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇلار خىزمەتكارنىڭ بۇ سۆزلىرىگە سۆكۈت قىلغۇسى يوق ئىدىيۇ ، ئۇلارنى ياۋاش قىلىشقا مەجبۇر قىلىدىغان ئىش يۇز بەردى : تارچۇقتىن قاتارلىشىپ بىر قانجۇقنىڭ بالىلىرى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان ، سالپاڭ قۇلاق ، تۇم قارا ، مەن دېگەندەك موزاي چوڭلۇقىدا بولمىسىمۇ ئادەتتىكى ئىتلار-
دىن يوغان تۆت تايغان چىقىپ قاتىرىسىغا ئولتۇردى .

ئىتلارنىڭ ئادەمگە ئېتىلمايدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئەمما ، ئۇلارنىڭ سۈرى ئىككى چېرىكنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى . ئۇلار بېرىپ ئات-
لىرىنى تۇتتى . ئاڭغىچە خىزمەتكار ھېلىقى ئىشكىتىن ئېگەرلىرىنى

ئاچقىپ يەرگە تاشلىدى .

— ئېشەكلىرىڭنى ئېگەرلىشۇال ، — دېدى ئۇ .

چېرىكلەرنىڭ بىر كۆزى ئىتلاردا ، بىر كۆزى ئاتلاردا ئىدى . بۇ خىزمەتكارنىڭ ئېتىمنى ئېگەرلىشىپ بېرىشگە باھانە بولدى . ئاتلارغا مىنىش ئالدىدىن خىزمەتكار يەنە بىر قېتىم چېرىكلەرنى بوزەك قىلىۋالدى :

— چاپانلىرىڭنى سېلىپ قولۇڭنى كېرىپ تۇرۇش ، ئاختۇرۇپ بېقىپ دەرۋازا ئاچىمەن . ئۆيدىن بىر نېمىلەرنى ئوغرىلاپ كېتىشىڭ جاۋابىنى مەن قانداق بېرىپ بولالايمەن ؟

چېرىكلەر يولدا دەردىنى مەندىن ئالماسلىقى ئۈچۈن بولسا كېرەك ، ئۇ مېنىمۇ ئاختۇرغان بولدى ، شۇڭدىن كېيىنلا دەرۋازىنى ئېچىپ :

— يوقلىش كۆزۈمدىن بەدەرەك قاراقچىلار ! — دېدى .

بىز ئاتلارغا مىنىپ دەرۋازىدىن چىقتۇق . كۆزلەر قاراڭغۇغا ئۆگەنگۈچە بىر ئاز جىم ماڭدۇق . كېيىن مايماق زادى بولالماي قالدى :

— ئى كارامەتلىك خۇدا ، نېمە كۈنلەرگە قويۇۋاتسەن بىزنى ؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ .

— ئاستىراق ! — بۇرۇت ئاگاھلاندۇردى .

— ھەممىسى سېنىڭ قورقۇنچاقلىقىڭنىڭ كاساپىتى ، — مايماق بۇرۇتقا قاتتىق تەگدى ، — مىلتىق تۇرۇپمۇ تىترىگەن بارمۇ ؟

— مەن كېيىنكى ئىشىمزنى ئويلاۋاتىمەن بۇرادەر . « شىرنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس ، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر » ، كىم ۋايجان قىچقىرىدىغانلىقى كېيىن مەلۇم بولىدۇ . . .

مايماق ئۇندىمىدى . بىز جىمجىت توپا يولدا ئاللىقەيەرلەرگە كېتىۋاتاتتۇق . مەن قاراڭغۇدا ھېچ تەرەپنى پەرق قىلالماي ، مېڭىشنى ئاتىنىڭ ئىختىيارىغا بېرىپ ئولتۇراتتىم . ئېتىم تۇنۇگۈن ئاخشام يولغا چىققان چاغدىكىدەك شوخ ، ئويناقلاپ ، شاشىپ كېتىۋاتاتتى . مەن ئىككى چېرىكنىڭ ئۆزلەپ تۇرغان غەزىپىگە ياغ چاچقاندەك بولمىسۇن دەپ ، ئاتنىڭ بەك شاپاشلاپ ، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئېتىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىشىگە ئۇرۇنۇشىنى تىزگىننى چىڭ تارتىپ تۇرۇش ئارقىلىق توسۇپ قويۇۋا-

تاتتىم .

بىر چوڭقۇرلۇققا كەلگەندە ئاتلار ماڭماي ئېڭىشۋالدى . قاراڭغۇغا كۆنگەن كۆزلىرىم بىلەن كۆۋرۈكى يوق ، دۆڭ ئېرىقتىن ئۆتۈۋاتقىنىمىزنى بايقىدىم ، ئاتلار سۇ ئىچىۋاتاتتى .

— سۇغىرىپمۇ قويماپتۇ ، — دېدى بۇرۇت .

— بۇ قەستەن قېرىشىپ قىلىۋاتقان ئىش ، — دېدى مايماق يەنە قايناپ ، — خەپ ، بۇگۈن بۇ توڭگۇزنىڭ كۆچۈكىدىن تازا ئۆچ ئالمساق . . .

ئۇلارنىڭ قانداق ئۆچ ئېلىشى ماڭا نامەلۇم ئىدى . ئاچچىقى ئەقلىنى يەپ كېتىۋاتقان چېرىكلەرنىڭ يادىدىن ئابلىمىت دامۇللىنىڭ ئۆيىگە بېرىش ، قىزىنى بۇلاش دەيدىغان « ئاساسلىق ۋەزىپە » كۆتۈرۈلۈپ كېتىۋاتقانىدەك ئىدى . بۇ ھەقتە مايماق تاسادىپەنلا :

— بارىدىغان يەرگە بارغۇچە تاڭ ئېتىپ قالماس ؟ — دەپ ئەسكەرتىۋىدى ، بۇرۇت :

— تاڭ ئېتىپ قالسا ئەتە كەچ بارىمىز ! — دېدى .

— بىزنىڭ كىرگىنىمىز بىلىنىپ قالماس ؟

— بىلىنمەيدۇ ، ھۇسەك « تاغام ئاغرىق » دېگەننى باھانە قىلىپ قاچتى . ئۇ ئىككى ـ ئۈچ كۈنسىز قايتمايدۇ . خوتۇنلىرىنىڭ مىجەزىنى بۇرۇندىنلا بىلىمەن ، ئاران تۇرىدىغان جومباقلار ئۇ . . .

ئىككى چېرىك خىرقىرىشىپ كۈلۈشتى . ئۇلارنىڭ قانداق « قىساس » ئالىدىغانلىقىنى پەملەپ بولدۇم .

— ئوڭغا بۇرا ئېتىڭنى ، — دېدى بۇرۇت مايماققا ، — ھە ، ئەنە ، ئاشۇ دەرۋازا شۇ !

— دەرۋازىسى ئوچۇق ئىكەن تېخى ، — دېدى مايماق خۇشال بولۇپ .

لېكىن بىز ئاتتىن چۈشۈشىمىزگىلا دەرۋازا يېپىلىشقا باشلىدى . بۇرۇت ئاتنىڭ يۈگىنىنى تاشلۇۋېتىپ ، پالاقلاپ بېرىپ يېرىم يېپىلىپ بولغان دەرۋازىنىڭ بىر قانىتىنى ئىتتىرىپ تۇرۇۋالدى . ئىچكىرىدىن :

— ۋاي خۇدايىمەي ، كىملەر بۇ ؟ — دېگەن ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى .

ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەيلا مايماق ئېتىنى يېتىلەپ دەرۋازدىن كىردى . ئۇ بۇرۇتنىڭ ئېتىنىمۇ يېتىلۋالغانىدى . بۇرۇت مېنى كىرگۈزۈپ بولۇپ ، ئاندىن ئۆزى كىردى ۋە دەرۋازىنى تاقاپ ، لوكسىنى سېلىپ قەرىق ياشلاردىن ئاشقان ، بولۇۋاتقان ئىشلارغا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرۇپ قالغان ئايالنىڭ قولىدىن يوغان ، مىستىن ياسالغان قۇيما قۇلۇپنى تارتىپ ئېلىپ دەرۋازىنى قۇلۇپلىدى ، دەرۋازىنىڭ ئىچىدە ، تامدىكى چىراغپايدا يوغان قارا چىراغ يورۇپ تۇراتتى ، تېخىچە نېمە ئىش يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى بىلەلمىگەن ئايال :

— كە . . . كىم سە . . . سىلەر ؟ — دېدى دۇدۇقلاپ .

— ھۆكۈمەت كىشىلىرى ، — دېدى بۇرۇت ۋە ئايالنىڭ قولىدىكى بىر باغلام ئاچقۇچنى ئېلىۋالدى .

— باي يوق ئىدى . . .

— ھە ، خەۋىرىمىز بار . ئۇ بىزنى بۇ ھويلىنى ساقلاشقا ئەۋەتتى ، — مايماق راست شۇنداقتىكىدەك خاتىرجەم سۆزلەيتتى ، — بول ، بىزنى باشلا . . . ئاتىخانا نەدە ؟

مىلتىقلىق چېرىكلەرنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەن بىچارە ئايال غال ـ غال تىترەپ تۇرسىمۇ ، قارا چىراغنى ئېلىپ ، ئالدىمزغا چۈشۈپ ، پۇتنى سۆرەپ ماڭدى ۋە ئون ـ ئون بەش قەدەمچە مېڭىپ ، سول تەرەپتىكى بىر ئىشىكتىن كىردى ، ئۇ يەردە ئاتىخانا بار ئىدى . بۇرۇتنىڭ ئىشارىتى بىلەن بىز ئاتلارنى تامدىكى توغرى لىمغا باغلاپ قويدۇق .

— ئەمدى ئىچكىرى باشلا ! — دەپ بۇيرۇق بەردى بۇرۇت .

بىز يەنە بىر ھويلىغا كىردۇق . بۇ ھويلا كىچىك ، ئەپچىل بولۇپ ئاستىغا خىش يېيىتىلغان . ئۈستى بېدىش ئىدى . بۇ ھويلىدىن ئۈدۈل تامدا يەنە ئۇچ ھويلىغا ئۆتىدىغان ئىشىك بارلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى . ئاشۇ ئۇچ ئىشىكنىڭ ئىچىدىكى چىراغپايلاردا ئوخشاش چىراغلار يېنىپ

تۇراتتى .

بۇرۇت بۇ ھويلىنىمۇ ئىچىدىن قۇلۇپلۇۋېتىپ ، ئايالدىن :

— بايىنىڭ ئۇچلا خوتۇنى بارمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ب . . . ار ، — دېدى ئايال دۇدۇقلاپ .

— بىزنى مېھمان كۈتىدىغان چوڭ ئۆيگە باشلا ! — بۇرۇت يەنە قوپال بۇيرۇدى ، — ئاغىچا ـ خېنىملىرىڭنى چاقىر ، ئالدىمزغا كىرىپ كۆرۈنۈش قىلسۇن ، ئۆزۈڭ قورساقنىڭ غېمىنى قىل !

ئايال بىزنى ئوتتۇرىدىكى ئىشىكتىن باشلاپ كىردى . بۇ ئىشىكنىڭ ئىچىمۇ چاغراق ھويلا بولۇپ ، تام تۈۋلىرىگە تەشتەكلىك گۈللەر تىزىۋېتىلگەن . ھويلا ئىچى گۈللەرنىڭ خۇش پۇرىقىغا تولغانىدى . بىز ئىككى دېرىزە ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى قاناتلىق ئىشىكتىن ئاۋۋال دەھلىزگە ، ئاندىن ئوڭ تەرەپتىكى تازىمۇ چوڭ بىر ئۆيگە كىردۇق . ئايال دەھلىزگە كىرگەندىلا تامدىكى شامدانلارغا قولىدىكى قارا چىراغنى تەڭلەپ شام يېقىپ ماڭغاچقا ، ئۆي ئىچى بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭلىرىدىن تارتىپ ئېنىق كۆرگىلى بولغۇدەك يورۇپ كەتتى .

ئۆي ئىچى تۆت چاسا ياسىلىپ ، ۋاسا جۇپ قىلىپ يېپىلغان ، تاملىرىنىڭ ھەممىسگە تەكچە چىقىرىلغانىدى . تاملارغا تۇخۇمنىڭ ئېقى سۈرۈلگەچكە ، شامنىڭ يورۇقىدا ۋالىلداپ تۇراتتى . تەكچىلەرگە ھەر خىل فار ـ فور تەخسىلەر ، تۇچ ، مىس لىگەنلەر تىكلەپ تىزىپ قويولغانىدى . ئۆيگە ئۆلچەپ توقۇلغاندەك چىپىدە كەلگەن ئانارگۈللۈك زىلچا سېلىنغان بولۇپ ، ئىككى چېرىك بىلەن مەن شۇ تۇرقىمىز بىلەن ئېسىل كىيىم ئۈستىگە سۇنئىي چاپلاپ تىكىپ قويغان پۇروچ ياماقتا ئوخشاپ قالغانىدۇق .

ئىككى چېرىك ئۆز ئۆيگە كىرگەندەك خاتىرجەملىك بىلەن چوڭ ـ چوڭ دەسسەپ گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ، ئالدىنى ئىشىك تەرەپكە قىلىپ ئولتۇرۇشتى . مۇرىلىرىدىن ملتىقنى ئېلىپ ، بىرى كۆرسۈن دېگەندەك بىرى ئوڭ ، بىرى سول مۇرىسىگە تىك قويۇۋالدى . مەن ئۇلارنىڭ سۈرلۈك ئەلپازىنى شۇ تاپتا ھەقىقىي كۆردۈم ۋە پەگاغا ،

گىلەمنىڭ ئىشىككە يېقىن گىرۇنكىگە كېلىپ يۇكۇنۇپ ئولتۇردۇم .

ئۇزۇن ئۆتمەي ئاۋۇال هويلىدا پەسرەك ، كېيىن دەهلىزدە ئۇنلۇكرەك پىچىرلىشىشلار ئاڭلاندى . ئاياللار كەلگەن ، لېكىن ئەيمىنىپ كىرەلمەيۋاتقىنىنى تۇيدۇم .

ـــ كىرىڭلار ، كىرىڭلار ، ـــ دېدى بۇرۇت ئەمدى خېلى مۇلايىملىق بىلەن .

ئۆيگە بېشىغا ئاق ياغلىق سېلىپ ، يۈزىنى يېرىم توسۇپ تۇرغان ئۇچ ئايال قاتارلىشىپ كىردى . ئىشىكتىن بىر قەدەم ئىلگىرى بېسىپ توختىدى ۋە ئالدىن مەشق قىلىۋالغاندەك تەك ئاۋازدا :

ـــ ئەسسالام ، بۇيان كېلىشىپلا ، ـــ دېدى .

ئۇلار ئوخشاش بولمىسمۇ ئۆي ئىچىلىك كىيىم بىلەن ئىدى . يېشى چوڭراق ، يىگىرمە سەككىز ـ ئوتتۇز ياشلار ئارىسىدىكى بىرىنىڭ بويى ئېگىز ، ئۇستىخىنى مىقتا بولۇپ ، قالغان ئىككىسىنىڭ بوي ـ بەستى تەڭ ، يېشىمۇ ئۇچ ـ تۆت ياش پەرق قىلغۇدەك ، ـــ بىرى يىگىرمە بەشلەردە ، يەنە بىرى يىگىرمىدىن ئاشقاندەك كۆرۈنەتتى . چوڭى ئاق سېرىق بولۇپ ، ئىككى ئۆرۈلگەن چېچى بېلىدىن ئېشىپ تۇراتتى . قالغان ئىككىسى گويا ئاچا ـ سىڭىللاردەك ئوخشاشلا بۇغداي ئۆڭ ، قارا چاچلىق ئىدى .

ـــ بىز يامۇلدىن چىققان هۆكۈمەت كىشىلىرى ، ـــ مايماق سول مۇرىسىگە تىكلىۋالغان مىلتىقىنىڭ قوندىقىغا پاقىلداتىپ ئۇرۇپ قويدى ، ـــ مۇهىم ئىش بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بۇ هويلىغا دەم ئالغىلى كىردۇق . . .

ـــ مەن بۇرۇنمۇ نەچچە كەلگەن ، مېنى تونۇيدىغانسىلەر ئاپئاق خانلار ؟ ـــ سوردى بۇرۇت هىجىيىپ .

ئاياللار ئۇلارغا ئەيمىنىپ قاراپ قويۇشتىيۇ ، تونۇيدىغان ـ تونۇمايدىغانلىقى هەققىدە ئېغىز ئاچمايلا يەنە باشلىرىنى سىلكىشتى .

ـــ سىلىنىڭ ئىسىملىرى خەيرىنسا خېنىم ، ـــ بۇرۇت چوڭ ياشلىق ئېگىز ئايالنى قولى بىلەن كۆرسەتتى . ئىككىنچىسىنى ئىملاپ ، ـــ سىلە-

نىڭ ئىسىملىرى پاشا بۇۋۇم ، ـــ دېدى . ئۇ چىنچىسىنىڭ ئىسمىنى ئەسلىيەلمەي سەل تۇردى . كېيىن ئەسلەشتىن ۋاز كېچىپ هاۋادىكى قولىنى چۇشۇرۇپ ، يېقىنچىلىق قىلغاندەك سۆزىنى داۋام قىلدى ، ـــ مەن سىلەرنى ئاشۇنداق تونۇيمەن ، سىلەر تونۇمايۋاتىسىلەر . . .

خەيرىنسا خېنىم ، پاشا بۇۋۇم دېگەن ئايالار ئىككى چېرىككە يەنە قارىدىيۇ ، گەپ قىلمىدى .

ـــ ئەسكە ئالالمىغان بولۇشسىلىرى كارايىتى چاغلىق . ئالدىنقى قېتىم كەلگىنىمىزدە يامۇل كاتتىلىرى بىلەن بىزنىڭ باشلىقىنىڭ قولتۇقىدىن ئاشمىغان ، ـــ بۇرۇت شۇ قېتىمقى ئەپسۇسىنى ئەمدى بىلدۇرۇۋاتقاندەك ئېغىر تىنىپ قويدى ، ـــ ئەمدى بىزدىن چوڭى يوق . ئوبدانراق كۆتۈشەرلا . . .

ـــ سىلىنىڭ تەۋەدە مېهمانلارنى ناھايىتى قوپال قارشى ئالىدىكەن ، ـــ دېدى مايماق ئالدىراپ ، ـــ بىزنى ئاشۇنداق بۇتەك تۇرۇپ كۆتۈشەملا ؟

ـــ مېهمانغا ئوخشاپراق كېلىپ ، مېهمان بولغىلى كەلدۇق ، دېيىشسىلە مېهمان تەرىقسىدە كۆتمەمدۇق ؟ ـــ دېدى پاشا بۇۋۇم ئىسمىلىك ئايال ئەمدى ئېچىلىپ .

ـــ مىلتىق تىكلەپ ئولتۇرۇشسىلىرى يۈرىكى قوزغىلىپ كېتىدىكەن كىشىنىڭ ، ـــ خەيرىنسا خېنىمۇ قوشۇلدى .

ـــ هەر بىرلىرىنى كۆرۈپلا بىزدىكى يۈرەكنىڭ تەگدىن تولىسى ئېقىپ بولغان ، ـــ دېدى مايماق .

ئاياللار بىلەن چېرىكلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەردىشەپ ئېچىلىپ ، ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى .

ـــ ئاۋۇال قورساقلارغا بىر كۆيۈنۈپ قويۇشقان بولۇشسىلىرى ، ـــ دېدى بۇرۇت ، ـــ ئاشقازانلار تاماق تارتىپ تۇرىدۇ .

ـــ هەر بىرلىرىدىن تاماق ئايلانسۇن ، ـــ خەيرىنسا خېنىم ئىرغاڭلاپ تۇرۇپ دەيتتى ، ـــ بەك كەچ بولۇپ كەتمىگەن بولسا پولو قىلاتتۇق ، چاي ـ پاي تەييار قىلالايمىز .

— قېنىقراق دەملەنسە چايمۇ بولىۋېرىدۇ ، — دېدى مايماق .

ئاياللار شوخلۇق قىلىشىپ ، نايناقلاپ چقىپ كېتىشتى .

— بېلىق ئىكەن ، بېلىق ، — دېدى مايماق مىلتىقىنى قويۇش ئۈچۈن ئەتراپقا قاراۋېتىپ . ئۇ قوپۇپ ، بۇرۇت تەڭلىگەن مىلتىقىنىمۇ ئېلىپ ، تامنىڭ بۇلۇڭىغا قويۇلغان يوغان كاتقا يۆلەپ قويۇپ ، قايتىپ جايىدا ئولتۇردى ، — بەدەنلىرى لىغىرلاپ تۇرىدىكەن كاساپەتلەرنىڭ . . .

— بىردەم تۇرۇپ ، جلۇلىرىنى كۆرسەڭ ، تاڭلىيڭنى چېكىپ قالسەن ، — دېدى بۇرۇت بۇرۇتىنى تولغاپ تۇرۇپ .

ئايالار قاتارلىشىپ كىرىشتى . ئۇچىلسىنىڭ قولىدا بىردىن كۆرپە بولۇپ تام ياقىلىتىپ سالدى . خەيرىنسا خېنىم :

— داستىخان بىردەمدىن كېيىنلا تەييار بولىدۇ ، — دېدى .

ئۇلار يەنە چقىپ كېتىشتى . بۇرۇت بىلەن مايماق بىردىن كۆرپىگە نېرى ـ نېرى ئولتۇرۇشۇپ ، يېنىدىكى بوش ئورۇننى ھەمراھ بولۇشى كېرەك بولغان ئايالغا ئاتاپ قويۇشتى . شۇ يەردە ئۇلار ئۇچىنچى كۆرپىنى ۋە مېنى يادىغا ئېلىشتى .

— ھەي ساقال ، سەن قانداق قىلماقچى ؟ — دەپ سورىدى بۇرۇت .

— بۇ قەلەندەرگە كۆرپە ئوشۇق كېتىدۇ ، پاقلاندەك خېنىملارنى كۆرۈۋالغىنىمۇ چوڭ غەنىيمەت ـ دە ، — دېدى مايماق .

بۇرۇت بۇرۇتىنى تولغاپ قويۇپ :

— قانداق قىلغۇلۇق ؟ — دېدى ئۆزىچە ، — خېنىم ئۇچ ، بۇنى قوغلاپ چقىرىۋەتسەك ، ئۇچ خېنىم ئىككىمىزنى تالىشىپ . . .

— كىچىك ئىككىسى ئىككىمىزنىڭ بولسۇن ، چوڭ خېنىم خالاپ ، كۆڭلى كۆتۈرسە بۇ دۇانىنىمۇ ئەركىلىتىپ قويمامدۇ ؟ — مايماق شۇ مەسىلىھەتنى بېرىۋېتىپ تۇرۇپ ئىچى قارىلىقىنى يوشۇرمىدى ، — تاياق يېيىش بىلەن دەشنام ئىشتىشكە يارالغان بېگى پەس بۇ قەلەندەر بىزنىڭ باھانىمىزدا بىر ئاخشام دەۋران سۈرۈۋالىدىغان بولدى ـ دە !

— ئوتتۇرىدىكى ھويلىنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ بېرىڭلار ، — دېدىم مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، — مەن ئاتلارغا قارىغاچ تۇراي .

— بولىدىغان گەپ ، — مايماق قوشۇلدى ، — ئەسكى كەشنىڭ پەگادا تۇرغىنى تۇزۇك .

مايماقنىڭ تەتۇرىچە ، بۇرۇت مېنى كۆزدىن يىراق قىلىشقا ئالدىراپ كەتمىدى . ئاڭغىچە ئاياللار داستىخان كۆتۈرۈپ كىردى . كىچىكى ئىككى چىرىكنىڭ قولىغا سۇ بەردى . پاشا بۇۋىنىم داستىخان سالدى . خەيرىنسا خېنىم داستىخاندىكى يېمەكلىكلەر قاتارىغا قولىدىكى پەتنۇسنى تىزدى . شۇ چاغدا ئۇچلا ئايال تۇرۇپ قالغان ماڭا قاردى .

— بۇياق ، — دەپ توختاپ قالدى خەيرىنسا خېنىم ماڭا بىر ، چىرىكلەرگە بىر قاراۋېتىپ .

— مىجەزى شۇنداقراق ، — مايماقتىن ئاۋۋال ئېغىز ئاچتى بۇرۇت ، — ياۋا ، مۆڭ . . .

— بىزنىڭ خىزمەتكارىمىز ئىدى ، بۇنداق كاتتا سورۇننى بۇرۇن كۆرمىگەچ كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى مايماق بۇرۇتنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، — ھويلا ئېچىدە بۇنىڭغا لايىقراق ھۇجرىلار يوقمۇ ؟

— مېنىڭ قورسقىم توق ، چقىپ ئاتلارغا قاراپ باقاي ، — دېدىم مەن يەنە .

— سىلىنى ئۆزۈم مېھمان قىلىمەن ، — خەيرىنسا خېنىم كۈلۈپ ئالدىمغا كەلدى ۋە قولۇمنىڭ بېغىشىدىن تارتىپ كېچىك ئايال تەڭلەپ تۇرغان ئاپتوۋۇنىڭ ئاستىغا تۇتۇپ بەردى . ماڭا قول يۇيۇشقا توغرا كەلدى .

شۇ ئاردا بىز دەرۋازىدىن كىرىشتە كۆرگەن ئايال چوڭ بىر چۆگۈننى كۆتۈرۈپ كىرىپ ، ئىشىك يېنىدا قويۇپ قويۇپ چقىپ كەتتى . خوتۇنلارنىڭ كىچىكى پىيالىلەرگە چاي قۇيدى . ھەممەيلەن داستىخانغا تۇتۇش قىلدى .

داستىخان مول ئىدى . كاكچا توقاچلار يۇمشاق ، يۇزىگە كۈنجۈت ، سېيادان سېپىلگەن ۋە جىگدە سۇيى سۈركەلگەنلىكتىن مەززىلىك ،

يېيىشلىك ئىدى . داستىخاندىكى كاللەك قەنت ـ ناۋاتلار پىياللەرگە تاشـ لىنىپ تۇراتتى . ياڭاق مېغىزى ، بادام ، ئۆرۈك مېغىزىنى بولسا خوتۇنلار ئىچ پۇشۇقى قىلىپ يەپ ئولتۇراتتى .

ئاۋۇ ئىككىسىنگە قارىغاندا قورسىقىم توق بولغانلىقتىن داستىخانغا ئانچە ئۆزۈمىنى ئۇرۇپ كەتمىدىم . خەيرىنسا خېنىم ۋەدىسىدە تۇرۇپ پىيالەمگە ناۋاتنى سېلىپ تۇردى . بۇرۇت بىلەن مايماق بۇنىڭدىن بارغانـ سېرى غەزىپى ئۆرلەپ ، ماڭا ھەدەپ ھومىياتتى . ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا ، چىقىپ كېتىدىغان پۇرسەت بولمىغانلىقى ئۈچۈنلا ئولتۇرۇۋاتاتتىم . ئەگەر ئولتۇرۇش بۇنىڭدىن ھالقىپ كەتسە قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىمنى ، بۇنداق ئەيىش ـ ئىشرەت ماڭا ئاللىقاچاندىن بېرى ــ دېيەرلىك ، تۇغۇلغىنىمدىن بېرى يات ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتىم .

ــ قورساقلارمۇ ئارام ئالدى ، ئەمدى كۆڭلىمىز گىمۇ ئاز ـ تولا ئارام نېسىپ بولارمىكى ؟ ــ دېدى بۇرۇت ھەجىيىپ .

ــ قانداق ئارام خالىشلىكى ؟ ــ خەيرىنسا خېنىم سورىدى .

ــ بۇ . . . بۇنى . . . ــ مايماق كېكەچلەپ كەتتى ، ــ نېمە دېـ سەك بولار ؟

ــ نەغمە ـ ناۋا قىلىپ بېرەيلى ، ــ پاشا بۇۋىم تەكلىپ قىلدى .

ــ ئەجەب ياخشى تەكلىپ بولدى ، شۇنداق بولسۇن ، ــ دېدى بۇرۇت .

خوتۇنلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ « داستىخانغا دۇئا قىلىپ بېـ رىشسىلە » دېيىشتى . بۇرۇت بولار ـ بولماس دۇئا قىلدى . باشقىلارنىمز ئەگەشتۇق . ئاياللار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مايماق :

ــ ھى ، ھى قىلىشقىنى بىلەن تۇتۇق بەرمەمدۇ نېمە ؟ ــ دەپ سورىدى .

ــ يامۇلدىكىلەر بىلەن بىزنىڭ باشلىقلارنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇرۇۋېلىشقىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن . . .

ــ ئۇلار دېگەن ، ئۇلار . . .

ــ قېنى ئاۋۋال نەغمە ـ ناۋاسىنى تىڭشاپ باقمامدۇق ، كېيىن بىر

گەپ بولار . . .

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، « نېمە گەپ » ئىشارىتىدە قارىغان بۇرۇتقا :

ــ ئەدەپ ! ــ دەپ قويدۇم .

ــ ھاجەتخانىنى بىلەمسەن ؟ ــ سورىدى مايماق .

ــ سورارمەن .

سىرتقا چىقتىم . ئاندىن ئارا ھويلىدا توختاپ قالدىم . بۇ ھويلىدىن چىقىش ئۈچۈن قۇلۇپلاقلىق ئىشىكنى ئېچىش كېرەك ئىدى . مېنىڭ « ئەدەپ » دېگىنىم بىر باھانە بولۇپ ، بىر دەم بولسىمۇ ئىككى چېرىكنىڭ تېتىقسىز گەپ ـ سۆزلىرىدىن قۇتۇلقىم ، قىلقىلىرىدىن كۆزۈم نېرى بولسۇن ، دېگەنىدىم .

نېرىقى كېچىك ھويلىدىن ئۇچ ئايال چىقىپ كەلدى . مەن ئۆـ زۈمنى تامنىڭ بۇرجىكىگە چاپلاپ تۇرۇپ ، ئۇلار دېيىشۋاتقان گەپكە قۇلاق سالدىم .

ــ بۇ بۇلاڭچى ئوغرىلار دەرۋازىغا بىلەن چوڭ دەرۋازىغا قۇلۇپ سېـ لىۋالمىغان بولسىغۇ بۇ چاغقا ئەدىپىنى يەيتتى ، ــ دېدى بىرى . بۇ پەرىزىمچە ، تېخى گەپ قىلىپ باقمىغان كىچىك خوتۇنىنىڭ ئاۋازى ئىدى .

ــ ھېچقىسى يوق ، ئۇيان تارتىپ ـ بۇيان سۆرەپ تاڭ ئاتقۇچە ئەخمەق ئەتىسەكلا كېيىن بىر گەپ بولىدۇ ، ــ بۇ خەيرىنسا خېنىمنىڭ ئاۋازى ئىدى . كېيىن ئۇ تەھدىت خاراكتېرىدە ئاگاھلاندۇردى ، ــ سۇـ يۇلۇپ ئىش تېرىشساڭ ، بايدىن ئاۋۋالراق جازايىڭنى ئۆزۈم بېرىمەن !

ــ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرمىسلا خېنىم ، ــ پاشا بۇۋىم ئەركىشىگە نازلانغاندەك دېدى ، ــ گۈلەختە قالغان قوڭالتاق چېرىكلەرگە قاپتىمۇ كۆنمىز ؟

ئۇلار مەن ھازىر چىقىقان ھويلىغا كىرىپ كېتىشتى . خەيرىنسا خېنىم بىلەن كىچىك خوتۇنىنىڭ قولىدا دۇتار ، پاشا بۇۋىمدە داپ بار ئىدى . مەن مايماقنىڭ بايىاتىنقى پەرىزىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى بۇ خوتۇنلارنىڭ سۆزلىرى ئارقىلىق يەنىمۇ چۈشىنىپ ، كۆز ئالدىمدا بولىدـ

غان رەسۋاچىلىقنىڭ گۇۋاھچىسى بولمايدىغانلىقىمدىن ناھايىتى خۇشال بولدۇم . ئەمما ، تاڭ ئاتقۇچە بۇ ھويلىدا قېلىش كۆڭلۈمگە ئەنسىزلىك سالدى . ماڭا تېزرەك ئابلىمىت دامۇللا دېگەن ئادەمنىڭ ئۆيىگە بېرىۋېلىش كېرەك ئىدى . شۇ يەردىلا مەن سول قولنى بېسىپ مېڭىۋەرسەم نەچچە كۈندە بېرىشىم مەلۇم بولمىسىمۇ ، ئىشقىلىپ ، بارالايدىغان موغال پولىغا ئۇلىشالايتىتىم . پاراكەندىچىلىك بولامدۇ ، پاتىپاراقچىلىق بولامدۇ ، نېمە بولسا شۇ ئابلىمىت دامۇللا دېگەننىڭ يېزىسىدا بولۇشى ، بۇ يەردە بولماسلىقى كېرەك ئىدى .

شۇ ئارىدا دەسلەپ بىزگە ئۇچراشقان ئايال چىقتى . ئۇ مېنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئەنسىز ئاۋازدا :

— كىم ، كىم بۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— مەن ئاچا ، — دېدىم ئاۋازىمنى مۇلايىم چىقىرىشقا تىرىشىپ ، — خالىي جاي نەدىكىن دەپ يۈرۈپتىمەن . . .

— تاشقىرىدا ئىدى ، ئاچقۇچ ئۆزۈڭلاردىغۇ ؟ — دېدى ئۇ .

— ئاۋۇ ئىككى چىرىك مېنى قېچىپ كېتىدۇ دەپ قورقىدۇ . ئاچقۇچنى ماڭا بەرمەيدۇ ، — دېدىم .

— ھە ، سىلە چېرىك ئەمەسما ؟ — ئايال ھەيران قالدى .

— مەن بىر بەگنىڭ چاكىرى ئىدىم ، مۇشۇلارغا قوشۇپ قويغانىدى . ئۇمۇ ، بۇلارمۇ مەندىن پەخەس بولۇپ يۈرىدۇ .

— ھە ، مۇنداق دېسىلە ، — ئايال قول ئىشارىتى بىلەن مېنى بىر بۇلۇڭغا باشلىدى ، — مۇشۇ يەرگە كىرسىلە . بۇ خېنىملارنىڭ ھاجەتخانىسى . ئۇلار ھازىر بولمىغاندىكىن . . .

مەن قاراڭغۇ ھاجەتخانىغا كىردىم . بۇ يەردىن چىقىپ كەتكۈدەك يەر - يوچۇق تېپىلمايتتى . ئادەم ئولتۇرىدىغان يېرىمۇ پىششىق خىشتا ئەگمە قىلىپ كۆتۈرۈپ ياسالغانىدى . تۆڭلۈكمۇ يوق ئىدى . تامدىكى كۆزنەككە بىر قول ئاران سىغاتتى . مەن قايتىپ چىقىپ ، بايىقى ئايالنىڭ شۇ جايدا تۇرغانلىقىنى كۆردۈم . ئۇ قولىدا ئۈرىق تۇتۇپ تۇراتتى .

— قوللىرىنى چايقىسىلا ، — دېدى ئۇ .

— ئاچقۇچ بولمىسا دەرۋازىدىن باشقا يەردىن چىقىپ كەتكىلى بولمايدىكەن — دە ، — سورىدىم قولۇمنى يۇيۇۋاتقاچ .

— ئۇچۇپ چىققىلى بولمىسا باشقا ئىلاج يوق ، — دېدى ئۇ نېمىتىمنى بىلىپ قالغاندەك ئېغىر تىنىپ ، — باي خوتۇنلىرىنى قورۇپ ، ئاسمان پەلەك تام توسۇۋالغىنى بىلەن ئاغىچىلىرىنىڭ ئەھۋالى ئەنە . . .

مەن بايانىن ئۇچ خوتۇنىنىڭ دېيىشكەن گېپىنى ئېيتىپ بېرىپ :

— قىنىدا يۈرىدىغان خېنىملارمىكىن دەپتىمەن ، — دېدىم .

— ئۇچ كۈندەش بىر بولسا بەز يېمەيدىغان مۇشۇك بولۇۋېلىشىدۇ . بولمىسا ئىتتىنى يانمايدىغان رەسۋالار ئۇ . . . ، — دېدى ئايال غەزەپ بىلەن ، — بايمۇ پەردىشەپنى بىلمەيدۇ ، بولارمۇ مانا ئەمسە دەپ قولدىن بەرمەيدۇ . « توگرىلىققا مەرمزدار » دېگەندەك ، تازا تېپىشقان نېمىلەر ئۇ . بىردەم ئۆتسە سىلىمۇ كۆرۈپ قالارلا . . .

— خۇدايىم ساقلار ، — دېدىم ۋە ئۇنى ئىچمىدە يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدىم .

ئايال بېشىنى لىڭشىتىپ ، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىنى سۆرەپ چەتتىكى ھويلىغا كىرىپ كەتتى . مەن دۇتار بىلەن داپ ئۇنى چىقىۋاتقان ئۆي بار كىچىك ھويلىغا كىردىم . ئۆيگە كىرەيمۇ - كىرمەيمۇ دەپ تېڭىرقاپ تۇرغىنىمدا بۇرۇت چىقىپ قالدى . ئۇنىڭ مەندىن خاتىرجەم بولالماي يوقلاپ چىققىنى ئېنىق ئىدى . ئەمما ، چاندۇرمىغاندەك قىلىپ :

— نېمىنىڭ غېمىنى قىلىپ تۇرۇپ كەتتىڭ ؟ — دەپ سورىدى ، — خوتۇنلار قىزىپ ئوت قويۇۋەتكۈدەك يەرگە يەتتى . بىر چەتتە ئولتۇرۇپمۇ بولسا ئاڭلاپ ئىچ پۇشۇقۇڭنى چىقار . . .

مەن شۇ تاپتا كەلگەن ئەقىل بويىچە ئۇلارنى سەپەرگە ئاتلىنىپ قالار ، دېگەن ئۈمىد بىلەن ، بايانىن ئاڭلىغان گەپلەرنى ئېيتىپ بەردىم .

— ئۇلارنى ئەخمەق قىلىپ تاڭ ئاتتۇرۇۋالساقلا كېلىشتۇرۇپ بابلايمىز ، دېيىشتى ، — دېدىم چېقىمچىلىق قىلىپ ، — تېخى بىر مەرىگە خىزمەتچىنى ئېرىنى چاقىرىشقا ئەۋەتكەن بولۇشمۇ مۇمكىن . ئىسسىقىدا يولغا چىقىۋالساقمىكىن . . .

بۇرۇت سەل ئويلىنىپ :

ـــ مەنمۇ شۇنداقمىكىن دەپ گۇمانلىنىۋاتاتتىم ، ـــ دېدى بۇرۇتىنى تارتىپ تۇرۇپ ، ـــ قېنى ئاۋۇ هولولۇپ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقايلى ، ـــ ئۇنىڭ هولولۇپ دېگىنى مايماق چىرىك ئىكەنلىكىنى سەزدىم ، ـ كىرە سەنمۇ ! ـــ دېدى ئۇ ۋە ئۆزى كەينىگە يېنىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

ماڭا ئۆيگە كىرمەكتىن باشقا يول قالمىغانىدى . بۇرۇت تەرىپلىگەندەك ، ئۇچ ئايال ساز چېلىپ ناخشا ئېيتىپ چاڭ چىقىرىۋەتكەنىدى :

يىراقلاردىن كېلىدۇ بىزنىڭ يارلار ،
تەشنالىقنى قاندۇرۇپ ، يارەي .
ئاتتىن چۈشمەي باغرىغا مەھكەم باسار ،
كۆيگىنىنى چاندۇرۇپ ، يارەي .

ـــ ياشاڭلار چوكانلار ، ئۆلمەڭلار ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى مايماق شۆلگىينى يېڭى بىلەن ئېرتىۋېتىپ ، ـ بىرمېنڭلار ئۇسسۇل ـ پۇسسۇل بىلمەمتىڭلار ـ هە ؟

خەيرىنسا خېنىم دۇتارنى قويۇپ ، گىلەم ئۇستىدە يۇمشاق دەسسەپ ئۇسسۇلغا چۈشتى . ئۇ مايماق بىلەن بۇرۇتنىڭ ئالدىدا توختاپ ، گىرەلەشتۇرۇۋالغان بارماقلىرىنىڭ ئۇستىگە قويۇۋالغان بېشىنى بوينىنى مىدىرلاتماستىنلا ئىككى تەرەپكە چايقايتتى ۋە نازلىق قاراش بىلەن كۆز تاشلاپ پىرقىرايتتى ، بۇرۇتنىڭ مايماق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقمىز دېگىنى نەلەردە قالدى ، ئۇ مايماقتىن بەكرەك ئىشتىياق بىلەن خەيرىنسا خېنىمنىڭ پىرقىراشلىرىغا بېرىلىپ كەتكەنىدى .

خەيرىنسا خېنىم گىلەم ئۇستىنى ئۇچ ـ تۆت قېتىم ئايلىنىپ چىقىقاندىن كېيىن ، قالغان ئىككى خوتۇن تېز پەدىگە ئالماشتۇرۇپ چالدى ۋە باشقىچە بىر ناخشىنى باشلىدى :

دوپپا تىكسەم دوپپامنىڭ ،
گۈلى يېشىل يىپەكتىن .
يار ئىشقىدا جىق كۆيۈپ ،
قۇرۇپ قالدىم يۈرەكتىن .

ياربم بىلەن تېپىشساق ،
ناخشا ـ ئۇسسۇل ساز بولۇر .
ناخشا ـ ئۇسسۇل ساز بولسا ،
باشقا گەپ ـ سۆز ئاز بولۇر .

بۇ غىدىقلىغۇچى ناخشا بۇرۇت بىلەن مايماقنى ئولتۇرالمايدىغان قىلىۋەتتى . خەيرىنسا خېنىم بەللىرىنى تېخىمۇ تولغاپ ، مەيدىسىنى ئالدىغا چىقىرىپ ، چىرىكلەرنىڭ هوشىنى ئېلىۋاتاتتى . ناخشىچىلار ئەمدى ئوچۇق ـ ئاشكارا چاقىرىق قىلدى :

بېلىقمۇ ئاق بولامدۇ ،
بىزنىڭ يارىمىز ئاق ئەمەس .
مېنىڭ كۆڭلۈم تارتقاندا ،
يارمۇ هەرگىز ياق دېمەس .

بۇرۇت بىلەن مايماق چىدىيالماي كەتتى . ئۇلار يوتىلىرىغا پاقىشىپ ئۇرۇپ ، ئۆزلىرىنى كەينىگە بىر ، ئالدىغا بىر تاشلاپ كۈلۈپ ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى . مايماق نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولاتتىيۇ ، ئاغزى تېخىمۇ قىيسىيىپ كەتكەچكە گەپ قىلالمايۋاتاتتى . بۇرۇت بىر دەم كۈلۈپ بېقىپ ، ئۆزىنى تۇتالماي يۇگۇرۇپ قويۇپ خەيرىنسا خېنىمنى بازلاپ ئۇسسۇلغا چۈشتى . ئۇ قىزىقچىلىقتا پۇتى كەلگەن ـ كەلمىگىنى بىلەن هېسابلاشماي ، خەيرىنسا خېنىمنىڭ ئەپچىل تولغاۋاتقان بېلىنى تۇتۇۋېلىش كويىدا ئىدى . بۇنىسى بولسا يىلاندەك سويلاپ ، بويۇن بەرمەي ئەگىيتتى .

ناخشچىلار تېخىمۇ دەي ـ دەيگە سالغىلى تۇردى :

ئالتۇن تاتقان تارازاڭدا ،
كۆموش تارتايمۇ ؟
كەلمەي ـ كەلمەي بىر كەلگەندە ،
ئۆزۈمنى ئاتايمۇ ؟

مايماقنىڭمۇ سەۋر ـ تاقىتى پۈتتى . ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ خەيرىنسا خېنىم بىلەن تاشلىشىپ ئۇسسۇل ئويناشتىن قوغلىشىشقا ئۆتكەن بۇرۇتنىڭ قولتۇقى ئاستىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ ، داپ چېلىۋاتقان پاشا بۇۋىمنى قۇچاقلىۋالدى . ئۇ شۇڭغۇپ ئۆتكۈچە تەڭپۇڭلۇقنى يوقىتىپ پىرقىراۋاتقان بۇرۇتنى ئىتتىرىپ ئۆتكەندى ، بۇرۇت بېشى قايغانمۇ نېمە ، ئۆزىنى باشقۇرالماي خەيرىنسا خېنىمنىڭ پۇتىنىڭ ئارىلىقىغا يېقىلىپ چۈشتى . خەيرىنسا خېنىم ئۇنىڭغا پۈتلاشقاندەك بولۇپ يېنىغا يەڭگىل يېقىلىپ بەردى . ئۆزىنى قاچۇرغىنىغا ئۇنماي پاشا بۇۋىمنى سۆيۈشكە ئۇرۇنۇۋاتقان مايماقنى كۆرۈپ ، كۆزىگە قىزىلچىلىق تېقىلغان بۇرۇتمۇ خەيرىنسا خېنىمنى ئورنىدىن قوپقىلى قويماي سۆيمەكچى بولاتتى . پاشا بۇۋى بىر ياقتىن ، خەيرىنسا خېنىم بىر ياقتىن :

ـــ ۋاي ئەسكىلەر ، نېمە قىلىشۋاتىسەن . . . قويۇۋەت !

ـــ ئۇنداق سەتلەشمە قاراقچىلار ، ئادەم قىچقىرىمەن ! ـــ دەپ ۋارقىراشتى .

مەن ئىشىك يېنىدا ئولتۇرغانلىقىمدىن لەپپىدە قوپۇپلا سىرتقا چىقىپ كەتتىم . بايىاتىن خىزمەتچى ئايالنىڭ دېگەن گەپلىرى يادىمغا كەلدى . مەنمۇ خىزمەتكار ئايالدەك « ھاپىتىغا شاپىتى ، توگرىلىققا مەرەزدار ، ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ ئىكەن ، بۇ باي ۋە ئۇنىڭ ئاغىچىلىرى . . . » دېدىم ئىچىمدە .

مەن ئارا ھويلىغا چىقىشىمغىلا بىر تەرەپتىن كۈلۈپ ، بىر تەرەپتىن ، « ۋاي ئەسكى ، لۇكچەك ، قاراقچى . . . » دەپ تىللاپ خەيرىنسا خېنىم يۈگۈرۈپ چىقتى ۋە ئۇنى تەرەپتىكى كىچىك ھويلىغا

كىرىپ كەتتى . بۇرۇت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كىرىپ كەتتى . بىر نەچچە تىنىق ئۆتمەي ، پاشا بۇۋىمۇ خەيرىنسا خېنىمدەك ھەم قاقاقلاپ كۈلۈپ ، ھەم « كەينىمدىن كىرىپ زورلايدىغان بولساڭ ئۆلۈۋالىمەن . . . » دېگەن بولۇپ ، يۈگۈرگىنىچە سول تەرەپتىكى كىچىك ھويلىغا كىرىپ كەتتى . مايماق سولغا بۇرۇلمەن دەپ ، تامنىڭ گىرۋىكىگە ئۇسسۇپ تاشلىدى . ئەمما ، ئۇ پېشانىسىنى سىلاپ ـ سىلاپ قويۇپلا پاشا بۇۋىمنىڭ كەينىدىن ئېتىلدى . ئەمدى قېيا ـ چېيا ، سارالاڭلارچە كۈلكە ئىككى تەرەپتىن تەڭ چىقىشقا باشلىدى .

مەن ئارا ھويلىدا نېمە قىلىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم . ئاسمان ئاي قارالاڭغۇسى بولغاچقا سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلارغا تولغانىدى . ھاۋا خېلى سالقىنلاپ قالغان ، دىمىقنى قوغلاپ بىلىنەر ـ بىلىنمەس سالقىن شامال ئېسەتتى . شۇ چاغدا يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەك يېنىمدا ئۇچىنچى ئايال پەيدا بولدى .

ـــ بىزنىڭكىگە كىرەيلى ، ـــ دېدى ئۇ تارتىنمايلا .

ـــ ئۆزلىرى كىرىپ كېتىۋەرسىلە خېنىم ، ـــ دېدىم مەن ئەدەپ ساقلاپ ، ـــ مەن شۇنداق يوللاردا مېڭىپ باقماپتىكەنمەن . . . نىكاھتىكى خوتۇنۇم بار ئادەممەن . . .

شۇنداق دەپلا بۇ سۆزنى ئۇزۇندىن بۇيان ئاغزىمدىن چىقارماي كەلگەنلىكىمنى يادىمغا ئالدىم . ھازىر دېگىنىم بىلەن ئالدىمدىكى بۇ خوتۇن ماڭا خەۋپ توغدۇرالمايتتى . ئۇ مېنى ناھايىتى سەت بىر گەپ بىلەن تىللىدى ۋە قەددىنى تىك تۇتۇپ خەيرىنسا خېنىمنىڭ ھويلىسى بار تەرەپكە كېتىپ غايىب بولدى .

« خوتۇنۇم بار . . . » بۇ سۆز بىلەن يۈرىكىمگە ئاغرىق كىرىپ كەتتى . تېخى ھازىرلا مەن شۇنداق دېگەنده ، ئالدىمدىكى ئايالنىڭ ماڭا خەۋپ يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۇم . ئەمما ، خەۋپ يەتمىگەنلىكى ئۈچۈنلا ئىككى ئۆيدىكى تۆت ھايۋاننىڭ سۈرەنلىرىنى ئاڭلاپ تۇرىمەنمۇ ؟ بىر دەمدىن كېيىن ئۇلار « تونۇشۇپ ، چىقىشىپ » مۇ كېتەر . مەن ئۇلار ئېرىشىدىغىنى ئۈچۈن تېرىشۋاتقىنىدا تاماشىبىن بولۇپ

قاراپ تۇراي . . . ئۇلار مېنىڭ ئېرىشىشىمگە توسقۇنلۇق قىلسا ، پۈتلىكاشاڭ بولسا مەن « غىڭ » دېمەيمەن ، ئەكسىچە ، ئۇلارغا ماسلىشىپ بېشىمنى ساڭگىلىتىپ تۇرىمەن . نېمىشقا مەنمۇ ئېرىشىدىغىنىمغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئۇلارغا توسقۇنلۇق قىلىپ ، ئۆز قەدىمىمنى تېزلىتىش يولىدا ئاز ـ تولا ھەرىكەت قىلمايمەن ؟ نى ـ نى خەتەرلەردىن ، ئۆلۈم ئالقىنىدىن قۇتۇلۇپ كېتىشتە تايانغان جۇرئىتىم نەگە كەتتى ؟ مەن نېمە ئۈچۈن مايماق بىلەن بۇرۇتنىڭ ئارزۇسى ئۈچۈن قېچىپ كېتىش مەقسىتىمنى قۇربان قىلدىڭمەن ؟

« ئىشقىلىپ كەينىمگە يانمىساملا بولمىدىمۇ ؟ ــ قەتئىي قارارغا كەلدىم ئىچىمدە ، ــ ئابلىمىت داموللىنىڭ ھويلىسى بىلەن نېمە كارىم . ئالدى تەرەپكە ، سول قولنى بېسىپ مېڭىۋېرەي . . . »

مەن بىرەر خىش قومۇرۇپ قۇلۇپنى چېقىش ھەلەكچىلىكىگە چۈشكەندە خىزمەتچى ئايال دوقۇرۇشۇپ قالدى .

ــ تاشمۇ ، تۆمۈرمۇ ، ئىشقىلىپ قۇلۇپنى چاقىۋەتكۈدەك بىر نېمە تېپىپ بەرسىلە ، ــ دېدىم مەن ئالدىراپ .

ئايال ئالدىرىمىدى . ئۇ :

ــ قۇلۇپ چېقىلمايدۇ ، قۇيما قۇلۇپ ئۇ ، ــ دېدى ۋە مېنىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىمنى چۈشەنگەندەك ئۇنىڭ پەسلىتىپ شۇنداق دېدى ، ــ ئاۋۇ ئەسكىلەرنىڭ پەسكەشلىكلىرىگە چىدىمىغان بولسىلىرى باشقىچە ئىش قىلسىلا . . .

ــ قانداق ئىش ؟

ــ شوتا قويۇپ بېرەي ، ئۆگزىگە چىقىپ تالاغا سىيرىلىپ چۈشسىلە ، ئاندىن تاشقىرىقى دەرۋازىنى قېقىپ بەرسىلە ، چېرىكلەرمۇ ھوشىغا كېلىدۇ .

ــ بالدۇرراق دېمەمدىغان ؟ ــ دېدىم ئالدىراپ ، ــ بالدۇرراق دېسىلە ، مەن كېتىۋېرەتتىم ئەمەسمۇ ؟ ئۇ ئىككى قاراقچى بىلەن ئەمچىكىم قوشمىدى ؟

ــ ئاتنى قانداق قىلىمىز ؟ ئات بولمىسا ھېچ يەرگە بارالمايلا ــ دە ؟

بۇمۇ راست گەپ ئىدى . ئات بولمىسا پىيادە يول مېڭىپ تاكۇ ئاتقۇچە ئېزىپ قالمسام ، ئاران مۇشۇ يېزىدىن چىقالىشىم مۇمكىن . « بۇنداق قاچقاندىن قاچمىغان ياخشىراق . . . » دەپ ئويلىدىم ۋە خىزمەتچى ئايالنىڭ مەسلىھىتىگە ماقۇل دېيىشكە مەجبۇر بولدۇم . ئۇنىڭ ئېيتقىنى بويىچە تاشقىرىقى دەرۋازىنى قاقمەن ، ئايال ئىچى تەرەپتىن ۋارقىرايدۇ ، بەگلىكنىڭ جىسەكچىسى : « بۇ ھويلىدا يات ئادەم بار ، نېمە ئادەملەر ئۇ ، ھۇسەنباي يوق تۇرسا يېرىم كېچىدىن ئاشقاندىمۇ چىقماي ئولتۇرىدىغان گەپ بارمۇ ؟ . . . ھۇسەنباي ماڭا شۇنداق تاپىلىغان . . . » دېگەندەك گەپلەرنى قىلدۇ . چېرىكلەر يولغا چىقماي ھەددى ئەمەس !

ئايال ئۆز نۇقتىسىدىن ــ بۇزۇقچىلىقنى كۆرگۈسى ، ئاڭلىغۇسى كەلمىگەنلىكتىن ياكى ئىككى چېرىك بىلەن مەن بولمىسام ئارام ئالىدىغان ۋاقىتنىڭ ئاز ـ تولا كۆپىيىشى مۇمكىنلىكىدىن چىقىپ ، تېزرەك كېتىشىمىز ئۈچۈن ئەقىل كۆرسىتىۋاتاتتى . مەن ئابلىمىت داموللىنىڭ ئۆيگە بارساق تېزرەك بېرىپ ، يۈز بېرىدىغان نېمە ئىش بولسا شۇ جايدا كۆرۈپ ، ئاندىن « سول قولنى بېسىپ مېڭىۋېرىش » نىڭ تەقەززاسىدا ئالدىرايتتىم .

ئۇنىڭ دېگىنى ئىنچىكە بادرىدىن ياسالغان ، ئەمما خېلى ئۇزۇن شوتا ئىكەن ، مەن شوتىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن تەرەددۇلىنىۋاتقاندا ، ھېچكىم كۆتمىگەن ، مۆجىزىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ۋەقە يۈز بەردى : تاشقىرىقى دەرۋازا گۈمبۈرلەپ قېقىلىشقا باشلىدى . شۇنىڭ بىلەن تەڭلا سانىنى مۆلچەرلەش قىيىن بىر توپ ئىتلارنىڭ شىددەتلىك ھاۋشۇشلىرى ، قاۋاشلىرى ، ھۇۋلاشلىرى كېچە ئاسمىنىنى بىر ئالدى ، ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ئارىسىدا ئاللىكىمنىڭ چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىرىشىمۇ ئاڭلىنىاتتى .

شاۋقۇن ـ سۇرەنىنىڭ كۈچىيىشى بىلەن مەن ھۇسەنبايىنىڭ كۈندۈزى ئارام ئالغان ھويلىسىدىكى چاكار ۋە ئۇنىڭ قاپلانىدەك تۆت تايغىنىنى ئېسىمگە ئالدىم . ھۇسەنباي دادىسى ياسىن بەگنىڭ ئابلىمىت داموللىدىن ئۆچىنى ئېلىشىغا ياردەملىشىپ يامۇل چېرىكلىرىگە تايىنىشتىن

باش تارتمىغان بولسىمۇ ، چېرىكلەرگە پەخەس بولۇشنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىغانلىقىغا ئىشەندىم . بۇنى ئۇنىڭ كۈندۈزكى مۇئامىلىسى ۋە چاكارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىمۇ ئىسپاتلايتتى .

شۇ ئارىدا ھويلىغا سىرتتىن ئېتىلغان تاش ، كېسەك پارچىلىرى چۈشۈشكە باشلىدى ، ھويلا ئىچىدىكى قايسىبىر ئۆينىڭ دېرىزىسىدىكى ئەينەك چېقىلدى . مەن ھاسىرىغان ، بەلۋېغىنى باغلىيالمايۋاتقان مايماقنى كۆرۈپ قالدىم . ئارقىدىنلا بۇرۇت ئارا ھويلىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى . ئۇنىڭ مۇرىسىدە ئىككى مىلتىق بار ئىدى .

ـــ مىلتىقنى ئال ، دەرۋازا تېشىدا كىم بولۇشىدىن ، قانچىلىك ئىكەنلىكىدىن قەتئىينەزەر ، بۆسۈپ چىقىپ كېتىمىز ، ـــ دېدى بۇرۇت .

ـــ زادى نەس باسىدىغانلىقى كۆگلۈمگە ئايان ئىدى ، يېمىگەن مانتىغا پۇل تۆلەيدىغان بولدۇق . . .

ـــ ھېلىقى ساقاللىق قەلەندەر نەدە قالدى ؟ ـــ توساتتىن ھېنى ئەسلەپ قالدى بۇرۇت ، ـــ ئۇنى بۇ يەرگە تاشلاپ قويۇپ كەتكىلى بولمايدۇ . . .

ـــ قېچىپ كەتتى دېمەيمىزمۇ ؟ ـــ مايماق ئېتىنى يەشكەچ دېدى .

ـــ بولمايدۇ ، ئۇنى تۇتۇۋالسا چوڭ پاكىت قىلىۋالىدۇ ، ئۇمۇ ھەممىنى ئېقىتماي ـ تېمىتماي دەپ بەرگىلى تۇرىدۇ .

ـــ ئىزدەپ باق بولمىسا . . .

ـــ ھازىر ماڭامدۇق ؟ ـــ ھېچنېمىنى ئۇقمىغان كىشى بولۇپ ئاتلارنىڭ يېنىغا كەلدىم .

ـــ بولە دۇڭانە ، ئېتىڭغا مىن ! ـــ بۇيرۇدى بۇرۇت ، ـــ دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەنلا كەينىدە قالماي تەڭ چاپ !

ـــ بىزنى قورشىۋالغاندەك تۇرىدۇ ، ـــ دېدى مايماق ، ـــ ئۇروپ ئۆلتۈرىدۇ . . .

ئۇچىلىمىز ئاتقا مىنگەندىن كېيىن بۇرۇت پەس ئاۋاز بىلەن :

ـــ خوتۇنلاردىن قايسىڭ بار ؟ ـــ دەپ توۋلىدى .

خىزمەتچى ئايال شۇ يېقىن بىر يەردە بولسا كېرەك ، گەپنىڭ

ئاخىرى چۈشۈپ بولغۇچە يېتىپ كەلدى .

ـــ دەرۋازىنى يوغان ئېچىۋېتىپ ، ئۆزۈڭنى دالدىغا ئال ! ـــ دەپ بۇيرۇدى بۇرۇت ۋە ئاچقۇچلارنى تاشلاپ بەردى .

ـــ ئاسمانغا ئاتارمىز ؟

ـــ شۇنداق بولماي ئەمىسە . . .

ئىككىسى مىلتىقنى ئېلىپ شاراقشىتىپ ئوقلىدى . تېپىچەكلەپ تۇرغان ئاتلار ئۈستىدە ئۇلارنىڭ ھەيۋە قىلغاندىن باشقىچە بىر ھالدا تىترەپ ، تىنچ ئولتۇرالمايۋاتقىنىغا كۈلگۈم كېلىپ ، كەينىدە تۇراتتىم .

خىزمەتچى ئايال دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئاۋۋال تەڭلا ، بىر ئادەم پاتقۇدەك ئېچىۋېتىپ ، ئاندىن سول تەرەپتىكىسىنى تولۇق ئاچتى . قالغان يېرىمى ئېچىلىپ بولغۇچە مايماق ئالدىن ئات سېلىپ ، دەرۋازىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى . خىزمەتچى ئايال ئۆزىنى تامغا چاپلىۋېلىشقا ئاران ئۈلگۈردى . مايماقنىڭ كەينىدىن بۇرۇتمۇ چېپىپ چىقىپ كەتتى .

ئاستىدىكى ئات تىزگىنىنى ھەرقانچە تارتقىنىم بىلەنمۇ بويۇن بەرمەي ، ئالدىدىكى جىنسداشلىرىنى بىردەمدىلا قوغلاپ يەتتى . ئىككى چېرىك ھاسراپ ـ ھۆمۈدەپ ئۆزاققىچە گەپ ـ سۆز قىلىشماي قېچىشتى . قاراڭغۇدا پەم ئېتىپ يېزىدىن چىقتۇق بولغاي دەۋاتقىنىمدا ، مايماق تېز ـ تېز نەپەس ئېلىپ :

ـــ دەرۋازىنىڭ تېشىدا ئادەم بارمۇ ؟ ـــ دېدى .

ـــ مىلتىقلارنى كۆرۈپ يوشۇرۇنۇشتى بولغاي ، مەنمۇ كۆرمىدىم . ئوق چىقىرىپ يۈرمەي بىزمۇ ھايان ئالدۇق ، ـــ دېدى بۇرۇتمۇ ئېتىنى ئاستىلىتىپ ۋە بۇرۇلۇپ مەندىن سورىدى ، ـــ سەن ھەممىنىڭ كەينىدىن چىقتىڭ . ئادەم ـ پادەم كۆردۈڭمۇ ؟

ـــ ئايىغ تەرەپكە بەش ـ ئالتىدەك ئادەم يۈگۈرۈشۈپ كەتكەندەك قىلدىغۇ دەيمەن . مەنغۇ ئات بىلەن بولۇپ قېلىپ . . .

ـــ شۇ ، مىلتىقتىن قورقۇپ قاچقان گەپ ، ـــ بۇرۇت ئۆز پەرىزىنىڭ توغرىلىقىدىن خۇشال بولۇپ ، مىلتىقىنى شاراقشىتىپ ئوقىنى

ئېلىۋەتكەندىن كېيىن دۇمبىسىگە ئېسىۋالدى ، ــ ئەينەكلەرنىڭ جارانگ ـ جۇرۇڭىدىن كېيىنلا دەرۋازىنىڭ ئۇرۇلغانلىقىنى ئېنىق ئاڭلىغان تۇرسام . . .

ــ مەن ھېلىقى دېدەكنىڭ چىرقىرىشىدىن كېيىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئۇقتۇم . . . قايتىپ چىقارمىدا قولغا چىققۇدەك بىر نېمىسىنى ئېلىۋالاي دېسەم تاپالمىدىم ، ئاران بىر رومىلىنى بېلىمگە باغلاپ چىقتىم .

مايماق شۇنداق دېگەچ ملتىقىنى دۇمبىسىگە ئېسىۋالدى .

ــ يىغلاپ تۇرۇپ يادىغا ئالدىكەن ـ دە ؟ ــ دېدى بۇرۇت .

ــ سەنچۇ ؟ سەنمۇ بوش كەلمىگەنسەن ھېلى ؟

ــ چىڭ كەلگىنىم بىلەن رومالغا ئېرىشەلمىدىم ـ دە ؟

بۇرۇتنىڭ تەمكىن سۆزلىشى مايماقنىڭ ھەسىتىنى قوزغىدى بولغاي :

ــ چوڭراق بىر نېمە يۇلۇپ چىقمىسام پوتلاڭنى ئېقىتىشنىڭ ئورنىغا ھېجىيىپ ئولتۇرىدىغان نېمىمۇ سەن ؟ ــ دېدى ئاچچىق بىلەن ، ــ تاڭ ئاتقاندا بىر مۇنچە غوۋغا بولىدۇ ، بۇزۇق خوتۇنلار ئېرىگە دادلاپ ئىككى چېرىك بۇلاپ كەتتى دېسە بىزدىن كۆرمەي قالمايدۇ . يەڭگىلرەك بىر نېمە ئالساڭ بوپتىكەن . . .

ــ سەن ئۆزۈڭنىڭ غېمىنى قىلغىنا ، ــ بۇرۇتمۇ ئاۋازىنى كۆتۈردى ، ــ ئىچىڭ ئېچىشقۇدەك بىر نېمە ئالغىنىم يوق .

ــ بۇلتۇرمۇ گۆرۈكەشنىڭ ئۆيىدىن چىققاندا شۇنداق دېگەنىدىڭ . باشلىق يېنىڭنى ئاختۇرغاندا قۇيما ئۇزۇك تېپىلغان . . .

مايماقنىڭ پاش قىلىشى بۇرۇتنىڭ يىغىرىغا تەگدى . ئۇ كۈلۈپ تۇرغاندەك قىلىپ مايماقا تەنە قىلدى :

ــ ئابىتجان ئۆزىڭنىڭ ئۆيىدىن ئالغاندەك بىر نېمىلەرنى كۆتۈرۈپ چىقتى ، دەيدىكەنسەن ـ دە !

مايماق ئېتىنى توختىتىپ :

ــ ئىت ئەمگەن خۇمسا ، ئاغزىڭغا بېقىپ گەپ قىل ! ــ دەپ ۋارقىرىدى .

ــ تۆگۈزدىن يانمايدىغان بۇزۇق خوتۇننىڭ بالىسى ، ــ بۇرۇتمۇ ئېتىنى توختىتىپ تىل سالدى ، ــ يالغانمىدى ئەمسە ؟ ئابىتجان ئۆزىڭنىڭ ئالدىدا مەن ناماقۇل دەپ تىزلىنىپ يىغلىغىنىڭنى دېمىسەممۇ پۈتۈن شەھەر بىلىدىغۇ ؟

ــ جېنىڭدىن تويغان بولساڭ چۈشە ئاتتىن ! مەردمۇ سەن ؟

ــ ئاتتىن چۈشۈشنىڭ كېرىكى يوق ، تۇرغان ـ پۈتكىنىڭ نامەرد تۇرۇپ ، يەنە مەندىن مەردلىكنى سوراپ يۈرسەنا ؟ ئابىتجان ئۆز . . .

بۇرۇتنىڭ دولسىغا تەگكەن قامچا بىلەن ئۇنىڭ سۆزى بۆلۈندى ، بۇرۇتمۇ مايماقا قامچا سېلىۋىدى ، قامچا مايماقا تەگمەي ، ئۇنىڭ ئېتىنىڭ بېشىغا تەگدى . ئات بىر پىرقىراش بىلەنلا مايماق غۇلاپ چۈشتى . بۇرۇت ئۇنىڭ ئۈستىگە ئات بىلەن باستۇرۇپ بېرىپ ، قامچىلاشقا تەييارلىنىۋاتقاندا ، مايماق قېچىپ يۈرۈپ مىلتىقىنى ئالدى ۋە ئوق سالدى .

ــ ئېتىنى ئاتقاندەك ئېتىپ تاشلايمەن خۇمسا !

مەن ئېتىمنى دىسلاپ بىر چەتكە ئۆتۈپ تۇردۇم . ئىككى ئىت ، ئىككى نامەرد ، ئىككى قاراقچى بىر ـ بىرىنى ئەيىبلەپ ، بىر ـ بىرىنىڭ يېغىرىنى كولاپ سوقۇشۇۋىرسە ، ماڭا پايدىسى تېگەتتىكى ، زىيان بولماي تتى . قېنى قىزىق مايماق ئاشۇ ئاچچىقىدا ئوق چىقىرىۋېتىشىمۇ مۇمكىن ئىدىيۇ ، ئۇچىلىمىز كۆتمىگە بىر ئىش سادىر بولۇپ ، مايماقمۇ ئاتالمىدى ، بۇرۇتمۇ ئۆلەلمىدى .

ــ قايسىڭ سەن ئاۋۇ تۇرۇشقان ؟ ــ دەپ توۋلىغىنىچە نېرىدىن ئىككى ئادەمنىڭ قارىسى يېقىنلاپ كەلدى .

مايماق ھاپىلا ـ شاپىلا ئېتىغا مىندى . « ھۆكۈمەت كىشىسى بىز » نى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان چېرىكلەرنىڭ يۈرىكىگە قورقۇنچ چۈشكەندەك جىمىپ كېتىشتى .

ــ قايسىڭ سەن دەيمەن ؟ ــ يەنە توۋلىدى ئۇلار . ئەمدى ئارلىق يىگىرمە ـ ئوتتۇز قەدەمچە قالغانىدى . ئىككىيلەننىڭ يېنىدا بىردىن ئىككى ئىت بولۇپ ، ئاتلار ئۇلارنىڭ شەپسى بىلەن ھەدەپ چاپچيتتى .

ــ ھە ، بىز . . . يامۇلدىن چىققان . . . ئاياغقا كېتىۋاتىمىز ، ــ

دېدى بۇروۋت .

ئىككىيلەن قاۋۇل دېھقانلاردىن ئىدى . ئۇلار يېقىن كېلىپ مىلتىقلارنى كۆرۈپ ، سەل چۆچۈگەندەك قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئېگىزرەك ، ئۆزىنى توختاتقانراق بىرى :

— بىز ياسىن بەگنىڭ جېسەكچىلىرى ، پىشقان بۇغدايلارنى خەق ئورۇۋالمىسۇن دەپ ئايلىنىپ يۈرىمىز ، — دېدى .

— ئايلىنىپ يۈرىۋېرىڭ — دېدى يۈرىكى جايىغا چۈشكەن مايماق ئەمدى كۆرەڭلىك بىلەن .

— ھاردۇقمىزمۇ چىقتى ، ماڭايلى ، — دېدى بۇروۋت ۋە باشلاپ ئېتىغا قامچا سېلىپ يولغا چۈشتى .

بىز غەلىتە كىيىنگەن قوراللىق « يامۇلدىن چىققان » لارغا ھەيران بولۇپ قاراپ قالغان جېسەكچىلەردىن تېزلا ئۆزاپ كەتتۇق .

— مەن بايىاتىن دەرۋازا قاققان ھۇسەكنىڭ جېسەكچىسىمكەن دەپ ئەنسىرەپتىمەن ، — دېدى بۇروۋت .

— تۆپىسىدە ئېسىلىۋالالمىغاندىكىن بىكار ، نېمىدىن قورقۇش ؟

— تونۇۋالسا چاتاق ، — بۇروۋت شۇنداق دەپ تۇرۇپ مايماق بەلەن ئاداۋەتلەشمەيدىغان ئاۋازدا ، — ئوقنى چىقىرىۋەت ، ئەمدى دامولللىنىڭ يېنىسى تەۋەسىگە كېلىپ قالدۇق ، — دېدى .

مايماقمۇ ئوتتۇرىدا ھېچقانداق گەپ ـ سۆز ئۆتۈلمىگەندەك ، كېتەۋېتىپلا ئوقنى چىقىرىۋېتىپ :

— دامولللىنىڭمۇ ئۆزى بولماي خوتۇنلىرىلا قالغان بىر ئىش بولغىنىدا تولىمۇ ئوبدان بولاتتى ، — دېدى .

— بىز قىزى ئۇچۇن كېتىۋاتقان تۇرساق ، ئايالى بولسىمۇ قېرىندۇ ھېلى ؟ — بۇروۋت نېمىشقا كېتىۋاتقىنىمىزنى ئالدىمدا تۇنجى قېتىم تاسادىپ ئېغىزىدىن چىقىرىپ تاشلىغىنىغا ئۆكۈنگەندەك ماڭا قاراپ قويدى . بۇنى بىلدىرىپ قالغىنىمنى ياكى ھەيران قالغىنىمنى بىلىندۇرمەي ئالدىمغا قاراپ كېتىۋەردىم ، — تاكا ئېتىپ قالمىسلا بولاتتى .

— قېرى دامولللا ، ئىماملارنىڭ قىز ئالىدىغان مەجەزى بار ، —

مايماقنىڭ ئەس ـ يادى خەقنىڭ خوتۇنىدا ئىدى ، — تۇنجى خوتۇنى قېرىغىنى بىلەن توقاللىرى ياشتۇ ؟

— ياش بولسىمۇ ھۇسەكنىڭكىدەك ، بىزگە ئوڭچە قويۇپ ، ئۆزى « تاغسى » نىڭكىگە كەتمەيدۇ ـ دە !

— قىزنى ساق ئەكىلىڭلار دېگىنى نېمىسى ؟

بۇروۋت مايماقنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي ماڭا بىر قاراپ قويدى . سەل ماڭغاندىن كېيىن ئۇ ماڭا :

— ساقال ، ئانچە ـ مۇنچە گەپنىڭ پارچىلىرىنى ئاڭلاپ قالدىڭ . ئەمدى نېمە ئىش قىلىدىغىنىمىزنىمۇ ئۇقۇپ قال ، ـ دېدى ۋە ئېتىنى ئاستىلىتىپ مەن بىلەن قاتارلىشىپ ماڭدى ، — تاپشۇرۇقنا ئاساسەن ، بىز ئالدىمىزدىكى چۈشكۈندە ئابلىمىت دامولللا ئىسىملىك بىر قېرى جوھۇتنىڭ قىزىنى ئېلىپ قاچىمىز . تاڭ ئاتقۇچە ئېلىپ چىقالساق ، ياندۇرۇپ ھۇسەنبايىنىڭ ئۆيىدە بىر كۈن ساقلاپ ، كېچىلەپ شەھەرگە ئېلىپ كېتەتتۇق . قارىغاندا ، شۇنداق قىلالايدىغاندەكمۇ تۇرىمىز . بۇ ئىشنى بىجىرىلمىسەك بېشىمىز بوينىمىزدا تۇرالمايدۇ . سەن بىز نېمە دېسەك شۇنى قىلىشىڭ كېرەك . ئەگەر ئىشقا چاتاق سالساڭ بىزدىن يامانلىما !

— بىز بىلەن يۈرۈپ ، باھانىمىزدا كۆرگەن ھۇزۇر ـ ھالاۋەتىڭنى بۇرنۇڭدىن چىقىرىمىز ! — دەپ قوشۇمچە قىلدى مايماق .

مەن ئۇندىمىدىم . كۆزۈم يولدا ، خىيالىم موغالغا تېزرەك يېتىپ بېرىش ـ بارالماسلىقتا ئىدى . ئۇ ئىككىسىنىڭ ھۇسەنبايىنىڭكىگە قايسى يۈز بىلەن قايتىپ بېرىشىغا ئىشەنگۈم كەلمەيتتى .

بىر ئەسكى كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندىن كېيىن ئىككى چېرىك ئېتىنى ئوڭغا بۇرىدى . مەن نېمىلا بولسۇن ، بۇ كۆۋرۈكنى ئەستە تۇتۇشۇم كېرەك دەپ ئويلاپ قويدۇم . يەنە بىر ئاش پىشىمدەك يول ماڭغاندىن كېيىن ، قاراڭغۇ بولسىمۇ يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا پومزەك ـ پومزەك يېزا ئۆيلىرىنى پەرق قىلىشقا باشلىدىم . « ئالدىمىزدىكى يېزا ، دەۋاتاتتى يېقىنلاشتۇق بولغاي . . . » دېدىم ئىچىمدە .

— ئاتلارنىڭ تۇۋىقىنى بىر نەرسە قىلايلى ، ـ دېدى بۇروۋت ۋە

توختاپ ئاتتىن چۈشتى ، ــ لاتا ـ پىتىلەر بىلەن ئات تۇياقنى چىگۈبتىكلار ، ــ دەپ بۇيرۇدى ئۇ يەنە .

مەندە لاتا ـ پىتە دەيدىغان نەرسىلەر بولمىغانلىقتىن ، ئىككى چەرىكىنى دورىدىم . ئۇلار بىلدىكى بەلۋىغىنى ئۇزۇنسىغا يىرتىپ ، شۇنى پارچىلاپ ، ئاتنىڭ تۇياقلىرىنى ئوراپ باغلاۋاتاتتى . مەنمۇ شۇنداق قىلدىم . بۇرۇت ئېتىمنىڭ تۇياقلىرىنى بىر تەكشۈرۈپ چىقىپ ماختاپ قويدى :

ــ يارايسەن ، ئانچە كالامپاي نېمە ئەمەستەكمۇ قىلامسەن نېمە ؟

ــ بۇ ، شەپە چىقارماي مېڭىش ئۈچۈن ، ئۇقۇۋال ، ــ مايماقمۇ لوقما سالدى .

ــ ئۇدۇل ماڭساق جېسەكچىلەرگە ئۇچراپ قالمايلى يەنە ، سىلەر مەن قانداق ماڭسام ئىزىمدىن چىقماي مېڭىڭلار ، ــ دېدى بۇرۇت .

بۇرۇت ئالدىدا ئات سالدى ، مايماق مېنىڭ مېڭىشىمنى ئىشارەت قىلىپ ، ئۆزى ئارقىدىن ئەگەشتى . ئىش شۇ يەرگە كەلگەندىمۇ چېرىكىلەر مېنى كۆزدىن نېرى قىلماسلىقنىڭ چارىسىنى قىلىۋاتاتتى . بۇ مېنى قايمۇقتۇرۇپ قويدى . چۈنكى ، بۇرۇت يولدىن چەتلەپ ، نېمىشقىدۇر تېرىلماي تاشلىنىپ قالغان بىر ئېتىز ئىچىدە كېتىۋاتاتتى . سەل ئۆتۈپ ئۇ پىشىپ قالاي دېگەن بۇغدايلىقنىڭ ئىچى بىلەنلا مېڭىۋەردى ۋە كەينىگە سەل بۇرۇلۇپ :

ــ تېزگىننى بەكرەك تارتىڭلار ، ئات بۇغداي يەيمەن دەپ ئاۋارە قىلىدۇ ، ــ دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ قويدى .

يول بولمىغانلىقتىن ، « سول قولنى بېسىپ مېڭۈېرىش » نىڭ ئەھمىيىتى يوقلىۋاتقىنىغا ئىچىم پۇشاتتى . شۇنداقتىمۇ « دامولىنىڭ ئۆيى ھەر ھالدا يول بويىدىدۇ » دەپ ئۆزۈمنى بەزلەشكە تىرىشاتتىم .

ئاتقا بۇغدايلارنى دەسسىتىپ ـ چەيلەپ بىر ئېرىق بويىغا چىقتۇق . ئېرىقتا سۇ يوق ئىدى . نېرىسى كىمنىڭدۇر بېغىنىڭ ئارقا تېمى بولۇپ ، شورىداپ كەتكەن يەرلىرىگە تىكەن ، شوخلارنى بېسىپ قويغانلىقى بىلىنەتتى ، بۇرۇت ئېرىقتىن ئۆتۈپ ئوڭغا بۇرۇلدى . بىردەم ماڭغاندىن

كېيىن بىر تەرىپى ئۆيلەر ، بىر تەرىپى ئۈزۈن ئەنجان تاملىق بىر تارچۇققا كىردى . ئۇ يەردىن چىقىقاندىن كېيىنلا ئادەتتىكى يوللاردىن تار ، ئەگرى ـ بۈگرى بىر ئارىلىق بىلەن يۈردۇق . ئاتلار توغرى سەپ بولۇپ ماڭالمىغانلىقتىن ، يەنە ئۈزۈنسىغا قاتارلىشىپ مېڭىشقا توغرا كەلدى . « بۇرۇت بۇ يەرنىڭ ئىچى ـ تېشىنى ئەجەب پۇختا بىلىدىكەن . . . » دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە .

ئەگرى ـ بۈگرى ئارىلىقلاردىن يەنە بىر مۇنچىسىنى كەينىمىزدە قالدۇردۇق . مېنى بۇ يېزىنىڭ چوڭلۇقى ، ئۆيلىرىنىڭ زىچلىقى بىلەن جىمجىتلىقى ناھايىتى ھەيران قالدۇردى . بۇنداق چوڭ يېزىدا ئىت بولماسلىقى تازىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىدى .

ئەجەبلىنىشىم ئۇزاققا سوزۇلمىدى . يەنە بىر چۆگۈن قاينىتىم ۋاقىت ئۆتۈپ ، بىز چوڭ بىر كۆل بويىغا چىقتۇق . شۇ يەرگە يېتىشىمىز بىلەنلا ئىشكى ئالدىدا بىر ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان قاپاق تېرەك بار بىر ھويلىنىڭ دوقمۇشىدىن ئىككى ئىت چىقىپ بىزگە خىرىس قىلىپ ئەمەس ، كەلگىنىمىزنى ئەتراپقا مەلۇم قىلىپ ، سوزۇپ ـ سوزۇپ قاۋاشقا باشلىدى . ھايال ئۆتمەيلا تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇلارنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشقاندەك ئىتلارنىڭ قاۋۇشى ئاڭلانغىلى تۇردى .

ــ تېز ! ــ دېدى بۇرۇت ۋە كۆلنى ياقلاپ سول تەرەپكە ئات سالدى .

مايماق بىلەن ئىككىمىز ئەمدى قاتارلىشىپ چېپىپ كەتتۇق . ئات تۇياقلىرى باغلانغىنى بىلەنمۇ ، بەربىر ئاۋاز چىقىراتتى . لېكىن ، ئانچە قاتتىق ئەمەس ئىدى . بىزنى يېڭىدىن يېڭى ئىتلارنىڭ ھۇجۇملا تازا ۋەھىمىگە سالاتتى .

شۇنىڭدىن كېيىن قانداق ماڭغانلىقىمىزنى يادىمدا تۇتالمىدىم . بىردەم ئوڭغا ، بىردەم سولغا بۇرۇلۇپ ، بەزىدە يول بىلەن ، بەزىدە ئۆي ـ ھويلىلارنىڭ ئارىلىقى بىلەن چېپىپ ئۆتۈپ ، ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ ئېگىز ، كۆرۈنۈشى ھەيۋەتلىك بىر دەرۋازا ئالدىغا كەلگەندە توختىدۇق . بۇرۇت ئاتتىن چۈشۈپ ئىلگىرىلەپ بېرىپ ، دەرۋازا قاناتلىرىنىڭ ئارىلى ـ

قىدىن ئىچكىرىگە قاراپ باقتى . كېيىن كەينىگە ئۆرۈلۈپ ، بىزنىمۇ ئاتتىن چۈشۈشكە ئىشارەت قىلدى . ئۇ ئېتىنىڭ يۈگىنىنى مايماققا تۇتقۇزۇپ قويۇپ :

ــ كۈتۈپ تۇرۇڭلار ، ــ دېگىنىچە يان تەرەپكە ئۆتۈپ غايىب بولدى .

ئىتلار نېرىدا قالغاندى . كېچىنىڭ جىمجىتلىقىنى شۇلارنىڭ قاۋاشلىرىلا بۇزۇپ تۇراتتى . مەن بۇ ھويلا ئابلىمىت دامولللىنىڭ ئىكەنلىكىنى قياس قىلدىم ۋە يېقىن ئەتراپتا ئۆيلەر زىچ بولسىمۇ ، ئىت يوقلۇقىغا دىققەت قىلدىم « ھۈسەنبايدەك تۆت ــ بەش ئىت باققان بولسا ؟ ــ دېدىم ئىچىمدە ، ــ ياكى سېنىڭمۇ ئىتلىرىڭ نەدىكى بىر قۇرۇق ھويلاڭنى بېقىپ ياتامدىغاندۇ ؟ مانا ئەمدى قىزىڭنىڭ ھالىغا ۋاي ، شورۇڭ قۇرغۇر دامولللا . . . »

بۇرۇت تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ دەرۋازا ئاچقىلى غايىب بولدى ، دېگەن پەرىزىم توغرا بولۇپ چىقتى . دەرۋازىنىڭ ئىچىدىن شەپە ئاڭلاندى ۋە بۇ شەپە تېز ، جىددىي ، رىتمسىز ئىدى . بۇنىڭدىن بۇرۇت لوكا ، قۇلۇپلار بىلەن ھەپىلىشۋاتىدۇ ، دەپ خۇلاسە قىلىش مۇمكىن ئىدى . لوكىنىڭ بىر تەرەپ قىلىش ئاسان ، قۇلۇپ بولسا ئۇنى قانداق ئاچالايدىغانلىقىلا ماڭا سىر ئىدى .

بۇرۇت بىلەن مايماقنىڭ مەن ئويلىغاندىنمۇ ۋەھشىي ، ياۋۇز ئوغرىلار ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇراتتىم . ئۇلارنىڭ يولدا كەلگۈچە بىر ــ بىرىنى پاش قىلىشلىرىغا قارىغاندا ، ئۇلار ئوغرىلىققا ئادەتلىنىپ خوردا بولۇپ كەتكەنلەردىن بولۇپ ، چېرىك باشلىقىنىڭ ئۇلارنى بۇ قېتىمقى بۇلاڭچىلىققا بۇيرۇشىدىمۇ ئاشۇنداق سەۋەبلەر رول ئوينىغانلىقى شۇبھىسىز ئىدى . مەنچۇ ؟ مېنى نېمىشقا بۇ ئىشلارغا ئارىلاشتۇرۇپ يۈرگەندۇ ؟ بۇنى « ئالىمادىس ئىش ئاقماي قالسا . . . » دېگەن مۆلچەر گىلا ئارتقىلى بولمايدىغانەك تۇراتتى . چېرىكلەرنىڭ بىر كېچىلىك ھەرىكەتلىرىدىن قارىغاندا ، ئۇلار قىلغان ئىشنى ئاقتۇرۇپ قىلدىغاندەكلا تۇيۇلاتتى .

ئاقىۋەت زەنجىر شاراقلاپ پەسكە چۈشتى . دەرۋازىنىڭ بىر قانىتى

ئىككى ئادەم قاتارلىشىپ كىرگۈدەك كەڭلىكتە ئېچىلدى .

ــ كىرىڭلار ، ــ دېدى پەس ئاۋاز بىلەن بۇرۇت .

ئاۋۋال مەن كىردىم . بۇرۇتنىڭ بىر قولىدا يوغان شادا قۇلۇپ ، بىر قولىدا ئىنچىكە چۈبۇقتەك بىر نېمە تۇراتتى . ئۇ ئاشۇ نېمىلەر بىلەن قۇلۇپنى ئاچقانلىقى ئېنىق ئىدى . ئۇ تامدىن ئارتىلىپ چۈشكەندە ئۈستۈبۈشىغا يۇققان چاڭ ــ توپىنى قېقىشتۇرغۇدەكمۇ بولمىغاندى .

دەرۋازىنىڭ ئىچ تەرىپىنىڭ ئۈستى ئون ــ ئون بەش قەدەمچە باستۇرما قىلىنغانلىقتىن قارىغۇ ئىدى . بىز كىرىپ شۇ يەردە توختاپ تۇرىدۇق . بۇرۇت دەرۋازىنى ياپتى ، لېكىن ئەتمىدى . يېنىمىزغا كېلىپ تامنى كۆرسىتىپ :

ــ ئارىلىق قويۇپ باغلاڭلار ، ــ دېدى .

ئۆي ئىگىسى بۇلاڭچىلارغا ئوڭاي بولسۇن دېگەندەك ئىككى تەرەپتىكى تامغا ئات باغلايدىغان چوڭ ئىلمەكلىك قوزۇقلارنى قېقىۋەتكەندى . ئاتلار بىر ــ بىرى بىلەن چىشلىشىپ كىشنەسلىكى ئۈچۈن بىز ئاتلارنى نېرى ــ نېرى باغلىدۇق .

بۇرۇت مايماق بىلەن مېنىڭ مۇرەمدىن تۇتۇپ يېقىنلاشتۇردى . ئۆزىمۇ يۈزىنى ئىككىمىزنىڭ يۈزىگە چاپلاپ دېگۈدەك يېقىنلاشتۇرۇپ ، پىچىرلاپ تۇرۇپ :

ــ ئەمدى باشلايمىز ، تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن يېزىدىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن چەبدەس بولمىساق بولمايدۇ ، ــ دېدى ۋە مايماقنىڭ مۇرىسىنى قويۇۋېتىپ ماڭا ئايرىم تاپىلىدى ، ــ ئاۋۋال دامولللىنى يىغىشتۇرىمىز ، ئاندىن قىزىنى باغلايمىز . ئىش ئېپىدە كېلىپ بەرسە بىللە ماڭىمىز ، دامولللىنىڭ غالچىلىرى تۇيۇپ قېلىپ ئارىلىشىدىغان بولسا سەن قىزىنى ئېلىپ ئالدىمىزدا كېتىۋېرىسەن ، بىز ئىشنىڭ قۇيرۇقىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ كەينىڭدىن يېتىمىز . . .

ــ ماڭىدىغان يولنىمۇ ئېيتىپ بەر ، ــ دېدى مايماق .

ــ تاڭ ئاتقۇچە ھۈسەنبايىنىڭ ئىككى ھويلىسىنىڭ بىرىگە بېرىۋېلىش كېرەك ئىدى ، ئەمدى بولمايدىغان ئوخشايدۇ ، ــ دېدى بۇ-

روت ، — بىز كېچىكىپ يولغا چىقىپ قالدۇق . . . سەن قىزنى ئېلىپ ئوك تەرەپتىكى يول بىلەن ماڭسەن . ئۇچ تۆپ تاغ تېرىكى بار دۆمبەگە يەتسەك سول تەرەپتىكى جاڭگالغا باردىغان چىغىر يول بار . شۇ يولنى يىتتۈرمەي تېز چاپساڭ زەيكەشلىككە چىقسەن . زەيكەشنىك ئاغزىدا قاغا جىگدىلىك ئۇچرايدۇ . شۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ ، بىر خادا قاداقلىق دۆڭنىڭ باغرىدا بىزنى ساقلايسەن . بىزمۇ هايال بولماي شۇ يەرگە يېتىپ بارىمىز . باشقا ئىش يوق بەرمىسە ئاز - تولا نان - پان قىلىۋېلىش ئۈچۈن هايالشارمىز . . . كۈندۈزنى جىگدىلىكتە ئۆتكۈزۈپ ، كۆز باغلانغاندا رەببىم سەن ، دەپ شەھەرگىلا ئات سالىمىز . . .

— قىز بىلەن هەپىلىشىپ يۈرمە ، — مايماق دوق قىلدى ، — ئۇنىڭ دەردىنى ئۆلۈپمۇ تارتىپ بولالمايسەن !

مەن ئۇلارنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىپ بولدۇم . ئۇلار ئاساسىي ۋەزىپە بولغان « قىز بۇلاش » نى ماڭا يۈكلەپ قويۇپ ، ئۆزلىرى « نان - پان قىلىۋېلىش ئۈچۈن هايالىشماقچى » ئىدى . بۇلاڭچىلىقى جايىدىن چىقسا ئاندىن جىگدىلىككە بېرىپ مېنى تاپماقچى ، جايىدىن چىقمىسچۇ ؟ « ۋاقتى كەلگەندە كۆرەرمىز . . . » دېدىم ئىچىمدە .

— گېپىمنى ئۇقتۇڭمۇ ؟ — سورىدى بۇرۇت .

— ئۇقتۇم . . .

ئۇ ماڭا قانداق ماڭىدىغانلىقىم هەققىدە بايانات دېگەن گېپىنى تەكرارلاتقۇزدى . قانائەت هاسىل قىلغاندىن كېيىن :

— جىگدىلىككە بېرىپلا قىزنىڭ ئاغزىدىكى لاتىنى ئېلىۋەت ، تىنالماي بىر نېمە بولۇپ يۈرمىسۇن ! — دەپ تاپىلىدى ، — شۇ يەردە پۈت - قولىنىمۇ يېشىۋەت !

بۇرۇت قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ بىزنى باشلاپ ماڭدى . تار ، ئۇزۇنسىغا كەتكەن سەينا غا چىقىپ سولغا بۇرۇلدۇق . ئۇ يەردىن ئۈستى يېپىقلىق بىر دالانغا كىردۇق . دالاننىڭ نېرىسى ئەپچىلگىنە بىر هويلا ئىدى . هويلىدا ئوك تەرەپتە ئىككى ، سول تەرەپتە ئىككى ، ئۈدۈلدا بىر ئۆي بارلىقى ئىشكىلەردىنلا مەلۇملۇق ئىدى . بۇرۇت بۇ هويلىنىڭ ئۆز ئا-

دىمىدەك بەخۇدۇك ، خاتىرجەم ماڭاتتى . ئۇ هويلىنىڭ هېچ يېرىگە نەزەرىنى سالماي ، بىزنى يان تەرەپتىكى بىر تارچۇق بىلەن باشلاپ ، يەنە بىر كىچىكرەك دەرۋازىدىن ئىچكىرى بىر هويلىغا ئېلىپ كىردى . هويلا پېشايۋانلىق ، دېرىزىلىك تۆت ئۆيگە ئىگە بولۇپ ، ياكى يېنىدا گۈللۈك باغ ، ياكى قاراڭغۇ كۆرسەتمەيۋاتقان تام تۇۋىدە تەشتەكلىك گۈللەر بولسا كېرەك ، خۇش بۇي پۇراقلا تولغانىدى .

بۇرۇت قولى بىلەن پۈتىنى كۆرسىتىپ ، بىزنىمۇ ئۆزىدەك پۈتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىشقا بۇيرۇدى . ئۇچىمىز ئارقا - ئارقىدىن پېشايۋان ئاستىغا يېتىپ باردۇق . پېشايۋان تېگىدىكى سۇپىغا گىلەم سېلىنغان ، گىلەم ئۈستىدە ئورۇن - چۇشەكلەر بار ئىدى . ئەمما ، ياتقان ئادەم كۆرۈنمەيتتى . ئىككى سۇپىنىڭ ئارىسىدىكى يايپاڭ ئېگىزلىكتىن مېڭىپ كىرگىلى بولىدىغان ئىككى قاناتلىق ئىشىك هاڭيادەك ئوچۇق ئىدى . بۇرۇت قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ ئاشۇ ئىشىكتىن باشلاپ كىردى .

دەهلىزنىڭ ئوك - سول تەرىپىدە بىردىن ئىشىك بولۇپ ، ئوڭدىكسى يېپىقلىق ، سولدىكسى ئوچۇق ئىدى . بۇرۇت بىردەم تىڭشاپ تۇرۇپ ئوچۇق ئىشىكتىن كىردى ، بىزمۇ ئەگەشتۇق . يازنىڭ ئىسسىقىدىن قېچىپ ئېچۇۋېتىلگەن ئىشكىلەر ئەمدى ئوغرىلارنىڭ شەپسىز هەرىكىتىگە ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىۋاتاتتى .

ئۆي ئىچىدە ، پەستىلا ئىككى ئادەم ياتاتتى . بۇرۇت پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ بېرىپ تىزلاندى ۋە ئېگىشىپ قاراپ بېقىپ ، خاتىرجەم ئاھاڭدا بىزگە :

— ئىشىك - دېرىزىلەرنى يېپىڭلار ! — دەپ بۇيرۇدى پەس ئاۋازدا .

مايماق تېزلىكتە دېرىزە تەرەپكە ماڭدى . مەن ئىشكىنى ياپتىم . شۇ چاغدا ئۇخلاۋاتقانلاردىن بىر ئايالنىڭ :

— كىم ؟ — دېگەن ئاۋازى چىقتى .

— ئۇنۇڭنى چىقارما قانجۇق ، بوغۇپ تاشلايمەن ! — دېدى بۇرۇت پەس ، چۈس ئاۋازدا ، — گۇگۇت قېنى ، چىراغ نەدە ؟

ئايال گەپ قىلالمىدى . ھەربىكتىدىن كۆزەتكەندە ، ئۇ تەكىينىڭ تېگىدىن گۇگۇت ئېلىپ بەردى ۋە تام تەرەپنى كۆرسەتتى . بۇرۇت گۇگۇتنى يېقىپ ، تامغا ئويۇپ چىقىرىلغان مورا بېشىدىكى شامنى يانـدۇردى .

ياتقانلارنىڭ ئىككىلىسى ئايال بولۇپ ، بىرى قىرىق ـ قىرىق بەش ياشلاردا ، يەنە بىرى يىگىرمىگە كىرمىگەن قىز ئىدى . شۇ تاپتا ئىككىلىسى ئويغانغان بولۇپ ، ئۆي ئىچىدە ئۇلارغا قاراپ تۇرغان يات ئۇچ ئەر كىشىگە ئېسىنى يوقاتقان ھالدا تىكىلىپ قېتىپ قالغانىدى .

ـــ داموللا نەدە ؟ ـــ سورىدى بۇرۇت ھەيۋە بىلەن .

ـــ ئۆگزىدە ، كىچىك كۇندەش بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ كەتكەنىدى . . .

ـــ قىزىڭ مۇشۇمۇ ؟ ـــ سورىدى مايماق ئاغزىنى يېرىم ئېچىپ ، چەكچىيىپ قاراپلا قالغان ، ئېچىلىپ قالغان يوتقانىنى يالىڭاچ بەدىنى ئۇستىگە تارتىشنىمۇ ئۇنتۇغان قىزنى كۆرسىتىپ .

ـــ ھە . . . ئە . . .

ـــ ئېرى نەدە ؟ ـــ دېدى بۇرۇت .

قورقۇپ كەتكەن ئايال دۇدۇقلاپ تىترەپ :

ـــ ئۇ تېخى ياتلىق بولمىغان ، ـــ دېدى .

چىرىكلەرنىڭ سوئال ـ سورىقى قىز داموللىنىڭ بۇلاشقا تېگىشلىك قىزىمۇ ، ئەمەسمۇ ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئىدى . ئۇلار قىزنىڭ شۇ ئىكەنلىكىگە ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ، بۇرۇت قىزغا :

ـــ قوپ ئورنۇڭدىن ، سېنى ئېلىپ كەتكىلى كەلدۇق ، ـــ دېدى .

ئۆيدە يۈز بېرىۋاتقان سۆز ـ ھەرىكەتلەرنى ئەقلىگە سىغدۇرالمايۋاتقان قىز شۇ يەردە ئېسىگە كەلدى ـ دە ، تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك چىرقىرىغىنىچە ئانىسىغا يېپىشتى . ئۇنى بۇرۇت ئاخىرىغىچە چىرقىرىغىلى قويماي ، مولۇندەك چاقماقلىق بىلەن ئېتىلىپ بېرىپلا يەرگە بېسىپ گېلىنى بوغدى .

ـــ بوغۇپ ئۆلتۈرىمەن قانجۇق ، ئۇنۇڭنى چىقارما !

مايماقمۇ يۇگۇرۇپ كېلىپ ئايالنىڭ يۇزىگە بىرنى تەپتى . ئايال « ئىھ . . . » دېدى ـ دە ، ھوشىدىن كەتتى بولغاي ، تەكىيگە دۇم چۈشـتى . ئىككى چېرىك بىرلىشىپ يوتقانىنى ئېلىۋېتىپ ، ئاندىن تۇغما ياتقان قىزنى تارتقۇشلاشقا باشلىدى :

ـــ قوپ ، ئېگىنىڭنى كىي يۇزى قېلىن . . .

ـــ چىشىمىزغا تېگىۋەرسەڭ تىرىك قالمەن دېمە !

تاياق يېمىگەن بولسىمۇ ، كۆزى ئوچۇق ھوشىدىن كەتكەن قىز ئۇلارنىڭ قولىدا لاتا قورچاقتەك سالپىيىپ ، قايسى تەرەپكە سىلكىسە شۇ ياققا ئۆزىنى تاشلاپلا ياتاتتى .

ـــ كەل ، ھەي ساقال يارەملىشۈەت ، ـــ دېدى بۇرۇت ماڭا قارـماي تۇرۇپلا ، ـــ بۇتتەك تۇرما . . .

مەن ئىختىيارىمسز يېقىنلىشىپ بېرىپ ، قىزنىڭ قورقۇنچ ئىچىدە سىيىپ تاشلىغانلىقىنى كۆردۈم . يارەملىشىشىم ئۇنىڭغا كىيىم كىيگۈزۈش ئىدى ، قىزنى تۇتۇپ تۇردۇم . بۇرۇت بىلەن مايماق ئۇنىڭ قوللىرىنى قايرىپ ، نېقتاپ ، بىر نېمىلەرنى قىلىپ كۆڭلەك كىيگۈزدى . قىزنىڭ تۆۋەن تەرىپى بۇلغىنىپ كەتكەنلىكتىن ئۇلار ئىشتانىنى ماڭا تۇتقۇزدى :

ـــ ئال ، ئېسىگە كەلگەندە بەر ، ئۆزى كىيۈالسۇن !

شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى قىزنىڭ ئاغزىغا لاتا تىقتى . يوتقانىنىڭ تېشىنى ۋەرتىلدىتىپ تارتىپ سۆكۈپ ، قولىنى بەدىنىگە چاپلاپ تاڭدى . قىز كۆزىنى پارقىرىتىپ ، بۇ ئىشلار ئۆزى ئۇستىدە ئەمەس ، باشقا بىرلىرى بىلەن بولۇۋاتقاندەك قاراپلا تۇراتتى .

ـــ ئەمدى بۇنى كۆتۈرۈپ سەن كېتىۋەر ، ـــ دېدى مايماق ماڭا . مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئۆي ئىچىنى تەكشۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتىم . بۇ ئۆيدە تەكچىلەر يوق بولسىمۇ ، تەكچىلەرگە تەڭ كېلىپ ئاشقۇدەك ساندۇق ، كاتلار ئاز ئەمەس ئىدى .

ـــ بۇ ئۆزى يالغۇز ئەپلىيەلمەيدۇ ، ـــ دېدى بۇرۇت مايماققا ، ـــ ئات ئۇستىگە ئېلىشىپ بەرمىسەڭ قانداق بولىدۇ ؟ ماۋۇ قانجۇق بىر تەڭنە تاپ بولۇپ ياتسا . . . .ئاتقىمۇ تېڭىۋېتىش كېرەك تېخى . . .

— سەن چىققىن ، مەن بۇ يەردە تۇرۇپ تۇراي . . .

بۇرۇت مايماقنى ئايرىم چىقىرالمايدىغىنىغا كۆزى يېتىپ ، ئىككىيلەن تەڭ چىقىشتا چىڭ تۇراتتى ، مايماق ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ چىقىشىنى تەلەپ قىلاتتى . بۇرۇت مايماقنىڭ ئۆيدە يالغۇز قېلىشىغىمۇ خاتىرجەم بولالمايتتى . ئۇلارنىڭ تالىشىشىنى توختىتىپ ، ياتقان ئايال ئىڭراپ كەتتى .

— سەن چىقىۋەر ، مەن ماۋۇ قېرى قانجۇقنا ئاگاھ بولۇپ تۇرمىسام بولامدۇ ؟ — دېدى مايماق .

بۇرۇت كۆندى ، ئۇ يوتقانلىنىڭ ئەستىرىنىمۇ سۆكۈپ ، ماڭا :

— ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ ئاستا كەينىمدىن ماڭ ! — دەپ بۇيرۇدى .

قىز مەن كۈتكەندىنمۇ ئېغىر بولۇپ چىقتى . ئۇنى ياغاچنى كۆتۈرگەندەك دولامغا ئېلىپ كۆتۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇم . ئۇنىڭ بېشى كەينىمدە ، پۇتى ئالدىمدا ساڭگىلاپ تۇراتتى . لېكىن ، ماڭا خېلى ئوڭاي بولغانىدى .

بۇرۇت كىرگەن يول بىلەن مېڭىپ ، ناھايىتى تىزلىكتە دەرۋازا يېنىغا باشلاپ چىقتى . ئۇ مايماقنىڭ ئۆيدە ئوڭچە قېلىپ ، كات ـ سانـ دۇقلارغا خوجايىنلىق قىلىۋاتقىنىغا ھەر قانچە كۆزى قىزارغان بولسىمۇ ، يوتقانىنىڭ ئەستىرىنى بويىغا تۆت يىرتىپ ، قىزنى ئېگەرنىڭ ئارقىسىغا پۇختا تېڭىشتا ئالدىراپ كەتمىدى . ئۇنىڭ بۇ قىلىقى يەنە بىر پىلانىنى يوققا چىقىرىۋاتاتتى . بايا تىن بېرى قىزنى ھويلىسى ئالدىغا تاشلاپ قويۇپ ، پۇت ـ قولىنى يېشىۋېتىپلا تىكىۋېتەي ، دېگەنىدىم . قىز ئەمدى بېلى بىلەن ئېگەرگە ، پۇتى ئاتنىڭ قورسىقىغا تېڭىلغان ھالدا بىردەم ئالدىغا ، بىردەم كەينىگە لىڭشىپ ئولتۇراتتى .

— مەن ئېتىڭغا ، ئۇنى سېنىڭ بېلىڭگە قوشۇپ تېڭىۋەتمىسەك بولمايدىغان ئوخشايدۇ .

مەن بۇرۇتنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلدىم . قۇۋ قاراقچى بۇ يەردىمۇ پۇختىلىق ئىشلىتىپ ، تېڭىقنىڭ تۆگۈچىنى قىزنىڭ بېلىگە ، مەن قولۇمنى يەتكۈزۈپ يېشىلمەيدىغان يەرگە ئاپىرىپ مەھكەم چىگدى . قىز ئەمدى

دۇمبەمگە چاپلىشىپ تېڭىۋېتىلگەنىدى .

بۇرۇت ئاتنى ئۆزى دەرۋازىدىن يېتىلەپ چىقىپ ، ئالدىنى بىر تەرەپكە قاراتتى ۋە :

— دامۇللا بىلەن غالچىلىرى تۇيمايدىغاندەكمۇ قىلدۇ . بىزمۇ ھايال قالماي يېتىشىمىز . مەن دېگەننى ئۇنتۇما ، ئوچ تۇپ تاغ تېرىكىگە يەتسەگلا سول تەرەپتىكى چىغىر يولغا بۇرۇل ، — دېدى . ئاتنىڭ يۈگىنىنى قويۇپ بەرمەي تۇرۇپ يەنە ئەسكەرتتى ، — ئۆز بېشىڭچە ئىش قىلىپ ، دېگەن گەپنى ئىجرا قىلمىساڭ « قىزنى بۇلاپ قاچقان » جىنايەتچىگە ئايلىنىسەن . بىزگە « سېنى تاپالمىدۇق » دېيىشلا قالىدۇ . چىڭ ئولتۇر ! — ئۇ يۈگەننى ماڭا بەردى ـ دە ، ئۆزۈمنى جايلاپ بولغۇچە ئاتقا بىر قامچا سېلىۋەتتى .

مەن ئاغدۇرۇلۇپ چۈشۈشكە قىل ـ قىل قالدىم ، مېنى ماڭا چىڭ تېڭىۋېتىلگەن قىز تۇتۇپ قالدى . شۇنىڭدىمۇ يۈگەننى قولۇمغا ئېلىپ ، ئۆزۈمنى جايلاپ ئولتۇرۇۋالغۇچە خېلى ۋاقىت ئۆتتى . ئىككى كېچىلىك سەپەر جەريانىدا قامچا تۈگۈل ، شاپىلاق كۆرمىگەن ئات قورقۇنچلۇق تېزلىكتە شامالدەك چېپىپ بارماقتا ئىدى . مەن بۇنداق تېزلىكتە ئاتتا ئولتۇرۇپ باقمىغاچقا ، يۇرىكىم ئەنسىزلىككە تولغانىدى . ئەگەر قىزنىڭ پۇتىدىكى چېتىق بوشاپ كېتىدىغانلا بولسا ئىككىمىز تەڭ يىقىلساق ، ھېچ بولمىغاندا بىرەر ئەزالىرىمىز ناكا بولۇشى تۇرغانلا گەپ ئىدى .

توخۇلارنىڭ چىللىشى ، ئىتلارنىڭ قاۋۇشى بىلەن قاپلانغان يېزا ئارقىمىزدا قالدى . ئاشۇ ئارقا تەرەپتىكى ئۇپۇق ئاقىرىپ كېلىۋاتاتتى . بۇرۇت بىزنى يولغا سېلىپ قويغان بۇ سەپەرنىڭ مەنزىلى بىز كەلگەن تەرەپنىڭ ئۆزى بولمىسىمۇ ، بىر يۆنىلىشتە ئىكەنلىكىنى سەزدىم . بۇ پىلانىمنىڭ تەتۇرىچە مېڭىش ئىدى . مەن كېتىۋەرسەم ، قېچىپ كەتمەككە راسلانغىنىمنىڭ بوشقا كېتىدىغانلىقىنى چۈشىنەتتىم . كەينىمگە يېنىش ئۈچۈن ئاتنى توختىتىش كېرەك ئىدى . بىراق ، ئات تېزلىكىنى زادىلا ئاستىلاتمايۋاتاتتى . « كەينىمگە يانساممۇ يەنە شۇ چېرىكلەرگە ئۇچرىشار-مەن ھېلى ، — ئويلىدىم ئىچىمدە ، — ھەر نېمە بولسا ئۇلار مەن بىلەن

تەك يولغا چىقمدى . بۇلاڭچىلىق قىلىدىغان نەپسىنى يېغىشتۇرۇپ قويۇپ ، مەن بىللە مېنى قىزغا مۇشۇنداق تېڭىپ قويۇپ يولغا چىققان بولسا ، ئىككىمىزنى قەپەزدە ئاپارغاندەك ئاپارمامدىغان ئۇ دەيۇزلەر . . . »

ئۇچ تۇپ تاغ تېرىكى بار دۆمبەگە بارغۇچە تولا تىزگىن تارتىپ يۈرۈپ ئاتنى ئاستىلاتتىم . تاڭمۇ ئېتىپ قالغان بولۇپ ، خېلى ئۇزۇن يەرلەرنىمۇ ئىلغا قىلغىلى بولاتتى . مەن بۇرۇت دېگەن سول تەرەپتىكى چىغىر يولنى كۆردۈم ، ئەمما ئۇ تەرەپكە مېڭىشقا ئالدىرىمای ، ئاۋۇال دۆمبە ئۈستىگە چىقىپ كەينىمگە قارىدىم . يېزا كۆرۈنمەيتتى ، يولدىمۇ ئىنس ـ جىن يوق ئىدى . مەن يولدىن چىقىپ ، ئادەم كۆرۈنمەيدىغانراق بىر يەردە قىزنى چۈشۈرۈپ قويۇپ ، ئەگىپ ماڭسامۇ ئۆزۈمگە كېرەكلىك بىر يوللارنى تاپارمەن ، دېگەن ئۈمىدتە ئوڭ تەرەپكە ـــ چىغىر يولمۇ يوق ، پەقەت مال پادىلىرى ماڭغان ئىز قالغان شورلۇق تەرەپكە قاراپ كەتتىم . چېرىكلەر كېلىپ قالغاندىمۇ مال ئىزى ئارىسىدىن ئېتىمنىڭ ئىزىنى ئايرىۋالالىشى قىيىن ئىدى .

ئەمدىكى گەپ قىزنى نەدە چۈشۈرۈپ قويۇشتا قالغاندى . تۆت ئەتراپ غىلاڭ تۇزلەڭ بولۇپ ، دەل ـ دەرەخ ، ئېقىن دېگەندەك نەرسىلەر يوق ئىدى . مەن كۆز يېتىم ئارىلىققىچە ئۈدۈل مېڭىپ ، ئاندىن كۈن چىقىش تەرەپكە ـــ يېزا تەرەپكە قايرىلىپ ماڭدىم . پات ـ پات ئوڭ تەرەپىمگە بويۇنداپ قاراپ ، يىراقتىن بولسىمۇ يېزىنى كۆرۈشكە ئۇرۇناتتىم . تاڭ قاراڭغۇسىدا ئات چاپقان يول بىلىنمىگەنلىكتىنمۇ ياكى ھازىر كۈن بارغانسېرى ئۆرلەپ شورلۇقتىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان نۇر ئەكسى كۆز چاقنىغانلىقتىنمۇ ، يېزا تۈگۈل ، يېزىنىڭ بەلگىسى بولغان دەل ـ دەرەخلەرمۇ كۆرۈنمەيتتى .

مەن قىزغا گەپ قىلىپ باقتىم . مەندىن قورقماسلىقنى ، مەجبۇرىيەت ئاستىدا چېرىكلەرگە قوشۇلۇپ قالغىنىم بىلەن يامان نىيىتىم ئىڭ يوقلۇقنى ، ئۇنى شۇ ئەتراپلاردا قويۇپ قويىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ ئۇنى خاتىرجەم قىلماقچى بولدۇم . ئۇنىڭ ئاغزىدا لاتا بولغىنى بىلەن ، قۇلىقى ئاڭلىيالايدۇ ، بىرەر ئىپادە ئارقىلىق گېپىمنى ئۇققانلىقىنى

بىلدۈرەلەيدۇ ، دەپ ئۈمىدلەنگەنىدىم . ئەمما ، ئۇنىڭ دۆمبەمگە چاپلاقلىق بەدىنى ئاۋۇالقىدەكلا جانسىز ، ئېغىر پېتى تۇرىۋەردى . مەن ئۇنى بىر ئامال قىلىپ يېشۈۋېتەي دەپ ئويلىدىم .

ئىككىمىزنى قوشۇپ تېڭىۋەتكەن يوتقانىنىڭ ئەستىرىنىڭ چىگىكى قىزنىڭ دۆمبە تەرىپىدە بولغانلىقتىن ، ئۇ يەرگە قولۇم يەتمەيتتى . تەلىيىمگە قىزنىڭ يۈزىگە قولۇمنى مۇرەم ئارقىلىق ئارتىلدۇرۇپ تەگكۈزۈپ ئاۋۇال ئۇنىڭ ئاغزىدىكى لاتىنى ئېلىۋەتتىم . ئاندىن قوللىرىمنى بىقىنىمدىن چىقىرىپ ئۇنىڭ ئىككى بىقىنىغا چاپلاپ تېڭىۋەتكەن توگۈچىلەرنى تېپىپ ، بىر ـ ئىككىسىنى يېشۈۋېتەلىدىم . قىزنىڭ قولى بىكار بولغان ۋە ھالسىز ساڭگىلاپ قالغانىدى .

ـــ قوللىرىنى دۆمبىلىرىگە ئۈزىتىپ ، چىگىكىنى يەشسىلە ، ـــ دېدىم .

قىز دەمالىلىققا ئۆزىگە كېلەلمىگەنلىكى ئۈچۈنمىكىن ، گېپىم بىر نەچچە قېتىم تەكرارلانغان بولسىمۇ ئۇ مىدىرلاپ قويمىدى .

ـــ سىلىنى ئۆيلىرىگە قايتۇرۇپ ئاپىرىپ قويىمەن ، ـــ دېدىم ئاخىر بولالماي ، ـــ مۇنداق ئولتۇرىۋەرسەڭ كېچىدىن سىلىنى باغلاپ ئاتقا ئارتقان بۇلاڭچىلار قوغلاپ كېلىپ تۇتۇۋالىدۇ . . .

بۇ گەپ قىزغا تەسىر قىلدى بولغاي ، مىشلداپ يىغلىغىلى تۇردى . مەن ئاستا كېتىۋاتقان ئاتنى توختىتىپ ، ھېلىقى سۆزۈمنى يەنە تەكرارلىدىم . قىز شۇنىڭدىن كېيىن يىغىدىن توختىمىغان بولسىمۇ ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى . مەن ئاخىر ئىككىمىزنى قوشۇپ باغلىۋەتكەن تېڭىقنىڭ بوشىغىنىنى يەزدىم . ئەمدى ئۇنىڭ پۇتىدىكى چېتىقلا قالغانىدى .

ـــ چىڭ ئولتۇرۇپ تۇرسىلا ، پۇتلىرىنى يېشۈۋېتەي ، ـــ دېگىنىمچە ئاۋايلاپ ئاتتىن چۈشتۈم . ئۇنىڭ پۇتىدىكى چېتىقلارنى يەشكۈچە چىڭ ئولتۇرۇشى ، ئېگەرنى مەھكەم تۇتۇش ھەققىدە نەچچە قېتىم تاپىلىغان بولسامۇ ، چېتىق يېشىلىپ بۇلۇشغىلا ئۇ ئاغدۇرۇلۇپ چۈشتى . بەدىنىدىكى ئاغرىق ئۇنى ھايات قېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ قېلىش دەرىجىسىگە

ئەكەلگەنىدى . مەن قوينۇمدىن ئىشتىننىڭ ئېلىپ تاشلاپ بېرىپ ، تەتۇر قارىۋالدىم .

— ئىشتانلىرىنى كىيىۋالسىلا ، يېغلاۋېرمىسلە ئەمدى . . .

ئۇ ئىشتىننىڭ كىيىدى . لېكىن ، سۇنايلىنىپ ياتقىنىچە ئۆرە بولالمىدى . ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىش ، چېچىلىش ، ۋارقىراشلار كارغا كەلمىدى . ئۇ يېزا قاياقتا ، بۇ جاڭگالنىڭ ئاخىرى نەگە بارىدۇ ، دېگەندەك سوئاللارنىمغىمۇ يېغلاشتىن باشقا جاۋاب بەرمەيتتى .

— يېغلاۋېرسەڭ ئاغزىڭغا لاتا تىقىپ قويىمەن يەنە ، — دەپ قورقۇتتۇم ئاخىر .

ئۇ كۆزىنى چەكچەيتىپ مۆلۈلدەپ قارىدى . ئۇنىڭ چىقارمىغىنى بىلەن كۆز يېشى بىلەن ئېسەدەش توختىمىدى . ئۇ قورقۇپ تۇرۇپ پۈتى بىلەن قولىنىڭ بېغىشىنى كۆرسەتتى . ئۇنى ئارغامچا ياكى تانا بىلەن باغلىمىغان بولسىمۇ ، كۆرسەتكەن يەرلەر كۆكىرىپ ، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ سىڭايان يېتىپ ئۆرە بولالمايۋاتقىنىدىنمۇ تارتىۋاتقان ئازابىنى بىلگىلى بولاتتى .

مەن ئۇنى شۇ پېتى تاشلاپ كېتىش پىكرىدىن ياندىم . ئۇ ئۆزى ماڭالمايتتى . ماڭالمىدى دېگەندىمۇ يالاڭ ئاياغ هالى بىلەن قاتتىق شورلۇقتىن چىقالمايتتى .

— مەن سىلىنى يېزىغا ئاپىرىپ قويايمۇ ، يېزا قايسى تەرەپتە ؟ — دەپ سورىدىم .

قىز « بىلمەيمەن » دەپ بېشىنى ئىرغىتتى . ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ يېغلامسىرىغان ئاۋازدا :

— مەن بۇ يەرلەرگە كېلىپ باقمىغان ، — دېدى .

ئۇنىڭ تۇرقى ئېچىنىشلىق ئىدى . چاچلىرى چۈۋۈلغان ، سېمىز-رەك يۈزى ياش ۋە توپا بىلەن غەلىتە تۈسكە كىرگەن بولۇپ ، ئەقلىنى يوقاتقان ساراڭنى ئەسلىتەتتى . قوي كۆزلىرىدىن بولسا توختىماي ياش قۇيۇلاتتى .

— سىلىنى يېزىنىڭ ئېتىزلىرى بار يەرگە ئاپىرىپ قويۇپ

كېتەي ، — دېدىم يەنە بىر قېتىم ، — گېپىمگە كىرىپ يىغلىمىسىلا ، قىينالسىلمۇ چىداشلىق بېرىپ ئولتۇرسىلا .

— هېلىقى بۇرۇتلۇق ئادەم كەتكەنمىدۇ ؟ — سورىدى ئۇ قورقۇمسىراپ .

— كەتكەندۇ ، كەتمىسىمۇ كۇندۇزى ئادەم جىق ، هېچنېمە قىلالمايدۇ .

ئۇ ماقۇل بولدى . مەن يوتقانلىقنى تېشى ۋە ئەستەرلىرىنىڭ يىرتقىنى ئېچىپ قاتلاپ ، تونۇمنى سېلىپ ئۇنىڭ ئىچىگە يۆگەپ ، كۆرپىسىمان بىر نېمە قىلىپ ئېگەرنىڭ كەينىگە قويدۇم . قىز ياردەمىمدە سەل سىڭايان بولسىمۇ هەر هالدا ئولتۇردى . مەن ئات تۇيىقىدىكى لاتىنى ئېلىۋېتىپ ، يېزا دەپ قىياس قىلغان تەرەپكە مېڭىپ كەتتىم .

مەن ناهايىتى تېزلا بېرىپ قالمىز دېگەن يېزا ئۇنداق يېقىن بولۇپ چىقمىدى . بىز يېزىغا ئەمەس ، توپا يولغا چىقىپ قالدۇق . يېزا يولىنىڭ سول تەرىپىدە كۆرۈندى . ئاتتىن چۈشمەيلا قىزغا :

— يېزا كۆرۈندى ، يولمۇ توپا ئىكەن ، ئالدىرىماي مېڭىپ بولسىمۇ بېرىۋالارلا ياكى بىرەر ئادەم ئۇچراپ قالار ، — دېدىم .

— خوش بولاي ، ئۆيگە ئاپىرىپ قويسىلا ، — دەپ تۇرۇۋالدى قىز بىلمىگە چىڭ ئېسىلۋېلىپ ، — مەندىن يانمىسا خۇدايىمدىن يانار . خوش بولاي . . .

ئۇنىڭغا ئۇنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويالمايدىغانلىقىنى ئىزاھلىماقچى بولۇپ ، كەينىمگە قاراپلا هەيران بولۇپ قالدىم . كۆز يېتىم نېرىدا يىگىرمىدىن كۆپرەك ئاتلىق چېپىپ كېلىۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ قولىدا كالتەك ، ئارا ، گۈرجەك دېگەندەك بىر نېمىلەر بار ئىدى . ئۇلارنىڭ يېزىدىن چىققان ئادەملەر ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردۈم . ئۇلار يېقىنلاپ كەلگەنسېرى ، ئۇلارنىڭ ئىككى چېرىك بىلەن مېنى قوغلاپ چىققان دامولىنىڭ ئادەملىرى ئىكەنلىكىگە بولغان گۇمانىم ئېشىپ باردى . ئامما ، ئۇلارنىڭ قاتاردا چېرىكلەر يوقتەك قىلاتتى .

ئۇلار مېنى كۆردى ۋە هۇقىيتىپ توۋلاپ ، يەلپۇگۈچتەك يېيىلىپ

قورشاشقا تۇتۇندى . ئەگەر قىز بولمسا ، بولغاندىمۇ بىلمگە چىك ئېسىلۇالمىغان بولسا ، مەن ئۇنى ئاتتىن چۈشۈرۈۋېتىپ قاچسام ، قۇتۇلۇپ كېتەلمىشمگە كۆزۈم يېتەتتى . چۈنكى ، كۆزىتىشمچە ، ئۇلارنىڭ ئاتلىرى ئىچىدە مىنىڭكىگە يېتەلىگۈدەكلىرى يوقتەك قىلاتتى .

ئەمدى ھېچ يەرگە قاچالمايدىغانلىقمنى چۈشەندىم ۋە پايدىسىز خىيالالرنى قىلىش ، ئورۇنسىز ھەرىكەتلەردىن ئىش چىقىرىش ئۇرۇنۇشلىرىنى تاشلاپ ، تەقدىرده پېشانەمگە يېزىلغانىنى كۆرەرمەن دەپ ئويلىدىم .

كەينىمىزدىن كېلىۋاتقانلاردىن بەشتىن ، ئون ئاتلىق ئىككى تەرىپىمىزگە ئۆتتى . ئۇلارنى قىزمۇ كۆردىمۇ نېمە ، ماڭا تېخىمۇ چىك چاپلىشىپ ، تىترىگەن ئاۋازدا :

ـــ بىزنىڭ مەدىكارلار ، قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى .

ـــ قورقمىسلا ، ئۇلار مېنى قوغلاپ كەلگەنلەر ، سىلىنى قايتۇرۇپ كېتىش ئۈچۈن چىققان ئوخشايدۇ ـــ دېدىم .

قىز گېپىمگە ئىشەنگەندەك قىلدى ، ئەمما چاپلىۋالغان بەدىنىنى تارتمىدى . بېلىمدىكى قوللىرىمۇ بوشمىدى . قوغلاپ كەلگۈچىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئىككى ئاتلىق يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئەللىك قەدەمچە ئالدىغا ئۇزاپ چىقىپ ، ئاندىن يولدا ئۇچراشتى ۋە قوللىرىدىكى قىسقا كالتەكنى شىلتىپ ، ماڭا روبىرو تۇرغىنىچە :

ـــ ساقاللىق قاراقچى ، ئاتتىن چۈش ! ـــ دەپ بۇيرۇدى .

ئېتىم يەنە ئون ـ يىگىرمە قەدەم مېڭىپ ئاندىن توختىدى . مەن ئۇ ئىككىيلەن مىنگەن ئاتنىڭ بۇرۇتلۇق چېرىك بىلەن ئاغزى مايماق چېرىكنىڭ ئېتى ئىكەنلىكىنى تونۇپ ناھايىتى ھەيران قالدىم . ئاڭغۇچە يېتىشىپ كەلگەن باشقا ئاتلىقلارنىڭ ئاتلىرى ئېگەرسىز ، بەزىسى ياۋداق ، بەزىسى توقۇم بىلەنلا ئىدى . ھەممىنىڭ ئەلپازىدىن قەھرى غەزەپ يېغىپ تۇراتتى . جىمسى ماڭا ھوميىپ قارايتتى .

ـــ ئاتتىن چۈش دەيمەن !

ۋارقىرىدى ئالدى تەرىپىمدىن توسقان ، بۇرۇتلۇق چېرىكنىڭ ئېتىنى مىنۋالغان دېھقان سياق كىشى . ئۇ ئات ئۈستىدە ئەركىن ، قەدـ

دىنى كېرىپ ئولتۇراتتى . بېشىغا كىيىۋالغان كىرلەشكەن ئاق تۇمىقىنى قىرلاپ ، يانتۇ قىلىپ بىر قېشىغىچە باستۇرۇۋالغان . ئوچۇق بەدىنىگە كىـ يىۋالغان ئۇزۇن خام كۆڭلەكنىڭ بىر يېڭىنى جەينىكىگىچە تۇرۇۋالغانىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى قىسىلغان ، قارامتۇل چوقۇر يۈزىنىڭ مۇسكۇللىرى لىپىلداپ تۇراتتى . بۇلاردىنلا ئۇنىڭ مېنى چاينىپ پۈركۈپ تاشلىغۇدەك ئاچچىقى بارلىقنى بىلگىلى بولاتتى .

مەن ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى كېچىكتۈرۈشكە بولمايدىغانلىقنى بىلەتتىم . ئەگەر ئەگەشكۈچىلىرىگە مېنى بىر نېمە قىلىش توغرىسىدا يەنە بىر بۇيرۇق بېرىدىغان بولسا ، مەن كالتەكلەرنىڭ تېگىدە قېلىشىم مۇمكىن ئىدى .

ـــ بېلىمنى قويۇۋېتىپ چىك ئولتۇرسلا ، ـــ بۇيرۇدۇم مەن قىزغا ، ـــ ئاۋۇلار مېنى پەسكە چۈش دەۋاتىدۇ . . .

ـــ ياق ، ياق ، ـــ ئۇ ماڭا تېخىمۇ چىك چاپلاشتى . كېچىچە قورقۇپ ، ئەقىلىنى ئالدۇرۇپ قويغان قىز تېخىچە ئېسىگە كېلەلمەيۋاتاتتى ، ـــ خۇش بولاي ، مېنى ئۆيگە ئۆزلىرى ئاپىرىپ قويسلا !

ئۇنىڭ گېپىنى مېنى قورشاپ تۇرغانلارمۇ ئاڭلاشتى . ماڭا بۇيرۇق بەرگەن ئاق تۇماقلىق كىشى ئېتىنى ئالدىغا سەل دىۋېتىپ كېلىپ :

ـــ خېنىمنى نەگە ئېلىپ ماڭغاندىڭ ؟ ـــ دەپ سوردى .

ـــ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە بولمامدۇ ؟ ـــ دېدىم خاتىرجەملىك بىلەن ، ـــ ئۆزىدىن سوراپ بېقىشسلا .

ئاق تۇماقلىق بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھى ـــ بېشىغا ئاق شاپاق دوپپا ، ئۇستىگە كىرلەشكەن خام كالتا كۆڭلەك كىيگەن يىگىت يېقىنلاپ كېلىپ قىزنى كۆرۈپ چىقتى ۋە مەندىن :

ـــ باغلاقلىرىنمۇ سەن يېشىۋەتتىڭمۇ ؟ ـــ دەپ سوردى .

مەن جاۋاب بېرىپ بولغۇچە قىز ئەسەبىيلەشكەن ھالدا ۋارقىردى :

ـــ يولنى توسماڭلار ئوغرىلار ، مېنى تېزرەك ئاپىرىپ قويسۇن !

ئاق تۇماقلىق بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھى ئىككى تەرەپكە ئۆتۈپ ، بىر ـ بىرىگە ئەجەبلىنىپ قاراشتى ۋە ماڭا :

ـــ ماڭ ، ـــ دېدى .

مەن ئاتنى دىسلىدىم . ئىككى تەرىپىمدە ۋە كەينىمدە ئۇلار مېڭىشتى . مەن ئۇلار ئۆزئارا گەپ قىلىشسا ئىكەن ، شۇلارنىڭ ئاربىسىدىن ئىككى چېرىككە تەۋە خەۋەرلەرنى ئاڭلارمەن دەپ ئويدىلەنگەنىدىم . ئەمما ، ئۇلار جىمجىت مېڭىشاتتى . ئاخىر مەن ئوڭ تەرىپىمدە ئۈچ ـ تۆت قەدەم ئارىلىق تاشلاپ كېلىۋاتقان ئاق تۇماقلىق كىشىگە قىيا بۇرۇلۇپ :

ـــ سىلە چېرىكىنىڭ ئېتىنى مىنۋاپلا ، ئۇنىڭ ئۆزى قېنى ؟ ـــ دەپ سورىدىم .

ـــ بارغاندا بىلسەن ، ـــ دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن . شۇنىڭ بىلەن يەنە ئۇن چىقارماي قويدى .

مەن نەپسى ئاۋارىسى چېرىكلەرنىڭ بۇلاپ ـ تالاش ھەلەكچىلىكىدە تۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى پەرەز قىلدىم . قىزنى ئېلىپ كەتكەنلىكىم ۋە نەدە ساقلاپ تۇرىدىغانلىقىمنى شۇلار ئېيتىپ بەرگەن بولۇشى مۇمكىن ئىدى . ئەمدى تەقدىرىم قانداق بولۇشىنى قىياس قىلىشمۇ قىيىن ئىدى .

بىز يېزىغا كىردۇق . دوقمۇشتىن باشلاپلا يولنىڭ ئىككى قاسنىقىغا دېھقانلار تۇشۇپ كەتكەنىدى . ئۆگزىدە بالىلار ۋە ئاياللارمۇ بار ئىدى . ئۇلار يىراقتىن نېمىلەرنىدۇر دەپ چۇرقىرىشاتتى . ئەمما ، مەن ئۇدۇلىغا كەلگەندە جىمجىت بولۇپ قېلىشاتتى . ماڭا ۋە كەينىمدە چاپلىشىپ ئولتۇرغان قىزغا قارىشاتتى .

كېچىسى كۆرگەن ئايلىمىت دامولللىنىڭ دەرۋازىسىنى تونۇدۇم . دەرۋازا ئۈستىدىكى مەنزىردە بىر نەچچە ئاياللار قارىشىپ تۇراتتى . دەرۋازا ئالدىدا يېشى ئەللىكلەردىن ئاشقان ، چۈپۈر قاش ، كەتمەن ساقىلىغا ئاق سانجىغان ئېگىز بويلۇق بىر كىشى قاراپ تۇراتتى . ئۇ بېشىغا ئاق شاپاق دوپپا ، ئۇچىسىغا ئاق يەكتەك ، پۇتىغا كۆندىن تىكىلگەن سەندەل كىيگەنىدى . مەن ئۇنى ئايلىمىت دامولللا بولسا كېرەك دەپ پەرەز قىلغاندىم . قىز ئۇنى كۆرۈپلا :

ـــ دادا ، ـــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى .

ئايلىمىت دامولللا تېز كېلىپ قىزنى تۇتۇۋالدى ۋە ئۇنى يېقىلىپ چۈشۈشتىن ساقلاپ ئاستا يەرگە دەسسەتتى . قىز دەسسەپ تۇرالمىغانلىقتىن ، دادىسى ئۇنى يۆلەپ تۇرغىنىچە ماڭا تېشىپ ئۆتكۈدەك قادىلىپ ، غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن قارىدى . ئاتتىن چۈشۈپ مېنى نېمە قىلارکىن دەپ قاراپ تۇردۇم .

ـــ ئۇردىمۇ قىزىم ، ئازار بەردىمۇ ، قېينالدىڭىزمۇ بالام ؟ ـــ دەپ سوراشقا باشلىدى دامولللا قىزىدىن .

قىز نېمىلىكى بولسا راست گەپ قىلدى :

ـــ بۇ كىشى ئاغزىمدىكى لاتىلارنى ئېلىۋەتتى . باغلاقنى يېشىۋېتىپ ئۆيگە ئەكىلىپ قويۇش ئۈچۈن ئەكىلىۋاتاتتى . . .

ـــ بىز قايتىپ كېلىۋاتساق ئۇچرىدى ، ـــ دېدى ئاق تۇماقلىق كىشى بىر نېمىدىن قىسىلغاندەك بولۇپ ، ـــ خېنىم ، مېنى ئاشۇ قاراقچى ئۆزى ئاپىرىپ قويىدۇ دەپ تۇرۇۋالدى . بىزگە ماقۇل بولماي ئامال بولمىدى . . .

ئايلىمىت دامولللا باشتىن ـ ئايىغىمغا بىر قارىۋېتىپ :

ـــ سولاپ قويۇپ تۇرۇڭلار ، كېيىن . . . ، ـــ دېدى .

مەن ئات ئېگىرىنىڭ كەينىدىكى تونۇمنى ئېلىۋېلىشقا ئاران ئۈلگۈردۈم . ئىككى چېرىكنىڭ ئېتىنى مىنگەن ئىككىيلەن مېنى ئالدىغا سېلىپ ھويلىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىردى . ئاخشام ماڭغان يولنىڭ قارشى تەرىپىدىكى بىر تارچۇقتىن ئۆتكۈزۈپ ، بىر ئۆيىنىڭ ئىشكىنى ئاچتى . ئاق تۇماقلىق :

ـــ كىرە ، ھەمراھلىرىڭ بىلەن دىدار كۆرۈشۈۋال ، ـــ دېدى .

ئىشىك يېپىلىپ تېشىدىن قۇلۇپ سېلىندى . بىر توخۇ ئاران پاتقۇدەك تۇڭلۇكتىن چۈشكەن يورۇقتا كىچىككىنە ، دىمىق ئۆيىنىڭ ئىككى بۇلۇڭىدا چىرايى تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن بۇرۇت بىلەن مايماق ئىگراپ ياتاتتى . ئۇلارنىڭ ئۈستىدە تون يوق ، كۆڭلەكلىرىنىڭ دوللـ

ردا ، مەيدىلىرىدە قان ئۇيۇپ قالغاندى . ئىككىيلەننىڭ كۆزلىرى ، قاپاقلىرى ئىششىپ كۆكەرگەن ، زىناقلىرى يېرىلغان ، ئاغزى ، بۇرنىنىڭ قانلىرى جاۋغىيدا قېتىپ قالغاندى .

بۇرۇت قاپىقىنى تەستە كۆتۈرۈپ :

— ۋاي خۇدايىمەي ، بارمۇ سەن ؟ — دەپ سوردى ۋە ئىگىراپ كەتتى ، — سېنمۇ تۇتۇۋاپتۇ ـ دە ؟ ھېلىقى جومبىقى ساقتۇر ؟

— ئەجەب سېنى ئۇرۇپ جۇلۇقۇڭنى چىقارماي ئەكەپتىغۇ ؟ — مايماق شۇ ھالدىمۇ پىتنە قىلۇېلىشنى ئۇنتۇمىدى ، — قارا ، بىزنى ئۇرۇپ شۇ ھالغا كەلتۈرۈپ قويۇشتى . سېنى چېكىپمۇ قويمىغاندەك تۇرىدۇ . . . شۇنداقمۇ ناھەقچىلىك بولامدۇ ؟

— مەن سىلىنى ساقلاپ ھېرىپ ، ئۆزۈم قايتىپ كەلدىم .

— جومبىقى ساقتۇر ، — سوردى بۇرۇت .

— ساق بولغاچ بەگ بالىسىدەك پەپىلەپ ئەكىرىپ قويغاندۇ ؟ — مايماقنىڭ تاياق يېمىگەنلىكىمگە قەتئىي رازىلىقى يوق ئىدى ، — ئادەملەردە ئىنساب قالمىدى . ئادەمدىن مال ـ مۈلۈكنى ئەلا كۆرىدۇ ، لاتا ـ پىتە ، تۆمۈر ـ تەسەكلەر ئۈچۈن بىزنى ئۇرۇپ ـ دۈمبالاپ ، مۇشۇ ھالغا ئەكىلىپ قويۇشىدۇ يۇ ، يۇزى ئېچىلمىغان قىزنى بافىرىغا تېڭىپ جاڭگالمۇ جاڭگال تاماشا قىلدۇرسا ھېچ گەپ يوق .

— شۇ تاماشىغا سەن بېرىشىڭ كېرەك ئىدى ، — دېدىم بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرىدىغان جاي تېپىپ ، — تاياق ـ توقماق تىلىڭ بىلەن كۆگلۈڭنى ھېچنېمە قىلالمايدىغىنى چاتاق ـ دە ؟

— بولدى ئىنى ، ئەمدى تەگەشمەيلى ، بالدۇر ئېگىز ـ پەسلىكىمىز بار ئىدى ، ئەمدى ئۇچىلىمىز تۇتقۇن بولدۇق ، — دېدى بۇرۇت بىر يېنىدىن يەنە بىر يېنىغا ئۆرۈلۈپ ، — ئۆزىمىزدىن ئۆتتى ، ئەمدى جانىنى قانداق قىلىشنىڭ كويىدا خۇداغا ناله قىلايلى .

ئۇنىڭ ئېيتقىشىچە ، قايسىبىر سانداقتىن تېپىلغان خاڭدەن چاپانىنىڭ كۆمۈش تەگمىدىن قىلىنغان تۇگمىسىنى سۆكۈۋېلىش ئۈستىدە ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدا نىزا چىققان ، گەپ تالىشىپ تىللىشىشقا ،

تىللىشىش مۇشتلىشىشقا ئايلانغان . ئۆگزىدە ياتقان ئابلىمت دامولا ئېھتىمال تېگىدىكى ئۆي ئىچىدە بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەرگە دىققەت قىلغان بولسا كېرەك ، چاكارلىرىنى ئويغىتىپ تەييار قىلغان . ئىككى چېرىك بىرىنى كەچۈرۈم قىلىپ ، ئالدىغىنىنى ئېلىپ ، بوغچىسىنى ئۆشىنىسگە ئارتىپ تەييار بولغاندا ھويلىنىڭ قورشۇېلىنغانلىقىنى سەزگەن . ئۇلار بىرەر پايدىن ئوق چىقىرىپ باققان بولسىمۇ ، قورشۇالغۇچىلار چېكىنمىگەن . تاڭ ئاتقاندا ئۇلارنىڭ قورال تاپشۇرۇشى تەلەپ قىلىنغان . ئەكس ھالدا ئابلىمىت دامولا ھويلىغا سىرتىدىن ئوت قويۇپ بېرىدىغانلىقىنى جاكارلىغان . بۇ چاغدا ئۇلار ئەڭ ئېچكىرىدىكى كىچىك ھويلىنىڭ ئېچىگە قامىلىپ قالغان بولۇپ ، تاشقىرىقى ھويلىلار ئابلىمىت دامولىنىڭ ئادەملىرىگە تولۇپ كەتكەن . ئۇلارنىڭ ئېتىمۇ ئاللىقاچان ئولجىغا چۈشۈپ كەتكەن . ئىككى چېرىك ملتىقلىرىنى سىرتقا تاشلاپ ئەل بولغان . قورشۇالغانلار ئەل بولغان ئىككى چېرىكنى تۇتۇۋېلىپ بولۇشىغا دۇمبالغان . قىزنىڭ نەدە ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى سوئالغا چېرىكلەر راستىنى ئېيتىپ جاۋاب بەرگەن .

— دامولا شەھەرگە ئېلىپ چىقىپ كېتىدىغان ئەۋەتتى ، — دېدى بۇرۇت ئاخىرىدا ، — بىزنى يامۇلدىن ئادەم چىقىپ ئەكىرىپ كېتەرمىش . ئەگەر بىزنى بۇ ئىشقا بۇيرۇغانلار جازاغا تارتىلمىسا دامولا بىزنى ئۆزى دارغا ئېسىپ ياكى چالما ـ كېسەك قىلىپ جازالايمىش .

— بىز تۇتۇلمىساق ھېچ گەپ بولمايتتى . ئەمدى بىزنى ھېچكىم تونۇمايدۇ ، — دېدى مايماق يىغلاپ ، — يولغا چىقماستىلا كۆگلۈم تارتىمغان بۇ ئىشقا . چالما ـ كېسەك بولۇپ ھارام ئۆلىدىغان بولدۇم . . .

ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاساسسىز دېگىلى بولمايتتى . ئىش ئاقماي قالسا ، بۇ ئىشقا بۇيرۇغۇچىلارنىڭ ھېچنېمىنى ئۇقماس بولۇۋالدىغانلىقى توغرىسىدا ھۇسەن باينىڭ خىزمەتكارىمۇ ئەسكەرتكەنىدى . بۇ ئىككى چېرىككە ئىگە بولىدىغان ئادەم چىقسۇن ـ چىقمىسۇن ، ئۇلارنىڭ قولىدىكى ملتىقى ئۇلارنىڭ كىملىكىنى ئېنىقلاشقا كۇپايە قىلاتتى . ئۇلار بەربىر ھۆكۈمەتنىڭ چېرىكلىرى بولۇپ ، ئابلىمىت دامولا ئۆز ئالدىغا

جازالاپ كېتەلىشى ناتايىن ئىدى . مېنى بولسا ، كىم قانداق قىلىشنى خالسا شۇنداق قىلالايتتى ، مېنىڭ خوجايىنىمۇ ، ئىگە ـ چاقامۇ يوق مۇساپىر ھاشارچى ئىدىم ، بازار بېگى مېنى ئۆزىنىڭ ئەۋەتكەنلىكىگە ئابايلا تەنۇالالايتتى . بۇنى ئىسپاتلايدىغانمۇ ، رەت قىلدىغانمۇ پاكىت يوق ئىدى .

مەن ئابلىمىت دامواللا راستتىنلا ئۆزى جازالماقچى بولغاندىمۇ ماڭا ئېتىبار بېرەر ، دەپ تەمە قىلاتتىم . چۈنكى ، مەن ئۇنىڭ قىزىنى بۇلاشقا قاتناشقان بولسامۇ ، ئۇنى باغلاش ، ئاتقا تېڭىشلارغا ئارىلاشمىغانىدىم . ئۇ ئۆزى ماڭىلا قالغاندا ئۇنى خورلىمىغان بەلكى ئۇنى يېشىۋەتكەن ، بەزلىگەن ، قايتۇرۇپ ئەكىلىپ قويۇش ئۈچۈن يولغا چىققانىدىم . ئەگەر بىزنى قوغلىغۇچىلار تۇتۇۋالمىغاندا مەن ئېھتىمال قىزنى يېزا ئىچىگە ئەكىرىپ قويۇپلا ئۆزۈمنىڭ يولىغا مېڭىپ باقاتتىم . مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقامدۇ ، چىقمامدۇ ؟ بىر بولسا مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقماسلىقىمۇ ، مەن قىزسىزلا ھېلىقىلارغا ئۇچراپ قېلىشمىمۇ مۇمكىن ئىدى . ئۇ ھالدا نېمە نەتىجە يۈز بېرەر ؟ بۇنى بۇ تار ، دىمىق ئۆيدە ئولتۇرۇپ خالىغانچە مۇلاھىزە قىلىش مۇمكىن ئىدى .

ئۇيقۇ غالىب كەلدى . ئۇ قورساقنىڭ ئاچلىقىنىمۇ ، ئەندىشىلىك ، ئەنسىز خىياللارنىمۇ ، ئارام بەرمەيۋاتقان چۈشىنىلەرنىڭ غۇرۇلدىشىنىمۇ ۋە قاتتىق دىمىقىنىمۇ يەڭگەنىدى .

ھېسابسىز نۇرغۇن ئادەملەر ، شۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر شولا ئۈياقتىن ـ بۈياقىقا ئۆتۈپ تۇرىدۇ . بۇ شولىغا شۇنچە دىققەت قىلىپ قارايمەن . ئەمما ، ئۇنىڭ رەڭگىنى ئايرىيالمايمەن . سېرىق دېگۈم كېلىدۇ ، لېكىن ئۇ ماڭا نىل رەڭ بولۇپ كۆرۈنىدۇ . نىل رەڭ ئىكەن ، دېگەن خۇلاسىگە كېلىشىم ھامان نامەلۇم بىر ئاۋاز : « ئاۋارە بولما ، ئۇ يېشىل » دېگەندەك بولىدۇ . « بەربىر ئەمەسمۇ ، ـــ دەيمەن ئىچىمدە ، ـــ سېرىق بولدى نېمە ، نىل رەڭ بولدى نېمە ، يېشىل بولدى نېمە . . . بىراق بۇ شولا نېمىشقا شۇنچىۋالا كۆپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىنى ئارىلاپ يۈرىدۇ ؟ شولىنىڭ ئۆزى بىرمۇ ياكى بىر نەچچە رەڭلىك شولىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان ئارىلاش شولىمۇ ؟ كۆزۈمگە ئۇ رەڭنى ئۆزگەرتىپ تۇرغان بىر شولا

بولۇپ كۆرۈنىدۇ . مانا ئۇ ئۇزۇن ۋە كەڭ ، قاپقارا ساقلى بار بىر كىشىنىڭ قولتۇقلىرى ئارىسىدىن ئۆتۈپ ، ئالدىمغا كېلىپ توختاپ قالدى . كۆزۈمنى مىت قىلماي ئۇنىڭغا قادالدىم . ئۇ قېپقىزىل ئىكەن . « سەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن كەلگەن قىزىل شولا ، كەلگىن » دەپلا ئۇنى تۇتۇۋالدىم . مانا قىزىق ، شولا دېگەننىمۇ تۇتقىلى بولامدۇ ؟ مەن بولسام ئۇنى تۇتۇۋالدىم . ئۇنى كۆزۈمگە يېقىنلاشتۇردۇم ۋە ھەيران قالدىم . ئۇ قىزىل ، سېرىق ، يېشىل ، نىل رەڭ يېپەكتىن توقۇلغان ئەتلەس ئىكەن . ئۇ ئەن ئەتلەس ئەمەس ، تىكىلگەن ئەتلەس كۆڭلەك ئىكەن . « مەن نېمە بولۇپ ئايالارنىڭ ئەتلەس كۆڭلىكىگە ئېسىلىپ يۈرىدىغاندىمەن ؟ . . . » دەيمەن ئىچىمدە . « ئۇ مېنىڭ كۆڭلۈم . . . » دېگەن ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ . بۇ ئاۋاز شۇنچىلىك يېقىملىق ، جارانلىق ۋە ئۆزۈمنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاشلا تونۇش . مەن بۇ ئاۋاز ئىگىسىنىڭ ئۆزىنى ئاشكارا قىلىشى ئۈچۈن ، « بۇ كۆڭلەك ئەمەستەك ، رەڭگا رەڭ نۇرلارنىڭ شولىسىدەك تۇرىدۇ . . . » دەيمەن ئۇنۇمنى چىقىرىپ ، « ئوبدانراق قارىسىلا ، كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىسىلا » دەيدۇ ئاۋاز . مەن ھەيران بولىمەن ۋە قورقىمەن . بۇ ئاۋاز بۇۋىسارىنىڭ ئاۋازى . خاتالىشىشىم مۇمكىن ئەمەس ، بۇ دەل بۇۋىسارەمنىڭ ئاۋازى . ئۇ نېمىشقا سۆزلەيدىيۇ ، ئۆزىنى كۆرسەتمەيدۇ ؟ ئەتراپىقا قارايمەن ، مىغىلدىغان ئادەملەر بىر ئىزدا توختاپ مىدىرلاۋاتقاندەكلا كۆرۈنىدۇ . بۇۋىسارەم بولسا ھېچ يەردە يوق . « بۇۋىسارەم » دەپ ئۇنۇمنى قويۇپ بېرىپ تۇۋلايمەن . چاقىرىشلىرىمغا بۇۋىسارىنىڭ ئاۋازى ئەمەس ، بەكمۇ يىراقلاردىن كېلىۋاتقان كۆلكە ئاۋازى جاۋاب بېرىدۇ . مەن تېخىمۇ چىڭ توۋلايمەن . بۇنىڭغا ئەمدى بىر يەر لەردىن چىقىۋاتقان يىغا ئاۋازى جاۋاب بولۇپ ئاڭلىنىدۇ . شۇ چاغدىلا توۋلىغاندەك قىلغىنىم بىلەن ئاۋازىم چىقمىغىنىنى سېزىمەن ، تېرىكىمەن ، سەكرەيمەن ، ھەممە تەرىپىمنى ساقاللىق ، سەللىلىك ئادەملەر قورشىۋالغان . « مېنىڭ بۇۋىسارەمنى يوشۇرۇپ قويدۇڭلار ، ئۇنى چىقىرىپ بېرىڭلار ، تېخى ھازىرلا ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغانمەن . . . » دەيمەن . ماڭا ھېچكىم جاۋاب بەرمەيدۇ . ئۇلار ماڭا ھومىيىدۇ ، چىشلىرىنى

غۇچۇرلىتىدۇ . « سىلەرنىڭ ھەممىڭلار ئوغرى ، كاززاپ ، ھىيلىگەرسىلەر ! سىلەر سەللە يۆگەپ ساقال قويۇۋالغان مەجۇسىلەر ! مۇسۇلمانلار بىر ـ بىرىنىڭ بەختىنى خاراب قىلمايدۇ ، سىلەر بولسا ئۇلار بىرىنچىلا ئەمەس ، ھەممە مۇسۇلمانلارنىڭ بەختسىز بولۇپ قېلىشىنى خالايسىلەر ، يەر يۈتسۇن سىلەرنى ! » دەپ توۋلايمەن . . .

مەن گېلىمنى بىرى بوغۇۋالغاندەك تىنالماي ئويغىنىپ كەتتىم . بۇرۇت بىلەن مايماق ئىششىغان ، كۆكىرىپ كەتكەن كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ ئولتۇرۇشاتتى .

ـــ سېنى قارا باستى ساقال ، ـــ دېدى بۇرۇت ، ـــ بەك جۆيلۈپ كەتتىڭ .

ـــ قارىغاندا ، سېنىڭ ئەھۋالىڭمۇ ئانچە ياخشى بولمايدۇ ، ھېلىغىچە تاياق يېمىگەن بولساڭ ئەمدى يەيدىغاندەك تۇرىسەن ، ـــ دېدى مايماق ، ـــ سولاقتىكى ئادەمنى قارا باسسا ، ئاخىرى خەيرلىك بولمايدۇ .

كۆڭۈلسىز چۈشىنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى تار ئۆينىڭ دىمىقلىقىدىنمۇ ، پۈتۈن بەدىنىمنى سوغۇق تەر بېسىپ كەتكەنىدى . كىچىككىنە تۆڭلۈك ۋە ئىشىك شاللىرىنىڭ ئارىلىقىدىن قارىغاندا ، كۈن ئولتۇرۇپ كەتكەندەك قىلاتتى . چۈشۈم ماڭا يامان تەسىر بېرىپ ، مايماق دېگەندەك ئاخىرىم خەيرلىك بولمايدىغاندەك بىر خىل ئەنسىز سېزىم ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىۋالغانىدى . بۇنىسارىگە ئېرىشىش يولىدىكى بۇ تىرىشچانلىقىمۇ نەتىجىسىز تاماملىنىپ ، يەنە بىر قېتىم تۇتقۇنلۇققا مەھكۇم بولۇپ ئولتۇرغىنىمدا ، ئۈمىد قىلغۇدەك ھېچنېمەم قالمىغانلىقىنى سېزەتتىم . كەلگۈسىدىكى ئەركىنلىكىمگە بەدەل قىلىپ بېرىدىغان پۇلۇم ، ماڭا ئىگە بولىدىغان ئادىمىم يوق ئىدى . ئەگەر مېنى ئۆلۈم بىلەن جازالىمسا شۇنداق تېخى . ئەگەر ياسىن بەگ ، ھۈسەن باي ، بازار بېگى ، چېرىك باشلىقلىرى بىرلىشىپ ئابلىمىت دامۇللا بىلەن بولغان قورساق سوقۇشىنى يېيىشەتمەكچى بولسا ، مېنى « قۇربانلىق » قىلىۋېتىشى تۇرغاپ گەپ ئىدى .

كەچ بولدى ، قاراڭغۇ چۈشتى . ئەتىگەندىن بېرى ئاچ ئىدىم ۋە

ئۇسساپ گېلىم قۇرۇپ كەتكەنىدى . ئابلىمىت دامۇللا بىزنى سولاپ قويۇپلا ئۇنتۇپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى . ئىككى چېرىكنىڭ ۋايساشلىرىدىن ئۇلارنىڭمۇ ئەھۋالى ماڭا ئوخشاش ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدىم . ئۇلار ئەھۋالى ياخشى بولغان بولسا قېچىپ بېقىشقا ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشتى . كۆزىتىشىمچە ، بۇ ئۆيدىن قېچىپ چىقىپ كېتەلىگۈدەك جۇرئەت بولغىنى بىلەن ئەسۋاب ـ ئۇسكۇنە بولمىسا چىقىپ كەتكىلى بولمايتتى .

ـــ سەن بىر ئامال قىلىپ باقمامسەن ساقال ؟ ـــ دېدى بۇرۇت قاراڭغۇلۇقتىن .

ـــ قانداق ئامال قىلىمەن ؟

ـــ ئىشىكنىڭ مۇجۇقىنى مىدىرلىتىپ باق ، تامنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرلىرىنى تاتىلاپ باق . بۇ دەيۇز مولا دارغا ئېسىپ ياكى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرمىگەندىمۇ ئاچ قويۇپ ، ئۇسسۇز قالدۇرۇپ ئۆلتۈرىدىغاندەك تۇرىدۇ .

مەن ئەسكى چۈش كۆرۈپ ئويغانغاندىن كېيىنلا بۇرۇت تەكلىپ قىلغان ئىشنى ئويلاپ باققان ، شۇ دېگەن ئىشىك ، تۆڭلۈك تاملارنى كۆزىتىپ باققانىدىم . ئىشىك مۇستەھكەم ، قېلىن شاللاردىن ياسالغان بولۇپ ، ئىشىك يېپىق ، بولۇپمۇ سىرتتىن ئېتىك ھالەتتە ئۇنىڭ مۇجۇقىنى چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى . تام قېلىن ، سۈۋاقلىرى زەيلىمگەن ئەھۋالدا قۇرۇق قول بىلەن ئۇنى تاتىلاپ بېقىشنىڭ پايدىسى يوق ئىدى . مەن بۇرۇتنىڭ سۆزىنى جاۋابسىز قالدۇرۇپ ئولتۇرىۋەردىم .

ـــ ھاجەت قىلامسىلەر ، دەپمۇ سورىمايدا بۇ زالىملار ، ـــ دېدى مايماق ۋە ماڭا قارىتىپ ، ـــ ساقال ، سەن بىزدىن بېجىرىم بولاندىكىن ئىشىكنى قېقىپ باققىن ، بىرەرى يالغۇز كېلىپ ، ئىشكىنى ئېچىپ قالسا گەجگىسىدىن تۇتۇپ ئۆيگە ئەكىرىۋالمامسەن ؟

ـــ شۇنداق قىلغاندىمۇ سىلەر چىقىپ كېتەلمەيسىلەر ـ دە ؟ ـــ دېدىم ئۇلارنىڭ نېمىشقا مېنىلا بۇ ئىشقا قىزىقتۇرۇۋاتقىنىدىن گۇمانلىنىپ ، ـــ سىلەر يۇگۇرۇش تۇگۇل ئۆزۈڭلارنى ئەپلەپ ماڭالىشىڭلارمۇ

تەس .

— سەنمۇ بولساك قۇتۇلۇپ قاچقىن ـ دە ! بېرىپ بازار بېگىگە خەۋەر قىلساك ، باشلىقىمىز چېرىك ئەۋەتىپ بىزنى قۇتقۇزۇپ كېتەتتى . . . ، — بۇرۇتنىك بۇ گېپىگە مايماقمۇ قوشۇمچە قىلدى :

— شەھەرگە بارالماساڭمۇ ھۇسەن باينىك ئۆيىگە يېتىۋېلىپ ، ئىش چاتاق بولدى دېسەك ، ئۇلار بىر ئامالىنى قىلاتتى .

— مەن يول بىلمەيمەن . شەھەر بۇ ياقتا تۇرسۇن ، ھۇسەن باينىك ئۆيىنمۇ تاپالمايمەن ، ... دېدىم تەييار جاۋابىمنى بېرىپ .

بۇرۇت بىلەن مايماق مەن بىلەن ئىش چىقىرالماسلىقىنى ھېس قىلىپ ، ئۆزلىرى ھەربىكەت قىلىپ باقماقچى بولۇشتى . بۇرۇت ئىنجىقلاپ ـ ئىگراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكىنى چېقىشقا باشلىدى . ئۇ ئۇزاق قاقتى . ناھايەت ئىشكىنىك چېشىغا ئادەم كەلدى :

— ھە ، نېمە بولدى ، ئىچىك پۇشۇڭاتامدۇ قاراقچىلار ؟

— ھاجىتىمىز قىستاپ چىلۇاتىدۇ تەقسىر ، — دېدى بۇرۇت .

— ئۆي كەگرى قاراقچىلار . . .

— بىرەر يېرىمتە نان ، بىرەر چۆچەك سۇ ـ پۇ ئىلتىپات قىلغان بولسىلىرى ، دۇئا قىلساق .

— پوقۇگنى يېيىش قاراقچىلار ، — دېدى سىرتتىكى ئاۋاز ۋە ئىشكىنىك يېنىدىن نېرى كەتتى .

بۇرۇت بىلەن مايماق ئىشكىنىك يېنىدىن نېرى كەتكەن ئادەمنى ، ئۇنىڭ خوجايىنى ئابلىمىت دامۇللىنى ، ئاندىن بەگ ، باي دېگەنلەرنىك ئەللامىسنى تىللاپ چىقتى .

— مىلتىقنى تاپشۇرمايدىغان ئىش ئىدى . ئوت قويساك قوي دەپ يېقىنلاشقىنىنى ئېتىپ ، بۆسۇپ چىقىپ كېتىش كېرەك ئىدى ، — دېدى مايماق .

— شۇنچىۋالا جىق دىۋانىلەرگە ئىككىمىزدىكى ئالتە پاي ئوق بەۋا كېلەمدۇ ؟

— بەۋا كېلەلمىسىمۇ ئۆزىمىزنى تۇتۇپ بەرگەندىن ياخشى ئىدى .

— بۇنداق مۇئامىلە قىلار دېمىگەنىكەنمەن ، — دېدى بۇرۇت ۋە جاۋابكارلىقنى ئالدىراپ ئۇستىگە ئېلىپ تاشلىغىنىدىن ئەپسۇسلانغاندەك بولۇپ ، مايماقنىك ئەيىبىنى ئاچتى ، — سەن ئاشۇ كۆموش تەڭگىگە كانىدەك چاپلىشىۋالمىغان بولساك مۇشۇ بالا يوق ئىدى .

— مەن تەك سۆكۈۋالايلى ، دېگەن . . .

ئىككى چېرىك بىر ـ بىرىنى سۆكۈپ ، بىر ـ بىرىنى ئەيىبلەپ ، تىللىشىشقا ئۆتتى . يازنىك قىسقا كېچىسى ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە . ئۇيقۇ دېسە ئۇيقۇغا ، خىيال دېسە خىيالغا تەۋە بولمىغان خۇدىبىنلىق مېنى گەرەخ قىلىپ قېينىماقتا ئىدى .

تاك ئاتقاندىن كېيىنمۇ ئىشك ئېچىلمىدى . تاماق ياكى سۇمۇ بېرىلمىدى . سىرتتا نېمە ئىش يۈز بېرىۋاتقىنىنى ، دامۇللىنىك بىزنى نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغىنىنى بىلگىلى بولمايتتى . بۇرۇت بىلەن مايماق بۇنى ئابلىمىت دامۇللىنىك شەھەرگە ئەۋەتكەن ئادەملىرىنىك قايتىپ چىقمىغانلىقىغا باغلاپ چۈشىنەتتى ۋە ئۆزلىرىنىك تاشلىۋېتىلگەنلىكى ، ياموڭ ئۇلارنى تونۇماسلىققا تىرىشىدىغانلىقى ، باشلىقى ھەتتا بۇ چېرىكلىرىم قېچىپ كەتكەن دېيىشتىن يانايدىغانلىقى توغرىسىدا سۆزلىشەتتى . ئۇلارنىك دېگىنىدەك بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى . ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا مەن نېمە دەيمەن ؟

ئىككىيلەن بىر تەرەپ ، مەن بىر تەرەپ بولۇپ ئۆز تەقدىرىمىز ئۈستىدە قايغۇروپ ئولتۇرۇشتىن باشقا ئىلاجىمىز يوق ئىدى . ئىككى چېرىك ئەلۋەتتە ئاۋازلىق مۇلاھىزە قىلىشاتتى . مەن پەقەت ئىچىمدىلا ئويلايتتىم .

چۈشتىن قايرىلغان چاغدا ئىشكىنىك تېشىدا شەپە پەيدا بولدى . كەلگەن ئادەمنىك يالغۇز ئەمەسلىكىمۇ قىلىشقان پارىڭىدىن مەلۇم ئىدى . قۇلۇپ ئېچىلىپ ، سىياقىدىن ئابلىمىت دامۇللىنىك خىزمەتچىلىرىدىن ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان بىر دېھقان ئىشكىنى پوتى بىلەن تېپىپ ئېچىپ كىرىپ كەلدى . ئۇنىك مۇنداق كىرىشىنىك سەۋەبىمۇ مەلۇم بولدى . ئۇنىك بىر قولىدا داستىخان ، بىر قولىدا ئوچ تاۋاق بار ئىدى .

— چاي ئىچىڭلار ، تاۋاققا نان چىلاپ تەييار قىلغاچ تۇرساڭلار چاي ئەكىرىپ بېرىمەن ، — دەپلا ئۇ چىقىپ كەتتى .

داستىخاندا كۆممىقوناق زاغرىسىدىن ئۇچىلا بار ئىدى . ئۇنى ئۇ- چىمىز بىردىن ئالدۇق ، تاۋاققا چىلاۋاتقاندا بايىقى دېھقان خېلى يوغان بىر چۆگۈن بىلەن ئۇچ ياغاچ قوشۇقنى كۆتۈرۈپ يەنە كىردى .

— شەھەردىن بىرەر خەۋەر بارمۇ ؟ — سورىدى بۇرۇت .

— گېلىڭنى ېپقىشنى بىل قاراقچى ، — دېدى ئۇ ۋە ئۇچىمىزگە نۆۋەت بىلەن ئالىيىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى .

نان بىلەن چاينىڭ ېپرىلىشىنى چېرىكلەر شەھەردىن بىرەر خە- ۋەرنىڭ چىقىشى بىلەن باغلاپ چۈشەنەتتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ تاشلۇۋېتىلمىگەنلىكىگە بۇنى ئىسپات قىلىشاتتى . بۇ توغرىدا پاراڭلىشىش ئۇلارنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ خېلى تېتىكلەشتۈرۈپ قويدى .

— بىزنىڭ قىلغان چوڭ گۇناھىمىز لاتا - پىتىلەرنى ئېلىپ قويغىنىمىز . ئۇلارنى ئەينى بويىچە تارتىپمۇ ئېلىشتى ، — دېدى مايماق ھەجىيىپ ، ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنى ئىششىغانىدى . زاڭاق سۆڭىكى يېرىلغانلىقتىن ، ھەجىيشى ھەجىيىشقا ئوخشماي يىغلاۋاتقاندەك كۆ- رۈندى ، — دامولىنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرگىنى ، ئېھتىمال ، قىزىنىڭ بۇلاپ كېتىلگەنلىكى بولسا كېرەك . بۇ ئىش بىلەن بىزنىڭ مۇناسىۋىتىمىز يوق ، قىزنى كۆرگىنىمىزمۇ يوق . شۇنداقمۇ بۇرادەر ؟ — ئۇ بۇرۇتقا مەنىلىك قاراپ قويدى .

— شۇنداق ، — بۇرۇت ماڭا قاراپ قويدى ، — بىز ئەسلى نان ئىزدەش بىلەن بولۇپ قالغاندا قىز بۇلاپ كېتىلگەن بولسا كېرەك . . .

ئىككى كاززاپ ، ئەگەر سوئال - سوراققا تارتىلىپ قالسا دەيدىغان جاۋابقا تەييارلىق قىلماقتا ئىدى . ئۇلار قىز بۇلاشنىڭ ئەيىبىنى ماڭا ئارتىپ قويۇپلا ئۆزلىرىنى ساقلاپ قالالارمۇ ؟

كەچ بولغۇچە ئۇلار ئاشۇ گەپلەرنىلا دېيىشىپ ئولتۇردى ۋە مې- نىڭمۇ سوئال - سوراققا تارتىلىپ قالسام شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىشىمنى ئۆگىتىشتى . قىسقىسى ، ئۇلار نان - پان تاپمىز دەۋاتقىنىدا ، مەن « ياش-

لىق قىلىپ » ياكى « ئىنسانچىلىق قىلىپ » قىزنى ئېلىپ قاچقان ، كېيىن خۇدادىن قورقۇپ قايتىپ كەلگەن ، دېيىشىم كېرەك ئىدى .

— ھويلىمۇ ھويلا ئاتلاپ ئىچكىرىگە كىرىشنىمۇ « نان - پان ئىز- دەپ » دەيدىكەنسىلەر - دە ؟ — دېدىم .

— بىزگە ئىماملىق قىلما ، — دېدى مايماق ، — بىز ئىككىمىزلا ئامان قالساق ، سېنىڭ ئىشىڭنىمۇ يەڭگىللىتىش ئۈچۈن باش قاتۇرىمىز .

خېلى بەك قاراڭغۇ چۈشكەندە ئىشىك تۆيۈقسىز ئېچىلىپ ، قوللىدا شام كۆتۈرگەن بىرەيلەن كىرىپ كەلدى . ئۇ بېشىغا قاسقانلىق ساقچى شەپكىسى ، ئۇستىگە يانچۇقلۇق قىسقا چاپان كىيگەنىدى . شەپكىسى ۋە چاپىنىدا ساقچى ياكى چېرىكلىك بەلگىسى يوق ئىدى . ئىشتىنىنىڭ بويالغان چەكمەندىن تىكىلگەنلىكىگە ، ئايىغىدىكى سەندەلگە قارىغاندا ، ئۇ يامۇلنىڭ مۇلكىي ئەمەلدارلىرىدەك قىلاتتى .

— مەن ئامبالنىڭ تۇڭچىسى ، — دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇردى ئۇ ئاۋۇال ، — ئابلىمىت دامواللام ئىشنى يوغىنىتۇەتتى . يامۇل ، قازىخانمۇ سىلەرنىڭ ئەخمقانە ئىشىڭلار تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان ئالتوپىلاڭغا ئا- رىلىشىپ قالدى . ئەمدى گەپنى ئوڭشاپ دېيەلمىسەڭلار بېشىڭلارغا ئاگاھ بولساڭلار بولىدۇ .

— نېمە دېسەك بولار تەقسىر ؟ يول كۆرسەتسىلە ، — دېدى بۇ- رۇت تىزلىنىپ تۇرۇپ ، — قارىسىلا ، بىزنى مۇشۇنداق قىلىۋەتتى ئۇرۇپ . . .

— ئۇ ئۆزۈڭنىڭ شورى ، — تۇڭچى بۇرۇت بىلەن مايماققا نەپ- رەتلىك قاراپ ئۆگىتىشكە باشلىدى ، — « گۈسوزا بىلەن ياسىن بەگنىڭ بىز تونۇمايدىغان بىر ئادىمى جىق پۇل ۋەدە قىلىپ بۇلاشقا ئەۋەتكەن . . . » دەيسىلەر . پۇلنى دەپ باشلىقىمىزدىن رۇخسەت سورىماي ، پۇقراچە كىيىم كىيىپ يولغا چىققان ، دەيسىلەر . . .

— « بىز تونۇمايدىغان بىر ئادىمى » كىم دەپ تۇرۇۋالسا . . .

— شۇڭا تونۇمايمىز ، دېمەمسەن ؟ — تۇڭچى چېچىلدى ، — ئۇچىلىنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقسۇن . قايسىڭ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن

پەلە ـ پەتىش گەپ قىلىشاڭ ، باشقا كاتتا زاتلارنىڭ ئىسمىنى ئارىلاشـ تۇرۇپ يۈرۈشسەڭ ، ھالىڭغا ۋاي !

ـــ شۇنداق بولغاندىمۇ بىزگە جازا كېلەمدۇ تەقسىر ؟

ـــ كەلمەي قانداق بولماقچى ؟ ـــ تۇڭچى بۇرۇتقا ھوميىپ قويدى ، ـــ تەختىراۋانغا سېلىپ كۆتۈرۈپ ئەكىتىدۇ ، دەپمىدىڭ ؟ ئىشنى غاچ ـ غۇچ پۈتتۈرۈپ يولغا چىقىشقان بولۇشساڭ بۇنچە خاپىلىقلارمۇ بولـ ماس ئىدى . ئەمدى ئاز ـ تولا دەرد تارتىشساڭمۇ ، دېگەن بويىچە گەپ قىلىشساڭ جانلىرىڭ ئامان قالىدۇ . مەن مۇسۇلمانچىلىق يولىنى دەپ خاـ لىسانە گەپ قىلىپ قويدۇم . بولمىسا سەن چۈپرەندىلەر تۇغقىنمىمتىڭ ؟

ئۇ تېز بۇرۇلۇپلا چىقىپ كەتتى . ئىككى چېرىك گۇسوزىنى بىلدىكەن ، ئەمما ، بۇ ئىشقا ئۇنى نېمىشقا ئارىلاشتۇرۇپ يۈرگىنىنى تەھـ لىل قىلىپ تاپالمىدى . ئۇلارنىڭ گېپىنى ئۆزلىرىگە قانداق جازا كېلىدىغانلىقى ئۈستىدىلا قالدى . مەن ھۇسەن باينىڭ خىزمەتكارىدىنلا گۇسوزىنىڭ بۇ « قىز بۇلاش » قا چېتىلغانلىقىنى چۈشەنگەنىدىم . ئۆزۈمنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ قېلىشىنىڭ ، ئەسلىدە مەن شۇ گۇسوزىنىڭ ھويلىسىدىن « ھاشار » غا تۇتۇلغانلىقىمدىن ئىكەنلىكىنى ئەمدى رەسمىي بىلدىم . « دامولللىنىڭ شۇ قىزىنىڭ يالاڭ ئاياغ پۇتى جاڭگالدىكى شورـ لۇقتا ئازابلىنىپ يۈرمىسۇن ، دەپ تارتۇاتىمەنا بۇ مۇشەققەتنى ، ـــ دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، ـــ ئۇ قۇتۇلدى ، ئۆيىگىمۇ يەتتى . مەن تۇتۇلدۇم ، تارتىدىغان ئازابىم تېخى بۇنىڭدىن كېيىنگە ئامانەت قالدى . . . »

چېرىكلەر خاتىرجەم ئىدى . ئۇلار تۇڭچى چىققىنىغا قارىغاندا ، ئامبالمۇ ئابلىمت دامولللىنىڭ ئۆيىدە ، دەپ پەرەز قىلىشتى . تۇڭچىنىڭ بۇ يەرگە كېرىپ قانداق جاۋاب بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىشى ئۆزىچە قىلغان ئىشى ئەمەس ، مۇنداقراق ئېيتقاندا ، ئۇ چېرىك باشلىقى ، بازار بېگى بىلەن مەسلىھەتنى پىشۇرغان ، چوڭقۇرراق ئويلىغاندا ، ئامبالنىڭ ئۆزى بەلكىم بەگلىرى ئىچىدىكى ئاساسلىقلىرىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ، گۇسوزا ۋە « تونۇمايدىغان بىر ئادەم » نى ئالدىغا چىقىرىپ قويۇش ئۈـ چۈن تۇڭچىنى كىرگۈزگەن دەپ تەھلىل قىلىشتى .

ـــ ئىش بىز دېگەندەك بولىدۇ ، ساقال ، ـــ دېدى مايماق قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن مەن تەرەپكە خىتاب قىلىپ ، ـــ سېنىڭ گۇسوزىنىڭ چاكىرى ئىكەنلىكىڭ سوئال ـ سوراقسىزلا مەلۇملۇق . ئەمدىكى گەپ ، گۇسوزىنىڭ ھەممىتىگە باغلىق . ئۇ جىقراق پۇل ـ پۇچەك خەجلىسە جېنىڭ بەلكىم ئامان قالار . . .

مەنمۇ ئۇنىڭ مۇلاھىزىسىگە قوشۇلاتتىم . گۇسوزىنىڭ « ھەممـ تى » گە بولسا ئىشەنگىلى بولمايتتى . شۇنداق بولغاندا ، جېنىم ئامان قالماسمۇ ؟ « قۇدرىتىڭ ئۇلۇغ خۇدا ، ئۆز پاناھىڭدا ئاسرىغايسەن » دېدىم ئىچىمدە .

ئەتىسى ئەتىگەنلىك تامىقىمزغا ئۇچ لىگەن پولۇ ئەكىرىپ بەردى . سوۋۇپ ۋە سەل پۇرىقى ئۆزگىرىپ قالغىنىغا قارىغاندا ، بۇ پولۇنىڭ ئاخشامقى زىياپەتىنىڭ ئېشىندىسى ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى . پولۇنى ئابلـ مىت دامولللىنىڭ چاكارلىرى ئەمەس ، ساقچىلار ئېلىپ كىردى . ئۇلاردىن بىرى چىقىپ كېتىۋېتىپ :

ـــ تۇڭچى مېنىڭ گېپىمنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن دەيدۇ ، ـــ دەپ تاپىلىدى .

دېمەك پولۇمۇ غەمخورلۇق قىلىپ بېرىلگەن بولماستىن ، ئۇچىمزنىڭ ئاغزىنى مايلايدىغان « پارا » ئىكەنلىكىمۇ مەلۇم بولدى .

ـــ بىزگە گەپ كەتمەيدۇ ، ـــ دېدى بۇرۇت ماڭا سىڭايان قاراپ ، ـــ ھەممە جاۋاب ساڭا قاراشلىق ساقال ، سەن ئۇنتۇپ قالمىساڭلا بولىدۇ .

ـــ قىزىنى دۇمبەڭگە تېڭىپ ، بىر جاڭگالنى ئايلىنىپ چىققانغا چۇشلۇق جاۋاب بېرەرسەن ، ـــ دەپ تولۇقلىدى مايماق ، ـــ سېنىڭ ئامىتىڭ كەلدى شۇم گادای . . .

ـــ ئۆمرۇڭدە يەپ باقمىغان پولۇنمۇ باھانىمزدە يەۋالدىڭ ، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى بۇرۇتمۇ ئىنجىقلاپ .

ئۇ ئىككىسى تاياقنى بولۇشنا يېگەنلىكتىن ، پولۇنى ئوبدان چاينىاپ يېيەلمىگەنىدى . چىشلىرى ئۇرۇپ چۇشۇرۇلگەن مايماق

ۆه ئاغزى ـ بۇرنى ئىششىپ كەتكەن بۇرۇتنىڭ ھەسەت قىلىشنى چۈشەندۈرۈپ بولاتتى .

ـــ شۇنداقمۇ بولۇپ قالدۇ ، ـــ دېدىم مەنمۇ مەسخىرە قىلىش ئاھاڭىدا ، ـــ بەزىلەر تاياق يەپلا ئۆتەيدۇ ، يەنە بەزىلەرمۇ پولۇ يەپلا ئۆتىۋېرەيدۇ .

گېپىم ئۇلارغا تەسىر قىلدى بولغاي ، ئىككىلىسى غەزەپلىنىپ كېتىشتى .

ـــ ھېلى ئوبدان يەيسەن ، ـــ دېدى بىرى .

ـــ ئاغزىڭ گەجگەڭگە چىقىپ قالغىنىنى تۈيمايمۇ قالسەن ، ـــ دېدى ئىككىنچىسى ، ـــ ھېلى بىكار گەپ ياندۇرغان تىلىڭنى سۇغۇرۇۋال لىمەن . . .

بۇ ئۆيدە ئۇچىلىمىز تۇتقۇن بولغاندىكىن ، مېنىڭمۇ ئۆتكۈزۈۋېتىشكە رايىم بارمىدى :

ـــ ئابلىمىت دامۇللامنىڭ غالچىلىرىدىن ئېشىپ قالغان تاياقنى مەندىن يېيىشسەن ھايۋانلار ، ـــ پوپوزا قىلدىم ئۇنۇمنى چىقىرىپ ، ـــ سەن ئىتلارنىڭ چېرىكلىكى نەدە قالغىنىنى بىلىشەمسەن ؟ بۇ يەردە ھېچكىم خوجايىن ئەمەس . . .

مايماق بىلەن بۇرۇت جىمىپ قالدى . ئۇلارنىڭ شۇ زامات قوپۇپ مېنى « ئەدەپ » لىگۈدەك ماغدۇرى يوق ئىدى . ئەمما ، ئۇلارنىڭ چىشلىرىنىڭ غۇچۇرلىشى كۆڭلىدىكىنى ئاشكارىلاپ تۇراتتى .

كېچە ئادەتتە قىسقا بولۇشقا تېگىشلىك بولسىمۇ مەن ئۇچۇن ناھايىتى ئۇزاق بىلىندى . قاچان ، قانداق ئۇخلاپ قالغىنىمنىمۇ بىلمەيمەن ، ئەتىسى مۇرەمنىڭ ئاغرىقىدىن چۆچۈپ ئويغاندىم . يامۇل ساقچىلىرىنىڭ كېيىمىنى كىيگەن بىرى مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن مۇرەمگە تۇرتۈۋاتاتتى . ئۇ ئويغانغانلىقىمنى كۆرۈپ ، بېشى بىلەن تۇرۇشۇمنى ، تالاغا چىقىشىمنى ئىشارەت قىلدى . مەن بۇرۇت بىلەن مايماققا قارىدىم . ئۇ ئىككىسىمۇ ھېچنەرسە چۈشەنمىگىنىنى ئىپادىلەپ ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئولتۇراتتى . ساقچى سىرتقا چىقىشىمنى يەنە بىر قېتىم ئىشارەت قىلىپ تە-

رىنى تۇردى .

سىرتتا مېنى يەنە بىر ساقچى ساقلاپ تۇراتتى . ئىككى ساقچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماڭدىم . ھېلىقى كېچىسى ئابلىمىت دامۇللامنىڭ قىزىنى بۇلىغان ئىچكىرى ھويلىغا يېتىپ بارغۇچە ئابلىمىت دامۇللامنىڭ خىزمەتچىلىرى ، چاكارلىرى ۆه بىرمۇنچە شەھەرلىك سىياقىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەر خىل كۆز قاراشلىرى ئارىسىدىن ئۆتتۇم . ئەمما ، مېنى ئەمدىكى تەقدىرىم قىزىقتۇراتتى ۆه ئەنسىرىتەتتى . ھويلىغا كىرىپلا كۆزۈم پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا سېلىنغان گىلەم ئۇستىدىكى كۆرپىلەردە پۇتىنى پەسكە ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان بىر مۇنچە كىشىلەرگە چۈشتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە باشقىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان ، بېشىغا چوققىسىدا تۇگمىسى بار قارا دوپپا كىيگەن ئورۇق ، ئۆچكە ساقال ، ئەللىك ياشلاردا بار بىر كىشىنىڭ ئەمىلى چوڭ ئىكەنلىكى باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا تىكىلگەن كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ سول تەرىپىدە بىزگە گەپ تاپىلاپ قويغان تۇڭچى ئولتۇراتتى . تۇگمىلىك قارا دوپپا كىيگەن ئۆچكە ساقال كىشىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە چاشقان بۇرۇت ، سېمىز يۇزى ياغلاپ قويغانىدەك پارقىراپ تۇرىدىغان بىر ساقچى ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ ئەپتىدىن قارىغاندا ساقچىلارنىڭ باشلىقىدەك قىلاتتى . ئۇنىڭ يېنىدا ئۆلچەمگە لايىق كىيىم كىيگەن ، قاردەك ئاق سەللە يۆگىگەن ئابلىمىت دامۇللا ئولتۇراتتى . باشقىلارنىڭ ئىچىدىكى شەھەرلىك سىياق كۆرۈنىدىغان كىشىلەر تۇگمىلىك قارا دوپپا كىيگەن كىشىگىلا قاراپ ئولتۇراتتى . مېنىڭ كىرىپ خىش يېتىقۇزۇلغان سەينانىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇشۇمۇ ئۇلارنىڭ نەزىرىنى ماڭا يۆتكىيەلمىدى .

تۇگمىلىك قارا دوپپا كىيگەن كىشى بېشىمدىن ـ ئايىغىمغىچە قارىۋەتكەندىن كېيىن ، ئايالارنىڭكىدەك ئىنچىكە ئەمما چىرايلىق ئاۋاز بىلەن ناھايىتى تېز سۆزلەپ كەتتى . ئۇنىڭ چىرايىدىن ئاچچىقلاپ سۆزلەۋاتقانلىقىنى ياكى باشقىچە بىر ھېسسىياتتا قايناپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى .

ماڭا ناھايىتى جىققىنە بىلىنگەن سۆزنى تۇڭچى ئاددىيلا گەپ قە-

لىپ ئۆرۈپ بەردى .

ـــ ئامبال دارىن دەيدۇكى ، سەن قوڭالتاق گادای ، نېمە ئىش قىلىدىغان بىر نېمە ، قايسى سەۋەب بىلەن بۇلاڭچىلىققا ئارىلىشىپ يۈرىسەن ؟ جاۋاب بەر !

مەن نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىمنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدىم . تۆڭچى ئۆزى ئۆڭەتكىنى بويىچە گۈسوزىنىڭ ئادىمى ، مېنى شۇ بۈيرۇغان دەپ جاۋاب بېرىشمنى كۈتۈپ ، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قادىلىپ قاراپلا تۇراتتى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئۆڭەتكىنى بويىچە سۆزلىمىسەممۇ ئۇ ئۆزى بىلىپ ، ئۆز ئىختىيارىچە ئامبالغا چۈشەندۈرىدىغانلىقىنىمۇ بىلىپ تۇراتتىم .

ـــ بۇتىڭ تۇرماي ئاغزىڭغا سېلىپ بەرگىنى بويىچە بىر نېمە دېمەمسەن ؟ ـــ ئۇ ئەمدى ئوچۇقلا ئالدىراتتى .

مەن ئۇ « ئاغزىمغا سېلىپ بەرگىنى بويىچە » جاۋاب بەردىم :

ـــ مەن شەھەردىكى گۈسوزا ئىسىملىك بىر ئايالنىڭ چاكىرى ئىدىم . ئۇ بىر ئاخشىمى مېنى ھېلىقى ئىككى پۇقراچە كىيىنگەن چېرىككە قوشۇپ قويدى . نېمە قىلىدىغانلىقىمنى ئېيتمىدى . . .

تۆڭچى سۆزلىرىمدىن رازى بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە تەرجىمە قىلىش ئۈچۈن ئامبالغا يېرىم بۇرۇلدى . ئەمما ، شۇ ۋاقىتتا ئابلىمىت داموللا چاڭىلداق ئاۋازى بىلەن ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى .

ـــ سەن راست گەپ قىلمىدىڭغۇ دەيمەن ؟ ـــ دېدى ئۇ ماڭا ئانچە دوستانە بولمىسىمۇ بەكلا دۈشمەنلىك بىلىنمەيدىغان ئاھاڭدا ، ـــ گۈسوزا دېگىنىڭنى مەن بىلمەيمەن ، لېكىن سەن ئۈچىنىڭ ھۈسەن شاللاقنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە قونۇشقىنىڭنى بىلىمەن . « ھۈسەن باي » ئاتىلىپ قالغان ئۇ شاللاقنى ئاڭلىغانمىدىڭ ؟

ـــ ماڭا ئىشەنسىلە تەقسىر ، مەن كىمنىڭ ئۆيىدە قونغىنىمنىمۇ بىلمەيمەن ، ـــ دېدىم ئابلىمىت داموللىنىڭ سۆزىدىن گاڭگىرىغان بولسامۇ ، ھۈسەن بايىنىڭ ئىسمىدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ .

ـــ چىراي تۇرقۇڭدىن ۋە يەنە قىزىمنى زىيان ـ زەخمەتسىز قايتۇرۇپ ئەكىلىپ قويغانلىقىڭدىنلا سېنىڭ ئاۋۇ ئىككى قاراقچىغا

ئوخشىمايدىغانلىقىڭنى بىلگەنىدىم . سەن قورقما ، ـــ دېدى ئابلىمىت داموللا تېخىمۇ مۇلايىملىق بىلەن ، ـــ مەن شەپقەتلىك ئامبال دارىندىن سېنى سوراپ ئېلىۋالدىم . سەن ئەمدى مېنىڭ چاكىرىم بولۇپ قالدىڭ . شەھەرگە قايتقاندا دەرد تارتىپ قالمەنمىكىن ، دەپ ئەندىشە قىلمىساڭمۇ بولىدۇ . . . ـــ ئۇ ساقچى باشلىقىغا بۇرۇلۇپ ، ـــ گېپىمنى ئامبال دارىنغا ئۆرۈپ بەرگەن بولسىلا ، ـــ دېدى .

ساقچى باشلىقى ئامبال تەرەپكە ئېڭىشىپ ، تېز ـ تېز سۆزلەشكە باشلىدى . ئامبال بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا بېشىنى لىڭشىتىپ ئولتۇردى . تۆڭچىنىڭ چىرايى ئۆڭگەن ، گەۋدىسى سولاشقاندى . مەن بۇ ھالەتلەردىن ئامبالنىڭ ئابلىمىت داموللا تەرەپ ئىكەنلىكىنى پەم ئەتتىم .

مەن بۇ بايلار ، بەگلەر ئارىسىغا قىستىلىپ قالغانىدىم . ئەسلىدىن ئېيتقاندا مەن ئۇچۇن گۈسوزا ، ياسىن بەگ (گەرچە مەن ئۇنى كۆرمىگەن بولسامۇ) ، بازار بېگى ، چېرىك باشلىقى ، ساقچى باشلىقى ، ھۈسەن باي ۋە مۇنۇ ئابلىمىت داموللا دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئوخشاش زالىم ، ئالدامچى نەمىلەر ئىدى . مېنى شۇ تاپتا ھەيران قالدۇرغىنى ئابلىمىت داموللىنىڭ ئۇستىلىق بىلەن مېنى چاكار قىلىپ بولغىنى ئىدى . مەن شەھەرگە ئېلىپ كەتسە خوۋلۇق كۆرمەيدىغانلىقىمنىمۇ ئېنىق بىلەتتىم . بىراق ، بۇ يېزىدا قېلىپ ، ئابلىمىت داموللىنىڭ چاكارلىقىنى قىلسام قەشقەرگە كېتىش پىلانىمنىڭ ئىشقا ئېشىشى تېزلىشەمدۇ ياكى يەنە بىر قاپقانغا چۈشەمدىمەن ؟ دېگەن ئوي ـ پىكرلەر يۈرىكىمنى قىستاقتا ئىدى . ماڭا بۇ قاپقان ھەممىلا يەردە تەييار ئىدى . ئەگەر شەھەرگە ئېلىپ كەتسە زەھەرلىك بەگ ۋە باشقىلارنىڭ قولىدىن قانداق چىقىشىمنى بىلمەيتتىم . ئۇنداق ئەھۋالغا قالغۇچە ئابلىمىت داموللىغا چاكار بولسام تەقدىرىم ياخشىراق بولىدىغاندەك تۇيۇلاتتى . چۈنكى ، مەيلى نېمىلا بولسۇن ئابلىمىت داموللىنىڭ قىزىنى مەن بايانتىن ئابلىمىت داموللا دېگەندەك « زىيان ـ زەخمەتسىز ئەكىلىپ قويغانىدىم » يەنە بىر جەھەتتىن ، بۇ يەر ھۈسەن بايىنىڭ چاكىرى تەرىپلىگەندەك موغالغا يېقىن ئىدى ، ئاز ـ تولا ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋالسام ، قانداق مېڭىش يوللىرىنمۇ بە-

لمۇالالىشىم مۇمكىن ئىدى .

خىيالىمنى ئامبالنىڭ خوتۇنلارنىڭكىدەك ئاۋازى بۆلدى . ئۇنىڭ سۆزىنى ئەلپازىدىن پەرىشانلىقى چىقىپ تۇرغان تۇڭچى تەرجىمە قىلدى :

ــ ئابلىمىت دامواللىنىڭ ئېيتقانلىرى راست گەپ . ئەھۋال قانداق بولسا ئەينىنى دېسۇن ، دەيدۇ ئامبال دارىن .

گۇسۇزىنىڭ چاكارلىقىغا ياللانغىنىمنى ، ئۇ يەردىن بازار بېگىنىڭ ھاشار تۇتۇپ كەتكىنىنى ، ئىش ئورنىدىلا مېنى ئىككى چېرىككە قوشۇپ قويغىنىنى ، باشقا ئىشلاردىن خەۋىرىم يوقلۇقىنى ئېيتتىم . بۇ قېتىمقى جاۋابىم بىلەن ئالدىنقى جاۋابىم ئوتتۇرىسىدىكى پەرق بازار بېگىنىڭ « ھاشار » نىى قىستۇرغىنىم بولدى . كۇتكىنىمگە قارشى ھالدا ئابلىمىت دامواللا خۇش بولۇپ كەتتى . ئۇ تۇڭچىنى ئارىلاشتۇرماي مېنىڭ سۆزۈمنى تەرجىمە قىلىشقا ساقچى باشلىقىنى تەكلىپ قىلدى . ئاندىن ماڭا ھېجىيىپ قاراپ :

ــ سەن مۇساپىر يېتىمچى بولغانلىقىڭدىن ، باشقىلارنى بىلمەسلىكىڭنىڭ ئورنى بار ، لېكىن كېرەك يوق ، بازار بېگىنى بىلگىنىڭ ئۆزىلا يېتەرلىك ، ــ دېدى .

ئۇنىڭ سۆزىدىن بازار بېگىنىلا بىلۇالسا ئۇنىڭغا چېتىلىدىغان ھەمتاۋاقلارنى ياكى پاكىتلار ئارقىلىق ياكى مۇناسىۋەت يېپى ئارقىلىق تاپىدىغانلىقىنى چۈشەندىم . تۇڭچى ماڭا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ ئالىيىپ قارىدى . ئەمدى دىققىتىمنى ئامبالنىڭ يېڭى سوئالى جەلپ قىلدى :

ــ سەن نېمىشقا قىزنى قايتۇرۇپ ئەكىلىپ قويغانلىقىڭنى ، بۇنىڭدىكى مۇددىئايىڭنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئېيتىدىكەنسەن ، ــ دېدى تۇڭچى تەرجىمە قىلىپ .

ــ مەن خۇدا يولىدا ئۆزۈمنى دەرۋىشلىككە بېغىشلىغان ئادەم ئىدىم . بۇلاڭچىلىق ، ئوغرىلىق دېگەن ئىشلار ئەقىدەمگە ماس كەلمەيدۇ . . .

ئولتۇرغانلار سۆزۈمگە ئىشەنمىدۇ يوق ، بۇنى بىلگىلى بولمايتتى .

كولاپ سورىسا بىر مۇنچە ئېنىقسىزلىقلارنى تاپقىلى بولىدىغان بۇ سۆزۈم ئۇلارنى قايمۇقتۇرۇپ قويدى بولغاي ، بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتىيۇ ، يېڭى سوئال قويۇشمىدى . ئامبال ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرغانلارغا بىر نېمە لەرنى دېدى . ساقچى باشلىقى ئابلىمىت دامواللىنىڭ قۇلىقىغا بىر نېمىلەرنى دەپ كۈسۈرلىدى . ئابلىمىت دامولا مەندىن كۆزىنى ئۈزمەي ئاڭلىدى ۋە كېيىن ماڭا :

ــ ئامبال دارىنغا ھەشقاللا ئېيت ، ئۇ سېنى شەھەرگە ئاپىرىپ سولاقتا ئېلىشتىن كەچۈرۈم قىلدى . ئەمدى ھۆزۈرۈمدا چاكارلىقتا قالسەن ، ــ دېدى .

ئۇلار ئاڭلىغۇدەك ئاۋازدا : « رەھمەت » دەپ قويدۇم .

ــ قايسىكلار بار ؟ ــ دەپ تۇۋلىدى ئابلىمىت دامولا سىرتقا بويۇنداپ قاراپ ، ــ ماۋۇنى باشلاپ چىقىپ ، قورسىقىغا بىرنەمە بېرىڭلار ! ــ ئۇ ماڭا بۇرۇلۇپ قاراپ قولىنى سىلكىدى ، ــ بولدى چىقىپ قورسقىڭنى تويغۇزۇپ ، ئىشنى قولۇڭغا ئال .

مېنى ئىككى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقتا بېشىغا ئاق شاپاق دوپپا ، ئۇستىگە ئالدى ئوچۇق ، پېشى تىزىغا يېتىدىغان كىرلەشكەن بوز يەكتەك كىيگەن ، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى يېرىلغان ، شاپ بۇرۇت ، ئاق يۇز ، ئېگىز بويلۇق بىرى ئىشارەت بىلەن كەينىدىن مېڭىشقا بۇيرۇدى . مەن ئۇچۇن ناتونۇش بىر ئارىلىقتىن ئۆتۈپ ، ئىككى موچە كەڭلىكتىكى بىر ھويلىغا چىقتۇق . ھويلىنىڭ چۆرىسىنى بويلاپ سوقما تاملىق پاكار ئۆيلەر سېلىنىغانىدى . بىر تەرەپتە ئېگىز يېپىلغان ئاتخانا كۆزگە چېلىقاتتى . ئاتخانىنىڭ ئۈستىدىكى لاپاسقا ئۆتكەن يىلقى كونا بېدىلەر پەۋەس بېسىۋېتىلگەنىدى .

ــ مەن مەدىكار ، چاكارلارنىڭ باشلىقى ، ــ دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇردى ئاق يۇزلۇك ، ئېگىز بوي پەخرىلىك ئاھاڭدا ، ــ ئەمدى سېنى مەن باشقۇرىمەن ، سىزىقىمدىن چىقماي ئوبدان ئىشلىسەڭ پايدىسىنى كۆرىسەن .

ئۇ مېنى بىر ئۆينىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ ، تۇرۇپ تۇرۇشۇمنى ئىشارەت قىلدى . ئۆزى ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ، بىر ھېجىر ۋە بىر زاغرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ماڭا تۇتقۇزدى ۋە « كەينىمدىن ماڭ » دېگەندەك قىلىپ ھويلىنىڭ باشقا بىر بۇرجىكىگە باشلاپ باردى .

ــ مۇشۇ ئۆيدە يېتىپ ، قويسەن ، ــ ئۇ ئىشكىنىڭ پەسلىكىدىن ئېگىشىپ كىرىشكە توغرا كېلىدىغان بىر ئۆينى كۆرسەتتى ، ــ ھېجىر ئەمدى ساڭا تەئەللۇق ، كۈن بۇ چاغقا كەلگەندە چاي نەدە ؟ ھېجىرىڭنى ئەكىرىپ قويۇپ چىق . ئېتىزلىققا بارىمىز ، قورسىقىڭنى كۆل بويىدا بىر نېمە قىلارسەن .

مەن ئېگىشىپ ئۆيگە كىردىم . ئۆينىڭ تورۇسىمۇ ئىشىككە لايىق پەس يېپىلغان ، بادرىلار ۋە قومۇشلار قاپقارا ئىس ، تورلار بىلەن قاپلانغانىدى . قوپال ، چالا سۇۋالغان تاملارمۇ قارا ئىدى . ئۆينىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمىغا سۇپا باغلانغان بولۇپ ، ئۇستىگە رەڭگىنى ئايرىۋالغىلى بولمايدىغان ، توپا تۆكۈۋەتكەندەك بىلىنىدىغان يىرتىق كىگىز سېلىنغان بولۇپ ، ئۇنىڭدىن باشقا بىسات يوق ئىدى . ئىشكىنىڭ بىر تەرىپىدىكى تامنىڭ بۇلۇڭىغا قېقىلغان ئىككى قوزۇقنىڭ ئۇستىدىكى نېپىز شالغا ئالتە ھېجىر قويۇلغانىدى . مەنمۇ ھېجىرنى شۇلارنىڭ قاتارىغا قويدۇم ۋە ئۇچىمدە : « دېمەك ، بۇ ئۆيدە مەندىن باشقا يەنە ئالتە چاكار بار ئىكەن ــ دە » دەپ ئويلىدىم .

سىرتقا قايتىپ چىققىنىمدا ، چاكارلارنىڭ باشلىقى ھېچنېمە دېمەيلا باشلاپ ئاتخانا تەرەپكە ماڭدى . ئاتخانىنىڭ ئۇدۇلىدىكى كىچىك بىر سەيناچاقنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئىككى ئات ھارۋىسى قاتارلىشىپ ئۆتەلگۈدەك ئېگىز بىر دەرۋازا تۇراتتى . دەرۋازىنىڭ كەڭ ۋە ئېگىزلىكىدىن قارىغاندا ، ئۇنىڭ قىغ ئۇسۇلغان ھارۋىلارنىڭ چىقىشى ، بېدە ۋە باشقا نەرسىلەر بېسىلغان ھارۋىلارنىڭ كىرىشىگە ماسلاشتۇرۇلغانلىقىنى بىلىش مۇمكىن ئىدى . پىيادە كىشىلەرنىڭ كىرىپ ــ چىقىشى ئۇچۇن دەرۋازا قانىتىنىڭ بىرىگە بىر قاناتلىق كىچىك ئىشىكمۇ ئېچىلغان بولۇپ ، شۇ تاپتا بۇ ئىشىك ئېچىدىن زەنجىرلەكلىك ئىدى . چاكارلار باشلىقى ئۆزى كىچىك ئىشىك

نىڭ يېنىغا بېرىپ تۇرۇپ :

ــ ئاۋۇ ئۆيدە سايمان بار ، ياخشىراق كەتمەندىن بىرنى ئېلىپ چىق ، ــ دەپ بۇيرۇدى .

ئۇ كۆرسەتكەن ئۆي ئىشكى يوق ، ئۇستى ئوچۇق ئۆي بولۇپ ، ئىچىدە دېھقانچىلىققا لازىمەتلىك جىمى سايمانلار بار ئىدى . بەش قوللۇق ، تۆت قوللۇق ئارىلار ، چالما چوقۇيدىغان توقماقلار ، ساپان چىشلىرى ، سۆرەم ۋە كەتمەن ، كۇرجەكلەر قالايمىقان دۆۋىلەكلىك تۇراتتى . ئەمما ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كونا ، بۇزۇلغان ــ سۇنغان ياكى پەقەت ئىشلەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئىدى . مەن « ياخشىراق كەتمەن » تېپىش ئۇچۇن خېلى ھەرىكەت قىلىپ ، تەرلەپ ــ پىشىپ دېگۈدەك سايمانلارنى ئۇياقتىن ــ بۇياققا يۆتكەپ چىقتىم . ئاخىر « ياخشىراق » كۆرۈنگەن بىر كەتمەننى تاللىدىم . بۇ كەتمەنمۇ بىسى يېتىپ كەتكەن ، يۇزىنى دات باسقان ، سېپى قوپال بولۇپ ، ئىشلەتمىگىلى كەم بولغاندىمۇ ئۇچ ــ تۆت يىل بولغاندەك كۆرۈنەتتى .

چاكارلار باشلىقى تاللىغان كەتمىنىمگە مەنسىتمەسلىك بىلەن قاراپ قويغاندىن كېيىن :

ــ بۇنىڭدىن كېيىن تېز ــ تېز ھەرىكەت قىلىشنى ئۆگەن ، ــ دېدى قۇرغاق ، قوپال ئاھاڭدا ، ــ بۇ يەردە مېھمانلايدىغان ئىش يوق ، ھەممە چاكارلارنىڭ ۋەزىپە ــ چېمى بار . ئورۇنلاپ بولالمساڭ كالتەك يەيسەن .

ئۇنىڭ ئادەتلىنىپ كەتكەن قوپاللىقىغا بىر نېمە دەپ رەددىيە بېرىشنى ئويلىغان بولساممۇ ، گەپ قىلىشتىن ئۆزۈمنى تارتتىم . شۇنداق تەمۇ ، ياۋاش كۆرۈپ ، بوزەك ئېتىۋەرمەسلىككە ئاگاھلاندۇرۇش تەرىقىسىدە ھوميىپ قويدۇم . بۇ ھوميىشىم ئۇنىڭ دىققىتىدىن چەتتە قالمىدى . ئۇ ماڭا خېلى ئەجەبلىنىپ قارىدى . ئەمما دەرھاللا گەپ ــ سۆز ياكى ھەرىكەت بىلەن ئىنكاس قايتۇرماي قاپىقىنى تۇردى .

ئۇ مېنى دائىرىسى خېلى كەڭرى بىر قورۇنىڭ كەينىدىكى توپلىق يول بىلەن باشلاپ مېڭىپ ، بەش ــ ئالتىدەك ئادەم ئىشلەۋاتقان قوغۇنلۇققا

ئېلىپ كەلدى .

ـــ قوغۇنلۇقنىڭ چۆنىكىنى ئويسەن ، ـــ دېدى ئۇ ئارقاقلىرى كەڭ ئېلىنغان ، سويما سالغان كۇزلۇك قوغۇن پەلەكلىرى يەر بېتىنى پۈتۈنلەي يېپىپ كەتكەن قوغۇنلۇقنىڭ چۆنىكىنى كۆرسىتىپ ، ـــ بىر كۇنلۇك چام ئون ئالتە چۆنەك ، بىر يېرىم گەز چوڭقۇرلۇقتا ئويسەن . . .

ئۇ دېگەن « چۆنەكلىك چام » ماڭا ئورۇنلىغىلى بولمايدىغاندەك كۆرۈندى . چۈنكى ، بىر چۆنەكنىڭ ئۇزۇنلۇقى مۆلچەرلىگەندىمۇ يۈز قەدەمچە ئۇزۇنلۇقتا كېلەتتى . قوغۇنلۇقتا چۆنەك چېپىۋاتقان ئالتە كىشىنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن بولغان ئارىلىقىنىڭ خېلى يىراق ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلمىدىم . بۇ ئۇلارنىڭ « چام » نى ئورۇنلاش ئۈچۈن دائىرە بۆلۈشۈۋالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى . ماڭا ، بۇ ئىشنى مەن قىلالمايدىغاندەك تۇيۇلدى . مەن ئون يىلدىن ئارتۇق سەرسانچىلىق ھاياتىمدا قىلمىغان ئىشلىرىم ناھايىتى ئاز بولسىمۇ ، دېھقانچىلىق قىلىپ باقمىغان ، يەنە كېلىپ چۆنەك چېپىشتەك بۇنداق ئېغىر ئىشنى قىلىپ باقمىغانىدىم . بۇ ئىش ماڭا شۇ سەۋەبتىن ئېغىر تۇيۇلاتتىكى ، مەندە ئەمدى بىر چېتى كۆرۈنمەس ئېتىزلارنىڭ قىرىدىن ھالقىپ ئۆز ئەركىنلىكىمگە ئېرىشىشنىڭ ئىمكانىيىتى قالمىغاندەك بىلىنمەكتە ئىدى . ئۇمىدسىزلىك قورساق ئاچلىقىنى تېخىمۇ بىلدۈرۈپ مېنى ھالسىزلىتىپ قويۇۋاتاتتى .

ـــ قېنى ، ئىشقا چۈش ! چۆنەكنىڭ لېيىنى ئارقاقتىكى پەلەك ياپمىغان يەرگە ئالسەن ، ـــ دەپ بۇيرۇدى چاكارلار باشلىقى .

ـــ قورساقنى نەدە تويغۇزغىلى بولىدىغانلىقىنى بىر كۆرسەم بولامدىكەن ؟ ـــ دېدىم مەن تەنە بىلەن ، ـــ مۇنۇ زاغرىنى نەمدىگۈدەك سۇ نەدە بار ؟

نان بىلەن سۇدا قورساق تويغۇزۇش چاكارلار باشلىقىنىڭ ئۆز تەكلىپى بولغاچقىمۇ ، ئۇ سۆزلىرىدىن خۇشال بولمىغان بولسىمۇ خاپا بولۇپ كەتمىدى ۋە بىز تۇرغان قىرنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن بىرەر ـ ئىككى يۈز غۇلاچچە يىراقلىقتىكى بىرنەچچە تۇپ غۇزمەك ئۆسكەن پاكار سېرىق

سۆگەتنى كۆرسىتىپ :

ـــ ئاشۇ يەردە كۆل بار ، قورساقنىمۇ تويغۇز ، چامنىمۇ ئۇنتۇپ قالما ! ـــ دېدى .

كەتمەننى مۇرەمگە ئېلىپ سۆگەت بار جايدىكى كۆل بويىغا كەتتىم . كۆل چوڭقۇر ، سۇيى سۈزۈك لېكىن كىچىك ئىدى . سۇ بېتىدە ئوت ـ خەشەكلەر ، لەشىلەر ۋە قىر بويىدا قومۇشلار لەيلەپ تۇراتتى . ئۇلارنىڭ ئارىلىرىدا كىچىك پاقىلار غەمسىز سەكرىشىپ يۈرەتتى . ئەمما ، چۆرىسىدىكى سۆگەتلەرنىڭ سايىسىدە تۇرغان كۆل بارغانسېرى ئىسسىۋاتقان دالادا مۇزدەك سالقىنلىق تارقىتىۋاتقان بىردىنبىر مەنبە بولۇپمۇ بىلىنەتتى . مەن تېخى بىر كەتمەنمۇ سالمىغىنىمغا قارىماي ، ئۆزۈمدە ناھايىتى ھارغىنلىق سەزدىم ۋە كۆل بويىغا ئۆزۈمنى تاشلاپ بىرنەچچە ئوچۇم سۇ ئىچتىم . سۇ ئۆزىنىڭ رەڭگى ۋە تەسىرىگە ئوخشىمايدىغان بىر ھالدا ئىلمان ئىدى . قورسىقىم ئاچ بولغاچقا ئۇ يەنە بېشىمنى قايدۇردى . مەن زاغرىنى قاساپ يېيىشكە كىرىشتىم .

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم !

مەن بۇرۇلۇپ ، قىرنى ياشلاردىن ئاشقان ، كۆڭلەك ـ ئىشتىنىنىڭ كونىلىقىدىن بەدەنلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ، ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئۆسۈك پاكار بىر كىشىنى كۆردۈم . ئۇنىڭ ئۇستۈبشىنىڭ تۆكۈلۈپ تۇرغىنىغا ، يۈزىنىڭ توپا تەردىن مەينەتلىشىپ كەتكىنىگە قارىغاندا ھالدا ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى مېھرىبانلارچە كۈلۈمسىرەپ تىكىلەتتى .

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، ـــ جاۋاب سالامدىن كېيىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈردۇم .

ئۇ ئاۋۇال ئېگىشىپ ، ئوچۇمىنى تولدۇرۇپ ـ تولدۇرۇپ سۇ ئىچتى . ئاندىن چاچلىرى ئۆسۈك بېشىدىن قاپقارا ياغلىشىپ كەتكەن شاپاق دوپپىسىنى ئېلىپ پېشانىسىنى سۈرتتى . ئېغىز ـ بۇرنىنى بولسا دوپپا تۇتقان قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەنلا ئېرتىۋېتىپ ، كۈلۈمسىرىگىنىچە :

ـــ ئۆزلىرىنى نەدىن سورايمىزكىن ؟ـــ دېدى .

مەن بۇ مۇرەككەپ جاۋاب بېرىشكە قىستايدىغان سوئالدىن

ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ :

ــ بازار بېگىنىڭ ھاشىرىغا تۇتۇلغانىدىم ، ئەمدى قوغۇنلۇقتا ئۆزۈمنى كۆرۈۋاتىمەنغۇ ـ تاڭ ! ــ دېدىم .

جاۋابىم ئۇنى قانائەتلەندۇرەلمەيدىغانلىقى ئېنىق ئىدى . لېكىن ، ئۇ بۇنىڭغا ئېتىبار بەرمەيدىغاندەك قىلاتتى .

ــ مېنىڭ ئېتىم ياقۇپ ، ئۆزۈم ئەسلى ئاقسۇ ئاۋاتتىن ، ــ دېدى ئۇ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، ــ قورساقنىڭ غېمىدە ئېشەكچىلەرگە قوشۇلۇپ بۇ تەرەپلەرگە كېلىپ قالغىلى ئىككى يىل بولدى . . .

ئۇنىڭ ئاھانگىدا چوڭقۇر ھەسرەت ۋە مۇڭ بارلىقىغا دىققەت قىلدىم . ئۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن « ئېشەكچىلىك » قىلىۋەرمەي ئابلىمىت دامولىنىڭ قوغۇنلۇقىدا يۈرگەنلىكىنى سورىماقچى بولدۇمۇ يەنە تىلىمنى تىيىدىم . ئەگەر ئۇ بېشىغا كەلگەنلىرىنى سۆزلەپ بولۇپ ، سوئالىمنى ئۆزۈمگە قايتۇرسا جاۋاب بەرمىكىن مۇشكۈللىشەتتى . بەختكە يارىشا ئۇ سۆزۈنى ماۋزۇسىنى يۆتكىدى :

ــ ساۋۇت قوتۇرنىڭ قورقىتىشلىرىغا « ھە » دەپ قويسىلا بولىدۇ ، ــ دېدى ئۇ . ئۇنىڭ « ساۋۇت قوتۇر » دېگىنى چاكارلار باشلىقى ــ بايا تىن ماڭا ئىش بۇيرۇغان ئات يۈز ئىكەنلىكىنى پەملىدىم ، ــ ئۇمۇ بىر چاكار ، ئىش بۇيرۇغان ، بىزنى باشقۇرغان بولۇپ ، جان بېقىشنىڭ كويىدا يۈرىدىغان لامزەلله . . . ئىش قىلغان بولۇپ چۆنەك ئېچىدىن چىقماي ، ئۆزىمىزنى بەك ئۆپىرىتىۋەتمەي ، جاھانغا بېقىپ ئىش تۇتساق ھېچ نەرسە قىلالمايدۇ . يېتىۋالمىساقلا چېقىشتۇرىدىغان دەسمىگە ئېرىشەلمەيدۇ . . .

ئۇنىڭ « سالام ئەلەيكۇم » دېيىشە ـ دېيىشمەيلا ماڭا بۇنداق تەرغىبات يۈرگۈزۈۋاتقىنىغا خىجىلا ئەجەبلىنىپ كۆزىگە قارىدىم . ئۇ ماڭا قارىمايتتى . ئەمما ، مېنىڭ پىكرلىرىم ئېچىگە شۇڭغۇپ كىردى .

ــ سىلىنىڭ بۇ يەرگە قانداق بولۇپ كېلىپ قالغانلىقلىرىنى بىلىپ بولدۇق ، ــ دېدى ئۇ بەخىرامان ھالدا ، ــ بىز سىلىنى چېقىشتۇرۇپ قويىدۇ دەپ ئەنسىرىمەيمىز . . . مېنىڭ گەپلىرىم ئۆزلىرىگە پايدىلىق ،

ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويمىسۇن دېگەن گەپ . . .

ئۇ گېپىنى تۇگىتىپلا ئورنىدىن تۇرۇپ ، ماڭا ئاچچىق تەر پۇرىقى بىلەن قوپقان چاغدا كۆتۈرۈلگەن چاڭنى قالدۇرۇپ كېتىپ قالدى . پىشمىغان زاغرىنى قاساپ يېگىنىمچە ئۇنىڭ سۆزلىرى ئۇستىدە ئەمەس ، ئۆزى ئۇستىدە ئويلىنىپ قالدىم . ئۇنىڭ سۆزى مەيلى قايسى نۇقتىدىن ، قانداق نىيەتتە دېگەن بولسۇن ، ماڭا زىيانلىق ئەمەس ئىدى . لېكىن ئۇنىڭ ئۆزىچۇ ؟ ئۇنىڭ ئۆزى بۇ يەردىن بىر ئامال قىلىپ قۇتۇلۇپ كېتىشىمگە ياردەم بېرىش جۇرئىتىگە ئىگىمدۇ ياكى مېنى « ئۆزىنى ئۇپراتماي » ، بەرگەنگە شۈكۈر قىلىپ ، مۇشۇ يەردە ئەبەدىي ئىشلەپ قالسۇن دەمدىغاندۇ ؟ ئەگەر مەن بۇ يەردىن قېچىپ كېتىشنى باشلاپ ئوتتۇرىغا قويسام ئۇ ھەيران بولۇپ ، كۆزىنى چەكچەيتەمدىغاندۇ ياكى قورقۇپ ئاغزىنى ئېچىپ قالامدىغاندۇ ؟

مەن بۇ سوئاللارغا دەمالىققا جاۋاب بەرگىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنەتتىم . نېمىلا بولمىسۇن ھازىرچە بۇ ئىشداشلىرىمغا ياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇش ، ئۇلارغا ھېسسىي جەھەتتىن يېقىنلىشىش قارارىغا كەلدىم .

ئىش ئۇستىدە پاراڭلىشىش ، ھال ـ ئەھۋال سورىشىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، قەستەن قىلغاندەك بىزنىڭ بىر ـ بىرىمىز بىلەن بولغان ئارىلىقىمىز يىراق ، گەپلىشىش ئۈچۈن ۋارقىراشقا توغرا كېلەتتى . مېنىڭ باشقا بەش ھەمراھىمۇ گويا مەن بۇ يەردە يوقتەك ماڭا قاراپ قويۇشمايتتى .

كەچقۇرۇن ئىشتىن چۈشۈش ئالدىدا ئاقسۇ ئاۋاتلىقمەن دېگەن ياقۇپ « ساۋۇت قوتۇر » دەپ تونۇشتۇرغان چاكارلار باشلىقى ھەممەيلەنىڭ ئىشىنى تەكشۈرۈپ چىقتى . ماڭا كەلگەندە :

ــ بۇگۈن بىر نەچچىدىن ئىشقا كېچىكىپ چۈشتۇڭ ساقال . ئىككىنەچىدىن ، يېگىياچىلىقنىڭ ھۆرمىتى ، ئۈچىنەنچىدىن ، كەتمەننىڭ سېپىنى تۇتۇپ باقمىغان ئۇماچ بەندىسىدەك قىلمىسەن ، شۇڭا كەچۈردۈم ، ــ دېدى قاپىقىنى تۇرۇپ .

باشقىلار ماڭا يەر تاستىدىن قارىشىپ قويۇپ كېتىۋەردى . مەنمۇ ھېچقانداق گەپ ـ سۆزسىزلا ئۆلارنىڭ كەينىدىن ئەگەشتىم . ساۋۇت قوتۇر ھەممىمزنىڭ ماڭدى . قورۇغا قايتىپ كېلىپ ، ياتاق ئۆـ يىمىزنىڭ ئالدىدا تۇرغان سوغىنى كۆردۈم . ئۇنىڭدا سوۋۇپ قالغان سۇيۇق ئۇماچ بارئىدى .

ساۋۇت قوتۇر ياغاچ چۆمۈچنى ئالدى . تاماق تەقسىم قىلىش ئۇـ نىڭ ئۇچۇن ناھايىتى زور ئابرويدەك سالاپەت بىلەن ئۇنىنى توم چىقىرىپ :

ـــ قېنى ، بىر ـ بىرلەپ كېلىڭلار ، ـــ دېدى .

بۇ ئۇماچ بۇگۈنكى ئىككىنچى ۋە ئاخىرقى قېتىملىق تاماق ئىدى . يازنىڭ بۇنداق ئۇزۇن كۈندە ، مەن جېنىمدا ھەممىدىن كېيىن يېگەن زاغرىنى ئۇنتۇپ قالايلا دېگەنىدىم . ئاچلىقتىن ماغدۇرۇم قالمىغانىدى . باشقا ھەمراھلىرىم ھېچىر تاۋاقلىرىنى سوغا ئەتراپىدا تۆتۈپ تۇرۇشتى . سوۋۇپ قالغان ئۇماچ ئۇچۇن قوشۇق كەتمەيتتى ، سۇيۇق بولغانلىقتىن سۇ ئوتلىغاندەكلا ئىچكىلى بولاتتى . ھەر بىرىمىز ئىككى ھېچىردىن ئۇماچ ئىچكەن بولساقمۇ ، شەخسەن ماڭا پۇچۇق زاغرا يېگەنچىلىك تەسىر قىلمىدى . باشقا ھەمراھلىرىمنىڭ چىرايىدىنمۇ قانائەتسىزلىك ، ئاچلىق ۋە ئۇمىدسىزلەنگەنىدە ئىپادىلىنىدىغان مەيۇسلۇك چىقىپ تۇراتتى . مەن ياقۇپنىڭ ماڭا دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلىدىم ۋە : « ئاگاھلاندۇرۇشسىزمۇ كۆچەپ ئىشلىگىلى بولمايدىغۇ ؟» دەپ ئويلىدىم .

ـــ ياقۇپ ، سوغا بىلەن قاچىلارنى يۇيۇش نۆۋىتى ساڭا كەلدىغۇ دەيمەن ؟ ـــ دېدى ساۋۇت قوتۇر ياقۇپقا قاراپ .

ـــ شۇنداق تەقسىر ، ـــ دېدى ياقۇپ سەل ئېگىلىپ .

ساۋۇتنىڭ ئۆزىمۇ ئالاھىدە زات بولماي ، چاكارلار قاتارىدىكى ئا ـ دەم بولغانلىقتىن ھەم ئۆزىنىڭ سالاھىيتىنى ئۆزى بىلگەنلىكتىن بولسا كېرەك ، ياقۇپنىڭ « تەقسىر » دەپ ئاتىشىدىن كىنايە سەزدى بولغاي ، قاتاڭغۇ چىرايىنى ئاچچىق بىلەن پۈرۇشتۇردى . ئەمما ياقۇپقا ئالىيىپ قويۇش بىلەن كۈپايىلەندى .

ـــ ئەتە كەچلىك نۆۋەت سېنىڭ ، ـــ دېدى ساۋۇت ماڭا قىيا قاراپ ، ـــ سوغا بىلەن ھېچىر تاۋاقلارنى يۇيۇش تالشىدىغان ئىش . قورساقنىڭ كەم قالغان بۇلۇڭلىرىنى تولدۇرۇۋالغىلى بولىدۇ .

مەن گەپ قىلمىدىم . شۇ تاپتا ياقۇپ سوغىنىڭ چۆرىلىرىنى ، ئىـ چىنى ياغاچ چۆمۈچ بىلەن قىرىپ يالماقتا ئىدى . باشقا چاكارلار بوۋايلاردەك مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ياقۇپقا تىكىلىشكەنىدى .

ـــ چاچ ـ ساقاللىرىڭنى ئالدۇرۇۋەتسەڭمىكىن ، ـــ ساۋۇت ماڭا ئەمدى ئۇنىنى سېپايە چىقىرىپ مۇراجىئەت قىلدى ، ـــ ئۆزۈم چۈشۈرۈپ قويايي . . .

ـــ تۇرنۇمرسۇن ، ـــ مەقسەتسىزلا رەت قىلدىم ئۇنىڭ تەكلىپىنى . ساۋۇت ماڭا بىر ئالىيىپ قويۇپ :

ـــ ئۇنداقتا گۆرۈڭگە ئېلىپ كەت ! ـــ دېدى .

مەن گەپ ـ سۆز قىلمىدىم . تام تۈۋىدە ئولتۇرۇشقان چاكارلار ماڭا ئەمەس ، ساۋۇتقا قاراپ قويۇشتى .

جىملىق ئۇزاققا سوزۇلمىدى . قاراڭغۇ چۈشۈۋاتاتتى . چاكارلارنىڭ بەزىسى ھارغىنلىقتىن تامغا يۆلەنگىنىچە ئۇيقۇغا چۈشكەنىدى . ئۇخلىمىغانلارمۇ يا پاراڭ قىلىشمايتتى ياكى ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىشـ مايتتى . ئېغىر تىنىش ۋە چۈشىنەرلىكى گىزىلدىغان ئاۋازىدىن باشقا جىملىقنى بۇزىدىغان تاۋۇش يوق ئىدى . بۇنداق بۇرۇقتۇرمىلىقنىڭ سەـ ۋەبى ئەمگەكتىن چېقىلىپ كەتكەنلىكتىنمۇ ياكى بۇ يەردە ساۋۇت قوتۇرنىڭ مېختەك ئولتۇرۇۋالغانلىقىدىنمۇ ، بىلگىلى بولمايتتى .

ـــ ئۇخلاڭلار ، ئەتە سەھەر تۇرىدىغان گەپ ، ـــ دېدى بىر ھازاـ دىن كېيىن ساۋۇت .

ئۇنىڭ بۇ بۇيرۇقى ياقۇپ سوغا بىلەن ھېچىرلارنى ھويلىنىڭ بىر بۇرجىكىدىكى قۇدۇق بېشىدا يۇيۇپ بولۇپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بەـ رىلگەنلىكىگە دىققەت قىلدىم . ئۇنىڭ ئاۋازى ئاياغلىششىغلا چاكارلار كەينى ـ كەينىدىن ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى . ساۋۇت ماڭا ئاتايىن بۇيرۇق بەرمىگەن بولسىمۇ كۆزۈمگە قادىلىپ قاراپ قويدى . مەنمۇ ئۆيگە كىردىم .

ئۆي ئىچى قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئىشكتىن كىرىۋاتقان غۇۋا يورۇقتا چاكارلارنىڭ توپىلىق يەردىن پەرقى يوق كىگىز ئۈستىدە كىيىملىرى بىلەنلا سۇنايلىنىپ يېتىشقىنىنى كۆرگىلى بولاتتى . ئاياغ تەرەپ بىلەن مېڭىپ ، تام تەرەپكە بېرىپ ئۆزۈمنى تاشلىدىم ۋە شۇ ئارىلىقتا ساۋۇت قوتۇرنىڭمۇ ئىشىك ئالدىدا داق يەرگە سۇنايلىنىپ سوزۇلغىنىنى كۆرۈپ قالدىم .

« گۈسۈزىنىڭ ئىپلاس ھويلىسى ، بازار بېگىنىڭ ھاشارخانىسىدىمۇ دەھشەتقۇ بۇ ، ــ دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە ، ــ بۇ يەر تۇرمىدىنمۇ بەتتەر ، تىرىك تۇرۇپ كىرىدىغان گۆر ئىكەنغۇ ؟ . . . »

بۇ خىيال مېڭەمدە ئۇزاققىچە تەكرارلىنىپ تۇردى . ئۈيقۇم كېلىپ ، كۆزۈمنى ئاچالمايتتىم . ئەمما ھېچ ئۇخلىغاندەك تۇيۇلمايتتى . تورۇستىن ، تاملاردىن يامغۇر چۈشۈۋاتقاندەك تەسىر قىلىپ ، پۈتۈن بەدىنىمنى بۇرگىلەر چېقىپ قىينايتتى . ساۋۇت قوتۇر پاشلارغا قارشى ياققان ساماندىن چىققان تۆتۈن تار ، پاكار ئۆينىڭ ئىچىگە توشۇپ كەتكەن بولۇپ ، دىماغنى ئېچىشتۇرۇپ ، نەپەسنى بوغاتتى . بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنى شۇ قەدەر بىزار قىلىپ قىينىغىنى بىلەن ھەمراھلىرىم خورەك تارتىپ بەھۇزۇر ئۇخلىشۋاناتتى . ئۇلار ئېغىر ئىشقىمۇ ، كۈندە بېرىلىدىغان زاغرا بىلەن سۈيۈق ئۇماچقىمۇ ، بىر ـ بىرى بىلەن سۆزلەشمەي گاچىدەك ياشاشقىمۇ ، بۇرگە ، چۈشن ، پاشلارنىڭ قىيناشلىرى ۋە ئىس ـ تۈتەكىكىمۇ كۆنۈپ كېتىشكەنىدى . مېنى ھەيران قالدۇرغىنى يەنە بىر ئەھۋال شۇ ئىدىكى ، دامۇللا نامى بار كىشىنىڭ چاكارلىرى تۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ھېچ قايسىسى ئۇماچتىن ئىلگىرى قول يۇيۇشمىدى ، « بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم » دېمىدى ، غىزادىن كېيىن دۇئا قىلىشمىدى ، نامازغا توغرىسىدا بولسا بىرەر ئېغىز گەپ ـ سۆزنى چاكارلارنىڭ باشلىقى بولغان ساۋۇت قوتۇرمۇ ئېيتمىغانىدى .

ئەتىسى كەچكىچە يەنە چۆنەك چېپىش بىلەن ئۆتتى . بىز يەتتە چاكارنىڭ ئەھۋالى تۇنۇگۈنكىدەكلا بولدى . كەچلىك ئۇماچ ئالدىدا مەن چىدىيالماي ئادەتتىنى بۇزدۇم .

ــ بىز ئەھلى مۇسۇلمانلاردىن يارانلار ، تائامدىن ئاۋۋال قول يۇيۇش ، تائامدىن كېيىن دۇئا قىلماق نەبىلەردىن قالغان سۈننەت . . .

ــ بۇ يەر خانىقا ئەمەس سوپۇم ، ــ سۆزۈمنى قوپاللىق بىلەن بۆلدى ساۋۇت قوتۇر ، ــ جانابلىرىمۇ ئىمانلىقنى كەلمىگەن ، بۇ يەردىكى ئىشلارنى دۇئا ـ تىلاۋەت بىلەن ئەمەس ، ئەمگەك بىلەن تۇگەتكىلى بولىدۇ .

بۇ كىچىككىنە « توپىلاڭ » نى نېمىشقا قوزغىغانلىقىمنى بىلمەيتتىم . ئەمما ، ئىككى كۈندۈز ، بىر كېچىلىك قىسقا ئارىلىقتا بۇ مۇھىتقا كۆنۈش مۇمكىن ئەمەسلىكى ، قەشقەرگە قايتىش ، بۇۋىسارەمنى تېپىش ئۈستىدە تېخىمۇ سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەسلىكىلا يۈرىكىمنى چايان چاقماقتەك ئېچىشتۇراتتى . مۇشۇنداق ئۆتۈۋېرسەم جىسمانىي جەھەتتىن خاراب بولۇشتىن ئاۋۋال روھىي جەھەتتىن تۇگىشىپ كېتىدىغانلىقىمنى ، سارالىق بولمىغاندىمۇ ئەقلىمدىن ئادىشىپ قالىدىغانلىقىمنى تۇيۇغاندىم . مەن ئۇچۇن نېمە بولسا بولسۇن بىر ۋەقە بولۇشى ، ئىش تېزلىشى ، مۆجىزە خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش يۈز بېرىشى كېرەك ئىدى . مۇنداق ئۆزگىرىش ، مەيلى ئۇ ماڭا زىيانلىق ئاقىۋەت ئېلىپ كەلگەندىمۇ يۈز بەرسىلا بولاتتى .

ــ سەن مۇسۇلمانمۇ ، ئەمەسمۇ ؟ ــ ساۋۇت قوتۇرنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ باردىم ، ــ ئاللاھنىڭ بىر ۋە بارلىقىغا ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرھەق پەيغەمبەرلىكىگە ئىشىنەمسەن ، يوق ؟

ئاتلاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان بۇ پاسىلدىن ساۋۇت قوتۇرمۇ ئۆتەلمەي تېپىچە كلىدى . ئۇ :

ــ سەن . . . سەن . . . ــ دېگىنىچە دۇدۇقلاپ كەتتى .

ئۇمۇ ، مەنمۇ ئەتراپتا تۇرغان چاكارلارغا « مەن تەرەپ بولۇڭلار » مەنىسىدە قارىدۇق . چاكارلار بۇ تاسادىپىيلىقتىن نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالغاندى . ئۇلارنىڭ ئەلۋەتتە مەن تەرەپ بولغۇسى كېلەتتى . بىر كۈندە بەش قېتىم نامازغا ئوقۇش ، ئۇلار ئۇچۇن ئېيتقاندا مۇقەددەس مۇسۇلمانچىلىقنى ساقلاشنىڭ بەلگىسىلا ئەمەس ، ئىش ئارىلىقىدا ئارام ئېـ

لىشىنگىمۇ ئوبدان پۇرستى ئىدى . ئەمما ، ساۋۇت قوتۇر ھۆكۈمرانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى . ئۇ قوللىمىغان ، رازى بولمىغانىكەن ، دېمەك خوجايىنىمۇ رازى بولماسلىقى تۇرغان گەپ ئىدى . مەن ھۇجۇمنى داۋاملاشتۇردۇم :

— ئابلىمىت دامۇللامنىڭ ئۆزى دىنىي ئىسلامنىڭ مۆتىۋەر ئۆلىماسى ، ئۇ ئەھلى مۇسۇلمانلارنى ئاللاھنىڭ پەرزىنى ، رۇسۇللاللانىڭ سۈننىتىنى ئادا قىلىشقا ھەيدەكچىلىك قىلسا قىلىدۇكى ، توسمايدۇ . . .

— ۋەز خانلىق قىلما ئۇماچ قەلەندەرى ، — ساۋۇت قوتۇر بوش كەلمەيتتى ، — مېنىڭ سەنلەرگە بۇيرۇۋاتقانلىرىمنىڭ ھەممىسى دامۇللامنىڭ ئەمرى . « پەرىز » بىلەن « سۈننەت » نى ئۇ زات سەندىن ياخشى بىلىدۇ . چاكار ئۇچۇن ئىشلەشنىڭ ئۆزى مۇسۇلمانچىلىق ، دېگەن ئۇ . . .

— يالغان ، — خوجايىننىڭ شۇنداق دېيىشى مۇمكىنلىكىگە ئىشەنگەن بولساممۇ يان بەرگۈم كەلمەيتتى ، — ئورنىدىن تۇرالمىغۇدەك دەرىجىگە يەتكەن مۇسۇلمانلار نامازدىن پاروق . « سىيەر شېرىق » دېگەن كىتابتا رۇسۇللانىڭ نېمە دېگەنلىكىنى بىلەمسەن ؟

« سىيەر شېرىق » نى قەشقەردە ، مەدرىستە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا كۆرگەنىدىم . شۇ تاپتا سۆزلەۋاتقانلىرىم « سىيەر شېرىق » تا بار — يوقلۇقى يادىمدا يوق ، ئەمما ساۋۇت قوتۇر « كىتاب ھۆكمى » دىن چۆچۈدى . شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ « ھۆكۈمران » لىقىنى تەۋرەتمەكچى بولغان ماڭا تەسلىم بولغۇسى يوق ئىدى .

— سەن جۇلدۇر كېپەن سارىڭ ، غەلىيان كۆتۈرمەكچىمۇ ؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ۋە ئەتراپقا قاراپ ، بىر بۇلۇڭدا ياتقان كەتمەن سېپىنى كۆتۈرۈپ كەلدى .

— دىنىي ئىسلام يولىدا تۆمەنلىگەن غازىلار شېھىت بولغان ، — مەنمۇ چېكىنمىدىم ، — ئۇۋۇد جېڭىدە رۇسۇللاللانىڭ مۇبارەك ئىككى چىشىمۇ شېھىت بولغان . ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەڭ مەنمۇ شېھىتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىمەن . قىيامەتتە خۇدا قازى بولۇپ ، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام شاپائەت تەختىگە چىققاندا تىرىنقىم ياقاتىدا بولىدۇ . رۇسۇللاللانىڭ ئۆزى « ناماز ئوقۇيلى » دېگەن بىر مۇسۇلماننى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەن سەنـ

دەك مەلئۇندىن قىساسىمنى ئېلىپ بېرىدۇ . . .

ساۋۇت قوتۇرنىڭ رەڭگى ئۆڭدى . كەتمەن سېپى تۇتقان قولى بوشىشىپ ، بارا — بارا كۆچسىزلىنىپ ساڭگىلاپ چۈشتى . روھىي ھۇجۇم ئۇنىڭ دىلىغا مسلسز ئەنسىزلىك ۋە قورقۇنچ سالغاندى . ئۇ ئىسلام ئىلمىدىن خەۋىرىم بارلىقىنى ، خەۋىرىم بولغاندىمۇ ئۇنىڭ ياشىغان مۇھىتىدا كۆرگەن ، بىلگەن موللا ، ئىماملاردىن تۆۋەن ئەمەسلىكىنى ، ئۆزىنىڭ بىلگەنلىرى بىلەن ماڭا روبىرو تۇرالمايدىغانلىقىنى چۈشەندى . بىرەر مىنۇتچە شۇ تەقلىدتە دېۋەيلىشىپ تۇرغاندىن كېيىن ، ئۇ كەتمەن سېپىنى چۆرۈۋۈەتتى . چۈشەنگىلى بولمايدىغان بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇڭشىدى ۋە ھېچ كىمگە قارىماي ئىچكىرى ھويلا تەرەپكە مېڭىپ كەتتى .

— چېقىمغا ماڭدى ، — دېدى ياقۇپ ئۇنىڭ قارىسى دوقمۇشتا يوقالغاندىن كېيىن ،

— ئۆزۈڭلار ئۇسۇپ ئىچىڭلار ، — دېدىم سوغىنى كۆرستىپ ۋە بۇ چاكارلاردىن رايىم يانغان ھالدا تامنىڭ تۈۋىدە ئولتۇردۇم .

مۇشۇ كىشىلەرنى دەپ ساۋۇت بىلەن تاقاراشقىنىمنى ئۇلار كۆرۈپ ، ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ ئۇلارنىڭ بىرەرىنىڭمۇ تەرىپىمنى ئېلىپ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويمىغىنى جەھلىمنى قاتۇرغاندى . ئەمما ، بىردەمدىن كېيىن ياقۇپ ھېجىر قاچامغا لىق ئۇسۇلغان ئۇماچنى ئالدىمغا ئەكىلىپ ، ئىككى قوللاپ سۇنۇپ تۇرۇپ :

— ئاشلىرىنى ئىچىۋالسلا ، — دېدى ھۆرمەت بىلەن ، — ھېلىمۇ سوۋۇپ بىر نېمە بوپتۇ . . .

ھېجىرنى قولۇمغا ئالدىم .

ئۇماچنى ئاغزىمغا ئىچتىممۇ ، بۇرنۇمغا ئىچتىممۇ ، ھېچ نېمىنى ئاڭقىرالمىدىم . چاكار ھەمراھلىرىممۇ ئۇن — تىنسىز ئىدى . جىمجىتلىقنى ئۇماچ سۇمۇرگەندە چىققان تاۋۇشلار بىلەن چۈشىنىلەرنىڭ گىژىلدىشى بۇزۇپ تۇراتتى . راستىنى ئېيتقاندا ، مەن بىر ۋەقە بولۇشىنى كۆزلىگەن بولساممۇ ئەندىشە ئىچىدە ئىدىم . ساۋۇت قوتۇرنىڭ چېقىمى بىلەن خوجايىن دامۇللام ياكى چاقىرتىپ ياكى ئادەم ئەۋەتىپ ئەدىپىمنى بېرىـ

دىغان بولسا قانداق ئامال قىلالىشىمغا كۆزۈم يەتمەيتتى . ھەمراھلىرىمنىڭ گەپ قىلمايلا ئولتۇرىشىدىمۇ ئاشۇنداق بىر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بېرىشىنى كۈتەتتى . ئۇلارنىڭ مەن « تەرەپ » بولۇپ قېلىپ ، ئازار يېيىشتىن ئەندىشە قىلىۋاتقانلىقى تەبىئىي ئىدى .

ئۇماچ ئىچىلىپ بولدى . سوغا ، چۆمۈچ ، ھېجىرلارنى قوۇدۇق بەشىغا ئاپىرىپ يۇيۇپمۇ بولدۇم . شۇڭغىچە ساۋۇت قوتۇر كۆرۈنمىدى ياكى باشقا ئادەممۇ كىرمىدى . قاراڭغۇلىشىۋاتقان ئاسماندىن ئىسسىق يېغىۋاتقاندەك ھاۋا تېخىمۇ دىمىق ۋە تىنجىق بولۇپ كەتكەنىدى . ئەمدى چۈشىنىلەرنىڭ ئورنىنى سانسىزلىغان پاشىلار ئىگىلىگەن ، چۈشىنىلەر پەقەت بىئارام قىلىپلا بولدى قىلسىمۇ ، پاشىلار ھەم بىئارام قىلاتتى ، ھەم چېقىپ قېينايتتى .

بۇگۈنكى دەۋايىمنىڭ « غەلىيان » ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ناماز ئوقۇش قارارىغا كەلدىم . تاھارەت ئالدىغانغا ئۇرۇنۇق تېپىلمىدى . گۈگۈم قويندا كەڭ ھويلىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىنى ئىزدەپ يۈرۈپ ، سايمان قويىدىغان ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىن يېرىمى يېرىلغان بىر قاپاق تاپتىم . قۇدۇقتىن سۇ تارتىپ ئۇنى يۇيۇپ تازىلاپ ، شۇنىڭغا ئېلىنغان سۇدا تاھارەت ئالدىم . چاكار ھەمراھلىرىم تۇنۇگۈنكى ئادىتىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ئۆيگە كىرىپ كەتمەي ياكى ئىشىك ئالدىدىكى تامغا يۆلەنگىنىچە ئۇيقۇغا كىرىشمەي ، ھەربىتىمگە سەپسېلىپ قاراپ ئولتۇرۇشتى .

نامازنى ئۇزاق ئوقۇدۇم . ھەر قېتىملىقى ئۇچۇن بىر ئەزەن ئېيتىپ ئاۋازىمنى چاكار ھەمراھلىرىم ئاڭلىغۇدەك قويۇپ بېرىپ ، تۇنۇگۈنكى ۋە بۈگۈنكى بەش ۋاخ نامازنى بىر - بىرلەپ ئوقۇپ تۈگەتتىم . شۇ چاغقىچە ساۋۇت قوتۇر قايتىپ كىرمىدى .

— ئۇخلايلى يارانلار ، — دېدى ئاخىر ياقۇپ ھەممىدىن ئىلگىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ساۋۇتنىڭ چېقىمى ئاقمىدى بولغاي . . .

— دامۇللام يوقتۇر بەلكىم ، — دېدى كىمدۇر بىرى ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ پەس ئاۋاز بىلەن .

ھەممىنىڭ كەينىدىن كىردىم ۋە ئۇلارنىمۇ ، ئۆزۈمنىمۇ بەزلەپ :

— يۇرت مۆتىۋىرى بولغان دامۇللام قول ئاستىدىكى چاكارلىرىنى نامازدىن توسىسا ئەل - جامائەت نېمە دەر ؟ — دېدىم .

تەرغىباتىمنىڭ رولى بولمىدى . چاكارلارنىڭ بەزىلىرى ئۇھ تارتىپ قويدى . بەزىلىرى سۇنايلىنىپ ياتقىنىچە خورۇلداپ ئۇيقۇغا كەتتى . خېلى بىر ھازادىن كېيىن ياقۇپ بوش ئاۋازدا :

— ساق - سالامەت تاڭغا ئۇلىشىشنى نېسىپ قىلغاي - سەن خۇدا . . . — دەپ پىچىرلىدى .

ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى چۈشەندىم . ساۋۇت قوتۇر ياكى ئۆزى يالغۇز ، ياكى خوجايىنىنىڭ غالچىلىرى بىلەن بىرلىكتە كېچىسى تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشى مۇمكىن ئىدى . ئەمما ، ئۇنى كۈتۈپ ئۆرە ئولتۇرالمايتتىم . كەچكىچە ئىشلەپ ھارغان ، قورساقتا تويغۇدەك بىر نېمە يېمىگەنلىكتىن ھالسىزلىق پۇتۇن بەدىنىمنى قىمىر قىلالماس قىلىپ قويغانىدى . مەن ئۇخلاپ كەتتىم .

ئەتىگەنكى سالقىندا ساۋۇت قوتۇرنىڭ ئاۋازىمۇ جاراڭلىق چىقتى .

— قويۇڭلار ، ئىشقا مېڭىڭلار ! . . .

ئۇ ئىشىك تېشىدا — ئۆز ئورنىدا ياتقانىدى . قاچان قايتىپ ، قايسى ۋاقىتتا ئۇخلىغانلىقى مەلۇم بولمىسىمۇ ، ئاخشام ياققان سامان قالدۇقلىرىدىن ھېلىغىچە ئىس چىقىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قىزىرىپ ئىششىپ چىققان قاپاقلىرىغا دىققەت قىلدىم . ئۇ ھېچكىمگە قارىمای ساماندىكى ئوتلارنى دەسسەپ ئۆچۈرمەكتە ئىدى .

چاكار ھەمراھلىرىم بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى . ياقۇپ ماڭا مەنىلىك كۆز قىسىپ قويدى . ھېچقايسىسىغا ئېتىبار بەرمەي ئالدىرىغان پېتىم قۇدۇق بېشىغا باردىم ۋە ئاخشامقى قاپاقنى سۇ تارتىپ ئېلىپ ، تاھارەت ئېلىپ ، بامدات نامىزى ئۇچۇن ئۇنۇمنى قويۇپ بېرىپ ئەزەن چىللىدىم . چاكار ھەمراھلىرىم كەتمەنلىرىنى تۇتقىنىچە توختاپ قېلىشتى ۋە يەر ئاستىدىن ساۋۇت قوتۇرغا قاراشتى .

— ئەزەن ئاۋازى ئاڭلانغاندا ماڭغان بولسۇن ، تۇرغان بولسۇن ،

هەرقانداق كىشى ئولتۇرۇپ دۇرۇت ئوقۇشى كېرەك ، ـــ دەپ ۋەز ئېيتتىم ئۇلارغا يېقىنلىشىپ كېلىپ .

ھېچقايسىسى ئىنكاس قايتۇرمىدى . ھەممەيلەننىڭ كۆزى ساۋۇت قوتۇردا ئىدى . ئۇ بولسا بۇتتەك قېتىپ تۇراتتى . ئۆزۈمنىڭكىنى راست قىلىش ، ئۇنىمۇ ئارتۇقچە قىينىماسلىق ئۈچۈن بامداتنىڭ پەرزىنى ئەڭ قىسقا ئايەتلەر بىلەن تېزلا تاماملاپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ـ دە ، كەتمىنىمنى مۇرەمگە ئېلىپ تۇرۇپ :

ـــ ئەنە شۇنداق ، ئىككى ـ ئۈچ تېنىق ئىچىدىلا تۇگەيدۇ . رۇسۇللاللا ئىسلام دىنىدا ھەرەج تارتىش يوق ، دېگەن ، ـــ دېدىم ئۆلەمالارنىڭ تەلەپپۇزى بىلەن گېلىمنى قىرىپ قويۇپ ۋە يولغا چۈشكەندىن كېيىن سۆزۈمنى يەنە داۋاملاشتۇردۇم ، ـــ ئۇن يېتىم يەردە سۇ بولمىسا تەيەممۇم قىلىپ ئوقۇسىمۇ ، ئات ، ھارۋا ئۈستىدە بولۇپ قېلىپ پەسكە چۈشۈش ئىمكانىيىتى بولمىسا ئولتۇرغان پېتى ئوقۇسىمۇ بولىۋېرىدۇ . نامازئوقۇغان كىشىنىڭ روھى تېتىك ، بەدەنلىرى يەڭگىل بولىدۇ ، قىلغان ئىشنىڭ بەرىكىتە چاپلىشىپلا تۇرىدۇ . . .

ـــ تەلىيىگە موللام يوق ئىكەن ئەبگا ، ـــ دېدى ساۋۇت قوتۇر بىز قوغۇنلۇققا يېتىپ بارغاندا تۇنجى قېتىم ئېغىز ئېچىپ ، ـــ پەرز ، سۈننەت قانداقلىقىنى ، بەرىكەت نەدىلىكىنى دامۇللام شەھەردىن چىققاندا بىلىپ قالسەن ، بەدىنىڭ يەڭگىللەپ قالامدۇ ، ئېغىرلاپ قالامدۇ شۇ چاغدا كۆرىمىز . . .

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا دېگىن ، ـــ دېدىم مەنمۇ بوش كەلمەي ، ئەمما يۇرىكىم ئاغقاندەك بولدى ، ـــ دامۇللام ئۇلىما ئادەم ، نامازنىڭ ساۋابىنى سەن نەدىن بىلىسەن ؟

ئۇ گەپ قىلماي نېرى كەتتى . ھەممەيلەن ئۇنىڭغا قارىشىپلا قالدۇق . چاكار ھەمراھلىرىم ئۇنى ھۆكۈمدارنىڭ ، خوجايىنىنىڭ ۋەكىلى دەپ تونۇغانلىقى ئۈچۈن ماڭا ئاۋاز قوشمىدى . ساۋۇت بىرەر يۇز قەدەمچە نېرى بارغاندىن كېيىن ئارقىغا بۇرۇلۇپ :

ـــ ئەتىگەنلىك ناشتىغىچە ھەر قايسىڭ ئىككىدىن چۆنەكنى چېپ

پىپ بولۇشىسەن ! ـــ دەپ بۇيرۇدى ۋە كېتىپ قالدى .

مېنىڭ ئىسيانىم مەغلۇپ بولغانىدى . بىراق مەغلۇبىيەتتىن ئۆزۈمنى قۇتۇلدۇرۇش ۋەسۋەسىسى مېنى تېز ئىشلەشكە ، ساۋۇتنىڭ قىساس ئېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىراشقا ، شۇنداقلا ئىچ سقىلىش ھەم دەھشەتلىك يالغۇزلۇقتىن قۇتۇلۇشقا ئېلىپ كەلدى . بۇ كۈن بارماقلىرىم قاپىرىپ ، قولۇم ، بېلىم زىڭىلداپ ئاغرىپ كەتتى . ساۋۇت مېنى نامازدىن توسمىغىنى ئۈچۈن ماڭا يەنە نامار ئوقۇشقا توغرا كەلدى .

ئاۋازسىز جېدەل بىر ھەپتە داۋاملاشتى . مەن ۋە چاكارلار ئابلىمىت دامۇللامنىڭ « شەھەرگە كىرىپ كەتكەن » لىكىگە گۇمان قىلىشقا باشلىغان ، ساۋۇت قوتۇرنىڭ يېڭىلگەنلىكىگە ئىشىنىپ قالاي دېگەن بىر چاغدا كۇتىمىگەن ۋەقە يۈز بەردى : ئەتىگەنلىك ناشتا دېيىلگەن زاغرا بىلەن قاياناق داغ سۇنى ئىچىپ بولۇپ ، ئاردىدىن بىر چۆگۈن چاي قاينىتىم ۋاقىت ئۆتكەن چاغدا ساۋۇت قوتۇر پايپاسلاپ ئېتىزلىققا كەلدى ـ دە ، ماڭا غالىبلارچە ھەيۋە بىلەن :

ـــ ماڭا بۇياقتا ساقاللىق ئەبگا ، دامۇللام چاقىرىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى . . .

ئۇ ئاۋازىنى بولۇشغا قويۇۋەتكەنلىكى ئۈچۈن ، مېنى چاقىرغانلىق ئوغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش گويا دارغا ئېسىلىشىمنى ئۇقتۇرغانغا ئوخشاشلا تەسىر بەردى . چاكارلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كەتمىنىگە تايىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى ، ياقۇپ ھەتتا قولىنى دۇئاغا ئېچىشتىنمۇ يانمىدى .

نېمىشقىدۇر خاتىرجەملىك ھېس قىلاتتىم . ئابلىمىت دامۇللام مېنى پەلەققە تارتىشى ، كالتەككە بېسىشى مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، ئۇ ئاللاھنىڭ پەرزىنى ئىجرا قىلىش ، رۇسۇللاللانىڭ سۈننەتلىرىنى ئادا قىلىش توغرىسىدىكى ئېتىقادىمغا قارشى چىقىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، ئۇمۇ ماڭا ئوخشاشلا مۇسۇلمان ، يەنە كېلىپ مەندەك كالتە ـ سايياقلارغا مۇسۇلمانچىلىق توغرىسىدا تەلىم بېرىشى كېرەك بولغان مۇسۇلمان ئىدى . كاللامدا پەقەت : « قۇرئان » ۋە « ھەدىس شېرىف » بىلەن تاقابىل تۇرالايمەن ، دېگەن پىكرىلا ھۆكۈمران ئىدى .

ساۋۇت قوتۇرنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ، ئاۋۇال بىز يېتىپ ـ قوپقان كەڭ ، لېكىن كۆرۈمسىز هويلىغا ، ئاندىن ئابلىمىت دامولىلىنىڭ تاشقىرىقى هويلىسىغا ، كېيىن ئىچكىرىكى هويلىسىغا كىردۇق . شاپاق دوپپا ، شايى يەكتەك كىيگەن دامولا مېغىز چايناپ ، هەمەك نان پارچىسىنى داستىخاندىكى پىيالىگە قويۇلغان هەسەلگە تۇگۈرۈپ غىزالانماقتا ئىدى . ئۇنىڭ بۇ غىزالىنىشى كەم بولغاندا بىرمەر هەپتە ئاچ قالغان ئادەمىلەرگىلا ئوخشايتتى .

ئۇ ساۋۇت قوتۇر بىلەن ماڭا نەزەر ـ گۈزىرىنىمۇ سالمىدى . ساۋۇت مېنى ئېلىپ كەلگەنلىكى توغرىسىدا گەپ قىلىشقا تەمشىلۈىدى ، ئۇ بېشىنى داستىخاندىن كۆتۈرمەيلا :

ـــ بولدى ، سەن ئۆز ئىشىڭنى قىلىۋەر ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىدىغان ئايرىم گەپ بار ، ـــ دېدى .

دامولىلىنىڭ بۇ گېپىدىن ساۋۇت قوتۇرغا قارىغاندا ، مەن بەكرەك ئەجەبلەندىم . قارىغاندا ساۋۇت قوتۇر مېنى چېقىشتۇرغان ، دامولام بۇنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىغان ۋە مېنى چاقىرىشنى بۇيرۇغان . ئەمما ، ئۇنىڭ مېنى چاقىرىشى « توپىلاڭ » كۆتۈرۈشۈم بىلەن مۇناسىۋەتسىزدەك كۆرۈنەتتى . ئۇنداق بولمىغاندا ئۇ ساۋۇت قوتۇرنى چېقىرىۋېتىپ ماڭا ئايرىم گەپ قىلمىغان بولاتتى ياكى مېنى ئىسلام دىنى توغرىسىدا تەرغىبات قىلىشتىن توسماقچىمىكىن يا ؟ . . .

ساۋۇت قوتۇرمۇ ئەجەبلەنگەن هەم سارىاسىمىگە چۈشكەن پېتى كۆزدىن غايىب بولدى . ئابلىمىت دامولام هەسەل يۇقى ، نان ئۇۋاقلىرى چاپلاشقان ساقال ـ بۇرۇتى بىلەن كالپۇكلىرىنى قولىنىڭ كەينىدە سۈرتكەندىن كېيىن بىر پىيالە چاينىڭ هەممىسىنى دېگۈدەك سۈمۈرۈپ ئىچىپ بولۇپ ، ماڭا تىكىلدى ۋە مۇنداق دېدى :

ـــ سېنىڭ تەقۋادار مۇسۇلمان ئىكەنلىكىڭ ماڭا مەلۇم . سەن ئاللاھ يولىدا هەق گەپ قىلىشنى رۇسۇللىلانىڭ پەزىلىتى دەپ بىلىدىغانسەن ؟

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا شۇنداق تەقسىر ، ـــ دېدىم گەپنىڭ داۋامىنى

كۆتۈپ .

ئابلىمىت دامولام مېنى كۆپ تەقەززا قىلمىدى :

ـــ دۇشمەنلىرىم ئاسىيلىقتا چېكىگە يەتكەن مەلئۇنلار ، مېنىڭ دەۋايىمغا ئۇلار تۆھمەت ـ يالا چاپلاش بىلەن جاۋاب بېرىۋاتىدۇ . سەن ئەرزىمەس ئەخلەت ئورنىدىكى بىر نېمە بولغىنىڭ بىلەن ، هۆكۈمەتنىڭ قانۇن دېگەن بىر نېمىسى ئالدىدا گۇۋاهچى بولمىسىڭ بولمايدىغان ئەهۋال يۈز بەردى . مېنىڭ شەهەردە بىرنەچچە كۈنلەپ چېپىپ يۈرگەنلىرىمنى سېنىڭ بىر ئېغىز ئىسپات گېپىڭ « ئاق » ياكى « قارا » قىلۇېتىدىغىنىڭ تۇرىدۇ . . . ، ـــ ئۇ ئېغىر تىنىپ قويۇپ ماڭا يېلىنغاندەك قارىدى ، ـــ ئۇلار هويلامنى ، مال ـ مۈلكۈمنى ، قىزىمنى بۇلاپ قېچىشىنى تەن ئالمايۋاتىدۇ . سەن يامۇلغا بېرىپ هەق گەپ قىلىشتىن قاچمايدىغانسەن ؟

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا ، ـــ دېدىم باش ـ ئايىغى يوق گەپلەردىن تولۇق خەۋىرىم بولمىسىمۇ .

ـــ سېنىڭ قىزىمغا قەست قىلماي ، بەدنىيەتلىك قىلماي يېنىمغا ئەكىلىپ قويغىنىڭغا قاراپلا مۆمىن مۇسۇلمان ئىكەنلىكىڭگە ئىپىرىن ئوقۇغانىدىم . . .

ـــ مۆمىن مۇسۇلمان ئىكەنلىكىمگە خۇدايىم بۇيرۇسا ياراتقان ئىگەم ئۆزى گۇۋاھ ، ـــ دېدىم تېخىمۇ گاڭگىراپ .

ئابلىمىت دامولام بىر پىيالە چاي ئىچكۈدەك ئارىلىقتا جىمجىت ئولتۇرۇپ قېلىپ ، ئاندىن ماڭا كۆتۈرۈلۈپ قارىغىنىچە :

ـــ ئامبال دارىنىڭ ئەمرى بويىچە سېنى شەهەرگە چاقىرىشۇاتىدۇ ، گۇۋاهچىلىققا ... ، ـــ دېدى ۋە ئۆزىچە غەزەپلىنىپ ئاۋازىنى كۆتۈردى ، ـــ سەن بارمسامۇ بولمىدى . بار ، گۇۋاهلىقتىن ئۆت . . . راست گەپنى قىل . سېنى كىملەرنىڭ قانداق ئىشقا بۇيرۇغىنىنى ، يول بويى نېمىلەرنى كۆرگەنلىكىڭنى قالدۇرماي ئېيتىپ بەر . سېنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇشۇڭ ئۇچۇن كېپىللىك قىلىمەن . شۇنداق قىلالامسەن ؟

ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تېگىگە چۈشەنمىسەممۇ خېلى چوڭ ۋەقەنىڭ يۈز

بەرگەنلىكىگە ، بۇ ۋەقەنىڭ بۇرۇت ، مايماق ۋە مېنىڭ ھەربىكتىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىگە ، بۇ ئويۇنىنىڭ كەيپىدىكى ئەربابلار كاللا سوقۇشتۇرۇش نەتىجىسىدە بىرەرى موللاق ئاندىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋىتى بارلىقىغا گۇمانىم قالمىدى . شۇ تاپتا مەن ئۇچۇن مۇلاھىزە ـ تەھلىللەر ، پەرەز ـ مۆلچەرلەر ئوشۇقچە ئىدى . ئارزۇيۇمدىن ناشقىرى ھالدا ئابلىمىت دامۇللامنىڭ چاڭگىلىدىن مەن كۇتكەندىن ئىلگىرىكىرەك بوشاپ چىقىدىغىنىمغا گۇمانىم قالمىغانىدى . ئويلانمايلا جاۋاب بېرىۋەردىم :

ـــ ئۆزلىرى كۇتكەندىن ئارتۇق كېپىللىك قىلالايمەن تەقسىر . . .

ـــ قورسىقىڭنى بەگ بالىسىدەك تويغۇز ، قانغۇدەك ئىچ ، يە ! ئاندىن يامۇلدىن چىققان ساقچىلار بىلەن شەھەرگە كىرىسەن ... ـــ دېدى ئۇ ۋە سالاپىتىنى بۇزماي ئورنىدىن تۇرغىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

ئۇنىڭ شۇ ھەرىكىتىنى پايلاپ تۇرغاندەكلا ئىككى ساقچى سىرتتىن كىرىپ كەلدى .

ـــ ماڭامدۇق ؟ ـــ دېدى ئۇلاردىن بىرى ، پاكار ، ئورۇق ، يېشى ھەمراھىدىن چوڭراق ، قىرىق ياشلاردىن ھالقىغان كوسا ساقچى ماڭا قاراپ .

مەن ئىنكاس قايتۇرغۇچە ئارىلىقتا ئىچكىرىكى ھويلىنىڭ كەينىدىكى تارچۇقتىن يېشى بىر يەرگە بارغان بىر ئايال بىلەن ئون ئۇچ ـ ئون تۆت ياشلاردا بار بىر قىز كىرىپ كەلدى . ياشانغان ئايالنىڭ قولىدا داستىخان ، قىزنىڭ قولىدا پولۇ ئۇسۇلغان لىگەن بار ئىدى . خوجايىننىڭ تېخى ھازىرلا : « قورسىقىڭنى بەگ بالىسىدەك تويغۇز ، قانغۇدەك ئىچ » دېگەن سۆزلىرىنى يادىمغا ئالدىم . داستىخان بىلەن پولۇنىڭ ماڭا ئاتاپ چىقىرىلغانلىقىدا شەك يوق ئىدى . ساقچىغا ھېيىقماي قاراپ :

ـــ قورساقنى ئەستەرلەپ ماڭارمەن ، ـــ دېدىم ۋە بۇنى دامۇللامنىڭ ئۆزىنىڭ ئورۇنلاشتۇرغىنىنى ئەسكەرتىپ قويدۇم ، ـــ خوجايىن بايىلا شۇنداق دېگەن . . .

ساقچىلار قىزنىڭ قولىدىكى لىگەنگە ئېچىرقىغان كۆزلىرىنى تىكتى . بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . ئايال داستىخاننى

بايىاتىن دامۇللام ئولتۇرغان داستىخاننىڭ بېرىگىرەك داق يەرگىلا سالدى . شۇنىڭغىچە مەن بىر چەتتىكى ئاپتوۇىدا ئۆزۈمنى ئۆزۈم سوراپ ، قولۇمنى يۇيۇپ بولۇپ ، ئىككى قولتۇقۇمغا سۇرتۇپ تەييار بولۇپ تۇردۇم . ئۇلار چىقىپ كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا قىز قايتا كىردى ۋە تەڭنىدىن كىچىكرەك بىر ھېجىر چايىنى داستىخاندا قويۇپ قويۇپ غايىب بولدى . « بەگ بالىسىدەك يەپ ـ ئىچىپ » گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشۈم ئۇچۇن بېرىلگەن « پارا » بىر لىگەن پولۇ بىلەن بىر ھېجىر چاي ئىدى .

قولۇم بىلەن ئاغزىم ئاشتا بولغىنى بىلەن پىكىر ـ خىياللىرىم دامۇللامنىڭ سۆزلىرىنى ھەزىم قىلىش بىلەن بەند ئىدى . بۇ تىرىكلەر گۆرىدىن قوتۇلغانلىقىم مۇئەييەنلىشىپ قالغانىدى . ئەمما ، شەھەردە مېنى نېمىلەر ، قانداق تەقدىر ۋە قىسمەتلەر كۇتۇۋاتقانلىقى نامەلۇم ئىدى . دامۇللام ماڭا پۇراتقان گۇۋاھلىق قايسىدۇر بىر بايلارنىڭ زىبىنى ياكى پايدىسى ئۇچۇن ئىكەنلىكى ئېنىق . ئەمما ، بۇنىڭ ئاقىۋىتى مەن ئۇچۇن پايدىلىقمۇ ياكى زىيانلىقمۇ ؟ « خۇپتەندىن قېچىپ تەرەۋىگە ئۇچرايدىغان » ئىش بولامدۇ ، قانداق ؟ . . . بۇلارنى بىلمەيتتىم ۋە بېشىم قاتماقتا ئىدى .

ئاشنى ئاغزىمغا يېدىممۇ ، بۇرنۇمغىمۇ ، ئىشقىلىپ لىگەننى بىكار قىلىپ بىر ھېجىر چاينى « قانغۇدەك » ئىچىپ ، قىسقىلا دۇئا قىلدىم ـ دە ، كېيىنكى ئىشلار توغرىسىدا ئاخىرى چىقمايدىغان خىياللارنى تاشلاش ئۇچۇن « ئاللاھ ئىگەم ئۆزۈڭ پادىشاھ » دەپ ئورنۇمدىن تۇردۇم . ساقچىلار ئۇچىنچى قېتىم بويۇنداپ قاراۋاتاتتى . ئۇلارغا :

ـــ ماڭساق بولىدۇ ، ـــ دېدىم .

سىرتتىكى چوڭ دەرۋازا تېشىدا ئىگەرلەنگەن ئۇچ ئات باغلاقلىق تۇراتتى . ساقچىلار ئىككى ئاتنىڭ يۇگىنىنى تۇتۇپ باغلاقتىن بوشاتتى . شۇ ئەسنادا يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەكلا دامۇللام پەيدا بولدى ـ دە ، مېنىڭ مىنىشىم كېرەك بولغان ئاتقا قاراپ تۇرۇپ ، ماڭا :

ـــ بۇلار سېنى ئالدىغا سېلىپ ماڭدۇرۇپ ئەكىرىپ كەتمەكچى بولۇشۇپتىكەن ، مەن بۇ ئاتنى ئىگەرلىتىپ قويدۇم . مىنىپ كىر .

شەھەرگە بارغاندىن كېيىن مۇشۇ ساقچىلارغا تاپشۇرۇپ بەرسەكلا بولىدۇ ، ــ دېدى ۋە ساقچىلارغا قاراپ ، ــ سىلەر ئاتىنى سارىيىمغا تاپشۇرۇپ ببرىسىلەر ، بايىاتىن ئېيتىپ بەرگەنلىرىم يادىڭلار-دىدۇ ؟ ــ دەپ سورىدى .

ــ يادىمىزدا تەقسىر ، ھىممەتلىرىگە رەھمەت ، ــ دېيىشتى ساقچىلار ، ــ ئاتىنى سارايلىرىغا يەتكۈزىمىز . . .

ــ ئىككى ــ ئۈچ تەڭگە دېگەنگىمۇ رەھمەت دېيىش كېتەمدۇ ؟ ــ دامۇللا مىيقىدا كۈلۈپ قويۇپ ماڭا يەنە ئەسكەرتتى ، ــ بايىاتىن دېگەنلىرىمنى ئۇنتۇپ قالما !

ــ خوپ تەقسىر . . .

ــ ھە ، ئەمدى مېڭىڭلار !

دامۇللام بىزنىڭ يولغا چىقىشىمىزنى كۈتمەيلا ھويلىسىغاكىرىپ كەتتى . مەن ئاتقا مىنۋالغاندىن كېيىن ئىككى ساقچى تەرىپىمگە ئۆتتى . بىز بارغانسېرى كۆچىيۋاتقان ئىسسىقتا توپىلىق يېزا يولىدىن يۇرۇپ كەتتۇق .

دامۇللىنىڭ گۈۋاھچىلىقىمغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىۋاتقىنىنى تېخىمۇ چۈشەندىم . ئۇنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ ، ئىككى ئاتلىقنىڭ ئالدىدا سوكۇلداپ ماڭىدىغان ئىش بولسا قانداقمۇ قىلار ئىدىم ؟ ئۇ ماڭا ئات تەييارلىغان ، ئاتنى شەھەردىكى سارىيىغا ئاپىرىپ ببرىشى ئۈچۈن ساقچىلارغا پۈلمۇ خەجلىگەنىدى . بۇنداق مەردلىك ۋە سېخىيلىقتا ئۆزۈم داخىل بولمىغىنىمدا ھەرگىزمۇ ئىشەنمىگەن بولاتتىم . چۈنكى ، بىر ھەپتە ئىچىدە ئۇنىڭ ئارقا ھويلىسىدا چاكار بولۇپ باققان ، ئۇ يەردىكى تۇرمۇش ، ئەمگەك ۋە مۇئامىلىنى « تويغۇدەك » ھەم « قانغۇدەك » كۆرگەن ، ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزۈپ باققانىدىم . مۇشۇلارنى ئويلىغىنىمدا ئاشۇ چاكارلار بىلەن يېراقتىن بولسىمۇ « خوش » دەپ قويۇش ئىمكانىيىتى چىقمىغىنىغا ناھايىتى بەك ئەپسۇسلاندىم . شۇ تاپتا ساۋۇت قوتۇر مەن توغرۇلۇق نېمىلەرنى دەپ تەشۋىق قىلۋاتىدىكىن ؟ ياقۇپلار نېمىلەرنى ئويلاۋاتىدىكىن ؟ تەقۋادار مۇسۇلمان سۈپىتىدە ئابلىمىت دامۇللا ئۆز چاكارلىرىنىڭ

نەدە يېتىپ ــ قويۇپ ، نېمىلەرنى يەپ ــ ئىچىپ ، قانداق ئەمگەك قىلۋاتقىنىنى بىلەمدىكىن ، ياكى ؟ . . .

ئوي ــ خىياللار بىلەن يېزىدىن يىراقلاپ كەتكىنىمىزنى بىلمەي قاپتىمەن . ئەتراپىقا قارىغىنىمدا ، كىشىنى جەلپ قىلغۇدەك مەنزىرە يوقلۇقىغا دىققەت قىلدىم . بىز شورلۇق ، كاتاڭلىشىپ كەتكەن ئەگرى ــ بۈگرى يول بىلەن ناھايىتى تېز كېتىۋاتاتتۇق . يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە كۆز يېتىم يەرگىچە يا زىرائەت ، يا دەل ــ دەرەخ كۆرۈنمەيتتى . قۇرۇپ كەتكەن چاكاندا ، شۇاق ۋە چىغلارنىڭ غوللىرى ئۇ يەر ــ بۇيەردە چوقچىيىپ تۇرغىنىنى ھىسابقا ئالمىغاندا ، بىز قىپىالىڭاچ شورتاڭ چۆلدە كېتىۋاتاتتۇق . يىراقتا قارىغاندا پۈتۈن زېمىن كۆيۈۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، يەر بېتىدىن تۈتۈنسىز لاۋا ئوخچۇپ ئۆرلەۋاتقاندەك بىلىنەتتى .

ساقچىلارمۇ بولسا پاراڭ قىلىشىپ ماڭمايتتى . بۇنداق جىمجىتلىق كىشىگە ئەنسىزلىك ۋە ۋەھىمە بېغىشلايتتى . « مېنى قانداق يەرگە ئېلىپ بارار ؟ ــ دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، ــ ئەركىنەك قويۇپ ببرىپ گۇۋاھلىققا تارتارمۇ ياكى سولاپ قويۇپ قينارمۇ ؟ گۇۋاھلىقىم ئاياغلاشقاندىن كېيىن يەنە مۇشۇنداق يالاپ ئەكىلىپ قويارمۇ ياكى ئۆزۈڭ كېتىۋەر دەرمۇ ؟ دامۇللام نېمە ئۈچۈن بۇلار توغرىسىدا ئېغىز ئېچىپ ، نېمە قىلىشىم كېرەكلىكىنى ئەسكەرتمىدى ؟ . . . » بۇ سوئاللارغا جاۋاب تېپىش شۇ پەيتتە مەن ئۈچۈن قىيىن ئىدى . لېكىن ، ماڭا بىر نەرسە روشەن بولۇپ قالدىكى ، بولۇۋاتقان دەۋا ــ ماجىرادا ئابلىمىت دامۇللامنى ئامبال قوللاۋاتقىنى بىلەن ئۇنىڭ رەقىبلىرىمۇ بوش كەلمىگەن ئەلۋەتتە !

ــ قانچىلىك ۋاقىت ماڭىمىز ؟ ــ سورىدىم ساقچىلارنىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ .

ئۇلار جاۋاب بەرمىدى . بۇمۇ غەلىتىلىك ئىدى . بىردەم ماڭغاندىن كېيىن يەنە ئېغىز ئاچتىم :

ــ ئىككىلىرى بۇگۈنلەتىن كەلگەنمۇ ياكى تۈنۈگۈنلەتىن چىقىپ قالمۇ ؟

ئۇلاردىن يەنىلا ئۈن چىقمىدى . بۇنداق پوزىتسىيە چۈشىنىكسىز

ئىدى . بۇ ساقچىلارغا شۇنداق بۇيرۇق بېرىلگەنمۇ ياكى بولمسا ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيىتى ، مىجەزى شۇنداقمۇ ، ئۇققىلى بولمايتتى .

بىر ئاش پىشىم يول ماڭغاندىن كېيىن كۆز يېتىم يەردە شالاڭ دەرەخلەر ، ئۇنىڭ نېرىسىدا بىر مەھەللە كۆرۈندى . ئالدىنقى قېتىم مەن بۇرۇت ۋە مايماق بىلەن كەلگەندە كېچىسى يول ماڭغانلىقتىن ھېچنېمىنى ئىلغا قىلالمىغانىدىم . ئۇ چاغدا بىز كەلگەن يول ھازىر بىز كېتىۋاتقان يولمۇ ـ ئەمەسمۇ ، شۇ تاپتا بىلگىلى بولمايتتى . لېكىن ، سېزىشىمچە بۇ يول ئەمەستەك قىلاتتى .

بىزگە يېراقتىن مەھەللىدەك كۆرۈنگىنى خېلى كۆجۈم يېزا بازىرى بولۇپ چىقتى . لېكىن ، بازاردا ئادەم يوق دېيەرلىك ئىدى . قۇمساڭغۇ توپا يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تېرەكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى توپا ـ چاڭ قونۇپ قېلىنلاپ ، ئىسسىقتا قورۇلۇپ قالاي دەپ قالغانىدى . قايسىبىر ئەنجان تېمنىڭ يېنىغا دۆۋىلەنگەن قىغ ئەتراپىدا تىلىنى بىر غېرىچ ئۇزۇن ساڭگىلىتىپ ، ئېغىر ـ ئېغىر تىنىپ بىر ئىت ياتاتتى . تۆت يولنىڭ ئارىشىغا جايلاشقان ناۋايخانا ، تۆمۈرچىلىك دۇكىنى ئالدىدا يېرىم يالىڭاچ ھالەتتە ئىككى ـ ئۈچ ئوغۇل بالا بىر يەرگە ئولىشىۋېلىپ ، بىر نېمىلەرنى دېيىشمەكتە ئىدى . ناۋايخانىنىڭ سايىۋېنى ئاستىدا تەۋەڭنىڭ گىرۋىكىگە بېشىنى قويۇپ بىر بوۋاي ئۇخلاۋاتاتتى . تۆمۈرچىلىك دۇكىنى ئىچىدە ئادەم كۆرۈنمەيتتى .

يولنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە ئىككى سايىۋەن كۆرۈندى . يېقىنلاپ بارغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىرى لەگىپۇڭ ساتىدىغان ، يەنە بىرى دوغچىنىڭ دۇكىنىنىڭ سايىۋېنى ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى . لەگىپۇڭچى ئوتتۇرا بوي ، سېمىز ، قىرىق ـ قىرىق بەش ياشلار ئارىسىدىكى كىشى بولۇپ ، تۇرقىدىن قاسساپقا بەكرەك ئوخشايتتى . دوغچى بولسا تېخى بۇرۇتى خەت تارتمىغان ياپياشلا يىگىت ئىدى .

بىز ئۇلارغا يېقىنلاپ كەلگەندە ساقچىلار ئېتىنى توختاتتى . كوسا ساقچى ئېگىز بويلۇق ، ئۆزىدىن ياشراق كەلگەن ھەمراھىغا :

ـــ بىرەر قاچىدىن دوغ ئىچىپ ماڭمايلىمۇ ؟ ـــ دەپ تەكلىپ

بەردى .

ئۇزۇنتۇرا باش ئۇستىگە تىكلىشىپ قالغان كۈنگە قارىدى ، كۆزىنى ھايالسىز پەسكە تىكتى ۋە :

ـــ مەيلى بولمسا ، ـــ دەپ قوشۇلدى .

ئۈچ ئاتلىقنىڭ توختاپ قالغىنىنى كۆرگەن لەگىپۇڭچى بىلەن دوغچى ئولتۇرغان يېرىك ، رەندىلەنمىگەن قوپال شالدىن نېرى ـ بېرى ياسالغان ئورۇندۇقلىرىدىن چاچراپ تۇرۇپ ۋارقىراشقا چۈشتى :

ـــ ئاچچىق ـ چۈچۈك تۇرۇپ ، تەمى ئۆتكۈر ئاچچىقسۇ ، ئون يېتىم يەردە تۇرۇپ تارتساڭمۇ ئۇزۇلمەيدىغان لەگىپۇڭ . . . بىرقاچا يېسەك تەمى بىر يىل تىلىڭدىن كەتمەيدىغان لەگىپۇڭ ...

ـــ مۇز دەرياسىغا ئۆزۈكنى ئات ئوغۇل بالا . قېتىقى يېڭى ، مۇزى خوجامنىڭ كۆلىنىڭ . . . ئىچىپ مۇزلاپ قالساڭ كارىم يوق ، يېپىپ قويىدىغان يوتقىنىم ، كىيدۇرەرگە جۇۋام يوق . . .

ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، ئۇدۇلدىكى ناۋايخانىنىڭ بوۋىيى بېشىنى كۆتۈردى . ئويناۋاتقان بالىلارمۇ ئۆرۈلۈپ بىز تەرەپكە قارىدى . ناۋاي بوۋاي خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن :

ـــ كۈنجۇت سېپىپ ، جىگدە سۈيى يالتىلغان نان بار . . . ـــ دېدى ۋە بىز تەرەپكە ئۇمىدلىنىپ بويۇندىدى .

ساقچىلار ئۆزلىرى تۇپەيلىدىن پەيدا بولغان بۇ ۋاقىتلىق ، قىسقا ۋە ئەرزىمەس « ئالتوپىلاڭ » غا ئېتىبار بەرمەيلا ئاتلىرىنى دوغچىنىڭ دۇكىنىنىڭ يېنىغا دېۋىتىپ باردى . ئاتتىن چۈشۈپ ئاتلارنى تېرەككە قاڭتۇردى . مەنمۇ ئۇلارنى دوردىدىم . ئۇزۇنتۇرا ساقچى دوغچىغا :

ـــ لاپىنى جىق ئېيتىپ كەتتىڭ . قېنى ئېتە دوغدىن ئىككى قاچا ، ـــ دېدى . كوسا ساقچى ماڭا قاراپ :

ـــ پۇلۇڭ بولسا سەنمۇ دوغ ئىچ ، يا لەگىپۇڭ يە ، ـــ دېدى .

پۇلۇم يوق ئىدى . راستىنى ئېيتقاندا ، پۇلۇم بولغاندىمۇ دوغ ئىچكۈمۇ ، لەگىپۇڭ يېگۈمۇ يوق ئىدى . مەن :

ـــ قورسىقم توق ، ئۇسساپمۇ كەتمىدىم ، ـــ دېدىم ۋە ئارقا تەرەپكە

رەپتىكى تامنىڭ سايىسى چۈشكەن ئىككى تۈپ تېرەكنىڭ ئارىلىقىدا ئولتۇردۇم .

ساقچىلارنىڭ دوغ ئىچمەكچى ئىكەنلىكىنى كۆرگەن لەگپۇگچى بايا تىنقى جۈشقۇن هالىدىن يېنىپ ، مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ مۇگدەشكە باشلىدى . ناۋايىنى ئۇزۇنتۇرا ساقچى چاقىردى :

— ناندىن ئىككىنى ئەكەل قېرى !

ناۋاي ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى بېجىردى . مەن ناۋاينىڭ يېشىغا مۇناسىپ بولمىغان تېتىكلىكىنى كۆردۈم . ئۇ يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى بىلەن يولنى كېسىپ ئۆتكەن ۋە پۇلنى ئېلىپ قايتقاندا پۇتلىرى ئاستىدىكى قۇمساغۇ توپلىق يەر تىترىگەندەك بىلىنەتتى .

دوغىنى ئېتىپ بولغان دوغچى ياشلاردا بولىدىغان قىزىقسىنىش بىلەن مېنى بىر هازا كۆزەتتى . كېيىن ئۆزىگە مەلۇم بولمىغان نېمىلەرنى دۇر ئۇقماقچى بولدى بولغاي ، يېنىمغا ئاستا كېلىپ :

— دوغ ـ پوغ ئىچمىسىلە ، بىرەرقاچا سۇ ـ پۇ ئىچىپمۇ بولسا تەشنالىقلىرىنى باسسىلمىكىن ، — دېدى .

ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىلىرىمدىن بىلەتتىمكى ، بۇنداق ئىسسىقتا ئىچىپ قويغان سۇ دەماللىقتا ئۇسسۇزلۇقنى باسقاندەك قىلغىنى بىلەن ، ماغدۇرنى قۇرۇتۇپ ، تېخىمۇ ئۇسسىتىپ ، بەدەننى بوشاشتۇرۇۋېتەتتى . ئۇنىڭغا هەشقاللا ئېيتتىم . ئۇ ساقچىلارغا بىر ، مېنىڭ باشتىن ـ ئايىغىمغا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئاتلارنى دەگسەپ چىقتى ۋە سوردى :

— سىلەكىم بولىلا ؟ گۇناهكارمىكىن دېسەم قوللىرى بوش ، ئاتلىرىمۇ بەگنىڭ ئېتىدەك ئىكەن ، ئەمەسمىكىن دېسەم . . .

— بىرەر قوشۇقتىن قېتىق سېلىپ ، سۇ قۇيۇپ بەر دوغچى ! — دەپ توۋلىدى ئۇزۇنتۇرا ساقچى .

دوغچى يىگىت گېپىنى بۆلۈنگىنگە ، « سىر » نى ئىگىلىيەلمىگىنگە ئەپسۇسلانغاندەك بولۇپ مەندىن يىراقلاشتى . ئۇزۇنتۇرا ساقچى ئۇنى مەن بىلەن پاراڭلىشىشتىن توسۇۋاتقانلىقىنى چۈشەندىم . بۇمۇ بىر غەلىتىلىك ئىدى . چۈنكى ، ئابلىمىت دامۇللامنىڭ « گۇۋاهچىلىققا بارسەن » دېگىنى

بويىچە ئەركىن پۇقرا سالاهىيىتىدىكى ئادەم ئىدىم . يول بويى گەپ قىلىشام ، سوئال سورىسام جاۋاب بەرمىگەن ساقچىلارنىڭ شۇ تاپتا باشقىلار بىلەن گەپلىشىشتىنمۇ چەكلەۋاتقىنى بويىچە قارىغاندا ، گۇناهكار ئىدىم . « بولغىنىچە بولار ، — دېدىم ئىچىمدە ، — باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن . . . »

ساقچىلار قورسىقىنى تويغۇزۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشتى . ئاتلارنىڭ قېشىغا بارغاندا ئۇزۇنتۇرا ساقچى تەرەت قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ، بىر كونا تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى . شۇ چاغدا كوسا ساقچى ماڭا پەس ئاۋاز بىلەن :

— گەپنى ئاز قىل سوپى ، ئاۋۇ دارازا بىز تەرەپتىكى ئادەم ئەمەس ، — دېدى ئۇزۇنتۇرا كەتكەن تەرەپنى بېشى بىلەن ئىشارەت قىلىپ .

ئەمدى چۈشەندىم . باي ، بەگلەرنىڭ تەرەپبازلىق جېدەل ـ ماجىراسىغا ساقچىلارنىمۇ ئارىلاشتۇرغان ، مېنى يالاپ ئەكىلىشكىمۇ ئىككى تەرەپتىن تەڭ ساقچى چىقىرىشقان . . .

شەھەرگە بارغاندىن كېيىن قانداق قىلىشىم ، « گۇۋاه » لىقتىن قانداق ئۆتۈشۈم توغرىسىدا سورىۋالاي ، دەپ ئاغزىمنى ئۆمەللەۋاتقاندا ئۇزۇنتۇرا قايتىپ كېلىپ قالدى . ئېتىمنى يەشتىم ۋە ئىككىسىدىن ئاۋۇالراق مېنىپ تەيياربولدۇم . يەنە بىر قېتىم : « باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن » دەپ ئىچىمدە .

بىز يېزىدىن چىقىپ كېتىۋاتقۇچە ئانچە چوڭقۇر ئەمەس ، لايىقلىنىپ سۇ ئېقىۋاتقان بىر ئۆستەڭدىن كېچىپ ئۆتتۇق . ئاتلار سۇ ئىچتى ۋە ئاندىن تېخىمۇ جېدەللەپ مېڭىپ كەتتۇق . شۇنىڭدىن كېيىن يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە پىشىپ كەتكەن بۇغدايلىقلارنىڭ (بەزى بىرەر پارچە ئېتىزنىڭ بۇغدايلىرى ئورۇۋېلىنغان) ، قوناقلىقلار ۋە كېۋەزلىكلەر ئۇچراپ تۇردى . بۇ ئېتىزلاردىكى زىرائەتلەرنىڭ هېچبىرى ئوبدان هوسۇل بېرىدىغاندەك قىلمايتتى . بۇغدايلارنىڭ غوللىرى ئىنچىكە ، ئېتىزلارنىڭ كۆپ يېرى شالاڭ ، قوناقلار بوي تارتىپ ئۆسمىگەنىدى . ماڭغانسېرى بىزگە مەھەللىلەر ، كەنتلەر ۋە كۆجۇم ئاۋات يېزىلارمۇ كۆپلەپ ئۇچراشقا

باشلىدى . « مايماق ، بۇرۇت بىلەن كەلگەن يول بۇ ئەمەس ، بىز باشقا بىر يول بىلەن كېتىۋاتىمىز . . . » دەپ خىيال سۈردۇم . چۈنكى ، ئۇ چاغدا كېچىسى ماگىغان بولساممۇ ئېسىمدە ساقلىنىپ قالغان ئانچە ـ مۇنچە بەلگـ
لەر ئەمدى زادى ئۇ چرىمايۋاتاتتى .

بىز يازنىڭ ئۇزۇن تىنجق كۈنىدە توختىماي ماگماقتا ئىدۇق . ئاتلار جېنىدا تەرگە پىشىپ ، خارتىلداپ ئاران ـ ئاران قەدەم تاشلاۋاتاتتى . ساقچىلارنىڭ ھالىغا ۋاي ، ئۇلارنىڭ شەپكىلىرىنىڭ ئىچىدىن سۇ ساقىۋاتقاندەك تەر ئاقاتتى . چاپانلىرىنىڭ غولى ، ئىككى بىقىنى سۇغا چىلاپ قويغاندەك تەرلىگەن ، تەرلەر قۇرۇپ ، يەنە تەرلەپ ھەر خىل شورلۇق شەكىللەرنى ھاسىل قىلغانىدى . ئۆزۈم ئۇستىدە شۇنى ئېيتالايتىمكى ، ئەمدى پەقەت سىگايان ئولتۇرالايتتىم . ئۆزۈمنى ئات ئۇستىدە ئولتۇرغاندەك ئەمەس ، ئاللىقانداق بىر كۆچ كۆتۈرۈپ ئەكىتىۋاتقاندەك سېزەتتىم . چۈنكى ، بىلىمىنىڭ ئاستى مېنىڭ ئەمەستەك ھېچنېمىنى سەزمەيتتى .

ـــ بەربىر ئۇلگۇرۈپ بارالمىدۇق . ئاتلار كېرەكتىن چىقىدىغاندەك تۇرىدۇ ، ـــ دېدى كوسا ساقچى ھاسىرىغان ھالدا ، ـــ بىر ئاز ئارام ئالايلى . . .

ئۇزۇنتۇرا گەپ ـ سۆز قىلمايلا ماقۇل بولدى . بىز بىر ئاۋات مەھەللە ئاغزىدا ئىدۇق . مەھەللە ئىچىگە كىرىپ ئارام ئالدىغان بولدۇق دەپ ئويلىۋىدىم ، ساقچىلار يول چېتىدىكى تازا باراقسان ئۆسكەن ئۇچ تۈپ ئۇجمە يېنىغا بېرىپلا ئاتتىن چۈشتى . ئاتلارنى ئايرىم ـ ئايرىم قاگـ
تۇرۇپ باغلاپ ، بىر ياقتىكى سۇيى يوق ئېرىق قىرىغا ئۆزىنى تاشلىدى . ناھايىتى تەستە ، تولىمۇ قىينىلىپ مەنمۇ ئۇلارنى دوردىدىم . ئۇزۇنتۇرا ساقچى بۇگۈن تارتقان جىمى كۈلپەتلىرىگە مەن ئەيىبلىكتەك ماگا كۆزلىرى تېشىپ ئۆتكۈدەك ھومىيىپ قاراپ ياتاتتى .

ئۇلار « بەربىر ئۇلگۇرۈپ بارالمىغان » لىقىنى باھانە قىلىپ قاراگىغۇ چۈشكۈچە يېتىشتى . شۇگىغۇچە مەن قانغۇدەك بولمىسىمۇ بىر پەس ئۇخلىۋېلىشقا ئۇلگۈردۇم . بىز يولغا چىققاندا ئادەمنى تونۇمـ

غۇدەك كەچ بولغانىدى . ئەمدى ئاتتا ئولتۇرۇش تېخىمۇ قىينىلاشقان ، قورساقنىڭ ئاچلىقى يەنمۇ بىلىنىشكە باشلىغانىدى . ئەھۋالى مەندىن ئوبدان دېيىشكە بولمايدىغان ساقچىلارمۇ پۇتۇنلەي تۈگىشىپ ، سالپىيىپ قېلىشقانىدى . ئۇلار ئەمدى قامچىلىرىنى ئېگەرنىڭ قۇشىيىشىغا ئىلىپ قويۇپ ، ئاتلىرىنى ئۆز خاھىشىغا قويۇۋەتكەنىدى . ئەمما ، ھارغان ، ئاچ ئاتلار ئۆز ئوقۇرى تەرەپكە كېتىۋاتقىنىنى بىلسە كېرەك ، ئانچە تېز بولمىسىمۇ يورغا يۇرۇشتىن ئاستىراق قەدەم بىلەن كېتىۋاتاتتى . مەن مىنگەن ئات ، ئەلۋەتتە ساقچىلار ئېتىدىن قېلىشماي ئەگىشەتتى .

ـــ ۋاقتىدا بارالماسلىقنىڭ سەۋەبىنى سورىسا نېمە دەيمىز ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇزۇنتۇرا ساقچى خېلىدىن كېيىن .

كوسا ساقچى بىر ھازا ئويلىۋالغاندىن كېيىن شۇنداق دەپ جاۋاب بەردى .

ـــ داموللامنىڭ چاكىرى يېراق جايدىكى ئىشتا ئىكەن ، ئۇنى چاقىرتىپ كېلىپ يولغا چىققاندا چۈشتىن قايرىلىپ قالدى ، دېسەك . . .

ـــ شۇنداق دەيلى ، ـــ دېدى ئۇزۇنتۇرا .

بىر كۈنلۈك ئۇزاق سەپەر جەريانىدا ئىككى ساقچىنىڭ مەن ئاگلىغان سۆھبىتى شۇنچىلىكلا بولدى .

بىز شەھەرگە كەلگەندە يېرىم كېچە بولۇپ قالغانىدى . ساقچىلار نۆۋەت بىلەن ۋاراقىرىشىپ ـــ توۋلاپ ، سېپىل ئۇستىدىكى كېچىلىك جېسەكچىنى ئويغىتىشتى . يامۇلنىڭ مۇھىم ئىشىنى ئورۇنلاپ قايتقىنىنى تەكرارلاپ ئېيتىپ ، خەندەكنىڭ كۆۋرۈكىنى چۈشۈرگۈزدى . سوئال ـ سوراق ، دوق ، پوپوزىلار دەرۋازىۋەن بىلەنمۇ داۋاملاشتى . ئاخىر سوراق چىلار ۋەزىپە ئورۇنلانغانلىق توغرىسىدىكى دوكلاتنى ساقچىلار باشلىقىغا مەلۇم قىلىش ۋاقتىنىڭ كېچىككەنلىك جاۋابكارلىقىنى دەرۋازىۋەن بوينىغا ئېلىشى لازىم ، دەپ تەھدىت سالغاندىن كېيىنلا دەرۋازا ئېچىلدى . چۈنكى ، دەرۋازىۋەن يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ، دەرۋازا ئېچىشقا بولمايدۇ دەپ تۇرۇۋالغان ، ئۇ سىرتتا قونۇپ ئەزەندىن كېيىن كېلىشنى تەۋسىيە قىلغانىدى . ماگا ئۇنىڭ تەكلىپى ياقمانىدى . شۇنداق كېچىدە

مېنى گۇۋاھچىلىققا چاقىرىدىغان ئىش بولمايدىغانلىقى ، ھەرقانداق دەرىجىدىكى باشلىقنىڭ شۇ تاپتا ئۇيقۇغا غەرق بولىدىغانلىقى ئايان ئىدى . ئەڭ مۇھىمى ، ھارغان ـ چارچىغان ساقچىلار ئۇخلاپ كەتكەندە ، مەن ئۇچۇن غىپىدە قەشقەر تەرەپكە تىكۇۋېتىش ئىمكانىيىتى چىقاتتى . بۇ ئىمكانىيەتنى ئاستىمدىكى ئات بىلەن سىرتتا قونغاندىلا پارانلىق بولاتتى . بىراق ، قۇۋۇ ساقچىلار مەندىن ئۇستا ۋە پەملىكەرەك بولۇپ ، مېنى شەھەرگە ئەكىردى . سىپىل ياقىسىدىكى ئۆزىگە تونۇش بىر يوللار بىلەن بىرئاش پىشىم ماڭدۇرۇپ ، يوغان ، ئېگىز قارا دەرۋازا ئالدىغا ئەكەلدى .

بۇ يەردىكى گەپ ـ سۆزلەر قىسقا بولدى . دوق ـ تەھدىتلەر سىپىل دەرۋازىسى ئالدىدىكىدەك شىددەتلىك بولمىدى . دەرۋازا باقىدىغان ساقچى قولىدىكى پەنەرنى بېشىمدىن ـ ئايىغىمغىچە تۇتۇپ مېنى كۆزىتىپ چىققاندىن كېيىن :

ـــ ئىزدەپلا تاپقىلى بولمايدىغان بىر يەرلىرىگە يوشۇرۇپ قويغان پىچاق ، مىخ قاتارىدىكى تىغلىق نەرسىلەر بارمۇ ـ يوق ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇيقۇسىرىغان ئاھاڭ بىلەن خۇشياقمايلا .

ـــ يوق ! ـــ دېدىم .

ـــ ئىچكىرى كىر !

مەن دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكىدىن كىرە ـ كىرمەيلا ئىشىك ئېتىلىپ قۇلۇپ سېلىندى . مېنى ئېلىپ كەلگەن ئىككى ساقچى بىلەن ئات تالادا قالغانىدى .

مەن يۇز بەرگەن بۇ تاسادىپىيلىقتىن ئۆزۈمنى قولغا ئېلىپ ئۇلگۇرمەيلا :

ـــ كەينىمدىن ماڭ ! ـــ دەپ بۇيرۇدى دەرۋازىۋەن ساقچى .

ئۇ مېنى كەڭ سەينادىن باشلاپ ئۆتۇپ بىر تارچۇقتا كىردى . ئون قەدەملەرچە ماڭغاندىن كېيىن يەنە بىر دەرۋازا ئالدىغا كەلدۇق . بۇ دەرۋازا تاراق ، پەسرەك ئىدى . ئەمما ، كەڭلىكى يەنىلا بىر يېرىم غۇلاچچە كېلەتتى . دەرۋازىۋەن ساقچى ھەم يېپىلغان دەرۋازىنى مۇشتلىغاچ توۋلاشقا باشلىدى :

ـــ گۇندىپاي ، ھاي گۇندىپاي ، ئىشكىنى ئاچ !

مەن تۇرمىگە كېلىپ قالغىنىمنى سەزدىم . چۇنكى ، گۇندىپاي پەقەت تۇرمىلەردىلا بولىدۇ ـ دە !

ـــ ئۆلدۇڭمۇ قېرى ، ئىشكىنى ئاچ ، دەيمەن !

نىھايەت ئىچكىرى تەرەپتىن يۆتەلگەن ، خىرقىرىغان ۋە پوتىنى سۆرەپ ماڭغان ئاۋاز كەلدى . گۇندىپاي ئىشكىنىڭ بىر قانىتىنى ئېچىپ :

ـــ نېمە گەپ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

دەرۋازىۋەن ساقچى مېنى كۆرسىتىپ دېدى :

ـــ يېڭى مېھمان ، بۇگۈن چۈشتە گېپى بولغان ھېلىقى . . . « مېھمانخانىسى » تەييار قىلىنغانمۇ ؟

گۇندىپاي ئۆسكىلەڭ قاشلىرى تېگىدىكى نۇرى قاچقان ، ئېقى پۈتۈنلەي قىپقىزىل يىپچىلار بىلەن توشقان كۆزلىرى بىلەن ماڭا يالۇزلارچە تىكىلدى . دەرۋازىۋەن ساقچىنىڭ قولىدىكى پەنەرنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭ چىگىشلىشىپ كەتكەن ئېقى جىق ساقاللىرى كاللەكلىشىپ قالغان يېڭنەدەك كۆرۈنەتتى .

ـــ كىر ! ـــ دېدى ئۇ ماڭا ۋە ئىچكىرى كىرىشىم بىلەنلا ئىشكىنى تاقاپ لوكىنى سالدى .

بۇ تەرەپ قاراڭغۇ ئىدى . شۇنداقتىمۇ قاتار ـ قاتار پەس ئىشكىلەرنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى .

ـــ ئالدىڭغا مېڭىۋەر ! ـــ يەنە بۇيرۇدى گۇندىپاي .

ئالدى تەرەپكە مېڭىۋەردىم . ھەم يېپىلغان ئۇچ ئىشكىتنى ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ :

ـــ توختا ! ـــ دېدى .

ئۇنىڭ يېتىشىپ كېلىشىنى كۈتۈپ توختاپ قالدىم . ئۇ ئالدىمغا ئۆتۈپ ، تۆتىنچى ئىشكىنى پوتى بىلەن تېپىپلا ئاچتى ۋە :

ـــ كىر! ـــ دېدى .

دەرۋازىۋەن ساقچىنىڭ بايىاتىن « چۈشتە گېپى بولغان » ، « مېھمانخانا » دېگەنلىرىدىن ۋە بۇ ئۆينىڭ ئېتىك ئەمەس

لىكىدىن قارىغاندا ، بۇ ماڭا ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان ئۆي ئىدى . مەن ئىچكىرى كىرىپ بولا - بولماي ئىشىك « گۇپ » قىلىپ يېپىلدى . تېشىدىن قۇلۇپ سېلىنغانلىقى ئاڭلاندى ، سەل ئۆتۈپ گۇندىپاينىڭ قەدەم ئاۋازىمۇ بېسىقتى .

ئۆيىنىڭ ئىچى گۆزەڭ قاپقاراڭغۇ ، نۇر كىرىدىغان ياكى شامال ئۆتۈشىدىغان بارماق پاتقۇدەك تۆشۈك بارلىقى بىلىنمەيتتى . زەي ئارىلاشقان ئاللىقانداق سېسىقچىلىق ۋە تىنجىق ھاۋادىن نەپەس ئېلىشمۇ قىيىن ئىدى . ئىشكىنىڭ مەن كىرىشتىن ئىلگىرى ئېتىك ئەمەسلىكى بۇ ئۆيدە ئادەم يوقلۇقىنى بىلدۈرەتتى . شۇڭا ، ماڭا ئۆيدە بىرەر ئادەم بولسا گەپ - سۆز سوراش ئىمكانىيىتى يوق ئىدى . لېكىن ، قاراڭغۇغا كۆزۈم كۆنسە ئۇنى - بۇنى ئىلغا قىلارمەن دېگەن تەمەيىممۇ يوققا چىقتى . بىر كۈنلۈك مۇشەققەتلىك سەپەردە تېلىپ ، سىرقىراپ ئاغرىپ ماغدۇرسىزلانغان بەدىنىمنى ئىشككە تىرەپ خېلى ۋاقىت تۇرۇپ باقتىم . كۆز ئالدىم يەنىلا قاپقاراڭغۇ ئىدى .

مەن تامنى ياقلاپ پۇتۇم بىلەن يەرنى سىيپىلاپ ئايلىنىپ مېڭىشقا باشلىدىم . ياتسا ياكى ئولتۇرسا بولغۇدەك سۇپا ، ئوت - خەشەك بولسىمۇ مەيلى ئىدى . قايسى بۇلۇڭ ، قايسى تەرەپ ، قايسى تام تۈۋىكىن ، پۇتۇمغا پاخالدەك بىر نېمە ئۇرۇلدى ، مەن شۇ يەردە ئولتۇردۇم . بۇ دەھشەتلىك قاراڭغۇلۇق ، يالغۇزلۇق ، ئېچىرقاش ۋە چاڭقاشلاردىن ئۇخلىسام قۇتۇلار - مەن دەپ ئويلىۋىدىم ، ئۇيقۇمۇ مەندىن قاچقاندەك تۇيۇلدى .

ئابلىمىت دامواللامنىڭ توپىغا مىلەنگەن كىگىزلىك چاكارلار ئۆيى بۇ يەردىن مىڭ ھەسسە ياخشى ئىكەنلىكى ئايان بولدى . ئۇ ئۆي ئىشكى ئوچۇق ، ھاۋا كىرىدىغان ، بۇرگىسى كۆپ بولسىمۇ ئۇيقۇغا سۆرەيدىغان ئۆي ئىدى . بۇنىسى بىر دەھشەت ئىدى . ھاۋا يوق ، ھەممە تەرىپى ھىم بولغانلىقتىن نەپەس سقىلاتتى . پۇتۇن بەدىنىمدىن تەر قۇيۇلاتتى . ئولتۇرۇپلا پۇتۇمدىن باشلانغان قىچىق بارا - بارا ئۇستىگە ئۆرلەشكە باشلىدى . مېنى قانداقتۇر ھاشارات چاقىلى تۇرغاندى . ئۇنىڭ چېقىشى بۇرگىگە ئوخشمايتتى . مەن پاقالچىقمىنى سىلاپ چوڭلۇقى قونا قتەك كېلىدىغان بىر نېمىلەردىن بىر يولى ئىككىنى تۇتتۇم ، ئۇلار بارماقلىرىم ئارىسىدىلا ئۆلدى ۋە بارماقلىرىم ھۆلنى سەزدى . بۇ مەلئۇن ھاشاراتنىڭ چۇچۇن ئىكەنلىكىنى سەزدىم . پاخالنى تاشلاپ ، يەرنى سىلاپ يۇرۇپ داق يەر ئۇستىدىلا ئولتۇردۇم . بۇنىڭمۇ ھېچقانداق پايدىسى بولمىدى . چۇچۇلەر مېنى نەگە قاچقىنىم بىلەنمۇ بوش قويۇۋەتمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى .

مەن « گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈش » ئۇچۇنلا ئېلىپ كېلىنمىگەنلىكىمنى ھېس قىلدىم . گۇۋاھچىلار ، ئادەتتە ياخشىراق مۇئامىلىگە ئۇچرىشى كېرەك ئىدى . مەن سولانغان بۇ ئۆي بولسا قاتىللار ۋە ئەڭ ۋەھشىي جىنايەتچىلەر ئۇچۇنمۇ ئېغىر كېلىدىغان جازالاش مەيدانى ئىدى . ئاھ ھايات ، ئاھ ئادەملەر ! كىشىلەر بىر - بىرى ئۇچۇن نېمىدىگەن زور دۈشمەن ھە ؟ ئىنسانىيەت ۋۇجۇدقا كەلگەندىن تارتىپ تەبىئەتنىڭ دۈشمەنلىكىدىن كۆرە ، بىر - بىرىگە قىلغان دۈشمەنلىكتىن كۆپرەك ئازاب چېكىپ كەلمەكتە . نۇرغۇن كىشىلەر ھاياتنى چەكسىز ياخشى كۆرگىنى بىلەن قانداق ياشاشنى بىلمىگىنى ئۇچۇن ۋاقتىسىز ياكى بىھۇدە ھالدا بۇ دۇنيادىن غېپىدە غايىب بولدى . ئۇلارنىڭ جىسمانىيىتى يەر تەكتىگە توپلار قاتلىمىنى ئاۋۇتقۇچى سۇپەتتە ئارىلىشىپ ياشاۋاتقان نام - دېرەكسىز كىشىلەرنىڭ قاتارىغا قوشۇلدى . ھايات ياشاۋاتقان كىشىلەر ئىچىدە ھەممە نەرسىگە ئېرىشىش ، ھەممە نەرسىنى قولغا كەلتۇرۇش ، ھەممە نەرسىنى ئۈياق - بۇياق قىلىۋېتىش ئىستىكىدە ياشىغان كىشىلەرمۇ ؛ ھېچ نەرسىگە ئىگە بولماسلىق ، ھېچ نەرسىنى خالىماسلىق ئىستىكىدە ياشىغان كىشىلەرمۇ بولدى . بىراق ، بۇلارنىڭ ھەرقايسىسى ئەينى ۋاقىتتا بىر خىل نەرسىگە ئېرىشىشنى ئىستىسە ، تەبىئىيكى ، يەنە بىر خىل نەرسىنى ، ئېرىشىش يولىدا ئۇچرايدىغان توسقۇن نەرسىنى چەتكە قېقىشنى ئالدىنقى شەرت قىلدى : بايلىقنى ئىزدىگۈچىلەر يوقسۇللۇقنى ، زوراۋانلىق قىلغۇچىلار ئەركىنلىكنى ، ھېيلىگەر - قۇۋلار ساددىلىقنى چەتكە قاقتى . ئەمما ، ھەممە ئىنسانلارنى ھەرقانداق بايلىقتىنمۇ ، ھەتتا ئاللاھنىڭ جەننىتى بىلەن ئۇنىڭ جامالىدىنمۇ بەكرەك قىزىقتۇرغۇچى ھايات نەچچە مىڭ ،

نەچچە ئون مىڭ يىللاردىن بۇيان ئۆز يولىدا ئالغا باسماقتا . كىشىلەرنىڭ بۇ ھاياتتا تىرىشچ ـ تىرمىشچ ، بىر ـ بىرىنى ئالداپ ، بىر ـ بىرىگە زۇلۇم سېلىپ ، بىر ـ بىرىنى يەغلىتىپ ياشاشلىرىدىن كېيىنكىلەرگە قالدۇرغان بىردىنبىر نەرسە ـ باھاردا ياغقان قارغا ياكى بوران چىقىۋاتقان چاغدىكى قۇمغا چۈشكەن ئىزغا ئوخشاش خاتىرىدىن باشقا نەرسە بولمىدى . بۇ شۇنداق ئەلۋەتتە . سانسىزلىغان كىشىلەرنىڭ قانداق ياشىغانلىقىلىرى ھەققىدىكى سانسىز خاتىرىلەر كېيىنكىلەرنىڭ ئېسىدە ساقلىنىشى ئۈچۈن بىر تالاي تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئېسىدە ساقلىغانلار ئاز ، ئەمەل قىلغانلار تېخىمۇ ئاز بولدى . كۆپلىرى بولسا ئۆزى بىلگىنىچە ، باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان يېڭىچە ياشاش يولى بىلەن ھاياتقا قەدەم قويۇپ ، تا كۆز قارىچۇقلىرى ئېچىگە تارتىلىپ كەتمىگۈچە ھاياتنى يۈگەنلىيەلمىدى . ھاياتتىن قالدىغان ئەڭ چوڭ ، ئەڭ كۆپ مىراس غەم ـ ئەندىشىلەر ئەمەس ، بايلىق ۋە توقلۇق ئەمەس ، بەلكى ساۋاتسىزلىقتۇر . مىڭلىغان دانىشمەن ، ئالىملارنىڭ ئۆمۈر بويى كۆچ سەرپ قىلىپ ، كېيىنكىلەرنى ئۆگىتىشكە بېغىشلىغان تۇم ـ تۇم كىتابلىرىمۇ پەقەت بىر خاتىرە سۈپىتىدىلا قالدىكى ، ئۇمۇ دەرسلىك بولالمىدى . ھايات يۇز ۋە پېشانىلەرگە ئۆز يولى بويىچە ئۆچمەس قورۇقلارنى سىزىۋەردى ؛ ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇلار ۋە كېيىنكى خاپىلىقلارنىڭ ئالدىنقى زاكالەتلىرى چېكە چاچلارنى ئاققا بويىۋەردى ؛ ئاخىرىدا ، ئادەملەر ئۆمۈر بويى جاپا ـ مۇشەققەتلەر بىلەن يۇلۇۋالغان ، تارتىۋالغان ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ، يىغلاپ ـ قاقشاپ ، ئەنت ـ قەسەم ئىچىپ ، ئەگەر پۇرسەت تاپسا ياشاشنى ئۈنچىۋالا چوڭقۇر بىلمىگەن ھاڭۋاقتىلارنى بوغۇپ تاشلاپ ، تاپقان جىمى نەرسىلەرگە تارتىشىپ ، كۆزى قىيمىغانلىقتىن ئۇلارغا قاراپ كۆز قارىقى تارتىلىپ ، بىر تالاي ئەندىشە ، ۋەھىمىلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا بىر نەچچە گەز ماتاغا پۇركىنىپ كېتىۋەردى . ھاياتقا نېمە ؟ ئۇ ھېچقاچان ھېچكىمگە ئىچ ئاغرىتماي ، ئەپسۇسلانماي ئۈزىتىپ قويىۋەردى . بۇلار ھەققىدە كېيىنكى كىشىلەر نېمىلەرنى بىلىدۇ ؟ ھېچ نەرسىنى ! ھايات كېيىنكىلەرنى باشقىدىن جەلپ

قىلىشقا ، قىزىقتۇرۇشقا ، ئۆگىتىشكە باشلايدۇ . مېنىڭ چۈشەنچەمدىكى ھاياتنىڭ سىرى شۇنداق ئىدى .

ھاياتنىڭ بۇ ئالتوپىلاڭلىق مەيدانىغا ھېچكىم ھەممىنى ئالدىن بېلىپ كىرمەيدۇ . بۇ مەيداننىڭ ئىچى ناھايىتى سىرلىقتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ، ئەسلىدە ھەممىگە ھەممە نەرسە ئېنىق ۋە روشەن . كىشىلەر بۇ مەيدانغا قاڭقىپ ، چۆرگىلەپ يۈرۈپ ، ھاياتنىڭ ئەڭ چوڭ زىيان سالغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىنمۇ يەنىلا ئۇنى جەلپىدار ، قىزىقتۇرغۇچى ۋە ئەڭ ئاجايىپ گۈزەل دەپ تونۇشىدۇ .

بۇ پىكىرلىرىمنى يەنە رەت قىلماقچى بولاتتىم . بۇ ھەقىقىي دەرۋىشنىڭ ، جېنىدىن تويغان ، دۇنيادىنمۇ تويغان بىر ئادەمنىڭ پىكرى ، ئۆز ـ ئۆزىنى بەزلىشى دەپ مۇنازىرە قىلاتتىم . سەن نېمىشقا يەنە نېمىلەرنىدۇر ئىزدەيسەن ، نېمىلەرگىدۇر ئېرىشىشنى كۆزلەيسەن ؟ دەپ سوئال قويىاتتىم ئۆزۈمگە ئۆزۈم .

بۇ سوئاللارغا جاۋاب تېپىش ئۈچۈن بۇ ئۆسارەمنى تېپىش كېرەك ئىدى . ئۇ قەشقەردە نېمە قىلىپ يۈرىدىكىن ؟ مېنى ئەسلەمدىكىن ياكى ئۇنتۇپ قالامدىكىن .

بۇلار توغرىسىدا ئويلىغاندىن ئويلىمىغىنىم ياخشىراق ئىدى . ئويلىساملا يۈرىكىمنى بىرى ئامبۇردا قىسىپ پەسكە تارتقاندەك بولاتتى . بېشىم قېيىپ ، ئىككى چېكەمگە ئاغرىق كىرىپ كېتەتتى . ھېلىمۇ شۇنداق بولدى . مىڭ تەسلىكتە ئورنۇمدىن تۇرۇپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈرۈشكە باشلىدىم . قەشقەردىن چىقىپ كەتكەندىن بۇيانقى يادىمدا قالغان ئىشلارنى ئەسلەشكە ئۇرۇنۇپ باقتىم ، پايدىسى بولمىدى . ھامان كۆز ئالدىمدا بۇ ئۆسارە ، پىكىر ـ خىياللىرىمدىمۇ بۇ ئۆسارە ئىدى . . .

كىمدۇر بىرى مۇرەمنى ئاغرىتىپ سىلكىگەندە ئۆزۈمگە كەلدىم . ئوچۇق ئىشىكتىن ساپ ھاۋا ، قۇياش نۇرى كىرىۋاتاتتى . يېنىمدا مۇرەمنى قاماپ تۇتۇپ يوچۇنلا بىر ساقچى ئۆرە تۇراتتى . قاچان خىيال سۈرۈشتىن توختاپ ، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قالغىنىمنى ئەسلىيەلمىدىم ، ساقچى گەپ ـ سۆز قىلماي ئۆرە تۇرۇشۇمنى ، تالاغا چىقىشىمنى ئىشارەت

قىلىۋاتاتتى .

تالاغا چىقتىم . كۈن نۇرىدىن كۆزۈمنى ئاچالماي بىر پەس تۇرۇپ قالدىم . ۋاقىت چۈشتىن قايرىلغانىدى . مۇشۇ پەيتتە ئىككى قاتار گۈندەخانا ئۆيلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئات هارۋىسى بەخۇدۇك ماڭالايدىغان سەيناغا كۈن نۇرى تولۇق چۈشكەنىدى .

ــ قارىغا يەيدىغانىنى يەپ تەيىار بول ! ــ دېدى ساقچى تام تۈۋىنى كۆرسىتىپ .

بۇ ساقچى ئوتتۇز بەش ياشلارغا كىرگەن ، ئوتتۇرا بوي ، تۈگىگان قاپاق ، كۆزلىرىدىن ۋەهشىيلىك چىقىپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ سېمىز كالپۇكىنىڭ ئۈستىدە ئىنچىكە چاشقان بۇرۇتى پەقەت ياراشمىغان ، چاپلاپ قويغانىدەكلا كۆرۈنەتتى . مەن ئۇ كۆرسەتكەن تام تۈۋىگە قارىدىم . تام تۈۋىدە ئارىراق ساپال تاۋاقتا سۇمۇ ياكى سوۋۇپ قالغان قايماق سۈمۈ ، ئىشقىلىپ لىق بىر تاۋاق سۇ بىلەن داق توپا يەر ئۈستىدە كۆممىقوناقتىن چالا تارتىلىپ كېپىكى تاسقالمىغان ئۇندا پىشۇرۇلغان قوش مۇش چۆگىلۈقىدىكى جىڭموما تۇراتتى .

ئۇنىڭ دېۋەيلەپ تۇرۇپ نازارەت قىلىشى ئاستىدا جىڭموما بىلەن سوۋۇپ قالغان قايناق سۇنى ئىچىپ تۈگەتتىم . تاۋاقنى يەرگە قويار ــ قويماي ، ساقچى :

ــ ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ ! ــ دەپ بۇيرۇدى .

ئاللىقانداق دوقمۇشلاردىن ، ئىككى ــ ئۈچ قېتىم ئۆي ئارىلىقىدىكى بوشلۇقلاردىن كېسىپ ئۆتۈپ ، بىر سەينانىڭ تېمىنى ياقلاپ مېڭىپ ، ئىشىكى ئىككى قاناتلىق بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق . دوقمۇشلاردىن قايرىلغاندا ، بوشلۇقلاردىن كېسىپ ئۆتكەندە ساقچى ماڭا قىسقا ، ئاگاھلاندۇرۇش خاراكتېرىدىكى بۇيرۇقلارنى بېرىپ قاياققا مېڭىشىنى كۆرسەتتى . بىز ئۆينىڭ ئالدىدا توختىغاندا ساقچى ئىشىكنىڭ بىر قانىتىنى ئېچىپ ، بوينىنى ئۆي ئىچىگە سوزۇپ كىرگۈزدى . هايالسىز تارتىۋالدى ۋە مېنىڭ گەجگەمگە قوپاللىق بىلەن بىرنى ئۇرۇپ :

ــ كىرە ئوغرى ! ــ دەپ توۋلىدى .

ئۇنىڭ ئېيتقىنى ۋە قىلغىنى ماڭا هەيۋە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەمەس ، ئۆينىڭ ئىچىدىكى كىشىلەرگە يېقىش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن هالدا بوسۇغىدىن ئاتلىدىم . تاپاستى قىلىپ كىرگەن ساقچى ئىككى قەدەم بېسىشىمغىلا شىللەمدىن قاماپ تۇتۇپ :

ــ توختا ! ــ دەپ بۇيرۇدى .

ئۆي ناهايىتى كەڭ ۋە بەكمۇ ئېگىز يېپىلغانىدى . تورۇستا ئىككى يەردىن تۆگىلۈك ئېچىلغان بولۇپ ، ئۆي ئىچىگە يېتەرلىك يورۇق كىرىپ تۇراتتى . تۆت تام بولسا سىدام ــ تەكچىسز ، دېرىزىسىمۇ يوق ئىدى . مېنى ئىلىپ كىرگەن ساقچىدىن باشقا ، قىسقا كالتەك تۇتقان ئىككى ساقچى تەرەپتە بۇتتەك قېتىپ تۇراتتى . ئۇدۇلدا ــ ئىشىكنىڭ روبىرىدا توغرى قويۇلغان ئۇزۇن ئۈستەل بار ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە هاۋارەڭ رەخت يېپىلغان ، ئۈستەلنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ماڭا تىكىلىپ قاراپ تۆت ئادەم سۇر چىقىرىپ تۇراتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى ساقچى كىيىمىدە ، قالغانلىرى ئەمەلدار سىياقىدا كىيىنگەن ، بىرىنىڭ ئۈيغۇر تۇڭچى ئىكەنلىكى بىلىنەتتى . ئۆينىڭ سوراقخانا ، ئولتۇرغانلارنىڭ سوراقچىلار ئىكەنلىكىنى سەزدىم .

ساقچى كىيىمىدىكى ئەمەلدار بوغۇق ، بوم ئاۋاز بىلەن خۇش ياقمىغاندەك سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇ سۆزگە كىرىشىشى بىلەنلا ئالدىغا سەل ئېگىشىپ ، ئۈستەلدىكى قەغەزگە قارىۋالدى . ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان يېشى ئەللىكلەردىن ئاشقان ، ئۆچكە ساقال بىرى ئۆزىگە زادى ياراشمىغان بۇرۇتىنى سلاپ قويۇپ يۇڭ قەلەمنى قولىغا ئالدى . قارىغاندا ، ئۇ سوراق خاتىرىسىنى يازىدىغاندەك تۇراتتى . تۇڭچى ئەمەلدارنىڭ سۆزىنى ئۆرۈپ بەردى :

ــ شەپقەتلىك ئامبال دارىنىڭ ئەمرى بىلەن ئېچىلغان بۇ داتاڭ سوراقتا راستىنى راستلىقى بىلەن سۆزلىمىسەڭ پۈت ــ قولۇڭدىن ئايرىلىپ ، ماڭالماس ــ تۇتالماس بولۇپ قالسەن . يالغانىنى راست قىلىپ سۆزلىسەڭ تىلىڭدىن ئايرىلىپ كېكەچكە ئايلىنىسەن . . .

مەن بۇ ئەزمىلىك بىلەن بېرىلۋاتقان تەنبىهگە قاراپ تۇرماقتىن

باشقا ئىلاجىم يوق ئىدى . چۈنكى ، مەندىن سوئال سورالمىغانىدى . بىر هازادىن كېيىن ئىسمىم ، مىللىتىم ، دىنىي ئېتىقادىم ۋە يۇرتۇمنىڭ قەيەر ئىكەنلىكى سورالدى .

— ئىسمىم ئاللاهبەردى ، مىللىتىم ئۇيغۇر ، دىنىم ئىسلام ، يۇرتۇم قەشقەرنىڭ قاقۇللا يېزىسى ، — دېدىم ئالدىرىماي ـ تېنىمەي .

تۇڭچى ئۆرۈپ ، ئۆچكە ساقال يېزىپ بولغاندىن كېيىن ساقچى ئەمەلدار مۇنداق دەپ سوردى :

— يۇرتۇڭنى تاشلاپ چىققىلى قانچە ۋاقىت بولدى ؟ قاچاندىن تارتىپ ئوغرى ـ قاراقچىلىق قىلىپ يۈردۈڭ ؟

— يوقسۇ دارىن . . . مەن ئۆمرۈمگە كېلىپ خەقنىڭ نەرسىسىگە كۆز ئالايتقان بەندە ئەمەس . . .

تۇڭچى سۆزۈمنى قانداق ئۆرۈدى ، قانچىلىك ئۆرۈدى ، بىلمىدىم . ئۇنىڭ گېپى تۈگىمەيلا ساقچى ئەمەلدارى ئۈستەلگە « پاق » قىلا بىرنى ئۇرۇپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى پاكار ئىكەنلىكىنى كۆردۈم . تۇڭچىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئاۋازىغا سۈنئىي غەزەپ تۈسىنى بېرىپ :

— يالغان سۆزلىمە ، قەشقەردىن جىنايەت سادىر قىلىپ ، قېچىپ كەتكەنلىكىڭ توغرىسىدا گۇڭسى كەلدى ! — دېدى .

تۇڭچىنىڭ سۆزى ئاياغلىشىشى بىلەن تەڭ ساقچى ئەمەلدارى ئۈستەل ئۈستىدىكى قەغەزلەرنى ئېلىپ پۇلاڭشتىپ قويۇپ ، ئۆزىنى ئورۇندۇققا تاشلاپ ئولتۇردى ـ دە ، ماڭا غەزەپ بىلەن هوميىپ قويدى .

ئىككى چېكەمگە « زىڭگىدە » ئاغرىق كىرىپ كەتتى . « قەشقەر تەرەپتىن راستتىنلا خەت ـ پەت كېلىپ يۈرگەنمىدۇ ؟ — دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، — ئون يىلدىن ئىلگىرىكى ئىشلارنىڭ دەۋاسى هېلىغىچە سۈرۈشتۈرۈلۈۋاتسا ـ هە ؟. . . » ئەمما ، هېچنېمىگە ئىقرار قىلماسلىق نىيىتىگە كەلدىم . « بۇ پوپوزا ، مېنى سىناپ بېقىۋاتسا كېرەك . . . — دېگەن پىكىرلەر كەچتى خىيالىمدىن ، — ئەگەر قەشقەردىن راستتىنلا خەت كەلگەندىمۇ ، ئۇ خەتتە بىلال ئىسىملىك ئادەمنىڭ ئىشلىرى يېزىلغان بو-

لىدۇ . مەن ئىسمىمنى ئاللاهبەردى دەۋاتسام ، بۇلار نېمىشقا بۇ ئىسىم يالغان ، قاقۇللا يېزىسىدىن دېگىنىڭ يالغان ، دېمەيلا جىق جىنايەت هەقـ قىدە ئېغىز ئاچىدۇ ؟ . . . »

— جاۋاب بەر ! — دېدى پاكار ساقچى ئەمەلدارى ئۈستەلنى مۇشتلاپ ، — بىزدە سېنى ئىقرار قىلدۇرىدىغان چارە ـ تەدـ بىرلەر جىق ! — ئۇ سەل ئارىسالدى بولۇپ قالغىنىمنى كۆرۈپ قىستاپ بېقىۋاتاتتى .

— مەن قەشقەردىن كىچىك چېغىمدىلا چىقىپ كەتكەن تەقسىر ، مەن كارۋانلارغا قوشۇلۇپ . . .

تۇڭچى گېپىمنى ئۇدۇللۇق ئۆرۈپ بېرىۋاتاتتى . ساقچى ئەمەلدارى گېپىمنى بۆلۈپ ۋارقىرىدى .

— يالغان گەپ قىلىۋاتسەن ، كىچىكلىكىڭدە يانچۇقچىلىق قىلغان ، سەل چوڭايغىنىڭدا ئوچار ئوغرىغا ئايلانغانسەن . . . هەممىنى بىر باشتىن ئىقرار قىلمساڭ ، ساڭا ئۆلۈم !

يۈرىكىم جايىغا چۈشۈپ ، بەدىنىمدە بىلىنەرلىك يەڭگىللىك سەزدىم . سوراقچى پۈتۈنلەي قارىسىغا سۆزلەۋاتاتتى . يالغان گەپ قىـ لىۋاتقىنى مەن ئەمەس ، دەل ئۇنىڭ ئۆزى ئىدى .

— خۇدانىڭ نامى بىلەن ئۆزۈمنىڭ ئوغرى ئەمەسلىكىمنى تەكرارلاشقا رۇخسەت قىلسىلا تەقسىر ، — دېدىم .

تۇڭچى گېپىمنى ئۆرۈپ بولغاندىن كېيىن ساقچى ئەمەلدارى يەنىلا هۇرپىيىپ ۋارقىرىدى . ئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ماڭا ئۆرۈپ بەرمىدى . كەينىمدە تۇرغان ساقچى يان تەرىپىمگە ئۆتۈپ توساتتىنلا يۈزۈمگە مۇشت ئاتتى . تەييارلىقسىز تۇرغانلىقىمدىن ئۆزۈمنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى يوقىتىپ ئارقامغا يىقىلىپ چۈشتۈم . مەڭزىم قېتىش بۇرنۇمغا تەگكەن مۇشتتىن بۇرنۇمدىن ئوقتەك قان كەتتى . پىششىق خىش يېيىتىلغان يەرگە تەگكەن ئارقا مېڭىم قاتتىق ئاغرىۋاتاتتى . مېنى ئۇرغان ساقچى ياقامدىن قاماپ تۇتۇپ ، سۆرەپ دېگۈدەك تۇرغۇزدى . قۇلقىمغا :

— يەنە راست گەپ قىلمساڭ گاڭزىغا بېسىپ بۇرنۇڭغا لازا سۈيى

قۇيمىز . . . ــــ دېگەن پوپوزا ئاڭلاندى .

ــــ مەن قەلەندەر دەرۋىش تەقسىر ، ــــ دېدىم ئاغزىمغا توشۇپ قالغان قانىنى تۈكۈرۈۋېتىشكە جۇرئەت قىلالماي شۆلگەيگە ئوخشاش جاۋغىيمدىن ئېقىتىپ تۇرۇپ ، ــــ بۇنى گۈسوزا دېگەن جاڭگۇيدى ئايال ، بازار بېگى ۋە مېنى شۇ يەرگە ئېلىپ بارغان ، ئىشقا بۇيرۇغان چېرىك باشلىقىدىن سوراپ بېقىشسىلىمۇ بولىدۇ . . .

تۈڭچى سۆزۈمنى ئۆرۈپ بەرگەندىن كېيىن سوراقچى ساقچى ئەمەلدارى بىر نېمىلەرنى دېدى ، ماڭا ئالايدى ۋە تامنىڭ تۈۋىدە تۇرغان بىر ساقچىغا ئاللىنېمىلەرنى بۇيرۇدى . ساقچى چىقىپ كېتىپ هايالسىزلا گۈسوزىنىڭ هويلىسىدىن مېنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن چېرىك باشلىقىنى ئېلىپ كىردى . چېرىك باشلىقىنىڭ ئۈستىدە بەلگىلىرى ئېلىپ تاشلانغان ، كونىراپ مەينەتلىشىپ كەتكەن چېرىكچە كىيىم بار ئىدى . ئۇنىڭ شۇ تاپتا بىر چاغلاردىكى هەيۋىتى قالمىغان ، ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئۆسۈپ ، بويۇن ۋە گەدىنىنى بىر ئىلىك كىر باسقانىدى . ئۇ ماڭا قارىدى ۋە شۇ دەقىقىنىڭ ئۆزىدە نەزەرىنى مەندىن يۆتكەپ ، سوراقچى ساقچى ئەمەلدارىغا تىكىلدى . ئۇ مېنى تونۇمىدى .

ــــ تونۇمسەن بۇ ئەبلەخنى ؟ ــــ دەپ سوردى سوراقچى ساقچى ئەمەلدارى مەندىن ، بۇرۇنقى چېرىك باشلىقىنى تۇمشۇقىدا ئىشارەت قىلىپ .

ــــ تونۇيمەن ، ــــ هايالسىز جاۋاب بەردىم ، ــــ مۇشۇ كىشى مېنى گۈسوزىنىڭ هويلىسىدىن ئاچقىپ ، بازار بېگىنىڭ هاشىرىغا تۇتۇپ بەرگەن . كېيىن مېنى ئىككى چېرىككە قوشۇپ ئابلىمىت دامۇللامنىڭ ئۆيگە ئەۋەتتى . . .

تۈڭچى دېگەنلىرىمنى ئۆرۈپ بولغۇچە مەھبۇسقا ئايلىنىپ قالغان كونا چېرىك باشلىقى ـ ئايىغىمغىچە قاراپ چىقتى . ئۇنىڭ قارىشىدىن هەيران بولغانلىقى ياكى ئىقرارىمغا ئېتىراز بىلدۈرگىنىنى بىلگىلى بولمايتتى .

سوراقچى ساقچى ئەمەلدارى ئۇنىڭدىن مېنى تونۇيدىغان ـ تونۇ-

مايدىغانلىقىنى سورىغاندا ئۇ :

ــــ دېگەنلىرى توغرا ، ئۆزىنى يادىمغا ئالالمىدىم ، ــــ دېدى كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ ۋە ئالدىراپ قوشۇپ قويدى ، ــــ مەن مۇشۇنداق بىر كىيىمەن ئوغرىسىنى گۈسوزىنىڭ شوپاڭخانىسىدىن ئاچقىپ ، بەگكە تاپشۇرغىنىم ، دامۇللامنىڭكىگە بېرىشقا بۇيرۇغىنىمنى ئاللىبۇرۇن ئېقرار قىلغاندىم . دارىن . . . ئەمما بۇ شۇمۇ ـ ئەمەسمۇ ؟ ــــ ئۇ ماڭا قارىمايلا قولى بىلەن مېنى ئىشارەت قىلدى ، ــــ كۆزۈمدىن چىقىپ قاپتۇ . . .

سوراقچى ساقچى ئەمەلدارىنىڭ ئىشارىتى بىلەن بۇرۇنقى چېرىك باشلىقىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپ ، بازار بېگىنى ئېلىپ كىرىشتى . بازار بېگىنىڭ تەقى ـ تۇرقى چېرىك باشلىقىنىڭكىدىنمۇ رەسۋالىشىپ كەتكەن ، ئۇ خۇددى گۇلەخكە ئوت قالايدىغان ياكى دېۋانىچىلىقىنمۇ ئەپلەشتۇرەلمەيدىغان قەتكەن تېجىمەلگە ئوخشاپ قالغانىدى . ئۇ كىرىپلا مېنى تونۇدى ۋە ئەسەبىيلەرچە :

ــــ سوراقچى ، دارىن ، تۈڭچى غوجام ، مەن خېلى بۇرۇنلا هەر بىرلىرىگە ئىقرار قىلىپ ، مەلۇم قىلىپ بولغان كېيىن ئوغرىسى مۇشۇ . . . ــــ دەپ مېنى كۆرسەتتى .

ئۇنىڭ قىزغىنلىقى بويۇن قېتىش ئارقا مېڭىسىگە تەگكەن كالتەكنىڭ زەربىسى بىلەن مۇكاپاتلاندى . ئۇنىڭ گېپى تۈگىمىگەنلىكتىن تىلىنى چىشلەپ تاشلىدى . كۆزلىرى غەلىتە ئالايدى . لېكىن ، ئۇنى ئۇرغان ساقچى ئۇنىڭ يېقىلىپ چۈشمەسلىكى ئۈچۈن يۆلەپ تۇراتتى .

ــــ كىم سېنى سوراقسىز ۋالاقشىسۇن دەپتۇ ؟ ــــ دېدى تۈڭچى سوراقچى ساقچى ئەمەلدارىنىڭ سۆزىنى ئۆرۈپ . ئەمما ، ئۇنىڭ سۆزىنى بەگ ئاڭلىيالمايتتى .

ساقچى ئۆزىگە قىلىنغان ئىشارەت بىلەن بەگنى يۆلەپ دېگۈدەك ئېلىپ چىقىپ كېتىپ ، خېلى ئۇزاقتىن كېيىن گۈسوزىنى ئالدىغا سېلىپ كىردى . گۈسوزا تاياقنى خېلى يېگەن بولسا كېرەك ، كۆزلىرىنىڭ چۆرىسى كۆكەرگەن ، ياڭاقلىرى ئىششىغان ، ئاستىنقى كالپۇكىدا قان ئۈيۈپ قالغانىدى . ئۇنىڭ ئۇستۈبشىمۇ كىشىنىڭ ئىچىنى ئېلىشتۇرغۇدەك

يىرتىق ۋە مەينەت ئىدى ، چاچلىرىمۇ بويىاپ قويغاندەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى .

بۇ ئالامەتلەردىن ئابلىمىت دامۇللام ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرىنىڭ قولغا كەلتۈرگەن غەلىبىسىنىڭ نەقەدەر زورلۇقىنى كۆرگىلى بولاتتى . قولىدا چېرىكى بارلارنىڭمۇ مەھبۇسقا ئايلانغانلىقى بۇ جېدەلنىڭ مۇرەككەپ ، ئۆتكۈر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايتتى .

گۇسوزىنى تونۇش ـ تونۇماسلىقىم ھەققىدىكى سوراق ـ جاۋاب چېرىك باشلىقى بىلەن بولغان سوراق ـ جاۋابقا ئوخشاش بولدى . گۇسوزا مېنى تونۇيدىغانلىقىنى ئېيتتى . لېكىن ، مېنىڭ قەرزدارلىقىمنى ئەسكەرتىپ قويدى :

ـــ بۇ ئىت قەلەندىرى ئاش ـ تۇزۇمنى يېگەن ، ئېگىن ـ ئاياغلىرىمنى كىيگەن ، ئادالەتلىك سوراقچى دارىنىڭ ھەققىمنى ئېلىپ بېرىشنى ئۆتۈنمەن . . .

ئۇنىڭ ئاغزىدىكى ئالتۇن چىشلىرىنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدۇم . ئۇ كومىاك مومايغا ئايلىنىپ قالغان ، بۇ چىشلارنى ئۇ ئۆزى ئېلىۋەتكەن ياكى تارتىپ ئېلىنغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى .

گۇسوزىنىڭ سۆزلىرى توغرىسىدا مەندىن ھېچنەرسە سورالمىغانلىقتىن مەنمۇ تۇرنۇەردىم .

گۇسوزىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئىشكىنىڭ تېشىدىكى مىشىلداشلىرىمۇ ئاڭلانماي قالغاندىن كېيىن سوراقچى ساقچى ئەمەلدارى مېنى ئالدىغا چاقىردى ۋە مەن تۇڭچىنىڭ ئۆرۈپ بېرىشى ئارقىلىق بايىتەندىن بېرى بولۇنغان سوراق ـ جاۋابلارنىڭ خاتىرىسىگە قول يېتىشىم كېرەكلىكىنى چۈشەندىم . ئۆزۈمۇ تونۇمايدىغان خەتلەر يېزىلغان بىر نەچچە ۋاراق قەغەزنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە سۈرۈققا تەگكۈزۈلگەن بارمىقىمنى باستىم . ماڭا مۇشت ئاتقان ساقچى مەندىن بىر غېرىچمۇ يىراقلاشماي يېنىمدىلا تۇراتتى .

سوراقچى ساقچى ئەمەلدارى قولىنى سىلكىدى . ساقچى تالاغا چىقىشمىنى ئىشارەت قىلدى . سوراق تۇگىگەنلىكىنى ھېس قىلىپ تالاغا

چىقتىم .

سەينا مەن كىرگەن چاغدىكىدەك جىمجىت ، ئادەمسىز ئىدى . مېنى ساقچى باشقا بىر تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى . بۇ قېتىم كەينىمدە ئەمەس ، يېنىمدا ماڭدى . ئىككى دوقمۇشتىن قايرىلىپ بىر ئىشىكتىن ئۆتكەندىن كېيىن مېنى بىرئۆيگە سولاپ قويدى .

بۇ ئۆي ئىچىدە ئالتە ـ يەتتە ئادەم بارئىدى . ئۆينىڭ ھەجمىمۇ خېلى چوڭ بولۇپ ، ئۇستىدە تۈگلۈك ، ئىشىككە ئۇدۇل تامدا بىر ئادەمنىڭ بېشىمۇ پاتمايدىغان كۆزنەكتىن قاتار تۆتى بار ئىدى . ھەر كۆزنەكنىڭ ئارىلىقى ئىككى گەزچە كېلەتتى . شۇ تاپتا شۇ كۆزنەكلەردىن كىملەرنىڭدۇر كۆلكىسى ، كىملەرنىڭدۇر يىغىسى ۋە يەنە ئاللىكىملەرنىڭ بىرلىرىنى تىللاۋاتقانلىقى ئاڭلىناتتى .

مېنىڭ كىرىشىم بىلەنلا بۇ گۇندىدىكى كىشىلەر كېلىشۋالغاندەكلا تەقى ـ تۇرقۇم ، ئۇستۈبشىمغا سىنچىلاپ قاراپ چىقىشتى . ئۇلارنىڭ كۆز قارىشىدا دوستانىلىك ، ھېسداشلىقتىن ئەسەر يوق ، گويا ئۇلارنىڭ قامىلىپ يېتىشىغا مەن سەۋەبچى بولغاندەك ھەممىسى ھومىيىپ قارايتتى . ئۇلارنىڭ چاچ ـ ساقاللىرىنىڭ ئۆسۈپ كەتكەنلىكى ، كىيىم ـ كېچەكلىرىنىڭ ئۇستىدىن تۆكۈلۈپ چۈشكۈدەك دەرىجىدە يىرتىقلىقى ، رەڭگىرويىدىكى كىر ـ قاسماقلاردىن قارىغاندا ياكى بۇ يەردە يېتىۋاتقىنىغا ناھايىتى ئۇزاق يىللار بولغان ياكى توپتوغرا گۈلەخ ، زاسۇيىپەزخانىدىن ئېلىپ كېلىنگەن ، دەپ پەرەز قىلىشقا بولاتتى .

ماڭا دوستانىلىكىنى ئاياۋاتقان بۇ كىچىك كوللېكتىپقا سالام بېرىپ چىقىشۋېلىشنى لايىق تاپتىم . ئارقا مېڭەم ۋە بايىاتىن بىلىنمىگەندەك تۇرغىنى بىلەن شۇ تاپتا ئېچىشىپ ئاغرىۋاتقان زاڭاقلىرىم كۈلگىلى قويمايۋاتقان بولسىمۇ ، ئۇنۇمنى سىپايە چىقىرىشقا تىرىشىپ :

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم مۇمىنلەر ، ـــ دېدىم .

سالىمىنى ھېچكىم ئىلىك ئېلىپ جاۋاب بېرەي دېمىدى . سوراقخانىدا ئۆرە تۇرنۇبرىپ پۈت ـ قوللىرىم تېلىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئىشىكتىن سەل يانغا سۈرۈلۈپ ، داق يەر ئۇستىدىلا ئولتۇردۇم . باشقىلار

بۇ ھەرىكىتىمگىمۇ سوغۇق نەزەرىنى سېلىشىپ ئۇنىچىقماي ئولتۇرۇشتى .
ئۇلارنىڭ بۇ مۇئامىلىسى كۆڭلۈمگە ۋەھىمە ھەم تەشۋىش سالدى . بايانىن سوراقخانىدا ئالدىمدىمۇ ، ئىككى تەرىپىمدىمۇ ، ھەتتا يېنىمدىمۇ ساقچى تۇرغان ، ئۇلار خالىسا ئۇرىدىغان ـ تېپىدىغان ، خالىسا گاگزىغا باسىدىغان بەلكى خالىسا ئۆزلىرى دېيىشكىنىدەك بۇرنۇمغا لازا سۇيى قۇيىدىغان شەرت ـ شارائىت ۋە ھوقۇققا ئىگە مۇھىتتىمۇ ھازىرقىدەك ۋەھىمە ھېس قىلمىغانىدىم . چۈنكى ، ئۇ يەردە شۇنداق ئىش راستىنلا يۈز بەرسە قۇتۇلغىلى بولمايتتى . ئۇلار ماڭا ، مەن ئۇلارغا دۈشمەن ئىدىم . شۇ تاپتىكى ئەھۋال ئۇنىڭغا ئوخشمايتتى ، بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ماڭا ئوخشاشلا تۇتقۇن ئىدى . ئېھتىمال ، ئۇلارنىڭ بەزىسى ، ھەتتا ھەننۇاسى گۇناھسىز بولۇشىمۇ مۇمكىن ، مېنىڭمۇ گۇناھسىزلىقىمنى نېمىشقا يادىغا ئېلىپ قويمايدۇ ؟ ئۇلارنىڭ بۇنداق پوزىتسىيىسىنى قانداق چۈشىنىش مۇمكىن ؟ بۇنىڭغا دەماللىققا بىر نەرسە دېيەلمەسلىكىمنى چۈشىنەتتىم .

كۆز قىرىم بىلەن بۇ گۇنىدىدا مەندىن باشقا يەتتە ئادەم بارلىقىنى سانىاپ چىقتىم . ئەڭ كىچىكى يىگىرمە بەش ـ يىگىرمە ئالتە ياشلارغا كىرگەن بولۇپ ، ئۇ ماڭا ھەممىدىن يېقىن يەردە ئىدى . ئەڭ چوڭى ئەلىك ياشلاردىن ھالقىغان دەپ پەرەز قىلىشقا بولاتتى .

بۇ گۇنىدىمۇ ھەرقانداق گۇنىدىلارغا ئوخشاش ئىدى . ئولتۇرغانلارنىڭ ئاستىدا قىش ـ ياز ئېلىنمايدىغان ، يەڭگۈشلەنمەيدىغان ، تىتىلىپ سامانغا ئايلانغان ۋە پىت بېسىپ كەتكەن شال ھەم تېرىق پاخلى بار ئىدى . تاملار ئۆلتۇرۇشتىن قېنى چاپلىشىپ كەتكەن چۈچۇن ئىزلىرى بىلەن توشقانىدى . ھازىر كۈندۈز بولسىمۇ ، كۆممىقوناق چوڭلۇقىدىكى چۈچۈنەرنىڭ قىمىرلىشىپ يۈرگىنىنى سەزگىلى بولاتتى . يانغاچ ئۈستىگە بادىرا تىزىپ ، بورا سالمايلا پاخال بىلەن يېپىلغان تورۇستىن كېچىسى چۈچۈن يانغىنغانلىقى ھېلىتىنلا تۈيغۇلىرىمغا تەسىر قىلىپ ، ئېغىزمانلىرىم قىچىشقا باشلىدى . بىراق ، سولىنىپ قالغان كىشىگە ئىلاج قانچە ؟

خىيالىمغا « ئەمدى مېنى نېمە قىلار ؟ » دېگەن قورقۇنچلۇق سوئال

كىرىۋالدى . ئابلىمىت داموللا مېنى پەقەت گۇۋاھلىقتىن ئۆتىسەن ، دېگەنىدى . كېچىچە قىينىلىپ جېنىم قاقشىغان ، ئەتىگەندىن بۇيان سوراقتا تارتىلىپ مۇشت يېگەن بولسامۇ ، مەن بىلەن بولغان سوئال ـ جاۋابلار بەرىبىر گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشۈم زۆرۈر بولۇپ قالغانلىقىنلا بىلدۈرەتتى . ئۇنداق ئىكەن ، مەن گۇۋاھ بولىدىغان ئادەملەرمۇ گۇۋاھلىقىمنى تەن ئېلىپ تۇرۇۋاتقاندا مېنى داۋاملىق سولاپ قويۇشنىڭ سەۋەب ـ ۋەجىنى چۈشەنگىلى بولمايتتى . ئەگەر ئىز ـ دېرىكىمنى قىلىدىغان ئادىمى يوق مەندەك بىر ئادەم توغرىسىدا گۇنىدىغانا تەرەپ يادىغا ئالمىسا ، چۈچۈن ۋەپتلارغا يەم بولۇپ ياتقىنىم ياتقاندى . بۇنداق مىساللار ئازمۇ ؟

« بۇرۇن ـ قۇلىقىڭچە توي ، ـــ دېدىم ئىچىمدە ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئەيىبلەپ ، ـــ مازار ، گۈمبەز ، ئوچۇق گۆر بولسىمۇ چۈچۈنسىز ، ئەركىنلىكىڭ بار ئادەم ئىدىك . . . ھەپتىدە بىر تۇغرام نان تىلەپ يېسەڭمۇ بارغان ـ تۇرغانلىرىڭدا سوئال ـ سوراقسىز ئىدىك . . . ئات ـ ئۇلاغسىز ، پۇل ـ پۇچەكسىز بولساڭمۇ ، مەيلى خوتەن ياكى قەشقەرگە بېرىشقا يولۇڭ ئوچۇق تېجىمەل ئىدىك . . . پۇل تاپىمەن ، باي بولۇپ قايتىمەن ، دېگەنلىرىڭگە توي ! »

تالادىن بىرنېمىنىڭ تاقىلدىغان ئاۋازى كەلدى . كېيىن ئىشكىنىڭ قۇلۇپى ئېچىلغاندەك قىلدى ، ئارقىدىنلا ئىشىك ئېچىگە ئۇلۇغ ئېچىلدى . ئىشكىنى ئاچقان ساقچى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ ، ئاياغ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى . مەن بۇ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرىپ ئۇلگۈرمەيلا مېنىڭ تۇتقۇن ھەمراھلىرىم ئورنىدىن ئىرغىپ قوپۇشۇپ تالاغا قاراپ مېڭىشتى .

ـــ قېنى ، تەرەت قاچىسىنى تۆكۈش نۆۋىتى كىمنىڭ ؟ ـــ دېدى يېشى ھەممىدىن چوڭ بويى ئېگىز ، چوقۇر كىشى .

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى لام ـ جىم دېمەيلا ئىشكىنىڭ يېنە بىر تەرىپىدىكى بۇلۇڭدا تۇرغان ئاغزى كىچىك ، بىرەر چېلەك سۇ پاتىدىغان بىر كومزەكنىڭ سۇنىماي ساق قالغان بىر تەرەپتىكى تۇتقۇچىدىن كۆتۈرۈپ ، تۆتىنچى بولۇپ ئىشكىتىن چىقىپ كەتتى .

ـــ بۇگۈن شامال يېگۈزۈش ئەجەب كەچكە قالدى ، ـــ دېدى

ئۆيدىن ھەممىنىڭ كەينىدىن چىققان يىگىت بوسۇغىدىن ئاتلاۋېتىپ .

مەن گۇندىخانىدا « شامالدىتىش » دەيدىغان دەم ئېلىش بولدىغانلىقىنى چۈشەندىم . ئورنۇمدىن تۇرغۇم بولمىسمۇ بۇ پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋېتىمەسلىك ئۈچۈن ھەممىنىڭ كەينىدىن سەيناغا چىقتىم .

« شامالدىتىش » نۆۋەت بىلەن بولسا كېرەك ، باش تەرەپتىكى ئۈچ ئۆيىنىڭ ئىشىكى ئوچۇق ، ئايناغ تەرەپتىكى ئۆيلەرنىڭ ئىچىدە ۋاراقبۇشۇاتقان ، تىللىشۇاتقانلارنىڭ ئاۋازى بولسىمۇ ، ئىشكىلىرى ھەم تاقاقلىقىدى . سەينانىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى ساقچى بىر - بىرىگە دۈمبىسىنى قىلىپ « شامالداش » قا چىققانلارنى نازارەت قىلىپ تۇراتتى . گۇندىخانا ئۆگزىسىدە ۋە ھويلىنىڭ سىپىلىغا ئوخشاش قىلىن ، ئېگىز تېمى ئۈستىدە قوراللىق ساقچىلار مىلتىقلىرىنى ئېتىشقا تەييار ھالدا تۇتۇپ ، قېتىپ تۇرۇشاتتى .

مەن « شامالداش » قا چىققانلار ئىچىدە بۇرۇتلۇق چېرىك بىلەن ئاغزى مايماق چېرىكنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدىم . ئۇلارمۇ ئايلىنىپ يۈرگەچ پات - پات ماڭا قاراپ قويۇشاتتى . بىز بىر ھەپتىدىن ئارتۇقراق ۋاقىت كۆرۈشمىگەن بولساقمۇ ، ئۇلارنىڭ تەقى - تۇرقى تونۇغىسىز دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى . ھەر ئىككىلىسى ئورۇقلاپ ، قارىداپ ، چاچلىرى ئۆسكەن ھالدا دۇانىگە ئوخشاپ قالغانىدى . بۇرۇت چاندۇرمىغانىدەك بولۇپ ، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئۆزىنىڭ زىناقلىرىنى سىلاپ ، مېنىڭكىنى ئىشارەت قىلىپ قويدى . مەن بىر تەرىپى ئىششىپ كەتكەن يۈزۈمنى تۇتۇپ قويدۇم ۋە ئىچمىدە : « قانخور ، زالىم چېرىكلەر بولسىمۇ ، مېنى ئاشۇلار بار ئۈيگە سولىغان بولسا بوپتىكەن . دەپ ئويلىدىم ، نېمىلىكى بولسا تونۇش بولغانلىقتىن تىللىشىپ ، دېۋىلىشىپ بولسىمۇ زېرىكمەي ئولتۇرار ئىدۇق . مەنمۇ ئۇلارنىڭ تۇتۇلۇپ قالغاندىن كېيىنكى تەقدىرىنى ۋە خوجايىنلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلاش بىلەن كۈن ئۆتكۈزەر ئىدىم . شۇ ياھانىدە بېشىمغا بۇنىڭدىن كېيىن نېمە كۈلپەتلەر كېلىشى مۇمكىنلىكىنى پەرەز قىلىۋالالايتتىم . . . »

ساقچىلاردىن بىرى :

— ھەممىڭ ئۆز گۆرلىرىڭگە تىقىلىش ! — دەپ ۋارقىرىدى توڭلۇق بىلەن . « شامالداش » ئاخىرلاشقانىدى .

ھەممىنىڭ كەينىدىن كىردىم . دۇمبەمدىلا ئىشىك زەرب بىلەن يېپىلدى ، قۇلۇپ سېلىندى . يەنە بايىقىدەك تامنىڭ تۆۋىگە بېرىپ ئولتۇردۇم . باشقىلار ئۈن - تىنسىز پىت بېقىشقا چۈشتى . ئارىمىزدىكى جىمجىتلىق كەچلىك تاماق — ئەسىردىن كېيىن بېرىلگەن بىر چۆمۈچ ئۇماچنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن ئاياغلاشتى . ئۇماچتىن ئىلگىرى گۇندىخانا ئاشپىزى ماڭا بىر چۆچەك بەرگەنىدى . شۇ چۆچەكنى نەدە قويۇشۇمنى بىلمەيۋاتقىنىمدا يېشى چوڭ چوقۇر كىشى باشلاپ گەپ ئاتتى :

— گۇندىپايىنى چاقىرىپ يوتقان - كۆرپە تەلەپ قىلىڭلا ھىجرىنى تەكىيىڭلارنىڭ تېگىگە قويۇپ ياتسىلە . . .

ئۇنىڭ مەسخىرە قىلىۋاتقىنىنى سەزدىم . ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھىجرىلرىنى بېشىغا قويۇۋېلىشقانىدى . ماڭا ئورۇن بەرمىگەنلىكتىن نەگە قويۇشنى بىلەلمىگەنىدىم .

— نېمانچە قاتتىق تېگىلا تاغا ؟ — دېدىم ئۆزۈمنى ئېغىر - بېسىق تۇتۇشقا تىرىشىپ ، — مەنمۇ ھەر بىرلىرىدەك ئەھلى مۇسۇلمان ، بېشىغا كۈن چۈشمەيدىغان كىم بار ؟

— گېپىم تۇگىمەي تۇرۇپلا بىرنەچچەيلەن خىرقىرىشىپ كۈلۈشتى . ئىچىدىن بىرى :

— مۇسۇلمانىنىڭ جايى بۇ دۇنيادا مەسچىت ، ئۇ دۇنيادا جەننەت . بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى گۇناھكار ، دەپ ئاتىلىدۇ ، — دېدى .

— نەپ چىقىرامدىمەنكى دېگىنى ، — دېدى ئىككىنچىسى .

ئۇلارنىڭ گېپى تىكەنلىك ، سىرلىق ، چۈشىنىكسىز ئىدى . نېمە دېيىشىمنى بىلمەيتتىم . « سىر » ئاخىر يېشىلدى . ئاشۇ ئولتۇرغان پېتىم ئۇخلاۋاتقىنىمدا كىملەردۇر ئۇستۇمگە تاشلاندى . ئاللىقانداق كۈچلۈك ، قاتمال - يىرىك قوللار ئاغزىمنى ئاچقىلى قويماي ، كالپۇكۇمنى جاۋغايلىرىم ئارىلاش قارماپ تۇتتى . ئۇستۈبشىم ، دۇمبە ، بەللىرىمگە

مۇشت ۋە تېپىك چۇشۇشكە باشلىدى . ئاغرىق دەستىدىن ئۆزۈمنى ھەرياق ئۇرۇپ تېپىچەكلەيتتىم . ۋارقىراش ئۈچۈن تىرىشاتتىم . لېكىن ، بۇ ئۇرۇنۇشلىرىمنىڭ ھەممىسى بىكار ئىدى . مەن گويا سانىڭ چاڭگىلىدىكى چۆجە ، شىرنىڭ ئالقىنىدىكى ئوغلاق ئىدىم . « گۇناھكارلار » كۆپ بولغانلىقتىن ماڭا بوشانغۇدەك ئارام بەرمەيتتى . ئۇلار خىرقىرىغان بوغۇق تاۋۇشتا :

— ھۇ ئىپلاس جاسۇس !

— مۇسۇلمان دەپ تۇرۇپ مۇسۇلمانلارنى ئوتقا ئىتتىرىدىغان يۇنۇسخور غالچا . . . — دەپ تىللايتتى . قايسى ۋاقىتتا ھوشۇمدىن كەتتىم ، بىلمەيمەن . ئەتىسى ئەتىگەنلىك ناشتىدا گۈندىپاي مېنى تۆرتۈپ ئويغاتقاندا ئېسىمگە كەلدىم . پۈت ـ قول ، ئېغىزمانلىرىم ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك قاتتىق سىرقىراپ ئاغرىيتتى . كۆز ئالدىم گىلدە بويالغان قويغاندەك قىپقىزىل كۆرۈنەتتى . قولۇمدىكى غوڭقاياق چىلىنۋاتقاندەك بوغۇق ئاۋاز غۇڭۇلدايتتى .

يېگەن تايىقىم كەم بولۇپ قالغاندەك گۈندىپايمۇ مېنى بىر نەچچىنى مۇشتلىدى . بۇ ئۇنىڭ سۆزىگە دەرھال جاۋاب بەرمىگەنلىكىم ئۈچۈنلىكىنى بىلگىنىمدە ، ئۇمۇ قولۇمنىڭ ئاڭلىماس بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگەندى .

— قاچانغىچە سىراق بولۇپ قالدىڭ ؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ۋە باشقىلارنى كۆرسىتىپ تېخىمۇ بەك تووۇلدى ، — بۇ گۇناھكارلار سېنى كېچىچە ئۆزىنى تامغا ئۇرۇپ ، يەرگە ئېتىپ ئۇخلاتمىدى ، دەيدىغۇ ؟

گەپ قىلماي تۇرىۋەردىم . بۇ بىر چاغلاردا بۇۋىسارەم بىلەن قېچىپ ، يايى ۋە قازىخانىدىكىلەرگە تۇتۇلغاندىن كېيىن ئۇچرىغان ئىككىنچى قېتىملىق جىسمانىي ئازاب ئىدى . ئۇ چاغدا يېگەن تايىقىمنى ناھەق دېگىلى بولمايتتى . مەن « قىز ئېلىپ قاچقان ، قوغلاپ كەلگەنلەرگە قارشىلىق قىلغان » ۋە ئۇلار تۇتۇۋالغاندا « قول يانداۋرغان » ئىدىم . ئەمدىكىسىچۇ ؟ بۇ قېتىمقىسىنى چۈشەنگىلى بولمايتتى . گۈندىپاي بىر نېمىلەرنى دەپ تىللىدى ، ماڭا مۇشتۇمىنى شىلتىپ پوپوزا قىلدى . گۇ-

ناھكارلارغىمۇ شۇبھە بىلەن سەپسېلىپ ئاللىنېمىلەرنى دېدى ۋە چىقىپ كەتتى .

مەن ئورنۇمغا ئاران ئولتۇرۇۋالدىم . ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك بولۇپ قالغان گەۋدەمنى تامغا يۆلەپ باشقىلارغا قارىدىم . ئۇلار تۇنۇگۈنكىدەك ئېنىق كۆرۈنمىسىمۇ بەربىر ئىلغا قىلالايتتىم ، ھەممىسى ماڭا قاراپ ئولتۇرۇشاتتى . ناھەق ، بىكاردىن بىكار يېگەن تاياق جىسمانىي ئازاب بولۇپلا قالماي ، روھىمغا شۇنداق يامان تەسىر بەردىكى ، مەن چىشىمنى چىشىمغا بېسىپ ، قەشقەردىن چىقىپ كەتكەندىن بۇيان شاجۇمەدىن باشقا ھېچكىمگە دېمىگەن سىرىمنى ئېيتىۋەتتىم :

— مەن نەچچە گاڭگۇڭلارنىمۇ ، ھۆكۈمەتنىڭ چېرىكلىرىنىمۇ قۇشقاچىنى ئۆلتۈرگەندەك جېنىنى ئالغان ئادەممەن . بىلىشەمسەن ئىپلاسلار ؟ — غەزىپىم ئۆرلىگەنلىكتىن قالغان گەپنىمۇ دەۋەتتىم ، — سەن مۇناپىقلارنىڭ بىكاردىن بىكار ئۇرغانلىرىڭ ئۈچۈن بىر ـ ئىككىنىڭ جېنىنى ئالمايدىغان بولسام ، خەپ . . .

ئۇلار گېپىمدىن قورقۇپ كەتكىنىنىمۇ بىلدۇرمىدى ، زاڭلىق قىلىپمۇ كۈلۈشمىدى ، ھەيران قالغىنىنىمۇ ئىپادىلەشمىدى ، يەنىلا تۇنۇگۈنكىدەك جىمجىت ئولتۇرۇشۇۋەردى . غەزەپ قېنىمنى قىزىتتىمۇ نېمە ، ئاغرىنقا چىداپ قوناقنىڭ جىگىلدىسى بىلەن قاياق سۇنى ئىچتىم . يېتىپ ئۇخلىدىم ۋە قوپقاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ مېنى ئۇرغان چېغىدا دېگەن « جاسۇس » ، « يۇندىخور غالچا » دېگەن سۆزلىرى ئۇستىدە ئويلىنىپ قالدىم . بۇ كىمدىن ، قانداق بولۇپ چىققان گەپ ؟

سىرنى بىر ھەپتىدىن كېيىن ئۇقتۇم . ئىككى تەرەپ بەگلەرنىڭ جېدىلىگە ئارىلاشماي قالمايدىغان چېرىك ۋە ساقچى ئەمەلدارلىرى ئىچىدە ئابلىمىت دامۇللامنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرىدىغانلارمۇ ئاز ئەمەسكەن . شۇلارنىڭ سېپىگە تەۋە گۈندىخانا ساقچىلىرىنىڭ باشلىقى « ئەدىپسىنى بېرىش » ئۈچۈن « گۇناھكارلار » نى كۆشكۈرتۇپ تاياقتا قويۇپتۇ . بۇ ئەلۋەتتە ھېنىڭ خۇلاسەم ئىدى . ئىسمىنى مەخسۇت ، دەپ تونۇشتۇرغان چوڭ ياشلىق كىشى مەندىن كەچۈرۈم سورىغاندا مۇنداق دېدى :

— سىلە گۇندىغا كىرىشتىن بىر ئاش پىشىمدەك ئىلگىرى گۇندىخانا ساقچىلىرىنىڭ باشلىقى كىرىپ : « ئەمدى قوينىڭ قوزىسىدەك شۇڭ ئولتۇرۇش ، ياسىن بەگ ، بازار بېگى ، ھۈسەن بايدەك كاتتىلارنى پايلاپ يۈرۈپ ، ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ تۇرىدىغان پايلاقچىمىز ۋاقتىنچە بۇ گۇندىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ . . . » دېدى . بىز ئۇ بەگ ، بايلارنى بىلمىسەكمۇ ، بىر جاسۇسنىڭ ئارىمىزغا كىرىدىغانلىقىنى بىلدۇق . . .

— ئەمدى نېمە بولۇپ ماڭا ئىشىنىپ قالدىڭلار ؟ — دەپ سورىدىم غەزەپ بىلەن . چۈنكى ، ئاغرىقلىرىم تېخىچە پەسەيمىگەن ، ئاچچىقىمۇ تېخى يانمىغانىدى .

— تاياق يېگەندىن كېيىن ، گەرچە بىز سىلىنى « ئۆزىنى ئۆزى تامغا ئۇرۇپ ، يەرگە ئېتىپ سارائلىق قىلدى . . . » دېگەن بولساقمۇ ، گۇندىخانا سىلە بىلەن كارى بولمىدى ، گۇندىپاي تۆپىلەپ ئۇردى . بۇنى يەتمىدى دېگەندەك ، بىر ھەپتىدىن بۇيان سىلىنىڭ نەدە يېتىپ ، تۇرۇۋاتقانلىقلىرىغا ئىگە بولمىدى . . . ساقچى باشلىقى دېگەندەك ھۆكۈمەتنىڭ كاتتا پايلاقچىسى بولسىلرى بۇ چاغقىچە شەپسى چىقاتتى . . .

— يەنە بار ، — قوشۇلدى قىرىق ياشلاردىكى بىر « گۇناھكار » ، — سىلە ھۆكۈمەتنىڭ چىرىكلىرىنى جايلىغانلىقلىرىنى ئېيتىۋاتىلا . . .

— ئۇ ئاچچىقتا شۇنداق دەپ قويغان گەپ ، — دېدىم ئالدىراپ ئىزاھات بېرىپ .

ئۇلار شۇنداقلىقىغا ئىشەندىمۇ ـ يوق ، ئىشقىلىپ مەندىن كەچۈرۈم سوراشتى . ئۆزلىرى ئۇستىدە بولسا نېرى ـ بېرى سۆزلەپ بېرىشتى . بەزىسى ھاشاردىن قاچقان ، بەزىسى غەللە ـ پاراق تاپشۇرالمىغان ، بىرى خوجايىنىنىڭ ئېشىكىنى ئولتۇرۇپ قويغان . . . دېگەندەك « گۇناھ » لىرى ئۇچۇن قامالغان بۇ يەتتەيلەن كېسىمنى ساقلاپ ، ئالدى يەتتە ئاي ، كەينى ئۇچ ئايدىن بېرى مۇشۇ گۇنىدا يېتىشىپتۇ . كېسىمدىن كېيىن ئاندىن ئولارنى ئىشقا سالىدىكەن . گۇناھكارلارنىڭ بەزىسى تاغار توقۇيدىغان ، بەزىسى كېسەك قۇيىدىغان ، بەزىسى كاندا ئىشلەيدىغان ئىشلارغا سېلىنە

دىكەن . بەزىلىرىنى پۇل تۆلەيدىغان ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا « كۆكىنى سېتىپ » گۇندىخانا پۇل تاپىدىكەن .

— مەن بۇلاڭچىلىق قىلغان ، — دېدىم ئۆزۈم توغرىسىدىكى سوئالغا يوشۇرۇپ يۈرمەيلا ئوچۇق قىلىپ ، — بىر چوڭ بەگنىڭ قىزىنى بۇلاپ قېچىشقا قاتناشقان ، ھەمراھلىرىم كۇمۇش تۇگمە تالىشىپ ۋاقىتنى ئۇتتۇرۇۋېتىتى ، شۇنىڭ بىلەن تۇتۇلۇپ قالدۇق .

ھەمراھلىرىم چۆچۈپ كېتىشتى . ئۇلار مېنىڭ « ئادەم ئۆلتۈرگەن » ، « ھۆكۈمەت چېرىكلىرىنى بوغۇپ تاشلىغان » لىقىمغا ئىشەنمىگەن ھالدىمۇ ، قولۇمدىن ئاشۇنداق قىلىشىنىمۇ كېيىندىغانلىقىغا قول قويدى بولغاي ، ئېغىر تىنىشىپ ، مەندىن نېرى بولۇشتى . بۇنىڭ يەنە بىر تەرىپىمۇ بار ئىدىكى ، مەن دېگەندەك گۇناھ ئۆتكۈزگەن كىشىنىڭ كېسىمى يەڭگىل ، قىسمىتى خەيرلىك بولمايتتى .

ئۆزۈمۇ كۆتىمگەن ھالدا ھۆرمەتلىك مۆتىۋەر « گۇناھكار » غا ئايلىنىپ قالدىم . ھەمراھلىرىم قول بارماقلىرىنى ئارا قىلىپ ، زىغىر ۋە شال پاخالىرىنى ئۇگدەپ ، يىرىك پاخالدىن ماڭا چۇشەك تەييارلىدى ۋە باشقىراق ياتسۇن دەپ جاي راسلىدى . مەيلى ئەتىگەنلىك ياكى كەچلىك تاماق ۋاقتىدا مەن قاچىنى قولۇمغا ئالمىغۇچە ئۇلارقول ئۇزاتمايدىغان بولدى . « شامالداش » قا چىقىش ۋە كىرىشتە قاتارنىڭ ئالدى مېنىڭ بولدى ، مەن قوپۇپ چىقمىغۇچە باشقىلار ماڭا قاراپ تۇرۇشاتتى . بۇلار ئەشەددىي « كاللا كېسەر » لەردىن ئىكەنلىكىمدىن قورقۇش ۋە تەپ تارتىشمۇ ؟ شۇنداق دېيىشكىمۇ بولار . لېكىن ، مەن ئۇلارنىڭ باي ـ بەگلەردىن ئالالمىغان ئۆچىنى « ئاجايىپ » يول ۋە ئۇسۇل بىلەن ئالغانلىقىمغا (گەرچە مۇۋەپپەقىيەتسىز چىققان بولسىمۇ) بېغىشلانغان ھۆرمەت بار ئىدى . ئەمەلىي ئەھۋالنىڭ ئەينىنى ، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بولسا ئۇلارغا ئېيتىپ بېرەلمەيتتىم .

بىزنىڭ گۇندىدىكى « گۇناھكار » لارنىڭ مۇناسىۋىتىدە يۇز بەرگەن بۇ ئۆزگىرىشكە گۇندىپايلارمۇ دىققەت قىلدى بولغاي ، ئون بەش كۇنلەرچە ۋاقىت ئۆتكەندە مېنى باشقا بىر ھويلىغا يۆتكىۋەتتى . مەن بۇ

يۆتكەشىنىڭ ياخشىلىق ياكى يامانلىقتا تەۋە ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرىپ بولـ
غۇچە ئۇچ كۈن ئۆتتى . تۆتىنچى كۈنى مېنى ئىككى ساقچى يالاپ ، مېنى
دەسلەپ سوراق قىلغان تورۇسى ئېگىز ، چوڭ ئۆيگە ئېلىپ كىردى . بۇ
قېتىم سوراق ئۆيىدە بۇرۇن مەن كۆرگەندىن باشقا يەنە سەللىلىك ئۇچ
كىشى ، ئاق شاپاق دوپپا ، تىزىغا يەتكۈدەك بوز يەكتەك ، بوز ئىشتان ۋە
سەندەل كىيگەن ياش ، ئوتتۇرا ياشلىق ئۇچ كىشى بار ئىدى . بۇ
ئۇچەيلەن بېلىنى كۆك سەگەز بەلۋاغدا باغلىغان بولۇپ ، ئۇچىلسىنىڭ
قولىدا قىسقا ساپلىق قامچا بار ئىدى .

يۇرىكىم ئېغىپ ، ئۇستۈمگە سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكىپ
كەتتىم . « مېنى قامچىلايدىغان ئوخشايدۇ » دېگەن ناھايىتى يامان بىر
سېزىم پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىۋالغانىدى .

مېنى يالاپ ئېلىپ كىرگەن ئىككى ساقچى ئۇدۇلدىكى بىرلىرىنىڭ
ئىشارىتى بىلەن گەپ ـ سۆزسىزلا پاچىقىمغا تىزلاپ ، مۇرەمدىن بېسىپ
تىزلاندۇردى . ئارقىدىن مەن دەسلەپ كۆرگەن پاكار سوراقچى ساقچى
ئەمەلدارىنىڭ بوغۇق ، چۈشىنىكسىز ئاۋازىنى ئاڭلىدىم . ئۇ قولىدىكى بىر
قەغەزنى ئوقۇۋاتاتتى .

ئۇنىڭ ئوقۇشى ئۇزاق داۋام قىلمىدى . تۆڭچى باشقا بىر قەغەزنى
ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى ، گېلىنى قىرىپ قويۇپ : « ھۆكۈم » دەپ تۇتـ
لىدى . مەن چۆچۈپ بېشىمنى كۆتۈردۈم . ئۇنىڭ ئوقۇيدىغىنى
ئۇستۈمدىن چىقىرىلىدىغان ھۆكۈم ـــ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەقدىرىمنى
بەلگىلەيدىغان خىتاب ئىدى .

« ھۆكۈم » دەپ تۇۋلىغاندىن كېيىن تۆڭچىنىڭ ئاۋازى پەسكويغا
چۈشۈپ ، بىر خىل ، تەمكىن داۋام قىلدى . ئۇ مېنى دۆت ، ئەقلىدىن
ئادىشقان سەۋدايى ، يۇرتىدىن كېچىك تۇرۇپلا قاچقىپ چىقىپ كەتكەن
تېجىمەل ، قەلەندەر ، كىم بىرنان بەرسە شۇنىڭ كەينىدىن مېڭىپ ، بۇيـ
رۇسا ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ يانمايدىغان ياۋۇز » دەپ قارىلىدى . ئەمەلي
جىنايىتىم سۈپىتىدە ئابلىمىت دامواللانىڭ قىزىنى بۇلاشقا قاتناشقانلىقىمـ
نىڭ جەريانى ناھايىتى تەپسىلي ئوقۇلدى . ھەر بىر تەپسىلات ۋە

جۈملىلەر ئىچىدىكى ماڭا تەئەللۇق قىسىملاردا مېنى دۇنيادىكى ئەڭ ئەسكى
تىل ـ ھاقارەتلەر بىلەن سۈپەتلىدى . ئاخىر « مۇنداق چارە كۆرۈلدى »
دەپ باشقا بىر ۋاراق قەغەز ئالدى . قولىقمىنى دىڭ تۇتۇپ
ئاڭلاپ تۇردۇم :

ـــ ۋەھشىيلەرچە قىلىنغان بۇ ئادەم بۇلاڭچىلىقىغا جىنايەتچى
ئاللاھبەردى رەت قىلماي قاتناشقان . ئەمما ، ئۇ ھۆكۈمەتكە سادىق ،
ئىززەتكە لايىق ، مۆتىۋەرلەرنىڭ مۇنەۋۋەرى بولغان ئابلىمىت دامواللا بەگـ
نىڭ سۈتىتەك ئاق ، گۆھەردەك پاك پەرزەنتىنى ئېلىپ قېچىپ بولۇپ ،
ھۆكۈمەتنىڭ دانا ، ئۇنۇملۇك تەدبىرلەر بىلەن ھامان بۇ ياۋۇزلۇقنىڭ
شەرمەندىسىنى چىقىرىدىغانلىقىدىن چۆچۈپ ، قورقۇپ ، قىزنى ساق ـ
سالامەت پېتى ئۆز ئۆيىگە ئەكىلىپ تاپشۇرۇپ بەرگەن . ئەسلىدە بۇ مۇنا
پىق جىنايەتچىگە ناھايىتى ئېغىر جازا كېسىلىشى كېرەك بولسىمۇ ،
شەپقەتلىك ئابلىمىت دامواللا بەگنىڭ ئۆزى ۋە يۇرت نامىدىن تىلىۋېلىشى ،
مۇرۇۋۋەتلىك ئامبال دارىنىڭ تەڭداشسىز شاپائەت قىلىپ تەستىقلىشى بـ
لەن ، مەزكۇر ياۋۇز جىنايەتچىنىڭ كەچۈرگۈسىز گۇناھى بىر ئىپپەتلىك
قىزنىڭ بىباھا نام ۋە نومۇسىنى ساقلاپ قالغانلىقى بەدىلىگە كەچۈرۈم
قىلىنىدىغان ھۆكۈم چىقىرىلدى . . .

تۆڭچىنىڭ تېخىمۇ ئۇزۇن ، تېخىمۇ مۇرەككەپ سۆزلىرىگە دىققەت
قىلالمىدىم . يېنىك تىن ئالدىم . شۇ تىن بىلەن تەڭ ئۇستۈمدىن ئېغىر
يۈك چۈشۈپ كەتكەندەك يەڭگىللەپ قالدىم . نېمىلا بولمىسۇن ، بۇ
ھەققىي ياۋۇزلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئورا كولاش جېدىلى ئىچىگە قىستۇرۇـ
لۇپ قېلىپ يەنە قۇتۇلغانىدىم . . .

مېنى ساقچىلار يەرگە ئۇستۈرۈشكە باشلىدى . بۇنىڭ نېمە ئىش
ئىكەنلىكىنى ئورنۇمدىن تۇرغۇزۇۋاتقاندا ئاندىن ئۇقتۇم . ماڭا قىلىنغان
شەپقەتلىك ھۆكۈم ئۇچۇن ھەشقاللا ئېيتماي ھاڭۇېقىپ قالغانىكەنمەن .

شىللەمدىن دۇشكەللەپ ـ ئىتتىرىپ سىرتقا چىقارغاندىن كېيىن ،
ئىككى تەرىپىمگە ئەمدى بايقاتماي كۆرگەن قامچىلىقلاردىن ئىككىسى كېـ
لىپ ، بىرى ئارقامغا ئۆتتى .

— ماڭ ! — دېدى ئۇلاردىن بىرى توڭلۇق بىلەن
نەگە ، قانداق مېڭىشىمنى بىلەلمەي ئۇلارغا قارىدىم .
— ئالدىڭغا ماڭ ! — سول تەرىپىمدىكى قامچا تۇتقان كۆتمەك بۇرۇت ئېڭىكى بىلەن ئالدىمىز تەرەپنى ئىشارەت قىلدى .
ئۇ ئېڭىكى ئارقىلىق ئىشارەت قىلغان تەرەپكە قەدەم تاشلىدىم . ناھايەت مەن ناھايىتى سېغىنغان ئەركىن ھاۋاغا — سىرتقا چىقتۇق . گۇندىخانىنىڭ ئالدىدا بىر تالاي ئەرلەر ، ئاياللار نېمىگىدۇر تەلمۈرۈپ ، نېمىگىدۇر ئۈمىدلىنىپ تۇرۇشاتتى . ئۇلار قانداقتۇر باللىرى ، تۇغقانلىرى ھەققىدە خەۋەر ئاڭلاش تەقەززاسىدا تۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى . بۇنىڭدىن مېنىڭ ئۈستۈمدە بولىدىغان « ھۆكۈم » سىرت ئۇچۇن مەخپىي ئەمەسلىكىنى بىلگىلى بولاتتى . « ھۆكۈم » پەقەت مەن بىر ئادەم بىلەنلا ئاياغلاشقانلىقى ئۇلارنىڭ تەقەززاسىنى يوقاپ چىقىراتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مەندىن بىر نېمىلەرنى سورىماقچى بولۇشاتتى ، بەزىلىرى مېنى قارغاپ ، تىللايتتى . ئىككى يېنىم ۋە ئارقامدىكى قامچىلىقلار ھېچكىمنى يېقىن يولاتماي مېنى ئىنتىرگەندەك ئېلىپ ماڭدى ۋە ئۇلاردىن نېرىراق ئېلىپ بېرىپ قويۇپ بەردى .
— بولدى بار ، ئىنساپ ـ تەۋپىقلىق ، ھالال مۇسۇلمان بولۇپ ياشا . ئاللاھنىڭ پەرزى ، رۇسۇلىللانىڭ سۈننەتلىرى ، ئادالەتلىك ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىنى تەرك ئەتمە ! — دېدى كۆتمەك بۇرۇت .
ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئېنىق ئاڭلىغان ، ياخشى چۈشەنگەن بولساممۇ ، ئۇمۇ مېنى ئالداۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، ئەركىنلىككە چىققىنىمغا ئىشىنەلمەي ئۇرنۇمدا بىر ھازا تۇرۇپ قالدىم . ئەمما مېنى يالاپ چىققان قامچىلىقلارنىڭ قارىسى يېتكەندىن كېيىن قاماقتىن تولۇق قۇتۇلغانلىقىمغا ئىشەندىم ـ دە ، پۇتلىرىمنى تەستە يۆتكەپ مېڭىپ كەتتىم . مەن ئەركىنلىككە چىققانىدىم . يوللار ئەركىن ، ئۆيلەر ئەركىن ، دەل ـ دەرەخلەر ئەركىن ، نەپەس ئالدىغان ھاۋامۇ ئەركىن تۇيۇلاتتى . خۇشاللىقمدىنمۇ ياكى نەچچە ۋاقىتتىن بېرىكى ئازابتىنمۇ ، پۇت ـ قولۇمدا جان يوق ، بەدىنىم بوشاپ ، يۈمشاپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى .

خىلۇەت كوچىلار ئارىلىقىدىكى بىر كىچىك كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ ، ئەمدى نېمە قىلىشىم ، نەگە بېرىشىمنى ئويلىدىم . شۇ يەردە ئابلىمىت دامۇللامنىڭ قورۇسىدىكى ياقۇپقا ئوخشاش كىشىلەر يادىمغا كەلدى . ئاشۇلارمۇ بارارغا يېرى يوق ، قىلىدىغانغا ئىشى يوق ، ئامالسىزلىقتىن ئۆزىنى زۇلۇمغا تۇتۇپ بەرگەن ساناقسىز كىشىلەرنىڭ ۋەكىللىرى ئەمەسمۇ ؟ ئەلۋەتتە ، مەن ئۇلارغا ئوخشىمايمەن . مېنىڭ « كەسپىم » بار ، ئون يىل جەريانىدا شۇغۇللىنىپ كۆنگەن ، ئادەتلەنگەن ئىشىم بار ، ئۇ بولسىمۇ تىلەمچىلىك !
توغرا ! تىلەمچىلىك قىلىش كېرەك . شاجۇمەنى تېپىپ ، بېشىمغا كەلگەن كۈنلەرنى دەيمەن ، دەرۋىش ـ قەلەندەر بولۇپ تىلەمچىلىك قىلىپ قەشقەرگە كېتىمەن . بۇۋىسارەمنى نەدىن بولسىمۇ تاپىمەن ! ئۇ ھازىرقى ئەپتىمنى كۆرۈپ قورقسىمۇ ، قوغلىسىمۇ بەربىر ، بىر كۆرمىسەم ئارماندا كېتىمەن .
ئاشۇ پىكىرلەر ئاتا قىلغان غايىبانە كۈچىنىڭ تۇرتكىسىدە ئورنۇمدىن شاققىدە تۇرۇپ ، ھازىرلا بارمىسام بولمايدىغان بىر يەرگە ئالدىرىغاندەك تېز مېڭىپ كەتتىم .
پۈتۈن ئىسسىق سەل يانغىنىغا قارىماي ، دىمىق بوشاشمىغان كۈنلەر ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ كوچىلاردا مىغ ـ مىغ ئادەم ، بازار قىزىپ كەتكەنىدى . بۇ مەن يەتتە ـ سەككىز ئايدىن ئىلگىرى بىلىدىغان بازارنىڭ نەق ئۆزى ، ھېچنەرسە ئۆزگەرمىگەنىدى . مەن شۇ تاپتىلا شەھەردىن چىقىپ ، شاجۇمەنى ئىزدىسەم تاپالماسلىقىمغا كۆزۈم يەتتى . ئەگەر شاجۇمە شۇ بۇرۇنقى ئەسكى گۇمبەزدە بولغان تەقدىردىمۇ ، كۈپكۈندۈزدە گۇمبەز ساقلاپ ياتالمايتتى . يەنە تىرىكچىلىك يولىدا ئاللىقانداق بىر كوچا يېكى دوقمۇشلاردا بىر توغرام نان ئۈچۈن تەمتىرەپ يۈرگەن بولۇشى مۇمكىن ئىدى .
بازار ئارىلاپ ئۆزاق يۈردۇم . قاسساپلار قاتارىدا ، چاي ، مۇچ ، دورا ـ دەرمەك يايمىلرىنىڭ ئەتراپىدا ، باققاللارنىڭ غالتەكلىرىنىڭ يېنىدا بولدۇم . ئاشخانا ، ناۋايخانا ، چايخانا ، زاسۇيىپەزخانا . . . ئالدىدا ئايلاندىم .

قەلەندەرلەر ، دەرۋىشلەر ، تېجىمەللەر ئۇچۇن مۇشۇنداق جايلار يۇرىدىغان ، تۇرىدىغان ، ئايلىنىدىغان ، قورسقىنى باقىدىغان ئورۇن بولۇپ ، زىننەت بۇيۇملىرى ، گەزمالار ، ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقلىرى ۋە باشقا نەرسىلەر ساتىدىغان جايلاردىن نەپ چىقمايتتى . مەن يۇرگەن ، ئايلانغان جايلاردا شاجۇمەمۇ ، ماڭا تونۇش ھۇسېين پوكانچىمۇ ئۇچرىمىدى . شاجۇمە باشقا شەھەرلەرگە كەتكەن ، ھۇسېين پوكانچى تاپقان ـ تەرگىنىنى بىر تۇغقان ئىنسىگە بەرگىلى سەھرا غا كەتكەن بولۇشىمۇ مۇمكىن . مەيلى ئۇلار بولسۇن ـ بولمىسۇن ، ماڭا نان كېرەك ئىدى . قورسقىم ئېچىپ ، ئۇچەيلىرىم تارتىشقىلى تۇردى . مەن ئاۋۇال قورساق بېقىش ، بولسا ئەتە ئەتىگەن يەيدىغانغىمۇ ئېشىنىش ، شەھەر دەرۋازىسى ئېتىلىشتىن ئىلگىرى شەھەردىن چىقىپ كېتىپ ، كەچكە ئۇلگۇرۇپ گۇمبەزگە قايتىش قارارىغا كەلدىم ۋە تاشلۇەتكەن تىلەمچىلىك يولىغا قايتا قەدەم تاشلىدىم .

تىلەمچىلىكتىن قول ئۇزۇپ ، قايتا كىرىشىش بۇرۇنقىدىنمۇ ئېغىر كەلدى . ئۆز ـ ئۆزۇمچە خورلىنىش ھېسلىرى بىلەن ئازابلىناتتىم . ئۇستۇېشىمنىڭ كىر ـ قاسماقلىقى ، چاچ ـ ساقاللىرىمنىڭ ئۆسۈكلۇكى دەرۋىش ، تېجىمەل ئىكەنلىكىمگە ئاساس بولالىسمۇ ، كىشىلەر مېنى « ئىشتىن تاشقىرى » دېۋانە كۆردىمۇ نېمە ، بىر نەرسە بەرمەي تىللاپ ، سەتلەپ قوغلايتتى . بەزىلىرى تىللاشقىمۇ ئېرىنىپ ، نىجاسەتتىن يىرگەنگەندەك تەتۇر قارايتتى . ھەممىدىن قەبىھ ، يامان ئەلەم قىلىدىغىنى كەسپداشلىرىمنىڭ تىلى ۋە تەنىسى ئىدى . ئۇلار ئۆز سېپىگە قوشۇلۇشۇمنى گويا بىر چوڭ ئاپەتكە ئۇچرىغاندەك بىلىشەتتى .

چۇش پېشىندىن تارتىپ ناماز ئەسىردىن يانغۇچىلىك ئارىلىقتىكى تىرىشچانلىقىم كۆپ ئۇنۇم بەرمىدى . پۇچۇق نان ، بىرەر كاپام ئاشمۇ تېلىيەلمىدىم . ئاخىر زاسۇيىپەز ۋارقىراۋاتقان تەرەپكە قاراپ ماڭدىم . ئۇ يەردە نان تېلىيەلمىگىنىمدىمۇ تاشلۇەتكەن كاللا ـ پاقالچاقلارنى كولاشتۇرۇپ ، قورساق مەسلىسنى ھەل قىلغىلى بولار ، دەپ ئويلۇنىدىم . كۆتۈلمىگەندە بىرى جەينىكىمگە نوقۇدى . بۇرۇلۇپ قاراپ ھەيران قالـ

دىم . يېنىمدا ھېجىيىپ دېگۈدەك چولپانخان تۇراتتى ، بۇ گۈسوزىنىڭ قورۇسىدىكى ھېلىقى چولپانخانىنىڭ نەق ئۆزى ئىدى . ئۇنىڭ پېشانىسىدە بادام چوڭلۇقىدا تاتۇق پەيدا بولغانىدى . بۇ گۈسوزىنىڭ تايىقىنىڭ يالدامىسى ئىكەنلىكىنى ئەسلىدىم . باشقا جەھەتلەردىن ئۇ يەنىلا مەن كۆرگەن چاغدىكىدەك « تەتەي » چە كىينىگەن بولۇپ ، چاچلىرىلا ئىككى ئۆرۈم ئىدى . شۇ تاپتا ئۇ ماڭا خېلى قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدى . كۆز چۆرىلىرى ۋە جاۋغىيىدىكى قورۇقلار كۆپەيگەن ، چىرايىمۇ بىلىنەرلىك سولغانىدى .

— چولپانخان ؟ — دېدىم ئۇنى تونۇغانلىقىمنى ئىپادىلەپ .

— قارايمەن ، قارايمەن ، شۇمۇ ، ئەمەسمۇ دەيمەن . بىر قارىسام سىلە شۇ ئاللاھبەردى ، بىر قارىسام ئەمەستەكمۇ قىلىلا ، سىلىنىڭ كەينىلىرىدىن يۇرگىلى ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت بولدى . . . قانداق ، سالامەت تۇرلىمۇ ؟

مەنمۇ ئۇنىڭدىن ھال ئەھۋال سورىدىم ۋە :

— بۇ بازاردا نېمە ئىش قىلىپ يۇرىلا ؟ — دېدىم .

— گەپ قىلىپ بەرسەم گەپ جىق ، دېدى ئۇ ئېغىر خورسىنىپ ، — يۇرسىلە بۇ يەردىن كېتەيلى . بۇ تەرەپلەردە قازىخانىنىڭ يالاقچىلىرى كۆپ . ئىككىمىزنى بىر يەردە كۆرسە « نامەھرەم » دەپ تۇتۇۋالىدۇ . باشقا ئىشلىرىمۇ يوقتەك تۇرىدىغۇ ؟

« ئىككى ئاش پىشىم » ۋاقىت مېنى كۆزەتكەن ئايال بىكارچى ئىكەنلىكىمنى بىلىپ بولىدۇ ـ دە ! ئۇنىڭ كەينىدىن ئون ـ ئون بەش قەدەمچە ئارىلىق تاشلاپ ئەگەشتىم . ئۇنىڭ باشلاپ بارغان جايى چېرىكلەر چۇشكۇنى ئەتراپىدىكى مەھەللە بولۇپ ، بۇ يەردە چېرىكلەر ۋە ئۇلارنىڭ بالا ـ چاقىلىرى كۆپ بولغانلىقتىن ، « تەتەي » لەرمۇ بەھۇزۇر يۇرىۋېرەتتى . شوپاڭخانا ، مۇسەللەسخانا ، بوزىخانا ، گۆرۇخانا ، قىمارخانا . . . دېگەنگە ئوخشاش ئىسلام دىنىغا مۇخالىپ جايلار ۋە شۇنداق ئىشلارنى قىلىدىغان جاڭگۇيدىلەرمۇ كۆپ ئىدى . قازىخانىنىڭ ھۆكۈمى ، پەرمانلىرى شەھەرنىڭ بۇ رايونىغا ئاساسەن ئۆتەيتتى . چولپانخان بىر

كۆل بويىغا كېلىپ توختىدى ، مېنى يېقىنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن « جىنىدەك ئولتۇرۇپ تۇرسىلا » دەپ يوقاپ كېتىپ ، ئىككى نان كۆتۈرۈپ قايتىپ كەلدى .

— قورساقلىرى ئاچتۇ بەلكىم ، — دېدى ئۇ نانىنى ماڭا تەڭلەپ .

« ئىككى ئاش پىشىم كۆزەتكەن - دە ، مېنى ، — دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، — شۇڭا قورسىقىمنىڭ ئاچ - توقلۇقىنى بىلمىدۇ . . . »

نانىنى ئېلىپ سۇغا چىلاپ يېيىشكە باشلىدىم . ئۇ بايا تىن سورىغان سوئالىمغا ئەمدى جاۋاب بەردى : گۇسوزىنىڭ ئۆزىنى ھۆكۈمەت قاماققا ئالغاندىن كېيىنلا ھويلا ، ئۆي ، دۇكان قاتارلىق ھەممىنى تەئەللۇقاتىنى مۇسادىرە قىلىپ ، ئىشلەمچى ئايالالرغا ئاز - تولىدىن پۇل بېرىپ قوغلاپ چىقىرىپتۇ . نامدا قوغلاپ چىقاردۇق دېسىمۇ ، تۇرمۇشتا قىينىلىپ قالىسىلەر دېگەننى باھانە قىلىپ ، بويتاق چېرىكلەرگە خوتۇنلۇققا تېگىسىلەر ، دەپ چېرىك چۈشكۈنىگە ئاپىرىپتۇ . ئۆمەراخۇنمۇ « ئازاد » بويتىيۇ ، يەنە چېرىك چۈشكۈنىدىكىلەرگە مۇسەللەس ياساشقا بۇيرۇلۇپتۇ . گۇسوزىنىڭ بۇرۇنقى قورۇ - جايىنى ھۆكۈمەت ئىگە بولۇپ ، ئىككى گۆرۈكەش جاڭگۈيدىگە بۆلۈپ سېتىپتۇ .

— گۇسوزا ئۆلۈپ بېرىدىكەن - دە ؟ — دەپ سورىدىم .

— ئۇنى بەش يىللىق كەستى ، — دېدى چولپانخان چىرايىدا ھېچقانداق ئىپادە يوقلا ، — يىگىرمە كۈنچە ئىلگىرى بەش يىللىق كەستى . ئۇنىڭ ئىشلەمچىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاپىرىپ كېسىم ئېلان قىلغانىنى ئاڭلاتتى . ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتۈپلا ئۇ بىر شوپاڭخانا ئاچتى « قالماق كۆلى » مەھەللىسىنىڭ يېنىدا . . . مېنى ئۇ چېرىك چۈشكۈنىدىن دۇكىنغا ئاپىرىۋالغانىدى ، قېچىپ چىقتىم .

ئۇنىڭ باتۇرلۇقىغا ھەيران بولساممۇ خاۋاتىرلىنىپ سورىدىم :

— تۇتۇۋېلىپ ئازار بېرىپ يۈرمەس ؟

— بېشىمغا كەلگەنى كۆرمەمەن ، — دېدى ئۇ ئېغىر تىنىپ ، — ماڭا ئوخشاش مەزلۇم - ئاجىزلار توپ - توپ يۈرۈپتىغۇ ئەنە . . .

جەنىنەتخانىنى سورىدىم . ئۇ جەنىنەتخانىنىڭ مەن تۇتۇلغان ھېلىقى

كېچىدىكى تاياقتىن ئۆرە بولالمايا يېتىپ قالغانلىقىنى ، بىر ھەپتىدىن كېيىن گۇسوزىنىڭ ئۇنى ھەيدەپ چىقارغانلىقىنى ، كېيىن قانداق كۈنگە قالغانلىقىدىن خەۋىرى يوقلۇقىنى ئېيتىپ بولۇپ :

— دېسەم - دېمىسەم بەندىچىلىكىنى ئادا قىلدى بولغاي ، — دەپ يەرگە قاراپ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى .

مېنىڭمۇ كۆڭلۈم بۇزۇلدى . جەنىنەتخان بىلەن چولپانخانىڭ شۇ چاغدا تاياق يېيىشىگە ئاساسەن مەن سەۋەبچى ئىدىم . ئەمما ، ھازىر بۇ يەردە بۇلارنى سۆزلەشمۇ بىئەپ ھەم پايدىسىمۇ يوق ئىدى . ئىككىمىز بىر ھازا كۆز يېشى قىلىشقاندىن كېيىن چولپانخان يەتتە - سەككىز ئايدىن بېرى نەدە يۈرگەنلىكىم ، نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىم بىلەن قىزىقتى . شۇ چاغدا ماڭا ھەمراھ ھەم مۇڭداش بولۇپ قالغان بۇ ئېزىلگەن ئايالغا ھەممىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بەردىم . سۆزلىگەنسېرى بىر تەرەپتىن يەڭگىللەپ قالغاندەك بولسامۇ ، يەنە دەرھاللا ئىچىم ئېچىشىپ ، كىملەرنىدۇر ۋارقىراپ - جارقىراپ تىللىغۇم ، كىملەرنىدۇر بوغۇپ تاشلىغۇم كېلەتتى .

— بۇگۈن چۈش بىلەن بوشاپ چىقىشىم ، — دەپ تۇگەتتىم گېپىمنى .

— تۇرغان - پۇتكىنى گۇناھ ، قىلغان - ئەتكىنى جىنايەت تۇرۇپ ياخشى ياشايدىغان ، غەمسىز كۈن ئۆتكۈزىدىغانلار قانداق ئادەملەردۇ ، سىلە بىلەن بىزنىڭ دۇنيالىغا تۆرىلىپ قېلىشتىن باشقا نېمە گۇناھىمىز بار ؟ — دېدى ئۇ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ .

گەپ قىلماي سۇ يۈزىگە قاراپ ئولتۇردۇم . شامالسىز دېمىقتا كۆل بېتىمۇ تىپتىنچ ، ئەينەكتەك پارقىراپ تۇراتتى . ئۇششاق پاقىلار ۋە سۇ ئۆمۈچۈكلىرىلا ئۇنىڭ چەتلىرىدە سەكرىشىپ ، ئۆزۈپ يۈرۈپ ، يېنىك ، سۇس دولقۇن چىقىراتتى .

— بارىدىغان ، تۇرىدىغان يەرلىرىمۇ يوق ئىكەن ، كەچتە نەدە تۇنەيلا ؟ — دەپ سورىدى چولپانخان ئۆزاق جىملىقتىن كېيىن .

— بارار جايىممۇ ، تۇرار جايىممۇ ئەسكى گۆمبەز ، كونا قەبرىس-

تانلىق ، ــ جاۋاب بەردىم ھايالسىز ، ــ مەن كۆنۈپ كەتكەن .

ئۇ ماڭا كۆتۈرۈلۈپ بىر قارىۋېتىپ ، يەنە سۇغا تىكىلدى ـ دە ، ئۆز ـ ئۆزىگە دەۋاتقاندەك :

ــ گۈسۇزىنىڭ شوپاڭخانىسىدىن قېچىپ چىققىلى بىر ھەپتە بولدى . قاچقان كۈنى كېچىسى ماڭا تونۇش بولغانلىقتىن چېرىكلەرنىڭ كۆكتات ئېتىزلىقىدا تۇنىدىم . كېيىن سېپىل تۈۋىدە بىر گەمگە ئوخشاش بىر ئۆينى تاپتىم . كۈندۈزلىرى بۆرىدىن قاچقان ئوغلاقتەك تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرۈپ ، ئاخشىمى شۇ ئورىدا قوندۇم ، ــ دېدى .

ــ شەھەردىن چىقىپ كەتسىلە بولمامدۇ ؟ شەھەر ئىچىدە ھامان گۈسۇزا بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالمايمەن دېگىلى بولمايدۇ ــ دېدىم ، شۇنداق دېگىنىم بىلەن شەھەر سىرتىدا نېمە قىلالىشىنى بىلمەيتتىم .

ــ مەنمۇ شۇنى ئويلىغان ، ــ دېدى ئۇ ئېغىر تىنىپ ، ــ لېكىن ، شەھەر تېشىدا مۇشۇ كىيىم ۋە ئەپتىم بىلەن نېمە ئىش قىلىمەن ؟ كىم ماڭا بىر بۇردا نان بېرىدۇ ؟ شەھەردە يۈرسەم بىلمىگەنلەر « چېرىكلەرنىڭ خوتۇنى ئوخشايدۇ . . . » دەپ كارى بولمايدۇ . قاڭقىپ يۈرسەم ھال ـ كۈنى ياخشىراق بىرمۇرتە ئائىلە خىزمەتكە سالارمىكىن دەپ تەمە قىلىپمۇ يۈرۈۋاتىمەن . لەگپۇڭ ساتتىغان بىر خوتۇن بىلەن ناسۋالچى بىر مومايغا ئەھۋال ئېيتىۋىدىم . ئۇلار ئۇقۇشۇپ باقماقچى بولۇشتى . . .

ئۇنىڭ ئەمدى نېمە ئىش قىلماقچى بولغانلىقىنى بىلگۈسى كەلگىنىگە قارىتا :

ــ مەن قەشقەرگە كېتىمەن ! ــ جاۋاب بەردىم ، ــ پۇل تېپىپ كېتەي دەپ تاس ـ تاماس قالدىم جاندىن ئايرىلغىلى ، تىلەمچىلىك قىلىپ بولسىمۇ كېتىمەن .

ــ مېنى بىللە ئېلىپ كەتمەملا ؟ ــ ئىلتىماس قىلدى ئۇ خىلىدىن كېيىن ، ئۇ بۇ سۆزلەرنى دېگەندە بېشىنى يەردىن كۆتۈرەلمىدى . ئۇنىمۇ ناھايىتى پەس ۋە تىترەپ چىقتى .

چۆچۈپ كەتتىم . ھېچقانداق كاپالەتكە ئىگە بولمىغان تۇرمۇشۇم ئۆزۈمگىمۇ ۋەھىمە سېلىپ تۇرغان چاغدا ، يەنە بىر ئايالنى

ئەگەشتۈرۈۋېلىش ماڭا يەڭگىلى بولمايدىغان قىيىنچىلىق تۇغدۇراتتى . يەنە بىر جەھەتتىن ــ بۇ تېخى ھەممىدىن مۇھىم ــ قەشقەردە مېنى قانداق تەقدىر ، قايسى قىسمەت كۈتىدىغانلىقىمۇ نامەلۇم ئىدى . ئىزدەيدىغىنىم بۇۋىسارە ، ماڭا توسقۇنلۇق قىلىدىغانلار بولسا ناھايىتى كۆپ ، كۆچلۈك ۋە ياۋۇز ئىدى . بۇلارنى چولپانخان بىلمەيتتى ، چۈشەنمەيتتى ، ئۇنىڭغا بىلدۈرۈش ، چۈشەندۈرۈشكىمۇ بولمايتتى .

ــ بۇ سىلىگە قىيىنمۇ ـ ھە ؟ ــ سورىدى ئۇ يېلىنغان ئاھاڭدا .

ــ قىيىن ، بەكمۇ قىيىن چولپانخان ، ــ دېدىم راستىنى ئېيتىپ ، ــ يول بەك يىراق ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر ئىككىمىزنىڭ ئىگە ـ چاقىسى يوق ، پۇلىمىز يوق شارائىتتا بۇ يولنى ماڭالمايمىز ، نېمە يەپ ، نېمە ئىچىمىز ؟

ــ بۇ يەردىمۇ ماڭا ئاسان دەملا ؟ ــ ياش تۆكتى ئۇ ئۆكسۈپ ، ــ مەن قىشقىچە ئۆلۈپ قالىمەن ، ھېچ بولمىسا قىشىچە ئۆلۈپ كېتىمەن . مەن سىلى بىلەن ئوخشاش تىلەمچىلىك قىلىپ قەشقەرگە ، ئاندىن سېرىقبۇيىغا ــ يۇرتۇمغا بېرىۋالسام دەپتىم . . .

ــ بوپتۇ ئەمىسە ، ــ دېدىم ئاخىر ئۇنىڭ بىچارە ھالىتىگە ئىچىنىپ ، ــ تىلەمچىلىك قىلايلى ، مەن قىلاي . . . تاپقاننى تەڭ كۆرەرمىز . . .

ئۇنىڭ ياش يۈزى كۆزلىرىدە غەلىتە ، ھاياجانلانغان ۋەسەبىلىككە تەڭ ياتىدىغان نۇر ئەكسلەندى . ئۇ قولۇمغا ئېسىلىپ يىغلىۋەتتى . ئەگەر بۇ تالا بولمىغاندا ، كۆل بويىدا يەنە بىر مۇنچىلىگەن ئادەملەر بولمىغاندا ئۆزىنى ماڭا ئاتىدىغاندەك قىلاتتى .

ــ سىلىگە ئاساندەك بىلىنۋاتامدۇ ؟ ــ ئەسكەرتىپ قويدۇم ، ــ راستىمنى دېسەم ، بۇ يولدا ماڭغاندىن كۆرە ئۆلۈم يولىغا مېڭىش يەڭگىلرەك ئىدى . ئەمما ، مېنى چىداشقا مەجبۇر قىلۋاتقان بىرلا سەۋەب بار . يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇرلۇقىدا بىر ئارمىنىم بار . . . شۇنىڭغا يېتىمەنمىكىن دەپ . . .

ــ مېنىڭمۇ يۇرتۇمغا يېتىۋېلىش ئارمىنىم بار ئەمەسمۇ ؟ يۇرتۇمنى بىر كۆرۈپ غىققىدە جېنىم چىقىپ كەتسە مەيلىدى . . .

بىز شۇنداق پۇتۇشتۇق . ئۇ گۈسوزىنىڭ هويلىسىدىكىلەرنى تارقىتىۋەتكەندە بىرىلگەن پۇلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر نەچچە داچىنگە ماڭا نان ئالغانلىقىنى ، ئۇنىڭ ئۆزى نەچچە كۈنلەردىن بېرى كۈنىگە بىر نان بىلەن تىرىكچىلىك قىلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى . ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئىچىم سىيرىلدى . قىشتا ئۇنىڭ مېنى پاش قىلماسلىق ئۈچۈن تاياق يېيىشكە رازى بولغانلىقى كۆز ئالدىمغا كەلدى . مانا بۈگۈنمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ ئىككى كۈن يېيدىغان روزانىسىنى ماڭا بېرىۋەتكەنىدى . مەن ئۇنىڭ بۇ ئىككى نانىنى نەدىن ئالغانلىقى ، نېمىگە ئالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرمەيلا يېۋەتكەنىدىم . خىجىلچىلىق ۋۇجۇدۇمنى كۆيدۈرۈپ ئۆتكەنىدەك بىلىنىدى .

— يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى ئاز — تولا بىر نېمە جۇغلۇڭ ، — دېدىم ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، — سىلى رەنجىمەي مۇشۇ كۆلنىڭ بويىدىن قوزغالماي ئولتۇرۇپ تۇرسىلا ، مەن ئازدۇر — كۆپتۇر بىر نېمە تىلەپ كېلەي .

— مەنمۇ بارىمەن ، — ئۇمۇ ئورنىدىن تۇردى ، — مەن سىلىدىن نېرىراق يۇرەي ، بۇ يەردە يالغۇز ئولتۇرسام قورقىمەن . . .

ماڭا قىزىق ! شۇنچە ۋاقىتلاردىن بېرى يالغۇز يۇرۇپ قورقمىغان چولپانخان ئەمدى نېمىدىن قورقىدۇ ؟ غايىب بولۇپ كېتىشىمدىن قورقامدۇ ، ئۇنى تاشلۇۋېتىپ قېچىپ كېتىشىمدىن قورقامدۇ ؟ بۇنى ئۇنداق چۈشىنىشكە بولمايتتى . ئۇنىڭ ھېسسىياتىنى بىلىشكە بولاتتى . ئىنسانىنىڭ ئىنسانغا ئىجىللىقى بىر — بىرىنى تونۇمىغان ۋاقىتىدا باشقىچە ، تونۇغاندىن كېيىن باشقىچە بولىدۇ — دە !

ماقۇل بولدۇم . ئەمدى ئۆزۈم ئۈچۈن ۋە چولپانخان ئۈچۈنمۇ تەلەش جۇرئىتە تەلەپ قىلاتتى . ئۇنىڭ ئىككى كۆنلۈك رىزقىنى يېۋالغانلىقىمدىن پەيدا بولغان ئىزا — ئەلەم مەندىن تۆلەم بېرىشنى بۇيرۇيتتى . مەن ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماي ، ھېچ كىمگە قارىماي چولپانخان بىلەن ئۈچرىشىپ قېلىشتىن ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدىغان بىر قىزغىنلىق بىلەن سازا قىلىپ تىلەشكە چۈشتۈم . قېلىنلىق ، جاھىللىق ، تەرسالىق بىلەن تىلىگىلى تۇردۇم . كىشىلەر مېنى تىللىدى ، سىلكىدى ، ئازار بە-

رىپ ، سېسىق گەپلەرنى قىلدى ، بىر — ئىككىسى يۈزۈمگە تۈكۈردى . بىر بايۋەچچە ھەتتا بىر شاپىلاق سالدى . ئەمما ، بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى كۆ-زۈمگە كۆرۈنمەيتتى . نېمە قىلساڭ قىل ، بىرنەرسە بەر ، دەيتتىم ئىچمەدە . يىگىرمە — ئوتتۇز قەدەمچە كەينىمدە يۇرگەن چولپانخان بۇلارنىڭ ھەم-مىسىنى كۆرۈپ يۇردى . « كۆرگىنى ياخشى ، — دەيتتىم ئىچمەدە ، — تىلەمچىلىكنىڭمۇ مۇشكۇل ئىش ئىكەنلىكىنى كۆرسۇن ، مېنىڭ نەپسى ئاۋارىسى بولۇپ ، ئىككى نېنىنى يېۋالغان گۇناھىمنى قانداق يۇغىنمىنمۇ كۆرسۇن . . . »

ئىشقىلىپ ، كۆز باغلانغان ۋاقىتقىچە توپا — لايغا بۇلغانغان يەكتە-كىمنىڭ بىر پېشى پارچە — پۇچۇق زاغرا ، گىردە ، يېرىمى چىشلەنگەن ئىككى — ئۈچ مانتا ، بەش — ئالتە شاپتۇل ، ئىككى تىلىم قوغۇن ، بىر-نەچچە باش سەۋزە . . . دېگەندەك يېمەكلىكلەرگە توشقانىدى . بۇلار ھەر خىل ، ھەر تۈرلۈك ، بىر — بىرىگە ئوخشىمايدىغان تەمدىكى يېمەكلىكلەر بولسىمۇ ، ئىككىسىز ئۈچۈن راسا كېكىرگۈدەك بىر ۋاخلىق غىزاغا يارايتتى . شۇ خۇشلۇق بىلەن چولپانخاننىڭ ئالدىغا كەلگىنىمدە ئۇنىڭ سولغۇن ئىككى مەگزىدە ياش دەريا بولۇپ ئاقماقتا ئىدى . ئىككى قولۇم پېشىمدا بولغانلىقتىن ، ئۇ شاپىلاق تەگكەن مەگزىمنى سىلىدى ، ساقلىم-دىكى تۈكۈرۈكلەرنى ئېرتتى ، لېكىن ، گەپ قىلماي ئېسەدەيتتى .

— نېمە بولدى ، نېمىشقا يىغلايلا ؟ — ئۇنىڭ نېمىشقا يىغلاپ ، كۆڭلىنى بۇزۇۋاتقانلىقىنى چۈشەنسەممۇ چاندۇرماسلىققا تىرىشاتتىم ، — قارىسىلا ، ئاللاھ ئىگەمنىڭ بەرگەن رىزقىغا ! تېجىسەك ، ئىككى ۋاخ ، بولمىسا كەڭ — كۈشادە بىر ۋاخ يەپ - ئىچمىز ئەمەسمۇ ؟

ئۇ مېنى چۈشەنگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپلا قويدى ۋە مېنى ئە-گەشتۇرۇپ بىر ئارقا كوچىغا باشلىدى . كوچىدىن چىقىپ ، خلۇەت بىر بوشلۇقتىن ئۆتۈپ ، ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بىر كونا تاملىققا باردۇق . ئۇ يەردىن ئۆتكەندىن كېيىن چولپانخان ئەتراپقا بىر قارىۋېلىپ پەسلەپ ماڭغىلى تۇردى . ئەللىك قەدەمچە ماڭغاندا يەردىن بىر غۇلاچچە پەس ئو-يۇلغان بىر ئورا ئالدىغا كەلدۇق .

چولپانخان تۇنەپ يۇرگەن ئورننىڭ مۇشۇ ئىكەنلىكىنى بىلدىم .

ئورا خېلى قۇرۇق ، تاملىرى سىلىق ، قاچاندۇر بىر چاغلاردا ئۇستى يېپىق گەمە ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان ، چولپانخان ۋە ماڭا ئوخشاش مۇساپىرلار ئۇچۇن كۆڭۈلدىكىدەك تۇرالغۇ بولالايدىغان ئورۇن ئىدى . مەن ئورنىغا چۇشكەندىن كېيىن ئېتىكمەدىكى نەرسىلەرنى ئېلىشنى بۇيرۇدۇم ، چولپانخان ئۇلارنى يەرگە ئالدى . كېيىن بىز ئولتۇرۇپ غىزالىنىشقا چۇشتۇق . يەكتەكمنى سېلىپ داستىخان قىلايلى ، دەپ ئويلىغانىدىم . ئىچىمدە كۆڭلەك يوقلۇقىنى يادىمغا ئېلىپ يالتايدىم . پەمىلىشىمچە ، چولپانخاننىڭ ئەرلەرچە كالتە چاپىنىنىڭ ئىچىدىمۇ ئىچ كۆڭلىكى يوق ئىدى . بۇنى چاپاننىڭ قولتۇقىنىڭ تېگىدىن پەسرەك ، بەقەنىنىڭ يۇقىرىسىدىراق تۇرغان يىرتقىدىن بىلگىلى بولاتتى . ئۇ نانلاردىن يەيتتى ، يېگەندىمۇ زاغرىسىنى يېيىشكە ئۇرۇناتتى ، ئۇ قوغۇندىن يەيتتى ، تەمسىزرەكنى ئىزدەيتتى . مەن ئۇنىڭ توختماي ياش ئېقىۋاتقان كۆزىگە قاراپ خۇشالراق ئولتۇرۇشقا ئۇندەيتتىم :

— نېمىشقا يىغلاۋېرىلا ؟ بۇ ھەررەك — سەررەك نەرسىلەرنى تەلمىدى دېگەنلىرىمۇ ياكى تېتىغۇدەك تاماق تېپىپ كېلەلمەيتۇ ، دېگەنلىرىمۇ بۇ ؟ — ئۇ بېشىنى « ئۇنداق ئەمەس » ئىشارىتىگە لىڭشىتىپ ياش تۆكەتتى ، — تاماق دېگەننى خۇشال — خۇرام ئولتۇرۇپ يېگۈلۈك . . .

غىزا يەپ بولغىنىمىزدا قاراڭغۇ چۇشۇپ كەتكەندى . سېپىل ئۇستىدىكى جېسەكچى چېرىكلەرنىڭ پانۇس كۆتۇرۇپ مېڭىپ يۇرگەنلىكىنى كۆرگىلى بولاتتى . شۇ چاغدا بىردىن شاجۇمەنى ئىزدەپ ، گۇمبەزگە بېرىش كېرەكلىكىنى يادىمغا ئالدىم . ئەمما ، ھازىر ۋاقىت ئۆتكەن ، شەھەر دەرۋازىلىرى تاقىلىپ بولغانىدى . نەدە تۇنەيدىغانلىقىمۇ بىر مەسىلە ئىدى . تار ، كىچىك ئوردا چولپانخان بىلەن بىللە كېچىنى ئۆتكۈزۈش ماڭا غەلىتە بىلىنمەكتە ئىدى . بۇلار نېمىشقا بالدۇرراق ئېسىمگە كەلمىدىكىن ؟ نېمىشقا بايىلا تىلىگەن نەرسىلەرنى چولپانغا بېرىۋېتىپ ، ئەتە كۆرۈشۇشنى ئېيتىپ شەھەردىن چىقىپ كەتمىدىم ؟ ئەمدى بۇلار توغرىسىدا سۆزلەش بىئەپ !

شۇ خىياللىرىم بىلەن ئۇزاقتىن ئۇزاق ئولتۇردۇم . چولپانخاننىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقى مەلۇم ئەمەس ، لېكىن ئۇ ئېسەدەشنى توختىتىپ جىمىپ قالغانىدى . يەنە بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن :

— ئەمدى سىلى ئۇخلىسىلا ، مەن ئورننىڭ ئۇستىدىن بىرەر جاي تاپاي ، — دەپ ئورنۇمدىن تۇردۇم .

— ئۇنداق قىلمىسىلا ، — كۆتۇلمىگەندە تېزلا ئىنكاس قايتۇردى ئۇ ۋە قولۇمنى تۇتۇۋالدى ، — مەن قورقمەن ، ھېلىمۇ ھەر كېچىسى قارا بېسىپ ، ئەسكى چۇش كۆرۈپ ئۇخلىيالمايلا كېلىۋاتىمەن .

ماڭا ئوردا قېلىشقا توغرا كەلدى . مۇنداق خىلۋەت يالغۇزلۇقتا ئوردا بىللە تۇنىسە نېمە بولدى ، ئۇ ئوردا قېلىپ ، مەن ئورننىڭ ئۇستىدە تۇنىسەم نېمە بولدى ؟ پەرقسىز ئەمەسمۇ ؟

ھېرىش — چارچاش ، بىر كۇنلۇك جىددىيلىك مېنى ھايالسىز ئۇيقۇغا قاينىمىغا ئىتتەردى ، ئورننىڭ تېمىغا يۆلىنىپ ئۇخلاپ كېتىۋاتقىنىمنىلا سېزەتتىم . ئەتىسى قوپقىنىمدا جاقاڭدا ياتقىنىمنى كۆردۇم . كۇن چىقىپ بولغانىدى ، ئۇ كۆزلىرىمنى چاقاتتى . چولپانخان بىر تەرىپىمدە — ئوردىنىڭ چىقىش ئېغىزى تەرەپتە ماڭا قاراپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى تېخىمۇ ئولتۇرۇشقان ، رەڭگى يەنىمۇ سولغۇن ئىدى .

— دېئىدەك ئۇخلىلا ، — دېدى ئۇ كۇلۇشكە تىرىشىپ ، ئەمما ، بۇ كۇلكە كۇلكىگە ئوخشىماي ، ئۇنىڭ چىرايى ئىرجىيىپ تۇرغاندەك كۆرۈنۇپ كەتتى .

— شۇنى دېمەملا ، نېمانچە ئۇخلىغاندىمەن ؟ كۇنمۇ نەيزە بويى ئۆرلەپ كېتىپتۇ . . .

— ئالدىرايدىغان ئىش بولمىغاندىكىن ، ئۇيقۇ كەلسىلا ئۇخلىغۇلۇق ، — ئۇ يەنە كۇلدى . بۇ قېتىمقى كۇلكىسى خېلى يېقىملىق كۆرۈندى .

— ئۆزلىرىچۇ ؟ ئۆزلىرى ئۇخلىمىغاندەك كۆرۈنىلىغۇ ؟

— بۇگۇن كېچە ئارامخۇدا قانغۇدەك ئۇخلاپتىمەن ، — دېدى ئۇ كەينىمدىن ئورنىدىن تۇرۇپ .

بۇگۈن قىلىدىغان ئىشىمزنى ئېيتتىم : ئاۋۋال بازارنى بىر ئايلىنىپ ، يەيدىغان ـ ئىچىدىغانلىك غېمىنى قىلىمىز ، ئاندىن شاجۇمەنى ياكى ھۇسېين پوكانچىنى ئىزدەيمىز . ئۇلار بۇ يەردە بولسىلا گۇمبەزلىرى ئىچىدە ئىزناسى قالمدۇ . تاپالمساق ، كەچتە بالدۇرراق شەھەردىن چىقىپ كېتىپ يەنە ئىزدەيمىز . تېپىلسۇن ـ تېپىلمىسۇن ، قەبرىستانلىقتا تۇنەيمىز . قەشقەرگە مېڭىش توغرىسىدا ، شاجۇمە تېپىلسا بىللە مەسلىھەت قىلىشىمىز ، تېپىلمىسا ئۆزىمىز كېتىۋېرىمىز . « تېپىلمىسا مەن گۇمبەزگە خەت يېزىپ ، قەشقەرگە كەتكىنىمنى ئۇقتۇرۇپ قويساملا بولىدۇ . . . » دېمەكچىدىم ، چولپانخانىلىك مېنىڭ خەت يېزىشنى قانداق بولۇپ بىلىدىغانلىقىم توغرىسىدىكى شۇبھە ۋە سوئاللىرىدىن قېچىپ دېمەيلا قويدۇم .

چولپانخان بېشىنى لىڭشىتىپلا تۇردى . ئۇ ئۇنداق قىلماي ، مۇنداق قىلايلى ، دېيەلمەيدىغىنىمۇ ماڭا ئايان ئىدى . بىز ئاخشام كەلگەن يول بەلەن ماڭماي ، باشقا بىر يول بىلەن سېپىل سىرتىدىن شەھەر ئىچىگە سۇ كىرىدىغان ئېرىق بويىغا كەلدۇق . بۇمۇ چولپانخانىلىك تەشەببۇسى ۋە باشلىشى بىلەن بولدى . توختاپ سۇزۇلۇپ قالغان ، شۇنداقلا ئىسسىپ قالغان سۇدا يۇز ـ كۆزلىرىمىزنى يۇيۇپ ، بازار ئىچىگە قاراپ كەتتۇق . چولپانخان يەنىلا مەندىن ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەم نېرى يەردە ئەگىپ يۇرۇشى كېرەك ئىدى . مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلىۋېتىپ ، مۇڭغا تولغان كۆزلىرىگە ، مەيۇس چىرايىغا قاراپ قويدۇم . ئۇ ئۇستۇمدە يۇز بېرىدىغان تۇنۇگۈنكى خورلۇقلارنىڭ تەكرارلىنىشىدىن ئەنسىرەيدىغاندەك بىر ھالەتنى ئىپادە قىلاتتى . لېكىن ، بىزنىڭ تۇنۇگۈنكى پۈتۈشكىنىمىز بويىچە ھەر ئىككىلىمىز بۇنىڭغا كۆنۈشىمىز كېرەك ئىدى . كەلگۈسىنىڭ بىزگە قايغۇ ياكى خۇشاللىقلاردىن سۇۋغات تەييارلىشىدىن قەتئىينەزەر ، قەشقەر سەپىرىدىن ۋاز كەچمەسلىكىمىز زۆرۈر ئىدى .

تىلەشكە كېرىشتىم . ئاشپۇزۇلدىن ئاشپۇزۇللارغا قاترايتتىم . ناۋايخانىلار ئالدىدا سازا قىلىپ توختايتتىم ، چايخانىلارنى ئارىلايتتىم . لېكىن ئۇنۇم ئاز ئىدى . بازارنىڭ غاڑ ـ غۇڑ قىزىق پەيتى ئەمدىلەتىن باشلىنىۋاتاتتى . گەرچە مۇشۇنداق ۋاقىت تىلەمچىلەرنىڭ سانى كۆپ

بولمايدىغان ۋاقىت بولسىمۇ ، بەرگۈچىلەرنىڭمۇ پىخسىقلىق قىلىدىغان پەيتلىرى ئىدى .

چۇشكە يېقىن بىر مانتىخانىدا كىردىم . مانتىخانىدا ئادەم تېخى كۆپ ئەمەس ئىدى . شۇڭا كۆزۈم دەرھاللا ئۇزۇن بەندىلىك ئۇستىگە چەقۇبلىپ زوڭ ئولتۇرۇپ پېتىر مانتا يەۋاتقان سودىگەرسىمان بىر كىشىگە چۇشتى . ئۇنىڭ ئولتۇرۇشى ۋە مانتا چاينىشلىرىدىن قارىغاندا قورسىقى تويغان ، زورلىنىپلا يەۋاتاتتى . مانتىلارغا قارىماستىنلا :

ـــ ھەق ! ـــ دەپ خىتاب قىلدىم .

كۇتكىنىمگە قارشى ئۇ كۆزلىرىنى ئالايتىپ :

ـــ يوقال ، ئىپلاس ھارامزادە ! ـــ دەپ تىللىدى .

كەسىپىم بويىچە ئىزا تارتىش كېرەك ئەمەس ئىدى . ئىككىنچى بىر كىشىنىڭ ئالدىغا باردىم . ئۇ سوزغان ئالىقىنىمغا چوگراق توغرىلىپ قالغان پىيازنى تاشلىدى . ئۇچىنچى كىشى گۆشىنى يەۋالغان مانتا خېمىرىنىڭ يېرىمىنى بەردى ، مانتىخانىدا ئاخىرقى بىر كىشى قالغانىدى . ئۇ بېشىغا بادام دوپپا ، ئۇچىسىغا ماتا يەكتەك كىيگەن ، بۇرۇتلىرى قوۋۇزنىغىچە يېتىپ بارغان گەۋدىلىك كىشى ئىدى . ئۇ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ ، ئالدىغا ئىككى ساپال تەخسە مانتا قويۇۋالغانىدى . ئۇنىڭغا يان تەرەپتىن قارىغاندا چىرايى ماڭا تونۇشتەك ، نەدىدۇر كۆرگەندەك بىلىندى . لېكىن ، ھازىر ئۇنى ئەسلەپ ئاۋارە بولۇش كېرەك ئەمەس ئىدى . تېخى ناشتىسىز يۇرگەن چولپانخان بىلەن ماڭا ئوزۇق كېرەك ئىدى ، مەن ئۇنىڭغا يانداپ بېرىپ :

ـــ ھەق شەھىدۇللاھ ، ـــ دېدىم .

ئۇ ماڭا پەرۋا قىلماي ئون كۇن ئاچ قالغاندەك مانتىسىنى يەۋەردى . مەن بايىقى سۆزۈمنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدىم . ئۇ ماڭا مۇنداقلا بىر قاراپ قويۇپ ، ئالىقىنىمغا بىر پۇتۇن مانتا سېلىپ قويدى ۋە يەنە ئۆز تەخسىلىرىگە ئېگىشتى . لېكىن ، ئۇنىڭ ئاشۇنداق بىر قاراپ قويۇشىدىن يۇرىكىم ئەنسىز سوقۇشقا باشلىدى . ئۇ ماڭا تونۇش ئىدى . تونۇش بولغانىدىمۇ خېلى بەك تونۇش ئىدى . ئۇ كىم ؟ مەن شۇنچە يىللاردىن

بېرى ھەر يەر ـ ھەر يەرلەردە يۇرۇپ ناھايىتى جىق دەرۋىشلەر ، تىلەمچىلەر ، ئالدامچىلارنى ئۇچراتقان ، ئۇلارنىڭ كۆزۈمگە سىڭىشىپ قالغانلىرىمۇ بار ، ئېسىمدە يوقلىرىمۇ بار . ماۋۇ مانتا يەۋاتقان كىشى بۇ ساھەدىكى ئادەم ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ تەقى ـ تۇرقى ، قاراشلىرىدىن شۇ قەدەر يېقىنلىقنى سېزەتتىمكى ، تۇيغۇلىرىمنىڭ مېنى ئالدىمايۋاتقىنىنى ئېنىق بىلەتتىم . ئۇ كىم ؟ ئۇنى نەدە كۆرگەن بولغىيدىم ؟ كۆرگەنلا ئەمەس ، ئۇنىڭ بىلەن يېقىن ئۆتكەنىدەكمۇ تۇراتتىم . نەدە ؟ قاچان ؟ . . .

ئەسلىمىلىرىم بىلەن بولۇپ كېتىپ ، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرىۋەرگەنىدىم ، ئۇ مانتىسىنى يەپ بولۇپ ، يەكتەكنىڭ پېشى بىلەن ئاغزىنى سۈرتتى . پۇتۇن بىر مانتىنى ئېلىپمۇ كەتمەي تۇرغان بىر تىلەمچىگە ئۈدۈل قارىدى . پەرۋاسىزلىق بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە چەقپ كېتىش ئۈچۈن بۇرۇلدى .

ئۇنى تونۇدۇم . ئۇ قەشقەردە ، مەن قازىخانىنىڭ ئارقا ھويلىسىغا قامالغاندا مەن بىلەن بىللە ياتقان ، مېنى باققان ، مېنى قاچۇرۇش ئۈچۈن كۆپ باش قاتۇرغان ، ئەملىيەتتىمۇ نېغەتۇللا قارى بىلەن ئىككى چېرىكنى توسۇپ ، مېنى دەريا تەرەپكە يولغا سېلىپ قويغان مۇھەممەت ئاقچى ئىدى . ئۇ ھېلىمۇ ئېگىز بويلۇق ، قاۋۇل ، چىرايى سېرىقتا مايىل ئىدى . ئۇنىڭدا ئۆزگىرىش بار دېيىلسە پېشانىسىدىكى قورۇقلار كۆپەيگەن ، كۆز چۆرىلىرىدىكى قورۇقلار چوڭقۇرلىغانىدى . ئۇستىدىكى كىيىملىرى يېڭى ، ئۆزى سەل ـ پەل سەمرىپ قالغانىدى .

شۇنداق ، بۇ دەل مۇھەممەت ئاقچى ! مۇھەممەت ئاقچى مېنى زادى تونۇمىدى . ئۇ قادىلىپ قاراپ قالغىنىمدىن شەكلەنگەندەك بولۇپ ، ماڭا يامان كۆزى بىلەن قادىلىپ بىر قاراپ ئالدىمدىن ئۆتتى . شۇ چاغدا ھايا جىنىمنى باسالماي « مۇھەممەت ئاقچى » دەپ سۈس پېچىرلىدىم . قەلبىم دولقۇن ئۇرغاندەك ، يۈرىكىم شۇرۇرىدە ئېرىگەندەك تۇيۇلدى . كۆز ئالدىمدا مانتىخانىمۇ ، ئۇنىڭ ئېچىدە مانتا يەۋاتقان ئىككى ـ ئۈچ خېرىدارمۇ ئېرىپ غايىب بولغاندەك ، پەقەت ئاشۇ مۇھەممەت ئاقچىلا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغاندەك بىر كۆرۈنۈشنى نامايان قىلاتتى .

ئۇنىڭ ئىسمىنى بوشلا ئېيتىپ پېچىرلىغانىدىم ، بىراق ، مۇھەممەت ئاقچى ئالدىغا تاشلىغان قەدىمىنى جايىغا بېسىپ ئارقا پۇتىنى يۆتكىمەي تۇرۇۋىلا قالدى . بىر ـ ئىككى تىنىق شۇ پېتى تۇردى ـ دە ، ئېگىز قەددىنى يېرىم بۇراپ ، مەن تەرەپكە سىڭايان ئېگىشىپ ئاغزىدىن پىياز پۇرىقىنى تارقىتىپ :

ـــ لەنىتى قەلەندەر ، نېمە دەپ جۆيلۈۋاتىسەن ؟ ـــ دەپ پېچىرلىدى .

ئەمدىغۇ گۇمانلانغۇدەك يېرى قالمىدى . يەنە بىر قېتىم « مۇھەممەت ئاقچى » دەپ پېچىرلىدىم .

ئۇ ئەتراپقا ئەنسىز بىر قارىۋالدى . مانتىخانىدا بىرلا خېرىدار قالغان ، ئۇمۇ ئىشىككە يېقىن ئولتۇرۇپ مانتا يەۋاتقان ، بىز تۇرغان يەر بىلەن بولغان ئارىلىقى ئون قەدەمچە كېلىدىغان بولسىمۇ ، مۇھەممەت ئاقچى مېنى بايات ئۆزى ئولتۇرغان بەندىگە بېسىپ ئولتۇرغۇزۇپ تېخىمۇ ئېگىشىپ پەس ئاۋازدا :

ـــ سەن ئۆزۈڭ كىم شۇم قەلەندەر ؟ ـــ دەپ سوردى .

ـــ بۇنىڭدىن ئون يىل ئاۋۋالقى قەشقەر قازىخانىسىنىڭ سولاقخانىسىنى ئەسلىسلە ، ـــ دېدىم ئالدىراپ ھودۇقۇپ ، تېز ـ تېز نەپەس ئېلىپ ، ـــ سىلە بېقىپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ ساقايتقان ، كېيىن دەريا بويىدا چېرىكلەر بىلەن ئېلىشىپ قاچۇرۇۋەتكەن بىر يىگىتنى يادىلىرىغا ئالسىلا . . .

ـــ سەن نېمىلەرنى جۆيلۈۋاتىسەن ؟ ـــ ئۇ ماڭا بىردەم تىكىلىپ قارىدى . مانتىخانىنى سەگەكلىك بىلەن چاندۇرماي كۆزەتتى ، ـــ قانداق قازىخانا ؟ كىم كىمنى ساقايتتى ، قايسى چېرىك ؟

ئۇ ھەممىنى چۈشەنگەن ، يادىغا ئالغانىدى ، بىراق ، نېمىگىدۇر ئىشەنمەيۋاتقاندەك قىلاتتى .

ـــ ئاخشامدا . . . نېغەتۇللا قارى ئىسىملىك بىر كىشى بىلەن قارا ئېشەككە قۇرۇق سۇ كەلتۈرۈپ . . . قاچۇرۇۋەتمەكچى بولغان يىگىت . . .

— سەن كىم ؟ ئۇ يىگىت نېمە بولدى ؟ — مۇھەممەت ئاقچى ئىشىك تەرەپكە كەينىنى قىلىپ ، باشقىلارغا چاندۇرماي كېكىردىكىنى بوغۇشقا قول سوزۇپ كەلدى .

— مەن شۇ ئەمەسمۇ ؟ سىلى تېخىچە تونۇمايۋاتاملا ؟

مۇھەممەت ئاقچى قولىنى تارتىۋالدى . ماڭا ئۇزاققىچە ھاڭۇبقىپ قارىدى . كېيىن نەرىمدىن تونۇدى ، ئىشقىلىپ بېلىمدىن دەس كۆتۈرۈپ قۇچاقلىدى ـ دە ، ئېقىۋاتقان يېشىنىمۇ سۈرتمەستىن :

— جېنىم ئۇكام ، بۇ سىلىمۇ ، سىلە شۇنچىلا ئۆزگىرىپ كەتتىلىمۇ ؟ سىلى نەلەردە يۈرىلا ، مۇشۇنداق كۈن كۆچۈرۈپ كەللىمۇ ؟ — دەپ ئۆزمەي سوراشقا باشلىدى . ئۇ ھەر سوئالى ئاخىرلاشقاندا مېنى بىر قېتىم قىسىپراق قۇچاقلايتتى .

ئۇنىڭ سوئالىغا بۇ مانتىخاندا جاۋاب بېرىپ بولالمايتتىم . ئۇنىڭمۇ سورىغىنى بىلەن ھازىرلا جاۋاب ئېلىش ئويى يوقلۇقىنى بىلەتتىم . كۆز ياشلىرىمنىڭ يۈزۈمنى ھۆل قىلىۋاتقىنىنلا ھېس قىلاتتىم .

— مەن سىلىنى ئون يىلدىن بۇيان ئىزدىدىم ئۇكام ، ئوچۇق سۈرۈشتە قىلغىلى بولمىغاندىكىن ، يوشۇرۇنچە كۆزەتتىم . ئوغرى ، يانچۇقچى ، بوشاپ چىققان مەھبۇسلاردىن سۈرۈشتۇردۇم ، — دەيتتى ئۇ تىترەك تاۋۇش بىلەن ئېسەدەپ تۇرۇپ ، — مانا قارىسىلا ، سىلى بار ئىكەنلا ، يەنە كېلىپ مۇنداق ھالدا . . . مېنى كەچۈرسىلە ئىنىم ، مەن كۆزى ئوچۇق كور بولمىسام سىلىنى تونۇمايى قالاتتىمۇ ؟ تونۇشلۇق بېرىۋاتسىلا يەنە بىلمىگىنىمنى كۆرمەمدىغان . . . مەن تېخى سىلىنى تىلەمچى سىياقىغا كىرىۋالغان . . .

مۇھەممەت ئاقچى ئۆزىنى قولىغا ئالغۇچە بىر مۇنچە ۋاقىت ئۆتتى . ئۇ سورايتتى ، جاۋاب قايتۇرمايۋاتقىنىمنى ، جاۋاب قايتۇرۇشقىمۇ ئىقتىدارىم يەتمەيدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە سورايتتى . كۆزىدىن ياش تۆكەتتى ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى ئەيىبلەپ مەندىن كەچۈرۈم سورايتتى .

— ۋاي مېنى كەچۈرسىلە ئىنىم ، — دېدى ئۇ ئاخىرىدا ، — مەن ئۆزۈمنىڭ ئەيىبىنى ياپىدىغان بىمەنە سوئاللىرىم بىلەن سىلىنىڭ جانلى-

رىنى قىينىۋەتتىمغۇ ؟ — مېنى قۇچقىدىن بوشتىپ ئۆزى ئۇستەلنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئولتۇردى ، — خوش ، مەن سىلىنى نېمىشقا دەرھاللا تونۇيالماي قالدىم ـ ھە ؟ راستىنى دېسەم ، شۇ تاپتىمۇ كۆزلىرىدىنلا تونۇۋاتىمەن . . . مېنى كەچۈرسىلە ئەزىز ئىنىم . . .

— مەنمۇ سىلىنى تەستە تونۇدۇم ئاكا ، — دېدىم ئۆزۈمنى تەستە قولىغا ئېلىپ ، — ئارىدىن ئون يىلدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتتى ئەمەسمۇ ؟ جانىنى ساقلاش ئۈچۈن ، ئۆلمەسلىك ئۈچۈن ، سىلى بىلىدىغان ھېلىقى مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن نۇرغۇن ـ نۇرغۇن كويلارنى بېشىمدىن كەچۈردۇم . . .

— بولدى ئۇكام ، بۇلارنىمۇ سۆزلىشەرمىز ، بىخەستەلىكىمنى قايرىسىلا ، قورساقلىرىنى سورىماپتىمەن ئەمەسمۇ ؟ ئۇ قوللىرىمغا قاراپ قويدى . مۇھەممەت ئاقچى مېنى قۇچاقلىغاندىلا قولۇمدىكى تىلىگەن نەرسىلەر يەرگە چۈشۈپ كەتكەندى ، — ئاۋۇال تائام ، ئاندىن كالام دەپتىكەن ، سىلىنى گەپكە تۇتۇپ . . . ھاي مانتىپەز ئۇستام !

سىرتتا چولپانخان بارلىقىنى يادىمغا ئېلىپ ، سەل خىجىلچىلىق تارتىۋاتقىنىمغا قارىماي ، مۇھەممەت ئاقچىغا بۇنى ئېيتىشنى لايىق تاپتىم :

— تالادا يەنە بىر ھەمراھىم بار ئىدى . . .

— ئون ھەمراھلىرى بولسىمۇ چاقىرسىلا ئۇكام ، ياق ، ئۆزۈم چاقىراي . . . قانداقراق سىياقتىكى زاتلار ئۇ ؟

— مەن چاقىراي ئاكا . . .

ئورنۇمدىن تېز قوپۇپ تالاغا چىقتىم . چولپانخان مانتىخانىغا بىر كىرىپ كەتكەنچە چىقالمايۋاتقىنىمدىن ئەنسىرىگەنمۇ قانداق ، ئىشكىنىڭ سىرتىدىن ئىچىگە بويۇنداۋاتاتتى . تەقى ـ تۇرقۇمغا قاراپ ئۆزگىرىپ قالغىنىنىڭ سەۋەبىنى تېپىشقا ئۇرۇنغاندەك كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قارىدى . ئارتۇق گەپ قىلمايلا ئۇنى ئىشارەت بىلەن چاقىرىپ مانتىخانىغا ئەكىردىم . مۇھەممەت ئاقچى چولپانخاننى كۆرۈپ سەل ھەيران بولدى . لېكىن ، ھېچنېمە دېمىدى .

— تونۇشسىلا ، بۇياق بىزگە ئاكا بولىدۇ ، — دېدىم چولپانخانغا

مۇھەممەت ئاقچىنى كۆرسىتىپ . چولپانخاننى مۇھەممەت ئاقچىغا تونۇشتۇردۇم ، ــ بۇياقمۇ زۇلۇم چەككەن ئاجىزە ، تۇنۇگۈندىن باشلاپ ماڭا سىگىل ئورنىدا ھەمراھ بولۇپ يۈردى . قەشقەرگە كەتمەكچى . . .

ھەر ئىككىيلەن بىر ـ بىرى بىلەن ساملاشتى . « سىگىل » دەپ تەرىپلىشىم چولپانخان ئۇچۇنمۇ ، مۇھەممەت ئاقچى ئۇچۇنمۇ ئېلان قىلغان بايانىاتىم بولۇپ ، مۇناسىۋەت چېگرىسىنى ئېنىق چۈشەندۈرەتتى . بولۇپمۇ مۇھەممەت ئاقچى بۇرۇنقى ماجىرالىرىدىن خەۋىرى بولغاچقا ، بايىقىدەك تونۇشتۇرۇش ئۇنىڭغا يېتەرلىك ئىدى .

مۇھەممەت ئاقچى ئالغان ئوتتۇز مانتىنى چولپانخان بىلەن ئىككىمىز قانداق قىلساقمۇ يەپ بولالمىدۇق .

ــ بىرەر تىلەمچىمۇ يوق ـ ھە ؟ ــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ ، ــ بوپتۇ قويۇپ چىقىپ كېتەيلى .

بىر پەسىنىڭ ئىچىدە تىلەمچىدىن تىلەمچىگە مانتا بېرىدىغان ئادەملەرگە ئايلىنىپ قېلىۋاتقىنىمىزنى چولپانخان ئەقلىگە سىغدۇرالماي پات ـ پات ماڭا ۋە مۇھەممەت ئاقچىغا نۆۋەت بىلەن قارايتتى .

مۇھەممەت ئاقچى رەت قىلغىنىمغىمۇ ئۇنماي ، باشقا بىر ئاشخانىغا باشلاپ چىقىپ ئۇگرە ئاش ئىچۈردى . مەيلى مانتا ، مەيلى ئۇگرە مەن ئۇچۇن ئۇزاقتىن بۇيان كۆرمىگەن تاتامار بولۇشىغا قارىماي غەققىدە تويغۇزۇپ قويغانىدى . مانتا ئېشىپ قالغىنىدەك ، سۇيۇقاشنىمۇ تۇگىتىپ ئىچەلمىدۇق . بەكمۇ ھاياجانلانغان مۇھەممەت ئاقچى ماڭا خۇددى كىچىك بالىغا قارىغاندەك مېھرىبانلارچە قاراپ ئولتۇردى . ئۇگرىدىن كېيىن يا لەگمەن ، يا پولو يەيمىز ، دەپ تۇرۇۋالدى .

ــ سىلى بىلەن بىزلا بار ئىكەنمىز ، قورساقمۇ بىللە بولىدۇ ئاكا ، ــ دەپ قەتئىي رەت قىلىپ تۇرۇۋالدىم ، ــ كەچقۇرۇن يەنە يەيمىز ئەمەسمۇ ؟

ــ ئۇغۇ شۇنداق ، لېكىن . . . ، ــ دېدى ئۇ بېشىنى ئىرغىتىپ ۋە چولپانخانغا ئاڭلاتماي قۇلىقىمغا بوش پىچىرلىدى ، ــ ئۇچ كۈن ئىلگىرى بازار باجگىرىنىڭ ئۆيىگە تەگكەن ئۇكام ، سانىدۇقىنىڭ تىڭىدىن

قومۇرۇپ چىققان نەق پۇل ئاز ئەمەس . . .

كۇلۇپ قويدۇم . ئۇ ھېلىمۇ شۇ كەسىپ بىلەن ئىكەن ، بۇلارنى بۇ يەردە سۆزلىشىش ئۇچۇن شارائىت ئەپ ئەمەس ئىدى . مۇھەممەت ئاقچى بىزنى ئېگىن ـ ئايىغ ساتىدىغان رەستىگە باشلاپ باردى .

ــ بەك ئېسىل كىيىۋالساڭلار خەقنىڭ كۆزى چۇشىدۇ ، بەك كونا ئېگىن بىلەن يۈرسە ئېسىلزادىلەر بوزەك ئېتىپ كۆزىگە ئىلمايدۇ ، ئۆزى ئوبدان ، يارىشىملىق ئېگىندىن بىر قۇر ئېلىپ كىيىڭلار ، ــ دېدى ئۇ ، ــ ماۋۇ ئۇستۇڭلاردىكى جالدىرۇاقلارنى بولسا كۆيدۇرۇۋېتەيلى ، بولمىسا تاشلۇۋېتىڭلار . . .

چولپانخان ئۇچۇن بېشىغا گۇللۇك مەخمەل دوپپا ھەم چىت ياغلىق ، ئۇچىسىغا گۇللۇك سەگەدىن كۆڭلەك ـ ئىشتان ، پۇتىغا سەندەل ئالدۇق . مەن بادام دوپپا ، بۆز يەكتەك ـ ئىشتان ، كۆك شانتۇا بەلۋاغ ، ياغاچ تاپانلىق سەندەل تاللىدىم . مۇھەممەت ئاقچى ھەر ئىككىمىز ئۇچۇن بۇنىڭدىن ياخشىراق ، ئېسىلرەك بولسۇن ، دەپ تۇرۇۋالغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ سۆزىنى نەقىل ئېلىپ قايىل قىلدىم .

شۇنىڭدىن كېيىن ھامامغا باردۇق ، « جالدىرۇاق » لارنى ھاممامغىلا تاشلۇۋېتىپ ، يېڭىسىنى كىيىپ ، « ئادەمگە ئوخشاپ » چىقىنا ، ۋاقىت نامازغا ئەسىردىن ئۆتكەنىدى . مۇھەممەت ئاقچى « ھاممامدىن چىققانىدا قورساق ئاچىدۇ ، ئاچ قورساق يۈرسە ئىسسىق ئۆتىدۇ » نى تەكرارلاپ پولو يېگۈزدى . چولپانخان بىر نەچچە سائەت ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن ئۆزگىرىشلەرگە ھەيران بولاتتى ، ھاياجانلىناتتى ۋە پات ـ پات كۆز يېشىنى سۈرتەتتى . ئۇ مۇھەممەت ئاقچىنىڭ كىملىكىنى ، ئىككىمىزنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بارلىقىنى بىلگۈسى كېلىپ ، سوئال سوراشقا ئۇمتۇلۇپ كالپۇكلىرىنى سوزاتتى . ھېنىڭ بولسا بىردەمدىلا يەگۈشلىنىپ قالغان بۇ تەقدىرىمگە ئىشەنگۈم كەلمەيتتى . مۇھەممەت ئاقچى بولسا « ئىسىت ، ئىسىت . . . » لا دەپ قويىاتتى .

ــ ھەر بىرلىرى نېمە قىلىشاقچىدىلە ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ ئۇچىمىز بىر تاۋۇزنى كۆل بويىدا يەپ ئولتۇرغاندا ، ــ نەدە تۇنىشۇا-

تىلا ؟

سولاقتىن تۇنۇگۈن چىقىپ قالغىنىمنى ، ئاخشام بىر ئورىدا تۇنىگىنىمنى ، بۇگۈن كەچ قەبرىستانلىققا كەتمەكچى ، شاجۇمەنى ئىزدەپ بېقىپ ، قەشقەرگە يولغا چىقماقچى بولغان پىلانىمىزنى ئېيتىپ بەردىم . مۇھەممەت ئاقچى شۇنچىلىك سۆزلىرىمدىنلا قانداق كۈن كۆچۈرگەنلىكىمنى پەرەز قىلىپ بولدى بولغاي ، ئېغىر خورسىنىپ ، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ ، بىردەم ئويلىنىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن شۇنداق دېدى :

— پىلانىڭ سەپەر قىسمى ماڭمۇ باب ئىكەن . قەشقەرگە مەنمۇ بارسام ئالغاچ كېتىشەملا ؟

— نېمە دېگەنلىرى بۇ ؟ — كۈلۈپ كەتتىم ، — سىلىدەك ھېمات بىلەن بىللە بارساق خۇدانىڭ بەرگىنى ـ دە !

— ئۇنداق بولسا پىلانلىرىغا سەل تۇزىتىش كىرگۈزەيلى ، — دېدى ئۇ ، — ئەتىلا ئەمەس ، ئۈچ ـ تۆت كۈندىن كېيىن يولغا چىقساق . . .

نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغانلىقىمنى سورىيالمىدىم . شۇنداقتىمۇ ماقۇل بولۇپ رازىلىق بەردىم ۋە چولپانخانىغا قايتىدىم . ئۇ ماڭا بەربىر دېگەندەك ئىپادە بىلدۈردى .

— شاجۇمە ئىسىملىك دوستلىرىنىمۇ ئەتە ـ ئۆگۈن ئىزدەيلى ، — ئۇ يەنە يېڭى مەسلىھەتنى ئېيتتى ، — بۇگۈن ھەممەيلەن ئارام ئالايلى ، باشقا گەپلەرنى ئەتە دېيىشمەيمىزمۇ ؟

بۇنىڭمۇ سەۋەبلىرىنى سۈرۈشتۈرمەي ماقۇل بولدۇم . بىز نامازشام ۋاقتى بىلەن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ باشلىشىدا شەھەردىن چىقىپ ، خەندەك بويىدىكى قاتار كەتكەن سارايلارنىڭ بىرىگە كىردۇق . مۇھەممەت ئاقچى تونۇش بولسا كېرەك ، بۇرنى پاناق سارايۇەندىن چۈچۈن ، بۇرگىسى يوق ، يوتقان ـ كۆرپىسى پاكىز ئىككى ئۆي ئالدى . بىرىگە چولپانخانىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ، يەنە بىرىگە مېنى باشلاپ كىردى . سارايۇەندىن گۆش گىرده ئالدۇرۇپ ، چولپانخانىغا بەشنى كىرگۈزگەندىن كېيىن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان داستىخاننىڭ ئۈستىدىلا :

— قېنى ئۇكام ، نېمە ئوي ـ نېمە كويلار بىلەن نەدىن نەلەرگىچە يۈرىلا ، سۆزلەپ بەرسىلە ، — دېدى ئۆكۈنۈپ ، — بايىلا بىلىپ باقماقچىدىم ، ئاۋۇ ئايال . . .

ئۇنىڭ ۋاقىتنى كەينىگە سۈرۈشى كەچمىشلىرىمنى سوراپ بىلگۈسى بارلىقىدىن بولسا كېرەك دەپ ھۆددە قىلالمىسامۇ ، بۇنى بىلىش ئۇنىڭ تەقەززاسى ئىكەنلىكى ئايدىڭ بولۇپ قالغانىدى . ئىككىمىز ئايرىلغاندىن بۇيانقى ھەممە ئىشلارنى — دەريادىن ئۆتكەن ، مالچىغا ئۇچرىغان ، دەرۋىشلەر توپى بىلەن ئوردىخان پادىشاھىمغا بارغاندىن باشلاپ شاجۇمەنى يولۇقتۇرغانغىچە ، يۈرتىمۇ يۇرت ، شەھەرمۇ شەھەر تىلەمچىلىك قىلغاندىن تارتىپ گۈسوزا ، بازار بېگى ، ئابلىمىت داموللىغا قەدەر بولغان ماجىرالارنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بەردىم . گۆش گىرده شۇ پېتى قالدى ، چايمۇ ئىچكۈسىز سوۋۇپ كەتتى . مۇھەممەت ئاقچى كىچىك بالىدەك مىشىلداپ يىغلاپ ئولتۇردى . ئۇ بېشىنى چايقايتتى ، پېشانىسىنى مۇجۇيتتى ، بۇرۇتىنى تولغاپ ـ يالماپ تارتىپ قويۇاتتى . بۇلاردىن ئۇنىڭ قانچىلىك ھاياجانغا چۈشكەنلىكىنى ، ئىچكى ئىزتىراپ تارتىۋاتقىنىنى بىلگىلى بولاتتى .

ئۆزۈمنىڭمۇ بېشىمدىن كەچۈرگەن بۇ ئىشلارنى ئۆز ۋاقتىدا مەن بىلەن سادىر بولغىنىغا قارىماي ، شۇ تاپتا ئەسلەپ سۆزلىسەم ئۆزۈمگىمۇ غەلىتە ، يېڭى ۋە باشقا كىشىلەرنىڭ ئۇستىدە سادىر بولغان ئىشلارنى ئاڭلاۋاتقاندەك تەسىر قىلىپ ، ئىچىمدىن يىغا يامشىپ چىقاتتى .

— سىلىنى قەشقەردىكى چاغدا قاچۇرۇۋېتىلمىگىنىمگە پۇشايمان قىلاتتىم ، — دېدى ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ ، — كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇچرىشىپ قالساق ، شۇ گۇناھىمنى بىر يۈيۈۋالسام بولاتتى دەپ تىلەيتتىم . خۇدايىم سىلىنى بۇگۈن ئۇچراشتۇردى ئىنىم . ئۇچراشتۇرغاندىمۇ ، تەلىيىم بار ئىكەن . يېنىم تۇم ، ئالقىنىمدا پۇل ـ پۇچەك بار چاغدا ئۇچراشتۇردى . . . شۇڭا ئۆزۈمنى قويىدىغان يەر تاپالمايۋاتىمەن ئۇكام . . .

ئۇنىڭ ھاياجانلىنىشى ماڭمۇ يوقتى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئەسلى

ئۇنىڭدىن مەننەتدار بولسام ، ئۇنىڭغا دۇپنىن كۆپ ھەشقاللا ئېيتسام ، بولسا تېخى بىرەر ئىش قىلىپ يارىدەم بەرسەم ئەرزيتتى . ئۇ مېنى قازىخا-نىنىڭ سولاقخانىسىدا ئوبدان بېقىپ ، ھالىمدىن خەۋەر ئېلىپ جان بېغىشلىغاندى ، قېچىپ كېتىشىمگە شارائىت يارىتىپ بەرگەنىدى . ئەمدە-لىكتە نېمىشقا يەنە ئۆزىنى ئەيىبدار ھېس قىلىدۇ ؟ بۇنى ئۇنىڭ ئادەمگەرچىلىكى ، مەردلىكىدىن باشقا سەۋەب ئارقىلىق چۈشەندۈرۈشكە بولمايتتى .

ئۆزى ئۇستىدە ئۇ شۇنداق دېدى :

— نېغمەتۇللا قارىي دېگەن دوستلىرى بىلەن ئۇ ئېلىشماقچى بولغان چېرىكىنىڭ ئارىلىقى يىراقراق بولۇپ قالغانلىقتىن ئۇنىڭغا ئوق تې-گىپ كەتتى . ئۇنىڭ يېقىلغىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ھەم سىلىنى يىراقراق كېتىۋاتقاندا ئۇنى ھەم نېغمەتۇللا قارىي چېرىكلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمىسۇن ، دەپ خېلى تىرىشتىم . ئامال بولمىدى ، پاچىقمىغا ئوق تېگىپ مېنىڭمۇ ئەھۋالىم خەتەرگە يۈزلەندى ، — ئۇ سول پۇتىنىڭ پاقالچىقىنى ئېچىپ كۆرسەتتى . پاقالچاقنىڭ لوق گۆشى بار جايىدا داچەن پۇلى چوڭلۇقىدا تاتۇق كۆرۈنەتتى ، — پۇتۇمنى سۆرەپ نېغمەتۇللا قارىنى ئېشەككە ئارتىپ قويدۇم ، ئۇ ئولتۇرالمىدى ، ماڭا ئۆزۈمنى قۇتۇلدۇرۇپ تۇرۇپ ، كېيىنچە ئۇنى قۇتۇلدۇراي ، دېگەن نىيەت كەلدى . مەن قۇتۇل-دۇم ، كېيىن ئاڭلىسام ئۇ شېھىت بولۇپ كېتىپتۇ . . .

بۇ ئىش شاجۇمەنىڭ ئاخباراتى ئارقىلىق ماڭا مەلۇم ئىدى . لېكىن ، ئىشىنىڭ تەپسىلاتىنى ئاڭلاپ ، مۇھەممەت ئاقچىغا قوشۇلۇپ يىغلاپ تاشلىدىم . ئىككىمىز ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ قىسقىچە دۇئا قىلدۇق .

— ئۇنى قۇتۇلدۇرالمىغان بولسامۇ ، — دېدى ئۇ ئېسەدەپ ، — جاكارچىلارنىڭ جاكارسى ئارقىلىق سىلىنىڭ بىر چېرىكنى سۇغا غەرق قىلىپ قۇتۇلۇپ كەتكەنلىكلىرىنى ئاڭلىدىم . نېغمەتۇللا قارىينىڭ خۇنى تۆلىنىپتۇ ، ئۆزىمۇ قۇتۇلۇپتۇ ، دەپ كۆڭلۈمگە تەسكىن بەردىم . لېكىن . . . لېكىن . . . ئىچىمنى ھېلىغىچە بىر ھەسرەت غاجايدۇ ئۇكام . . .

ئۆزۈم تەسەللىگە موھتاج بولساممۇ ، مۇھەممەت ئاقچىغا تەسەللى

بەردىم . ئۇ شۇنىڭدىن كېيىنكى كەچۈرمىشلىرىنى تۆت ئېغىز گەپ بىلەن تامام قىلدى : نېغمەتۇللا قارىينىڭ تۇل خوتۇنى ئەرگە تەگمەي قېينانىسى بىلەن بىللە ئۆتۈۋاتقانلىقىنى ئۇققاندىن كېيىن قولىغا پۇل ـ پۇچەك چۈشكەندە ئاتايىن ئۇ ئىككى مەزلۇمنىڭ يېنىسىغا بېرىپ ، يوقلاپ تۇرۇپتۇ . قېرى ئانا ۋاپات بولغاندىن كېيىنلا تۇل ئايال ئەرگە تېگىپ ئۇچتۇرپانغا كېتىپتۇ .

بۇ مەن ئۇچۇن يېڭىلىق ئىدى . نېغمەتۇللا قارىنىڭ ئانىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلدىم ، مۇھەممەت ئاقچى ئىختىيارسىز قوشۇلدى .

— ئىككى قېتىم تۇتۇلۇپ ، بىر قېتىمدا بىر يىل ياتتىم . يەنە بىر قېتىم ئۇچ يىل كەسكەن ، ئالتە ئايدىن كېيىن قېچىپ كەتتىم ، — دېدى ئۇ ئون يىلدىن بۇيانقى تۇرمۇشى ھەققىدە سۇرىغان سوئالىمغا جاۋابەن ، — تۆت ئاي ئىلگىرى قاغىلىق ئامبىلىنىڭ مېھمانخانىسىدا تۇتۇلۇپ قالدىم . كېسىم چىقىپ بولغۇچە قېچىپ كەتتىم . ھازىرغىچە بە-خىرامان يۈرۈۋاتىمەن . . .

مەنمۇ سولىنىپ باققانلىقىمدىن ، ئۇغرىلار تۇتۇلۇپ قالسا قاتتىق تاياق يەيدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم . ئەمما ، ئۇ قانداق تاياق يېگەنلىكىنى دەپ بەرمىدى .

— سىلىنىڭ سەپەرگە كېچىكىپرەك چىقىشىنى تەۋسىيە قىلىشلىرىنىڭ سەۋەبىنى سورىسام بولارمۇ ئاكا ؟ — دېدىم .

مۇھەممەت ئاقچى ماڭا بىر قاراپ قويۇپ قايتۇرۇپ سورىدى :

— سىلىگە ھەمراھ بولغۇچى ئاۋۇ ئايالغا ئىشىنەملا ، ئۇ قانچىلىك ئىشەنچلىك ؟

چولپانخان ھەققىدە ، ئۇنىڭ بىلەن قانداق تونۇشقىنىم ، قانداق غوۋغالار بولغانلىقى ، تۇنۇگۈن قانداقلارچە كۆرۈشۈپ قالغىنىم ۋە ئۇنىڭ ئىلتىماسى ، يېلىنىشلىرى ھەققىدە تەپسىلىي سۆزلەپ بەردىم . ئۇنىڭ ئۆتمۈشۈمدىن خەۋىرى يوقلۇقىنى ، مېنى ئاللاھبەردى ۋە كارۋانغا ئەگىشىپ كېلىپ ئادىشىپ قالغان ، كېيىن تىلەمچىلىك قىلغان ، دەپلا تونۇيدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم .

— مۇنداق قارىغاندا ئىشەنچىلكتەكمۇ تۇرىدۇ ، — دېدى ئۇ . شۇنداق دېسىمۇ يەنە كۆڭۈل توختىتالمايۋاتقاندەك قىلاتتى ، — ئەگەر سىلە ئىشەنچلىك دېسىلە ، بىز بىلەن بىللە يۈرۈشەرسۇن ، بولمىسا قولىغا پۇل ـ پۇچەك بېرىپ سېرىقبۇيىغا يولغا سېلىپ قويارمىز . . .

— ئۇ سەپەرگە كېچىكىپ چىقىشىمىز بىلەن شۇنچە مۇناسىۋەتلىكمۇ ؟ — ئۇ باشقىچە ئويلاپ يۈرمىسۇن دەپ ئىزاھات بەردىم ، — مەن قەشقەرگىچە بىللە ئېلىپ بېرىشقا ۋەدە بېرىپ قويۇپتىمەن . . .

— سىلى بىلەن بىز تۇتۇلۇپ قالساقلا جاندىن ئايرىلىدىغان ئادەملەر ، — دېدى ئۇ مۇلاھىزە قىلىپ ، — ئىككىمىز بىللە يۈرسەك ، ئۇنىڭ ئۇستىگە شاجۇمەدەك دوستلىرى قوشۇلسا ، سىلىنىڭ ئىسىملىرىنى ئاللاھبەردى دەۋەرگىلى بولمايدۇ . بىلال قارىي ئىكەنلىكلىرى بىلەن مۇھەممەت ئاقچى ئۇنىڭغا مەلۇم بولىدۇ . شاجۇمەغۇ تەرىپلىرىچە چاتاق يوق ، بۇ ئايال نېمىلا قىلغان بىلەن خوتۇن كىشى . . .

— خوتۇن كىشى بولسىمۇ زامانىدىن جاق تويغان ، زۇلۇمدىن باشقىنى كۆرمىگەن دېلى ساپ خوتۇن ، — دېدىم ئۇنى ئاقلاپ . لېكىن ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ تەشۋىشتىن خالاس بولۇشى ئۈچۈن ، — قېنى ، ئەتىگىچە سۆزلىشىپ كۆرەرمىز ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم .

— سىلىگە ئىشەنچلىك بولسا مەيلى ، — دېدى ئۇ ۋە سەل تۇرۇۋېلىپ ، « سىر » نى مەلۇم قىلدى ، — مېنى بىر يىل قاماتقان بىر ئەبلەخ بار ، بىر يىلغۇ يېتىپ كەتمەيتتىم ، قاتتىق تاياقتىن تۆت يېرىم ئاي قوپالماي قالغانمەن . . . — مۇھەممەت ئاقچىنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ ، كۆزلىرىدىن ئوت يانغاندەك بولۇپ كەتتى ، — شۇ ئەبلەخ يېقىندا ئىت بىلەن ئىتنىڭ تالىشىشى بىلەن ھەپسىگە كىرىپ قاپتۇ دەپ ئاڭلاپ ، ئۈچ ئالدىغان پۇرسەت كەپتۇ دەپ ئويلۇپتىدىم . ئۇچ ـ تۆت كۈن ئىلگىرى ئۇنى يەنە كۆرۈپ قالدىم . سۇرۇشتۇرسەم پارا بىلەن قۇتۇلۇپ كېتىپتۇ . شۇنىڭدىن دەردىمنى ئېلىۋېلىپ ئاندىن يولغا چىقساق . . .

— كىم ئۇ ؟ — مەن سەگەكلەشتىم .

— سىلىنى بۇلاڭچىلىققا ئەۋەتكەن ، نەچچە ئايلاپ قۇلدەك ئىشلىتىپ ، ھارۋا ياسىغىلى سالغان بازار بېگى !

چۆچۈپ كەتتىم . ئۇنىڭدىن قىساس ئېلىش مېنىڭمۇ ئارزۇيۇم ئىدى . لېكىن ، مۇھەممەت ئاقچى قانداق ئۆچ ئالماقچى ، قانداق قىلىپ ؟

— قانداق ئاللا ئۆچلىرىنى ؟

— مەن ئۇنىڭ ئۈي چاكىرى بىلەن دوست بولۇۋالغىلى ئۈچ يېرىم يىل بولدى . ئاقىۋەت ۋەجىنىڭ نەدىلىكىنى بىلمۇالدىم . ئەسلى ـ ۋەسلىنى قۇرۇتۇۋېتىپتىمەن ، ئاتخانىسىغا ئوت قويۇۋېتىپتىمەن تېخى . . .

ئۇ مۇشۇ سۆزلەرنى دېگەندە ھازىرلا شۇنداق قىلىدىغاندەك لەۋلىرىنى چىشلەپ ، مۇشتۇمىنى قاتتىق تۈگدى ، بۇ تۇگۇشتىن بارماق سۆڭەكلىرىمۇ غاراسلاپ كەتتى .

— ئەگەر تۇتۇلۇپ قالسىلارچۇ ؟

— شۇڭا مەن ئاۋۇ ئايال ئىشەنچلىكمۇ دەپ سورىغىنىم ، — ئۇ ماڭا دىدىل قاراپ داۋام قىلدى ، — بۇگۈننى مۇشۇنداق تونۇشماي ئۆتكۈزدۇق ، ئەتە ، ئۆگۈنمۇ شۇنداق ئۆتكىلى بولماس . مەن تۇتۇلۇپ قالسام ، « تۇنجى قېتىم » دېيىشنى بىلمەن . ئەمما ، ئۇ مېنى ياكى سىلىنى قورقۇنچلۇقتا پاش قىلىپ قويسا تۈگىشمىز ، — شۇنداق دەۋېتىپ تۇرۇپ ئالدىراپ ئەسكەرتتى ، — بۇنداق دېيىش بىلەن مەن بۇ ئىشقا سىلەرمۇ بىللە قاتنىشىسىلەر دېمەكچى ئەمەس . گەپ ئارىلىقىدا ئىشتىن بۇرۇن ياكى كېيىن تۈشۈنى ئېلىپ قالسا . . . دېگىنىم ـ دە ، ئەمدى . . .

مەن ئۆچ ـ قىساس ئېلىشقا ھەرقانچە ھېرىس بولساممۇ ، بۇنى ئوغرىلىق قىلىش يولى بىلەن ئىشقا ئاشۇرغۇم كەلمەيتتى . شۇنداقتىمۇ ھازىر مۇھەممەت ئاقچىنى رەنجىتمەسلىك ئۈچۈن :

— ئەگەر بىزنىڭ ئارىلىشىشىمىز زۆرۈر بولسا چوقۇم ئارىلىشىمىز ، — دېدىم قەتئىي تۇرده ، — بەگلەردىن ، زالىملاردىن ئۆچ ئالىدىغان ئىشقا كەلگەندە چولپانخان پاش قىلىپ قويمايدۇ . . .

— رەھمەت ، مەن ئۆزۈم جايلىيالايمەن ، — مۇھەممەت ئاقچى ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا كۈلۈپ قويدى ، — مەن بۇ ئىشنى ئۇزاقتىن بۇيان

پىلانلاپ كېلىۋاتىمەن . راست ئىكەن دەپ قالارلا ، ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن ئىشنى جايلايمەن ، شۇ كۈنىلا قەشقەرگە تىكىۋېتىمىز .

بىز ئۇچىنچى توخۇ چىللىغاندا ئۇخلاشقا ياتتۇق . چىراغ ئۆچۈرۈلۈپ ، ئۇخلاشقا ياتقاندىن كېيىنمۇ يەنە ئۆتكەن خامانلارنى سورۇپ ئۇزاق مۇڭداشتۇق . شۇنچە يىللار يېقىن يولاپ باقمىغان يۇمشاق يوتقان – كۆرپىلەر ، يۇمشاق تەكىيەلەرمۇ مېنى مۇھەممەت ئاقچى بىلەن تەڭ ئۇخلاشقا قويماي ھايجانلاندۇرۇپ چىقتى .

ئەتىسى كېچىكىپ ئويغاندىم . مۇھەممەت ئاقچى چولپانخان بىلەن ئىشىك ئالدىدا پاراڭلاشقاچ چاي ئىچىشىپ ئولتۇراتتى . چولپانخاننىڭ خۇشلۇقى تېشىغا تەپكەن ، بىر كېچىدىلا ئۇ ياشىرىپ ، چىرايلىقلىشىپ ، ھۆسىن ئالماشتۇرغاندەك . ئۇنىڭ بۇ « سىر » لارنىڭ تەكتىگە يەتمەكچى بولغان ئىنتىزارلىقى ئېشىپ كەتكەندى . قارىغاندا ، مۇھەممەت ئاقچى ئۇ-نىڭغا ھېچنەرسە دەپ بەرمىگەن بولسا كېرەك . ئۇ ماڭا تەمە بىلەن تىكىلدى . مەن بىر گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك ئۇنىڭ نەزەرىدىن ئۆ-زۈمنى قاچۇرۇپ يۈردۈم .

مۇھەممەت ئاقچى يوق بولۇپ كېتىپ چۈش بىلەن پەيدا بولدى ۋە مېنى ئۆيگە چاقىرىپ بىر تۇگۈنچەكنى تۇتقۇزدى :

— بۇ كۆمۈكلۈك ئىدى ، ئېچىپ قايتۇرۇپ كەلدىم . سىلىدە تۇرسۇن ، قانداق ؟ — دېدى .

تۇگۈنچەكتىكى نەرسىنىڭ پۇل ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇم . ئۇنىڭ چولپانخاننىڭ ئىشەنچلىك ياكى ئەمەسلىكىنى سوراۋېرىشىدىكى سەۋەبمۇ ئايدىڭلىشىپ قالدى . ئىككى كۈندىن بۇيانقى بايىاشاتچىلىقنىڭ مەنبەسىگە قىزىققان ئايالنىڭ پۇلنىڭ مەنبەسىگە ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ماھىيىتىگە بولغان قىزىقىشى تەبىئىي ئىدى . بۇلارغا قارىتا مۇھەممەت ئاقچى :

— بەك سوراپسا مۇنداقراق جاۋاب بېرەلا ، — دېدى تەبىئىيلىك بىلەن ھېجىيىپ ، — سورىمىسا مەيلى ، مەن بىر – ئىككى كۈن يوقاپ كېتىمەن . . .

— ھېلىقى ئىشقىمۇ ؟

— شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ، — دېدى ئۇ سىرلىق قىلىپ ، — ئاۋۋال ئايىغاقچىلىق قىلىپ تەكشۈرۈپ باقمەن ، رەسمىي ئىشنى قىلدىغان چاغدا دەپ قويۇپ كېتىمەن . مەن كەلگۈچە تالا – تۇزگە چىقىشارلايۇ ، بىراقتا كېتىپ قېلىشمىسلا . . .

ئۇ كەتتى . ئۇ كەتكەندىن كېيىن چولپانخان بىلەن قالدىم . كۈتكىنىمگە قارشى ئۇ ھېچنەرسە سورىمىدى . ئۆزىچە ئامەت كېلىپ قال-غانلىقى ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ تېپىلغۇسىز ئادەم ئىكەنلىكى ، ئىككىمىزنى غۇربەتچىلىك ، موھتاجلىق ، تىلەمچىلىكتىن قۇتقۇزغانلىقى ھەققىدە تەكرار سۆزلىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمنى ، بىز خەجلەۋاتـ-قان پۇلنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى ، مۇھەممەت ئاقچى نېمە ئۈچۈن بىزگە بۇنداق سېخىيلارچە پۇل خەجلەپ بېرىۋاتقانلىقىنى سورىمىدى .

شاجۇمەنى بەكمۇ ئىزدىگۈم بار ئىدى . مۇھەممەت ئاقچى بىراقتا كەتمەكچىلار ، دەپ بىرمۇنچە پۇل قويۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىزدەشكە جۈرئەت قىلالمىدىم . چولپانخاننى سارايدا تۇرۇپ تۇرسىلا ، مەن ئىزدەپ باقاي ، پاتلا كېلىمەن دېسەم ئۇنىمىدى . ئۇ مەن بىلەن بۇ قېتىم ئۈچراشقاندىن بۇيان قورقۇنچاق بولۇپ قالغاندى . كۈندۈزىمۇ يالغۇز قې-لىشتىن قاچاتتى . مۇشۇ ماۋزۇدا مەن ئۇنىڭدىن سورىدىم .

— مەن يەنە كوچىدا قالمەنمىكىن ، دەپ قورقمەن ، — دېدى ئۇ كىچىك بالىدەك ساراسىمە بىلەن ، — كوچىدا قالسامۇ تىلەمچىلىك قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى بىلمۇالدىم . گۈسۇزبغا ئۈچرىشىپ قالسام ياكى چېرىك چۈشكۈنىگە كىرىپ قالسام قانداق قىلىمەن ؟ ئەمدى ئىككىلىرىنىڭ دېدىكى بولسام بولاي ، چېچىمدا ئاياغلىرىنى سۈپۈرۈپ يۈ-رەيكى ، ئىككىلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن قورقىمەن .

— قەشقەرگە بارغاندىن كېيىن بەربىر ئايرىلمىز ئەمەسمۇ ؟

— ئۇ چاغدا مەيلى ، ئۇ يەردە گۈسۇزا يوق ، چېرىكلەر بولسىمۇ باردۇيۇ ، بۇ يەردىكىدەك ۋەھشي ، يالماۋۇز ئەمەستۇ ؟

بۇ ساددا ئايالغا نېمە دېيىشىمنى بىلەلمىدىم . گۈسۇزدەك جادۇ-

گەرلەرنىڭ قەشقەردە تېخىمۇ جىقلىقىنى ، قەشقەردىكى چېرىكلەرنىڭ تېخىمۇ ياۋۇز ، تېخىمۇ يالماۋۇزلۇقىنى قانداقمۇ چۈشەندۈرەي ؟ بۇلارنى تېخى بىلمەيدىغان ئايالغا دەپ ، ئالدىنئالا ۋەھىمە سېلىشنىڭ نېمە كېرىكى بار ؟

ئۇچ كۈن ئۆتكەندە مۇھەممەت ئاقچى بىر ئات ھارۋىسى بىلەن قايتىپ كەلدى . ئۇ نامازشام ۋاقتى بىلەن كەلدى . ئارتۇقچە گەپ ـ سۆز قىلمايلا سامسا بىلەن چاي ئىچتى ۋە شۇ تاپتا يولغا چىقىدىغانلىقىمىزنى ئېلان قىلدى .

ـــ شاجۇمەنى ئىزدىسىلە ـــ دېدى ئۇ تەئەججۇپلەنگەن چىرايىمغا تەبىئىي قاراپ ، ـــ تاپالمساق ئەتە بىر كۈن داۋاملىق ئىزدەيلى ، ئەتە كەچكىچمۇ بولمىسا ، دېمەك ئۇ بۇ يەردە يوق . .

ـــ شۇنداق ، ـــ دېدىم تەستىقلاپ ۋە « ھېلىقى ئىش قانداق بولدى » دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدىم .

ـــ ئاساسىي قىسمى پۈتتى ، ـــ يوشۇرمايلا ئېيتتى ئۇ ، ـــ چالا-سىنى ھېلى پۈتتۈرۈپ كېلىمەن .

ئۇنىڭ قىساس ئېلىشقا ، يەنى بازار بېگىنىڭ « ئەسلى ـ ۋەسلى » نى قورۇتۇۋېتىش ئۈچۈن كەتكەنلىكىگە بولغان گۇمانىم توغرا چىققانلىقىدى . ئەمما ، « ئاساسىي قىسمى » قايسى ، « چالىسى » قايسى ، ئاڭقىرالمىدىم . سوراش ئەپسىز بولغانلىقتىن مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانىنىڭ كەينىدىن ھارۋىغا چىقتىم . كېگىز ئۈستىگە كۆرپە سېلىنىپ ياخشى جابدۇلغان ھارۋا مەن كۆرسەتكەن يول بىلەن شاجۇمە يېتىشى مۇمكىن بولغان قەبرىستانلىق تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى . ھارۋىدا ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ يېنىدا قولۇمدىكى تۈگۈنچەكتىنمۇ چوڭراق بىر تۈگۈن تۇراتتى . ئۇنىڭ ئۈستىدىن تۇتۇپ بېقىپ قاتتىق ، ئۈيۈل نەرسىلەرنى سەزدىم . دېمەك ، بازار بېگىنىڭ « ئەسلى ـ ۋەسلى » نىڭ « ئاساسىي قىسمى قورۇتۇۋېتىلگەن » ئىدى . چالىسى « ئوت قويۇش » ئىدى . مۇھەممەت ئاقچى بۇنى قىلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلەرمىكىن ؟

ھارۋا چوڭ يول بىلەن قەبرىستانلىققا قايرىلىدىغان يول ئاراشىغا

كەلگەندە قەبرىستانلىقىنى كۆرسەتتىم . مۇھەممەت ئاقچى ئىككى ئۈگۈنچەكنى ماڭا تۇتقۇزدى . ھارۋىكەشنىڭ ئېتىنى شوتىدىن چىقارتقۇزۇپ يايداق مىندى ۋە ھارۋىكەشكە :

ـــ يېرىم كېچىگىچە كەلمىسەم تاڭ ئاتقۇچە كېلىمەن . تاڭ ئاتقاندىمۇ كېلەلمىسەم بىلال قارىي ساڭا ياخشى ئىككى ئاتنىڭ پۇلىنى تۆلەيدۇ ، ـــ دېدى ۋە ماڭا قاراپ تاپىلىدى ، ـــ ئىنىم بىلال قارىي ، تاڭ ئاتقۇچە قايتالمىسام باشقا ئات ئېلىپ يولغا چىقىۋېرىڭلار ، مەن ھامان كەينىڭلاردىن يېتىمەن ، ـــ دېدى .

مەن ئۇنىڭغا گەپ قىلىپ بولغۇچە ئۇ ئاتنى چاپتۇرۇپ كېتىپ قالدى . « پىلان تۈزۈپ » بولغان مۇھەممەت ئاقچى قانداق ئېتى بار ھارۋا يالالاشنىمۇ يادىدا تۇتقانىدى . بىز ئۇچەيلەن « نېمە گەپ » دەپ بىر ـ بىرىمىزگە قاراپ بولغۇچە مۇھەممەت ئاقچى كۆزدىن غايىب بولدى .

ھارۋىكەشكە قەبرىستانلىققا كىرىپ چىقىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتىم . چولپانخان ئۇنىغان بولسىمۇ ، ئۇ ساقلاپ تۇرۇشقا رازى بولارمىدىكەنتاڭ ، چولپانخان مەن بىلەن تەڭ بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ھارۋىدا ساقلاپ تۇرۇشقا ئۇنىمىغانلىقتىن ، مەن ھارۋىكەشكە ئىككى ئاتنىڭ پۇلىنى بېرىشكە مەجبۇر بولدۇم . ھارۋىنى يالغان ئۈچ ئادەم شوتىدىكى ئاتنى مىنىپ ئۇچى ئۇچ تەرەپكە كەتسە ، ھارۋىكەشنىڭ ئالداپ كېتىۋاتامدۇ نېمە ؟ دەپ ئەنسىرىشى تۇرغان گەپ ئىدى . ھارۋىكەش پۇلنى ئالدى ، تاڭ ئاتقۇچە ساقلايدىغانلىقىنى ئېيتتى .

بىراق ، چولپانخان قەبرىستانلىق ئىچىدە كېتىۋېتىپ مەندىن ئەيمەنگەندەك سورىدى :

ـــ نېمە ، سلىنىڭ ئاتلىرى ئاللاھبەردى ئەمەس ، بىلال قارىيمۇ ؟

بايىاتىن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ مېنى « پاش قىلىپ » قويغىنىنى يادىمغا ئالدىم . ئۇ ئۆزى ئېھتىيات قىلدى ، چولپانخاندىن شۇبھىلەندى ، مانا ئەمدى بىر ئەپلىكلا پاش قىلىپ قويغانىدى .

ـــ ھە ، ئۇ كېچىكلىكىمدە قويۇلغان ئەركىلەتمە ئىسمىم ، ـــ دېدىم خىجالەت بولۇپ .

— بۇ گەپچە سىلى مۇھەممەت ئاقچى ئاكام بىلەن كىچكىلىرىدە تونۇشۇپ ، دوست بولۇشۇپتىكەنلا — دە ؟ — سوردى ئۇ بىرنەچچە قەدەم ماڭا — ماڭماي .

— شۇنداق دېسەكمۇ بولار . . .

مۇجمەل جاۋابىم چولپانخاننى قانائەتلەندۈرەلمىدى . ئۇ تېخىمۇ ئاسماقچىلاپ سوردى :

— سىلى قارىي قۇرئانمۇ ؟ جىق ئوقۇغان ئادەمنى « قارىي » دەپ ئاتايدۇ ، دەپ ئاڭلىغانىدىم ، راستمۇ ؟

— ھەممىسى قارىي قۇرئان بولۇشمۇ ناتايىن ، ئاتا — ئانىسى شۇنداق بولسىكەن دەپ ئارزۇلىغان بالىلىرىغىمۇ « قارىي » دەپ ئات قويىدۇ ، قەشقەر تەرەپلەردىمۇ شۇنداق . . .

— كۆڭلۈمىنىڭ بىر يېرىدە زادى بىر گۈمان بار ئىدى ، — ئۇ ئۆز — ئۆزىگە سۆزلىگەندەك بوش دەيتتى ، — سىلىنىڭ تەگلىرى ئېسىلزادە ، باي ئائىلىدىن بولسا كېرەك . . . سىلى قارا تۇرۇك ، توم تۇۋاقلاردىن ئەمەس . . .

ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىغا دەخلى قىلمىدىم . ئاڭغۇچە ماڭا تونۇش گۈمبەزگە يېقىنلىشىپ كەلگەنىدۇق . ۋاقىت بىلىنەرلىك گۈگۈم قوينىنى ئېچىۋاتقان بولسىمۇ ، كۆز ئالدىدىكى ۋە ئەتراپتىكى نەرسىلەرنى ئىلغا قىلىشقا توسقۇن بولالمايتتى . گۈمبەزنىڭ تېشىدا ، ئەتراپىدا ھېچنەرسە ئۆزگەرمىگەن ، ھەممىسى مەن كەتكەن چاغدىكىدەكلا ئىدى . گەرچە ئۇ قېتىم پەسلى بولسىمۇ ، مەن گۈمبەز ئەتراپىنىڭ يان پەسلى ھالىتىنىمۇ ئوبدان بىلەتتىم . گۈمبەزنىڭ ئىچىچۇ ؟ ئىچىدە نېمە ئۆزگىرىشلەر بولغاندۇ ؟ شاجۇمە بارمىكىن — يوقمىكىن ؟ ئۇ مېنى قانداق قارشى ئالاركىن ؟

گۈمبەز ئىشىكىگە يېقىنلاشتىم . ئىشكىتكى پاخال پەردە ھازىر يوق ، گۈمبەزنىڭ ئوچۇق ئىشكىدىن قارىغاندا ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئادەم بارلىقىنى بىلدۈرىدىغان ھېچقانداق ئالامەت سېزىلمەيتتى ، شۇنداق بولسىمۇ قاراڭغۇلۇققا قاراپ خىتاب قىلدىم :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم !

ھېچقانداق تەۋرەش ئاڭلانمىدى . يەنە بىر قېتىم توۋلاپ باقاي ، بولمىسا ھۇسىين پوكانچىنىڭ گۈمبىزىگە بېرىپ باقارمەن ، دەپ ئويلاپ ، ئۇنۇمنى كۆتۈرۈپرەك توۋلىدىم :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم شاجۇمە ئاتا !

بۇ قېتىم بوغۇق ، خىرىلدىغان ۋە ئاران ئاڭلىنىدىغان يۆتەل تەۋرىشى كەلدى . يۈرىكىم ئويناپ كەتتى . دېمەك ، شاجۇمە گۈمبەز ئىچىدە ئىدى . مەن قاراڭغۇ گۈمبەزگە كىردىم — دە .

— شاجۇمە ئاتا ، سىلى بارمۇ ؟ — دەپ سوردىم .

ماڭا بوغۇق ، ئۇھ تارتىشقا ئوخشاپ كېتىدىغان بوش ئاۋاز ئاڭلاندى .

— كىم ئۇ مەن تاشلاندۇق دەرۋىشنى چاقىرىۋاتقان ؟

— مەن بىلال ، بىلال قارىي ، ئاتا ، — دېدىم قاراڭغۇغا كۆنگەن كۆزلىرىم بىلەن پاخال پەردە ئۈستىدە ياتقان گەۋدىنى چەنلەپ ، ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ .

— بىلال ؟ خوش ، بىلال بولساڭ بولۇۋەر ، ماڭا نېمە گېپىڭ بار ئىدى ؟

— مېنى تونۇمايۋاتاملا ؟ — ھايا جانلىنىپ بوۋايغا ئېگىشتىم ، — سىلى شاجۇمە ئەمەسمۇ ؟

— ھە ، مەن شاجۇمە ، قېنى سۆزلە مېھمان ، مەندە نېمە ئىشىڭ بار ؟ — ئۇنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ پەسلەپ كەتتى ۋە تىترىدى ، — مېنى بۇ ھالىمدا پەقەت ئەزرائىل ئەلەيھىسسالاملا يوقلىشى مۇمكىن ئىدىغۇ ؟

ئۇنىڭ سۆزلىرى ماڭا جۆيلۈۋاتقاندەك ئاڭلاندى . ئەجەب ئۇ مېنى ئۇنتۇپ قالغان بولسا — ھە ؟

— مەن مىر بىلال قارىي ئاتا ، قىشتا يانلىرىدىن چىقىپ كەتكەن ھېلىقى قەشقەرلىك ئاشىق . . .

ياتقان گەۋدە مىدىرلاپ ، كۆتۈرۈلۈشكە ئىنتىلدى . نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولۇپ خىرىلدىدى . تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇنى يۆلەشكە تىرىش-

تىم ۋە كاۋاپتەك قىزىپ كەتكەن بەدەنگە قولۇم تەگكەندە ئۇنىڭ ئېغىر ئاغرىق ئىكەنلىكىنى سەزدىم .

— سىلى بار ئىكەنلا ئوغلۇم ، — شاجۇمە ئورنىدىن كۆتۈرۈلۈپ ماڭا ئۇدۇل قاراپ ئولتۇرۇپ سۆزلىدى . ئىككىمىزنىڭ ئارىلىقى بىر جەينەكچە يىراق بولسىمۇ ، ئۇنىڭ نەپىسىدىن ئۇرۇلۇۋاتقان ئوتتەك ھارا- رەتنى بايقىغىلى ، سەزگىلى بولاتتى ، — قانداق بولۇپ يېنىمغا كەپقالالا ؟ — ئۇنىڭ ئۇنى تىترەپ كەتتى ، — ئاللاھ ئىگەم دىللىرىغا ساپتىكەن ـ دە ؟ . . . مەن ئۆلۈۋاتاتتىم ئوغلۇم . . .

ئۇنىڭدىن لايىقدا تېگىشلىك ھال سوراپ ، كۆڭلىنى ياسىدىم . ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈدىلا دەپ جۇۋۇتتۇم . ئەمەلىيەتتە ئۆزۈمنى جۇۋۇتۇۋاتاتتىم . ئۇ بېشىنى چايقىدى ، ئىنجىقلىدى ، بىلىنەرلىك ئىڭ- رىدى .

— ياخشى سۆزلىرى ئۈچۈن رەھمەت . لېكىن ، مەن ئۆلۈپ كېتىۋاتىمەن ، — دەيتتى ، ئۇ خۇددى « تاماق يەۋاتىمەن » ياكى « ئۇخلاۋاتىمەن » دېگەندەك بىر خىل خاتىرجەملىك بىلەن ، — مەن ھا- زىر سىلىنى ئۆزۈمنىڭ قايغۇلۇق پىكرلىرىم بىلەن مېھمان قىلالمايمەن . ئۆزلىرى ئۈستىدە سۆزلىسىلە ، ئىشلىرى قانداق ؟ قەشقەردىكى مەشۇقلىرى توغرىسىدا خەۋەر ئالالىلىمۇ ؟ پۇل تاپالىلىمۇ ؟

گەپنى بىر باشتىن سۆزلىسەم ۋاقىت زىق ئىدى . بۇۋاينىڭمۇ سوئال سورىغىنى بىلەن جاۋابىنى ئاڭلاشقا قانچىلىك ھەۋىسى بارلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . جېنى قىينىلىپ تۇرغان بۇۋاينى گەپ بىلەن يەنە قىينىماسلىق ئۈچۈن ئەڭ ئاساسىي مەسىلىگە جاۋاب بەردىم :

— پۇل تاپتىم ئاتا ، قەشقەرگە بېرىۋالالىغۇدەك پۇلمۇ ، ھەمراھمۇ تېپىلدى . . .

شاجۇمە ئېغىر تىندى ، قاراڭغۇدا ئۇنىڭ چىرايىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى . ئەمما ، ئۇنىڭ خۇشلۇقۇمغا ئورتاق بولغۇسى بارلىقىنى سەز- گىلى بولاتتى .

— ئەمدى قەشقەرگە كېتەي دېدىلەمۇ ؟ خېنىملىرىنىمۇ خۇش قىلاي دەپلا ـ دە ؟

— قەشقەرگە يولغا چىقتىم ، — جاۋاب بەردىم ، — خېنىم توغ- رىسىدا ھېچقانداق خەۋەر يوق ، ئىزدەرمەن . بېشىمغا يەنە قانداق قىسمەتلەر چۈشىدۇ ، ئۇمۇ نامەلۇم . . .

بۇۋاينىڭ بىر نېمىلەرنى دېگۈسى بار ئىدى ، يۆتەل ئۇنى سۆزلەت- كۈزمىدى ، يۆتىلى بېسىققاندىن كېيىن خېلىغىچە ھاسىرىدى ، ئاندىن :

— ھەي ئىسىت ، تېنىم ساق بولغان بولسىمۇ قەشقەرگە بىللە بېرىپ ، ئون يىل جۇدالىق دەردىنى تارتقان مەشۇقلىرىنى ئىزدىشىپ بېرەر ئىدىم ، — دېدى .

كاللامغا دەررۇ يېڭى بىر پىكىر كەلدى . شاجۇمەنىڭ قەشقەرگە بارغۇسى بولسا ئۇنى نېمە ئۈچۈن ئېلىپ كېتىشكە بولمايدىكەن ؟ بىزدە ھازىر پۇل بار چاغدا ئۇنى داۋالىتىشىمۇ مۇمكىنغۇ ؟ ئۇنى ھازىرقى ئەھۋالى بىلەن بۇ قۇرۇق گۇمبەزدە تاشلاپ كەتسەك ، يېمەك ـ ئىچمەكسىز قالغان بۇۋاينىڭ ئۆزى ھۆكۈم قىلغىنىدەك كۆرىدىغىنى ئەجەل بولىدىغۇ ؟

— شاجۇمە ئاتا ، قەشقەرگە بىللە ئاتلىنايلى ، — دېدىم ئالدىراپ .

شاجۇمە بېشىنى ئىرغىتتى :

— كۆرۈۋاتىدىلا ئەھۋالىمنى ، مېڭىش تۇگۈل ئورنۇمدىن تۇرال- مايمەنغۇ . . .

— بىزدە ياخشى ئات ھارۋىسى بار ، جان كۆيدۈرىدىغان ھەمراھلارمۇ بار ، — ئالدىراپ ئىزاھات بەردىم ۋە ئىنكاسىنى كۈتمەيلا قەتئىي نىيىتىمنى ئېيتىپلىدىم ، — سىلىنى بىللە ئېلىپ كېتىمىز . . . سىلىنى بۇ ئەھۋاللىرى بىلەن يەككە ـ يېگانە تاشلاپ قويالمايمەن !

— نېمە ئاۋارىچىلىك تارتماق ؟ مەن ھامان . . .

— بولدى كەلسىلە ، ماڭا ھاپاش بولسىلا ، — ئۇنىڭ گېپىنى بۆ- لۈپ ئوتتەك قىزىق ، قوناق شېخىدەك بولۇپ قالغان گۆشسىز بىلەكلىرىنى تۇتتۇم .

شاجۇمەنىڭ قارشىلىق قىلغۇسى بار ئىدى ، ماڭا كۈچى يەتمىدى .

ئۇنىڭ گەپ قىلىشىغا يۆتىلى توسقۇنلۇق قىلدى . مەن ئۇنى ھاپاش قىلىپ گۈمبەزدىن چىقتىم ۋە بايا‌تىن كەلگەن يول بىلەن ھارۋا قېپقالغان دوقمۇشقا قاراپ سەنتىرەكلەپ مېڭىپ كەتتىم . پۇل بار تۇغۇنچەكنى تۇتقان چولپانخان كەينىمىزدىن ئەگىشىپ كېلەتتى .

شاجۇمە يەڭگىل ، مېنىڭمۇ غەيرىتىمگە كېلىپ قالغان پەيت بولغاچقا ئۇنى ھارۋا يېنىغا ئاپىرىش قېيىنغا چۈشمىدى . مۇھەممەت ئاقچى تېخى كەلمىگەنلىكتىن ، ھارۋىكەش يول بويىدا ئولتۇراتتى . شاجۇمەنى ھارۋىغا چىقىرىپ ياتقۇزۇشقا ئۇمۇ ياردەم بەردى . بىز شاجۇمەگە يول ئۈچۈن دەپ ئېلىۋالغان يېمەكلىكلەردىن يېگۈزەلمىگەن بولساقمۇ ، ئىككى تىلىم تاۋۇزنى زورلاپ يېگۈزدۇق . ئاچلىق ، ئۇسسۇزلۇق ۋە ئىسسىقتىن جېنى قېينالغان بوۋاي سەل تۆتەيلا ھوشسىز ھالەتتە ئۇخلاپ كەتتى . ئۇ ئۆزى بىلەن يۇز بېرىۋاتقان بۇ ئۆزگىرىشلەرنى ئاڭقىرىغۇدەكمۇ سېزىمگە ئېرىشەلمىگەن ، شۇڭا ھېچنەرسىگە سەپسالمىغان ، ھېچنېمىنى سورىمىغانىدى .

مۇھەممەت ئاقچىنى كۈتۈپ ئولتۇردۇق . چولپانخاننىڭ توساتتىن ماڭا بولغان مۇئامىلىسى ئۆزگىرىپ قالدى . بىز يولنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە ئولتۇرغىنىمىزدا ، ئۇ بىر گەزچە ئارىلىق قالدۇرۇپ نېرى ئولتۇردى ۋە ئۆز - ئۆزىگە گەپ قىلىۋاتقاندەك ئۇرغۇ بىلەن :

— سىلىنىڭ ئىسىملىرى مىربىلال قارىي ئىكەن ، مەشۇقە خېنىملىرى بار ئىكەن ، ئون يىلدىن بۇيان جۇدا بولۇشۇپ ياشاپسىلەر — دە ؟ — دېدى .

دەمالىققا جاۋاب بېرەلمەي قالدىم . مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئالدىن قىلغان پەرىزى يەنە بىر قېتىم توغرا چىققانىدى . بايا‌تىن گۈمبەز ئىچىدە مەن شاجۇمە بىلەن پاراڭلاشقاندا ، ئۇ گۈمبەز تېشىدا بولسىمۇ ھەممە گەپ - سۆزنى ئاڭلىغانىدى . خوش ، ئاڭلىسا نېمە بوپتۇ ؟ ئەمدى يوشۇرىدىغان نېمە بار ؟

— شۇنداق ، ئىسمىم مىربىلال قارىي ، — دېدىم ، — قەشقەردە نىكاھلىق مەشۇقۇم قالغان . بىز بەزى ماجىرالار سەۋەبىدىن ئون يىلدىن

ئارتۇق ۋاقىت ئايرىلىپ ئۆتۈۋاتىمىز . ھەممە يەردە ، ھەممىلا ئادەمگە دېگىلى بولمايدىغان بەزى نازۇك ئىشلار تۇپەيلىدىن ، شۇ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان مازار - گۆرىستانلىقلارنى ماكان قىلىپ ، تىلەمچىلىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپ ، ئىسمىمنىمۇ ئاللاھبەردىگە ئۆزگەرتىۋالغانىدىم . . .

— خېنىملىرىچۇ ؟ — سورىدى ئۇ ماڭا ياندىن قاراپ .

— بىلمەيمەن ، — ئېغىر تىندىم ، — خۇيرىنى ئاڭلىمىغىلى ئون يىلدىن ئاشتى . . .

خېلى ئۇزاقىچە جىمجىت ئولتۇرۇپ قالدۇق . ئۆز خىيالىرىم ، بۇرۇنقى كۆرۈنۈشلەر ۋە بۈگۈنكىدىن كېيىن سادىر بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلغان ھالەتلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈش بىلەن بەند بولدۇم . خىيالىمنى چولپانخاننىڭ سوئالى ئۈزۈپ قويدى :

— سىلى خېنىملىرىنىڭمۇ ئون يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان ئەقىدىسىنى ئۆزگەرتەمدى ، سىلىنى ساقلاۋاتقىنىغا ئىشىنەملا ؟

بۇ مەن ئۈچۈن تۇنجى قېتىملىق سوئال ئىدى . مەن باشقىچە بولۇشنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈش تۇگۈل ، خىيال قىلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتىم . چولپانخانغا توساتتىن ئاچچىقىم كەلدى . ئۇ نەدىن تاپتى بۇ ئىغۋا خاراكتېرلىك ۋەھىمىنى ؟ نېمىشقا جۆيلۈگەندەك بىر نېمىلەرنى سۆزلەپ يۈرىدۇ ؟

— ئىشىنىمەن ! — دېدىم زەردە بىلەن . چولپانخان مەنۇيىتىمدە يۇز بەرگەن بۇ تاسادىپ قوزغىلاڭنى بايقىيالماي قالدى . ئىچىمدە بولسا :« شۇنداق ، قەتئىي ، ئۆزۈل - كېسىل ئىشىنىمەن . . . » دەپ توختىماي تەكرارلايتتىم .

ئارىدىكى جىمجىتلىق ، كۆڭلۈمدىكى پاراكەندىچىلىك مۇھەممەت ئاقچى كەلگۈچە داۋاملاشتى . ئۇ تەرگە چۆمگەن ئاتنى ھارۋىكەشكە بېرىپ ئۆزى مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇردى . ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ تۇرۇپ بېشىنى « ئىش ئەپلەشمىدى » ئىشارىتىگە ئىرغىتىپ قويدى . سەل ئۆتۈپ تىنىقى جايىغا چۈشكەندىن كېيىن قۇلىقىمغا :

— ۋەجىنى كۆتۈرۈپ ماڭغان ئوغرىنى ئىزدىتىش ئۈچۈن

چېرىكلەرنىڭ ، ساقچىلارنىڭ باشلىقلىرىنى مېھمانغا چاقىرىپتۇ ئۇ خۇمپەر . ياسىداق مەپىلەرنىڭ كۆپلۈكىگە قارىغاندا ، ئامبال ۋە باشقا يامۇل كاتتىلىرىمۇ بارەك قىلىدۇ . ئاتخانىدا چېرىكلەر بىلەن ئاتباقارلار ، ھارۋىكەشلەرمۇ كۆپ ئىكەن . تۈيۇق چۈشۈپ قېلىپ ، قېچىپ كېتىشكە تۇغرا كەلدى ، — دەپ پىچىرلىدى ۋە ھەسرەتلىك ئېغىر تىندى ، — بولمىسا ئەللامىسنى جايلايدىغان ياخشى پۇرسەت ئىدى ـ دە !

— يەنە كېلىدۇ بۇنداق پۇرسەت ، — دېدىم ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ .

— شۇنداق ، — ئاچچىق بىلەن چىشىنى غۇچۇرلاتتى ئۇ ، — بۇنداق پۇرسەت يەنە كېلىدۇ . قوغلىغانلار ئىزىمغا چۈشۈۋالمىسۇن دەپ بىرمۇنچە يوللارنى ئەگىپ چېپىپ ئاندىن بۇياققا بۇرۇلدۇم . تۈيۇق چۈشۈپ قالغاندىكىن تاڭ ئاتقۇچە ياتسامۇ پايدىسى يوق ئىدى . . .

ئۇ گويا مەن تاپشۇرغان ئىشنى بېجىرەلمىگەندەك ھەدەپ ئۇھ تارتىپ لەۋلىرىنى چىشلەيتتى . ئۇنىڭ خىيالىنى بۇراش ئۇچۇن شاجۇمەنى تاپقانلىقىمنى ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ھارۋىغا ياتقۇزۇپ قويغانلىقىمزنى سۆزلەپ بەردىم . گەپ باشقا ماۋزۇغا يۆتكەلگەنلىكتىن ، پىچىرلىشىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى . شۇڭا ئۇنۇمنى كۆتۈرۈپ سۆزلەۋەردىم .

— سىلىدىن بىسوراق ئىش قىلىۋەردىم ئاكا ، — دېدىم ئاخىر .

ئۇ رەنجىگىنىنى يوشۇرماي ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى :

— نېمە دېگەنلىرى بۇ ؟ مەن چولپانخان توغرۇلۇق گەپ قىلغانلىرىدا ھېلىغۇ بىر ھەمراھ ئىكەن ، ئون ھەمراھلىرى بولسىمۇ قولۇم كۆكسۈمدە دېمەپمىدىم ؟ ھازىر تېخى قول ـ ئىلكىمىز كەڭ ـ كۇشادە تۇرسا . . .

— ھە ، ئەمدى ، شۇنداق بىر دېگىنىم ـ دە . . .

ئۇ ئىتتىك ھارۋا تەرەپكە كەتتى ، مەن ئەگىشىپ بارغاندا ئۇ ھوشسىز جۆيلۈپ ياتقان شاجۇمەنىڭ پېشانىسىنى تۇتۇپ ، بېغىشىدىكى تومۇرلارنى سىلاپ تۇراتتى .

— بولماپتۇ ، — دېدى ئۇ تېۋىپلارچە بېشىنى چايقاپ ، — ئاكىمىز

بۇ ھالدا تۇرسا يولغا چىقىشقا بولمايدۇ . سېپىل تېشىدىكى بىرەر سارايىنى تاپايلى .

ئۇ ھارۋىكەشنىڭ نارازىلىقىغا قارىماي شەھەرگە قايتىمىز دەپ ئېلان قىلدى . ھارۋىكەشكە :

— ئىككى ئات ئۇچۇن ئالغان پۇلنىڭ يېرىمىنى قايتۇر بۇرادەر ، يېرىمى ئاۋارە بولغىنىڭ ئۇچۇن تۆلەم بولسۇن ، — دېدى .

ھارۋىكەشنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى . ئۇ مۇھەممەت ئاقچى دېگەن يول بىلەن مېڭىپ ، شەھەرنىڭ باشقا بىر دەرۋازىسى تەرەپكە ئاپاردى . مۇھەممەت ئاقچى ساراي تاپتى . ئۆيلەرگە ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن سارايۇەننى چاقىرىپ ، بىز تۆت كىشىنىڭ شۇ تاپتا مەكتتىن كەلگەنلىكىمىزنى سارايۇەنلەر باشلىقىغا خەۋەر قىلىپ قويۇشنى ، كېچىلەپ بولسىمۇ تېۋىپ تېپىپ بېرىشنى ، تاپان ھەققى ، تېۋىپ ھەققى ئۇچۇن يېتەرلىك پۇل بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى . ئۇنىڭ « ئۆچ ئېلىش » خىيالى ھازىرچە شاجۇمەگە بۇرالغانلىقىنى كۆرۈپ خاتىرجەم بولدۇم . ئۇنىڭ ھارۋىكەشنى يولغا سېلىۋېتىشى ، ساراي ئالماشتۇرۇشى ، نەدىن نېمىشقا كەلگەنلىكىمىز توغرىسىدا داۋراڭ كۆتۈرۈپ تەشۋىق قىلىشى — بازار بېگىنىڭ « ۋەج ئوغرىسى » نى تېپىشىغا مۇناسىۋەتلىك ئىدى . بىز ۋەج يوقىلىپ بولغاندىن كېيىن كېسەل كۆرسىتىشكە كەلگەن مەكتىلكەرگە ئايلانغانىدۇق .

سارايۇەن يېتەرلىك پۇل ئالغانلىقى ئۇچۇن سارايۇەنلەر باشلىقىغا خەۋەر قىلغانلىقىنى ئېيتتى . ئەمما ، تېۋىپ تاپالمىغاندى . شەھەرنىڭ سىرتىدا ئۇستىراق تېۋىپ يوق ئىكەن ، سېپىل دەرۋازىسى ئېتىلىپ قالغانلىقتىن ، شەھەر ئىچىگە كىرگىلى بولمايدىكەن . ئۇ بۇلارنى گويا بىز بىلمەيدىغاندەك تەپسىلىي تونۇشتۇردى . ئاخىر كۆڭلىمىزنى ياساپ :

— تاڭ ئاتقۇچە سەۋر قىلىشسىلا ، دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەنلا شەھەرگە مەپە ئېلىپ كىرىپ ، ئالاۋىدىن ھېكىمنىڭ ئۆزىنى ئېلىپ چىقىمەن ، — دېدى .

مۇھەممەت ئاقچى ئۇنىڭغا يەنە بېرىم سەرلىك كۇموش تەڭگىدىن

بىرنى بەردى ۋە ئۇنتۇپ قالماسلىقنى جېكىدى . پۇلنى كۆرگەن سارايۇمن ئالدىدا تۇرغانلارنى مەكتىنىڭ ئەڭ باي ، مۆتىۋەر ، سېخىي بەگلىرى بولسا كېرەك ، دەپ ئويلىدىمۇ نېمە ، ئۆز ۋەدىسىنى قەسەم بىلەن تەكرارلىدى .

ئەتىسى كۈن بىلەن تەڭ ئالاۋدىن ھېكىم يېتىپ كەلدى . ئۇ شاجۇمەنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ تەقى - تۇرقىدىن سارايۇمن غايىبانە تونۇشتۇرغان بەگلەرنى تاپالمىدى بولغاي ، تەرىنى تۇرۇپ ، گۆشلۈك ، ياغلىشاڭغۇ كالپۇكلىرىنى زورىغا مىدىرلىتىپ :

— بىتابقا ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپتۇ ، قورۇمىغان سۇيۇق - سەلەڭ ئاش ، ئۇسسۇزلۇققا جۇلاپ بېرىڭلار ، — دەپلا كەينىگە يانىدى . مۇھەممەت ئاقچى تەڭلىگەن بىر سەرلىك كۈمۈش تەڭگىنى كۆرۈپ چىرايى ئېچىلىپ قوشۇپ قويدى ، — قورۇغان تائام يېمىسۇن ، گۆشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار ، بولمىسا كېزىككە ئۆرۈلىدۇ ، ئەزىرايى . . .

ئۇ كەتكەندىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى شۇنداق دېدى :

— ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپتۇ ، دېيىش كىمنىڭلا بولسا قولىدىن كەلمەمدۇ ؟ ئاچ - زىرىنلىقتا كىمگە ئىسسىق ئۆتمەيدۇ ؟ بۇگۈن كەچ يولغا چىقۇپ رەيلى . . .

مەنمۇ ئۇنىڭ مەسلىھىتىگە قوشۇلدۇم . شاجۇمەنى بۇ يەردە ساقلاپ داۋالىتىشىنىڭمۇ ئەھمىيىتى چوڭ ئەمەس ئىدى . مېنى يەنە بازار بېگىنىڭ يېتەكەن ۋەجىنى ئىزدەش باشلانغاندىن كېيىنكى ئاۋارىچىلىكمۇ ئەنسىرىتەتتى . ئاخشام شاجۇمەنى تاپقاندىن كېيىن قارا بۇلۇتتەك تۆتۈلۈپ يۇرگەن چولپانخان : « ھەر بىرلىرى نېمە مەسلىھەت قىلىشسىلا ماڭمۇ شۇ . . . » دەپلا گەپنى ئۈزدى .

مۇھەممەت ئاقچى ھارۋا ئۇقۇشىدىغان بولۇپ چىقىپ كەتتى . چولپانخان بىلەن مەن شاجۇمەنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ سارايدا قالدۇق . يېيىلگەن تاۋۇز ، ئىچىلگەن جۇلاپ ۋە ئىككى قېتىم بېرىلگەن ئۇگرە بىلەن شاجۇمە ئۇزاققىچە تەرلەپ چىقتى ۋە پېشىندىن ئۆتكەندە خېلى ئۆزىگە كەلدى . ئەسر ۋاقتىدا يەنە بىر تەرلەپ تەكىيگە يۆلىنىپ ئولتۇردى :

— مېنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قېلىپ نېمىمۇ قىلاتتىلە ؟ — دېدى ئۇ ماڭا كايىش نەزىرى بىلەن قاراپ ، — شۇ يېشىمدا ، مۇشۇنچىلىك ۋاقتىمدا ئاللاھنىڭ ئامانىتىنى تاپشۇرسام بولاتتى . . .

— نېمە دېگەنلىرى بۇ ؟ — قارشى چىقتىم ، — سىلى تېخى ئۇ-زۇن ياشايلا ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ - ئارمىنى ئىشقا ئاشقانىنى كۆرەلمىگەندىمۇ ئۇ ئارمانلارنىڭ يېيىلۇاتقانلىقىنى كۆرگۈچە ياشاشلىرى لازىم . . .

ئىككىمىز ھايات ۋە مامات ، ياشاش - تۇرمۇش توغرىسىدىكى دەر-ۋىشلەرچە پەلسەپىگە بېرىلىپ كەتتۇق . بۇ پاراڭلارنى ئۆزىگە يات دەپ بىلگەن ۋە ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىگەن چولپانخان بىر شاجۇمەنىڭ ، بىر مېنىڭ ئاغزىمغا قاراپ ھاڭۋېقىپ ئولتۇرۇپ قالدى . شاجۇمەنىڭ نەزەرىيىلىرى ئۆزگەرمىگەن ، يېڭىلانمىغانىدى . مەنمۇ كېيىنكى كىشىلىك مۇناسىۋەتلەردىن ھاسىل قىلغان چۈشەنچىلىرىم بىلەن سۆھبەتكە ھېچقانداق يېڭى مەنە قوشالمايتتىم ، شاجۇمە قايىل بولمايتتى ، ئۇنى قايىل قىلماق مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

شاجۇمە يەنە بىر قاچا ئۇگرە ئېچىپ ئۈيقۇغا كەتتى . ئۇ ھېرىپ قالغانىدى . چولپانخان بىلەن ئىككىمىز تامنىڭ سايىسى چۈشكەن ئىشىك ئالدىدىكى كىچىك سۇپىچاقتا ئولتۇرغاندىن كېيىن ، ئاخشامدىن بېرى ماڭا دومسايغاندەك بولۇپ يۈرگەن چولپانخان :

— ئىككىلىرىنىڭ سۆزلەشكەنلىرىگە ئەقلىم يەتمەيدىكەن ، ئۇ كىتابتا بار گەپلەرمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ئانچە - مۇنچە مەزمۇنلىرى كىتابتا بار ، — جاۋاب بەردىم ، — كۆپى تۇرمۇشتا بار گەپلەر ، ھايات پەلسەپىسى .

ئۇ « پەلسەپە » دېگەننى بىلمەيتتى . مەن ئىنتىكارى دەپ تاشلىغان بۇ سۆزنى چۈشەندۈرەي دەۋاتقۇچە يەنە سورىدى :

— سىلى جىق ئوقۇغان ئۆلىما ئوخشايلا - ھە ؟

— ياقەي ، — رەت قىلدىم ، — ئوقۇشنىغۇ ئوقۇغان ، ئۆلىمالىق دەرىجىسىگە يېتەلمەيمەن . ئۆلىما دېسە شاجۇمەكامنى دېسە بولىدۇ .

شاجۇمەنىڭ ماڭا مەلۇم بولغان ئۆتمۈشىنى قالدۇرماي سۆزلەپ

بەردىم . شاجۇمەنىڭ ھايات تارىخى مۇھەممەت ئاقچىغىمۇ ، ماڭىمۇ ئوخشمايتتى . ئۇنىڭ ئىچىدە يوشۇرغۇدەك ھېچنەرسە يوق ، ئۇنى باشقىلار ئاڭلىسا ، بىلسە ، شاجۇمە بىر ياندا قېلىپ ، جاھالەت ۋەكىللىرىگە نىسبەتەن غەزەپ ـ نەپرىتى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشى مۇمكىن ئىدى . چولپانخان بىلەنمۇ دەل شۇنداق بولدى . ئۇنىڭ بىلىش دائىرىسى بويىچە ھېسسىياتى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش دەرىجىسىگە بارالمىسمۇ ، غەزىپى ئۆركەشلەپ كەتتى .

ـــ ياخشى نىيەتلىك ئاق كۆڭۈل كىشىلەرگە نېمانچە تارلىق قىلىدىغاندۇ بۇ زامان ؟ ـــ دېدى ئۇ ئاخىرىدا ، ـــ ھەممە ياخشىلىق شۇلاردىن چىقىدىكەن ، بېرىپ ـ بېرىپ ھەممە خاپىلىقنى شۇلار تارتىدىكەن . . .

ئۇنىڭغا ئۆزۈمچە بىر نېمىلەرنى دەي دېۋىدىم ، شاجۇمەنىڭ يۆتىلى ئاڭلاندى . ھەر ئىككىمىز ئۆيگە كىرىپ ئۇنىڭ تەكىيگە يۆلىنىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردۇق . رەڭگرويىدىن قارىغاندا ئۇ خېلىلا تۇزىلىپ قالغان ، كۆزلىرىدىمۇ جۇشقۇنلۇق ئىپادىسى بار ئىدى . بىزنىڭ ھال سورىغىنىمىزغا ئۇ :

ـــ يەڭگىللەپ قاپتىمەن ، ئېغىزمانلىرىم پاختىدەك بولۇپ قاپتۇ . ئاللاغا شۈكرى ، ئەمدى ئاز ـ تولا ماغدۇرلىنىۋاتىمەن ، كېتەلەيدىغاندەك تۇرىمەن ، ـــ دېدى .

ئۇنىڭ كۆڭلى قانداق غىزا تارتىدىغانلىقىنى ، مېۋە ـ چېۋىلەرنىڭ قايسىسىنى يېگۈسى بارلىقىنى سورىدىم . ئۇ شۇ سۆزلەر ئارىلىقىدا چولپانخانغا بىر قاراپ قويدى ، ئاستىدىكى كۆرپە ، ئۈستىدىكى يوتقان ، يۆلىنىپ ئولتۇرغان ئىككى تەكىيگىمۇ سەپسالدى . ئاندىن ، سوئاللىرىمغا جاۋاب بەرمەي ، مەندىن سورىدى :

ـــ بۇ ئايىم قىز كىم بولىدۇ ؟

مەن بالدۇرراق تونۇشتۇرۇپ قويمىغىنىمغا ئەپسۇسلىنىپ ئۇنى تونۇشتۇردۇم . شاجۇمەنىڭ كۆڭلىدە قانداقتۇر چىگىش سوئاللار قېپقالمىسۇن دەپ ، چولپانخانىنىڭ مەن بىلمەيدىغان تەرجىمھالىنى ، ئىككىمىزنىڭ قانداق تونۇشقانلىقىمىزنى ، كېيىن قانداق ئايرىلىپ ، يەنە كۆچىدا قانداق ئۇچرىشىپ قالغانلىقىمىزنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردىم . چولپانخان سۆزلىرىمگە ئۆز بىساتىدىن بىرەر ئېغىزمۇ سۆز قوشماي ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئاڭلاپ ئولتۇردى .

ـــ بۇ گەپچە سىلى مەندىن ئايرىلىپ ، ھېلىقى بىر نېمە سوزا دېگەنىنىڭ چاكارلىقىنى قىلىپمۇ پۇل تاپالمىغان ، كېيىن ئىشلىگەن جايلاردىمۇ ھەتتا « ئىلاھە ئامىن » غىمۇ ئېرىشەلمىگەن بوللا ـ دە ؟ ـــ دەپ سورىدى شاجۇمە بىر پەس جىملىقتىن كېيىن .

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق ، بۇ جاھاننى سىلى مەندىن ئوبدان بىلىلا ، مەن تېخى ئىشلىسە بىر نېمە ئېشىنغىلى بولامدىكىن دەپ . . .

ـــ پۇل نەدىن كەلدى ؟ ـــ توساتتىن گېپىمنى بۆلدى شاجۇمە . ئۇنىڭ ئاۋازىدا جاراڭلىقلىق يوق ، ئۇنى يەنىلا بوش ئىدى . ئەمما ، بىلىنەر ـ بىلىنمەس شۇبھە بار ئىدى ، ـــ مەن چۈش كۆرۈۋاتمەنمىكىن دەيمەن . قارىسام يېمەك ـ ئىچمەك ، يوتقان ـ كۆرپە ھەممىسى تەل . . . بۇلار نەدىن كەلگەن ؟

بىر ھازا جاۋاب بېرەلمىدىم . راستىنى ئېيتاي دېسەم چولپانخان بار ئىدى . دېمەسلىككە تېخى بولمايتتى . شاجۇمە بىلەن چولپانخانىنىڭ گۇمانى چوڭقۇرلىشىپ كەتمىسۇن دەپ ، مەن مۇھەممەت ئاقچىنى ئوتتۇرىغا چىقاردىم :

ـــ بىزگە مۇھەممەت ئاقچى غەمخورلۇق قىلۋاتىدۇ ، بۇلارنىڭ ھەننۇاسى شۇنىڭ پۇلىغا كەلگەن . . .

شاجۇمەنىڭ تېشىپ ئۆتكۈدەك قاراپ ، مۇھەممەت ئاقچى توغرىسىدا بىلمەكچى بولغىنىغا قارىتا مەن ئۇنىڭ ئېسىگە سالدىم :

ـــ يادىلىرىدا بارمىكىن ، مېنى قەشقەر قازىخانىسىنىڭ ئارقىسىدىكى سولاقخانىدا بىر كىشى بېقىپ ، ئاسراپ ساقايتىپ قويغان ، دېگەنىدىم ، ـــ شاجۇمە بېشىنى « ھەئە » ئىشارىتىگە لىگىشتتى ، ـــ مېنى سازايى قىلىپ بولۇپ ، ئىككى چىرىك يامۇلنىڭ گۇندىخانىسىغا ئېلىپ ماڭغان چاغدا سىلى قەشقەرگە بېرىپ ئېتىلىپ كەتكەنلىك خەۋىرىنى ئېلىپ كەلگەن

دوستۇم بىلەن يەنە بىر كىشى چېرىكلەرنى توسۇپ تۇرۇپ مېنى قاچۇرۇ-ۋەتكەنىدى ، — شاجۇمە « يادىمدا بار » ئىشارىتىگە باش لىڭشىتتى ، — مۇھەممەت ئاقچى دېگەن كىشى دەل شۇ . . . چولپانخان بىلەن بۇ قېتىم ئۇچرىشىپ ئەتىسىلا مەن مائېتخانىغا تىلەمچىلىك قىلغىلى كىرىپ ، مۇھەممەت ئاقچىنى ئۇچرىتىپ قالدىم . ئۇ بىزنى باقتى ، كېيىندۇردى ، قەشقەرگە ئېلىپ بارماقچى بولدى . سىلىنمۇ ئۇ داۋالاتتى ، باقتى ۋە ئەتىگەن ھەممىمىزگە ماس كەلگۈدەك ھارۋا تاپقىلى چىقىپ كەتتى . . .

شاجۇمە گەپ قىلمىدى . ئۇنىڭ چىرايىدىن ياكى كۆز قارىشىدىن مىننەتدارلىق بەلگىسىنمۇ ، نارازىلىق كەيپىياتىنمۇ ئۇققىلى بولمايتتى . بۇرۇن ئۇنىڭغا مۇھەممەت ئاقچىنى تەرىپلەپ بەرگەندە ئۇنىڭ ماھىر ئوغرى ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە ئېيتقانىدىم . ئۇ مۇھەممەت ئاقچىنى ئېسىگە ئالغىنىدا ئۇنىڭ كەسپىنمۇ تەڭ ئەسلىشى تۇرغاپ گەپ . ئوغرىلانغان پۇل ھېسابىغا كۇن ئۆتكۈزۈشنى ئۇ ئۆز « نەزەرىيىسى » گە خىلاپ دەپ قارامدىكىن يا ؟ شۇنداق گېپى بولسا دېسىلا ، مەن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئوغرىلىقىنىڭ « ئالىيجاناب ئوغرىلىق » « ساۋاب بولىدىغان ئوغرىلىق » ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئۆز « نەزەرىيە » مىنى ئوتتۇرىغا قويماي ، دېگەنىدىم . بىراق ، ئۇ گەپ ـ سۆز قىلماي جىمىپ قالدى . مېنىڭ مۇھەممەت ئاقچى بىلەن بولغان ئۆتمۈشتىكى مۇناسىۋەت تارىخىم ۋە قانداقتۇر « سولاقخانا » ، « ئېتىلىپ كېتىش » لەر ھەققىدە يېڭى گەپلەرنى ئاڭلاۋاتقان چولپانخان پۈتۈنلەي گاڭگىراپ ، ئاغزىنى ئاچقىنىچە ماڭا تىكىلىپلا قالغانىدى . ئەمدى يوشۇرغۇچىلىكى قالمىدى دەپ ئويلاپ ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئائىلە ئەزالىرى ئۈستىدە يۈز بەرگەن پاجىئە ، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ « قىساس ئېلىش ئۈچۈن ئوغرىلىق قىلىش » يولىغا چۈشكەنلىكىدەك كەچمىش ھەم ئۇنىڭ ماڭا مەلۇم بولغان « نەزەرىيە » سىنى سۆزلەشكە باشلىدىم . شاجۇمە سۆزلىرىمدىكى مۇنا-زىرە پۇرىقىنى سەزگەن بولسىمۇ لام ـ جىم دېمەي ئولتۇرىۋەردى . چولپانخان بولسا يېڭىدىن يېڭى « سىر » لاردىن ئەقلىنى ئالدۇرۇپ قو-يۇۋاتقاندەك داڭ قېتىپ قالغانىدى .

شاجۇمە بەربىر ئېغىز ئاچتى . ئۆزى ماقۇللايدىغان بولسۇن ياكى رەت قىلىدىغان بولسۇن ، ھەرقانداق بىر چۈشەنچىگە سۈكۈت قىلىش ئۇ-نىڭ ئادىتى ئەمەس ئىدى .

— دۇنيادا « ساۋابلىق ئوغرىلىق » بولمايدۇ ئوغلۇم ، — دېدى ئۇ مۇھەممەت ئاقچىنى ئاقلاشلىرىمغا قارىمۇ قارشى ھالدا ، — ئاللىقانداق بىر بەگ ياكى باي سىلىنىڭ ئون پۇللىرىنى تارتىۋالغان بولسا ، سىلىنىڭ قە-ساس ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ پەقەت ئون پۇلىنى ئوغرىلىۋېلىشلىرىنىلا كەچۈرۈشكە بولار . ئەمما ، سىلى ئۇنىڭ ئون بىر ياكى ئون ئىككى پۇلىنى ئوغرىلىۋالسىلا ، ئوندىن ئاشقىنى خەقنىڭ ھەققى ، دېيىلىشى كېرەك . دې-مەك ، بۇنىسى ھارام . . .

— ئۇ مەندىن ئون پۇل تارتىۋالغانىكەن ، قانداقتۇر باشقا بىر بىچارىنىڭ ئىككى پۇلىنى بۇلىۋالمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ ـ دە ؟

ئۇ ئېتىرازىمغا پىسەنت قىلمىدى :

— سىلى ئارتۇق ئوغرىلىغان ئىككى پۇلنى ئاشۇ بۇلانغۇچىغا قاي-تۇرۇپ بېرىشلىرى كېرەك !

— ئۇنىڭ كىملىكىنى بىلمىسەمچۇ ؟

ھەممەيلەن چۆچۈپ كەينىمىزگە بۇرۇلدۇق . ئىشىكنىڭ تۆۋىدە دەل بوسۇغىنىڭ ئۈستىدە مۇھەممەت ئاقچى ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ تۇرقىدىن قارىغاندا ، ئۇ خېلىدىن بۇيان ئاشۇ پېتى ئولتۇرۇپ شاجۇمە بىلەن مېنىڭ مۇنازىرەمىنى — سۆھبىتىمىزنى ئاڭلىغانىدى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ چىرايىدا ئەكسىلەنگەن ھاياجانلىق ھالەتنى تەسەۋۋۇر قىلىشمۇ قىيىن ئىدى . ئۇنىڭ تاتىرىپ ، سەتلىشىپ كەتكەن يۈزىدە ئاچچىقمۇ ، غەزەپمۇ ، تېرىكىشمۇ بار ئىدى .

— ئۇنى ئىزدەپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى نېمە ؟ — شاجۇمە ئەمدىلە-تىن تونۇشىدىغان بۇ يېڭى ھەمراھىغا يۈز قاراپ ئولتۇرمىدى ، — ئۇ پۇل بۇ كەمبەغەلنىڭ بولمىسا ئۇ كەمبەغەلنىڭ . قىسقىسى ، ئۇ يوقسۇلغا تەئە-لۇق . ئۇنى كەمبەغەل ـ يوقسۇللارغا تارقىتىپ بېرىش كېرەك . . .

مۇھەممەت ئاقچىنىڭ چىرايى ئەسلىگە كەلمىگەنىدى . ئەپتىدىن

يەنە بىر نېمە دەيدىغاندەك ئەلپازى بىلىنىپ تۇراتتى . مەن ياكى كۆڭلى نازۇك شاجۇمە ياكى مىجەزى چۈس مۇھەممەت ئاقچىنىڭ بۇ پايدىسىز مۇنازىرە ئارقىلىق رەنجىپ قېلىشىنى خالىمايتتىم . ئۆزۈمنىڭمۇ شۇ تاپتىلا : « مۇھەممەت ئاقچى ئاكىمزىنىڭ پۇلىنى بىز تۆت كەمبەغەل ، يوقسۇل خەجلەۋاتىمىزغۇ مانا . . . » دېگۈمۇ بار ئىدى . ئەمما ، بۇنداق سۆز شاجۇمەگە ياقماسلىقى تەبىئىي . ئۇ بۇنى مىننەت ، ئۆزى ئۈچۈن خورلۇق ، دەرۋىشلىك پەلسەپسىدىكى كۇنلۇك روزانىسىدىن ئاشقىنىنى ساقلاش ھارام . . . دېگەن قېلىپلارغا سېلىپ چۈشىنۈۋېلىشتىن يانمايتتى . شۇنداق بولىدىغان بولسا ، ئۇ بىز بىلەن قەشقەرگە بېرىشتىنمۇ باش تارتىشى ، ئەسكى گۇمبەزدە ئىگە - چاقسىز ئۆلۈشنى ئەۋزەل كۆرۈشى مۇمكىن ئىدى .

— بۇ كىشى مەن سىلىگە گېپىنى قىلىپ بەرگەن مۇھەممەت ئاقچى ، — دەپ ئۇنى كۆرسىتىپ شاجۇمەگە تونۇشتۇردۇم . مۇھەممەت ئاقچىغا بولسا ماۋزۇنى بۇراپ سوئال قويدۇم ، — شاجۇمەكام خېلى تۇزۇلۇپ قالدى ، ھارۋىكەشنىڭ ئىشى قانداق بولدى ؟

مۇھەممەت ئاقچى سوئالغا جاۋاب بېرەي دەپ بولغۇچە شاجۇمە ئۇنىڭ بىلەن سالاملاشتى . ھارۋىدا بۇ سارايغا ئېلىپ كەلگىنى ، تېۋىپ چاقىرتىپ كۆرسەتكىنى ، يېمەك - ئىچمەك بىلەن ھالىدىن خەۋەر ئالغىنى ئۈچۈن مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ھەشقاللا ئېيتتى . ياخشى كۆڭلىگە ۋە ئەجرى ئۈچۈن رەھمەتكە ئېرىشكەن مۇھەممەت ئاقچى بىراقلا ئېچىلىپ ، شاجۇمەدىن قىزغىن ھال سوردى . ئۇنىڭ تەرىپىنى مەندىن كۆپ ئاڭلىغانلىقى ، كۆرۈشۈش نېيىتىنىڭ ئىشقا ئېشىپ ، خىزمىتىنى قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشكىنى ئۈچۈن خۇشال بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى . شاجۇمە يەنە بىر قېتىم رەھمەت ، دېدى . ئۇلارنىڭ بۇ پوزىتسىيىسىدىن خۇشال بولدۇم . شۇنىڭدىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى سوئالىمغا جاۋاب بەردى :

— سايىۋەنلىك ، كەڭ ھارۋىدىن بىرنى تاپتىم ، ئەتە تاڭ سەھەردە يولغا چىقىمىز . ئۇقۇشۇمچە ، كېچىسى يول ماڭغۇچىلارنى

سۈرۈشتۈرىدىغانغا ، گۇمانلىق يولۇچىلارنى ئاختۇرىدىغانغا ئامبالدىن يارلىق چۈشكەنمىش . . . چېرىك ۋە ساقچىلار دوقمۇش - ئۆتەكلەرگە جېسەكچىلىككە قويۇلۇپتىمىش . . . شاجۇمە ئاكىمزنى ئايىدىم - دە . . .

ئۇ ماڭا مەنىلىك قاراپ قويدى . مەن بازار بېگىنىڭ ۋەجى ئوغرىلانغاندىن كېيىن تەدبىر كۆرۈلگەنلىكىنى ، مۇھەممەت ئاقچى « ئىمىش » دېگەن ئىشلارنىڭ شۇ تەدبىر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇم .

كەچلىك تاماق ئۈچۈن ئۈچمىز ئاشمانتا يېدۇق ، شاجۇمە شورپا ئىچتى . مۇھەممەت ئاقچى « ھېچ ئىش چىقمايدۇ ، قورۇغانىنى يېمىسلا بولىدۇ . . . » دەپ ئۇنىڭغا تويغۇدەك گۆشمۇ يېگۈزدى . بىردەمدىن كېيىن « قوقاقنى ئېلىپ ئىسسىقنى كېسىدۇ . . . » دەپ تاۋۇز يېگۈزدى . تاۋۇزنى بىزمۇ تويغۇدەك يېدۇق .

چولپانخان ئۇخلاش ئۈچۈن ئۆز ئۆيىگە كىرىپ كەتتى . ئۇچىمىزمۇ ئورۇن ئۈستىگە يانپاشلىدۇق . شۇ يەردە مەن بولمىسكەن ، دەپ تىلىگەن مۇنازىرە يەنە باشلاندى . شاجۇمەنى ئارام ئېلىشقا ئۈندەشلىرىم ، مۇھەممەت ئاقچىغا شاجۇمەنى ئۆزۈلۈپ قېلىشتىن ساقلاشقا قىلغان رىغبەتلىرىمنىڭ رولى بولمىدى . شاجۇمە قىزىشماي ، ئالدىرىماي ، تېرىكمەي مۇھەممەت ئاقچىنىڭ قىزىپ كۆپۈشلىرىنى قاپتىلىغا ئالماي ئوغرىلىقىنى ھارام ، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئوغرىلانغان مۇلكىنى قايتۇرۇپ ئوغرىلاشمۇ « ھارام » دەپ ئىسپات قىلاتتى . مۇھەممەت ئاقچىمۇ ئۆز نۆۋىتىدە شاجۇمەنىڭ « نەزەرىيە » لىرىنى ساددا تىل بىلەن رەت قىلاتتى . ئۇنىڭ دەرۋىشلىك پەلسەپسىنى « تىرىكتاپلىق » ، « ھارام كۇن ئۆتكۈزۈش » ، « پېشانىسىدىن تەر ئېقىتماي خەقنىڭ قولىدىن رىزقىنى تەمە قىلىپ ھايات كەچۈرۈش » دەپ ئەيىبلەيتتى . شاجۇمە ئوغرىلارنىڭ بېغىشىدىن كېيىنكى لازىم ، ئۇلار ھەمىشە زالىملارنىڭ مۇلكىنىلا ئوغرىلىمايدۇ ، بەزىدە ھالال مۇلۇكنىمۇ ئوغرىلايدۇ . . . دەيتتى . مۇھەممەت ئاقچىمۇ يان بەرمەي ، بارلىق دەرۋىش ، تىلەمچى ، تېجىمەللەرنى تۇتاش قىرىپ تاشلاش كېرەك ، ئۇلار ئىشلىمەي سالجىدەك ياشايدۇ . بۇنداق ياشىغاندىن كۆرە ئوغرىلىق قىلىش ياخشىراق ، ئوغرى ھەر ھالدا تەر ئاققۇزۇپ ئەمگەك قىلىدۇ . . .

دەيتتى .

شاجۇمە ئوغرىنى ئەيىبلەپ ، بېغىشىنى كېسىش كېرەك دېگىنى بىلەن ، ئۆزى بىر كىچە - كۈندۈزدىن بۇيان ئوغرى بىلەن ئۇلپەت بولۇۋاتاتتى . ئوغرىنىڭ نېنىنى يەپ ، چېيىنى ئىچىپ ، تۆشۈكىدە يېتىپ ، داۋالىشىنى قوبۇل قىلىۋاتاتتى . بۇنى ئۇنىڭ بىلمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . مۇھەممەت ئاقچىمۇ دەرۋىش ، تىلەمچىلەرنى تۇتاش قىرىش كېرەك دەپ تۇرۇپ ، ئۇچ دەرۋىش ، تىلەمچىنى ئۆز ئىختىيارى بويىچە كۆڭۈل قويۇپ باقماقتا ئىدى . تېخى ئۇ ئاخىرغىچە غەمخورلۇق قىلىش شارائىتىلا بولسا غەمخورلۇق قىلىشقا ۋەدە بەرگەنىدى .

ئۇلار بىر - بىرىگە چاقچاق قىلىشمايۋاتقىنىنى بىلەتتىم . ئۇلار نەزىرىيە سۆزلەيتتى . لېكىن ، نەزىرىيىسىگە خىلاپ ئەمەلىيەت بىلەن شۇغۇللىناتتى . بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇزاق ئويلىنىپ ، تۇرمۇش — ھاياتنىڭ نەزىرىيىگە بېقىنماي ، ئايرىم مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم . ئىنسانىيەت ئاپىرىدە بولغان شۇنچە ئۇزاق ئەسىرلەر ، نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان تۇرمۇش ئەمەلىيەتىگە ئاساسەن نەزىرىيە يەكۈنلىگەن نى - نى ئۇلۇغ دانىشمەنلەرنىڭ قايسىبىرىنىڭ نەزىرىيىسى رېئاللىققا تېخىمۇ ماسلاشقانلىقى ئۈچۈن ؟ رەت قىلىشسىز ئۆمۈر سۈردى ؟ تۇرمۇش ، ھايات ھېچقانداق نەزىرىيىگە بويسۇنماي ، يۈگەنسىز توسۇن ئاتتەك شاپاشلاپ ئۆز يولىنى بېسىپ كەلمەكتە . ھاياتنىڭ ئۇ تەرىپىگە ماس كەلگەن بىر خىل نەزىرىيە بۇ تەرىپىگە ماس كەلمىدى . بۇ تەرىپىگە ماسلاشتۇرۇلۇپ ، يېڭىدىن يارىتىلغان يەنە بىر نەزىرىيە باشقا بىر تەرىپىگە ماس كەلمىدى ، بۇنىڭدىن يۈز - ئىككى يۈز يىل ئىلگىرى ھاياتقا ماس كەلگەن نەزىرىيە بۇگۈنكى كۈنگە ئەسقاتمىدى ، بۇگۈن يارىتىلغانلىرى ئەتە - ئۆگۈنگە يېتىپ بارالامدۇ - يوق ؟ بۇنى كىمۇ ئالدىن بىلەلەيدۇ ؟

ئۆزۈمگە كەلسەم ، ئوغرىلىقتىن ھېلىمۇ سەسكىنىمەن ، ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالسامۇ مەندىن ئوغرى چىقماسلىقى تەبىئىي . لېكىن ، مۇھەممەت ئاقچىدەك بىر ئوغرى مېنى ئون يىل ئاۋۇال قەشقەردىكى قازىخانىنىڭ

سولاقخانىسىدا ئوغرىلىق ماھارىتىگە تايىنىپ بېقىپ ئاسراپ ، ھاياتىمنى ساقلاپ قالغانىدى . ئەگەر ئۇ بولمىسا يېگەن تاياق ئازابىدىن ئۆلۈپ كەتكەن بولاتتىم . بۇ يەردە « مۇھەممەت ئاقچىدەك ئادەمدىن مىننەتدار- مەن ، ئۇنىڭ ئوغرىلىق قىلمىشىغا ئۆچ » دەپلا كېسىپ ئېيتالمايتتىم . چۈنكى ، مېنى قۇتقۇزغىنى ئۆزى بولغىنى بىلەن ، « ئۇنىڭ ئۆزى » نىڭ تايانغىنى ئوغرىلىق ھۈنىرى ئىدى . ئۇنىڭ شۇ ھۈنىرى مېنى ئوزۇقلاندۇرغان ، ماغدۇرغا كىرگۈزگەن ۋە كۆچ ئاتا قىلغانىدى . ئاخىرىدا شۇ ھۈنىرى — ماھارىتى مېنى دەريا بويىغا قېچىپ بېرىشقا ، دەريادىن ئۆزۈپ ئۆتۈپ كېتىشكە شەرت - شارائىت يارىتقانىدى . « ئۇنىڭ ئۆزى » ئاشۇ ماھارىتى بىلەن ئۆزىنى ساقلاپ قالالىغان بولسا ، نېغمەتۇللا قارىي ، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ئاشۇنداق ھۈنەر ماھارىتى بولمىغانلىقتىن قازاغا ئۇچرىغانىدى . مەن بۇ ئارقىلىق ئوغرىلىقنى ئاقلىماقچى ، ئوغرىلىقمۇ ياخشى پەزىلەت ، دېمەكچى ئەمەس ، ئۇنى تەشەببۇس قىلماقچى ، رىغبەتلەندۈرمەكچى ئەمەس ئىكەنلىكىمنى چۈشىنىپ تۇراتتىم . پەقەت مۇھەممەت ئاقچىنىڭ — پەقەت شۇ بىر ئوغرىنىڭ قىلقىنىلا ئاقلىماقچىدىم . بۇ ئۇنىڭ ماڭا بىلدۈرگەن ۋە بىلدۈرۈۋاتقان ھەممىتى ئۈچۈنلىمۇ ؟ ئۇنىڭ مەنلا ئەمەس ، چولپانخان ۋە شاجۇمەدەك ، مۇبادا لازىم تېپىلسا ئۇنىڭغان مەندەك ، چولپانخاندەك ، شاجۇمەدەك يوقسۇللارغا ئوغرىلىغان پۇلى ئارقىلىق ياردەم بېرىشتىن باش تارتمايدىغانلىقى ئۈچۈن- لىمۇ ؟ . . . بۇنى نېمە دەي ؟ شۇنداق دەپ جاۋاب بەرمەكتىن باشقا چارەم يوق ئىدى . بۇرۇن ئېنىق بىلگىنىمدەك ، شۇ تاپتىمۇ ئېنىق بىلەتتىمكى ، مەن ۋە مېنىڭ مۇھەممەت ئاقچىغا ئەمدىلەتىن ھەمراھ بولۇۋاتقان ئىككى يېقىن ئادىمىم ئوغرىلاپ كېلىنگەن پۇل ھېسابىغا ياشاۋاتاتتۇق . مەنمۇ ، چولپانخانمۇ (گەرچە ئۇ مەندەك چوڭقۇر ، ئەستايىدىل ئويلىمىغان بولسىمۇ) خۇددى مۇھەممەت ئاقچىدەك : « بىزنىڭ خەجلىگىنىمىز مەل- ئۇن باجگىر ، زالىم بەگ پۇقرالاردىن ھارام شىلىۋالغان پۇللار » دەپ ئۆزىمىزنى ئاقلايتتۇق . بۇنداق دېيىش شاجۇمەنىڭ « دەرۋىشلىك مۇقامى » نىڭ پەدىسىگە چۈشمەيتتى . مەن شاجۇمەنى ناھايىتى چوڭقۇر ، ياخشى

چۇشىنەتتىم . ئۇ خەقنىڭ ھالال ياكى ھارام پۇلىنى ئەمەس ، ئۆزىنىڭ پۇلىنىمۇ خەجلىمەي يۇرتقا تارقىتىۋەتكەن ، ھېلىغىچە ئەقىدىسىگە خىلاپ- لىق قىلماي ياشىغان ئادەم ئەمەسمىدى ؟ ئۇنداقتا مۇھەممەت ئاقچىنىڭ « تىرىكتاپ » دەپ بەرگەن باھاسىنى نېمە دېگۈلۈك ؟ مەن بۇ- نىمۇ مۇتلەق فورما بىلەن چۇشىنىشكە قوشۇلمايتتىم . مەجبۇرىيەتتىن ، مېڭىشقا يول تاپالمىغانلىقتىن ئوغرىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالىدىغانلار بولغىنىدەك ، ماڭا ئوخشاش ئامالسىزلىقتىن دەرۋىش ، تىلەمچى بولىدىغانلارمۇ كۆرىنىڭ . ئەگەر مۇھەممەت ئاقچىغا ئۇچراپ قالمىغان بول- سام ، تىلەمچىلەر قوشۇنىغا چولپانخانمۇ قوشۇلاتتى تېخى . . .

ئىككىيلەننىڭ مۇنازىرىسى بىلەن خىيالىمنى توختىتىپ ، ئىشىك قېقىلدى ، ئۇچىلىمىز چۆچۈپ ئىشىككە قارىدۇق . سارايۇەننىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— سارايۇەنلەر باشلىقى كېپىللىك قىلغان ھېلىقى كېسەل بوۋاي مۇشۇ ئۆيدە تەقسىرلەر ، — دەيتتى ئۇ كىمل- ەرگىدۇر خۇشامەت بىلەن ، — بوۋاينىڭ كېسىلى ئېغىر ، بىزاۋىتە قىلمىساق . . .

يەنە بىر ھۆكۈمرانلارچە ئاۋاز :

— يادىمغا كەلدى ، بۇلار كېپىللىك قىلىدىغان ھىماتى بارلار ، يۇرۇڭلار ، — دېدى ۋە ئوپۇر - توپۇر ئاۋازلاردىن كېيىن باشقا ئىشكىلەرنى قېقىشقا باشلىدى .

— ئەمدى بولدى قىلىپ ئارام ئېلىشسىلا ، — دېدىم ئىككىيلەنگە ، — تەكشۈرگۈچى چېرىكلەر كىملىكىمىزنى بىلىپ قالسا بېغىشمىزنىمۇ كېسىدۇ ، كاللىمىزنىمۇ ئالىدۇ .

مۇھەممەت ئاقچى كۈلۈپ قويدى - دە ، چىراغنىڭ پىلىكىنى تىر- نەقى بىلەن چېكىپ قويۇپ :

— مەن چىقىپ باقاي ، چولپانخانىنمۇ ئاۋارە قىلمىسۇن ، — دېدى .

ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن شاجۇمە :

— بۇ ئوغرىلىرىدىن رەنجىگەنلىكىم ئۈچۈن ئەمەس ئوغلۇم ، راس- تىنى دېسەم ، بۇ بىر كۈنلۈك تۇرمۇشۇم مېنى ئىزىمدىن چىقىرىۋەتتى . سىلىگە ۋەدە بەرمىگەن بولسام شۇ تاپتىلا گۇمبىزىمگە كېتەتتىم ، — دېدى .

— ھېچ ۋەقەسى يوق ئاتا ، — ئۇنى كىچىك بالىنى بەزلىگەندەك بەزلەپ قويدۇم ، — دۇنيانىڭ سىرلىرىنى ئاختۇرىدىغان ئۆزلىرىدەك كە- شىگە ھەممىنى كۆرۈپ قويۇشنىڭ زېيىنى يوق . . . قەشقەرگە بىللە بېرىشىپ بەرسىلە . . .

شاجۇمە گەپ قىلماي ئېغىر تىندى ۋە ئورنىغا سوزۇلدى . مۇھەم- مەت ئاقچىمۇ قايتىپ كىردى . « ئۇخلايلى » دېگىنىچە چىراغنى ئۆچۈرۈپ يېتىپ قالدى .

ئەتىگىنى بىزنى سارايۇەن ئويغاتتى . ئۇ مۇھەممەت ئاقچىدىن كۆرسەتمە ئالغان بولسا كېرەك ، شۇنچە سەھەر بولۇشىغا قارىماي قايماق چاي تەييارلىغان ، ئىسسىق نان ئەكىرگەنىدى . داستىخاننى سېلىۋېتىپ ، ھارۋىنمۇ تەييار قىلىپ قويۇلغانلىقىنى خەۋەر قىلدى .

تۆتىمىز ئىشتىھا بىلەن ناشتا قىلدۇق . يۆتكەيدىغان ، تاڭىدىغان ، باغلايدىغان يۈكىمىز بولمىغانلىقتىن ، ھارۋىغا چىقساقلا ئىش پۈتەتتى . ھارۋا ھەقىقەتەن كەڭ ، شادىسى ئېگىز بولۇپ ، تېگىگە كىگىز ، ئوستىگە قېلىن كۆرپە سېلىنغانىدى . شاجۇمە ئۈچۈن يوغان ، قېلىن ، يۇمشاق سا- مان تىقىپ كۆپتۈرۈلگەن ئىككى تەكىيمۇ ھازىرلانغانىدى . ھارۋا شادىسىنىڭ تۆت بۇرجىكىگە بىلەكتەك تومۇلۇقتا كالتەك ، ئۇنىڭ ئۈچىغا سەگەز داستىخان باغلىنىپ سايۇەن قىلىنغانىدى . ئۇ يېراقتىن قارىغاندا مۇنداقراق سەھرا بەگلىرىنىڭ مەپسىنى ئەسلىتەتتى . شاجۇمە بۇلارغا كۆزىنى قىسىپ بىر قاراپ قويغاندىن كېيىن ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن مېنىڭ يارىدەمدە ھارۋىغا چىقىپ تەكىگە يۆلەندى . ئۇ تازا بىر ئۇھ تار- تىۋەتكەندىن كېيىن « خۇدا . . . » دەپ قويۇشتىن باشقا گەپ قىلمىدى . چولپانخان ئۆزى چىقىپ ، شاجۇمەنىڭ ئۇدۇلىغا جايلاشتى .

يولدا يېيىشكە ئالغان نان - توقاچ ، پىشىق گۆش ، قوغۇن -

تاۋۇزلارنى هارۋىغا بېسىش ئۈچۈن مۇھەممەت ئاقچى بىلەن ئىككىمىز ئۆيگە كىرگەندە :

ــ يول ئۇستىدە بوۋاي بىلەن بەس ـ مۇنازىرە قىلىشمىسلا قانداق ؟ ــ دەپ مەسلىھەت بەردىم ، ــ بىر ـ بىرىڭلارنى بەربىر قايىل قىلالمايسىلەر ، ئۇنىڭ ئۈستىگە . . .

ــ شاجۇمەكام ئالىم ئادەم ئىكەن ، ــ گېپىمنى بۆلدى مۇھەممەت ئاقچى ، ــ ئۇنى قايىل قىلاي دەيدىغان نىيىتىم يوق ، قۇربىمۇ يەتمەيدىكەن . لېكىن سىلىگە دېسەم ئۇكام ، ــ ئۇ ئاۋازىنى سىرلىق تۈس بېرىپ داۋام قىلدى ، ــ بازار بېگىنىڭ « ئەسلى ـ ۋەسلى » ئاشۇ كىچىككىنە تۇگۈنچەككە سىغىپ كېتىپتۇ دەپ قالمىسلا . سىلىنىڭ كۆرگەنلىرى ئوندىن بىرى . قالغىنىنى مەن شاجۇمە ئارزۇ قىلغاندەك ئاللىقاچان كەمبەغەل ـ يوقسۇل ، يېتىم ـ يېسىرلارغا تارقىتىپ بېرىۋەتكەنمەن . ئۇلار ئۇخلاپ قوپۇشقانلىرىدا بېشىدا ، قولتۇقىدا ، قوينىدا ، دوپپىسىنىڭ ئىچىدە تۇرغان كۈمۈش تەڭگە ۋە يامبۇلارنى كۆرۈپ نېمە دېيىشۋاتىدىكىن ؟ مەن كۆزچەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بەزىسىگە ئاز ، بەزىسىگە كۆپ ئۇلەشتۇردۇم . تۇنۇگۈن ، ئالدىنقى كۈنى شەھەر ئايلىنىپ ، قەلەندەر ، تىلەمچىلەرنىڭ يەنىلا شۇنداق كۆپلۈكىنى كۆردۇم . . .

ھۈسەين پوكانچىنى يادىمغا ئالدىم . قەلەندەر ـ تىلەمچىلەر ئىچىدە ئۇنىڭدەك تاپقان پۇلىغا مال ئېلىپ « تاشلاپ قويىدىغان » لارنىڭ سانى نېمۇ بىلگىلى بولمايتتى . كۈمۈش بىلەن يامبۇنى قانداق خەجلەشنى بىلمەيدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس ، ئەلۋەتتە .

ــ شاجۇمە بۇ سېخىيلىقلىرىنى ئاڭلىسا خۇشال بولۇپ كېتىدۇ ـ دە ؟ ــ دېدىم مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئىشىدىن سۆيۈنۈپ . ئۇ بۇ ھەقتە ماڭا ھېچنېمە دېمەي يۇرۇپ ، ئەمدى پاش قىلىۋاتاتتى .

ــ ئۇنىڭغا دېيىشنىڭ ھاجىتى يوق ، سىلىمۇ دەپ يۈرمىسىلە ، ــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى . ئۇنىڭ چىرايىغا ئېپادىلەش قېيىن بولغان ئاللىقانداق بىر ئوڭايسىزلىنىش بەلگىسى پەيىلغانىدى ، ــ خۇدا يولىدا قىلىنغان ئىشنى داۋراڭ سېلىشنىڭ نېمە كېرىكى بار ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ، كۆمۈش ـ يامبۇلار ئېھتىياجمەندىن ئوشۇق نەرسىلەر . . . بۇنداق قىلىشنى ساۋاب دېسىمۇ ، دېمىسىمۇ بولىدۇ . . .

ئىچكى ھېسسىياتى مۇرەككەپ بۇ كىشى بىلەن يەنە شۇ ماۋزۇدا سۆزلىشىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقلۇقىنى سەزدىم . ئۇنىڭ كەينىدىن يېمەكلىكلەر ، تۇگۈنچەكلەرنى كۆتۈرۈپ ھارۋىغا چىقتىم . شاجۇمەنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئولتۇرۇپ ، مەندىن بۇرۇنراق ھارۋىغا چىقىپ چولپانخاننىڭ يېنىغا جايلاشقان مۇھەممەت ئاقچىغا چاندۇرماي سەپسالدىم . ئۇنىڭ چىرايى ھارغىن ، سولاشقان ۋە بىلىنەرلىك تاتىرىپ كەتكەنىدى . بۇنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىش قىيىن ئىدى .

ھارۋىكەش ھارۋىنىڭ ئەتراپىنى بىر چۆرگىلەۋەتكەندىن كېيىن :

ــ ماڭامدۇق ؟ ــ دەپ سورىدى مۇھەممەت ئاقچىغا قاراپ .

ــ ماڭساق بولار ، ــ سورىدى مۇھەممەت ئاقچى بايىاتىن بىز يېنىپ چىققان ئۆيگە بوينىنى سوزۇپ بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن .

ھارۋا سارايدىن چىقتى . بىزنى سارايۇەن ئۇزىتىپ چىقتى ۋە دەرۋازىنىڭ تېشىدا « خۇدايىمغا ئامانەت ، سەپىرىگىلار ئوڭۇشلۇق بولغاي . . . » دەپ دۇئا قىلدى .

شاجۇمە قولىنى دۇئاغا ئاچتى ، ئۇنى كۆرۈپ مەن ، ئاندىن چولپانخانمۇ قولىمىزنى دۇئاغا ئاچتۇق . مۇھەممەت ئاقچى كۆزىنى يۇمۇپلا ئولتۇراتتى . شاجۇمە نېمە دەپ دۇئا قىلىۋاتىدۇ ، بىلگىلى بولمايتتى . ئۇنىڭ بۇرۇتى يېپىپ تۇرغان ، گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرى نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلايتتى . بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئالقانلىرىنى يۈزىگە سۈردى ، چولپانخان ئىككىمىز ئۇنى دوردۇق .

ھارۋا قۇم ئارىلاش توپا يول بىلەن بىرئاز يۈرگەندىن كېيىن چوڭ يولغا چىقتى . بۇ چاغدا قۇياش كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتاتتى . ئارقامغا قاردىم . چوڭ يولدىن شەھەرنىڭ دەرۋازىسى ئۇدۇل بولغاچقا ھەممە نەرسە ئېنىق كۆرۈنەتتى . شۇ تاپتا يىراق ـ يېقىندىن كەلگەنلەر ، ئاخشام دەرۋازا ئېتىلىشتىن بۇرۇن شەھەرگە كىرىشكە ئۇلگۈرەلمىگەنلەر دەرۋازا

ئالدىغا دۆۋىلىشىۋالغاندى . بىلىشمچە ، مەيلى ياز ياكى قىش پەسلى بولسۇن ، شەھەر دەرۋازىسى كۈن بىلەن تەڭ ئېچىۋېتىلەتتى . ھازىر دەرۋازا ئېچىلىشى كېرەك بولۇپ ، نېمىشقا بۇگۈن كەينىگە تارتىپ ئېچىلىشىنى چۈشەنگىلى بولمايتتى . ئالاھىدە ۋەقە بولمىسا كېچىكمەي ئېچىلىدىغان دەرۋازىنىڭ دەرھال ئېچىلماسلىقىغا تەسىر كۆرسەتكەن « ئالاھىدە ۋەقە » پەقەت بازار بېگىنىڭ ۋەجىنىڭ ئوغرىلانغانلىقى بولۇشى مۇمكىن ئىدى . مەن دەرۋازىغا قارىغانسېرى كۆز ئالدىمغا دەرۋازىنىڭ ئۆزىلا ئەمەس ، ئۇنىڭ ئىچى كۆرۈنگەندەك بولدى . شەھەرنىڭ قىڭغىر ـ قىيسىق ، ئۇچەيدەك تار كوچىلىرىمۇ ، تاش ۋە خىش يېيىتىلغان ئاساسلىق يوللىرىمۇ نامايان بولدى . نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم لاسسىدا بولۇپ ، بەدىنىم يۇمشاپ ، ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىۋاتقاندەك سەزدىم ئۆزۈمنى .

قەشقەرگە كېتىۋاتاتتىم . ئون يىلدىن ئارتۇق ئايرىلغان ، كۆرمىگەن بولسامۇ ئىشقى يادىمدىن كۆتۈرۈلمىگەن ئانا يۇرتۇمغا قاراپ ئاتلانغانىدىم . يۇرتۇمدا يەنە يۇرتۇم بىلەن ئوخشاش قىممەتتە مېنى ئۆزىگە تارتىۋاتقان مەھبۇبەم بۇۋىسارە مېنى غايىبانە چاقىرماقتا ئىدى . ئۇنىڭ چاقىرىشلىرى بەرھەر مىنۇتىمۇ قۇلاق تۈۋىمدىن نېرى كەتمەيتتى . مۇشۇ سەپىرىمنىڭ ئاخىرى نەتىجىلىك بولامدۇ ـ يوق ؟ كۆتكىنىمگە ئېرىشىلەمدىمەن ـ يوق ؟ تونۇشلۇق بەرگەن تۇرۇقلۇق تونۇيالمىغان مۇھەممەت ئاقچىغا ئوخشاش ، بۇۋىسارەم مېنى ھازىرقى ئەپتىم ، تۇرقۇم بىلەن تونۇيالامدۇ ـ يوق ؟ . . . بۇلار كېچىلىك تۈتۈق ئاسمانىدەك قاراڭغۇ ئىدى . قەشقەرلىكلەرنىڭ مېنى تونۇيالماسلىقى تەبىئي . مەنمۇ ئۇلارنىڭ مېنى تونۇپ قالماسلىقىنى تىلەيتتىم . بۇۋىسارەمچۇ ؟ ئۇنى تاپالمىسام ، كۆرەلمىسەم ، مېنى تونۇيالمسا تونۇشلۇق بەرسەمچۇ ؟ ئۇ مېنى بىر چاغلاردىكىدەك يەنىلا ياخشى كۆرەرمۇ ياكى « نەدىن كەلگەن دۇئانسەن ؟ بۇرۇن مۇبارەللال بولساڭ نېمە بوپتۇ ؟ خوش ، ھازىر كىمسەن ؟ . . . » دېسىچۇ ؟

بىرى بېشىمدىن سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكىپ كەتتىم . يارماس ، كۆڭۈلسىز خىياللاردىن ئازاد بولۇش ئۈچۈن يەنە شەھەر دەرۋازىسى

تەرەپكە تىكىلدىم . دەرۋازا ئۇلۇغ ئېچىۋېتىلگەن بولۇپ ، كىرىۋاتقان ـ چىقىۋاتقان پىيادىلەر ، ئات ـ ئېشەكلىكلەر ، ھارۋىلىقلار تۇتۇق كۆرۈنەتتى . بىز شەھەردىن ئۇزاقلاپ كېتىۋاتاتتۇق . خىلىدىن كېيىن ھارۋا پەسلەپ ، يان تەرەپكە بۇرۇلدى . دەرۋازىمۇ كۆرۈنمەي قالدى . شەھەر كۆرۈنمەي قېلىۋىدى ، بۇ شەھەر خىيالىمنى ئىلكىگە ئېلىۋالدى . ئون بىر يىلغا يېقىن ئۆتكۈزگەن ئاققۇنلۇق ھاياتىمدا نۇرغۇن شەھەرلەرگە بارغان بولسامۇ ، ئاساسلىق ۋاقتىم مۇشۇ شەھەردە ئۆتكەندى . ئۇ ماڭا نان بەرگەن ، سۇ بەرگەن ، ياتاق ، ئېگىن بەرگەندى . بىراق ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ مېنى بىرەر قېتىممۇ ئەركىلىتىپ باقمىغان ، كېنىكى يەتتە ـ سەككىز ئاي ئىچىدە تېخى ئۇنتۇلغۇسىز ئازار بېرىپ ، جېنىمنى ئالغىلى تاس قالغاندى . « خەير ـ خوش ، قالغىن نامرات شەھەر ، ـــ دېدىم ئىچىمدە پىچىرلاپ ، ـــ سەن ھەرقانچە نەپرەتلىك ، ھەرقانچە يىرگىنىچلىك بولساڭمۇ ياخشى قال ، دۇرۇس ، پۇتكۇل ۋەزنىگە ئىگە ، ھەجمىگە ئالغاندا سەن نەپرەتلىكمۇ ، يىرگىنىچلىكمۇ ئەمەسسەن . سېنىڭ قوينۇڭدا ، ئېتىكىڭدە ياشاۋاتقان يۇز مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ قان ـ ياشلىرى كەلكۈنى ئىچىدە ئەگەر ھېس ـ تۇيغۇغا ئىگە بولغىنىڭدا ئىدى ، چاك ـ چاك يېرىلىپ كەتكەن بولاتتىڭ . سەندە شۇ قەدەر مەلئۇن ، ياۋۇز ئادەملەرمۇ بارکى ، ئۇلارنىڭ ئىپلاسلىقلىرى بېتىگە يىرگىنىچلىك بويىقتىن داغ چۈشۈرگەن ، ئۇلار قان ـ ياش كەلكۈنىگە مەنبە بولغان . . . شۇنداقتىمۇ سەن قۇچىقىڭ كەڭرى زېمىنسەن . سەندە سانسىز يېتىم ـ يېسىر ، قەلەندەر ـ تىلەمچىلەر پاناھلىق تاپىدۇ . ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى ساڭا نامراتلىق ، موھتاجلىق چاپىنىنى ياپىدۇ . . . سەن مېنى ئالىقىنىڭدا تۇرغۇزدۇڭ ، ئېتىكىڭگە يوشۇردۇڭ . ياخشى كىشىلىرىڭ بىلەنمۇ ، ئەڭ ۋەھشىي ـ ئىپلاس مەلئۇنلىرىڭ بىلەنمۇ ئۇچراشتۇردۇڭ . . . مەن سەندە كۆرگەن شەپقەت ـ مۇرىۋەتلىرىڭنىمۇ ، ماڭا سالغان دەرد ـ ئەلەملىرىڭنىمۇ ئۇنتۇمايمەن . شۇ تاپتا كېتىۋاتىمەن . نىشانەمگە يېتەلىسەم ، ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە خەير ـ خوش ! مېنى باشقىچە قىسمەتلەر كۈتۈپ تۇرغان بولسا يا بالدۇر ، يا كېيىن يەنە سېنى تاپامدىمەن تېخى ! بىراق ،

قايسىلا هالدا بولماي ، سەن هامان مېنىڭ خىيالىمدا ، مەن بىلەن بىللە ياشايسەن . ئىشىم ئوڭغا تارتسا ، مەھبۇبەمگە سەن توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرىمەن . ئۇ چاغدا سەن ئىككى ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ زىكرىسىدە ياشايسەن . . . »

بۇرنۇم ئېچىشىپ يىغلىغۇم كېلىۋاتاتتى . لېكىن ، ھەمراھلىرىمنىڭ ئالدىدا يىغلاشنى لايىق كۆرمىدىم . ئۇلارغا ئويلىغانلىرىمنى چۈشەندۈرەلمەيتتىم ـ دە ، ئۇلار باشقىچە تونۇشقا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى . خېلى كۆچ سەرپ قىلىپ ، تېشىپ كېتەي دەۋاتقان ياشلىرىمنى سىكدۈرۈۋەتتىم . كۆزۈمنى سەل ـ پەل ئېچىپ ، شاجۇمەگە ، ئاندىن چولپانخانغا ، ئاخىرىدا مۇھەممەت ئاقچىغا قارىدىم . ئۇلارمۇ ماڭا ئوخشاش ھېسسىياتتىمۇ ياكى بىر ـ بىرىنى دوريدىمۇ ھەممىسى كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇراتتى .

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە بىز بىر كۆجۇم يېزا بازىرىغا كەلدۇق . ھەممەيلەن بازارنى كۆزىتىپ چىقتى . ئادەم يوق ، دۇكانلىرى ئېتىك ، بازارنىڭ كۆرگۈچىلىكى يوق ئىدى . ھارۋىكەش سالقىندا يول ئاۋۇتۇۋۇبلىش ، ئالدىمىزدا ئۇچرايدىغان يەنە بىر يېزىغا چۈشكىچە بېرىۋېلىپ ، شۇ يەردە ئۇزاقراق ئارام ئېلىش تەكلىپىنى بەردى . بىز ئۇنىڭ مەسلىھىتىگە كۆنۈپ ، توختىماي ئۆتۈپ كەتتۇق .

ھەممەيلەننى ھەر خىل خىياللار ئېزىۋەرمەسلىكى ئۈچۈن دىققەتنى سەل جەم قىلىش ، بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممەيلەننى قىزىقتۇرىدىغان بىر ئىش قىلىش كېرەك ، دەپ ئويلىدىم . خېلى ئويلاپمۇ قانداق قىلسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى تاپالماي چولپانخانغا تەكلىپ بەردىم :

ـــ چولپانخان ، يولنى قىسقارتساق ، بىر ناخشا ئېيتىپ بەرسىلە قانداق ؟

ـــ ۋەيەي ، ـــ دېدى ئۇ ئۆپكىدەك ئېسىلىپ ، ـــ مەن قانداق ناخشا ئېيتالايمەن ؟

ـــ ئېيتالايلا ، ـــ دېدىم كۈلۈپ ۋە كۆزۈم ئارقىلىق نېمىندۇر ئەسلىتىش ئىپادىسىنى كۆرسەتتىم . ئەسلىدە گۈسۈزىنىڭ ئاشخانىسى بەـ

لەن ئايالالارنىڭ ياتاقخانىسىنى ئىشارەت قىلغانىدىم .

چولپانخان نېمىنى ئىشارەت قىلىۋاتقانلىقىمنى چۈشەندى . لېكىن ، قىپقىزىل بولۇپ بېشىنى يەرگە سالدى . ماڭا ، مەن زادى كۆتمىگەن بىر تەرزدە شاجۇمەمۇ يارەمگە چىقتى :

ـــ ئېيتسىلا ، ئېيتۇەرسىلە ، ئايال كىشىنىڭ ناخشا ئېيتالمايدىغىنى بولمايدۇ .

شاجۇمەدەك دەرۋىشنىڭ ئۇنى ناخشا ئېيتىشقا دەۋەت قىلىشى مۇھەممەت ئاقچىنىمۇ ھەيران قالدۇردى بولغاي ، ئۇمۇ بىزگە بولۇشتى :

ـــ ھەممەيلەن ئۆز ، ئېيتۇەرمەملا !

چولپانخان بېشىنى دەرھال كۆتۈرمىگەن بولسىمۇ يەنە رەت قىلىپ تۇرۇۋالمىدى . ئۇ يەر ئاستىدىن ماڭا نارازى بولغاندەك قارىدى . مەن كۆز ئىشارىتى ئارقىلىق ئېيتىشقا ھەيدەكچىلىك قىلدىم . بىردەمدىن كېيىن ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ھېچقايسىمىزغا قارىماي ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى . ئۇنىڭغا قادىلىپ قاراپ خىجىل قىلماسلىق ئۈچۈن ، مەنمۇ شاجۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچىدەك كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم .

ياندىن بەزى ئۇدۇلدىن ،
قاراپ تېنىمگە ئوت سالدىك .
مەن كۆيگەندە ئۆزىتىپ ،
ئۆزۈڭ ماڭماي قېپقالدىك .

ئۆيۈڭگە باراي دېسەم ،
يول يىراقى توسىدى .
يول يىراقى بولسىمۇ ،
كۆڭلۈڭ مەندە بولسىدى .

تۇن ـ كېچىنى يورۇتقان ،
ئون بەش كۈنلۈك ئاي ئىكەن .
ياريمنىڭ مىنگەن ئېتى ،
كۆندۈرمىگەن تاي ئىكەن .

كېمه سېلىپ ئۆتۈۋالار ،
كۆزدىن ئاققان يېشىمغا .
ئەجەب كەلدى دەرد ـ ئەلەم ،
كىچىك تۇرۇپ بېشىمغا .

چولپانخاننىڭ ئاۋازىنى ساز ، جاراڭلىق دېيىشكە بولمايتتى . ئۇمۇ تارتىنىۋىمۇ نېمە ، ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ ئېيتمايتتى . لېكىن ، ناخشىسىنىڭ سۆزىدىنمۇ كۆرە ، ناخشىنىڭ ئاھاڭى ناھايىتى مۇڭلۇق بولۇپ ، كىشىنىڭ كۆڭلىگە ھەسرەت ۋەسۋەسىنى قوزغاتتى . ئۇ ناخشىدىن توختىغاندا مەن كۆزۈمنى سەل ئاچتىم . شاجۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچى يەنىلا كۆزىنى يۇمۇپ جىم ئولتۇراتتى . ناخشا ھەممىدىن بەك چولپانخاننىڭ ئۆزىگە تەسىر قىلغان بولسا كېرەك ، ئۇ ئېغىر ۋە كىشىنىڭ ۋۇجۇدىنى تىترىتىدىغان ئۇزاقلا سوزۇلغان ئۇھ تارتتى . ئاندىن ماڭا خىجىللىق ئارىلاش قاراپ ، بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۈلۈپ قويدى . مەن ئۇنىڭ ناخشىسىنىڭ بەلەن ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ ، بېشىمنى ماقۇللاش ئىشارىتىگە لىڭشىتتىم . ئىچىمدە بولسا : « ناخشا ئوبدان ئىكەن ، ئۆزىنى ئەركىن ، ئازادە تۇتۇپ ئېيتقان بولسىمغۇ . . . » دەپ ئويلىدىم .

چولپانخان خېلى ئۇزاق جىمىپ كەتكەنلىكتىن شاجۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچى كۆزلىرىنى ئاچتى . ناخشا تۇگىگەنلىكىنى بىلدى بولغاي ، شاجۇمە :

ـــ ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىكەنلا قىزىم ، ـــ دېدى .

ـــ راست ، ياخشى ئېيتىدىكەنلا ، ـــ ئىزا تارتىپ يەرگە قارىۋالغان چولپانخانغا مۇھەممەت ئاقچىمۇ رىغبەت بەردى ، ـــ بالدۇرراق بىلگەن بولساق دەڭ ـ سارايلارنىڭ ئاخشىمىنى زېرىكىپ ئۆتكۈزەرمىدۇق ؟

ـــ زادىلا قىلىشمىسلا ، ـــ دېدى چولپانخان قىزىرىپ ، ـــ يولنىڭ ئازابى ئازايسۇن دەپ مۇنداقلا ئېيتقىنىم بۇ .

ـــ مۇنداقلا ئېيتماي ، كۆڭۈل توختىتىپ ، ئەستايىدىل ئېيتسىلا قېنى ، ـــ شاجۇمە ئۆزىگە ياراشمايدىغان قىزغىنلىق بىلەن تەكلىپ قىلدى .

چولپانخان ئۇنىڭ تەرەپلەپ قىلىنغان « ھۇجۇم » غا تەن بېرىپ ، يەنە ناخشىغا كىرىشكەنمۇ بولارمىدىكىنتاڭ ، ھارۇنكەشنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ ماۋۇ بازاردا توختىساق قانداق ؟ ئاۋات ئىكەن ، ئاندىن ئاز ـ تولا ئارامىمۇ ئالساق ، ھاۋا ئىسسىپ كەتتى .

بىز بىر يېرا بازىرىغا كىرگەنىدۇق . ھارۇنكەشنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ دەم ئالماقچى بولدۇق . ھارۇا دوغچىلار ، باققالار ، ناۋايخانا ، ئاشپۇزۇل ۋە تۇمۇرچىلىك ، ھارۇا قاقىدىغان دۇكانلار ئىككى تەرىپىگە خىلىلا زىچ جايلاشقان تېرەكلىك يولدىن ئاستا مېڭىپ ، تاۋاق ، كوزا ، تەشتەك ، ئۇرۇق ساتىدىغان دۇكان بىلەن گەج ۋە ئاھاك ساتىدىغان يەنە بىر دۇكانىنىڭ ئارىلىقىدىكى يوغان ، شالاقشپ كەتكەن دەرۋازا قانىتى ئۇلۇغ ئېچىۋېتىلگەن بىر سارايغا كىردى . پۇت ۋە باش ـ قوللىرى چاپلاپ ياسالغان كۈپنى ئەسلىتىدىغان دىقماق ، پاكار ، ھەددىدىن ئارتۇق سېمىز ئايال سارايۇەن ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ بىر ئۆيدىن چىقتى ـ دە ، ئەرلەرنىكىدەك غودۇرۇڭ ، خىرقىراق ئاۋازدا :

ـــ خۇش كېلىشپلا مېھمانلار ! ـــ دەپ قارشى ئالدى .

بىزمۇ ئۇنىڭغا مۇناسىپ سالام قايتۇرۇپ ھارۇندىن چۇشتۇق . مۇھەممەت ئاقچى ئۇنىڭ باشلىشى بىلەن بوش ئۆيلەرنى كۆرۈپ چىققۇچە بىزمۇ ھارۇندىكى تۇگۈنچەك ، قوغۇن ، تاۋۇزلارنى چۇشۇرۇپ بولدۇق .

ـــ ھاۋا يانغۇچە تۇرۇپلا يولغا چىقمىز ، شۇنداقتىمۇ بىر كۈنلۈك ھەق تۆلەيمەن ، ـــ دەپ خاتىرجەم قىلدى مۇھەممەت ئاقچى سارايۇەن ئالىنى ۋە بىزنى دەرۋازىغا يېقىن بىر ئۆيگە باشلاپ كىرىپ ، ـــ تۇزۇكرەك ئۆي مۇشۇ ئىكەن ، ـــ دېدى .

ئۆي ئازراق پاكار يېپىلغان ، تام ـ تورۇسلىرىنىڭ تىرناقچىلىك ئاق يېرى يوق ـــ قاپقارا كۈيە بېسىپ كەتكەن ئۆي ئىدى . چەتلىرى

بۇزۇلۇپ كەتكەن پەس سۆيغا قاپقارا بورا تاشلانغان بولۇپ ، ئۇستىگە سېلىنغان كىگىزنىڭ يەردىن پەرقى يوق دېگۈدەك توپا ئىدى . ئۆينىڭ ئىشىكىگە يېقىن تېمىغا چېقىرىلغان مورىنىڭمۇ يېرىمى ئۆرۈلگەن ، ساق تەرىپىنىڭ ئۈستىدە ئەسلى هالىتى بىلەن رەڭگىنى كۆيە بىلەن قۇيۇق قاپلاپ ، پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىگە كەلگەن قارا چىراغ تۇراتتى .

ـــ ئوبدانراق ئۆيىي مۇشۇ بولسا ناچارراقى قانداقتۇ ؟ ـــ دېدىم زەيلەپ كەتكەن تام تۈۋلىرىگە سەپسېلىۋېتىپ .

ـــ بازار كۈنلىرى ئېشەك ، كالا دېگەندەك ئۇلاغلارنى ئەكىرىپ باغلايدىغان ساراي ـ دە بۇ ، ـــ چۈشەندۈردى مۇھەممەت ئاقچى .

ـــ نېمىلا دېگەن بىلەن بىزنىڭ كۆمىۋزدىن ياخشى ، ـــ شا جۇمە سۆيغا چېقىۋېتىپ شۇنداق دېدى .

نەرسە ـ كېرەكلىرىمىزنى ئەكىرىپ قويغاندىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان يېزا بازىرىنى ئايلىنىپ قاراپ باقماقچى ، سەپىرىمىزگە لايىق كېلىدىغان نەرسىلەر بولسا ئېلىپ يانماقچى بولۇپ چىقىپ كېتىشتى . مەن شاجۇمەنىڭ يېنىدا قالدىم . بىردەم ئۆتكەندىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ « دېمە » دەپ تاپىلىشىغا قارىماي ، ئۇنىڭ بىر مۇنچە پۇللارنى يېتىم ـ يېسىرلار ، يوقسۇللارغا تارقىتىپ بەرگىنىنى ۋە كېيىنكى تەسىراتىنى سۆزلەپ بەردىم . شاجۇمە مەن كۆتكەندەك هەيران بولۇپ كەتمىدى :

ـــ مېنىڭ كامالەتكە يەتمىگەن ئەقلىمنىڭ باهالىشچە ، ئۇ ئاشۇنداق قىلىدىغان ئادەم ، مەن بۇنى باشتىلا سەزگەن ، ـــ دېدى ئۇ ئالاهىدە بىر مەسلىنى چوڭقۇر مۇلاهىزە قىلىۋاتقاندەك هالەت بىلەن ، ـــ بىر تېينسىز ئۈچ دېۋانىنى هىمايىسىگە ئالغانلىقى ، بۇنىڭ بەدىلىگە هەتتا دۇئامۇ تەلەپ قىلمايدىغانلىقى بۇنىڭغا بىر ئىسپات ، نېمە ، بىز ئۇنىڭغا تۇغقانمىدۇق ياكى ياخشىلىق قىلغانمىدۇق ؟ ـــ ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ يەنە قوشۇپ قويدى ، ـــ ئۇنىڭ تەسىراتى ناهايىتى تۇغرا ، ئۇنىڭدەك يۇز مىڭ ، ئون مىڭ ئوغرىمۇ يەر يۈزىدىكى كەمبەغەللەرنى ، يوقسۇللارنى باي

قىلىپ بولالمايدۇ . دېۋانىگە بەرگەن هەربىر سەدىقە دېۋانىنىڭ بۇ كەسپىگە بولغان ئىشتىياقىنى ئاشۇرىدۇكى ، ئۇنىڭ نەپسىنى قاندۇرالمايدۇ . . . باي ـ كەمبەغەللىكنىڭ ئۆزى بىر سىر ئوغلۇم . . .

بىز داۋاملىق سۆهبەتلەشمىدۇق . ئۆيدە بۇرگە شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى ، خېلىدىن بۇيان ئادەم قېنىنى كۆرمىگەن بۇ جانۋارلار تەپ تارتماي هۇجۇمغا ئۆتكىلى تۇردى . ئۇلار تاملاردىن ، تورۇستىن سەكرەپ چۈشەتتى ، كىگىزنىڭ يۇقىرى ئاراشلىرى بۇرگە ئامبىرىدەك قىمىرلايتتى .

ـــ بولمىدى ، چېقىپ كېتەيلى ، ـــ دېدى شاجۇمە چىدىيالماي ، ـــ بۇ يەرلىرىگە كەلگەندە نېمىلا دېگەن بىلەن بىزنىڭ گۇمبىزىمىز ياخشىراق ئىكەن . . .

بىز ساراي هويلىسىغا چىقتۇق . تېزەك ، چىلە پۇراپ تۇرىدىغان هويلىدا چۈنىلەر غوگۇلداپ غوگۇلدىغاندەك ئاۋاز چىقىرىپ ، توپ ـ توپ ئۇچۇپ يۈرۈشەتتى . ئۆيلەرنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى . نەدە سايە بولسا شۇ يەردە يا تېزەك ، يا ئەخلەت بولۇپ ، مىڭلارچە چۈن ، چۆمۈلە ، قوڭغۇزلارنىڭ ئارامگاهى ئىدى .

ـــ سىرتقا چىقىپ كېتەيلى ، ـــ تەكلىپ بەردىم ، ـــ بىرەر تېرەكنىڭ سايىسى سارايىنىڭ هەرقانداق يېرىدىن ياخشىدەك تۇرىدۇ . . .

بىز كوزا ، قاچا ، ئۈرۈق ساتىدىغان دۇكانىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئېرىق بويىغا كېلىپ ئولتۇردۇق . ئېرىقتا سۇ يوق ، قۇم بىلەن تىنىپ قالاي دېگەن ، لېكىن ئىككى تەرىپىدىكى تېرەكلەرنىڭ سايىسى چۈشۈپ تۇرغاچ خېلى سالقىن ئىدى . شۇ يەردە شاجۇمە يەنە :

ـــ مۇهەممەت ئاقچىغا نەسىهەت قىلىپ ، قولىدا بار ۋەج بىلەن باشقا بىر مۇڭاپىق كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يولغا باشلاپ قويۇش كېرەك ئىدى ، قانداق دەيلا ؟ ـــ دېدى .

ـــ نەسىهەتمىزنى ئاڭلامدىكىن ؟ ـــ ئويلىنىپ جاۋاب بەردىم ، ـــ يادىمدا قېلىشچە ، بىر چاغلاردا ئۇنىڭغا ئۆزۈمچە خېلى ئۇستازلىق قىلىپ باققان . . .

— سىلى بىلەن مەن گەپ قىلساق ئاڭلىمايدۇ ، بۇنىسى راست ، — دېدى شاجۇمە ، — ئەمما ، باشقا بىر ھەمراھىمىز گەپ قىلسا ئاڭلايدۇ !

« باشقا بىر ھەمراھىمىز » كىم بولدى ؟

— چولپانخان ؟ — ئەجەبلىنىپ سورىدىم .

— شۇنداق ، چولپانخان ! — شاجۇمە كۆزلىرىنى يېرىم يۇمدى .

چولپانخان گەپ قىلسا مۇھەممەت ئاقچى ماقۇل بولغۇدەك ئالاھىدە بىر مۇناسىۋەت شەكىللەنگىنىنى تېخى تۇيمىغانىدىم . بايا تىن ئىككىيلەنىشىڭ بازارغا بىللە چىقىپ كەتكىنى بۇنداق خۇلاسىگە ئاساس بولالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

— سىلە شۇنداقلىقىغا چوقۇم ئىشىنەملا ؟ — سورىدىم .

— كامالەتكە يەتمىگەن ئەقلىم ماڭا شۇنداق بېشارەت بېرىۋاتىدۇ ، — دېدى ئۇ ھالىتىنى بۇزماي .

— شۇنداق بولسا تېخى ياخشى ئىكەن . شۇنداق بولمىسا ، بىز بۇنى ئىلگىرى سۇرگۈچىلەردىن بولايلى ، — دېدىم خۇشال بولۇپ .

شاجۇمە گەپ قىلمىدى . بىر ھازادىن كېيىن ئۇ ئېغىز ئاچقاندا باشقا بىر مەزمۇندا سۆزلىدى :

— سىلىگە كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن ئوغلۇم . مېنى قەشقەرگە ئېلىپ كېتىۋاتىلا . سىلىنى يېنىمدا تۇتۇپ قالالمايدىغانلىقىم ئۈچۈن سىلى بىلەن بىرگە كېتەي دېدىم . . . سىلىنى يېنىمدا تۇتۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى ، مېنى كۆمۈپ قويىسمىكىن دېگەن ، ھېلىمۇ ھەم يول ئۈستىدە ئۆلۈسەم ئادەم ئايىغى تەگمەيدىغانراق خىلۋەتكە ، قەشقەرگە بېرىپ بولۇپ ئۆلۈسەم يۇسۇپ قادىرخان پادىشاھىمنىڭ ئايىغىغا شاۋ - شۇۋسىز كۆمۈپ قويارلا . . .

— ئاغزىلىرىنى ئۇششۇتمىسلە ئاتا ، — دېدىم ئېسەنكىرەپ ، — نېمىلەرنى سۆزلەپ يۈرىلا ؟ . . . سىلى ساقىيىپ تۇزلىپ قاللىغۇ ؟

— بۇ سىلىگە شۇنداق تۇيۇلدىمۇ ، — ئۇ جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغان كىشىلەرنىڭ تەلەپپۇزى بىلەن سۆزلەيتتى ، ئۆلۈمۇمنىڭ يېقىنلىقىنى تۇيۇپ تۇرۇۋاتقان . خۇدادىن تىلىكىم شۇكى ، سىلى خېنىملىرى بىلەن

ئوچراشقان پەيتلەرنى كۆرۈپ جان تەسلىم قىلسام . . . بۇ دۇنيادا كىم ئۆز ئارزۇسىغا ئېرىشىپتىكەن ؟ ئىلتىماسىمنى ئۇنتۇمسىلا . . .

— سىلى ھەمىشە ھايات ھەققىدە ئۈمىد - ئارزۇ ۋە ئىشەنچ تولۇپ ياشىغان پىكىرلەرنى قىلاتتىلە ، — ئۇنىڭ يادىدىن « ئۆلۈم » نى چىقىرىپ ياشىلاشقا ئۇرۇندۇم ، — سىلى ھېلىھەم ئۈمىدلىك بولۇشلىرى كېرەك !

شاجۇمە ماقۇللىمىدى ، ئېتىرازمۇ بىلدۈرمىدى . ئۇ كۆزىنى يۇمۇۋالغان بولسىمۇ چىرايىغا كۈلۈمسىرەش يېيىلغانىدى . ئەگەر ئۇ ئاشۇنداق كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرمىغىنىدا ئۇنى شۇ تاپتىلا ئۆلۈپ كېتىۋاتامدۇ نېمە ، — دەپ ئويلىغان بولاتتىم .

— سىلى ئۇزاق ياشايلا ، بۇنىڭغا ئىشىنىمەن ، — دېدىم بوشلا .

— يېتەرلىك ، يەتتى ، شۇنچىلىك ياشىغىنىم كۆپايە ، — دېدى ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ، خۇددى تاماق ياكى ئۈيقۇ ئۈستىدە سۆزلەۋاتقاندەك خاتىرجەم ، بەخرامان سۆزلەيتتى ، — يەنە ياشسام ، يەنە شۇنداق ياشايمەن . ھەممىنى كۆردۈم ، بىلدىم ، ئاڭلىدىم . بۇنىڭدىن كېيىن كۆرىدىغىنىم ، بىلىدىغىنىم ، ئاڭلايدىغىنىمۇ چاغلىق ! ئاز ياشىسىمۇ ساز ياشىغۇلۇق . مېنىڭ بولسا ئۆمرۈم ئۈزىراپ كەتتى تېخى . . .

يەنە تەسەللى سۆزلەرنى ئويلاۋاتاتتىم ، خۇشال كۈلكە ، قىزغىن پاراڭ بىلەن مۇھەممەت ئاقچى ، چولپانخانلار يېتىپ كەلدى . چولپانخانىڭ قولىدا بىر كومو بىلەن ئۈچ ئاق نان ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ قولىدا قوغۇن بىلەن تاۋۇز تۇراتتى .

— سىلەر ئۆيدىن چىقىۋاپسىلەر ، ھەقىچان بۇرگە بىلەن چۈشۈن ئارام ئالدۇرمىدى بولغاي ، — دېدى مۇھەممەت ئاقچى .

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تەستىقلىدىم . ئۇلار يېزا بازىرىنىڭ كىچىك ، چۆپچىل ئىكەنلىكى ، ئاشپۇزۇلدىكى لەڭمەن ئۇنىنىڭ ناچارلىقى ، سېيىنىڭ گۆشسىزلىكى ، پولۇسىغا ياغنى ئاز قويىدىغانلىقى ، سامسىسى كالا گۆشىدە تۇگۈلگەن بولسىمۇ پىيىزىنىڭ جىقلىقى ھەققىدە نۆۋەتلىشىپ سۆزلەشتى . بىز قېتىق بىلەن نان ئۈستىگە قوغۇن ، تاۋۇز پىچىپ يەپ قورساقنى تويغۇزدۇق . بۇرگە بىلەن چۈشۈنىڭ كۆپلۈكىدىن ۋايساپ ،

مۇشۇ ئېرىق بويىدىلا ئارام ئېلىشنى ئېيتتۇق . مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان تۆگۈنچەكلەرنى ئوغرىغا ئالدۇرماسلىق ئۈچۈن نۆۋەت بىلەن ھېزى بولىدىغان بولۇشتى . ئاۋۋال شاجۇمە ، ئاندىن مەن سىگايان يېتىپلا ئۇيقۇغا كەتتۇق .

ئۇخلاپ ئويغانغان چېغىمىزدا كۈن قايرىلىپ ، ۋاقىت ئەسىردىن ئۆتكەنىدى . ھارۋىكەش ھارۋىسىنى سارايدىن ئاچقىچە تەييار بولغان ، تۆگۈنچەكلەرمۇ ھارۋىغا ئېلىنغان بولۇپ ، باشقىلار شاجۇمە بىلەن ئىككى مىزنى ساقلاپ تۇرغانىدەك كۆرۈنەتتى . بىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ يەنە قېتىق بىلەن نان يېدۇق ـ دە ، ھارۋىغا چىقتۇق . ئىسسىق دەستىدىن جەمىپ كەتكەن يېزا بىزنى جىمجىت ئۇزىتىپ قويدى .

يولمۇ ئىسسىق ۋە دىمىق ئىدى . ئازراقمۇ شامال يوق . ھارۋا چاقلىرىنىڭ ئاستىدىن چىققان توپا ـ چاڭ توپتوغرا ئۈستىمىزگە چۈشەتتى ، بۇرۇتلارغا چاپلىشىپ قىچىشتۇراتتى ، چىش ئارىلىقلىرىدا غىچىرلايتتى . شوتىدىكى ئاتنى چۈشۈن بىلەن كۆكۈيۈن تالىمسا ئۇمۇ ئۆز جايىدىن مىدىرلىمايدىغاندەك ئاستا ، ئېرىنچەكلىك بىلەن قەدەم تاشلايتى .

ـــ بەكمۇ كۆڭۈلسىز ئولتۇرۇپ كەتتۇق ، ـــ دېدى شاجۇمە بىر چاغدا ، ـــ ھاۋانىڭ يانىدىغان تەلەتى يوق . كۈن قايرىلسىمۇ دىمىق جانىنى قىينىماپ كەتتى ، ـــ ئۇ ئېغىزمىنىدىكى تەكىنى بېلىگىرەك چۈشۈرۈپ كۆتۈرۈلۈپ ئولتۇردى ، ـــ گۆر ئازابى بىلەن تەڭلەشتۇرۇلگەن يول ئازابىنى ئۇنتۇيلىچۇ . . .

ئۇنىڭ بىزگە بىر نەرسە سۆزلەپ بەرمەكچى ئىكەنلىكىنى سەزدۇق ۋە ھەممەيلەن كۆتۈرۈلۈپرەك ئولتۇرۇپ شاجۇمەگە تىكىلدۇق . لېكىن ، ئۇ ئەمدى گېپىنى قىرىپ تەييار بولغاندا ئۇدۇلىمىزدىن ئىككى ئاتلىق چېپىپ كېلىدى . ئاتلارنىڭ تەرلەپ ، ئۈستىدىكى يىگىتلەرنىڭ ھاسىراشلىرىغا قارىغاندا ، ئۇلارنىڭ خېلى يىراقتىن ئالدىراپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى . ئۇلار ھارۋىنى توستى . ئالدىدىراق تۇرغىنى ۋەھىمىلىك ئاۋازدا :

ـــ توپۇقخان تۆرەم كېلىۋاتىدۇ ، ئۆتۈپ كەتكۈچە يولنىڭ چېتىگە

چىقىپ كۆرۈنمەي تۇرۇڭلار ! ـــ دەپ بۇيرۇدى .

ئىككىنچىسى ئات ئۈستىدە تۇرۇپلا ھارۋىنىڭ ئېتىنىڭ بوجىسىدىن ئۇتۇپ تارتىپ ، يولنىڭ چېتىگە باشلاپ ماڭدى . ئىككى يۈز قەدەمچە يولدىن چەتلەپ ، قېلىن جىگدىزارلىق ياقىسىغا كەلگەندە بوجىنى قويۇۋېتىپ ، تەھدىتلىك ئاۋازدا :

ـــ توپۇقخان تۆرەم ئۆتۈپ كەتمىگۈچە يولغا چىقساڭلار قالغىنىنى ئۆزۈڭلار بىلىڭلار ، ـــ دېدى ۋە ھەمراھى تۇرغان تەرەپكە چېپىپ كەتتى .

مەن بۇ ھەيۋەتلىك توپۇقخان تۆرەمنىڭ كىملىكىنى سورايلا دەپ تەمشىلۈندىم ، شاجۇمە ھارۋا شادىسىدىن سىرتقا بىرنى ئۆكۈرۈپ تىللاپ كەتتى :

ـــ بىر تىرىكتاپ ، ئىككى پۇتلۇق چايان ، ئادەملەرنىڭ ئەسكىسى ئۇچۇن يول بىكار قىلىش كېرەك بولۇۋاتىدۇ . نېمە ، ئۇنىڭ سالەكلىرى ئۇدۇللاپلا ماڭمايمۇ ، ھارۋىنى سەل ئەگسە ماڭسا بولمامدىكەن ؟ شۇڭا ئۇنىڭ ئىسمى توپۇق ـ دە ! توپۇق دېگەن ساق تېرىگە چىقمايدۇ ، چىققانىكەن ، دېمەك ئۇ مەلئۇننىڭ قېنى بۇزۇلغان . . . توپۇقخان تۆرەم دېگىنى ئۆتۈپ كەتكەن مۇتتەھەم ، ياۋۇز ئىشان ، ئېشەك گۆشىنى بىكارغا بەرسە ئىككىلەنمەي ھالال دەپ گۆشىنى تۇزلۇپلىشتىن يانمايدىغان ئاچكۆز مۇناپىق ، ئىسلامىيەتنىڭ يۈزىگە چىققان سۇلۇق توپۇق . . .

شاجۇمە باشلاپ بەرگەندىن كېيىن باشقىلىرىمۇ توپۇقخان تۆرەم دېيىلگەن كىشىنى ئۇنىمىزنى قويۇپ بېرىپ تىللىغىلى تۇردۇق . ھەتتا ، ھارۋىكەشمۇ ئۇنىڭ چاپارمەنلىرى ھارۋىنى چۈشۈن ، كۆكۈيۈنلەر تازا كۆپ يىغىلىدىغان دىمىق يەرگە ئەكىلىپ قويغىنى ئۈچۈن ، ئىشانغا ئۇنىڭ سوپىلىرىنى قوشۇپ تىللاشقا باشلىدى .

ئۇزۇن ئۆتمەي چوڭ يولنى تۇتاش ئىگىلەپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئالامان پەيدا بولدى . بىزگە پەقەت « ياھۇ ، يامەنھۇ » دېگەن كوللېكتىپ خور ئاۋازى ئاڭلىناتتى . يەكتەكلىرىنىڭ يېگىنى ساپماي ، يالىڭاچ مەيدىسىگە مۇشتلاپ جار سېلىپ كېتىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا

بەشىدىن ـ ئايىغىچە كېپەن كىيگەن ئېگىز بويلۇق بىرى سالماق قەدەم بىلەن ماڭاتتى . توپۇقخان تۆرەم دېگىنى ئاشۇ تىرىك تۇرۇپ كېپەنلىنىۋالغان يالماۋۇز بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلدىم . ئۇنىڭ چىرايى شەكلىنى بولسا كۆرگىلى بولمايتتى .

ـــ ئۇ كىشىلەر ئۆزىنىڭ بەتبەشىرەسىنى كۆرۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئاشۇنداق كېپەن كىيىۋالىدۇ ، ـــ دېدى شاجۇمە هارۋا چوڭ يول تەرەپكە بۇرۇلغاندىن كېيىن ، ـــ خۇداغا مىڭ شۈكرى ، خۇدا ئۇنىڭ دىدارىنى بەندىلىرىم كۆرۈپ گۇناھكار بولمىسۇن دەپ ، ئۇنىڭغا ئاشۇ كويىنى سالغان . . .

چوڭ يولغا چىققاندىن كېيىن هارۋا بىر خىل ئىلداملىقتا مېڭىپ كەتتى . ئىشانىڭ سوپىلىرى توزۇتقان چاڭ ـ توپا بېسىققان يەرگە كەلگەندە مۇھەممەت ئاقچى :

ـــ بايا تىن بىزگە بىرەر ھېكمەت سۆزلەپ بەرمەكچىدەك قىلغانتىلە ، ـــ دېدى .

ـــ ھېكمەت ئەمەس ، ياشلارغا تەئەللۇق بىر ۋەقە ئىدى ، ـــ دېدى شاجۇمە ۋە جىددىي قىلىپ قويۇپ قويدى ، ـــ ئالدىن ئەسكەرتىپ قويماي ، خۇلاسىسى كىشىنى ئانچە خۇش قىلالمايدۇ .

ـــ مەيلى ، ئاڭلايلى ، ـــ دېيىشتۇق باشقىلىرىمىز ئالدى ـ كېيىن بولۇپ .

شاجۇمەنىڭ ھېكايىسى :

گۆھەر

بۇ ۋەقە بومبايدا بولۇپ ئۆتكەن .

بىز ئوقۇۋاتقان ۋاقىتلار ھىندىستاندا ئىنگلىزلارنىڭ مۇستەملىكە زۇلمىغا قارشى بىر كۆتۈرۈلۈپ ، بىر پەسىيىپ تۇرىدىغان ، لېكىن زادىلا بېسىقمىغا چۈشمەيدىغان خەلق ھەرىكىتى سەل يوشۇرۇن تۈس ئالغان

چاغلار ئىدى . يوشۇرۇن ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار بىزنىڭ مەكتەپتىمۇ بار بولۇپ ، ساۋاقدىشىم مۇھەممەتئىمىن ئاشۇلارنىڭ بىرى ئىدى . ئۇلارنىڭ مەن بىلىدىغان ئاساسلىق پائالىيەتلىرىدىن بىرى ، ئىنگلىزلارنى ھىندىستاندىن قوغلاپ چىقىرىش چاقىرىق قىلىنغان تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنى يوشۇرۇن تارقىتىش ئىدى . بۇ ۋەرەقىلەر ھەرخىل تىل ۋە ئۇرلۇك يېزىقلاردا بېسىلىپ تارقىتىلاتتى . مەن مۇھەممەتئىمىندىن ئېلىپ ئوقۇيدىغىنىم ئوردۇ تىلىدا يېزىلغىنى ئىدى .

مۇھەممەتئىمىن ئەسلى قەشقەرلىك يېپەك سودىگىرىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، ئون ئۈچ يېشىدا دادىسىغا ئەگىشىپ بومبايغا كەلگەن ، دادىسى ئىككە سەۋەبتىندۇر يۇرتىغا كېتەلمىگەنلىكتىن ، ئۇمۇ بومبايدا قالغان ۋە شۇ يەردە ئۆسۈپ چوڭ بولغانىكەن . بۇلارنى ئۇ بىز تونۇشۇپ ئۈچ ـ تۆت ئايدىن كېيىن ئېيتىپ بەرگەندى . شۇنىڭدىن كېيىن بىز بىر شەھەرلىك بولمىساقمۇ ، ۋەتەنداشلىقىمىز سەۋەبىدىن ئىجىل ـ ئىناق ئۆتەتتۇق . تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى كۆپ چاغلاردا مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە بارغاندا ئوقۇيتتىم .

ئۇنىڭ ئۆيى شەھەر مەركىزىدىكى كۆز دوختۇرى بولغان بىر ئىنگلىزنىڭ داڭلىق ئامبۇلاتورىيىسىنىڭ يېنىدىلا ئىدى . ئۇ ئىنگلىزلارغا ئۆچ ، ئۇلارنى ھىندىستاندىن قوغلاپ چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلاتتى . ئەمما ، كۆز دوختۇرى ئىنگلىز مۇھەممەتئىمىندەك يوشۇرۇن ھەرىكەتچىلەرنىڭ ئۇچرىشىشى ، تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى يوشۇرۇشى ئۈچۈن ئامبۇلاتورىيىسىنى ئۆتۈنۈپ بېرەتتى . بۇ لىتىلكىنى مۇھەممەتئىمىندىن سورىغىنىمدا ، ئۇ كۈلۈپ قويۇپ :

ـــ ھېچقانداق غەلىتىلىك يوق . بىز ئىسمى ئىنگلىز بولغانلارنىڭ ھەممىسىگە ئەمەس ، ھىندىستان خەلقىنى بوزەك قىلىۋاتقان ئىنگلىزلارغا قارشى . دوختۇر بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزنى قوللايدۇ . چۈنكى ، ئۇ ئەمگەكچى ئىنگلىز ، دېگەنىدى .

ئۆزى ھىندىستانلىق ئەمەس تۇرۇپ ، نېمە سەۋەبتىن ھىندىستانلىقلار بىلەن بىللە ئىنگلىزلارغا قارشى تۇرۇشقا بەل باغلىغانلى-

قىنى سوربغىنىمدا ئۇ قىسقا ، ئاددىي قىلىپ :

— نەدە زۇلۇم بولسا مەن شۇنىڭغا قارشى ، — دەپلا جاۋاب بەرگەندى ، — يەر يۈزىدىن زۇلۇم ۋە ئېزىلىشنى يوقاتماقچى بولغان كىشىگە ھەممىلا جاي ئوخشاش ۋەتەن !

ئۇنىڭ ئۆيىگە پات ـ پات بېرىپ تۇراتتىم . مۇھەممەتئىمىن ئۆزىنىڭ مېھماندوستلۇقى ، خۇش مۇئامىلىلىكى بىلەن مېنى تەسىرلەندۇرەتتى . بەزىدە مەن ئۇنىڭ ئۆيىدە ھېندىلار ، بېنگاللار ، سىكلەر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالاتتىم . مۇھەممەتئىمىن بەزى چاغلاردا مېنى ئۇلارغا ، ئۇلارنى ماڭا تونۇشتۇراتتى ، بەزىدە تونۇشتۇرمايتتى . تونۇشتۇرۇلمىغانلارنىڭ « ئىنگلىزلارنى قوغلىغۇچىلار » ئىكەنلىكىگە گۇمان قىلمايتتىم ۋە سۇرۇشتۇرمەيتتىم . دىنىي ئېتىقادتا قانداق كېلىشەلەيدىغىنىنى سوربغىنىمدا ئۇ :

— خۇدالىرىمىز ھەرخىل بولغىنى بىلەن دۇشمىنىمىز بىرلا — مۇستەملىكىچى ئىنگلىزلار ، — دەيتتى .

مۇستەملىكىچى دائىرىلەر پات ـ پات ئەنە شۇنداق « ئىنگلىزلارنى قوغلىغۇچىلار » نى ئۇلارنىڭ ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىگە ھۇجۇم قىلغىنى ، قانداقتۇر ئورۇنلارغا ئوت قويغىنى ياكى پارتلاتقىنى ، ساقچىلارغا ياكى ئەسكەرلەرگە ئىغۋاگەرچىلىك قىلغىنى ، ئۆلتۈرگىنى ، قوراللىرىنى بۇلاپ كەتكىنى . . . ۋە باشقا ھەرىكەتلىرى ئۇچۇن ئوچۇق مەيدانداىا ھەممىنىڭ كۆزىچە دارغا ئېسىپ ، ئېغىر جازا ھۆكۈم قىلىپ ، قىساس ئېلىپ تۇراتتى . مۇشۇنداق ئىشلار ھەققىدە [illegible]پ ـ سۆز بولۇپ قالسا مۇھەممەتئىمىن :

— قۇل بولۇپ ياشاشتىن دارغا ئېسىلىپ كەتكەنمۇ ياخشى . ئۇلار بىرنى دارغا ئاسسا ئېزىلگەنلەردىن يۈزى ، مىڭى ئورنىدىن تۇرىدۇ ، — دەيتتى .

بىر ـ ئىككى يىل قويۇق ئارىلىشىپ ئۆتتۇق . ئۇنىڭ ھېلىقىدەك يوشۇرۇن ھەرىكىتىدىن يەنە بىرنى بايقاپ قالدىم . مۇھەممەتئىمىن خۇپىيانە ھالدا شېئىرلار يازاتتى . ئۇنىڭ يازغان شېئىرلىرى مۇھەببەت ھەققىدە بولۇپ ، مىسرالىرىنىڭ ھەر بىرىنى يالقۇنلاپ تۇرغان گۈلخانغا

ئەگىشىۋۇش مۇمكىن ئىدى ، ھەرسۆزىدىن قىزىق چوغنىڭ ھارارىتى بىلىنەتتى .

— بۇ نېمە بولغىنى بۇرادەر ؟ — سوراشقا جۇرئەت قىلدىم بىر كۈنى ، — مەكتەپتە ئوقۇش بىر كەسىپ ، ئىنگلىزلار بىلەن ھەپىلىشىش يەنە بىر كەسىپ ، مۇنۇسى ئۇچىنچى كەسىپقۇ ؟

— ھەممە كەسىپ ئۆز يولى بىلەن يۇرىشىۋېرىدۇ ، بىر ـ بىرىگە توسقۇنلۇق قىلمايدۇ ، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ ، — خۇدا ئۆزى ئۇچ كەسىپنىڭ ئىشقىنى تەڭ سالغان تۇرسا قايسى بىرىدىن كېچىش مېنىڭ ھەددىمۇ ؟

— ئىشقىڭنى بەرگەن ئۇ گۈزەل مۇشۇ شەھەردىنمۇ ؟ ئۇمۇ ھىندىستانلىقمۇ ياكى باشقا بىر مىللەتتىنمۇ ؟ — سورىدىم قىزىقسىنىپ .

— قىز بىلەن مەن بىر مىللەت ۋە ۋەتەنداش ، — قىزىق ھاياجان ئىچىدە سۆزلەپ بەردى ئۇ ، — ئۇ ھامىسى بىلەن بىزنىڭ قورۇدا تۇرۇۋاتقىلى سەككىز ئاي بولدى . ھاممىسىنىڭ كۆزىنى دوختۇر ئىنگلىز داۋالاۋاتىدۇ . ئۇلار بىزگە ۋەتەنداش بولغانلىقتىن ، دادام مۇساپىر چىلىق بارتىپ قالمىسۇن دەپ بىزنىڭ ھويلىدا تۇرۇشقا تەكلىپ قىلغانىدى . . . ۋەتەنداش قىزلىرىمىزنىڭ بۇ قەدەر بەرنا ، گۈزەل بولىدىغانلىقىنى پەقەت خىيال قىلماپتىكەنمەن . . . بىر ـ ئىككى ئايغىچە چىرايلىق ـ ئۇز بولىدىكەن ، دەپلا يۇردۇم . كېيىنكى بىر ـ ئىككى ئايدىن بېرى قارىسام ئۇيقۇمۇ يوق ، كۆڭۈلنىڭ ئارامىمۇ يوق ، ئوگۈمدىمۇ شۇ ، چۈشۈمدىمۇ شۇ . . .

— مەن ھويلاڭغا ھەپتىدە بىر كېلىپ تۇرىمەن ، ئەجەب مەن كۆرمەپتىمىنا ؟ — دېدىم ھەيران بولۇپ .

— ئادەتتە ھويلىدا يۇرىدىغان . . . سەندىن قاچقان بولۇشى مۇمكىن ، مەنمۇ ئۇلار توغرۇلۇق بالدۇرراق ئېيتىپ بەرمەپتىمەن .

— ئۇ قىزنىڭ ھامىسى ساقايسا قايتىپ كېتىمدۇ ياكى تۇرىۋېرەمدۇ ؟

— بىلمىدىم . قايتسا كېرەك ، — ئۇ قىينالغاندەك پېشانىسىنى تاتىلىدى ، — بۇنى دادامدىن سورىيالمايمەن ، ئۆزىدىن سوراش تېخى بەك

ئەپ . . .

ئويلىنىپ قالدىم . مېنىڭ بېشىمدىمۇ ئاشۇنداق بىر مۇھەببەت ۋەسۋەسىسى بار ئىدى . مەنمۇ بىر يىلدىن بېرى كەشمىرلىك بىر ئايالنى ياخشى كۆرۈپ يۈرگەن ، ئەمما ، بۇ سىرىمنى ھېچكىمگە ئېيتمىغانىدىم . ئىنگلىز مۇستەملىكە دائىرىلىرىگە ھۇجۇم قىلالايدىغان ، ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىگە بومبا ئاتالايدىغان ، مەكتەپ ، كوچا ، رەستىلەرگە تەشۋىق ۋەرەقىسى چاپلىيالايدىغان دوستۇمنىڭ بىر قىز ئالدىدا يۈرەكزادە بولۇپ ، ئىككى ئېغىز گەپنى ئەپلەپ قىلالماسلىقى ، ئۇنىڭ بۇ مۇھەببەتتىن نېمىگە ئېرىشەلەيدىغىنىنى گۇمان ئاستىغا قوياتتى . ئۇ ھىندىچە ، ئوردۇچە يازغان تەشۋىق ۋەرەقىلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنى قانداق ھايajانغا سالسا ، ئۇيغۇرچە يازغان ئىشقىي شېئىرلىرى ئارقىلىق ھېلىقى گۈزەل ۋەتەنداش قىزنىمۇ ساراسىمگە سالالىشى مۇمكىن ئىدى . ئەمما ، نېمە ئۈچۈن ئۇ بۇ ئىشتا جۈرئەتسىزلىك قىلىدىكىن ؟

بارا ـ بارا مۇھەممەتئىمىنىدە جىمغۇرلۇق ھالەت كۈچەيىپ بېرىۋاتقىنىنى سەزدىم . ئۇنىڭدىكى قىزغىنلىق سۇسلىشىپ بارماقتا ئىدى . بۇنى مۇھەببەت كەلتۈرۈپ بېرىۋاتقان سەۋدالىق دەپ چۈشەندىم . ئون كۈنلەرچە ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن بۇاستە سورىدىم :

ـــ قېنىلىۋاتسەنغۇ ـ ھە ، مۇھەممەتئىمىن ؟

ـــ شۇنداق دوستۇم ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ماڭا بەك قىيىن بولۇۋاتىدۇ . مەن يا ئۆز ھويلامغا بارمىسام ، يا ئۇ قىز باشقا يەرگە كۆچۈپ كەتسە بولىدىغاندەك تۇرىدۇ .

ـــ ئۇنىڭدا قانداق بولىدۇ ؟ سەن پۈتۈنلەي سەۋدايىغا ئايلىنىپ قېلىشىڭ مۇمكىنغۇ ؟ كۆرگۈڭ كېلىپ كەتسە قانداق قىلسەن ؟

ـــ ئۇتنىڭ تېشىدا كۆيگۈچە ئېچىدە كۆيەيمىكىن دەيمەن . دىدارىنى كۆرۈپ دەرد تارتقۇچە ، كۆرمەيلا بىرلىگۈچە ئازابلانمايمۇ ؟

ـــ ئۇتنىڭ ئېچىدە كۆيۈش ئۇنداق بولمايدۇ ، ـــ دېدىم ئۇنىڭ سۆزلىرىگە كۈلگۈم كېلىپ ، ـــ سەن ئىشقىنى مەخپىي ساقلاپ ئازاب تارتقۇچە ، ئۇنىڭغا مۇھەببىتىڭنى ئېيتىق بىلدۈر . قوشۇلسا ئارمىنىڭغا يەتـ

تىڭ ، رەت قىلسا ئۇنى كۆرمەمسەن ؟

ـــ ئۇنى ئەللىك قەدەم نېرىدىن كۆرسەملا تىلىم تۇتۇلۇپ قالىدۇ . ئۆزۈمنى يوقتىپ ، دالدا يەرگە قېچىشقا ئالدىرايمەن . . .

بىردەم ئويلىنىپ ئۆز پىكرىمنى ئېيتتىم :

ـــ مەن يارىمەم قىلاي ، خەت يازغىن ، ئۆز قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن .

ئۇ بۇ چارىدىن رازى بولدى . خۇشلۇقىدىن سەكرەپ ـ سەكرەپ ئۆي ئىچىنى بىر نەچچە ئايلاندى . كېيىن ئۆزىنىڭمۇ مۇشۇنداق پىكىرگە كەلگەنلىكىنى ، ماڭا بۇ ھەقتە ئېغىز ئېچىشقا ئۇڭايسىزلانغىنىنى ئېيتىپ ، ماڭا رەھمەت دېدى .

ئىككىنچى بۇ ئىشنىڭ تەپسىلاتى ئۈستىدە پىلان تۈزدۇق . مەن مۇھەممەتئىمىنىڭ دادىسى ئابدۇرۇسۇل ئاخۇننى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى باھانە قىلىپ ، ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن يوق ۋاقىتتا تۇيۇقسىز ئۇلارنىڭ مېھمانخانىسىغا كىرىدىغان ، ئىزدەيغان ئادىمىم بولمىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ ، كەچۈرۈم سوراپ كەينىمگە يانىدىغان ، شۇ پەيتتە قىزغا مۇھەممەتئىمىنىڭ خېتىنى بېرىدىغان بولدۇم . قىزنىڭ خەت ساۋاتى توغرۇلۇق سورىغان سوئالىمغا مۇھەممەتئىمىن قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بەردى . قىز بىكارلا بولسا ھويلىدىن ئۇلارغا ئايرىپ بەرگەن ئۆينىڭ پېشايۋىنى ئاستىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇپ قېلىن ـ قېلىن كىتابلارنى ئوقۇيدىكەن . مۇھەممەتئىمىن جۈرئەتسىزلىكىدىن قىزغا يېقىنلىشىپ ، قانداق كىتابلارنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئېنىقلىيالماپتۇ .

مەسلىھەتمىز پىشقىنى بىلەن بىر ھەپتىدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى ، مۇھەممەتئىمىن خېتىنى يېزىپ بولالمىدى . بىر يازغىلى تۇرسا بەش ـ ئون بەت يېزىۋېتەتتى ، كېيىن ئۆزىچە « ئەپلەشمەپتۇ » دەپ يىرتىۋېتەتتى . بەزىدە كۈنلەپ ئولتۇرۇپ بىرەر بەت يازاتتى . بۇنىمۇ « بەك ئاددىي بولۇپ قاپتۇ » دەپ يىرتىۋېتەتتى .

ـــ شېئىرلىرىڭنى بەرگىن ، ـــ دېدىم ئۇنىڭ خەت يېزىپ بىر باشقا چىقالمايدىغانلىقىغا كۆزۈم يېتىپ ، ـــ مەن شېئىرلارنى تۇتقۇزاي .

ئۇ شېئىرلاردىن بىر مەنە ئۇقۇۋالمىدۇ .

مۇھەممەتئىمىنگە بۇ تەكلىپنىمۇ يېقىپ كەتتى . ئۇ باللارچە كۈلكە بىلەن مەمنۇنلۇقىنى ئىزھار قىلدى . بىرمۇنچە شېئىرلىرى ئارىسىدىن ئالتە ـ يەتتە غەزەل ۋە مۇخەممەسنى ئايرىپ ، ئىككى كۈن ئولتۇرۇپ ئىنشا بىلەن كۆچۈرۈپ چىقتى . ئۆزى بىر ئوقۇپ بېقىپ ، يەنە بىرىيەرلىرى بىر قانداق تۇرمىدۇ دېگىلى تۇرغاندا ئۇنى تارتىۋالدىم .

ـــ ھېچنېمىسى ھېچقانداق تۇرمايدۇ . ئۇنىڭغا مۇھەببىتىڭنى ئۇقتۇرساڭلا بولمىدىمۇ ؟ ـــ دېدىم .

ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن ئۆيىدە بولمايدىغان ، قىزنىڭ ھاممىسىمۇ نۆۋەتتىكى داۋالىنىشنى دەپ ئامبۇلاتورىيىگە چىقىپ كېتىپ ، ئۇنىڭ ئۆزى يالغۇز قالىدىغان پۇرسەتنى كۈتۈپ ، ئۇچ كۈننى ناھايىتى تەستە توشقۇزدۇق . مۇشۇ ئۇچ كۈن ئىچىدە مىسرىدىكى ئەزھەر دارىلفونۇننىڭ ئاتاقلىق ئىككى ئۆلمىسى تەكلىپ بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلىدى . بۇنى چوقۇم ئاڭلاش كېرەك بولسىمۇ ، مۇھەممەتئىمىن بىلەن ئىككىمىز قىزنىڭ يالغۇز قېلىشىنى ماريلاپ ، شو ھويلا ئەتراپىدا يۈردۇق . تۇغرا ، مۇشۇ ئىككى كۈن ئىچىدە قىز ئىككى قېتىم يالغۇز قالدى . بىراق ، يالغۇز قالغىنى بىلەن ، ئۇ ئىشكى يېپىق ئۆي ئىچىدىن چىقمىدى . بۇنداق شارائىتتا مەن ئۇ ئۆيگە « ئادىشپ » كىرىپ قالالمايتتىم . « ئاداشقان » ئادەمنۇ باشقا ئىشكىكە ئەمەس ، ئۇنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ ، ئاۋۋال كىرىشكە رۇخسەت سوراش كېرەك ـ دە ؟ قىسقىسى ، ئەپسىز بولدى .

تۆتىنچى كۈنى ئەپلىك شارائىت يۈزلەندى . بۇنى ھويلا دەرۋازىسىدىن ھودۇقۇپ چىقىپ كەلگەن مۇھەممەتئىمىننىڭ چىرايىدىنلا بىلىۋالغىلى بولاتتى . ئۇ ئۇدۇللاپ مەن ساقلاپ ئولتۇرغان يولنىڭ بېرىقى چېتىدىكى سائەت دۇكىنىغا كىرىپ كەلدى . سائەت دۇكىنى يەرلەشكەن بىر ئەرەبنىڭ بولۇپ ، بۇ ئەرەبنۇ « ئىنگلىزلارنى قوغلىغۇچىلار » سېپىدە ئىدى . مۇھەممەتئىمىن دۇكانغا كىرىپ بولغۇچە ئۆزۈملا ئالدىغا چىقتىم .

ـــ ئۇ يالغۇز . . . ، ـــ دېدى ئۇ ھاسراپ ۋە كارىدوردىن كەينىگە

يېنىپ سىرتقا چىقىۋاتقۇچە قوشۇپ قويدى ، ـــ پېشايۋان ئاستىدا كەشتە تىكىپ ئولتۇرىدۇ . . .

ئۇنى خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشىپ كۈلۈپ قويدۇم . لېكىن ، ھويلا دەرۋازىسىدىن كىرىپلا پۈت ـ قولۇمدا جان قالمىغىلى تۇردى . باشتا ئاسان كۆرۈنگەن بۇ ئىش ئەمدى غايەت مۇشكۈل سېزىلمەكتە ئىدى . ئىچكىرىگە قەدەم ئالغانسېرى يۈرىكىم قۇلاق ئاڭلىغۇدەك سوقاتتى . ئىچكىرى ھويلىغا ئايرىدىغان تۆپتۈز ئاسفالت يول ماڭا ئاختارمىلىقتەك سېزىلىپ ھەدەپ پۈتلىشاتتىم . . .

ئىچكىرى ھويلىغىمۇ كىردىم . ئادەمسىز قۇرۇق ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گۈل تېرىلغان يۇمىلاق دائىرىدىن ئايلىنىپ ئۆتتۈم . سول تەرەپكە بۇرۇلۇپ ، قىز ۋە ئۇنىڭ ھاممىسى ئۇچۇن ئاجرىتىلغان كىچىكرەك ھويلىچاقتا ئاياغ باستىم ـ دە ، پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا سېلىنغان گىلەم ئۈستىدە ئولتۇرۇپ كەشتە تىكىۋاتقان قىزنى كۆردۈم . قىز مەن تەرەپكە ئوڭ يېنىنى قىلىپ ئولتۇراتتى . ئۇستىگە ئاق ، نېپىز ، مەن ئىسمىنى بىلمەيدىغان بىر خىل رەختتە ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن ، بوينىغا كافىرون يېشىل ياغلىق ئارتىۋالغان ، پۈتىغا ئۆي ئىچىدە كىيىدىغان چەمى يۇمشاق پۇپۇش كىيىۋالغانىدى . شۇ تاپتا قولى ئىشتا بولسىمۇ ، كۆزلىرى ، كۆزىتىشىمچە سۇپىنىڭ پەس تەرىپىگە بىر مېتىرچە ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ تېرىلغان گۈللۈكتە ئىدى .

شۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ماڭا يېنىنى قىلىپ ئولتۇرغان بولسىمۇ ، قىزنىڭ جامالىنى كۆزەتتىم . ئۇنىڭ چىرايى ئاق سېرىق ، چېچى ئىككى ئۆرۈم ئۆرۈلگەن ، سارغۇچ ئىدى . سارغۇچ چاچلار ، ئاق سېرىق بەدەن ۋە ئاق ئۇزۇن كۆڭلەك قوشۇلۇپ ، ئۇ كىشىگە گىپىستىن ئىشلەنگەن ھەيكەلنى ئەسلىتەتتى . مۇشۇ ھەممە ئاقلىقنىغا بوينىغا چۈشۈرۈپ ئارتىۋالغان يېشىل باش ياغلىقى ئاجايىپ ھۆسن قوشقانىدى .

نېمە قىلىشىمنى بىلمەي خېلى ۋاقىت تۇرۇپ قالدىم . قىز مېنى تەخمىچە كۆرمىگەنلىكتىن ، ئۇنىڭغا باشلاپ سالام قىلسام چۆچۈپ كېتىشىدىن ، يامىنىغا تارتسا « نامەھرەم » دىن قېچىپ ئۆيگە كىرىۋېلىشىدىنمۇ

ئەنسىرەيتتىم . ئەمما ، تۇرنۇمرگىلىمۇ بولمايتتى . ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن دۇ-
كىنىدىن قايتىپ كىرىشى ياكى قىزىنىڭ هاممىسى ئامبۇلاتورىيىدىن يېنىپ
كىرىشى مۇمكىن ئىدى .

ئاخىر جۇرئىتىمگە ئالدىم ـ دە ، شۇ تاپتىلا تالادىن كىرگەن كە-
شىلەردەك پەسكە ئېگىشىپ ، ناهاللىق بەتىنكەمنى يەرگە ئاۋاز چىقىرىپ
سۇركەپ قويدۇم . شۇنىڭ ئۈزىلا كۇپايە قىلدى . قىز چۆچۈپ مەن تە-
رەپكە قاراپلا ئورنىدىن لىككىدە تۇردى ، ئۇ قېچىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ ،
ئۈزىنى كۆرۈپ بولغىنىمنى ، « نامەھرەم » نىڭ كۆزى ئۈزىگە ئاللىبۇرۇن
چۈشۈپ بولغىنىنى تۇيۇپ ، كەچ قالغىنىنى چۈشەندى . ئالدىراپ ـ
سالدىراپ بوينىدىكى باش ياغلىقىنى تۈزەپ ، شۇنىڭ بىلەن يۈزىنى ياپ-
قانمۇ بولدى . ئەمما ، بۇ باش ياغلىقى ئۇنىڭ ئاق سېرىق چىرايىغا بىر خىل
قىزغۇچ رەڭ بېرىپ ، ئۇنى تېخىمۇ چىرايلىقلاشتۇرۇۋەتكەنىدى . بۇلارنى ،
تەبىئىيكى قىز ئۈزى بايقىمايتتى .

ـــ بۇ يەردىكى كىشىلەر زەپمۇ ئەدەپسىز بولىدىكەن ، رۇخسەت
سوراپ كىرىشنىمۇ بىلمەيدۇ ، ـــ دېدى ئۇ ئۈزىچە ئۈيغۇر شۇنسىدە
غودۇڭشىپ . كېيىن كېچىككىنە سەللەمگە ، تونۇمغا ۋە تۇرقۇمغا بىر قارە-
ۋېلىپ مۇسۇلمان ئىكەن ، دەپ پەرەز قىلدىمۇ نېمە ، هىندىستانغا
كەلگەندىن كېيىن ئۆگەنگەنلىكى مانا مەن ، دەپ چىقىپ تۇرىدىغان ئوردۇ
تىلىدا سورىدى ، ـــ كىم كېرەك سىزگە ؟

بەك كېچىككەن بولسامۇ ئاۋۋال « ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم » دەپ
سالام قىلدىم . ئاندىن ئۈيغۇر تىلىدا تولۇق توشقۇزۇپ :

ـــ ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن ئاكىنى ئىزدەپ كىرگەنىدىم ، ئۆزلىرىگە
يولۇقۇپ قېلىشىمنى ئويلىماپتىمەن ، ـــ دېدىم .

ئەگەر قىز « يوق » دەپلا تەتۇر ئۆرۈلۈپ كىرىپ كەتسە ئىشىم
ۋۇجۇدقا چىقمايتتى . ئۇ ئۇنداق دېمىدى ۋە ئۇنداقمۇ قىلمىدى . ئۆزىگە
تونۇش تىلنى ئاڭلىغان ، ئۆزىنىڭ ۋەتەندىشىنى كۆرگەن قىزنىڭ چىرايى
خېلىلا ئېچىلدى ، زىناقلىرىدا تەبەسسۇم پەيدا بولدى . شۇنداقتىمۇ ئىككە-
مىز بۇرۇن بىر ـ بىرىمىزنى كۆرمىگەن ، تونۇش بولمىغانلىقىمىز ئۈچۈن ،

ئۇ ماڭا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ يېقىنچىلىق قىلالمايتتى . شۇڭا :

ـــ باياتىنقى گېپىمدىن خاپا بولمىسىلا ، ـــ دەپ بېشىنى سەل
ئەگدى . ئاندىن كېيىن ، ـــ ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن تاغام ئۆيدە يوق ئىدى ،
مۇهىم ئىشلىرى بارمىكىن ؟ ـــ دېدى .

دەمالىققا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلەلمەي قالدىم . « ئاز گەپ
قىلسامۇ ، جىق گەپ قىلسامۇ هامىنى ئۆتەيدىغان ۋەزىپەم
مۇهەممەتئىمىننىڭ شېئىرلىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىش بولغاندىكىن ، قولىغا
تۇتقۇزۇپلا ماڭمايمەنمۇ ؟ » دەپ ئويلىدىم ـ دە :

ـــ بۇ يەردە ئۆزلىرىگە تەئەللۇق بىر ئامانەت بار ئىدى ، كۆرۈپ
باقارلا ، ـــ دېگىنىمچە ئالدىغا تېز بېرىپ شېئىر يېزىلغان قەغەزنى تەڭلە-
دىم .

قەغەزنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدۇمۇ ، يا ئۇ قولۇمدىن ئالدىمۇ ،
شۇنىڭغىمۇ تۇزۇك كەپ سەپسېلىشقا ئۈلگۈرەلمەي ، پۈت ـ قولۇم كالۋالاش-
قان ، يۈرىكىم دۈپۈلدىگەن هالدا كەينىمگە يېنىپ ، هويلىغا كىرىش
ئىشىكىدىن چىقىۋالدىم . گۇللۇكنىڭ يېنىغا بارغاندىن كېيىنلا ئۆزۈمنى
سەل توختىتىپ كەينىمگە قارىدىم . قەغەزلەر قىزنىڭ قولىدا ئىدى .
شېئىرلارغا تىكىلگەن قىزنىڭ قوشۇمسى تۇرۇلۇپ كەتكەن بولۇپ ، ئۇ
پۈتۈن زېهنى بىلەن ئوقۇۋاتاتتى .

هويلا تېشىدا ـــ يولنىڭ بويىدا تۇرغان مۇهەممەتئىمىن ماڭا
تەقەززالىق بىلەن قاراپ تۇراتتى . ئۇ مەندىن بىر ئېغىزمۇ گەپ سورە-
مىدى . ئەمما ، ئۇنىڭ قاراشلىرى مېنىڭ سوئالىغا باراۋەر كېلەتتى .

ـــ ئۆز قولىغا ساق ـ سالامەت تاپشۇردۇم . ئوقۇشنى رەسمىي
باشلىغاندىن كېيىن قايتىپ چىقتىم ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدىم .

مەلۇماتىم ئىزاهات ۋە چۈشەندۈرۈشلەرگە هاجەتسىز ئىدى .
بىراق ، مۇهەممەتئىمىنگە ئىككى جۈملە سۆز كۇپايە قىلمىدى . هويلىغا
قانداق كىرگەن ، قانداق ماڭغان ، ئۇنى قايسى هالدا كۆرگەنلىرىمدىن
تارتىپ قانداق گەپلەشكەن ، نېمىلەرنى دېيىشكەنلىرىمگىچە
سۈرۈشتۈردى . قىزنىڭ تەلەپپۇزى ، گەپ قىلغان چاغدىكى چىرايى ، ئا-

هاك ، هەرىكەت . . . ھەممىسىنى ئۇقۇسى كەلدى . بىز گەپلىشە ـ گەپلىشە مەكتەپكە قايتىپ كەلدۇق . ئۇ تىپرلايتتى ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي ئۇ تامدىن بۇ تامغىچە ماڭاتتى . شېئىرلارنى قانداقراق ھالەتتە ئالغانلىقى ، ئوقۇغاندا كۆلۈپ ئوقۇغانلىقى ياكى ئاچچىق قىلىپ ئوقۇغانلىقى توغرىسىدا يانداۋرمىلاپ سورايتتى .

شۇ كۈنى ئۇ ئۆيگە قايتىمايدىغانلىقىنى ، قارشى بولمسام ياتقىمدا قونۇپ قالىدىغانلىقىنى ئېيتتى . قارشى بولمايتتىم . ياتاق مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى يول بويىدا ، ئىجارىگە ئالغان ئۆي بولۇپ ، ئۇنىڭدا ئۆزۈم يالغۇز تۇراتتىم . مۇھەممەتئىمىندەك بىر ئاغىنە ھەمراھ بولسا ماڭا ھېچ زېيىنى تەگمەيتتى .

ئۇ ئەتىسى چۈشكىچە دەرستە بولدى . چۈشتىن كېيىن « ئاغىنە لىرى » بىلەن مۇقۇلدىشىپ غايىب بولدى . گۇمانىمچە ، ئۆزىنىڭ مەخپىي پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللاندى . شۇ كۈنى بومبايدىكى خوتەنلىك بىر نەچچە سودىگەرلەرنىڭ سارىيىغا بېرىپ كەچ قايتتىم . مېنى ھەيران قالدۇرغىنى مۇھەممەتئىمىن يەنە ياتقىمدا ئولتۇراتتى . ئۇيىنى ماڭا ئىجارىگە بەرگەن ھىندى ئىككىمىزنىڭ يېقىنلىقىنى بىلگەچكە ، ئۇنىڭغا ئىشىكنى ئېچىپ بېرىۋەرگەنىدى .

ـــ نېمە بولدى ؟ ـــ سورىدىم ئەجەبلىنىپ ، ـــ بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولمىغاندۇ ؟

ـــ ئۆيگە قايتقۇم كەلمەيۋاتىدۇ ، ـــ دېدى ئۇ بېشىنى گۇناھكارلاردەك ئېگىپ ، ـــ ئۇنىڭدىن ئىزا تارتىۋاتىمەن . . .

ـــ بەللى يىگىت ، ـــ كۈلۈۋەتتىم ، ـــ يىگىت ئۇ ، قىز سەن بولغاندىمۇ ئىزا تارتقۇلۇق ئەمەسقۇ ؟

ـــ بولدى ، مېنى قوغلىمىساڭ ، ئەگەر ئۇ رەت قىلسا ئۆزۈمنى نەگە قويۇشۇمنىمۇ بىلمەيمەن . . .

ـــ سەن يېنىمدا قانچىلىك تۇرۇشنى خالىساڭ شۇنچىلىك تۇر ، ـــ چۈشەندۈرۈشكە ئالدىرىدىم ، ـــ يېنىمدا تۇرغىنىڭ ماڭا پايدا تېخى ! سەن مەن ئۈچۈن سۆھبەتداش ، ساۋاقداش ھەم ياخشى ھەمراھ . ئەمما ،

سەن قىزنىڭ جاۋابىنى تېزرەك ئاڭلىشىڭ كېرەك ـ دە ؟ ئىشقىڭنى بىلدۈرۈڭ ، ئەمدىلىكتە ئۇمۇ ئىشقىنى بىلدۈرەي دېسە ئاشقى قېچىپ كەتكەن . . . بۇ قانداق گەپ بۇرادىرىم ؟

ـــ ئۇنىڭ ماڭا ئىشقىنى بىلدۈرىدىغىنىنى سەن نەدىن بىلىسەن ؟ ـــ سورىدى ئۇ سويۇشقا ئېلىپ كېتىۋاتقان قوزىدەك بىچارىلەرچە قاراپ ، ـــ ئوڭايسىزلىنىدىكەن كىشى . . .

ـــ ئۇنىڭ ئىشقىڭنى رەت قىلىدىغىنىنى قانداق بىلسەن ؟ ـــ قايتۇرۇپ سورىدىم .

ـــ ئىشقىلىپ ، ئوڭايسىز تۇيۇلۇۋاتىدۇ ، خىجىل بولىدىكەنمەن . . .

ئارتۇقچە گەپ قىلمىدىم ـ دە ، جاۋابىنى يەنىلا مەن ئالمسام ، بۇ ئاغىنەم بىلەن ئىش تاڭ ئاتمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يېتىپ قالدىم .

ئۇنىڭ ھويلىسىغا مۇھەممەتئىمىنگە ئۇقتۇرماي ئۆزلۈكۈمدىنلا مەيلى ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن ئاكا ، مەيلى ھاممىسى بولسۇن ، قىزغا ئايرىم گېپىم بار ئىدى ، دەپ كۆرۈشۈۋېرەي دەپ باردىم . تەلىيىمگە ئۇ يالغۇز ئىدى . تەشتەكتىكى گۈللەرگە سۇدانىدىن سۇ سېپىۋاتاتتى . سالىمىغا جاۋاب قايتۇرۇپ سالام قىلدى . ئالدىنقى قېتىمقىدەك غودۇڭشىمىدى ، سۇپىغا باشلاپ كۆرپە سالدى . چاي ، مەزە قويماقچى ئىدى ، ئۇنىمىدىم . بىر دەم ئولتۇرۇپلا قايتىمەن ، دەپ تۇرۇۋالدىم . قىزمۇ داستىخان سېلىشتا چىڭ تۇرمىدى . كۆزىتىشىمچە ، بۇگۈنكى مۇئامىلىسىنى ئىللىق دېگىلىمۇ ، سوغۇق دېگىلىمۇ بولمايتتى . ئۆزۈمچە بۇنىڭغا قانداق مەنە ، قانداق تەرىپ بېرىشنىمۇ بىلمەيتتىم .

ئولتۇرۇۋەردىم . قىز ئۆرە تۇرۇۋەردى . ۋاقىت ئۆتۈۋەردى . ئەگەر مەن باشلاپ ئېغىز ئاچمىسام قىز شۇ پېتى مەڭگۈ تۇرۇۋېرىدىغاندەك قىلاتتى . ئاخىر يىگىتلىكىمگە ئېلىپ ، قېلىنلىق بىلەن سۆزگە كىرىشتىم :

ـــ مەن يات ئادەم بولغاندىكىن ئارىلاشمىسام بولاتتى . ئارىلاشسامۇ بىر قېتىم بىلەن توختاپ قېلىشىم كېرەك ئىدى . . . بىراق ، مۇھەممەتئىمىن بەك تارتىنچاق ، جۇرئىتى يوق يىگىت ئىكەن ، دەيدىغە

نىنى دېيەلمەي يازدى . يازغىنىنى بېرەلمەي ئۆز گۆشىنى ئۆزى يەپ يۈردى . مەن ئەكىلىپ بەرگەن كۇندىن تارتىپ سىلىگە كۆرۈنۈشتىن ئىزا تارتىپ يۈردۇ . شۇڭا ، يەنە كەلدىم . . .

— ئاشۇنچىۋالا گەپ - سۆزنى يازغان ، ئوقۇشۇمغا بەرگەن ئادەم ئۆز ۋاقتىدا تارتمىغان ئىزانى ئەمدى خەقنى ئىزا تارتقۇزۇپ بولۇپ تارتىدىغان بولۇپ قاپتىغۇ ؟

قىزغا قارىدىم . ئۇنىڭ چىرايىدىن خاپلىق ياكى چاقچاق قىلىۋاتقىنىنىڭ ئىپادىسىنى پەرق قىلغىلى بولمايتتى .

— ئەمدى . . . مۇھەببەت ، — كېكەچلەپ قالدىم ، — ھە ، بۇ ئىش توغرىسىدا گەپ ئېچىش قېيىن ئەمەسمۇ ؟

— گەپنى ئېچىپ بولغاندا نېمىسى قېيىن ؟

بۇ ئىككى بىسلىق گەپنى نېمىدەپ چۈشىنىشنى بىلەلمەي سەل ئولتۇرۇپ قالدىم . كېيىن « نېمە بولسا بولسۇن » دەپ چورتلا سورىدىم :

— مۇھەممەتئىمىنگە نېمە دەپ جاۋاب بەرسەم بولار ؟

— جاۋابنى ئۆزىگە دەيمەن ، — دېدى ئۇ .

قىزنىڭ ماڭا نەپ بەرمەيدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى - دە ، ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، « خوش ، مەن قايتاي » دەپ ماڭدىم . تاشقىرىقى ھويلىغا چىقىش ئىشىكىگە كەلگەندە ھېنى ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان قىزغا بۇرۇلۇپ :

— كۆزۈمگە كىرىۋالدى ، دەپ خاپا بولمىسلا ، ئۇنىڭغا ئېنىقراق گەپ ئېلىپ بارمىسام بىر ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ . جاۋابلىرىنى قاچانراق بېرىشلىرىنى بىلگىلى بولارمۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

ئۇ ئويلانمايلا :

— ئۆگۈنلۈككە ، — دېدى ، — ئۆگۈنلۈككە چۈشتىن ئاۋۋال مەن يالغۇز ۋە بوش . . .

چىقىپ كېتەي دەپ يېرىم بۇرۇلۇپ بولۇپ يەنە قېلىنلىق قىلدىم :

— جاۋاب ئىجابىي بولىدۇ ، دەپ يەتكۈزسەم بولار - ھە ؟

قىز ماڭا « خوش » مۇ دېمەي كەينىگە بۇرۇلدى - دە ، يۈگۈر-

گەندەك تېزلىكتە مېڭىپ ، ئىچكىرى ھويلىغا ئۆزىنى يوشۇردى . ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتى « ھەئە » دېگەندىنمۇ ئارتۇق ئىجابىي جاۋاب ئىدى . ئۇستۈمدىن ئېغىر بىر يۈكنى چۈشۈرۈۋەتكەندەك خۇشال بولۇپ ھەم يەڭگىللەپ چوڭ يولغا چىقتىم . كوچىلار جانلىنىپ ، ئاۋاتلىشىپ قالغاندەك ، ئۆتكەن - كەچكەنلەر خۇشال - خۇراملىققا چۆمۈپ سەيلە قىلىشۋاتقاندەك ، ماشىنىلار ، ھارۋىلارنىڭ تېزلىكى ئېشىپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى . پىيادە مېڭىشنى ئاستا بولۇپ قالدىمۇ دەپ ئويلاپ ، رېكشا كىرا قىلىپ ياتقىمغا باردىم . مۇھەممەتئىمىن كۆرۈنمەيتتى . مەكتەپكە كىردىم ، ئۇ يەردىمۇ يوق ئىدى . ئۇنىڭ مەن بىلدىغان بىر مەخپىي ئورنى بار ئىدى . مەن مەكتەپ مەسچىتىنىڭ مۇنارىسىغا چىقتىم . مۇھەممەتئىمىن ئاشۇ مۇنارنىڭ ئۈستىدىكى تار ، شامال گۈركىرەپ ئۇرۇپ تۇرىدىغان ھۈجرىدا تەشۋىق ۋەرەقسى يېزىۋاتاتتى .

— سەن بۇ يەرگە چىقمىساڭ بولاتتى ، — دېدى ئۇ بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي ، — سېنىڭ مۇنارنىڭ پەستكى ئىشىكىگە كەلگىنىڭدىلا مۇشۇ يەرگە چىقىدىغىنىڭنى بىلىپ بولغانمەن . بۇ يەردىن بىر يۈز ئەللىك مېتىر نېرىدىكى ساقچىنى دۇربۈندا كۆرگەندەك پەرق ئەتكىلى بولىدۇ .

— سېنى تۇتقۇن قىلغىلى كەلدىم ، — چاقچاق بىلەن باشلىدىم گەپنى .

— شۇنداقمۇ ؟ — كۈلۈپ قويدى ئۇ ، — ئەنگلىيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ ، لورد ياكى بكونت دەرىجىسىنى ئالمىغانسەن ؟

— ئۇيغۇر پېتىم تۇتقۇنلۇققا ئىلىپ بارىمەن سەن تەلەيلىكنى ! ئۇ ئۇرغۇمدىكى ئۆزگىرىشنى ئەمدى سەزدى بولغاي ، قەغەزلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، ئۇستىنى تاشتا باسۇرۇپ قويدى ، ماڭا كۆتۈرۈلۈپ قارىدى . چىرايىمدىكى شادلىقتىن دەماللىققا بىرەر مەنە تاپالماي سەل تۇرۇپ :

— نېمە ئىش ؟ — دەپ سورىدى .

— سەن ئۇچ كەسىپ بىلەن تەڭ شۇغۇللانماقچىدىكەنغۇ ؟ — ئۇنىڭ خۇشلۇقۇمنىڭ قىزغا مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىنلىكىگە بىپەرۋا-

لىق قىلۇاتقىنىدىن خۇيۇم تۇتقانىدى .

— بىرىنى تاشلايمكىن ، دەپ بىرىگە يېپىشتىم مانا . . .

— تاشلىيالمايسەن ، ئۆزۈڭ دېگەندەك خۇدا سالغان كوي بۇ !

پەقەت شۇ چاغدىلا ئۇ بىر نېمىنى تۇيدى ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىمغا يېقىن كەلدى ۋە :

— قىينىماي چاپسانراق سۆزلىگىنە ، — دېدى .

— سەندىن بىسوراق قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ كۆرۈشۈپ قايتتىم . . .

ئۇ جىددىيلەشكىنىمگە ، خۇشاللىقىمغا ، ھاياجانلىنىشىمغا قاراپلا ھەممىنى چۈشىنىشى كېرەك ئىدى . لېكىن ، ئالدىنقى قېتىمقىدەك قانداق كۆرۈشكەن ، نېمە دېيىشكەنلىكىمنى سورىمىدى . ئۇ باشقىچە ، ئۆزىگە پايدىسىز جاۋاب چىقىپ قېلىشتىن قورقاتتى . ئۇنى ئارتۇقچە تەقەززا قىلماي ، ئەسلىدە ئولتۇرغان جايىغا ئولتۇرغۇزدۇم . ئۇنىڭ روبىرىغا يۆ-كۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، قىزنىڭ ئالدىغا قانداق بارغانلىقىم ، ئۇنىڭ مۇئامىلىسى ، نېمىلەرنى دېيىشكىنىمىز ، قانداق قايتقانلىقىم توغرىسىدا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردىم .

مۇھەممەتئىمن خۇشلۇقىدا يەنە ئۈيان - بۈيان مېڭىپ ، ئۆزىچە بىر ئاھاڭلارنى غىڭشىپ ئېيتقىلى تۇردى .

— قانداق ، سېنى مۇھەببەتكە ئەسىر قىلىپ بېرىمەن ، ئىشقىنىڭ تۇتقۇنى قىلىمەن ، ئىشەنگەنسەن ؟ — دەپ سورىدىم .

— ئىشەندىم ، ئىشەندىم ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ ، — كىشەن - كويزىلاردىن تارتىپ ئېلىپ كەپسەن !

— ئەمدى ئۇنى ئىككىڭلار بىرلىكتە چېقىپ تاشلىشىڭلار كېرەك !

بەلگىلەنگەن قەرەلدە ئۇلار كۆرۈشتى . بۇ كۆرۈشۈش ، ئەلۋەتتە ئىشتىراكىمسىز بولمىدى . چۈنكى ، مۇھەممەتئىمن ئۆزى يالغۇز قىزنىڭ ئالدىغا كىرىشتىن قەتئىي باش تارتقانلىقتىن ، ئىككىمىز بىللە بارغانىدۇق . قىز كۆتۈپ تۇرغانلىقىنى يوشۇرۇپمۇ يۇرمىدى . ئۇ ناھايىتى ئەدەپلىك ، خۇشال قارشى ئالدى . مۇھەممەتئىمن بىلەن كۆزلىرى ئۇچراشقان چېغىدىلا ئاق يۈزىدە شەپەقنى ئەسلىتىدىغان رەڭلەر نۇرلاندى .

مۇھەممەتئىمن بولسا پۈتۈنلەي تۇگىشىپ ، يەرگە كىرىۋالغۇلىرى كېلىپ ، بۇلۇڭلارغا قارايتتى . مەن ئۇلار بىلەن يېرىم سائەتچە داستىخاندا بىللە بولۇپ ، « ئەدەپ » نى باھانە قىلىپ قايتىپ كەتتىم . ئەتىسى بۇ ئۇچرىشىشنىڭ نەتىجىسىنى سورىغىنىمدا ، مۇھەممەتئىمن :

— كىشەن - زەنجىرلەرنى ئۈزۈپ تاشلىدۇق ، — دەپ جاۋاب بەردى . شادلىقتىن ئۇنىڭ ئاغزى يۇمۇلماي قالغانىدى .

شۇنىڭدىن كېيىن ، تەسىراتىم بويىچە ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى كۈچەيىپ باردى . شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا قىزنىڭ ھاممىسىنىڭ كۆزى ساقايدى . ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن توساتتىن شۇ ئايالنى بىللە ئېلىپ قەشقەرگە كېتىدىغان ، بومبايدىكى سودا - سېتىق ئىشلىرىنى مۇھەممەتئىمن باشقۇرۇپ تۇرىدىغان قارارىنى ئېلان قىلدى . شۇ چاغدا قىز ئۆزىنىڭ ھاممىسى بىلەن قەشقەرگە قايتىشتىن باش تارتتى . ئۇ مۇھەممەتئىمننىڭ ئۆزىگە ئۆيلىنىش توغرىسىدىكى تەكلىپىگە ماقۇل بولغانلىقىنى ئوچۇق ئېيتتى . يېشى بىر يەرگە بارغان ھاممىسى ئابدۇرۇسۇل ئاخۇننىڭ پېشىگە ئېسىلىشىنى غەيرىي ئىش ، دەپ قارىمىغان تۇرۇقلۇق ، قىزنىڭ مۇھەممەتئىمنگە بولغان ئىشقىنى قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىنى ئاشكارىلىدى . قىز بىلەن ھاممىسى ئوتتۇرىسىدا قاتتىق نىزا پەيدا بولدى . باشقىلارنىڭ بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى « جېدەل » گە ئارىلىشىشى ئەپسىز بولدى . ھەممىدىن بەك ئوگايسىزلانغىنى ئابدۇرۇسۇل ئاخۇن بىلەن مۇھەممەتئىمن بولدى . ئالدىنقىسى ، ئوغلىنى دېسە قىزنىڭ قېلىشىغا رازى بولغۇسى كېلەتتى . ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغان ، لېكىن ئاشۇ ياشتىكى كىشىلەرنىڭ ئىنتىلىشىنى دېسە ، قىزنىڭ قەشقەرگە قايتىپ كېتىشىنى دەۋەت قىلغۇسى كېلەتتى . مۇھەممەتئىمن بولسا دادىسى بىلەنمۇ ، قىزنىڭ ھاممىسى بىلەنمۇ ئوچۇق - ئاشكارا توقۇنۇشمىدى . ئۇ نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى قىزنىڭ ئىختىيارىغا تاشلاپ قويغانىدى .

قىز ھاممىسىنىڭ دوق - پوپوزلىرىغىمۇ ، تۇغقانچىلىق ھۆرمىتىگە رىئايە قىلىش توغرىسىدىكى نەسىھەتلىرىگىمۇ ، قەشقەر قىزلىرى ئەمەل قىلىشى كېرەكلىكى توغرىسىدىكى ئەخلاق ، ھايا ئۆلچەملىرىنى

ئەسلىتىشلىرىگىمۇ پىسەنت قىلماي بومبايدا قېلىپ مۇھەممەتئىمىنگە ياتلىق بولىدىغانلىقىدا چىڭ تۇردى . ھاممىسى يىغلىدى ، قاقشىدى ، قارغىدى ، ئاخىر ئاچچىقىنى تويغا قاتناشمايدىغانلىقىنى ئېلان قىلىش بىلەن چىقىرىپ كېتىپ قالدى . ئابدۇرۇسۇل ئاخۇنۇمۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن ، يەنى ئەمدىكى جۇپتىنى دەپ ئوغلىنىڭ تويىنى باش بولۇپ ئۆتكۈزۈپ بەرمەيلا يولغا چىقتى .

ئىككى « قېرى » كېتىپ يېرىم ئايدىن كېيىن ئىككى ياش توي قىلدى . ئۇلارنىڭ تويى خۇشال ـ خۇرام ، داغدۇغىلىق ئۆتتى . « چوڭلار » نىڭ يوقلۇقى ، ئۇلار بىلەن بولغان نىزالار گويا ھېچقاچان بولمىغاندەك ، ھېچكىمنىڭ يادىغا كەلمىدى . بۇ تويغا بومبايدىكى قەشقەرلىكلەر ، خوتەنلىكلەر ، ئاقسۇ ، كۇچارلىقلار ئىشقىلىپ ئېتى ۋە مىللىتى ئۇيغۇر بولغانلارنىڭ ھەممىسى قاتناشتى . يىگىت ۋە قىز ئۇچۇن « قولداش » ، « يەڭگە » ئىزدەپمۇ يۇرمىدۇق . ئىنگلىزلارنىڭ ئادىتىگە ئاز ـ تولا ئوخشاپ كېتىدىغان ياۋروپالىقلارچە ئۇيۇشتۇرۇلغان بۇ تويىنى مەن باشقۇردۇم . توي بولىدىغان ئورۇن بومبايدىكى بىر مېھمانخانىنىڭ ھەشەمەتلىك رېستورانى ئىدى .

تويدىن كېيىن ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى سۇسايمىدى . ئىككىنچى يىلى بىزنىڭ ئوقۇشمىز ئاخىرلاشقانىدى . مەن ئىسلام دىنىنىڭ ھىندىستانىدىكى ئەھۋالى توغرىسىدا تەتقىقات بىلەن بولۇۋاتقاچقا ، ئۇلارنى ھەپتە ـ ئون كۇنده بىرقېتىم يوقلاپ تۇراتتىم . « ئىنگلىزلارنى قوغلاش » تىن ۋاز كەچمىگەن مۇھەممەتئىمىن ئاشۇ پائالىيىتى بولمىسلا ماگىزىن ـ دۇكانلىرىنى بىرەر بىر يوقلاپ قويۇشتىن باشقا چاغلاردا خوتۇنى بىلەن بىرگە بولاتتى . ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان مۇھەببىتى مېنىمۇ خۇشال قىلاتتى . بىرىيىلدىن سەل ئاشقاندا ئۇلار ئۆز مۇھەببىتىنىڭ مېۋىسىنى كۆرۈپ ، بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈشكەندە ، مەنمۇ ئۇلاردىن ئارتۇقراق سۆيۈنگەنىدىم . مۇھەممەتئىمىن بۇ ئوغۇلغا پارۋىق ئەلى دەپ ئىسىم قويغانىدى .

ئىككىنچى يىلى ئەتىيازدا دوستلىرىم ، يۇرتداشلىرىم ، مەكتېپىم

ھەم بومباي بىلەن خوشلىشىپ ، قاھىرە سەپىرىگە ئاتلاندىم . مۇھەممەتئىمىن ، ئۇنىڭ ئايالى ۋە مېنىڭ كىملىكىمنى تېخى بىلىپ ئۇلگۈرمىگەن كىچىككىنە پارۋىق ئەلى باشقىلار بىلەن بىرگە پورتقا چىقىپ ئۇزاتتى . مەن بېيجىڭغا يولنى تاللىغان ، بومبايدىن ئادىن ئارقىلىق پورت سەئىدكە بارماقچىدىم . بۇ يول 2060 مىل ① كېلەتتى . خىيالىمدا كەشمىرلىك ئايالىنىڭ خىرە ـ شىرە شولىسى كۆز نۇرىنىڭ سۇدىكى شولىسىغا ئوخشاش جىلۋە قىلىپ تۇراتتى .

قاھىرەدە بىر مەزگىل تۇرۇپ مۇقەددەس مەككە ، مەدىنىنى زىيارەت قىلدىم . كېيىن باغدات ۋە باشقا شەھەرلەرنى ئايلىنىپ ، دانىشمەنلەر بىلەن سۆھبەتلەردە بولۇپ ، ئۇلۇغ سەئىدى ۋە خوجاھافىزلارنىڭ يۇرتى شىرازلاردا ئىستىقامەت قىلىپ بەش يىلنى ئۆتكۈزدۇم . چەت ئەللەردە مېنى ئۆزىگە تارتىدىغان ھەممە نەرسە تۈگىگەندەك ، ئەمدى ئۆز يۇرتۇمغا قايتىمسام بولمايدىغاندەك بىر تەسىرات ئىلكىدە يولغا چىققىنىمدا ، بىردىنلا مۇھەممەتئىمىن ، ئۇنىڭ ئايالى ۋە ئوغلى ئېسىمگە كېلىپ قالدى . قايتىش يولىنى بومباي ئارقىلىق بېسىش سەل ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىك بولسىمۇ ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈش ئىستىكى ئۇستۇن كەلدى . يەنە بىر جەھەتتىن ، مېنى كەشمىرلىك ئايالىنىڭ زادىلا ئۇنتۇپ كېتەلمىگەن ئىشقىمۇ بومبايغا دەۋەت قىلىپ تۇراتتى .

ھەرخىل ھېسسىياتلارنىڭ ئارىلاشمىسىدىن پەيدا بولغان گاڭگىراش ۋە ھودۇقۇش بىلەن بومبايغا كەلدىم . پورتتىن چىقىپ ، ئاۋۋال ئۆيى يول ئۇستىدە بولغان كەشمىرلىك ئايالىنىڭ ئوبۇلىغا بارماقچى بولدۇم . بارىدىم ، لېكىن ئۇ مېنى قوبۇل قىلمىدى . خىزمەتچىسى بۇنىڭ سەۋەبىنى ئاددىي ، قىسقىچىلا چۈشەندۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئېرى بارلىقى ، بۇ ئېرىگە تەگكىلى ئۈچ يىل بولغانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويدى . كۆڭلۈمنىڭ بىر يېرىدە غەش ، يەنە بىر يېرىدە يېنىكلەشكەندەك قايتىپ چىقتىم . غەشلىكى ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن بولسا ، يېنىكلەشكەنلىكى ئۇ مەن ئۈچۈن مەنىۋى يۈك ، روھىي ئازاب بولۇپ ، ئىككىمىز

① 2060 مىل 3660 كىلومېتر غا تەڭ .

بىر ـ بىرنەرسىگە مەڭگۈلۈك ھەمراھ بولالمايتتۇق .

مۇھەممەتئىمىنئىڭ ھويلىسىغا باردىم . ئۇلارنىڭ قەشقەرگە كېتىپ قالمىغان ، بار بولۇشىنى تىلەيتتىم . تىلىكىمدىكىدەك بولدى . ئۇلار بار ئىدى . مۇھەممەتئىمىنئىڭ ئۆزى ئۆيدە بولمىسىمۇ بومبايدا بار ئىكەن . مېنى بولسا ئايالى قارشى ئالدى . ئۇ دەماللىققا تونۇيالمىدى . مەن تونۇشلۇق بەرگەندىن كېيىن خۇشال ئىكەنلىكىنى يوشۇرۇپمۇ ئولتۇرمىدى . ئۇنىڭ چىرايىنىڭ سولغۇنلۇقىغا ، كۆلگەندەك تۇرغىنى بىلەن كۆزلىرىگە يوشۇرۇنغان غەم ، ئەلەم ، ھەسرەتلەرنىڭ ئەبجەش ئىپادىسىگە خېلىلا ھەيران بولدۇم . بۇ مەزگۈر ئائىلىدە ئېغىرغا ئالغۇدەك ، كۆزگە چۇشكۈدەك كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈتتى .

ئايال ئۆزىگە دىققەت بىلەن سەپسېلىشىمدىن خىجىل بولۇپ ، بۇ قىلىقىمنى ياقتۇرمىغاندەك چەتكە قارىدى . بۇ ھەرىكىتىدىنمۇ مەن روھىي ھالىتىنىڭ جايىدا ئەمەسلىكىنى سېزىپ قالدىم . ئۇ ماڭا ئۈدۈل قارىماي :

ـــ شۇنچە يىللاردىن بېرى نەلەردە يۈردىلە ؟ ـــ دەپ سورىدى .

مەن بارغان ـ تۇرغان جايلارنى ، سۆزلەپ بەرسە ئەرزىيدۇ دەپ قارىغان ۋەقە ـ ئىشلارنى ھېكايە قىلىپ بەردىم . كۆزىتىشىمچە ، ئايال زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن سوراپ قويغاندەك تۇراتتى . ئاغزىمنى ئۈيرىتىپ سۆزلىگەنلىرىمگە ئۇ ئەدەپ يۈزىسىدىن جىمجىت قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغاندەك قىلسىمۇ قىزىقىپ ئاڭلاش ئىپادىسىنى كۆرسىتەلمىدى . ئۇ-نىڭ كۆڭلى بىر يەردە ئەمەستەك قىلاتتى .

پارىكىمىز قولاشمىدى . خېلىلا كەچ كىرگەنىدى . ئەمما مۇھەممەتئىمىن قايتىپ كەلمەيۋاتاتتى . كېيىنچە يەنە كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم .

ـــ بۇ مۇمكىن ئەمەس ، نەگە بارالىتىلە ؟ ـــ ئايال تەبئىي بىر ھەرىكەت بىلەن ئالدىمنى توستى ، ـــ مۇھەممەتئىمىن سىلىنى كۆرسە چوقۇم خۇشال بولىدۇ . . .

ـــ مەن يەنە كېلىمەن ئەمەسمۇ ؟

ـــ نېمىشقا قويۇپ بەردىڭ دېسە نېمە دەيمەن ؟ مەن كەلگۈچە

تۇتۇپ تۇرماپسەن ، دەپ خاپا بولسىچۇ ؟

ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمىدىم . قەدىناس دوستلۇقىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن مۇھەممەتئىمىن ئاشۇ سوئالنى ماڭا قويسا ، مەنمۇ نومۇس قامچىسى تېگىشتىن ئۆزۈمنى قاچۇرالمايتتىم . ماڭا قېلىشقا ، ئولتۇرۇپ مۇھەممەتئىمىننى كۈتۈشكە توغرا كەلدى .

كەچلىك تاماقنى مۇھەممەتئىمىنسىز يېدۇق . ئېيتىش كېرەككى ، ئۆزۈم يالغۇز يېدىم ، ئايال چوپچوگلا بولۇپ قالغان پاروق ئەلىگە تاماق يېگۈزۈش بىلەن ئاۋارە بولۇپ يۈردى . شۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىرەر سائەتچە ۋاقىت ئۆتتى . مۇھەممەتئىمىن يەنىلا قايتىپ كەلمىدى . ئايال مېنى قونۇپ قېلىشقا دەۋەت قىلىپ ئىچكىرى ئۆيگە جاي راسلاپ بەردى . بومباي مېھ-مانخانىلىرى ، قەشقەرلىكلەرنىڭ سارايلىرى كېچىلەپ مېھمان قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلسەمۇ ، بايىاتىن بولۇپ ئۆتكەن سۆھبەتنى يادىمغا كەلتۈرۈپ ، ئايال بىلەن تارتىشىپ يۈرمەسلىك ئۈچۈن ئۇنىڭ تەكلىپىگە ماقۇل بولدۇم . ماڭا راسلانغان ئۆيگە كىرىش ئالدىدا كۆڭلۈمگە كىرىۋالغان بىر تالاي شۇبھىلىك سوئاللارنىڭ بىرىنى ئوتتۇرىغا چىقاردىم :

ـــ ئىككىلارنىڭ مۇھەببىتى بۇرۇنقىدەكلا كۈچلۈك بولسا كېرەك ـ ھە ؟

ئايال ماڭا « بۇنى سوراش نېمىگە كېرەك ؟ » دېگەندەك بىر قاراپ قويدى . بىر نەرسىنى يەردىن ئالماقچى بولغاندەك گىلەم سېلىنغان پولغا ئېگىشىپ تۇرۇپ پەس ئاۋاز بىلەن :

ـــ مەن ئۇنى ھازىرمۇ قىز چېغىمدىكىدەك ياخشى كۆرىمەن ! ـــ دېدى .

چۈشەندىم . ئايال يوپۇتۇپ جاۋاب بەرگەندى . « شۇنداق ، ھېلىمۇ بۇرۇنقىدەك كۈچلۈك ! » دېيەلمىگەندى ، دېمەك ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر يوچۇق بار ، دېگەن گەپ . ئايال ئۇنى قىز چېغىدىكىدەك ياخشى كۆرىدىكەن . مۇھەممەتئىمىنچۇ ؟ ئايال ئېرىنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرۈش دەرىجىسىنى بىلمەيدىكەن ـ دە ، بۇ توغرۇلۇق مۇھەممەتئىمىنلا جاۋاب بېرەلىشى مۇمكىن . . .

يېتىپ قالدىم . تېخى ئۇخلاپ ئولگۈرمەيلا ھويلا دەرۋازىسى تاقىلدىدى . ئايال چىقىپ كەتتى . مۇھەممەتئىمىن قايتىپ كەلگەن بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلغانىدىم . دېگەندەكلا بىر نەچچە مىنۇت ئۆتەر - ئۆتمەي مۇھەممەتئىمىننىڭ بەش يىل ئاگىلىمىغان بولسامۇ ئۆزگەرمىگەن ئاۋازى ئاگىلاندى . ئورنۇمدىن تۇرۇپ كىيىنىشكە ، چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە ئالدىرىدىم . ئەمما ، سىرتقا تاشلاش ئۈچۈن تەمشىلگەن قەدىمىم قەھرلىك ، غەزەپلىك ئاۋازدىن توختاپ قالدى .

— سەن مەرەز ، مەن دېگەن سۆزلەر توغرىسىدا نېمە دەپ جاۋاب بەرمەكچى ؟ — بۇ مۇھەممەتئىمىننىڭ ئاۋازى ئىدى .

— جاۋاب بېرىپ بولغانمەن ، — دېدى ئايال ، ئۇنىڭ ئاۋازى مەردانە ، جارانگلىق ئىدى ، — مەن سېنى ياخشى كۆرۈپ ، كۆڭۈل بېرىپ تەگكەنمەن . سەنسىز ھېچقانداق يەرگە بارمايمەن . . .

— مەن ساڭا يەتتە ئايدىن بېرى ئېيتىپ كېلىۋاتىمەن . . .

— مەنمۇ ساڭا يەتتە ئايدىن بېرى جاۋاب بېرىپ كېلىۋاتىمەن !

— ئىتنىمۇ « چاغ » دېسە كېتىدۇ ، — مۇھەممەتئىمىن ئەمدى ھاقارەتكە ئۆتتى ، — قوغلىغاندىن كېيىن كېتىشىڭ كېرەك ئىدى . شۇنچە تاياق ، تىل - دەشنامىلار ساڭا يەتمەمدۇ ؟ سېنى بىرەر ئەخمەق ھايۋانىنى ياخشى كۆرگەنچىلىكمۇ كۆرمەيمەن ، قانجۇق . . .

— سەن مەرد ئەركەك بولغاندىكىن ، ئەلۋەتتە ئۇرالايسەن ، تىللايسەن . لېكىن ، مېنى يېنىڭدىن كەتكۈزەلمەيسەن . . .

قانداقتۇر ھەرىكەت ئاۋازى چىقتى . نېمىدۇر بىر نەرسە قوپال تاراقلاپ كەتتى . ئايال ئېچىنىشلىق تەرزدە :

— يالۋۇرمەن ، ئۇرما ! ئۆيدە مېھمان بار . ھەرقانداق ئىش بولسا كېيىن بىر نەرسە دېگىن ، — دەپ يالۋۇردى .

— قانداق مېھمان ، نەدىن كەلگەن مېھمان ؟ — مۇھەممەتئىمىن قوپاللىق بىلەن سورىدى .

— جۇمەقارىي . . . جۇمەقارىي كەلدى ئۆيگە . . .

— كىم ئۇ جۇمەقارىي ، دېگەن ؟

ئايال مېنى ئۇنىڭ ئېسىگە سېلىشقا باشلىدى . مۇھەممەتئىمىننىڭ پەقەت :

— ھە ، مۇنداق دېگىن ، ئۇخلاپ قالغانىدۇ ؟ — دېگەن پەرۋاسىز ئاۋازى ئاگلاندى .

تاشقىرىقى ئۆيگە چىقتىم . چىرايلى قارىداپ ، ئورۇقلاپ ، ئىككى مەگىزى تومپىيىپ چىقىپ قالغان مۇھەممەتئىمىن دەسلەپ ماڭا ھەيران بولۇپ قارىدى ، بىر مىنۇتتىن كېيىن خۇش ياقمىغان ، پەرۋايى پەلەك ئاھاڭدا :

— سايامتىڭ كۆكۈللۈك ئۆتتىمۇ ؟ — دەپ سوراپ قويدى ۋە خىجىلدىق بۇيانقى سۇنۇقلۇق قولۇمنى بوشلا تۇتۇپ قويدى .

ئۇنىڭ مېنى بۇنداق كۆتۈشىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەچكە ناھايىتى ئىزا تارتتىم . شۇنداقتىمۇ چاندۇرماي :

— ئەھۋالىڭ ياخشىمۇ ، سالامەتلىكىڭ جايىدىدۇ ؟ — دەپ سوردىم .

— كۆرۈۋاتقىنىڭدەك ، — دەپ قويدى ئۇ رەسمىيەت ئۈچۈن .

— يۈرتقا قايتىپ كېتىۋاتاتتىم . يول ئۈستىدىن كۆرۈشۈپ ئۆتۈپ كېتەي دەپ كەلگەن . . .

— بىكار ئاۋارە بوپسەن ، — دېدى ئۇ تېخىمۇ سوغۇقلۇق بىلەن . ماڭا سۆزلىشىش ئۈچۈن يول قالمىغانىدى .

— خەير - خوش . كۆرۈشكىنىمگە خۇشالمەن ، — دېدىم ئاخىر بولالماي ۋە ئۇنىڭ بۇ سۆزلەرگىمۇ ھېچقانداق ئىنكاس بىلدۈرمىگىنىگە رەنجىپ تالاغا چىقىپ كەتتىم . بىر چاغلاردا گۈل تېرىلغان ، ئەمدى ئۆزلۈكسىز ئوت - چۆپ ئۇنۇپ كەتكەن دائىرىگە بارغاندا ئايال يۈگۈرگەندەك كېلىپ ئالدىمنى توستى .

— بەك كەچ بولۇپ كەتتى . قايتسىلا ، يېتىپ قالسىلا . . .

— رەھمەت سىگلىم ، — دېدىم زەردە بىلەن ، — كېچىلىك پويىز بىلەن بىر يەرگە بارماقچىدىم . . .

— ئۇنىڭدىن رەنجىمىسىلە ، ئۇنى كەچۈرسىلە . . . ئۆتۈنۈپ قالاي

كەتمىسلە . . . خۇدا ھەققى . . .

لامپۇچكا نۇرى ئايالنىڭ كۆزىگە پاتمايۋاتقان ياشلىرىدا يالـ
تىرايتتى . ئۇ شۇنچىلىك ئايانچلىق بىلەن يالۋۇرۇپ تەلمۈرەتتىكى ،
تەڭلىك بولۇپ قالدىم .

ـــ مۇھەممەتئىمىن ماڭا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلمۇاتسا . . .

ـــ ئۇنى كەچۈرسىلە قارىم ، ئۇنىڭ بېشىدا غەم بار . ئۆزى خەۋپ
ئاستىدا قالدى . . . بىز ئەتە سۆزلەشسەك بولمامدۇ ـ ھە ؟

ئامالسىز قايتىپ كىردىم . مۇھەممەتئىمىن ئالدىراپ ، شالاپلىتىپ
تاماق يېمەكتە ئىدى . ئۇ ماڭا بايا تىنىقدەك سوغۇق ، پەرۋاسىزلىق بىلەن
قاراپ قويدى ۋە :

ـــ كەلگىن ، ـــ دېدى . ئاندىن ئايالىغا كۆز تاشلاپ يەپ
بولالمىغان تامىقىنى قاچىسى بىلەنلا ئايالىغا ئاتتى ، ـــ ئىچ قانجۇق ، ئۆـ
زۈڭلا ئىچكىن . بۇ تاماق ئاتلىق يۇنداق ئاللىقاچان مۇزلاپ قاپتۇ . . .

قاچا ئايالغا تەگمىدى . ئۇنىڭ بېشىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ ئىشككە
تەگدى ـ دە ، قاچا سۇنۇپ ، ئاش پولغا تېرىلىپ كەتتى . ئايال ھېچنەرسە
دېمەي ئېچىنىشلىق نەزەرىنى مۇھەممەتئىمىنگە تىكەتتى . شۇ تاپتا مۇھەمـ
مەتئىمىن بىر چەتكە قاراپ تاماكا چەكمەكتە ئىدى . ماڭا تۇرۇشمۇ ،
ئولتۇرۇشمۇ بىئەپ بولۇۋاتاتتى . ئۆي ئىگىسى بولغان ئەر ـ خوتۇنلارنىڭ ،
بولۇپمۇ مۇھەممەتئىمىننىڭ « مېنى كۆرسۇن » دېگەندەك خوتۇنىنى ئۆـ
رۈپ ، تىللاشلىرى ئالدىدا نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەيتتىم ، بۇ مىنۇتتا ئايالغا
تەسەللى سۆزلەرنى قىلىشمۇ قولۇمدىن كەلمەيتتى . ماڭا راسلانغان ئىچكـ
رىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتىم . كارىۋاتقا ئولتۇرۇپ ، بولۇپ ئۆتكەن ۋە
بولۇۋاتقان ، چۈشىنىكسىز بۇ ئىشلار ئۈستىدە خىيال سۈرگەچ ئارام ئالـ
ماقچى بولدۇم . ماڭا ئارام ئېلىشمۇ نېسىپ بولمىدى : مۇھەممەتئىمىنىڭ
ۋەھشىي ، ياۋۇزلارچە ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى :

ـــ مەن ساڭا ۋە بالاڭغا ئۆمۈرۋايەت يەتكۈدەك پۇل بېرەي ، مۇشۇ
ئۆي ۋە ھويلىنىمۇ سېنىڭ نامىڭغا يازدۇرۇپ تىل خەت قىلىپ بېرەي ،
سەن مەندىن ئايرىلىپ كۆزۈمدىن يوقال ! چۈشەندىڭمۇ ؟ مەن ساڭا

سۆزلەۋاتىمەن ، كەتكىن . . .

ئايالنىڭ سوغۇققان ئاۋازى باشقىچىلا يېقىملىق ئىدى :

ـــ ماڭا سېنىڭ پۇلىڭنى ، مالىڭنى كېرەك ئەمەس . مەن بۇ ياقا
يۇرتتا پۇل ئۈچۈن ، ئۆي ـ ھويلا ئۈچۈن ئەمەس ، سېنى دەپ ، سېنىڭ
مۇھەببىتىڭنى دەپ قېپقالغان . كېتىدىغان ئىش بولسا ساڭا تەگمەستىن
ئىلگىرىلا ھامماڭمۇ داداڭ بىلەن ئاناڭغا ئوخشاش شەرم ـ ھايالىق قىلىنى
ئەمەس ، ئىتنىڭ كۆچۈكىنى ـــ سېنى باققانىكەن . . .

ـــ تىللىشىڭ ، ھاقارەتلىشىڭ مۇمكىن . . . ، ـــ ئايال چىداش قـ
يىن بولغان سەۋر ـ تاقەت بىلەن سۆزلەيتتى ، ـ سېنىڭ مېنى
غەزەپلەندۈرۈش ئۈچۈن مېنى ھاقارەتلەۋاتقىنىڭنى بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن .
لېكىن ، مەن غەزەپلەنمەيمەن ، ئاچچىقىمۇ كەلمەيدۇ . . . مەن
مۇھەببىتىمىزنى ئاسراپ قالىمەن ، سېنىڭمۇ مۇھەببىتىمىزنى كۆزدە تۇتۇـ
شۇڭنى ئىلتىماس قىلىمەن . . .

ـــ مەندە كۆزدە تۇتقۇدەك مۇھەببەت يوق ، ـــ دەيتتى
مۇھەممەتئىمىن رەھىمسىزلىك بىلەن ، ـــ مەن ساڭا قارىغاندا پاھىشە ئا ـ
يالىرىغا كۆپرەك قىزىقىمەن . ئۇلار تۇرمۇشۇمغا ، روھىمغا ئالاھىدە لەززەت
بېرىدۇ . . .

ـــ سەن شۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ لەززەتلىنىۋەر ، ئۇقتۇڭمۇ ؟ ـــ
ئايال يۇقىرى ئاۋازدا يىغلامسىراپ ۋارقىرىدى ، ـــ قانداق قىلساڭ قىل ،
لېكىن مېنى قوغلىما ! سەن تىللاش ، ئۇرۇش بىلەن مېنى ھېچنېمە
قىلالمايسەن . . .

ـــ سەن ماڭا نەگە بېرىش ـ بارماسلىقىم توغرىسىدا ئۆگىتىپ
ئاۋارە بولما . مەن بايىلا شۇلارنىڭ يېنىدىن كەلدىم . . .

ـــ يالغان ! ـــ يەنە ۋارقىرىدى ئايال ، ـــ يالغان ئېيتىۋاتىسەن .
مېنى خورلاش ئۈچۈن شۇنداق دەۋاتىسەن . . . ، ـــ بىردىن ئۇ ئۇنىنى
پەسەيتىپ ، مۇلايىم ئاۋازدا داۋام قىلدى ، ـ مۇھەممەتئىمىن ، بېشىڭدا
قايغۇ ، ئەتراپىڭدا خەۋپ ـ خەتەر بارلىقىنى سېزىپ كېلىۋاتىمەن . بەلكى ،

ئۇلار سەزگىنىمدىن ئېغىرراقتۇ ، نېمىشقا ماڭا — ئايالىڭغا بۇلار توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرمەيسەن ؟ مەن ئۇلارنى يوق قىلالماسلىقىم مۇمكىن ، ئەمما ، نېمىلا بولمىسۇن ، روھىي يۈكۈڭنىڭ ئاز - تولىسىنى كۆتۈرۈشۈپ بېرە- لەيدىغىنىمنى نېمىشقا يادىڭغا ئالمايسەن ؟ نېمىشقا ئۆزۈڭنىمۇ ، مېنىمۇ قىينىشىڭلا كويىدا يۈرسەن ؟ بىر نەچچە ئايدىن ئىلگىرى بىز قانداق ياخشى ئىدۇق - ھە ؟ . . . بىر - بىرىمىزنى قانداق ياخشى كۆرەتتۇق ؟ . . .

— سېنى ئەزەلدىن ياخشى كۆرۈپ باقمىغانمەن ، سەندىن قاتتىق نەپرەتلىنىمەن ! خۇددى ياۋۇز ھايۋاندىن ، مىسال ئۇچۇن ئېيتقاندا ، چوشقىدىن نەپرەتلەنگەندەك سەسكىنىپ نەپرەتلىنىمەن !

— يالغان ، پۈتۈنلەي يالغان سۆزلەۋاتسەن ! سەن مېنى ياخشى كۆرەتتىڭ ، ھازىرمۇ ياخشى كۆرىسەن . سەن مېنى ، بالاڭنى ، ھەممىدىن ئاۋۋال ئۆزۈڭنى ئايىغىن . مېنى تىللاش ، ھاقارەتلەش ، ئۇرۇش بىلەن خاپىلىقىڭ يەڭگىللەپ قالسا تىللا ، ھاقارەتلە ، خورلا ، ئۇر . . .

— ماڭا تولا نەسىھەت قىلىۋەرمە . سېنى ياخشى كۆرگەن ئەمەسمەن ، ھازىر تېخىمۇ شۇنداق . بالا ھەققىدە سۆزلەۋېرىشىڭ ، ئۇنى قالقان قىلىشىڭ ئورنى يوق ، مېنىڭ ئۇنداق بالىلىرىم كۆپ . . .

بىر ئاز جىمىپ كېتىشتى . ئايالىڭ ھەرىكىتى ۋە ئاڭلىنىۋاتقان تەۋىشكە قارىغاندا ، ئۇ بايىاتىن ئۇخلاپ قالغان سافادىكى پاروق ئەلى بىلەن ھەپىلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى . بۇ بەختسىز بالا ئاتا - ئانىسىنىڭ بايىاتىنقى جېدەللىرىدىن خەۋىرسىز ئىدى . بۇگۈن كېلىپلا ئۇچراشقان بۇ كۆڭۈلسىزلىك دىلىمنى ئېزەتتى . ھەيرانلىقىم ئېشىش بىلەن بىرگە « كەلمىسەممۇ بولغانىكەن » دەيدىغان پۇشايمىنىم ئەڭ جىگە چىقماقتا ئىدى .

— كىرىپ ياتقىن ، ھېرىپ كەتكەنسەن ھېلى ! — ئايالىڭ مېھرىگە تولغان مۇلايىم ئاۋازى ئاڭلاندى

— كېتەمسەن ، يوق ؟ — مۇھەممەتئىمىنىڭ ھۆركىرىگەن ئاۋازى چىقتى .

جاۋاب قىسقا ، كەسكىن ۋە قەتئىي چىقتى :

— كەتمەيمەن !

بىر نەرسە سۆرەلدى ، ئورۇندۇقمۇ ، ئۈستەلمۇ ، ئەيتاۋۇر ئېغىر بىر نېمە تاراقلدى ، ئاندىن مۇھەممەتئىمىن :

— مانا كەتمىسەڭ . . . — دەپ بوغۇق ئاۋازدا توۋلدى .

« ئۇھ » تارتقاندەك بىر تاۋۇش بىلەن تەڭ ئايالىڭ ئېچىنىشلىق نالىسى ئاڭلاندى . نېمىدۇر ئېغىر بىر نەرسە ئاغدۇرۇلۇپ چۈشتى . تاقەت قىلالماي يۈگۈرۈپ تاشقىرىقى ئۆيگە چىقتىم . ئايال قوللىرىنى كەڭ كېرىپ ئوڭدىسىغا ياتاتتى . ئۇنىڭ يۈقىرى پېشانىسىدىن چىقۋاتقان قان سول چېكىسىنى بويلاپ ئېقىپ ، قۇلقىنىڭ كەينىگە چۈشمەكتە ئىدى . پول ئۈستىدە قوش ئالقان چوڭلۇقىدىكى يەر قانغا بويالغانىدى . ئويغىنىپ كەتكەن پاروق ئەلى قاتتىق چىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى .

— نېمە قىلغىنىڭ بۇ سارىڭ ؟ — دەپ توۋلىۋەتتىم ، — ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپسەنغۇ ؟

مۇھەممەتئىمىن بىردىن شۇمشيىپ قالدى . ئۇ ئىختىيارسىز لاسسىدە ئولتۇرۇپ خوتۇنىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى .

— تۇرغىن جېنىم ، كەچۈر مېنى ، تۇرغىن . . .

— سەن تۇرغىن ، دەرھال دوختۇر چاقىر . . . ، — دېدىم .

مۇھەممەتئىمىن ئۇچقاندەك سىرتقا چىقىپ كەتتى . مەن نېمە قىلارىمنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدىم . ئايالىڭ پېشانىسىدىن ھېلىمۇ قان چىقىپ تۇراتتى . ئەنسىزلىك ھەم ۋەھىمىنى ئاۋۇتۇپ پاروق ئەلى جېنىڭغا بارىچە يىغلاپ « ئانا » دەپ توۋلايتتى . تەخمىنەن بەش مىنۇتچە ئۆتۈپ كوچا ئىشىكىدە ئاپتوموبىل ئاۋازى ئاڭلاندى . مەن بەلۋېغىمنى يىرتىپ ، ئايالىڭنىڭ چېكىسىنى تاڭغانىدىم ، ئاپتوموبىل سىگنالى بىلەن تەڭ ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتىم . مۇھەممەتئىمىن ئالدىدا پالاقشىپ كىرىپ كەلدى ، ئارقىدىن ئىككى كىشى بىر نوسۇلكىنى كۆتۈرۈپ كىرمەكتە ئىدى .

دەل شۇ چاغدا كوچا ئىشكى ئالدىغا يەنە بىر ماشىنا — ساقچى ئاپتوموبىلى يېتىپ كەلدى . كۆڭلۈم شۇرلىدە ئاغدى ، مۇھەممەتئىمىنگە قارىدىم . ئۇ دوختۇرلارنىڭ خوتۇنىنى نوسۇلكىغا ئېلىۋاتقىنىغا بەخرامان

قاراپ تۇراتتى .

ــ قاچ ! ــ پىچرلىدىم ئۇنىڭغا ، ــ ئائىلەڭگە مەن ئىگە بولغاچ تۇرىمەن . . .

مۇھەممەتئىمىن ماڭا لاپپىدە بىر قاراپ قويۇپ نوسۇلكىغا تىكىلدى . دوختۇرلارنىڭ چىقىشى ئۇچۇن ئىشكنى كەڭ ئېچىپ بەردى . مەن يىغلاۋاتقان پاروق ئەلنى كۆتۇروپ ، نوسۇلكىنىڭ ئارقىسىدىن هويلىغا چىقتىم . هويلا ئىچىنى ساقچىلار بېسىپ كەتكەنىدى .

ئىشىك يېپىلىشى بىلەن تەڭ مۇھەممەتئىمىن ئۆزى ئىچىدە قالدى . ئۇنىڭ قېچىپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى ئېنىق چۇشەندىم . بىردىنبىر ئۇمىد يالغۇز ئايال بىلەن مەن ساقچىلارنىڭ دىققىتىنى تارتىپ يولغا بىللە چىقىپ مۇھەممەتئىمىن هويلىغا چىقالايتتى . ئەمما ، ساقچىلار نوسۇلكىدىكى ئايال بىلەن ماڭا ئەستايىدىل نەزەر سېلىپ چىقتى . ئېگىز بويلۇق بىر ئىنگلىز ساقچى يېنىدىكىسىگە پەس ئاۋاز بىلەن ئىنگلىزچە :

ــ يالغۇز ياتقۇزۇلىدىغان ئاپتوموبىلنىڭ نومۇرى بىلەن بالىدىغان دوختۇرخانىنى يېزىۋېلىڭلار ، يالغۇزارغا هەمراه بولۇپ بىر ساقچى بىللە بارسۇن ، ــ دېدى ۋە مېنى ئىشارەت قىلىپ ، ــ مۇنۇ ناتونۇش كەلگەندى هازىرلا تۇرمىگە ئېلىپ بېرىلسۇن ، ــ دەپ بۇيرۇدى .

هويلا ئىچىدە ئوتتۇزدەك ساقچى بار ئىدى . دوختۇرلار بىلەن مېنىڭ ئىككى يېنىمغا تۆت ساقچى كەلدى . چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان كوچا چىراغلىرىنىڭ نۇرى ئاستىدا نوسۇلكا ئاپتوموبىلغا ئېلىندى . بىر ساقچى قىسقا مىلتىقىنى دېۋەيلىگەن پېتى بىللە چىقتى . نېمە ۋەقە بولۇۋاتقىنىنى چۈشەنمىگەن دوختۇرلار بىر ــ بىرىگە قاراشتىيۇ ، گەپ ــ سۆزسىزلا قول ئىشارىتى ئارقىلىق شوپۇرغا مېڭىش كېرەكلىكىنى ئۇقتۇردى .

پاروق ئەلى مېنى تېخى تونۇمىغىنىغا قارىماي ، يۇمشاق بىلەكلىرى بىلەن بوينۇمغا گىرە سېلىپ ، ئەتراپىقا گۆدەكلەرچە قارايتتى . ئۇنىڭ يىغىسى ئاللىبۇرۇن توختىغان ، شۇ تاپتا ئۇ ئانىسىنى ئېلىپ كەتكەن ئاپتوموبىلغىمۇ ئىنتىلەتتى ۋە يىغلىمايتتى . ماڭا بىر ساقچى ئوردۇ تىلىدا :

ــ ماشىنىغا چىق ! ــ دەپ بۇيرۇدى قاتار تۇرغان ئۇچ ئاپتومو-

بىلنىڭ چەتتىكسىنى كۆرسىتىپ .

ــ نېمىشقا ؟ ــ قارشىلىق قىلماقچى بولدۇم ، ــ مەن چەت ئەللىك . بۇ شەھەرگە مېهمان بولۇپ كەلگىلى ئۇچ ــ تۆت سائەتلا بولدى . . .

ــ بىلمىز ، بىلمىز ، ــ دېدى ساقچى قىسقا مىلتىقنىڭ قوندىقى بىلەن بىقىنمىغا تۇرتۇپ ، ــ چىق دەرهال ، بولمىسا مەجبۇر قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . سۆز قىلىشقا كەلسەك ، ساڭا سۆزلەش پۇرسىتى كۆپ . . .

تىرەجەپ تۇرۇۋاتقان پاروق ئەلنىڭ هممايىچسىز قالىدىغانلىقىنى چۈشەندىم . چۈنكى ، ساقچىلار « جاهىل » لىقىمغا مىلتىق قوندىقى بىلەن « تاقابىل » تۇرىدىغاندەك قىلاتتى . ئانىسى ئېلىپ كېتىلگەن ، دادىسى قامالدا قالغان ئۆسمۇر مەن يېتىپ ــ تارتىپ قالسام ئىگىسىز قالاتتى . ئۇنى كۆتۈروپ ئاپتوموبىلغا چىقىشىم بىلەنلا هويلا ئىچىدىن قاتتىق چاۋاك چالغاندەك چۇس ، قىسقا ئوق ئاۋازى چىقتى . ئارقىدىن كىمدۇر بىرى :

ــ جىنايەتچى بىر ساقچىمىزنى ئېتىپ ئۆلتۈردى . . . ، ــ دېدى ئۇنلۇك ئاۋازدا ، ــ يىغلىۋالماي ، نېرى ــ نېرى تۇروپ ئىلگىرىلەڭلار !

ئاپتوموبىل قوزغىلاي دەۋاتقاندا يەنە بىر قېتىم بايىقىغا ئوخشاش ئوق ئاۋازى چىقتى . كېيىن نېمە بولغىنىنى بىلەلمىدىم . ئاپتوموبىل ئۇچقاندەك يۇروپ كەتتى .

شۇنچە تۇيۇقسىز ، قورقۇنچلۇق ۋەقە يۈز بەرگىنىگە قارىماي پاروق ئەلى قايتا يىغلىمىدى . تۇرمىنىڭ يالغۇز كىشىلىك كامېرىغا قامىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇ قۇچقىمدا ئۇخلاپ كەتتى . زادىلا ئۇيقۇم كەلمەي تاڭ ئاتقۇزدۇم . خىيالىمدا مۇھەممەتئىمىن ئوق چقىرىپ قارشىلىق قىلماي تەسلىم بولسا ياخشىراقمىدىكىن ، چۈنكى ، شۇ هالدا ئۇ بەربىر قولغا چۈشكەندىمۇ ئايالى ۋە بالىسى ئۇچۇن يېنىكرەك جازاغا ئۇچرايتتى . ئەمدىلىكتە ئۇ ساقچىنى ئېتىپ قويدى . ئېغىر چارە كۆرۈشكە دۇچار بولسا ئايالى بىلەن بالىسىغا قېيىن بولىدۇ ، دەپ ئويلايتتىم .

مېنى ئۇچ كۈندىن كېيىن سوراق قىلىشتى . مۇشۇ ئۇچ كۈن ئىچىدە پاروق ئەلى كېچىلىرى جۆيلۈپ ، يىغلاپ « ئانا » ، « دادا » دەپ

ۋارقىرىدى . ئەمما ، كۈندۈزى ئۇ ئۆزىنى توختاتقان چوڭ كىشلەردەك جىمجىت ، ئىغىر ـ بېسىق ئولتۇردى . ئۇنىڭ تار ، ئېگىز تورۇسقا ، يېتەرلىك كۈن نۇرى ۋە ھاۋا ئۆتكۈزمەيدىغان تۆمۈر پەنجىرىلىك دېرىزىگە قارىغان كۆزلىرىلا ئەنسىرەش ، تېڭىرقاش ، قورقۇش بىلەن تولغانىدى . ئۇنى چۆچەك ، لەتىپە بىلەن ئاۋۇندۇرۇپ تۇرسامۇ ، بۇنىڭ ئۇنۇمسىزلىك چوڭ ئەمەسلىكىنى سېزەتتىم .

سوراقخانا سۇرلۇك ئىدى . پارۇق ئەلى ماڭا چىڭ چاپلىشۋېلىپ ، سوراقخانىنىڭ تۆرىدىكى ئۇستەلنىڭ نېرىقى يېقىدا ئولتۇرۇشقان سوراقچى ۋە كاتىپ ئىنگلىزغا ، تەرجىمان ھىندىغا ۋە ئىككى تەرەپتە دېۋىلەپ قېتىپ تۇرۇشقان تۆت ساقچىغا ئەيمىنىپ قورقۇپ قارايتتى .

سوئال ـ سوراقلارنىڭ تەپسىلىي ئېيتىپ بەرگۈچىلىكى يوق . ئىشقىلىپ ، كىملىكىم ، ھىندىستانغا نېمىشقا كەلگەنلىكىم ، مۇھەممەتئىمىننى قانداق تونۇيدىغانلىقىم توغرىسىدىكى سوئال ـ جاۋابلار ئىدى . ئۇلار مېنى يوشۇرۇن ھەرىكەتچىلەرنىڭ چەت ئەلدىكى شېرىكىمۇ ـ قانداق ، دەپ شۈبھىلىنىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى . مەن ئۆزۈمنى ئارتۇقچە ئاقلاپمۇ ، ئۇلار بىلەن دە ـ تالاش قىلىپمۇ يۈرمىدىم . يېنىمدىن ئاختۇرغاندا چىققان ھۆججەتلەرنىڭ ئىسپاتى ئاقلايدۇ ، دەپ قاتتىق تۇردۇم .

بۇنداق سوراق بىر ھەپتىچە داۋاملاشتى . مەن سولىنىپ ئون بىر كۈن ئۆتكەندە ئۇلار مېنى چېگرىدىن بىرئاي ئىچىدە چىقىپ كېتىش شەرتى بىلەن قويۇپ بەردى . مەن پارۇق ئەلىنى كۆتۈرۈپ تۇرمىدىن چىقتىم ۋە شۇئان مۇھەممەتئىمىننىڭ ئايالى ، پارۇق ئەلىنىڭ ئانىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم . ئۇ تۇرمە دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا بىر ساقچىغا كىيىم ـ كېچەك بېرىۋاتاتتى . ساقچى كىيىملەرنىڭ يانچۇقلىرى ، تىكىشلىرىنى سىنچىلاپ تەكشۈرۈۋاتاتتى .

پارۇق ئەلى ئانىسىنى كۆرۈپ شۇنداق تېپىچەكلەپ ، ۋارقىراپ تۇۋلىدىكى ، قولۇمدىن چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى . ئانا ـ بالا ئۇزاق ، قېنىشماي كۆرۈشتى ، ماڭا نۆۋەت كەلگەندە ، ئايالغا تەسەللى ئېيتىشنىمۇ ،

كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويۇشنىمۇ يادىمدىن چىقىرىپ قويغانىدىم . چۈنكى ، ئۇ مېنى كۆرۈپ بەكلا خۇشال بولۇپ كەتكەنىدە ، شۇ تاپتا ئېرىدىن ئايرىلىش ئەلىمى ۋە بالىسىغا يەنە ئېرىشىش خۇشلۇقىمۇ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ ، بوشاپ چىققىنىم ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان ۋەقەدەك بىرخىل ھالەتنى ئىپادىلىمەكچى بولاتتى . ئۇنىڭ قەلب دۇنياسىدا ئۆركەشلەۋاتقان ھەر تۇرلۈك مەنە بېرىشكە بەھۇزۇر يېتىدىغان ھېسسىياتىنى چۈشىنىپ تۇراتتىم ، ئۇ مەندىن مىننەتدار ئىدى ۋە بۇ مىننەتدارلىقىنى قانداق بىلدۈرۈشنى بىلمەيتتى .

بىز تۇرمە ئالدىدىن بىللە قايتتۇق . ماڭلىيى تېخى ساقايمىغان بولسا كېرەك ، تېخىچە بىنت بىلەن تېڭىقلىق ئىدى . ئەمما ، ئۇنىڭ ئادەتتىكى ئەھۋالىنىلا سورىدىم ، كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلىدىغان ، مۇھەممەتئىمىننى ئەسكە چۈشۈرىدىغان بۇ يارا ھەققىدە ئېغىز ئاچمىدىم . بىر دوقمۇشقا كەلگەندە ئۇ مېنى ئۆز قورۇسىدا تۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ، راستىنى ئېيتقاندا ، زورلاپ تۇرۇۋالدى . ئۇ بۇنىڭغا مەملىكەتتىن ئايرىلىش ئالدىدا كۆپرەك بىللە بولۇشنىڭ ئۆزىدىن ئۇچۇنمۇ ، مۇھەممەتئىمىن ئۇچۇنمۇ ئاز ـ تولا تەسەللى بېرىش رولىنى ئويناش ئېھتىمالى بارلىقىنى ، ماڭا نىسبەتەن مۇنداق قىلىشنىڭ زىيىنى بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەپ تۇرۇۋالدى . ماڭا ئالاھىدە باھانە بولمىغانلىقتىن رازى بولۇشقا توغرا كەلدى ۋە ئۇلارنىڭ قورۇسىدا تۇرۇپ قالدىم .

ئۇ ئىككى ـ ئۈچ كۈندە بىر قېتىم تۇرمىگە قاتنايتتى ، مۇھەممەتئىمىنگە كىيىم ـ كېچەك ۋە يېمەكلىكلەرنى ئاپىراتتى ، ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كېلەتتى . مەن بىلەن سۆھبەتلەشكەندە مۇھەممەتئىمىننى قەدىرلەپ تىلغا ئالاتتى . بۇلارغا ھەيران بولۇپ ئۇھ تارتاتتىم .

يىگىرمە كۈنلەرچە ئۆتكەندە مۇھەممەتئىمىن ئۇستىدىن سوت ئېچىلدى . ئايالى ، بالىسى بىلەن مەنمۇ بىرگە باردىم . سۇرلۇك سوت زالى ئىچىدە ئادەم ئانچە كۆپ ئەمەس بولسىمۇ ، كىشى ناھايىتى تىنجىق مۇھىت ئىچىدە تۇرغاندەك بولاتتى . مۇھەممەتئىمىن ئەيىبكار مۇنبىرىدە تۇرۇپ ئۆز ـ ئۆزىنى ئاقلىدى . ئۇ بۇ يەردە باشقىچە بىر مۇھەممەتئىمىنگە

ئايلىنىپ قالغاندەك ، مەن بۇ قېتىم كېلىپ كۆرگەن بىشەم ، ئۇششۇق ، خوتۇنىغا بىكاردىن بىكار ئازار بېرىۋاتقان لۇكچەك مۇھەممەتئىمىندىن ئاسمان - زېمىن ئۆزگەرگەن ، بۆلەكچە بىر مۇھەممەتئىمىندەك كۆرۈنەتتى . ئۇ ئەينىكار مۇنبىردە ئەمەس ، بەلكى ئالىي مەكتەپنىڭ دەرس مۇنبىردە تۇرغاندەك قىزغىن ، جاراڭلىق ، تەسىرلىك نۇتۇق سۆزلىدى . ئۇنىڭ چىرايى كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى . قوللىرىنى پات - پات سىلكىپ ، ھاۋادا دائىرە چىقىراتتى .

ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپ ، سودىيە ۋە ئاڭلىغۇچىلارغا رەھمەت ئېيتتى . بىر ئىستاكان سۇ ئىچتى ، زالنىڭ تورۇسىغا قادىلىپ بىر پەس قارىغاندىن كېيىن ، يېغىن ئالدىدا قىردۇرغان بولسا كېرەك ، پاكىز ئېڭىكىنى سىلاپ قويدى . ئاشۇ مۇھەممەتئىمىننىڭ نېمە سەۋەبتىن سۆيۈملۈك خوتۇنىنى خورلاپ ئازابلايدىغانلىقىنى زادىلا چۈشىنەلمەي قالدىم . شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ كۆزلىرى بىزگە چۈشۈپ قالدى . ماڭلىيىغا چۈشۈۋالغان قويۇق ، ئۆسۈك چاچلىرىنى بېشىنى سىلكىش ئارقىلىق تاشلىدى - دە ، سەل كۈلۈمسىرەپ باش لىڭشىتىپ بىز بىلەن سالاملاشتى . كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇنىڭ ئايالىغا قارىدىم . ئايال ئۆزىنى بېسۇالالماي قالغان بولۇپ ، ھەدەپ ئېرى تۇرغان تەرەپكە تەلپۈنەتتى . . .

شۇ پەيتتە سودىيەنىڭ بوغۇق ، يوغان ئاۋازلاندى :

— ئەينىكار ئۇچۇن ئاخىرقى سوئال ، — دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن ، — نېمىشقا سەن يات ئەلنىڭ مۇھاجىر پۇقراسى تۇرۇپ ، كورۇللۇق ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇشنى توختاتمايسەن ؟

— مەن نەدە زۇلۇم بولسا ، شۇ يەردە زۇلۇم سالغۇچىلارغا قارشى كۈرەش قىلىمەن . ۋەھشىي كورۇللۇق ھۆكۈمەت نەچچە مىڭ مىل يىراق تۇرۇپ كېلىپ ، ھىندىستان ئاھالىسىنى تالان - تاراج قىلىشقا ھوقۇقلۇق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىيالامدۇ ؟ . . .

سىرتتىن ئاڭلىغۇچىلار ئىچىدە جانلىنىش پەيدا بولدى ، پىچىر - پىچىر ئاۋۇپ كەتتى . سودىيە بولقىسى بىلەن ئۇستىلى ئۇستىگە ئۇردى - دە ، مۇھەممەتئىمىننى سۆزلەشتىن توستى :

— قۇتۇرتىش خاراكتېرلىكى سۆزلەرنى قىلىشىڭغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ ، — سودىيە تىنچلانغان زالغا ھومىيىپ بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن ، مۇھەممەتئىمىنگە نەزەر سالمايلا داۋام قىلدى ، — ئاخىرقى ئۇچ مىنۇت ئويلىنىشقا پۇرسەت بېرىمەن . ئوبدان ئويلىنىپ توۋا قىلغىن ، رەزىل شېرىكلىرىڭنى ئېيتىپ بەرگىن . شېرىكلىرىنى ئېيتىپ بەرسەڭ ، توۋا قىلغىنىڭغا ئىسپات بولالايدۇ . بۇ ئۇستۇڭدىن چىقىرىلىدىغان جازا ھۆكۈمىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ . . .

مۇھەممەتئىمىن سوغۇق كۈلۈپ قويۇپ ، شۇنداق دېدى :

— مەن ئاۋۋال ئويلاپ ئاندىن ئىشلەيمەن . مەن ئويلىنىپ بولغانمەن ، ھېچبىر گۇناھىم يوق . شېرىكلىرىم توغرىسىدىمۇ ئىزاھ بېرىپ بولغانمەن . ئۇلار ھەممە يەردە بار ۋە بارغانسېرى كۆپەيمەكتە . بىراق ، ئۇلارنى پاش قىلالمايمەن . تەشكىلىمىزنىڭ نىزامنامىسىدە بىر - بىرىمىزنى پاش قىلىش چەكلەنگەن . يەنە بىر مۇھىم سەۋەبمۇ بار كى ، ئۇلار بۇ سورۇندا ساڭا ئوخشاش يۇندىخور غالچىلار بىلەن خوجايىنىڭ ئىنگىلىزلارنى سورىقا تارتىش شارائىتىغا ، ھازىرچە ئېرىشەلمەيۋاتىدۇ . . .

ئۇنىڭ يەنە نۇتۇق سۆزلەشكە باشلىغىنىنى كۆرگەن سودىيە بولىسى بىلەن ئۇستەلنى كۇچەپ ئۇردى . ئاندىن قوڭغۇرىقىنى چېلىپ ، سوتلاشنىڭ تامام بولغانلىقىنى ، سوتچىلار بىلەن زاسېداتتىللار كېڭىشىپ بولغۇچە ئارىلىقتا دەم ئېلىش بولىدىغانلىقىنى جاكارلىدى . بىز ئولتۇرغان قاتارنىڭ كەينىدىكى ئورۇندۇقتىن بىرى كۇچەپ توۋلىدى :

— سۆز ئەركىنلىكى بېرىلسۇن !

تىڭشىغۇچىلار گۇدۇڭلىشىپ كېتىشتى . سوتچىلار ، زاسېداتتىللار كەينى ئىشكتىن چىقىپ كېتىشكەنىدى . شۇڭا ، زالدىكىلەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرىنى تىڭشايدىغانغىمۇ بىرى چىقمىدى . مۇھەممەتئىمىننى بولسا ساقچىلار ئېلىپ چىقىپ كېتىشكەنىدى .

يېرىم سائەتلەرچە ئۆتكەندىن كېيىن سوتچىلار ، زاسېداتتىللار ، ئەيىبلىگۇچى ۋە ئادۋوكاتلار ئۆز ئورۇنلىرىنى ئىگىلەشتى . ساقچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا مۇھەممەتئىمىنمۇ ئەيىبكار تۇرىدىغان رىشاتكىلىق مۇنبەر

ئىچىگە كىردى . دەم ئېلىشقا چىقىپ كەتكەنلەر قايتىپ كىرىشتى . سوت زالى جىمجىتلىق تۇسكە كىردى . كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا يېنىمدىكى ئايالغا قارىدىم ، ئۇ مۇھەممەتئىمىندىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى . پاروق ئەلى بولسا بىر نېمىنى كۆڭلى تۇيغاندەك بىردە دادىسىغا ، بىردە سودىيەگە ئەجەبلىنىپ ، بالىلارچە قىزىقىش ئىچىدە تەلمۈرۈپ قارايتتى . يەنە بىر مۇنچە رەسمىيەتـ لەردىن كېيىن سودىيە ھۆكۈم ئېلان قىلدى . مۇھەممەتئىمىن ئەڭ ئېغىر جازاغا ــ ئۆمۈرۋايىەتلىك قاماققا ھۆكۈم قىلىنغانىدى . زال ئىچىدە ھەرـ خىل ـ ھەر تۈرلۈك ھېسسىياتتىن چىققان ئۇھ تارتىشلار ئاڭلىناتتى . يۇرىكىم ئۇرۇشتىن توختاپ قالغاندەك تۇيۇلدى . جازانىڭ ئېغىرلىقى تۇـ يەيلىدىن ، ئۇ گويا ناھايىتى ئېغىر تاشتەك ئىككى مۇرەمنى كۆتۈرەلمىگۈدەك دەرىجىدە ھالسىزلىنىپ كېتىۋاتاتتىم . يېنىمدىكى ئايال بولسا گويا ھازىر بۇ زالدا ئولتۇرمايۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئوچۇقتەك تۇرغىنى بىلەن ، ئىشەنچ قىلىپ ئېيتالايتتىمكى ، ئۇ ھېچنېمىنى كۆرمەيتتى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ نېمىلەرنى خىيال قىلىۋاتقانلىقى ماڭا بىر سىر ئىدى . لېكىن ، بىر نەرسىگە ھۆددە قىلالايتتىمكى ، ئېرىگە بېرىلگەن جازا ئۇنىڭمۇ كۆتۈرۈش تۇيغۇسىدىن ھالقىپ كەتكەنىدى .

يارەمچى سوتچىلاردىن بىرى مۇھەممەتئىمىندىن مال ـ مۈلۈكلىرى توغرىسىدا پىكىر سورىدى .

ــ بالامغا ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدۇ ، ــ دېدى ئۇ .

ــ بۇ يەردە ئۇنىڭ ئايالى بارمۇ ؟ ــ تۇڭلىدى سوتچى زالغا قاراپ .

تېگىرقاپ قالغان ، ئەقلى خىرەلەشكەن ئايال دەماللىققا جاۋاب بەرمىدى . جەينىكىم بىلەن ئۇنى نوقۇپ قويدۇم . سوئال ئىككىنچى قېتىم تەكرارلانغاندا ئۇ ئورنىدىن تۇردى .

ــ ئېرىگىز ئۇستىدىن چىقىرىلغان ھۆكۈمنى ئاڭلىدىگىزمۇ ؟ ــ دەپ سورىدى باش سوتچى ئۇنىڭدىن .

ــ ئاڭلىدىم .

ــ سىز قانداق قىلماقچى ؟

ــ نېمىنى قانداق قىلماقچى ؟ ــ قايتۇرۇپ سورىدى ئايال . ئۇنىڭ سوئالىنى چۈشىنەلمەي قايتۇرۇپ سورىغىنىنى ياكى سودىيەگە زەردە قىلىپ سورىغىنىنى بىلگىلى بولمايتتى .

سودىيە رەنجىگەندەك قاپىقىنى تۇردى ۋە :

ــ ئەيىبنامىدە جاۋابكارنىڭ سىزنى ئىزچىل خورلاپ كەلگەنلىكىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلغان ، ــ دېدى نېمىشقىدۇر يۆتىلىپ قويۇپ ، ــ ئۇ باشقا ئاساسىي جىنايەتلىرى ، شۇنداقلا سىزگە قارىتىلغان غەيرىي ئادەمگەرچىلىك قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ ، تارتقاندىمۇ ئۆمۈرۋايەت تارتىدۇ . . .

ــ سىلەرنىڭ ھۆكۈمنىڭلارغا قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرىمەن ! ــ دېدى ئايال ھاياجىنىنى باسالماي تىترەپ ، ــ تۈتۈرۇقسىز ئەيىبنامىدە ئايالىنى ھەمىشە خارلىغان ، ئۇرغان . . . دەپ يېزىلىپتۇ . لېكىن ، ھېچكىم مەندىن ھېچنېمە سورىغىنى يوق . ئەگەر ئەيىبنامىگە ئۇنىڭ ئەيىبى دېگۈدەك نەرسىلەر يېزىلغان بولسا ياخشى بولاتتىغۇ . ئەمەلىيەتتە پۈتۈنـ لەي تۆھمەتلەر يېزىلىپتۇ . مەن ئۇنى . . . ئۇنى ياخشى كۆرەتتىم ، ئۇمۇ شۇنداق ئەلۋەتتە . قايسىبىر ئائىلىدە ئۇنداق ياكى مۇنداق غاڭ ـ غۇڭ ، جېدەل ـ ماجىرا بولماي كەپتىكەن ؟ ئەگەر سىلەر ئائىلە ئىشىنى راستىنلا تىلغا ئالماقچى بولسىڭلار ، بىزنىڭ ھەمىشە ئىناق ئۆتكىنىمىز مەدھىيىلىنىشى كېرەك .

ــ بىز سىزدىن نېمە قىلىشىمىز كېرەكلىكى توغرىسىدا يولىورۇق سوراۋاتقىنىمىز يوق ، ــ سودىيە ئاچچىقلىنىپ داۋام قىلدى ، ــ ئېرىڭىز ئۆمۈرۋايەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى ، سىز ئاجرىشىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىشقا ھوقۇقلۇق . بۇ ھالدا تەلىپىڭىز ھازىرلا ئورۇندىلىدۇ . . .

ــ ياق ، مەن ئاجراشمايمەن !

سودىيە ، تەپتىش ، ئادۋوكاتلار ۋە زالدا ئولتۇرغان ھەممەيلەننىڭ كۆزى ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلدى . باش سودىيە ھەتتا ھاياجىنىنى يوشۇرالماي زۆرۈرىيەتسىز يۆتىلىپ قويدى ـ دە :

— « ئۆمۈرۋايەتلىك قاماق » دېگەن سۆزگە دىققەت قىلىڭ ، — دېدى .

ئايال باشقىلار ياقسىنى تۇتۇپ شائادەت ئېيتقۇدەك كۈلدى ۋە :

— كىم بىلىدۇ ، ئۆمۈرۋايەت قاماقتا ياتقىنىنى مۇھەممەتئىمىن بولامدۇ ياكى بىر كۈنلەر كېلىپ سىلەر ئورنىغا ئالمىشىپ قالامسىلەر تېخى ، — دېگىنىچە بوشۇشىپ ئولتۇرۇپ قالدى .

سوت مەجلىسى ئاخىرلاشقان ھېساب بولدى . بىز قايتىپ كەلدۇق . ئايال تاماق يېمەي ، ئۇسسۇلۇقمۇ ئىچمەي نەق بىر سوتكا يىغلىدى .

— ئۆزىڭىزنى ئالدۇرۇپ قويىسىز ، — دېدىم ئۇنى قانداق بەزلىشىمنى بىلەلمەي تېكىرقاپ ، — مۇھەممەتئىمىننى ، بالىڭىزنى ئاسراشىڭىز ، شۇلار ئۈچۈن بېجىرىم تۇرۇپ بېرىشىڭىز كېرەكقۇ ؟

ئايال بېشىنى كۆتۈرمىدى . ئېسىدىكىنىچە شۇنداق دېدى :

— ئاھ جۇمەقارىي ، بۇلار ماڭا مەلۇملۇق ، مەن ئۇنىڭغىمۇ ، ئۆزۈمگىمۇ ئىچ ئاغرىتىپ كەتمەيمەن ، ئۇ ئۆز ئىشىنى توغرا ، ھەق دەپ قىلغان . بۇلار توغرىسىدا ئۆلۈم سىرتىمقى بېشى ئۈستىدە پۇلاڭلاپ تۇرغان سورۇندىمۇ چىرايى ئۆڭمەي سۆزلىدىغۇ ؟ لېكىن ، لېكىن . . . بىز نېمىشقا بىر - بىرىمىزدىن ئۆمۈرۋايەت جۇدا بولۇپ ياشايدىكەنمىز ؟

— تەقدىر پېشانە . . . ، — دەپ غودۇڭشىپ قويدۇم ، نېمە دېسەم مۇۋاپىق بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي .

— قۇرۇپ كەتسۇن شۇنداق تەقدىر ، — ئەسەبىيلەرچە توۋلاۋەتتى ئۇ ۋە شارتتىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ ، گويا مەن ئەيىبلىكتەك ماڭا دېۋىلەپ تۇرۇپ داۋام قىلدى ، — ئۇ ئۆزىنى ئويلىغىنى يوق ، باشقىلار ياخشى ياشىسۇن ، ئېزىلمىسۇن ، جاپا تارتمىسۇن ، دېدى . ئۆزىنى ، ئائىلىسىنى باشقىلار ئۈچۈن قۇربان قىلدى . . . مانا شۇنداق ئادەملەرنى ئۇلۇغلاش ، باشقا ئېلىپ كۆتۈرۈش كېرەك ئىدى . ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۇنىڭ تەتۈرىسى بولۇۋاتىدۇ . . .

— خۇدا ئاسان قىلار . . .

— ئەمدى نېمىنى ئاسان قىلدۇ ؟ — ئۇ گەپ خۇدا ئۈستىدە

كېتىۋاتقانلىقىنى ئەمدى يادىغا كەلتۈرگەندەك چېچىپدە توختاپ قالدى ۋە لېۋىنى چىشلىدى .

ئىچىمدە كەلمى شائادەت ئۇقۇدۇم ، لېكىن ئۇنۇمنى چىقىرىپ ھېچنېمە دېمىدىم . ئۇمۇ تۇرغىنىچە تۇرۇپ كەتتى .

ئايال چۈشتىن كېيىن خەت كۆتۈرۈپ كىردى . مېھمانخانا ئۆيىدە بىرنەچچە قېتىم ئوقۇدى ، ياتاق ئۆيىگە كىرىپ كېتىپمۇ كەچكىچە چىقمىدى . پەممىچە ئاشۇ خەتنى ئوقۇش بىلەن بولدى . ئۇنى بېسىقىغا چۈشۈرۈپ قويغان ، يىغىسىنى پەسلەتكەن بۇ خەتنىڭ كىمدىن كەلگەنلىكى ، نېمە مەزمۇندا يېزىلغانلىقى ھېنى شۇنچە قىزىقتۇرسىمۇ ، سوراشنى بىئەپ كۆرۈپ ئىچىمگە ئاچالمىغانىدىم . ناماز خۇپتەندىن يېنىپ كىرگەن چېغىمدا ئۇ خەتنى ئۆزلۈكىدىنلا ماڭا بەردى :

— ئوقۇپ بېقىڭ ، مۇھەممەتئىمىننىڭ خېتى ئىكەن !

خەتنى تېز قولۇمغا ئالدىم . ئۇنىڭدا شۇنداق يېزىلغانىدى .

« قەدىرلىكىم :

ياۋۇزلۇق بىزدىكى ئادالەتنى بېسىپ كېتىدىغان كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلەتتۇق ، بۇنى بىلسەكمۇ ، بىز بۇ ياۋۇزلۇقنىڭ ياقىسىنى يىرتماقچى ، يۈزىگە تۈكۈرۈپ شەرمەندە قىلماقچى بولۇپ ئاتلانغانىدۇق . مەن بۇ جەڭدە ھەرىكتىمىزنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈپ ، ياۋۇزلۇق بابىنىڭ ئاخىرقى قۇرنى يېزىپ بولالايمەن دەپ ئويلاپمۇ كەتمىگەن . چۈنكى ، ئاخىرقى قۇرنى مىليونلىغان كىشىلەرلا يېزىپ پۈتتۈرەلىشى مۇمكىن ئىدى . ھالبۇكى ، مىليونلىغان كىشىلەر بولسا تېخى تامامەن ئويغىنىپ بولالمىغانلىقى مەلۇم . شۇڭا ، يېزىلىپ تۈگىمىگەن بەتلەر ئۈستىگە قېنىمىز تۆكۈلىشىمۇ كۈتۈلمىگەن ئىش بولمايتتى . مەن بىلەن مۇناسىۋەتلىك قىسمەتلەر ئويلىغىنىمدىن تاشقىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ، تۈتۈلۈشۈمنىمۇ ، دارغا ئېسىلىشىمنىمۇ ھەيران قالارلىق ئىش دەپ قارىمايمەن . ئەمەلىيەتتە ، مەن دارغا ئېسىلمىدىم . دېمەك ، مەن تېخى سەپ ئىچىدە . شۇڭا ئۆتۈپ كەتكەنلەر ئۈچۈن ھەسرەت چەكمەيمەن ، پۇشايمان قىلمايمەن . شۇنداقلا ئۆلمىدىم دەپ مەمنۇنمۇ بولمايمەن . ماڭا

بەرىلگەن پۈرسەت ئۈمىد قىلىشنىڭ يولى ئېتىلىپ كەتمىگەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە . مەن قەپەسگە سولىنىپ قالغان بولساممۇ ، باشقىلار سەپەردىن توختىمايدۇ . قولۇمدىن قەلەم تارتىۋېلىنغان بولسىمۇ ھېلىقى بابىنىڭ ئاخىرقى قۇرىنى باشقىلار يېزىپ پۈتتۈرەلەيدۇ . مەيلى ياخشى ياكى يامان ئىشنى ئىنسانلار ئارىسىغا چاچقان كىشىنىڭ ئارقىسىدىن مەيلى سانى كۆپ ياكى ئاز بولسۇن ، ھامان داۋاملاشتۇرغۇچىلار ماڭماي قالمايدۇ . ياخشى ئىش ، ئېزگۈ ئىشلارنى باشلىغانلار ئاز بولسىمۇ ئەگەشكۈچىلىرى جەزمەن ئاستا ـ ئاستا كۆپىيىدۇ . يامان ئىش ، قەبىھلىكلەرنى پەيدا قىلغۇچىلار ھامان بىر كۈنى ئازىيىدۇ ، تۈگەيدۇ . . . بۇلارنى سېنى بىلمەيتتى ، ئەمدى بىلۈۋالسۇن دەپ تەكرارلاۋاتقىنىم يوق . بەلكى ، شۇ تاپتا قانداق ئوي ـ پىكىرده ئىكەنلىكىم مەلۇم بولۇپ قالسۇن ، دەپ يېزىۋاتىمەن . مېنى توغرا چۈشىنەرسەن . ئەمدى ئىككىمىزگە مۇناسىۋەتلىك گەپنى يازاي :

ئاخىرقى سوت مەجلىسىده سەن ئاجرىشىشنى رەت قىلدىڭ . مېنىڭچە ، رەت قىلماسلىقىڭ كېرەك ئىدى . بىز بىللە ياشىغان شۇ يىللار جەريانىدا بىر ـ بىرىمىزنى بىلەلمەيدىغان ھالەتتە ياشىمىغانلىقىمىز ماڭا مەلۇملۇق . ئەسلىده بىز ياخشى ئۆتكەن ئامراق ئەر ـ خوتۇنلار سۈپىتىده ئانا يۇرتىمىزغا بارغان بولساق بەكمۇ ياخشى بولاتتى . سەن مېنى دەپ ئۆز ئائىلەڭدىن ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭدىن ۋاز كەچكەنىدىڭ . سېنىڭ ماڭا بولغان بۇ ئەقىدەڭگە قانداق جاۋاب بېرىشنى بىلەلمەي كۆپ ۋاقىتلارنى زايە قىلىۋەتتىم . سېنى ئېلىپ يۇرتىمىزغا بېرىپ كېلىش ئەقلى كاللامغا كەلگەنده بولسا ، مۇستەملىكىچى دائىرىلەر دۆلەت چېگرىسىدىن ئەمەس ، مۇشۇ شەھەردىن سىرتقا چىقىشىمنىمۇ چەكلەپ قويىدى . شۇنداق ئەھۋالدا باشقىسنى يازمىسامۇ ساڭا چۈشىنىشلىك . ئۇلارنىڭ كۆزىگە چۇشكۈدەك ھەرىكىتىڭ ئەمەس ، يېغىرنا تەگكۈدەك گەپ قىلىپ قويسامۇ سولاقتا ئېلىنىش خەۋپىده قالغانىدىم . . . ئەمما ، ھېچيەرگە بارغۇزماسلىق مەن بىلەن چەكلىنەتتىكى ، ئۇلارنىڭ بۇيرۇقى ساڭا تەئەللۇق ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، سېنى كېتىشكە قىستىدىم . ماڭا يۇزلەنگەن خەتەر سېنى بىئارام

قىلمىسۇن ، دەپ ئويلىغانىدىم ، سېنى ماڭا چېتىلىپ جاپا چېكىپ قالمىسۇن دەپ غەم قىلغانىدىم . بۇلار توغرىسىدا ساڭا سۆزلەپ بېرىشمىنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بار ئىدى ؟ سېنىڭ دىلىڭنىمۇ ئەنسىزلىككە سېلىش ھاجەتمىدى ؟ ئاخىر بېرىپ ، سېنى مەندىن خاپا بولسۇن ، ئاچچىقلانسۇن ، دېدىم . بۇ ئۇرۇنۇشۇم مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقمىغانسېرى ماڭا بولغان ئەپرەتىڭنى ، غەزىپىڭنى قوزغاشقا تىرىشتىم . سەندە « مۇشۇنداق ياۋۇز ئەر بىلەنمۇ ياشاپتىمەن ، داۋاملىق ياشايمەنمۇ ؟ » دېگەن چۈشەنچە تۇغۇلسۇن ، دەپ ھەرىكەتكە ـــ ئەمدى ئويلىسام ، ئىنتايىن يارىماس ھەرىكەتكە ئۆتتۈم . . . ھەممە ئۇرۇنۇشۇم نەتىجىسز بولدى . ئەمدى مۇمكىنچىلىكى بارمۇ سېنىڭ ئاشۇ تاياق تەگكەن بەدەنلىرىڭگە يۇزۇمنى سۈرتەيدىغان ؟ ئەمدى شارائىت بارمۇ ياش قۇيۇلغان كۆزلىرىڭگە قېنىپ سۆيىدىغان ؟ ! دۇنيادا ياخشى كۆرۈش بار دېيىلسە ، ئۇ مېنىڭ سېنى ياخشى كۆرۈشۈم ئىدى . لېكىن ، نەدە مۇشۇنداق ياخشى كۆرۈش بولسۇن ! قىلىقلىرىمغا ، ھەرىكەتلىرىمگە ، پەسكەشلىكلىرىمگە يۈكسەك سەۋر بىلەن ئالىيجاناب مۇئامىله قىلىپ تۇرۇۋالدىڭ . كېيىنكى يېرىم يىل ئىچىده مېنى نېمە دېسەڭ ده ، مەن سېنى تىللىغان ، خورلىغان ، ئۇرغاندىن كېيىن قانچىلىك يىغلىغىنىمنى ، ئازابلانغانلىقىمنى ئۆزۈمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ . . .

مەن تۇتۇلغان ئاخشىمى سېنى قاتتىق ئازار يېيىشكە گىرىپتار قىلدىم . سېنىڭ مېنى قانداق تۇتىدىغانلىقى ، قانداق باغلايدىغانلىقى ، قانداق خورلايدىغانلىقىنى كۆرمەي قالسۇن ، دېگەنىدىم . مەن ئۇ كۈنى مېنى تۇتىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا بىلگەن بولغاچقا ، باشقىلارنى چاتماسلىق ئۈچۈن كەچكىچە تالادا يۈرۈپ ، بىرمۇ تونۇشنىڭكىده بولمىدىم . ئەمما ، ئۇلار مېنى كوچىدا تۇتمىدى . كۆرۈنمەيلا تۇرمىگە بېرىۋېلىشىمغا بولمىدى . شۇڭا ئۆيگە بەك كەچ كىرگەنىدىم . ئۇلار بەربىر مېنى ئۆيده تۇتتى . بۇنداق قىلىشىمنىڭ سەۋەبى ، سېنى مەن بىلەن ئەر ـ خوتۇن بولغانغا پۇشايمان قىلىپ ئازابلانمىسكەن ، دېگىنىدىم . شۇڭا ، ھېسسىياتىمدا ھەم سېنى ماڭا نەپرەتلەندۈرۈش ، ھەم نەپرەتلەندۈرۈپ قويۇشتىن ساقلاش

ئارزۇسى قاتتىق كۆرەش قىلىپ تۇراتتى . . . يەنە دېسەم يەنە شۇ گەپ ، بۇلارنى يازماي ئەمدى !

سەن ھەققىدە ئويلىغانلىرىمدا خاتالاشمىغىنىم ئۈچۈن خۇشالمەن ، ئۆزۈمنىڭ قىلقىلىرىم ئۈچۈن خجالەتلا ئەمەس ، قاتتىق پۇشايمان ئىلكىدە ئۆز گۆشۈمنى يەيمەن . سېنى مەندىن نەپرەتلەنسۇن دەپ ، ئاخىر ئۆزۈمدىن ئۆزۈم نەپرەتلىنىدىغان ئاقۇبەتكە قالدىم . بۇنىڭ ئۈچۈن سەندىن خۇشالمەن ، سەن بىلەن پەخىرلىنىمەن . مەن ئۆلۈمگە تەييارلانغانىدىم . بىراق ، بۇ ئۆمۈرۈڭنى ئۆتكۈزۈش بىلەن ئالماشتى . خەيرىيەت ، مەندە يەنە ياشىشىمغا ، ۋاقتى ـ سائىتى كەلگەندە ياۋۇزلۇقنى جازالاش مۇمكىنچىلىكىگە ئۈمىد پەيدا بولدى .

مەن سەندىن خاتىرجەممەن ، بىزنىڭ ئورتاق خاتىرىمىز بولغان پاروق ئەلنى ياخشى تەربىيلىيەلەيسەن . سەندە بىر ئارتۇقچە شارائىت ۋە شادلىق بارکى ، ئورتاق خاتىرىمىز سېنىڭ باغرىڭدا !

تۇرمۇشتا قىينىچىلىق تارتىپ قالساڭ مۇلكىمىزنى سېتىپ خراجەت قىلغىن . دۇكانلاردىن تاپشۇرۇلىدىغان ، تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك كىرىملەر ھەققىدىكى ھۆججەتلەر ئىشكاپىمنىڭ ئاستىنقى كۆزنىدە . شۇ يەردە يەنە بىزنىڭ ھېچكىمگە ۋە ھېچقانداق ئورۇنغا قەرزدار ئەمەسلىكىمىز ئوغرىسىدىكى ھۆججەتلەرمۇ بار . خېلى ۋاقىتلاردىن بۇيان ھېساب ـ كىتابلارنى ئېنىق قىلىپ قويۇشقا قول تىققانىدىم .

سەن ۋە ئوغلىمىزنىڭ يۈرتقا بارغۇسى كېلىپ قالسا دەپ ، بانكىغا سېلىپ قويغان پۇلنىڭ چېكى چاماداننىڭ ئىچىدىكى لاتا خالتىنىڭ ئاستىدا . ئەمدى مېنى مەجبۇر قىلمۇاتىدۇ دەپ چۈشەنمەي ، پۇلنى ئېلىپ يۈرتىمىزغا بار ، كۆڭلۈڭ چۈشۈپ قالىدۇ . مېنى يوقلاپ كەلگۈڭ بولسا كەلسەڭمۇ بولىدۇ . بۇلار مېنىڭ ئۆتۈنۈشۈم ۋە ئىلتىماسىم ، ھەرگىز بۇيرۇق ئەمەس . مەن سېنى ئەبەدىي يادىمدا تۇتىمەن ۋە ئۇلۇغلايمەن .

جۇمە قارىيەاجى كېتىپ قالمىغان بولسا ، ماڭا ۋەكالىتەن ئەپۇ قىلىشىنى سورارسەن . ئۇ سەپەردىن كەلگەن ئاخشىمى مەن ئۇنىڭغا ياخشى قارىيالمىدىم . ئاشۇنداق قىلسام ئۇمۇ مەندىن رەنجىيدۇ ، چىقىپ

كېتىدۇ ۋە مېنىڭ كاشىلامغا قالمايدۇ ، دەپ ئويلىغانىدىم . قارىغاندا ، بۇ ئۇرۇنۇشمىدا خاتا قىپتىمەن : سوت ئالدىدا مەن ئۇنى سېنىڭ يېنىڭدا كۆردۈم . . .

ساڭا ئەڭ يۇكسەك ھۆرمىتىمنى ئىپادە قىلىمەن !

مۇھەممەتئىمىن كامبىردا يازدى . »

خەتنى ئوقۇپ كۆزۈمگە ياش كەلدى . ئالدىمدا ئايال كىشى بولماستىن ئۇنۇمنى قويۇپ بېرىپ يىغلۇۋەتكەن بولاتتىم . شۇنداقتىمۇ ئايال يوشۇرغىلى بولمايدىغان ئىچكى كەچۈرمىلىرىمنى بىلىپ بولغان بولسا كېرەك ، تېخى مېنى رىغبەتلەندۈرۈپ كەتتى . كۆڭلۈمنىڭ ئارامى بولمىغانلىقتىن ، ئۇنىڭ سۆزلىرى قۇلقىمغا تازا كىرمىدى . ئۇ خەتنى قايتا ئوقۇش بىلەن بەند بولۇپ كەتكەچكە بىئەدەپلىكىمنى تۇيماي قالدى .

ئەتىسى قايتىشقا تەرەددۇت قىلىپ بازارغا چىقتىم . يەرلىك مەمۇرىي دائىرىلەرنىڭ ھىندىستاندىن چىقىپ كېتىشىم توغرىسىدا بەلگىلەپ بەرگەن سۈرۈكىمۇ توشۇپ قالاي دېگەندى . يەنە بىر جەھەتتىن ، يۇرتىكىمدىمۇ ئاجايىپ ئۇلۇغ ئىستەكلەر مەۋج ئۇرۇپ ، ئۆركەشلەپ مېنى ئولتۇرغىلى قويمايۋاتاتتى . يەنى مەن تېزرەك يۇرتۇمغا بېرىپ ، ئۇلۇغ ، ساۋابلىق ئىزگۈ ئىشلار بىلەن ئۆخلاپ ياتقان خەلقىمنى ئويغىتىش ، دىلىنى ئاقارتىشقا ئالدىرايتتىم . ئايال كەتمەكچى ئىكەنلىكىم توغرىسىدىكى گەپلىرىمگە جىمجىت قۇلاق سالدى . كۆتكىنىمنىڭ ئەكسىچە ، ئالدىرىماسلىققا زورلاپمۇ كەتمىدى . پەقەت ئۆزىدىن رەنجىمەسلىكىمنى ، مۇھەممەتئىمىن ۋە ئۆزىنى ئەپۇ قىلىشىمنى ئۆتۈندى . سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئىمكانىيەت تېپىپ قالسام كېلىشىمنى تەكلىپ قىلدى . ئۇنىڭدىن :

ـــ بۇ گەپلەرچە سىلى يۇرتقا بېرىپ ـ كېلىش ئويىدا ئەمەسكەنلا ـ دە ؟ ـــ دەپ سورىدىم .

ـــ مۇھەممەتئىمىنسىز يالغۇز بارغىنىمنىڭ نېمە پايدىسى ؟ ـــ دېدى ئۇ ئويچان كۆزلىرىنى يەرگە تىكىپ .

ـــ ئۇنىڭ ئۆزى شۇنداق تەكلىپ قىلمۇاتىدىغۇ ؟ ـــ دېدىم يەنە .

ئايال بىر مۇنۇچە جىمىپ كەتتى . كېيىن ئۆز ـ ئۆزىگە

سۆزلەۋاتقاندەك دېدى :

— بۇ ئۇنىڭ ياخشى كۆڭلى . بۇنىڭدىن پايدىلانسام بولاتتى ۋە كېيىنچە قايتىپ كەلسەمۇ ئىككىلىمىز خىجالەت تارتمايتتۇق . لېكىن ، ئۇنىڭ يېنىدا بولۇشۇم لازىم . تۇرمىدىكىلەر رۇخسەت قىلسىلا ھەر كۈنى بېرىپ يوقلاپ تۇرىمەن . شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ مەنىۋى ئازابىنىڭ بىر قىسمىنى كۆتۈرۈۋەتكىلى بولار ، دەپ ئويلايمەن . . . سىلىنىڭچە بۇنداق قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقمۇ ؟

ماڭا ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىشتىن باشقا يول قالمىغانىدى . قەتئىي ئىرادىگە كەلگەن بۇ ئايالنىڭ پەزىلىتىنى ماختىدىم ۋە شۇنداق قىلىشقا رىغبەتلەندۈردۈم . ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا رەھمەت ئېيتىپ ، سۇس كۈلۈمسىرەپ قويدى .

چۈشتىن كېيىن بىز تۇرمىگە بېرىپ مۇھەممەتئىمىننى يوقلىماقچى بولدۇق . بۇنىڭغا ھىندىستاندىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىمنى باھانە قىلماقچى بولدۇق . تۇرمە دائىرىلىرىنىڭ يۇز تۇرا كۆرۈشتۇرمەي قېلىشىنى كۆزدە تۇتۇپ ، ئىككىمىز ئايرىم خەت يازدۇق . مەن خەتكە قايتىپ كېتىش بۇيرۇقى ئالغىنىمنى ، قايتمىسام بولمايدىغانلىقىنى ، ئۇنىڭدىن رەنجىمىگىنىم ۋە شۇ سەۋەبتىن ئەپۇ قىلىش مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى ، كەلگۈسىدە شارائىت ۋە ئىمكانىيەت بولسا بومبايغا كېلىپ قېلىشىم مۇمكىنلىكىنى ، شۇ چاغدا يەنە ئۇچرىشىپ قېلىشقا تەشنا ئىكەنلىكىمنى . . . يازدىم . ئايال نۇرغۇن ئويلاپ ئولتۇردىيۇ ، قىسقىلا خەت يازدى . ئۇ مېنى ئوقۇپ بېقىشقا تەكلىپ قىلدى . خەتتە شۇنداق يېزىلغانىدى :

« قەدىرلىكىم :

يازغان بىباھا خېتىڭنى ياندۇرۇپ ـ ياندۇرۇپ ئوقۇدۇم . خۇشال قىلدىڭ مېنى ، سەن تەسەللى ، بەزلەشلىرىمگە موھتاج ئەمەس . شۇنداق تىمۇ سېنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭنى توغرا ، ھەققانىي دەپ قاراپ كەلگەنلىكىمنى ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق قاراشتىن ۋاز كەچمەيدىغانلىقىمنى بىلدۇرگۈم كېلىدۇ . بۇرۇندىن تارتىپ سېنى ھېچقاچان ، ھېچقانداق نەرسىگە زورلىمىغانىدىم . سېنىڭمۇ مەيلى قانداق نۇقتىدىن

تۇرۇپ دېيىشىڭدىن قەتئىينەزەر ، مېنى ئۇنداق ياكى مۇنداق قىلىشقا زورلىماسلىقىڭنى ئۆتۈنىمەن . بۇلارنى سېنىڭ ياخشى نىيەت بىلەن مېنى يۇرتقا كېتىش توغرىسىدىكى يازمىشلىرىڭغا قارىتىپ ئېيتىۋاتىمەن . مېنىڭ سەنسىز قايتىشىم مۇمكىن ئەمەس . بۇنى ئەخلاق نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرۈشكىمۇ بولىدۇ ، مىللىتىمىزنىڭ ئادەمگەرچىلىكىگە تەۋە پىسخىكىسى ئارقىلىق ئىزاھلاشقىمۇ بولىدۇ . قىسقىسى ، مۇشۇ شەھەردە سېنىڭ قېشىڭدا تۇرۇشۇم كېرەك . تۇرمە دائىرىلىرى يول قويسىلا بالىمىز بىلەن سېنى ھەر كۈنى كۆرۈپ تۇرۇشىمىز ساڭىلا ئەمەس ، بىزگىمۇ تەسەللى بولىدۇ .

جۈمە قارىيىھاجى قايتماقچى ئىدى . ئۇ سەن بىلەن خوشلاشقىلى بارساق ئالمادىس كۆرۈشتۇرمەي قالسا بەرمەيمىز دەپ خەت يازدۇق . دەل شۇ سەۋەبتىن كۆپەك يازالمىدىم . سەنمۇ قانداق ياشاۋاتقانلىقىڭ ، خىياللىرىڭ ، ھېس ـ تۇيغۇلىرىڭ ھەققىدە پات ـ پات ، ئۇزۇندىن ئۇزۇن يېزىپ تۇر . ئۇزۇك بولمىغاندىمۇ خېتىڭنى مەن بىلەن بىرگە بولۇش شەرىپىگە يەتكۈزگىن .

سېنى ئۇلۇغلاپ : گۆھەر يازدىم »

تۇرمە دائىرىلىرى بىزنى دەرۋازىدىنلا قايتۇرۇۋەتتى . نېمىلا بولمىسۇن ئىلىپ بارغان كىيىم ـ كېچەك ، يېمەكلىكلەرنى ، شۇ قاتاردا ئىككىمىز يازغان خەتنى تاپشۇرۇپ بېرىشكە ماقۇل بولدى .

مەن گۆھەردەك ئايال گۆھەر بىلەن خوشلىشىپ شۇ ئاخشىملا بومبايدىن چىقىپ كەتتىم . شۇنىڭدىن كېيىن بومبايغا يەنە بېرىش ، مۇھەممەتئىمىن ۋە ئۇنىڭ ئايالىنى قايتا كۆرۈش نېسىپ بولمىدى . . .

شاجۇمەنىڭ ھېكايىسى تۈگىدى . بۇ ھېكايە ھەممەيلەننىڭ دىلىنى ئېزىپ قويدى بولغاي ، ھېكچىم ھېچنەرسە دېمەي ئېغىر تىنىپ ، پۇشۇلدىشىپ ئولتۇرۇشتۇق . شاجۇمە ئۆزىنىڭ خىيالىدا ياشلىق دەۋرگە قايتتى . ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ ، قورۇلغان ، دات باسقان تۆمۈرگە ئوخشاپ قالغان چىرايىدا ئاللىقانداق بىر ئىپادىنى پات ـ پات ئالماشتۇرۇپ ، دەم بەلىنەر ـ بىلىنمەس كۈلۈمسىرەيتتى ، دەم ئاچچىقلانغاندەك قاپقىنى

تۇرەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ چىرايىدىكى بۇخىل ئىپادە ئالمىشىش ئالامىتىنى ئۇنىڭ بىلەن شۇنچە ئۇزاق يىللار بىرگە بولغان مەنلا سېزمەيتتىم . ئەمەلىيەتتە ، بىرلا قارىماققا ئۇ ھېرىپ هالىدىن كېتىپ ، ئۇخلاپ ياتقاندەكلا كۆرۈنەتتى . مۇھەممەت ئاقچى بولسا نېمىشقىدۇر توختىماي بارماقلىرىنى قارسىلدىتىپ ئولتۇراتتى . ئۇ پۈكلىۋالغان ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا ئېگىشىۋالغانلىقتىن ، چىرايىدىكى ئىپادىنى بىلگىلى بولمايتتى . چولپانخان بولسا هارۋا شادىسىغا يېتىپ يۆلىنىپ ، يىراقتىكى نامەلۇم بوشلۇققا قارايتتى . ئۇنىڭ قارىغان تەرىپى تۈپتۈز كەتكەن غىلاڭ سايلىق بولۇپ ، كۆز يېتىم نېرىدىن ئىسسىز يالقۇندەك سەرەپ لاۋۇلدايتتى .

هارۋىنىڭ چوڭ ، كېلەڭسىز چاقى توپا پۈركىرىتىپ ئايلانماقتا . ئەتىگەن سەھەردە يېتەرلىك چىگىت يېغى قۇيۇلغىنىغا قارىماي ئوقتىن بوغۇق غىچىلداش ئاھاڭى چىقاتتى . هارۋىكەش تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقتىن ، ئات ئۆز - ئۆزىنى سوراپلا ماڭماقتا ئىدى .

بىز يەنە بىر كۈن شۇنداق زېرىكىشلىك يول ماڭدۇق ۋە بېڭسارغا كەلدۇق . مۇھەممەت ئاقچى يېڭسارلىق بولسىمۇ بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرماسلىقنى ، ئىمكانىيەت بولسا توختىماي مېڭىپ كېتىشنى تەلەپ قىلدى . ئۇنىڭ بۇ يەردە توختىغۇسى يوقلۇقىنىڭ سىرى ماڭا چۈشىنىشلىك ئىدى . ئۇ ئۆز يۇرتىدا قانداقتۇر بىرلىرىنىڭ تونۇپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلاتتى . باشقىلار بۇنىڭ تېگىگە يەتمىگەنلىكتىن مۇشۇنداق كاتتا ناهىيە بازىرىدا توختىماي ئۆتۈپ كېتىشكە تازا قوشۇلغۇسى كەلمەيتتى . شۇنداق تېمۇ هېچكىم مۇھەممەت ئاقچىنىڭ قارارىنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنمىدى ، چۈنكى ، بازار كۆرۈش ، سەيلە - تاماشا قىلىش سەپەرداشلىرىنىڭ ماهىيىتىگە ماس كەلمەيتتى . مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ، ئۇلار ئۇچۇن بازار بىلەن مازارنىڭ پەرقى يوق ، بەلكى تېخى مازار بازاردىن بىخەتەررەك ، تىنچراق تۇيۇلاتتى . هارۋىكەش ناهىيە بازىرىدىن ياندىپ ئۆتۈپ ، سېپىل تېشىدىكى توپلىق يول بىلەن ئايلىنىپ ، بىر ئۆتەڭ نېرىدىكى كۆجۇمغىنا بىر يېزىغا بارغاندا تۇنەشنى تەكلىپ قىلدى .

— ئاتىنى ئارام ئالدۇرۇش لازىم . هارۋىنى جۇندەپ ، ئوقنى

ياغلاشىمۇ مۇهىم يارانلار ، — دېدى ئۇ .

ئۇنىڭغا هېچكىم قارشى چىقمىدى . ئەمما ، مۇھەممەت ئاقچى ئاگاهلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— ئوقنى ياغلىساڭ ياغلا بۇرادەر ، بىزمۇ ئاز - تولا قورساق باقايلى ، شۇنىڭدىن كېيىن كېچىلەپ يولغا چىقايلى ، بۇ يەردە تۇنەشكە بولمايدۇ .

— نېمىشقا ؟ — سورىدى هارۋىكەش .

مۇھەممەت ئاقچى بۇرۇتىنى تاتىلاپ قويۇپ ، شۇئان باهانىسىنى ئېيتتى :

— يېڭسارداً چېرىك كۆپ . بۇ يەر ئاتام زامانىدىن تارتىپ چېرىكلەرنىڭ ئۇۋىسى . چېرىكلەرنىڭ پۇقراغا ئامراقلىقىنى چۇنىنىڭ تائامغا ئامراقلىقى بىلەن تەڭلەشتۇرگىلى بولمىدۇ .

هارۋىكەشنىڭ ئېتىراز بىلدۇرگۈسى بولسىمۇ ئاغزىنى ئاچمىدى . توختاش ، ئۇزۇقلىنىش ۋە سەپەرگە چىقىش بەربىر مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بولاتتى . بىز ئۆمىلىگەندەك ئاستا مېڭىپ ، باش توخۇ بىلەن « سەئىدلەر » دېگەن يېزىغا كەلدۇق . ئەمدى مۇھەممەت ئاقچى :

— مانا بۇ يەردە هەپتىلەپ قوزغالماي يېتىشقىمۇ بولىدۇ ، — دەپ ئېلان قىلدى ۋە بىرىنچى بولۇپ هارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، قونالغۇ ئىزدەشكە ماڭدى .

« سەئىدلەر » دە هەپتە ئەمەس ، بىر كۈنلا توختىدۇق . كېچىكمەي ، چۆلسىرەپ تۇرغان يېزىدا شۇ بىر كۈنمۇ ناهايىتى تەستە ئۆتتى . توختاش پەقەت ئاتقا ئارام بېرىش يۈزىسىدىن ئىدى . ئەتىسى بامداتقا ئەزەن چېققاندا بىزمۇ يولغا چىقتۇق .

كۈن ئارغامچا بويى ئۆرلىگەندە چولپانخان جىمجىتلىقنى بۇزۇپ ، كۆزىنى يۇمۇپ ، ساقلىنىڭ ئۇچىنى يالماپ ئولتۇرغان شاجۇمەگە ئىلتىماس قىلدى .

— يەنە بىر نەرسە ئېيتىپ بەرسىلە ئاتا ، يولنى قىسقارتىپ

تۇرمىسلا بولمىغۇدەك . . .

شاجۇمە ھەممىزنىڭ تەقەززاسىغا دەمال ئىنكاس قايتۇرمىدى . بىر ھازادىن كېيىن ئۇ كۆزىنى ئېچىپ كۈلۈمسىرىدى :

ــ يادىمغا قىزىققۇدەك بىر نەرسە چۈشمەيۋاتىدۇ . . . قېنى باشقىلار دېگەچ تۇرمامسىلەر ؟

سەل جىملىقتىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى ئېغىز ئاچتى :

مەن قايسى بىر يىلى مارالبېشى تۇرمىسىدە بىر يىگىت بىلەن بىللە ھەپسىداش بولغانىدىم . مېنىڭ سورىغان سوئالىمغا ئۇ ھەپسىگە كىرىپ قېلىشنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەرگەنىدى . شۇنى سۆزلىسەم ھەربىرلىرىگە مالالىلىق يەتمەس ؟

ــ قېنى ئېيتىپ بەرسىلە ، ــ دېدىم ئالدىراپ .

شاجۇمە بىلەن چولپانخانمۇ مېنى قوللاپ چىقتى ، ھەتتا ھارۋىكەشمۇ بىزگە يېنىچە ئولتۇرۇپ ، ھېكايە ئاڭلىغۇسى بارلىقىنى بىلدۈرۈپ كۈلۈمسىرەپ قويدى .

مۇھەممەت ئاقچى گېلىنى قىرىپ قويۇپ ، ئېگىزدىن پەسكە سەكرەيدىغانىدەك سەل تۇگۈلۈپ ئاندىن قەددىنى رۇسلىدى ۋە گېپىنى باشلىدى .

مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ھېكايىسى :

رىزۋانگۈل ــ مۇرات

ئەقلىمگە كەلسەم ئاتا ــ ئانام يوق ئىكەن . شۇڭا ، ئۇلارنىڭ قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى ، نېمە ئىش بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ، ھەتتا ئۇرلانمىسىمۇ بىلمەيتتىم . يېزىنىڭ كىسەكتىن ياسالغان بىر مەسچىتى بولۇپ ، ئۇنىڭ ئەزەن توۋلايدىغان مۇنارىسىنىڭ تېگىدە تام بىلەن بولغان ئارىلىقى ئوچ بوۇرجەك چىقىپ قالغان ئارىلىقتا توخۇ كاتەكگە ئوخشايدىغان ، ئېگىز لېكىلا كاتەكتىن چوڭراق كۆرۈنىدىغان بىر ھوجرىسى بار ئىدى . بۇ ھوجرا يېتىپ ــ قوپىدىغان ماكانىم ئىدى . ھەر-

كۈنى ئەتىگەندە بامداتقا كەلگەن كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى پارچە ــ پۇرات نان ياكى نەزىر تائاملىرى بولغان قۇيماق ــ پوشكال دېگەندەك يېمەكلىكلەرنى ئالغاچ كېلەتتى . بۇلار مېنىڭ ئوزۇقۇم ئىدى ۋە شۇلار تۇپەيلىدىن ئۆسۈپ چوڭ بولغانىدىم .

كېچىكلىكىمدە نامازدىن بوشىغان مەسچىت ئىچىدە ، بەزىدە مەسچىت ئۆگزىسىدە ، ئاندا ــ ساندا مەسچىت ئەتراپىدا ئۆزۈم يالغۇز ئويناياتتىم . مېنىڭ ئويۇنلىرىم ئاددىيلا ئىدى : سەكرەيتتىم ، يۇگۇرۈيتتىم ، موللاق ئاتاتتىم . يېز بالىلىرى مېنى ئارىغا ئالمايتتى ، يېنىغا بارسام ئۇراتتى ۋە « ئاتا ــ ئانىسىز ، تامنىڭ تۆشۈكىدىن تۆرەلگەن ئالۋاستى » دەپ تىللايتتى . مېنى تاياقتىن قۇتقۇزىدىغان ھمايىچىم ، تىللاشتىن ساقلايدىغان ئىزاھچىم يوق ئىدى . ئەمدى ئويلىسام ، ھەممىدىن بەك غەلىتە يېرى شۇكى ، مەن ئاغرىپ قالمىغان ، يا ئۆلۈپ كەتمىگەن ، ئاشۇنداق مۇھىت ــ شارائىتتا ياشاپ ، ئون ئىككى يىلنى ئۆتكۈزگەنىدىم .

شۇنداق بىر كۈن كەلدىكى ، توختام سۈدەك تۇرغۇن ، بىر خىل ھاياتنىمدا ئۆزگىرىش يۈز بەردى . بىر جۈمە كۈنى يېزىلىقلار جۈمەدىن يانىي دەۋاتقىنىدا ، ئىمام جامائەتنى كەتمەي تۇرۇشقا ئۈندىدى ۋە يېزا ئاقساقىلىنىڭ سۆزى بارلىقىنى ئۇقتۇردى . بىرىنچى سەپتە ئولتۇرغان يېزا ئاقساقىلى جامائەتكە مۇنداق دېدى :

ــ قېنى ئەھلى جامائەت ، بىزنىڭ مۇراتنى نېمە قىلىمىز ئەمدى ؟ ئۇ مەسچىتنىڭ بالىسى بولۇپ ئۆستى . ھەممەيلەننىڭ ئاز ــ تولىدىن بولسىمۇ تۇز ــ تائامىنى يەپ چوڭ بولدى . ئەمدى ئۇ ئون ئىككى ياشقا كىرىپ ، خۇدانىڭ پەرزىنى ، رۇسۇلىللانىڭ سۈننىتىنى ئادا قىلمىسا بولمايدىغان دەۋرگە قەدەم قويدى . مۇنداق ئىكەن ، ئۇنى جامائەت ھېسابىغا بېقىۋەرگىلىمۇ بولماس . . .

شۇنىڭدىن كېيىن ئەمگەك قىلىشنىڭمۇ پەرز بولۇپ قالغانلىقىنى چۈشەندۈردى . بىرەر مۇسۇلمانى مۆمىننىڭ قورسىقىغا ئاش ــ نان ، ئۇچامغا كىيىم ــ كېچەك بېرىپ ، يېتىپ ــ قوپىدىغان تۇرالغۇ بىلەن تەمىنلەش ھېسابىغا مېنى ھمايىسىگە ئېلىپ ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلدى .

لېكىن ، ئۇنىڭ سۆزى دە ـ تالاشقا سەۋەب بولدى . ئەگەر مەن ھەرقانداق بىرەر كىشىنىڭ ئىلكىگە ئۆتىدىغان بولسام ، جامائەتنىڭ ئون ئىككى يىللىق بېقىپ چوڭ قىلغان ئەجرىگە دەسسىگەنلىك بولىدىغانلىقىنى تەكىتلەشتى . مۇبادا مۇشۇ ئون ئىككى يىللىق جامائەت ئەجرى ئۈچۈن يېنىدىن پۇل ياكى مۇلۈك چىقىرىشنى خالايدىغانلار بولسا ، بۇ ھەق مەسچىتكە تاپشۇرۇلۇشى لازىملىقى ئوتتۇرىغا قويۇلدى . بىراق ، ئون ئىككى يىللىق جامائەت ئەجرىنى قانداق ھېسابلاشمۇ يېڭى تالاش ـ تارتىشنى قوزغىدى . . .

قىسقىسى ، ھېچكىم مېنى ئۆز ھىمايىسىگە ئالمىدى ، جامائەت ئەجرىمۇ ھېساب ـ كىتاب قىلىنمىدى ، يەنىلا جامائەتنىڭ ئورتاق مۈلكى ھېسابىدا تۇرۇۋېرىدىغان بولدۇم . بۇنىڭ بەدىلىگە جامائەتنىڭ قويلىرىنى بېقىشىم بەلگىلەندى . مېنىڭ ھەققىم ھېسابلىنىپ مەسچىتكە تاپشۇرۇلدىغان ، يېمەك ـ ئىچمەك ، كىيىم ـ كېچىكىم مەسچىت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان ، جامائەت تاپشۇرىدىغان ھەق ئېشىپ قالسا ، ئۇنىڭغا مەسچىت ئۈچۈن بورا ، چىراغ يېغى سېتىۋېلىنىدىغان بولدى . چۈنكى ، جامائەت تۆلىمەكچى بولغان ھەق ماڭا بېقىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلىدىغان قوينىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىگە قاراپ بەلگىلىنەتتى . ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ھەرقانچە ئاز ھەق تاپشۇرىدى دېيىلگەندىمۇ ، يىغىلغان ھەممە ھەقنى يەپ بولۇشۇم ، كىيىپ بولالىشىمنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولمايتتى . پۈتۈن بىر چۈشتىن كېيىن داۋاملاشقان تالاش ـ تارتىش سورۇنى تەقدىرىمگە مۇناسىۋەتلىك بولسىمۇ ، ھېچكىم مەندىن رازى ياكى رازى ئەمەسلىكىمنى سورىمىدى . ئۇ چاغدا كىچىك بولغانلىقىمدىن بۇ ئاللىچۈقانلار گويا باشقا بىرلىرىنىڭ ئۈستىدە بولۇۋاتقاندەك قىزىقسىنىپ ئاڭلاپ ئولتۇردۇم .

شۇنداق قىلىپ ، ئىككىنچى كۈندىن باشلاپ ئالدىمغا ئىككى يۈز يەتمىش ئالتە قوينى سېلىپ ، بۇك توغراقزارلىقىنىڭ نېرىسىدىكى جاڭگالدا قويلارنىڭ ھەمراھى بولۇپ ياشايدىغان يېڭى ھاياتىمنى باشلىدىم . سەھەر ئورنۇمدىن تۇرىمەن ، ھەربىر ئائىلىنىڭ بوسۇغىسىغا بىر دوقۇرۇپ ئۆتىمەن ، قويلارنىڭ سانى كۆپىيۈۋېرىدۇ ، يېزىدىن چىقىشمىغا قويلارنىڭ

سانىمۇ تولۇقلىنىپ بولىدۇ . كىر ، ماتا بەلۈبغىمدا چۈشلۈك يەيدىغان بىر زاغرا تۇگۈكلۈك .

يەتتە يىلنى ئاشۇنداق ئۆتكۈزدۇم . قويلار قوزىلىدى ، كۆپەيدى ، سويۇلدى ، سېتىلدى ؛ سانى بەزىدە ئاۋۇدى ، بەزىدە ئازايدى . تۇرمۇشۇمدا بولسا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىدى . مەن ئالەم مۇشۇنداق ، ھايات مۇشۇنداق ، ياشاش مۇشۇنداق ، دەپ ئويلايتتىم . باشقىچە بولۇشى تەسەۋۋۇرۇمغا سىغمايتتى ۋە بۇ توغرىدا ئازرۇ ـ ئارمىنىمۇ يوق ئىدى .

لېكىن ، ھاياتىمدا شۇنداق بىر ئۆزگىرىش يۈز بەردىكى ، ئالەم مۇشۇنداق ، ھايات مۇشۇنداق ، ياشاش مۇشۇنداق ، دەيدىغان تەسەۋۋۇرلىرىمنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتتى . بۇ ئۆزگىرىش ئوچۇق ھاۋا بىردەمدىلا تۇتۇلغاندەك ۋە يەنە كۈتۈلمىگەندە قاتتىق چاقماق چاققاندەك تەسىر پەيدا قىلىپ ، ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويۇش دەرىجىسىگە ئاپارغانىدى . بۇ ئۆزگىرىشنى يېزىمىزنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قۇملۇققا يېقىن جايدا ئۆيى بار بىر كەمبەغەل ئائىلىنىڭ قىزى رىزۋانگۈل پەيدا قىلغانىدى .

رىزۋانگۈلنىڭ بۇرۇنمۇ كۆرەتتىم . لېكىن ئۇنىڭغا بولغان مۇئامىلىدە ھېچقانداق ئالاھىدە ھېسسىيات سەزمەيتتىم . رىزۋانگۈلنىڭ ئۆيىدىن شىمال تەرەپكە كۆز يېتىم ماڭغاندا كىچىككىنە بىر ئۆستەڭ سۇ ئاقاتتى . بۇ ئۆستەڭنىڭ بېشىدا ، ئەلۋەتتە بىر ـ بىرىگە يېقىن ئۇچ بۇلاق بار ئىدى . بۇ بۇلاقلار ۋە ئۇنىڭدىن باشلانغان ئۆستەڭ يېزىمىزنىڭ سۇ مەنبەسى ئىدى . رىزۋانگۈلمۇ ئۆز ئۆيىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئۆستەڭ سۈيىدىن ھەركۈنى ئىككى قېتىم ئۆيىگە سۇ توشۇيتتى . ئەتىگەنكى پەيتتە ئىككىمىز ئۇچرىشالمايتتۇق . ئەمما ، كەچقۇرۇنلۇقى پادىنى سۇغىرىشقا كېلىشىم ئۈنىڭ كوزا تۈتۈپ سۇغا كېلىشى بىلەن تەڭ كېلىپ قالاتتى .

مەندە بولغان ئۆزگىرىشنىڭ ئۆزىنى سۆزلەي : بىركۈنى مەن نەي چېلىپ ئولتۇرغاندا رىزۋانگۈل سۇغا كەلدى . ئۇ ئادەتتىمۇ شۇنداق قىلاتتىمىكىن ، يا تۇنجى قېتىملىقمىكىن ، ئىشقىلىپ ماڭا يېقىنلاپ كېلىپ تولىمۇ تاتلىق بىر كۈلدى . ئاندىن ئۈزۈن ۋە توم چاچ ئۆرۈمىسىنى ئەپ

چىل ھەربىكەت بىلەن مۇرىسىدىن ئارقىسىغا تاشلىغىنىچە ئۆستەڭگە ئېگىشتى. ئۇنىڭ زىلۋا قامىتى، قارىمۇتۇق يۇزى ۋە شۇ يۇزلەرگە مۇناسىپ ياراشقان قويۇق قاش، ئۇزۇن كىرپىكلىرى، چوڭ - چوڭ نۇرلۇق كۆزى، بىلىنەر - بىلىنمەس ئۇستىگىرەك قارايدىغان بۇرنى بىلەن كۈلۈمسىرىگەندە چوڭقۇر بىلىنىدىغان زىناقلىرى، نېپىز لەۋ ۋە تولۇق يېتىلگەن چىشلىق ئاغزى مېنى ئۇنىڭغا ئەستايىدىل دىققەت قىلىشقا ئۈندەيتتى. شۇ تاپتا پېتىۋاتقان قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى ئۇنىڭ قامىتىگە، بولۇپمۇ يۇزىگە بۆلەكچە ئوماق تۈس بەرگەنىدى. ئۆمرۈمگە كەلگەندىن بېرى تۇنجى قېتىم ۋۇجۇدۇمدا زادىلا ئۇچرىتىپ باقمىغان ئاجايىپ بىر خىل يېقىملىقلىقنى سەزدىم. يۈرىكىمۇ بىرىنچى قېتىم غەلىتە، ماڭا يات دەرىجىدە ئاسقىپ كەتتى. پۈت - قوللىرىم ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك بوشىشىپ، پۈتۈن بەدىنىم ماغدۇرسىزلىنىپ كەتتى.

رىزۋانگۈل كوزىسىنى سۈغا توشقۇزۇپ بولۇپ قەددىنى كۆتۈردى. سول قولىنىڭ ئالقىنى بىلەن چاچلىرى توزۇپ ياپقان پېشانىسىنى سۈرتتى ۋە سەل - پەل قىيا بۇرۇلۇپ، ماڭا بىرىنچى قېتىمقىدەك بەختىيار كۈلۈمسىرىشىنى سۈزۈغا قىلدى. مېنى ئۇنىڭ سۆزلىرى ھوشۇمغا كەلتۈردى:

— مۇرات، نەي چېلىشنى توختىتىپ قويلىغۇ؟

گەپ قىلىشقا شۇنچە تەمشەلسەمۇ تىلىم تامىقىمغا چاپلىشىپ قالغاندەك تۇيۇلۇپ دۇدۇقلاپ كەتتىم:

— ئە... ھە... رىزۋانگۈل...

نېمىشقىدۇر خىجالەتچىلىك ئىچىدە بەدىنىم، بولۇپمۇ يۈزۈم ئوت ئىچىدە قالغاندەك قىزىپ كەتتى. قىز مېنى چۈشەندى بولغاي، قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇۋالدى:

— سىلىنىڭ چالغان نەيلىرى ناھايىتى مۇڭلۇق، يېقىشلىق، مەن ھەمىشە زوقلىنىپ ئاڭلايمەن، چالسىلا...

گەپ قىلالمىغانلىقىمدىن باش ئىشارىتى ئارقىلىق ماقۇل ئىكەنلىكىمنى بىلدۈرۈپ، ئۆزۈم ياسىۋالغان قومۇش نەينىڭ تۆشۈكلىرىگە

لەۋلىمنى باستىم. بۇ كىچىككىنە قومۇش نەيدىن قانداق ئاھاڭلار چىقىۋاتىدۇ، ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرگۈدەكمۇ ھالىم يوق، پۈتۈن ئەس - يادىم رىزۋانگۈلگىلا بەند بولۇپ قالغانىدى. ئۇ نەينى تىڭشاپ، سۈغا قارىغىنىچە ئولتۇراتتى. ئۇزۇن چاچلىرى مۇرىسىدىن ئارتىلىپ ئالدىغا چۈشكەن بولۇپ، ماتا ئىشتان يېپىپ تۇرغان تىزى ئۈستىدە يۆگىشىپ ياتاتتى.

بىردەمدىن كېيىن ئۇ بىرى بۇيرۇغاندەك ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىنى يەردىن ئېلىپ ماڭا لەپىدە قارىدى. زىناقلىرى ئۈستىدە قۇياش نۇرىنىڭ ئاخىرقى ئەكسى يالتىرىدى. مەن داۋاملىق چالغۇدەك جۈرئەتتىن مەھرۇم بولۇپ نەينى لەۋلىمدىن ئاجراتتىم ۋە ئۇنىڭدىن قامىشىپ كەتكەن كۆزلىرىنى قايسى تەرەپكە قاچۇرۇشنى بىلەلمەي قالدىم.

— رەھمەت سىلىگە، — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ.

— بۇنىڭ نېمىسى رەھمەتكە ئەرزىر...؟ — دېدىم مەن گاڭگىراپ، — ئە... ئەگەر... سىلىلا خالىسىلا ھەمىشە... چالسام دەيمەن...

رىزۋانگۈل ۋىللىدە قىزاردى. ئۇ كۈلۈمسىرىگەندە ھېلىقى قىزىللىق چىرايىغا تېخىمۇ گۈزەللىك بەرگەنىدى:

— ئۇنداقتا، سىلىگە تېخىمۇ رەھمەت...

ئۇ كوزىسىنى ئەپلىكىنە كۆتۈرۈپ، يېنىك دەسسەپ كېتىپ قالدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىمچە قالدىم. ئەنە، ئۇ بارغانسېرى يىراقلاشماقتا ۋە كىچىكلىمەكتە. لېكىن، ئۇ نېرىسىغا كېتىۋاتماي، مەن تەرەپكە كېلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى...

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ مەن نەينى يەنىمۇ كۆپ، ئىشتىياق ۋە مۇھەببەت بىلەن چالىدىغان بولدۇم. بۇرۇنلاردا ئەتىگىنى چالمايتتىم. ئەمدى پۈتۈن يېزىنى نەي ئاۋازى ئويغىتىدىغان بولدى. بۇرۇنلاردا قوي ھەيدەپ جاڭگالللىققا بېرىش ياشاش زۆرۈرىيىتى ئۇچۇنلا كېرەكتەك تۇيۇلسا، ئەمدىلىكتە، جاڭگالللىقتىمۇ ئۆزگىچە بىر مەنە بارىدەك، ئۇ مېنى چاقىرىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. رىزۋانگۈل سۇ ئالغان ئۆستەك بويىدا ئولتۇرۇپ نەي چېلىشىمنى ئۇچۇن تېخىمۇ كۆڭۈللۈك ئىدى. سۈلار

پىچىرلىشىپ ئۇن قوشۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . ئەتىدىن ـ ئاخشامغىچە كۈنىنى بەكمۇ تەسلىكتە كەچ قىلاتتىم . كۇن ئولتۇرۇپ ، شەپىقى قالغاندا بولسا يېزا تەرەپكە بويۇنداپ قاراپ ، نەينى ئېخىمۇ چىك پۇۋلەپ ، رىزۋانگۇلنى چاقىراتتىم .

ئۇ ھەركۈنى ئۆز ۋاقتىدا ، ئۆز قەرىلدە بىر خىل قەدەم تاشلاپ ، شەپەق نۇرىغا كۆمۈلۈپ ، ئۆستەك بويىغا كېلەتتى . بىز گەپ ـ سۆزسىز سالاملىشاتتۇق ۋە بىر ـ بىرىمىزگە غۇلاچچە ئارىلىق قالدۇرۇپ ئولتۇراتتۇق . مەن نەي چالاتتىم ، ئۇ ئاڭلايتتى . بۇنداق ئولتۇرۇش ماڭا ئىككىمىز سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغاندەك ، سۆزلىرىمىز تۈگىمەي داۋامىنى ئەتە كەچتە يەنە سۆزلىشىشكە ۋەدىلىشۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

كۈنلەر مەرۋايىتتەك ھەپتە ـ ئايلار يىپىغا تىزىلىۋەردى . ئىككىمىز يەنىلا گەپ ـ سۆز قىلىشماي ، بېقىپ ـ قارىشىپ ئۆتىۋەردۇق . بىراق ، گەپ ـ سۆزسىزمۇ بىر ـ بىرىمىزنى چۈشىنىدىغان بولۇپ كەتكەنىدۇق . ياز ئاخىرىغا بارغاندا رىزۋانگۇل مۇرىسىنى مۇرەمگە تەگكۈزۈپ ئولتۇرىدىغان بولدى ، ئاندىن بېشىنى قويۇپ ئولتۇرۇش ئۆتكىلىدىن ئۆتتى . مەن ھامان قەدىردان نەيىمنى چالغىنىم چالغانىدى . قويلار سۇ ئىچىپ بولدۇ ، مەرىشىپ قويۇشدۇ ، ئاندىن بىر نەرسىنى چۈشىنەلەيدىغاندەك ، چۈشىنىپ مەنىسىنى يېشىپ بولغاندەك ، بۇ مەنە قىممىتىنىڭ تەسىرى بىلەن مەست بولغاندەك ماڭا ۋە رىزۋانگۇلگە قاراپ تۇرۇشقىنىچە جىمىپ كېتىدۇ . . . سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىۋېرىدۇ ، ئۇلار بىزگە زوقى كېلىپ ، زوقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي پىچىرلىشۋاتقاندەك ، ئىككىمىز تۇغرىسىدا ناخشا توقۇپ ، بۇنى سۇنىڭ ئايىغىدىكىلەرگە ئېيتىپ بېرىشكە ئالدىراۋاتقاندەك چېپىشىدۇ . . . كەچكى شەپەقنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى بىزنىڭ بېللە ئىكەنلىكىمىزدىن ھەسەت قىلىپمۇ ياكى ئىزا تارتىپمۇ ، ئىشقىلىپ ، غايىب بولۇشىدۇ . بىرىنچى يۇلتۇزلار كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ تۇنۇگۈن كۆرگەن بىز بىر جۇپنى قايتا كۆرگىنىدىن خۇشال بولغاندەك چاراقلىشىدۇ ۋە باشقا يۇلتۇزلارنىمۇ چاقىرغاندەك بولۇشىدۇ ، كۆكتە نۇرغۇن يۇلتۇزلار سەپكە تىزىلىدۇ . . . مەن پەقەت شۇ چاغدىلا كۆزۈمدىن

ئەگىگەن ياشلارنى سىرتقا چىقىپ كەتمەسلىكىدىن تۇسۇپ ، قىممەتلىك ھەمراھىمنى قىيماسلىق ئىلكىدە ئۇزىتىپ قويىمەن . ئۇمۇ ئايرىلغۇسى كەلمىگەندەك ھەر ئون ـ ئون بەش قەدەم مېڭىپ كەينىگە بۇرۇلۇپ قارايدۇ ۋە ئاستا ـ ئاستا مەندىن يىراقلاپ ، گۇگۇم بوشلۇقى ئىچىدە ئېرىپ كېتىدۇ .

رىزۋانگۇل ئىككىمىز ئۇزاق ۋاقىتلار ئاشۇنداق ئۆتتۇق . مەن بىر ـ بىرىدىن پەرقسىز ، مەنسىز كۈنلىرىمنىڭ ئورنىغا مەزمۇنلۇق ، مەنىلىك ۋە شۇ سەۋەبتىن قىممىتى مۆلچەرلىگۈسىز ئېشىپ بېرىۋاتقان شادلىق تولۇپ تاشقىلى كۈنلەرنى تېپىۋالغانىدىم . ھەركۈنى تاڭ بىلەن تەڭ جاگگالغا مېڭىۋېتىپ ، پاتراق كەچ بولۇشىنى زارىقىپ كۈتەتتىم . كەچ بولغاندا بولسا ۋاقىتنىڭ توختاپ قېلىشىنى ، شەپەقنىڭ غايىب بولماسلىقىنى ، يۇلتۇزلارنىڭ كۆرۈنمەيرەك تۇرۇشىنى تىلەيتتىم . شۇنداق بىر كۈن كەلدىكى ، رىزۋانگۇل بىلەن مېنىڭ يېڭىچە ھاياتىمىزدا ئاچچىق يۇتۇشقا ، كۆرۈشۈش ، مۇڭدىشىش ، ئايرىلىش تەرتىپلىرىنى بۇزۇۋېتىشكە توغرا كەلدى . ئۆزگىرىش بىز كۈتمىگەن شارائىتتا تۇيۇقسىز باستۇرۇپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن ، بۇنداق ئۇشتۇمتۇتلۇقنى قانداق قوبۇل قىلالىغىنىمنى ئەقلىمگىمۇ سىغدۇرالمايمەن : بىر ئاخشىمى بىز ھەر كۈندىكىدەك چاپلىشىپ ئولتۇراتتۇق ، بىر ـ بىرىمىزگە تويماي قارايتتۇق . مەن شۇ ھالدىمۇ ئۇنى ئۆزۈمگە تېخىمۇ يېقىن تارتماقچى ، گويا ئۇنىڭ بەدىنىنى ئۆزۈمگە قوشۇپلا بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇۋەتمەكچى بولاتتىم . ئۇنىڭ لەۋلىرىدىن تۇگمەس ـ پۇتمەس شېرىن لەززەت سۈمۈرەتتىم . . .

ـــ رىزۋان ! ـــ دېگەن قوپال ، شىددەتلىك ، ۋەھشي ئاۋاز كەلدى كەينى تەرىپىمىزدىن .

ھەر ئىككىمىز چۆچۈپ كەتتۇق . قىز چايان چاقماندەك قاتتىق بىر سىلكىنىپ قۇچقىمىدىن بوشاندى ۋە دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ، تىترەك تاۋۇش بىلەن :

ـــ دادا . . . ، ـــ دەپ پىچىرلىغىنىچە يەرگە قارىدى .

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم . ئۆستەك بويىدىن ئون قەدەمچە نېرىدا ،

قوم دۆۋىسى ئۇستىدە رىزۋانگۇلنىڭ دادىسى ھاشىم ئاخۇن تۇراتتى . ئۇ ئۆسكىلەڭ قاشلىرى ئاستىدىكى قالماقنىڭكىدەك قىسىق كۆزلىرىنى تېخىمۇ قىسىپ ، مەزگىلدىن بالدۇر ئاقارغان كەكە ساقلىنى توختىماي سىلاپ تارتىپ ، بىر قىزىغا ۋە بىر ماڭا غەزەپ بىلەن قارايتتى .

ــ ماڭ ، سۆيۈگىنى ئېلىپ ئۆيگە كەت ھاياسىز ! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ قىزى رىزۋانگۇلگە .

رىزۋانگۇل ئېڭىشىپ كوزىنى ئالدى . قەددىنى كۆتۈرگىچە بولغان ئارىلىقتا ماڭا لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ ، دادىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن يولنى سەل يان تەرەپتىن ئېلىپ كېتىپ قالدى . ئۇنىڭ باياتىنقى لەپپىدە بىر قارىشى ھېچقانداق مەنىنى ئىپادە قىلمىسمۇ ، ئۇنىڭ دىن ماڭا بولغان مۇھەببىتىنى ، بۇ مۇھەببىتىدە چىڭ تۇرىدىغان ئىرادىسىنى سەزدىم . ھاشىم ئاخۇن كۆزلىرى بىلەن قىزىنى نازارەت قىلىپ يىراقلىتىۋەتكەندىن كېيىن ماڭا بۇرۇلدى ، غەزەپ بىلەن بۇرنىنى تارتتى ۋە چاڭىلداپ تۇرىدىغان ئۈن بىلەن :

ــ مۇرات ، ئېشەك ئەمگەن ھارىمى ، بۇ نېمە قىلغىنىڭ ؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى .

ئۇنچىقمىدىم . ئۇنىڭ تىللىشى ، سوئالى تەسىر قىلمايتتى ، كاللامدا بولسا سادىر بولغان ئۆزگىرىشكە ماسلىشالىغۇدەك پىكىرمۇ يوق ئىدى .

ــ سەن پاك قىزىمنى يولدىن چىقىرىپ نېمە قىلماقچى ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ يەنە ئاچچىق بىلەن .

نېمە قىلغانلىقىمنى ، نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىمنى بىلمەيتتىم . رىزۋانگۇل بىلەنمۇ بۇ ماۋزۇ ئۈستىدە سۆھبەتلىشىپ باقمىغانىدىم . ئەمدىلىكتە ھاشىم ئاخۇن بۇنى سورىغاندا ، مەنمۇ ئۆز ــ ئۆزۈمدىن سورىدىم : « نەچچە ۋاقىتتىن بېرى نېمىلەرنى قىلىپ يۈردۈك . كېيىن نېمە قىلماقچىدىك ، ئەمدى نېمە قىلسەن ؟ . . . » تەبىئىيكى ، بۇلارنىڭ بىرەرىگىمۇ جاۋاب بېرەلمەيتتىم .

ھاشىم ئاخۇن خىلىغچە جىمجىت تۇرۇپ كەتتى . مەندىن جاۋاب چىقمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ سەل پەسكارىغا چۈشتى ــ دە ، ئۇنىنى

پەسرەك ، مۇلايىمراق چىقىرىپ سورىدى :

ــ سىلەرگە قانچىلىك ۋاقىت بولدى تۇزكورلار ؟

ــ بىر يىلغا يېقىن . . . ، ــ دەپ جاۋاب بەردىم ئۇ ئاڭلىيالمىغۇدەكلا ئاۋازدا .

ــ ھىم ، ــ ئۇ ساقلىنى يالماپ ــ يالماپ پۇركۈپ چىقىرىۋەتتى . ئاتتەك ئېغىر پۇشۇلدىدى ۋە ئاچچىق بىلەن تەھدىت سېلىپ بۇيرۇق بەردى ، ــ سەن يېتىم ئوغلاق ، ئۇنىڭ بېشىنى يەنە ئايلاندۇرىمەن دەيدىغان بولساڭ ، پۈت ــ قولۇڭنى چېقىپ ، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن ، يوقال كۆزۈمدىن !

ئۇ شىددەت بىلەن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ، ئېگىز بوينى سەل مۆكچەيتكىنىچە يېزا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى . « ئاشۇ ئاچچىقى بىلەن ئۆيگە قايتىپ بېرىپ رىزۋانگۇلگە ئازار بېرەرمۇ ؟ » دېگەن ۋەسۋەسە كۆڭلۈمنى پاراكەندە قىلىپ ، كېچىچىمۇ ئۇيقۇ بەرمىدى .

مەن كۈتكەن كۆڭۈلسىزلىك ئەتىسى ئاخشىمىلا سادىر بولدى : رىزۋانگۇل ئۆستەڭ بويىغا كەلمىدى . ئۇلار ئىچىدىغان سۇنى مەسچىت ئالدىدىكى كۆلدىن توشۇيدىغان بولغانلىقى ئېنىق ئىدى . شۇ كۈنى پادىنى ناھايىتى كەچ قايتۇردۇم . نۇرغۇن كىشىلەر قويلىرىنىڭ تويمىغانلىقى ، شۇنداق تۇرۇپ ۋاقتىدا قايتمىغانلىقى ئۈچۈن مېنى يېتىمدىن يېتىمگە ، ھارامىلىقتىن ھارام‌لىققا سېلىپ تىللاپ كەتتى . بىراق ، ماڭا بۇلارنىڭ بىرىمۇ تەسىر قىلغىنى يوق ، ئەس ــ يادىم رىزۋانگۇلدە ئىدى . ئۇنىڭغا شۇ قەدەر كۆنۈپ كەتكەنىدىمكى ، ئەمدى ئۇنىڭسىز ئۆتكۈزىدىغان ئاخشامنىڭ مەن ئۈچۈن زەررىچە قىممىتى قالمىغانىدى .

رىزۋانگۇل ھامان كەلمەيتتى . ئاردىن ھەپتە ئۆتتى ، ئون كۈن ئۆتتى ، ئۇ يەنىلا قارىسىنى كۆرسەتمىدى . كۆز ئالدىمدىكى يېزا يېزىلىقتىن قالدى ، قويلار قوي ھالىتىدە كۆرۈنمەيتتى . گېلىمدىن تاماق ئۆتمەيتتى ، كېچىلىرى ئۇيقۇ يېقىن كەلمەيتتى . . . ئاردىن ئىككى ھەپتە ئۆتەي دېگەندە بولالمىدىم . كەچۈرۈۋاتقان كۈنلەردىن جاق تويدۇم . بىر كۈنى پادىنى بۇلاق بېشىغا ئوتلاشقا قويۇۋېتىپ ، چىك چۇش مەھەلدە

يېزىغا قايتتىم ۋە قوناقلىقلار ئارىسىدىن رىزۋانگۈلنىڭ چالما بىلەن قويۇ-
رۇلغان ئۆيىگە يېقىنلاپ باردىم . ئۆينىڭ ئەتراپى باراقسان ئۆسكەن
سۈپۈرگىلىك بولغانلىقتىن ، مېنى قارشى تەرەپتىكى كۆزلەردىن
ساقلايتتى . سۈپۈرگىلەرنىڭ كەينىدىن رىزۋانگۈلنىڭ ئۆيى ئالدىنى
بىمالال ، ئوچۇق كۆرەلەيتتىم . ئۆينىڭ ئالدى ئىككى كىگىز ئورنى چوڭ-
لۇقىدا بوش ، بىكار ئىدى . توغراق بادرىلىرى نېرى - بېرىلا ياسالغان
چەللىگە ئارتىلغان ئاپتاپپەرەس ، قوناق شاخلىرى ئارىسىدىن چۈشكەن
كۈن نۇرى ئۆي ئالدىدىكى هېلىقى بوش يەردە ئالقاندەك - ئالقاندەك
گۈل هاسىل قىلغانىدى . شۇ تاپتا ئۆي ئالدىدا هېچكىم يوق ئىدى . ئە-
شىكىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىدىن قارىغاندا ئۆيدە ئادەم بار ئىدى . مەن
دىمىق ، ئىسسىق ، چۈشۈن ، كۆكۈيۈنلەرنىڭ چېقىشى كەلتۈرگەن ئازابتىن
كۆرە ، ئۆي ئىچىدىكىسى ئۇنىڭ دادىسىمىدۇ ، ئانىسىمىدۇ ، ئۆزىمىدۇ ، يا
بولمىسا ئۇلارنىڭ هەممىسىمىدۇ ، ياكى ئۇ باشقا بىر ياقتا كېتىپمۇ قالغان-
مىدۇ ؟ . . . دېگەن ۋەسۋەسىنىڭ ئازابىدىن قېينىلاتتىم .

ماڭا ئۇزاق كۈتۈشكە توغرا كەلدى . ناهايەت ، ئۆي ئىچىدىن
يېنىك قەدەم ئاۋازى كەلدى ، كېيىن يالاڭ ئاياغ رىزۋانگۈل قاتتىق يەرنى
گۈس - گۈس دەسسەپ چىقىپ كەلدى . يۈرىكىم ئۇرۇشتىن توختاپ
قالغاندەك بولۇپ ، دېمىمنمۇ ئالالماي قالدىم . . . ئۇنىڭ قولىدا جوغىسى
سۇنغان بىر ئىۋرىق بولۇپ ، سىرتقا نېمىشقا چىققانلىقىنى ئۇققلى
بولمايتتى . مەنمۇ بۇ تەرەپلەر بىلەن هېسابلىشىپ يۈرمەيلا پۈتۈم ئاستىدىن
قاتتىق ياڭاقچىلىك بىر چالما ئېلىپ ئۇنىڭغا قارىتىپ ئاتتىم . تەلىيىمگە ،
چالما ئۇنىڭ تىزىغا تەگدى . رىزۋانگۈل چۆچۈپ توختاپ ، سەگەك
كۆزلىكىنىڭ ئېتىكىگە بىر قارىدىيۇ ، دەرهال نەزەرىنى مەن يوشۇرۇنۇپ
تۇرغان سۈپۈرگىلىككە يۆتكىدى . تەقەززالىقىم ئېشىپ كەتكەنىدى . مەن
سۈپۈرگىلەرنى ئىككى تەرەپكە قايرىپ ئۇنىڭغا كۆرۈنۈش قىلدىم . شۇ
چاغدىكى ئېڭىمدا ، ئۇ مېنى كۆرگەندىن كېيىن كەينىگە بۇرۇلۇپلا ئۆي
ئىچىگە قاچىدۇ ياكى ئادەم بارمۇ ؟ ئوغرى كەلدى ! دەپ توۋلايدۇ ، دې-
گەندەك ماڭا زىيانلىق تەسەۋۋۇرۇمۇ بار ئىدى . ماڭا ئوخشاشلا

ئۇچرىشىشقا بولغان تەقەززالىقنى بىلدۈرۈپ ، ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كېلىدۇ
ياكى ئۆيدە دادىسى بىلەن ئانىسى بولمىسا مېنى چاقىرىشمۇ مۇمكىن ،
دەيدىغان ئارزۇيۇمدىكىدەك تەسەۋۋۇرۇمۇ بار ئىدى . ئۇ ئوندىقىنمۇ ،
بۇندىقىنمۇ قىلمىدى . مېنى مۇشۇ پەيتته ، مۇشۇنداق ئەهۋالدا كۆرۈشنى
ئويلىمىغانلىقتىن بولسا كېرەك ، چۆچۈپ « ۋاي » دېگىنىچە قىسقا پىغان
چىقاردى ۋە دەرهال كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى چىشلەپ ، ئەتراپقا
ئالاقزادىلىك بىلەن قاراپ قويدى . ئاندىن ئۆينىڭ ئوچۇق ئىشىكىگە بۇ-
رۇلۇپ بىر قاراۋېلىپ ، مەن تەرەپكە چاققان ، ئاۋاز چىقارماسلىققا
تىرىشىپ يېتىپ كەلدى . سۈپۈرگىلەرنىڭ چېڭىنى هەممە يېرىگە يۇقتۇ-
رۇپ ، قۇچىقىمغا تاشلاندى .

— رىزۋانگۈل . . . ، — دېدىم تىترەپ . كۆڭلۈمده جىق گەپلەر
بولسىمۇ بىر - بىرلەپ ئېيتىشقا قۇربىم يەتمەيتتى .

— يۇر مۇرات ، قوناقلىقنىڭ ئىچكىرىسىگىرەك كېتەيلى ، — دېدى
ئۇ مەندىن سالماق ، جۈرئەتلىك هالەتته .

سۇ يېتىشمىگەنلىكتىن باراقسان ئۆسىلمىگەن شالاڭ قوناقلىقتا يۈز
قەدەمچە مېڭىپ توختىدۇق ، ئېگىزرەك ، قۇرۇق بىر يەردە ئولتۇردۇق .
ئاۋۋال تىنىق ئالالمىغۇدەك سۆيۈشتۇق . كېيىن ئۇ بۇقۇلداپ يىغلاپ
كەتتى . « نېمە بولدۇڭ ؟ » دەپ سوريالمىدىم ، مۇڭاپىق سۆز بىلەن تە-
سەللىمۇ بېرەلمىدىم . بۇلارنىڭ ئورنىغا ئۇنى باغرىمغا تېخىمۇ چىڭ بېسىپ
توختىماي سۆيەتتىم . ئۇنىڭ لەۋلىرىگە ، ئۈزۈلمەي ياش قۇيۇلۇپ تۇرغان
كۆزلىرىگە ، تۇپا باسقان مەڭزىگە ، ياش ئېقىنى تالا - تالا چىقارغان
ئىزلارغا قانماي سۆيەتتىم . . .

خىلىدىن كېيىن ئۇ ئېسەدەپ تۇرۇپ :

— مۇرات ، بىز نېمىشقا مۇشۇنداق بەختسىز ؟ — دېدى .

— نېمە بولدۇڭ گۈلۈم ؟ — سورىدىم كۆڭلۈم بىر پېشكەللىكنىڭ
يۈز بېرىشىنى سەزگەندەك بىئارام بولۇپ ، — بىز نېمىشقا بەختسىز بولە-
دىكەنمىز ؟

— دادام ئالدىنقى قېتىم سەن بىلەن بىللە ئولتۇرغىنىمنى كۆرگەن

ئاخشىمى مېنى يېرىم كېچىگىچە قاتتىق ئوردى . مەن ئۇچ كۈنگىچە قوپالماي ياتتىم . . .

شۇ تاپتا بىرى مېنى دۇمبالاۋاتقاندەك پۇتۇن بەدىنىمگە ئاغرىق كىرىپ كەتتى . ئەمما ، ئۇنىڭ بويۇن ، يەلكە ، دۇمبىلىرىنى سىلاپ :

— تاياق يېگەن يەرلىرىڭدىن جەننەتتە گۈل ئۈنۈپ چىقىدۇ ، گۈلۈم ، — دەپ تەرىكرارلىدىم .

— ئۇ مېنىڭ سەن بىلەن ئۇچرىشىشىمنى چەكلىدى ، — ئۇ يېگىنباشتىن ياش تۆككىلى تۇردى ، — يەنە كۆرۈشىدىغان بولساڭ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن ، دەيدۇ . . .

ھاشىم ئاخۇن مېنىمۇ قورقۇتقانىدى . ئۆز قىزىغا ئاشۇنداق دېيىشى تېخىمۇ تەبىئىي ، دەپ ھېس قىلاتتىم . شۇڭا ، ئۇنى ، شۇ قاتاردا ئۆزۈمنىمۇ بەزلىمەكچى ھەم ئۆزۈمگە ، شۇ قاتاردا ئۇنىڭغىمۇ جۇرئەت بېرىش ئۈچۈن :

— ئۇ دېسە دەۋېرىدۇ ، سەنلا خالساڭ بىز يەنە كۆرۈشۈۋېرىمىز ، قارا ، مانا ھازىر كۆرۈشتۇققۇ ؟ — دېدىم .

رىزۋانگۈل :

— ئۇغۇ شۇنداق . . . ، — دېدى ۋە ئۆزىنى بىلىنەر - بىلىنمەس نېرىغا تارتىپ ، پەس ئاۋازدا خورسىنىپ داۋام قىلدى ، — ئانامنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ ئېيتقىنىغا قارىغاندا مېنى توختى توقامغا توقاللىققا بېرەرمىش . . . ، — ئۇ ئەمدى ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ يىغلاپ كەتتى ، — دادام سېنى بىر ياقلىق قىلىۋەتمىسەم بالا تېرىيدىكەنسەن ، دەۋاتىدۇ . . .

پۇتۇن ئەزايى بەدىنىمنى تىترەك قاپلاپ كەتتى . توختى توقام دېگىنى يېڭا ئاقساقاللىنىڭ ئىنىسى بولۇپ ، شۇ كۈنلەردە ئۇچ خوتۇنلۇق ئىدى . ئۇنىڭ تۇنجى ئوغلىنىڭمۇ ئىككى خوتۇنى بار ئىدى ، ئۇلار يېڭىدا ئەڭ باي ئادەملەر بولۇپ ، رىزۋانگۈلنى ئۇنىڭغا چېتىش ئەقلىمگە زادى سىغمايتتى .

— بۇ . . . بۇ نېمە ئۇچۇن ؟ — دېيەلىدىم ئاخىر .

— بىز توختى توقامغا قەرزدار ئىكەنمىز . . . مېنى ئۇنىڭغا

بەرسە . . . ئۇ قەرزىمىزنى كۆتۈرۈۋېتەرمىش ، — قىز يەنىلا يىغلاپ كەتتى .

ئاستا - ئاستا بېشىمغا تەپكەن قان جايىغا چۈشتى . رىزۋانگۈل بىلەن بىر يىلغا يېقىن ئىچەكىشىپ يۈرگەن بولساممۇ ، قىز - يىگىتلەرنىڭ تۇيى قىلىپ قوشۇلۇشى تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئادەت ، ھاياتتىكى قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان قانۇنىيەت ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئىككىمىزنىڭ كەلگۈسىدە شۇنداق ياشىشىمىز مۇمكىن ياكى ئەمەسلىكى توغرىسىدا پاراڭلىشىپ باقمىغانىدۇق . توختى توقام قىزنى سورىغان بولسا مەندە ئۇنىڭغا تەڭ كېلىدىغان بايلىق يوق ، تاقابىل تۇرغۇدەك كۈچ تېپىلمايتتى .

قانچىلىك ئولتۇردۇم ، بىلمىدىم . رىزۋانگۈلنىڭ سوئالى ئېسىمگە كەلتۈردى :

— سەن قانداق ئويلاۋاتىسەن مۇرات ؟

— مەن قانداق ئويلاي ؟ — يەنە بىر مۇنچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئىچ - ئىچىمنى ئۆرتەۋاتقان پىغاننى باسالماي ئۇھ تارتىپ جاۋاب بەردىم ، — مەندە پەقەت سېنى جېنىم بىلەن تەڭ ياخشى كۆرىدىغان يۈرەكلا بار ، ئەمدىلىكتە بۇ يۈرەكنىڭمۇ پارە - پارە بولۇشتىن باشقا چارىسى يوق . مېنىڭ ئۆيۈم يوق ، مال - مۈلكۈم يوق ، كىيىم - كېچەك ، ھەتتا بىردەم - يېرىمدەم ئارام ئالىدىغان سايەمۇ يوق . . .

— سەن مەندىن خاپا بولمىغانسەن مۇرات ؟

— مەن ساڭا كۆڭلۈمگە كەچكىنىنى دېدىم رىزۋانگۈل ، سەندە مېنى خاپا قىلىدىغان سۆز ياكى ھەرىكەت سەزمىگەن تۇرسام . . .

قىز ھامان يىغلايتتى . ئۇنىڭ پالاكەت توغرۇلۇق يەتكۈزگەن خەۋىرى مېنىمۇ ئۇنىڭغا ئارىلىق ساقلاپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر قىلماقتا ئىدى . مېنىمۇ يىغا تۇتتى ، يىغلىسام ئاۋازىمنى توسۇيالىغۇدەك كۈچ تېپىلمايدىغانلىقىنى سېزەتتىم .

— يۇرىكىمنى ئەزمىگىن رىزۋانگۈل ، — نېمە دېسەم مۇۋاپىق بولۇشىنى بىلمەيتتىم ، — سېنى مەندىن تارتىۋالسا قانداق قىلارمەن ؟

سېنىڭ ئاشۇ قېرى ئېپلاسنىڭ ئۆيىگە بارىدىغانلىقىڭنى قىياسمۇ قىلالمايمەن . . .

— ئەمدى قانداق قىلىمەن ، بۇ بالا ـ قازادىن قانداق قۇتۇلىمەن مۇرات ؟

قىزنىڭ نالىسى يۇرىكىمنى ئېزىۋەتتى . ئۇ مەندىن ئۈمىد كۈتەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىغۇدەك سۆزۈممۇ يوق ئىدى . . . شۇ ئارىدا خۇددى يېنىمىزدىنلا چىققاندەك ئۇنىڭ دادىسىنىڭ خىرقىرىغان ، ئەمما چاڭگىلداق ئاۋاز بىلەن :

— رىز . . . ۋا . . . ا ن ! — دەپ توۋلىغان ئۈنى ئاڭلاندى .

قىز دىڭگىدە چۆچۈپ ، دەسسەپ تۇرۇپ كەتتى . مەنمۇ ئۈنى ئەگىشىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم . ھاشىم ئاخۇننىڭ ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى . قىز ئالدىراپ قول بىغىشىمدىن تۇتۇپ :

— سەن يەنە كېلەمسەن مۇرات ، مېنى تاشلىۋەتمەيدىغانسەن ؟ — دەپ سورىدى يېلىنغاندەك ئاھاڭ بىلەن .

— سەن سۇغا بارمامسەنا ؟

رىزۋانگۈل ئۆي تەرەپكە بويۇنداپ بىر قارىۋېتىپ ، ئالدىراپ جاۋاب بەردى :

— مېنى ئۇ تەرەپكە بارغۇزمايدۇ ، سۈنى ئەمدى كۆلدىن ئەكىلىۋاتىمەن . . . ئەگەر ساڭا ئەپلىك بولسا چۈشتىن سەل بۇرۇن ياكى پېشىندىن يېنىپ كېلەرسەن ، بۇنداق چاغلاردا ئاتا ـ ئانامغا ئاش ـ تاماق ھازىرلايمەن ، دەپ مەن ئۆيگە قايتىپ كېلىمەن ، ئۇلار ئېتىزدا قالىدۇ . . . ، — ئۇ مەندىن ئىككى قەدەمچە يىراقلىشىپ قوشۇپ قويدى ، — بىز ھېچبولمىسا دىدار كۆرۈشۈۋالالايمىز . . .

قىزنىڭ دادىسى يەنە ۋارقىرىغىلى تۇردى . رىزۋانگۈل يۈگۈرۈپ دېگۈدەك يېنىمغا كېلىپ مېنى قۇچاقلاپ سۆيدى ـ دە ، « خۇدايىمغا ئامانەت » دېگىنىچە قوناق شاخلىرى ئارىسىدىن ئاۋايلاپ ئۆتۈپ ، كۆزدىن غايىب بولدى . قوناق شاخلىرىنىڭ شاراق ـ شۇرۇقى تۇگىگۈچە مىدىرلىماي تۇرۇپ قالدىم . كېيىن كەينىمگە بۇرۇلۇپ ، قوناقلىقنىڭ ئىگ

كىنچى تەرىپىدىن چىقىپ قويلىرىم تەرەپكە كەتتىم . ئىسسىقتىن قاچقان قويلار ئۆزىگە دالدا بولالىغۇدەك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئەرزىمەس سايىسى تۇۋىگە بۇرنىنى تىقىپ ، دىمىق ھاۋادىن ھاسىرىشىپ يېتىشاتتى . ئەس ـ يادىم رىزۋانگۈل ۋە ئۇ ئېيتقان شۇم خەۋەردە قالغاچقا ، قويلار بىلەن ھەپىلەشكۈممۇ كەلمەيتتى . ئىچىمنى چايان چېقىۋاتقاندەك يۈرىكىم چىداپ بولمايدىغان دەرىجىدە ئېچىشاتتى . بېشىم قېيىپ ، پۇت ـ قولۇم ماغدۇرسىزلانغان ھالدا ئۆستەڭنىڭ باش تەرىپىگە باردىم . سايىسى يوق پاكار ، شالاڭ چۆپلەر ئارىسىغا ئاران ئولگۇردۇم . نەم قۇم ئۇستىگە ئۆزۈمنى تاشلىۋەتتىم .

بىقىنمىغا بەلۋېغىمغا قىستۇرۇقلۇق نەي پاتتى . مەن جىمى ئەيىب مۇشۇ نەيدىكىدەك ، ئۇنى بەلۋېغىمدىن سۇغۇرۇپ چىقىرىپ دەسسەپ باشلىدىم ، نەي نەم ، بوش قۇمغا پېتىۋېلىپ سۇنمىدى . تىزىم ئۇستىگە قويۇپ ئىككى پارە قىلىۋەتمەكچى بولدۇم . ئۇ قىسقا بولغانلىقتىن سۇندۇرۇشقا ئىشلەتكەن كۈچۈم زايە بولۇپ كەتتى . ئاخىر چىدىيالماي تۆشۈكىگە قۇم تىنىپ قالغان بۇ قومۇشنى چىشلەشكە كىرىشتىم . نەي پارچىلاندى . ئۇنى سۇغا تاشلىدىم . لېكىن ، ئاچچىقىم بېسىلمىدى ، دەردىم يېنىكلىمىدى . خىيالىمغا بولسا : « توختى توقام ، ھۇ پىت يەپ كەتكەن ئىتنىڭ بالىسى . ساڭا رىزۋانگۈلدىن باشقا ئولجا يوقمىدى ؟ » دېگەن ئېچىنتۇ پىكىرلەر كېلىۋالدى . ئاندىن رىزۋانگۈلنىڭ دادىسى ھاشىم ئاخۇن ئاكىغىمۇ غايىبانە قورساق كۆپۈكى قىلاتتىم : « قىزىڭنى ئۆزۈڭدىنمۇ چوڭ ئادەمگە ياتلىق قىلىشقا ماقۇل دېگىنىڭ نېمىسى ؟ قىزىڭنى قەرزگە ھېسابلاپ بېرىپ قەرزدارلىقىنىغۇ قۇتۇلارسەن ، قىزىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئاشىقىنىڭ كۆڭۈل قەرزىنى ئىككى دۇنيا قايتۇرالمايدىغانلىقىڭنى نېمىشقا يادىڭغا ئالمايسەن . . . ؟ » ئاۋازىمنى قويۇپ بېرىپ يىغلىۋەتتىم ، ھۆل قولۇمنى چىشلەپ ، كارامىتىپ چاپناپ ، ماڭلىيىمنى يەرگە ئۇردۇم . لېكىن ، ئازابىم ئازراق بولسىمۇ يەڭگىللىشەي دېمەيتتى .

« ئاھ خۇدا ، سەن نېمىشقا مېنى ئاتىسىز ـ ئانىسىز قىلىپ قويغانسەن ؟ — دەپ ناله قىلاتتىم ، — سەن نېمىشقا توختى توقامنى

باي ، مېنى يوقسۇل يارىتىپ قويغانسەن ؟ توختى توقام ھەركۈنى ھالۋا ، بەتتە ، مانتا يېگەندە ، مەن كۆل سۈيگە زاغرا نان چىلاپ يەيمەن ، ئۇ كۈنلىرىنى خوتۇنلىرى ئۈچۈن ئېشىنالماي يۈرىدۇ ، مېنىڭ بولسا كۆڭلۈم خالىغان رىزۋانگۈلنى كۆرۈشكىمۇ ھوقۇقۇم يوق ! ئۇ بايلىقتىن ، كۈچىدىن پايدىلىنىپ كىچىككىنە ، پەقەت گۈلخان چۆرىسىگە چۈشكەن چاچراندا ئوت ئۈچقۇنىچىلىك بەختىمگىمۇ چاڭ سېلىۋاتسا ، سەن بۇنداق ئادالەتسىزلىككە نېمىشقا يول قويىسەن خۇدا ؟ . . . »

ناله ـ نىدالىرىمغا جاۋاب يوق .

ـــ شۇنداق يارالغان دۇنيا بۇ ، ـــ دېگەندەك شىلدىرلايدۇ ئۆستەڭ سۈلىرى .

ـــ شۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھايات بۇ ، ـــ دېگەندەك چاراقلاپ يانىدۇ قۇياش ئاسماندا .

ـــ ئەزەلدىن ئۆزگەرمەي كېلىۋاتقان قائىدە شۇنداق ، ـــ دېگەندەك ۋېزىلداپ ، غوڭۇلداپ يۈرۈشىدۇ چۈشۈن ، كۆكۈيۈنلەر .

ئۆستەڭ بويىدا ، ھۆل قۇم ئۈستىدە دۇم پېتىم يېغلاپ ياتتىم . قاراڭغۇ چۈشكەندىلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ يېزىغا قايتتىم . ھەركۈنى قايتىدىغان چاغدا قويلارنى سانايتتىم . بۈگۈن كارىمۇ بولمىدى . ئۆزۈملا كېتىۋەردىم . لېكىن ، ھايۋان جېنىدا ماڭا ساداقەتمەنلىك قىلىپ ، مەن مېڭىشىم بىلەن ئۇلارمۇ كەينىمدىن ئەگىشىپ كېلىشتى . بەختكە يارىشا قويلارنىڭ ئىگىسى مەن كەچ قالغاچقا قويلىرىنىڭ يولىغا قاراپ تالاغا چىققانلىقتىن ، ھەركىم ئۆز قويىنى ئۆزى تونۇپ تۇتۇشۇۋالدى . ئۇلار قويلارنىڭ كەينىدىن ھەيدەپ كەلمەي ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئەگەشتۈرۈپ كەلگىنىمدىن ئۆزلىرىچە بىر مەنە تېپىپ ، بىر مۇنچە سوئاللارنى سوراشتى . قۇلقىمغا گەپ ياقامدىغان ؟ بىرىگىمۇ جاۋاب بەرمىدىم . ئۇلار ھەر نېمىلەرنى دەپ تىللاشتى ، تىللاشلىرىغىمۇ پىسەنت قىلىپ كەتمىدىم .

شۇ ئاخشىمى مەزىن ئاخۇنۇم مەن ئۈچۈن قويۇپ قويغان بىر كومو يومداننىمۇ ئىچمەي ، ئۆزۈمنىڭ كاتىكىمگە تىقىلۇۋېلىپ ، كېچىچە خۇداغا ناله قىلىپ چىقتىم . ئۇيقۇمۇ رىزۋانگۈل ، چۈشۈمۇ رىزۋانگۈل ئىدى .

لەۋلىرىم بولسا خۇدادىن ئىككىمزگە ئەركىنلىك ، توختى توقامغا زاۋاللىق ، ھاشىم ئاخۇنغا ئىنساپ تىلەش بىلەن يۈمۈلماي تاڭ ئاتقۇزدۇم . يېغلاش ، ناله قىلىش بىلەن ئىككىمزنىڭ بېشىغا كەلگەن ئاپەتنى قاچۇرغىلى ، قارغاش ، سۆكۈش بىلەنمۇ توختى توقامنىڭ قارا كۆڭلىنى ئاقارتقىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتىم . ئەمما ، بىلگىنىم بىلەن ئۇنداق قىلماي ، باشقىچە قىلىدىغانغا نېمە چارەم بولسۇن ؟

ئەتىسى ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرالمىدىم . ئادەتتىكى كۈنلەردە بامداتتىن يانغان كىشىلەر قويلىرىنى ئىشىك ئالدىغا ئاچقىچە ، ئىلىپ كېتىشمىنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى . بۈگۈن ئۇلار چوپانىنىڭ يوقلۇقىنى تۇنجى قېتىم ئەمەلىيەتتە ھېس قىلىشتى بولغاي ، ئەجەبلىنىپ مېنى يادىغا ئېلىشىپ مەسچىتكە كېلىشتى . كۈن چىقماي قالغان بۇلۇتلۇق كۈنلەرمۇ بولىدۇ ، كىشىلەر بۇنىڭدىن ھەيران قېلىشمايدۇ . ئەمما ، مەن ھازىرغىچە مەيلى ئوچۇق ، مەيلى تۇتۇق ، مەيلى قار ياكى يامغۇرلۇق كۈنلەردە بولسۇن ، ھامان قوي باققىنىم باققان بولغاچقا ، بۇنىڭغا شۈكىدەر كۆنۈپ كەتكەن يېزا ئەھلى بىر كۈن ئورنۇمدىن تۇرالمىغىنىمغا ئەجەبلىنىپ ھەيران قېلىشتى . ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ تىللىغانلارمۇ ، سىرتتا تۇرۇپ تىللىغانلارمۇ بولدى . بەزىلىرى بولسا غۇدۇراپ تۇرۇپ ھاقارەت قىلاتتى :

ـــ قورسىقى تويدى بولغاي بۇ يالاڭتۆشنىك !

ـــ ئۆيى بولمىغاندىكىن غېمى يوق ـ دە ؟ غەمسىز ئادەمنىڭ كۆڭلى قارا بولىدۇ ، كۈندۈز بىلەن كېچىنى پەرق ئەتمەي ئۇخلاۋېرىدۇ . . .

ـــ بىكارلىق نادىن سەمرىپ قوپالماي كەتكىنى . . .

ـــ پۈتۈن بىر يېزىنى يەپ يالمىغان يالماۋۇز بولغاندىكىن گېپى يوغناپ ، گەدىنى قوپۇۋالغان گەپ . . .

ھېچكىمگە ھېچنېمە دەپ جاۋاب بەرمىدىم . جاۋاب بەرگۈدەك سۆزۈمۈمۇ يوق ئىدى . تەنە ـ تاپىلارنى ئاڭلاپ ياتقاندىن كۆرە قوپۇپ كېتەي دېسەم ماغدۇرۇم يوق ، تۇرالمايتتىم .

مەزىن ئاخۇنۇم كىرىپ ئەھۋال سورىدى . گەپ قىلمىغان بولساممۇ

پەشانەمنى تۇتۇپ بېقىپ ، جامائەتنى پەسكويغا چۈشۈرىدىغان گەپلەرنى قىلدى :

— ئۇمۇ ئادەم جامائەت ، ئاغرىپ قاپتۇ . تونۇردا ياتقاندەك يېتىپتۇ ، بۇگۈنچە قوي ، ئۆچكىلىرىگىلارنى ئېغىلىگىلاردا باققاچ تۇرار سىلەر . . .

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاچچىق تەنە ، مەسخىرە بىلەن كۆمىدىغانلار چىقتى :

— يېتىم ئوغلاق ، بالدۇرراق مۆرىشى كېرەك ئىدى !

— تۇنۇگۈندىن خەۋەر بەرگەن بولسا ، مالليرىمىزغا قارايدىغان ئادەم بىلەن يەم ـ خەشەك تەييارلاپ قويمايتتۇقمۇ ؟

— ئۆلەر ھالەتتە بولمىغاندىكىن تاپتەك ياتماي ، قوپۇپ قوي باققاچ ھەرىكەت قىلسا ساقىيىپ قالمامدۇ ؟

باشقا بەزىلەر تەرىپىمنى ئېلىپ مەزمۇن ئاخۇنۇمنى قوللاپ چىقتى :

— مۇسۇلمانغا لايىق گەپ قىلايلى جامائەت ، نېمە ، سىلەر ئاغرىپ تارتىپ قالمىغانمىدىگلار ؟

— مۇشۇ كۈنگىچە بۇ بالىنىڭ « ۋاي » دېگىنىنى ئاڭلىمىغاندۇق . بويتۇ ، تاۋى بولمىسا بىر ـ ئىككى كۈن يېتىپ ئارام ئالغاي . . .

— ئۆلىمەن دەپ ياتقان ئادەمنىڭ بېشىغا تۆپىلەپ تەنە تېشى ياغدۇرماي ، مېلىگىلارغا ئىچ ئاغرىتىدىغانلار سۈيۈق ـ سەلەڭ بىرەر پىيالە ئاش ئېلىپ كەلسەگىلارچۇ !

كىشىلەر ئاستا ـ ئاستا تارقاپ كېتىشتى ، مەسچىت ئىچىمۇ جىمىپ كەتتى . كاتىكمىدىمۇ سەھەر تۇرۇۋالغان چۈشىنىلەرنىڭ غۇرۇلدىشى ئۆجىگە چىقىشقا باشلىدى . شۇ ئەسنادا ئىشىك ئېچىلدى ۋە ئەمدىلەتىن ئېتىۋاتقان تاڭنىڭ يورۇقىنى توسۇپ بىر گەۋدە بوسۇغىدىلا ئولتۇردى . (مەيلى كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، ئۆيگە كىرەلمەيتتى . چۈنكى ، « ئۆي » ئاتالغان بۇ كاتەككە يەنە بىر ئادەم سىغمايتتى .) ئۇ ئېغىر تىندى ، پۇشۇلداپ كەتتى ۋە نېمىشقىدۇر بىر نەرسە دەپ ئېغىز ئاچمىدى .

مەن ئۇنىڭ ماڭا دەيدىغان گەپلىرى باردەك ، قانداقتۇر بىر ئىچكى

سەۋەب تۇپەيلىدىن ئېيتالمايۋاتقاندەك ھالەتنى ھېس قىلدىم . ئېغىرلىشىپ كەتكەن بېشىمنى تەستە بۇراپ ئىشىك تەرەپكە قارىدىم ـ دە ، چۆچۈپ كەتتىم . بوسۇغىدا ئولتۇرغان كىشى ھاشىم ئاخۇن ئاكا ئىدى . ئۇ ئۆزىگە قارىغىنىمنى كۆرۈپ گېلىنى بوش قىردى ، خىرقىراق تاۋۇش بىلەن يەرگە قاراپ تۇرۇپ :

— ئاغرىپ قالدىڭمۇ بالام ؟ — دەپ سورىدى .

ئاۋازى شۇنچە مۇلايىم ، يېقىملىق ئىدى ۋە ئۆمرۈمگە كېلىپ تېخى ئاڭلاپ باقمىغان « بالام » دېگەن سۆزنى ئىشلەتكەنىدى . قەلبىم چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان بىرخىل ھارارەت تەسىرىدىن ئېرىپ ، ئۆزۈمنى زادىلا تۇتۇپ تۇرالماي پېغان سېلىپ يىغلاپ تاشلىدىم .

— يىغلىمىغىن بالام ، دىلىمنى ئەزمە ، — دېدى ئۇ ئۆزىمۇ كىرلەشىپ كەتكەن بوز يەكتەكنىنىڭ يېڭى بىلەن كۆزىنى سۈرتۈپ .

يىغىدىن خالاس بولماقچى بولۇپ ئۇرۇنۇپ باقتىم . بۇ ئۇرۇنۇشۇمدا خېلىدىن كېيىن ئۇنۇمنى تېشىمغا چىقارماسلىققا ئېرىشتىم . ئەمما ، تىنىمسىز ياشلار مەڭزىمنى يۇيۇشنى توختاتمايتتى .

— دادا . . . ، — دېدىم مەنمۇ تېخى ئۆزۈم ئەزەلدىن ئىشلىتىپ باقمىغان سۆزنى ئاغزىمغا ئېلىپ . شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، گېلىمنى بىرى بوغۇۋالغاندەك ئۇنۇم ئادەتتىن تاشقىرى تىترەپ چىقتى ، — مېنىڭ گۇناھىم نېمە ؟ بۇ ئالەمگە تىل ـ ھاقارەت ، دەشنام ئاڭلاش ئۈچۈنلا تۆرەلگەن بولغىيمىدىم ؟ مېنىڭمۇ خۇدا ياراتقان جىمى جانلىقلار قاتارىدا ئېرىشەي دېگەن كىچىككىنە بەختىمۇ ماڭا نېسىپ بولغۇسى كەلمىسە ، ياشايمەن دەپ جان قېينىشمىنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن ؟ . . .

— مېنى خىجىل قىلما بالام ، پۇچۇلىنىپ كۆيۈۋاتقان يۈرىكىمنى پارە ـ پارە قىلما ، — ھاشىم ئاخۇن ئاكا دۇدۇقلاپ سۆزلەيتتى . ئۇ سۆزلەۋاتقىنىدا كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلاتتى ، — ھەممىنى چۈشىنىمەن بالام . سېنىڭ نېمىشقا ئاغرىپ قالغىنىڭنىمۇ بىلدىم بالام . . . ئۆيدە رىزۋانگۈل يىغلايدۇ ، ئانىسى يىغلايدۇ ، مېنى ئۇلارنىڭ يىغىسىنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيدۇ دەمسەن ؟ ھەممىنى بىلىپ تۇرىمەن . . . ھەممىنى بىلگىنىم بىلەن

ماڭا نېمە ئىلاج ؟ . . .

ئۇ سۆزىنى داۋام قىلدۇرالمىدى . يىغا ئۇنىڭ بوغۇزىنى تۇتۇۋالغا-نىدى . ئەمدى كۆچۈمگە كەلگەندەك بولۇپ قالدىم ۋە سەل كۆتۈرۈلۈپ ، جەينەكلەپ تۇرغىنىمچە :

— قىزلىرىمۇ ، ئۆزلىرىمۇ نارازى ئىشقا نېمە ئۈچۈن بەل باغلايلا دادا ؟ — دەپ سورىدىم .

هاشىم ئاخۇن ئاكا ماڭا چەكچىيىپ قارىدى . يېڭىۋ بىلەن كۆزلىرىنى ، يۈزىنى سۈرتتى ۋە ئۇمۇ جىددىيلىشىپ :

— بوينۇمغىچە چۆكۈپ كەتكەن قەرزىمنى قانداق تۆلەيمەن ؟ — دېدى ئۇنىڭ كۆتۈرۈپ ، — قىزىمنىڭ يىغىسىغا چۆمۈپ تۇنجۇقۇپ ئۆلەي دېدىم ، ئۇنىڭ ناله - پىغانىدىن ئۆزۈمنى سىرتماققا ئاسايمۇ دېدىم . . . ، — بۇڭاينىڭ كۆزلىرى غەلىتە پارقىراپ كەتتى ، — خۇدا بۇ جاننى ئالمـ-غاندىكىن « يارەببىم » دەپ بىر ياقا يۇرتلارغا قېچىپ كېتەيمۇ يا ، دەيمۇ چەن سوقۇپ باقتىم . لېكىن ، . . . شۇ قەرزلەر هامىنى رىزۋانگۈلنىڭ گەـ-دىنىگە چۈشىدىغان گەپ ئەمەسمۇ ؟ . . .

ئۇ سۆزىنى ئېيتىپ تۇغقىمەيلا ئورنىدىن تۇردى ، كاتەكىنىڭ پەس ئىشىكىنى مۆلچەرلىمگەنلىكتىن بېشى دوققىدە ئۈستۈنكى كىشەككە تەگدى - دە ، بېشىدىكى رەڭگىنى بىلگىلى بولمايدىغان شاپاق دوپپىسى چۈشۈپ كەتتى . ئۇ دوپپىسىنى ئېلىپ ، قولىدا كۆتۈرگىنىچە گۈرسۈلدەپ دەسسەپ مەسچىتتىن چىقىپ كەتتى .

بىرھازادىن كېيىن مەن سەل ئېسىمنى يىغدىم . هاشىم ئاخۇن ئاكىنىڭ كاتىكىمگە كېلىشى غەلىتە ، قىزىق تۇيۇلدى ، ئەلۋەتتە ، ئۇ قىزى رىزۋانگۈلدىن ، هېچبولمىسا خوتۇنى ئارقىلىق قىزىنىڭ ئاغزىدىن مېنى يېقىتۇرىدىغانلىقىنى ، توختى توقامغا ياتلىق بولغۇسى يوقلۇقىنى بىلگەنلەـ-كىدە شەك يوق ، بۇلارنى ماڭا خەۋەر قىلىش ئۈچۈن كەلمىگەنلىكىمۇ ئېنىق . ئۇنداقتا ئۇ نېمىشقا كەلگەندۇ ؟ . . . ئويلا - ئويلا ، بىرلا سەۋەب بولۇشى مۇمكىن دېگەن يەرگە كەلدىم : دادا رىزۋانگۈلنى توختى توقامغا بېرىدۇ ، بەرمىسە ، يەلكىسىنى بېسىپ تۇرغان قەرزدىن قۇتۇلالمايدۇ . ئۇـ-

نىڭ بۇ قارارىغا مەنمۇ هەمدەملىشىپ بېرىشىم كېرەك ! يەنى رىزۋانگۈلنى بۇ تويغا رازىلىق بېرىپ ، تەقدىرگە تەن بېرىشگە ئۇنىتتىشىپ بېرىشىم كېرەك . . .

ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم . ماغدۇرسىزلىقىمنى ، بېشىم ئاز - تولا قېيىۋاتقانلىقىنى هېسابقا ئالمىغاندا ، ئاغرىپ قالغاندەكمۇ تۇرمايتتىم . كا-تەكتىن چىقتىم ، مەسچىت ئىچى جىمجىت ئىدى . ۋاقىت قوزا چۈشكە يېقىنلاپ قالغان بولۇپ ، بۇنداق چاغدا جىمى ئادەم پەقەت ئېتىزدا بولۇشلا مۇمكىن ئىدى .

مەسچىتتە ئۆزۈم يالغۇز قېلىپ كۆنمىگەنىدىم . تالاغا چىقاي دېسەم قىلىدىغان ئىشىم ، بارىدىغان جايىم يوق ئىدى . دۇنيانىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن ، لېكىن بۇ يېزىمۇ كۆز ئالدىمدا مەۋجۇت ئەمەسـ-تەك تۇيۇلاتتى . ئىچىمنى ئېچىشتۇرۇۋاتقان پىكىرلەردىن بىردەم بولسىمۇ قۇتۇلۇش ئۈچۈن بەربىر تالاغا چىقىپ ، باقاي دەپ ئويلىدىم ۋە مەسـ-چىتنىڭ شاللىرى بىر - بىرىدىن قېچىپ شالاقشىپ كەتكەن ئىككى قاناتلىق ئىشىكىدىن چىقىپلا هاشىم ئاخۇن ئاكىنى كۆردۈم . ئۇنىڭ بايا-تىن ئۈسۈپ تاشلىغان بېشى ياڭاقتەك هۇررەك بولۇپ ئىششىغان ، قولىدا تېخىچە مايلاشقان ، كىر شاپاق دوپپا تۇراتتى . ئۆزى بولسا مەسچىت سەيـ-نىسىدىن يىگىرمە قەدەمچە نېرىدىكى لەش بېسىپ كەتكەن كۆل بويىدا ، بىر تۈپ قېرى سېرىق سۆگەتكە مۇرىسى بىلەن يۆلىنىپ خىيال سۈرگـ-ىنىچە ئولتۇراتتى . ئۇ مېنى كۆرمىدى . مەزگىلدىن ناھايىتى بۇرۇن بوۋايغا ئايلىنىپ قالغان بۇ بىچارە كىشىگە ئىچىم ئاغرىپ كەتتى ، ئۇ قىزىنىڭ ئالـ-دىدا ، خوتۇنىنىڭ ئالدىدا ، شۇ قاتارىدا قىزى خالىغانلىقتىن كۆيئوغۇل قىلىۋېلىشقا رازى ، ئەمما ، بېقۇۋۇللىقىدىن ئىلاجسىز رەت قىلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتقان مېنىڭ ئالدىمدا چەكسىز خىجالەتچىلىكتىن ئۆزىنى قويۇشقا يەر تاپالمىغانلىقى شۇبھىسىز ئىدى . ئۇ خىجالەتچىلىكىدىن قىزىنىڭ كۆزىدىن قېچىپ يېنىمغا كەلگەنىدىيۇ ، ئۇنىڭ دەردىگە مەلھەم بولىدىغان گەپ - سۆز ۋە ۋەدىلەر ئورنىغا ، دەردىگە دەرد قوشقانىدىم . مەن باشقىچە قىلالـ-مايتتىم . بوۋايمۇ بۇنى چۈشەنگەنىدى .

ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ مەسچىت ئىچىگە يېنىپ كىردىم . كاتىكىمگە كىرگۈم كەلمەيتتى . بوۋاينى كۆزىتىپ ئولتۇرۇش ئۈچۈن ئەزەن ئېيتىلىدىغان مۇنارغا چىقىدىغان كىسەك پەلەمپەي بىلەن مەسچىت ئۆگزىسىگە چىقتىم . بەختكە قارشى ئۆگزىنىڭ مەن چىققان تەرىپىدىن كۆل بويى كۆرۈنمەيتتى . ئۆگزىنىڭ قىرىدا ئاران - ئاران تۇرغان ، ئادەمنىڭ مۇرىسىگە كەلگۈدەك ئېگىزلىكتە سىرەج تام بار ئىدى . سىرەج تام يوق يەنە بىر تەرىپى يېزىنىڭ كۆجۈم مەھەللىسىگە قارايتتى . كۆزۈم ئاشۇ تەرەپتىكى بىر ياسىداق هويلىغا چۈشتى . ئېگىز ، رەتلىك ئۆسكەن سۈۋادان تېرەكلەر ئارىسىدا قوش قانات ، ئويما ئىشكىلىك بۇ هويلا بىردىنلا كۆزگە تاشلىناتتى . هويلىنىڭ ئەتراپىنى ئۇچ غۇلاچ ئېگىزلىكىتىكى توقۇز پاخشلىق ئەنجان تېمى قورشاپ تۇراتتى . بۇ تاملارنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقى بىزدەك كەمبەغەل - يوقسۇللار ئۈچۈن سىر ئىدى . هويلىنىڭ ئۆگزىسى بولسا باشتىن - ئاخىرىغىچە بېسىلىپ چىڭدىلىپ كەتكەن بېدە ئىدى .

بۇ دەل توختى توقامنىڭ هويلىسى ئىدى . رىزۋانگۈل بىلەن مېنىڭ بەختىمگە چاڭ سالغان ، بىز ئىككىمىزنىڭ ، ئىككى قېرى قوشۇلۇپ تۆت كىشىنىڭ بىر كۆزىدىن قان ، بىر كۆزىدىن ياش ئاقتۇرۇۋاتقان ئاشۇ يالماۋۇزنىڭ ئوردىسى ئىدى . مەن بۇ مەرمزنىڭ ئوتتۇز قوينىنى باقاتتىم . بۇ ئوتتۇز قوي پەقەت ئۇنىڭ ئادەتتىكى يېمىكىگە ئاتاپ ئۆيدە ساقلايدىغان قويلىرى بولۇپ ، ئوتتۇزدىن ئاشۇرمايتتى ، كېمەيتمەيتتى . سويۇلغانلىرىنىڭ ئورنىغا نەدىن ئەكىلىدىغانلىقى ماڭا نامەلۇم ، ئىشقىلىپ ، يېڭى قويلار تولۇقلىنىپ تۇراتتى . ئەمەلىيەتتە ، ئۇنىڭ نۇرغۇن قويلىرى تۇمشۇقتىكى جاڭگالدا ئىكەنلىكىنى چاكارلىرى ئېيتىپ بەرگەنىدى . ماڭا بېقىشقا بېرىدىغان ئوتتۇز قوينى هويلىنىڭ كەينى تەرىپىدىكى ئارقا دەرۋازىدىن تاپشۇرۇۋالاتتىم ۋە كەچتە شۇ دەرۋازىغا ئاپىرىپ تاپشۇرۇپ بېرەتتىم . بۇ ئارقا دەرۋازا توختى توقامنىڭ ئېغىل - مالخانىلىرىغا كىرىپ - چىقىش ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى . بۇ يەردە قويدىن باشقا ئاتلار تۇرىدىغان ئاتخانا ، كاللار ئۈچۈن قوتانلارمۇ بار ئىدى . ئۇستىدىكى لا-

پاسقا هويلىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكىدىنمۇ كۆپ ۋە ئېگىز قىلىپ قۇرۇق بېدە بېسىلغانىدى .

توختى توقامنىڭ هويلىسىغا كۆزۈم چۈشۈشى بىلەنلا ئىچىمنى هەرە چاقىقاندەك يۇرىكىم ئېچىشىپ تۇرالماي كەتتىم . « سەن ئىپلاسنى هۆركىرەتكەن ، زورلۇق - زومبىلىق قىلدۇرۇۋاتقان ، بىزدەك يوقسۇللارنىڭ كۆزىدىن ياش ئېلىپ ، يۇرىكىنى داغمالاۋاتقان ئاشۇ بايلىقلىرىڭ - هە ؟ » دېگەن پىكىر تۇيغۇلىرىمنى خىرەلەشتۇرۇپ ، ئەقلىمنى ئىگىلۈپلىپ باراتتى . « رىزۋانگۈلنى چاڭگىلىكىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن مەندە بايلىقىڭنى بويلىغۇدەك ۋەج بولۇشى لازىم - دە ! » دەپ ئويلىدىم ۋە يەنە مەندە ئۇنداق ۋەجنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ، مەڭگۈ بولمايدىغانلىقىنى يادىمغا ئالدىم .

مەسچىت ئۆزگىسىدىن قايتىپ چۈشتۈم . شۇ چاغدا ئۇشتۇمتۇت ئېسىمگە : « ئەگەر توختى توقامۇ بىزدەك بايلىقى يوق ، ۋەجى يوق يوقسۇل بولۇپ قالسچۇ ؟ . . . » دېگەن بىر پىكىر كەلدى . بۇ پىكىر بارغانچە خەتەرلىك دولقۇن كۆتۈرۈپ ، كەلكۈندەك يامراشقا باشلىدى . « ئەگەر ئۇمۇ يوقسۇلغا ئايلانسا رىزۋانگۈلگە قول سالالمايدۇ . ئېغىز ئاچالمايدۇ . . . » دېگەن خىيال ۋۇجۇدۇمنى ئىللىتىشقا باشلىدى .

قانداق بولۇپ ئۇمۇ يوقسۇلغا ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن ؟ ئېڭىمدا بىر پىلان قەد كۆتۈرمەكتە ئىدى . لەۋلىرىم توختىماي « يوق قىلمەن ، يوق قىلمەن » دەپ پىچىرلايتتى . كۆڭلۈم غايىبانە رىزۋانگۈلگە تەلپۈنەتتى : « قارا ئەمدى رىزۋانگۈل ، ياخشىلاپ قارا ، خۇدا بۇيرۇسا ، ئەتە ساڭا ئېچىنى سېلىپ تۇرغان ئۇ چىلبۆرىنىڭ يوغان سۆزلەپ كېرىلىپ يۈرۈشىگە سەۋەبچى بولۇۋاتقان بايلىقى بولمايدۇ ، ياراتقان ئىگەمگە ئاھ-مىز يېتىپ قالسا ، تېخى ، ئۆزىمۇ غايىب بولالمايدىغان ، تىرىكمۇ بولالمايدىغان قىسمەتكە قالىدۇ . سەن مېنىڭ ، مەن سېنىڭ ، يېزىمۇ ، دۇنيامۇ ، ئاسمان - زېمىنىمۇ ئىككىمىزنىڭ بولىدىغان يېپىيېڭى بىر كۈن تۇغۇلىدۇ . . . »

كۈننى ناھايىتى تەستە كەچ قىلدىم . . .

مەسچىت كۈندىكىدەك ناماز شام بىلەن ئاۋاتلىشىشقا باشلىدى. يېزا ئەھلى پېشىن بىلەن ئەسر نامازلىرىنى ئادەتتە ئۆز ئۆيلىرىدە ياكى ئېتىزلىرىدا ئوقۇشاتتى. ئايرىم كىشىلەرلا نامازشامغا بالدۇرراق كېلىپ قازا نامىزى ئوقۇيتتى. مەسچىتتە ئادەتتە بامدات، شام ۋە خۇپتەن نامىزى ئىمامنىڭ ئىمامەتچىلىكىدە ئوقۇلاتتى. مەن كۆڭلۈمدىكى پىلانىم ئۈچۈن شامدىن ئىلگىرىلا كاتىكىمگە كىرىۋالغانىدىم. ئېچىم سىقىلسىمۇ خۇپتەندىن تارقىمىغۇچە مىدىرلىماي ياتتىم. شۇ چاغدىلا مەزىن ئاخۇنۇم مېنى يادىغا ئالدىمۇ ياكى بىرلىرى ئۇنى كىرگۈزدىمۇ ئىشقىلىپ، ئۇ مەندىن ئەھۋال سورىدى.

— خېلى تۈزىلىپ قالغانىدەك تۇرىمەن، — دېدىم بوشلا، — پەقەت ماغدۇرۇم يوق ئاخۇنۇم...

مەزىن بىردەم تۇرۇپ كېتىپ يوقاپ كەتتى، بىر چاي قاينىتىم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئېچىپ يېپىلغان بىر كاكچا بىلەن ئىككى زاغرىنى بوسۇغىغا قويۇپ:

— قورسىقىڭنى توقلاپ بالدۇرراق ئۇخلا، نانىڭ ئاشقىنىنى ئەتە يەرسەن، — دېدى ـ دە، غايىب بولدى.

بۇ ئازىردىن ئەتە كەچكىچە يەيدىغان روزانىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. ماغدۇرغا كىرىش ئۈچۈن كاكچىنى ئەتىگە قالدۇرمايلا يەۋەتتىم. ئۇسسۇزلۇقۇمغا ئەلۋەتتە، قىش ـ ياز تەييار تۇرىدىغان كۆل سۇيى بار ئىدى.

مەسچىت ئىچى جىمجىت، تېشىدا بىر نەچچە بوۋايلار كىمدۇر بىرىنىڭ ھەزرىتى ئەلى كەرىمۇللاھۇ ۋەجھۇنىڭ مارالبېشىغا قانداق كەلگەنلىكى ۋە قايسىبىر تاغ ئارىسىدا تاش ئوقۇر بىلەن دۇلدۇلنىڭ تۇۋاق ئىزىنى قالدۇرۇپ كېتىپ قالغانلىقى ھەققىدە سۆزلىگەن ھېكايىنى تىڭشايتتى... ئازابلىق ئۈزۈن ۋاقىت ئۆتۈپ بوۋايلارمۇ تارقىلىشتى. مەن مەسچىتتىن چىقتىم. ئەمما مەھەللە ئىچىدىن بالىلارنىڭ «ئورغاق ـ مەرەم» دەپ توۋلاپ، مۆكۈ ـ مۆكۈلەڭ ئوينىۋاتقانلىقى ئاڭلىناتتى. بارغانسېرى ئەدەۋاتقان شىمال شامىلى قايسىبىر ھويلىلاردىن نانغا ئا-

رىلاشتۇرۇلغان كۆيۈپ پىشقان پىيازنىڭ، قايسىبىر ئېغىللاردىن چىلىنىڭ پۇرىقىنى ئېلىپ كېلەتتى. موزايلارنىڭ سۈس مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ ھاگراشلىرىمۇ تۇرۇپ پەسىيىپ، تۇرۇپ كۈچىيەتتى.

يېزا پۈتۈنلەي ئۇخلىغاندا باش توخۇ چىللايدىغان ۋاقىت بولغاندى. مەن بىئارام بولۇپ، ئېچىم سىقىلىپ، دەم كاتىكىم ئېچىگە كىرەتتىم، دەم چىقىپ مەسچىت قورۇسىدا ئىشىك بىلەن كاتىكىم ئارىلىقىنى قەدەملەپ سانايتتىم. باش توخۇ چىللىسى پەسەيگەندە مەن مەسچىت ئىشكىنى ئاۋايلاپ ئاستا ئاچتىم. كۆل بويىغا بېرىپ، ئىستىنجا قىلىپ تاھارەت ئالدىم ۋە يەنە پۈتۈمنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ مەسچىتكە قايتىپ كىرىپ، خانىقا تېشىدىكى بورا ئۈستىگە يۇكۇنۇپ، ئاللاھدىن ئىشىمغا نۇسرەت، كۆڭلۈمگە ئىشەنچ تىلەپ، ئۈزۈندىن ئۈزۈن دۇئا قىلىدىم. شۇنىڭدىن كېيىنلا سەل ـ پەل يەڭگىللىگەندەك بولۇپ كاتىكىم ئېچىگە كىرىپ ئۆزۈم بىلەن تامنىڭ خېلى چوڭ تۆشۈكى ئېچىدىن چاقماقتېشىنى ئالدىم. بۇ چاقماقتېشىنى قىش كۈنلىرى ئوت قالاپ ئىسسىنىش ئۈچۈن ساقلايتتىم. ئەمدىلىكتە ئۇ كۆڭلۈمدىكى ئارمىنىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى بىردىنبىر قورالىم ئىدى.

سەرتتا يەنىلا شامال ئېسىپ تۇراتتى. شامالدا شور بىلەن چاكاندىنىڭ پۇرىقى قويۇق ئىدى. مەن ئاۋۇال يېزىنىڭ ئالدى تەرەپتىكى يولىدىن يانداپ ئۆتۈپ، بىر تەرىپى ئۆيلەر، يەنە بىر تەرىپى ئېتىزلىق ئارىسىدىكى سۇسىز، قۇم تىنىپ كەتكەن ئېرىق ئېچىگە كىردىم. بۇ يەردىن ئۆزۈمگە تونۇش تەرەپكە تۆش چىقارماي بېرىش ئانچە مۇشكۈل ئىش ئەمەس ئىدى. مۇشۇ ئېرىققا سۇ كەلسە ھويلىسىغا سۇ ئەكىرىش ئېھتىياجى ئۈچۈن ئېچىلغان سۇگگۇچ ئالدىدا قەدىمىنى توختاتتىم. سۆگگۈچتە قوزۇقلار بار ئىدى. بىراق، تەلىيىمگە، قۇمغا قېقىلغان، تۆۋى تەرىپىمۇ سېپسىپ قالغان قوزۇقلارنى سۇغۇرۇپ چىقىرىش قىيىن چۈشمىدى.

توختى توقامنىڭ ئەسكى ـ تۈسكى قويىدىغان ھويلىسىغا كىرگەندىم. بۇ يەرنىڭ نېرىسىغا يىگىرمە ئوتتۇز قەدەمچە ماڭغاندا ئۇنىڭ

ئېغىل ، ئاتخانا ۋە قوتانلىرى جايلاشقان يەنە بىر ھويلىسىغا يەتكىلى بولاتتى . مالخانا بىلەن مەن كىرگەن ھويلىنىڭ ئارىسىدىكى رىشاتكىلىق ئىشىكتە يوغان مىس قۇلۇپ بارلىقى بىلىنەتتى . لېكىن بۇ قۇلۇپ مېنى تەشۋىشلەندۈرمەيتتى . مەن رىشاتكىلىق ئىشكىنىڭ بالداقلىرىنى شوتىنىڭ ۋاخىنىسى قاتارىدا ئىشلىتىپ ، ئارقاتامغا بېلىمگىچە چىقىۋالدىم . ئەتراپىم يەنىلا جىمجىت ، ئىچكىرى تەرەپتىن ئاتلارنىڭ پۇشقۇرۇشى ، مالالارنىڭ يەم كۆشەشلىرى ئاڭلىناتتى . قالغان ئىشلار كاللامدا پىشۇرۇۋالغىنى بويىچە تېز ، تەرتىپلىك قىلىندى : چاقماقتېشىنى چېقىپ ، ئالغاچ كەلگەن مازغا ئوت تۇتاشتۇردۇم ، بىر نەچچە پۇۋلەشتىن كېيىن ماز ئارىسىدىن سۇس يالقۇن كۆتۈرۈلدى ، مازنى ئۇچى تامدىن بىر سويامدەك سىرتقا چىقىپ تۇرغان قۇرۇق بېدىلەرنىڭ ئاستىغا تاشلىدىم . شامال مازنى ئۇچۇرۇپ كەتمەسۇن دەپ تەلۋىلەرچە تەۋەككۇل قىلىپ ، ئوتقا دالدا بولۇپ بىردەم ئولتۇردۇم . باشتا ياڭاقچىلىك ، ئاندىن ئالقانچىلىك ، ئاخىرىدا دوپپا چوڭلۇقچىلىك دائىرىدىن سۇس ئىس چىقىپ ، بارغانسېرى يالقۇن كۆتۈرۈلگىلى تۇردى . شۇنىڭدىن كېيىنلا كۆڭلۈم قانائەت تېپىپ ، رىشاتكىلىق ئىشكىنىڭ ۋاخىنىلىرىغا دەسسەپ پەسكە چۈشتۈم . ئۆزۈمۇ ھەيران قالغۇدەك تېزلىك بىلەن سۇڭگۈچتىن سىرتقا چىقىۋالدىم . قوزۇقلانى جايى - جايىغا بولمىسىمۇ ھەرھالدا ئاۋۋالقىدەك ئىسكەتكە ئوخشىتىپ قۇمغا پاتۇرۇپ بولۇپ ، ئورنۇمدىن تۇرغىنىمدا بېدىگە تۇتاشقان ئوت چاپانچىلىك دائىرىگە كېڭەيگەن ، قويۇق قارا ئىس بولسا شامال يۆنىلىشى بويىچە جەنۇب تەرەپكە تۇتەپ ئاقماقتا ئىدى . مىسلى كۆرۈلمىگەن زور ئاپەت دەل ئاشۇ قاپقارا ئىس چىقىۋاتقان بېدىلەرنىڭ ئارىسىدا ئىدى . ئەمدى بۇ يەردە سادىر بولىدىغان ، بۇ يېزا ئېھتىمال ئەزەلدىن ئۇچرىتىپ باقمىغان مۆجىزە خاراكتېرلىك ئاپەتنى ياراتقان خۇدا توسمىسا ، پۈتۈن يېزىنىڭ توسيالغۇدەك ئامالمۇ ، كۈچمۇ يوق ئىدى .

خۇشلۇقۇمدىن سەكرەپ ، ئۇسسۇل ئوينىغۇدەك ھاياجانغا كېلىپ ، باشقا تەرەپلەر بىلەن بىر قوناقلىققا كىردىم . ئۇ يەردىن كېسىپ ، يېزا چېتىگە چىقتىم ، ئاندىن تام دالدىلىرى بىلەن مېڭىپ يولغا چىقىپ

مەسچىت ئىچىگە كىردىم . ئىزچىلارنىڭ ئىزدىشىدىن پەخەس بولۇپ قالغان بۇ ھەربىكەتلىرىم ئۆزۈمگىمۇ ئوشۇق ئىشتەك تۇيۇلاتتى . شۇنداقتىمۇ ، رىزۋانگۈلنى مەن گۈمانسىز ، ھەسەتسىز ، شەكلەندۈرمەي قولۇمغا كەلتۈرۈشۇم لازىم دەپ ئويلايتتىم .

مەسچىت ئۆگزىسىگە چىققىنىمدا يېزىنىڭ باشقىچە بىر قىياپەتكە كىرىپ قالغىنىنى كۆردۈم . مەن ئېسىمنى بىلىسەم ، ئاشۇنداق تاغدەك بەسۈپتىلىگەن بېدىلەر ھېچبىر كېمەيمەيتتى . ئۇنىڭ كېمەيگەن قىسمى ھەر يىلى بېدە ئورمىسىدا تولۇقلىنىپ كۆپىيىپ تۇرغانلىقتىن ، ئۇ يىلسېرى ئېگىزلەۋاتقاندەكلا كۆرۈنەتتى . مانا ئەمدى يېزىنىڭ ئاشۇ بىر قىسمىدا كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان بىر كۆرۈنۈش مەيدانغا كەلگەن بولۇپ ، توختى توقامنىڭ بارگاھىدا ئوت دېگىزى گۈرۈلدەيتتى . ئاي قاراڭغۇسى بولغاچقا بۇ ئوتنىڭ يۇقىرىسى ئاسمانغىچە تۇتاشقاندەك كۆرۈنەتتى . ئوتنىڭ يورۇقى يېزىنىڭ يېرىمىنى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتكەندى ، بىرلا قارىماققا پۈتۈن يېزا كۆيۈۋاتقاندەك بىلىنەتتى . . .

ئوت شۇنچىۋالا ئەدەپ كەتكىنىگە قارىماي ، يېزىدا ھېچقانداق سارايسىملىك كەيپىيات يوق ئىدى . كىشىلەر نېمە ۋەقە بولغىنىنى تۇيماي ئۇخلىماقتا ئىدى . « كۆي . ھەممە نەرسىنى كۈل قىلىۋەت ئوت ! — دەيتتىم ئۆزۈمگە ئۆزۈم . ئىچ - ئىچىمدىن چىقىۋاتقان خۇشلۇقنى ناھايىتى تەستە بېسىپ تۇراتتىم ، — توختى توقامنىڭ ئۈيقۇ ئىچىدىلا دوزاخ يالقۇنىنى كۆرسۇن ، سەن ئۇ ئويغىنىشتىن ئىلگىرىلا ئىز - دېرىكىدىن تارتىپ كۆرگەن چۈشىگىچە كۆيدۈرۈۋەتكەيسەن قۇدرەتلىك ئوت . . . »

شامال ئوتنى تېخىمۇ كۈچەيتمەكتە ئىدى . بېدە باغلاملىرى ئوت تەپتىدىن چۈۋۈلمايلا تۇرغىنى بىلەن ، باغلاقلىرى كۆيۈپ توگىگەندە شامال بىلەن بىللە ئۇچۇشقا باشلىدى . مانا شۇ ھالەت يېزىنى ئويغىتىشقا سەۋەبچى بولدى . مەسچىت ئۆگزىسىدە تۇرۇپ توختى توقامنىڭ قوشنىسى بولغان ئۇنىڭ ئاكىسى — يېزا ئاقساقلىنىڭ ھويلىسىدىمۇ ئوت ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈپ قالدىم . شامال كۆيگەن بېدىلەرنى ئۇچۇرتۇپ ، ئاقساقالنىڭ ھويلىسىغا چۈشۈرمەكتە ئىدى . ئاردىدىن ئۈزۈن ئۆتمەيلا ئاق-

ساقالىنىڭ هويلىسىنىڭ ئىشىكىدە يېرىم يالىڭاچ ئادەملەر يۇگۇرۇشكە باشلىدى . يەنە بىر دەمدىن كېيىن شۇ ئەتراپتىكى بىر نەچچە ئۆيلۈك كىشىلەر كوچىغا چىقىشتى . ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆپەيدى ، داپ ، ئەسكى چېلەك ۋە سۇنايلارنىڭ ھېچقانداق پەدىگە چۈشمەيدىغان ، قالايمىقان ، پەقەت ئادەملەرنى ئويغىتىش رولىنىلا ئويناىيدىغان ئاۋازلىرى ياڭراشقا باشلىدى .

ئادەملەرنىڭ توۋلىشىپ ، چېپىشىپ يۈرگىنىنى كۆرۈپ تۇراتتىم . ئەندىشە قىلىشىمغا قارشى ھالدا بىرەرىنىڭمۇ توختى توقام ياكى ئاكىسىنىڭ ھويلىسىدىكى ئوتنى ئۆچۈرۈشكە ئۇرۇنغىنىنى كۆرمىدىم . « توختى توقامنىڭ ھويلىسىدىن ھېچكىم چىقالمىسكەن ، ھەممىسى كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتسكەن . . . » دەپ تىلەيتتىم .

داۋاملىق ئۆگزىدە تۇرىۋېرەلمىدىم . بەش ـ ئالتىدەك كىشى پايپاسلاپ مەسچىت تەرەپكە كەلمەكتە ئىدى . ئالدىراپ ـ سالدىراپ كېسەك پەلەمپەيلەردىن تاقلاپ دېگۈدەك پەسكە چۈشۈپ ، كاتىكمگە كىرە ـ كىرمەي كىشىلەر مەسچىت ئىچىگە كىرىپ كېلىشتى . مەن ئىشكىمنى ياپا ـ ياپماي ئۇلاردىن ئىككىسى پەلەمپەي بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ كېتىشتى . يەنە ئۇچ ـ تۆتەيلەن مەسچىت خانىقاسىنىڭ ئىچىدىكى ئامبارغا كىرىپ كېتىشتى . بۇ ئامباردا مەسچىت مەنغۇلاتلىرى : بورا ، چىراغ يېغى ، ھېيت ـ ئايەملەردە چېلىنىدىغان ناغرا . . . دېگەندەك نەرسىلەر ساقلىناتتى .

مەسچىتكە كەلگەنلەرنىڭ نىيىتى دەرھال ئاشكارىلاندى . ئۆگزىگە چىقىپ كەتكەن ئىككىيلەن ئۇنىنى ئوخشاش ، بىرخىل ئېگىزلىكتە چىقىرىپ ئورۇنسز ، مەزگىلسز ۋە ئەھمىيەتسز ئەزەن ئېيتىشقا باشلىدى . ئەزەن توختىشى بىلەنلا پەستىكى كىشىلەر كۆتۈرۈپ چىققان ناغرىلارنى پەدىگە چۈشۈرمەي قالايمىقان چېلىشقا باشلىدى . شۇ ئارىلىقتا مەسچىتكە يەنە بىر مۇنچە كىشىلەر كىرىشتى . بۇلار كىشىلەرنى ئويغىتىپ ، ئوت ئۆچۈرۈشكە چاقىرماقچى ئىكەنلىكى شۇبھىسز ، ئەمما ، ئۆزلىرى قاراڭغۇلۇقتا ئۇدۇل كەلگەن يەردە ئولتۇرۇپ باشقىچە گەپلەرنى قـ

لىشاتتى :

ـــ قىيامەت قايىم بولدىمكىن ، دەپتىمەن . . .

ـــ توختى توقام بىلەن ئاكىسى مەڭگۈر توقامغا قايىم بولسىمۇ بولار . . .

ـــ بۇرۇتى تەۋرىمەيدۇ ئۇلارنىڭ !

ـــ ئۆشرە ، زاكات بەرمىگەننىڭ سورى يارەنلەر .

ـــ توختى توقامنىڭ نەشە چېكىدىغان مىجەزى باشقا چىققان گەپ !

ـــ ھەي ، ناغرىنى پەدىگە چۈشۈرۈپ چېلىڭلار ، ـــ كىمدۇر بىرى ئۆگزىگە قاراپ توۋلىدى ، ئاندىن ئىككى يېنىدىكىلەرگە قاراپ ، ـــ قۇلاق ـ مېڭىنى يەپ كەتتىغۇ بۇ تاراڭ ـ تۇرۇڭ ، ـــ دەپ غودۇڭشىپ قويدى .

ـــ ھەر نېمە بولسا شامال بىز تەرەپكە ئۇرمىدى . بولمىسا . . .

ـــ مەن ئۆگزىدە ياتقانىدىم . ماڭمۇر توقامنىڭ ئاقساقاللىقىنى دېمىسەم يېتۈرەتتىم . . .

ناماز بامداتقا ئەزەن ئېيتىلغاندا كاتىكمدىن چىقتىم . مەسچىت ئىچىگە بەزىلەر كىرىپ ، بەزىلەر چىقىپ تۇراتتى . لېكىن ، بۇگۈن بامدات نامىزى ئۇقۇلمىدى . ئەمدى ھېچقانداق شەك ـ شۇبھە قىلىنمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ ، توختى توقامنىڭ ھويلىسى تەرەپكە باردىم . يولغا يېزىلىقلار توشۇپ كەتكەنىدى ، ئالدى تەرەپكە ئۆتكىلى بولمايتتى . ھېيت ياكى نورۇز ئايىمىدىكى يېزا ئويۇنلىرىنى كۆرۈشكە قىزىققاندەك ، بىر مۇنچە بالىلار ئېگىز دەرەخلەرنىڭ ئۈچىغا چىقىۋېلىشقا ـ نىدى . بىرلا پەرقى ـــ ئاللىچۇقان ، قىقاس ـ سۇرەن ئاڭلانمايتتى ، شۇنداق بولسىمۇ پىچىر ـ پىچىرلاردىن كىشىلەرنىڭ نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى ئۇققىلى بولاتتى :

ـــ بېدە ، سامان ، ئاشلىقلىرىنىڭ ھەممىسى كۆيۈپ كېتىپتۇ . . .

ـــ تۆت ئات بىلەن ئالتە كالىسىمۇ كۆيۈپ كېتىپتۇ . شۇلارغا ئۇۋال . . .

— ئېشەكلىرىنىڭ بىرىمۇ ساق قالماپتۇ ، دەيدۇ . . .
— چۇچۇلا ، جىمسى چۇچۇلا !
— قويلىرىمۇ كۆمەچ بولۇپ كەتكەن گەپ . . .
— ئېشەكلىرىغۇ ھارام مال ، ھالال مالليرىغا ئىچى سىيرىلىدۇ كەشىنىڭ !
— ھايۋانىنىڭ ئۆزى ھالال بولغىنى بىلەن ھارام يول ئارقىلىق تېپىلغان ـ دە !
— خەپشۇك ! ئاستىراق . . .
ئادەملەر غۇڭمەكلىشىپ پىچىرلىشاتتى . بولغان ئەھۋالنى باھالىشاتتى ، مۇلاھىزە قىلىشاتتى . ئەمما ، ئوت كېتىشىنىڭ سەۋەبى ئۇستىدە بىر خىللا خۇلاسە چىقىرىشاتتى :
— خۇدادىن كەلگەن بالاغا بەندە ئارىچىلىيالمايدۇ . . .
— خۇدا ئۆزى بەردى ، ئۆزى ئالدۇ . . .
توختى توقامنىڭ كۆيۈپ كەتكەن ياكى كەتمىگەنلىكىنى شۇنچە تېڭ ـ تېڭلاپمۇ بىلەلمىدىم . يېزىلىقلارنىڭ كۆيگەن بېدە ، سامان ، ئاشلىق ، كېپەك ، كۈنجۈرىدىن تارتىپ ئات ، ئېشەك ، قوي ، كالا ، توخۇلارغىچە سۆزلىشىپ تۇرۇپ ، ئادەم توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىغىنىغا قارىغاندا ، توختى توقامنىڭ كۆيۈپ ئۆلمىگەنلىكىنى قىياس قىلىشقا بولاتتى . بۇ تازا كۆڭلۈمدىكىدەك بولمىغان بولسىمۇ ، « نېمىلا قىلغان بىلەن گادايلىق قىلىۋەتتىم ، ئەمدى رىزۋانگۈلگە ئېغىز ئاچالمايدۇ . . . » دەپ ئۆزۈمنى بەزلەشكە كۈپايە قىلاتتى .
تاڭ ئاتتى . يېزا ھېچقاچان ئۆز تارىخىدا بۇنداق ۋاڭ ـ چۇڭلۇق سەھەرنى كۆرمىگەن بولغىيدى ، ھېچكىشى ئۆز ئىشىغا ئالدىرىمايتتى . ھەممەيلەن توپلىشىپ ، توختى توقامنىڭ قۇرۇق تام ئىچىدە ئىس چىقىرىپ تۇرغان ھويلىسىنىڭ ئالدىدا تۇرۇشاتتى . خېلى بىر كەمدە كىشىلەر ئارىلىقىدىن قىسىلىپ ئالدىغا ئۆتۈپ ، ھويلا ئالدىغا بويۇنداپ قاراش ئىمكانىيىتىنى تاپتىم . ھويلا ئالدىدا يېرىم مودىن كەڭرەك سەينادا ئادەم يوق ئىدى . ئاشۇ ئادەمسىز جايغا چوڭ ـ كىچىك مىخلىما ساندۇقلار ، تۇگۈنچەكلەر قالايمىقان دۆۋىلەپ قويۇلغانىدى . ساندۇق ۋە تۇگۈنچەكلەرنىڭ يېنىدا ئەتراپىدا بولۇۋاتقان ھادىسىلەرگە قورقۇمسىراپ ياكى پەرۋاسىز قاراپ ، توختى توقامنىڭ ئۈچ خوتۇنى بىر ـ بىرىگە ئارقىلىرىنى قىلىپ ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇشاتتى ۋە ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ، تېخىچە تۇتەك ئىس چىقىۋاتقان ، ئېغىز تامنىڭ نېرىسىدىكى كۇل توشقان بۇرۇنقى ھويلىغا بويۇندىشىپ قويياتتى . چۇچۇلا بولۇپ كەتكەن ياغاچ پارچىلىرى ھامان كۆيمەكتە ئىدى .
يانداقى ئاقساقالنىڭ ـ توختى توقامنىڭ ئاكىسى مەكسۇر توقامنىڭ ھويلىسىنىڭ يېرىمى كۆيۈپ كەتكەنىدى . ئاقساقالنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر (ئۇنىڭمۇ تۆت خوتۇنى ۋە سەككىز بالىسى بار ئىدى) كۆيمىگەن تەرەپتىكى ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىۋېلىشقانىدى . ئاقساقالنىڭ ھويلا ئىچى ۋە تېشىدا ئادەملەرنىڭ ھەربىكتى سېزىلەتتى . بۇ مەزگۈر يېزا ھۆكۈمرانىنىڭ تۇرالغۇسىنى تاماملىغان كۇل بولۇشتىن ساقلاپ قېلىشقا تىرىشۋاتقان قۇتقۇزغۇچى كىشىلەر ئىدى .
مەن قىستىلىپ ، قىسىلىپ يۇرۇپ شۇ تەرەپكە باردىم . بۇ يەردىمۇ ھويلا بىلەن ئادەملەر توپى ئارىلىقىدا يىگىرمە قەدەمچە ئارىلىق بار ئىدى . ئىس ، كۈيە پۇراپ كەتكەن ھاۋا كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتاتتى . ھەممە ئەتراپىنى شامال ئۇچۇرغان كۈيە توزانلىرى قاپلاپ كەتكەنىدى . بىردەمدىلا يوپۇرماقلىرى قۇرۇپ قاريداپ كەتكەن بىر تۇپ تېرەكنىڭ تۆۋىدە ئاقساقال ، ئىمام ، مەزىن ئاخۇنۇم ۋە توختى توقاملار تۇرۇشاتتى . ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ چىرايى ئۆڭگەن ، سارغىيىپ كەتكەنىدى . خۇدادىن ئۆزگە ھېچكىم بىلمەيدىغان قىياسىمدىن زوقلىنىش ھېسسىياتىم توختى توقامنى كۆرۈپلا غەزەپ ـ نەپرەتكە ۋە ئاچچىقىغا ئۆزگەردى . ئادەملەر ئىچىدە كەمدىن كەم كۆرۈنىدىغان گۈپسە ، يوغان گەۋدىلىك بۇ نائەھلى چىرايى بوزارغان بولسىمۇ ئەپتىدىن چوڭچىلىقىنى نامايان قىلىپ ، ئىستا ئاز ـ تولا قارايغان ئاق يەكتەكنىڭ ئۇستىدىن بوش باغلانغان كۆكۈش بەلۇبغىنى سقىمداپ ، قورسقىنى دومبايتىپ ، ئىمامنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ تۇراتتى :

— هېلىھەم بولسا جامائەتنىڭ ئەجرىدىن كەچمىسلىمكىن تەقـ
سىر ، — دەيتتى ئىمام ، — كۆيۈشىنىغۇ كۆيدى . چالا قالغانلىرىنى
جامائەت ساقلاپ قالسا ئەجەب ئەمەس . . .

— ھېچكىم يېقىن بارمىسۇن ، — دېدى توختى توقام چىشلىرى
ئارىسىدىن . ئۇنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن پارقىرايتتى ، — بۇلارنىڭ
ھەققىنى ئوغرى ، نېمىنى قۇتقۇزىدۇ ؟ بۇلايدۇ شۇ . . .

— بۇلىغۇدەك نېمىمۇ قالغاندۇ ؟ — مەزىن ئاخۇنۇم سۆز قاتتى .

توختى توقام بەلۋېغىدىكى قولىنى شارتتىدە تارتىۋېلىپ ، چالا ئا-
قارغان ساقىلىنى سلاپ قويدى ـ دە ، مەزىن ئاخۇنۇم بىلەن ئىمامغا
مەسخىرىلىك قاراپ :

— ئېلىپ چىقالىغانىنى ئېلىپ چىقتۇق ، قالغان ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر
ئاشۇ كۆل ئىچىدە قالدى ، ـ دېدى بېشى بىلەنلا ھويلىسى تەرەپنى ئىشا-
رەت قىلىپ ، — ئاشۇ ئېرىق ماللار ئېرىپ كاللەكلىشىپ ، تەييار بولۇپ
تۇرغاندۇ ھەقىچان . . . بۇنى بىلىشەملا تەقسىرلىرىم ؟

ئۇنىڭغا ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى . ئاكىسى مەگسۇر توقامۇ قا-
تاڭغۇر يۈزىنى تاتىلاپ ، ئۆز ھويلىسى تەرەپكە ئېرەنسىز قاراپ قويدى .
شۇ ئارىدا ئىككى يېنىمدا تۇرغان كىشىلەر پىچىرلىشىپ قېلىشتى :

— خەقنە بەرسەم ئىسىت ئېيشىم ، ئۆزۈمدە تۇرۇپ سېسى ئېيشىم ،
دېگەن شۇ ـ دە ! خەق كۆل ئارىسىدىن ئېرىغ مال ئىزدەيتتىمۇ ؟

— بۇ خاسىيەتلىك ئوتنىڭ دەل ئۇ ياتقان ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىن
چىقمىغىنى چاتاق بوپتۇ . . .

— ياراتقان ئىگەم كۆرسىتىدۇ تېخى . بۇنداق ئىبلىسنىڭ پۇشتىغا
دوزاخ ئازابى بولمىسمۇ ، گۆر ئازابىنى تېتىتىپ ، ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى
نۇرغۇن قېتىم بىلدۈرىدۇ ، ۋاللاھۇ ئەئلەم . . .

مەن باشقا ئادەملەر يېنىغىمۇ بېرىپ گەپ تىڭشىدىم . ئوت ئاپىتى
تەقدىرنىڭ جازاسى ئىكەنلىكى مۇقىملاشقاندى ، يېزىدا كىمدۇر بىرىنىڭ
ئوت قويۇپ بېرىشى مۇمكىنلىكىنى خىيالىغا كەلتۈرگەن ئادەم يوقتەك
قىلاتتى . ئوتتىن ئامان قالغان ئاكا ـ ئۇكا توقاملارنىڭ بۇ ئىشقا بولغان

كۆز قارىشىنى بىلەلمىگەن بولساممۇ ، مەيلى كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ،
مەن گۇمانىي نەزەرىنىڭ تېشىدا ئىكەنلىكىم كۆڭلۈمنى خاتىرجەم قىلاتتى .
توختى توقام گەرچە ئۆلمىگەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بايلىقى كۆيدى ، قانىتى
سۇنىدى . ھاشىم ئاخۇن ئاكىدىن قەرزىنى سۈيلىسىمۇ سۈيلەيۇ ، رىزۋان-
كۈلگە سۇنغان قولىنى يېغىشتۇرۇپ ، ئۆز كويى بىلەن قالدۇ دەپ
ئويلايتتىم .

توختى توقامنىڭ ھويلىسى ئۈچ ـ كېچە كۈندۈز كۆيۈپ ، بىر
ھەپتىگىچە ئىس چىقىپ تۇردى . توختى توقام قانداقتۇر ۋەج ، ئېرىق
مالىلىرىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە خوتۇنلىرى ، خىزمەتكارلىرىنى كۆيگەن ھوي-
لىسىنى چۆرىدىتىپ تۇرغۇزۇپ ، تالادىلا يېتىپ قوپۇشتى . ئۇنىڭ ئۆزىمۇ
ئانچە ـ مۇنچە ئاكسىسىنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ ئارام ئالغىنىنى ھېسابقا ئالمـ
ىغاندا ، خارابىسىنىڭ ئەتراپىدىلا ئايلىنىپ يۈردى .

لېكىن ، يېزا ئادەتلەنگەن ، بىر قېلىپتىكى كونا ھاياتنى باشلىدى .
ئادەملەر ئىككى ـ ئۈچ كۈن نامەلۇم ئوت ھەققىدە كۈسۈرلىشىپ ، بەزىدە
ئاشكارا مۇلاھىزە قىلىشىپ ، بۇ « يېڭىلىق » تىنمۇ تويغاندى . مەن
توختى توقامنىڭ چارۋىلىرى تۇپەيلىدىن كېمەيگەن بولسىمۇ ئاۋارىچىلىكى
ئازايمىغان چوپانلىق مەشغۇلاتىمغا كىرىشتىم . بۇنىڭسىز قورساق
مەسىلەمگە خېرىدار بولىدىغان ئادەم چىقمايتتى .

شۇنداق بىر كۈنى ، بەلكىم جۈمە كۈنى بولسا كېرەك ، قويلارنى
ئۆستەڭنىڭ باش قىسمىدىكى بۇلاقلارنىڭ ئەتراپىغا قويۇۋېتىپ ، بىر قېتىم
مېڭىپ باققان قوناقلىقلار ئارىسىدىن يول چىقىرىپ رىزۋانگۈلنىڭ ئۆيىگە
بارىدىم . ھاشىم ئاخۇن ئاكىنىڭ ئوت كەتكەن كېچىنىڭ ئالدىنقى كۈنى
ئەتىگىنى مەن بىلەن سۆزلەشكىنىدىن قارىغاندا ، رىزۋانگۈل بىلەن
ئوتتۇرامدىكى سەۋادىن خەۋىرى بار ، قىزنىڭ ئانىسىغىمۇ بۇ ئىش مەخ-
پىي بولمىغاچ ، بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشى ، ئۇقۇپ قېلىشلىرىدىنمۇ
ئەنسىرەپ يۈرمەي يۈرەكلىك قەدەم ئالدىم . تەلىيىمگە چوگلار يوق ،
رىزۋانگۈلنىڭ بىر ئۆزى ئىشىك ئالدىدا ئولتۇرۇپ ، كونا چەللىنىڭ تېگىدە
پىشمىغان قوناقلاردىن كۆكباش پۇچۇلاپ ئولتۇراتتى . بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ

ئۇزۇقلۇقى تۈگىگەنلىكىنى ، قوناق پىششىنى كۈتەلمەيۋاتقىنىنى بىلگىلى بولاتتى .

رىزۋانگۈل مېنى كۆرۈپ ، ئەتراپقا خۇدۇكسىنىپ قاراپ يۈرمەيلا ئورنىدىن تۇرۇپ خۇشال كۈتۈۋالدى . بۇ ئىككىمزنىڭ ئوتتىن كېيىنكى دەسلەپكى ئۇچرىشىشىمىز ئىدى . شۇڭا ، ئۇمۇ مەندەك هاياجانلىنىپ ، ئۆزىنى قويغۇدەك يەر تاپالماي قالغانىدى . تىنچلىق ـ سەھەتلىك سورىشىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ ماڭا سىگىپ پىشقان بىر باش قوناقنى ئۇزاتتى ، ئۇ قوناق شېخى بىلەنلا سالغان هولانى بىر يەرگىرەك يىغىپ ، كۈلكە كەتمىگەن چىرايى تېخىمۇ ئېچىلغان هالدا :

ـــ توختى توقاملار يەنە تالادا يېتىپ ـ قوپۇپ يۈرەمدۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ هەئە ، خۇددى ئۇۋىسى يوق ئىتتەك ، ـــ دېدىم .

ـــ ئۆزىمۇ كۆيۈپ كەتكەن بولسىچۇ بېشىنى يەيدىغان جۇۋاينىمەكنىك ، ـــ دېدى ئۇ كۈلۈپ . ئەمما ، ئاھاڭدا هەسرەتلىنىش ئالامىتى بىلىنىپ تۇراتتى .

ـــ هەممە ئادەم شۇنداق دېيىشۋاتىدۇ ، ـــ دېدىم . شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە يەنە ئۇنىڭ هويلىسىغا مەن ئوت قويغانلىقىمنى ، بۇنى قانداق پىلانلاپ ، قانداق هەرىكەت قىلغانلىقىمنى دېگۈم كېلىپ كەتتىيۇ ، ئۆزۈمنى بېسىۋالدىم . « ئۇنىڭ ئۆزىنىمۇ كۆيدۈرۈۋېتەلىگەن بولسام ئىدى ، ماختانسام ماختىغۇچىلىكى بار ئىش بولاتتى . ۋۇجۇدقا چىقمىغان نوچىلىقنىڭ ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق . . . » دېگەنلەرنى ئويلىغاچ ، بۇلارنى دەپ ئۆزۈمنىڭمۇ ، رىزۋانگۈلنىڭمۇ كۆڭلىنى يېرىم قىلغۇم كەلمىدى . ئەكسىچە ، خۇشلۇقى ئۇرغۇپ تۇرغان كىشىلەرنىڭكىدەك ئىشەنچ تولۇق ئاھاڭدا قوشۇپ قويدۇم ، ـــ نېمىلا دېگەن بىلەن نوخۇلىسى ئېلىنىپتۇ ئۇ ئېشەكنىك ، ئەمدى سېنى ئۆزىگە تەلەپ قىلمايراق يۈرەر . . .

ـــ ئىنشائاللا ، بولسا شۇنداق قىلار ، جاجىسىنى بەرگەن خۇدايىم كۆڭلىگىمۇ ئىنساپ بېرەر ، ـــ دېدى رىزۋانگۈل ئېغىر تىنىپ ، بۇنىڭدىن ئۇنىڭ يەنىلا خاتىرجەم ئەمەسلىكىنى ، كۆڭۈل توختىتالمايۋاتقىنىنى

ئۇققىلى بولاتتى .

ـــ ئۇ سېنى ئۆزىگە سورىيالمايدۇ ئەمدى ، ـــ دېدىم بىردىنلا تەلۋىلىشىپ . خىيالىمغا بولسا ، « ئىگەم يول بەرسە هەممە ئىش ئاسان ئىكەنغۇ ، ماڭا پۇتۇن تەئەللۇقاتىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىدىغان پۇرسەت ، قۇدرەت بەرگەن خۇدايىم ، ئەگەر ئۇ يەنىلا هايۋانىي نەپسىدىن كەچمىسە ، يەنە بىر قېتىم ئەدەپلەيدىغان پۇرسەت بەرمەي قالارمۇ ؟ » دېگەن پىكىرلەر كەلدى ، ـــ شۇنداق ، ئەمدى ئۇ سېنى ئۇنتۇشى كېرەك ، ئەگەر يامان نىيىتىدىن يانمىسا ، بۇ قېتىمقىدىنمۇ ئارتۇق بالا ـ قازاغا يۇزلىنىدۇ ئۇ نائەهلى .

هولانى كۆسەي بىلەن مالتىلاپ ، پاراسلاپ ئېتىلىپ پىشۋاتقان قوناقلارنى ئۆرۈپ كۈلۈپ ئولتۇرغان قىز مېنىك سۆزۈم بىلەن جانلىنىشىنىڭ ئورنىغا شۇك بولۇپ قالدى . مېنى بۇرۇن كۆرمىگەندەك باش ـ كۆزۈمگە تەپسىلىي قاراپ چىقتى ، ئۆزىچە هودۇقۇپ :

ـــ مۇرات ، بۇ قېتىمقى ئوت كېتىش . . . سەن . . . ـــ دېگىنىچە توختاپ قالدى .

ـــ نېمە بولدۇك ؟ ـــ كۆپ سۆزلەپ سەل چاندۇرۇپ قويغانلىقىمنى تۇيدۇم . كۆكباشنى غاجىلغان بولۇپ رىزۋانگۈلگە ئاستىرتتىن سەپسالدىم .

ئۇ قورقۇمسىرىغاندەك ۋە سەل خجالەت بولغاندەك قورۇنۇپ ، مۇرىسىنى قىستى ـ دە :

ـــ ئوت كېتىش مېنى ئۆزىگە تەلەپ قىلغانلىقتىن بولغانمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى ، ـــ سەن بۇ ئىشنىك تېگى ـ پېيىنى بىلىدىغاندەك گەپ قىلىسىنا . . .

ـــ يېتىملەرنىك باشپاناهى يارانقان ئاللاه ، ـــ دېدىم ئەمدى چۆچۈتمەسلىك ئۈچۈن گەپ ياساپ ، ـــ هېلىقى قېتىم ئۇنىڭ سېنى قەرزگە هېسابلاپ ، ئۆزىگە سوراتقىنىنى ئاڭلىغاندىن بۇيان كېچەيۇ كۈندۈز خۇدادىن ئۇ مەلئۇنغا بالا تىلەپ ندا قىلدىم . . . يوغان سۆزلەتكۈزگەن مال ـ مۈلۈك ، دېپى ـ دۇنياسىغا ئوت تىلدىم ، ئوت !

قىز شۇنچىۋالا زور كۆلەملىك ئوت كېتىشكە دۇئايمنى سەۋەبچى بولغان ، دەپ قارىشى ناتايىن بولسمۇ ، ئۆزىنى گۇمانلىنىۋېرىشتىن خالاس قىلىشقا ئالدىرىدى :

— يېتىمنىڭ دۇئاسى ئىتتىك ئىجابەت بولىدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە سېنى مەسچىت بالىسى ، دېسە ئوشۇق كەتمەيدۇ . . .

هاشىماخۇن ئاكا جۇمەدىن يانغانلىقىنى ئېيتىپ كەلدى . ئۆزۈمنى دالدىغا ئېلىشقىمۇ ئولگۈرەلمىدىم — دە ، « كۆرسە كۆرەر » دەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ سالاملاشتىم . بوۋاي قىزى بىلەن ئايرىم ئولتۇرۇپ ، ئازادە پاراڭلىشىۋاتقىنىمنى ئېڭىغا سىغدۇرالمىغان بولسمۇ ، تېڭىرقىشى بىردەملىك بولدى . كالتا يۆتەلدى . دىمىقىنى قاقتى ۋە رىزۋانگۈل پىشقان قوناقلارنى تەڭنسى بىلەنلا ئۆيگە ئەكىرىپ كەتكەندىن كېيىن سالىمىنى ئىلىك ئېلىپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ، كۆكباش يېگەن — يېمىگىنىمنى سۇرۇشتۇردى . قولۇمدىكى مەدەكنى كۆرۈپ كۆكباش يېيىشكە قايتا زور-لىمىدى .

ئۇ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن يەنە شۇ ئوت كېتىشتىن ئېغىز ئاچتى . بۇگۈنكى جۇمەدىن كېيىن ئىمامنىڭ جامائەتكە ۋەز ئېيتقىنىنى ، ساۋابلىقتىن ، ئېزگۈلۈكتىن يىراقلاشقاندا قانداق ئاقىۋەتلەرنىڭ يۈز بې-رىشى مۇمكىنلىكىنى ، مىسال — پاكىت ئىزدەپ يىراقتا بېرىش بىھۇدە ئىش بولۇپ ، توختى توقامنىڭ هويلىسىغا ئوت كېتىشتىن هەممەيلەننىڭ ئىبرەت ئېلىشى لازىملىقىنى ئۆزۈندىن ئۆزۈن سۆزلىگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى .

— بۇلار توغرىسىدا جامائەتكە ۋەز ئېيتىشنىڭ نې-مىمە هاجىتى بار ؟ — دېدىم ، — كىم ساۋابتىن يۈز ئۆرۈسە ، ئېزگۈلۈككە ئارقىسىنى قىلسا ، دىيانەت يولىدىن كېچىپ ، مۇسۇلمانلارغا ئازاب — ئوقۇبەتنى تاڭسا بالا — قازا شۇنى تاپىدۇ ، دېيىش كېرەك — دە !

— شۇنى دېمەمسەن ؟ — هاشىم ئاخۇن ئاكا چىگىلىشىپ كەتكەن ساقىلىغا يېپىشۇالغان قوناق دانلىرىنى تىلىنى چىقىرىپ يالماپ ، ئاغزىغا كىرگۈزۈپ بولۇپ داۋام قىلدى ، — ئەمما ، نەپسى توختى توقامنىڭ قوشۇقلۇقىغا چىقىپ قالغان ئىمام ئاخىرىدا نېمىدەپ جۆيلۈيدۇ ،

دېمەمسەن ؟

ئۇ ئۆسۈك قاشلىرى تېگىدىن ماڭا ئاچچىق بىلەن تىكىلدى .

— خوش ؟ ، — دېدىم ئۇنىڭ سۆزى ۋە قارىشىدىكى يوشۇرۇن مەنىگە قىزىقىپ .

— هەممەيلەننىڭ بېشىغا كەلگەن بالا — قازانى توختى توقام سۇ-پەر بولۇپ توسۇپ ، ئۆزىگە قارىتىپتىمىش . . . هەممەيلەن ئەمدى توختى توقامغا يارەملىشىشىمىز كېرەك ئىمىش . . . هېچ بولمىسا ، هە — هۇ بىلەن ئۇنىڭ هويلا — ئارام‌لىرىنى سېلىشىپ بەرمىسەك بولمايمىش . . .

— جامائەت ماقۇل بولدىمۇ ؟ — ئالدىراپ سورىدىم .

— جامائەت نېمە دەيتتى ؟ — هاشىم ئاخۇن ئاكا ئاچچىقىدىن يېنىپ ، پەرۋاسىزلىق بىلەن كۆكباش قونىقىنى ئالىقىنىغا ئۇۋاپ چۇشۇ-رۇشكە باشلىدى ، — باشتا جىم — جىم ئولتۇرۇشتى ، كېيىن » بوپتۇ ، سېلىشىپ بەرسەك بەردۇق ، قولىمىزنىڭ كىرى ئېرىغدىلىپ قالار شۇ . . . » دېيىشتى .

مەن دەيدىغان گەپ قالمىغاندى . رىزۋانگۈل ئۆيگە بىر كىرىپ كەتكەنچە قايتىپ چىقمىدى . دېسەم — دېمىسەم ، دادىسىنىڭ كۆزىچە مەن بىلەن پاراڭلىشىش ئۇنىڭغا بىئەپ تۇيۇلغانىدى . هاشىم ئاخۇن ئاكىمۇ ئىشتا چېقىلغان قەددىنى مۇكچەيتىپ ، يېنىدا ئولتۇرغىنىمۇ ئونتۇپ مۇگدەشكە كىرىشكەنىدى .

ئاستا قوپۇپ ، قوناقلىقلار ئارىسىدىكى قىرلاردىن مېڭىپ ، قويلىرىمنىڭ يېنىغا كەتتىم . كۆڭلۈم پاراكەندە هالدا توختى توقامنىڭ ئۆي — جاي سېلىشى بىلەن رىزۋانگۈلنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنى باغلاپ پۇچۇلىناتتىم . نېمە سەۋەبتىندۇر كۆڭلۈم ئۆيەپ ، ئىچىم سىقىلىپ ، كۈننى مىڭ تەستە كەچ قىلدىم .

رىزۋانگۈل ئۆستەڭ بويىغا سۇغا كېلىشنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنىدى . بىزنىڭ ئۇچرىشىپ تۇرۇشىمىز نورمالىلاشقانىدى . بۇنىڭ سەۋەبىنى رىزۋانگۈل چۇشەندۈرگەندە بېشىم ئاسمانغا يەتكەندەك بولدى : قىز ئانىسىغا تولا يېغلاپ ، ئۇ ئارقىلىق دادىسىنى كۆندۈرۈپتۇ . . هاشىم

قىز شۇنچىۋالا زور كۆلەملىك ئوت كېتىشكە دۇئايىمنى سەۋەبچى بولغان ، دەپ قارىشى ناتايىن بولسىمۇ ، ئۆزىنى گۇمانلىنىۋېرىشتىن خالاس قىلىشقا ئالدىرىدى :

— يېتىمنىڭ دۇئاسى ئىتتىك ئىجابەت بولىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە سېنى مەسچىت بالىسى ، دېسە ئوشۇق كەتمەيدۇ . . .

هاشىماخۇن ئاكا جۈمەدىن يانغانلىقىنى ئېيتىپ يېتىپ كەلدى . ئۆزۈمنى دالدىغا ئېلىشقىمۇ ئولگۈرەلمىدىم — دە ، « كۆرسە كۆرەر » دەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ سالاملاشتىم . بوۋاي قىزى بىلەن ئايرىم ئولتۇرۇپ ، ئازادە پاراڭلىشىۋاتقىنىمنى ئېڭىغا سىغدۇرالمىغان بولسىمۇ ، تېڭىرقىشى بىردەملىك بولدى . كالتا يۆتەلدى . دىمىقىنى قاقتى ۋە رىزۋانگۈل پىشقان قوناقلارنى تەڭسىي بىلەنلا ئۆيگە ئەكىرىپ كەتكەندىن كېيىن سالىمنى ئىلىك ئېلىپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ، كۆكباش يېگەن — يېمىگىنىمنى سۈرۈشتۈردى . قولۇمدىكى مەدەكنى كۆرۈپ كۆكباش يېيىشكە قايتا زور-لىمىدى .

ئۇ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن يەنە شۇ ئوت كېتىشتىن ئېغىز ئاچتى . بۇگۈنكى جۈمەدىن كېيىن ئىمامنىڭ جامائەتكە ۋەز ئېيتقىنىنى ، ساۋابلىقتىن ، ئېزگۈلۈكتىن يىراقلاشقاندا قانداق ئاقىۋەتلەرنىڭ يۈز بې-رىشى مۇمكىنلىكىنى ، مىسال — پاكىت ئىزدەپ يىراقتا بېرىش بىھۇدە ئىش بولۇپ ، توختى توقامنىڭ هويلىسىغا ئوت كېتىشتىن هەممەيلەننىڭ ئىبرەت ئېلىشى لازىملىقىنى ئۇزۇندىن ئۇزۇن سۆزلىگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى .

— بۇلار تۇغرىسىدا جامائەتكە ۋەز ئېيتىشنىڭ نې-مە هاجىتى بار ؟ — دېدىم ، — كىم ساۋابتىن يۈز ئۆرۈسە ، ئېزگۈلۈككە ئارقىسىنى قىلسا ، دىيانەت يولىدىن كېچىپ ، مۇسۇلمانلارغا ئازاب — ئوقۇبەتنى تاڭسا بالا — قازا شۇنى تاپىدۇ ، دېيىش كېرەك — دە !

— شۇنى دېمەمسەن ؟ — هاشىم ئاخۇن ئاكا چىگىشلىشپ كەتكەن ساقلىغا يېپىشۇالغان قوناق دانلىرىنى تىلىنى چىقىرىپ يالماپ ، ئاغزىغا كىرگۈزۈپ بولۇپ داۋام قىلدى ، — ئەمما ، نەپسى توختى توقامنىڭ قوشۇقلۇقىغا چىقىپ قالغان ئىمام ئاخىرىدا نېمىدەپ جۆيلۈيدۇ ،

دېمەمسەن ؟

ئۇ ئۆسۈك قاشلىرى تېگىدىن ماڭا ئاچچىق بىلەن تىكىلدى .

— خوش ؟ ، — دېدىم ئۇنىڭ سۆزى ۋە قارىشىدىكى يوشۇرۇن مەنىگە قىزىقىپ .

— هەممەيلەننىڭ بېشىغا كەلگەن بالا — قازانى توختى توقام سۈ-پەر بولۇپ توسۇپ ، ئۆزىگە قارىتىپتىمىش . . . هەممەيلەن ئەمدى توختى توقامغا يارەملىشىمىز كېرەك ئىمىش . . . هېچ بولمىسا ، هە — هۇ بىلەن ئۇنىڭ هويلا — ئارام‌لىرىنى سېلىشپ بەرمەسەك بولمايمىش . . .

— جامائەت ماقۇل بولدىمۇ ؟ — ئالدىراپ سورىدىم .

— جامائەت نېمە دەيتتى ؟ — هاشىم ئاخۇن ئاكا ئاچچىقىدىن يېنىپ ، پەرۋاسىزلىق بىلەن كۆكباش قونىقىنى ئالقىنىغا ئۇۋاپ چۈشۈ-رۈشكە باشلىدى ، — باشتا جىم — جىم ئولتۇرۇشتى ، كېيىن » بوپتۇ ، سېلىشپ بەرسەك بەردۇق ، قولىمىزنىڭ كىرى ئېرىغىدىلىپ قالار شۇ . . . » دېيىشتى .

مەن دەيدىغان گەپ قالمىغاندى . رىزۋانگۈل ئۆيگە بىر كىرىپ كەتكەنچە قايتىپ چىقمىدى . دېسەم — دېمىسەم ، دادىسىنىڭ كۆزىچە مەن بىلەن پاراڭلىشىش ئۇنىڭغا بىئەپ تۇيۇلغانىدى . هاشىم ئاخۇن ئاكىمۇ ئىشتا چېقىلغان قەددىنى مۇكچەيتىپ ، يېنىدا ئولتۇرغىنىمنىمۇ ئۇنتۇپ مۇگدەشكە كىرىشكەنىدى .

ئاستا قوپۇپ ، قوناقلىقلار ئارىسىدىكى قىرلاردىن مېڭىپ ، قويلىرىمنىڭ يېنىغا كەتتىم . كۆڭلۈم پاراكەندە هالدا توختى توقامنىڭ ئۆي — جاي سېلىشى بىلەن رىزۋانگۈلنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنى باغلاپ پۇچۇلىناتتىم . نېمە سەۋەبتىندۇر كۆڭلۈم ئۆيەپ ، ئىچىم سىقىلىپ ، كۈننى مىڭ تەستە كەچ قىلدىم .

رىزۋانگۈل ئۆستەڭ بويىغا سۇغا كېلىشنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنىدى . بىزنىڭ ئۇچرىشىپ تۇرۇشىمىز نورماللاشقانىدى . بۇنىڭ سەۋەبىنى رىزۋانگۈل چۈشەندۈرگەندە بېشىم ئاسمانغا يەتكەندەك بولدى : قىز ئانىسىغا تولا يېغلاپ ، ئۇ ئارقىلىق دادىسىنى كۆندۈرۈپتۇ . . هاشىم

ئاخۇن ئاكا رىزۋانگۇل بىلەن نىكاھلىنىپ توي قىلىشمىغا قارشى ئەمەسكەن . تويدىن كېيىن ، ئومۇملۇققا تەئەللۇق ، پۇتۇن يېزىغا ئورتاق بولغان مۇراتنىڭ باش تەققۇدەك يېرى بولمىسا ، كۆچۈپ ئۆز ئۆيىگە كېلىشىگىمۇ قارشى ئەمەس ئىكەن . بۇنىڭغا چوڭ ھەشەم كەتمەيدىكەن ، بىرەر ئېتىز چالما بىلەن كەپسىمان بىر ئۆي قوپۇرۇش قېينىغا توختىمايدىكەن . مۇرات شۇنىڭدىن كېيىن خالىسا « ئىچ كۆيئوغۇل » ھېسابىدا ئىككى ئائىلىنى بىر قىلىپ ياشىسىمۇ ياكى بۆلەك بولۇپ رىزۋانگۇل بىلەن باشقا ئۆي تۇتۇپ ياشىسىمۇ بولىدىكەن . ئەمما ، ھازىرچە توختى توقامنىڭ تەلىپىنىمۇ ئەستە تۇتماي بولمايدىكەن . ئۆي ـ ۋاقى كۆيۈپ كەتكەن ، مال ـ ۋەجى كۆلگە ئايلانغان توختى توقام رىزۋانگۇلنى ئۆزىگە نىكاھلىۋېلىش تەلىپىنى قايتا ئوتتۇرىغا قويمىغىنى بەلەن ، بۇ نىكاھتىن ۋاز كەچكىنىكىنىمۇ بىلدۈرمەپتۇ . ئۇنىڭ بىلەن پەقەت كارى بولماي ، ئۆزىچە ئىش كۆرىۋېرەي دېسە ، ھاشىماخۇنىڭ گەپىنىدىكى قەرز ئۇنىڭ بېشىنى كۆتۈرگىلى قويمايدىكەن . . .

مەن خۇشال ئىدىم . ئەڭ مۇھىمى ، رىزۋانگۇل ۋە ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى مېنى كەمبەغەل ، يېتىم كۆرمىگەنىدى . مۇبادا خۇدا نېسىپ قىلىپ رىزۋانگۇل بىلەن توي قىلالسام ، بۇ ئائىلىنىڭ بارلىق قەرزىنى ئۈستۈمگە ئېلىشتىن باش تارتمايتتىم ۋە تۆت جان ئادەم ئەمگەك قىلىپ ئۇ قەرزلەرنى تۆلەپ كېتەلەيدىغانلىقىمزغىمۇ ئىشىنەتتىم .

ـــ ئاقساقالنىڭ ياكى ئىمامنىڭ يېرىدىن بەش ـ ئون مو ئىجارە ئېلىپ تېرىيمىز ، ـــ دەپ كاپالەتلىك قىلدىم رىزۋانگۇلگە ، ـــ توختى توقاملارنىڭكىنىلا تېرىمايمىز ، بىكارغا بەرسىمۇ تېرىمايمىز ، كۆچەپ ئىشلىسەك ، بىز ئالەمنى ھاپ قىلىپ يېمىگەندىكىن ، بىر يىلدا تۆلەپ بولالمىساق ، ئىككى يىلدىغۇ تۆلەپ قۇتۇلارمىز ؟

ـــ خۇدايىم تىلىكىمىزگە يەتكۈزەر مۇرات ، ـــ دەيتتى قىز .

يەنە بىر قېتىملىق ئۇچرىشىشتا رىزۋانگۇلگە مۇنداق دېدىم :

ـــ بىز توختى توقامنىڭ ئاغزىغا قاراپ ، ئۇنىڭ ھۆكۈم كېسىشىنى ساقلاپ يېتىۋېرىمىزمۇ ؟ ئۇ ھېچقاچان سېنى نىكاھىغا ئېلىشتىن ۋاز كەچـ

كىنىنى ئېيتمايدۇ . شۇڭا ، بىز ئۆزىمىزنىڭ سەنمىگە دەسسەۋېرەيلى . . . نېمىشقا ئۇنى ساقلاۋېرىدىكەنمىز ؟

ـــ قانداق قىلىپ ؟

ـــ مەن كاللامدا پىشۇرۇپ قويدۇم ، ـــ دېدىم قەتئىي قىلىپ ، ـــ ئون ئىككى يېشىمدىن باشلاپ پۇتۇن يېزا ئۈچۈن ئىشلەپتىمەن . ئەمدى پۇتۇن يېزا يىغىش قىلىپ مېنى ئۆيلەپ قويۇشى كېرەك . ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس ، يېزا ئەھلى نېمە ئاتىغان بولسا ھەممىسى سېنىڭ تويلۇقۇڭ بولسۇن !

ـــ ماڭا ھېچنېمە كېرەك ئەمەس ، ـــ دېدى رىزۋانگۇل مەيدەمگە بېشىنى قويۇپ .

ـــ بۇنى مەنمۇ بىلىمەن ، ـــ دېدىم تەرسالىق بىلەن ، ـــ لېكىن ، بۇ يېزا ئەھلىنىڭ ئىككىمىزنىڭ توي قىلىشىغا ماقۇل بولغانلىقىنىڭ بەلگىسى بولىدۇ . پۇتۇن بىر يېزىنىڭ جامائىتى ئالدىدا توختى توقام نېمىلا دېگەن بىلەن روبىرو تۇرالمايدۇ . ئۇ خالىمىسىمۇ قوشۇلماي ئامالى يوقلۇـ قىنى سېزىدۇ . ساڭا چاڭگال سېلىشقا قەست قىلسىمۇ قولىنى ئالدىراپ ئۆزىتالمايدۇ . . .

قىز رازى بولۇپ كۈلۈپ كەتتى . يۈزى ، ئېڭىكىنى بوينۇمغا سۈركەپ ئەركىلىدى . مېنى ناھايىتى سۆيۈندۈردى . ئەمما ، سەل ئۆتۈپ بىر نېمىدىن سەسكەنگەندەك چۆچۈپ ئۆرە بولدى ـ دە :

ـــ بۇ پىلانىنى يېزىلىقلارغا قانداق ئۇقتۇرۇپ بولغىلى بولىدۇ ؟ ـــ دېدى .

مەن بۇ ھەقتىكى پىشپ تەييار بولۇپ قالغان ئامالىنى ئېيتىشقا ئالدىرىدىم :

ـــ مەزىن ئاخۇنۇم مېنى باشقىلارغا قارىغاندا خېلى ياخشى كۆرىدۇ . ئۇنىڭغا ھەممىنى ئېيتىمەن . ئۇ ئۆيۈگىلەرگە ئەلچى بولۇپ كېلىپ ، ماڭا سېنى سورايدۇ . . . يېزىلىقلارغا ئەلچى بولۇپ ، مەن ئۇچۇن ھەمات ، قوللاش ۋە تويلۇق سورايدۇ ، قانداق ، بولامدىكەن ؟

قىز مەندىنمۇ بەكرەك خۇشال بولدى . ئۇسسۇل ئوينىماقچى

ئىكەنلىكىنى تارتىنماي بىلدۇردى ۋە نېيىمنى سوردى . مەن ھېلىقى بىر ئاخشامدىكى ۋەقەنى ، نەينى شۇ چاغدا ئاچچىق ئەلەمگە ھاي بېرەلمەي سۇندۇرۇپ قويغانلىقىمنى ئېيتىپ بېرىۋېتىپ ، تېخىمۇ ياخشى نەي ياسايدىغانلىقىم توغرۇلۇق ۋەدە بەردىم . رىزۋانگۈل كونا نەيگە خېلىلا ئىچ ئاغرىتقان بولسىمۇ ، « بوپتۇ ، يېڭىسىنى تېزرەك ياسا ، ئۇ سېنىڭ ماڭا تۇتقان تويلۇقۇڭ بولسۇن ! » دەپ كۆڭلۈمنى ئاۋۇندۇردى .

كۈنلىرىم باشقىچە ، مەنىلىك ۋە خۇشال ئۆتۈۋاتقاندەك بىلىنەتتى . مەن مەزىن ئاخۇنۇم بىلەن ئايرىم ئۇچرىشىشقا ئالدىرىغانسېرى بۇ ئىمكانىيەت مەندىن يىراق قېچىۋاتقاندەك سېزىلەتتى . شۇ كۈنلەردە پۈتۈن يېزا توختى توقامنىڭ ئۆيىنى سېلىپ بېرىشكە قوزغىتىلغان بولۇپ ، بۇ ئىشنىڭ بېشى مەزىن ئاخۇنۇم ئىدى . ئۇ خۇپتەندىن كېيىن ئەتىسى ئىشلىشى كېرەك بولغان ئائىلىلەرگە باراتتى . بىر - بىرلەپ خەۋەر قىلاتتى . ئۇنىمغانلارغا ۋەز - نەسىھەت قىلاتتى . بامداتتىن كېيىن بولسا ئىش بېشىغا بېرىپ ، نامازشامغىچە نازارەت قىلاتتى . ئۇ تامقىمنىمۇ ئىش ئورنىغا بېرىپ يېيىشىمنى ئۇقتۇرغانىدى . كۆڭلۈمدىكى گەپلىرىمنى ئىمامغا ئېيتىشتىن ئەنسىرەيتتىم . بۇ ئىمامنىڭ ئەزەلدىن مېنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقى ئۇچۇنلا ئەمەس ئىدى . ئۇ ئاقساقال مەكسۇر توقام بىلەن ناھايىتى ئىجىل - ئىناق بولۇپ كۈسۈلدىشىپلا يۈرەتتى . مەن ئۇلارنىڭ پىچىرلىشىشلىرىدىن ، شۇ كۈنلەردە جامائەتنى توختى توقامغا ئۆي سېلىشىپ بېرىشكە قوزغىتىشتىن پايدىلىنىپ ، ئاقساقالنىڭ زىيىنىنمۇ تۆلىتىۋېلىش ، « كۆيۈپ كەتكەن ئايۇان - ساراي » دەپ كۆيتۈرۈپ ، ئىككى ئامبار سېلىۋېلىش قەستىدە ئىكەنلىكىنى بىلەتتىم . رىزۋانگۈل بىلەن بولىدىغان ئىشلارنى ئىمامغا دېسەم بۇ ماھىيەتتە توختى توقامنىڭ ئۆزىگە دېگەن بىلەن ئوخشاش ئىش ئىكەنلىكى ئايدىڭ ئىدى . ماڭا كۈتمەكتىن باشقا چارە يوق ئىدى . مەزىن ئاخۇنۇم بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ ھەرقانداق بىر پۇرسىتىنى قولدىن بەرمەسلىك پۈتۈن ئەقلىمنى ئىگىلىۋالغانىدى . ئەمما ، مەن كۈندۈزى يېزىدا بولالمايمەن ، رىزۋانگۈل بىلەن ئۇچراشقاندەك قويلارنى تاشلاپلا مەزىن ئاخۇنۇمنىڭ يېنىغا

كېلەلمەيمەن . . . بۇلار مېنى بىسەرەمجان قىلىپ ، يۈرىكىمنى سقاتتى . بۇلار توغرىسىدا ۋاقتىدا قىزغىمۇ خەۋەر بېرىپ تۇراتتىم ، تەبىئىيكى ، قىز ئارقىلىق ئانىسى ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ھاشىم ئاخۇن ئاكىمۇ ھەممىنى بىلىپ تۇراتتى ۋە ئۇلارنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش ئالدىراپ ، تىت - تىت بولۇپ ئۆتۈۋاتقانلىقى شەكسىز ئىدى .

ھاۋا ئانچە ئوچۇق ئەمەس بىر شەنبە كۈنى ئەتىگەنلىك چاي ئۈچۈن ئۆي قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك چالما توشۇلىدىغان ئېتىزغا كەلدىم . قويلار شۇ يېقىن ئارىلىقتا قوناقلىرى ئورۇۋېلىنغان ئېتىزدا ئوتلاپ يۈرەتتى . بۇ ئېتىزلار توختى توقامنىڭ تەۋەلىكىدە بولۇپ ، ئۆي سېلىش ئېھتىياجى ئۈچۈن قونىقى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇۋېلىنغانىدى .

مەن چاي ئىچىلىدىغان يەرگە كەلدىم - دە ، ھاشىم ئاخۇن ئاكىنى كۆردۈم . ئۇ قولىنى كەينىگە قىلىپ ېشىغچە تىزىۋېتىلگەن چالمىلارنى كۆتۈرگىنىچە مۇكچىيىپ ، تەستە قەدەم يۆتكەپ كەلمەكتە ئىدى . تاڭ سەھەردىلا ماغدۇرىدىن كەتكەن بوۋاي پۈتىنا كىشەن سېلىنىپ تاغقا چىقىشقا مەجبۇر بولۇۋاتقاندەك پۈتلىرىنى كىچىك - كىچىك يۆتكەيتتى ، ھاسىرايتتى ، گۈرەن تومۇرلىرى كۆپكەن بولۇپ ، يۈز ، بويۇنلىرىدىن تەر قۇيۇلاتتى .

بوۋايغا رەھىم كېلىپ ، ئىچىم سىيرىلىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭغا ئىچ كۈيۈغۇل بولۇپ ئۆيىگە كىرمەكچى ئىكەنلىكىم زىممەمگە بىر خىل بۇرچنى يۈكلىگەنىدى . مەن ئالدىراپ بېرىپ ، بوۋاينىڭ دۇمبىسىدىكى چالمىلارنى پەسكە ئېلىشقا باشلىدىم . يۈكى يەڭگىللىگەن بوۋاي قېيىقالغان ئىككى چالمىنى سىڭايان تۇرۇپلا يەرگە تاشلىدى ۋە توپا لايغا بۇلغانغان قولىنىڭ دۇمبىسى بىلەن پېشانىسىنى سۈرتتى .

ـــ ئازراق كۆتۈرسىلە ئاتا ، ـــ دېدىم ئۇنى قاينىقسۇ قاينىتىلىۋاتقان يوغان قازاننى چۆرىدەپ ئولتۇرغان كىشىلەر قاتارغا باشلاۋېتىپ .

ـــ مىجەزىم يوق بالام . . . ، ـــ ئۇ ئېغىر ھاسىرىدى ، دۇمبىسىدە چالما بولمىسىمۇ قەدىمىنى تەستە يۆتكەيتتى ، ـــ سەل ئوڭشىلىۋېلىپ كېـ

لەي دېسەم ئۇناشمىدى . . .

شۇ پەيتتە كاللامغا كەلگەن ئەقىل بويىچە ئۇنىڭغا تەكلىپ بەردىم :

— سىلىنىڭ ئىشلىرىنى مەن قىلاي ، قويغا سىلى قارىسىلا . . .

— بۇ ، بۇنىڭدا . . . — دۇدۇقلىدى ھاشىم ئاخۇن ، — قانداق بولار ؟ . . .

— ئوبدان بولىدۇ ، — يوغان چۆچەككە ئاق قوناق زاغرىسىنى چىلاپ ، قولى بىلەن يەۋاتقان بىرەيلەن لوقما سېلىپ ، مېنى قوللاپ چىقتى ، — مۇرات ياش ، ساغلام ، بىرەر كۇنلۇك ئىش ئالماشتۇرۇشساڭلار ھېچ گەپ بولمايدۇ .

— مېنىڭ دېگىنىم ، ئىش بېشىدىكىلەر ئۇنامدىكىن ـ ھە ؟ — ھاشىم ئاخۇن ئاكا كىمنىدۇر ئىزدەپ ئەتراپقا قارىدى .

— ئۇنايدۇ ، كىم ئىشلىگىنى بىلەن ئۆي پۇتسلا بولمىدىمۇ ؟ — دېدىم . كۆڭلۈمدە بولسا : « بۇ خالىس ئەمگەك ، ئەگەر ئالۋاڭ بولغىنىدىمۇ ، ئۇنىڭ ئورنىغا مەن ، مېنىڭ ئورنۇمغا ئۇ كەلسە نېمە بوپتۇ ؟ » دەپ ئويلايتتىم .

شۇ ئاردا يەردىن ئۇنگەندەك قازان بېشىدا توختى توقام بىلەن مەزىن ئاخۇنۇم پەيدا بولدى . قازانىنى چۆرىدەپ ئولتۇرغانلاردىن بەزىسى ئورنىدىن تۇرۇشتى ، بەزىسى پۇتىنى يېغىشتى .

— ئۆي قانداق پۇتتىدۇ ؟ — دەپ سورىدى توختى توقام ماڭا قاراپ . بۇ ئۇنىڭ شۇ پېشىمغىچە ماڭا تۇنجى قېتىم ئېغىز ئېچىپ گەپ قىلىشى ئىدى .

ئۇنىڭغا ئەيمىنىپ قارىدىم . ئۇ مەندىن ئىككى غېرىچچە ئېگىز بولۇپ ، بەستىمۇ مەندەك ئىككى كېلەتتى . ئورا كۆزلىرى ياغ تەپچىپ تۇرغاندەك پارقىرايتتى . ئوچۇق مەيدىسىدىكى چاتقالنى ئەسلىتىدىغان يۇڭلارمۇ ئاللىقانداق ۋەھىمە تۇغدۇرۇپ ، تىك ـ تىك كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى .

— ھە ، ھاشىم ئاخۇن ئاكىنىڭ مىجەزى يوق ئىكەن ، — تارتىنىپ ، ئۇنىڭ سەندەل كىيۋالغان گۆشلۈك پۇتىغا قاراپ تۇرۇپ

چۈشەندۈردۈم ، — مەن ئۇنىڭ ئورنىغا ئىشلىسەم ، ئۇ بۇگۈنچە قويلارغا ھېزى بولسا ، دەپتىم . . .

توختى توقام سۆزلىرىمگە ئېتىبارسىز قارىدى . ئۇ نەزەرىنى ھاشىم ئاخۇن ئاكىغا يۆتكەپ ، سەل كۈلۈمسىرەپ سورىدى :

— ئۆي ئېچىك تىنچلىقمۇ ئاتا ؟

ھاشىم ئاخۇن ئاكا تىترەپ كەتتى . توختى توقامنىڭ سوئالىدا ھېچبىر غەيرىي گەپ بولمىسىمۇ ، تاۋۇش ئۇرغۇسىدىن باشقىچە بىر مەنە ئېنىق بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇ « ئۆي ئىچى » دېگەندە رىزۋانگۈلنى كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىنى بوۋايمۇ ، مەنمۇ سەزدۇق . ھاشىم ئاخۇن ئاكا قەددىنى پۈكۈپ ، ئاران ئاڭلانغۇدەك ئاۋازدا :

— ھە ، تىنچلىق ، ئىنشائاللا ، — دېدى .

— بىزنىڭ ھېلىقى مەسلىھىتىمىز رويابقا چىقىش ئالدىدا قەستكە ئۇچرىدىم ، — دېدى توختى توقام كۈلۈشكە تىرىشقىنىغا قارىماي غەزەپى ئۆرلىگەن ھالدا ، — ئەمما ، ئۇ مەسلىھىتىمىزنى ئۇنتۇپ قالغىنىم يوق ، ئاز قالدى ، ساڭا سۇنغان مۇرۇۋىتلىك قولۇمنى يېغىۋالماقچى ئەمەسمەن . . . ، — ئۇ ماڭا مەنسىتمەسلىك بىلەن ئالىيىپ قاراپ قويۇپ بوۋايغا بۇرۇلدى ، — بارغىن ئاتا ، مىجەزىڭ بولمسا ئارام ئال ، سەنسىزمۇ پۇتۇۋېرىدۇ ئۆي . . . قايتىپ ھېلىقى مەسلىھەت بويىچە تەييارلىق قىلۇمۇر . . .

پۇت ـ قولۇمدا جان قالمىدى . بوۋايغا يالۋۇرغاندەك قاردىم . ئۇ بولسا تىرىك مۇردىدەك قېتىپ قالغانىدى . توختى توقام ئۇنىڭ ھالىتىنى پەرۋايىغىمۇ ئالماي گۆشلۈك قولىنى كەينىگە تۇتۇپ نېرى كەتتى . گېپى بىز تۇرغان يەرگە ئاڭلانمىغۇدەك يەرگە بارغاندا ، سوغدىشىپ كېتىۋاتقان مەزىن ئاخۇنۇمغا بىر نېمىلەرنى چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى . مەزىن ئاخۇنۇم ئىنىڭ ھەدەپ باش لىڭشىتىپ ، ماقۇللۇق بىلدۈرۈۋاتقىنىنى كۆرگىلى بولاتتى .

قازان ئەتراپىدىكى ئىشلەمچىلەر توختى توقامنىڭ سۆزىدىكى يوشۇرۇن مەنىنى ، ئۇ پۇراتقان « مەسلىھەت » نىڭ نېمىلىكىنى بىلمىگەچكە ،

هاشىم ئاخۇن ئاكىنى بۇگۈنكى ئىشتىن ئازاد قىلغىنىغا بەكرەك قىزىقىپ قالغاندى :

— چىيىڭنى ئىچ - دە ، ئۆيۈڭگە قايت ، — دېدى بىرەيلەن ، — توقامنىڭ ئەل ئۆمرىدە ئادەمزاتقا ياخشىلىق قىلىشى مۇشۇ بىرىنچى قېتىم . . .

— ھېلىلا يېنۇالمسۇن يەنە ئۇ ؟ بىر ۋاخلىق چاينى بىكارغا بېرىدىغان ئادەمۇ ئۇ ؟

— شۇنداق . . .

هاشىم ئاخۇن ئاكا ماڭا سويۇشقا ئېلىپ كېتىۋاتقان قوزىچاقتەك ئايانچلىق قاراپ قويۇپ ، چاي - پاينىمۇ ئۇنتۇپ ، بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە مۇكچىيىپ مېڭىپ كەتتى . باشقىلار ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ قاراشتىيۇ ، ئارتۇقچە گەپ قىلماي چاي ئىچىشكە كىرىشىپ كەتتى .

توختى توقامنىڭ ئەدەپسىز ، يۇزسىز گەپلىرىدىن غەزەپلىنىپ يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتتىم . ئەمدى بېشىمغا يەنە قارا كۇنلەر كەلگەنلىكى شەكسىز ئىدى . ماڭا مەزىن ئاخۇن بىلەن كۆرۈشۈشمۇ پايدىسىز ئۇرۇنۇش بولۇپ تۇيۇلاتتى . گاڭگىرىغان ھالدا بىردەم تۇرۇپ ، باشقىلار ئىشقا ماڭغاندىن كېيىن مەنمۇ قويلىرىم تەرەپكە كەتتىم . بۇنداق ۋاقىتنا گالدىن نان بىلەن چاي ئۈتەمدىغان !

كەچكىچە خام ياغ ئىچىۋالغاندەك خاراموش يۈردۈم . ئازابمنى ئېغىرلىتىپ رىزۋانگۈل سۇغا كەلمىدى . مەن ئويلىنىپ ، ئۇنىڭ كېلىشىگە رۇخسەت قىلىنمايدىغانلىقىغا ئىشەندىم . توختى توقامنىڭ كونا خامانىنى سورۇپ ، رىزۋانگۈلنى ئۆزىگە سورىتىشنى قايتا ئېغىزغا ئالغىنى بىچارە هاشىم ئاخۇن ئاكىغا باشقىچە يول تۇتۇش مۇمكىنچىلىكىنى بەرمەيتتى . ئەمدى رىزۋانگۈل ئىككىمىزنىڭ تەقدىرى توختى توقامنىڭ ئارزۇسى بويىچە ھەل قىلىنىدىغاندەك تۇراتتى .

« ئۇنداق بولمايدۇ ، سېنىڭ دېگىنىڭدەك بولمايدۇ ، — دەيتتىم كېچىدە كاتىكمدە ئۇخلىيالماي ، ئوي - خىيالالاردىن ئېغىرلىشىپ كەتكەن بېشىمنى چاڭگاللىغىنىمچە ، — سەن رىزۋانگۈلنى ئالالمايسەن . يەنە

كۆيدۇرىمەن ئۆيۈڭنى . . . نەچچە قېتىم ياسىساڭ شۇنچە قېتىم كۆيدۇرىمەن ، تاكى رىزۋانگۈلنى ئېلىشتىن يالتايغىنىڭغا قەدەر ، بۇ ئوت بالاسىنىڭ ئاشۇ شۇم خىيالىڭنىڭ نەتىجىسى بولۇپ ، ئۇنىڭدىن ۋاز كەچمىگۈچە ئوتتىن قوتۇلالمايدىغانلىقىڭنى چۈشىنىپ يەتكىنىڭگە قەدەر كۆيدۇرىۋېرىمەن . . . »

شۇنداق قىلىش قارارىغا كەلدىم . شۇنداق قىلماي باشقىچە چارەم يوقلۇقىمۇ ئۆزۈمگە ئايان ئىدى . بۇ قارارىمنى رىزۋانگۈلگىمۇ ئېيتماسلىق ، ئۇنى ئىشتىن ئىلگىرى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇپ ، تېۋىشنىڭ سىرتقا چىقىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش نىيىتىگە كەلدىم .

ئەمدى توختى توقامنىڭ ئۆي ، هويلىسى تېررەك پۇتسىكەن ، دەپ ئارزۇ قىلىپ قالدىم . ئۆيلەر پۇتمەكتە ئىدى . لېكىن ، ئالدىرىغىنىمغا قارىماندا سۇرئەت ئاستا ئىدى . چاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ، ئىنتىلىشىمگە مۇخالىپ ھالدا رىزۋانگۈلنىمۇ ئىزدىمىدىم . ئىزدىسەممۇ نەگە بېرىپ ئىزدەيتتىم ؟ ئۆستەڭ بويىغا ئۇ كەلمەيتتى . ئۇنىڭ ئۆيى تەرەپكە يۈرىكىمنى توق تۇتۇپ مەن بارالمايتتىم ، ئوغرىلىقچە بېرىشقا شارائىت يار بەرمەيتتى . مېنى يوشۇرىدىغان قوناقلار ئورنۇبتىلگەن بولۇپ ، تاپ - تاقىر تۇزلەڭلىكتە ھېچكىمگە كۆرۈنمەي مېڭىشنىڭ ئىلاجى يوق ئىدى .

توختى توقامنىڭ ئۆيلىرىمۇ پۇتتى . ئۇ يېزىلىقلارنىڭ كۇچى بىلەن ئاۋۇالقىدىنمۇ كەڭ هويلا چۆرۈپ ، بۇرۇنقىدىنمۇ كۆپ ، ياسداق ئۆيلەرنى ۋە مالخانىلارنى ياسۋالدى . پەرقى بار دېيىلسە ، پەرقى شۇ ئىدىكى ، يېڭى ياسىغان ئۆيلىرى ئېگىز ، مەزمۇت ، كۆركەم ئىدى . مالخانىلىرىمۇ كەڭ - كۇشادە ، ئازادە ئىدى . ماڭا ياقمايدىغان بىرلا تەرىپى لاپاس - لەمپىلەرگە ئاسان ئوت ئالدىغان بېدىلەر تېخى بېسىلمىغانىدى . توختى توقام كۆيۈپ ئۆلگەن ئات ، كالا ، قويلىرىنىڭ ئورنىغا تېخى مال - ئۇلاغ ئەكەلمىگەن ، بېدە توشۇشنى باشلۇەتكەن بولسىمۇ لاپاسقا چىقىرىشقا ئالدىرىمايۇاتاتتى .

ئۇ يۇرتقا ئۆي چېيى بېرىپ ئاش تارتتى . گەرچە پىلانىمنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا ياردەم بېرىدىغان ئوت - سامان ، بېدە - خەشەكلەر تولۇق

بولمىسمۇ ، ئىرادەمنى سۇسلاشتۇرىدىغان سەۋەب يوق ئىدى . تورۇسى يېپىلغان ئۆيلەرنىڭ خا ، جەگە ، لىم ياغاچلىرى ۋە ۋاسا ، بورىلىرىنى كۆيدۈرۈش ئارقىلىقمۇ مەقسىتىمنى ئىشقا ئاشۇرالايمەن ، دەپ ئىشىنەتتىم . چاقماقتېشى ، قوي يېغىغا مىلەنگەن ماز پىلىك تەييارلاپ ، تۈتۈرۈققا ئىشلەتىدىغان پۈزەك ـ شېشىقلارنىمۇ جۇغلاپ قويغانىدىم . داۋرىگى ئالدىنقى قېتىمقىدەك زور بولمىسمۇ ، ئەھمىيىتى ئاۋۋالقىسىدىن چوڭقۇرراق بولىدىغان « ئوت كېتىش » ۋەقەسى جۈمە كۈنى سۇبھىدىن بالدۇر سادىر بولۇشى كېرەك ، دەپ ۋاقتىنىمۇ بېكىتىپ قويغانىدىم .

بۇگۈن دۇشەنبە ئىدى ، ھەربىكەت قىلىشىمغا يەنە ئۈچ ـ تۆت كۈنلا قالغانىدى . ئەمما ، بۇگۈن ئەسىردىن يانغانىدا ئۆستەك بويىدا ھاشىم ئاخۇن ئاكىنى كۆرۈپ قالدىم . ئۇ رىزۋانگۈل سۇ توشۇيدىغان كوزىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، سۇ ئالغاندىن كېيىن قۇم ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، سۇغا قاراپ خىيال سۈرمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ ئەزىلدىن سۇغا كەلمەيدىغانلىقى مەلۇم . سۇغا ئېھتىياجلىق بولسا ئۇ ياكى رىزۋانگۈل مەن بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشتىن قېچىپ ، مەسچىت ئالدىدىكى كۆلگە باراتتى . بۇگۈن رىزۋانگۈل كەلمەپتۇ ، بۇۋاي ئۆزى كەلگەندىمۇ كۆل بويىغا بارماي ، يىراق بولسىمۇ ئۆستەك بويىغا كەپتۇ ، بۇ نېمە بولغىنى ؟

كۆڭلۈم ئۆيەپ ، بىر پىشكەللىكنىڭ ھىدىنى سەزگەندەك يۈرىكىم قىسىلىپ كەتتى . ئالدىراپ ـ تېنەپ بۇۋاينىڭ يېنىغا باردىم . ئۇ كىمدۇر بىرىنىڭ يېنىغا كەلگەنلىكىنى سەزمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . شۇنداق تۇرۇقلۇق بېشىنى بۇرمىدى ، نەزەرىنى سالمىدى ، قىياپىتىنى بۇزمىدى .

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئاتا ، ـــ دېدىم ئەدەپ بىلەن سالام بېرىپ .

ئۇ شۇنداللا چۆچۈپ بېشىنى بۇرىدى ، پېچاقتا تىلىپ تاتۇق قىلىۋاتقان چوڭقۇر قورۇقلار بىلەن تولغان يۈزى نەم ئىدى . كۆز چۆرىسىدە ھېلىمۇ ياش دانچىلىرى يالتىراپتتى . كۆڭلۈم تېخىمۇ ئۆيدى ، يۈرىكىمنىڭ سوقۇشى تېزلەشكىنىنى سېزىپ تۇردۇم .

ـــ ئۆي ئىچى تىنچلىقمۇ ، ئۆزلىرى سالامەت تۇرامىلا ؟ ـــ دېدىم

كۆڭۈلسىزلىك كەلتۈرىدىغان جاۋاب چىقىشى مۇمكىن دېگەن ئەندىشە بىلەن .

ھاشىم ئاخۇن ئاكا كۆزىنى مەندىن قاچۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە كوزىنى قولىغا ئېلىپ ، پەس ئاۋازدا جاۋاب بەردى :

ـــ تىنچ ـ ئامانلىق مۇرات ، ئەلھەمدۇلىللا . . .

ئادەتتىكىدەك « بالام » دېمىگەنلىكى ، كۆزىنى قاچۇرۇشى ، ئۆزىنىڭمۇ يوقالماقچى بولۇشقا ئالدىرىشى گۇمانىمنى ئاشۇرۇپ ، ۋەسۋەسەمنى كۈچەيتتى .

ـــ رىزۋانگۈل تىنچلىقمۇ ؟ ـــ دەپ ئالدىراپ سورىدىم .

ـــ ئۇ يوق ، ئۇ كەتتى ، ـــ دېدى بۇۋاي پېچىرلاپ دېگۈدەك ۋە شۇئان كېتىش ئۈچۈن قوزغالدى .

مەن ھەممىنى چۈشەندىم . رىزۋانگۈل نەگە كېتەلىشى مۇمكىن ؟ ئۇ يەقەت توختى توقامنىڭ ئۆيىگىلا كېتەتتى . ئۇ مەلئۇن مەندىن ئۈستا كەلگەن ، مەندىن چاققان چىققانىدى . كۆزۈمگە قاراڭغۇچىلىق تېقىلىپ ، زېمىن پىرقىراۋاتقاندەك تۇيۇلدى . ئۆزۈمنى باشقۇرالماي قالدىم ، ئېتىلىپ بېرىپ ھاشىم ئاخۇن ئاكىنىڭ يېرىتىق ، كىر يەكتىكىنىڭ ياقىسىدىن ئالدىم .

ـــ قېنى ئۇ ، نەگە كەتتى ؟ ـــ دېدىم ئۇنى سىلكىلەپ ، ـــ سەن ئۇنى توختى توقامغا بېرىۋەتتىڭمۇ قېرى ؟ . . .

بۇۋاينىڭ كۆزا تۇتقان قولى جەينىكىگىچە تىترەيتتى . قاداق بېسىپ كەتكەن تارىشىدەك ، كىر سول قولى بىلەن تاراملاپ ياش تۆكۈلۈۋاتقان كۆزلىرىنى سۈرتەتتى . لەۋلىرى توختىماي مىدىرلاپ تۇراتتىيۇ ، ئۇن چىقمايتتى .

ـــ جاۋاب بەر ، جاۋاب بەر دەيمەن قېرى ئوبوشقا . . . كېكىردىكىنى غىققىدە سقىپ جېنىڭنى ئالمەن ھېلى . . . ئۇنى نېمىشقا توختى توقامغا بەردىڭ ؟ . . .

ـــ ئۆلتۈرگىن بالام ، ـــ بۇۋاي جېنى چىقىۋاتقاندەك خىرقىرىدى ، ـــ ئۆلۈۋالاي دېسەم مۇسۇلمانچىلىقتىن

چىقىپ كەتكۈدەكمەن ، بولمىسا قىزىمنىڭ ناله ـ زارىغا قاراپ ئاللىقاچان جان تەسلىم قىلاتتىم . . .

ئۇنىڭ ياقىسىنى قويۇۋەتتىم . گويا بايىدىن بېرى ئۇ يۆلەپ تۇرغاندەك ، قولۇم ئۇنىڭدىن ئايرىلىشى بىلەنلا قۇم ئۈستىگە پالاقىدە يېقىلدىم . ئازاب ، ئەلەم ئىچىمگە سىغماي يىغا بولۇپ تېشىغا تەپتى . مەن قۇملۇق يەرنى غاجىلاپ ، بېشىمنى يەرگە ئۇرۇپ يىغلاپ كەتتىم .

— ئۇنى چۈش ـ پېشىن بىلەن ئېلىپ كەتتى ، — بوۋاينىڭ ئاۋازى ناھايىتى يىراقتىن ، چوڭقۇر يەر قاتلىمى تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك سۇس ، بوش ئاڭلىناتتى ، — كىر ـ قاتلىرىمنى يۇيۇپ بەرسۇن ، دەپ چاقىرىپ ئېلىپ كەتتى . . . كىر يۇيۇشنى باھانە قىلىپ بۇلاپ كەتتى . . .

قۇلىقىمغا شۇنىڭدىن باشقا گەپ كىرمىدى . يىغلايتتىم ، بېشىمنى يەرگە ئۇراتتىم ، چېچىمغا مەيدە قۇم ئارىلاشقان توپا چاچاتتىم . لېكىن ، دەردىم يېنىكلىنەي دېمەيتتى . مۇنداق يېتىۋېرىش بىلەن ئىش تاكاتماسلىقنى ، ئۆزۈمنى خاراب قىلىپ تۇگىتىشىم مۇمكىنلىكىنى يادىمغا ئېلىپ ئورنۇمدىن تۇرغاندا بوۋاي كۆرۈنمىدى . شەپەق تولۇق ئولتۇرۇپ كەتمىگەن بولسىمۇ ، ئاسمانغا دەسلەپكى يۇلتۇزلار چىققان ۋە ئۇلارمۇ ماڭا ھەمدەم بولۇپ يىغلاپ ياش تۆكۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى .

مەن قويلارنى ئالدىمغا سېلىپ يېزىغا قايتتىم . نېمە قىلسام بولىدىغانلىقىنى بىلەتتىم . يېزا مەن بىلگەندىن بېرى بىر خىللا تۇرغان يېزا بولسىمۇ ئەمدى ئۇ كىچىكلەپ ، كاتىكىمدىنمۇ تاريىپ كەتكەندەك بىلىنمەكتە ئىدى . نەپەس ئېلىشىم ئۇچۇن ھاۋا يېتىشمەيۋاتقاندەك ئۆپكەم ئاغدۇرۇلۇپ ، كۆڭلۈم ئاينىپ تۇراتتى . قويلارنى تارقىتىپ بولۇپ ، مەسچىتكە كىرگەن چېغىمدا كىشىلەرنىڭ خۇپتەن ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم . مېنىڭ چاي ئىچكۈمۇ كەلمەي كاتىكىمگە تەستە كىردىم ـ دە ، ئۆزۈمنى يەرگە تاشلاپ يىغلاشقا باشلىدىم . بۇ ياشلار بەدىنىمنىڭ نەردىن چىقىدۇ ، نېمىشقا شۇنچە كۆپ ئېقىپمۇ تۈگەپ كەتمەيدۇ ، بۇنى بىلمەيتتىم . شۇنچە كۆپ يىغا ، شۇنچە جىق ياش چىققاندىكىن ، دىلىمدىكى دەرد ئازايسا ، بەدىنىم يېنىكلىسە بولاتتى . ئەمەلىيەتتە ، بۇنىڭ تەتۈرى

بولۇۋاتاتتى .

رىزۋانگۈلدىن ئايرىلغاندىم . ئۇ ئەمدى توختى توقامنىڭ مۇلكى ، قۇلى ، خوتۇنىغا ئايلىنىپ كەتكەندى . بۇرۇن نېمىشقا ياشايمەن ، قانداق ياشايمەن ، بۇلارنى بىلمەيتتىم . ماڭا قانداق ياشىغانلىقىم ، ئەمدى قانداق ياشىشىم كېرەكلىكىنى رىزۋانگۈل كۆرسىتىپ بەرگەندى . توغرا ئۇ ئاغزاكى ھېچنەرسە دېگىنى يوق ! بۇلارنى رىزۋانگۈلگە بولغان ئىشقىم ئۆگەتكەندى . رىزۋانگۈل بولمىغانىكەن ، ئۇنىڭغا قارىتىلغان ئىشقىنىڭ دەردىنى تارتىپلا ياشاشنىڭ نېمە لەززىتى بولسۇن ؟ ئۇنى مۇشۇ پېتىدا دەپ ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان ئۇچرىشىشلارنى ئەسلەپ ، غايىبانە كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپلا ئولتۇرۇشنىڭ قانداق مەنىسى بولسۇن ؟ ئۇنى ئېگىلىگەن توختى توقامنىڭ زورلۇقلىرىنمۇ كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرمەي ئۆتكىلى بولامدۇ ؟ بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىڭدا بىر چاغلاردا يانچۇقۇڭدا بولغان ، ئەمدى باشقىلار بۇلاپ كېتىپ شوراپ تەمىنى تېتىۋاتقان ناۋات توغرىسىدا خىيال سۈرۈشنىڭ ئۆزى ھاماقەتلىكقۇ ؟ بۇنداق ھاماقەتلىكنىڭ ئاچچىقى بېرىدىغان ئازاب ئۆلۈمدىنمۇ ئارتۇق جازاغۇ ؟ . . . ئەمدى توختى توقامنىڭ ئۆيىنى كۆيدۈرۈشتىن نېمە پايدا ؟ . . .

شۇنداق ، مەن ئۆلمەكچى بولدۇم . پىكرىم سۈزۈكلىشىپ ، قارارىم بىر يەرگە مۇقىم بولغاندىن كېيىن نېمىشقىدۇر يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدۇم . بىر نەچچە مىنۇت ئىلگىرى يىغلىغان ، قاقشىغان ، ناله قىلىپ ، پەريات چەككەن ئۆزۈم ئەسلىدە مەن بولماي باشقا بىر ئادەمدەك ، كۈلكىلىك ، زاڭلىق قىلىشقا لايىق يات باش بىر مەخلۇقتەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى . مەن كۈلۈپ قويدۇم . بىردەمدىن كېيىن پۈتۈن بەدىنىمنى قانائەتچانلىق ، مەمنۇنلۇق كۈلكىسى ئۆز ئىلكىگە ئالدى . بۇ ئۆلۈم ئالدىدىكى خاتىرجەملىكىم ئىدى . بۇگۈنۈم بىلەن تۇنۇگۈنۈم ئوخشايدىغان ، ئەتە ، ئۆگۈن ۋە ئىندىنمۇ ھېچبىر يېڭىلىقسىز ئۆتىدىغان كۇندىن ماڭا كېلىدىغان خۇۋلۇق يوق ئىدى . بۇنىڭدىن بەش يىل ، ئالتە يىل ئىلگىرى قانداق كۈن كەچۈرگەن بولسام ، بەش يىل ، ئون يىلدىن كېيىن ، ھەتتا ھاياتلا بولسام يۇز يىلدىن كېيىنمۇ مۇشۇنداق ياشىشىم مۇمكىن ئىدى .

تارتىشىدىغان بىرەر نەرسەم ، بىرەر ئادەمنىڭ يوق ، ھەر قانداق بىر ئادەمگىمۇ لازىمىم يوق ئىدى . رىزۋانگۇلسىز ھايات شۇنچىلىك تېتىقسىز ، مەنسىز ، لاۋزا تۇيۇلاتتى .

ماڭا ئەمدى قانداق ئۆلۈش ، قانداق قىلىپ ھېچكىمگە ئۇقتۇرماي ، بىلىندۈرمەي ئۆلۈپ تۇگەشنىڭ ئۇسۇلىنى تاللاشلا قالغانىدى .

لېكىن ، مېنى بوزەك قىلىۋاتقان ، زاڭلىق قىلىشنى توختاتمايۋاتقان ، ئۆزىنى مۇشۇك ، مېنى ئالقىنىغا چۈشكەن چاشقانغا ئوخشاش كۆرۈۋاتقان تەقدىر ئۆلۈمۇمنىڭ تېز ئەمەسلىكىنى ، مەن بىلەن يەنە خېلى سەۋدالار سادىر بولۇپ ، يېڭى ماجىرا چىقمىسا بولمايدىغانلىقىنى ، بۇلار تۇپەيلىدىن تۆپىلەپ دەرد تارتىشىم كېرەكلىكىنى ئۇقتۇردى . مەن ئاشۇ ماجىرالارغا باشلايدىغان بىر سۆھبەتنىڭ سىرتىنى ئاڭلىغۇچىسى بولۇپ قالدىم : مەسچىت ھويلىسىدا رىزۋانگۇلنىڭ ئىسمى ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار گەپ ـ سۆزلەر بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم .

جامائەت خۇپتەندىن يانغاندا مەسچىت ھويلىسىدا ئۇچ ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى . گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئۇلارنىڭ بىرى ئىمام ، يەنە بىرى مەزىن ئاخۇنۇم ، ئۇچىنچىسى توختى توقام ئىكەنلىكىنى بىلدىم . توختى توقام شۇنداق دەۋاتاتتى :

ـــ ھەر بىرلىرى دېگەندەك توي چېيى ، توي ئېشى تارتسام ئوبدان بولاتتى . ئەمما ، بۇنى قىلمىساق ياخشىمكىن ، دەپ ئويلىشىمدا ، چىقىمدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇش ۋەسۋەسىسى يوق ، ئىللاھ ـ بىللاھ بۇنداق سەۋەب يوق . مەن ھاشىم يالاڭتۆشنىڭ ماڭا قەرزدار ئىكەنلىكىنىلا كۆزدە تۇتىمەن . قىزى رىزۋان بىزگە دېدەك ، مالاي بولۇشقا ، ئىلتىپات كۆرسەتسەك توقال بولۇشقىلا لايىقكى ، رەسمانىي خوتۇن بولۇش سالاھىيىتىگە توشمايدۇ . توي قىلىدىغان بولساق دادىسىمۇ قازان ئېسىشى لازىم . ئۇ تۆشىنى يالىڭاچلاپ ، قووۇرغىسىنى ئېگىپ تۇرسا قازان ئاسقۇدەك ماغدۇر نەدە ؟

ـــ بۇ تەرەپلىرى ئاري راست ، ـــ دېدى ئىمام .

ـــ قازان ئاسسا يەنىلا سىلىنىڭ كېپاتلىرىدىن يارىدىم

كېتىدۇ . . . ـــ دەپ قوشۇق سالدى مەزىن ئاخۇنۇم .

ـــ كاتتىنى ئېچىشنىڭ كارايىتى چاغلىق ، ناھايىتى كەلسە ئىككى سىقىم گۆرۈچ ، قوشاق ھەققى ، ـــ دېمىقىنى قېقىپ داۋاملاشتۇردى توختى توقام ، ـــ بىزنىڭ مۇددىئايىمىزچە ، توي قىلىپ ئەمرىمىزگە ئالدۇق دەپ كايىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق . داۋرىگى ئاۋۇسا قېيناتا ، قېيىنانىلىرىمىز ، ئۇرۇق ـ تۇغقان ، ئەل ـ ئاغىنىلىرىمىز شۇنچە كۆپ تۇرسا ، ھاشىم ئاخۇن يالاڭتۆشتە داستىخان سېلىش تۇگۈل ئالدىغا چىقىپ « سالامۇ ئەلەيكۇم » دېگۈدەك سالاپەت ، پۇتىغا كىيگۈدەك چورۇق ، مەيدىسىنى ياپقۇدەك يەكتەك بولمىسا . . .

ـــ ئاري ، ئاري ، ـــ ئىمام ئۇنى قوللىدى ، ـــ ھاشىم يالاڭتۆشلەر بىلەن بىر يېزىلىق بولۇپ قېلىشنىڭ ئۆزى بىر نومۇس ، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ھەربىرىمىزگە بەرگەن جازاسى . . .

ـــ شۇ ۋەجىدىن ئىككىلىرىنى غېيىبدە بىرىپ نىكاھ ئوقۇتۇۋەتسەكلا . . . قازانىنىڭ تۆۋىقى يېپىق قېلىۋەرسە دېگىنىمىز ـ دە ، بۇ . . . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تامامەن بىزنىڭ . . .

توختى توقام شۇ سۆزلىرىنى ئاخىرلاشتۇرمايلا مەسچىتتىن چىقتى . ئىمام ئالدىدا ، مەزىن ئاخۇنۇم ئۇنىڭ كەينىدىن چىقتى . ئىشىكنىڭ يېپىلغىنى ئاڭلاندى . ئىشىكنىڭ تېشىدىن ئۇلارنىڭ پارىڭىنىڭ داۋاملىشىۋاتقىنىنى پەم ئەتكىلى بولسىمۇ ، گەپ ئوچۇق ئاڭلانمايتتى . مەن بايىاتىن ئاڭلىغان گەپ ـ سۆزلەردىن ، بولۇپمۇ توختى توقامنىڭ سۆزىدىن رىزۋانگۇلگە تېخى يات قول تەگمىگەنلىكىنى ، توختى توقامنىڭ ئىمام بىلەن مەزىنىنى ئاپىرىپ نىكاھ ئوقۇتقاندىن كېيىن ، ئاندىن ئۇنىڭغا چاڭسالدىغانلىقىنى بىلۋالدىم . « ھە ، رىزۋانگۇل يەنە بىرەر ـ ئىككى سائەتتىن كېيىن ، ھەتتا ئۇ ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ قارشىلىق قىلغاندىمۇ توختى توقام تەرىپىدىن نابۇت قىلىنىدۇ . . . ئېھتىمال ئۇ شۇ تاپتا يىغلاپ ـ قاقشاپ ئولتۇرىدىغاندۇ . . . ياش تۆكىۋېرىپ ئىششىغان كۆزلىرى بىلەن تۇڭلۇككە ياكى ئۆينىڭ قايسىبىر بولۇڭىغا قاراپ ، تەلىيىنىڭ تەتۇرلىكىدىن پەرياد چېكىۋاتقاندۇ . . . ياكى ئېھتىمال مۇرات ،

سەن مېنى مۇشۇ هالغا تاشلاپ قويۇپ ئۆزۈڭنىڭ قانداق ئۆلۈش توغرىسىدىكى خىياللىرىڭ بىلەن ئولتۇرامسەن ؟ دەپ پىغان چېكىۋاتقاندۇ . . . »

ئاشۇ ئوي - پىكىرلەر مېنى ئورنۇمدىن تۇرغۇشقا ئۇندىدى . مەن ئۆلۈشۇم كېرەكلىكىنى ، ئەمدى ياشاشنىڭ ئەھمىيتى يوقلۇقىنى ئاللىقاچان قارارلاشتۇرۇپ بولغانىدىمغۇ ، لېكىن ئەمدىلىكتە ، « نېمىشقا جىم - جىملا ئۆلىدىكەنمەن ؟ توختى توقامدەك مەلئۇن يارىم رېزۋانكۇلنى تۇتۇپ كەتسە ھېچ ئىش قىلمايلا ئۆلۈۋالامدىمەن ؟ » دېگەن خىيالغا كەلدىم . « ئولتۇرمەن سېنى ، — دەپ غايىبانە خىتاب قىلدىم توختى توقامغا ، — كۆيدۇرۇپ ئالالمىغان ئۆچۈمنى ئولتۇرۇش بىلەن ئالمەن . . . رېزۋانكۇلنى چاڭگىلىڭدىن قۇتۇلدۇرىمەن ! ئەگەر مۇشۇ ئۇرۇنۇشلىرىمىڭ ھەممىسىدە يېڭىلگەن ھالەتتىمۇ ، ئۇن - تۇنۇشسىز ئۆلگەندىن ياخشى . . . »

ئۇنى ھازىرلا ئولتۇرىدىغاندەك ، ئىپلاس توختى توقام ئالقىنىمغا چۈشۈپ بولغاندەك غەيرەتكە كېلىپ كەتتىم . ئۇزاق يىللاردىن بېرى يېنىمدا ساقلاپ يۈرگەن پىچقىم بار ئىدى . بۇ پىچاقتا نەچە ياسايتتىم ، ئەتىيازلىرى سۆگەت چۈنقىلىرىدا پىي - پىي ياسايتتىم ، ئادەتتە نان ئۇلىدىكى شورلارنى قىراتتىم . ھاياتىمدا ئۇنىڭدىن باشقىغا ئەسقاتمىغان بۇ كىلتىرىك پىچاق ئەمدى توختى توقامدىن ئۆچ ئېلىشمىغا يارىشى كېرەك ئىدى . ئۇنىڭ بىسى ، ئۇچى ناھايىتى ئىتتىك ئىدى ، جاڭگالدا يۈرگەندە زېرىكىشنى بېسىش ئۈچۈن دائىم ئۇنى بىلەپ تۇراتتىم . شۇ تاپتا ئۇ بىر-دىنبىر قورالىمغا ئايلانغان چاغدا ، ئۇنىڭ بىسىنى ۋە ئۇچىنى ئالقىنىمغا تەگكۈزۈپ باقتىم . ئۇ يەنىلا ئىتتىك ، ۋاقتى كەلگەندە مېنى ئوسال قىلايدىغاندەك قىلاتتى .

كۆچۈم تېنىمگە سىغمايۋاتقاندەك تەسىرات بىلەن مەسچىتتىن چىقتىم . يېزا تېخى ئۇخلىمىغان بولسىمۇ يولدا ئادەم كۆرۈنمەيتتى . بەزى ھويلا - ئارامىلارنىڭ ئالدىدا ئىتلار يۈرۈشەتتى . ئەمما ، يېزىنىڭ ئىتلىرى ئەزەلدىن تارتىپ ماڭا ئىجىل ، مېنى يات كۆرمىگەنلىكتىن ، بىرەرسىمۇ

قاۋاپ قويمىدى . بۇ ھال توختى توقامنىڭ يېڭى ھويلىسىغا شەپسىز بېرىۋېلىشىمنى تېزلەتتى .

ھويلىنىڭ كەينى تەرىپىگە ئۆتتۈم ، ئارقا ئىشىك ئىككى قانات قەلەپ يېڭى ياغاچتىن مەزمۇت ياسالغان بولۇپ ، ئىچى تەرەپتىن ئېتىلگەنىدى ، مىدىرلاتقىلىمۇ بولمايتتى . تام ئەسلىدىكى كونا تام ، شۇنچە ئېگىز بولسىمۇ ، بۇ قېتىم تام ئۈستىگە تۇتاش شوخا قويۇلغانىدى . يەنىلا سۇڭگۇچكە باردىم . تەلىيىمگە سۇڭگۇچتە بۇرۇنقى قوزۇقلار بولۇپ ، يەڭگۈشلەنمىگەنىدى . قوزۇقلارنى بوش قۇمدىن سۇغۇرۇۋېلىپ ، ئارقا ھويلىغا كىرىۋېلىش تەسكە چۈشمىدى . بىراق ، شۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىش بېشىمنى قاتۇردى .

توختى توقامنى ئۆلتۈرۈپ ، رېزۋانكۇلنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ نەدىلىكىنى بىلىشىم كېرەك ئىدى . ئارقا ھويلىدىن ئالدى ھويلىغا ئۆتۈشمۇ قىيىن ئىكەنلىكى مەلۇم ئىدى . ئىككى ھويلا ئارىلىقىدىكى ئىشىكمۇ يېڭىدىن ياسالغان بولۇپ ، مەزمۇت ، مۇستەھكەم ئىدى . ئارىلىقتىكى تامغىمۇ قاتار شوخا سانجىلغانىدى . شۇ يەردە ئەقلىم كارامەت بىر يول كۆرسەتتى . ئارقا ھويلىدىكى ئېغىللاردا ھازىر مال - ئۇلاغ بولمىغاچقا ، خىزمەتچىلەرمۇ يوق ئىدى (ئۇلار شۇ تاپتا ئىچكىرى ھويلىدىكى « تۇنۇشسىز توي » نىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتقانلىقى شۇبھىسىز) . شۇڭا ماڭا ئاتخانا ئوقۇرلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۆگزىگە چىقىش ، بۇ ئۆگزىدىن ئىچكىرى ھويلىنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىسىگە ئاتلاپ ئۆتۈش ھەم بىخەتەر ، ھەم ئاسان چارە ئىدى .

شۇنداق قىلدىم . يېڭى ئۆينىڭ ئۆگزىلىرىدە ئادەم بويىدىن پەس-رەك ئېگىزلىكتىكى موريلار قاريىپ كۆرۈنەتتى . تۇم قاراڭغۇ كېچىدە موريلارنىڭ دالدىسى ماڭا ئوبدان پاناھ بولالايتتى . مۇبادا ھويلا ئىچىگە تۇيۇق چۈشۈپ قالغاندىمۇ ، ئۆگزىگە چىققان كىشىلەر مېنى دەرھال كۆرەلمەيتتى . ئۆگزىنىڭ يەنە بىر ئەپلىك يېرى شۇ ئىدىكى ، تۆڭلۈكلەردىن قاراپ قايسى ئۆيدە توختى توقام ، قايسى ئۆيدە رېزۋانكۇل بارلىقىنى كۆرۈۋالالايتتىم .

هويلىنىڭ ئىچىده بىر مۇنچه ئادەملەر مېڭىپ يۈرەتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىده ئەرلەرمۇ ، ئاياللارمۇ بار ئىدى . هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سەيناغا كېسەكنى تىكلەپلا « يەر ئوچاق » راسلانغان بولۇپ ، قازاننىڭ تېگىدىكى ئۇلۇغ ئوت كېسەك ئارىلىقلىرىدىكى كاۋاكتىن سىرتقا ئوخچۇپ تۇراتتى ۋە هويلا ئىچىنى تۇتاش يورۇتۇۋەتكەنىدى . بۇ قازاننىڭ « توي » مۇناسىۋىتى بىلەن ئېسىلغانلىقىنى پەرەز قىلدىم . توختى توقام هېچكىمگە ئۇقتۇرماي نىكاه ئوقۇتماقچى بولغان بولسىمۇ ، ئائىلىسى ئىچىده ۋە ئىمام ، مەزىن ، ئاقساقاللار ئالدىدا قازان ئاسماسلىقنىڭ باهانىسىنى تاپالمىغان بولسا كېرەك ، بەربىر « تۇنۇشسىز توي » قىلالمىغانىدى . ئوچاق ئالدىغا قاتار ـ قاتار قويۇلغان مىس چۆگۈنلەرنىڭ قاينىغىنىنى خىز-مەتچىلەر توشۇپ ئەكىرىپ كېتىپ باراتتى .

چۆگۈن كۆتۈرگەنلەر كىرىپ ـ چىقىپ تۇرغان ئۆيلەر قاتارىنىڭ ئۆگزىسىگە ئۆتتۇم . هويلىنىڭ كۇنىپېتىش ۋە كۇنچىقىش تەرەپلىرىگە ئۇ-دۇل قىلىپ ، قاتارلاشتۇرۇپ سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ كۇنىپېتىش تەرەپتىكى بىر چوڭ ئىشكىتنى كىرىپ ـ چىقىۋاتقانلار كۆپرەك ئىدى . شۇ تەرەپتىكى تۇڭلۇكلەردىنمۇ يورۇق چىقىپ تۇراتتى .

مەن بىر تۇڭلۇكتىن قارىدىم ، بۇ دالان بولۇپ ، دالانغا ئۇچ ئۆي-نىڭ ئىشىكى قارايتتى . يەنە بىر تۇڭلۇكتىن ئۆتكەندىن كېيىن ئىمام بىلەن ئاقساقالنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرغان تۇڭلۇكتىن قارىدىم . ئۆينىڭ ئىچىدىكى هەممەيلەن ئېنىق كۆرۈندى . توختى توقام « يىگىت » بولسىمۇ تۆردە ـــ ئاكىسى ئاقساقال مەڭسۇر توقامنىڭ سول تەرىپىده گىدىيىپ ، ئۇلارنىڭ ئاياغ تەرىپىده ئىمام بىلەن مەزىن ئاخۇنۇم مۇكچىيىپ ئولتۇراتتى . داستىخاندىكى گۆشلەر ، تاۋاقلاردىكى مانتىلار ، لىگەنلەردە تۇرغان قوغۇن ـ تاۋۇزلار هېچقانچه يېيىلمىگەن ، شۇ پېتى تۇراتتى .

ـــ هاشىم يالاڭتۆش قىزىنىڭ بۇ ئالەمدىكى جەننەتكە ئۇلاشقىنى-دىن خۇشال بولىدۇ ـ ده . . . ئەمدى . . . ـــ دېمەكته ئىدى ئاقساقال قولىدىكى چاي پىيالىسىنى پىرقىرىتىپ كۆلۈپ .

ـــ نېمىلا دېگەن بىلەن سەمىگە سېلىۋېتىدىغان ئىشمىدى-

كىن . . . ـــ مەزىن ئاخۇنۇم ئىككى قېتىم كالتا يۆتىلىپ داۋام قىلدى ، ـــ قىزىنى كىر ـ قات يۇيۇپ بەرسۇن دەپ ئەكىلىپ نىكاه ئوقۇتۇۋالساق . . .

ـــ بولىۋېرىدۇ ئاخۇنۇم ، بولمايدىغان پەتىۋا يوق ، ـــ ئىمام توختى توقام تەرەپكه بىلىنەرلىك پۇكۈلۈپ ، مەزىن ئاخۇنۇمنىڭ گېپىنىڭ شېخىغا ئوردى ، ـــ هاشىم يالاڭتۆش « كۆيئوغۇل يىگىت » كه قەرزدار . توختى ئاخۇن مۇسۇلمانچىلىقنى ئادا قىلىپ ، نىكاه بىلەن ئەمرىگه ئالـ ماقچى بولۇۋاتىدۇ تېخى . . . بۇ ساۋابلىق نىكاه ئەلۋەتته . . .

ـــ كىر يۇيۇپ بەرسۇن ، دەپ تەكلىپ قىلغىنىمىز راست تەقسىرلەر ، ـــ توختى توقامۇ هېجىيىپ سۆزگه كىرىشتى ، ـــ قىزىنىڭ ئۆزى « قايتمايمەن ، مۇشۇ هويلىنىڭ قۇلى بولۇپ كېتەي . . . » دەپ يې-تىۋېلىۋاتسا بىزده نېمه ئىلاج ؟ « قۇل بولۇڭ بوپتۇ » دەمدۇق ؟ « خان ئاغىچا بولۇڭ ماقۇل . . . » دېدۇق . . .

ئۇلار هاياسىزلارچه كۇلۈشتى . مەن رىزۋانگۇلنىڭ قايسى ئۆيده ئىكەنلىكىنى ئاختۇردۇم . يورۇقى بارلىكى تۇڭلۇكلەردىن مارىلاپ باقتىم . ئۇلارنىڭ هېچبىرىده قىز كۆرۈنمەيتتى . يورۇقى يوق تۇڭلۇكلەرنىمۇ بىر ـ بىرلەپ يوقلاپ تىڭشاپ باقتىم .

ئاخىر مەن دەسلەپ چىققان ئۆگزىگه ياندىم . كۇنىپېتىش تەرەپ-تىكى بۇ قاتار ئۆيلەرنىڭ بىرىنىڭ مشمشى تۇڭلۇكىدىن سۇس نۇر كۆرۈنەتتى . ئاشۇ ئۆي ئىچىگه بويۇنداپ قاراپلا رىزۋانگۇلنى كۆردۇم . ئۇ بۇرۇنقىدەكلا ئىدى . ئۆزگەردى دېيىلسه ، پەقەت چېچىغا يىلىم سۈرۈپ تارىلىپ ، قىرىق كۆكۈل ئۆرۈلگەن ، ئۇچىسىدا توختى توقامنىڭ « ئىلتىپاتى » بولسا كېرەك ، ئاق گۈللۈك ، تېگى كۆك سەگەز كۆڭلەك بار ئىدى . گىلەم سېلىنغان سۇپىدا لەمبۇق تاشلىق كۆرپىده ئولتۇراتتى . مانا بۇ « كېلىن ئۆيى » ئىدى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىده ياشانغان بىر ئايال بىلەن ئوتتۇرا ياشلىق بىر جۇۋان ئولتۇراتتى . ئۇلار « يەڭگه » هېسابىدا « كېلىن » نى « كۆيئوغۇل » ئوچۇن تەييارلاۋاتقانلىقى شۇبهسىز ئىدى . قارىغاندا ، ئۇلار توختى توقامنىڭ ئايال خىزمەتكارلىرى ئىدى .

رىزۋانگۇل يەردىن ئۇستۈن قارىماي ئولتۇراتتى . بەدىنىنىڭ پات ـ پات سىلكىنىشىدىن ئېسەدىۋاتقانلىقى ، مۇرىلىرىنىڭ تىترىشىدىن يىغلاۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى .

ـــ تەقدىرگە تەن بېرىپ ، مەزلۇمچىلىقنى ئادا قىلىشقا رازى بولـ سىلا بالام ، ـــ دەيتتى ياشانغان ئايال ، ـــ قىز بالىغا مەيلى چوڭ ، مەيلى كىچىك ، مەيلى باي ، مەيلى گادای بولسۇن ، بىر ئەرنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ، تاھارىتىگە سۇ بەرمەكتىن باشقا بەندىچىلىك بولمايدۇ . بۇ ، ئادەم ئەلەيـ ھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانىمىزدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۇدۇم . . .

ـــ ئېشىمىز پاتمەمۇ جانابىي رۇسۇللانىڭ قىزى تۇرۇقلۇق ، ئېرى ئەلى كەرىمۇللاھۇ ۋەجھۇنىڭ ئۆزى ئۇستىگە ئوتتۇز توققۇز كۈندەش ئالغىنىغا رازىلىق بىلدۈرۈپتىكەن . ۋاپاتى ئالدىدا ئەلى شاھىمەردانغا : « مەن سىلىدىن ئىككىلا دۇنيا رازى . . . » دەپتىكەن . . . ، ـــ دېدى ئوتتۇرا ياشلىق جۈۋان رىزۋانگۈلگە ئېگىشىپ ، ـــ باي ئۆيىگە كەلله ، نېمىلا دېگەن بىلەن خېنىمغا ئايلانلا ، دادىلىرىنىڭ قەرزىمۇ تۈگىدى ، ئۆزلىرىمۇ مەينەتچىلىكتىن قۇتۇللا . . .

ـــ ماڭا پەند ـ نەسىھەت قىلىشۇبرىشمىسلە . . . ، ـــ رىزۋانگۈل خىرىلداپ ، بوش سۆزلىدى . ئەمما ، بۇنىڭلىق بىلەن گېپىدىكى قەتئىيەتـ لىكى ۋەزنى يېنىكلىمىگەنىدى ، ـــ توختى توقام تىرىكلىكىمدە يېنىمغا كېلەلمەيدۇ . . .

« ياشاپ كەت رىزۋانگۈل ، ـــ دېدىم ئىچىمدە ئۇنىڭدىن سۆيۈـ نۈپ ، ـــ توختى توقام سېنىڭ ئۆلۈكۈڭگە ئەمەس ، سەن بىلەن مەن ئۇنىڭ ئۆلۈكىگە تەقەززامىز . . . سەنلا ماڭا ھەمدەم بولۇپ بەرسەڭ ، گەپ ـ سۆزۈڭ بىلەن بولسىمۇ مەزمۇت تۇرۇپ بەرسەڭ بولغىنى . . . »

ئۆز خىيالىرىم بىلەن بولۇپ ، ئايالارنىڭ رىزۋانگۈلگە يەنە نېمە لەرنى دېگەنلىكىنى ئۇقالمىدىم . ئەمما ، رىزۋانگۈل ئەمدى توساتتىن يۇمشىغاندەك بولۇپ ، مۇنداق دەۋاتقىنىنى ئاڭلىدىم :

ـــ ھېچ بولمىسا ئۇ بۇگۈن يېنىمغا كىرمىسۇن . مەن بۇ شورلۇق بېشىمغا كەلگەن مالامەتلەر ئۈستىدە ئويلىنۋالاي . . .

چوڭ ياشلىق ئايال ئۇنىڭغا ۋەدە بېرىشكە قادىر ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولاتتى :

ـــ بۇنىڭغا بىزنى قىستىمسىلا خېنىم ، نىكاھلىرى ئوقۇلۇپ بولـ غاندىن كېيىن سىلى باينىڭ ئەمرىگە ئۆتىلا ، ئۇ قاچان خالىسا شۇ چاغدا . . .

ـــ مەن قانداق بولۇپ نىكاھىغا ئۆتكەن بولىدىكەنمەن ؟ ـــ رىزۋانگۈل ئىتتىك بېشىنى كۆتۈردى . سۈس چىراغ يورۇقى ئۇنىڭ ئاچـ چىقتىن قىزارغان يۈزىنى سۈسايتالمايتتى ، ـــ ھېچكىم مەندىن رازىلىق سورىغىنى يوق . . .

ـــ سىلىگە ۋەكالىتەن ئىمامنىڭ ئۆزى رازىلىق بېرىپ بولدى . بۇرۇندىن تارتىپ قائىدە ـ رەسىم شۇنداق . . . ، ـــ دېدى ئوتتۇرا ياشلىق ئايال .

رىزۋانگۈلنىڭ نېمە دېيىشىگە دىققەت قىلدىم . ئۇ مېڭىسى جايىدا ئەمەس كىشىلەردەك مىيىقىدا كۈلدى ۋە پۈتۈن بەدىنىمنى سىرقىرىتىپ :

ـــ شۇنداقمۇ ، ئەمىسە مەندە باشقا ئىلاج قالماپتۇ ـ دە ؟ ـــ دېدى .

ـــ شۇنداق . . . شۇنداق . . . ، ـــ دېيىشتى ئايالار .

رىزۋانگۈل بىر ھازا تىلسىز ئولتۇرۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەۋاتقانـ دەك بوش ئاۋاز بىلەن :

ـــ بوپتۇ ئەمىسە ، ھەربىرلىرى چىقىپ تۇرۇشسىلا ، مەن ئىككى رەكئەت تەلەپ نامىزى ئوقۇۋالاي . . . ، ـــ دېدى .

ئەگەر ئۇنىڭ مەن كۆرگەن ئاشۇ بىر جۈپ كۆزىدىكى غەلىتە ئۇچقۇن بولمىسا (بۇ ئۇچقۇننى چىراغ نۇرى خىرەلەشتۇرەلمىگەنىدى) مەنمۇ « يەڭگە » ئايالاردەك ئۇنىڭ سۆزىگە چىنپۇتۇپ قالاتتىم . ئۇنداق ئۇچقۇن ھاياتىدىكى ئەڭ مۇشكۈل خەتەرگە بەل باغلىغان ۋە شۇ خەتەرنى زادى پىسەنتىگە ئالمىغان كىشىلەرنىڭ كۆزىدىلا پارلىشى مۇمكىن ئىدى . ئايالار ئۇنىڭغا ئىشەنىدى ۋە كەينىدىن چىقىپ كېتىشتى . ئۆزىنى ئورنىغا ئىتتىرىش رولىنى ئويناپىدىغان سۆزلەردىن زېرىككەن رىزۋانگۈل ئايالارغا ساختا ۋەدىنى بېرىپ يولغا سېلىۋېتىپ ، ئۆزى يالغۇز قېلىشنى

ئەۋزەل كۆرگەنىدى . ئەمدى ئۇنىڭغا قانداق قىلىپ ئۆگزىدە ئىكەنلىكىمنى بىلدۈرۈش ھەلەكچىلىكىدە قالغان دەقىقە ۋاقىت ئىچىدە ، نەدىن تاپقانلىقىنى پەرەز قىلىپ بولمايدىغان بىر بىگزىنى ئۇنىڭ قولىدا كۆرۈپ ۋارقىرىۋېتىشكە تاسلا قالدىم .

— رىزۋانگۈل ! — دەپ تۇۋلىدىم تۇڭلۇكتىن بېشىمنى بوينۇمغىچە ساڭگىلىتىپ .

قىز ئۇنۇمنى ئاڭلىماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ، ئاڭلىدى . ئاڭلىغىنىنى چۆچۈگىنىدىن ، بىگىز كۆتۈرگەن قولىنىڭ كۈچسىزلىنىپ پەسكە ساڭگىلاپ چۈشكىنىدىن بىلگىلى بولاتتى . ئەمما ، قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىدى ، شۇنداق ئاڭلىنۇۋاتسا كېرەك ، دەپ ئويلىدى . شۇڭا ، تامنىڭ ئۈدۈل يېنىگە تىككەن كۆزلىرىنى يۆتكىمەي جىمجىت ئولتۇرىۋەردى .

— رىزۋانگۈل ، بۇ مەن ، — ئەمدى ئۇنۇمنى سەل پەسەيتىپ ، ئەمما سالماق چىقىرىپ توۋلىدىم .

بۇ قېتىم ئۇ ئاۋازىنىڭ تۈگىلۈكتىن ئاڭلىنىۋاتقىنىنى بايقاپ ، قولىدىكى بىگىزنى تاشلىدى — دە ، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، تۈگىلۈككە ئۈدۈل كەلدى . تېلىققان ، ئالدىرىغان ھالدا :

— بۇ سەنمۇ مۇرات ، سەن بارمۇ بۇ جاھاندا ؟ ، — دېدى .

— مەن بار ، مەن سېنى قۇتۇلدۇرغىلى كەلدىم ، — قوللىرىم تىترەپ كەتتى ، يىغا يامىشىپ ئۇنۇمنى تەستە چىقاتتى ، — مەن ھەممىنى ئاڭلىدىم . . .

— مېنى ئېلىپ چىقىپ كەت مۇرات ، بىز قېچىپ كېتەيلى بۇ دوزاختىن . . .

قىزنىڭ جۇرئىتىدىن تەسىرلەندىم ، ئۆزۈمنى قولغا ئېلىپ ، گەۋدەمنى تۈگىلۈكتىن سەل تارتىپ :

— قانداق چىقالايسەن ؟ ھويلىغا چىققىن . . . ، — دېدىم .

قىز سۇپىدىن چۈشۈپ ئىشىك تەرەپكە ماڭدى ، ئىشكىنى تارتتى . لېكىن ، ئىشىك سىرتىدىن زەنجىرلەنگەنلىكى ياكى تاقاپ قويولغانلىقى مەلۇم بولدى . ئۇ كەينىگە قايتىپ تۈگىلۈكنىڭ ئۈدۈلىغا كەلدى — دە ، ماڭا

قاراپ :

— ئىشىك بېكىك ئىكەن ، قانداق قىلدۇق ؟ — دېدى .

قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى مەنمۇ بىلمەيتتىم . تۈگىلۈك خېلى كەڭرى ، بىر ئادەم چىقىپ — كىرىشتە قىينالمايدىغاندەك تۇراتتى . ئەمما ، ئارىلىق ئېگىز بولغانلىقتىن ، ئېگىزرەك بىر نەرسىگە دەسسىسە ياكى ئۈستىدىن تارتسا قىزنى ئۆگزىگە چىقىرىۋېلىشقا بولاتتى . دەسسەيدىغان بىر نەرسە كۆرۈنمەيتتى . قىزنى تارتىپ چىقىرىدىغان ئارغامچا — تانىدەك بىر نەرسىمۇ يوق ئىدى . ئۇنىڭغا ئىككىلەنمەيلا :

— جىنىدەك توختىغىن ، مەن ئىشكىنى ئاچىمەن ، — دېدىم .

گەپنىغۇ شۇنداق دېدىم ، لېكىن ، ئۆگزىدىن ھويلىغا چۈشۈشمۇ ئاسان بولمىدى . ئۆيلەر قاتارىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە تامدىن ئىككى گەز ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان شوتا كۆرۈنەتتى . بۇ شوتىدىن پەسكە چۈشكەندە ھويلا ئىچىدە ئۇياقتىن — بۇياققا ئۆتۈشۈپ تۇرغان خىزمەتكارلارغا دوقۇرۇشۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش قېيىن ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ ، ھازىر كۆمسەم پىشارمۇ ، ياپسام پىشارمۇ ، دەپ ئولتۇرىدىغان پەيت ئەمەس ئىدى . تەۋەككۈل قىلىپ شوتىغا قاراپ كەتتىم ، شوتىدىنمۇ چۈشتۈم . تامنىڭ تۈۋىدىكى قاراڭغۇ يەرلەر بىلەن ئاۋايلاپ مېڭىپ ، رىزۋانگۈل قامىلىپ قالغان ئىشىككە كەلدىم . ھويلىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئىككى — ئۈچ ئايال قاچا يۇيۇپ ئولتۇراتتى . ئەمما ، ئۇلار مەن تەرەپكە قارىمىدى .

ئىككى قاناتلىق ئىشىكتىن دەلىزگە كىردىم . ئوڭ — سول تەرەپلەردىكى ئۆيلەر قاراڭغۇ ، ئۇدۇلدىكى ئىشكىنىڭ ئاراشلىرىدىن يورۇق چىقىپ تۇراتتى . ئىشىك تېشىدىن زەنجىرلەنگەن بولۇپ ، قاغىتۇمشۇقتا ياغاچ ئۆتكۈزۈپ قويۇلغانىدى . ئىشكىتىن توپتوغرا رىزۋانگۈلنىڭ قۇچىقىغىلا كىردىم . ئۇ ئىشىك قېشىدا تۇراتتى . ئۇ ماڭا ئېسىلغان پېتى ۋۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى .

— بارمۇ سەن بۇ ئالەمدە ؟ — دەپ تەكرارلايتتى ئۇ .

— مەن ئۇ مۇناپىق توقامنى ئۆلتۈرگىلى ، سېنى ئۇنىڭ قولىدىن

قۇتۇلدۇرغىلى كەلدىم ، ــ دېدىم ئۇنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ . ئۇنىڭ چېچىدىن يىلىمنىڭ سۇسىراق ، قىزىلگۈل سۈيىنىڭ قويۇق پۇرىقى كېلەتتى .

ــ مەن بۇ زالىمنىڭ ئۇۋۇسىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋەتكىنىگە بىلەتتىم ، ــ دېدى ئۇ توختىماي ياش تۆكۈپ ، ــ ئۇنىڭ ئاياغ ئاستىدا دەپسەندە قىلغۇزمايدىغانلىقىغىمۇ ئىشىنەتتىم . . . لېكىن ، شۇنچە كۈتتۈم ، ساقلىدىم . . . سەن كەلمىگەندىن كېيىن ئۆزۈمنى . . . ، ــ ئۇ سۇپا ئۈستىدىكى كۆرپىنىڭ ئايىغىدا تۇرغان بىگزگە قاراپ قويدى .

ــ ئۇنداقتا بىز چىقىپ كېتەيلى ، ــ دېدىم بۇ يەردە گەپلىشۈۋېرىشنىڭ بىئەپلىكىنى تۈيۈپ .

ــ قانداق چىقىپ كېتىمىز ؟ ــ قىزنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى .

« قانداق چىقىپ كەتكىلى بولار ؟ » بۇنى ئويلاپ قويمىغىنىم راست ئىدى . ھازىرچە مەن كىرگەن يوللار بىلەن چىقىپ كەتكىلى بولاتتى . لېكىن ، ھويلىغا چىققاندا ئىككى كىشىنىڭ شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ ، ئۇ يەردىن ئارقا ھويلىغا چۈشۈشى ئەپلىكمۇ ، ياكى ھويلا دەرۋازىسىنى ئېچىپ توپتوغرا يولغا چىقىشى مۇۋاپىقمۇ ، بۇنى بۇ يەردە بىر نېمە دېگىلى بولمايتتى . ئەگەر ھويلىدا ھېچكىم بولمىسا ، ئالدى دەرۋازا قۇلۇپلانمىغان بولسا ، كېيىنكى يول ئەپلىك ئىدى ، بۇنىڭ شۇنداق بولۇشىنى ئالدىن ھۆكۈم قىلغىلى بولارمۇ ؟

ــ ئاۋۋال ھويلىغا چىقىۋالايلى ، ــ دېدىم ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرەرمىز ، دېگەن نىيەت بىلەن ، ــ « يەڭگە » خوتۇنلار چىقىپ كەتكىلى نەۋاخ ؟ ھېلى ئۇ لەنىتى توقام ئۇسسۇپ كىرىپ يۈرمىسۇن يەنە !

ــ شۇنداق قىلايلى ، ــ دېدى قىز ، ــ ماڭايلى ئەمىسە . . .

ــ نەگە ماڭىسىلەر ؟ ــ كەينى تەرىپىمدىن چىققان ئاۋازدىن چۆچۈپ بۇرۇلدۇم . دالاندا ــ بوسۇغىنىڭ تېشىدا دىققاق ، گۆشلۈك بىلىكىنى بېقىنىغا تىرەپ توختى توقام تۇراتتى ، ــ سەن نەدىن پەيدا بولغان ئەبگاسەن ؟ ــ ئۇ ماڭا تېشىپ ئۆتكۈدەك قاراپ سورىدى .

گەپ قىلماي كەينىمگە داجىدىم . تاسادىپىيلىقتىن دەماللىقتا ئۆزۈمگە كىيىلەمەيۋاتاتتىم . رىزۋانگۈل كەينىمگە ئۆتۈپ « يوشۇرۇندى » . ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇشۇ دەقىقىدە مەن غايەت زور ھىمات ، كۈچلۈك قالقان ئىدىم . بۇ پىكىرلەر ئاستا ــ ئاستا قەلبىمنى ئىگىلىمەكتە ئىدى . پۈت ــ قولۇمدىكى تىترەكمۇ بېسىلىپ ، يۈرىكىمنىڭ سىلىشى توختىدى . مەن ئۆزۈمنى قولغا ئېلىپ ئۇلگۈردۈم . ئاڭغۇچە توختى توقام بوسۇغىدىن ئاتلاپ ئۆيگە كىردى . ياغلىشاڭغۇ كۆزلىرىنى قىسىپ غەزەپ بىلەن سورىدى :

ــ سەن مۇراتقۇ ؟ بۇ ئۆيدە نېمە قىلىپ يۈرىسەن ھارىمى ؟

قىزىغان قېنىم مېڭەمگە تەپتى . كېيىنلىكىنى ئويلاپ يۈرمەيلا جاۋاب بەردىم :

ــ رىزۋانگۈل مېنىڭ يارىم ، ئۇنى ئېلىپ كەتكىلى كەلدىم !

ــ ئىتنىڭ بالىسى ! ــ بىقىنىدىكى قوللىرىنى چۈشۈردى توختى توقام ، ــ نېمە دەپ جۆيلۈپ يۈرىسەن ؟

مېنىڭ بۇ يەردە كۆرۈنۈشۈم ، ئۇنىڭغا بىمالال گەپ قايتۇرغىنىم توختى توقام ئۇچۇن كۈن مەغرىپتىن چىققاندەك تاسادىپ ، يېڭىلىق ئىدى . ئۇنىڭ زور بەستى يېتىلمىگەن ئەقلىنى يىغىشتۇرالمايۋاتاتتى . قاتتىق غەزەپ بىلەن مۇشتۇمىنى تۈردى . ماڭا كەينىگە سوزۇش ، ۋاقىت ئۆتكۈزۈش بەكمۇ خەتەرلىك ئىدى . توختى توقام پىكىرلىرىنى يىغۇۋېلىپ ، نېمە قىلىش ھەققىدە بىر قارارغا كېلىپ بولغۇچە ئالدىن ھەرىكەت قىلمىسام بولمايتتى . شۇڭا بەلۋېغىمدىكى پىچاقنى ئالدىم ــ دە ، ئۇ « نېمە ئىش ؟ » دەپ بولغۇچە يۈگلۈۋق مەيدىسىنىڭ سول تەرىپىگىرەك ئۇدۇللاپ زەرپ بىلەن تىقتىم .

ئۇ بۇنداق بولۇشنى كۈتمىگىنگە قارىماي ، قوپال ھەرىكەت بىلەن ئۆزىنى كەينىگە ئېپقاچتى . شۇنداقتىمۇ زەربەم بىكار كەتمىدى . ئۇنىڭ بويىنىڭ مەندىن ئېگىز بولۇشى يۈرىكىنى ساقلاپ قالغان بولسىمۇ ، پىچاق بەربىر يۈرەكتىن بىر غېرىچچە پەسكە ، قورسىقىنى سول تەرەپتىكى بۇمشاق يېرىگە سىپىغچە كىرىپ كەتتى . مەن پىچاقنى ناھايىتى قاتتىق كۈچەپ تارتىۋالدىم . توختى توقام قورسىقىنى چاڭگاللاپ تۇرۇپ قەددىنى

كۆتۈردى . ئۇنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىن قويۇق ، قىپقىزىل قان تارامالاپ يامراشقا باشلىدى . قانىنى كۆرۈپ ئۇ ئېچىنىشلىق ئاۋازدا ھۆركىرىدى :

ـــ قاتىل . . . قاتىلنى تۇتۇڭلار ! . . .

قانىنى كۆرۈپ تەمتىرىگەن بولساموۇ ، پىچاقنى ئىككىنچى قېتىم يۇرىكىگە ئۇردۇم . بۇ قېتىم پىچاق يەنىلا يۇرىكىگە تەگمىدى . سول بىقىنىغا ئۇچ ـ تۆت ئىلىك پاتتى . مەن ئۇچىنچى ، تۆتىنچى قېتىم تىقتىم . . . توختى توقام خىرقىرايتتى ، ۋارقىراشقا ئۇرۇناتتى ، ئۆزىنى ئۇ چەت ـ بۇ چەتكە تاشلايتتى . كۆزۈمگە قىزىلچىلىق تېقىلىپ كەتكەن ، ھېچنېمىنى سەزمەس بولۇپ قالغان بولساموۇ ئۇنىڭغا پىچاق تىقىشنى توختاتمىدىم . ئاخىر ئۇ بىر كۆلچەك بولۇپ قالغان قېنى ئۇستىگە دۇم يېقىلدى . شۇ ھالدىمۇ بوغۇزىدىن سۇس خىرقىراش چىقىۋەردى . پۇتلىرى بولسا بىر يېغىلىپ ، بىر ئۆزىراتتى ، ئۇ جان تالىشۋاتاتتى . ئەمدى ئۇنى ئۆلدى دېمەي بولمايدىغان ئەھۋالدا قالغانىدى .

ـــ يۇر ، تېز چىقىپ كېتەيلى ، ـــ دېدىم خۇددىنى يوقتىپ قېتىپ قالغان ، كۆزىنى قاندىن ئۇزمەي سۇپا لېۋىدە ئولتۇرغان ىزۇانگۇلنىڭ بېغىشىدىن كۆچەپ تارتىپ .

قىز قولۇمدىكى قانىنىڭ بېغىشىغا يۇقۇشىدىن ئەندىكىپ سۇس ئىڭرىۋەتتى . كۆزلىرىنى چۆچەكتەك ئېچىپ بىر ماڭا ، بىر خاراپ جان تالىشۋاتقان توختى توقامغا قارايتتى .

ـــ نېمە بولدۇڭ ؟ يۇر چىقىپ كېتىمىز !

ـــ ئۇ . . . ئۇ . . . ، ـــ دېدى قىز نېمە دېيىشنى بىلەلمەي .

ئۇنى زورلاپ قوپۇرۇپ ، قولىدىن تارتىپ دېگۈدەك دەلىزگە ئېلىپ چىقتىم . شۇندىمۇ ئۇ قورقۇمسىراپ ئۆي ئىچىگە بويۇندايتتى .

ـــ ئۇ ئۆلدى ، ـــ ئاچچىق بىلەن پىچىرلىدىم ، ـــ ئەمدى بىزگە بۇ ئۆيدە تۇرۇشقا بولمايدۇ . . . ئۇقتۇڭمۇ ؟

ـــ ئۇ . . . ئۇ . . . ئۇ . . .

مەن قان ھىدىغا توشۇپ كەتكەن ئۆينىڭ ئىشكىنى زەنجىرلىدىم . قاغىتۇمشۇقتا ياغاچ تىقىپ قويدۇم ۋە ئۇنۇمنى پەسلىتىپ ىزۇانگۇلنى ئال-

دىراتتىم :

ـــ ئۆزۈڭگە كەل ، نېمىشقا سۆرىلىۋاتىسەن ؟ باشقىلار تۇيۇپ قالغۇچە ئارىلىقتا چىقىۋالمساق بولمايدۇ . . .

مەن ئۇنى سۆرەشتۇرۇپ دېگۈدەك ھويلىغا ئاچىقتىم . تەلىيىمىزگە ھويلىدا ھېچكىم يوق ئىدى . قازان ئېسىلغان جايدا ھېلىمۇ چوغ يالقۇنلاپ ، ئەتراپقا سۇس نۇر چېچىپ تۇراتتى . توختى توقامنىڭ ئۆيىدىكىلىرى بىلەن خىزمەتكارلىرى يېگى « كېلىن بىلەن كۆيئوغۇل » غا ھالاقەت بەرمەسلىك ئۈچۈن ئۆي ـ ئۆيلىرىگە تېقىلىۋالغاندەك تۇراتتى . چۈنكى ، خېلى جىق ئىشكىلەرنىڭ ئاراشلىرىدىن چىراغ يورۇقى كۆرۈنەتتى .

ھويلىنىڭ دەرۋازىسى قۇلۇپلانمىغان ، قوش لوكا بىلەن ئېتىلگەنىدى . بىزنىڭ تالاغا چىقىۋېلىشىمىز قېينىغا چۈشمىدى . ئەمما ، ىزۇانگۇلنىڭ ھېڭىشى ھېڭىش ئەمەس ، سۆرىلىۋېلىش بولدى . مەن ئۇنى دەس كۆتۈرۈپ مۇرەمگە ئالدىم ـ دە ، تاكى يېزىدىن چىقىپ باش بۇلاق يېنىغا بارغۇچە كۆتۈرۈپ ئاپاردىم . شۇنىڭغىچىمۇ ئۇ تاغاردەك بولۇشىغا ئۆزىنى تاشلىۋېتىپ ، ھەمدەم بولۇشمىدى . بۇلاقنىڭ مۇزدەك سۇيىنى كۆكسى ۋە يۈزىگە پۈركۈۋېرىپ ئۇنى خېلى سەگىتتىم . قان ، ئۆلۈك كۆرمىگەن قىز قاتتىق قورقۇپ كەتكەن ، خۇددىنى يوقاتقانلىقتىن ئېسىنى يىغالماي قالغانىدى . ئۇنى دېسە ، مەنمۇ ئاران ـ ئاران تۇراتتىم . ئاندەتتە « ئۆلتۈرىمەن » دېيىشنىڭ نەقەدەر ئاسان ئىكەنلىكى ، ئەمەلىيەتتە ئۆلتۈرگەندە بولسا كۆچتىن كۆرە ئەقىلنىڭ كۆپرەك خورايدىغانلىقى ئەمدى بىلىنمەكتە ئىدى . كۆز ئالدىمغا ھەدەپ كۆزلىرى ئالايغان ، ئاغزىنى ئىرجايتقان ، گۆشلۈك بارماقلىرى ئارىسىدىن قان تەپچىپ تۇرغان توختى توقامنىڭ يىرگىنچلىك بەشىرىسى كېلىۋاتاتتى . بەدىنىم قىش پەسلىدە نالادا تۇرغاندەك مۇزلاپ تىترەيتتى .

ـــ توختى تو . . . قام ، ـــ دېدى قىز نېمىشقىدۇر .

چۆچۈپ تۇرۇپ كەتتىم . ئەتراپ جىمجىت ئىدى . ھېچ تەرەپتىن توختى توقامنىڭ سىماسى كۆرۈنمەيتتى . شۇ چاغدىلا توختى توقامنىڭ

ئەمدى بۇ يەرلەرگە كېلەلمەيدىغانلىقىنى ، بۇ چاغقىچە جېنى چىقىپ بولـ
غانلىقىغا شەك كەلتۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنى يادىمغا كەلتۈردۇم . يىرتىق
يەكتەكمىنىڭ ئېتەكلىرىنى باسۇروپ ئۇستىدىن باغلىغان بەلۋېغىمنى چە-
كىتىپ ، جېنىمغا ئەسقاتقان پىچاقنىڭ غىلىپىنى مەھكەمرەك بېكىتىپ ،
ئۆزۈمنى خاتىرجەم ، تەمكىن كۆرسىتىپ :

ـــ يۇرگىن رىزۋانگۈل ، بۇ يەردە ئولتۇرۇشۇمرەيلى ئەمدى ، ـــ
دېدىم .

قىز بۇ قېتىم ئورنىدىن خېلى تېز قوپتى . ئۆزلۈكىدىن قولۇمنى
تۇتتى :

ـــ بىز قۇتۇلدۇقمۇ مۇرات ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ .

ـــ بىلمەيمەن ، هېلىقى توختى توقامدىن قۇتۇلدۇق ، ـــ جاۋاب
بەردىم تېزلا ، ـــ ئۇنىڭ ئاكىسى مەگسۇر توقام ، گۇڭپاگچىسى ئىمام ۋە
مەزىنلىرى تېخى بار . . .

ـــ ئەگە ۋەھشىيسىدىن قۇتۇلۇپتۇق ، ـــ قىزنىڭ ئاۋازى ۋەزمىن
چىقاتتى ، ـــ قالغانلىرىنىڭ كۆگلىگە خۇدايىم ئىنساپ بېرەر ، يىراقراق
كېتەيلى مۇرات . . .

ـــ يىراقراق كېتەيلى . . .

ئىككىمىز قول تۇتۇشۇپ كۇنچىقىش تەرەپكە قاراپ يول ئالدۇق .
كېچە شۇ قەدەر قاراگغۇ ئىدىكى ، بەش قەدەم نېرىدىكى نەرسىنى ئىلغا
قىلغىلى بولمايتتى . مەن بەزىدە قويلارنى مۇشۇ يەرگىچە ھەيدەپ كەلگەنـ
لىكىمدىن بۇ ئەتراپلار ماگا تونۇش ئىدى . ئىچ ـ ئىچىمدىن تىترەك
چىقىپ تۇرسىمۇ چاندۇرماسلىققا تىرىشاتتىم ، چىشلىرىم بىر ـ بىرىگە تە-
گىپ كاسىلداپ تۇراتتى . قىزنىڭ پات ـ پات :

ـــ توختى توقام ئۆلدى ـ هە ؟ ـــ دەپ سوراشلىرىغا « هىم »
دەپلا جاۋاب بېرەتتىم .

كېچىك ـ كىچىك يۇلغۇنلار ، چاكاندىلار ۋە ھەرخىل چۆل ئۆ-
سۈملۈكلىرى تۇرۇپ ـ تۇرۇپ پۇتلاشتۇرۇۋېتەتتى . بىراق ، بۇلار
خىيالىمغىمۇ كىرىپ قويمايتتى . مېگىش ، تېزرەك نېرى كېتىش ھەلەكچە-

لىكىدە يول تاللاشقىمۇ ئېتىبار بەرمەيتتىم . تېرىپ قويغان ئىش ۋە
ئەمدىلىكتە تۇتۇلۇپ قالماسلىق ئۈچۈن قېچىش ئىستىكى ھەر ئىككىمىزگە
ئوخشاشلا كۈچ ۋە مەدەت بېرىۋاتقىنىنى سېزەتتىم .

قانچىلىك ماگدۇق ، قەيەرگىچە كەلدۇق ، بىلگىلى بولمايتتى . ئاياغ
ئاستىمىزدا ئاللىقانداق تاشلىق يەرلەر قۇچاق ئاچقاندى . مېنىڭ
چوگلاردىن ئاگلىشىمغا قارىغاندا ، كۈنچىقىشقا سول قولۇنى بېسىپ مېگە-
ۋەرسە ئۈچ كۈندە ئاقسۇغا تەۋە يۇرتقا بارغىلى بولاتتى . مەن بۇلاق
بېشىدىن قوپقاندا ئاشۇ پىكىر ئېگىمدا غۇۋا ، خىرە ـ شىرە ئەكس ئەتكە-
ندى . شۇ تاپتا مېگىۋاتقان يولمىز توغرىمۇ ، خاتامۇ ، بۇنىسىنى ئويلاشقا
رىغبىتىم بولمىسىمۇ ، سول قول تەرەپتىنرەك بېسىپ ماگساق مەنزىلىمىز
خاتا كەتمەس ، دەپ ئويلاپ ، قەدەمنى سولغىراق ئالدىم .

ئىككى ئاش پىشىمدىن ئارتۇقراق ۋاقىت ماگغان بولساقمۇ ئاياغ
ئاستىمىزدا ئوت ـ گىياھ بارلىقى بىلىنمەدى . ماگدامدا بىر پۈتلاشتۇرىدە-
غان ئېگىز ـ پەس ، چوڭ ـ كىچىك تاشلىق ئورنىغا قۇم بىلىنىشكە
باشلىدى . قۇم ـــ چۆل ـ بايا‌ۋان دېگەن سۆز ، ئۇنىڭغا ئىچكىرىلەپ كە-
رىۋېرىش ئۆز ـ ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىش بىلەن باراۋەر ئىدى .
بىراق ، بىز ئۇچۇن ئارقىغا قايتىشقا يول قالمىغان ، ئۆلسەكمۇ ئىنس ـ
جىنغا بىلىنمەيدىغان ئاشۇ چۆلدە ئۆلۈشىمىز كېرەك ئىدى . ئاشۇنداق
ئويلىساممۇ قەدىمىنى بەكرەك سول تەرەپكە بۇرىدىم .

يەنە قانچىلىك ماگدۇق ، بىلگىلى بولمايتتى . رىزۋانگۈل پات ـ پات
پۇتلىشىپ ماگالماي قالدى . مېنىڭمۇ پۇتۇن ئەتجانىمدىن قالتىق يامغۇردا
قالغاندەك شۇرقىراپ تەر قۇيۇلاتتى . ئۆزۈمنىڭمۇ مېگىشقا ماجالىم
قالمىغاندى .

ـــ ماگالمىدىم مۇرات ، جىندەك ئولتۇرۇپ ئارام ئالايلى ، قانداق
دەيسەن ـ هە ، مۇرات ؟ ـــ دېدى قىز ناھايىتى ئوماق ، يېقىملىق ئاۋازدا .

ـــ مەنمۇ تەستە كېتىۋاتىمەن ، لېكىن ، ئولتۇرۇپ ئارام ئالساقلا
تۇرالماي قالارمىزمىكىن . . . ؟ ـــ لەۋلىرىم قۇرۇپ ، سۆزلەر تاگلىيىمنى
تاتىلىغاندەك چىقتى . سۆزۈمنى داۋام قىلدۇرالمىدىم .

چۇۋلۇپ توزىغاندى . قىزىل مەگزىلىرىگە توپا يۇققان ، لەۋلىرى قۇرۇپ يېرىلغان ، كۆزلىرىدىن نۇر قېچىپ ، قاپاقلىرى ئىششىپ قالغاندى . ئۇ بارغانسېرى پۈتلىشىپ - پۈتلىشىپ كېتەتتى ۋە ھەر قېتىم پۈتلاشقاندا ھازىرلا دۈم يىقىلىدىغاندەك ئالدىغا مۇدۇرەتتى . مەن ئۇنى يۆلەپ مېڭىشقا تىرەددۇتلىنىپ ئېڭىشتىم ۋە ھەيران قالدىم . قېچىش ھەلەكچىلىكىدە ئۆزىنىمۇ سەزمىدىمۇ ياكى سەزسىمۇ قەيسەرلىكىگە ئېلىپ بەرداشلىق بەرگىنىمۇ ، ئۇنىڭ ھەر ئىككى تاپىنىدىن قان چىقىۋاتاتتى . ھەربىر قەدەم يۆتكىگەندە بەدەن ئېغرىلىقى تاپىنىنى بېسىپ ، تېخىمۇ كۆپ قان سىقىپ چىقىراتتى .

— مەن سېنى كۆتۈرۈۋالاي ، — تەكلىپ قىلدىم .

— ياق ، سەل ئولتۇرۇۋالاي . . . جىنىدەك دېمىنى ئېلىۋالاي . . . ، — قىز ئىنكاسىنى كۈتمەيلا قۇمغا ئولتۇردى ۋە قاناپ كەتكەن تاپىنىنى كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن يالاڭ ئاياغ پۇتىنىڭ ئۆكچىسىنى ئۇندەك مەيدە قۇمغا پاتۇردى .

— پۇتۇڭ ئاغرىۋاتامدۇ ؟ — ئۇنىڭغا تەسەللى بەرگەچ ئېڭىشتىم ، — ئولتۇرساق يېڭىباشتىن قوزغىلىش تەس .

رىزۋانگۈل ماڭا كۈلۈمسىرىمەكچى بولغاندەك قاردى ۋە شۇ دەقىقىنىڭ ئۆزىدە چىرايىغا جىددىيلىك يېيىلىپ ، كۆزلىرىدىن ئەنسىزلىك ئۇچقۇنى چاقنىدى . ئۇ قولتۇقۇمنىڭ ئاستىدىن نەگدۇر قاراپ تېلىققان ئاۋازدا :

— ئادەملەر . . . ، — دەپ پىچىرلىدى .

مەن ھودۇقۇپ قەددىمنى رۇسلىدىم ۋە ئۇ تىكلىگەن تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارىدىم . ناھايىتى ئۇزاقتا قىمىرلىشۇاتقان قارا توپچىلار كۆرۈنەتتى . بىز مۆلچەرلەپ كېتىۋاتقان تەرەپتىمۇ قارا - قۇرا نەرسىلەر ئايان بولغاندى ، ئەمما جىم تۇراتتى .

— ئالدىمىزدىكى قارا نەرسىلەر تاينىلىق توغراقلىق ئورمان ، — دېدىم تەشۋىشلىنىپ ، — كەينىمىزدىكىلەر يېتىۋالغۇچە ئاشۇ توغراقلىققا بېرىۋالايلى ... كەل ماڭا ھاپاش بول !

— ئۆزۈم ماڭاي ، — قىز چەبدەسلىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى . چاندۇرماسلىققا تىرىشقان بولسىمۇ ئاغرىق ئازابىدىن چىرايىنى پۇرۇشتۇردى .

قولتۇقلىشىپ مېڭىپ كەتتۇق . ھارغىنلىق ، ئاچلىق ، ئۇسسۇزلۇق نەلەگىدۇر غايىب بولغان ، كۆزگە كۆرۈنمەس يارەمچى كۈچلەر كەينىمىزدىن ئىتتىرىۋاتقاندەك قەدەملىرىمىز تېزلىشىپ قالغاندى . لېكىن ، كەينىمىزگە بۇرۇلۇپ بىر قارىغىنىمىزدا قارا توچكىلار بارغانسېرى يوغىناپ كۆرۈندى . ئەللىك - ئاتمىش قەدەمچە مېڭىپ ، يەنە بىر قارىغىنىمدا قارا توچكىلار ئەمدى ئادەمگە ئايلانغاندى . ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ تېزلىكى ۋە بارغانسېرى يوغىناۋاتقىنىدىن ئۇلارنىڭ ئاتلىق ئىكەنلىكىنى پەملىگىلى بولاتتى . ئالدىمىزدىكى بىز توغراقزارلىق دەپ پەرەز قىلغان قارىلار بولسا يا يوقاپ كەتمەيتتى ، يا ئېنىق شەكىل بولۇپ كۆرۈنەيتتى . بۇ ھال بىزنىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىمىزنى ، قولغا چۈشۈشىمىزنىڭ گۇمان قىلغۇچىلىكى يوقلۇقىنى ئىسپاتلايتتى . يۈرىكىم ئىختىيارسىز دۈپۈلدەپ ، پۇت - قولۇمدا ماغدۇر قالمايۋاتاتتى ۋە پات - پات ئورۇنسىز پۇتلىشىپ كېتىۋاتاتتىم .

— ئەمدى ماڭغانلىقىڭ پايدىسى يوق ، — دېدى رىزۋانگۈل خاتىرجەم ، تەمكىن ھالدا ماڭا قىيا قاراپ . ئۇنىڭ يۈزىدە بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتتى ، — مەن توختى توقامنىڭ ئاكىسى ئاقساقالنى تونۇغاندەك قىلىۋاتىمەن ...

مەنمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ بۇرۇلۇپ قارىدىم . ئاتلىقلار ئىكەنلىكى روشەنلىشىپ قالغان يىگىرمەدەك ئادەم جېدەللەپ ، يېيىلىپ چېپىپ كەلمەكتە ئىدى . ئاقساقال مەگسۇر توقام سەپنىڭ ئوتتۇرىدا ، ھەممىنىڭ ئالدىدا كەلمەكتە ئىدى . ئارىلىقنىڭ يىراقلىقلا ئۇنىڭ چىرايىنى ئېنىق كۆرۈشكە توسقۇنلۇق قىلاتتى . ئىككى تەرەپتىكىلەر قوللىرىنى پۇلاڭشىتىپ ، بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىراپ كېلەتتى .

— بىزنى توتۇۋېلىشدۇ ، بىر - بىرىمىزدىن ئايرىيدۇ ، — دېدى قىز ماڭا ئۇدۇل قاراپ ، — شەرىئەتنى بۇزدى ، نامەھرەملىكنى دوست

تۇتتى دەپ يۇزىمىزگە قارا سۇرتۇپ ، يۇرتىمۇ يۇرت سازايى قىلىشىمۇ مۇمكىن . . .

ـــ شۇنداق قىلمايدۇ ، دېگىلىمۇ بولمايدۇ . . . ، ـــ دېدىم . ئەنسىزلىكتىن پۈت ـ قولۇم بوشىشىپ .

ـــ ئادەم ئۆلتۈردى دەپ چالما ـ كېسەك قىلارمۇ ؟ ـــ قىز يەنە سورىدى . ئەمما سۆز ئاھاڭىدا قورقۇشتىن ئەسەر يوق ئىدى ، ـــ بىز مۇسۇلمانچىلىقتىن چىقتۇق مۇرات . . .

ـــ بىز ئاشىق ـ مەشۇقلارمىز ، ئاشىق ـ مەشۇقلۇق مۇقامغا مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ كاتتىلىرىلا يېتەلەيدۇ . . .

ـــ بۇنى مەڭسۇر توقاملار قوبۇل قىلمايدۇ ، قىز يەنىلا خاتىرجەم سۆزلەيتتى ، ـــ سەن دېگەن مۇقامغا كىمنىڭ يەتكەنلىكىنى خۇدايىم ئۆزى ئايرىيدۇ . . . بىز خۇدانىڭ دەرگاھىغا ئاشىق ـ مەشۇق بولۇپ بارىمىز دېسەك ، ئۇلارنىڭ قولىغا تىرىك چۈشمەسلىكىمىز كېرەك . تىرىك تۇتۇالسىلا بىر ـ بىرىمىزدىن ئايرىلىپتىدۇ . خارلايدۇ ، خورلايدۇ . . .

ـــ تەڭ ئۆلۈپ كېتەلمەيمىز ـ دە ! ـــ يۇرىكىم شۇرۇرىدە ئاققاندەك بولدى .

ـــ ئاۋۋال سەن مېنى ئۆلتۈر ـ دە ، ئاندىن پىچاقنى ئۆزۈڭگە سال ...

قىزغا ھەيران بولۇپ قاراپ قالدىم ، « ئۆلتۈرۈش » نى خۇددى « ھاردىم » يا كى « ئولتۇرايلى » دېگەنىدەكلا يەڭگىل ، خاتىرجەم تەلەپپۇز قىلاتتى . مەن بۇرۇلۇپ قارىدىم . ئاتلىقلار بارغانسېرى يېقىنلاپ ، ئىككى يۇز قەدەمچە ئارىلىقتا كەلگەنىدى . سەپنىڭ ئىچىدە ئاقساقالدىن باشقا ئىمام ، مەزىن ئاخۇنۇم ، توختى توقامنىڭ خىزمەتكارلىرى ۋە مەڭسۇر توقامنىڭ باللىرى بارلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى . قامچىلىرى بىلەن شامالدەك تېز ئاتلارنى توختىماي ساۋاپ كېلەتتى . ئارىلاپ ـ ئارىلاپ : « ھېچېيەرگە زەخىم يەتكۈزمەي تۇتۇڭلار ...» دېگەن خىتاب ۋە قىي ـ چۇ توۋلاشلار ئىشتىلەتتى .

ـــ رىزۋانگۇل . . . ، ـــ بۇرنۇمنىڭ ئىچىدە بىر يېرى ئېچىشتى ،

لەۋلىرىم تۇزلۇق بىر تامچىلارنىڭ تەمىنى سەزدى . مەن بۇنىڭ تەر ياكى ياش ، ياكى ئىككىسىنىڭ ئارىلىشىشىدىن ھاسىل بولغان سۇيۇقلۇق ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمىدىم . ئۇنۇم بوغۇلۇپ تەستە چىقاتتى ، ـــ ئۆلۈشكە تېگىشلىك بولسا ، جان بېرىش ئاۋۇال مەندىن بولسۇن . توختى توقامنى ئۆلتۈرگىنى مەن ، سېنى ئېلىپ قاچقىنىمۇ مەن ... ھەر بالا كەلسە مەن جاۋابكار ! سەن تېخى ياش ، ئون گۈلۈڭنىڭ بىرى ئېچىلماي تۇرۇپ ...

ـــ كىچىك بالدەك گەپ قىلمۇاتسەن مۇرات . . . ، ـــ قىزنىڭ كۆزىدىمۇ ياش ئەگىدى . ئۇ بوينۇمغا گىرە سېلىپ ، يۇزىنى يۇزۇمگە ياقتى ، ـــ سەن مېنى ئاشۇ توڭگۇزلارغا تۇتۇپ بەرمەكچىمۇ ؟ ئېچىلمىغان گۈللىرىمنى دەپسەندە قىلسۇن ، دېگىنىڭمۇ بۇ ؟ شەرىئەتنى قالقان قىلمۇالغان ئاشۇ ئىتلار ئەرلەرگە قارىغاندا قىز ـ ئاياللارنى ئون ھەسسە ، يۈز ھەسسە ئارتۇق خورلايدىغانلىقىنى كۆرمىگەن بولساڭمۇ ئاڭلىغان بولغىيدىڭ ؟...

ـــ بىراق ، رىزۋانگۇل ...

ـــ بولدى قىل ، ـــ قىز يۇزىنى سەل تارتىپ كۆزۈمگە دىققەت تىكىلدى ، ـــ مەن ئاخشامىلا ئۆلمەكچىدىم . قولۇمدىكى بىگىزنى كۆرگەن بولغىيدىڭ ؟ بىگىزنى بىرلا تىقىشتا ئۆلمەي قالارىدىمۇ ، كەينى ـ كەينىدىن تىقىپ ، قانسىراپمۇ بولسا ئۆلەتتىم . شۇ نىيەتكە ، ئىرادىگە كېلىپ بولغانىدىم . بىر كېچە ۋە يەنە ئاز كەم يېرىم كۈن يېنىڭدا بىللە بولۇۋالدىم ... خۇداغا شۈكرى ، مۇرادىمغا يەتتىم . ئەمدى ئارمانسىز ئۆلەمەن ، ئال پىچىقىڭنى ، مۇشۇ يەرنى ئۇدۇللاپ ، قىينالماسلىقىم ئۈچۈن بىرلا سېلىشتا ئىشنى تۈگەت ! ـــ قىز بوينۇمدىكى قولىنى ئېلىپ كۆڭلەكىنىڭ ياقىسىنى شارتتىدە يىرتىپ پەسلىتىپ ، كۆكسىنىڭ سول تەرىپىنى ئاچتى .

ـــ ياق ... مەن قانداقمۇ سېنى ...

ـــ پىچاقنى ئەكەل ! ـــ ئۇ ياقىسىنى قويۇۋەتتى ـ دە ، بەلۋېغىمىنىڭ پېچاق ئېسىلغان تەرىپىگە ئېگىشتى ، ـــ سېنىڭ ئۆلۈمدىن قورقىدىغانلىقىڭنى ئويلىماي ئەگىشىپ كەپتىمەن . ياشىغۇڭ بولسا سەن

ياشاۋەر ، ئۇلارنىڭ قولىغا تىرىك چۈشۈپ خارلىنىپ ئۆلگەندىن پاك ـ پاكىز كەتكىنىم ئەۋزەل ...

ئۇ تارتىشقىنىمغا قارىماي پىچاقنى ئېلىۋالدى . مەن « ئۆلۈمدىن قورقامدىمەن ؟ ـــ دەپ ئويلىدىم جۇدۇنۇم تۇتۇپ ، ـــ ئاز كەم يىگىرمە يىل ياشاپتىمەن ، توختى توقامنى ئۆلتۈرمىگىنىمدىمۇ ، بۇ ھاياتنىڭ قايسىبىر ئەركىلىتىشلىرىگە ئېرىشكەنلىكىم ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئۇمىد ئۈزەلمەيدىكەنمەن ؟ رىزۋانگۈلدىن ئايرىلىپ ، ئۇنىڭ خارلىنىشلىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن ياشامدىكەنمەن ؟ ... »

ـــ ئەكە ، پىچاقنى ، ئاۋۋال مەن ئۆلەي ، ئاندىن سەن ئۆزۈڭگە سال !

ـــ مېنى رەنجىتىمە مۇرات ، ـــ قىز پىچاقنى ماڭا شەرت بىلەن بېرىدىغانلىقىنى بىلدۇرۈپ ئۇزاتتى ، دەرھال قويۇپ بەرمىدى ، ـــ مەن ئاجىز ، ماڭدۇرسىزلىنىپ كەتتىم ... بىر تەقىشتا ئۆلەلمەي قالسام ، ئۇلار يارامنى ساقايتىپ خورلايدۇ . ئەڭ ياخشىسى سەن ... بىر قېتىمدىلا ...

مەن پىچاقنى ئالدىم . ئاتلىقلار بىزنى ئوتتۇز قەدەمدەك يەردىن قورشاشقا باشلىدى . ئاتلاردىكى تەر پۇرىقىمۇ پۇراشقا باشلىدى . ئاتلىقلاردا قامچىدىن باشقا توقماق ، كالتەك ۋە چوماقلار بار ئىدى .

ـــ مۇرات ، پىچاقنى تاشلا ھاربىمى ، ـــ دەپ توۋلىدى مەڭسۇر توقام ، ـــ ئىككىلىڭ تىزلىنىپ ، قولۇڭنى كەينىڭگە قىلىپ جىم ئولتۇرۇش !

ـــ نېمىشقا ئالدىرىمايسەن مۇرات ؟

ئاتلىقلارنىڭ باشتىكىلىرى ئاتتىن چۈشمەكتە ئىدى . مەن ئۇلاردىن كۆزۈمنى ئېلىپ پىچاقنا بىر قارىدىم ـ دە ، يەرگە تىكىلىپ تۇرۇپ :

ـــ مەندىن رازى بول يارىم . . . ، ـــ دېدىم .

ـــ مەن رازى ، كەل ، ـــ دېدى ئۇ ۋە سۇنايلىنىپ ياتتى .

تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىمغا ئالدىم . رىزۋانگۈل كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى قايرىدى ۋە :

ـــ كەل ، بىر سۆيۈۋالاي ، ـــ دېدى .

ئۇنىڭ لەۋلىرى قۇرۇق ، قىزىق ئىدى . لېكىن ، مەن ئۆمرۈمدە كۆرۈپ باقمىغان مىسلىسىز شېرىن لەززەتنى بەردى .

ـــ يارىگىنىڭ جېنىنى قىينىما ، بىرلا ھەرىكەت بىلەن تامام قىل مۇرات . . .

قولۇم تىترىدى . رىزۋانگۈلنىڭ كۆز چاناقلىرىنىڭ ھەربىرى بىردىن سۈزۈك مەرۋايىتتەك ياش تامچىسىنى ساقلىماقتا ئىدى . مەن تارتىشىپ تۇرمايلا پىچاقنى زەرب بىلەن ئۇ ئېچىپ تۇرغان يەرگە ئۇردۇم ، پىچاق قولۇمدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدى .

ئەمەلىيەتتە ئۇ بىر سويامدىن چوڭقۇر ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنىدى . قىز سالكىنىشكە تىرىشتى . لەۋلىرىنى تەستە ئېچىپ :

ـــ يەنە بىر قېتىم ، ـــ دەپ پىچىرلىدى .

مەن يەنە بىر قېتىم تىقتىم ۋە :

ـــ ئالدىرىما ، مېنى بىللە ئېلىپ كەت ! ـــ دەپ ۋارقىرىغىنىمچە پىچاقنى ئۆز يۈرىكىمگە تىقتىم . . .

لېكىن ، پىچاقنى مەن يۈرىكىمگە تىقىپ بولغۇچە بېشىمغا تەگكەن توقماقنىڭ زەربى بىلەن ئارزۇيۇمغا يېتىشتىن مەھرۇم قالغانىدىم . ماڭا رىزۋانگۈل بىلەن تەڭ ئۆلۈشمۇ نېسىپ بولمىدى . ئەلۋەتتە ، مەن بۇلارنى شۇ ئان بىلىپ يەتكىنىم يوق . مەن بېشىمغا تەگكەن توقماق زەربىسىدىن ھوشۇمدىن كەتكەن ، ئۇلار مېنى ئاشۇ ھوشسىز ھالىتىمدە باغلاپ موتاپ ئاتقا سۆرەتكەن ، رىزۋانگۈلنى شەپقى دەپ ئېلان قىلىپ ، نامىزىنمۇ چۈشۈرمەي قۇمغا كۆمۈۋەتكەن . بۇلارنى كېيىنرەك بىلدىم .

ئۆمرىمنى ئۇزارتىش ھەلەكچىلىكىدە يۈرگەن ، ئۆلۈمدىن قېچىپ ، قورقۇپ سەۋەب قىلىمەن دەپ قىلمايدىغىنى قالمايدىغان تالاي ئادەملەر بار . ئۇلارنى ئۆلۈم ئۆزى قوغلاپ يۈرۈپ كانىيىدىن ئېلىپ ، ئەجەل يوللايدۇ . ماڭا بولسا قانچە تىلىسەممۇ بۇ ئۆلۈم يېقىن يولىمايدۇ . توقماقتىن ئۆلمىسەممۇ ، يېرىم كۈندىن ئارتۇق ئەس ـ ھوشسىز ئاتقا سۆرىتىلىپ يۈرگەن چېغىمدا ئۆلسەم بولاتتى ، يېزىغا كەلتۈرۈپ توختى توقام بىلەن مەڭسۇر توقامنىڭ ئەۋلادلىرى تەرىپىدىن تېپىشلەنگەن ،

دۇمبالانغان چاغلىرىمدا بولسىمۇ ئۆلسەم بولاتتى . ئۆلمىدىم ، ئۆلەلمىدىم . مېنى يېزىمۇ يېزا ، يۇرتىمۇ يۇرت سازايى قىلىشتى . تامغا ئۇسسۇپ ئۆلۈۋالمىسۇن دەپ يالغۇز قويۇشمىدى . يالغۇز قويغان چاغلىرىدا بولسا پۈت ـ قولۇمنى باغلاپ ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا ياتقۇزۇپ قويۇشتى .

مەكسۇر توقام مېنى ئىنسىنىڭ ئۆچىنى ئالدىم ، دەپ ئويلىغانغا قەدەر قىينىاپ ، ئاخىر ناھىيىدىكى قازىخانىغا تاپشۇرۇپ بەردى . ئۆلۈم جازاسىغا لايىق قاتىللارنى بىر تەرەپ قىلىش ھوقۇقى قازىخانىدا بولمىغانلىقتىن ، شەرئىي مەھكىمە بىر ئاي ساقلاپ ، ناھىيىلىك يامۇلغا ئۆتكۈزۈپ بەردى . مانا بۇ يەردە پاتراق ئۆلتۇرسەكەن ، دەپ بىر ئايدىن بۇيان يېتىۋاتىمەن . . . خۇدادىن ھەركۈنى تىلەيمەن : « ئىلاھا ، پاك پەرۋەردىگار ، مەن يېتىمەككە رەھىم قىل ، ئامانىتىگىن تېزرەك ئېلىپ ، يارىم قېشىغا باردىغان يولغا سال . تىرىكلىكىمنىزدە قوشمىدىك بىزنى ، روھىمىزنىڭ بولسىمۇ بىللە بولۇشىغا ئېرىشتۇرگىن . . . نېمىشقا ئالدىرىمايسەن خۇدا ! . . . »

مۇھەممەت ئاقچى ھېكايىسىنى تۇگەتتى . ھارۇندىكى ھەممەيلەن ئېغىر ئۇھ تارتىتۇق . ھەتتا ھارۇنكەش جېنىدا سىكايان ئولتۇرغان ھالىتىنى بۇزۇپ ئالدىغا بۇرۇلدى ، ئېتىغا زۆرۈرىيەتسىز بىر قامچا سالدى ـ دە ، « ئاھ خۇدا . . . » دېدى . شاجۇمە ئاسمانغا قاراپ يېنىچە ياتاتتى . ئۇ كۆزلىرىنى يۇمۇۋالغان بولسىمۇ ئىچكى ھاياجىنى تېپىپ چىقىقاندى ، بۇرۇتى يېپىۋالغان كۆكۈش لەۋلىرى ھازىرلا يىغلۇۋېتىشكە تەييار تۇرغان كىچىك بالىلارنىڭكىدەك ئۇمچىيىپ ، تىترەيتتى . چولپانخان بولسا كۆز ياشلىرىنى يوشۇرۇشقا ئورۇنسىز تىرىشۋاتاتتى . ئۇ پەسكە ئېگىشىۋالغان بولسىمۇ ، ياشتىن ھۆللەنگەن مەكزىنى ياندىن كۆرۈشكە بولاتتى . مەن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ چىرايىدا ئۇچرىتىپ باقمىغان بىر خىل روھىي ئازابىنى كۆردۈم . ئۇ ياكاق ـ مۇسكۇللىرى تارتىشقان ، قاپاقلىرى سېلىنغان ھالدا ئۇدۇلدىكى ھارۇا شادىسىنىڭ قانداقتۇر بىر يېرىگە ئاچچىق بىلەن كۆزىنى قىسىپ قارايتتى . بىر نەرسە يۇتۇۋاتقاندەك بۇغدىيىكى بىر كۆتۇرۈلۈپ ، بىر چۈشۈپ تۇراتتى .

ـــ قانداق ، مۇرات ئۆزى ئۆلەلمىدىمۇ ياكى ئۆلتۇرۇۋەتتىمۇ ؟ ـــ سورىدىم مەن ئاخىرى چىقمىغان ھېكايىنىڭ يېشىمى ئومۇمىي كەيپىياتىنى سەل ـ پەل پەسكارىغا چۈشۈرسۇن ، دەپ .

بۇ سوئالىم باشقىلارنىمۇ قىزىقتۇردى . شاجۇمە كۆزىنى ئاچتى ۋە كۆزىنىڭ قىرىدا مۇھەممەت ئاقچىغا قارىدى . ھارۇنكەش يەنە قىيپاش ئولتۇرۇپ قۇلقىنى دىڭ تۇتتى ، چولپانخان بېشىنى كۆتۇرۇپ ، مۇھەممەت ئاقچىغا لەپپىدە بىر قارىدىيۇ ، يەنە بېشىنى تۆۋەن سالدى .

مۇھەممەت ئاقچى ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى چۈشۈرۈشكە ئالدىرىمىدى . سۇنۇپ ئولتۇرغان پۈتىنى يىغدى ، بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى يالماپ ـ يالماپ پۇرقۇپ چىقىرىۋەتتى ، قەددىنى سەل كۆتۇرۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك پەس ، بېسىق ئاۋازدا شۇنداق دېدى :

ـــ ئۆزىنىڭ ئۆلۈۋېلىشىغا مەن يول قويمىدىم . ئۇنىڭغا ياشاش ، ھېلىقى مەكسۇر توقام دېگەن نېمىدىن قىساس ئېلىشنى تەشەببۇس قىلىپ ، نۇرغۇن ۋەزخانلىق قىلدىم . رىزۋانگۇلنىڭ روھىغا كېيىنرەك قوشۇلساكمۇ ئۇ رەنجىپ كەتمەيدۇ ، دەپ ئىشەندۇرۇشكە تىرىشتىم . ئەمما ، يىگىت ئۆز دېگىنىدە چىڭ تۇردى . مەن بولغانلىقتىن ئېسىلىپ ئۆلۈۋالالمىدى ، بېشىنى تامغا ئۇرۇپمۇ پايدا ئالالمىدى . ئاخىر بىر شەنبە كۈنى چۈشلۈكى بىكاردىن بىكار تىللىغان گۈندىپايىنى بوغۇپ ئۆلتۇرۇپ قويۇپ ، ئوچۇق ئىشىكتىن ئېتىلىپ چىقىپ پوستا تۇرغان چېرىكنىڭ ملتىقىنى تارتىپ كاللا قويۇۋەردى . باشقا بىر چېرىك يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ئىككى قەدەم نېرىدىن ئېتىپ تاشلىدى . ئوق مۇراتنىڭ گەدىنى قېتىش ئارقا مېڭىسىگە تەگكەنلىكتىن قىينالمايلا جان بەردى . . .

نېمىلا دېگەن بىلەن بۇ يېتىم ھەممىمىزنىڭ كەيپىياتىنى تەكىپلاشتۇردى . مۇراتنىڭ شۇنداق ھەركىتى ۋە ئاشۇنداق ئۆلۈشى مۇئاپىقىتەك تۇيۇلاتتى ، بۇنداق تۇيۇلۇش بەلكىم بۇ ئۆلۈم ئۇ ئۆزى ئىزدەپ ئېرىشكەنلىكتىن بولۇشىمۇ مۇمكىن . . . مۇھەممەت ئاقچى بولسا ئېچىنغاندەك قىلىپ :

ـــ ئەگەر ئۇ ماقۇل دېگەن بولسا ، مەن ئۇنى ئۆزۈم بىلەن بىللە

قاچۇرۇپ چىقىپ كەتمەكچىدىم . . . ، ــ دېدى .

ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە ھېچكىم خەيرخاھلىق بىلدۈرۈپ بىر نېمە دېمىدى .

بىز ئالدىرىماي ، كىچىكچە يول مېڭىپ خانىبرىق بازىرىغا كەلدۇق . شۇ يەرگە كەلگۈچە ئوتتۇرىمىزدا كۆڭۈلسىز ۋەقە بولۇپ ئۆتكەندەك ياكى بىر ــ بىرىمىز بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغاندەك گەپ ــ سۆزمۇ قىلىشمىدۇق . بۇرگىسى كۆپ ، ئىس ــ كۈيە بىلەن قاردىاپ كەتكەن بوغۇشىغا قارىماي ، خانىبرىق بازىرىدىكى ئەڭ كاتتا ، دەپ تەرىپلەنگەن سارايغا چۈشۈپ غىزالانغاندىمۇ ، ياتقاندىن كېيىنمۇ ئارىمىزدا گەپ ــ سۆز بولمىدى .

ئېگىمغا رىزۋانگۈل بىلەن مۇراتنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى قانداق تەسىر بەرگىنىدىن قەتئىينەزەر ، ئەمدىلىكتە پۈتۈن قەلبىمنى ئۆزۈمگە تەۋە بولىدىغان ھېكايىنىڭ يېشىمى ئىگىلىۋالغانىدى . مەن بۇ يېشىمنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ، ۋەقەيمنىڭ قانداق ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى پەرەز قىلالمايتتىم . شۇڭا ئىچىم تىتلداپ ، بۇرگىدىن بەكرەك ۋەسۋەسىدىن قىبنىلىپ ئۇخلىيالماي چىقتىم .

قەشقەر يېقىنلا قالغانىدى . بىز مۇھەممەت ئاقچىنىڭ « قەشقەرگە يېگەن ــ ئىچكەندەك كىرىش » تەكلىپىگە ئاساسەن خانىبرىقتىن تازغۇنغىچە كەلدۇق ــ دە ، كۇننىڭ ئەتىگەن بولۇشىغا قارىماي دەم ئالدۇق . تازغۇن بازىرى كىچىك ، نامرات ۋە ئادەملىرى شالاڭ بازار ئىدى . مۇھەممەت ئاقچىنىڭ نېمىشقا خانىبرىق بازىرىدا دەم ئالمىغانلىقىنى ۋە يەنە نېمىشقا ئالدىمزغا مېڭىۋېرىپ يېڭىشەھەر بازىرىنى چۈشكۈن قىلمىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى . ئۇ ئەنسىرەيدىغان يېڭىسار ئارقىمىزدا قالغان ، قەشقەر تېخى ئالدىمىزدىكى چاغدا توساتتىن سەپەرنى ئاستىلىتىشنىڭ سەۋەبىنى « يېگەن ــ ئىچكەندەك كىرىش » باھانىسى بىلەنلا يېپىشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلسەكمۇ ، ھېچكىم سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈشنى تەلەپ قىلمىدى . دېمىسىمۇ ، مەندىن باشقىلارنىڭ قەشقەرگە ئالدىراپ كىرىپ ، بالدۇرراق ، كېچىكتۈرمەي قىلىۋېتىدىغان ئالاھىدە ئىشى يوق ئىدى .

ئەلۋەتتە مەن ئالدىرايتتىم . ئۆزۈم تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ، ھەممىدىن مۇھىمى ، ئىشق شارابىنى تېتىغان ، ئۇنىڭدىن ئادەملىكىمنى ، يىگىتلىكىمنى ، ياشاشتىكى قىممىتىمنى بىلگەن ، دەل شۇ سەۋەبتىن پاتمىغان ــ سىغمىغان ، پېتىش ــ سىغىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ بىر مۇنچە ئاۋارىچىلىكلەرگە قالغان ، شۇنىڭ بىلەن تەڭ ، بىرمۇنچىلارغا خاتىرجەمسىزلىك كەلتۈرۈپ بەرگەن ، ئاخىر بېرىپ مەشۇقۇمنى تارتىۋېلىپ قويماسلىق يولىدا ئېلىشىپ قېچىپ يۈرگەن ، ئادەم ئۆلتۈرۈشكىمۇ قاتنىشىپ تەرك ئەتكەن بۇ شەھەرگە كىرىشكە ئالدىرايتتىم ؛ مېنى دەپ ئۆلگەن نېغەمتۇللا قارىينىڭ قەبرىسىنى تاپماقچا ، ئۇنىڭ كوچىسىنى ، ئۆيىنى تاۋاپ قىلىشقا ئالدىرايتتىم . مېنىڭ تۈپەيلىمدىن خانۇەيران بولۇپ ، تۆپىلەپ ھەپسىدە ياتقان موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىنى ، ئۇ ياتقان گۈندىنى ، ئەگەر ئۇ ھەپسىدىن چىقىپ كەتكەن بولسا ھازىر تۇرۇۋاتقان جايىنى كۆزۈمگە سۈرتكۈم ، ئۆزىنى نەدە بولسىمۇ تېپىپ ، ئۆزۈمنى ئېتىپ يىغلاپ قۇچاقلاشقا ، بېشىمدىن ئۆتكەنلەرنى ئۇ زېرىككىچە توختىماي ئېيتىپ بېرىشكە ئالدىرايتتىم ؛ ھەممىدىن بۇرۇن سۆيۈملۈك يارىم بۇۋىسارىنىڭ دىدارىغا ئالدىرايتتىم ؛ ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا ئۆزۈمنى ئېتىپ ، ماڭىلا خاس ، مەن زادى ئۇنتۇپ كېتەلمىگەن ۋە ئەبەدىي ئۇنتۇلالمايدىغان پۇراقلىرىنى ھىدلاشقا ئالدىرايتتىم . تەشنا ئىدىم ، تەشنالىقىمنى قاندۇرسام دەيتتىم . شۇ ئۇزاق يىللار ئەمدى ناھايىتى قىسقىدەك بىلىنەكتە ئىدى . مەن يارىمدىن گويا تۇنۇگۈنلا ئايرىلىپ قالغاندەك ، مەن بىلەن سادىر بولغان ماجىرالار ئاخشامدىن بېرى بولۇپ ، مەن كېچىلەپ قەشقەردىن چىقىپ كەتكەندەك ، ئەمدى مەن بۇ يەرگە يېڭىباشتىن قايتىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . . .

پەقەت تەقەززا بولغانلىقىمدىن شۇنداق بولۇپ تۇيۇلاتتى . ئەمەلىيەتتە يوللىرى ئۆزگەرمىگەن يېزا ــ كەنتلەردىن ئۆتكەنسېرى ، ھەممە نەرسە بىلەن مۇقەددەس ۋە قىممەتلىك قەشقەر يېقىنلىغانسېرى ، چۈشەنگىلىمۇ ، چۈشەندۈرگىلىمۇ بولمايدىغان غەشلىك قەلبىمنى ئەسىر قىلماقتا ئىدى . مەن ئەگەر بۇۋىسارە بىلەن ئۇچرىشالمىدىم دېگەندىمۇ ، ئۇ يەرلىك مېنى تونۇش ــ تونۇيالماسلىقىغا ، تونۇغان ھالەتتىمۇ مېنى قانداقراق

قارشى ئېلىش مۇمكىنلىكىگە شەكلەنمەي تۇرالمايتتىم . « خۇش ، مىربىلال بولساڭ بولمامسەن ، ئۇ دېگەن ئون يىلنىڭ ئالدىدىكى ئىش . . . دېسە نېمە دەرمەن ؟ ــ دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە يۇرىكىم ئاسقىپ ، ــ ئون يىلدىن بۇيان ئۆيۈم بار ، خوتۇنۇم بار ، دېمىدىڭ . . . نەمۇ نەلەردە يۇرۇپ ، ئىتتىن ئۆتەررەك دېۋانچىلىقتا ياشاپ ، ئەمدىزە ئىسسىق ئوچاق نەدىسەن ، دەپ مېنى ئىزدەپ قاپسەن ــ دە ؟ يوقال كۆزۈمدىن جالدىرۇاق قەلەندەر . . . » كۆڭلۈمدە يەنە دەرھال : « ياق ، ئۇ بۇنداق دېمەيدۇ ، ئۇ بۇنداق دەيدىغان ئايالالاردىن ئەمەس . . . » دەپ ئۆزۈمنى بەزلەيتتىم . « ئاۋۋال تېپىش كېرەك ئۇنى ! نەدىن بولسىمۇ تېپىپ ئايىغىنا ئۆزۈمنى ئېتىشىم كېرەك . . . »

بىز قەشقەرگە كۆز باغلىناي دېگەندە يېتىپ كەلدۇق . سەككىز تاشتىن ئۆتكەندىن كېيىنلا كۇن ئولتۇرۇپ كەتكەن ، « سۆگەللىك مازار » غا كەلگەندە نامازشامدىن تارقايدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانىدى . شاجۇمەنىڭ يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنىڭ مەقبەرىسىدە قالغۇسى بارلىقىنى سېزىپ قالدىم . ئۇ ھەدەپ شۇ تەرەپكە بويۇنداپ ، ھارۋىكەشكە قاراپ بىر نېمىلەرنى دېمەكچى بولاتتى . ئەمما ، مۇھەممەت ئاقچى بۇنى تۇيۇپ قالغاندەك ھارۋىكەشكە :

ــ تۆشۈك دەرۋازىسى تەرەپكە ھەيدەڭلا بۇرادەر ئەزىز . . . ، ــ دېدى .

ھارۋا توختىماي مېڭىپ كەتتى . سەئىد جالالىدىن باغدادىنىڭ ھەيۋەتلىك گۈمبىزى كەينىمىزدە قالدى . شۇ تەرەپتىن زىكىر سالغان سوپىلارنىڭ « ياھۇ ، يامەنھۇ . . . » دېگەن ئاۋازى كېلەتتى . قايسىبىر تەرەپكە قارىمايلى ، يېقىلغان گۈلخانلارنىڭ تاكى بۇلۇتلارغىچە يەتكەن قىزىل شولىسى يالتىرايتتى . توپا ــ چاڭدىن نەپەس ئېلىشمۇ قىيىن ئىدى . ئەمما ، ھارۋا ئىچىدە تىزلىنىپ ، بويۇنداپ ، ئەزىزانە قەشقىرىمنىڭ قاراڭغۇدا ئېنىق كۆرگىلى بولمايدىغان بۇ سىرتقى بوشلۇقىغا تىكىلەتتىم .

قارقى دەرۋازىسىغىمۇ كەلدۇق . خەندەك ئۇستىدىكى ئاسما كۆۋرۈك تارتىۋېتىلگەنلىكتىن بولسا كېرەك ، گۈلخان يېقىۋالغان بىر مۇنچە

كىشىلەرنىڭ قارىسى ۋە ئات ــ ئۇلاغ ، ھارۋىلىرى كۆرۈنەتتى ، بۇلار ھەرگە كىرەلمەي قېلىپ شۇ يەردە تۇنەپ تاڭ ئېتىشنى كۈتمەكچى بولغان سەھرالىقلار ئىكەنلىكى مانا مەن ، دەپ چىقىپ تۇراتتى . خەندەكنىڭ نېرىسىدا سېپىل قارىيىپ كۆرۈنەتتى . سېپىل ئۈستىدە كېچىلىك كۆزەتچى چېرىكلەر ياققان گۈلخانىنىڭ شولىسىنى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى . بەزىدە گۈلخانلار ئارىسىدا بىر پارچە دۈگىلەك يالقۇن ئاستا ئۇزۇپ يۇرگەندەك كۆرۈنەتتى . بۇلار جېسەكچى چېرىكلەر مېڭىپ يۇرگەندە كۆتۈرۈۋالغان پانۇس ئىكەنلىكىنى قىياس قىلدىم . خەندەكنى بويلاپ مېڭىش ئېسىمگە بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمىزنىڭ سېپىل ئاستىدىكى سۈگىگۈچتىن قېچىپ چىقىش جەريانىمىزنى سالدى . مۇشۇ تاپتا بۇلارنى ئويلاپ يۇرىكىم سىقىلدى . ئاشۇ چاغلاردا قىلغان ــ ئەتكەن ، باشتىن كەچۈرگەنلەر قانداقمۇ يۇز بەرگەن بولغىيدى ، دېگۈسى كېلەتتى كىشىنىڭ . چۈنكى ئۇ ئىشلار تولىمۇ قىيىن ، خەتەرلىك ۋە دەھشەتلىك ئىدى .

« بۇلار ئېسىمدە ، ــ دەپ ئويلىدىم ، ــ سەن قەيەرلەردىسەن بۇۋىسارەم ؟ بۇلار سېنىڭمۇ ئېسىڭدىمدۇ ؟ . . . »

بىز ئۇدۇللاپ بىردەم مېڭىپ سول تەرەپكە قايرىلدۇق ، ــ بۇ يەردىن يول پەسلەپ تۆشۈك دەرۋازىسى تەرەپكە كېتەتتى . يول ئايرىشىدا گويا ئاسماندىن چۈشكەندەك ئادەملەر ۋە ئۇلاغلار كۆپىيىپ قالدى . ئېشەك ، كالا ، ئاتلار قوشۇلغان ھەر خىل ــ ھەر تۈرلۈك ھارۋىلار بىر ــ بىرىگە يول بەرمەي ، شۇنداق بولسىمۇ تىقىلىشىپ قالماي تۆشۈك دەرۋازىسىغا تەرەپكە ئاقاتتى . شۇ تەرەپتىن ــ بىزنىڭ قارشى تەرەپىمىزدىن ھايت ــ ھۇيت ، قىخ ــ چۇھ ۋە نېرى تارت ــ بېرى ماڭ ... لارغا پىسەنت قىلماي ، ئۆزگىچە ئاۋازى بىلەن باشلىنىۋاتقان قاراڭغۇ كېچە بوشلۇقىنى يەڭگىل تۇرتۇپ ، ھەرخىل ئاۋازلىرىنى رىتىملىق بىرلەشتۈرگەن قوڭغۇراقلىرى بىلەن سۆلەتلىك دەسسەپ ، تۆگىلەر قاتارى چىقىپ كېلىدى . بوينىنى تىك تۇتقان ، بىر ــ بىرىگە قاتار چېتىلغان سالاپەتلىك تۆگىلەر بىرەر بىر ، تاسادىپ بولۇپ ئۆتكەندەك بۆكۈرەپ قويۇشاتتى . كارۋانىڭ بېشىدا قىرغىز قالپىقى كىيگەن بۇرۇتلۇق ، ئېشەككە مىنگەن

كىشى ئاۋىلئاخشامدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ مۇگدەپ كېتىپ باراتتى . تۆ-
گىلەرنىڭ ھەممىسى بوش ، يۇكسىز ، پەقەت چومى بىلەنلا ئىدى . بۇنىڭغا
قارىغاندا ، كارۋان ئۆزىنىڭ يۈكلىرىنى چۈشۈرۈپ قويۇپ ، شەھەر سىر-
تىدىكى كەڭرەك سارايلاردىن بىرىگە چۈشكۈن قىلىشقا كېتىۋاتاتتى .

تۆشۈك دەرۋازىسىنىڭ سىرتىغىمۇ يېتىپ كەلدۇق . پەس ، كەڭرى
بوشلۇقتا توپا پۇرقىراپ ، قېلىن چاڭ تۇمانى ھاسىل قىلغان ، سەينانىڭ
بوشلا يېرى بولسا ھەرخىل ھارۋىلار ئىگىلەپ ئالغانىدى . قىيا ـ چىيا ،
ۋارقىراش ـ جارقىراشلارغا ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، قويلارنىڭ
مەرەشلىرى ، كاللارنىڭ مۆرەشلىرى قوشۇلغانىدى ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن
ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرىمۇ ئاڭلىنىپ قالاتتى . ئىككى چەتتىكى
چايخانىلار ، باقالىق دۇكانلىرى ، ئاشپۇزۇللار . . . نىڭ ھەممىسى
ئوچۇق ، چايچىلار ، ئاشپەز ، ناۋايلار ، دوغچىلار ،
باقالىلار ، سامسىپەزلەر . . . خېرىدار چاقىرىپ ، بىر ـ بىرىنى بېسىپ
چۈشۈشكە تىرىشىپ ، بەس ـ بەستە توۋلىشاتتى : بۇ يەردە
كۈندۈزلۈكتىن قېلىشمايدىغان كېچىلىك چاپ ـ چاپ بازار باشلانغانىدى .
مەشئەل ، جىنچىراغ ، شام ، پەنەر ، گۈلخانلارنىڭ يورۇقلىرى قوشۇلۇپ ،
ئارىلىشىپ ، ئاجايىپ كېچە مەنزىرىسىنى ياراتقانىدى .

مۇھەممەت ئاقچى ھارۋىكەشكە يېقىن ئەتراپتا چۈشكۈن قىلغۇدەك
سارای تېپىش تەسلىكىنى ئېيتىپ ، تاختا كۆۋرۈك تەرەپكە ھەيدەشنى
بۇيرۇدى . ھارۋىلارنىڭ كۆپلۈكى ، ئادەملەر قاتارىنىڭ زىچلىقىدىن
ھارۋىكەش پەسكە چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى ۋە بىر دەمدىن كېيىن ئۇمۇ
ئۇيچى قىي ـ چۇغا قېتىلىپ ، پوش ـ پوشلىرىغا ئارىلاشتۇرۇپ
كىملەرنىدۇر تىللاپ ، كىملەرنىدۇر قارغاپ ، ئاللىكىملەرگە ئۆتۈنۈش بە-
لەن ۋە يەنە قايسى بىرلىرىگە يالۋۇرۇپ ، تەستە ئىلگىرىلەشكە ئېرىشتى .

تاختا كۆۋرۈكتىن ئۆتمەي ، تۇمەن دەرياسىنى ياقلاپ ئوك
تەرەپكە ماڭدۇق . قاتار ـ قاتار دەك ـ سارايلارنىڭ بىرەرىمۇ بوش ـ بە-
كارەك كۆرۈنمەيتتى . لېكىن ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ بۇ
يەرلەردە تونۇش ـ بىلىش سارايۇەنلىرى بولمىسا قارىسىغىلا تەۋەككۈل

قىلىپ ماڭمايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم . دېگەندەكلا ، ھارۋىكەش ئۇنىڭ
كۆرسەتكىنى بويىچە ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك قىلغىنىپ قالغان
دەرۋازىسى بىلەن ناھايىتى كۆرۈمسىزلىكىنى نامايان قىلىپ تۇرغان بىر
سارايغا ھارۋىسىنى ھەيدىگىنىچىلا كىردى .

دەرۋازىنىڭ ئىچى ئوستى باستۇرما ، ئىككى تەرىپىدە ئۆيى بار
ساراي بولۇپ خېلىلا قاراڭغۇ ئىدى . تاملارنىڭ ئويۇقچىلىرىغا قېقىپ قو-
يۇلغان چىراغپايلىرىدا سۇ يېغى بىلەن يانىدىغان قارا ساپال چىراغلار
سۇس يورۇق چىقىرىپ يېنىپ تۇرغان بولسىمۇ ، ئۆزىنىڭ ئىسى ئۆزىنىڭ
يورۇقىنى خىرەلەشتۇرۇپ ، ئەتراپقا يېتەرلىك يورۇق بېرەلمەيتتى .
پاشىلارغا قارشى يېقىلغان ساماندىن چىققان ئىسمۇ باش ئوستىدە ئۆزۈپ
يۈرەتتى .

سارايغا ھارۋا كىرگەنلىكىنى بىلگەنلىكىدىن بولسا كېرەك ، سول
تەرەپتىكى پاكار ئىشكىتىن ياغلىشاڭغۇ شاپاق دوپپا كىيگەن ، پاكار ، سە-
مىز ، قارامتۇل يۈزى تەكشى چېچەك ئىزى بىلەن قاپلانغان ، قىرىق
ياشلاردىن ئاشقان بىر كىشى چىقىپ ، ئىچ مايماق پۇتلىرىنى ئالماپ ئېلىپ
ھارۋىنىڭ يېنىغا كەلدى . ئاڭغىچە مۇھەممەت ئاقچى ھارۋا شادىسىدىن
ئارتىلىپ سەكرەپ چۈشۈپ :

ـــ ئوسمان چۆپ ، ئەھۋالىڭ ياخشىمۇ ؟ ـــ دەپ ھال سورىغاچ
ئالدىغا باردى ، ـــ سارىيىگدا نېرىن چۆپ بولمىسىمۇ ماش چۆپى بارمىكىن
دەپ ، بىر يۇرتنىڭ يېرىمىنى باشلاپ كەلدىم . . .

ئوسمان چۆپ ئىسىملىك (« چۆپ » ئۇنىڭ لەقىمىدەك تۇيۇلا-
تى) سارايۇەن مۇھەممەت ئاقچىنى تونۇپ ، قولىنى ئۆزىتىپ كۆرۈشتى ۋە
ئۇمۇ چاقچاق قىلدى :

ـــ باشلاپ كەلمىگەنسەن ؟ ئەمدى نەرسە ـ كېرەكلەردىن ۋاز
كېچىپ ئادەملەرگە ئۆتتۈگمۇ ؟ ئۆلۈكلەردىن باشلىماي تىرىكلەر بىلەن
ھەپىلىشۈپتىپسەن ـ دە ؟

ـــ گەپنى ئەگىتمە چوقۇر ، ياخشى ئۆيدىن ئىككىسى كېرەك ! ـــ
دېدى مۇھەممەت ئاقچى ، ـــ ئاندىن چۆپتىن قاچساڭ ، سۈيۇق ـ سەلەڭ

بىر نېمە قىل . . .

سارايۇمن ئوسمان ھارۇنغا ، بىزگە مۇنداقلا بىر قارىۋېتىپ :

— ياخشىسىمۇ ، يامىنىمۇ قالمىدى بۇرادەر ، — دېدى .

— بىز سېنى پاناھ تارتىپ . . .

— ئۇنى بىلمەن ، — ئوسمان مۇھەممەت ئاقچىنىڭ سۆزىنى بۆلدى ، — ئەتە بازار كۈنى ئىكەنلىكىنى يادىڭدىن چىقىرىۋاتسەن ، خاس ئىككى ئۆينى ئىگىلەيدىغان ئادەم چۈش - پېشىن بىلەن كېلىشىك كېرەك ئىدى . . .

مۇھەممەت ئاقچى ئۇچۇن ئۇنىڭ دېگىنىگە كۆنۈشكە توغرا كەلدى . چامغۇر توغرالغان ، سۇيى قويۇلۇپ كەتكەن ئۇگرىنى ئىچكەندىن كېيىن چولپانخان ئاياللار ياتىدىغان ئۆيگە باشلاپ كېتىلدى ، قالغان ئۇچەيلەننى سارايۇمن ئوسمان چۆپ دەرۋازىغا يېقىن بىر ئىشىككە بېرىپ :

— بىر ئاخشامغا سىقىلىپراق يېتىپ چىدىۋېتەرسىلەر. خۇدا خالسا ئەتە بالدۇرراق ھەرىكەت قىلارمىز ، — دېدى .

بىز ئىشىكتىن كىرىپ بوسۇغا يېنىدىلا توختاپ قالدۇق . بۇ ئادەتتىكى ئۆي بولماستىن ، كىچىكرەك بىر كەنتنىڭ جامائىتى سىغىپ كەتكۈدەك چوڭ ساراي ئىدى . پەس يېپىلغان تورۇسى ، تاملىرى تىرناق چىلىك يېرى قالماي قارىداپ ، بۇ قارىلار تېخى ۋاللىداپ نۇر قايتۇرغۇدەك دەرىجىدە سىلىقلىشىپ كەتكەنىدى . چالا سۇۋالغان تاملار يېرىلغان ، ئاشۇ يېرىقلارغا يېرىندىلار قېقىپ كىرگۈزۈلۈپ ، پايە ئورنىدا ئۇستىگە چىراغلار قويۇلغانىدى . چىراغلار يەنە سارايىنىڭ زەمبىلگە ئوخشاش قورساق سالغان تورۇسىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن قويۇلغان رەتسىز ، قوپال تۈۋرۈكلەرگە مىخلانغان پايىلەردىمۇ بار ئىدى . بۇ چىراغلاردىن چىقىۋاتقان ئىسلار تۆت بۆلۈك ۋە تورۇسنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلغان تۆگلۈكلەردىن چىقىپ بولالماي ، تا باش ئۇستىگىچە بىر قەۋەت ئىس قاتلىمى ھاسىل قىلىپ ئېسىلىپ تۇراتتى .

سارايىنىڭ پەس تەرىپىدە سۇپا يوق ، زەي ئۆرلەپ تۇرغان قارامتۇل يەر ئۇستىگىلا بورا سېلىنغانىدى . بۇ بورىلارنىڭمۇ شۇ تاپتا رەڭگىنى

بىلگىلى بولمايتتى . تۆگلۈكلەرنىڭ ئاستىغا توغرا كەلتۈرۈپ ئويولغان ، قىشتا گۈلخان ياكى ھولا سېلىش ئۈچۈن پىلانلانغان ئورنىچەكلەردە شۇ تاپتىمۇ كۆمۈر ۋە كۇل توزۇندىلىرىنى كۆرگىلى بولاتتى .

— ماشائاللا . . . ، — دېدى مۇھەممەت ئاقچى يېقىنىنى تۇتۇپ ، — ئوسمان چۆپىنىڭ بىزنى باشلىغان يېرىنى قارىمامدىغان . . . بۇنىڭدىن ئوچۇقچىلىق تالادا تۇنىگەن ياخشىراق ئەمەسمۇ ؟ مەن چىقىپ . . .

— بولدى چىقمىسلا ، — شا جۈمە ئۇنى توستى ، — بىزدەك تېجىمەللەر ئۇچۇن ئولتۇرۇپ كۆزنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىۋالغۇدەك يەر بولسلا بولمىدىمۇ ؟

مەنمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇللىدىم . ئۇچمىز زەي ۋە چىرىگەن ، تېرە پۇرىقىغا ئارىلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ نەشە پۇرىقى ئازراق ئۇرىدۇ ، دەپ مۆلچەرلەپ ، ئىشكىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى تامنىڭ ئاخىرقى بۇرجىكىگە يېقىنراق جايىنى ئۇدۇللاپ قويۇلغان تۆگلۈكنىڭ ئاستىدىكى بوشلۇققا بېرىپ ئولتۇردۇق . بۇ بۇلۇڭغا چىراغمۇ قويۇلمىغانلىقتىن خېلىلا گۇڭگا ئىدى . ئەمما ، ئۆينىڭ باشقا ھەممە تەرەپلىرىنى كۆرگىلى بولاتتى .

بۇ چوڭ ساراي — ئۆيدە ئالاھەزەل ئەللىكە يېقىن ئادەم بار ئىدى . ھەممىسىنىڭ نامرات ، كەمبەغەللەردىن ئىكەنلىكىنى مۇشۇنداق سارايدا ياتقانلىقى ئۇچۇنلا ئەمەس ، ئۇستۈبشىدىكى كىيىم دەپ ئاتالمىدىغان جۇل - جۇل لاتىلاردىنمۇ كۆرۈۋېلىشقا بولاتتى . شۇ تاپتا بىزگە ئوخشاش بۇلۇڭنى ئىگىلەپ سوزۇلۇپ يېتىشقانلارمۇ ، تامنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ پىت بېقىۋاتقان ياكى ئۇچ - تۆتى يېغىلىپ ئاللىقاندا ماۋزۇلاردا سۆھبەتلىشىۋاتقانلارمۇ بار ئىدى . ئەمما ، ساراي ئۆيگە يېغىلغان ئاساسىي چۇشكۇن توپ ئىككى يەرگە يېغىلىۋېلىپ ، خېلى چوڭ سورۇن تۈزۈشكەنىدى . ئۇ يەردىن ئاڭلىنىۋاتقان گەپ - سۆزلەرگە قارىغاندا ، ئۇلار ھوشۇق بىلەن قىمار ئويناۋاتاتتى . نېمە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان بۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى قېيىن ، كۇنى تەس ئىكەنلىكىدە شۇبھە يوق ، ئەكس

هالدا ئۇلار بۇنداق سارايغا يىغىلمىغان بولار ئىدى . ئەمما ، ئۇلار ئۆزىنىڭ كەلگۈسىنى تۇۋۇى يوق ھاڭغا ئوخشايدىغان تەۋەككۇلچىلىككە بېغىشلاپ ، تېخىمۇ نامراتلىششقا رازى بولۇپ ، ئاخىرقى داچەنلىرىنى تاۋكاغا تاشلىماقتا ئىدى .

شۇ ئارىدا سارايۇەن ئوسمان چۆپ ئىككى ئادەم بىلەن كىرىپ كەلدى . ئوسمان چۆپ دىمىغىدا خىڭىلداپ :

— ئاش - پاش ، نان - پان ، چاي - پايغا مەيلى بار مېھمانلىرىمىز بولسا ھايت دېيىشسىلە ، قولىمىز كۆكسىمىزدە ! — دېگىنىچە ئاياغ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى .

ئۇنىڭ بىلەن بىللە كىرگەن ئورۇق ، ئېگىز ، ئېڭىكىدە بىر نەچچە تاللا ساقىلى بار ، كىرلەشكەن بوز يەكتەكنىڭ ئىككى پېشىنى بەلۋېغىغا قىستۇرۇۋالغان بىرىنچى كىشى ئوڭ قولىدا ئۇچ ياشلىق بالا چوڭلۇقىدىكى قاپاق ، سول قولىدا بىر ياغاچ چۆچەكنى تۇتقىنىچە ياتقان ، ئولتۇرغان ياكى تاۋكا ئەتراپىدا تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىغا بىرمۇ بىر بېرىپ :

— يېڭى بوزا ، ئورازقان قىرغىز ئۆز قولى بىلەن تەييارلىغان بوزا ، — دەپ توۋلاشقا باشلىدى .

ئىككىنچى كىشىمۇ ئېگىز ئىدى . ئەمما ، بەستلىك ، گىرۋەي ، ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەن ، ئوچۇق مەيدىسىدىكى يۇڭلارمۇ يەنە بىر كىشىگە ساقال بولۇپ ئاشقۇدەك قېلىن ۋە ئۇزۇن ئىدى . ئۇنىڭ بىر قولىدا سەيخانىسىغا ئوت تۇتاشتۇرۇلغان چىلىم ، يەنە بىر قولىدا تاماكا ، تارىشا گۇگۇت قاچىلانغان بوز خالتا بار ئىدى . بۇنىسىمۇ چىلىمگە بەگگى چاقىرىپ ئۆيى كېزىشكە چۈشتى .

شا جۇمە كۆزلىرىنى يۇمۇپ سىگايان ياتاتتى . مۇھەممەت ئاقچى ئىككى تىزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېشىنى قويۇپ ، يەردىن ئۈستۈن قارىمايلا ئولتۇراتتى . ھەر ئىككىيلەننىڭ ھالىتىدىنلا بۇ ساراي ، بۇ ئۆي ، بۇ سورۇننىڭ ياقىمىغانلىقى ئېنىق ئىدى . ئۇنداق بولمىغىنىدا ئۇلارنىڭ قايسىبىرى بولمىسۇن بىرەر گەپ - سۆز قىلغان بولاتتى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئون يىلچە ۋاقىت تېجىمەل بولۇپ يۇرۇپ ، ئادەملەر ئارىسىدىكى

ئورغۇن سورۇنلارنى كۆرگەن بولساممۇ ، پۇل تۆلەپ چۈشكۈن قىلىدىغان بۇنداق سارايىنى ئۇچراتمىغانىدىم . بۇ يەردىن ئەڭ قەبىھ ، مەينەت ۋە ئەسكى بولغاندىمۇ دۇنيالەرنىڭ چۈشكۈنى بولغان گۈمبەز - گۆرىستانلىقلار ياخشىراق ئىدى . چۈنكى ئۇ يەردە پۇل تۆلەش تەلەپ قىلىنمايتتى .

ئوسمان چۆپ بىز ئولتۇرغان بۇلۇڭغا كەلدى ، ئۇ ئېغىزىنى ئېچىپ بولغۇچە مۇھەممەت ئاقچى ئاچچىق قىلدى :

— بۇرادەر ، ئوغرى ، يانچۇقچى ، بەگگى ، قىمارۋازلىرىڭدىن سەسكەنگىنىم ئەمەس ، راستىنى دېسەم بىز مۇشۇ شىلىپ - شىلىپ زەي بوراننىڭ ئۈستىدە تۇنەمدۇق ؟

— مەن باشتىلا دەپ قويۇۋىدىمغۇ ؟ — ئوسمان چۆپ چوقۇر بۇزنى سىلاپ كۈلدى .

— مۇنداق قىلايلى ، — مۇھەممەت ئاقچى كۆتۈرۈلۈپرەك ئولتۇردى ، — بىزگە كىگىز بىلەن تەكىي بەر ، يەنە بىر ئايال ھەمراھىمىزغىمۇ شۇنداق قىل . ئەگەر ئۇنىمۇ يوق دېسەڭ ، بىز چىقىپ دەريا بويىدا تۇنەيلى . . .

ئوسمان چۆپ خىجالەت بولغاندەك كۈلۈپ :

— بالدۇررراق دېسەڭ بولماسمىدى ؟ كىگىز ، تەكىي دېگەنگە كۆمۈۋەتمەمدىم . ھازىرلا ئەكىرەي . . . ، — دېدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كېتىۋېتىپ ئەسكەرتىپ قويدى ، — ئايال ھەمراھىڭلار ياخشى جايلاشتى . شاھ مەلىكىلىرىدەك بولمىسمۇ بەگ خېنىملىرىدىن قېلىشمايدۇ . . .

مۇھەممەت ئاقچى بىر نەرسىلەرنى دەپ غودۇڭشىدى . ئەمما ، نېمە دېگىنىنى بىلگىلى بولمايتتى . كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي ئوسمان چۆپ كىگىز ۋە تەكىيلەرنى ئېلىپ كىردى . بورا ئۈستىگە كىگىز سېلىۋېتىپ ئۆز - ئۆزىنى ماختاشنى ئۇنتۇمىدى . لېكىن ، بۇ كىگىز ۋە تەكىيلەر ئۇ ماختاندەك « پۇزۇر » ، « چالا - بۇلا ئىشلىتىلگەن » ئەمەس ئىدى ، كىگىزلەر نوپا ، بۇرگىسى كۆپ ، تەكىيمۇ ئىچىدىكى سامىنى ئېزىلىپ توپىغا

ئايلناي دەپ قالغان ، بىر قەۋەت ياغ ئورناپ كەتكەن تەكشي ئىدى .

ئۆيدىكى ۋاراڭ - چۇرۇڭ ، قىيا - چيالار بىسقمىغان بولسىمۇ ئىككى ھەمراھىم — شا جۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچى ئۇخلاپ كېتىشتى . ئۈيتىش كېرەككى ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىغان - ئۇخلىمىغانلىقنى ئارىسىدا قىينىلىپ چىقتىم . ئۇخلىدىممىكىن دېسەم ، قۇلىقىمدا قىمارۋازلارنىڭ « چۇچۇشتى » ، « سىيا كەلدى » دېگەن ئاۋازلىرى ، بوزىكەش ، چىلىمچىنىڭ قىچقىرىشلىرى ، ئۇتۇۋالغانلارنىڭ بوزا تەلەپ قىلىپ ، چىلىمچى چاقىرىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . ئۇخلىمىدىممىكىن دېسەم ، كۆز ئالدىمدا ئون يىلدىن ئىلگىرىكى چارسۇ ، بۇۋىسارىنىڭ ئىچكىرى ھويلىسى ، قىزنىڭ لاتاپەتلىك يۈزى ، بوينۇمغا چىرماشقان ئاپئاق بىلەكلىرى ناماياں بولاتتى . ھەتتا ئۇنىڭ قىزلارغىلا خاس پۇرىقى بۇرنۇمغا پۇرىغاندەكمۇ قىلاتتى . « ئەتە . . . ئەتە . . . » دەپ چۇشەكىگەندەك تەكرارلايتتىم ئىچمىدە ، — ئەتە ئىزدەيمەن ، ئەتە ئۇنى تاپىمەن . . . » بۇ « ئەتە » دېگەن سۆز ھەتتا يۈرىكىمنىڭ ئۇرۇشى بىلەن رىتمداش بولۇپ تەكرارلىنىپ ، بۇ سۆزنى ئاغزىم ئەمەس ، يۈرىكىم دەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . . .

ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ تالادا ناشتا قىلدۇق . چولپانخان يا راستتىنلا ياخشى ئۇخلىغان ياكى كۆڭۈل ئاياپ دەپ قويغان تەرزدە رازىمەنلىكىنى ئىپتتى . شاجۇمە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى . ئەمما ، مۇھەممەت ئاقچى سارايدىن ، سارايۇەندىن نارازى ئىكەنلىكىنى يوشۇرمايلا ، ئوسمان چۆپىنىڭ ساراي ئىچىدە ناشتا قىلىش تەكلىپىنى رەت قىلدى . ئۇ ھارۋىكەشنى رازى قىلىپ ، ھەققىنى بەرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتۇق . بىز ناشتا قىلغان چايخانا تاختا كۆۋرۈكنىڭ بېشىغا جايلاشقان ، ئوتتۇرىچە چايخانا ئىدى . شۇ يەردە شا جۇمە :

— ئەمدى نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىمىزنى دېيىشۋالايلى يارانلار . . . ، — دېدى .

شۇنداق ، ئەمدى ھەرقايسىمىز ئۆچۈن نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىمىزنى بېكىتىدىغان ۋاقتىمۇ كېلىپ قالغانىدى .

— قىلىدىغان نېمە ئىش بار ئىدى مويسىپت ؟ — سورىدى مۇھەممەت ئاقچى خۇپسەنلىك بىلەن .

— ئىنىمىز بىلال قارىي يۇرتىغا يەتتى ، — ماڭا قارىمايلا داۋام قىلدى شاجۇمە ، — ئەمدى ئۇ ئۆز يارىنى ئىزدەپ تېپىشتەك ئالدىراش ئىشقا كىرىشمىسە بولماس . . . پېقىرنىڭ يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمدا ئاز - تولا ئىش - كۈشلىرىم بار ، سىلەر ئىككىڭلار غېمۇ، — ئۇ مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانغا قارىدى ، — قانات - قۇيرۇقىڭلارنى تۈزەشتۈرىدىغان پەيت كەلدى .

چولپانخان ھۇپپىدە قىزىرىپ يەرگە قارىدى . مۇھەممەت ئاقچى كۈلمەي تۇرۇپ ئېغىز ئاچتى :

— ھەممەيلەن ھەر تەرەپكە تارايدىكەنمىز - دە ؟

— ئەلۋەتتە ، مەڭگۈ تۆت كىشىلىك جامائەت بولۇپ يۈرەلمەيمىز - دە ؟

بىز خېلى ۋاقىت ئۇن چىقارماي ئولتۇردۇق . ئايرىلىش ئېغىر بولسىمۇ ، شا جۇمە ئېيتقاندەك ھەمىشە بىللە يۈرۈشۈرىشنىڭ ئىمكانىيىتى يوق ئىدى . شۇنداقتىمۇ ، ھېچكىم بىرىنچى بولۇپ : « ماقۇل ، تارقىلايلى ، خۇداغا ئامانەت ! » دېگۈسى كەلمەيۋاتاتتى . بىر چەينەك چاينى ئۇنچىقماي ئىچىپ بولغاندىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى مۇنداق دېدى :

— تارقالساق تارقىلايلى ، كۆڭلىمىز قىيمىسىمۇ شۇنداق قىلماي بولمايدىغانلىقى راست . ئەمما ، بىر مەسلىھىتىم بار ، ھەر بىرلىرىگە ماقۇل كېلەرمىكىن ؟ — ئۇ شا جۇمە بىلەن ماڭا قارىدى .

— قېنى ، نېمە مەسلىھەت ؟ — سورىدى شاجۇمە .

— ئىنىمىز ئون يىل ئۆتكەندە كەلدى ، — مۇھەممەت ئاقچى ئالدىرىماي سۆزگە كىرىشتى ، — ئۇنىڭ قەشقەردىن كېتىشى قالتىس داغدۇغىلىق بولغان ، — ئۇ مىيىقىدا بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈپ قويدى ، — شۇڭا ھازىر ئۇياقتىن كېلىپلا بۇياقتىن كىرىدىغان ئۆيى ، تاپىدىغان يارى يوق . بۇ يارى نەدە ، قايسى كوچا ، قايسى ھويلىدا ، ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە داغدۇغىلىق كېتىشكە سەۋەبچى بولغان

بەزى ئىشلار ئىنمىزنىڭ ئەركىن ، بىمالال ھەرىكەت قىلىشىغىمۇ قولايلىق شارائىتتىن مەھرۇم قىلىدۇ . شۇڭا ، مەسلىھەتىمچە بۇ يېقىن ئارىدا تارقالماي تۇرساق . . .

— ئۇ يارىنى تېپىۋېلىشتىن ئىلگىرى دېمەكچىمۇ ؟

— شۇنداق ، — مۇھەممەت ئاقچى كەسكىن جاۋاب بەردى ، — ئىنىمىز شۇ جۇپتى روزىگاھىنى تېپىۋېلىشتىن ئىلگىرى بىز بىللەن بىللە بولسا ياخشىراق ، ئېھتىمال ، بىزنىڭ يارەملىشىدىغان ئىشىمىز چىقىپمۇ قالار . . . ئۇ ھازىرقى ئەپتى بىلەن گۈلەختىن چىققان دېۋانە ، خېنىمى بولسا . . . كىم بىلىدۇ قايسى مەخپىي ھويلىلاردا ؟ ھەممىمىزگە ئايانكى ، بىز كوچىمۇ كوچا « پالانىنى ئىزدەيمىز » دەپ جاكار سېلىش ھوقۇقى يوق ئادەملەر . . .

مۇھەممەت ئاقچىنىڭ تەكلىپى دەرھال ماقۇللاشقا ئېرىشتى . مەن بىلەن بولغان ۋەقەلەرمۇ بۇ يەردە چولپانخانغىلا تازا ئېنىق بولمىغىنى بىلەن ، بۇۋىسارىنى ئىزدەپ تېپىشنىڭ ئۇنداق ئاسان ئەمەسلىكى قالغان ئۈچىلىمىزگە ئايان ئىدى . مۇھەممەت ئاقچىنىڭ مەسلىھىتى ھەممىدىن تولىراق ماڭا ياغدەك ياققانىدى . مەن ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن :

— ھەر بىرلىرىنى ئاۋارە قىلىدىكەنمەن — دە ؟ — دېدىم .

— كىم بىلىدۇ تېخى ، بالانمۇ باشقا ئالامدۇق . . . ! — دېدى مۇھەممەت ئاقچى . ئۇنىڭ نېمىشقا شۇنداق دېگەنلىكىنىمۇ چۈشىنىشكە بولاتتى .

— بولىدۇ ، ھازىرچە تارقالمايلى ئەمىسە ، — دېدى شاجۇمە .

شۇنىڭدىن كېيىن بىز نەدە تۇرۇشىمىزنى سۆزلەشتۇق . مۇھەممەت ئاقچى :

— خانىئېرىقتىن باشلاپ مۇشۇ مەسلىنى ئويلانغانىدىم ، — دېدى ئويچانلىق بىلەن ، — بىز بۇگۈنگە — يەنى قەشقەرنىڭ ئادەم مىڭ — مىڭ بازار كۈنىگە ئۇلگۈرۈپ كەلسەك كۆزگە ئانچە چۈشمەيمىز دەپ مۆلچەرلىگەن ، ئوسمان چۆپنىڭ ساريېغا چۈشسەك بىخەتەر تۇرىمىز دەپ

ئويلىغان . نېمىشقا دېيىشسىلىرى ، ئۇنىڭ ساريېغا ھۆكۈمەت تەرەپ ئەمەس ، شەرئىي مەھكىمە تۈگۈل ، بازار — مەھەللە باشقۇرغۇچىلىرىمۇ يېقىن يولاشتىن قاچىدۇ ، كۆزلىرى كۆرۈشكەندۇ ئەنە . . .

— ئەمىسە ، شۇ يەردە تۇرۇۋېرەيلى ، — دېدى شاجۇمە ماقۇللاپ ، — ئۇ سارايۇەنمۇ ئۆزىرىخاھلىقىنى بولۇشچە بىلدۇردىغۇ ؟

— لېكىن ، ئۇنىڭ شارائىتى . . .

— بىزگە بىخەتەرلىك ، تىنچ مۇھىت كېرەك ، يوتقان — كۆرپە دېگەننى ئۇنتۇپ قالغانلاردىن بىز . . .

بۇ مەسىلە ھەل بولغان ھېساب بولدى . ئەمدى نېمە ئىش قىلىشىم ھەققىدىكى پاراڭغا كۆچتۇق . مېنىڭ ئوچۇق ، مۇئەييەن پىلانىم يوق ئىدى . ھازىرچە تەۋەككۈل قىلىپ قارىسغىلا ئىزدەشتىن باشقا ئامالىمۇ يوق ئىدى . مەن بۇلارنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن شا جۇمە :

— بوپتۇ ، بىر — ئىككى كۈن شۇ بويىچە ئىزدەپ باقسۇن ، — دەپ قوشۇلدى .

بىز ئوسمان چۆپنىڭ ساريېغا قايتتۇق . چوقۇر ۋەدىسىدە تۇرۇپ ، بىكار بولغان ئىچكىرى — تاشقىرى ئىككى ئۆينى بەردى . ئىچكىرىسىدە چولپانخان ، تاشقىرىسىدا ئۇچىمىز تۇرىدىغان بولۇپ بۆلۈشۈۋالدۇق . بۇ ئۆينىڭ ئىچكىرى — تاشقىرى ئىكەنلىكى ، بىزنىڭ « يات » ئادەملەرنىڭ غەلۋىسىگە قالمايدىغانلىقىمىزنى دېمىسە ئارزۇلىغۇدەك ئارتۇقچىلىقى يوق ئىدى . تام — تورۇسلىرى ئاخشام چۈشكەن ئۆيگىلا ئوخشايتتى . يەردىن ئىككى غېرىچچە كۆتۈرۈپ باغلانغان سۇپا بۇزۇلغان ، قىرلىرى ئوپۇرۇلۇپ چۈشكەن ، ئۈستىدىكى بورىمۇ تىتىلىپ كەتكەنىدى . بورا ئۈستىدىكى كىگىزنىڭ توپىلىق يەردىن پەرقى يوق ئىدى . شۇنداقتىمۇ ، ئۆيگە رازى بولۇشتۇق . مۇھەممەت ئاقچى ئوسمان چۆپكە يېگىراق كىگىز بولسا ئۈستىگە سېلىشنى بۇيرۇدى . ئۇنىسى بۇ تەلەپنى ھايالسىز ئورۇندىدى . ئەمدى مەن مۇقەددەس ، ئەزىزانە قەشقەرگە ئاتلىنىشىم كېرەك ئىدى .

— ئىزىپ قالماي چىقالايلىغۇ ؟ — چاقچاق قىلدى مۇھەممەت ئاقچى ، — ئەگە كېچىككەندە خۇپتەن بىلەن بىر - بىرىمىزگە كۆرۈنۈش

قىلايلى . . .

ھەمراھلىرىمنىڭ ياخشى تىلەك ، دۇئالىرىنى ئېلىپ ، ئۆزۈم يالغۇز تۆشۈك دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ يول ئالدىم .

كۆۋرۈكتىن سېپىل تۈۋىگىچە ، سېپىل تۈۋىدىن دەرۋازىغىچە ئات ، كالا ، ئېشەك ھارۋىلىرى تىقىلىپ كەتكەنىدى . ھېچكىم ھېچكىمگە يول بەرمەيتتى . مىڭلىغان ھارۋىلارنىڭ قايسىسى قايسى تەرەپكە ماڭىدىغانلىقىنمۇ ئۇققىلى بولمايتتى . ھەممەيلەننىڭ ئاغزىدىن « پوش - پوش » تىن باشقا سۆز چىقمايتتى ، باشقا سۆز چىقسىمۇ تىللاشلاردىن ئىبارەت ئىدى . بۇ تىللاشلارنىمۇ باشقا بىرلىرىنىڭ ئاڭلىشى ناتايىن ئىدى . چۈنكى ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، كاللارنىڭ مۆرەشلىرى ، ئېشەكلەرنىڭ ھاگراشلىرى ، توخۇلارنىڭ مەزگىلسىز قىچقىرىشلىرى بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ ، غەلىتە ، چۈشىنىپ بولمايدىغان گادىرماش ئاۋاز قاينىمىنى ھاسىل قىلغانىدى . ئاشۇ ھارۋىلارنىڭ ئارىسىدىكى ئەڭ تار دەرىجىدىكى بوشلۇقلارغىمۇ پىيادە ئادەملەر قىستۇرۇلۇپ كىرىۋېلىپ ، ئالدىغا ، پەقەت ئالدىغىلا ئىنتىلىشەتتى . بۇ ھارۋىلارنىڭ ئىچىدە ئوتۇن ، تۇز ، بېدە ، ھەرخىل قاپ - تاغارلار بىسلغىنىمۇ ، تېرە - كۆن ، پاختا ، سامان بىسلغىنىمۇ ، كۆكتات ، مېۋە - چېۋە سۈكەنلىرى بىسلغىنىمۇ بار ئىدى . ھارۋىغا قوشۇلماي ھەيدەپ كېلىنگەن يەككە ئۇلاغلار ۋە بىر - بىرىگە چېتىلغان ئۇلاغلارمۇ ، ئېگەرلەنگەن ، توقۇملانغان مىنكتىكى ئۇلاغلارمۇ بار ئىدى . مۇشۇنچىۋالا زور ئالاماننىڭ ئايىغى ئاستىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توپا چىشلار ئارىلىقىدا غىچىرلايتتى ، كۆزلەرنى ئاچۇرمايتتى . ئەتىگەنكى ساپ ھاۋادىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى . باش ئۈستىدىن تارتىپ ناھايىتى قېلىن بۇلۇتتەك چاڭ قاتلىمى كۆتۈرۈلمەي ، بىر يېقلارغا ئۆچۈپ كەتمەي ئېسىلىپ تۇراتتى . ئاشۇ چاڭ بۇلۇتلىرى ئارىسىدىن يۈزى خىرەلەشكەن ، شەكلى ياپىلاققا مايىلراق بولۇپ قالغان قۇياش بارغانسېرى تېك كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى . شۇ زامانلاردا قەشقەردىكىدەك تىقما - تىقماق كەڭ دائىرىلىك بازار خوتەنىدىمۇ ، يەكەندىمۇ ، ئاقسۇ ، كۇچادىمۇ يوق ئىدى .

مەن بۇنداق بازارلارغا كۆنۈك ئىدىم . قەلەندەرلىك بىلەن ئۆتكەن ئون يىل ئىچىدە مۇنداق قالايمىقان ، ھەيۋەتلىك بازارنى كۆپ كۆرگەن ، ئۇنىڭ ئىچىدىن قانداق ئۆتۈش ، قانداق كىرىش ۋە چىقىشنى ئۆگەنگەنىدىم . باشقا شەھەر - يۇرتلارنىڭ بازىرى تارقاق ، كۆلىمى كىچىكرەك بولغىنى بىلەن شەكلى ئوخشاش ئىدى . شۇ يەرلەردىمۇ ئادەملەر ئالدىراپلا ئۆتۈشەتتى ، كىرىشتە تېخى ، چىقىشتا ئۇنىڭدىن بەك ئالدىرىشاتتى . مەن تىللاشلار ، نەقاش - ئىتتىرىشلەر ، بىقىنداش - تېپىكلەشلەرگە پىسەنت قىلماي بەزىدە ئېڭىشىپ ، بەزىدە ئىتتىرىپ ئۆتۈپ دەرۋازىغا كەلدىم .

تۆشۈك دەرۋازىسىنىڭ ئىچ تەرىپى تېخىمۇ سانجاق ئىدى . يول خېلى كەڭ بولسىمۇ كىرىپ - چىقىۋاتقان ئادەم ئېقىمى ئۇنىڭغا پاتمايدىغانىدەك تۇيۇلاتتى . مۇشۇنداق سىقىنچىلىقنى كۆچەيتىپ ، يولنىڭ ئىككى چېتىدە باققالار ، دوغچىلار ، ئىشتانباغ - قۇ ساتقۇچىلار ، يىكچىلەر ، بەدىچىلەر . . . يايما ئېچىشقانىدى . دەرۋازىنىڭ ئىچ تەرىپىدىن قازانچىلار مەھەللىسىگە يەتكۈزىدىغان بىر كەڭ يول پەسلەپ سوزۇلغان ، ئوڭ تەرەپكە ، يۇقىرىغا بولسا كونا دەرۋازا يولى ئۆرلىگەنىدى . مەن ئېگىز تەرەپكە ئۆرلەپ يۇرۇپ كەتتىم . كۆڭلۈمگە پۈكىنىم بويىچە چارسۇغا چىقماقچى ، بۇۋىسارەمنى ئىزدەشنى نەق ئۇنىڭ بۇرۇنقى ھويلىسىدىن باشلىماقچىدىم .

شەھەر كوچىلىرى يەنە شۇ ئاۋۇالقىدەك ، ھېچنەرسە ئۆزگەرمىگەنىدى . لېكىن ، مەن بۇ شەھەرگە ئون يىلدىن بۇيان كىرمىگەن ، كىرىشنى شۇنچە ئۇمىد قىلغان بولساممۇ كىرەلمىگەنىدىم . شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، ئۇنىڭ تاملىرى ، تام ئۈستىدىكى سىرەجلىرى ، ئىشكىلەر ، دەرۋازىلار ، چوڭ يولغا تۇتىشىدىغان ئۇچەيدەك تار ، ئەگرى ، ئىككى ئادەم قىستىلىشىپ ئاران ئۆتەلەيدىغان كوچا ئېغىزلىرى شۇنچە يېڭى ، نامۇنۇش سېزىلەتتى . ئەمما ، ئېڭىمدا شەھەر مەنزىرىسى ئەمەس ، بۇۋىسارەمنى تېپىش ئىستىكى ھۆكۈمران ئىدى . قەلبىمنى خۇشاللىق ، ئەنسىرەش ، ئالدىراش ، ئەندىكىش . . . لەرنىڭ ئارىلاش تۇيغۇسى ئىگىلىۋالغانىدى . يارىمغا — ئۇنىڭ ۋەسلىگە يېتىش پەيتىنىڭ يېقىنلىقى

دىن خۇشال ئىدىم . ئۇنىڭ مېنى تونۇش ـ تونۇماسلىقىدىن ، تولىراق تونۇيالماي قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتىم . تونۇيالماي قالغانىدىمۇ تونۇشلۇق بېرىشكە ، شۇنداق قىلسامىلا ئۇنىڭ ماڭا قۇچاق ئاچىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ ئالدىرايتتىم . كۆرۈشۈش پەيتىنىڭ شۇقەدەر يېقىنلىقىدىن ئەندىكەتتىم .

ھەرخىل نۇسخىدا ، خىلمۇ خىل شەكىل چىقىرىپ ياسالغان ئىشكىلەر سېتىلىدىغان بازاردىن ، ئاياللار بىلەن تولۇپ كەتكەن ھەرخىل ، ھەر تۈرلۈك چاچ ساتىدىغان دائىرىدىن قىستىلىپ ئۆتتۈم . ئالدىمدا گۈرۈلدەۋاتقان ، قايناۋاتقان ئادەملەر ئېقىمىنىڭ يەنە بىر تۈگۈنى ـــ چارسۇ بازىرى تۇراتتى . چارسۇ ۋاپۇروچ بازىرى ، دەپمۇ ئاتىلىدىغان ، ھېلىھەم تۆت كوچىنىڭ كۆز يېتىدىغان تەرىپىدىكى يۈزلىگەن دۇكانلاردا ئۆتۈكلەر ، مەسىلەر ، كەش ـ سەندەللەر ، چورۇقلار ، تېرە ـ كۆنلەر سېتىلىۋاتاتتى . دوقمۇش ـ دوقمۇشلاردا دۇكانلاردىن سىرت بازار بولۇۋاتاتتى . ھاۋانى ئاچچىق چاڭ ، تەر ۋە تېرە ـ يۇڭ ھىدى قاپلاپ كەتكەنىدى . بۇ بازار قاينىمىدىن تەستە چىقىپ توختاپ قالدىم . ئون يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتكەندە توساتتىنلا بۇۋىسارەمنىڭ ھويلىسىنى يوقلاش ، كىرەلمەي ئىشىك قېقىش . . . ھازىرقى تەقى ـ تۇرقۇم ۋە ئەپتىمگە قارىغاندا شۇ كوچىنىڭ ئىچىگە كىرىشمۇ مۇمكىنچىلىكى يوق ئىش ئىكەنلىكى كۆڭلۈمدىن كەچتى ، « ئاۋۋال موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىنى يوقلاپ باقاي ، ـــ دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، ـــ بەلكىم بۇ چاغقىچە ئۇنى ھەپسىدىن چىقىرىپمۇۋەتكەندۇ . . . شۇنداق بولغاندا ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشسەم بىر مۇنچە خەۋەر ، بۇۋىسارەم توغرۇلۇق ئۇچۇرمۇ ئاڭلىيالايمەن ، ئۇنىڭ ئۆگزىسى ئارقىلىق بۇۋىسارەمنىڭ ھۆيلىسىغا نەزەر سېلىشقىمۇ بولىدۇ . . . »

موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدى ئۆزگەرمىگەن ، ئىشكىمۇ شۇ ئاۋۋالقىدەك ، ئۆز پېتى ئىدى . مېنى خۇشال قىلغىنى ئىشكىنىڭ زەنجىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى . بۇ ئۆي ئىچىدە ئادەم بارلىقىنىڭ ئىسپاتى ئىدى . يۈرىكىمنى توق تۇتۇپ ئىشكىنى بوش قاقتىم . ئانچە ئۇزۇن ساقلاشقا توغرا كەلمىدى . ئىشكىنىڭ ئىچىدىن ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى چىقتى :

ـــ مېھمان كىمنى ئىزدەيدىكەن ؟

« موللا بەشىرى ئۆيلەنگەن بولغىيمىدى » دەپ ئويلاشقا ئۇلگۈردۇم ۋە موللا بەشىرىنى سوراپ ، ئۇنىڭ ئىسمىنى چىقىرىشتىن ئەيمىنىپ ئۆزۈمگە ئىشەنچلىك ئۇسۇلدىن پايدىلانماقچى بولدۇم .

ـــ خۇدا مەقسەتلىرىگە يەتكۈزگەي ، غېرىب دىۋانىنى يوقلاپ قويسىلا . . .

ـــ جىنىدەك توختاك دىۋانىخان ، ـــ ئايال شۇ گەپلەرنى دەپ جىمىپ كەتتى ۋە ئازراق ۋاقىت ئۆتۈپ ، قول پاتقۇدەك ئېچىلغان ئىشكىنىڭ قىسلىچقىدىن يېرىم ھەمەكنى ئۇزاتتى .

ناننى ئېلىشقا ئالدىرىمىدىم . ناننى ئالسامىلا ئىشىك يېپىلىدىغاندەك ، موللا بەشىرىنى سوراش پۇرستى ئايىغلىشىدىغاندەكلا بىلىنەتتى . شۇڭا ئالدىراپ :

ـــ كىمنىڭ ھەقىگە دۇئا قىلىمەن خېنىم ؟ ئۆي ئىگىسى موللا بەشىرى ئاتلىق بىر زات ئىدى ، ئۇنىڭ ئەھلى بەيتى يوق ئىدى . . . ، ـــ دېدىم .

« ئەھلى بەيتى » سۆزى « ئۇنىڭ خوتۇنى » مەنىسىنى ئىپادىلەيتتى . ئايال سوئالىمغا ياكى موللا بەشىرىنىڭ ئۇچۇرىنى بېرىشى ياكى ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئاشكارلىشى كېرەك ئىدى . كۆتكىنىمدەكلا ، ئۇ موللا بەشىرىنىڭ ئۇچۇرىنى بېرىپ ، ئۆزى توغرىسىدا ئېغىز ئاچمىدى :

ـــ دىۋانىخان ، كېچىدىن نەشىنى جىق چېكىپ ، مېڭىسىنى ئالدۇرۇپ قويغان ئوخشايدۇ . بۇ ئۆيدە موللا بەشىرى ئىسىملىك ئادەم يوق . بىز ئۆينى مەسچىت ۋەخپىسى قاتارىدا ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇردۇق .

ئىشىك ئىچىدىن ئېتىلدى . ئۇ ئەمدى ماڭا ئېچىلماس بولۇپ ئېتىلگەنىدى . موللا بەشىرى ئۆزى يوق بولۇپلا قالماي ، ئۆيىمۇ يوق بولغانىدى . موللا بەشىرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسا ئۆيى مەسچىتكە ۋەخپە قىلىنغانمۇ ياكى ئۇنىڭ « گۇناھى » ئۈچۈن تارتىۋېلىنىپ ۋەخپە قىلىنغانمۇ ؟ بۇنىسىنى سورىغان بىلەنمۇ بايىقى ئايال بىلمەيدىغاندەك تۇراتتى . ئەگەر ئەركىن پۇقرالىق سالاھىيىتىگە ئىگە ئادەم بولسام ئىدىم ، بۇنى ئۇق-

قىلىمۇ بولاتتى . مۇشۇ ئەتراپتا خانلىق مەدرىسى ، ساقىيە مەدرىسىدىن بۆلەك ، كوچا ئىچىدە مەھەللە مەسچىتىمۇ بار ئەمەسمىدى ؟ ئۆي شۇ ئۈچ ئورۇندىن بىرىگە ۋەخپە قىلىنغىنى ئېنىق ، بۇنى مەن قانداق ئېنىقلىيالايمەن .

موللا بەشىرىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل ئايرىلغانلىقىمغا تەن بەرگۈم كەلمىگەن هالدا نېرى كەتتىم . ئەمدى نېمە بولسا بولسۇن ، باشقا كەلگىنى كۆرەي دەپ بۇۋىسارىنىڭ هويلىسىغا قاراپ كەتتىم . بەختكە قارشى هويلا ئىشكىنىڭ چوڭ تۆمۈر هالقىسىغا بىر ئەمەس ، ئىككى قۇلۇپ سېلىنغانىدى .

كوچىنىڭ دوقمۇشىدا ئولتۇرۇپ ، هويلا ئىگىلىرىنىڭ ، هېچ بولمىغاندا بىرەر خىزمەتچى ـ چاكارلارنىڭ بولسىمۇ قايتىپ كېلىپ ئىشىك ئېچىشىنى كۈتەي دېگەن نىيەتكە كەلدىم . كوچا دوقمۇشىنىڭ مەن ئولتۇرغان يېرىدە بولمىسىمۇ ، سەل نېرىسىدا بىر مۇنچە ناسۋال ساتىدىغانلار ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئىككى ـ ئۈچ تىلەمچىلەر ئولتۇرۇشاتتى . تەبىئىيكى ، مەن سەل ئىچكىرىرەك ئولتۇرۇۋالغان بولساممۇ چېنىپ قالمايتتىم . ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي سول تەرىپىمدىكى دوقمۇشقا دۇكان قۇرۇۋالغان دوغچىنىڭ ئۇزۇن ئورۇندۇقىدىن يىگىرمە ياشلارغا كىرگەن تالىپسىياق بىر بايۋەچچە قوپۇپ ، قولىدىكى قاچىنى ماڭا ئۇزاتتى :

ـــ ماۋۇنى ئىچ دېۋانە ، ئۇچىيىڭ قۇرۇپ قالمايدۇ . . .

دوغچىنىڭ غەزەپلىك نەزەرىدە قاچىنى قولۇمغا ئېلىپ بايىقى يېرىم هەمەك بىلەن دوغ ئىچىشكە كىرىشتىم . كۆزۈم بولسا قوش قولۇپ سېلىنغان دەرۋازىدا ئىدى .

بىراق ، مېنى ئولتۇرغىلى قويمىدى . بازار نازارەتچىسىدىن بىرى كېلىپ ، مېنى چوڭ كوچىلارنىڭ دوقمۇشىغا قوغلىدى . « ئۆزۈڭگە ئوخشاش تېجىمەل جۇلدۇر كېپەنلەرنىڭ قاتارىغا بار . . . » دېدى ئۇ .

مەن دەرۋازىنى كۆزىتىشتىنمۇ ئايرىلىپ قالغانىدىم . بۇ ئەتراپتا لەگىپ يۈرۈپ ، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتقۇچە باشقىچە بىر ئامال قىلىشىم كېرەك ئىدى . بۇ ئامال نەدە ؟ شۇ ئەسنادا يادىمغا ئاينۇر كېلىپ

قالدى . ئاينۇر بۇۋىسارەمنى تېپىشتا ماڭا تېپىلغۇسىز نامزات ئىدى . ئۇ بىر چاغلاردىمۇ ماڭا چۇشەنگىلى بولمايدىغان بىر سەۋەب تۈپەيلىدىن ئاجايىپ تەۋەككۈلچىلىك بىلەن ياردەم بەرگەن ئەمەسمىدى ؟ ئاينۇر كېيىن غايىب بولۇپ كەتكەن ، بۇنىسى ماڭا مەلۇملۇق بولسىمۇ ، كېيىنچە ، مېنىڭ يوقۇمدا ياكى ئۆزى قايتىپ كەلگەن ياكى دادام ئۇنى نەدىندۇر بىر يەرلەردىن تېپىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىنمۇ ؟

مەن شۇ تاپتا هېچنېمىگە قارىماي ئۆستەڭ بويى تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتىم . كۇن ئاللىقاچان چۈشتىن قايرىلغان بولسىمۇ ، يوللار ، گۈزەرلەر ، دوقمۇشلاردا مىڭ ـ مىڭ ئادەم قاينايتتى . بۇ مەشغۇلدىغان ئادەملەر توپى ئىچىدە ماڭا ئوخشاش دۇئانىلەر ، دەرۋىشلەرمۇ ساماندەك كۆپ ئىدى . لېكىن ، كۆزۈمگە هېچكىم كۆرۈنمەي بىرلا ئاينۇرنىڭ قىياپىتى كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ بولۇپ قېلىشىنى تىلەيتتىم . ئۇن يىلدىن بۇرۇنقى دادامنىڭ ئادىتىدە بازار كۇنى ئۆيدە ئولتۇرىدىغان كۇنتەرتىپ بولمايتتى . ئۇ مەپىسىنى قوشتۇرۇپ ، شەھەر ئىچىدىكى ياكى سىرتىدىكى دۇكانلارنى ئارىلايتتى ، مال ئامبارلىرىنى يوقلايتتى ، كارۋان سارايلىرىغا قاتناپ مال ئالاتتى ياكى مال تارقىتاتتى . مەن ئون يىل ئۆتكەن بۇگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ كونا ئادىتىنى ئۆزگەرتۈپتىمىش ۋە ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرۇشى مۇمكىن ، دەپ قارىمايتتىم . ئەگەر شۇنداق بولغاندىمۇ ، ئىشىك قاقىقان ساھىلغا دادامنىڭ ئۆزى چىقىپ ئىشىك ئاچمايتتى . مۇبادا ئاينۇر شۇ هويلىدىلا بولىدىكەن ، ئىشكىنى چوقۇم شۇ ئېچىشى ئېنىق ئىدى ، ئەگەر ئۇ بولغاندا . . .

پەرىزىم توغرا بولۇپ چىقتى . هويلىنىڭ ئىشكى ماڭا تونۇش ، هويلىلا ئەمەس كوچىلارمۇ ئۆزگەرمىگەنىدى . دەرۋازىنىڭ تاختاي ئاراشلىرىدىن ئىچكىرىگە قارىغاندا مەپە ، ئاتلار كۆرۈنمەيتتى . بۇ ئاتباقار ، مەپىكەشنىكىمۇ يوقلۇقىنى بىلدۈرەتتى . دەرۋازا هالقىسىنى چەمبەر تۆمۈرگە كۇچەپ ئۇرۇپ ئۇزاق ۋاقىت تاقىلداتتىم . ئىچىدىن لوكىدان سېلىنىپ ئېتىلگەن دەرۋازا ئىچىدە ئادەم ياشمايدىغاندەك قىلاتتى . ئەمما ، ئۇ ئىچىدىن ئېتىلگەنىكەن ، ئۇنىڭ ئىچىدە كىمدۇر بىرى بولۇشى كېرەك

ئىدى .

ناھايەت ئاياغ شەپسى كەلدى . ئاياغلارنىڭ تېز ئېلىنىشى ، يەرگە بېسىلغان چاغدىكى يەڭگىل ۋەزنى يېقىنلىشىۋاتقۇچىنىڭ ئايال ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايتتى . مەن چوڭراق تىنىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي كۈتۈشكە باشلىدىم . يۈزىگە پەرەنجە ياپمىغان ، سېمىز ، ئېگىز بويلۇق ، ئاق سېرىق بىر چوكان دەرۋازىنى قىيا ئېچىپ ، ماڭا تېشىپ ئۆتكۈدەك قارىغان چاغدا بېشىمدىن بىر قاپاق سۇنى قۇيۇۋەتكەندەك بولدى . ئۇ ئالتۇن چىشلىرى ئارىسىدىن بىرى سۇغۇرۇپ تارتقاندەك تەسلىكتە :

— نېمە دەيسەن بېشىڭنى يەيدىغان سارالڭ ؟ — دېدى زەھەرخەندىلىك بىلەن .

— ھەق ئىللاھ ، — دېيىلىدىم ئاران قولۇمنى سوزۇپ ۋە شۇئان سوزغان قولۇملا ئەمەس ، پۈتۈمۈ بوشىشىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىندى .

— يوقال كۆزۈمدىن ! — ئۇ يۈزۈمگىلا دەرۋازىنى قاتتىق ياپتى ، لوكىدانىنى سالغۇچە ماڭا ئاگلىتىپ غوتۇلداشنى داۋام قىلدى ، — ئەتىگەندىن — كەچكىچە قول سوزغان نەدە بار ؟ چۈش — پېشىنده بىردەم — يېرىمدەم ئارام ئالغىلمۇ قويۇشمايدۇ ئەبگاھلار . . .

مەيۈسلىنىپ ، ماغدۇرسىزلىنىپ ، پۈتۈمنى سۆرەپ كەينىمگە يانىدىم . چوڭ كوچا يەنىلا بايقىدەك تىقما — تىقماق بازار ئىدى . ھۆپىگەرلەر ، باققاللار ، گەزلىمچىلەر ، دوغچىلار ، سۇ توشۇغۇچىلار ، سەي — كۆكاتچىلار ، ناۋايلار ، سامسىپەزلەر ، پەرمۇدىپەزلەر ، كاۋاپچىلار . . . ھەممىسى ۋارقىرىشاتتى ، خېرىدار چاقىرىشاتتى ، مالىلرىنى ماختاپ قوشنىلرىنىڭكىنى سۈندۈرۈشاتتى . ئادەمنىڭ دەستىگە ئۇدۇللاپ ماڭغىلى بولمايتتى . لېكىن ، ماڭا بۇ بازار مەن شۇنچە يىللار كۆن ئۆتكۈزگەن قەبرىستانلىقتىنمۇ خىلۋەت — خالي تۇيۇلاتتى . گويا ئالدىمدا ھېچكىم يوقتەك ، ئۆزۈم يالغۇز خىلۋەت ، يېگانە چۆللۈكتە مەقسەتسىز ، نىشانسىز مېڭىۋاتقاندەك بىلىنەتتى . قۇلقىمغا ئاگلىنىۋاتقان ئاۋازلارمۇ ناھايىتى يىراقتىن ، مۆلچەرلىگىلى بولمايدىغان يەر ئاستىدىن چىقىۋاتقاندەك

سېزىلەتتى .

قۇرۇق تېرەك كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدىكى سايىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئالغاچ ئويلىنىشقا تۇتۇندۇم . توغرىراقى ، ئارام ئالغاندەك ئەمەس ، مېڭىشقا كۈچ تاپالماي ئولتۇرۇپ قالدىم . ئەمدى نەگە بارىمەن ، نەدىن ئىزدەيمەن ، كىمنى تاپىنمەن ، كىم ئارقىلىق سۈرۈشتۈرىمەن ؟ . . . بۇلارنىڭ ھەنىۋاسى چىگىش ، سىرلىق ۋە يەنە ئەندىشىلىك ئىدى . ئادەملەر مىڭ — مىڭ قەشقەردە بۇ قەدەر يالغۇزلۇق ھېس قىلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانلىقىمدىن تېخىمۇ يېتىم ، باشپاناھسىز قالغانىدىم .قەشقەر دېمەك بۇۋىسارە دېمەكتۇر دەپ كۆگلۈمگە پۈكۈپ كەلگەن پىكىرلىرىمنىڭ سۇنىڭ كۆپۈكلىرىدەك بىر پەستىلا غايىب بولۇپ كېتىشكە زادىلا ئەنىشەنگۈم كەلمەيتتى . لېكىن ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوگۈمدا ، كۆزۈمچە سادىر بولۇۋاتاتتى : بۇۋىسارە يوق ئىدى ، موللا بەشىرى يوق ئىدى ، ئاينۇرمۇ يوق ئىدى !

قانچىلىك ئولتۇردۇم ، يادىمدا يوق ، كۈن پەسلەپ ، تېرەكلەرنىڭ ، ئۆيلەرنىڭ سايىلىرى ئۈزىرىۋاتاتتى . بازار بېسىقمىغان بولسىمۇ ، كىشىلەر تولىراق يېمەك — ئىچمەككە ئۆزلىرىنى ئۇرۇشماقتا ئىدى . ھەرگەسىرتتىن كىرگەنلەر ساتىدىغانلىرىنى سېتىپ ، ئالىدىغىنىنى ئېلىپ ، مۆلچەرلىگەن پۇلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ قورساق غېمىنى قىلىشماقتا ئىدى . بازاردىن قايتماقچى بولغانلارنىڭ ئەھۋالى ئەتىگەندە كىرىۋاتقان چېغىدىكىدەك ئالدىراش ئىدى . ئادەملەر ، ئۇلاغلار ، قۇرۇق ھارۋىلار كۆزگە كۆرۈنمەس بوشلۇققىچە توپا توزىتىپ بىر — بىرىنى قىستاشماقتا ، سىقتاشماقتا ، ئالدىغا ئۆتۈشكە ئۇرۇنماقتا ، بىر — بىرىگە دوق قىلىپ قامچا ئەگىلىشىپ ، تىللاشماقتا ئىدى . بۇ ھالەت داۋاملىشىپ ئۇزاققا سوزۇلغانسېرى ئولتۇرۇشۇمۇ مۇمكىن بولماي قالدى . كوچىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى سارايدىن چىقىۋاتقان ئۇلاغلار ، ھارۋىلار بىلەن ئۆستەڭ بويى ئەرەپتىن يامۇل ئالدى تەرەپكە ماڭماقچى بولۇۋاتقانلار ئارىسىدا قاينام ھاسىل بولۇپ ، تۇرۇپ كەتمىسەم بولمايدىغان قىلىپ قويدى . مەن تەر ، قىغ ، چاڭ ۋە ئاللىقانداق بوياقلارنىڭ پۇرىقى بىلەن قاپلانغان توپىنى يې-

ربپ ساندۇق بازىرىغا ، ئاندىن ياڭاق سارىيىنىڭ ئالدىغا چىقتىم . قىيا ـ چىيا ، ۋارقىراش ـ جارقىراشلار ئارىسىدىن مېڭىپ ھېيتگاھ مەيدانىغا كېلىپ سەل دېمىمنى ئالدىم .

ھېيتگاھ مەيدانىمۇ شۇ چاغلاردىكىدەكلا ئۆزگەرمىگەنىدى . ئوڭ تەرەپتىكى دۇكانلار قاتارى بىر چاغلاردىكى زاراتگاھلىقنىڭ خىلۋەتلىكىنى بۇزۇپ تاشلىغان ، ئوچۇق سەينادا مەددادلار ئىسلامىيەتنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىكى جەڭ ـ جېدەللەرنى بەرپىلىپ سۆزلىمەكتە ئىدى . سول تەرەپتە كىتابپۇرۇشلار ھەر خىل ھەر تۈرلۈك كىتابلارنى ساتماقتا ، جامەنىڭ پەلەمپەيىنى يەلپۇگۇچىتەك بېزىگەن خەتچىلەر قومۇش قەلەملىرىنى غىچىرلىتىپ ، ئالدىدىكى پاكار شىرەگە بۇرنى تېگىپ قالغۇدەك ئېگىشىپ ، خېرىدارلىرىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئىخلاس بىلەن يېزىشماقتا ئىدى .

ئوردا ئالدىنىڭ دوقمۇشى تېخىمۇ ئاۋات بازار ئىدى . بوياقچىلار ، سەكسەنخالتا نامى بىلەن مەشھۇر بولغان دورىچىلار قاتارى ئاشۇ يەردىن باشلىنىپ ، ئۇنىڭ نېرىسى ئوڭ تەرەپكە ـــ كەسكەنيار يولىغا ، سول تەرىپى تار ، تىقما ـ تىقما ـ تىقماق دوپپا بازىرىغا قەدەر سوزۇلاتتى . قاتارنىڭ بېشىدىكى ئانچە چوڭ بولمىغان بىردۇكان ئىچىدە قىزىل شايىدىن سەللە ئوراپ ، سەللىسىنىڭ ئۇچىنى پېشانىسىنىڭ چوققىسىغا تۇڭۇپ ، ئاشۇ تۇڭۇنچەككە ئالتۇندىنمۇ ياكى ئالتۇن سۇيى يالتىلىغان مىستىنمۇ ، ئىشقىلىپ پارقىراپ كۆز چېقىپ تۇرىدىغان مېتالدىن نىشانە قادىۋالغان قاتاڭغۇر ، قارامتۇل ھىندى سودىگىرى بىلەن قىياپىتى ئۇنىڭ تەتۇرىچە سىمىز ، پاكار ، دىقماق بويىاق سودىگىرى ـــ ئۇيغۇر ئەتراپىتكى مالىماندىن خەۋىرى يوقتەك پەس ئاۋاز بىلەن يات بىر تىلدا سۆزلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى . دۇكانىنىڭ ئۇستىگە ئېسىپ قويۇلغان تۇچ قوندىقاتا پاچىقىدىن زەنجىرلەپ قويۇلغان شاتۇتى گۈرۈلدەپ قايناپ تۇرىدىغان بازارغا ئەلەڭ ـ سەلەڭ قارىسىمۇ ، ئاغزىدا توختىماستىن « قۇرئان » سۈرىلىرىنى قىرائەت قىلاتتى .

مەن ئوردا ئالدى بىلەن چارسۇ بازىرىغا ئۆتكىلى بولمايدىغانلىقىنى پەملەپ ، خامبازىرى ئارقىلىق مېڭىپ كەتتىم . ئاخىر قانداق نەتىجىلىنىشى

بىلەن كارىم بولمىغان ھالدا ئابلەھەت مىرزامنىڭ ـــ بۇۋىسارەمنىڭ ھويلىسىغا ئىككىنچى قېتىم كەلدىم . بۇ قېتىم دەرۋازىدىكى قوش قۇلۇپ يوق ئىدى . ئۇ ئىچىدىن ھەم تاقالغان بولۇپ ، گويا مەن قاقسامىلا بۇۋىسارە چېقىپ ئاچىدىغاندەك تۇراتتى .

بىر چۆگۈن چاي قاينىتىم ۋاقىت ئۆتكۈچە دەرۋازا قېقىپ ئاخىر ئۇنۇمىنى كۆردۈم . بېشىغا ياغلىشىپ كەتكەن بادام دوپپا ، ئۇچىسىغا بوز-دىن تىكىلگەن خالتا كۆڭلەك ، كۆك بويالغان سەگەزدىن تامبال كىيگەن ، پۇتى يالاڭ ئاياغ ، كوسا ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئون ئۇچ ـ ئون تۆت ياشلار ئۆچۈرىسىدىكى بالىچىلىك بويى بار ، ئەمەلىيەتتە چېكە چاچلىرىدىكى ئاقما ۋە كۆز چۆرىسىدىكى قورۇقلارغا قارىغاندا قىرىق ـ قىرىق بەش ياشلارغا كىرگەن بىر كىشى دەرۋازىنىڭ ئوڭ قانىتىنى ئېچىپ ، بېشىمدىن ـ ئايىغىمغىچە بىر نەزەر سېلىۋەتكەندىن كېيىن ئاچچىق بىلەن :

ـــ كۇن ئولتۇراي دېگەندىمۇ سەندىقە تىلەپ كېلەمدىكەن ؟ باققالىنىڭ ئالدىغا ياكى ئاشپۇزۇلغا بار ! ـــ دېدى .

ئۇ دەرۋازىنى يېپىۋالاي دەپ بولغۇچە ئالدىراپ ئېغىز ئاچتىم :

ـــ مەن ساھىل ئەمەس ، مىرزامغا بىر ئەرزىم بار ئىدى . . .

ـــ قانداق مىرزا ؟ ـــ ئۇنىڭ خۇنسىز ، كىچىككىنە كۆزلىرى چەكچەيدى ، ـــ قايسى مىرزامنى دېمەكچى سەن ؟

ـــ مۇشۇ قورۇنىڭ ئىگىسىچۇ ؟ قازىخانىنىڭ مىرزىسى ، ئابلەھەت مىرزام . . .

ـــ بۇ قورۇدا ئۇنداق ئادەم يوق . ئېزىپ قاپسىلە سەرايى ، ـــ ئۇ دەرۋازىنى ياپقىلى تۇردى .

مەن بۇ يەردىنمۇ نەتىجىسىز يانغۇم كەلمىدى . نەدىن كەلگەنلىكى ئۆزۈمگىمۇ ئايان بولمىغان بىر جۇرئەت بىلەن دەرۋازىنىڭ يېپىلىۋاتقان قانىتىغا ئېسىلىپ ، ئالدىراپ ئىلتىجا قىلدىم :

ـــ خۇدا ھەققى ئالدىرىمايلا تۇرسىلا ، مەن بۇرۇن بىر دەۋا بىلەن بۇ ھويلىغا نەچچە قېتىم كەلگەنىدىم . ئابلەھەت مىرزام بىلەنمۇ يۈز تۇرا كۆرۈشكەن . . .

پاكار ، كوسا كىشى ماڭا مەنستەمسلىك بىلەن يەنە بىر قېتىم نەزەر سېلىۋېتىپ ، مېنى دەۋادىن كېيىن ھەپسىگە چۈشۈپ ، ئەمدى بوشىنىپ چىققان كىشى كۆردىمۇ نېمە :

ـــ قاچانقى گەپلەر ئۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

مەن ئۆزۈمدىن سەل ئەنسىرىسەمۇ راستىمنى ئېيتتىم :

ـــ ئون يىلنىك ئالدىدىكى ئىش ئىدى . . .

ـــ سىلى ھەپسىدىن چىقىپسىلى ـ دە ؟ ـــ ئۇ جاۋابىمنى كۈتتى . مەن جاۋاب بەرمەي تۇرىۋەرگىنىمدىن كېيىن ، سەل ـ پەل ئىستىھزالىق ئاھاڭدا شۇنداق دېدى ، ـــ سىلى دېگەن ئۇ ئابلەت مىرزا شەرىئەتنى ئۆز رايىغا بېقىپ شەرھلەيدىغان قانۇنسى بىلەن تەڭ موللاق ئاتقىلى بەش يىل بولدى . بىر ـ ئىككى يىل كۈسۈك ئىتتەك غىڭشىپ ، ئامبال بىلەن دوتەيىنىڭ ئايىغىدا يۇرۇپ بېقىپ ، باش كۆتۈرۈشكە كۆزى يەتمەي نەگىدۇر يوقالدى . ئۇنىڭ بۇ ھويلىسىنى خوجايىنىم يامۇلدىن سېتىۋالغان . . . ئەرز شىكايىتىڭلا بولسا يامۇلغا يا قازىخانىغا بېرىڭلا . . .

ـــ ئۇ نەگە كەتكەندۇ ، ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ خەۋىرىنى قانداق ئالغىلى بولار ؟ . . .

پاكار ، كوسا « ھېلىمۇ كېرىكىدىن ئارتۇق سۆزلىۋەتتىم » دېگەندەك قىلىپ ، تاتۇقىغا ئوخشاپ راق كېتىدىغان قانسز لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرگىنىچە دەرۋازىنى كۈچ بىلەن ياپتى . ئىلتىجايىم جاۋابسز قالدى .

تېخىمۇ روھىم چۈشكەن ، ماغدۇرۇمنى يوقاتقان ھالدا كەينىمگە يانىدىم . ئەڭ ئاخىرقى زەربىچىلىك ئۈمىدىمۇ شامالدا ئۇچقان توزانىدەك غايىب بولغانىدى . شەھەردىن چىقىپ كېتىۋاتقىنىمدا ، ئون يىلدىن بۇيان تارتقان غەم ـ ئەلەم ، جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنىڭ ھەممىسى بىرتىينلىق قىممىتى يوق رىيازەت بولۇپ كۆرۈندى .

كىلىشكىنىمىز بويىچە خۇپتەن مەھەلدە ئوسمان چۆپىنىڭ سارىيىغا بارسامۇ ئۇلگۈرەتتىم . ئەمما ، بارغىنىم بىلەن شاجۇمەنىڭ ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ، چولپانخانىنىڭ يۈزىگە قانداق قارىشىمنى بىلمەيتتىم . چۈنكى ،

ئاشۇلار مېنى دەپ شۇنچە كۈنلەردىن بېرى مېنىڭ كويۇمدا يۇرۇشەتتى .

تۆشۈك دەرۋازىدىن چىققاندا سول تەرەپتە يارلىقىنىڭ ئاستىدا دەريا ساھىلى سۇسزلىقتىن كەڭ ، تۈز كەتكەن مەيدان ھاسىل قىلغانىدى . بۇ مەيدان ئېسىمنى بىلگەندىن تارتىپ چۆرىسىدىكى يىكەن ، قوموش ۋە ئۆزى ئۇنۇپ قالغان ھەر خىل ئوت ـ چۆپلەردىن تاشقىرى ، شور ئۆرلەپ تۇرغان سەينا بولۇپ مال بازىرى ، ئىت بازىرى ، كەپتەر بازىرى ۋە ئوتۇن ـ ياغاچ بازىرىنى شەكىللەندۇرگەنىدى . ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ئۆسۈپ قالغان كۆرۈمسز سېرىق سۆگەتلەرنىڭ سايىسىگە باققالار ، پۇلى يوق غېرىب ـ غۇرۇڭلار ئۇچۇن پىشۇرۇلغان ئەرزان باھالىق كوچا ، ئۇماچ قاتارلىق تائاملارنى ساتىدىغان ئاشپەزلەر جايلاشقانىدى . بۇ ھالەت ھازىرمۇ شۇ پېتى تۇراتتى . سەينانىڭ بوش يەرلىرىدە شۇ تاپتا مەدداھلار سورۇن تۈزۈشكەن ، ئۇلاردىن باشقا توخۇ سوقۇشتۇرىدىغان ، ئىت تالاشتۇرىدىغان ، كەكلىك چوقۇشتۇرىدىغانلار تۈزگەن دائىرىمۇ بار ئىدى . بۇنداق تالاشتۇروش ۋە سوقۇشتۇروشلار ئۇچۇن راسلىنىدىغان سورۇن بۇ يەردىن تاكى ياباغ دەرۋازىسىنىڭ تېشىغىچە سوزۇلغانىدى . ئىت ، توخۇ ، كەكلىك ۋە قوچقارلارنىڭ ئىگىلىرىدىن باشقا كۆرگۈچىلەر ئىچىدىمۇ ئىككى تەرەپ بولۇپ قمار ئوينىغۇچىلار كۆپ بولاتتى . ئۇلارنىڭ پۇل تىككەندىن كېيىنكى خىرقىراشلىرى ، جارقىراشلىرى ، تىللاشلىرى كۆرگۈچىلەرنىڭ قىيا ـ چىيالرىنمۇ بېسىپ كېتەتتى . بۇ يەردە باغرى تاش ئادەملەر ھايۋانلارنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبىتىگە پەرۋاسزلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ كۆڭلىنى خۇش قىلىدۇ ، دەپ ئويلاش خاتا ، بۇ پەقەت بىرلا تەرەپ ، ئەسلىدە ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئىچىدىكى ساددا ، گول ، خىيالپەرەسلەرنى بىر ئامال بىلەن باپلاپلا قالماي ، ئۆزلىرىنىڭ تەقدىرىنى بىر قېتىمدا بولمسا ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى قېتىمدا چوقۇم ھالاكەتلىك يولغا باشلاپ بارىدىغان خەتەرلىك چاقچاق بىلەن مەشغۇل بولۇشاتتى .

مەن بۇرۇنمۇ قمار خاراكتېرىنى ئالغان ھەرقانداق پۇل تىكىش ئويۇنلىرىغا ھەۋەس قىلمايدىغان ، ئەمدىلىكتە ، ھازىرقى ھالىتىم ، ئەپتىم ۋە يانچۇقۇم بىلەن بۇنداق سورۇنلارغا بارالمايتتىم . شۇ تاپتا كۆڭلۈم پارا-

كەندە ، ئېسىم جايىدا ئەمەس چاغدا ، مېنى داۋازنىڭ يۇقىرى ھۇنەر ، پەم ۋە ماھارەت تەلەپ قىلىدىغان ئويۇنىمۇ قىزىقتۇرالمىدى . جىسمانىي ھەرىكەتنى كۆرە روھىي چارچاشنىڭ تەسىرىدىن بوشىشىپ ، باشقىلار يېقىن يولىمىغان ، شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى نېمىشقىدۇر سۇندۇرۇلۇپ چاتالغان ، قالدىسىنى ئۇلاغ يەپ كۆتمەك قىلىپ قويۇلغان بىر تۇپ قېرى سۆگەتكە يۆلىنىپ ، پۈتلىرىمنى ئۇزۇن سۇندۇم .

كۇن ئولتۇرۇپ كېتىۋاتاتتى . ئاخىرقى شەپەق ئېگىز باغلانغان دارنىڭ ئۇستىدىكى تاختىپەرىنىڭ تۆت بۇرجىكىگە باغلاپ قويۇلغان قىزىل لاتىلارنىڭ ھېتىدە سۇس تەۋرەنمەكتە ئىدى . ئاشۇ تەختىراۋاندا كەكە ساقال ، ئېگىز بوي ، قاتمال كەلگەن داۋاز قۇياش پېتىپ كېتىۋاتقان تەرەپكە قاراپ ناماز ئوقۇماقتا ئىدى . ئۇ لىڭشىپ تۇرغان يالغۇز تانىغا دەسسەپ ، يەردىن ئوتتۇز غۇلاچچە ئېگىز تاختىپەرىگە سالامەت چىقىشقا نېسىپ قىلغان ئاللاھقا شۈكرى سانا ئېيتىپ ۋە قايتىپ چۈشكۈچىلىك زەخمەت يېتىشتىن ساقلاش ھەققىدە تىلەك بىلدۈرۈپ ، دۇئا قىلماقتا ئىدى . « مەنمۇ ئاشۇ داۋازغا ئوخشاش قېيىن ، خەتەرلىك ھايات يولىنى بېسىپ ، مۇشۇ مەزگىلگىچە كەپتىمەن . . . ، — دەپ ئويلايتتىم ، — ئەمدى قانداق قىلىپ چۈشەي ؟ داۋازغۇ بىر ئامالىنى قىلار ، ماھارىتىنى ئىشلىتەر . .. مەنچۇ ؟ مەن چىقىپ قالغان تاختىپەردىن قولۇمغا قانداق بادرا تۇتسام ، قايسى ھۇنەرنى ئىشلەتسەم چۈشەلەيمەن ؟ . . . » ھايات مۇساپەمدە چىققان چېغىمدىمۇ ، چۈشىدىغان ۋاقتىمدىمۇ پەقەت بۇۋىسارىدىن ئىبارەت بىرلا مەھبۇبەم ھەمراھ بولۇشى مۇمكىن ئىدى ، ھازىر ئۇ يوق ئىدى !

خۇپتەنگە يېقىن ئوسمان چۆپنىڭ ساريىغا قايتتىم . ئۇ يەردە ئۇچ ھەمراھىمنىڭ ھەممىسى بار ئىدى . چىرايىمغا قاراپلا ئۇلار بۇگۈنكى ھەرىكىتىمنىڭ نەتىجىسىنى بىلىپ بولدى بولغاي ، ھېچقايسىسى گەپ سورىمىدى . باشقا گەپلەردىنمۇ ئېغىز ئاچمىدى . پەقەت مۇھەممەت ئاقچى :

— ھەممەيلەن يىغىلىپ بولدۇق . تاماقلانساق بولار ، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتتى .

ئۇلار مېنى كۆتۈپلا ئولتۇرۇشقان بولسا كېرەك ، مۇھەممەت ئاقچى قايتىپ كىرىپ ئولتۇرۇشغىلا دىققاق ، پاكار ، پۇتلىرى تاشمايماق ياش ئاشپەز ئىككى قولىدا ئىككىدىن تۆت قاچا پېتىر مانتا كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى . قورسىقىم ئاچ بولسىمۇ تاماققا زادى كۆڭلۈم تارتمايتتى . شۇنداق بولسىمۇ چاندۇرماسلىق ئۈچۈنلا زورلىنىپ ، بىر نەچچە مانتا يېدىم . دۇئادىن كېيىن شا جۇمە :

— بۇگۈن شەھەر تېشىدىكى بىر نەچچە خانىقالار بىلەن مازايى — ماشايىقلارنىڭ چۆرىسىنى ئايلىنىپ باقتىم . ئىشانلار ئۆزىنىڭ ھالقىسى بىلەن زىكرىدە ، سوپىلار « ياھۇ — يامەنھۇ » لىرى بىلەن مەست — ئەلەست يۇرۇشۇپتۇ ، گول ئادەملەر كەلگۈسى توغرىسىدا غەم — ئەندىشە قىلىپ ، ئۇلارنىڭ دۇئاسىغا ئىشىنىپ پايپېتەك بولۇشۇۋېتىپتۇ . . . — دېدى .

— چولپانخان بىلەن ئىككىمىز سودىلىقىمىز بولمىسىمۇ بازار ئارىلىدۇق ، — دېدى مۇھەممەت ئاقچى ، — بىكاردىن بىكار بازار چۆرگىلەشنىڭ ئۆزى بىر زۇلۇم ئىكەنغۇ ئادەمگە . . . ھېرىپ مادارىم قالمىدى .

چولپانخان ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئۇنسىز تەستىقلىدى ۋە ماڭا مۇلايىمغىنە قاراپ قويدى . ئىككىيلەننىڭ سۆزلىرى مېنى سۆزلەتكۈزۈش مەقسىتىدە دېيىلگىنىنى چۈشەندىم . ھەمراھلىرىمغا سىر بولمىغان ئىشقىي ماجىرايىمنىڭ بۇگۈنكى نەتىجىسىز قىسمىنى يوشۇرۇپ يۈرمەيلا ئېيتىپ بەردىم . مۇنداق قىلىش ماڭىمۇ ئاز — تولا يېنىكلىك ھېرىدىغاندەك تۇيۇلاتتى .

ئۇچەيلەن جىمجىت قۇلاق سېلىپ ، مەن سۆزدىن توختىغاندىن كېيىن بىر — بىرىگە قاراپ قويۇشتى . سەل ئۆتكەندىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان نەزەرىنى يەرگە تىكىلىپ ئولتۇرغان شا جۇمەگە قاراتتى . شا جۇمە ئۇچ كىشىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇشىنى سەزدى ، مەسىلىھەت بېرىشى كېرەكلىكىنى ھېس قىلدى بولغاي ، ماڭا پەستىن قاراپ :

— خېنىملىرىنىڭ شەھەردە بار — يوقلۇقىنى بىلىپ باقساق بولارمىكىن ؟ — دېدى ئېغىر تىنىپ ، پۇشۇلداپ بىردەم ئولتۇرۇپ داۋام

قىلدى ، ــ يادىمدا قېلىشچە ، قېينانىلىرىنىڭ بۇچى دېگەن يۇرتتا بىر تۇرالغۇسى بار ئىدىغۇ ؟

ــ شۇنداق ، ــ تەستىقلىدىم .

ــ نەچچە ئون مىڭ ئادەم سىقىلىپ ياشاۋاتقان بۇ شەھەردە قېينا-تىلىرىنىڭ ، مەھبۇبىلىرىنىڭ دېرىكىنى قىلىش ھەقىقەتەن قىيىن . شۇڭا ، بىز بۇچىغا چىقىپ سۇرۇشتۇرۇپ باقساق ، ــ ئۇ يەنە بىر دەم جىمىپ كېتىپ شۇنداق دېدى ، ــ مەن ئۇ يەرگە چىققان ، قېينانىلىرىنىڭ ۋاپات بولغىنىنىمۇ ئۇققانىدىم . . .

بۇنىڭدىن خەۋىرىم بارلىقىنى بىلدۇرۇپ باش لىڭشىتتىم ، شا جۇمە بۇچىغا چىقىشنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندۈردى :

ــ ھازىر ئابلەت مىرزامنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ، مەھبۇبىلىرى-نىڭمۇ نەدە ئىكەنلىكىنى شەھەردىن ئېنىقلاشنىڭ ئىمكانىيىتى بولمىغاندىكىن ، بۇچىغا چىقايلى ، يېمىش خېنىمنىڭ جەمەتلىرى ئىچىدە خېنىملىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى بىلىدىغانلار چىقىپ قالماسمۇ ؟

ماڭا بۇ تەكلىپ ياقتى . ئۇنداق قىلماي باشقا ئىلاجمۇ يوق ئىدى . ئەتىسى سەھەردە شا جۇمە بىلەن مەن بۇچىغا ماڭىدىغان ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان شەھەردە قالىدىغان بولۇپ كېلىشتۇق . ئۆزۈمچە بولسا ، مەن مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانغا ئەمدى رەھمەت ئېيتىپ ، ئۆلار ئۆز يوللىرىغا مېڭىشى لازىملىقى ، مېنى دەپ ئاۋارە بولۇش ئوشۇقچە ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئېيتىپ باقايمىكىن دەپمۇ ئويلىدىم . لېكىن ، مۇھەم-مەت ئاقچىنىڭ ماقۇل بولۇشىدىن ئۇمىد ئاز ئىدى .

يول يېقىن ئەمەس ئىدى ، مۇھەممەت ئاقچى ھارۋا كىرا قىلىشنى تەكلىپ قىلغان بولسىمۇ ، شا جۇمە رەت قىلدى . « بىز دۇئانە ، دەرۋىش-لەرمىز ، شۇ قىياپەتتىرەك يول يۈرگىنىمىز ياخشى ، ھارۋا بىزگە ياراشمايدۇ . . . » دېدى ئۇ . شاجۇمەنىڭ يېشى ۋە تەن سالامەتلىكىنى كۆزدە تۇتقاندا ، ئۇزۇن يولنى پىيادە مېڭىشقا چىداشلىق بەرگەن ھالەتتىمۇ ، ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، ئۇ رەت قىلغانىكەن ، قايىل قىلىش قىيىن ئىدى . يەنە بىر تەرەپتىن ، بۇۋىسارىنىڭ

دېرىكىنى ئېلىشتا بىزگە دۇئانىلىك قىياپەت بىلەن پىيادە يۈرۈش ھارۇندا ئولتۇرۇپ سۈرۈشتە قىلىشتىن ئەپلىكرەك ئىدى . شۇڭا ، مەنمۇ شا جۇمە-نىڭ پىكرىنى ياقلىدىم .

بىز كۈز قۇياشىنىڭ دەسلەپكى نۇرلىرى بىلەن بېزەلگەن توپىلىق يول بىلەن بۇچى سەپىرىگە ئاتلاندۇق . شا جۇمە ئىمكان بولسا كەچكىچە ، بولمىسا كېچىلەپ بولسىمۇ قايتىپ كېلىدىغانلىقىمىزنى ئۇقتۇرۇپ قويۇپ ماڭدى . مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان شەھەر ئارىلىماقچى بولۇشتى . شا جۇمە بىر قېتىم بارغانلىقى ئۈچۈن يول بىلەتتى . تاڭ بىلەن تەڭ ئىچىۋالغان قايماق چاي ۋە بۇچىدا بۇۋىسارىنىڭ دېرىكىنى ئالغىلى بو-لىدۇ ، دېگەن ئۈمىد بىزگە كۈچ بەرگەندەك ، قەدەملىرىمىز چاققان ۋە تېتىك ئىدى . ئوشۇققىچە ، بەزىدە ئوشۇقتىنمۇ يۇقىرى كېلىدىغان يۇم-شاق ، مەيدە توپا ئىچىدە قەدەم بېسىش قانداقتۇر راھەت بىلىنەتتى .

شەھەردىن يىراقلىغانسېرى كەچ قىلىپ قونغان ۋە ئەمدى قايتىۋاتقان بازارچىلارنىڭ ئۇلاغ ــ ئۇلمەك ، ھارۋا ــ پارۋىلىرىمۇ ئۆزلىرى-نىڭ ئاللىقانداق تار يوللىرىغا تاراپ ، بارا ــ بارا بىز يالغۇز قالدۇق . مانا شۇ چاغدا شا جۇمە يولنى گەپ ــ سۆز بىلەن قىسقارتقۇسى كەلدىمۇ نېمە ، ئىلھاملىنىپ پاراڭغا چۈشتى :

ــ سىلىنىڭ كەچمىشلىرى ئۇستىدە تالاي پىكىر يۈرگۈزدۇم . ئۆز ئەقىدەم ۋە نەزەرىيەمگە ئاساسلانسام ، راستىنى ئېيتقاندا ، بۇ ئالەمدە ئاللاھنىڭ ئىشقىدىن باشقا ئىشقي ــ مۇھەببەت ماڭا غەلىتە ، مەنسىز ، ھەتتا ئاۋارىچىلىكتەك تۇيۇلدۇ . لېكىن ، يەنە بىر جەھەتتىن ، تىرىك ئىنسانغا بېرىلىش ، ئۇنىڭغا سىلىگە ئوخشاش مەجنۇنلارچە ئىنتىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئەھمىيەتلىك پائالىيەت ئوخشايدۇ . سىلى كېيىنكى نەتىجە توغرىسىدا دائىم ئۈمىد بىلەن ئۆتتىلە ، غەم قىلمىدىلا ، مەھبۇبىلىرىنىڭمۇ ئاشۇنداق ئەقىدە بىلەن سىلىنى كۈتۈۋاتقىنىغا شەكلەنمىدىلە ، مەن توغرا چۈشەنگەندەك تۇرامدىمەن ؟

ــ توغرا ، مەن ئاشۇنداق قارايمەن ، ــ ئىككىلەنمەي جاۋاب بەر-دىم ، ــ سىلىنىڭ چۈشەنچىلىرىنىمۇ يۈزدە يۈز توغرا دەپ قارايمەن .

— بۇ ئالەمدە مۇتلەقلىق ، يۇزدە يۇزلۈك مەۋجۇت بولمايدۇ ، — شا جۇمە پىكرىمنى سىلىق رەت قىلدى ، — ئاللاھتائالا روھى زىمىننى ، يەتتە ئاسمانىنى ياراتقاندا مۇنداق بىر قائىدىگە سەل قاراشقا بولمايدىغانلىقىنى ئىنسانلىك مەنئۇيىتىدىن يوشۇرمىغان : ئالەمنىڭ ئۆزى ، ئۇنىڭدىكى جىمى جانلىق ۋە جانسىز مەۋجۇداتلار ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدىكى كەمتۈكلۈككە ئىگە ، نېمىدۇر يېرىم ۋە چالا ، يەنە نېمىدۇر تاكامۇللاشمىغان ، يېتىلمىگەن بولىدۇ . ئىنسانىنىڭ ئۆزىغۇ مۇكەممەللەشمىگەن ، ھەتتا ئۇنىڭ ئېڭىمۇ مۇكەممەللىك ، تاكامۇللىشىش چېكىگە ئەبەدىي يېتەلمەيدۇ . بۇنىڭ سەۋەبى نەدە ؟ ئاللاھ بۇنىڭغا قارىمۇ قارشى بىر چۈشەنچىنى ئوتتۇرىغا قويغان . يەنى ، بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدىكى بۇ دۇنيا ياكى ئۇ دۇنيادا بولسۇن ، بىزگە مەلۇم بولغان مۇكەممەللەشمەسلىك ، تاكامۇللاشماسلىق ، كەمتۈكلۈك ، يېتىلمىگەنلىككە قارىمۇ قارشى ھالدا بىر مۇكەممەللىك ، تاكامۇللۇق ، تولۇقلۇق ۋە يېتىكلىك بار . ئىنسان بۇ مۇكەممەللىك ، تاكامۇللۇق ، تولۇقلۇق ۋە يېتىكلىككە ھارماي — تالماي ئىنتىلىدۇ ، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ . ئادەم بىنا بولغاندىن تارتىپ شۇنداق ئىدى ، تا ئەبەدىي شۇنداق بولۇپ قالىدۇ . ئەمما ، ئۇ ئېرىشەلمەيدۇ ، يېتەلمەيدۇ ، قولىغا كەلتۈرەلمەيدۇ . چۈنكى ، بۇ مۇكەممەللىك ، تاكامۇللۇق ، تولۇقلۇق ۋە يېتىكلىك ئۇ بىر ۋە يەككە — يېگانە ئاللاھنىڭ ئۆزىدۇر . جىمى مەۋجۇدات ئۆزگىرىدۇ ، ئۇ شەكىلدىن بۇ شەكىلگە ، ئۇنداق ھالەتتىن بۇنداق ھالەتكە ، بىز بىلىدىغان جىسىم تۇرىدىن بەزىسىنى بىز بىلىدىغان ، بەزىسىنى بىز بىلمەيدىغان ياكى بىلىلمەيدىغان يەنە بىر جىسىم تۇرىگە ئۆزگىرىدۇ ، ئايلىنىدۇ ، دەۋر قىلىدۇ . بۇنىڭغا قارىمۇ قارشى ھالدا تۇرىدىغىنى ئۆزگەرمەسلىك ، ئايلانماسلىق ۋە مۇئەللەقلىقتۇر . بۇ يەردىكى ئۆزگەرمەيدىغىنى ، ئايلانمايدىغىنى ۋە مۇئەللەق تۇرىدىغىنى — ئۇ يەنىلا شۇ ئاللاھتۇر . . .

شا جۇمەنىڭ پەلسەپىسى ماڭا يېڭىلىق ئەمەس ئىدى . مۇشۇلار ھەققىدە ئۇ بىر چاغلاردا كۆپ سۆزلەيتتى . توغرا ، ئۇ سۆزلىگەندە مەلۇم كۆز قارىشىنى بىرلا نۇقتا ، بىرلا تەرەپتىن شەرھلەپ ، بايانى جەھەتتە

ياندۇرمىلاپ تەكرارلىمايتتى . ئۇ ھەر قېتىم سۆزلىگەندە ئۆزىگە يېڭى تېما ، يېڭى بايانىي ئۇسۇل ۋە ئوخشىمىغان نۇقتا تاللىۋالاتتى . لېكىن ، ئەستايىدىل پىكىر يۈرگۈزۈپ ئويلانغاندا چىقىرىلىدىغان يەكۈن ، ئېرىشىلىدىغان خۇلاسىدە بىردەكلىك ، ئوخشاشلىق مەيدانغا كېلەتتى . مېنى شۇ تاپتا ئەجەبلەندۇرگىنى ، ئۇزاق يىللاردىن بۇيان دېيەرلىك ، بىز تونۇشۇپ ، مەن ئۇنىڭ نۇتۇقلىرىنى تۈگەل ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ، ھايات مۇلازىملىرىنى نەزەرىيە جەھەتتىن زىكرى قىلىشنى توختىتىپ ، پەقەت ئەمەلىيەتتە ئۇچراتقانلىرىغىلا باھا بېرىدىغان بولۇپ قالغان شا جۇمەنىڭ ئەمدى يېڭىباشتىن پەلسەپىۋى مۇھاكىمىگە كىرىشكەنلىكى ئىدى . ئىچىمدە ئويلىغىنىم بىلەن ئاغزىمدىن : « ماڭا ھازىر كېرەكى ، ئېي ھۆرمەتلىك ئاتا ، مۇتلەقلىق ۋە نىسپىيلىك ھەققىدىكى نەزەرىيە ئەمەس ، ماڭا قارىمۇ قارشىلىق ۋە ئۇنىڭغا ھەمشەم ئەبەدىي روبىرو تۇرىدىغان بىردەكلىكمۇ زۆرۈر ئەمەس ، مەن بۇۋىسارەمنىڭ ۋەسلىگە يېتەلمەسلىكتەك ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان ، ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان دەرد — ئەلەمگە قالدىم ، ماڭا مۇشۇ ھەقتە كۆكۈل ئاۋۇتىدىغان گەپ — سۆزلەر ، پىلانلار ، تەسەللىلەر بولسا ئېيتىپ بەرسىلە . . . ئەگەر ئۇ بولمىسا — ئۇنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەستەكمۇ تۇرىدۇ — جىم ماڭايلى ، جىم مېڭىش غەمنى ئاۋۇتىدۇ ، كۆكۈلنى يېرىم قىلىدۇ ، دېسىلرى باشقا گەپ — سۆزلەرنى ، مەسىلەن ، ھاۋا رايى ، زىرائەتلەرنىڭ ئۈسۈشى ياكى بولمىسا قايسى شەھەرلەرنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكى ۋە پەرقى بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى گەپ — سۆزلەرنى قىلىشايلى . . . » دېگەندەك سۆزلەرنى چىقىرالمايتتىم .

ھېچنېمە دېمىگەن بولسامۇ سەزگۈر شا جۇمە بېرىلىپ قۇلاق سالمايۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ قالدى بولغاي ، ئۇنىنى كۆتۈرۈپ ، مۇددىئاسىنى بايان قىلىشقا ئۈندى :

— تۇنۇگۈندىن بېرى ئۇي — خىياللىرىنىڭ تېگىگە شۇڭغۇپ يەتتىم دېيەلمىسەممۇ ، ئاز — تولا پەم ئەتتىم ، — دېدى ئۇ ۋە ئەمدى سۆزلىرىگە بېرىلىپ قۇلاق سېلىۋاتقىنىمنى كۆرۈپ داۋام قىلدى ، — مېنىڭ بايىاتىندىن بېرى گەپنى تولىمۇ يىراقتىن باشلاپ كېلىشىمنىڭ

سەۋەبى شۇكى ، كىشى ھەر سائەت ، ھەر مىنۇت كەلگۈسىدە روي بېرىشى مۇمكىن بولىدىغان ئۆزگىرىشكە تەييار ھالەتتە تۇرۇشى لازىم . بۇنداق ئۆزگىرىش خۇشاللىق ، ئوگۇشلۇق قىياپىتىدە كېلىشىمۇ ، خاپىلىق دەرد ـ ئەلەم سىياقىدا كېلىشىمۇ ، ھەتتا ئىشتىن ئاۋۇال ئەمەس ، ئىشتىن كېيىن ئاگاھلىغان ياكى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە ئىنسان چىدىشى مۇمكىن بولمايدىغانداق تويۇلىدىغان خاپىلىق ، بەختسىزلىك سۈپىتىدە كېلىشىمۇ مۇمكىن . مۇبادا ئىنسان ئېڭى ئۇنداققىمۇ ، بۇنداققىمۇ تەييارلانغان ھالەتتە ئۆزىنى چېنىقتۇرسا ـــ تەكرارلايمەن ، تەييارلىنىشلا كۇپايە قىلمايدۇ ، بەلكى چېنىقتۇرسا ـــ بۇ ئالەمدىكى جىمى خۇشاللىقمۇ ، خاپىلىقمۇ ، ھەتتا كىشىلەر تەرىپىدىن ھاياتنىڭ ئاخىرلىشىشى ، ھەممىنىڭ خۇلاسىلىنىشى دەپ چۈشىنىلىۋاتقان ئۆلۈممۇ ئەرزىمىگەن ، كۆگۈل بېرىپ ئاۋارە بولغۇچىلىكى يوق بىر نەرسە بولۇپ تۇيۇلىدۇ ، قورقۇچىلىكمۇ ، خۇشال بولۇپ كەتكۈچىلىكمۇ ياكى غەم ـ ئەندىشىگە چۆكۈپ كەتكۈچىلىكمۇ يوق بىلىنىدۇ . مۇتلەقلىق ۋە نىسپىيلىك توغرىسىدىكى ئاگاھلاندۇرۇشۇمنىڭ مېغىزى شۇ يەردە . قايتا قەيت قىلىشىم مۇمكىنكى ، كۆگۈلنىڭ ئادەم بىلەلەيدىغان ـ بىلەلمەيدىغان تۇيغۇسىدىن تارتىپ ، ۋاستىلىك ۋە بىۋاستە سېزىمىغىچە ، تۇتقىلى ، كۆرگىلى ، ئاگلىغىلى ، ھېس قىلغىلى ، قىياس قىلغىلى بولىدىغان بارلىقلىقتىن تارتىپ ، شۇلارنىڭ بارىنىڭ ئەكسى بولغان يوقلۇقلىقغىچە بولغان ھەممىنۇا نەرسە نىسپىيلىكتۇر . . .

ئۇنىڭ بۇ پەلسەپە ئارقىلىق ئېڭىمغا سىڭدۈرمەكچى بولۇۋاتقان چۈشەنچىلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىپ بولدۇم . ئۇ دېمەكچى بولغىنىنى دېيەلمەي قىينىلىۋاتاتتى ، ئۇنىڭ قەلبى ئۇنىڭغا « دېگىن » دەيتتى ، ئاغزى بولسا سىرتقا چىقىرالمايۋاتاتتى . ئۇ مېنى بۇۋىسارىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئالالمىغان ۋە شۇنىڭدىن كېيىن تاپالماي قالىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىپ قالسا ، بۇنداق ئەھۋالغا توغرا قاراش ئۇچۇن تەربىيىلەۋاتاتتى . ئۇ توغرا قىلىۋاتاتتى . مۇنداقلا ئاگلىماقتا رېئاللىقتا تۇرۇپ رېئاللىقتىن ئۆزىنى ئېيىقىچىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان بۇ نەزەرىيە ، ھايات ياشاۋاتقان تۇرۇق-

لۇق ئۆزىنى ھاياتتىن سىرتتا تۇرغۇچى ، ئۇنى كۆزەتكۈچى ، دەپ قاراشقا ئۆگىتىدىغان بۇ پەلسەپىنى مەندەك ھالەتتە تۇرۇۋاتقان كىشىگە پايدىلىق ئەمەس دېيىشكە بولمايتتى . ئۇنىڭ ھېچ پايدىسى بولمىغاندىمۇ زىيىنى يوق ئىدى . مەن تەييارلىقىم بار دېيەلمەيتتىم ، « چېنىقىش » توغرىسىدا سۆز بولۇش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى ! مەيلى شا جۇمە بۇنداق تەييارلىق ۋە چېنىقىش ئۇستىدە يىللاپ سۆزلىسۇن ، بۇۋىساردىن مەھرۇم بولۇشنى ئېڭىم ئۆزىگە سىغدۇرالمايتتى . ۋۇجۇدۇم قوبۇل قىلالمايتتى . « ئىشتىن كېيىن » نەدىكى گەپ ؟ شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا ، شا جۇمە ناھايىتى ئۇزاقتا تۇرۇپ بۇنىڭ ئىچىدىكى ھەرخىل ئېھتىمالىلىقنى پۈرتىشقا ئۇرۇنۇۋاتقىنىدىلا پۈت ـ قولۇمدا ماغدۇرۇم كېمىيىپ ، پىكىرلىرىم توتۇقلىشىشقا باشلاۋاتاتتى .

شا جۇمە ئۇ ئېيتقان پىكىرلەرنى قانداق قوبۇل قىلغىنىم ۋە قانچىلىك ھەزىم قىلغىنىمنى سورىمىدى . مەنمۇ مەيلى راستتىن ياكى ئۇنىڭ ھۆرمىتى ۋە كۆگلى ئۈچۈن دەپ يالغان گەپ قىلمىدىم . ئىككىمىز بۇچىغا ئۇ پەرەز قىلغىنىدىن خىلىلا كېچىكىپ ، ئۇنچىقماي كىرىپ بارىدۇق . بۇنىڭغا روھسىزلىقىم تۇيۇلىدىن ھېڭىشمىنىڭ ئاستىلاپ كەتكەنلىكى سەۋەب بولدى .

بىر چاغلاردا ، قەشقەردە بايۋەچچە بولۇپ يۈرگەنلىرىمدە بۇچى دېگەن يېزا نامى ماڭا مەلۇملۇق ئىدى . باققاللار بۇچىنىڭ قوغۇن ـ تاۋۇز ، ئۈزۈم ـ شاپتۇللىرىنى ماختاپ ساتاتتى ، كۆكتاتچىلار بۇچىنىڭ چامغۇرىنى قۇيغان ئۆپكىگە ئوخشىتىپ داگلايتتى . بۇچى قانچىلىك چوگلۇقتىكى يېزا ، كۆجۈم ياكى ئەمەسلىكى توغرىسىدا بەش ـ ئالتە يىلچە ئىلگىرى شاجۇمە سۆزلەپ بەرگەندىلا ئەستايىدىل قۇلاق بەرگەنىدىم . ئەستايىدىللىقىمۇ بۇۋىساردىگە ئالاقىسى بولغانلىقتىن ئىدى . ھازىر بۇچىغا كەلگىنىمىزدە ، شاجۇمە : « مانا مۇشۇ بۇچىنىڭ بازىرى » دېگىنىدە ، بۇ يېزا قەشقەردىكى ئاۋات ـ كۆجۈم يېزىلاردىن ھېچنېمىسى بىلەن ئۇستۇن ئەمەسلىكىگە دىققەت قىلدىم . ھۆسنى ، كۆجۈملۇكى ، باغ ۋە ئېتىزلىرى بەشكېرەم ، سەمەن ، قوغان ، شامالباغ ۋە دۆلەتباغدەك شەھەر ئەتراپىدىكى

يېزىلارغا يەتمەيتتى . بىراق ، ماڭا بۇ يېزا بۇۋىسارىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئېلىشقا سەۋەبچى بولغانلىقتىن ، مەن بىلىدىغان ھەممە يېزىلاردىن ، بەلكى مەن بىلىدىغان ، ئىسمىنى ئاڭلىغانلا ئەمەس ، بىلمەيدىغان ، ئاڭلىمىغان بارلىق يېزىلاردىن قىممەتلىك ئىدى . ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى يىغاندىمۇ بۇ چىغا يەتمەيتتى .

بىز نامى بازار دېيىلگىنى بىلەن بازارغا خاس ئالاھىدىلىكى يوق بىر ناۋايخانا ، بىر تاقىچىنىڭ دۇكىنى ۋە چايخانا ئورۇنلاشقان تۆت كوچىنىڭ توغىنىدىن ئۆتتۇق . كۈن چۈش بولۇپ قالغاچقىمۇ يوللاردا ئادەم يوق ئىدى . كەچكۈزنىڭ قوناق پىشۇرىدىغان دىمىقى ئۆتۈپ كەتكەن ، شۇنداقتىمۇ كۈن ئوبدانلا ئىسسىتىپ ، دوللارنى قورۇپ تەر چىقىراتتى . شاجۇمە مېنى باشلاپ يولدىن تار ، ئىككى تەرىپى قويۇق جىگدىلىك ، قۇمساز بىر ئارىلىقتىن يۇردى . بىرەر يۈز قەدەمدىن ئارتۇقراق مېڭىپ ، ئۇچ - تۆت مو كەلگۈدەك ، ئۇجمىلا تىكلىگەن بىر دائىرىگە كىردۇق . ئاندىن سولغا بۇرۇلۇپ ، ئىككى تەرىپىگە ئېرىق چېپىلىپ ، ئىچ تەرىپىگە تېرەك ، تېشىغا جىگدە قويۇلغان ، كۈن چۈشمەيدىغان ، شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك ، سۇ سېپىلگەندەك نەمخۇش تۇرغان يولغا چىقتۇق . يولنىڭ نېرىقى چېتى توققۇز پاخشىلىق ئەنجان تام بىلەن ئورالغان بىر ھويلىغا تاقىلاتتى .

— يېمىش خېنىمنىڭ ھويلىسى . . . ، — دېدى شا جۇمە پەس ئاۋازدا .

ھايال ئۆتمەي ئۇ كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلغان ھويلىنىڭ ئالدىدىكى بىر مو كەلگۈدەك سەيناغا چىقتۇق . ئەمدى ھويلىنى سىرتتىن ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى . ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئىككى قاناتلىق ، ئىككى ئاتلىق ھارۋا بىمالال كىرىپ - چىقالىغۇدەك كەڭلىكتە چوڭ ۋە ئېگىز ئىدى . دەرۋازا قېلىن شاللاردىن كىرىشتۇرۇلۇپ ياسالغان ، ئىككى يەردىن توغرىسىغا چەمبەر قېقىلىپ ، مۇشتۇمدىن كىچىكرەك يۇمىلاق مىخ گۈلگە ئوخشىتىلىپ قېقىلغان ، ئىككى قاناتقا ئۈدۈل تۆمۈر ھالقا بېكىتىلگەنىدى . دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تار ، كىچىك سۇپىچاق بار ئىدى . ئەنجان

تېمىنىڭ سىرتىغا شۇ سۇپىچاقتىن باشلاپ ، نېرىسىغا قاتارلاشتۇرۇپ تېرەك قويۇلغانىدى . تام ئېگىز بولسىمۇ دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىدىن گۈلدار خىشلاردىن نەقىش چىقىرىلىپ ياسالغان مەنزىرىنىڭ يېرىمى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . بۇلارغا قاراپ ، بۇ ھويلا بۇچىدىكى خېلىلا ھاللىق باي ئائىلىسىگە مەنسۇپ ، دېگەن تونۇشقا كەلگىلى بولاتتى .

— خېنىملىرىنىڭ دېرىكىنى قانداق ئالىمىز ؟ — سورىدى شا جۇمە قەدىمىنى توختىتىپ . ئۇ شۇ سۆزلەرنى دېگەندە ماڭا ئەمەس ، دەرۋازىغا تىكىلگەنىدى .

ماڭا بۇۋىسارە گويا مۇشۇ ھويلىدا ، ئاشۇ دەرۋازىنىڭ ئىچىدە بارەدەكلا تۇيۇلۇپ كەتتى . يۈرىكىم دۈپۈلدەپ ئۇرغان ، ئىچىمدە بىر نەرسە تىپىرلاۋاتقاندەك ھاياجانلانغان ھالدا :

— ئۆزىمزنىڭ يولى بويىچە ئىزدەپ باقارمىز . . . — دېدىم .

شا جۇمە گەپ - سۆز قىلمايلا دەرۋازىغا قاراپ ماڭدى ، مەنمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتىم ئۇ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا توختاپ ، گېلىنى قىرىپ قويدى ۋە شۇنداق بولسىمۇ خىرىلداپ چىقىدىغان ئاۋاز بىلەن :

كەلدىم ئىشكىڭگە ، ھەق ، شەھىدۇئىللاھ ،
سىغىندىم مەدەتكار بولار دەپ ئاللاھ ،

دەپ ئوقۇشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئاخىرىغا تىترەك ئاۋازىم بىلەن مەنمۇ قوشۇلۇپ ، ئېيتىشقا باشلىدىم :

تىلىمەك ئەمەستۇر مەقسىتىم دۇنيا ،
ئەرزىمنى ئاڭلىساڭ بەس ، ئىللاھ - بىللاھ .
كۆرسەتكىن جامالىڭ ، ئاچقىن پەرەنجە ،
قىلغىن مەن غېرىبنى ئالەمگە چوڭ شاھ . . .

ئۇللىپى نامەلۇم بولسىمۇ دەرۋىشلەر تىلەمچىلىك قىلغاندا ساپايە سوقۇپ ئېيتىدىغان بۇ بېيتلەرنى ياندۇرمىلاپ تەكرارلىغاندا ، يۈرىكىم ئويناپ كە-

تىۋاتقىنىنى سېزەتتىم . چۈنكى ، ئۇنىڭ مەزمۇنى شۇ تاپتىكى ئەھۋالىمغا ۋە مەنىۋى ھېسسىياتىمغا ئاجايىپ ماس كەلگەنىدى .

بىرگە ئىتلارنىڭ ھاۋىشى جاۋاب بولدى . شۇنىڭدىن كېيىنلا يەرنى قاتتىق باسقان قەدەم ئاۋازى ئاڭلىنىپ ، ئارقىدىنلا دەرۋازىنىڭ بىر قانىتى قىيا ئېچىلدى . ئورۇق ، ساقاللىق ، كۆزلىرىنى قېشى يېپىپ تۇرغان ، نىمكەشرەڭ كۆڭ شاپاق دوپپا كىيگەن ، ئەللىك ياشلاردىكى بىر كىشىنىڭ بېشىلا كۆرۈنۈپ :

— چۈش - پېشىنده تىلەيدىغان قانداق قائىدىسىز دېۋانىلەر - سىلەر ؟ — دېدى زەردە بىلەن . ئۇ « ش » تاۋۇشىنى تەلەپپۇز قىلغاندا كومايك چىشلىرى ئارىسىدىن شامال چىققاندەك تەسىر بېرەتتى ، — بازارغا بېرىش ھارامزادىلەر ، بولمىسا ئىتلارنى قويۇۋېتىمەن . . .

گەپ تۇگەر - تۇگىمەيلا دەرۋازا « گۇم » قىلىپ يېپىلدى ، لو-كىدان سېلىنغان ئاۋاز ئاڭلاندى ، قەدەم ئاۋازى يىراقلاشتى . ئەمما ، ئىتلارنىڭ غىڭشىشى بېسىقمىدى . شا جۇمە ئۇن - تىنسىز ماڭا قاراپ بىر-دەمدىن كېيىن :

— قانداق قىلدۇق ؟ — دېدى .

قانداق قىلىشنى مەنمۇ بىلمەيتتىم . بايا تىن دەرۋازىنىڭ يېپىلغان چاغدىكى ئاۋازى بىلەن « جىغ » قىلىپ كەتكەن يۈرىكىم ھېلىغىچە ئەنسىز سوقماقتا ئىدى .

— بۇلارنىڭ ، — شا جۇمە ھويلىنى بېشى بىلەن ئىشارە قىلدى ، — چاكار - خىزمەتكارلىرى ئارقىلىق سۇرۇشتۇرۇپ باقساق قانداق ؟ بۇرۇنمۇ مەن ئاشۇنداق چارىنى قوللانغانىدىم . . .

بېشىمنى لىڭشىتتىم . شا جۇمەمۇ مەندىن باشقا تەكلىپ چىقىشنى كۈتمەيتتى . ئۇ مېنى باشلاپ ، ئەنجان تەمىنى ياقلاپ چېپىلغان سۇسىز ئېرىقىنى بويلاپ يول ئالدى . بىز كۈنپېتىش تەرەپكە مېڭىپ ، ھويلىنىڭ دوقمۇشىغا كەلدۇق . ئالدىمىز قونىقى ئورۇۋېلىنغان تۆپتۇز ئېتىزلىق ئىدى . ئېتىز قىرىدىن سەل مېگىۋېدۇق ، ئالدىمىزدا باغ كۆرۈندى . باغ-نىڭ تېمى ھويلىنىڭ تېمى بىلەن تۇتاش ، ئەمما ، ئۇچ پاخسى كەم ، ئالتە

پاخسىلىق ئىدى . تامنىڭ ئۈستىدىن مېۋىسى تۈگىگەن ئۈرۈك ، شاپ-تۇللارنىڭ ئۇچى كۆرۈنەتتى . شۇلارنىڭ قاتاردا ئەمدىلەتىن شىرە يىغىۋاتقان ، كەچ كۈزدە پىشىدىغان ئەتشاپتۇل بىلەن تولۇپ سارغىيۋاتقان بېھى ۋە ئالمىلارمۇ كۆرۈنەتتى . بۇ بايىقى ھويلىنىڭ كەينىدىكى ، شۇلارغا تەۋە باغ ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى . شا جۇمەمۇ :

— يېمىش خېنىمنىڭ بېغى ، — دەپ تونۇشتۇردى .

باغنىڭ كەينى ئۈتتۈز موچە كەلگۈدەك قوغۇنلۇق ئىدى . پىلەكلەر قۇرۇشقا باشلىغان بولسىمۇ ئۇزۇپ ئېلىنمىغان تەكىيەك - تەكىيەك چوڭلۇقتىكى قىشلىق قوغۇنلار سايىدىكى تاشلاردەك ئوچۇق كۆرۈنەتتى . قوغۇنلار تولىسى ساپقىدا تۇرغۇزۇپلا تىكلەپ قويۇلغان بولۇپ ، زەي يەپ زىدە بولۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئاشۇنداق تۇجۇپلەنگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى .

— ئازراق ئاۋارە بولىدىغان ئوخشايمىز . . . ، — دېدى شاجۇمە قوغۇنلۇق بىلەن ئورۇلغان قوناقلىق ئارىلىقىدىكى ساتمىنى ئىشارەت قى-لىپ ، — قوغۇن ساقلايدىغانلاردىن سۇرۇشتۇرۇپ باقايلى .

ساتما يەرگە مىختا قېقىلغان تۆت كۆتەكنىڭ ئۈستىگە تاختاي ۋە پادىلاردىن ياسالغانىدى . قوغۇن ۋە كاۋۇنىڭ پىلەكلىرى بىلەن ئورالغان ساتمىدا يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ، ئۈستىگە مازلىرى تىتىلىپ چېقىپ تۇرغان ئۇزۇن پاختىلىق چەكمەن كىيىپ ، بېلىنى پىچانلار بىلەن باغلىۋالغان بىر بوۋاي ئولتۇراتتى . ئۇ بىزگە يىراقتىنلا نەزەر سېلىپ تۇرغان بولسا كېرەك ، يېقىنلاپ كېلىپ سالام بەرگۈچى ئاۋۋال سوراپ قالدى :

— بۇ يەر يول ئەمەستىغۇ دېۋانىخانلار ، سەپەر قاياققا ؟

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، — دېدى شا جۇمە ساتمىنىڭ ئالدىغا كې-لىپ ، — ئۆزلىرىگە خۇدا تەن ساقلىق ، قوغۇنلارغا شېكەر تەمى بىلەن مول - ھوسۇل ئاتا قىلغاي !

بوۋاي « ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام » دېدى - دە ، شاجۇمەنىڭ تىلىك-لىگىگ داۋامىغا پوزىتسىيە بىلدۇرمەيلا ساتمىدىن پەسكە چۈشتى . ئۇنىڭ

يەڭگىل ، چاققان ھەرىكىتى يېشىغا ئازراقمۇ مۇناسىپ كەلمەيتتى . يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى يەرنى مەزمۇت دەسسەيتتى . ئورۇقلىقىدىن قوناق شېخىغا ئوخشاپ قالغان بارماقلىرى قۇۋۇەتلىك بولۇپ ، ساتمىنىڭ بادرىلىرىنى مەھكەم قاماپ تۇتقانىدى .

— قوغۇنلارغا ھوسۇل ، بەرىكەت تىلىگەچ كېتەيلى ، دەپ كەلدۇق ، — دېدى شاجۇمە تەكرارلاپ .

— قۇرۇپ كەتسۇن بۇ قوغۇنلار ، ئۇلار خوجايىنغا تەۋە ، — دېدى بوۋاي كىمگىدۇر ئاچچىق قىلىپ ، — پېقىر بۇ يەردە قارانچۇق . قوغۇن يەمسىلەر ؟ — ئۇ توساتتىن تەكلىپ قىلدى .

— ئىلتىپاتلىرى . . .

بوۋاي قوناقلىق تەرەپتىن بىر سۇپرا كەڭلىكىدىكى يەرنى يالىڭياغ پۇتلىرى بىلەن سىپلاپ ، كىچىك بىر دائىرە ياسىدى . مەن شاجۇمەنىڭ كەينىدىن ئاشۇ دائىرىگە بېرىپ يۇكىنىپ ئولتۇردۇم بوۋاي ساتمىنىڭ ئىچىدىن قۇش ئالقانچىلىك چوڭلۇقتىكى تۇكلىرى چۈشۈپ كەتكەن بىر تېرىنى ئېلىپ سالدى . بۇنىسىنىڭ داستىخان ئىكەنلىكىنى قىياس قىلىش مۇمكىن ئىدى . ساتمىنىڭ تېگىدە قوغۇنلار قاتار ـ قاتار تىزىلغان بولۇپ ، بۇلارنىڭ نېمىشقا بالدۇر ئۈزۈلگەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى .

بوۋاي تاللىمايلا قولىغا يېقىن قوغۇندىن بىر ئالدى ، ساتمىغا قول ئۈزىتىپ ھۆل تۇرغان پىچاقنى ئېلىپ ، قوغۇننى پىچىشقا باشلىدى .

— سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردىراق يېرىم زاغرام بار ئىدى ، يەپ قويۇپتىمەن ، قۇرق قوغۇن بولسىمۇ بېقىڭلار ، — دېدى بوۋاي .

سۆزلىرىدىن بوۋاينىڭ كۆڭلى يۇمشاق ئادەم ئىكەنلىكىنى پەملەدىم . قارىغاندا ئۇ ئارقىلىق ئۈزىمىزگە كېرەكلىك خەۋەرگە ئېرىشەلەيدىغاندەك تۇراتتۇق .

— ئۆزلىرى بىر تىلىم ئېلىپ باشلاپ بەرسىلە . . . ، — دېدى شاجۇمە تەكەللۇپ بىلەن .

— بەھۇزۇر بېقىۋېرىڭلار ، — بوۋاي ساتمىغا قول ئۈزىتىپ ، يېرىمى يونۇپ يېيىلگەن بىر كاسا قوغۇننى ئالدى ، — بىمالال يەۋېرىڭلا ،

ماڭا مۇنۇ ئۆزۈمنىڭ يېتىدۇ .

قوغۇن سوغۇق ، تاتلىق ، گۆشى سەل قاتتىقراق ئىدى . قىشلىق قوغۇنلار ئاشۇنداق بولاتتى . كەچكۈزنىڭ ئاپتېپىنى يېسە ، ئاندىن مۇڭاپىق ھارارەت بىلەن ساقلانسا ، گۆشى تاكى شاپىقى قەغەزچىلىك نېپىزلىغانغا قەدەر يۇمشاپ باراتتى .

قوغۇن يەپ ئولتۇرغۇچە شا جۇمە قوغۇنلارنىڭ كىمگە قاراشلىق ئىكەنلىكى ، ھويلا باغنىڭ ئېگىسى توغرىسىدا چاندۇرماي سوراشتۇردى . بوۋاي تارتىشمايلا جاۋاب بەردى : ھويلا ، باغ ، قوغۇنلۇق ۋە ئەتراپتىكى قوناقلىقلارنىڭ ھەممىسى ، يەنە قايسىبىر توقايدىكى يەرلەر ، ئاللىقاندىق ئۆستەڭنىڭ ئايىغىدىكى بېدىلىكلەر بىرلا ئادەمنىڭ بولۇپ بۇ خوجايىننىڭ ئىسمى ھېكىم ياپسا ئىكەن . « ياپسا » ئادەم ئىسمى بولماي لەقەم ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى . بوۋاي سۆز ئۇرانىدىن ۋە خوجايىننىڭ لەقمىنى قوشۇپ ئاتىغىنىدىن قارىغاندا ، ھېكىم ئاتلىق بۇ ئادەمنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرەتتى . ئۇ خوجايىنى توغرۇلۇق گەپ قىلغاندا كىرپىكسىز كۆز-لىرىنى ئاچچىق بىلەن قىساتتى ، ئۇرۇق ، قىرىلمىغان ئاق ساقاللىق يۈزىنىڭ مۇسكۇللىرى تارتىشىپ ، قانسىز نېپىز لېۋىنى ھەمراپ رەپ قويۇاتتى . ئۇ كىملىكىمزگە قىزىقمىغان بولسىمۇ ، شاجۇمە گەپ ئارىلىقىدا ئۆزىمىزنىڭ يۇرت كېزىپ دەرۋىشلەردىن ئىكەنلىكىمىزنى ، بۇ يۇرتتىن بۇرۇنمۇ ئۆتكەنلىكىمىزنى چاندۇرماي قىستۇرۇپ ئۆتتى . ئۇنىڭ بۇ قىستۇرۇشمۇ ئەسلى مەقسەتكە خىزمەت قىلدىغان رولنى ئويناندى .

— قايسى يىلى ئىكەنلىكى ئېسىمدە يوق ، بىر يىللىرى مۇشۇ قو-رۇدا ئاغرىپ ياتقان يېمىش خېنىم ئىسىملىك بىر زاتنىڭ نەزىرىگە داخىل بولغانىدىم ، — دېدى شا جۇمە ماڭا بىلدۈرۈپ ـ بىلدۈرمەس كۆز قىسىپ قو-يۇپ ، — شۇ چاغدا ئەل كېزىپ دەرۋىشلەردىن بىر مۇنچىمىز ئۇ خېنىمنىڭ سەدىقىسىگە ئېرىشكەنىدۇق ، كېيىن ئاڭلىسام ساقىيالماي ۋاپات بوپتىمىش . . . ھە ، بۇنىڭغا خېلى يىللار بولغان كونا گەپ . . .

— شۇنداق ، كونا گەپ ، — تەستىقلىدى بوۋاي ، — يېمىش خېنىمنىڭمۇ قولى ئوچۇقلاردىن ئەمەسلىكى ھەممىگە ئايان . ئەمما ،

هەرھالدا مۇنۇ ھېكىم ياپسادىن ئوبدانراق ئىدى ، مەزلۇم كىشى ئەمەسمۇ ؟

— ھېكىم ياپسا دېگەنلىرى ئۇ خېنىمنىڭ كىمى بولىدۇ ؟

— چوڭ ئىنىسى ، ئۇ بىر تۇغقانلار ئىچىدىكى ئەڭ كۆكەمە ، بەشەم ، ئۇششۇقى . . .

— يېمىش خېنىمنىڭ ۋەجى ئىنىسىغا قاپتىكەن - دە ؟ — شاجۇمە مەقسەتكە يەنمۇ يېقىنلاپ كەلدى ، — پ بالا - چاقلىرى يوق ئىكەن - دە ؟

بۇۋاي ھېچنېمىنى چۈشەنمەيلا بىزگە كېرەكلىك ئۇچۇردىن مەلۇملۇق بېرىشكە باشلىدى :

— بۇ يەردىكى ھويلا ، باغ - ئارام ، يەر - زېمىنلەر يېمىش خېنىمنىڭ ئاتا - ئانىسىدىن قالغان ، ئۇنىڭ ئېرى بىر نەچچە يىل ئىلگىرى يېمىش خېنىمنىڭ ئۆلۈمى بىلەن تەڭلا قەشقەر شەھىرىنىڭ قازىخانا مىرزىلىقىدىن يىقىلدى . ئۇلارنىڭ بىر قىزى بولىدىغان ، باشباشتاقلىق بىلەن تاپىتىن چىقىپ بىر جەللىگۇر قىمارۋاز بىلەن ئۆيدىن قېچىپ كېتىپتىكەنمىش ، — بۇۋاي شۇلارنى دەۋاتقاندا يۈرىكىم قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلۇپ ، ئۆزۈمنى تەستە بېسىپ ئولتۇردۇم ، — قىزنىڭ ماجىراسى يېمىش خېنىمنىڭ كېسىلىنى بىر ياقلىق قىلىپ قويىدى . خېنىم تۇڭقېپ ، ئېرى مىرزىلىقتىن چۈشۈپ ، بۇ ئائىلە ھەم نومۇسقا قالدى ، ئابرويى بىر تىيىن بولدى ، ھەم ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئارىسىدا ۋەج تالىشىپ ، جېدەل قۇرۇماي تۇزۇپ كەتتى . ئاڭلىساق مىرزام تۆت يىل ئىلگىرى ھەج قىلىمەن ، دېگەن باھانە بىلەن ھىندىستانغا چىقىپ كەتكەنمىش ، جىمى تەئەللۇقات ، ھويلا - ئارام ، يەر - زېمىنلىرىنى ئېرىنىڭ مالىغا ئايرىۋاشلاپ ، قىزىغا ھېچ نەرسە بەرمەپتۇ . . . دېگەندەك گەپلەر كۆپ . خەقلەر نېمىلەرنى دېمەيدۇ ، بەلكىم راستتۇر ياكى ئېپقاچتى گەپلەردۇر . . .

— قىزنى بىللە ئەكەتمەپتىكەن - دە ؟ — بېشىمدىن سوغۇق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك ئەندىكىپ سورىدىم .

— ئەكەتمىگەنمىش ، بەزىلەر : قىزى بارغىلى ئۇنىماپتۇ ، دەيدۇ ؛

بەزىلەر : دادىسى ئۆز ئابرويىنى تۆكۈپ شەرىئەتتىن چەتلىگەن قىزىدىن چېنىپ ئەكەتمەپتۇ ، دەيدۇ . ئىشقىلىپ ، گەپ جىق . بىزنىڭ خوجايىن ئۇ قىزنىڭ تاغىسى بولسىمۇ كارى يوق . يەنە بىر تاغىسى خەۋەر ئېلىپ ئۇرارمىش . ئۇ ئىنىسى مۇنۇ بىزنىڭ خوجايىن بولغان ئاكىسى بىلەن باردى - كەلدى قىلىشمايدۇ ، شۇڭا بىزمۇ ئەھۋالىنى جىق بىلمەيمىز . . .

ماڭا جىق ئەھۋالنىڭ نېمە كېرىكى ؟ بۇۋىسارىنىڭ دادىسى بىلەن ھىندىستانغا كەتمەي ، شەھەردە قېپقالغانلىقىنىڭ ئۆزىلا ئەڭ چوڭ ئۇچۇر ئىدى . دېمەك ، ئۇ شەھەردە ! شەھەرنىڭ قايسىبىر كوچىسى ۋە قاندىقتۇبىر ھويلىسى ئىچىدە !

— يېمىش خېنىمنىڭ ھېلىقى باشباشتاق قىزى شەھەرنىڭ قايسى تەرىپىدىدۇ ؟ — شاجۇمە كۆڭلۈمدىكىنى تېپىپ سورىدى .

— بىلمىدۇق ، بىز چاكار خەق ، باي بېگىم ، قۇشناچ خېنىملارنىڭ ئىدە يۈرۈپ ، نەدە تۇرىدىغىنىنى قانداق بىلەلەيمىز ؟ — دېدى بۇۋاي چىگىشلىشىپ كەتكەن ئاپئاق ساقلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ تۇرۇپ ۋە بىردىن ئۇ شا جۇمە بىلەن ماڭا يېڭۇاشتىن قىزىقىپ نەزەر سېلىشقا باشلىدى . بىزنىڭ ئۇ ياندىن - بۇياندىن گەپ سوراپ ، ئاخىر قىزنىڭ ئەھۋالىغا قىزىققانلىقىمىز ئۈنىڭ گۇمانىنى قوزغىدىمۇ قانداق ، ئۆزىچە بىر نېمىدىن قىسلىغاندەك ئىپادىنى كۆرسىتىپ ئورۇنسىز قىمىرلىدى ، مۆكچەيدى ، كېيىن قەددىنى رۇستلاپ ، ئەتراپتا بىر قارىۋېتىپ نەزەرىنى چىرايىمدا توختاتتى .

— مۇنۇ دۇخانىخان ياش تۇرۇپ بۇ كوچىغا كىرىۋاپتىغۇ ؟ — دېدى ئۇ مېنى ئېڭىكى بىلەن ئىشارەت قىلىپ ، شا جۇمەگە قاراپ .

— بۇياق خوتەندىن ، — شاجۇمە ئالدىراپ ئىزاھات بەردى ، — بەتتە سەككىز يېشىدىن تارتىپ يېتىم ۋە دەرۋىشلەر توپى ئىچىدە . شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، بېشىدىكى خيالىرىمۇ ساق ئادەملەرنىڭكىدىن خېلى بەك بەلتە . . .

بۇۋاي قانچىلىك ئىشەنىدى ، بىلگىلى بولمايتتى . ئەمما ، شا جۇمەنىڭ بقىنىنى بىلىنەرلىك جەينەكلەپ قويدۇم . شا جۇمە رۇسلىنىپ

يۇكۈندى ۋە قوللىرىنى دۇئاغا ئاچتى :

— مېھماندار چىلتقلىرى ئۇچۇن ، شېكەردەك قوغۇن ۋە ئۇنىڭدىنمۇ تاتلىق سۆھبەتلىرى ئۇچۇن ھەشقاللا ، قېنى دۇئا قىلىپ بەرسىلە . . .

— قېنى ، قېنى . . . ، — بوۋاي تەكەللۇپ قىلدى ۋە ماڭا يەنە بىر قاراپ قويدى .

شاجۇمە سوزۇپ ئولتۇرمايلا « بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىم » دەپ ئۇنلۇك باشلاپ قالغان دۇئانى ئىچىدە ئوقۇپ يۇزىنى سىلىدى ، يەنە بىر قېتىم رەھمەت ئېيتىپ ئورنىدىن تۇردى . مەنمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تۇردۇم . بوۋاي مۇرىسىنى قىسىپ :

— قورۇق قوغۇن بولۇپ قالدى ، — دەپ ئۆزۈر سورىدى .

شاجۇمە « ھېچقىسى يوق ، كايىمىسلا » دېگەندەك رەسمىيەت سۆزلىرى بىلەن خوشلاشتى . بىر كەلگەن يولىمىز بىلەن يانماي ، ئېتىزلارنى ئارىلاپ خېلى ۋاقىت ئۇنچىقماي ماڭدۇق . يېڭا بازىرىدىن ئۆتۈپ ، شەھەر يولىغا چۈشكەندىن كېيىنلا ئۇ باشلاپ ئېغىز ئاچتى :

— بوۋاي بىر نېمىدىن شەكىلەندى ، دەپ ئويلاملا ؟ — سورىدى ئۇ ماڭا بۇرۇلۇپ قارىمايلا . مەن « شۇنداقراق ئويلىدىم » دېگەندىن كېيىن ئۆزىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزدى ، — بىر قارىماققا شۇنداقتەك تۇيۇلىدۇ . ئەما ، مەن ئۇنى ئادەتتىكىچىلا ، بىر ياش يىگىتنىڭ دۇئانە بولۇشىغا ئەجەبلىنىپ سورىدى ، دەپ قارايمەن . ئۇ سىلىنى ھەرگىزمۇ يېمىش خېمىنىڭ قىزىنى يولدىن چىقارغان « جەللىگۇر » ، « قىمارۋاز » نىڭ ئۆزى ، دەپ ئويلىمايدۇ . . .

ماڭا ئۇنىڭ قانداق ئويلىشى ئەھمىيەتسىز ئىدى . ئەڭ مۇھىمى ، بۇۋىسارەمنىڭ قەشقەر شەھەرىدە بار ئىكەنلىكىنى بىلۈۋالغانلىق بولدى . گەرچە ئۇ شەھەرنىڭ قەيىرىدە تۇرۇۋاتقانلىنى يەنىلا مەلۇم بولمىسىمۇ ، شەھەردە بولسىلا تېپىشقا ئىشەنچىم بارىدەك غەيرەتكە كەلگەندىم . شاجۇمەنىڭ ئۇمىد ۋە ئۇمىدسىزلىكىنى تەڭ تارقىتىدىغان ، ياكى ئالماشتۇرۇپ تارقىتىدىغان ئۆزۈندىن ئۆزۈن مۇلاھىزىلىرى توختىغاندىن كېيىن ئۆز پىكرىمنى ئىشەنچ بىلەن قىسقىلا بىلدۈردۈم :

— ماڭا ، ئەڭ مۇھىم مەسىلە ھەل بولدى يەنى بۇۋىسارىنىڭ قەشقەردە بارلىقىنى ئۇقتۇق . تېپىش بولسا قېيىن ئەمەس ، دەيدىغان خىيال كېلىۋالدى .

— بىز بۇرۇنمۇ ئۇنى قەشقەردە بار ، دەپ ئىشەنگەن ئىدۇققۇ ؟ — شا جۇمە تەۋرىنىش ئۇرۇقىنى چاچاتتى ، — ئاشۇنداق ئىشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈنلا قەشقەرگە ھەشەم بىلەن كەلمىدۇقمۇ ؟

— ئەمما ، ئۇ ئۆز ئۆيىدە يوق بولۇپ چىقىپ پەيكارىمىزنى ئۈچۈرۈغاندى . . .

— ھازىر ئۆز ئۆيىدە تېخىمۇ يوق ، ھەتتا ئۇنىڭ ئۆز ئۆيىمۇ يوق ، — شاجۇمە مېنى سالپايتىپ ـ بوشاشتۇرۇپ يېڭى شۇبھىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغىلى تۇردى ، — قەشقەردە ئون ئالتە مىڭ ئۆيلۈك ئادەم بار ، دېيىلىدۇ . ئون ئالتە مىڭ ئۆيدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئۈچتىن ئادەم بار دېسەك ، تارغىنا شەھەردە قىرىق سەككىز ـ ئەللىك مىڭ ئادەم بار ، دېگەن گەپ . ئىشكىمۇ ئىشىك تىلەمچىلىك قىلىش ۋاستىسى بىلەن تاپالامدۇق ؟ بىزگە سەدىقە بېرىشكە خېنىمنىڭ ئۆزى چىقسىغۇ تاپارمىز ، چاكارلىرىنى ، دېدەكلىرىنى چىقارسىچۇ ؟ قەشقەرنىڭ بەزى ھويلىلىرى ئۈچ ، ھەتتا تۆت قانات ئەمەسمۇ ؟ سىلىنىڭ خېنىملىرىدەك كاتتا زاتلاردىن تاشقىرىقى ھويلىغا ئاياغ باسماي ئۆمرىنى ئۆتكۈزىدىغانلار تالاي ، دەپمۇ ئاڭلىغانمەن . . .

شا جۇمە توغرا ئويلىغان ۋە ئەقلگە مۇۋاپىق مۇلاھىزە قىلىۋاتاتقىنى . ئۇنىڭ كۆرسەتكەن دەلىللىرىگە قارىشى رەت قىلغۇدەك ئاساسىم يوق ئىدى .

— ئۇنداقتا . . .

— ئۇنداقتا ، بىز خېنىملىرىنىڭ ھېچ بولمىغاندا ئولتۇرۇۋاتقان كوچىسىنى ، مەھەللىسىنى بولسىمۇ بىلىشىمىز كېرەك ، — دېدى شاجۇمە ئويچانلىق بىلەن ، — بۇنى بىلىش ئۇچۇن ئۇنىڭ چوڭ تاغىسى ھېكىم ياپىسىنىڭ قولۇپىنى ئېچىشىمىز كېرەك . ھازىرچە ، ئىككىمىزنىڭ بۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ چاكارلىرى بىلەنمۇ بەھۇزۇر گەپلەشكىلى بولمايدىكەن . بۇ ئىشنى

پۇختىراق ئويلىشايلى . . . ئالەمدە تۇگۇچىنى يەشكىلى بولمايدىغان چىگىش ناھايىتى ، ناھايىتى ئاز . . .

شۇنىڭدىن كېيىن شاجۇمە ئالەم ۋە قارىمۇ قارشىلىقلار ، چېگىشلەر ، ئۇلارغا روبىرو تۇرغان بىرلىك ۋە يېشىملەر توغرىسىدا پەلسەپىلىك نۇتۇقنى باشلىدى . مەن تا شەھەرگە كەلگۈچە لام ـ جىم دېمەي ئاڭلاپلا ماڭدىم . ئەمەلىيەتتە ئاڭلىغاندەك ماڭدىمۇ ، قۇلىقىمغىمۇ گەپ كىرمەي ، بۇۋىسارىنى تېپىشنىڭ مۇرەككەپلىشىپ كېتىشى بىلەن ئېغىرلاشقان مەنىۋى يۈكىنىڭ ئاستىدا ئېزىلىپ كەلدىم .

مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان سەپىرىمىزنى مۇۋەپپەقىيەتكىمۇ كىرمەيدىغان ، لېكىن مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككىمۇ تەۋە ئەمەس ، دېگەن مۇجمەل خۇلاسە بىلەن يەكۈنلىدى . بۇۋىسارىنىڭ خەۋىرىنى ئېلىۋالغانلىق مۇۋەپپەقىيەت ئىكەن ، نەدە تۇرۇۋاتقىنىنى بىلەلمەسلىك ھازىرچە كۆڭۈلسىزلىكنى تۇغدۇرىدىغان غەشلىكنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقىنى بىلەن كوچىمۇ كوچا ، مەھەللىمۇ مەھەللە سۈرۈشتە قىلساق ھامان تاپقىلى بولىدىكەن .

ـــ ئىككىلىرى تىلەمچىلىكنى باھانە قىلىپ كوچىمۇ كوچا سۈرۈشتۇرۇشسىلە ، ـــ مۇھەممەت ئاقچى شۇنداق دېدى ، ـــ پېقىر ئۆزۈمنىڭ ھۇنىرىنى ئىشقا سېلىپ ، ئىچكىرى ھويلىلارنى كۆزىتىمەن . . .

ـــ لازىمىم چىقىپ قالسا ، خوتۇن كىشى بولغاندىكىن مەنمۇ ئىزدىشىپ بېرىمەن ، ـــ چولپانخان سەرگۈزەشتلىرىمدىن خەۋەردار بولۇپ قالغان ، شۇ تاپتا ئۇمۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ ، ياردەم قىلغۇسى بارلىقىنى ئېيتىپ ئېيتتى .

شاجۇمە ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى يول بويى ماڭا ئېيتقان ئاساسلار بىلەن رەت قىلىۋەتتى ۋە يەنە مۇنداق دەپ ئاگاھلاندۇردى :

ـــ سەل ـ پەل ئاشكارا ھالەتتىكى ئىزدەش ھېچ بولمىسا بىر ئىكىلەننىڭ بېشىدا خەۋپ تۇغمىنى چۆرۈيدۇ . مىر بىلال قارىنىنى قەشقەر دوتىيى تۇتۇشنى بىكار قىلغىنى يوق ، ـــ ئۇ ماڭا قاراپ قويدى ، ـــ شۇنىڭ بىلەن تەڭلا خېنىم تەرەپ ۋە ئۇنىڭ شەخسى ئىسمىمۇ شەھەرگە

داڭلىق . . . بۇ ئىشنى پۇختا ، چاندۇرماي ھەل قىلىش ئۈچۈن باشقا ، ئەپلىكرەك چارە تېپىشىمىز كېرەك . . .

مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان بىر ـ بىرىگە ، ئاندىن ماڭا ، ئاخىرىدا شا جۇمەگە قاراپ ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇلارنىڭ قارىشىدا « قېنى ، قانداق چارە بار ؟ » دېگەن مەنە ئۇچقۇنلايىتتى . مەن شاجۇمەنىڭ يول بويى ۋە ھازىر تەكرارلىغان « باشقا چارە » ھەققىدە ئانچە ـ مۇنچە ئۆز خىيالى بار ، دەپ گۇمانلاندىم . ئۇ « باشقا چارە » كاللىسىدا پىشىپ يېتىلمىگەنلىكى ئۈچۈنلا ئاشكارا قىلمايۋاتقاندەك بىلىنەتتى .

ـــ بۇگۈنچە ئۇخلايلى ، ۋاقىت يېرىم كېچە بولۇپ كەتتى . . . ، ـــ دېدى شا جۇمە ھېچكىمگە قارىمايلا تەكىيگە يانپاشلاپ ، ـــ ئاللاھ ئىگەم كېچىلەپ ياخشى ئەقىل بېرىپ قالار ياكى قايسىبىرىمىزنىڭ چۈشىدە بېشارەت قىلار . . .

چولپانخان ئىچكىرىگە ئۆز خانىسىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن قالغان ئۈچىمىز يېتىپ قالدۇق . مۇھەممەت ئاقچى پاتلا ئۇيقۇغا غەرق بولۇپ ، يېنىك خورىكىدىن يەلكەن ياسىدى . بۇگۈن پۈتۈن بىر كۈن يول ماڭغانلىقتىن جىسمانىي جەھەتتىكى ھېرىش ۋە بۇۋىسارىنى ئىزدەشتە كېلىپ چىققان يېڭى مۇرەككەپچىلىك تەسىرى بىلەن پەيدا بولغان روھىي جەھەتتىكى ئېزىلىش مېنى كېرەكتىن چىقارغان بولسىمۇ تاڭ ئاتقۇچە ئۇيقۇ يېقىن كەلمىدى . بەدەنلىرىم لايدەك بوشاشقان ، كۆزۈم ئۇيقۇ تەسىرىدىن ئېچىشىپ ئاچقىلى بولمىغۇدەك يۇمۇلاتتى . ئەمما ، خيالىمدا بولسا چارە ـ ئامال ئىزدەش ھەلەكچىلىكى تىنىم تاپمايتتى . ھەرخىل خىيالىرنى ، ئامالىرنى ئويلاپ باقاتتىمۇ ، بىر پەستىن كېيىنلا بۇ چارە ـ ئامالىرنىڭ كاۋىكى چىقىپ قالاتتى . ئاندىن بېرىپ ياقاراملىقتا تەۋەككۈلچىلىك قىلىش ياكى ئۆيمۇ ئۆي تىلەمچىلىك قىلىش يولىنى ئېشىپ قالاتتى . شا جۇمەنىڭ ئۇخلىغان ـ ئۇخلىمىغانلىقىنى ئايرىۋالغىلى بولمايتتى . ئۇ بەزىدە ئوگىدىمۇ كېچىسىدىكىدەك يەڭگىل پۇشۇلداپ ئۇرۇلمەي ، قىمىرلىماي سائەتلەپ ياتالايتتى .

تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالغان بولسام كېرەك ، ئويغانغان چېغىمدا

چۇش بولۇپ قالاي دېگەنىدى ، قارىداپ كەتكەن تۆگلۈكتىن قۇياش توپتوغرا كۆزۈمگە ئۇدۇللاپ نۇر چاچاتتى . ئاۋازى تۆگمەننىڭ ئۇنىدىن قېلىشمايدىغان دەرىجىدە كۈچلۈك بولغان چۆنىلارنىڭ غاژ ـ غۇژلىرىمۇ ئۇيقۇمغا تەسىر كۆرسىتەلمىگەنىدى . ئىچكىرىكى ئۆينىڭ بۇسۇغىسىدا ماگا ئارقىسىنى قىلىپ چولپانخان ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ جىمجىت ئولتۇرۇشىغا قارىغاندا نېمىلەرنىدۇر خيال قىلىپ ، شۇ خيالىلىرى بىلەن يالغۇزلۇقنى ئاۋۇندۇرۇۋاتقانلىقى شۇبھىسىز ئىدى .

مەن چاندۇرماسلىققا تىرىشىپ ، ئورنۇمدىن كۆتۈرۈلۈپ ئولتۇرۇۋالدىم . لېكىن ، كىگىز ئاستىدىكى بورا شىرىقشىغىنىدىن چولپانخان قىيا بۇرۇلۇپ ماگا قارىدى ۋە كۆگۈلسىز ھىجىيىپ :

ـــ قاتتىق ئۇخلاپ كەتتىلە . . . ـــ دېدى .

ـــ ئۇلار قېنى ؟ ـــ شاجۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچىنى سوردىم .

چولپانخان ئورنىدىن تۇرۇپ سۇپىنىڭ تاشقىرىقى ئىشىككە يېقىن گىرۇپكىدە ئولتۇردى ۋە ئاندىن جاۋاب بەردى :

ـــ ئاش ۋاقتىغىچە بىر نېمىلەرنى دەپ مەسلىھەت قىلىشتى . سىلىنى ئويغانسا مەسلىھەتىمىزنى سەمىدىن ئۆتكۈزىمىز ، دەپ خېلى ئولتۇرۇشتى . كېيىن « ئۆزىگە تەئەللۇق ئىش ، رەت قىلمايدۇ » دېيىشىپ بازارغا چىقىپ كېتىشتى .

ئۇلارنىڭ « ماگا تەئەللۇق ئىش » توغرىسىدا مەسلىھەت قىلىشى مېنى قىزىقتۇرسىمۇ ، ھازىر بۇنى بىلىش مۇمكىنچىلىكى بولمىغانلىقتىن قاتتىق ئۇخلاپ كەتكىنىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئىچىمدە كايىدىم . چولپانخان ماگا ئېلىپ قويۇلغان نان ـ چايلارنىڭ بۇ ئۆيدىكى بىرىنبىر تەكچىدە ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىلدى ، يۈزۈمنى يۇيۇشۇم ئۈچۈن سۇمۇ تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ، بۇلۇڭدىكى جوغىسى سۇنۇق ئىشىرىقنى كۆرسەتتى . يۈزۈمنى يۇيۇپ چاي ئىچىپ بولغۇچە ئەس ـ يادىم شا جۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ « مەسلىھىتى » بىلەنلا قالدى . ئۇلارنىڭ مېنى ئويغاتماي ، ياكى ئويغىنىشىمنى كۈتمەي ، ماگا ھېچ نېمە دېمەيلا چىقىپ كەتكىنىگە قارىغاندا ئەقىلگە مۇۋاپىق بىر پىلان تېپىشقىنىدا گۇمان يوق

ئىدى .

ـــ ئۇلار قاچانراق كېلەر ؟ ـــ سورىدىم دۇئادىن كېيىن .

چولپانخان بىلمەيدىغانلىقىنى ئۇلار بۇ ھەقتە ھېچ نېمە دېمىگەنلىكىنى ، ئۆزۈم ئويغانغۇچە ئويغاتماسلىقىنى ئېيتقانلىقىنى يەتكۈزدى . ئۇلارنىڭ بىردىنبىر تاپىلىغىنى ، بىر ياقتا چىقىپ كەتمەي ئۇلارنىڭ قايتىشىنى ساقلاپ تۇرۇشۇم ئىكەن .

كۆگۈلۈم ئۆيگەن ھەم ئىچىم تىتىلدىغان ھالدا ئۇ تېپىشماقتا قىزىققانسېرى ۋاقىت ئۆتمەيۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . بەختكە يارىشا ، ئۇ ئىككىلەن پېشىنگە ئەزەن ئېيتىلىۋاتقان مەھەلدە قايتىپ كەلدى . ھەر ئىككىيلەننىڭ قولتۇقىدا بىردىن بوخچا بار ئىدى . چىرايىغا قارىغاندا ئۆزلىرىدىن قانائەتلەنگەنلىك ۋە كېيىنكىسىگە ئۈمىدۋارلىق بەلگىسى چىقىپ تۇراتتى .

ـــ بىز سىلىدىن روخسەتسىزلا بىر تەۋەككۇلچىلىككە بەل باغلاپ ، ئۇنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ بولدۇق . پىسەنتلىرىگە سىغامدىكىن . . . ـــ دېدى شاجۇمە ئولتۇرغاندىن كېيىن .

ئۇنىڭ كۆزىدىن مۇغەمبىرانە كۈلكە ياغاتتى . خۇددى شۇنداق كۈلكە مۇھەممەت ئاقچىنىڭ كۆزىدىمۇ بار ئىدى . قىزىقشىم ئەۋجىگە چىقىپ ، شۇنداق دېدىم :

ـــ سىلىنىڭ پىلان ـ مەسلىھەتلىرى ماگا پايدىدىن باشقا نېمە بەرەر ؟ قېنى ، مېنى تەقەززا قىلماي ئېيتىۋەرسىلە . . .

شاجۇمە بۇ « تەۋەككۇلچىلىك » نى ئېيتقىنىدا ھەيران بولغىنىمدىن نېمە دېيىشىمنىمۇ بىلەلمەي قالدىم . ئۇنىڭ پىلان مۇنداق ئىدى :

ھىندىستانغا چىقىپ كەتكەن ئابلەھەت مىرزام يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قېرىپ ، ھالسىزلىنىپ يالغۇزلۇقنىڭ ، مۇساپىر چىلىقنىڭ ۋە يەنە باغرى تاشلىق قىلغانلىقنىڭ دەردىنى تارتىپ ، ۋەتەنپەرۋەر ، تۇغقانپەرۋەر بولۇپ قالىدۇ . قايتىپ كېلەي دېسە تەن ـ سالامەتلىكى يول قويمايدۇ : قېرىپ ، ئاجىزلاپ كەتكەن بەدىنى ئۇزاق يولنىڭ جاپاسىغا بەرداشلىق بېرەلمەسلىكتىن ئەنسىرەيدۇ . ئىككى ئوتنىڭ ئارىسىدا قالغان مىرزام خو-

تۇنى تەرەپ بولسىمۇ تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بار ھېكىم ياپسانى يادىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭغا خەت يازىدۇ . مىرزامنىڭ ھېكىم ياپسانى ئەسكە چۈشۈرۈشى يەنە بىر مەقسەت ئۈچۈن ، يەنى قىزى بۇۋىسارىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن ئەنسىرىگىنى ، ئۇ چۈرىنى ئالالمىغىنى ، بىللە ئېلىپ چىقىپ كەتمەگەنلىكىنىڭ پۇشايمىنى دىلىنى ئەزگىنى ئۈچۈن ، ھېكىم ياپسا بۇۋىسارە خېنىمنىڭ تۇرغان يېرى ، ئولتۇرۇۋاتقان ئۆيىنى بىلىدۇ . ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋىرى بار ، ئابلەت مىرزامنىڭ خېتىنى ئالغاندىن كېيىن ، شۇ خەتنى ئېلىپ كەلگۈچى ئىككى كىشىگە بۇ يەردىكى تۇغقانلارنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىشى ، بولۇپمۇ بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئۇچۇرىنى ، ھال ـ كۈنىنى ، ئادرېسىنى ئېيتىپ بېرىشى كېرەك . سودا ئىشى بىلەن ھىندىستانغا يەنە باراقچى بولغان بۇ ئىككىيلەن ئىگىلىگەن ئەھۋاللىرىنى ئۇ يەردە خەۋەر كۈتۈپ تەقەززا بولۇۋاتقان ئابلەھەت مىرزامنىغا يەتكۈزۈپ ، ئۇ زاتنى خاتىرجەم قىلىدۇ ۋە خۇدا يولىدا ساۋابقا ئېرىشىدۇ . . .

شۇ تاپتىكى روھى ھالىتىمگە ماس كەلمىسىمۇ كۆلۈپ تاشلىدىم . شاجۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچىمۇ كۈلۈۋېتىشتى . چولپانخانىلا ئىشىنىڭ ئۈجۈر ـ بۇجۇرىدىن تەپسىلىي خەۋىرى بولمىغاچقا ئەجەبلىنىش ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ قويدى .

ـــ ھىندىستاندىن كەلگەن ۋە پات يېقىندا قايتماقچى بولغان ئىككى سودىگەرنىڭ رولىنى بىز ئىككىمىز ئالىمىز ، ـــ دېدى شاجۇمە ئىشەنچ بىلەن كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ ، ـــ سودىگەرلەرگە ئوخشىشىمىز ئۈچۈن كىيىم ـ كېچەك ، سەللە ۋە بويۇق ، زىبۇزىننەتلەرنىمۇ سېتىۋېلىپ كەلدۇق . قانداق تەۋەككۈلچىلىك قىلىپ باقامدۇق ؟ مەخسۇس خەتتاتلارغا خەتنىمۇ يازدۇردۇق . . .

ئۇنىڭ سۆزلىرى مېنى ھاياجانغا سېلىپ قويدى . ئۇ دېگەن پىلاننى ئورۇنداش ھەقىقەتەن تەۋەككۈلچىلىك قىلىش ئىدى . لېكىن ، ھازىرقى ئەھۋالدا بۇۋىسارىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئېلىش ئۈچۈن ئاشۇنداق قىلىشلا ھەم ئوبدان ، ھەم ئىشەنچلىك چارە ئىدى . ھەر ئىككىلىمىز

سودىگەر چىلىك قىلىپ باقمىغان بولساقمۇ ، شا جۇمە ھىندىستان دېگەن يەرلەرنىڭ ئۈجۈر ـ بۇجۇرىغچە بىلەتتى . مېنىڭ زاتىم سودا ئەھلى بولغانلىقتىن سودا ـ سېتىققا دائىر ئاتالغۇلارنى يامىدىيالايتتىم . ھەم چەت ئەلدىن ، ھەم سودا ـ سېتىقتىن خەۋىرى يوق ھېكىم ياپسانىڭ ئالدىدا چاندۇرۇپ قويۇشتىن خەۋىپسىرەپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بىز سودا مۇئامىلىسى بىلەن ئۈچراشماي ، بەلكى بۇۋىسارىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئېلىش ئۈچۈنلا كۆرۈشىدىغان بولغاچقا ، گۇمان پەيدا قىلىدىغان ئالدىراقسانلىقتىن ۋە گەپ ـ سۆزدىن ساقلانساقلا چاتاق چىقمايدىغانلىقى كۆرۈنەتتى . لېكىن ، بۇ پىلاننى ئىنچىكىلەپ تەكشۈرگەندە بىرلا خەتەرلىك نۇقتا بار ئىدى . يەنە كېلىپ ، بۇ نۇقتا بىرلا بولغىنى بىلەن ھەممىنى ئوگىتەي ـ توگىتەي قىلىۋېتىدىغان قۇربەتكە ئىگە ئىدى . مەن بۇنى ئېيتىشنىڭ زىيىنى يوق دەپ ئويلىدىم :

ـــ مىرزام قەشقەردىن چىقىپ كەتكىلى تۆت يىل بوپتۇ . ئۇ تۆت يىل بۇرۇن ياكى ئۇچ يىل ، ئىككى يىل بۇرۇن ، يا بولمىسا ئۆتكەن يىلى ئۆلۈپ كەتكەن ، بۇ توغرۇلۇق ھېكىم ياپسا خەۋەر ئېلىپ بولغان بولسا-چۇ ؟

مۇھەممەت ئاقچى ، چولپانخان لەپىدە شا جۇمەگە قارىدى . شا جۇمەنىڭ قىزىل يېپچىلار بىلەن توشقان كۆزلىرىدىن كۈلكە ئۇچقۇنى مايىب بولۇپ ئويچانلىق ئەكس ئەتتى . ئۇ سەل جىمجىتلىقتىن كېيىن :

ـــ شۇ ئائىلىنىڭ ئادىمى بولمىسىمۇ خېلى كۆپ ئەھۋالدىن خەۋىرى بارىدەك گەپلەرنى قىلىپ بەرگەن قوغۇن باققۇچى بۇ توغرىدا بىر نەرسە دېمىگەنلىكىگە قارىغاندا ، ئابلەھەت مىرزام ئۆلمىگەن ، ـــ دېدى ۋە جانلىنىپ داۋام قىلدى ، ـــ ئابلەھەت مىرزام ئۆلگەن بولسا خىزمەتكارلار چوقۇم بىلگەن بولاتتى . چۈنكى كاتتا نەزىر ئۆتكۈزمىگەندىمۇ گەپ ـ سۆزى بولماي قالمايدۇ . . .

ـــ ئۆلگەن ھالەتتىمۇ بۇ سەپەردىن سىلەرگە زىيان ـ زەخمەت يوق ، ـــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى ، ـــ خەتنى ئۆلۈشتىن ئىلگىرى يېزىپ بەرگەن دېمەمسىلەر ؟

هەممىمىز كۈلۈۋەتتۇق . شا جۇمە قوغۇن باققۇچىنىڭ سۆھبىتىنى تەھلىل قىلىپ ، ئابلەھەت مىرزامنىڭ ئۆلمىگەنلىكىنى خېلى بىر ھازا ئىسپاتلىدى . ئاخىر مەنمۇ مۇھەممەت ئاقچىنىڭ سۆزىنى تەكرارلىدىم :

ـــ بىزگە مۇشۇ پىلاندىن باشقا ياخشىراق چارە يوق ، خەتنى ئۆلۈشتىن ئىلگىرى يازغان ، بىز سودىگەرلىك بىلەن مىسىر ، ئىراق ، رۇم ، پەرەڭلەرنى ئايلىنىپ ئەمدى كەلدۇق ، دەرمىز . . .

يەنە بىر قېتىم كۈلۈشتۇق ـ دە ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ تۇرتكۇسى بىلەن تەييارلىق قىلىشقا چۇشتۇق . تەييارلىقنىڭ كىيىم ئالماشتۇرۇش قىسمى كېيىنگە قالدۇرۇلدى . چۈنكى ، جۇل ـ جۇل كىيىم بىلەن كىرىپ ، سودىگەرلەرچە كىيىنىپ چىقىپ كېتىش بۇ سارايدىكىلەرگە غەلىتە تۇيۇلۇپ گۇمان پەيدا قىلىشى كۆزدە تۇتۇلدى . « ھۆكۈمەتنىڭ جاسۇسلىرى كۆپ ، ـــ دەپ ئەسكەرتتى مۇھەممەت ئاقچى ، ـــ ئوغرىلار ، قىمارۋازلار ، نەشىكەشلەر ، ھەتتا تىلەمچىلەر ئىچىدىمۇ جاسۇسلار بار . كىيىمنى مەپىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇپلا ئالماشتۇرۇۋالغىلى بولىدۇ . . . » كىشىنىڭ ئىچىنى پۇشۇرىدىغان ۋە غەلىتە بىلىنىدىغان تەييارلىق چاچ ـ ساقاللار بىلەن ھەپىلىشىش بولدى . شا جۇمە چېچىنى تاراپ قارا بويىدى ، ساقىلىنى قىزغۇچ بويىاپ ، ئازراق گىجەك ھالەتكە كىرگۈزدى . ماڭا بويىاق ئىشلەتمەي ، تاراشقا ۋە گىجەك قىلىشقا توغرا كەلدى . بويىاق ۋە گىجەك قىلىدىغان نەرسىلەرنى شا جۇمە ئالدۇرغانلىقى شۇبھىسىز ئىدى . دېمىسىمۇ ، قەشقەرلىكى چەت ئەل سودىگەرلىرىلا ئەمەس ، يەرلىك سودىگەرلەرنىڭمۇ كاتتىراقلىرى ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى قىزغۇچ بويىاپ ، گىجەكلەشتۇرۇۋالاتتى .

ـــ يەنىلا كىيىم بىرىنچى ئىكەن ، ـــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى ، ـــ چاچ ـ ساقال بىلەن ھەر قانچە ھەپىلەشكەن بىلەنمۇ قىياپەت ئۆزگەرمەيدىكەن .

ـــ شۇنداق ، ناھايىتى كەلسە چاڭگا باش ، چىم ساقاللىق دۇئانىلەردىن قىزىل ساقال ، گىجەك چاچلىق دۇئانىلەرگە ئايلانىدۇق شۇ ، ـــ كۈلۈپ قويدى شا جۇمە .

شۇنىڭدىن كېيىن بولار ـ بولماس كۈلۈشۈپ مانتا بىلەن قورساق تويغۇزدۇق . بۇچىغا كۆز باغلانغاندا چىقىش ئۇچۇن ئەسىر مەھەلى بىلەن ئورنىمىزدىن قوزغالدۇق . چولپانخان ئىشمىزغا نۇسرەت تىلەپ قېپقالدى . مۇھەممەت ئاقچى مەپە تېپىپ بېرىش ئۇچۇن بىز بىلەن تەڭ چىقتى .

مەپە تېپىش قىيىن ئەمەس ئىدى . تاختا كۆۋرۈكنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ھەر خىل تەبىقىدىكى كىشىلەر ئۇچۇن ھەرخىل نۇسخا ۋە ھەرخىل دەرىجىدىكى مەپىلەر رەت ـ رېتى بىلەن تۇراتتى . شۇ يەردە بىز تازىلىنىش ئېھتىياجى بىلەن ئەمەس ، كىيىم يۆتكەش زۆرۈرىيىتى بىلەن ھاممامغا كىردۇق . سەپەردىن كېيىن سېتىۋالاي دېسىمۇ تاپقىلى بولمايدىغان جۇل ـ جۇل كىيىملىرىمىزنى بوغچا قىلىپ مۇھەممەت ئاقچىغا بەردۇق . ياسىداق ، ئىچىگە گىلەم تاشلانغان ئىككى ئارغىماقلىق مەپىگە چىقتىمىزدا ، شا جۇمە بىلەن ئىككىمىز ھىندى سودىگەرلىرىگە ياكى ھىندىستاندا كۆپ تۇرغان ، قەشقەرگە ئەمدىلەتىن كەلگەن كاتتا بايلارغا ئوخشاپ قالدۇق . بىزنىڭ ھەيۋىمىزنى رەڭلىك كەشمىرچە سەللە بىلەن بارماقلىرىمىزنى قىسۋاتقان مىس ئۈزۈكلەر ھەسسىلەپ ئاشۇرۇۋەتكەندى . ئەرزان باھالىق بۇ مىس ئۈزۈكلەر ئالتۇندەك پارقىراپ تۇراتتى . بىرەرتە كۆزى ئۆتكۈر ، مال تونۇيدىغان كىشىمۇ شۇنداق ئالىپتە كىيىنگەن چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ ئۈزۈكىنىڭ مىس بولۇشىغا شەكلەنمىگەن بولار ئىدى .

مۇھەممەت ئاقچى مەپىكەشكە باردىغان يەرنى ئېيتقان ، بېرىش ـ كېلىش ھەققىنى تۆلۈۋەتكەنلىكتىن ، بىزنىڭ مەپىكەش بىلەن سالدىغان پاراڭىمىزمۇ يوق ئىدى . ئەسلىمىزنى ، سەپىرىمىزنىڭ مەقسىتىنى بىلدۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۆز ئارامۇ سۆزلەشمىدۇق . ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى كىيىپ باقمىغان مەسە ـ كالاچ پۈتمىزنى قىزىتىپ سقىۋاتقانلىقى ھەققىدە بىر نەچچە ئېغىزدىن گەپ قىلغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بۇچىغا چىققۇچە ئۇنچىقماي ئولتۇردۇق .

بازاردىن ئۆتكەندىن كېيىن ھېكىم ياپسانىڭ ئۆيى قايسى تەرەپتە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈنلا شا جۇمە ھارۇنكەشكە گەپ قىلدى .

ئۇنىڭ سۆزىدىمۇ كەشمىر ، ھىندىستاندا كۆپ ۋاقىت تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئۇرغۇسى بار ئىدى . شا جۇمە مەپكەش ئۇچۇن ئەتەي شۇنداق سۆزلەۋاتاتتى . « شۇ ئۇرغۇ بىلەن سۆزلىسە ، ھېكىم ياپسا بىلەن پاراڭلاشقاندىمۇ چانمىغۇدەك . . . » دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە .

نامازشامدىن ئۆتكەندى . كەچكۇزنىڭ قىسقا كۇنى ئاياغلىشىپ قاراڭغۇلۇق يېيىلۇاتاتتى . بىز ئۇچۇن كۇندۇزىمۇ تەستە ئېچىلغان يوغان دەرۋازا ئالدى دەرىجىلىك مەپىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە قوڭغۇرىقىنىڭ سۇرى بىلەن بولسا كېرەك دەرھاللا ئېچىلدى . شا جۇمە بىلەن ئىككىمىز مەپىدىن بوسۇغىغىلا دەسسىدۇق دېسەكمۇ بولىدۇ ، بىز ھويلا ئىچىگە كىرىشىمىز بىلەنلا كىملەرنىڭدۇر ھال سورىغان ئاۋازى ئىتلارنىڭ ئۇنىنىڭ ئۇرنىنى ئالدى . قارىماققا بۇ ھويلىغا ئۇزۇندىن بۇيان ھۆكۇمەت ئەمەلدارلىرى ۋە كاتتىلار كەلمەي قويغان ، ئۆي خىزمەتچىلىرى بىزنى ئاشۇنداق كىشىلەردىن بولسا كېرەك دەپ تونۇپ قالغان ، دەپ پەرەز قىلىشقا بولاتتى . بولمىسا ، بىز ئۆزىمىز توغرۇلۇق خەۋەر قىلمىغان ئىدۇق ـ دە !

بىزنى كىمدۇر بىرى باشلاپ ، تۇم قاراڭغۇ تۇسىنى ئالغان بىدىش ئاستىدىكى يولدىن غۇۋا پەرق ئەتكىلى بولىدىغان ئۆي تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى . ئۇ كېتىۋاتقۇچە توختىماي :

ـــ خوجايىن ھازىرلا يېتىپ كېلىدۇ ، ھازىرلا كېلىدۇ ، ـــ دەپ تەكرارلىدى .

بىز تۆت باسقۇچلۇق پەلەمپەيدىن قوش قاناتلىق ئىشكى بار ئۆيگە كىردۇق . بىزنى باشلاپ كىرگەن خىزمەتكار ئۆزىمىزنى قولغا ئېلىپ بولغۇچە شام يېقىپ بولدى ، بىر شام بىلەن تامدىكى شامدانلارنى ئارىلاپ شام يېقىپ چىقتى . ئۆي ئىچى تۇتاش يورۇپ كەتتى . شام يورۇقىدا مەن بۇ خىزمەتكارنىڭ قەلەندەر ھالەتتىكى بىزنى دەرۋازىدىن قوغلىغان ھېلىقى كىشى ئىكەنلىكىنى تونۇدۇم . شۇ تاپتىكى خىزمەتكار باشقىچىلا بىر كىشى بولۇپ ، پۇتۇن ۋۇجۇدىدىن بىچارىلىك ، مېھرىبانلىق ، دىلكەشلىك چىقىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۇشىدىمۇ رەھىمسىزلىك ئەمەس ، قۇللۇق ـ

ئىتائەتمەنلىكى گەۋدىلىنەتتى .

ـــ خوجايىن نامازشامغا كېتىۋىدى ، ـــ ئۇ بىزنى گىلەم ئۈستىگە تام ياقىلىتىپ سىلىنغان كۆرپىلەرگە باشلاۋېتىپ ئۆزىرە سورىدى ، ـــ كېلىدىغان ۋاقتى ئۆتۈپمۇ كەتتى ، نېمىگە ھايالىشىدىكىن ؟ جىنىدەك تەخىر قىلىشسىلا ، مەن بالا ئەۋەتەي ، ـــ ئۇ ئىشكىتىن چىقىپ بولۇپ يەنە قايتىپ كىردى ۋە ، ـــ مەپە ھەر بىرلىرىگە خاس مەپىمۇ ياكى بازار مەپىسىمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ بازارنىڭ ، ـــ دېدى شا جۇمە .

خىزمەتكار « ھە » دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . مەن بازار مەپىلىرىگە ئۆي ئىگىسى يەم ـ خەشەك بەرمەيدىغانلىقىنى پەملىدىم . شا جۇمە قۇلىقىمغا :

ـــ خاس مەپە دېسەم بولارمىدى يا ؟ ـــ دېدى .

مەن سەل ئويلىنىپ :

ـــ بازارنىڭ دېگەنلىرى مۇڭاپىق بولدى ، ـــ دېدىم ، ـــ خاس مەپە دېسەك ، مەپىكەش چاندۇرۇپ سۆزلەپ يۈرسە ، تېگىمىز كۆرۈنۈپ يۈرمىسۇن !

ئىككىمىز بوش كۇلۇشتۇق . قىلىشىدىغان باشقا گەپ بولمىغانلىقتىن ئۆي ئىچىگە سەپسالدۇق . چوڭ ، ۋاسا جۇپ قىلىپ سىلىنغان ئۆينىڭ ھەشەمتى نەقىشلىرىنىڭ كۆپ ۋە رەڭدارلىقى بىلەن تېخىمۇ كۆز چاقاتتى . تەكچىلىرى بوش بولسىمۇ نەقىشلىرىنىڭ نەپىسلىكى تۇيۇلىدىن قىلچە چانمايتتى . تاملىرى پۈتۈنلەي گەجلەنگەن ۋە ئۈستى ئوخۇم ئېقى بىلەن سۇۋالغانلىقتىن ۋالىلداپ پارقىرايتتى . ئۆلچەپ توقۇلغان بولسا كېرەك ، يەرگە سىلىنغان كەلكۇن نۇسخىلىق گىلەم ئۆي ئىچىگە ئاشماي ـ كېمىمەي تولۇق كەلگەنىدى .

تالادا گۇدۇك ـ گۇدۇك ئاۋازلار ئاڭلاندى . بىز ئۆزىمىزنى رۇسلاپ ئولتۇرا ـ ئولتۇرمايلا بوسۇغىدا تەسەۋۋۇرغا تەستە سىغىدىغان بىر كىشىلىك گەۋدىسى كۆرۈندى . ئۇنىڭ بويى ئالاھەزەل ئۈچ يېرىم گەزچە كېلەتتى ۋە بەستى ھەددىدىن ئارتۇق يوغان بولۇپ ، نورمال ئادەمدىن

ئىككىسىگە تەڭ كېلەتتى . بەستىگە ساڭگىلىغان قورسىقىنى سىقىپ باغلىغان كۆك بەلبېغىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى ئىككىلەنمەي بىر غۇلاچتىن ئۇزۇن دېيىشكە بولاتتى . غەلىتە يېرى ، ئۇنىڭ بوينى گەۋدىسىگە ماسلاشمىغان تەرىزدە ئىنچىكە ۋە بېشىمۇ كىچىك ئىدى . بۇلارنى سېلىشتۇرمايمۇ بويىندىن يۇقىرىسى بىلەن تۆۋىنى بىر ئادەمنىڭ ئەمەس دېيىشكە بولاتتى . ئۆز ئورنىغا جايلاشمىغان كۆزلىرىنىڭ ئارىلىقى كەڭ بولۇپ ، ئىككى كۆزى ئىككى خىل نۇقتىدىن قاراۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . پاناق بۇرنى بىلەن سېمىز كالپۇكنىڭ ئارىلىقىدا بۇرۇت يوق ، زىناقلىرى ئۇستىدە چاپلاپ قويغاندەك تۇرغان ئىنچىكە بۇرۇتى ئۇنىڭ تەلەتىنى تېخىمۇ كۆرۈمسىز تۇسكە كىرگۈزۈپ قويغانىدى .

ئۇ تىزىغا چۈشىدىغان ئۇزۇن قوللىرىنىڭ بىرىدە بەلبېغىدىكى مىسۋاكنى ، يەنە بىرىدە يوغان پىچاق غىلىپىنى سىلكىپ قويۇپ ، ئېگىز - پەس ، شالاڭ ، سارغايغان چىشلىرى ئارىسىدىن :

— خۇش كېلىشپلا ، — دەپ قويدى .

شا جۈمە بىلەن ئىككىمىز ئۇ كۆرۈنۈشى بىلەنلا ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرگەنىدۇق . ئۇ « خۇش كېلىشپلا . . . » دەپ قويۇپ ئولتۇرۇشقىمۇ تەكلىپ قىلمىدى . قارىغاندا ، ئۇنىڭغا يەتكۈزۈلگەن خەۋەر بىلەن ئۇ ئۆزى كۆرگەندىن كېيىنكى تەسىرات ئوتتۇرىسىدا پەرق بارلىقى مەلۇم ئىدى . بىز ھەرقانچە ياسانغان بولساقمۇ ئەمەلدارلار ، يۇرت كاتتىلىرى ۋە چوڭ بايلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ باققان ھېكىم ياپسا بىزنىڭ چاچلىرىمىزغا قاراپلا قانچىلىك ھۆرمەت قىلسا مۇڭاپىق بولىدىغانلىقىنى بەلگىلەپ بولغاندەك تۇراتتى . شا جۈمەمۇ ۋاقىتنى كەينىگە سوزماسلىق قارارىغا كەلدى بولغاي :

— بىز جاھانكەشتى سودىگەرلەردىن بولمىز ، — دەپ ئىزاھات بەردى ۋە تېزلا ، — جانابلىرى ھېكىم ئاخۇن باي بولامدىكىن ؟ — دەپ سورىدى .

— شۇنداق .

چىشلىرى ئارىلىقىدىن بىرى سۇغۇرۇپ تارتقاندەك ئەزمىلىك بە-

لەن جاۋاب بەردى ھېكىم ياپسا ۋە تەلەپپۇزى قەشقەر شۇنسىدە بولمىغان گەپلەرگە قىزىقىپ كەتمەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ بەلبېغىدىن مسۋاك بە-لەن پىچاق غىلىپىنى يېشىشكە تۇتۇندى .

شا جۈمە بىزنىڭ ھىندىستاندىن سودا ئىشى بىلەن چىققانلىقىمىزنى ، ئۇ يەردە قەشقەرلىك ئابلەھەت مىرزام بىلەن كۆرۈشكەنلىكىمىزنى ، ئۇنىڭ مۇنۇ ھېكىم ئاخۇن باي بىلەن قىزى بۇۋىسارە خېنىمغا سالام يوللاپ خەت ئەۋەتكەنلىكىنى ، سېغىنىپ دۇئا قىلىۋاتقانلى-قىنى ئېيتتى . ھېكىم ياپسا ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئابلەھەت مىرزام توغرۇلۇق بايان قىلىنغان نۇتۇققا بىز ئالدىن پەرەز قىلغاندەك ئانچە ئېتىبار بېرىپ كەتمىدى . شا جۈمە ئېھتىيات بىلەن ۋاقىتقا ئائىت سۆزلەرنى مۇجـ-مەللەشتۈرۈپ دېگەنىدى . ئۇ بۇنىڭغىمۇ قىزىقمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ تۇردى . ئەمما ، ئۇ شا جۈمە سۆزىدىن توختىمىغۇچە قوشۇق سالماي ئول-تۇردى .

— خوش ، گەپ تۇغدىمۇ ؟ — سورىدى ئۇ شا جۈمە سۆزىدىن توختىغاندىن كېيىن .

— شۇنداق ، بىزنىڭ دەيدىغىنىمىز بىر يەرگە بېرىپ قالدى . . .

— قۇرۇق دۇئايى سالام ئۈچۈن ئىككىلىرىنى ئاۋارە قىلغانىنى ئاز دەپ ، مېنىمۇ بىسەرەمجان قىلغانلىقىنى قايتقاندا يۈزىگە سېلىشپ قويارلا ، — دېدى ھېكىم ياپسا زەھەرخەندىلىك بىلەن مىيقىدا كۈلۈپ ، — ئاچام ئۇنىڭ زۇلمىدىن قان يۇتۇپ ئالەمدىن ئۆتكەن ، ئۇ ئاچامنىڭمۇ ھېسابسىز تەئەللۇقاتىنى يەپ كەتكەن . شۇ چاغلاردا ئۇرۇق - ئۇغقانچىلىقىنى ئويلىمىغان ، زاتى پەسلىكىنى ، پىخسىقلىقىنى ئىككىلىرىمۇ كۆرۈشۈپلا مانا . مەن ئابلەھەت مىرزا ئىسىملىك ئادەمنى تونۇمايمەن ، ھەر بىرلىرىگە يول بولسۇن . . .

— بىز خالىس ئەلچى ، مۇنۇ خەتنى . . .

ھېكىم ياپسا شا جۈمە تەگلىگەن خەتكە كۆز قىرىنمۇ سالماي ئورنىدىن تۇرۇۋالدى :

— مەن دېدىمغۇ ؟ مەن ئۇنداق ئادەمنى تونۇمايمەن ، تونۇمىغان

ئادەمنىڭ خېتىنىڭ ماڭا نېمە كېرىكى بار ؟

ئۇنىڭ غەزىپىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەندەك بولدۇم . كونا ئادەتلەر ئۇستىگە سوۋغاتسىز قۇرۇق سالام خەت ئېلىپ كېلىش ئۇنىڭ جۇدۇنىنى ئۆرلىتىۋەتكەنىدى . ئەمدىكى ھەربىر سېكۇنت بىزنىڭ ھەيدەپ چىقىرىلىشىمىزنى تېزلىتەتتىكى ، پايدا بەرمەيتتى . مەن ئالدىراپ :

— بىزدە ئۇ زاتنىڭ قىزىغا يازغان خېتىمۇ بار ئىدى ، — دېدىم ئەندىككەن ھالدا ، — بۇ خەتنى قانداق يەتكۈزسەككىن ؟ . . .

— گەپ ـ سۆز قىلىقلىرىڭلاردا سودا ئەھلىگە خاس بىرمۇ سۈپەت يوق ، — دەپ كايىدى ئۇ تېخىمۇ ئەزۇيلەپ ، — سودا ئەھلى بۇنداق ئۇششاق ـ چۈششەك ، قۇرۇق گەپلەرگە ئارىلىشىپ يۈرەمدۇ ؟

— خۇدا يولىدا ساۋاب تاپايلى دەپ . . . خالىس خىزمەت ، — شا جۇمە دەرۋىشلەرچە ئىدا قىلدى .

— ياغ بازىرىغا بېرىڭلار ، ئۇ قىزى ئىكەنلىكىدىن كەچكەن تۇرقلۇق ، ئەمدى قۇرۇق خەت يازغىنىنى قارىمامدىغان ! — ھېكىم ياپسا بىزنى كۆزدىن يوقتىتش ئۈچۈن ئالدىراپ ، بىزگە كېرەكلىك ئۇچۇرنى ئېيتىپ قويدى ، — شەھەرنىڭ ياغ بازىرىغا بېرىپ تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسىنى سوراپ تاپساڭلار ، ئۇنىڭ قىزى شۇ يەردىن چىقىدۇ . بۇ گەپنىمۇ مەن ئىككى يىلدىن ئاۋۋال چالا ـ پۇچۇق ئاڭلىغاندەك قىلىۋىدىم . . . خۇدا يولىدا ساۋاب ئىزدىگەنلەر ئۈچۈن جاپا تارتىش دېگەن ھېچ گەپ ئەمەس !

يۈرىكىم ئاغزىمغا كەپلىشىپ قالغاندەك تۇيۇلدى . ھېكىم ياپسا ھەرقانچە قوپال ، ھەرقانچە كۆرۈمسىز بولسىمۇ ماڭا ناھايىتى يېقىملىق كىشى بولۇپ كۆرۈنمەكتە ئىدى . ئۇ خىزمەتچىسىگە بىزنى دەرۋازىدىن چىقىرىپ قويۇش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپ قويۇپ غايىب بولدى .

— خۇداغا شۈكرى ، — دېدى شا جۇمە تالاغا چىقىۋېتىپ .

ئۇنىڭ ھاياجانلىنىۋاتقىنىنى ، بۇنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپ تۇراتتىم . ئۆزۈمۇ ئاران ـ ئاران تۇراتتىم . دەرۋازىدىن چىقىپ ، خىزمەتكار غايىب بولۇشى بىلەنلا مەن شا جۇمەنى قۇچاقلىدىم :

— تاپتۇق ئاكا ، ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالدۇق . ياغ بازىرى ، تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسى . . .

شا جۇمە مۇرەمگە بوش ئۇرۇپ قويۇپ ، مەپىگە چىقىشنى ئىشارەت قىلدى . مەپە ئىچىدە جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئۇ :

— بۇ ياپسا بىزنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن يالغان گەپ قىلىپ قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ، — دېدى پەس ئاۋاز بىلەن ، — ئىككى يىلدىن بېرى نېمە ئۆزگىرىش بولغىنىنى بىلمەيمىز . خېنىم كۆچۈپ كەتكەن بولسىچۇ ؟

مەن : « يالغان بولۇشى ناتايىن ، كۆچۈپ كەتكەن بولسا شۇ ھويلىدا ئولتۇرغانلاردىن ياكى قوشنىلاردىن سورايمەن ، ئىشقىلىپ يېپ ئۇچى تېپىلدى » دەپ ئويلىدىم . ئەمما ، بۇ ئويۇمنى شا جۇمەگە ئېيتمىدىم . مەپىكەش خەۋەردار بولۇپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەيتتىم . گەرچە تۇرمۇشتا بىراۋلار يەنە بىراۋلارنى ئىزدەيدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ ۋە بۇنداق ئىشلارغا مەپىكەش ئۇچراپ تۇرۇشى مۇمكىن بولسىمۇ .

بىزنىڭ قايتىشىمىز ناھايىتى ئۇزاققا سوزۇلدى . بۇ ھېسسىي جەھەتتىن قايتىشقا ئالدىراشتىن كېلىپ چىققان تۇيغۇنىڭ خۇلاسىسى بولماستىن ، مەپىكەشنىڭ ئۆيىگە ئالدىراپ ، يېقىن يول تاللاپ ماڭمەن ، دەپ تېخىمۇ ئۇزاق يولغا كىرىپ قالغانلىقىدىن بولغاندى . مەپىكەش يولدىن ئېزىپ قالغانلىقىنى دەرھال بايقىيالمىدىمۇ ياكى بىزگە دېگۈسى كەلمىدىمۇ ، ئىشقىلىپ ، بىز تاختا كۆۋرۈككە كەلگەندە زو ۋاقتى بولۇپ قالاي دېگەندى . شا جۇمە ھەرقانداق شارائىت ۋە ئەھۋالغا ئەجەبلەنمەيدىغان ، ئارتۇقچە ھاياجانلانمايدىغان مىجەزى بويىچە ئۇخلاپ كەلدى . مەن ياغ بازىرى ، تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈش ، بۇۋىسارەم بىلەن كۆرۈشۈش كۆرۈنۈشلىرى ئىچىدە ھاياجانلىنىپ كەلدىم . شۇ سەۋەبتىن ۋاقتىمۇ ، يولدىن ئېزىپ كېتىش ئۇزاق مېڭىشلارمۇ بىلىنمەي قالدى . ئوسمان چۆپىنىڭ ساربىينىڭ ئالدىغا كەلگەندىلا ، مەپىكەش ئۆز ئەيىبىنى ئىقرار قىلدى ۋە كەچۈرۈم سورىدى . شا جۇمە بىلەن ئىككىمىز باشقىچە ھېسسىي كەچۈرۈم ئىچىدە تۇرغانلىقىمىزدىن ، مەپىكەشنى ئەيىب

لىك دەپمۇ قارىمدۇق ۋە ئۇنىڭ تېزرەك كۆزدىن يوقىلىشىنى تىلەپ ، دۇئا قىلدۇق .

كېچىسىمۇ شاۋقۇن ـ سۇرەنلىرى بېسىلمايدىغان ساراي ئىچىدە بىزگە دىققەت قىلمىدىغان ئادەم يوق ئىدى . ئۆز ھۇجرىمىزغا كىرىپ كەيىملىرىمىزنى ئالماشتۇرۇشقىمۇ ئولگۈرمەي ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە سوزۇلۇپ يېتىپ ئۇيقۇغا غەرق بولدۇق . مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان بىزنىڭ قانداق خەۋىر بىلەن قايتقانلىقىمىزنى بىلىش ئۈچۈن تەقەززا بولۇپ ، ئەتىگەنلىك ۋە چۈشلۈك تاماقتىمۇ چىقماي ئولتۇرغانىكەن . بىزنىڭ خەۋىرىمىز ئولارنىمۇ خۇشال قىلدى . تۆتىمىز تالاغا چىقماي ، تاماقنى ئۆيگە ئەكەلدۈرۈپ يېگەچ بۇۋىسارە بىلەن قانداق كۆرۈشۈش تۇغرىسىدا مەسلىھەت قىلىشتۇق . ھەرقايسىمىز ھەر خىل پىلانلارنى ئوتتۇرىغا قويدۇقۇ ، شا جۇمەنىڭ سۆزى ئاخىرقى ھېسابتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىدى .

ـــ قۇيماق يەيدىغانغا ھەممىشە ھېيت ئەمەس دېگەن گەپ بار ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ھېكىم ياپسا ھەر قانچە باي بولغىنى بىلەن مىجەزىدە سەھرايى ساددىلىق بار . ئۇ بىزنىڭ نېمىشقا كۈندۈزى چىقماي كېچىسى چىقىۋاتقانلىقىمىزغا ، نېمە سەۋەبتىن شۇنچە ئۇزاق يول ۋە ۋاقىت ئىچىدە بىر پارچە خەتنى كۆتۈرۈپ يۈرگەنلىكىمىزگە ، مىللىتىمىز ، دىنىي مەزھىپىمىز . . . دېگەنلەرنىڭ ھەممىسگە بىرمۇ قىزىقىش ئىپادىسىدە بولماي ئىشەندى ۋە جىمسىگە ئابلەت مىرزىغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئاساس قىلىپ ، ئۆزىگە كېرەكلىك خەۋەر ئىزدىمەي ، بىزگە لازىملىق خەۋەرنى يەتكۈزۈپ بەردى . ماھىيەتتە ، ئۇنىڭ ئۇچۇن ھېچقانداق خەۋەرنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى يوق دېيىشكە بولىدۇ . ئەمدى مۇنۇ تۇردى ھاجى دېگىنى شەھەر ئادىمى ، ئۇ چەت ئەللىكلەرنى كۆرگەن ، مۇناسىۋەت قىلىپ باققان بولۇشى ئېنىق . « ھاجى » دېيىلگىنىگە قارىغاندا مەككىگە بارغان ، ھەج ـ تاۋاپ قىلغان كىشى ، ئۇ بىزنىڭ قانداق « سودىگەر » لىكىمىزنى بىر پەستە بىلۈۋېلىشى مۇمكىن . ھەممىدىن مۇھىمى ، ئۇ بۇۋىسارە خېنىمغا ئۆز ھويلىسىدىن پاناھلىق بەرگىنىگە قارىغاندا ، ئابلەت مىرزاملار بە-

لەن يىراق ـ يېقىنلىق مۇناسىۋىتى ، بەلكى تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بولۇشى مۇمكىن . ئۇ يەرگە ھېكىم ياپسانىڭكىگە چىققان قىياپەت ۋە سالاھىيەت بىلەن چىقىشقا بولماس .

ـــ خېتىگلارنى ماڭا بېرىڭلار ، مەن يەتكۈزۈپ قويىمەن ، دېسىچۇ ؟ ـــ دېدى چولپانخان .

ـــ توغرا ، ـــ ماقۇللاپ باش لىڭشىتتى شا جۇمە ، ھەممەيلەن چولپانخاننىڭ ئەقلىگە باريكاللا ئېيتىپ كۈلۈمسىرىدۇق . شا جۇمە داۋام قىلدى ، ـــ بىز بۇۋىسارە خېنىم ئۈچۈن نامەھرەم ، بىزنى كۆرۈشتۇرمەي قۇرۇق خەت ئەكەلگىنىگە مېھمان قىلىش ئادىتىمۇ يوق . شۇڭا ياخشى چارە ئابلەھەت مىرزامنىڭ يازغان خېتى دېيىلگەن خەت ئورنىغا مىربىلال قارىي ئۆزى بىر خەت يېزىپ كىرگۈزۈشى كېرەك .

ـــ خەتنى كىم ئەۋەتكەن دەيمىز ، ئۇنى كىم يەتكۈزىدۇ ؟ ـــ سورىدى مۇھەممەت ئاقچى .

ـــ شا جۇمە سەل ئويلىنىپ ، ئاندىن :

ـــ بۇۋىسارە خېنىمغا ئابلەھەت مىرزامدىن باشقا ئادەم خەت يازمامتى ؟ ـــ دېدى ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈپ ، ـــ ھېكىم ئاخۇن باي يازغان خەت دەپ ، ئىنىمىز مۇھەممەت ئاقچى يەتكۈزىدۇ . خەتنى تۇردى ھاجى دېگىنى ئېچىپ كۆرۈپ بېقىشى مۇمكىنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ ، بىلال قارىي خەتنى يازغاندا ھەم ئۆزى تۇغرىسىدا خەۋەر بېرىدۇ . ھەم بۇ خەتتىن تۇردى ھاجى دېگىنى باشقا مەزمۇن چىقىرالمايدىغان بولىدۇ .

بىز ھېكىم ياپسانىڭ يېنىغا ئېلىپ چىققان خەتلەرنى بازارنىڭ خەتچىلىرى يازغاچقا ، قەغەز ـ قەلەم زۆرۈرىيىتى بولمىغان ، ماڭا قەغەز ـ قەلەم ، سىياھ كېرەك ئىدى . شۇ ھەقتە ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ ، يادىمغا ھېكىم ياپسانىڭ : « ياغ بازىرىغا بېرىپ تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسىنى سوراپ تاپىسالار ، ئۇنىڭ قىزى شۇ يەردىن چىقىدۇ . بۇ گەپنىمۇ مەن ئىككى يىلدىن ئاۋۋال چالا ـ پۇچۇق ئاڭلىغاندەك قىلىۋىدىم . . . » دېگەن گېپى كېلىپ قالدى . ھېكىم ياپسا مەيلى راست دېسۇن ياكى يالغاندىن دەپ قويسۇن ، بۇۋىسارىنىڭ شۇ تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسىدا بار ـ يوقلۇقىنى

ئېنىقلاپ بېقىش كېرەك ئىدى . ئەگەر ھېكىم ياپسا راست دېگەندەكمۇ ئۇ-
نىڭ ئاغىلىغىنى ئىككى يىلنىڭ ئالدىدىكى ئىش بولۇپ چىقىدۇ . ئىككى
يىلدىن بېرى بۇ ئوسارەم نېمە كۈنلەرنى كۆردى ؟ شۇ يەردە ئولتۇرۇپ ھەدەپ
ياكى كۆچۈپ كەتتىمۇ ؟ بۇلارنى بىلمەي تۇرۇپ ، خەقنىڭ قولىغا تۇتقۇ-
زىدىغان خەت بۇ ئوسارەمگە تەگكۈزۈلمەيلا قالماستىن ، يامىنى
كەلسە بېشىمغا بالا بولۇپ ، ئۆزۈمنى ئۆزۈم تۇتۇپ بېرىدىغان پاكىت بو-
لۇپ قالاتتى .

شا جۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچى قەغەز ، قەلەم ، سىياھ ئالغىلى
بازارغا كەتكەن ، ئۆيدە چولپانخان بىلەن ئىككىمىز قالغانىدۇق . مەن بايا-
تىن يادىمغا كەلگەنلىرىنى چولپانخانغا ئېيتىپ بەردىم . ئۇمۇ ماڭا
ئوخشاشلا جىددىيلەشتى ۋە خەت يازماي تۇرۇشۇمنى تەۋسىيە قىلدى .

— ئاۋۋال خېنىمنىڭ جەزمەن شۇ يەردە ئىكەنلىكىنى تەكشۈرۈپ
ئېنىقلاپ بېقىپ ئاندىن خەت يازسىلا ، — دېدى ئۇ .

— قانداق ئېنىقلارمىز ؟ — بېشىم قاتتى ۋە ئادەتتىنىپ قالغىنىمىز
بويىچە ئىش كۆرمەكچى بولدۇم ، — ئىككىيلەن كەلسە مەسلىھەت قىل-
شىپ باقايلى . . .

— ھەممە ئىشنى مەسلىھەتلىشۈپ بولمايدىكەنلا ، مەن بېرىپ سوراپ
كەلمەيمۇ ؟ — چولپانخاننىڭ جۈرئىتى چىرايىدىنلا ئەمەس ، سۆز ئۇرغۇ-
سىدىن بىلىنىپ تۇراتتى ، — مېنىڭچە ، بۇنى ئېنىقلاشقا كۆپ كۈچ ،
چوڭقۇر ئەقىل ـ پاراسەت كەتمەيدۇ . « تۇردى ھاجىمنىڭ ھويلىسى
شۇمۇ ؟ » ، « بۇ ھويلىدا بۇۋىسارە خېنىم ئاتلىق كىشى بارمۇ ؟ »
دېگەندەك سوئالنى سوراش ۋە ئۇنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ ، سىلىگە يەتكۈزۈپ
قويۇشقا كۈچۈم يەتمەسمۇ ؟

بۇ بولىدىغان گەپ ئىدى . چولپانخان ئايال كىشى بولغاچقا
كېرچى سىياقىدا ، سۈتچى قىياپىتىدە ، كەشتە ـ رەشلىيە ئىشلەيدىغان
يۈزلىگەن ئايالارنىڭ بىرى سۈپىتىدىمۇ سۈرۈشتە قىلالايتتى . ئۇنى بۇ
ئىشقا ئەۋەتىش قالغان ئۇچىمزنىڭ قايسى بىرىنىڭ بارغىنىمىزدىن كۆرە
ئەۋزەللىككە ئىگە بولۇپلا قالماي ، خەتەرسىز ، ئىشەنچلىك ئىدى . مۇنداق

ئەقىل نېمىشقا بالدۇرراق كەلمىدىكىن ؟

— كېرچى ئايالارنىڭ سىياقىدا باراي ، — دېدى چولپانخان
قانداق قىياپەتتە بېرىشنى تاللاش توغرىسىدىكى مەسلىھەتمىگە ، — كىر
سوراپ بارسام ئۆزۈمنىڭ تەقى ـ تۇرقۇمۇ يارىشىدۇ . ئەگەر يۇدۇرۇشقا
سالسا ، بۇ ئىش قولۇمدىن كەلگەچكە چاندۇرۇپمۇ يۈرمەيمەن . كىر يۇغاچ
ئولتۇرۇپ بىر مۇنچە خەۋەر ئۇقۇشقىمۇ بولار تېخى . . .

مەن سۆيۈنگىنىمدىن ئېچىلىپ رەھمەت ئېيتتىم :

— سىلىنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم . كۆڭۈللىرى ئۇچۇنمۇ ،
ئەقىدىلىرى ئۇچۇنمۇ كۆپ رەھمەت . . .

— نېمە دېگەنلىرى بۇ ؟ — دېدى ئۇ كۆزىگە لىق ياش
ئېلىپ ، — سىلىنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقلىرىنى بىر ئۆمۈر خىزمەتلىرىنى
قىلسامۇ يانىدۇرۇپ بولالمايمەن . كونا خاماننى سورۇپ يۈرمەي . . .
دەيدىغىنىم : مېنى ئەسلى ئادەمگە قايتۇرغانلىقلىرى ئۈچۈن . . .

ئۇ يىغلۇۋەتتى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇنىڭ بۇنچىۋالا چوڭقۇر ، نا-
زۇك ھېسسىيات بىلەن ماڭا مىننەتدار ئىكەنلىكىنى ئويلاپ باقمىغانىدىم ،
ئۇنىڭ ئۇچۇن ئالاھىدە بىر ئىش قىلىپ بەردىم دەپمۇ قارى-
مايتتىم . قىلغان ـ ئەتكەنلىرىم ھايات يولۇمدا دوقۇرۇشۇپ قالغان
نورمال ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار بولۇپ تۇيۇلاتتى ، خالاس ! بىراق ،
ھازىر بۇنى ئىزاھلايدىغان ۋاقىت ئەمەسلىكىنى سەزدىم . ئەگەر
ئويلىغىنىمدەك ئىزاھات بەرسەم ، چولپانخاننىڭ ھېسسىياتى زەربە يېگەن ،
ئوزۇرى يەرگە ئۇرۇلغاندەك تۇيۇلۇشى مۇمكىن ئىدى . ئۇ مېنى ئاتايىتەن
شۇنداق قىلغان دەپ ئويلاۋەرسۇن ، بۇنىڭ ھەر ئىككىمىزگە نېمە زىيىنى
تېگەر ؟ زۆرۈر تېپىلغاندا كەلگۈسىدە سۆزلىشىشكە پۇرسەت
چىقىپ قالار . . .

— ئۇ ئىككىيلەن كېلىپ بولغۇچە مېنى ياغ بازىرىغا باشلاپ
ئايلىرىپ ئورۇننى كۆرسىتىپ قويسىلا ، — دېدى ئۇ يەنە ئىككىيلەن قايتا-
قالىدىن كېيىن ئۇلارنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇپ يولغا چىقايلى ، دېگەن
تەكلىپىمگە قارشى ھالدا ، — ئۆزۈم بېرىۋېرەي دېسەم ، شەھەر ئىچىنى

بـلـمـەيـمەن ، تاپالماسلىق تۈگۈل ، ئۇچەيگە ئوخشاش كوچىلاردا ئېزىپ قالامدىمەنكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن .

ماڭا ماقۇل بولۇشقا توغرا كەلدى . « خىزمەت قىلىش » قا ئالـدىراپ تـۇرغان چولپانخاننى باشلاپ شەھەرگە كىردىم . كىشىلەرنىڭ بىر دۈانە بىلەن ئوتتۇرىسىغا كىيىنگەن بىر ئايالنىڭ تەڭ مېڭىۋاتقىنىغا ئەجەبـلەنمەسلىكى ئۈچۈن كىلىشكىنىمىز بويىچە ئون قەدەمچە ئارىلىق قالدۇرۇپ ماڭدىم .

ياغ بازىرى ئۇچ كوچا دوقمۇشىدىكى ئاۋات بازار بولۇپ ، بىر تەرىپى ئارا يار ، بىر تەرىپى قازانچىلار مەھەللىسىگە كېتىدىغان چوڭ يولـنىڭ ياقىسىدا ئىدى . يولنىڭ جەنۇبىي ياقىسىغا جايلاشقان بۇ بازاردىن يۇقىرىلاپ ماڭسا قوناق بازىرىغا بارغىلى بولاتتى . مۇنداق كۆجۇم ـ ئاۋات بـازارنـىڭ ئەتراپىدا بىر مۇنچە كوچىلار بار ، تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسى قايسى كوچىدا ؟

تـوخـتـاپ قالغىنىنى كۆرگەن چولپانخانمۇ توختىدى . ۋاقىت پەشـىـندىن ئۆتكەن بولۇپ ، بازارمۇ بېسىقىغا چۈشكەن ، ئانچە كۆپ ئادەممۇ يـوق ئىدى . چولپانخاننى يولنىڭ يارلىق تەرىپىدىكى بىر ئېتىك دۇكانىنىڭ يېنىغا ئىشارەت بىلەن چاقىرىپ ، ئۇنىڭدىن بىر نەرسە تىلەۋاتقاندەك قىياپەتتە يېڭى قېينىچىلىقنى خەۋەر قىلدىم :

ـــ ياغ بازىرى دېگەن مۇشۇ يەر شۇ ! سىلە نامەھرەملەرنى كۆزىتىدىغانلار گـۇمان قـىـلـماسلىقى ئۈچۈن يانچۇقلىرىنى كولىغان بولۇپ تـۇرسـىلا ، ـــ دېدىم چـانـدۇرماي تۇرۇپ تەرەپنى كۆزەتكەچ ، ـــ تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسىنى نەدىن تاپىمىز ؟

چولپانخان ئەنسىرەپ كەتمىدى :

ـــ مـەن ئايـالالر ئۈچـرىسا سوراۋېرىمەن . سىلى سارايغا قايتىپ ، ئاۋۇ ئىككىيلەننى خەۋەردار قىلغاچ مەندىن خۇش خەۋەر كۈتسىلە . . .

ـــ قايتاشلىرىدا . . .

ـــ ئەمدى ئېزىپ قالمايمەن ، ـــ دېدى ئۇ ئىشەنچ بىلەن ، ـــ كـەلـگـۈچـە يـولـنـى كـۆرۈۋالدىم . ياغ بازىرى دېگەن چوڭ يول ئۇستىدە

ئىكەنغۇ ؟

ئۇنـىـڭغا مۇڭەپپەقىيەت تىلەپ يانغا بۇرۇلدىم . چۈنكى ، دوقمۇشـتـىـكـى بـىـر نـەچـچـەيلەن ئىككىمىزگە سەپسالغىلى تۇرغانلىقىنى سېزىپ قـالـغـانىدىم . لېكىن ، شۇئان قايتىپ كەتمەي چولپانخاننى نېرىدىن كۆزىتـىـش ئۈچۈن يـولـنـىـڭ جـەنـۇب قـاسـنـاقـىدىكى ئېرىق بويىغا بېرىپ ئولـتـۇردۇم . چـولپانخان ئۆزى دېگەندەك ياغ ساتىدىغان دۇكانلار قاتارىغا قـاراپ كـەتـتـى . يـاغ ئالـىـدىغان خېرىدارلار بولمىسمۇ ، ھەر ھالدا بىرـئـىـكـكـىدىن ، كېلىپ ـ كېتىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى . ئاشۇنداق خـېـرىـدارلار ئـىـچىدە يۈزىنى ئات قىلىدىن ياسالغان چۈمبەل بىلەن ياپقان ئېسىلزادە ئايالالر بىلەن بوز ، سەگەك ياغلىقلار بىلەن ياپقان تۆۋەن تەبىقە ئايـالـلـىـرىـمـۇ بـار ئـىـدى . چـولـپـانـخان ، تەبىئىيكى ، دەرھاللا بىرەرىگە مـۇراجـىـئەت قـىـلالمىدى ، ئۇ تارتىناتتى . پەملىشمچە ، ئۇ كەمبەغەلرەك ئايـالارنـى ئـىـزدىـمـەكـتە ئىدى . مەن ئۇنى ئۆز ھالىغا قويۇپ ئاياغ تەرەپكە قارىدىم . . .

قـارىـدىـم ۋە ھەيرانلىقتىن قېتىپ قالدىم . يول بويىدىكى ئېرىق يا قـىـسـىـدا سـەكـكـىـز ـ تـوققۇز ياشلاردا بار بىر قىزچاق بىر سىقىم سۇيى قاچقان لاينى كېچىككىنە ، ئوماق قوللىرى بىلەن پاقىشتىپ ئۇرۇپ ياپىلاق قـىـلـىـپ « نـان » ئېچىـپ ئويـناۋاتاتتى . قىز سېمىز ، پۇت ـ قوللىرى كـۆچـلـۈك ئىدى . چوگىلارنىڭ كىيىمىدىن بۇزۇپ تىكىپ بەرگەن ئەتلەس كـۆگـلـىـكى بەدىنىگە ھىم كەلگەن ۋە سەل كېچىكلىك قىلغانىدى . قىزىل تـاۋار ئـىـشـتـىـنـىـنـىـڭ پۇچقىقى ھوشۇقىغىچە كەلگەن ، پۇتىدا لاي يېپىشقان سـەنـدەل بـار ئـىـدى . قـىـزنـىـڭ بـېشىغا كىيىۋالغىنىمۇ رەڭگى ئۆڭگەن ، گـۈلـلـىـرىـنـىـڭ يېپى قىرچىلغان كونىراق تەتىللا دوپپا ئىدى . بۇلاردىن قـىـزنـىـڭ باي ئائىلىلەرنىڭ نەزەرىدىن چەتتە قالغانراق ئەۋلادىغا تەئەللۇق ئىـكـەنـلـىـكىنى بىلگىلى بولاتتى . ئەمما ، مېنى ھەيران قالدۇرغىنى ئۇنىڭ ئۇسـتـىـۋاشـلـىـرى بولماستىن چىرايلى ئىدى . ئۇنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس سېرىقتا مايىل ئاق يۈزىدە قېپقىزىل مەڭزى ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ تۇراتتى . لېـۋى ، ئېڭىكى ، كىچىككىنە بولسىمۇ پەرق ئەتكىلى بولىدىغان زىناقلىرى

مەن ئۇچۇن ناھايىتى تونۇشلۇق ئىدى . شۇ ئەسنادا ئۇ ئۆزىگە قاراپ قالغىنىمنى تۇيدىمۇ قانداق ، « نان » غا قاراتقان كۆزىنى ماڭا تىكتى ۋە بىر - ئىككى سېكۇنت شۇ پېتى تۇرۇپ قالدى . ماڭا شۇ ۋاقىت تولۇق يەتتى : كۆرۈۋاتقىنىم بۇۋىسارەمنىڭ كىچىكلىگەن سىماسى ئىدى . قىلچە گۈمانسىز ، شەك - شۇبھىسىز ، قۇيۇپ قويغاندەك بۇۋىسارە ئىدى ، ئون يىل كۆرمىگەن بولسامۇ ، ھېچقاچان يادىمدىن چىقمىغان ، كىچە - كۈندۈز كۆز ئالدىمدا تۇرغان بۇۋىسارەنىڭ دەل ئۆزى ئىدى . ئادەم زاتىنىڭ بىر - بىرىگە مۇنچۇالا ئوخشايدىغانلىقى ئەقلىمنى لال قىلاتتى . بۇ نېمە گەپ ؟ بۇۋىسارەمنىڭ بۇنداق ياشتىكى سىگلىسى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى ! بۇ ئۇنىڭ . . .

مەن قىز تەرەپكە سېپىلاپ سىلجىپ باردىم . قىز قولىدىكى « نان » نى تاشلۇۋېتىپ ماڭا ئەجەبلىنىپ قارىدى ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى . قوشۇمىسىنى تۇرۇشلىرىمۇ بۇۋىسارىگە ئەينەن ئوخشايتتى . لېكىن ، قىزنىڭ ئەجەبلىنىشى مەن يېقىنلاپ بارغانسېرى قورقۇشقا ئۆزگەردى ، ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرىدە ئاللىقانداق ۋەھىمە يالتىراپ ئۆچتى . مەن ئالدىراپ :

— قىزىم ، ئانىلىرىنىڭ ئىسمى كىم ؟ — دەپ سورىدىم .

قىز جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇپ كۆتۈرۈلدى ۋە قاچىمەن ، دەپ پۈتلىشىپ ئىرىققا چۈشۈپ كېتىشكە تاس قالدى . ئۇنىڭ لاي قوللىرىنى بېغىشىدىن تۇتۇۋالدىم - دە :

— قىزىم ، قورقمىسلا ، كىمنىڭ قىزى سىلى ؟ — دېدىم .

قىز تۇساتتىن « ۋار » قىلىپ يىغلۇۋەتتى . ئۇنى « يىغلىمىسلا جان قىزىم . . . » دەپ بەزلەشكە ئۇرۇنساموۇ ، ئۇ پەس بولۇشنىڭ ئورنىغا تېخىمۇ كۈچىنىپ يىغلىغىلى تۇردى . ئۇنىڭ يىغلىغان چاغدىكى چىراي كۆرۈنۈشلىرىمۇ پۈتۈنلەي بۇۋىسارەمنىڭ قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى . بۇ قىزنىڭ بۇۋىسارەمدىن تۇغۇلغانلىقىنى قانداق بىلمەي قالاي ؟ ساراڭغا ئوخشاش دەم كۈلۈپ ، دەم يىغلاپ ، قىزنى باغرىمغا تارتىش ئۇچۇن ھەرىكەت قىلاتتىم ۋە :

— تاپتىم ، تاپتىم سېنى بۇۋىسارەم ! — دەپ خىتاب قىلاتتىم ئۆز - ئۆزۈمگە ۋە يەنە قىزدىن سورايتتىم ، — ئانىلىرىنىڭ ئىسمى بۇۋىسارە خېنىم ، شۇنداقمۇ قىزىم ، ئانىلىرى نەدە قىزىم ؟

قىزنىمۇ يىغلىتىپ ، ئۆزۈممۇ يىغلاپ ، قانچىلىك ئولتۇرارىدىمكىن ، بىقىنىمغا تەگكەن زەربىلىك كۈچىنىڭ تەسىرىدىن ئىرىققا يۇمىلاپ چۈشۈپ ، ئېسىمگە كەلدىم . ئېگىز بويلۇق ، قىسقا بۇرۇت ، كالتا ساقال قويغان ، ئوتتۇز بەش - ئوتتۇز يەتتە ياشلار ئارىسىدىكى شايى تون ، كۆن ئۆتۈك كىيگەن بىر كىشى قىزنىڭ بېشىنى سىلىغاچ ، ماڭا يەپ كەتكۈدەك قادىلىپ قاراپ تىللاپ تۇراتتى :

— ئەقىل - ھوشىنى ئىت يەپ كەتكەن ساراڭ ، يوقال بۇ يەردىن ! دەرھال كۆزدىن يىتمىسەڭ ، تېپىك ئورنىغا كالتەك يەيسەن . . .

مېنى ئۇ تېپىپ يىقىتقانلىقىنى ، قىزنى تارتىپ ئالغىنىنى سەزدىم . مەندە كېتىش خىيالى يوق ئىدى . قىزغا ئىنتىلگىنىمچە ئانچە چوڭقۇر بولمىغان ئېرىققىن چىقىشقا تىرىشىپ تۇرۇپ :

— قىزىم ، ئۆيىلىرى قايسى ، ئانىلىرى قېنى ؟ — دەپ تەكرارلىدىم .

ئەتراپىقا ئولىشۋالغان كىشىلەر ، بالىلار چۇقۇرۇشۇپ ، مېنى زاڭلىق قىلىشقىلى تۇردى :

— ساراڭ ئىكەن يالاڭتۆش ئەبگا !

— نەشىنى كۆپ چېكىپ ، گۇلەختە يېتىپ ، كاللىسىنى ئالدۇرۇپ قويغان گەپ !

— خۇپسەن ساراڭ ، جاھان ساربىگى . . . ساقلىغا قاراڭلار ، ياپياش تۇرۇپ يالغان ساراڭ بولۇۋېلىپ ، ئاسان نان نەدىكىن دەپ يۇرگەن ئەينۇلاردىن بىرى ئوخشايدۇ . . .

— كىچىك بالىلارنىڭ ئانىسىنى سوراپ يۇرگىنىنى قارىمامدىغان . . .

— بۇنداق رودىپايلارغا دەررە لازىم ، ئۇرۇڭلار ئۇنى . . .

بۇ چاقىرىق رول ئوينىاپ ، بالىلار ماڭا تاش ، داڭگال ، لاي ئاتقىلى

تۇردى . مەن ھېلىقى قىزدىن كۆزۈمنى ئۈزمەيتتىم . ئۇنى مەندىن تار-
تىۋالغان كىشى جامائەتنىڭ مېنى تىللاۋاتقانلىقىدىن ۋە باللارنىڭ « چالما - كېسەك » قىلىۋاتقانلىقىدىن قانائەت ھاسىل قىلدى بولغاي ، قىزنى يېتىلەپ توپ ئىچىدىن چىقىپ كەتتى . باش - كۆزۈمنى ئىككى قولۇم بە-
لەن چالما - داڭگاللاردىن ھمايە قىلىپ تۇرغاچ ئۇلارنى كۆزەتتىم ، تام بىلەن ئېرىق ئارىلىقى تار بولغانلىقتىن ئادەم شالاڭ ئىدى . مەن ھېلىقى كىشى بىلەن قىزنىڭ دوقمۇشتىن سانىغاندا ئۇچىنچى ئىشىك ئىچىگە كىرىپ كەتكىنىنى كۆرۈۋالدىم . « ئۇچىنچى ئىشىك » دەپ ئەسلىۋالدىم يەنە .

— جېنىڭ تېنىگدىكى چاغدا يوقال بۇ يەردىن دېۋانە ، — دېدى مويسىپىتراق بىر كىشى ماڭا ، — چالمدا ئۆلمىسەڭمۇ دورغىلار كېلىپ قالسا ، ئەھۋالىڭ چاتاق بولىدۇ . . .

— تووا دېگۈلۈك مۇمىنلەر ، — دېدى يەنە بىر كىشى يىغىلىۋالغانلارغا مۇراجىئەت قىلىپ ، — بۇ بەندە گۇناھىغا لايىق چالما يەۋالدى . ئەمدى ئۇمۇ يولغا ماڭسۇن ، سىلەر تارقىلىڭلار . . .

— بۇ مەھەللىگە ئاياغ باسمايدىغان بولدى ئەمدى . . .

تارقىلىدىغانلارمۇ بولدى ، لېكىن ، ئۆتكۈنچىلەر تارقالغانلارنىڭ ئورنىنى تولۇقلاپ تۇراتتى . مويسىپت مەسلىھەت بەرگەندەك ، كۆزدىن يوقالمسام بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم ۋە ئۆمىلەپ دېگۈدەك ئېرىقتىن چىقىپ ، قازانچىلار مەھەللىسى تەرەپكە مېڭىپ كەتتىم . قۇلقىمغا قار-
غىشلار ، تىللاشلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى . بقىنىم ، باش ، دولا ۋە بىلەكلىرىم ئاغرىيتتى . ئەمما ، روھىمدا بىلىنەرلىك شادلىق بار ئىدى . ئىچىمدە بولسا : « تاپتىم ، ئاخىر تاپتىم . ئۇ قىزنىڭ بۇۋىسارەمنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى شەك يوق . . . ئۇچىنچى ئىشىك . . . » دەپ ئويلايتتىم . تۆشۈك دەرۋازىسىدىن چىقىقاندا ھەتتا ، راستىنلا كۈلۈۋەتتىم : « شۇنداق ئاسانلا تېپىۋالدىم - ھە ! »

سارايغا قايتىپ كەلگەندە شا جۇمە بىلەن مۇھەممەت ئاقچى ماڭا كايىش نەزمىدە قاردى :

— نېمە بولدى ؟ — سوردى شا جۇمە پۈتۈنلەي لاي - توپا بە-
لەن بۇلغانغان ئۇستۇبشىمنى ئىشارەت قىلىپ .

— تاياق يېدىم ، چالما - كېسەك قىلىندىم ، — دېدىم كۈلۈپ كېتىپ . ئىككىيلەن تېخىمۇ ھەيران قالدى . مۇھەممەت ئاقچى :

— خۇشال قىلىدىغان تاياقمۇ بولىدىكەن - دە ؟ چولپانخان قېنى ، سىلەرگە نېمە ئىش بولدى ؟ — دەپ سوردى .

ئۇلارنى تەقەززا قىلماسلىق ھەم ئىچىمگە پاتمايۋاتقان يېگىلىقنى تېزرەك ئېيتىش ئۈچۈن چولپانخان بىلەن قىلىشقان مەسلىھەتتىن باشلاپ ھەممە ئىشنى دەپ بەردىم .

— بۇۋىسارە خېنىمغا ئوخشايدىغان قىز بولۇپ يۈرمىسۇن يەنە ؟ — دېدى شا جۇمە بىلەن ، — ئۇ قىز كىمدىن بولغان قىز ، سىلى پەرزەنت گېپىنى قىلمىغانغۇ ؟

— بىلال قارىم سولاق - ھەپسىلەردە يۈرۈپ ، كېيىن قېچىپ سەرسان بولۇپ يۈرگەن چاغلاردا تۇغۇلغان بولسا بىلمەي قالدۇ - دە ؟ — دېدى مۇھەممەت ئاقچى .

مەن بۇلار توغرىسىدا ئويلاپ باقمىغانلىقىمغا ئۆكۈندۈم . لېكىن ، قىز بۇۋىسارىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى .

— شۇنداق ، ئۇ مېنىڭ قىزىم ، يېشىمۇ توغرا كېلىدۇ ، — دېدىم .

شۇنداق دېدىمۇ ، ئىچىمگە باشقىچە بىر مۇزلۇق ئېقىم باستۇرۇپ كىرىۋاتقاندەك ئەندىكىپ كەتتىم . شۇبھىلىك ، ئۆزگىچە ئېھتىماللارنى ئويلاش تۇگۇل ، مۇمكىنچىلىكنىمۇ ئەسكە ئالغۇم كەلمەيتتى . مۇھەممەت ئاقچى ماڭا يارەمگە كەلدى .

— قېنى چولپانخان كەلسۇن ، نەتىجىسز قايتسا بۇگۈن كەچقۇ-
رۇن ئۆردىكىنى ئۆردەك ، غېزىنى غاز قىلۋېتىپ ئازاد بولايلى !

— قانداق قىلىپ ؟ — نېمىدۇر بىر نېمىدىن شۇبھىلىنىشتىن ئۆتۈلالمايۋاتقان شا جۇمە كۆگۈلسىز ماۋزۇنى باشلاپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلغاندەك سوردى .

— بىلال قارىي كۆرۈۋالغان ھويلىغا ئوغرىلىقچە كىرىمىز ، — دېدى

مۇھەممەت ئاقچى بىرىگە ئاچچىق قىلغاندەك زەردە بىلەن ، ــ ھېلىقى قىز-
نىڭ ئانىسى زادى بۇۋىسارە خېنىمۇ ، ئەمەسمۇ ، بىلىپ يانىمىز . . .

ــ شۇنداق قىلىش ياخشىدەك تۇرىدۇ ، ــ دەپ قويدى شا جۇمە .

ئۇنىڭ دەيدىغان گېپى بارلىقىنى ، كەيپىياتىمنى ۋە مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئەلپازىنى كۆزدە تۇتۇپ دېيەلمەيۋاتقىنىنى تۇيدۇم . كەيپىم ئۇچتى . قىز بۇۋىسارىگە يۈزدە يۈز ئوخشىغىنى ئۈنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتى بولالمىغىنىدىمۇ قىزنىڭ دادىسى مەن ئىكەنلىكىمگە ئىسپات بولالامدۇ ؟ قىز ئەگەر توققۇز ياشقا توشمىغانلا بولسا ، بۇ يەردىكى ھەممە گەپ ـ سۆزلەرنىڭ مەن بىلەن مۇناسىۋىتى قالمايتتى . بۇنداق بولۇشنى خىيال قىلىشمۇ مەن ئۈچۈن ئۆلۈمگە تەڭ ئىدى . بۇ ھەقتە بىرنېچچە قېتىم چولپانخان سەممگە سالغانىدى . ئۇ شا جۇمەنى گۇمبەزدىن ئاچقىپ ھارۋىغا ياتقۇزۇپ قويۇپ ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ « قىساس » ئېلىپ قايتىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغان ھېلىقى بىر كېچىسى مەندىن : « سىلى خېنىملىرىنىڭمۇ ئون يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان ئەقىدىسىنى ئۆزگەرتمەي ، سىلىنى ساقلاۋاتقانلىقىغا ئىشىنەملا ؟ » دەپ سورىغانىدى . شۇ چاغدا ئاغزىمدا : « ئىشىنمەن ! » دەپ جاۋاب بەرگەن ، كۆڭلۈمدە بولسا : « شۇنداق ، قەتئىي ، ئۈزۈل ـ كېسىل ئىشىنمەن . . . » دەپ تەكرار ـ تەكرار ئويلىغانىدىم . بۇ جاۋاب بۇۋىسارىنى كۆرمىگەن ، مېنى بولسا تېخى كۆرگەن بولسىمۇ چۈشەنمەيدىغان بىر ئايالغا بەرگەن جاۋابلا ئەمەس ، ئۆز ـ ئۆزۈمگە بەرگەن جاۋاب ، كۆڭلۈمگە لىقلىغان ئىشەنچ ئىدى . ئەمدىكسىنى نېمە دەپ ئىزاھلاي ؟ قىزنى قولۇمدىن تارتىۋالغان ، مېنى تېپىپ ئېرىققا ئىتتىرىۋەتكەن ھېلىقى ئېگىز بويلۇق ، بۇرۇتلۇق كىشى كىم ؟ قىزنىڭ دادىسى كىم ، دېگەن شۇبھىگە ئەمدى بۇ ھېلىقى ئەركىشى كىم دېگەن يېڭى تەشۋىش قوشۇلدىغۇ ؟

ئۇچىلىمىزنىڭ كۆڭلى پاراكەندە ئىكەنلىكى جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتكەنلىكىمىزدىنلا چىقىپ تۇراتتى . بىز ھەربىرىمىز قىلماي ، پاراڭمۇ سېلىشماي ئۇزاق ئولتۇردۇق . شامغا يېقىن چولپانخان سولاشقان ھالدا قايتىپ كەلدى . ئۇنىڭ تۇرقىدىن تۇردى ھاجىنىڭ ھويلىسىنى تاپالمىغانلىقىنى

بىلگىلى بولاتتى . شۇنداقتىمۇ شا جۇمە سوراپ قويدى :

ــ تاپالمىغان ئوخشىمامىلا قىزىم ؟

چولپانخان ئۇچىمىزنىڭ كەيپى بوشلۇقىنى قانداق چۈشەندى ، ئۆزىچە يېغىلىۋەتتى ۋە نۇرغۇن خوتۇنلاردىن سوراپمۇ بۇۋىسارە خېنىم تۇرۇۋاتقان تۇردى ھاجى ئىسىملىك ئادەمنىڭ ھويلىسىنى تاپالمىغانلىقىنى ئېيتتى . ئۇ ماڭا خىجالەت بولغاندەك قاراپ قويۇپ :

ــ ئەتە چوڭ يولدىكى ھويلىلارنى سۈرۈشتە قىلاي ، ــ دېدى .

ــ ھازىرچە قورساق باقمىغان ئىشنى قىلايلى ، ــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى گەپنى باشقا ياققا بۇراپ ۋە تاماق بۇيرۇتۇش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى .

شا جۇمە چولپانخانغا بۇگۈن مەن بىلەن بولغان ماجىرالارنى سۆزلەپ بەردى . گەپ تۈگىگەندە « شۇنداقمۇ ؟ » دېگەن سوئال نەزىرىدە قارىغان چولپانخانغا « ھەممىسى راست » دەپ تەستىق ئىشارىتى بىلەن بېشىمنى لىڭشىتتىم .

ــ ئاخشاملىقىغا بۇلار شۇ قىزنىڭ ھويلىسىغا بېرىپ كۆرۈپ باقماقچى بولۇۋاتىدۇ ، ــ دېدى شا جۇمە .

گەپ ئۈستىگە مۇھەممەت ئاقچى كىردى ۋە شا جۇمەنىڭ سۆزىنى بولۇقلاپ شۇنداق دېدى :

ــ ئاتىمىزنىڭ ۋاقىت ھەققىدىكى سۆزى ئورۇنلۇق . بەك كېچىكىپ قالساق شەھەرگە كىرەلمەيمىز ، كىرەلىگەندىمۇ خېنىمنىڭ ھويلىسىغا چۈشۈپ ، ئۇنىڭ راست شۇ ياكى ئەمەسلىكىنى پەرق قىلىش ئۈچۈن چىراغ يېقىشقا توغرا كېلىدىكەن . . .

ــ ئەڭ ياخشى پەيت خۇپتەننىڭ ئالدى ـ كەينى ، ــ دېدى شا جۇمە يەنە .

ئۇچەيلەن تەڭلا ماڭا قاردى .

ــ تاماقنى يەپلا ئاتلىنايلى ، ــ دېدىم قارار قىلىپ .

مۇھەممەت ئاقچى پولۇ بۇيرۇتقانىدى . بىز جىنچىراغ يورۇقىدا دۇئا قىلىشتۇق ، چايمۇ ئىچمەي مۇھەممەت ئاقچى بىلەن ئىككىمىز شەھەرگە

كىرىپ كەتتۇق . خۇپتەن ۋاقتىنى كۆتۈش ئۈچۈن ئالدىرىماي ، گەپ ـ سۆزسىز ياغ بازىرى تەرەپكە قاراپ كەتتۇق . قاراڭغۇلاشقان كوچا جىمجىت ئىدى . بىرەر بىر ئۇچراپ قالمىدىغان ئادەملەر بىزگە دىققەتمۇ قىلمايتتى . توپلىق يولغا بولۇق سېپىلگەن سۇ يولدىكى چاڭنى بېسىپ كەتكەن بولسىمۇ ، مېڭىشنى قىينىلاشتۇرۇپ لاي قىلىپ قويغانىدى . بۇ ھال مىرشاپ ، دورغىلار ئۇچرىغاندىمۇ پۈتى ئاستىغا قاراپ ، بىزگە سەپسېلىپ يۈرەلمەيدىغان شارائىت ياراتقانىدى .

دەل ياغ بازىرىغا كەلگىنىمىزدە ، دوقمۇشتىكى مەسچىتتىن خۇپتەنگە ئەزەن چىقتى . مەن دوقمۇشتىن سانغاندا ئۈچىنچى رەتتىكى قوش قاناتلىق ئىشىكنى كۆرسىتىپ :

ـ مۇشۇ ئۆي ، ـــ دېدىم پەس ئاۋازدا .

ـــ ھىم ، ـــ دەپ قويدى مۇھەممەت ئاقچى ۋە جەينىكى بىلەن مېنى تۈرتۈپ ، يولنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى ياغاچ لەمپىلىك تۆمۈر چىلىك دۇكىنى تەرەپكە باشلاپ كەتتى . دۇكان ئېتىك بولسىمۇ ئىشىك ئالدىدا سەندەل قويىدىغان كۆتەك ، سانداق ، كۆيەك بار ئىدى . لەمپە بولغانلىقتىن ، دۇكان ئالدى تېخىمۇ قاراڭغۇ ئىدى .

ـــ مۇشۇ يەردە كۆزىتەيلى ، ـــ دەپ پىچىرلاپ زوڭزايدى مۇھەممەت ئاقچى سانداق دالدىسىدا ، ـــ ئۆيدىكى ئەركىشى نامازغا چىقىپ كەتكەندە كىرىمىز . . .

ـــ ئايال ـ قىزلار قورقۇپ كەتمەس ـ ھە ؟

مۇھەممەت ئاقچىنىڭ سۆس كۈلكىسى ئاڭلاندى :

ـــ دېرىزىدىن ياكى دېرىزە بولمىسا ئىشىك قىسلىچقىدىن ئىچىگە قاراپ بېقىشقا تېرىشارمىز . بىزنىڭ مەقستىمىز بۇۋىسارە خېنىم شۇمۇ ، ئەمەسمۇ ئىكەنلىكىنى بىلىش ئەمەسمۇ ؟ قالغان گەپ ـ سۆزلەرنى كەتە . . .

خۇپتەنگە مېڭىۋاتقانلار كۆپىيىپ قالغانلىقتىن ، مۇھەممەت ئاقچى پىچىرلاپ قىلىۋاتقان گېپىدىنمۇ توختىدى . ھەر ئىككىلىمىز ھېلىقى قىممەتلىك ئىشكىتىن كۆز ئۈزمەي ئولتۇرۇپ كۆتۈشكە باشلىدۇق .

شۇ ئۆينىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئىككى ئىشىكتىن ئادەم چىقتى ۋە

ئىشىك ئىچىدىكىلەرگە بىر نېمىلەرنى دەپ قويۇپ مەسچىت تەرەپكە كەتتى . سول تەرەپتىكى ئىشكىتىن ئۇنى چىڭ ، ئوتتۇرا ياشلاردا بار دەپ بەرەز قىلىشقا بولىدىغان بىر كىشى چىقتى ۋە گېپىمنى بىرى ئاڭلاپ قالار دەپمۇ ئەنسىرىمەي ، خۇپتەندىن كېيىن ئۆيگە قايتمايدىغانلىقىنى ، ۋەدە قىلىپ قويغان باراۋەتكە كېتىپ ، ئەتىسى بامداتتىن يېنىپ ئۇدۇل دۇكانغا بارىدىغانلىقىنى ، شۇڭا ئىشكىنى تاقاپ ، ئەتە چۈشكۈچە ئاچماسلىقنى تاپىلاپ مېڭىپ كەتتى . بىز كۆتكەن ئىشكىتىن بولسا ھېچكىم چىقمايتتى . مۇھەممەت ئاقچى تېپىرلايتتى ۋە ئېغىر ـ ئېغىر تىناتتى .

خۇپتەنگە بارىدىغانلارمۇ قالمىدى . يول جىمجىتلىشىپ كەتتى . بىز قاراپ تۇرغان ئىشكىتىن ئەمدى ئادەم چىقىشنى كۆتۈشمۇ ئاۋارىچىلىك . مۇھەممەت ئاقچى كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدى :

ـــ شۇ تاپتا ھويلىدا ئەركىشى يوق بولسا كېرەك . . .

جاۋاب ئورنىغا بېشىمنى « شۇنداق » ئىشارىتىگە لىڭشىتتىم .

مۇھەممەت ئاقچى ئۇنىنى پەس چىقىرىپ :

ـــ ئىشكىنىڭ لوكسىنى ئېچىپ بېقىشقا ئورۇنۇپ باقاي . ئاچالمسام كەينىمدىنلا كىرسىلە ، ـــ دېدى ۋە ماقۇللۇقۇمنى ئالغاندىن كېيىن يەنە داۋام قىلدى ، ـــ ئەگەر ئاچالمسام ، تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ ، ئىشكىنى ئىچىدىن ئاچمەن . خۇدا ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە سېلىپ ، قۇلۇپ سالغۇزمىغانلا بولسا . . . ئەگەر قۇلۇپ سېلىنغان بولسا ، سىلىگىمۇ تامدىن ئارتىلىشقا توغرا كېلىدۇ .

ـــ مەيلى ، ـــ دېدىم مەنمۇ پىچىرلاپ . ئىچىمدە بولسا : « بۇۋىسارە بىلەن كۆرۈشۈشلا نېسىپ بولسا تام ئارتىلىش ئەزىلدىن ئادەت بولۇپ قالغان ئۇدۇم . . . » دەپ ئويلىدىم .

مۇھەممەت ئاقچى بېرىپ ئىشىك بىلەن ھەپىلىشىدىغان ، مەن ئولتۇرۇپ نەتىجىسىنى كۈتىدىغان بولۇپ كېلىشىپ ، ئۇ ئەمدى ئورنىدىن تۇرۇشىغا نېرىدىن سەندەل كېيگەن بىر كىشىنىڭ سىماسى پەيدا بولدى . ئايىنى يۆتكىگەندە سەندەلنىڭ تاپانغا تېگىپ چىقىرىدىغان « شاق ـ شاق » ئاۋازى ئۇ كىشىنىڭ ئالدىراش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەتتى . مۇھەممەت

ئاقچى دەرھال ئولتۇرۇۋالدى . « شاق ـ شاق » ئاۋازىنىڭ ئىگىسى ئەمدى خېلى ئېنىق كۆرۈندى . ئۇنىڭ ئۇچسىدىكى ئاق يەكتىكى ۋە بېشىدىكى سەللىسى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە پەرقلىق كۆرۈنەتتى . غەلىتە يېرى ، ئاق يەكتەك كىيگەن بۇ سەللىلىك بىز كۈتكەندەك يول بويلاپ كېتىۋەرمەي ، دەل بىزگە كېرەكلىك ئىشككە قاراپ ماڭدى . بىر پەس تۇردى ۋە ئىشكنى ئېچىپ كىرىپ كەتتى . كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئىشىك تاقالدى ۋە جىمجىتلىق ئەسلىگە كەلدى . مەن ئىشىك تېشىدىن تاقالغان بولسا ئۇ ئېچىپ كىردى ياكى ئۇنىڭ ئىچىدىن تاقالغان ئىشكنى ئاچالايدىغان ئۆزىگە مەلۇملۇق چارىسى بولسا كېرەك دەپ ئويلىدىم . مۇھەممەت ئاقچىمۇ :

ـــ بايا تىنى ئىشىك ئوچۇق ئىكەن . ئەمدى ئىچىدىن قۇلۇپلىۋالدى بولغاي ، ـــ دېدى ۋە ئازراقلا ئويلىنىپ داۋام قىلدى ، ـــ بىر يولى تامدىن ئارتىلىپلا كىرەيلى ، ھەم ئاسان ، ھەم تېز . . .

بېشىمنى لىڭشىتىپ ماقۇل بولدۇم . ئىككىمىز تەڭلا ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ، تېز ، ئۇنسىز قەدەملەر بىلەن يولنى كېسىپ ئۆتتۇق ۋە ھايالسىزلا ئىشىكنىڭ ئالدىغا كەلدۇق . مۇھەممەت ئاقچى ئىشكىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئىككى قولى بىلەن ئىتتىرىپ باقتى . ئىشىك ئىچىدىن تاقالغانىدى .

ـــ زەنجىرلىك ئىشىك ئىكەن . تامدىن ئارتىلايلى ، قېنى ، چىقسىلا ، ـــ دېدى ئۇ قۇلىقىمغا ۋە سەل ئېگىلىپ تىزىنى رۇسلاپ ، مېنى تىزىغا دەسسەپ كۆتۈرۈلۈشكە ئىشارەت قىلدى .

مەن تارتىنىپ تۇرمايلا ئۇنىڭ تىزىغا دەسسەپ كۆتۈرۈلدۇم . ئاندىن ئۇ سول دولىسىنى بوش ئۇرۇپ قويدى . ئۇنىڭ ئىماسىغا چۈشۈپ دولىسىغا دەسسەپ كۆتۈرۈلدۇم ، تام بىلەن تەڭلەشتىم . ئۇستىگە بىرلا ئىرغىپ قورسىقىمنى ئالدىم . قالغان ئىشلار ماڭا قىيىن ئەمەس ئىدى . تامنىڭ ئۈستىدە جايلىشىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، مۇھەممەت ئاقچىغا قانداق يارىدەم قىلىش ھەققىدە باش قاتۇرۇپ بۇرۇلۇپ قارىغىنىمدا ، ئۇ ئىككى ئادەم بويى ئېگىزلىكتىكى تامنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىگە چىقىپ بولغانىدى . ئۇ ئىككى قولىدىكى ئىككى پىچاقنى ئېسىلىپ كۆتۈرۈلەتتى ۋە چاقماق تېزلىكىدە بىر پىچاقنى تامدىن سۈغۇرۇۋېلىپ ، يەنىمۇ ئۈستۈنـ

رەكىكە قادايتتى . بۇنداق چارە بىلەن تامدىن ئارتىلغىلى بولىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسامۇ كۆرمىگەندەك ۋە ھەرىكەتنىڭ بۇنداق تېز بولىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمىغان بولاتتىم . كۆپتۈرۈشسىز ئېيتىشقا بولاتتىكى ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ تامغا چىقىشى مەندىنمۇ تېز بولدى .

ھويلىغا مۇھەممەت ئاقچى ئالدىن چۈشتى . ئۇنىڭ قانداق قىلىپ شەپسىز ، شۇنداق تېز چۈشكەنلىكىنى كۆرۈش تۈگۈل پەرەز قىلىپمۇ ئۇلگۈرگىلى بولمايتتى . مەن تەۋەككۈلسىگە سىيرىلىپ چۈشتۈم . ئايىغىم يۇمشاق نەرسىگە تەگدى . بۇ نەرسىنىڭ مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئالقىنى ياكى دولىسى ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمايتتىم . قالغان ھەرىكەت مەن تامنى تۆتۈپ ، بەدىنىمنى لىڭشىتماي پەسلەش بىلەن ئايىغلاشتى . ئەمدى ئىككىمىز قاتارلىشىپ ھويلا ئىچىدە تۇراتتۇق . مۇھەممەت ئاقچى يۇزىنى يۇزۇمگە يېقىن ئەكىلىپ ھەجىيىپ قويدى ۋە ئاران ئاڭلانغۇدەك پىچىرلاپ :

ـــ ئىشكنى ئېچىپ قويايلى ، ـــ دېدى .

ئۇنىڭ چىقىپ كېتىشكە ئاسان بولۇشنى كۆزدە تۇتۇۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى . لېكىن ئۇ ئۇزاق ۋاقىت جىمىپ كەتكەندەك بىلىندى . شۇ ۋاقىت ئىچىدە مەن ھويلا ئىچىنى كۆزەتتىم . ھويلا ئىچىدە كۆزەتكۈدەك ھېچنېمە يوق ئىدى ، تۆپە تەرەپنى ھېسابقا ئالمىغاندا ھەممەياق قاپقاراڭغۇ ئىدى . بۇنىڭدىن ، بۇ تاشقىرىقى ھويلا ئىكەنلىكىنى پەملەشكە بولاتتى . ئادەتتە بۇنداق تاشقىرىقى ھويلىلاردا ئامبار ، كونا ـ ئەسكى نەرسىلەر قويۇلىدىغان ئۆيلەرلا بولۇپ ، ئادەم سانى كۆپ ئائىلىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئادەم ئولتۇرمايتتى .

مۇھەممەت ئاقچى جەينىكىمگە بوش تېگىپ قويۇپ :

ـــ مەن كۆرۈپ باقمىغانلا قۇلۇپ ئىكەن كاساپەت ، ئاسانغا چۈشمىدى ، ـــ دېدى ۋە مېنى باشلاپ ، خۇددى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە باشلىغاندەك ئۇدۇللاپ مېڭىپ كەتتى .

بىز بىر تارچۇقتىن تار ، گەمگە ئوخشاش باستۇرمىنىڭ ئاستىغا

كـــردۇق . ئون قەدەملەرچە مېڭىپ خېلىلا كەڭ ھويلىغا كىردۇق . ئۇدۇل-
دىكى ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدىن كۆچلۈك چىراغ يورۇقى چىقىپ تۇراتتى .
يورۇق ھويلىنىڭ كەڭ بىر قىسمىنى يورۇتقانىدى . يورۇق چۈشكەن ئاشۇ
دائىرىدە گۈللۈك بارلىقى كۆرۈنەتتى . ھازىر گۈللەرنىڭ باشقا تۈرلىرى
قۇرۇپ كەتكەن ياكى سولاشقان . ئەمما ، كەچكۈزنىڭ ئەتىۋارلىق گۈلى
رەيھان باراقسان ئۆسكەنىدى ۋە دىماغنى قىسىدىغان خۇش پۇراق
تارقىتىپ تۇراتتى . يورۇق چۈشۈپ تۇرغان دېرىزىنىڭ ئاستىدا ئادەم بويى
ئۆسكەن ، ئۇچ چوڭ يامغا تىكىلگەن سۆگەتگۈل گويا دەرەختەك شاخ
يايغانىدى .

بىز دېرىزە ئالدىغا بىمالال باردۇق . كۆزۈم دەرھال بايانتىن كىرىپ
كەتكەن يەكتەك ۋە سەللىلىك ئەركىشىگە چۈشتى . ئۇ ھازىرمۇ يەكتەك
بىلەن ئۆرە تۇراتتى . ئەمما ، بېشىدا سەللىسى يوق ، شاپاق دوپپا
كىيۋالغانىدى . ئۇنىڭ چىرايى ، قىياپىتى ماڭا ناھايىتى تونۇش بولۇپ ،
دەل مۇشۇ كىشى بىقىنمىغا تېپىپ ئېرىققا چۈشۈرۈۋېتىپ ، بۇۋىسارىگە
ئوپئوخشايدىغان قىزنى تارتىۋالغانىدى . ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا كىمدۇر بىرى
بولسا كېرەك ، ئۆزى كۆرۈنمەي ، سايىسى تامدا مىدىرلايتتى . دېرىزە خېلى
ئېگىز بولۇپ ، ئۆي ئىچىدىكى دارازا كىشىنىڭمۇ بېلىدىن تۆۋەن قىسمىنى
كۆرگىلى بولمايتتى . بويى مەندىن خېلىلا ئېگىز بولغان مۇھەممەت ئاق-
چىمۇ ئۆي ئىچىنى تولۇق كۆرەلمىگەن بولسا كېرەك ، مېنى سۆگەتكۈل
تىكىلگەن يام ئۈستىگە چىقىشقا ئىشارە قىلدى . ئۇنىڭ دولىسىغا تايىنىپ ،
ئىككى يامغا ئىككى پۇتۇمنى ئېلىپ ئۆرە بولدۇم . ئەمدى ئۆي ئىچى تار
بۇلۇڭلىرىغىچە كۆز ئالدىمدا ئېنىق كۆرۈندى .

ئۆي خېلىلا چوڭ ئىدى . قەشقەرنىڭ ئېسىل ، ياسىداق ئۆيلىرىدىن
پەرقلەنمەيتتى . ئۆينىڭ يېرىمىغا سۇپا باغلانغان ، ئۈستىگە گىلەم تاشلان-
غانىدى . ئاشۇ گىلەمنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئۈزۈكرەك بىسات يوق ، تام
تەكچىلىرى بوش تۇراتتى . مېھراب مەن تۇرغان يەردىن كۆرۈنمەيتتى .
سۇپىنىڭ بىر تەرىپىدە كىيىمى بىلەنلا بىر بالا ياتقۇزۇلغان ۋە ئۇ ئۇخلاپ
قالغانىدى . مەن ئۇنى ، بۇۋىسارىگە ئەينەن ئوخشايدىغان ھېلىقى قىز ،

دەپ پەرەز قىلدىم .

ئۆيدە دارازا كىشىگە يېنىنى ، دېرىزىگە — يەنى مەن تەرەپكە
كەينىنى قىلىپ بىر ئايال تۇراتتى . ئۆينى يورۇتۇپ تۇرغان شام دېرىزە
تەرەپتىكى تامغا ياكى مۇشۇ تەرەپتىكى شامدانغا قويۇلغان بولسا كېرەك ،
ئۆي ئىچىدىكى ئىككى كىشىنىڭ سايىسى نېرىقى تامغا چۈشۈپ تۇراتتى .
ئەر كىشى دېرىزە تەرەپكە يۈزلىنىپ تۇرغانلىقتىن ئۇنى ئوچۇق كۆرگىلى
بولاتتى . ئايال دېرىزە تەرەپكە كەينىنى قىلىپ تۇرغانلىقتىن ، ئۇنىڭ يۈ-
زىنى كۆرگىلى بولمايتتى . شۇ تاپتا ئەر كىشى بىر نېمىلەرنى دېمەكتە ،
ئايال جىمجىت تۇرۇپ ئاڭلىماقتا ئىدى . ئۇ گەپنى بوش ئاۋازدا قىلىۋا-
تامدۇ ياكى دېرىزە سرتىغا ئاڭلانمايۋاتامدۇ ياكى پۈتۈن ئەس — يادىم
تەتۈر قاراپ تۇرغان ھېلىقى ئايالدا بولۇپ ، قۇلىقىمغا گەپ كىرمەيۋاتامدۇ ،
ئىشقىلىپ ، ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشۋاتقىنى مەلۇم ئەمەس ئىدى . مەن
چوگراق نەپەس ئېلىشقىمۇ پېتىنالماي تۇرغىنىم تۇرغانىدى . ئىككى پۈتۈم
ئىككى ياندا تۇرسىمۇ گەۋدەم مۇھەممەت ئاقچىغا تايىنىپ تۇراتتى . قوللا-
رىم بىلەن تايىنىشىمنى كۆتۈرەلمەيدىغان سۆگەتكۈلنىڭ غولىنى
تۇتۇۋالغانىدىم . شۇ سەۋەبتىن كۆرە ، ئىچكى ھاياجان تۇپەيلىدىن بىلىنە-
گۈدەك تىترەيتتىم .

قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتى مەلۇم ئەمەس ، ئېھتىمال بىر نەچچە
مىنۇتتۇر ياكى بىر نەچچە سېكۇنتتۇر ، ئايالنىڭ گەۋدىسى بۇرۇلدى ، دې-
رىزە — مەن تەرەپكە يېرىم يۈزلەندى . . . كېيىن پۈتۈن يۈزلىنىپ ، گېپى
تۇگىگەن ئەركىشىگە كۆتۈرۈلۈپ قارىدى . . . ئاھ ! قۇدرەتلىك ئاللاھ . . .
كۆزۈمنى مىت قىلىشقىمۇ جۇرئىتىم يەتمىدى . بۇ ئايال . . . مەن قانداق
قىلاي . . . بۇ ئايال . . . مېنىڭ بۇۋىسارەم ئىدى . مەن تەشنا بولۇپ
يۇرگەن ، ئون يىل دەردىدە يىغلىغان ، ئون يىل مۇھەببىتىدىن ھاياتي
كۈچ ، مەنىۋى ئوزۇق ئالغان سۆيۈملۈكۈم ئىدى ، ئون يىلدىن بۇيان كۆز
ئالدىمدىن سىماسى ، پىكىر — خىيالىمدىن ئىشق — مۇھەببىتى نېرى قىلىنە-
مىغان مەھبۇبەم ئىدى ، ئون يىلدىن بۇيان كۆرۈشكە تەشنا بولغان ،
دىدارىغا زارىققان يارىم ئىدى . . .

— ئاستىراق . . . شۇمىكەن ؟ — دەپ پىچىرلىدى مۇھەممەت ئاقچى .

— شۇ . . . شۇ . . . — دېدىم دۇدۇقلاپ ، تىترەپ ، — دەل ئۆزى شۇ ئەمەسمۇ . . . جېنىم . . .

— ئاستىراق ، — يەنە ئەسكەرتتى ئۇ ، — سىلى بۇنداق بوزلاپ يىغلىسىلا تۈيۇپ قالىدۇ . . .

يىغلىغىنىمنى بىلمەيتتىم . ئەمما ئۆزۈمنى باشقۇرۇش كۈچىدىن مەھرۇم بولۇۋاتقىنىمنى تۇياتتىم . بۇۋىسارەم شۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ، كېيىن يەنە مەن تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىپ سۇپا تەرەپكە ماڭىدى . ئۇنىڭ مەن كۆرگەن بىر نەچچە تىنىق ۋاقىت ئىچىدىكى يۈز — چىرايى ئون يىلدىن ئىلگىرى قانداق بولسا ھازىرمۇ شۇ پېتى ئىدى . شام يورۇقىنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى كۆزلىرىم پەرق قىلىش ئىقتىدارىنى ۋاقىتىدىن ئاشۇرۇۋەتتىمۇ ، مەن ئۇنىڭ چىرايىنىڭ ئون يىلدىن ئىلگىرىكىدىن بىلىنەرلىك سۇلغۇنلۇقىغا تەۋە بولۇپ قالغانلىقىنى ، كۆزلىرى شۇ پېتى بولسىمۇ ، غەمكىنلىكىنى يوشۇرالمىغىنىنى كۆرگەنىدىم . ئۇنىڭ قامىتى يەنە شۇ ، لېكىن ، سەل ئورۇقلىغاندەك ، ئاز — تولا ئۆسكەندەك بىلىنەتتى . كېيىۋالغان ئەتلەس كۆڭلىكى ئۇنىڭغا ھەسسە — ھەسسىلەپ ياراشقان . . . يەنىچۇ ؟ ھە ، يەنە ئۇ لەۋلەر . . . ئۇ لەۋلەر پەقەتمۇ ئۆزگەرمىگەن ، ئون يىلدىن ئىلگىرى قانداق بولسا ھېلىھەم شۇ پېتى . . .

نېمە بولدۇمكىن ، مۇھەممەت ئاقچى يۆلەپ تۇرغان بولسىمۇ ئاغدۇرۇلۇپ چۈشكەندەك يەرگە يىقىلدىم . مۇھەممەت ئاقچى « جىم » دېگىنىچە مېنى كۈچ بىلەن يەرگە باستى . نېمىنگىدۇر تاراقشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . قىسقىلا جىملىقتىن كېيىن دېرىزە ئېچىلغانلىقىنى ئاڭقىرىدىم . مۇھەممەت ئاقچى ئۈستۈمدىن بىسىپ تۇرغاچقا سۆگەتكۈل ، دېرىزە ۋە ئۆي دېگەنلەر كۆز ئالدىمدىن يوقالدى . ئەمما ، ماڭا تونۇش ئاۋازلار قولىقىمغا توسالغۇسىز كىرەتتى :

— نېمىكەن ئۇ تاراقشىغان ؟ — بۇ بۇۋىسارەمنىڭ ئاۋازى ، ماڭا مەلۇملۇق ، قوڭقۇراقتەك زىل ، ئاجايىپ يېقىملىق ئاۋاز ئىدى .

— ھېچنېمە يوققۇ ؟ قوشنىلارنىڭكىدىن كىرگەن مۇشۇكمىكىن ، — بۇ ئاۋازمۇ ماڭا تونۇش . لېكىن ، ئۇ نەپرەتلىك ئاۋاز مېنى قوغلىغان ، بۇۋىسارەمگە ئوخشايدىغان قىزنى قولىدىن تارتىۋېلىپ : « ئەقىل — ھوشىنى ئىت يەپ كەتكەن سارالڭ ، يوقال بۇ يەردىن ! » دەپ تىللىغان ئاۋاز ئىدى .

يەنە بىر نەچچە تىنىق ۋاقىت ئۆتتى . جىمجىتلىق ئۇزاققا سوزۇلمىدى . ئۆي ئىچىدىكى سۆھبەت ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى . مەن مۇھەممەت ئاقچىنى ئۇستۇمدىن ئىرغىتىۋېتىپ كۆتۈرۈلدۈم . ئەمدى ئوچۇق دېرىزىدىن ئۆينىڭ ئىچى بايا تىنىقتەدەك تۇگەل كۆرۈنمىسىمۇ ، سۆھبەتلىشىۋاتقان ئەر بىلەن ئايالنىڭ بېلىنىڭ يۇقىرىسى بىمالال كۆرۈنەتتى . تېخىمۇ مۇھىمى ، ئېچىپ بولۇپ ئېتىپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قالغان ياكى قەستەن ئوچۇق قالدۇرۇلغان دېرىزىدىن ئۇ ئىككىيلەننىڭ سۆزلىرىنى بىمالال ئاڭلىغىلى بولاتتى :

— مەن ئەتە كۇچاغا ماڭمەن ، — دېدى ئەر كىشىنىڭ ئاۋازى ، — سەن يەنە بىر — ئىككى ئاي يالغۇز قالمىغان بولدۇڭ ، تۇنىساخان قىزى بىلەن ئەتىگەندە كىرمەكچى بولدى . . .

— ئوشۇقچە چىقىم ، بىر ئەمەس ، ئىككى ھەمراھنىڭ نېمە ھاجىتى بار ماڭا ؟ — دېدى بۇۋىسارەم . لېكىن ، سۆزنىڭ ئۇرغۇسىدا رەت قىلىش يەلگىسى كۆرۈنمەيتتى .

— نېمىلا دېگەن بىلەن جاھان تەكشى ئەمەس ، سېنى يالغۇز تاشلاپ قويۇشقا كۆڭلۈم ئۇنمايدۇ . چىقىم قانچىلىك نېمىتى ؟ — دېدى نەپرەتلىك ئاۋاز .

— قانداق بولمىسۇن ، تېزرەك قايتىپ كېلەرسەن ، — بۇۋىسارەم ئۇنداق دېدى . ئۇنىڭ ئاۋازىدا ھەسرەت ، مۇڭ پەۋىس ئىدى .

— تېز كېلىمەن ، دۇكانلارنى بىر تەرەپ قىلىۋەتسەم ، ھېسابلارنى توغرىلىۋەتسەم ، قالدى ئېلىم — بېرىمگە ۋەكالەتچى توختىتىپ قويۇپلا يانىمەن . ئۇششاق — چۈششەك ئىشلار نەچچە كۈندىن بۇيان دېيىشكىنىمىزدەك ، — نەپرەتلىك ئاۋازنىڭ ئىگىسى شۇنداق دېدى ۋە بۇۋىسارەمنىڭ

مۇرىسىنى تۇتتى .

بۇۋىسارەم بېشىنى نەپرەتلىكىنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ :

ـــ ئانا ـ بالا ئىككىمىزنى ئۇزاق تاشلىۋەتمە ، سەندىن باشقا يېقىنىم يوق ، تەقەززا قىلما ، ـــ دېدى .

نەپرەتلىك بىر نەرسىلەرنى دەپ ، بۇۋىسارەمنىڭ بېشىنى سىلىدى . كۆزۈمگە قاراڭغۇچىلىق تېقىلىپ ، ئۇنىڭ نېمە دېگىنىنى پەرق ئېتەلمىدىم . بۇ نېمە گەپ ؟ « بۇۋىسارەم » ئەمدى خەقنىڭ بولۇپ كەتتىمۇ ؟ ئۇ نېمىشقا بىر نەپرەتلىك ئەرنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ، ئۇنىڭ سىلىشىنى بەھۇزۇر قوبۇل قىلدۇ ؟ ئۇ بۇ نەپرەتلىك ئەرنىڭ تېزرەك قايتىشىنى تەلەپ قىلدۇ . ئۇنى زارىقىپ كۈتىدۇ . ئۇنى « سەندىن باشقا يېقىنىم يوق » دەپ ئۇلۇغلايدۇ . . . ؟ دېمەك ، مەن يات ئادەم ، ئۇنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋىتى رويخېتىدىنمۇ ئۆچكەن ئادەم . . . ھېلىقى قىزمۇ ئاشۇ نەپرەتلىكتىن بولغان قىز . . .

ئېخ بۇۋىسارە ، سەن شۇنچىلىك ئىكەنسەن ـ دە ! سەن ئۇچۇن ھەممىنى بەرگەن ، ھاياتىي بەدىلىگە مۇھەببىتىڭنى قەدىرلىگەن بىر ئەرنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىك خەۋىرىنى بىلمەيلا ، ئۇنىڭ نىكاھىنى پايتىما ئورنىدا تاشلۇۋېتىپ ، ئاشۇ نەپرەتلىككە تەگكەن ئىكەنسەن ـ دە ؟! ئىشقىدىن مەجنۇن بولغان سارائ ئەقلىم ساڭا ئوخشايدىغان قىزنى كۆرگەندە بۇ توغرىدا نېمىشقا ئويلىمىدى ، ھېلىقى نەپرەتلىك ئەر مېنى قوغلىغاندا ، ئۇ قىزنى تارتىپ ئالغاندا نېمىشقا ئۇنىڭ كىملىكى ئۇستىدە مۇلاھىزە قىلىپ باقمىدى ؟ . . .

« ئېي بۇۋىسارە ! ـــ دەپ توۋلىغۇم كېلەتتى ، ـــ ئەمدى ماڭا سەن ، ساڭا مەن نامەھرەم بوپتۇق . نامەھرەم يۇزۇڭ ، ناماھرەم بەدىنىڭ ، نامەھرەم سۆزۈڭ ھېلىقى نەپرەتلىك ئادەمگە تەئەللۇق ، ئۇنىڭغا ئۆز بوپتۇ . . . » لېكىن ئۇنۇم سىرتقا چىقمايتتى .

ئاچچىق غەزەپ ، چوڭقۇر ئەلەم يۈرىكىمنى ئامبۇردەك قىسىپ ئاغرىتاتتى . « بۇاپا » دەپ ۋارقىراي دەيتتىمۇ ، ئاغزىمدىن تاۋۇش چىقمايتتى ، يۈرىكىم گېلىمغا قاپلىشىپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى . شۇ ئۇزۇن

يىللاردا تارتقان ئەلەملىرىم ، دەردلىرىم ، جاپا ـ مۇشەققەتلىرىم يار ئۇچۇن ، بۇۋىسارىگە قايتا ئېرىشىش ئۈچۇن ، شۇ يولدا شۇنداق مۇشكۈلاتلارغا چىداش ھەقلىق دەپ تونۇغانلىقىم ئۈچۇن ئىدى . نەچچە ـ نەچچە قېتىم ھاياتتىن بىزار بولۇش دەرىجىسىگە يەتكەن بولساممۇ ، يەنە نېمىسى بىلەندۇر لەززىتى باردەك بىلىنىپ ، بۇۋىسارىگە تەلپۈندۇرۇپ تۇراتتى . ئەمدى بۇۋىسارە ـــ مەن تەلپۈنگەن ئاشۇ بۇۋىسارە ماڭا تەئەللۇق ئەمەسلىكى ئېنىق بولۇپ قالغاندا ، ئۆتكەن ھاياتىمنىڭ ھەممىسى بىر تېيىنلىك قىممىتى يوق ، ئەسلەشكىمۇ ئەرزىمەيدىغان ، چالا ـ بۇلا كۆرگەن چۈشچىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە ئەمەس تۇتۇق خىيالغا ئوخشاش تۇيۇلدى . ۋەھالەنكى ، ئون نەچچە يىللىق ھاياتىم پۈتۈن ئۆمرۈمدىكى ئەڭ ئېغىر ھايات بولغانىدى . ئۇ خىيال ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ ھەرىلى ، ھەر ئېيى ، ھەر كۈنى ، ھەر سائىتى ئۆمرۈمنىڭ ئىككى بولۇپ مەۋجۇدىيىتىمدىن مەنئۇيىتىمگىچە ئېكەپ ، ئۇپرىتىپ ، مەن بەرداشلىق بېرەلەيدىغان سەۋىيىدىن ھالقىتۇەتكەنىدى .

بەرداشلىق بېرىش قۇربىمدىن مەھرۇم قالغانىدىم . رېئاللىق ، كۆز ئالدىمدىكى ئەمەلىيەت سالغان ئېغىرلىقنى كۆتۈرەلمىدىم . ئۆزۈمنى باسالمىدىم ۋە قايسى ۋاقىتتا ، قانداق يەردە تۇرۇۋاتقىنىمنىمۇ ئۇنتۇپ ، ئۆزۈمنى كاچاتلاپ تۇرۇپ چىرقىرىۋەتتىم :

ـــ ئېي خۇدا ، نېمە بولغان بەندەڭمەن ؟!

مەن يېقىلىپ چۈشتۈممۇ ياكى مۇھەممەت ئاقچى مېنى يېقىتتىمۇ ، بىلمىدىم . بېشىم پەستە ، پۈتۈم ھاۋادا تۇرغاندەك بولدى . ھېچنېمىنى كۆرمەي ، ھېچقانداق ئاۋازنى ئاڭلىيالماي قالدىم . ھوشۇمغا كەلگەندە پۈتۈمنىڭ سۇغا چىلىشىپ تۇرغىنىنى ، بىر تەرىپىمدە زەي سوغۇق تام بارلىقىنى غۇۋا سەزدىم . پېشانەمدە ، بۇرنۇمنىڭ ئاستىدا كىمنىڭدۇر بارماقلىرى مىدىرلايتتى ، كالپۇكۇمنىڭ ئۈستىگە ئۆتكۈر ـ ئۆتكۈر تىرناقلار بېتىپ كېتەتتى . بىرىنىڭ مېنى ھوشۇمغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشۋاتقىنىنى تۇيدۇم . ئېڭىمدا بولسا بۇۋىسارە توغرىسىدىكى پىكىرلەر كېزىپ يۈرەتتى . يۈرىكىمنى بېسىۋالغان قىزنىڭ چوغدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تىپىر-

لىماقچى ، « ۋاپاسىز » دەپ توۋلىماقچى بولاتتىم . ئاۋازىم چىقتىمۇ ، چىقمىدىمۇ ، بىلەلمەيتتىم .

ــ هوشلىرىغا كەلسىلە ، تىنچلانسىلا . . . ، ــ دېدى بىرى . بۇ ئاۋاز مۇھەممەت ئاقچىغا تەئەللۇق دەپ هېس قىلدىم .

ــ ۋاپاسىز . . . ۋاپاسىز قېنى ؟ . . . ــ دېدىم ئاران تەستە .

ــ بىز هازىر سېپىل ئاستىدىكى سۇ چىقىرىۋېتىدىغان خەندەكتە ، ــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى خىرقىراپ ، هاسىراپ ، ــ ۋاقتىمۇ يېرىم كېچىدىن ئاشتى . هوشلىرىغا كەلگەن بولسىلا ، بىز ماڭايلى . . .

ــ ۋاپاسىز . . .

ــ بولدى ، ئۇ هويلىنى ئەسلىرىدىن چىقىرىۋەتسىلە ، ــ دېدى يەنە مۇھەممەت ئاقچى ، ــ كەلسىلە ، ماڭا يۆلەنسىلە . . .

نېمىنى ئەستىن چىقىرىمەن ؟ ئۇ هويلىنى ، ئۇ هويلىدىكى بۇۋىسارە ۋە هېلىقى نەپرەتلىك ئەرنى ئەستىن چىقىرامدىمەن ؟ قىزىق گەپ ، ياشاپ كەت مۇھەممەت ئاقچى !

مېڭىپ ئەمەس ، ئۆمىلەپ ، مۇھەممەت ئاقچىغا يۆلىنىپ ئەمەس ، ئۇنىڭغا ئارتىلىپ دېگۈدەك خەندەكنىڭ بويىغا كەلدىم . كەينىمزدىكى سېپىل قاپقارا تامدەك ، قاپقارا تام سىرلىق ، قورقۇنچلۇق بىر مەخلۇقتەك كۆرۈنەتتى . سېپىل ئۈستىدىكى كۈگىلەر كېچىلىك جىسەكچى چىرىكلەر ياقىغان مەشئەل ـ ئوتقاشلارنىڭ يورۇقىدا هېلىقى قورقۇنچلۇق مەخلۇقنىڭ چىشلىرىدەك ، بۇلارنىڭ هەممىسى مېنى زادىلا قىلىپ هەجىيىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

ــ سىلى غەلىتە ۋارقىرىۋەتتىلە ، ــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى بىز خەندەكتىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ئەسلىتىپ ، ــ كېيىن ئۇ چوڭ تەگكەندەكلا گۈپپىدە يىقىلىپ چۈشلە . ئۆي ئىچىدىكىلەر ئوپۇر ـ توپۇر قىلىشىپ قالدى . ئۇلار « ۋاي ئوغرى » دەپ ئىشكنى ئېچىپ چىقىپ بولغۇچە ، مەنمۇ سىلىنى هاياش ئەتكەنچە دەرۋازىدىن چىقىپ بولدۇم . نېمىشقىدۇر ئۇلار دەرۋازىدىن چىققاندىن كېيىن ۋارقىراپ ـ جارقىراشمىدى ياكى قوغلىمىدى . بولمىسا ، ئىشمىز چاتاق ئىدى . شەهەر دەرۋازىسىدىن

سىلىنى هاياش ئېتىپ ئاچقىشتىن ئەنسىرەپ ، خەندەككە سۇ چىقىرىدىغان زەيكەشكە ئېلىپ كەلدىم . . .

ــ مېنى ئاشۇ هويلىدا قالدۇرۇپ قويغان بولسىلا ياخشى بولاتتى ، ــ دېدىم ئىچىم ئۆرتىنىپ ، ــ مېنى ئۇ ۋاپاسىز كۆرگەن بولسا ، ئوغرى دەپ هۆكۈمەتكە ئۆز قولى بىلەن تۇتۇپ بەرگەن بولسا ، هۆكۈمەت مېنى كونا گۇناهىم ۋە يېڭى ئىشلىرىم ئۈچۈن ئۇنىڭ كۆزىچە ئېتىپ تاشلىغان بولسا ، ئارمانسىز ئۆلگەن بولاتتىم . . .

ــ يەگىل ئويلىمىسلا قارىم ، ياشلىق قىلمىسلا . . . خوتۇن كىشى دېگەننى دەپ . . .

ئۇنىڭ نەسىھەتلىرى قۇلقىمغا كىرمەيتتى . ئۇ مېنى يۆلەپ ، بەزىدە هاياش قىلىپ ، ئىككىنچى توخۇ چىللىغان مەهەلدە سارايغا قايتىپ كەلدۇق . شا جۇمە بىلەن چولپانخان ئۇخلىمىغانمۇ ياكى ئۇخلىغان بولسا بىز كىرىپ ئويغىتىپ كەتتىمۇ ، دەرهال ئەتراپىمغا يىغىلىدى ۋە هەيران بولۇپ قاراشتى . مەن « ۋاپاسىز . . . » دەپ تەكرارلاپ سوزۇلۇپ ياتقىنىمچە هېچنېمىنى تۇيماي هوشۇمدىن كەتتىم .

كۆزۈمنى ئاچقىنىمدا يەنە شۇ ئۆي ئىچىنى ، شا جۇمە ، مۇھەممەت ئاقچى ۋە چولپانخانىنى كۆردۇم . شا جۇمە ئىككى چېكەمنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇراتتى .

ــ شۇكرى ، هوشلىرىغا كەلله ، ــ دېدى شا جۇمە ئېغىر تىنىپ . ئۇ ۋەقەنى مۇھەممەت ئاقچىدىن ئاڭلىغان بولسا كېرەك ، مېنى ئاۋۇندۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ ، ــ ئاچچىق ئەقىلنى كېسىدۇ ئوغلۇم ، كۆگۈلنى كەڭ تۇتقۇلۇق ، ــ دەپ قوشۇپ قويدى .

ئەمدى ماڭا كۆگۈلنى كەڭ ـ تار تۇتۇشنىڭ ، كىمگە كەڭ ، كىمگە تار تۇتۇشنىڭ ئەهمىيىتى يوقتەك بىلىنەتتى . ئورنۇمدىن كۆتۈرۈلۈپ ئولتۇرۇپ ، شا جۇمە ، مۇھەممەت ئاقچى ، چولپانخانلارغا نۆۋەت بىلەن قاراپ چىقتىم ۋە نېمىشقىدۇر كۈلۈۋەتتىم ـ دە :

ــ تۇگىدى ، هەممىسى تۇگىدى ، ــ دېدىم . ئاۋازىمغا ئۆزۈمۇ هەيران قالدىم : ئۇ ماڭا باشقا بىر كىشىنىڭ ، يەنە كېلىپ ، ئېغىر زۇكام

تېگىپ قالغان كىشىنىڭ ئۇنىدەك خىرقىراق، بوغۇق ئاڭلاندى.

ھېچكىم سۆزلىمىگە ئىنكاس قايتۇرمىدى. ئۇلار گويا ئالدىمدا تىل قىسىلىدىغان بىرمۇ ئەيىبكە شېرىك بولۇپ قالغاندەك يەردىن ئۈستۈن قاپ-رىماي جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى. مەن بۇ جىمجىتلىقنىڭ سىرىنى خېلىدىن كېيىن چۈشەندىم: ئۇلار ئوگۇشسىزلىقىمغا ئۆزلىرىنى سەۋەبچى دەپ ھېسابلىمىسىمۇ، مېنى مۇڭەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرەلمىگىنىدىن ۋە ئەدىلىكتە مەگگۇ ئېرىشتۈرەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەنلىكلىرىدىن كۆڭلى يېرىم بولماقتا ئىدى. بىزنىڭ ئارىمىزدا سۆز بىلەن ئىپادىلىگىلى بولمايدىغان يەنە بىر مۇھىم ھادىسىمۇ باشلانغانىدى. يەنى شۇ چاغقىچە مېنى مۇھەممەت ئاقچىغا باغلىغان، مېنى شا جۇمەگە ھەمراھ قىلغان نەرسە ــ بۇڭسارە بىلەن مېنىڭ مۇھەببىتىم ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى كۆچلۈك جاھالەت تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنغان ماڭا يار دەمدە بولۇپ، مېنى بۇڭسارىگە ئېرىشتۈرۈپ، جاھالەتنىڭ يېڭىلگەنلىكىنى كۆرمەكچى، مۇھەببەتنىڭ غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلماقچى ئىدى. ئۇلارمۇ جاھالەت تەرىپىدىن ئېزىلگەن كىشىلەر بولغاچقا، مەن يەڭسەم ئۇلارمۇ يەڭگۈچىلەر سېپىدە تۇرۇڭۇاتقانلىقىدىن پەخىرلەنمەكچى، يېڭىلگۈچى جاھالەتنى مەسخىرە قىلماقچى ئىدى. ئەمما، ئىسيانىم نەتىجىسىز چىقتى. بۇ يەردە مېنىڭ سەۋەنلىكىم بولمىسىمۇ مەغلۇپ بولغانىدىم، تارمار قىلىنغانىدىم، يانجىپ تاشلانغانىدىم. ئەمدى يەنە تېرىشسام ــ تېرىشمىسام غەلىبىگە ئېلىپ بارىدىغان، بۇڭسارەگە ئېرىشتۈرىدىغان يول قالمىغانىدى. بۇ يولنى بۇڭسارىنىڭ ئۆزى توسۇپ تاشلىغان شارائىتتا، ئۇمىدلىنىدىغان ھېچنېمە قالمىغانىدى. بىزنىڭ مۇناسىۋىتىمىزنى ئاشۇنداق چۈشەنمىسە باشقىچە چۈشەندۈرىدىغان ئاساسمۇ، قائىدىمۇ يوق ئىدى. ئۇنداق بولمىسىزە، مەن مۇھەممەت ئاقچىنىڭ شېرىكى، كەسپىدىشى، تۇغقىنىمىدىم؟ شا جۇمەنىڭ ساۋاقدىشى ياكى كېينىچە كىشىنى قايىل قىلالايدىغان سەۋەب بىلەن دەرۋىشلىكنى ئۆز ئىختىيارى بويىچە كەسىپ قىلغان تەركىدۇنيالاردىنمىدىم؟ چولپانخان جېنىدا سەرگۈزەشتىلىرىمدىن خەۋەر تاپقاندىن بۇيان ماڭا ھېسداشلىق قىلىش بىلەنلا بولدى قىلماي، ئەمەلىي يار دەمگە كېرىش-

مىگەنمىدى؟... ئەمدى ھېسداشلىقلارمۇ بولمايدۇ، قۇرۇقتىن قۇرۇق ھېسداشلىق پەقەت ئىچ ئاغرىتىشلا بولىدۇ، خالاس! مېنىڭ: «تۈگىدى، ھەممىسى تۈگىدى...» دېگەن سۆزۈم بۇڭسارە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمنى خۇلاسىلا قالماستىن، بۇ يەردە ئولتۇرغان تۆتەيلەننىڭ مۇناسىۋىتى ئۇچۇنمۇ ۋاقتىدا ۋە جايىدا چىقىرىلغان ھۆكۈم ئىدى.

ــ ئالدىراپ ــ سالدىراپ «ھەممىسى تۈگىدى» دېيىشكە بولماس...، ــ دېدى شا جۇمە نېمە ئۈچۈن بىلگەندەك. ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ زەئىپ، بوغۇق ئىدى. ئۇ گەپ باشلىغاندىلا چىرايىدىكى ئۆزگىرىشكە ھەيران قالدىم. بۇ ئاي توساتتىن قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى، ــ ئاللاھنىڭ سىرى، ھېكمەتلىرى كۆپ، بىز بەندىلەر ئۇچۇن سەۋر ــ تاقەتلىك بولۇپ، بۇ ھېكمەتلەرنىڭ سىرى ئايان بولغۇچە شۈكرى قىلماقلىق ناھايىتى كاتتا شەرەپ...

بۇ سۆزلەرگە نېمە دەي؟ بۇ ئاي ماڭا نەسىھەت قىلماقچىمۇ؟ بەلكىم ئۇ مەقسەتسىزلا سۆزلەۋاتقاندۇ، ئومۇمەن بىر نېمە دېگەچ ئولتۇرۇش شۈك ئولتۇرغاندىن پايدىلىقراق دەپ قارىغاندۇ... ئۇ خىيالىمنى ئۇقۇپ قالغاندەك سۆزىنى توختىتىپ جىم بولدى. بىر پەستىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى ئېغىر تىنىپ مۇنداق دېدى:

ــ بۇ دۇنياغا كېلىپ كۆرمەيدىغان ئەسكى كۈن، تارتمايدىغان مۇشەققەت يوق ئىكەن. بېشىمغا چۈشكەن كۈنلەر سىلىگە ئايان ئىنىم، بىر خوتۇن كىشىنى دەپ، ھەممىنى «تۈگىدى» گە چىقىرىۋەتمىسىلە...

ــ ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا دېگەنىكەن كونىلار، ــ دەپ قويدى چولپانخانمۇ بىر چەتكە قاراپ.

مەن بۇ ئۈچ ھەمراھىمنىڭ ماڭا ئىچ ئاغرىتىۋاتقىنىنى تۇيۇاتتىم. ئۇلارنىڭ نىيىتى ياخشى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدى ئون يىل، كەينى بىر نەچچە ئايدىن بۇيان ماڭا خالىس، مىننەتسىز يار دەم قىلىپ كەلگەنىدى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ مېنى ئاۋۇندۇرۇش، كۆڭلۈمنى كۆتۈرۈپ قويۇشتىن باشقا ئىلاجىمۇ يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ نەسىھىتىنمۇ رەت قىلغۇدەك ئاساسىم

يوقلۇقىنى سەزدىم . توغرا ، مەن زادى ئۇلارنىڭ شۇنچىۋالا نۇرغۇن ياخشىلىقىنى ، ھۆرمىتىنى كۆرۈپ ياشايدىغان كىم ئىدىم ؟ بۇنىڭغا جاۋاب بولالايدىغىنى تېخى باياتىن ھېس قىلغان يەكۈن : جاھالەتنىڭ مەغلۇبىيىتى ئۈچۈن بىرلىكتە كۈرەش قىلىش يولى بىزنى بىر - بىرىمىزگە باغلىغان . بۇۋىسارە بىلەن مېنىڭ ئىشقىي ماجرايىم ۋاستە بولۇش رولىنى ئويناپتۇ . . .

ئون يىلدىن بۇيان بۇۋىساردىن مەھرۇم بولۇش ھاياتتىن مەھرۇم بولۇش بىلەن تەڭ دەپ تونۇپ كەلگەنىدىم . بۇ تونۇشنىڭ يېرىمى ئەملگە ئاشتى ، يەنى بۇۋىساردىن مەھرۇم بولدۇم . ئەمدى ھاياتتىن مەھرۇم بولۇشتەك يەنە يېرىمى قالدى . قانداق قىلسام ھاياتتىن مەھرۇم قالغان بولىمەن ؟ ھاياتتىن مەھرۇم بولۇش — تىرىك ياشماسلىق ، ئۆلۈش ، دېگەن بولىدۇ . ئۆلۈش كېرەكمۇ ، قانداق ئۆلۈش كېرەك ؟ بۇلار ھەققىدە ئۆزۈم يالغۇز ئويلىنىۋېلىشىم لازىم ئىدى .

— ھەر بىرلىرىنىڭ نەسىھىتىنى يادىمدا تۇتىمەن ، — دېدىم تەمكىن ، ئېغىر تەلەپپۇزدا ئۇلارنى خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشىپ ، « — تۇگىدى ، ھەممىسى تۇگىدى . . . » دېيىشىم ئىشقىي ماجرايىمغا قارىتىلغان خۇلاسە ، — مەن ئۇلارنى شۇنداق چۈشەنچىگە كەلسۇن دەپ ئالدىرىدىم ، — بۇنىڭدىن باشقىچە ئويلاپ يەتكىنىمۇ يوق . شا جۇمە ئاتىمىز قاششاقلىق ، جاھالەت ، مۇناپىقلىق بىلەن بىر تۆمۇر ئېلىشىپ كەلدى . ئۇنىڭ ئالدىدا بېشىمغا كەلگىنى قانچىلىك كۈن ئىدى ؟ مۇھەممەت ئاقچى ئاكىمزنىڭ دەرد - ئەلىمى ئالدىدا دەردىم ناھايىتى كەلسە ئېغىزغا ئالغىلى بولغۇدەكلا ئىش بولالاركى ، تەڭلىشەلمەيدۇ . چولپانخان سىڭلىمزمۇ شۇنداق ، ئۇنىڭ ئايرىلغان ، يوقالغانلىرى ئالدىدا مېنىڭ ھېچقانچە ئەمەس ، — ئۇلار تۇساتتىن باشقىچە تەلەپپۇزدا سۆزلەۋاتقىنىمغا ئەجەبلەنگەندەك بولۇشتى . لېكىن ، بىرەردىنمۇ ئىنكاس قايتۇرۇش ئىپادىسى كۆرۈنمىدى . مەن تەلەپپۇزۇمغا ئۆزگەرتىش كىرگۈزمەي سۆزۈمنى داۋام قىلدىم ، — ئون يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن ئىلگىرى مۇھەممەت ئاقچى ئاكىمزنى قازىخانـ

نىڭ سولاقخانىسىدا كۆرۈپ ، تونۇشۇپ ، غەمخورلۇقنىغا ئېرىشكەنىدىم . بۇ بىر نەچچە كۈندىن بۇيان بوۋاق بالىدەك بېقىپ - پەپىلىشىنى كۆرمەكتەمەن . رەھمەت - ھەشقاللامدىن باشقا ياندۇرغۇدەك ھېچنېمەم يوق . . .

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىلا ئىنىم ؟ — مۇھەممەت ئاقچى گەپنى نەگە تۇغرىلاۋاتقىنىنى تۇيۇپ قېلىپ ئالدىراپ گېپىمنى بۆلدى ، — يەنە مۇشۇنداق گەپ قىلمەن دەيدىكەنلا ، مېنى يۇزسىز ئىكەن دەۋەرسىلە ، سىلىدىن قاتتىق رەنجىيەن . . . « رەھمەت - ھەشقاللا » غا تەۋە گەپ - سۆزلەرنى ئاغزىمغا ئالمايمەن ، دەپ ۋەدە بەرسىلە . . .

ئۇنىڭ چىرايى جىددىي ئىدى . مەڭزىنىڭ گۆشلىرى لىپىلدايتتى ، ماڭلاي ۋە بويىنىدىكى تومۇرلار كۆپۈپ چىققان بولۇپ ، بۇ ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىكتىن دېرەك بېرەتتى . مەن ۋەدە بەردىم . ئۇ پەسكويغا چۈشتى . شا جۇمە ئۆزىگە قارىغىنىمنى كۆرۈپ ، مۇھەممەت ئاقچىغا قارىتىلغان سۆزلەرنىڭ تەكرارلىنىشىنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولغاندەك ئالدىراپ ئېغىز ئاچتى :

— ھەممىمىز بىر - بىرىمىزگە ئىقتىدارىمىز يەتكۈچە ، قولىمىزدىن كېلىشىچە ھەمدەمدە بولۇشتۇق . بۇنى خۇدا يولىدا ، دوستلۇق يولىدا ، ۋىجدان يولىدا دەپ تونۇيلى يارەنلەر ، ئېغىزغا ئالمايلى . . .

— ئەلۋەتتە شۇنداق ، — قوشۇلدى مۇھەممەت ئاقچى ۋە ماڭا ئاتايىتەن قاراپ قويدى .

مەن بۇ خىتابلارنىڭ چىنلىقىدىن گۇمانلانمىسامۇ ئەمدى تۆتىمىزنىڭ داۋاملىق بىر ئائىلە بولۇپ ياشيالمايدىغانلىقىمىزغا ئىشىنەتتىم . بىزنى باغلاپ تۇرغان يېپىنىڭ بۇۋىسارە بولۇپ قالغانلىقىنى ھەيران قالغان ھالدا بايقىغىنىمدا ، بۇۋىسارە بۇ يېپىنى ئۆزۈپ بولغانىكەن ، ئەمدى چېتىلىپ تۇرىۋېرىشىمىز مۇمكىن ئەمەسلىكىنىمۇ ھېس قىلاتتىم . بۇنى مەندىن باشقا ئۇچەيلەنگۈمۇ ھېس قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەس . لېكىن بىرلا تۇرتكە ، بىرەر باھانە ۋە گەپ - سۆز كەملىك قىلىۋاتاتتى . ئۇلار مەن مۇشۇ ھەقتە سۆزلىمەكچى بولۇپ گەپ باشلىغىنىمدا ، مېنى توسۇپ

قويغىنى بىلەن ، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئۆزلىرىمۇ بىر نەرسىدىن قىسىلۋاتقاندەك ، تۆتىمىز ئۇچۇن ئورتاق بىر نەرسە يېتىشمەيدىغانلىقىنى بىلگەندەك تۇراتتى . ئۆزئارا دېيىشىدىغان گەپ ـ سۆزلىرىمىز ئازىيىپ بارماقتا ، بارا ـ بارا بىر ـ بىرىمىزگە تىكىلىپرەك قاراشتىنمۇ قاچىدىغان پەيتلەر ئاۋۇماقتا ئىدى . كۈنلەر ئۆتكەنسېرى مەن شا جۇمە بىلەن كۆپرەك قارىشىپ قويىدىغان ، بۇنداق قارىشىپ قويۇشلارنى مۇھەممەت ئاقچى بەلەن چولپانخاندىن يوشۇرىدىغان ھالەت شەكىللەندى . ئايرىم ـ ئايرىم ياكى ئىككىدىن سىرتقا چىقىدىغان ئەھۋال يوق دېيەرلىك ئىدى . شۇنداق بىر كۈن كەلدىكى ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان بازارغا كىرىدىغان بىر جۈپ بولۇپ قېلىشتى . ئاخشىمى دېيىشكەندە شا جۇمە ئۇلار بىلەن بىللە كىرمەكچى ، مەن يالغۇز سارايدا قالماقچىدىم (مەن قەشقەر شەھرىگە كىرىشتىن باش تارتىپ كېلىۋاتقىنىم ئۈچۈن ، بۇ ھەممىگە مەلۇم ، نورمال ئىش ئىدى) ، ئەتىگەندە يولغا چىقىش ئالدىدا شا جۇمە « مىجەزىم يوق ، ياتمىسام بولمايدۇ . . . » دەپ ئايرىلىپ قالدى . مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانغا شەھەرگە كىرمەيدىغانغا باھانە بولمىغانلىقتىن مېڭىپ كېتىشتى .

شا جۇمە مەن بىلەن بىرگە قېلىشنى خالاپ ، ئۆزىنى ئاغرىق دەپ ئېلان قىلدى دەپ ئويلىۋىدىم . ئىككىمىز يالغۇز قالغاندا ئۇ مېنى ئەجەبلەندۈرۈپ شۇنداق دېدى :

ـــ مەندە زور ئۆزگىرىش بولۇۋاتىدۇ ئوغلۇم ، سېزىۋاتامىلا ؟

ئۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك دەرىجىدە قېرىپ كېتىۋاتقىنىغا دىققەت قىلىپ كېلىۋاتقان بولساموُ چاندۇرماي :

ـــ شۇنداق ئوبدان تۇرۇۋاتىدىلىغۇ ، ـــ دېدىم .

ـــ ھىم ، ـــ دەپ قويدى ئۇ بىردەم جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن ، ـــ سىلى ئەمدى نېمە قىلاي دەيلا ئوغلۇم ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ ماڭا ئەمدى ھايات ياشىغان بىلەن ياشىمىغانىنىڭ پەرقى يوق ئاتا ، ـــ دېدىم ئويلانمايلا . چۈنكى ، بۇ ھەقتە كۆپ ئويلاپمۇ زېرىكىۋەتتىم ، ـــ مەن ئاللىقاچان ئۆلۈپ تۈگەشكە لايىق ئادەم ئىدىم .

قەشقەردىن قېچىپ چىقىپ كېتىشتىن ئىلگىرىلا پەيمانىم توشۇپ قالغان . مېنى ئون يىلدىن ئارتۇق ھايات ياشاشقا ئۈندەپ كەلگەن سەۋەبنى سىلى ياخشى بىلىدۇ ، مېنى شۇ ئايال چاقىرىپ تۇرغاندى . بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۇ ۋاپاسىزلىق قىلغانكەن ، ھاياتتىن ، مۇھەببەتتىن ئالغان مۇكاپاتىم ئۆلۈم بولۇشىلا مۇمكىن . ھەر بىرلىرىنىڭ باشقىچە چۈشىنىپ يۈرمەسلىكى ئۈچۈنلا ئۈنچىقماي يۈرمەكتىمەن . . .

ـــ بىزنىڭ بۇ توپنىڭ تارقىلىپ كېتىدىغان پەيتى ئېشىپ كەتتى . بۇنى ھازىر تۆتىمىزنىڭ ھەممىسى سېزىۋاتىمىزۇ ، ئاغزىمىزدىن چىقىرالمايۋاتىمىز ، بىر ـ بىرىمىزنىڭ كۆڭلىنى ئاياۋاتىمىزغۇ ؟

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق ، ـــ دەرھال قوشۇلدۇم .

ـــ تۆتىمىزنىڭ ئىچىدىن بىرەيلەن بۇ ھەقتە باشلاپ ئېغىز ئېچىشى لازىم ئىدى ، ـــ ئۇ داۋام قىلدى ، ـــ بۇ بىرەيلەن مەن بولسام تازا ماس كېلەتتى . چۈنكى ، بىر جەھەتتىن پىشىم ھەممىگلاردىن چوڭ ، يەنە بىر جەھەتتىن ، ھاياتنا تۈتقان يولۇم يالغۇز ياشاش بولغاچقا ، تەكلىپنى مەن بەرسەم ئەقىلگە توغرا كېلەتتى . . .

ـــ شۇنداق ، سىلى دېسىلە بولاتتى ، ـــ دېدىم ئىلتىجا بىلەن .

شا جۇمە بىرىنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك مىيقىدا كۈلۈپ قويۇپ :

ـــ سىلىنىڭ مېنى كۆمۈپ قويۇپ ، ئاندىن ئۆزلىرى ئۈستىدىكى قارارنى باشقىدىن ئويلاپ بېقىشلىرى ھەققىدە ۋەدە ئالغىنىمدىن كېيىن ئۇ ئىككىسىگە ئېيتىدىغان گېپىمنى دەيمەن ، ـــ دېدى .

ـــ نېمە دەۋاتىدىغانلا ئاتا ؟ سىلىنى نېمىشقا كۆمۈپ قويىدىكەنمەن ؟

ـــ مەن ئۆلۈۋاتىمەن ئوغلۇم ، ـــ ئۇ ھەيران قالغىنىمغا قارشى خاتىرجەم سۆزلەيتتى ، ـــ مەن ئۆزۈمنىڭ گۈمبىزىدە سىلى كىرمىگەن بولسىلا جان تاپشۇرۇۋەتكەن بولاتتىم . سىلى ۋە سىلىنىڭ مەھبۇبىلىرى ئۆمرۈمنىڭ سەل ـ پەل كەينىگە سۈرىدۇگلار . . . پىشىپ قالغان مېۋىنى شېخىغا باغلاپ قويۇپمۇ ساقلىغىلى بولمايدۇ ئەمەسمۇ ؟ . . . مەنمۇ ئاللىقاچان پىشىپ قالغانمەن !

— بىھۇدە ، ئوشۇقچە گەپ قىلمۇاتىلا ئاتا . . . تەنلىرى شۇنداق ساغلام ، چىرايلىرىمۇ ئوبدان ، ئىشتەيلىرىدىمۇ گەپ يوق . . .

— بۇلارنىڭ ھەممىسى تاشقى كۆرۈنۈش ، — ئۇ گېپىمنى بولدى ، — ئۇ سىلىگە شۇنداق كۆرۈنىدۇ . ئەمما ، نەچچە ئون يىل ماگىغان دەرۋىشلىك يولۇمنىڭ خاتا بولمىغانلىقىنى سېزىۋاتىمەن . خۇدا-نىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۆزۈمنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىم بىلەنمۇ خوشلىشىدىغان پەيتىنىڭ كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيۇۋاتىمەن . ۋەدە بەرسىلە ، مېنى يۇسۇپ قادىر خانىنىڭ ئايىغىغا كۆمۈپ قويالامىلا ؟

مەندىن بىر تېرىك ئادەم ، كېسىلى يوق ، تېمەن بىر ئادەم ئۆزى ئۆلگەندىن كېيىن نەگە كۆمۈلۈشى ۋە بۇ ئىشنى ئورۇنلاش — ئورۇنلىماسلىقىم ھەققىدە ۋەدە ئېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ قىزىل يىپچىلار تور تارتقان خۇنسىز كۆزلىرىدە توساتتىن ئۆتكۈر ، كىشىنىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتىدىغان پارقىراق نۇر جىلۋە قىلۋاتاتتى . ئۇ ماگا : « مەن دەر-ۋىشلىك مۇقامىنىڭ ئۆزى ئۆلىدىغان ۋاقتىنى ئالدىن بىلەلەيدىغان سەۋىيىسىگە يەتتىم . . . » دېگەننى پۈراتقان بولسىمۇ ، بۇ بىر بىمەنىلىك ، ئالجىغانلىق دەپ قارىدىم . « قۇۋ قېرى ، — ئويلىدىم ئىچىمدە ، — مېنى ھايات بىلەن ئوينىشىپ ئۆلۈۋالمىسۇن دەپ ھىيلە ئىشلىتىۋاتسەن — ھە ؟ مەن ۋەدە بېرىپلا قويسام ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشمىغا توغرا كېلىدۇ . قاچانكى سەن ئۆلۈپ قالغاندىن كېيىن ، سېنى كۆمۈپ قويۇپ ئاندىن ئۆزۈم ئۈستىدە ئويلامدىمەن ؟ . . . »

— كەلگۈسى توغرىسىدا بىر ئاللاھتىن باشقا بەندىنىڭ ئالدىنئالا ھۆكۈم چىقىرىشى ئېغىر گۇناھ بولىدىغانلىقى ھەققىدە كۆپ سۆزلەيتتىلىغۇ ئاتا ؟ — دېدىم توغرا جاۋابتىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ .

— دەل شۇ ئاللاھ دىلىمغا سالغانىنى ئېيتىۋاتىمەن ، — دېدى ئۇ-كىشىنى ئىشىنىشكە ئۈندەيدىغان قاراش ۋە گۇمانغا ئورۇن قالدۇرمايدىغان تەلەپپۇز بىلەن . سەل ئۆتۈپ ئۇ ئاز — تولا رەنجىگەندەك ئاھاگدا ، — بوپتۇ ، بۇ ھەقتە سۆزلەۋەرمەي ، — دەپ ئېغىر تىندى .

ماگا ۋەدە بېرىشتىن باشقا چارە قالمىدى :

— خاتىرجەم بولسىلا ئاتا ، ئاللاھ سىلىنىڭ بەندىچىلىكىلىرىگە خاتىمە بەرگەن بولسا ، مەن ئارزۇلىرىغا مۇۋاپىق دەپنە قىلىشقا تىرىشىمەن !

— رەھمەت ، — سوغۇقلا دېدى ئۇ ، — دەرۋىش ئۇچۇن ئۆلگەندىن كېيىن قانداق دەپنە قىلىنىش ، نەگە دەپنە قىلىنىشمۇ مۇھىم ئەمەس ئىدى . مېنىڭ بۇ ئىشنى تىلغا ئېلىشىم ئىككى سەۋەبتىن : بىرى ، يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىم قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ خان نەسەبى ئىچىدە ئاجايىپ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغان كاتتا خاقان ، ئۇ قاراخانىلار خان جەمەتىدە ئۆزىگە ئۆزى مۇنارە تىكلىگەن ، دەپ ئۇلۇغلىنىشقا ئەرزىيدىغان زات . نېمىشقىدۇر بۇ زاتقا قارىتىلغان كىچىكلىكىمدىكى ھۆر-مىتىم پۈتۈن ئۆمرۈم ئۆتكۈچە زورايدىكى ، سۇسايمىدى ، مېنىڭ ئۆلگەندىن كېيىن شۇ زاتنىڭ روھى بىلەن بىللە بولغۇم بار . ئەگەر روھلارمۇ تىرىكلەردەك بىللە بولالايدىغانلىقى توغرىسىدىكى رىۋايەت راست بولسا . . .

— ئاخىرەتتە دەرۋىشلەر ئايرىم تەبىقە بولۇپ يالغۇز يۈرمەيدىكەن — دە ؟

ئارىمىزدىكى جىددىيلىك پەسىيىپ ئۆلۈم توغرىسىدىكى كۆڭۈلسىز سۆھبەت باشقا ماۋزۇغا شا جۈمە قىزىشىپ كىرىشىدىغان دەرۋىشلىك توغ-رىسىدىكى تېمىغا بۇرۇلامدىكى ، دەپ قىلغان چاقچىقىم بوشقا كەتتى . شا جۈمە مەن سورىغان سوئالغا ئازراقمۇ قىزىقماي ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى سۆ-زىنى داۋام قىلدى :

— بۇ زاتنى مولىلا — ئۆلىما ، ئىشان — سوپىلار ئەزىلدىن ياخشى كۆرۈپ كەتمەيدۇ ، ئۇنى رېمونت قىلمايدۇ ، ئوكشاپ تۇرمايدۇ ، تەشۋىق — تەرغىب قىلمايدۇ . مۇشۇ جەھەتتىنمۇ مەن ئۇ زاتنىڭ ئايىغىدا ياتايمىكىن ، دېدىم .

— ئوبدان ئويلاپلا ، — دەپ قويدۇم بايىاتىنقى ئەدەپسىز سوئالىم تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان خىجالەتچىلىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن .

— ئىككىنچى سەۋەب : بۇ سىلى ، — دېدى ئۇ ماگا جىددىي تە-

كىلىپ ، ــ ئۆلۈم ئالدىدىن ۋەدە ئېلىشتىكى ئىككىنچى سەۋەب ، يۈسۈپ قادىرخانىنىڭ ئايىغىدا يېتىشتىكى ئىككىنچى سەۋەب ئەمەس ، ــ دەپ ئىزاھلىدى ئۇ يەنە ، ــ سىلى هايات هەققىده كالتا ئويلىماسلىقلىرى كېرەك ئىدى . بۇ مەسىله ئۇستىده هازىر سۆزلەشمەيلى . يېشىم چوڭلۇقى ۋەجىدىن ئەمەس ، پەقەت ئون يىللىق سىرداش ئىكەنلىكىمىزنىڭ هۆرمىتى ئۈچۈنلا سوراي ، سىلىمۇ ئوخشاش سەۋەبتىن توغرا جاۋاب بەرسىله : سىلى ئۆلۈۋالماقچىمۇ ؟

ئۇنىڭغا قارىغىنىمچه ئولتۇرۇپ قالدىم . ماڭا هايات ئەمدى مەنسىز ، قۇرۇق بىلىنگىنى راست ، ياشاشنىڭمۇ پايدىسى يوقتەك تۇيۇلغىنى راست ! ئەمما « ئۆلۈۋالىمەن » دەپ قەتئىي قارارغا كەلمىگەنىدىم .

ــ خۇداغا شۈكرى ! ــ خىتاب قىلدى ئۇ ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئېغىر ئۇه تارتىپ ، ــ سىلىنىڭ جاۋابسىز ئولتۇرۇپ كېتىشلىرىنى : « ياق ، تېخى ئۆلۈۋېلىش دەرىجىسىگە يەتمىگەن . . . » دەپ چۈشەنسەم بولامدۇ ؟

مەن : « هەئە » دەپ جاۋاب بېرەلمەيتتىم . ئۆلۈۋېلىش توغرىسىدا قەتئىي قارارغا كەلمىگەنلىك ، ئۆلۈۋالماسلىق هەققىده بىر قارارغا كەلگەنلىك ئەمەس ! مەن ئۆلۈۋكمكىن دېسە مىدىرلاپ يۈرگەن ، تىرىكمىكىن دېسە پۇچۇق نان بىلەن بىر ئوتلام سۇنى دەپ ئادەملىكىنى ساقلاپ ، ئەمەلىيەتته مازار ــ گۆرىستانلاردا يۈرىدىغان هاياتنى خالىمايمەن . بۇرۇن شۇنداق يۈرگىنىم ، ئۇنى ياشاشنىڭ يولى دەپ تونۇغانلىقىمدىن بولماي ، مېنى ياشاشقا چاقىرغان بىر ئايالنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن ، ئۇنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشىمەنمىكىن دېگەن ئۈمىد ، ئارزۇ تۇپەيلىدىن بولغانىدى . خوش ، ئۇنداق بولسا ، « ئۆلۈۋېلىش » ياكى « ئۆلۈۋالماسلىق » ئۇستىده قاچان بىر قارارغا كېلىمەن ؟

راستىنى ئېيتتىم :

ــ مېنىڭ هازىرچه كەلگەن قارارىم : مەن ئۇچۇن ياشاشنىڭ قىممىتىمۇ ، ئەهمىيىتىمۇ يوق . ئۆلۈۋېلىش ــ ئۆلۈۋالماسلىق ئۇستىده تېخى ئويلاپ بىر پىكىرگه كەلمىدىم . بۇنى تۆتىمىز تارقىلىپ كەتكەندىن كې-

يىن ، يالغۇز قالغاندا ئويلاپ كۆرمەكچىدىم . . .

ــ ئەمدى ئۆلەلمەيلا ، ــ دېدى ئۇ .

ــ نېمىشقا ؟

ــ سىلى بۇۋىسارە خېنىمنى ياخشى كۆرىلا ، ــ شاجۇمه ماڭا قارىماي ، تۇڭلۇكتىكى بىرى بىلەن گەپلىشۋاتقاندەك ۋەزمىن داۋام قىلدى ، ــ بۇۋىسارە خېنىم بۇ ئالەمده تىرىك بار ئىكەن ، سىلى ئۆزلۇكسىزدىن ئۆلەلمەيلا . ئۇ سىلىنى ياشاشقا ئىنتىلدۇرۇپ تۇرىدىغان ، ۋىسالىغا چاقىرىشنى توختاتمايدىغان غايەت زور كۈچ . . .

ــ ئۇ ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلمۇاتسا . . .

ــ بۇ سىلىنىڭ بىرەملىك تونۇشلىرى . مەلۇم بىر كۆرۈنۈشتىن ئالغان تەسىراتلىرى ! سىلىنىڭ پاكىتلىرى شۇكى ، ئۇ سىلىدىن باشقا يات بىر ئەر كىشى بىلەن بىللە . . . شۇنداقمۇ ؟

جاۋاب بەرمىدىم ، ئۇ كۆزۈمنىڭ ئىچىگه قادىلىپ قاراپ شۇنداق دېدى :

ــ ئەگەر ئۇ باشقا بىر ئەرگه تەگكەن هالەتتىمۇ ، ئۇنى ئەيىبلەشنىڭ ، « ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلدى » دەپ خۇلاسه چىقىرىشنىڭ هاجىتى يوق . ئوي ــ پىكىر ، ئۇ بەربىر ئوي ــ پىكىر ، نەزەرىيىمۇ ئەمەلىيەتنىڭ ئۆزى ئەمەس . مۇهەببەتنى دەپ ، يەنى سىلىنى دەپ ئاتا ــ ئانىسىنىڭ دەرگاهىدىن قوغلانغان ، تۇرمۇشتا يۆلەك ــ هىماتسىز قالغان بىر ئايالنىڭ ئىز ــ دېرىكى بولمىغان بىر ئەركىشىنى ئون يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ساقلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس . ئۇ ئەركىشى كىم ، هېلىقى قىز كىم ؟ بۇلار هەققىده سىلى چالا ــ پۇچۇق بولسىمۇ بىرەر چۈشەنچىگه ئىگه ئەمەس ، سىلى پەقەت پەرەزگىلا تايىنىۋاتىدىلا ئوغلۇم . ئەگەر سىلىنىڭ قاراشلىرى بويىچه ئەركىشى بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئېرى ، قىز ئۇلارنىڭ دەرىزىتى بولغانىدىمۇ بۇنى ئۇ ئايالنىڭ ۋاپاسىزلىقىغا جورىماي ، زامانىغا قارىمىپ ئەيىبلەش كېرەك . مەسىلىنىڭ ئاچقۇچى يەنه مۇنداق بىر يەردىكى ، سىلىنىڭ ياخشى كۆرگەنلىرى هازىرقى ئېرى بار ، قىزى بار بۇۋىسارە خېنىم ئەمەس ، ئون يىلدىن ئىلگىرىكى سىلىگىلا تە-

ئەللۇق بۇۋىسارە خېنىم . . .

ـــ بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا نېمە پەرق بار ؟

ـــ چوڭ پەرق بار ، ناھايىتى چوڭ پەرق بار ، ـــ تەكرارلىرى شاجۇمە ، ـــ ئەگەر ئۇ مەجبۇرىيەتسىز ، زورلۇقسىز ئۆزلۈكىدىن باشقا ئەرگە تەگكەن بولسا ، سىلىنىڭ يۇرەكلىرىدە ساقلىنىدىغىنى بۇرۇنقى بۇۋىسارە بولۇپلا قالىدۇ . سىلى كېيىنكىسى ئۇچۇن خالىسلا نەپرەت تەغنى ئەۋەتسىلە ، خالىسلا يادىلىرىغىمۇ ئالماي ئۇنتۇپ كەتسىلە ! ئەگەر ئۇ ئۆلمەسلىك ئۇچۇن ، ياشاش ئۇچۇن ، يەنى سىلىگە ئېرىشىش ئۇچۇن ، كۇنلەرنىڭ بىرىدە سىلى بىلەن ئۇچرىشىپ قالىتا بىر ئۆي تۇتۇش ئۇچۇن ئەرگە تەگكەچ تۇرغان بولسا ، ئۇنىڭ جىسمانىيىتى ئون يىللىق جۇدالىققا تەۋە بولغىنى بىلەن ، مەنۇيىتى سىلىگە مەنسۇپ بولۇپ قالمۇبرىدۇ . پۈتۈنسۈرۈك بىر ئەركىشى تۇرۇپ ، ئون يىل جەريانىدا سىلى قانداق كۇن كۆرلە ؟ تالاغا چىقىپ بىرەر مەشغۇلات قىلىشى مۇمكىن بولمايدىغان ئايال ئاتا ـ ئانىسى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمۇ كەچكەن شارائىتتا قانداق كۇن ئۆتكۈزۈشى مۇمكىن . ئەگەر ئۇ ئۆلۈۋېلىشنى ئويلىغانىدىمۇ سىلىنى كۆزدە تۇتۇپ ، سىلىدىن بىسوراق ئۆلەلمەيدۇ . ئەگەر ئۇنى باشقا ئەرگە تەگكىچە ئۆلۈۋېلىشى كېرەك ئىدى دەپ قارىسىلا ، بۇ ئۇنى ئۆلۈشكە بۇيرۇپلا قالماي ، ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ئۆلتۇرگەنلىكىمۇ بولار ئىدى . ئەگەر شۇ كۈنلەردە سىلى بۇۋىسارە خېنىم مىربىلال ئىسىملىك بىر يىگىتنىڭ ئىشق ـ پىراقىدا ئۆلۈپ كەتكەن دەپ ئاڭلىغان بولسىلايۇ ، ئۆلەيمۇ ـ ئۆلمەيمۇ دەپ يۇرگەن بولسىلا سىلىنى ھەقىقىي ئاشىق دېگىلى بولمايتتى . . .

ئۇ بېرىلىپ ، قىزىشىپ سۆزلەشكە باشلىدى . ئاۋازىمۇ جارانگلىق ئىدى ۋە بالدۇرقى چاغلاردىكىدەك خىرقىراپ قېلىش ، بوغۇلۇپ قېلىشلاردىن خالىي ئىدى . ئۇنىڭ سۆزلىرى بىردە يىراق مىسىر ، ئەرەبىستانغا كېتەتتى ۋە بىردە تۇرپان ، توقسۇنلارغا كېلەتتى ، توساتتىن يەنە بۇۋىسارە بىلەن مېنىڭ ئۇستۇمگە مەركەزلىشەتتى . ئۇ نۇرغۇن ـ نۇرغۇن مىساللار ئارقىلىق ئىشق ـ مۇھەببەتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ، قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ، بۇرۇن قانداق بولغان ، ھازىر قانداق بولۇۋاتقانلى-

قىنى چۈشەندۈرمەكچى بولاتتى . شائىرلارنىڭ « لەيلى ـ مەجنۇن » ، « پەرھاد ـ شېرىن » ، « تاھىر ـ زۆھرە » ، « رابىيە ـ سەئدىن » قىسسىلىرىنى يازغاندىكى مۇددىئاسى نوقۇل مۇھەببەتلا ئەمەس ، ئۇلار مۇھەببەتنى باھانە قىلىپ ، ئىجتىمائىيەتنى يازغان . مۇھەببەتنىلا يازغان دېگەندىمۇ ، شۇ بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ نېمە يەپ ، نېمە كىيگەنلىكىنى يازمىغان . ئەگەر ئۇلارنىڭ قايسىبىرىنى بىر ھەپتە ئاش ـ سۇسىز قالدۇرسا ، ئۇلار ئاشىق غەزىلىنى كىتابتا يېزىلغاندىن باشقىچىرەك ئۇقۇغان بولاتتى . . . دەپ تەرىپلەيتتى .

شاجۇمە پۈتۈن يېرىم كۈن سۆزلىدى . ئۇنىڭ جىمى سۆزلىرىدىن شۇنداق خۇلاسە چىقارغىلى ، بۇۋىسارىنى ھازىرچە « ۋاپاسىز » دەپ ئەيىبلىمەي تۇرغان تۇرۇك . ئاۋۇال ھېلىقى ئەركىشى ۋە قىزنىڭ كىملىكىنى ئېنىقلاش كېرەك ، ئەر ئۇنىڭ ئېرى ، قىز ئۇلارنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكى مەلۇم بولغاندىمۇ ، بۇۋىسارىنىڭ قانداق شارائىت ، قانداق ئەھۋال ئاستىدا باشقا ئەرگە تەگكەنلىكىنى ، « تالاق » قىلماي نىكاھىدا ساقلاۋاتقىنىمنى بىلىش ـ بىلمەسلىكىنى سۇرۇشتۇرۇش ، ئەڭ ياخشىسى ، ئۆزى بىلەن سۆزلىشىپ بېقىش كېرەك . بۇنداق پۇرسەت ھازىرنىڭ ئۆزىدە بولمىسا ، پۇرسەت يېتىپ كەلگۈچە كۈتۈشنىڭ زېھنى يوق ، مۇبادا بۇۋىسارە ھەقىقەتەن ۋاپاسىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ : « كۆتۈر سارالىڭ ، قەلەندەر كەشكىنى نېرى . . . » دېگەندىمۇ ، بىر چاغلاردىكى ـــ ئون يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىلگىرىكى بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئىشقىي كۈچىدە ياشاشقا بولمۇبرىدۇ . تەتۇرىسچە بولسا تېخى ياخشى بولغىنى . قوشۇلغۇم كەلسە قوشۇلۇپ ياشايمىز . قوشۇلغۇم كەلمىسە ، مەلۇم مۇددەت ئىدىت ساقلاپ ، كۆڭۈلنى كۆزىتىپ بېقىشقا بولىدۇ . پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامۇ ئەر كىشىگە يېقىنلاشمىغان قىزلارنىلا ئالغان ئەمەس . . .

نېمىلا دېگەن بىلەن شاجۇمە كۆڭلۈمگە يەنە ياشاش ، بۇۋىسارىنىڭ مەن قايسى بىر كۈنى كۆرگەن بۇۋىسارە ياكى ئون يىلدىن ئىلگىرىكى بۇۋىسارە ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاش ۋەسۋەسىسىنى سېلىپ قويدى . ئۇ شۇنچە كۆپ سۆزلىرىدە ئېغىزغا ئالمىغان بولسىمۇ مەن ئۆز تەرىپىمدىكى

بىر ئەيىبنى كۆرۈپ يەتتىم . ئەگەر بۇۋىسارە قارشى تەرىپىمدە تۇرۇپ : « ئېي مىربىلال ! سەن مېنى ۋاپاسىز دېگىنىڭدە ، ئۆزۈڭنىڭ قانچىلىق ۋاپادار ئىكەنلىكىڭنى نېمە بىلەن ئىسپاتلايسەن ؟ ئون يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە ماڭا بىر چىمدىم تۇز ، بىر قوشۇق سۇ چاغلىق ماددىي نەرسە ياكى بىر ئىلىك خەت ، بىر ئېغىز گەپ چاغلىق ئۈچۈر بەردىڭمۇ ؟ سېنىڭ بۇ دۇنيادا بار ـ يوقلۇقۇڭنى قانداق بىلەلەيمەن » . . . دېسە نېمىمۇ دەيتتىم ؟ توغرا ، شۇنداق قىلغۇم بار بولسىمۇ ئىمكانىيىتىم يوق ئىدى . ئەگەر بۇۋىسارىگىمۇ ئاللىقانداق بىر ئىمكانىيەت بولمىغان بولسىچۇ ؟

پىكرىم خېلى ئېچىلدى . ئۆزۈمنى يەڭگىللەپ قالغاندەك سەزدىم .

ـــ سىلىگە رەھمەت ئاتا ، ـــ دېدىم شاجۇمە گە ، ـــ سىلى ماڭا ئون يىللىك ئالدىدا ئوردىخان پادىشاھىمدا قىلغان ياخشىلىقتىن ھالقىپ تۇرىدىغان يەنە بىر ياخشىلىق قىللا . . .

ئۇ ئىزاھاتىمنى ئاڭلاپ ، بېشىنى مەمنۇنلۇق بىلەن لىڭشىتتى . مەن سۆزدىن توختىغاندىن كېيىن بېشىنى سىلاپ ، كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ :

ـــ ھايات ئۇلۇغ ، ئەك تۆۋەن شارائىتقا چۈشۈپ قالغاندىمۇ ياشاشتىن بىزار بولمىسلا ئوغلۇم . ئەمەلىيەتلىرى بىلەن بولسا تېخى ياخشى ، ئۇ بولماي قالغاندا ، سۆز ـ ئۆگۈتلەر بىلەن بولسىمۇ باشقىلارنى ھالال ياشاشقا ئۈندەپ تۇرسىلا ، ـــ دېدى .

ـــ خۇدا نېسىپ قىلسا . . . ، ـــ دەپ ۋەدە بەردىم .

بىزنىڭ پارىڭىمىز ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ھەرىكەتلەر توغرىسىدا شاجۇمەدىن ئەدەپ بىلەن سورىدىم :

ـــ پىكرىمنى ئېچىپ قويغانلىقلىرى ، بۇۋىسارىنى يەنە ئىزدەيدىغانلىقىم ھەققىدە مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخاننى خەۋەردار قىلىش كېرەكمۇ ـ يوق ؟

ـــ سىلىنىڭ نىيەتلىرىچە خەۋەر قىلماقچىدەك تۇرىلا ـ ھە ؟

سەزگۈر بوۋايغا قايىللىقىمنى بىلدۈرۈپ چۈشەنچە بەردىم :

ـــ تارىلىپ كېتىش ھەققىدە گەپ ـ سۆز بولغاندا ، بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇش يولىمىز ئۇستىدە ئېغىز ئاچماي بولمايدىغان ئوخشايدۇ . . .

ـــ ئىختىيارلىرى ئوغلۇم ، ـــ دېدى بوۋاي ، ـــ ئەمدى مەن سەلەرنىڭ ئاراڭلاردا كۆپ بولسا ئۈچ ـ تۆت كۈنلۈك مېھمان . . . تارىلىپ كېتىش ھەققىدە ، ئەلۋەتتە ، باشلاپ ئېغىز ئېچىپ بېرىمەن ، ئەمەلىيىتىمدىمۇ ھەممىڭلاردىن ئاۋۋال كېتىمەن . . .

شاجۇمەنىڭ ئۆلۈم ھەققىدە بۇنداق ئېنىق كېسىپ گەپ قىلىشىنى ئەتىگەندىن بېرى ماڭا نەسىھەت قىلىشىنىڭ باھانىسى دەپلا ئويلىغانىدىم . شاجۇمە راستتىن بىر بېشارەت سەزگەنمىدۇ ؟

ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى ئېتىپ يىغلۇۋەتتىم . شاجۇمە مېنى بەزلەۋاتقاندا مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان كىرىپ قالدى . ئۇلار تەكىيگە يۆلىنىپ ، ساپاق ئولتۇرغان شاجۇمە بىلەن ئۇنى قۇچاقلاپ بوزلاپ يىغلاۋاتقان ماڭا ھەيران بولۇپ قاراپ قالدى ـ دە كېيىن :

ـــ نېمە بولدى ؟ ، ـــ دېيىشكىنىچە ئىككى تەرىپىمگە يۈگۈنۈشتى .

شاجۇمەنىڭ بايات دېگەن سۆزىنى تەكرارلاپ بەردىم .

ـــ شۇنداق ، ھامان مەلۇم بولىدىغان ئىشنى يوشۇرۇۋېرىش دوستلۇق بۇرچىغا خيانەت بولىدۇ ، ـــ دېدى شاجۇمە ئۇچەيلەنگە كۆيۈنۈش نەزمىرىدە قاراپ . بۇ كۆز قاراشلاردا ئۆلۈمى ھەققىدە گەپ قىلىۋاتقان ئادەمنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيدىغان زەررىچىلىك نۇرمۇ يوق ئىدى ، ـــ ماڭا سىلەردىن ئايرىلىدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلدى .

شاجۇمەنى مەنچىلىك بىلمەيدىغان مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانغا ئۇ پەقەت بىر قەلەندەر كۆرۈنگىنى ئۈچۈن گېپىنى تازا ئىناۋەتكە ئالمىدى . ئەمما ، يىغام ئۇلارغىمۇ تەسىر كۆرسەتتى . چولپانخان باشتا ئۇنىنى قويۇپ بەردى . مۇھەممەت ئاقچى بولسا :

ـــ ئاتا ، نەلىرى ئاغرىيدۇ ؟ مەن تېۋىپ چاقىرىپ كېلەي ، ـــ دېدى .

شاجۇمە ئاغرىيدىغان يېرى يوقلۇقىنى ، ئۆلۈشنىڭ ئاغرىق بىلەنلا

مۇناسىۋەتلىك بولۇۋەرمەيدىغانلىقىنى بىرھازا چۈشەندۈرۈپ ، ئاخىردا مۇنداق دېدى :

— مەن بىر ئال قارىي بىر كىشىلا بىلسە دېۋىدىم . ئۇچىلىكلار بىلىدىكلار ، بوپتۇ ، زىيىنى يوق . مېنى يۈسۈپ قادىرخان غازى پادىشاھىمغا يىغا ـ زارىسىز ، جىمجىت ئاپىرىپ ، ھېچكىمگە تۈيدۈرماي كۆمۈپ قويۇشقا ، نامىزىمنى چۈشۈرمەسلىككە ، قەبرە قوپۇرماسلىققا ۋەدە بېرىڭلار . . .

مۇھەممەت ئاقچىمۇ بىردەم ماڭا ئوخشاش تارتىشىپ باقتى . ئاخىر ئۇمۇ ۋەدە بېرىشكە مەجبۇر بولدى .

— ئەمدى سىلەرگە ۋەسىيىتىم ، — دېدى بوۋاي مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانغا ، — ئاللاھ ئىگەم كەم رىشتىنىمۇ ئۈلايدۇ دېسەڭلار ، بىللە ئۆتۈشكە ئىشەنچ قىلالىساڭلار ، نىكاھلىق بولۇپ بىللە ياشاڭلار . . .

— بىز تېخى نىكاھىمىزنى ئۆزلىرىنى ئوقۇپ بېرىدۇ ، دەپ يۇرەتتۇق ، — دېدى مۇھەممەت ئاقچى . ئۇ شۇلارنى دېگەندە چولپانخان ۋىللىدە قىزاردى ۋە يەرگە قارىۋالدى .

— نىكاھنى كىم ئوقۇسا بولۇۋېرىدۇ . ئىككىيلەن خالىغاندىن كېيىن خۇدانىڭ ئۆزىنى گۇۋاھ قىلىپ ئوقۇسىمۇ بولىدۇ . ئەسلىدىغۇ نىكاھ دېگەن خۇدانىڭ سۆزى بولماي ، جامائەتكە ئەر ـ خوتۇن بولغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويىدىغان ئەرەبچە سۆزلەر . . .

مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانغا بۇنداق سۆزلەر يېڭى تۇيۇلغاچقا چەكچىيىپ كېتىشتى ۋە ماڭا قاراپ قويدى . شاجۇمە بۇلارنى كۆرمىگەنگە سېلىپ مۇھەممەت ئاقچىدىن :

— مەن سىلىدىن كۆپ مىننەتدار ئىنىم ، بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلسام ، مېنى ئاكا ئورنىدا كۆرۈپ قۇلاق بېرەملا ؟ — دەپ سورىدى .

— ئاتا ئورنىدا ، ئۇستاز ئورنىدا كۆرۈپ ئاڭلايمەن ، ئېيتسىلا ، — دېدى مۇھەممەت ئاقچى باشقىدىن يۇكۇنۇپ .

چولپانخان بىلەن مەنمۇ مۇھەممەت ئاقچىدىن كېيىنلا ئۇنى دوراپ يۇكۇنۇپ ئولتۇردۇق . شاجۇمە ھېچقايسىمىزغا قارىمايلا گېپىنى باشلىدى :

— مەن سىلەردىن ياشتا چوڭ ، بارغان يېرىم كۆپ ، ئوقۇغانلىرىم جىق ، ھازىرغىچە مەلۇم بولغان يېزىق ۋە ئاغزاكى مەلۇماتلاردىن ئۇقۇشمىچە ، زامانىنىڭ ۋاپادار بولۇپ باققىنى يوق . زامانىنىڭ كىشىلەرگە قالدۇرغان تەسىراتى كىشىنىڭ تىلىكىگە ماس بولمىغانلىقتىن ، ئۇ نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان ھامان ئادالەتسىز ، بۇزۇپا ، تۇراقسىز ئاتلىپ كەلمەكتە . ئولتۇرغان تۆتىمىزنىڭ كۆرگەن مۇشكۈلاتلىرى ، تارتقان سەۋدالىرى ھەرخىل بولسىمۇ يىلتىز بىر ، مەنبە بىر ، يەنى زامان بىزنىڭ ۋە بىز زامانىنىڭ رەقىبى بولۇپ كەلدۇق . ئەسلىدە زامان مەۋھۇم چۈشەنچە بولۇپ ، بىزنىڭ زۇلۇم چېكىشىمىزگە سەۋەبچى بولغىنى بىزگە شەكلى ئوخشايدىغان ئادەملەر . مەن گەپنى بەك ئەگىتىۋەتمەي ، زۇلۇم سالغۇچىلار ھامان ئاز ، زۇلۇم كۆرگۈچىلەر ناھايىتى كۆپ . بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى پاراكەندە قىلىدىغىنى ، كۆپ ھاللاردا زۇلۇم سالغۇچىلارنىڭ ئىنساپسىز ئىكەنلىكى ، ئەمەلىيەتتە ، زۇلۇم كۆرگۈچىلەر ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى ، زۇلۇم كۆرۈش ئۇچۇنلا يارىتىلمىغىنىنى بىلگەن بولسا ياخشى بولاتتى . كۆڭۈلنى پاراكەندە قىلىدىغىنى مانا مۇشۇ كېيىنكىلەر-نىڭ « تەقدىرگە تەن بېرىش » تەك ياۋاشلىقى بولۇشى لازىم ئىدى . لېكىن ، بىز ئۆزىمىزمۇ زۇلۇم كۆرگۈچىلەر بولغانلىقىمىزدىن ، بىزگە مەلۇم بولغان ھېلىقى زىددىيەتنى قانداق ھەل قىلىش چارىسىنى بىلمەي سەۋر-چانلىق بىلەن ياشاپ ، قانائەتچانلىق بىلەن ئۆلۈۋاتىمىز . بۇ زىددىيەتنى مۇۋاپىق ھەل قىلىدىغان نەزەرىيە ھامان بىر كۈنى تۇغۇلىدۇ . ئۇ تۇغۇلۇپ بولغۇچە سىلەرنىمۇ مېنىڭ دەرۋىشلىكىم بويىچە ياشاڭلار دېمەكچى ئەمەسمەن . ئەمما ، زاماندىن ، شۇ زامانىنى شەكىللەندۈرگەن ئادەملەردىن — ئەلۋەتتە زۇلۇم ، سىتەم سالغۇچى ئاز سانلىقلاردىن قىساس ئېلىشتا دەرۋىشلەرنىڭ بەزى نەزەرىيىسىدىن ، مەسىلەن ، باشقىلارنىڭ ھەققىدىن قېچىش توغرىسىدىكى تەرغىباتىدىن پايدىلىنىشنى ئويلىشىشقا بولارمۇ ؟

— مەن ئەمدى ئوغرىلىق قىلمايمەن ئاتا ، — دېدى مۇھەممەت ئاقچى شاجۇمەنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنىپ ، — بۇ قېتىم

ئۇچىلىرى بىلەن جەم بولغاندىن كېيىنلا ئوغرىلىقتىن قول تارتىپ ، ئائىلە قۇرۇپ ، تىرىكچىلىك قىلىشنى كۆڭلۈمگە پۈككەنىدىم . . .

شاجۇمە چولپانخانغا بىلىنەر ـ بىلىنمەس قاراپ قويدى . گەرچە ئۇ گەپ قىلمىغان بولسىمۇ كۆڭلىدىكىنى چۈشەندىم . ئۇ بىز سەپەر ئۈستىدىكى چاغدىلا « چولپانخاننىڭ مۇھەببىتى مۇھەممەت ئاقچىنى ئوغرىلىق قىلماي باشقىچە يول بىلەن ياشاشقا ئۈندەيدۇ . . . » دېگەنىدى . شاجۇمەنىڭ مۇھەممەت ئاقچىغا قارىتىلغان سۆزىدە چولپانخانغا تەۋە مەزمۇن بولمىسىمۇ ، چولپانخان ئاللىقانداق بىشارەت خاراكتېرلىك سۆزنى قىياس قىلدى بولغاي :

ــ شۈكرى قانائەتچان ، ھالال خوتۇن بولۇپ ، ئېرىمنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقمەن ئاتا ! ــ دەپ بېشىنى سالدى .

شاجۇمە بېشىنى لىكشتىپ قويدى . كېيىن قولىنى دۇئاغا ئاچتى . بىز ئۇچەيلەن ئۈنىڭ ۋە دۇئانىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئورنىمىزدىن تۇردۇق . بوۋاي ئۇزاق دۇئا قىلدى . ئۇ كۆزىنى يۇمغان بولۇپ ، ئاغزىنىڭ مىدىرلىشىدىن باشقا پۈتۈن بەدىنى ھەركەتسىز ئىدى . ئۇنىڭ نېمە دەپ دۇئا قىلىۋاتقىنى ئېنىق بولمىسىمۇ ، ئۇچىمزنىڭ بەختىنى تىلەۋاتقىنى ئېنىق ئىدى .

دۇئادىن كېيىن بىز تاماق يېدۇق . گەرچە شاجۇمە تارقىلىپ كېتىش توغرىسىدا ئاۋۋال سۆز باشلايمەن دېگەن بولسىمۇ ، تېخى بىر نېمە دېمىگەنلىكى ئۈچۈن ، تۆتىمزنىڭ كەچلىك تامىقى ۋە ياتقىمۇ بۇرۇنقىدەك بىللە بولدى . مەن ئەتە ئەتىگەندە بۇ ھەقتە گەپ بولىدۇ ، دەپ ئويلىدىم .

ئەمما ، ئەتىسى ئەتىگەندە بىز تېخىمۇ جەم بولۇپ قالدۇق . چۈنكى تاڭغا يېقىن شاجۇمە جۆيلۇشكە ۋە قىزىشقا باشلىغاندى . ناشتا ۋاقتىدا ئۇنىڭ تىلدىن قالغىنى مەلۇم بولدى . ئۇ نېمە يېيىش ، كۆڭلى نېمە تارتىش توغرىسىدىكى سوئاللارغا ھېچنېمە دەپ جاۋاب بەرمىدى . ئۇنىڭ ئۆلۈم ھەققىدىكى سۆزلىرىگە ئەمدى ھېچقايسىمىز گۇمان قىلىپمۇ يۇرمىدۇق ۋە شۇ مۇدھىش سائەتنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ، بوۋايغا تېخىمۇ يېقىن

ئولتۇردۇق .

شاجۇمە خۇپتەندىن يانغۇچە كۆزىنى ئېچىپ ياتتى . ئۇنىڭ ئاشۇ كۆزلىرىلا ھاياتلىقتىن ، قانائەتتىن خەۋەر بېرىپ كۈلۈمسىرەپ پارقىرايتتى . ئېغىر ئەل ياتقۇ مەھەلدە ئۇ دەرۋىشلەرچە جان تالىشىپ يۇرمەي ، يەڭگىلگىنە ، جان ئۈزدى . تېخى بىر كۈن ئىلگىرىلا يۆتەل ، زۇكام چاغلىق كېسىلى يوق ، ساپساق بىر ئادەمنىڭ ئالەمدىن ئۆتۈپ ، تىرىكلەر دۇنياسىنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكىنىگە كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى . بىراق ، ئەمەلىيەت بىزنى ئىشىنىشكە مەجبۇر قىلاتتى . بىز ئۇ ۋەسىيەت قىلغان ۋە بىزمۇ ۋەدە بەرگەنىدەك نامىزىنى چۈشۈرمىدۇق ، ھېچكىمگە ، ھەتتا سارايۇمنگىمۇ ئۇقتۇرماي ، يۈسۈپ قادىرخان غازى پادىشاھىم مازىرى ئەتراپىدىكى گۆرستانلىققا نۆۋەتلىشىپ ھاپاس ئېتىپ ئاپاردۇق ۋە چولپانخان كۆتۈرۈپ كەلگەن كەتمەن بىلەن گۆر كولاپ كۆمۈۋەتتۇق . قايتىش ۋاقتىدا مەن ۋەدەمگە خىلاپ ھالدا گۆر ئۈستىگە بەلگە سۈپتىدە خىش قويۇپ ، ئۈچ « ئىلىق » تارتىپ قويدۇم .

ئەمدى ئۇچىمزنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىش ئىشى قالغاندى . قەبرىستانلىقتىن تۆشۈك دەرۋازىسىغا كەلگۈچە بۇ ئىككىيلەندىن ئايرىلغاندىن كېيىن قانداق قىلىشىم كېرەكلىكىنى ئويلاپ قويغانىدىم . مەن بۇۋىسارىنى قانداق ھالەتتە تاپسام تېپىش ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشۇش ، ئۇنىڭغىچە تىلەمچىلىك قىلغاچ تۇرۇش ھەققىدە مۇكەممەل بىر پىلان تۈزۈپ بولغانىدىم . تۆشۈك دەرۋازىسىدىن بىر تەرىپى تاختا كۆۋرۈككە ، بىر تەرىپى كوزىچىلار مەھەللىسىگە باردىغان يولنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە مەن ئۆز پىكرىمنى ئېيتتىم :

ــ ئەمدى ماڭمۇ رۇخسەت بېرىشسىلە ! . . .

مۇھەممەت ئاقچى گېپىمنى ئاڭلىمىغاندەك قاراپ تۇرۇپ قالدى ۋە نېمىشقا توختاپ قالغىنىمغا ھەيران بولۇپ ، « سەۋەبىنى چۈشەندۈر » دېگەندەك چولپانخانغا تىكىلدى .

ــ بىلال قارىي كېتىمەن دەۋاتىدۇ ! ــ دېدى چولپانخان تېرىككەندەك زەردە بىلەن .

مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ھەرقانداق گەپنى ئاڭلىماسلىقى مەلۇم بولـ
دى . ئۇ بىر ئېغىزمۇ سۆز قىلماي ئالدىغا قاراپ كېتىۋەردى .

ـــ ھەر گەپ بولسا سارايغا بېرىپ دېيىشەيلى ، ـــ دېدى چولپانخان مۇلايىملىق بىلەن .

سارايغا قايتىشقا مەجبۇر بولدۇم . جىنچىراغ يورۇتۇلغاندىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى شاجۇمەنى ئەسلەپ ، پەس ئاۋازدا يىغلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ يىغىسى باشقا ئىككىمىزنىڭمۇ كۆڭلىنى بۇزۇپ بىزمۇ يىغلىدۇق . يېرىم كېچىگە يېقىنلاشقاندا مۇھەممەت ئاقچى نېمىدىن ، كىمدىن رەنجىگىنىمنى سورىدى . مەن بۇ تۇيۇقسىز كەلگەن قارار ئەمەسلىكىنى ، شاجۇمە بىلەن تەپسىلىي پاراڭلاشقىنىمىزنى ، تارقىلىپ كېتىش ھەققىدە ئۇ سۆزلىمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ بەردىم .

ـــ ئۇ بۇ ھەقتە رەسمىي ئېغىز ئاچمىغانىكەن ، دېمەك ، مەلۇم بىر سەۋەب بار دېگەن سۆز ، ـــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى ئۆزىنىڭ ھەقلىق ئىكەنلىكىنى گەۋدىسى بىلەن كۆرسىتىپ قويماقچى بولغاندەك قەددىنى كۆتۈرۈپ ، ـــ خوش ، كېتىپ نەگە باراتتىلە ؟

ـــ بىز ئۇچىمىز مەڭگۈ بىللە ياشىيالمايمىزغۇ ؟ ـــ قارشى چىقتىم .

ـــ ھېچ بولمىسا سىلىمۇ بىرمەر كەسپىنىڭ بېشىنى تۇتۇپ ، قەلەندەرلىكىنى تاشلىغانغا قەدەر بىللە ياشايمىز ، ـــ دېدى مۇھەممەت ئاقچى ، ـــ ياكى بولمىسا بىللىلىشپ دۇكان ئاچامدۇق ، ئىشخانا ئاچامدۇق ، بۇلار توغرىسىدا مەسلىھەت قىلىشمىز . بۇنداق ئىتتىكارى ئايـ رىلىپ باردىغان يەرلىرى ، قىلدىغان ئىشلىرى بارمىدى ؟

ماڭا يوشۇرۇشنىڭ ئورنى يوق ئىدى . شاجۇمەنىڭ مۇلاھىزىسىنى ، ئۆزۈمنىڭ كەلگەن قارارىنى ئېيتىپ بەردىم . مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىدى . مەن سۆزدىن توختىغاندىن كېيىن مۇھەممەت ئاقچى :

ـــ ياخشى مەسلىھەت قىلىشپتىكەنلا ، كېيىنرەك بولسىمۇ ئاڭلاتقانلىرى ياخشى بولدى ، ـــ دېدى ئويلىنىپ ، ـــ بۇئىسارە خېنىم

بىلەن دەرقەمتە كۆرۈشۈشنى مەنمۇ قوللايمەن . ئەلۋەتتە بۇنداق مۇھىم ئىشتا بىزنىڭ ياردىمىمىز كېرەك بولۇپ قالماسمۇ ؟

ماڭا ئۇلار بىلەن قېلىشقا توغرا كەلدى .

ئەتىسى كەچلىكى بىز شاجۇمەسىزمۇ شۇنداق مەسـ لىھەتكە كەلدۇق : چولپانخان كىرچى ئايال سۈپىتىدە بۇئىسارىنىڭ ھويلىسىغا باردۇ ، بۇئىسارىنىڭ ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈپ ، بارلىق ئەھۋالـ لىمنى تونۇشتۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭ ماڭا بولغان مۇئامىلىسىنى ئۇقۇپ باقىدۇ . ئەگەر بۇئىسارە بىلەن كۆرۈشەلمەي قالغاندىمۇ ، ھېلىقى نەپرەتلىك ئەر ـــ مېنىڭ ئۇرغان ، قوغلىغان كېيىن بۇئىسارىنىڭ چېچىنى سىلىغان ئەر بۇئى ـ سارە بىلەن بىللە تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇرغان تۇنىساخان بىلەن كۆرۈشۈشكە بولىدۇ . تۇنىساخان ھېچبولمىسا بۇئىسارىنىڭ ئەھۋالى بىلەن ھېلىقى ئەركىشىنىڭ كىملىكىنى ، ئۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ـــ شۇ قاتاردا بۇئىسارىگە ئوخشايدىغان قىزنىڭ سالاھىيىتىنى ئېيتىپ بېرىدۇ . . .

مۇھەممەت ئاقچى چولپانخان يالغۇز بارسۇن دېگەن بولسىمۇ ، مەن بىللە بېرىشتا چىڭ تۇردۇم . ھويلىغا يىراقتىن نەزەر تاشلاپلا تۇرىدىغانلىقىمنى ، چولپانخاننىڭ پائالىيىتىگە ھالاقەت بەرمەيدىغانلىقىمنى تەكىتلەپ ئورنۇمدىن تۇرۇۋالدىم . مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان نېمىشقا شۇنداق قىلىدىغانلىقىمنى چۈشەنگەندەك بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويۇپ ماقۇل بولۇشتى . بىز ئۇچىمىز گەپ ـ سۆزسىز چاي ئىچىپ ۋاقىت ئۆتكۈزدۇق . ئادەملەر ئۆز ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ كوچا بىرقەدەر تىنچ قالدى ، دەپ ھېسابلىغان ئاشۇاقتى مەھەللە ، چولپانخان ئالدىدا ۋە مەن يىگىرمە ـ ئوتتۇز قەدەمچە كەينىدىن ھېگىپ ياغ بازىرىغا ئاتلاندۇق . قازانچى مەھەللىسىگە بارغاندا مەن چولپانخاننىڭ ئالـ دىغا ئۆتەكچى ، كېرەكلىك ئىشنى ئالدىغا كەلگەندە زوگزىيىپ ئولتۇرۇپ ، بەلگە بېرىپلا كېتىۋەرمەكچى بولۇپ كېلىشتۇق .

نىشان يېقىنلاشقاندا قەدىمىنى تېزلىتىپ ، چولپانخاندىن ئېشىپ كەتتىم . بەلگىلىك ئىشىك ئۇدۇلىغا كەلگەندە زوگزىيىپ ئولتۇردۇم ۋە قولۇم يېتىدىغانلا يەردە تۇرغان شاپىلاقچىلىك چوگلۇقتىكى بىر پارچە

ساپالىنى ئىشك تەرەپكە قارىتىپ تاشلىدىم . ساپال پارچىسى سۇيى يوق ئىبرىققا چۈشتى . بۇنىسى ئوشۇقچە ھەرىكەت ئىدى . ئەمما ، ئۇ يولدا پۈتـ لىشىدىغان ساپال ـ داغگاللارنى يول چېتىگە چىقىرىۋېتىش ھەققىدىكى مۇسۇلمانچىلىق قائىدىسىگە خىلاپ كەلمىگەچكە ، بىرەرى كۆرسىمۇ ئەـ جەبلەنمەسلىكى تەبىئىي ئىدى . بەختكە يارىشا ، يېقىن ئەتراپتا ماڭا ياكى چولپانخانغا دىققەت قىلىپ تۇرغان ئادەملەرمۇ يوق ، بار ئادەملەر بولسا يول قاسىنىقىدىكى دۇكانلارنىڭ ئالدىدا ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن بەند ئىدى .

ئۆز يولۇمغا كېتىۋەردىم . ئەللىك قەدەمچە مېڭىپ ، ئۈچ يولنىڭ دوقمۇشىغا بارغاندا توختاپ كەينىمگە قارىدىم . بۇ يەردە ئادەم كۆپ بولسىمۇ سودا ـ سېتىقتا بېرىلگەنىدى ، ماڭا ئوخشاش بىكارچىلارمۇ بارـ ئىدى . ئۇلارنىڭ بەزىسى ساتقۇچىلارغا ، بەزىلىرى ئالغۇچىلارغا ھاڭۇېقىپ قاراپ تۇرۇشاتتى . يار ئاستىدىكى بىر بۇلۇڭدا بەش ـ ئالتىدەك جۈلدۇر كېپەن كىشىلەر كۆپكۈندۈزدە ، تارتىنماي ھوشۇق ئۈيناۋاتاتتى .

چولپانخان مەن بەلگە بەرگەن ئىشك ئالدىغا كەلدى . ئۇنىڭ توختاپ قالغىنىنى ، يا ئىشىك قاقماي ياكى بىر نېمە دېمەي تۇرۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇراتتىم . ئۇنىڭ ھالىتىدىن « ئىش چىڭغا كەلـ گەندە قورقۇپ تۇرۇپ قالغىنى » دەپ ھۆكۈم چىقىرىشتىن باشقا ئىلاج يوق ئىدى . ۋاقىت راستىنلا شۇنداق ئۇزاققا سوزۇلدىمۇ ياكى بۇ خەۋەر ئاڭلاشقا تاقەتسىزلەنگىنىمدىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، ناھايىتى كۆپ ۋاقىت ئۆتـ كەندەك بىلىنەتتى . ئاخىر مەن سەۋرسىزلىنىپ چولپانخان تەرەپكە قاراپ ماڭدىم . شۇنداق قىلىپ چولپانخانغا كۆرۈنۈش بەرسەم ، ئۇ ھەرىكەتكە چۈشىدۇ دەپ ئويلايتتىم . بىراق ، چولپانخان ئۇنىڭسىزمۇ ھەرىكەتكە چۈشتى . ئۇ بەلگە قىلىنغان ئىشكىنىڭ يېنىدىكى باشقا بىر ئىشكىنى قېقىشقا باشلىدى . بۇ ئىش مېنى خېلى ھەيران قالدۇرغان بولسىمۇ ، توخـ تاپ قالدىم ۋە چىگىشىنىڭ سەۋەبى چولپانخان تەرىپىدىن ئېچىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ ، يار تۈۋىدىكى ئادەمسىز بىر جايغا بېرىپ ، ئاپتاپقا قاقلىنىپ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان دىۋانە سىياقىدا ئولتۇردۇم .

چولپانخان ئىشكىنى ئاچتۇردى . ئىشىك قىيا ئېچىلغاچقا ئىچىدىكى

كىشىنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ كۆرۈنۈش بەرمىگـ ىنىگە قارىغاندا ئايالالقىنى پەرەز قىلغىلى بولاتتى . ئۇلار ئاشۇ ھالەتتە بىرى ئىشىكنىڭ ئىچىدە ، بىرى تېشىدا تۇرۇپ بىرئازلا سۆزلىشىشتى . كېيىن ئىشىك يېپىلىپ ، چولپانخان بىردەم تۇرۇپ قالدى . يان تەرەپكە چامداپ ، ئەسلى بىزگە كېرەكلىك ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە يەنە بىردەم توختىدى ، ئاندىن ئېرىقتىن ئاتلاپ چوڭ يولغا چىقتى .

ئۇنىڭ ئاشۇ بارلىق ھەرىكەتلىرىدىن ئىشىنىڭ مۇۋاپىقىيەتسىزـ لىكىگە ئۈچرىغانلىقىنى چۈشەندىم . « بۇۋىسارە ئىشكىنى ئاچمىدى » دەپ ئويلايتتىم ئېچىمدە ۋە ماغدۇرسىز پۇتلىرىمنى سۆرەپ قايتىش يولىغا چۈشكەندىن كېيىنمۇ « نېمىشقا ئاچمىدى ، نېمىشقا ئاچمايدۇ ؟ » دەپ تەكرارلاپ ماڭدىم .

تۆشۈك دەرۋازىسىنىڭ تېشىغا چىققان چاغدا ، ئاھاكچىلار دۇكىنى جايلاشقان بازاردا بىر تەرىپىمدە چولپانخان ، بىر تەرىپىمدە مۇھەممەت ئاقچى پەيدا بولدى . چولپانخاننىڭ چاقنىمايۋاتقان كۆزلىرىگە قاراپلا بايا ـ تىنقى خۇلاسەمنىڭ توغرىلىقىغا ئىشەندىم . ئەمما ، « ئىشكىنى نېمىشقا ئاچمايدۇ ؟ » دەپ ئىتتىكارى سوراشقا جۈرئىتىم يەتمەيۋاتاتتى .

بىز مۇھەممەت ئاقچىنىڭ تەكلىپى بويىچە سارايغا قايتـ ماي ، تۇمەن بويىدىكى سۆگەتلىكە چۈشتۇق . پاكار سېرىق سۆگەتلەر بويىدىكى ئېرىق بويىغا ئولتۇردۇق . ئىككىمزنـ ىڭ كەيپىياتىدىن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى بىلىپ ئۇلۇگۇرگەن بولسىمۇ ، تەپسىلاتىنى ئاڭلىغۇسى بارلىقىنى يوشۇرماي :

ـــ قانداق بولدى ؟ ـــ دەپ سورىدى مۇھەممەت ئاقچى چولپانـ خانغا قاراپ .

چولپانخان ماڭا ئىچ ئاغرىتقاندەك قىيا بىر نەزەر بىلەن تىكىلىۋېلىپ :

ـــ خېنىم كۇچاغا كېتىپتۇ ! ـــ دېدى .

چۆچۈپ كەتتىم ۋە بۇرۇلۇپ چولپانخانغا قارىدىم . چولپانخان سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇ بۇۋىسارە بار ھويلا ئىشىكىگە قۇلۇپ

سېلىنغانلىقىنى كۆرۈپتۇ . ھويلىدا ئادەم يوق ئىكەن دەپلا كەينىگە يېنىشقا رايى بارماي ، ياندىكى ئىشكىنى قېقىپ سۈرۈشتۈرمەكچى بوپتۇ . قوشنا بولغانلىقتىن ئۇلار بىلدۇ دەپ ئويلىشىغا يارىشا ، قوشنا ئايال ھويلىدا ئولتۇرغان ئايالنىڭ كۆچاغا كەتكىنىنلا بىلدىكەن . ئۇ ھەتتا بۇۋىسارىنىڭ ئىسمىنىمۇ بىلمەيدىكەن ، چۈنكى بۇۋىسارە ھېچقاچان ، ھېچقانداق بىر ۋاقىتتا قوشنىلار بىلەن باردى - كەلدى قىلىشماپتىكەن ، سىرتقىمۇ چىقمايدىكەن . قايسىبىر ئاخشىمى ئۇلارنىڭ ھويلىسىغا ئىككى ئوغرى كىرگەندىن كېيىنكى شاۋ - شۇۋلار مەھەللىنىڭ يېرىمىنى ئويغىتۇۋېتىپتۇ . ئەتىسى قوزا چۈش ۋاقتىدا بىر ھارۋا كەپتۇ - دە ، بىر ئەر ، بىر ئايال كىنچىك بىر قىز بىلەن ھارۋىغا چۈشۈپ كېتىپ قاپتۇ . ھارۋىكەشنىڭ « كۆچا يېقىن يول ئەمەس » دېگىنىگە قاراپ ، ئۇلارنىڭ كۆچاغا كەتكىنىنى بىلگىلى بولمىسا، ئۇ خېنىم ئۆز ئاغزىچە قوشنىلارغا ھېچنېمە دېمەپتۇ .

— مەن ئۇ خېنىمنىڭ كىرلىرىنى يۇغاندىم . ھەققىمنى بۇگۈنكى كۈندە بەرمەكچى بولۇپ كېلىشگەنىدۇق ، دەپ گەپ ئالدىم ، — دېدى چولپانخان سۆزىنىڭ ئاخىرىدا .

ئۇنىڭ ئاخباراتى ئىچىدە بۇۋىسارىنىڭ كۆچاغا كەتكەنلىكىدىن باشقىسى ماڭا مۇھىم بىلىنمىدى ، ئۇنىڭ كۆچاغا كېتىشى « ئىككى ئوغرى » ھويلىغا كىرگەندىن كېيىن چىقىرىلغان قارارنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىدە شەك يوق ئىدى. ھېلىقى نەپرەتلىك ئەر بۇۋىسارىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشىغا ئىشەنچ قىلالمىغانىدى . مەن مۇھەممەت ئاقچىغا قاراپ قويدۇم ، نېمىشقا قاردىم ، بۇ قاراش قانداق مەنىنى بىلدۈردۇ ، ئۆزۈممۇ بىلمەيتتىم . ئەمما ، مۇھەممەت ئاقچى سۇئال دېدى :

— ھويلىغا كىرىپ قورقىتۇەتكەن « ئىككى ئوغرى » بىز ئىككىمىز ، — ئۇ بېشىنى ئىرغىتىپ ھەسرەت بىلەن تەكرارلىدى ، — ئۇلارنى بىز كۆچاغا قوغلىغاندەك بوپتۇق ، يۈگۈرۈك ئاتلار قوشۇلغان ھاراۋا تېپىپ كۆچاغا ئاتلانمايلىمۇ ؟

مەن كۆچاغا بارغاچقا يولنىڭ يىراق - يېقىنلى-

قىنى بىلەتتىم . شۇڭا :

— ئۇلار تۇنۇگۈن ياكى بۈگۈن كۆچاغا بېرىپ بولدۇ ، — دېدىم قوشۇلمايدىغان تەلەپپۇزدا ، — ئاندىن ، كۆچاغا بېرىپ نەدىن تاپارمىز ؟ تونۇمىغان يەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرى تولا دېگەن گەپمۇ بار . بىكار ئاۋارىچىلىك تارتىمىز ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوشۇقچە چىقىم . . .

مۇھەممەت ئاقچى ئۆز تەكلىپىدە چىڭ تۇرۇۋالمىدى . ئاللىقانداق خىجالەتچىلىك ئىچىدە چولپانخانغا قاردىيۇ ، بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ يەرگە قاردى . چولپانخان بولسا گېپىنى تۆگەتكەندىن تارتىپ يەرگە قارىپلا ئولتۇراتتى .

كەچلىكى سارايغا قايتقاندا ، تارقىلىپ كېتىش توغرىسىدا يەنە ئېغىز ئاچتىم . مۇھەممەت ئاقچىنىڭ رەت قىلىشلىرىغىمۇ پىسەنت قىلمىدىم .

— ئۇنىڭ قەشقەرگە قايتىشىنى كۈتىمەن ، — دېدىم تەرسالىق بىلەن چىڭ تۇرۇپ ، — ھېلىقى كېچىسى بىزگە نامەلۇم بولغان ھېلىقى ئەر بۇۋىسارىگە « بىر - ئىككى ئاي يالغۇز قالمىغان بولدۇق » دېگەن . دېمەك ، ئۇ كۆچادىكى دۇكانلىرىنى ، ھېساب - كىتابلىرىنى بىر نېمە قىلمۇەتسىلا قايتىپ كېلىدۇ . تېزلا يولغا چىققىنىغا قارىغاندا ، بۇ يەردىكى تۇرالغۇسىنى ، نەرسە - كېرەكلىرىنىمۇ بىر تەرەپ قىلمىدى ، دېگەن سۆز . بۇ ئۇلارنىڭ قايتىسا يەنە مۇشۇ ھويلىدا تۇرىدىغانلىقىغا گۇۋاھ . . .

— ئۇنداقتا بىزمۇ ساقلايلى ، — دېدى مۇھەممەت ئاقچى ۋە « قانداق ؟ » دېگەندەك قىلىپ چولپانخانغا قارىدى .

مەن دەل ئاشۇ نازۇك يوچۇققا ئېتىلدىم .

— سەھەر سەھرىقىبۇيىغا بېرىپ كېلىشسىلە ، چولپانخانمۇ يۇرتىنى ، ئۆيىنى ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى پاتراق كۆرۈپ كۆڭلى ئارام ئالسۇن !

سۆزۈم دەل جايىغا تەگكەندى . چولپانخان ئۆزىنى تۇتالماي ئۆكسۈپ يىغلاشقا چۈشتى . ئەمما ، ئاغزىدا دىلىغا قارشى ھالدا :

— كېيىنرەك بارارمىز ، — دەپ ئېسەددى .

— ئۇچىمىز ساقلاپ بىر - ئىككى ئايىنى ئۆتكۈزدۇق نېمە ، مەن يالغۇز ساقلىسام ، ئىككىلارنىڭمۇ ئىشى پۈتسە نېمە ؟ — دېدىم چولپان-

خانغا مەدەت بېرىپ .

مۇھەممەت ئاقچىمۇ بىردەم ئۇنى ـ بۇنى دەپ بېقىپ ماقۇل بولدى ، ئۇنىڭ ماڭا كۆڭۈل قويۇپ تارتىشۋاتقىنى ئېنىق ئىدى . چولپانخانىمۇ كۆڭلۈمنى ئايايتتى ، خالاس . ئاخىر ئۇلار سېرىقبۇيغا ماڭىدىغان ، مەن قەشقەردە قالىدىغان قارارغا كەلدۇق . مېنى نەدىن تېپىش توغرىسىدىكى سوئالغا ئىككىلەنمەيلا :

ـــ قەشقەرنىڭ ئەتراپىدا مازار ـ گۈمبەزلەر كۆپتۇ ! ـــ دەپ جاۋاب بەردىم .

مۇھەممەت ئاقچى سارايۇەنگە ئۇچ ئايلىق پۇلنى ئالدىن تاپشۇرىدىغانلىقىنى ، يېمەك ـ ئىچمىكىم ئۇچۇن پۇل قويۇپ كېتىدىغانلىقىنى ، قايتىدىن تىلەمچى ـ دەرۋىشلەر توپىغا يېقىن يولىماسلىقىمنى تەكىتلەيتتى . بىراق ، مەن شۇنى چۈشىنەتتىمكى ، بىزنىڭ بۇ ئايرىلىشىمىز بىر ـ ئىككى ئايلىقلا بولمايتتى . ئۇ ئىككىيلەن سېرىقبۇيىدا قانچىلىق تۇرىدۇ ، بۇنىسى مەلۇم بولمىسىمۇ ، ئۆيلۈكلا بولغانىكەن ، داۋاملىق سەرسانچىلىق بىلەن يۈرەلمەسلىكى ئېنىق ئىدى . مەن ئۆزۈمنى دەپ ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا بىر ئۇلۇش غەم ئاۋۇتۇپ نېمە قىلاي ؟ ئۇلار ۋەدىمىزنى ئورۇندايمىز دەپ ، توپا ـ چاڭ كېزىپ يەنە شاپاشلاپ يۈرسۇنمۇ ؟ بۇنداق سەپەرلەر ئۈچۇن « تاشلايمەن » دەپ قەسەم قىلغان ھۇنىرىنى يەنە ئىشقا سالسا ، بۇنىڭ سەۋەبچىسى مەن بولامدىمەن ؟

بۇ سوئاللارغا ئەلۋەتتە « ياق » ياكى « مۇمكىن ئەمەس » دەپ جاۋاب بېرىش كېرەك . بۇنىڭ ئۇچۇن كۆڭۈلدىكى شۇبھە ، پەرەز ، قىياسلارنى تاشلىۋېتىپ ، ئۇلارنى قايىل قىلىدىغان باھانە كۆرسىتىش كېرەك ئىدى .

ـــ تىلەمچىلىك بىلەن ئون يىل جان باققىنىمغا قارىماي ، بۇ كەسىپكە شۇنچە ئۆچ مەن ، ـــ دېدىم ئاخىر ، ـــ نېمىشقا شۇنداق قىلغانلىقىمنى بىلىشلا ، تەكرارلىماي ، ئەمدى بۇ ئىشنى قىلمايمەن ، مېنىڭ باشقىچە بىر پىلانىمۇ بار ، ـــ دېدىم شۇ تاپتا ئېسىمگە كەلگىنى بويىچە قارىسىغا سۆزلەپ ، ـــ مېنىڭ قاقۇللا دېگەن يۇرتتا يەنە بىر ھەمايىچىم بار

ئەمەسمىدى ؟ شۇلارغا يارىدەملىشىپ قوي باقمەن . ئارىلاپ ـ ئارىلاپ شەھەرگە كىرىپ ، ياغ بازىرىنىمۇ يوقلاپ تۇرىمەن . قاقۇللىغا چىقىپ كېتەلمەي قالسام مازارلاردا تۇنەپ قالارمەن ، دېگەن گەپ ئىدى . سارايدا ئايلاپ ـ ئايلاپ بىكار يەپ يېتىش بىخەتەرلىككىمۇ خەۋپ يەتكۈزمەر . . .

بۇ تاقىقا ـ تۇقىقا باھانەم مۇھەممەت ئاقچىنى قايىل قىلالىدىمۇ ـ يوق ، بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ بولسىمۇ ، ئۇ « بولمايدۇ » دەيدىغانغا ئاساس تاپالمىدى . سۆزۈمدىن شەكلەنسىمۇ ، شەكنى ئاچىدىغان ئاچقۇچى يوق ئىدى .

ـــ قىش كېلىۋاتىدۇ . پادىچىنىڭ گەمسى ھەممىدىن ياخشى ئىلىق جاي ، ـــ دەپ قوشۇپ قويدۇم يەنە .

ـــ مەيلى ئەمىسە ، ـــ بىر ھازادىن كېيىن بۇرۇتىنى يالماشتىن توختاپ بېشىنى كۆتۈردى مۇھەممەت ئارقىچى ، ـــ شۇ يولنى تاللىغان بولسىلا ، بىز نېمە دەپ توسالغۇ بولايلى ؟ لېكىن ، قاقۇللىدىكى شۇ چوپانىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بەرسىلە ، سىلىنى گۈرىستانلىقلاردىن تاپالماي قالساق ، قاقۇللىغا چىقارمىز . . .

ئۇنىڭ « ئىزدەش » دېگەن سۆزى بىر ئېھتىماللىق بولسىمۇ ، مەن سەل قارىمىدىم . شۇ تاپتا توساتتىن « دېمىسىمۇ شۇ يەرنىڭ ، شۇ چوپان بوۋاينىڭ تۇرغىلى قويمايدىغان نېمە سەۋەبى بار ؟ » دەپ ئويلاپ قىلىۋاتاتتىم ۋە باشقا ئىلاج تاپالمىسام راستتىنلا شۇ قاقۇللىغا چىقىپ ، بوۋاينى ، ئۇ بولمسا نەۋرىسىنى تېپىپ تۇرۇشقا بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ قېلىۋاتاتتىم . مۇبادا گېلىمنى ۋە ئېگىنىمنى كۆتۈرە قىلمسامىلا ، ئۇلار ئۆز گەمسىدىن مېنى قوغلىمايدىغاندەكمۇ تۇيۇلۇۋاتاتتى .

ـــ سەمەر ھاجىنىڭ قويىنى باقىدىغان چوپان ، ـــ دېدىم مۇجمەل قىلىپ . ئۆزۈمنىڭمۇ بىلىشى شۇنچىلىك ئىدى .

مۇھەممەت ئاقچى « سەمەر ھاجى » دەپ ئىككى ـ ئۇچ قېتىم تەكرارلىدى ۋە ئېسىگە ئېلىۋالغاندەك قىلىپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى .

ئۇخلاشقا ياتتۇق . ئۇيقۇم كەلمەيتتى . پەمىچە ، مۇھەممەت ئاقچىمۇ ئۇيان ئۆرۈلۈپ ، بۇيان ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالماي قىينالدى . چولپان ـ

خان ئىچكىرىكى ئۆيدە بولسىمۇ ، پات ـ پات ئېغىر ـ ئېغىر تىنىقى ئاڭلىنىپ قالاتتى ، دېمەك ئۇمۇ ئۇخلىيالمىغاندى . ئېنىق ۋاقتى دېيىلمىگىنى بىلەن ، مۇقەررەرلىشىپ قالغان جۇدالىق ھەممىمىزنىڭ يۈرىكىنى سقاتتى .

ئەتىسى ئەتىگەنلىك چايدا بۇگۈنلا ئايرىلىپ كېتىشىمىز كېرەك دەپ گەپ تەشتىم . ھامىنى ئايرىلىدىغان ئىش بولغاندىكىن ، كەينىگە سۆرەشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى . ئايرىلىشقا بۇنچىۋالا ئالدىراپ كېتىشتە ئۆز بىساتىمىدىن ھېچقانداق سەۋەب كۆرسىتەلمىسەممۇ ، نېمىشقىدۇر ئۇ ئىككىيلەننى تېزرەك بىرگە بولۇشقا ، مېنى دەپ ۋاقىتلىرىنى ، مۇھىمى ، ھېسلىرىنى زايا قىلماسلىققا ئۈندىگۈم كېلەتتى . كۆڭلۈم غەش بولغاچقا ، ئۆزۈمنىڭمۇ يالغۇز قالغۇم ، ئۇ ئىككىيلەننى پايدىسىز كەچۈرمىشلىرىمگە شېرىك قىلۋېرمىگۈم كېلەتتى .

مىجەزىمنىڭ قوداڭشىپ قېلىشىنى بۇۋىسارىگە باغلاپ چۈشىنىپ ئادەتلەنگەن مۇھەممەت ئاقچى ماقۇل بولدى . بىز يەنە بىر قېتىم « كوناخامان » لارنى سورۇپ ، بىر ـ بىرىمىزگە ھەسرەت ـ نادامەتلىرىمىزنى بايان قىلىشىپ چىقتۇق . مۇھەممەت ئاقچى يىغلاپ تۇرۇپ ، ئەمدى ھۇنىرىنى تاشلايدىغانلىقىنى ، مەن يىغلاپ تۇرۇپ ، دەرۋىش ـ قەلەندەر چىلىك يولىغا ماڭمايدىغانلىقىمنى ، چولپانخانمۇ ئېسەدەپ ، بوزلاپ تۇرۇپ ، ئۆمۈرۋايەت مۇھەممەت ئاقچىنىڭ پېشىدە ناماز ئوقۇپ ، تاھارىتىگە سۇ بېرىپ ئۆتىدىغان تەقۋادار مۇسۇلمان ئايال بولىدىغانلىقىنى . . . دەپ يىشتۇق . شۇنداق قىلالامدۇق ـ يوق ؟ ھايات بىزنى نېمە كويلارغا سالىدۇ ، يەنە قايسى يوللارغا باشلايدۇ ، ھايات شامالىرى ئۇچۇرامدۇ ، تۇزىتامدۇ ياكى سىيىپاپ ئۆتەمدۇ ؟ . . . بۇلار توغرىسىدا شۇ پەيتتە ئويلانمىدۇق .

چۈشتىن قايرىلغاندا بىز شۇ ئۆيدىن چىقمايلا چۈشلۈك تاماقنى ئاشىمانتا يېدۇق . مۇھەممەت ئاقچى ماڭا يىگىرمە بەش سەر كۆمۈش تەڭلەپ تۇرۇۋالدى .

ـ تۆت ئادەم ، شاجۇمەدىن كېيىن ئۇچەيلەن بىكار يېتىپ يەۋەردۇق . سىلىدە شۇنچە كۆپ پۇل قالغانمىدى ؟ ـ سورىدىم مەن رەت قىلىش ئىپادىسى بىلەن .

ـ دەل شۇ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئاز بولۇپ قالدى ، ـ دېدى ئۇ خىجىل بولغاندەك كۆزىنى قاچۇرۇپ ، ـ چولپانخاننىڭ يۈرتىغا كېتىۋاتقانلىقىمىزدىن سوۋۇغا ـ سالام ، توي ـ مەرىكە دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدۇق . ئۇنداق بولمىسا . . .

ـ كېيىن قەشقەرگە نېمە بىلەن كېلىشلا ؟

بۇ ۋەجىمۇ ئاقمىدى :

ـ خاتىرجەم بولسىلا ، يېتىمدۇ ، ـ دېدى ئۇ قەتئىي تەلەپپۇزدا ، ـ مەن ھەممىنى ھېسابقا ئالدىم ، ـ ئۇ شۇبھىلىك قارىشىمغا دادىللىق بىلەن ئىزاھات بەردى ، ـ گېپىم گەپ ، مەن ئەمدى ئۇ يولدا ماڭمايمەن .

ـ شۇنداقتىمۇ بۇ پۇل جىق ، ساقلايدىغان يېرىمۇ يوق . . .

ـ بىر خىلۋەت جايغا كۆمۈپ قويسىلا ، ـ دېدى ئۇ يەنە خاتىرجەملىك بىلەن ۋە شۇنداق دەپ قوشۇپ قويدى ، ـ ئالمادىس بىز ھايالىشىپ قالساق ، سىلى خېنىملىرى بىلەن كۆرۈشۈپ قالارمەن بولسىلا ، دەمالىلىققا ئەسقاتمىدۇ . بولسغۇ يەنە جىقراق بولسا زېيىنى تەگمەيتتى . . .

داۋالىق تارتىشىشتىن نەتىجە چىقماسلىققا كۆزۈم يېتىپ ، بولدى قىلدىم ۋە رەھمەت ئېيتتىم .

مۇھەممەت ئاقچى ھارۋا ئۇقۇشقىلى چىقىپ كەتتى . شۇ يەردە چولپانخان ئايىغىمغا ئۆزىنى ئېتىپ يىغلۇەتتى .

ـ ماڭا يەنە بىر قېتىم ھايات يول بەرلە خوجام ، ـ دەيتتى ئۇ بوغۇلۇپ ، ـ مېنى گۆردىن قوتقۇزلا ، خورلىنىشتىن ساقلاپ قاللا ، ماڭا يەيدىغان ، كىيىدىغان ھالال خوتۇن بولىدىغان يول بەرلە ، ئەمدى مۇشۇنداق ئايرىلساق ، مېنىڭ يۈرىكىم قانداق چىدايدۇ ؟

ئۇنى چۈشەندىم . ئۇ توغرا ، لىللا گەپ قىلغانىدى ، بىزنىڭ قايتا ئۇچرىشىشىمىزغا ئىشەنمىگىنىنى ئوچۇق ئېيتقان بىردىنبىر ھەمراھ ئىدى .

مەن ئۇنى پەقەت بەزلىدىم .

ـــ يىغلىمسىلا چولپانخان ، سىلىگە سىلە دېگەننى بەرگەن مەن ئەمەس ، ھەممىگە قادىر ئاللاھ ، ئايرىلىشقا كەلسەك ، ئىلاج نېمە ؟ بىز يەنە ئۇچرىشىمىز ئەمەسمۇ ؟

ـــ سىلى بىلەن خېنىم قوشۇلسا ، خىزمىتىڭلارنى قىلارمەن دەپتىم . . .

ـــ دېگەنلىرى كەلگەي ئىلاھىم ، ـــ دېدىم كۆزۈمگە ياش ئېلىپ ، ـــ خىزمەت گېپىنى قىلمايلا قويسىلا ، مەن بولسا سېرىقبۇيغا بىللە بېرىپ مۇھەممەت ئاقچىكام بىلەن ئىككىڭلارنىڭ خىزمىتىنى قىلسام بولاتتى . . . تەقدىر شۇنداق ئىكەن ، قىسمىتىمىز مۇشۇنداق پۇتۇلۇپتىكەن . . .

ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى تاتۇققا كۆزۈم چۈشتى . ئۇ مېنى دەپ گۈسۈزىدىن تايىاق يېگەندە قالغان تاتۇق ئىدى . مەن ئۇنىڭ بۇ ياخشىلىقىنى ، شۇ چاغدىكى ھىممىتىنى يادىغا سېلىپ ، مېنىڭمۇ بىر تالاي مىننەتدارلىقىم بارلىقىنى ئېيتاي دېدىمۇ ، تىلىمنى يىغدىم . گۈسۈزنى ئەسلىتىش ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئازابلىق ، قارا باسقاندەك ھېسسىي يۈك ئارتىپ قويغانلىق بولاتتى . ئۇنىڭ ئورنىغا باشقىچە سۆزلەر بىلەن ئۇنى بەزلەپ ، ئاۋۇندۇرۇپ قويدۇم .

مۇھەممەت ئاقچى ئەسىر مەھەلدە كەلدى . ھارۋا ئەتە ئەتىگەندە يولغا چىقىدىغان بولۇپ تەييار ھالەتتە سارايغا كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى .

مەن ئۇلارغا ئاق يول تىلەيدىغانلىقىمنى ئېيتىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم .

ـــ ئۇزىتىپ قويمايدىكەنلا ـ دە ! ـــ دېدى مەيۈسانە نەزەر بىلەن كۆزىگە ياش ئېلىپ مۇھەممەت ئاقچى .

ـــ يۇرىكىم چىدىمايدىغان ئوخشايدۇ ، ـــ دېدىم راستىنى ئېيتىپ ، ـــ سىلەرنىڭ كېتىۋاتقانلىقىڭلارنى كۆرۈش تۇگۈل ئويلاشمۇ بىر ئازاب بولىدىغان ئوخشايدۇ . ھېلىتىن

كۆڭلۈم يىغلاۋاتىدۇ . . .

ئۇچىمىز قايتىدىن ياش تۆكۈشتۇق . مۇھەممەت ئاقچى :

ـــ سىلىنى يالغۇز قالدۇرغۇم پەقەت يوق ئىدى ، ـــ دېدى .

ـــ شاجۇمەكام بار يېنىمدا ، ـــ دېدىم . بۇنى ئۇلارنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن دېگەنىدىم . ئەمما ، مۇھەممەت ئاقچى ئەمدى يادىغا كەلگەندەك :

ـــ تاس قاپتۇق ئۇنتۇغلى ، روھىناتىغا خوش دەپ قويۇپ كېلەيلى ! ـــ دېدى .

ئۇنىڭ تەكلىپى چولپانخانغىمۇ ياقتى . لېكىن ، ئۇ :

ـــ تۇيۇقسىزى قاتۇرۇپ قويىدىغان ئىش ئىكەنتۇق ، تاپالارمىزمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ بىر ئىلاج قىلارمىز ، ـــ دېدىم بەلگە قىلىپ قويغىنىم يادىمغا كېلىپ :

ئۇچىمىز ماس كەلمىگەن قەدەم بىلەن ئالدىن ـ كېيىن مېڭىپ يۈسۈپ قادىرخان مازىرىغا كەلدۇق . كۈن ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقاچقا چوڭ گۇمبەزنىڭ ئۇستىدىكى مۇنارنىڭ ئۈچىدا تۇرغان ئەگىم ئاي بەلگىسىگە شەپەق قونغانىدى . بىز كەلگەن تەرەپتىن ـــ شىمالدىن خېلىلا سوغۇق ، دولا قورۇغۇدەك شامال ئەسمەكتە ئىدى . مازارلىقنىڭ ئۇ يېرى ـ بۇ يېرىدە سۇ كۆرمىگەنلىكتىن ھېلىتىنلا قۇرۇپ كەتكەن يۇلغۇن ، چىغ دېگەندەك ئۆسۈملۈكلەر يېنىك لىكشىيتتى . يادىمغا ئون بىر يىلدىن ئىلگىرىكى ماجىرايىم چۈشتى . ئۇ چاغدىكى گۇمبەز ۋە قەبرىلەر ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ ، گۇمبەز ئەتراپىدىكى كەمبەغەللەرنىڭ ، دەرۋىشلەرنىڭ كەپە ـ گەمىلىرى كۆرۈنمەيتتى . شۇڭا بۇ ئەتراپ تېخىمۇ چۆلدەرەپ كەتكەندى . بۇنى يەرلىك مەمۇرىيلار ۋە قازىخانا دورغىلىرىنىڭ ھەرقانداق بىر كىچىك تىپتىكى « ناشايان » ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىدىن ساقلىنىش توغرىسىدىكى تەدبىرلىرىدىن كۆرۈشكە بولاتتى . شۇنداقتىمۇ يۈسۈپ قادىرخان مەقبەرىسى جايلاشقان خانىقادا ئادەم ياشايدىغانلىقىنى ئاڭقىرغىلى بولاتتى . شۇ تاپتا ، ئاشۇ تەرەپتىن سۇس ئىس چىقماقتا ئىدى . شەيخسىز قالغان بۇ مازار بەربىر يېتىم ئەمەس ئىدى .

ئەمـا ، شاجۇمە كۆمۈلگەن جاي غېرىبسىنىپ تۇراتتى . ھۆل توپا ئاللىقاچان قۇرۇپ كەتكەن ۋە ئۇ باشقا شورتاڭ يەرلەردىن پەرقسىز ئاقىرىپ ياتاتتى . بەختكە يارىشا ، بۇ ئەتراپقا ئادەم كەلمىگەن بولسا كېرەك ، مەن قويغان خىش شۇ پېتى تۇراتتى . يامغۇر ياغمىغاچ ۋە قاتتىقراق شامال چىقمىغاچ ، تارتىپ قويغان ئۇچ « ئىلىق » مۇ ئۆچۈپ كەتمىگەنىدى .

مېنىڭ خىش ۋە « ئىلىق » لارغا قاراپ قالغىنىمنى سەزگەن مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخان بۇنىڭ بەلگە ئىكەنلىكىنى چۈشەندى . مەن يۇكۈنۈپ ئولتۇرۇشۇمغىلا ، ئۇلارمۇ ھايالىشماي يۇكۈندى .

كۆزۈمنى يۇمدۇم . كۆز ئالدىمغا شاجۇمەنىڭ مەن ئوردىخان پادىشاھىمدا كۆرگەن تۇنجى سىماسىدىن باشلاپ ، جان ئۈزگىچە بولغان جەريانىدىكى جىمكى قىياپىتى بىر ـ بىرلەپ كېلىشكە باشلىدى . قۇلىقىم تۇۋىدە ئۇنىڭ بارلىق سۆھبەتلىرى بىر ـ بىرلەپ ئاڭلىنىشقا باشلىدى .

« ئاتا ، ئېي دانىشمەن ئاتا ! ـــ دەپ خىتاب قىلىشقا باشلىدىم ئۇچىمدە ، ـــ سەن 〈 سىلى بۇۋىسارە خېنىمنى ياخشى كۆرىلا ، بۇۋىسارە خېنىم بۇ ئالەمدە تىرىكلا بولىدىكەن ، سىلى ئۆزلۇكلىرىدىن ئۆلەلمەيلا . ئۇ سىلىنى ياشاشقا ئىنتىلدۇرۇپ تۇرىدىغان ، ئۇسالىغا چاقىرىشنى توختاتمايدىغان غايەت زور كۈچ . . . 〉 دېگەنىدىڭ . ئەمدى مەن مېنى چاقىرىپ قويۇپلا غايىب بولۇپ كېتىدىغان ئاشۇ ئەرۋاھەتكە كۈچىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قانداق قۇتۇلىمەن ؟ . . . »

« ئويلا ئوغلۇم ، چوڭقۇرراق ئويلا . . . » دەپ جاۋاب بەرگەندەك بولىدۇ تۇپتۇز يەرگىلا ئوخشايدىغان غېرىب قەبرە .

ناھايىتى ئۇزاق ئويلىدىم . شاجۇمەگىمۇ بىر چاغلاردا ئۆز ـ ئۆزىنى تىرىك دەپنە قىلىشقا باراۋەر تۇرىدىغان دەرۋىشلىكتىن بىزار ئىكەنلىكىمنى ئېيتىقانىدىم . بۇگۈن مۇھەممەت ئاقچى بىلەن چولپانخانغىمۇ دەرۋىشلىك يولىدا قايتا ماڭمايدىغانلىقىمنى قەتئىي بىلدۈرگەنىدىم . بۇ گەپنى دېمەك ئوڭاي ، بۇۋىسارنى قايسى يول بىلەن تاپاي ؟ تىلەمچىلىك قىلىپ كۈچاغا قوغلىشىپ بارايمۇ ياكى قەشقەرنىڭ ئەتراپىنى چۆگىلەپ يۈرۈپ ساقلاپ

ياتايمۇ ؟ قايسىبىر يولنى تۇتماي ، بەربىر ، مەن بۇۋىسارە ئۈچۈن داۋاملىق بەدەل بېرىشىم كېرەك . بۇ بەدەل يەنىلا دەرۋىشلىكمۇ ؟

« ئويلا ، يەنىمۇ ئويلا . . . » دېگەندەك بولىدۇ قەبرە .

ئەمدى يەنە قانداق ئويلاي ؟ ئون يىل سەرسان بولۇشۇم ھايات قېلىشىم ئۈچۈنلا ئىكەنلىكىنى ، بۇنى بۇۋىسارىگە چېتىشقا ھەرقانچە ئۇرۇنغىنىم بىلەن ، ئەمەلىيەتتە ئۇنى ئىزدەش ، ئۇنىڭغا ئېرىشىش يولىدا ئەمەلىي ، قەتئىي ، ئۇزۇل ـ كېسىل ھەرىكەتكە ئۆتۈشۈم كېيىنكى ئىش ئىكەنلىكىنى ، بۇنىڭغا تېخى بىر يىلمۇ بولمىغانلىقىنى ، بۇنچىلىك قىسقا ۋاقىتتا ئالغان ئۇنۇمنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى ، ئۇنىڭ دېرىكىنى ئېلىپلا قالماي ، ئۆزىنى كۆرۈش پۇرسىتىگىمۇ ئېرىشكىنىمنى ، ئەگەر ئۇ قولدىن چىقىپ كېتىپ قالغان بولسا ، بۇنىڭ سەۋەنلىكى ئۇنىڭدا ئەمەسلىكىنى . . . ئويلاپ تاپتىم . ئويلاپ تاپقاندىمۇ ناھايىتى زور كۈچ سەرپ قىلىپ ، بەكمۇ ئۇزاق ۋاقىت ئىچىدە ئويلاپ تاپتىم .

« توغرا ، ـــ دەپ تەستىقلاپ كۈلگەندەك بولدى قەبرە ئىچىدىكى شاجۇمە ۋە ، ـــ يەنىمۇ چوڭقۇرراق ئويلان . . . » دەپ ئۇندىدى ئۇ .

مەن يەنە ئويلاشقا تۇتۇندۇم . قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتى ، يادىمدا يوق . جاۋابقا ئېرىشكىنىمدە بولسا ، بىردىنلا يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدۇم . ئىچىمدە ئاجايىپ بىر ئوت كۆيۈۋاتقاندەك بولاتتى . بۇ ئوت مېنى كۆزۈمنى يۇمۇپ ئولتۇرىۋېرىشكە قويمىدى . مەن ئىرغىپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ قولۇمنى دۇئاغا ئاچتىم :

« رەھمەت ئاتا ، ـــ دېدىم ئىچىمدە ، ـــ مەن ئۇنى تاپاي ، نەدىن بولسىمۇ تاپاي . . . ھايات شامالىرى نەگىلا ئاپىرىپ تاشلىسۇن ، مەن ئۇنى تاپماي قويمايمەن ! »

ئىككىنچى كىتابنىڭ ئاخىرى

1971 ـــ 1972 ـ يىللار ، قەشقەر .